

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

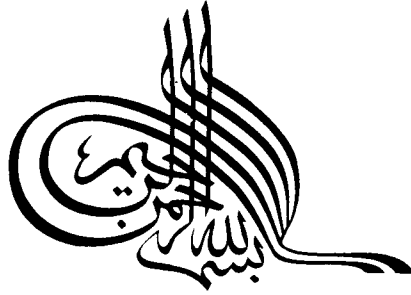
حبیب محمد سعید

ژیانی ئازیزمان

بەرگی یهکههه

سۆز
کتابخانە

ژيانى نازيمان

صلى الله عليه وسلم

بۆدابه زاندى جۆرهها كتيب: سهردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

براي دائلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى , عربى , فارسى)

ژیانی ئازیزمان

صلی اللہ علیہ وسلم

بہرگی یہ کہہ

نووسینی
حبیب محمد سعید

سعید، حبیب محمد
ژبانی نازیزمان صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / نویسنی حبیب محمد سعید. -- تهران: نشر احسان،
۱۳۸۶.

ISBN: 964-356-460-6

۸۵۸ ص.

کردی.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت -- ۱۱ ق. -- سرگذشتنامه.

۲۹۷/۹۳

BP ۲۲/۹ / ۲۶۶۹

۸۵-۵۲۰۷

کتابخانه ملی ایران

ژبانی نازیزمان صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

- ◆ نویسنه: هه بیب محهمه د سه عید
- ◆ بلوکار: نه شری نیحسان
- ◆ نوره ی چاپ: چاپی یه کهم - سالی ۲۰۰۷
- ◆ تیراز: ۳۰۰۰ دانه
- ◆ چاپخانه: مه هارت
- ◆ دیزاین و بیت چین: سوز کومپیوتر
- ◆ ژماره ی سپاردنی: (۳۳۴) ی سالی (۲۰۰۶) ی وه زاره تی روشنبیری پندراوه

◀ فروشگاه شماره ۱: تهران - خیابان انقلاب - روبروی دانشگاه - مجتمع فروزنده - شماره ۴۰۶ - تلفن: ۶۶۹۰۴۴۰۴

◀ فروشگاه شماره ۲: تهران - خیابان ناصر خسرو - کوچه حاج نایب - شماره ۳۳ - تلفن: ۳۳۹۰۲۷۵۰

سندوق پستی: تهران ۳۸۵ - ۱۱۴۹۵

ISBN: 964-356-460-6

ژماره ی نیو نه ته وایه تی: ۶-۶۶۰-۳۵۶-۹۶۴

نشر احسان

پیشکش

نہم بہرہمہ پیشکش بیت بہ :

- ① گیانی پاکی پیغمبہری خوا ﷺ و ، ہمموو برا پیغمبہرہکانی تری سہلامیان لیّ بیّ و ، ہمموو ہاوہلان و ، شوین کہوتووان و ، زانایان و ، نہولیایان و ، خزمت گوزارانی دینی خوا .
- ② بہو مامۆستایانہی کہ دستیان گرتین و ، بہ کتیب ، یا بہ نامۆزگاریی نەلف و بیی ئیسلامیان فیّر کردین و ، نہیان ہیشت سەرگردانی بیابانی ئیلحاد و بیّ دینی بیین .
- ③ بہ دایک و باوک و ، کہس و کاری خەم خۆری دەورویەر و ، نہو برایانہی کہ برایانہ دستیان گرتین و ہەردەم دلّیان خۆش تەکردین تا لە سەرچەمەدی زولائی قورنان دوور نہ کہوینەوہ .
- ④ بہ ہمموو چاک ویستیک کہ خوا ہیدایەتی داییت بو سەر ریبازی ئیسلام و ، برپاری دابی تەمەنی بو خزمەتی ئیمان ، بو پەرفرازیی مردومەکان لە دۆزەخ ، بەخت بکات .

له مه دینهش وازیان لی نه هیئنان ، بگره دوژمنیان زیادی کرد .. له مه ککه دا ته نها قوره ییش ، نه ویش چند مل هوریک زیاتر سزایان نه دان ، به لام له مه دینه دا هه موو عه ره به بت په رسته کانی دوورگه و ، جووله که ی مه دینه و خه بیه ر ، بوونه دوژمنیان ، که هیئتیکی یه کجار گه وره بوون له چاو هیئزی موسلمانان کان دا ، سه ره رای کۆمه لیک مونا فیقی ناو مه دینه که بو بوونه خو ره و ، سزا و نازاری جه سته ی کۆمه لگای نیسلامی یان نه دا ..

بۆیه نه توانین بلێین :

له و رۆژه وه که وه حی هات و پیغه مبه ری خوا ﷺ ده سته ی به بانگه واز کرد و ، هه ر یه که له هاوه لانیش نیمانیان هیئا ، هه تا نه و رۆژه ی که هه ر یه که یان به سه ری به رزه وه گیانی ته سلیم کرده وه ، ساتیک و چانیان نه گرت .. به ده ست کافر و جووله که و مونا فیکه وه گیریان خوارد بوو و شه ریان پی ته گێپان .. هه ولتیا ن نه دا خو یان و دینه که یان بروو خێنن . نه مانیش مه ردانه چه ندیان له توانا دا بوو هه ولتیا ن نه دا و ، په رچی ده ست درژیی و پیلانی دوژمنانیا ن نه دا یه وه و ، هه رچی ش له توانایانا نه بوایه ، هاواریان نه برده به ر ده رگانه ی په روهر دگار تا به هیئ و قوده ته ی بی سنووری خو ی بگاته فریایان .. نیتر نه حه سانه وه یه ک .. نه رابوار دنیك .. نه خو شی یه ک بۆ نه وان نه بوو ، چونکه نه یان زانیی کارتیکی گرنگ وا له نه ستویان دا و پیویسته بی گه یه نن .. دیاره له کاتی جی به جی کردنی بانگه واز دا کۆسپ و ته گه ره دینه ری یان و پیویسته نارام بگرن ، نه مه ش دوای خو ئا ماده کردن و به کاره یئانی وه سیله ی شه رعیی بۆ پارێزگاریی دین .

به م شیوه یه سه رتا پای نه وان جه هاد بوو .. جه هادی گه وره .. جه هادی بچووک .. جه هادی ماددی .. جه هادی مه عنه ویی .. جه هادی کافران .. جه هادی نه هلی کیتاب .. جه هادی مونا فیکان .. جه هادی نه فس .. جه هادی هه وا .. جه هادی شه یئان ..

بۆیه زۆر پیویسته رۆله کانی نیسلام به جوانیی و به چاکیی شه ره زای سیره ت بن . نه وه تا نیمام زوهه ریی نه لیت :

له زانستی سیره ت دا زانستی دنیا و قیامه ت هه یه . دوای قورئان موسلمانان دیراسه ی سیره تیا ن نه کرد ، بۆیه نیمام زه نیلوعابیدینی کوری نیمام حوسه یین خوا

بەشى يەكەم كورتە يەك لە مېژووى عەرەب پېش ھاتنى نىسلام

خوای گەورە ویستی وەھا بوو کە دواپەيامی بۆ مرۆفایەتی بۆ پیغەمبەری نازیزمان ﷺ بنیریت ، تا بی کاتە دواپابەری مرۆف و ، ھیدایەت دەری سەر جەمی ئادەمی یەکان ھەتا دواھەناسەى ژیان .. جا ئەم نازیزەمان لەبەر ئەو ھى لەناو نەتەو ھى عەرەب دا و لە نیمچە دوورگەى عەرەب دا ھەلکەوتوو ھ ، شتیکی پیویستە کە لە بارودۆخى ئەو دوورگەى و ژیان و گوزەرانى عەرەب پېش نىسلام کەمیک ئاگادار بین ، تا بزانی بانگى نىسلام لە چ بارودۆخیک دا و لە ناو چ گەل و ھۆزیک دا بلاووتەو ھ .. پیویستە سەرنجى ژیانى دینى و ، کۆمەلایەتی و ، رەوشتى و ، سیاسى ئەو سەردەمەى عەرەبەکانى دوورگە کە بگرن ، تا بزانی نازیزى خۆشەویستمان ﷺ چ رەنج و تەقەلایەکی بى وچانى داو ھ بۆ پی گەیاندى کۆمەلای ھاو ھەلان ، کە بوونە بەردى بناغە بۆ بلاوکردنەو ھى دینى پیروزی نىسلام و بەرپاکردنى گەورەترین و پاکترین و بەکەلکترین شارستانیەت لەسەر گۆی زەویى .

نیمچە دوورگەى عەرەب :

نیمچە دوورگەى عەرەب گەورەترین نیمچە دوورگەى لە ھەموو جیھان دا و ئەکەوتتە باشورى خۆرتاواى ئاسیاو ھ . لای خۆرھەلاتى کەنداوى عەرەب و عىراق و ، لای باشورى زەریای ھىندى و ، لای خۆرتاواى دەریای سوور ھ و ، لای باکوریشى بریتى یە لە ھیلکی و ھىمى کە لە کەنداوى عەقەبەو ھ بۆ ئەو شوینە درىژ ئەبیتەو ھ کە شەتولعەرەب ئەرژتتە کەنداوى عەرەبى یەو ھ .

موسلمانان دوورگه‌ی عه‌ره‌بی‌یان کردۆته پینج به‌شه‌وه :

۱ - حیجاز : که له ئەیله (واته عه‌قه‌به) وه تا یه‌مه‌ن درێژ ئەبیته‌وه . له‌به‌ر ته‌وه‌ش ناو نراوه حیجاز چونکه بریتی‌یه له‌و زنجیره چیا‌یه‌ی که ده‌شتی توهامه‌ی که‌ناری ده‌ریای سوور له ولاتی نه‌جد جیا نه‌کاته‌وه ..

۲ - توهامه : ده‌شتی که‌ناری ده‌ریای سوور .

۳ - ولاتی یه‌مه‌ن : له باشووری خۆرئاوای دوورگه .

۴ - نه‌جد : که بریتی‌یه له‌و ناوچه به‌رزهی که نه‌که‌وێته نێوان چیاکانی حیجاز و بیابانی به‌حره‌ین ، نه‌مه‌ش ناوچه‌یه‌کی به‌رزى فراوانه که له بیابان و چیاى بلند پێک هاتوه .

۵ - عه‌رووض ، یان یه‌مامه : نه‌که‌وێته نێوان به‌حره‌ین له خۆرهلآت و حیجاز له خۆرئاوادا، ناویان ناوه عه‌رووض چونکه بۆته کۆسپ و جیاکه‌ره‌وه‌ی ناوچه‌ی یه‌مه‌ن و نه‌جد .

رووبه‌ری نیمچه دوورگه‌ی عه‌ره‌ب بریتی‌یه له یه‌ک ملیۆن میل چوارگۆشه ، که به‌شى هه‌ره‌زۆری بیابانی وشک و برنگه و ، له نێوان نه‌و بیابانه‌دا چیا‌یه‌کی زۆری جیاوازه‌ن ، که هه‌ندێ به‌رز و هه‌ندێ نزم و هه‌ندیکیش پان و به‌رین ، که گ‌رنگ ترینیان زنجیره چیاکانی (سورات) ه که هه‌ر له شامه‌وه تا یه‌مه‌ن و ، ته‌ریب له‌گه‌ڵ لیواکه‌کانی ده‌ریای سوور ، درێژ ئەبیته‌وه و ، له نێوان ئەم زنجیره چیا‌یه و ده‌ریای سووریش دا ده‌شتێکی ته‌سک هه‌یه که پێی ته‌وتری توهامه .

هه‌روه‌ها له دوورگه‌دا ناوچه‌ی به‌رده‌لانی زۆر هه‌ن که به‌ به‌ردی ره‌شى کلۆر داپۆشراوه و به‌ هه‌ر یه‌که‌یان ته‌وتری (الحرة) که به‌ هۆی گ‌رکانه‌کانه‌وه دروست بوون و ، زۆریه‌ی نه‌و ناوچانه زه‌وی‌یه‌که‌یان به‌ پیت و ئاویان زۆره ، به‌ تاییه‌ت ناوچه به‌رده‌لانه‌کانی مه‌دینه و خه‌یبه‌ر ، که به‌ به‌ره‌م هینانی جۆره‌ها به‌روبوومی کشت وکالیی له دێرین زه‌مانه‌وه ناویانگیان ده‌رکردوه .

شایانی باسه که له‌م دوورگه‌یه‌دا رووباری گه‌وره نیه که به‌رده‌وام ئاوی له‌به‌ر پرۆا و به‌له‌م و که‌شتیی تیا به‌کار به‌هینریت ، به‌لام کانیای سازگاری زۆری تیا‌یه که ده‌وربه‌ریان می‌رگی سه‌وزی تیا‌یه و ، چه‌م و دۆله‌کانیش پ‌رن له دار و دره‌خت و بیستانێ رازاوه و هه‌ندێ به‌روبووم و سه‌وزه و میوه‌یان لێ وه‌ده‌ست ته‌هینری .

نەم شوێنە‌ی دوورگە‌ی عە‌ره‌بیی زۆر گ‌رنگ بوو لە‌بەر ئە‌وه‌ی کە لە هە‌موو لایە‌که‌وه بە ل‌س و بیابان دە‌وره‌ی گیرابوو و ، ن‌یم‌چە دوورگە‌کە وە‌ک قە‌لایە‌کی سە‌ختی ل‌ی ه‌اتبوو کە خۆ‌ی بۆ ه‌یچ داگیرکەرێ‌کی ب‌یگانە بە دە‌سته‌وه نە‌ئە‌دا . لە‌بەر ئە‌مه بوو کە لە د‌ێ‌رین زە‌مانە‌وه دان‌یشتوانی بە سە‌ره‌ستی مابوونە‌وه ، نە‌گەرچ‌یی دراوس‌یی دوو ن‌یم‌پ‌راتۆریە‌تی گ‌ه‌وره‌ی ج‌یهانی ، وە‌ک ب‌یزە‌نتیی و س‌اسانی ، بوون کە نە‌گەر نە‌م بە‌سته سە‌ختی دە‌وروب‌ه‌ریان نە‌بوایە توانای بە‌ره‌ل‌ستی ه‌ی‌رشە‌کانی نە‌وانیان نە‌ئە‌بوو .

لە‌لایە‌کی ت‌ریشە‌وه دوورگە‌ی عە‌ره‌بیی نە‌کە‌وێ‌ته ن‌یوان ک‌یشو‌ه‌ره ن‌اسراو‌ه‌کانی ج‌یهانی ئە‌وساوه ، بۆ‌یه دە‌رگای بە‌ستنی بە ئ‌یفریقیه و ئە‌وروپا و عە‌جەم و ه‌یند و چ‌ینه‌وه لە‌سەر پ‌شت بوو .

عە‌ره‌بە‌کان کە لە د‌ێ‌رین زە‌مانە‌وه ن‌یشتە‌ج‌یی ن‌یم‌چە دوورگە‌ی عە‌ره‌ب بوون لە‌ بنە‌رە‌ت‌دا ل‌قی‌کی رە‌گە‌زی سام‌یین و ،^۱ ز‌مان‌یشیان ز‌مانی عە‌ره‌بی‌یه . عە‌ره‌بە‌کان زی‌اتر لە هە‌موو ل‌قە‌کانی ت‌ری سام‌یی و ز‌مانە‌کە‌شیان لە هە‌موو ز‌مانە‌کانی ت‌ر زی‌اتر پار‌یزگاریی لە رە‌سە‌نایە‌تی خۆیان ک‌ردووه ، ئە‌مە‌ش بە هۆ‌ی س‌روشتی گۆ‌شە‌گیریی خۆیان و ز‌مانە‌کە‌یان لە دوورگە‌ی عە‌ره‌بی‌ی‌دا و ، بە هۆ‌ی ئە‌وه‌شە‌وه کە بە ورد‌یی پار‌یزگارییان لە حە‌سە‌ب و نە‌سە‌ب نە‌ک‌رد و ، نە‌ ژ‌نیان لە ب‌یگانە نە‌ه‌ینا و نە‌ ژ‌نی‌شان بە ب‌یگانە نە‌دا ..

عە‌ره‌بە‌کان بە در‌یژایی می‌ژوو چە‌ندین دە‌وڵە‌ت و شارستان‌یت‌ییان بە‌رپا ک‌ردووه و رۆ‌لی گ‌رنگیان لە ج‌یهانی کۆ‌ن‌دا بووه .

ئە‌مە‌ش بە‌شە‌کانی عە‌ره‌بن لە می‌ژووی دوور و در‌یژیان‌دا :

۱ - العرب البائدة : کە بریت‌ین لە هۆ‌زە‌کانی ع‌اد و ، ئە‌موود و ، عە‌مال‌یقه و ، طه سم و ، جە‌د‌یس و ، ئومە‌یم و ، جور‌ه‌وم و ، حە‌ض‌ره‌مە‌وت . ئە‌م هۆ‌زانە پ‌یش ه‌اتنی ئ‌یسلام لە‌ناو چوون .. ئە‌مانە هەر یە‌کە‌یان لە سە‌رده‌می خۆ‌ی‌دا خ‌اوە‌نی دە‌سە‌لات بوون و ، پادشاکان‌یان دە‌ستیان بە‌سەر شام و م‌یصریش‌دا نە‌ر‌و‌یشت ..

جا می‌ژوون‌وسان ئە‌و عە‌ره‌بە‌تی‌اچ‌وانە نە‌کە‌ن بە دوو بە‌شە‌وه :

^۱ هەر یە‌کە لە‌و نە‌تە‌وانە‌ی کە بە عە‌ره‌بیی و ع‌ی‌رانیی و س‌ریانیی و حە‌بە‌شیی ق‌سە نە‌کە‌ن ل‌قی‌کی رە‌گە‌زی سام‌یین ، واتە نە‌چ‌نە‌وه سەر سامی کور‌ی نوح پ‌ی‌غە‌مبەر سە‌لامی ل‌ی ب‌ی .

أ - عمالیقه : که له نهوهی لاوژی کوپری سامی کوپری نووحن که پییان نهوتری سامی یه کان .

ب - لهوانیش بهولاره نهو عه ره بانه ن که له نهوهی نیره می کوپری سامی کوپری نووحن و پییان نهوتری نارامی یه کان .

عمالیق ماوه یه که دهسه لاتی میصریان گرته دهست و بنه ماله یه کی شاهانه یان لهوی دا دامه زراند ، ههروه ها له عیراقیش دا دهولته تیکیان به ناوی دهولته تی حامپو رابی یه وه دامه زراند که حامپو رابی یه که م پادشایان بوو و خاوه نی نهو یاسا به ناویانگه بوو که پیتی نهوترا یاسای حامپو رابی ، نه مهش له سه دهی بیست و سی هه می پیش زابین دا ..

۲ - العرب العاربة : نه مانهش نهو عه ره بانه ن که نهوهی یه عروبی کوپری یه شجوبی کوپری قه حطانن که پییان نهوتری : عه ره بی قه حطانیسی . نه مانه له باشووری دوورگه دا واته له یه مهن و دهو رو بهری دا نیشته جی بوو سوون . پادشاکانی یه مهن له م عه ره بانه بوون و ، نه مانه توانی یان دهولته تی مه عین و سه بهه و حیمیه ر دا بجه زیتن .

جا نه مانه دوو تیره یان زور به ناویانگ بوون :

أ - حیمیه ر : که گرنگ ترین هوزیان (زید الجمهور) و ، قضاة و ، سه کاسیک بوون .

ب - که هلان : که گرنگ ترین هوزی نه مانیش هه مدان و ، نه نمار و ، طیء و ، موذحه ج و ، کینده و ، له خم و ، جو ذام و ، نه زد و ، نه وس و ، خه زره ج و ، کوپه کانی جه فنه ی پادشایانی شام بوون .

هوزه کانی که هلان له یه مهنه وه کوچیان کرد و نیشته جیتی شوینه جو ر او جو ره کانی دوورگه بوون و ، کوچ کردنی زوریه ی نهو هوزانهش پیش رووخانی بهندی مه تره ب بوو ، نه مهش به بو نه ی تیاچوونی بازرگانی یه که یانه وه که نه وه بوو رو مانه کان فشاریان خسته سه ریان و ، دهستیان به سه ر ریگاویانی بازرگانی یه ده ریایی یه کانیان دا گرت و ، دوای دا گیر کردنی شام و میصریش له لایهن رو مانه وه رتی وشکاییشیان لی گرتن .

لە لایەکی تریشەو ھۆزەکانی کەھلان و حیمپەر زۆر ناکۆک بوون ، ئەمەش لەویدا دەرئەکەوی کە ھۆزەکانی حیمپەر لە یەمەندا ئەمێننەو ، کەچی ھۆزەکانی کەھلان کۆچ ئەکەن و یەمەن بەجی ئەھیلن .

جا ئەتوانین ئەو ھۆزانە کەھلان کە کۆچیان کرد بکەین بە چوار بەشەو :^۲
 یەكەم : ئەزد : کۆچ کردنی ئەمانە لەسەر رای سەردار و گەرەیان عیمرائی کورپی عەمر بوو ، ئەو بوو لە ولاتی یەمەندا ئەسوورانەو و بەدوای شوینی چاکدا ئەگەران تا لە ئەنجامدا بەرەو باکور کەوتنە ری :

ئەلەبە کورپی عەمری کورپی ئەزد بەرەو حیجاز رویشت و لە نیوان ئەلەبە و ذیقاردا نیشتهجی بوو ، کاتیکیش کە کورپەکە گەرە بوو و دەسلاتی پەیدا کرد بەرەو یەثریب رویشت و لەوێ نیشتهجی بوو . ھەرەھا ئەوس و خەزرەجی جووتە کورپی حاریشی کورپی ئەلەبەش لە ئەوێ ئەو ئەلەبە بوون .

ھەر لەوان حاریشی کورپی عەمر - کە خوزاعیە - لە گەلێ مندالەکانیا لە حیجازدا ئەگەران تا سەرەنجام لە (مرالظهران) نیشتهجی بوون و ، پاشان دەستیان بەسەر حەرەمدا گرت و جوورھومەکانیان لە مەککە دەرکردن و خۆیان تیایا نیشتهجی بوون .

عیمرائی کورپی عەمریش بە خۆی و کورپەکانیەو نیشتهجی عومان بوون ، ئەمانەش ئەزدی عومان .

ھەرەھا ھۆزەکانی ئەفەری کورپی ئەزد لە توھامە نیشتهجی بوون ، ئەمانیش ئەزدی شنۆتەن .

جەفەنی کورپی عەمریش بەرەو شام کەوتە ری و ، لە گەلێ کورپەکانیدا لەوێ نیشتهجی بوون . ئەم جەفەنیە باوکی پادشاکی غەساسینە . ئەم ناوہشیان بە بۆنە ئاوێکەو لێ نرا کە ئاوی غەساسیان پێ ئەوت لە حیجاز و بەر لەوێ بۆ شام کۆچ بکەن ، ماوہیەک لەسەر ئەو ناوہ نیشتهجی بوو بوون .

دووەم : لەخم و جوذا : ئەصری کورپی رەبیعی باوکی پادشاکی مەناذیرە لە حیرە یەکیک بوو لە ھۆزی لەخم .

^۲ الرحیق المختوم : ۱۳ ، الطبعة الأولى / دار الخیر / ۱۹۹۷ .

سَنَهَم : نهوهی طهی : ئەمانیش دواى كۆچى ئەزد بەرهو باكوور كهوتنه رى و له ناوچهى طهى له نىوان جووته چىاي نهجهء و سولمادا نىشتهجى بوون و ، دوايش نهو جووته چىايه به چىاي طهى ناوتران .

چوارهه : كينده : كه له ناوچهى بهحرهين نىشتهجى بوون و ، پاشان خۆيان گهيانده نهجد و لهوى حوكمهتییكى بهدهسهلاتيان دامهزراند ، بهلام ئەم حوكمهته تهمنى دريژ نهبوو و زوو تياچوو .

ههروهها هۆزى قوزاعهش يهمنى بهجى هيشت و له ناوچهى سهماوهى باشوورى عىراقدا نىشتهجى بوون .

۳ - العرب المستعربة : ئەمانهش نهو عهدهبانەن كه پىيان نهوترى عهदनایی ، كه نهوهى ئىسماعيل پىغهمبەرن سهلامى خواى لى بى كه له بنهپهتدا ئىبراهيم خهليل سهلامى خواى لى بى خهلكى عىراقه و ، له شارى نوورهوه - كه كهوتۆته سهر لىواری خۆرئاواى فورات و نزىك شارى كووفه - هاتبوو .

لەم دوايهشدا له شارى ئووردا شوپنهوارناسان توانىيان زانىارىيهكى زۆر دهبراهى بنهمالهئى ئىبراهيم خهليل سهلامى لى بى و دهبراهى ژيانى دىنىسى و كۆمهلايهتییى نهو شاره دهست بخهن .

بەر لهوهى ئەم باسه تهواو بکهين ، وا چاکه شتیک له بارهى ژيانى ئىبراهيم ئىسماعیلی کورپهوه سهلاميان لى بى ناگادار بين .

ئىبراهيم پىغهمبەرى باوكى پىغهمبەران كورپى ئازهره ، وهك له قورئانى پىرۆزدا هاتوه ، ئەویش كورپى ناحوورى ، كورپى سارووغى ، كورپى راعووى ، كورپى فالغى ، كورپى عابرى ، كورپى شالحى ، كورپى ئهرفهخشذى ، كورپى سامى ، كورپى نوح پىغهمبەره سهلامى لى بى .^۳

لهو كاتهدا كه ئىبراهيم لهدايك بوو تهمنى ئازهرى باوكى هفتا و پىنج سان بوو و ، دوو برايشى ههبوون : (ناحوور) و (هاران) كه يهكێكيان له ئىبراهيم گهورهتر بوو و يهكێكيشيان بچووكتر . هاران باوكى (لوط) پىغهمبەره سهلامى لى بى ، ئىبراهيم خهليل له عىراق ، له ولاتى كلدانیهكان ، واته (بابل) و دهوورپهري ، لهدايك بووه . كه گهوره بوو خاتوو سارهى ئامۆزای خۆى ماره

کرد . پاشان نازەر له گه‌ڵ ئیبراهیم و خاتوو ساره و لووطی کورپی هاران ولاتی کلدانیان به‌جی هیشت و روویان له ولاتی که‌نعانیه‌کان کرد . ئەوه‌بوو له (حه‌رپان) نیشته‌جی بوون و له‌و‌ی‌شه‌وه‌ چوون بۆ فه‌له‌ستین و کردیه‌ بنکه‌ بۆ بانگه‌وازه‌که‌ی . جا دانیشتوانی هه‌رپان وه‌ک دانیشتوانی بابل (کلدانیا) بت و نه‌ستیره‌یان نه‌په‌رست .

کاتی‌ک که ئیبراهیم خه‌لیل کرایه‌ پیغه‌مبه‌ر نامۆژگاریی قه‌ومه‌که‌ی کرد تا واز له‌ بت‌په‌رستی به‌ینن و شوین ریبازی ته‌وحید بکه‌ون . زۆریش هه‌زی له‌ هیدایه‌ت دانی باوکی بوو ، که‌چی ئەو به‌ گۆبی نه‌ئه‌کرد ، ناچار که‌وته‌ به‌لگه‌ هینانه‌وه‌ تا به‌لکو باوکی و قه‌ومه‌که‌ی کۆڵ‌بده‌ن و ریگای خواناسیی بگرنه‌ به‌ر .^٤

نازه‌ر له‌ هه‌رپان کۆچی دوا‌یی کرد و ، ئیبراهیمیش زۆری پی‌ ناخۆش بوو که باوکی به‌ کافرایی مرد و نیمانی نه‌هینا .

ئیبراهیم به‌بی کۆڵ‌دان هه‌ر خه‌ریکی به‌رزکردنه‌وه‌ی بانگی ته‌وحید بوو ، له‌وه‌ پیناوه‌ش‌دا تووشی نا‌په‌هه‌تی‌یه‌کی زۆر بوو ، له‌ ئەنجام‌دا له‌سه‌ر شکاندنی به‌ته‌کان خستیانه‌ ناو ناگر و خوای گه‌وره‌ گه‌یشته‌ فریای و فه‌رمانی دا ناگره‌که‌ به‌نده‌ی خواناس نه‌سووتینی . ئیبراهیمیش مه‌ردانه‌ له‌سه‌ر کاری خۆی به‌بی کۆڵ‌دان به‌رده‌وام بوو .

پاشان ئیبراهیم له‌گه‌ڵ ساره‌ خاتوونی هاوسه‌ری و لووطی برازای‌دا کۆچیان بۆ ولاتی په‌رۆزی شام کرد .. ساره‌ خاتوونیش له‌به‌ر ئەوه‌ی که‌ نه‌زۆک بوو هیچ منداڵیکی نه‌بوو . پاشان له‌ پاداشتی ئەوه‌دا که ئیبراهیم له‌به‌ر خوا کۆچی کرد و خزم و که‌س و کار و نیشتمانی خۆی به‌جی هیشت تا بتوانی خوای په‌روه‌ردگار په‌رستی و خه‌لک بۆ سه‌ر ریبازی ته‌وحید بانگ بکات و ، به‌ راستیی له‌ ولاتی شام‌دا په‌یامی خوای گه‌یاند ، ئەوا خوای گه‌وره‌ چهند منداڵیکی پیاوچاکی پی به‌خشیی و ، له‌ رۆڵه‌کانی پیغه‌مبه‌رانی ره‌وانه‌ کردن و ، بوونه‌ هه‌ل‌گری فه‌رمایشتی خوا .. لووطی برازاشی ئەوه‌ بوو خوای گه‌وره‌ کردیه‌ پیغه‌مبه‌ر و ره‌وانه‌ی لای دانیشتوانی یه‌کی له‌ ناوچه‌کانی شامی کرد ، که‌ ئەویش ناوچه‌ی سه‌دوم بوو .

^٤ سووره‌تی (مريم: ٤١ - ٤٨) و ، سووره‌تی (الانبیاء: ٥١ - ٧١) ئەم باسه‌ به‌ جوانیی روون نه‌که‌نه‌وه‌ .

پاشان ئیبراهیم خلیل له گهڙا هوسه ره که ی دا به ره و میصر که وتنه ری ، نه و سدرده مهش پادشایه کی ستم کاری مل هوږ گه وره ی میصر بو ، که هه ر پیاویک هوسه ری له گهڙا دا بوایه ژنه که ی لی داگیر نه کرد و پیاوه که شی نه کوشت . که سیخورانی پادشا ئیبراهیم و ساره یان بینین خیرا هه والیان به پادشا دا که پیاویک هاتوه و ژنیکی زۆر جوانی له گهڙا دایه . ناردی به دوا یا و پرسیا ری لی کرد که نه م نافرته که یه له گهڙا ؟ فهرمووی : خوشکه . پاشان ئیبراهیم هاتوه لای ساره و فهرمووی : ساره ! له سه ر روی زه ویی دا جگه له من و تو نیمان داری تر نیه ، نه م پادشایه پرسیا ری لی کردم و ، منیش هه والم داوه تی که تو خوشکی (واته خوشکی دینی) ، نه که ی بمخه یته درۆه . پادشا ناردی به دوا ی ساره دا ، که چوه ژووره لای پادشا ، پادشا ویستی دهستی بو رابکیشی ، دهستی وشک بو . وتی : له خوا بپارپیره وه بۆم زیانت پی ناگه یه نم . ساره ش له خوا پارایه وه و دهستی بهر بو . پاشان ویستی دهستی بو به ری ، نه م جاره ش له جاری پیشوو خراپتر دهستی وشک بو . دیسان وتی : له خوا بپارپیره وه بۆم زیانت پی ناگه یه نم . نه ویش دوعای کرد و دهستی بهر بو . نه وه بوو پادشا بانگی کرده هندی له دهست و پیوهندی و وتی : ئیوه مرۆقتان نه هیناوه بو من ، به لکو شه ی تانتان هیناوه بۆم !! وتی : بی به نه وه بو لای ئیبراهیم . نه وه بوو هاجه ریشی به شیوه ی که نیزه ک پیشکه ش کرد ..

که گه راپیه وه نه بیسی و ئیبراهیم به پیوه وه ستاوه و نویتژ نه کات ، به دهستی ناماژه ی کرد : (مَهِيْم) واته : دهنگ و باس چی یه ؟ وتی : ((رَدَّ اللهُ كَيْدَ الْكَافِرِ أَوْ الْفَاجِرِ فِي نَحْرِهِ ، وَأَخَذَمَ هَاجِرٌ)) .^۵ بۆی روون کرده وه که خوا ی گه وره فریای بهنده ی خواناسی خۆی که وتوه و نه و کافره خوانه ناسه نه ی توانیه دهستی بو به ری ، له گهڙا نه وه ش دا هاجه ری کردۆته که نیزه کی .^۶

جا نه وه ی که له باره ی هاجه ره زانراوه نه وه یه که هاجه ر که نیزه ک بووه . به لام زانای پایه بهرز قاضی موحه ممد سوله یان مه نصورفوروی له کتیبی (رحمة

^۵ مختصر صحيح البخاري - كتاب الأنبياء ، الحديث رقم ۱۳۴۹ .

^۶ السيرة النبوية في ضوء القرآن والسنة للدكتور محمد بن محمد أبي شهبة : ۱ / ۱۰۷ - ۱۰۹ .

للعالَمین) دا ۲ ل ۳۶ - ۳۷ سه‌لمان‌دوو‌یه‌تی که هاجهر ئافره‌تیکی ئازاد بووه نه‌ک جاریه و که‌نیزه‌ک و ، کچی فیرعه‌ون خۆیشی بووه .^۷

هه‌روه‌ها له موسنه‌دی ئیمام نه‌حه‌دیش دا هاتووه که کاتیکی ساره خاتون چووه ژووره‌وه لای پادشا ، له خوا پارایه‌وه و وتی : (اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنِّيْ اَمَنْتُ بِكَ وَبِرُسُلِكَ ، وَاَحْصَنْتُ فَرْجِيْ اِلَّا عَلٰى زَوْجِيْ ، فَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ هٰذَا الْكَافِرِ) .^۸ له خوا پارایه‌وه که نه‌گه‌ر نه‌و ئیمانی به‌ خوا و به‌ پیغه‌مبه‌ره‌کانی هی‌ناوه و شه‌ره‌فی خۆی پاراستووه ، نه‌وا با یارمه‌تی بدات و نه‌هیلتی^۹ نه‌م کافره ده‌ستی بو‌ درێژ بکات .

نه‌وه‌بوو خوای گه‌وره بو‌ پاراستنی شه‌ره‌فی پاکی به‌نده و پیغه‌مبه‌ر و خۆشه‌ویست و دۆستی خۆی ، ئیبراهیم پیغه‌مبه‌ر سه‌لامی لی بی و بو‌ گیرا‌کردنی نزا و پارانه‌وه‌ی هه‌ردوو‌کیان ساره خاتوونی پاراست . هه‌رکه‌ بردیان بو‌ لای نه‌و سته‌م کاره ، هه‌زره‌تی ئیبراهیم ده‌ستی دایه‌ نوێژ و پارانه‌وه‌ تا له‌ داوی نه‌و کافره بیان پارێژی ؟

پاشان ئیبراهیم خه‌لیل له‌ گه‌ل ساره‌ی هاوسه‌ری‌دا و له‌ گه‌ل هاجه‌ری که‌نیزه‌کی ساره‌دا و به‌ زۆریک ناژه‌ل و به‌نده و ما‌ل و سامانه‌وه‌ گه‌رانه‌وه‌ ولاتی شام . له‌ شام نزیکه‌ی بیست سا‌ل ژیا‌نیان دایه‌ سه‌ر ، پاشان هه‌زره‌تی ئیبراهیم هه‌زی له‌ مندا‌ل بوو ، بو‌یه له‌ خوای گه‌وره‌ داوای مندا‌لی کرد و خوای گه‌وره‌ش مژده‌ی مندا‌لیکی ژیر و دانای پی‌ دا ..

خوای گه‌وره‌ نه‌وه‌ی خسته‌ دل‌ی ساره‌وه‌ تا به‌ ئیبراهیم بگه‌یه‌نی که‌ خوای گه‌وره‌ ویستی وه‌ها‌یه نه‌و مندا‌لی نه‌بی . پاشان ساره هاجه‌ری که‌نیزه‌کی پیتشکه‌ش به‌ ئیبراهیم کرد تا بیکاته‌ هاوسه‌ری به‌لکو خوای گه‌وره‌ کو‌ریکی پی‌ به‌خشی .

به‌ فه‌رمانی خوا هاجه‌ر سکی پر بوو و ئیسماعیلی لی بوو ، نه‌مه‌ش له‌ کاتیکی‌دا که‌ ته‌مه‌نی ئیبراهیم هه‌شتا و شه‌ش سا‌ل بوو .

کاتیکی که‌ ته‌مه‌نی ئیبراهیم خه‌لیل نزیکه‌ی سه‌د سالیی بوویه‌وه نه‌و مه‌لانیکه‌تانه‌ی که‌ هاتنه‌ مالی ئیبراهیم تا بچن کافرانی قه‌ومی لووط له‌ناو به‌رن و کو‌مه‌لی ئیمان‌دار رزگار بکن ، نه‌و مه‌لانیکه‌تانه‌ مژده‌یان به‌ ساره خاتون دا

^۷ الریح المختوم : ۱۴ .

^۸ السیره النبویه لأب‌ی شه‌به : ۱ / ۱۰۹

که خوی گهوره نیسحاق یان پیّ نه به خشیّ و نه شی کاته پیّغه مبه ریکی پیاوچاک .
 نه وه بوو له دوی چهنده ها سالی نه زوکی و له ته مه نیکي یه کجار زوردا ، که
 ههتا ساره خویشی سهری سوور نه ما له وهی که مندالیان بیی ، خوی گهوره
 کوری پیّ به خشین . به مه دهرته که ویّ که نیسحاق دوی نیسماعیل به چوارده سال
 له دایک بووه .

میژوونوسان زور جار کاریکی گهوره و نه خشه یه کی پر دانایه تیی نه گه ریئننه وه
 بو هویه کی ساده و منالانه که زور له واقعیه وه دور بیت ..

نه وه بوو که نیسماعیل له دایک بوو ، خوی گهوره بو کاریکی مه زن ، که
 به سترابی به ژیانی تیّکرای سهرزه وی یه وه تا ناخرزه مان ، فرمانی دا نیبراهیم
 هاجهری هاوسهری و نیسماعیلی کوړپه ی نازیزی هاوده م و تاقه تی سهرده می
 پیروی خوی له شامه وه به ریّت بو حیجاز ..

نیبراهیم چهنده دلّی به نیسماعیل کرایتته وه !! داخو دور که وتنه وه ی
 نیسماعیل و دایکی چهنده به لای نیبراهیمه وه گران بوویّت ؟ به لام چیی بکا
 فرمانی خوی . نه بیّت بیان بات بو نه ویّ .

میژوونوسان وای دهرته برن که ساره خاتون غیرهت گرتوویه تی و نیبراهیمی
 ناچار کردوه ژن و منداله که ی دور بخاته وه . بلّی فری یان بداته بیابانیکی وشک
 و برنگی چوّل و هوّله وه !!

زور سهیره ! ساره خاتون که نه وه نده خواناس بوو خوی گهوره دهست و په لی
 فیرعه ونی له ناستیا وشک نه کرد ، نیسته نه وه نده دلّ ره قه نیسماعیلی نازداری
 جگه رگوشه ی خلیل فری بداته بیابانی چوّله وه ؟

جا چ هوی یه کی عهوام و بی دینیش شتی وا نه کات ؟
 نه ی غیره تی نیبراهیم له کوی یه نه گهر نیسماعیل و دایکی له ترسی ژنه
 گهوره که ی هزار کیلومتریک دور نه خاته وه ؟ نه وپه ری بیانوی ساره نه وه یه
 مالیان بو جیا بکاته وه ؟

دوی نه وه ش له هموو سهرزه ویی دا بوچ نیبراهیم شوینی مه که ی چوّل هه
 نه بیژیری ؟

بوچ نیسماعیل له شوینیک دا دانه نیّت که ناوی زه مزه می لی هه دلّ بقولّی ؟

هەرگیز ناگونجی دایکی چەند پیڤه‌مبەرێکی خوا ئەوە‌نده بئ‌ویژدان و دل رەق بێت .

هەندێ روون کردنەوی میژوونوسان لە جیی خۆی دا نیه ، لەبەر ئەو ئەبێ بە وردیی سەرنج بەهین .

ئیراهیم سەلامی لی بێ که باوکی هەموو پیڤه‌مبەرانه پێویستە هەلگری هەموو رەهوشتیکی بەرزی ئەو پیڤه‌مبەرانه بێت ، ئەک ژنیکی نەزۆک نەخشی بۆ بکیشی و ، ژن و کۆرپەیی بئ‌تاوان فری بداتە بیابان !!

بەلێ ، خوای دانا و زانا فەرمانی دا ئیراهیم بە دلێکی مەردانەیی بەرگە‌گرەوه هاجەر و ئیسماعیل بەریت بۆ ناوچەیی مەککە .. که شیویکە لە نیوان چیاکانی مەککە دا ، واتە چیاکانی فاران وەک لە تەورات دا هاتبوو ، ئەو شوینەیی که زوو تر کەعبەیی مائی خوای تیا بنیات نرابوو و ئیستە رووخاوه و شوینی دیواره‌کانیشی بە دەره‌وه نیه ، ئەمەش لەسەر بانێکی بەرزی سوور ، که لافاوە‌هات و لەلای راست و لەلای چەپیه‌وه لێی کەندر ئەکرد ، لەلای درەختیکی گەوره‌دا بەسەر زەمزه‌مه‌وه لە بەشی باکووری مزگەوتەوه دایان .

خوای گەوره ئیراهیم و ئیسماعیلی بەو شوینە ناشنا کرد که پێویستە روژێک لە روژان هەردووکیان پێکەوه بناغەیی دیواره‌کانی مائی خوا بدۆزنەوه و کەعبەیی پیروژ بنیات بنینەوه ، تا ببیتە قیبلەیی هەموو ئیمانداران تا ناخرزەمان .

خوای گەوره ویستی وەها بوو لەو شوینە پیروژەدا ئیراهیمی خەلیل جار بدات و هەموو مرو‌فایەتی تا ناخرزەمان بانگ بکات بۆ حەجی مائی خوا ..

﴿ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ (البقرة: ۱۲۷) .

﴿ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴾ (الحج: ۲۷) .

بەلێ ، ئیراهیم هاجەر و ئیسماعیلی لە شوینی ئیستای کەعبەدا - که چۆل و هۆل و بئ‌تاو و ناوهدانیی بوو - بەجی هیشتن و ، تووره‌کەیه‌ک خورما و کوندەیه‌ک ناوی لەلا دانان و ، خۆی گەپایه‌وه . که هاجەر بینیی و ئیراهیمی می‌ردی

تهیهوی بهرهو فلهستین بگه پرتیهوه و نهوان لهو شوینه چۆلهدا بهجی بهیلتی ، هات به دواي ئیبراهیم دا و تهشی وت :

تهی ئیبراهیم ! بۆ کوئی ته پۆی و نیمه لهم شیوهدا ، که نه نادهمی یهك و نه هیچی تیدا نیه ، بهجی ته هیلتی ؟ چند جارێك ته مهی دووباره کردهوه ، که چیی ئیبراهیم ههه ناوړی لی نه ته دایهوه . هاجدرخان ناچار بوو تا ئیبراهیم له چار گوم نه بوو بوو پرسیاړی لی بکات : ئایا خوی گهوره ته مه فرمانهی بهسدردا داری ؟!

فهرمووی : بهلی .

وتی : دهی کهواته خوا نامان فهوتینتی !!

ته مهش ئیمانی دامه زراوی هاجه ره خاتونمان بۆ دهه ته خات ، که به راستیی به چاکیی پشتی به رحم و سۆزی خوا ته بهست و ، دلشی پر له متمانه بوو که ئیبراهیم خهلیل کاری نابهجی ناکات و ، له فرمانی پهروه دگاری دهه ناچیت .

به راستیی هاجه ره خاتون شایان بوو دایکی یه کینک له پیغه مبه ره مه زنه کان بییت .

که هاجه ره خاتون ته مهی له ئیبراهیم بیست ، گه پرایه وه دوا .. ئیبراهیمیش رتی گرته بهر هه تا گه یشته بهرزایی یه که به شیوه یهك که نه یان ته بینیی ، روی کرده وه مائی خوا و دواي بهرز کردنه وهی ههردوو دهستی ، له خوی گهوره پارایه وه و فهرمووی :

﴿ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَأَرْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴾

(ابراهیم : ۳۷) .

دایکی ئیسماعیل شیری به ئیسماعیل نهدا و له ناوی کونده کهی شه خواره وه ، تا نه وه بوو دواي ماوه یهك ناوی کونده که تهواو بوو و خۆی و منداله کهی تینوویان بوو .. ئیسماعیل له تینوان دا ته تلایه وه و به ناو خۆله که دا ته پاولتی نه کرد و خۆی ته کوتا به زهویی دا و زمانی و ههردوو لیسوی ته جوولاندن وه که له سه ره مه رگ دا بییت . دایکیشی پتی ناخۆش بوو بهو حاله وه کوره کهی ببینی .. سه یری دهو ربه یری کرد نزیک ترین گردۆلکه لی یه وه گردی صه فا بوو .. خۆی گه یانده سه ری .. له ویه سه یریکی دۆله کهی کرده وه تا بزانی که سیك ته بینتی ؟ سه یری کرد و کهسی نه دیی .. که که سیکی نه دیی دابه زی یه خواره وه ،

تا که گه‌یشته لای چه‌مه‌که گۆشه‌یه‌کی کراسه‌که‌ی به‌رز کرده‌وه ، پاشان وه‌ک ناده‌میزادیتکی زۆر ماندوو هه‌ولتی دا و له چه‌مه‌که کردیه ته‌به‌ر ، پاشان خۆی گه‌یاندە سه‌رگردی دووه‌م ، گردی مه‌پوه و له‌سه‌ری وه‌ستا و سه‌یری کرد بزانی که‌سیک ته‌بینی ؟ دیسان که‌سی نه‌دی . حه‌وت جار نه‌مه‌ی دووباره کرده‌وه .. ئه‌بن عه‌به‌باس خوا لی‌یان رازی بی و ته‌ویه : پیغه‌مه‌به‌ر ﷺ فه‌رمووی : « فذلک سعی الناس بینهما » . فه‌رمووی : هات و چۆی حاجی‌یان بۆ سه‌ر صه‌فا و مه‌پوه به‌و بۆنه‌ویه .. به‌لام له‌و کاته‌دا که له‌سه‌ر مه‌پوه بوو ده‌نگی‌کی به‌رگۆی که‌وت .. جووله‌ی له‌ خۆی بریی .. هه‌تا به‌ خۆی وت : بی‌ده‌نگ .. چاک گوئی گرت .. دیسان ده‌نگه‌که‌ی بیسته‌وه و وتی : ته‌گه‌ر یارمه‌تی‌یه‌کت به‌لاوه هه‌یه یارمه‌تییمان به‌ه . سه‌یری کرد وا مه‌لانیکه‌تیک له‌ شوینی زه‌مه‌م‌دا به‌ پی‌ی یان به‌ بالی خه‌ریکی هه‌لدانه‌وه‌ی خۆله‌که‌یه هه‌تا ناو ده‌رکه‌وت ..

هاجهره خاتوون له‌ خۆشی‌یانا خه‌ریک بوو بالی ته‌گرتسه‌وه .. هه‌لمه‌تی دا و حه‌وزی بۆ ناوه‌که به‌ ده‌ستی دروست نه‌کرد و به‌ مشت ناوی ده‌رته‌هینا و نه‌ی کرده ناو کونده‌که‌یه‌وه و خه‌را ناوی تر ته‌هاته‌وه شوینی .

ئه‌بن عه‌به‌باس ته‌لیت : پیغه‌مه‌به‌ر ﷺ فه‌رمووی : « یرحم الله أمَّ إسماعیل ، لو ترکت زَمْزَمَ - أَوْ قَالَ : لَوْ لَمْ تَغْرِفْ مِنَ الْمَاءِ - لَكَانَتْ زَمْزَمَ عَيْنًا مَعِينًا » .

فه‌رمووی : ره‌مه‌تی خوا له‌ دایکی ئه‌سه‌ماعیل ، ته‌گه‌ر وازی له‌ زه‌مه‌م به‌هینایه ، یان به‌ مشت لی‌ی هه‌ل نه‌گۆزیایه ، ته‌وا کانی‌یه‌ک بوو و له‌ به‌ری ته‌پۆیشت ..

هاجهره خاتوون له‌ زه‌مه‌م تیر ناوی خواره‌وه و شیرێ دا به‌ کوره‌که‌ی . مه‌لانیکه‌ته‌که‌ش پی‌ی وت : له‌ تیاچوون مه‌ترسن .. نا لی‌ره‌دا شوینی مالی خواجه و نه‌م منداله له‌گه‌ل باوکی‌دا دروستی ته‌که‌نه‌وه ، خوایش که‌سانیک که‌ دۆستی خۆی و دینه‌که‌ی بن فه‌رامۆشیان ناکات و نه‌یان پارێژی ..

هه‌روا مانه‌وه و ناوی زه‌مه‌م له‌ جیاتیی ناویش و له‌ جیاتیی نانیشیان بوو هه‌تا ته‌وه‌به‌وو دوا‌ی ماوه‌یه‌ک کۆمه‌لیک له‌ هۆزی جوهره‌ومی دووه‌م ، که هۆزیکی یه‌مه‌نیی بوون ، هاتن و له‌ باشووری مه‌که‌که‌دا باریان خست .. که سه‌ره‌نجیان دا بالنده‌یان دیی که به‌ ئاسانه‌وه ته‌خولایه‌وه ، وتیان : ته‌و بالنده‌یه به‌سه‌ر ئاودا ته‌سوورپه‌ته‌وه . ئه‌مه‌ش ته‌و شیوه‌مان دی‌بی‌ ئاومان تیا‌یا نه‌دیوه . بۆ ته‌مه‌ یه‌ک

دوو پیاویان نارد و نهوانیش سهزیریان کرد ناو ههیه . گهراڼهوه و ههوالیان دانسی که ناو ههیه ، نهوانیش هاتن و ، دایکی ئیسماعیلیش لهسەر ناوهکه وهستا بوو . وتیان : ماوهمان نهدهی لیتره له لاتان بار بجهین ؟ وتی : بهلئی ، بهلام لهم ناوهدا مافیکتان نیه . وتیان : بهلئی .

پیغه مبهەر ﷺ فەرمووی : ((فألقى ذلك أم إسماعيل وهي تحب الأنس)) . فەرمووی : دایکی ئیسماعیل نهدهی پی خۆش بوو چونکه پیی خۆش بوو خه لکیی بسنه هاوده می . تیتر لهوی باریان خست و ناردیان بهدوای کهس و کاریان دا . که نهوانیش هاتن و چهند خانویه کیان دروست کرد و ، مندا له که واته ئیسماعیل گهوره بوو و لی یانهوه فیتری زمانی عه ره بیی بوو ، ههروه ها فیتری تیروکه وان بوو . که ژیری و سه لیه ی زیادی کرد دلئی چوو ه سەر هه لئس و که وتیان و نهوانیش ئافره تیکیان لی ماره بریی و ، دوای ماوه یه کیش دایکی ئیسماعیل کۆچی دوایی کرد .

لهم ماوه یه دا بهینا و بهین ئیبراهیم خلیل سهری له مه که که نه دا و ئیسماعیل و دایکی به سەر نه کرده وه .. تا نه وه بوو له یه کی له و سهردانانه ی دا له خه وی دا فهرمانی پی کرا تا ئیسماعیلی نازداری سهر بری . نه مه ش له کاتی کدا بوو که ئیسماعیل پی گه یشت بوو و نه شی توانیی یارمه تی باوکی بدات . دیاره وه که له فهرمووده ی شه رفیش دا هاتووه خه وی پیغه مبه ران وه حی خوابی یه و ، ئیبراهیمیش هیچ گومانیکی له خه وه که ی نه بوو ، به لام جی به جی کردنی ئهم فهرمانه به ستراوه به ئیسماعیل یشه وه . بۆیه په له ی نه کرد و له دلئی خۆی دا هیشتیه وه .. نه وه بوو له شه وی دووه می ش دا هه مان خه وی بین یه وه .

ئه لئین خه وی یه که م شه و له شه وی هه شته می مانگی (ذي الحجة) دا بووه و ناوی نراوه (يوم التروية) ، هه ندیکی تریش ئه لئین : (يوم التروية) به و هۆیه وه ناو نراوه که حاجی یه کان له و رۆژه دا بهر له وه ی بۆ به جی هینانی کاروباری هه ج ده رچن ، ناو له گه ل خۆیان ته به ن ..

ئه لئین : خه وی دووه م جاریش له شه وی نۆه می مانگی حاجی یان دا بووه بۆیه ناو نراوه به رۆژی عه ره فه .

هندیکی تریش ئەلین : بۆیه ئەو رۆژه ناونراوه به رۆژی عه‌ره‌فه ، له‌و رۆژه‌دا ئاده‌م و هه‌وئا ، دوا‌ی دابه‌زینیان له‌ به‌هه‌شته‌وه ، له‌سه‌ر زه‌وی‌دا یه‌کتریان دۆزیوه‌ته‌وه .

ئه‌وه‌بوو له‌ شه‌وی سی‌هه‌م‌دا بۆ سی‌هه‌م جار ئیبراهیم خه‌وه‌که‌ی بی‌نی‌یه‌وه و ، که‌ی‌شته قه‌ناعه‌تی ته‌واو که‌ پێویسته گوی‌پرایه‌لیی فه‌رمانی په‌روه‌ردگار بکات و ئیسماعیلی نازیزی سه‌ر به‌ری و ، به‌وپه‌ری دامه‌زراوی‌یه‌وه دان به‌ خۆ‌ی‌دا بگری . به‌لام وای به‌ چاک زانیی ئەم کاره‌ بی‌پرس ئە‌نجام نه‌دات .. پێویسته رای ئیسماعیل‌یش وه‌برگیریت ، چونکه هه‌ر خۆ‌ی به‌نده‌ی خوا نیه ، به‌لکو ئیسماعیل‌یش به‌نده‌ی خواجه و ، پێویسته گوی‌پرایه‌لیی و مل‌که‌چی ئه‌و‌یش بۆ فه‌رمانی خوا ده‌ریکه‌وی ..

که ئیبراهیم باسه‌که‌ی بۆ ئیسماعیل روون کرده‌وه ئیسماعیلی کۆرپه‌ و نازدار ئه‌وپه‌ری ره‌زامه‌ندیی بۆ فه‌رمانه‌که‌ی خوا نواند و ، ئە‌شی‌زانیی باوکی له‌سه‌ر حه‌قه و هه‌ر به‌ریاریک‌ بدات له‌ خۆ‌یه‌وه نیه ، به‌لکو هه‌موو هه‌لس و که‌وتیکی به‌ پێ‌ی ره‌زامه‌ندیی خواجه ، بۆیه‌ رووی کرده‌ باوکی و فه‌رموی :

﴿ قَالَ يَتَأْتِبِ أَفْعَلًا مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴾ (الصافات : ۱۰۲).

خه‌لیل ده‌ستی کۆرپه‌ی تاقانه‌ی گرت و به‌ره‌و شوینی سه‌ره‌رینی قوربانیی له‌ مینا که‌وته‌ ری .. له‌وی نازیزی خۆ‌شه‌ویستی خست به‌ ده‌م‌دا و ، ده‌ستی دایه‌ چه‌قۆ تا به‌ راستیی قوربانیی بۆ په‌روه‌ردگار بکات .. تا جگه‌رگۆشه‌ی دل خۆ‌شکه‌ری سه‌رده‌می پیری خۆ‌ی سه‌ره‌ری .. ته‌مه‌نیشی نزیک‌ی سه‌د سالیی بۆته‌وه .. به‌ ته‌ما نیه‌ جاریکی تر کورپیکی تری بنی .. چه‌قۆی تیژی هینا به‌سه‌ر ملی ئیسماعیل‌دا که‌چی نه‌ی‌پری ..

په‌رده لا درا تا دانیش‌توانی زۆر و زه‌به‌نده‌ی ئاسمان ، که‌ ئه‌وه‌نده زۆرن کرچه‌ کرچیان به‌ ئاسمان خستوه‌وه و خه‌ریکه‌ به‌روخی ، سه‌یر بکه‌ن .. با مه‌لا‌تیکه‌ته‌کان سه‌یری دی‌مه‌ن بکه‌ن .. با سه‌یری گوی‌پرایه‌لیی و به‌ندا‌یه‌تی بکه‌ن ..

با سه‌یری پیاویکی به‌سال‌اچووی خواناسی ریش‌سپی بکه‌ن ، که‌ به‌وپه‌ری ئارامیی و بیر و هۆشه‌وه چه‌قۆی ناوه‌ته‌ ملی کۆرپه‌ی نازیزی تا بۆ فه‌رمان به‌رداری خوا سه‌ری به‌ری ..

با سهیری رۆلای گوی دیر بکهن وا گوی پرایه لای فه رمانی خوا و پیغه مبه ره که یه تی .. دهستی لهم ژبانه فانی یه هه ل گرتووه به هیوای دهست خستنی ژبانی نه برپاوهی قیامت ..

که چه قۆی خسته سهر ملی ئیسماعیل و نه ی برپی ، له ناسمانه وه بانگ کرا :-
 ئیبراهیم ! فه رمانی خه وه که ت جی به جی کرد و گوی پرایه لای خۆت نواند ، وا برپاره مان دا له جیاتی سهر برپینی ئیسماعیل به رانیکی قه له و - که بۆت ناسان بی - پهیدا بکه و بی که به قوربانایی . خیرا ئیبراهیم دهست و په لی کۆرپه ی شیرینی کرده وه .. گهرا بۆ به رانیکی قه له و تا سهری برپی .. سوپاسی خوای گه وره ی کرد له سهر لهم میهره بانایه .. ئیتر له و رۆژه وه موسلمانان لهم قوربانایه له و کاته دا نه نجام ته ده ن و بۆته کاریکی گرنگ له ژبانی موسلمانان دا ..
 به م شیویه ئیبراهیم و ئیسماعیل بوونه نمونه ی به ندایه تی مه ردا یه تی و گوی پرایه لای بۆ فه رمانی خوا ، تا هه موو موسلمانیک تا ناخرزه مان بیان کاته سهر مه شقی خۆی :

﴿ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿١١١﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١١٣﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَبْنَؤُا إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَتَأْتٍبِ أَفْعَلٌ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١١٧﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١١٨﴾ وَنَدَيْنَاهُ أَنِ يَتَابِرَاهِيمُ ﴿١١٩﴾ قَدْ صَدَّقَتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَّا لِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ هَذَا هُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٢١﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٢٢﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٣﴾ سَلَّمَ عَلَآ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٢٤﴾ كَذَّا لِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٥﴾ إِنَّهُ رَمِّنَ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٦﴾ ﴾ (الصافات : ٩٩ - ١١١) .

ئیبراهیم و ئیسماعیل له تاقیی کردنه وه گه وره سه خته که دا به سه رکه وتنه وه ده ر چوون .. سه ماندیان که به نده ی راسته قینه ی خوان .. دوای شه وه ئیبراهیم گه راپه وه بۆ شام .. دوای ماوه یه که ته مه نی ئیبراهیم له سه د سالی نزیك بووبویه که مۆمئیک له مه لانیکه تی خوای گه وره لایان دایه لای ئیبراهیم خه لیل و بوونه میوانی و وایان نه زانی ناده میزادن .. نه مانه فه رمانیان به سه ردا درا بوو بچن ناوچه ی سه دووم که قه ومی لووطی تیا ده ژبان ویرانی بکه ن به سه ر کافره کان دا و ئیمان داران سه رفراز بن .. ئیبراهیم خیرا گویره که یه کی قه له وی بۆ هیتان و

سه‌ری برپی و گۆشته‌که‌ی له‌سه‌ر به‌ردی به‌ ناگر سووره‌وه‌کراو برژاند بۆیان ، که‌چیی لی‌یان نه‌خوارد .. ئیبراهیم ترسی لی‌ نیشته ، به‌لام مه‌لانیکه‌ته‌کان دل خۆشی‌یان دایه‌وه و ، هه‌والی‌شیان دایه‌ که‌ شه‌و کاره‌یان له‌ نه‌سه‌تۆدایه و ، مۆده‌شیان به‌ ساره خاتوون دا که‌ له‌و ته‌مه‌نه زۆره‌ی خۆی و ئیبراهیمی هاوسه‌ری‌دا خوای گه‌وره‌ برپاری داوه که‌ مندالیکی زانایان پی‌ به‌خشی ، که‌ نه‌ویش ئیسحاقه و نه‌ویش کورپکی ته‌بی‌ به‌ ناوی یه‌عقوب . نه‌وه‌بوو ساره خاتوون سه‌ری سوور نه‌ما و له‌ خۆشیانا ده‌ستی به‌ پیکه‌نین کرد :

﴿ قَالُوا لَا تَخَفْ وَكَشَرُوا بِغَلْمِ عَلِيمٍ ﴾ (الذاریات : ۲۸) .

﴿ لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿۷۰﴾ وَأَمْرًا لَهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا

بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴾ . (هود : ۷۰ - ۷۱) .

﴿ وَكَشَرْتَهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنْ الصَّالِحِينَ ﴾ (الصافات : ۱۱۲) .

ساره خاتوون سه‌ری سوور نه‌ما ، چونکه نه‌ خۆی و نه‌ می‌رده‌که‌ی ته‌مه‌نیان له‌وه تیپه‌ریوه که‌ تازه مندالیان بیی ، به‌لام مه‌لانیکه‌ته‌کان ده‌ریان برپی که‌ نه‌مه‌ فرمان و برپاری خواجه و سه‌رسورمانی ناوی :

﴿ قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴾

﴿ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴾

(هود : ۷۲ - ۷۳) .

هه‌روه‌ها ئیبراهیمیش سه‌ری سوور نه‌ما له‌م مۆده‌یهه : ﴿ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ

مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تَبَشِّرُونَ ﴾ ﴿ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴾

﴿ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴾ (الحجر : ۵۴ - ۵۶) .

نه‌وه‌بوو ساره خاتوون سکی پر بوو به‌ ئیسحاقه‌وه و نه‌ویش یه‌عقوبی کورپی پی‌ به‌خشا که‌ باوکی یوسف و یانزه براکه‌یه‌تی و باوکی هه‌موو پی‌غه‌مبه‌ره‌کانی به‌نی ئیسرائیله له‌ نیوان یوسف و عیسادا سه‌لامی خوا له‌ هه‌موویان بیته .

به‌ینا و به‌ین ئیبراهیم سه‌ری له‌ مه‌ککه‌ نه‌دا ، نه‌وه‌بوو دوا‌ی ماوه‌یه‌ک دایکی ئیسماعیل کۆچی دوا‌یی کرد و ئیسماعیلیش له‌ هۆزی جوهره‌وم ژنی هینا . دوا‌ی ژن هینانی ئیسماعیل ئیبراهیم سه‌ردانی مه‌ککه‌ی کرد و سه‌ردانی مائی

ئیسماعیلی کرد تا له بارودۆخی ژیان و گوزهرانیان ناگادار بئی . نهوه بوو ئیسماعیل له مال نه بوو .. ههوالی له هاوسهره کهی پرسیی ، نهویش وتی : چۆته دهره وه رزق و رۆزییمان بۆ پهیدا بکات .. لهو ماوهیه دا ئیسماعیل خهریکی راوکردن بوو .. پاشان ئیبراهیم خلیل ههوالی ژیان و گوزهرانی له بووکه کهی پرسیی ، نهویش وه های دهرپرسی که ژیان و گوزهرانیان ناخۆشه و له وه پری دهست کورتیی و نارهبهتیی دان . وهک بلیتی ناشوکریی دهر پرسی ..

فهرمووی : نه گهر مێرده کهت هاته وه سهلامی منی پی بگهیه نه و ، پیی بلی با لاشیپانی دهرگا کهی بگۆرئ .

کاتیک ئیسماعیل هاته وه ههستی به وه کرد که کهسیک هاتۆته مالیان . دلئ خه بهری دا ، بۆیه پرسیی : نایا هیچ کهسیک هاتۆته مالمان ؟ هاوسهره کهی وتی : بهلئ ، پیاوئیکی پیری وه ها و وه ها هاته مالمان . پرسیری تۆی لیمان کرد ، منیش ههوالم دایه و ، پرسیری دهر به ره ی ژیان و گوزهرانمان کرد . منیش ههوالم دایه که له دهست کورتیی و نارهبهتیی داین . فهرمووی : نایا هیچ نامۆژگاری به کی کردی ؟ وتی : بهلئ .. فرمانی به سه رم دا دا تا سهلامی نهوت پی بگهیه نم و ، نهی وت : لاشیپانیی دهرگا کهت بگۆره .

ئیسماعیل تی گهیشته که نهو پیاره باوکی به پرسی سووه و ، بهو نامۆژگاری بهش فرمانی به سه رم دا داوه نهو ژنه ی ته لاق بدات . بۆیه به ژنه کهی راگه یاند که بچیتته وه مالی کهس و کاری و ته لاقی دا .. دوا ی نهوه ژنیکی تری لی خواستن .

چهندی خوا ویستی له سه رم بوو ئیبراهیم له شام مایه وه ، پاشان هاته وه بۆ سهردانی ئیسماعیل و نه م جار ههش له ماله وه نه بوو .. چوه ژوره وه لای هاوسهره کهی و پرسیری ئیسماعیلی لی کرد .. وتی : له مال دهرچوه تا رزق و رۆزییمان بۆ پهیدا بکات . فهرمووی : نهی حالتان چۆنه ؟ ههروه ها پرسیری ژیان و گوزهرانیانی لی کرد . وتی : ژیان و گوزهرانمان باشه و ، سوپاسی خوا ی گه وره شی کرد . فهرمووی : خۆراکتان چی به ؟ وتی : گوشت . فهرمووی : نهی خواردنه وه تان ؟ وتی : ناو . فهرمووی : خوايه ! فهر و به ره کهت بسخه ره گوشت و ناویانه وه .

^۱ نه م ژنه ی کچی (مضاض) ی کوری عه مر بووه ، که سهرداری هۆزی جورهوم بووه .

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی :

((ولم يكن لهم يومئذ حبٌ ، ولو كان لهم دعا لهم فيه)) .

فەرمووی : ئەو رۆژە ئەوان دانەوێڵەیان نەبوو ، خو ئەگەر بیان بوايە دوای بەرە کەتی بۆ ئەویش نەکرد .

ئێراھیم فەرمووی : ئەگەر مێردە کەت هاتەوێ سەلامی منی پێ بگەینە و ، فەرمانی منیشی پێ راگەینە تا لاشیپانی دەرگاکی بچەسپینی .

کە ئیسماعیل هاتەوێ فەرمووی : ئایا کەسێک هاتۆتە ئێرە ؟ وتی : بەئێ ، پیاویکی ریش سپیی ریک و پێک هاتە مالمان .

ژنە کە ستایشی ئێراھیمی کرد پاشان وتی : دەربارە تۆش پرسیاری لێ کردم و منیش هەواڵم داوە و ، لە بارە ژیان و گوزەرانی شمانەوێ پرسیاری لێ کردم و منیش هەواڵم داوە کە ئێمە باشین . فەرمووی : ئەو هیچ نامۆژگاری یەکی کردی ؟ وتی : بەئێ ، ئەو سەلامی لێ نەکردی و ، فەرمانی بەسەرت دا ئەدا تا لاشیپانی دەرگاکی بچەسپینی .

فەرمووی : ئەو بەکەم بوو و تۆش لاشیپانە کە ، فەرمانی بەسەرم دا داوە تا راگیرت بکەم .

ئەو نەندە کە خوا ویستی لەسەر بوو ئێراھیم لە شام مایەو ، پاشان هاتەوێ بۆ مەککە و دیتی وا ئیسماعیل لە ژێر درەختێکی گەورەدا نزیک بە زەمزمە خەریکی نووک دادانی تیرە ، کە چاوی بە باوکی کەوت لە بەری هەستایەوێ و بەو پەری تاسەوێ هەلمەتیان دا و باوەشیان بە یەک دا کرد و یەکیان ماچ کرد .. پاشان فەرمووی : ئیسماعیل ! خوای گەورە فەرمانێکی بەسەرم دا داوە . فەرمووی : پەروردگارت چ فەرمانێکی بەسەرت دا داوە ئەنجامی بە . فەرمووی : تۆش یارمەتییم نەدە ؟ فەرمووی : یارمەتییت نەدەم .

فەرمووی : خوای گەورە فەرمانی بەسەرم دا داوە تا لێرەدا خانوویەک بۆ خاوەنرستی بینا بکەم ، ئاماژەشی بۆ شوێنێک کرد کە کەمی بەسەر دەورویەری دا بەرز بوو .

بە کۆمەکیی خوا دەستیان کرد بە بینا کردن : ئیسماعیل بەردی نەهینا و باوکیشی دیواری ئەنا .. تا کە بیناکە بەرز بوویەوێ ، بەردە رەشە کەمی هینا و

خستیه سهر دیواره که و لهسهری وهستا . نهو لهسهر دیواره کهوه دیواری نهنا و
ئیسماعیلیش بهردی به دهستیوه نهدا :

﴿ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ﴾ (البقرة: ۱۲۷) .

لهو کاتهدا که خهریکی بیناکردنی کهعبه بوون ، بیریان لهوه نهکردهوه نهمان
بو خوا کار نهکن .. هیچ مهبهستیکی دنیایی له دلینا حهشار نه درا بوو ..
زۆریان پی خۆش بوو خوای پهروهردگار رازی بکن .. پی یان خۆش بوو بانگی
تهو حید بلاو بکنه وه . بۆیه له گهلا کارکردن دا نه پارانه وه تا خوا تهه کاره یان لی
وه برگری :

﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ (البقرة: ۱۲۷) .

ههروه ها پارانه وه خوای گهوره ئیمانان پی ببه خشی و به دوو موسلمانان مل
که چیان بگپری ، له نهوه کانیشیان ئومهستیکی موسلمانان بو خوا مل که چ
پهروه ده بکات و ، له دین شاره زیان بکات و ، تهو به یان لی وه برگری :

﴿ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِن دُرَيْتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا

إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾ (البقرة: ۱۲۸) .

پاشان دو عایه کی تریان نه کرد .. له خوای گهوره نه پارانه وه که لهو ئومهته
موسلمانان پیغه مبه ریک ههلا بخات تا فه رمایشتی خویان بو بخوینیتته وه و
قورنان و حیکه تیان فیتر بکات و پهروه ده یان بکات :

﴿ رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ (البقرة: ۱۲۹) .

خوای گهوره تهه پارانه وه یه ی لهو دوو بهنده خواناسه وه رگرت و ، ئومهته
موحه مده ی به دهستی پیغه مبه ریک ناخرزه مان پی گه یاند و ، مه که شه نهو
پیروزی یه ی دهست کهوت و تا ناخرزه مانیش جار دانه که ی ئیبراهیم هه ر دهنگ
ته داته وه و ، ئیمان داران به ره مه که ی پیروز که مه ندکیش نه کات .

خوای گهوره فه رمانی به سه ر ئیبراهیم دا تا به هیچ شیوه یه که شه ریک بو خوا
بریار نه دات .. فه رمانی دا که عبه ی پیروز بو حاجی یان و خواناسان له هه موو
شیرک و بت په رستی یه که پاک بکاته وه :

﴿ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴾ (الحج : ۲۶) .

هه‌روه‌ها فه‌رمانی به‌سه‌ردا دا تا جار بدات و گروزی ئاده‌میی ئاگادار بکات که خوی گه‌وره حه‌جی مالی خوی له‌سه‌ر ئیمان‌داران فه‌رز کردووه و هه‌رکه‌سی توانای هه‌یه با حه‌ج بکات :

﴿ وَأُذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴾ (الحج : ۲۷) .

هه‌روه‌ها ئیبراهیم سه‌لامی لی بی له خوا پارایه‌وه تا که‌عه‌به و ده‌روبه‌ری به ولاتیکی هیتن بگپری و رزق و روژی به ئیمان‌داران به‌خشی :

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنْ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ (البقرة : ۱۲۶) .

ئه‌م پارانه‌وه‌یهی خه‌لیل پئش دروست کردنی که‌عه‌به بوو ، ئه‌و کاته‌ی که هاجه‌ر و ئیسماعیلی به‌جی هیتن . به‌لام دوی دروست بوونی شاری مه‌که‌ه و بنیات نانه‌وه‌ی که‌عه‌به به‌م شیوه‌یه پارایه‌وه تا ناوچه‌ی مه‌که‌ه به ولاتیکی پیر له ئاسایش بگپری و خوی و وه‌چه و به‌ره‌کانیشی له بت‌به‌رستی بیاریزی :

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴾ (إبراهيم : ۳۵) .

خوی گه‌وره‌ش نزا و پارانه‌وه‌کانی (خلیل الرحمن) گپرا کردن و ئاواته‌کانیشی بو هینایه دیی :

﴿ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴾ (البقرة : ۱۲۵) .

که ئیبراهیم و ئیسماعیل سه‌لامیان لی بی که‌عه‌به‌یان بینا کرد جیبریل هات هه‌موو کاروباریکی حه‌ج و خوا‌به‌رستی پیشانی ئیبراهیم دا و ، فه‌رمانیشی به‌سه‌ردا دا تا جار بدات تا خه‌لکی بانگ بکات .

ئىبراهيم سەرى سوڧ ئەما ، چۆن جار بىدات ؟ دەنگى ئەو بە كۆي ئەگات ؟
بۆيە پىرسىياري لە پەرورەدگارى كرد كه خوايه دەنگى من بە كۆي ئەگات ؟ خىواي
گەرەش وەلامى دايمه : ئەي ئىبراهيم تۆ جار بىدە و منيش ئەي گەيمەم ..
ئەمەيه نەينىي بانگەوازي خوا ..

هەر كەسى بە دلئىكى پاك و نىيەتئىكى صافهوه بيهوي خزمەتى دىنى خوا بكا ،
با بە پىي تواناي خۆي هەول بدا و ، چاوه پروانى بەرەكەتى خوا بىت ..
ئىبراهيم جاري دا .. هەتا ئىستاش و هەتا ناخرزەمانيش دەستە دەستە و پۆل
پۆل سالانە ئيمان داران ئەچن بە دەم جارەكەي ئىبراهيمهوه و حەجى مالى خوا
ئەكەن .. ئىتر لەو كاتەوه ئيمان داران دەست بەردارى كەعبە نەبوون ..

بەئى بە فرمانى خوا ، ئىبراهيم چوه سەر كىوي (ئەبوقوبەيس) و جاري دا :
خەلكينه ! خىواي گەرە حەجى لەسەرتان فەرز كىردوه ، دە بىن حەج بکەن .
ئەوه بوو هەرچىي ئادەمى يەك خىواي گەرە برىاري دابوو گىيانى بكات بە بەردا ، لە
پشتى پىاوان و لە رەحمى ئافرەتان دا ، هەرچىي ئيمان دار بوو تا رۆژى قىامەت
و ، لە عىلمى ئەزەلىي خوادا نووسرابوو كه حەج بكات هەر هەموويان وەلاميان
دايمهوه : (لبيك اللهم لبيك) .

بەئى ئىبراهيم و ئىسحاق و خاتو سارەي داىكى لە (بيت المقدس) هوه هاتن بۆ
مەككە و حەجيان كرد ..

دواي ئەوهي كه ئىبراهيم كەعبەي پىرۆزي بنىات نا بە فرمانى خوا گەرايمهوه
بۆ شام تا لەوئيش (بيت المقدس) بىنا بكات . هەندىكيش ئەئىن : (بيت
المقدس) يەعقوب بىناي كىردوه . ئەوهنده هەيه كەعبە چل سال پىشتر بىنا
كراوه .

لە ئەبوذرەپرهوه خىواي لئى رازىي بى ئەگىرئەوه كه وتوويه : وتم : ئەي پىغەمبەرى
خىوا ! چ مەزگەوتىك يەكەم جار لەسەر زهوىي دا بىنا كراوه ؟ فەرموى :
(المسجد الحرام) . وتم : پاشان كامى تر ؟ فەرموى : (المسجد الأقصى) . وتم :
چەند سال بە بنىان هەيه ؟ فەرموى : « أربعون سنة ، وأينما أدركتك الصلاة
فصل فهو مسجد » .^۱ فەرموى : چل سال . لە هەر كۆي يەكيش دا بوويت و
كاتى نويز هاته بەرەوه نويزه كەت بکە ، ئەوه مەزگەوته ..

^۱ رواه البخاري ومسلم .

ئیسماعیل لهو ژنه جورهومیه دوانزه کورپی بوون که ئەمانەن : نابت ، قیدار ، ادبائیل ، مبشام ، مشماع ، دوما ، میشا ، حدد ، یتما ، یطور ، نفیس ، قیدمان . ئەم دوانزه کورپه دوانزه هۆزیان لی کهوتسه که تا ماوه‌یهک هەر هه‌موویان له مه‌که‌دا مانه‌وه و ، زۆربه‌ی ژیان و گوزه‌رانیان بریتیی بوو له بازرگانیی له ولاتی یه‌مه‌نه‌وه بو ولاتی شام و میصر . پاشان ئەم هۆزانه له دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی دا بلاوه‌یان کرد ، بگه‌ره هه‌ندیکیان له دوورگه‌ش چوونه ده‌روه .. ئیتر به‌ره به‌ره ناو و ده‌نگ و باسیان گوم بوو جگه له مناله‌کانی نابت و قه‌یدار .

قه‌یداری کورپی ئیسماعیل به خۆی و منداله‌کانیه‌وه له مه‌که‌که مانه‌وه هه‌تا له وه‌چه و به‌ره‌ی ئەو عه‌دنان و مه‌عدی کورپی پی‌گه‌یشتن .. ئیتر له‌وتیوه ئەوانه‌ی له‌وان کهوتنه‌وه ناویان لی ئەنرا عه‌ره‌بی عه‌دنایی ..

به‌ئێ به‌ناوبانگ‌ترین نه‌وه‌ی ئیسماعیل عه‌دنانه که باپیری بیست و یه‌که‌می پێغه‌مبه‌ری نازدارمانه ﷺ .

زانایانیش به لی‌کۆڵینه‌وه‌ی ورد گه‌یشتونه‌ته ئەو ئەنجامه که به چل پشت عه‌دنان به ئیبراهیم پێغه‌مبه‌ری باپیری ئەگاته‌وه .

مه‌عد کورپێکی بوو به ناوی نزار ، که هه‌ندی‌ک وای ئەگه‌یه‌نن ئەو نزاره تا‌قانه بووه . نزاریش چوار کورپی بوون ، که چوار هۆزی گه‌وره‌یان لی کهوتسه . ئەو چوار کورپه‌ش ئەمانه بوون : ئیاد ، ئەنمار ، ره‌بیعه ، موضهر ، که ئەم دوانه‌ی دواوه‌یان لق و وه‌چیان زۆر بوو و نه‌وه‌ی زۆریان لی کهوتنه‌وه . ئەوه‌بوو له ره‌بیعه ئەسه‌د و ، عه‌نه‌زه و ، عبدا‌لقیس و ، به‌کر و ، ته‌غلیب و ، حه‌نیفه کهوتنه‌وه و ، موضهریش به‌ش بوو به دوو که‌رتی گه‌وره‌وه : قه‌یس عه‌یلانی کورپی موضهر و ، چه‌ند لقیکی ئیلیاسی کورپی موضهر ، له قه‌یس عه‌یلان به‌نو سوله‌یم و ، به‌نو هه‌وازین و ، به‌نو‌غه‌طه‌فان کهوتنه‌وه ، که له غه‌طه‌فانیش عه‌بس و ذیبیان ئەش‌ج‌ع و غونه‌ی کورپی ئەعصره کهوتنه‌وه .

له ئیلیاسی کورپی موضهریش ته‌میمی کورپی مورپه و ، هه‌ذه‌یلی کورپی مودریکه و ، به‌نو ئەسه‌دی کورپی خوزه‌یمه و ، چه‌ند لقیکی کینانه‌ی کورپی خوزه‌یمه کهوتسه و ، له کینانه‌ش قورپه‌یش کهوتسه .

قورپه‌یشیش به‌ش بوون به چند هۆزیکه‌وه که گرنگ‌ترینیان جومعه و ، سه‌هم و ، عه‌دی و ، مه‌خزوم و ، ته‌یم و ، زوهره و ، لقه‌کانی قوصه‌ی کورپی کیلابن که بریتین له عبدالداری کورپی قوصه‌ی و ، نه‌سه‌دی کورپی عبدالعزی ی کورپی قوصه‌ی و ، عه‌بدمه‌نافی کورپی قوصه‌ی .

عه‌بدمه‌نافیش چوار پارچه‌ی لی که‌وته‌وه : عه‌بدشه‌مس و ، نه‌وفه‌ل و ، موطه‌للیب و ، هاشم .. پیغه‌مبه‌ری نازیزیشان له بنه‌ماله‌ی هاشم‌دا هه‌ل‌بژێرا که کورپی عه‌بدوئلا‌ی کورپی عه‌بدولموطه‌للیبی کورپی هاشم بوو . پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه :

« إن الله اصطفى من ولد إبراهيم إسماعيل ، واصطفى من ولد إسماعيل كنانة ، واصطفى من بني كنانة قريشا ، واصطفى من قريش بني هاشم واصطفاني من بني هاشم » .^{۱۱}

فه‌رموویه : خوی گه‌وره له‌ناو رۆله‌کانی ئیبراهیم‌دا ئیسماعیلی هه‌ل‌بژارد و ، له‌ناو رۆله‌کانی ئیسماعیلیش‌دا کینانه‌ی هه‌ل‌بژارد و ، له‌ناو رۆله‌کانی کینانه‌ش‌دا قورپه‌یشی هه‌ل‌بژارد و ، له‌ناو قورپه‌یشیش‌دا به‌نی هاشمی هه‌ل‌بژارد و ، له‌ناو به‌نی هاشمیش‌دا منی هه‌ل‌بژارد .

هه‌روه‌ها له‌ عه‌بباسی کورپی عه‌بدولموطه‌للیبه‌وه نه‌گێرنه‌وه که وتوویه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه :

« إن الله خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِ فِرْقِهِمْ وَخَيْرِ الْفِرْقَيْنِ، ثُمَّ تَخَيَّرَ الْقَبَائِلَ، فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِ الْقَبِيلَةِ ، ثُمَّ تَخَيَّرَ الْبُيُوتَ فَجَعَلَنِي مِنْ خَيْرِ بَيْوتِهِمْ ، فَأَنَا خَيْرُهُمْ نَفْساً وَخَيْرِهِمْ بَيْتاً » .^{۱۲}

ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ش ده‌ری نه‌برێ که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چاکترین مرۆقه و ، بنه‌ماله‌که‌شی چاک‌ترین بنه‌ماله‌یه و ، هۆزه‌که‌شی چاک‌ترین هۆزه .

که نه‌وه‌کانی عه‌دنان زۆر بوون و له مه‌که‌دا جی‌یان نه‌ته‌بوویه‌وه ، به‌هه‌موو لایه‌کی ولاتی عه‌ره‌ب‌دا بلاوه‌یان لی کرد .. به‌دوای ناو و له‌وه‌پ‌دا نه‌گه‌ران .. نه‌وه‌بوو (عبدالقیس) و چند لقیکی به‌کری کورپی وائیل و ، چند لقیکی ته‌میم به‌ره‌و به‌حره‌ین کۆچیان کرد و له‌وی نیشته‌جی بوون .

^{۱۱} رواه مسلم عن وائلة بن الأسقع ، باب فضل نسب النبي ﷺ : ۲ / ۲۴۵ والترمذي : ۲ / ۲۰۱ .

^{۱۲} رواه الترمذي ، باب ما جاء في فضل النبي صلى الله عليه وسلم : ۲ / ۲۰۱ .

نەوێی حەنیفەش بەرەو یەمامە کەوتنە رێ و ئە حیجر ، کە شارۆچکەی یەمامە بوو ، نیشته‌جێ بوون و ، پاشماوەی لقه‌کانی بەکری کورێ وانیلێش لە سەرانبەری ناوچه‌ی نێوان یەمامە و بەحرەین و کاظمە تا دەریا و کەناری سوادی عێراق تا ئوبولله ، تا هیت .

تەغلیب یش لە جەزیرە ی فورات دا نیشته‌جێ بوون و ، بەنو تەمییەش لە بیابانی بەصرەدا نیشته‌جێ بوون .

بەنو سولەیمیش لە نزیک مەدینەدا ، هەر لە (وادی القری) وە هەتا خەبەر و خۆرەلاتی مەدینە نیشته‌جێ بوون .

شەقیفیش لە طائف و ، هەوازین یش لە خۆرەلاتی مەککەدا نیشته‌جێ بوون .

بەنو ئەسەدیش لە خۆرەلاتی تەیماء و ، خۆرئاوای کووفەدا نیشته‌جێ بوون .

ذیبیان یش لە نزیک تەیمانەوێ تا خۆران نیشته‌جێ بوون .

چەند بنەمالەیه‌کی کینانەش لە توھامەدا ئەژیان و ، چەند بنەمالەیه‌کی قورەیشیش لە مەککە و دەورووبەری دا ئەژیان ، بەلام یە کجاری بێ سەرووبەر بوون و بە هیچ شێوەیه‌کی یەکیان نەئەگرت ، تا ئەوێبوو قوصە ی لەناویان دا هەڵ کەوت و کوێ کردنەوێ و کردنیە هۆزێکی پایەداری خاوەن ریز و ، پلە و پایە ی بەرز کردنەوێ .^{۱۳}

به شی دووهه م حکوومه ته کانی عه ره ب پیش هاتنی نیسلام

له دوورگهی عه ره بیی دا دوو جوړ نیشته جی بوون هه بوو :

۱ - بیابان نشینان : نه مانه له بیابان دا نه ژیان و به دواى له وه پدا هه رده م له گه پان و هاتوچوډا بوون .. له هه کوی ټاو بوايه له وی باریان نه خست .. نه مانه له چادردا نه ژیان ، که له موو و خوری نه چنران .. زۆریه دانیشتون به م جوړه نه ژیان به تاییهت له باکووردا : حیجاز و نجد و توها مه .

۲ - شارنشینان : نه مانه له شار و گونده کان دا نه ژیان و خانویان له خشت یان به رد دروست نه کرد . زۆریه نه مانه له باشووردا له ناوچه یی مه من و ده ورویه ری و ، له سه ر سنووره کانی ولاتی رۆم و فارس نه ژیان .

نه وه شان له بیر نه چی که له دوورگهی عه ره بیی دا له دیرین زه مانه وه چه نده ها شارستانی ته ره سه ن دامه زراون که نه مانه به ناوبانگه کانیانن :
یه که م : شارستانی بیس سه به له ولاتی یه مه ن دا :

له چه ندین شوین دا قورثانی پیروژ ده ری بریوه که له ولاتی عه ره ب دا شارستانی تی و ناوه دانی و پیش که وتن و خوښ گوزه رانی بووه . بو نمونه : له ولاتی یه مه ن دا که لکیان له ناوی باران و لافاو وه رگرتوه به وه ی که به نداویان به شیویه کی نه ندازه یی ریك و پیک دروست کردوه ، که گرنگ ترینیان به ندی مه تره ب بووه که به ناوه که ی جوړه ها سه وزه و میوه و باخ و باخاتیان پی دیراوه و به روپومی نایابیان به ده ست هیناوه :

﴿ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ ﴿۱۵﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ حَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿۱۶﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ يُجْزَىٰ إِلَّا الْكُفُورُ ﴿۱۷﴾ ﴾ (سبأ: ۱۵- ۱۷)

ههروه ها قورثانی پیرۆز ده ری بریوه که لهو چهرخه دیرینانه دا له نیتوان یه مه ن و حیجاز و شام دا شاری گه و ره گه و ره بوون و ، هه ر کاروانیک نه که و ته ری ، به دریا یی نه و ری یه شوینی هه سانه وه و نان و ناویان ده ست نه که و ت و په کیان نه نه که و ت :

﴿ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَهْرًا وَقَدَرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لِيَالِيْ وَاَيَّامًا ءَامِنِيْنَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَعْدَ بَيْنِ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوْا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَقٍ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَآيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿١٩﴾ ﴾ (سبا : ١٨ - ١٩) .

دوو هه م : شارسنانی تیی س عاد له ناوچه ی نه حقاف :

ههروه ها له باکووری هه ضره مه و ت دا و له ناوچه ی نه حقاف دا هۆزی عاد نه ژیان .. نه و هۆزه ی که خوی گه و ره هه و د پیغه به ری سه لامی لی بی بو ناردن . نه مانه له زانست دا پیشکه و توو بوون و خاوه نی خانو و بالاخانه و کارگه ی هه مه چه شن و باخ و باخات و کشتو کال و کانیاو بوون :

﴿ كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٢﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اٰخُوهُمْ هُوْدٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اٰمِيْنٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوْا ﴿١٢٦﴾ وَمَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنِ اُجِرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٢٧﴾ اَتَّبِعُوْنَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةَ تَعْبَثُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَتَخٰذِلُوْنَ مَصٰبِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ ﴿١٢٩﴾ وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبّٰرِيْنَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوْا ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِيْ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٣٢﴾ اَمَدَّكُمْ بِاَنْعٰمٍ وَبَنِيْنَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّتْ وَعُيُوْنٌ ﴿١٣٤﴾ ﴾ (الشعراء : ١٢٣ - ١٣٤) .

س هه م : شارسنانی تیی س شه موود له حیجاز :

له ولاتی حیجریش دا که قهومی شه موود تیایا نیشته جی بوو بوون ، شارسنانی یه تیک به ریا بوو بوو . شه مانیش دارای لی هاتن و توانایه کی بی وینه بوون ، که نه یان توانی له چیاکان دا خانو هه ل بکوئن و ، بو پی گه یاندنی باخ و باخات و سه وزه و میوه که لک له کانیاهه کان وه ریگرن :

﴿ كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اٰخُوهُمْ صٰلِحٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٤٢﴾ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اٰمِيْنٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوْا ﴿١٤٤﴾ وَمَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنِ اُجِرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٤٥﴾ اَتُّرْكُوْنَ فِيْ مَا هٰهِنَا ءَامِنِيْنَ ﴿١٤٦﴾ فِيْ جَنَّتٍ وَعُيُوْنٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوْعٍ ﴿١٤٨﴾ ﴾

شایانی باسە کە لە ناوچەکانی ولاتی عەرەبدا یاسای ھۆزایەتی باو بوو ، ھەتا لە حکومەتی پادشاکانیشدا .. بۆیە ھەموو ئەرک و مافیک بەو پێیە دیاریی ئەکرا . ھۆزیش سەرۆکیکی ھەبوو کە پێیان ئەوت (سید) یان (شیخ) ھەندی جاریش (امیر) یان (ملک) .

ھەل بۆاردنی ئەم سەرۆکەش بە پێی لێھاتن و سیفەتی جوانی وەک نازایەتی و پیاوہەتی و سەخاوت بوو .. خۆ ئەگەر کورپی ئەو سەرۆکە دارای ئەو سیفەتانە بواہ ئەوا دواى باوکی ئەبوو سەرۆکی ھۆز ، ئەگینا کەسیکی تری نزیکى لێھاتووی سەرۆک ھەل ئەبۆیرا ..

سەرۆک ھۆز مافی ماددی و مەعنەوی بەسەر ھۆزەکیەو ھەبوو .. مافی مەعنەوی ئەو بوو ریزی لێ بگیری و ، بەدەم فەرمانیەو بچن و ، ھەر بریاریکی دەرکرد جی بەجی بکەن . مافی ماددیشی بریتی بوو لەوہی کە لە غەنیمەتدا چارەکی پێ بدری و ، پێش داہەش کردنی غەنیمەتیش ھەر شتیکی بۆ خۆی جیا کردوہ پێی بدری کە پێی دەوتری (صفایا) ھەر وہا (نشیطە)ش بۆ ئەو بی کە بریتی یە لە دەست کەوتەکانی دوژمن بەر لەوہی بچن بە گژیا ، ھەر وہا (فضول) کە بریتی یە لەو شتانە کە بۆ داہەش کردن ناشین .

بەرامبەر بەم مافە زۆرانە سەرۆکی ھۆز ئەرکی زۆریشی لە ئەستۆدا بوون . ئەبوا لە کاتی ناشتی دا پیاویکی بەخشنەدی سنگ فراوان بیست .. ریز لە میوان و ، نوینەر و ، ریبوار بگری و ، فریای دەست کورتانی ھۆز بکەویت و ، پەنای پەناھەندە بدات . لە کاتی جەنگیش دا خۆی پێش سوپا بکەویت و لە ھەموو کەس پالەوان تر بیست و خۆی لیبسراوی جەنگ و ناشتی و پەیمان بەستن بیست .

کورتەکەى سەرۆکی ھۆز چاوساغی ئەو ھۆزەییە و ، دواى راویژکردن بە پیاوماقوولانی دەورووبەری لە جیاتی ھۆزە کە بیر ئەکاتەو و بریار ئەدا .. جا لەبەر ئەوہی کە ھیچ دەسەلاتیکی دەرەکی دەستی بەسەر ھۆز و سەرەک ھۆزدا نەکیشاوہ ، ئەوا ھەموو ئەندامیک تامی سەرەستی و ئازادی ئەکات و ، پیاوانە رای خۆی دەرئەبڕیت و بە ھیچ شتوہیک ستم قبول ناکات ..

لە ھەمان کات دا لەبەر ئەوہی تەنھا پشت بە ھۆزەکیان ئەبەستن ئەوا ئەوپەری کۆمەکی ھۆزەکەى ئەکات و ، شانازی پێوہ ئەکات و ، پشت گیری لە ھەموو

ئەندامىكى ھۆزەكەى ئەكات ، ئىتر سا لەسەر راستىيى بى يان لەسەر ھەلە ، بە رادەيەك كە دروشمى : (أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً) بوو بووھ دروشمیان .

لەناو عەرەبەكان دا ئەندامانى ھۆز لە سى چىن پىك ھاتبوون :

۱ - چىنى نازادەكان : ئەمانە رۆلەى راستەقىنەى ھۆزەكەن كە لە پشت و رەچەلەك دا يەكيان گرتووھ . ئەمانە ناوكرۆكى ھۆزەكەن و ، خاوەنى مافىكى يەكجار زۆرن و ، ئەركى گرانىش لە ئەستۆيان دا يە .

۲ - چىنى مەوالىي : ئەمانە عەرەبن و نازادىشن يان نازاد كراون و ، ھاتونەتە پال ھۆزەكە ، سا بە ھاوپەيمانىي يان بە پەناھەندەيى . ئەمانە ھەندى ماف و ھەندى ئەركيان لە ئەستۆدا يە .

۳ - چىنى بەندەكان : ئەمانە يەكجار بى ماف و بى كەسايەتتى بوون ، لە بارودۆخىكى يەكجار خراب و دژواردا ئەژيان ، بە رادەيەك كە تاغا بۆى ھەبوو ئەو بەندەيە بكوژىت . ئەمانە يا بە كرپىن ھىنرا بوون يان دىلى جەنگ بوون .

كە ئىسلام ھات گەيشتە فرىاي ئەم چىنە داماوھ و رىي بۆ نازاد كەردن يان خوش كەرد ، تا ببنەوھ بە خاوەنى ماف و رىز و حورمەتى شايستە بە ئادەمىزاد ..^{۱۶}

پادشايەتتىي يەمەن :

كۆن ترىنى ئەو گەلانەى كە لە عەرەبى عارىبە لە يەمەن دا ناسرا بى قەومى سەبەء بوون . ئەمانە خاوەنى مولك و دەسەلاتىكى گەورە بوون و ، لە ھونەرى ئەندازەدا ئەوپەرى وردەكارىي يان بەكار ئەھىنا ، بۆيە تواناي بنیات نانى بەندى گەورەيان ھەبوو بۆ كۆكردنەوھى ناوى لافاو بۆ كاتى پىويستىي . گەورەترىنى ئەو بەندانە بەندى مەئرب بوو .

يانزە سەدە پىش زابىن شارستانىتىي سەبەء گەيشتە ئەوپەرى پىشكەوتن و ، بوونە خاوەنى دەسەلات و تواناي زۆر و دەوروبەرىشيان ھىنايە ژىر دەسەلاتى خۆيانەوھ .

لە سەدەكانى پىش سالى ۶۵۰ پ . ز پايتەختيان لە شارى (صرواح) بوو كە ئەمپرۆ ناوى (خرىبە) يە و ئەكەوتتە لاي خۆرئاواى شارى مەئربەوھ و ، لەو سەدەمەدا بەندى مەئرب دروست كرا . ئەمەش بە بۆنەى ئەوھە كە بارانىكى زۆر لە ولاتى يەمەن دا ئەبارىي و بە جارىك ئەپرژايە دەرياوھ و ھىچ كەلكىكى لى

^{۱۶} السيرة النبوية لأبى شهبه : ۱ / ۶۰ - ۶۲ .

وهرنه نه گيرا جگه له کاتی بارینه کە ی . سه به ئیش بوو بونه خاوه نی زانست و هونەر و دهسه لاتیکی زۆر . بۆیه له نیوان دوو چیا دا که خه ریک بوو له یه ک بدن ، بهندیکی یه کجار گه وره یان دروست کرد و چهند ده رگایه کیان بۆ دروست کرد تا ناویان لیوه ده رچی ت . به مه رو به ری زه ویی و زاری کشتوکالیان زۆر کرد و ، له سالیکی دا له جاریک زیاتر کشتوکالیان نه کرد . هه روه ها به م به نداوانه مه ترسیی لافاویان له گوند و شاری سه ر رووباره کان که مه نه کرده وه و ، کینگه کشتوکالی یه کانی ش بی وه ی نه بوون . به مه ده ست هاتیان زۆر بوو و ولات پر له خیر و به ره که ت بوو و ، ژیان و گوزه رانی خه لکه که ش خو ش بوو .

له سه رده می زێرینی سه به ء دا نازناوی پادشا کانیان (مکر ب سبأ) بوو ، به لام له نیوان سالانی ۶۵۰ پ . ز هه تا ۱۱۵ پ . ز نازناوی پادشا کانیان گۆرپی بۆ پادشایانی سه به ء و ، پایته ختیشیان گواسته وه بۆ مه تره ب که ئیسته شه صت میل وا له خۆر هه لاتی شاری (صنعاء) دا .

گه وره ترین و ناودارترین پادشای سه به ء خاتو به لقیس بووه که قورئان باسی له گه ل سوله یان پیغه مه بردا سه لامی لی بی کردووه و ، ده ریش نه که وی که خه لکی یه مهن له و کاته دا خه ریکی په رستنی خۆر بوون ، به لام زۆر به هی ت و به ده سه لات بوون و ، خاوه نی زانستیکی فراوان بوون ، هه تا به لقیسی پادشا خاوه نی ته ختیکی یه کجار مه زن بووه .

دوای لاوازیوونی ده ولته تی سه به ء هۆزی حیمیه ر ده سه لاتی په یدا کرد ، نه مه ش له نیوان سالانی ۱۱۵ پ . ز هه تا ۳۰۰ ز . له م سه رده مه دا پایه ته خت له مه تره ب گوازرایه وه بۆ شاری (ریدان) و ناوی ریدان یش گۆرا بۆ (ظفار) و نه مرۆ که لاوه کانی نه و شاره له سه ر چیا یه کی خرن له نزیک (یریم) . له م سه رده مه دا ده ولت به ره و لاوازیوون رو شت و ، تا راده یه کی زۆر بازرگانی یان شکستی هی نا ، نه ویش به بۆنه ی ده ست گرتنی نه بطی یه کان به سه ر باکووری حیجاز دا و ، پاشانی ش ده ست گرتنی رۆمانه کان به سه ر ریگا ناوی یه کانی بازرگانیی دا ، نه مه ش دوای نه وه ی که رۆمه کان میصر و شام و باکووری حیجازیان دا گیر کرد و ، له لایه کی تریشه وه نا کۆکی نیوان هۆزه کان خۆیان . به لێ که سه به ئی یه کان لاواز بوون هۆزی حیمیه ر ده سه لاتیان په یدا کرد و ده ولته تیان دامه زراند .

له دواى سالى ۳۰۰ ز ناژاوه و پشيووى روى كرده ولاتى يه مهن و ، جهنگى ناوخو دهستى پى كرد ، تا سه ره نجام بينگانه ته ماعيان كرده يه مهن . نه وه بوو له سه رده مه دا رومان دابه زى په عه ده ن و ، به كومه كى رومان ته حباش له سالى ۳۴۰ ز توانى يان بو يه كه م جار ولاتى يه مهن بگرن ، نه وىش به ههل وه رگرتن له به رابه ركيتى نيوان هه مدان و حيميدر . نه وه بوو تا سالى ۳۷۸ ز يه مهن يان به دهسته وه بوو ، پاشان يه مهن سه ربه خووى وه رگرتنه وه .

جا تا حكوممهت دهسه لات دار بوو به باشىي خزمه تى به ندى مه تره ب و به نده كانى ترى نه كرد . هه رلايه كى پرووخايه خيتره چاك نه كرايه وه . به لام كه ده ولته له روژانى دوا دوايى دا لاواز بوو نه يه ده توانيى وه ك جارن خزمهت بكات ، له بهر نه وه به نده كان لاواز بوون و به رگه ي لافاوى توندى زستانى سه ختيان نه نه گرت ، نه وه بوو به يه ك جار به ندى مه تره ب هه ره سى هينا و لافاويكى يه كجار گه وره و سامناك دروست بوو و هه موو گوند و شاريكى به رده مى خوئى راماليى و ، بووه مايه ي كاول بوونى ولات .

قورنانى پيرزىش باسى نه وه ي كردوه كه له نه نجامى لادانى خه لكه كه له رييازى خوا و پشت هه ل كردنيان له فه رمانى خوا ، خواى گه وره به لاي بو ناردن . لافاوى بو ناردن تا نه وه بوو تاو به نده كانى راپيچ كردن و نه وه موو ناز و نيعمه ته يان لى سه ندرايه وه و ، رزق و روژى يان كه م بوويه وه ، نه وىش له نه نجامى كوفر و لادان :

﴿ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ حَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ يُجْزَىٰ إِلَّا الْكُفُورَ ﴿١٧﴾ ﴾

(سيا : ۱۶ - ۱۷) .

نه مهش له سالى ۴۵۰ يان ۴۵۱ ز .

به لى به هوئى لافاو و غه زه بى زوره وه ، به تايبهت رووخانى به ندى مه تره ب هه ندى له هوژه كانى يه مهن كوچيان كرد و له سه رانه سهرى دوورگه دا بلاوه يان كرد ..

يه كى له پادشاكانى ده ولته تى حيميه رى ناوى ذونواس بوو كه شوين دينى يه هوود كه وتبوو و هيرشيكى ناره واى كرده سه ر نه صرانى يه كانى (نجران) و هه ولى دا به زور له نه صرانى به ت وه ريان گيپى . جا كه كوئيان نه دا و له سه ر

دینی خویان دامه‌زراو بوون ، چالی بۆ هه‌ل‌که‌ندن و نه‌و چالانه‌ی پر له ناگر کردن و نیمان‌داره‌کانی نه‌هاویشتنه ناو نه‌و ناگره‌وه ، هه‌روه‌ک قورئانی پیروز له سووره‌تی (البروج) دا و فرموده‌ی پیغه‌مبه‌ریش ﷺ ناماژه‌یان بۆی کردوه .
 نه‌مه‌ش له سالی ۵۲۳ ز دا بوو .^{۱۷}

جا له‌سه‌ر نه‌م کاره نامه‌ردانه‌یه نیمپراتۆری رۆمان به‌سه‌رکردایه‌تی خۆی هه‌لمه‌تی هینایه‌سه‌ر ولاتی عه‌رب و ، نه‌حباشیان هه‌ل‌نا و ، که‌شتی‌گه‌لی ده‌ریایی‌یان بۆیان ناماده‌کرد و ، حه‌فتا هه‌زار سه‌ریاز له‌حده‌شه‌وه هیرشیان هینا و ، به‌سه‌رکردایه‌تی نه‌ریاط له‌سالی ۵۲۵ ز بۆ دووه‌م جار یه‌مه‌نیان داگیرکرده‌وه و ذنواس یش که‌تیک شکانی خۆی به‌لاوه‌مسوگر بوو خۆی له‌ناودا نوقوم کرد و خنکا .

هه‌روا نه‌ریاط به‌کاربه‌ده‌ستی یه‌مه‌ن مایه‌وه ، تا نه‌وه‌بوو نه‌بره‌هه - که‌یه‌کۆ بوو له‌فرمانده‌کانی سوپاکه‌ی - کوشتی و خۆی کرده‌کاربه‌ده‌ست تا پادشای حده‌شه‌ی ناشت کرده‌وه و لیتی رازی بوو .

دوای نه‌وه‌ی که‌نه‌بره‌هه‌رقی له‌که‌عبه‌هه‌لسا و به‌له‌شکره‌که‌یه‌وه به‌ره‌و مه‌ککه‌که‌وته‌ری و خوای گه‌وره‌له‌ناوی برد ، یه‌مه‌نی‌یه‌کان په‌نایان برده‌به‌رفارس تا بگاته‌فریایان .

نه‌وه‌بوو یه‌کۆ له‌شازاده‌کانی حیمیه‌ر ، به‌ناوی (سیف بن ذی یزن) رای کرده‌لای پادشای فارسه‌کان و داوای کۆمه‌کیی کرد دژی نه‌حباش ، نه‌ویش به‌سه‌رکردایه‌تی (وه‌رز) سوپایه‌کی نارد و پیکه‌وه‌له‌گه‌ل‌سه‌یف یه‌کیان گرت بۆ تیک شکاندن نه‌حباش ، کاتی که‌سه‌رکه‌وتنیان به‌ده‌ست هینا کیسرا فرمانی دا تاج له‌سه‌ر سه‌یف بکریت و بیته‌پادشای یه‌مه‌ن . به‌لام نه‌وه‌نده‌ی پی نه‌چوو سه‌یف به‌ده‌ستی نه‌و نه‌حباشانه‌ی که‌به‌شیوه‌ی بنده‌بۆ خۆی هیشته‌بونیوه ، کوژرا ، وتووشیانه‌به‌ده‌ست کیسه‌ی فارسه‌کان کوژراوه . دوای نه‌وه‌کیسرا کاربه‌ده‌ستیکی فارسیی کرده‌نه‌میری یه‌مه‌ن و یه‌مه‌ن بووه‌ویلایه‌تیکی فارسیی . هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ک له‌دوای یه‌ک کاربه‌ده‌ستانی فارسه‌کان حوکمی یه‌مه‌نیان نه‌کرد ، هه‌تا نه‌وه‌بوو دوو حاکمیان پیاویک بوو به‌ناوی باذان .

^{۱۷} نه‌و فرموده‌یه‌ی که‌له‌کتیپی (له‌گه‌ن‌خواناسان دا) هیناومانه‌له‌گه‌ن نه‌م باسه‌دا جیاوازه ، به‌لام نه‌گوئجی نه‌م جۆزه‌سزادانه‌به‌ناگر له‌چهند کات و شوئینیک دا رووی دابی .

کاتیک که پیغمبر ﷺ نامہی نارد بؤ کیسرا تا موسلمان بیی ، پادشای تیران توورہ بوو و نامہکی دراند و ، فرمانی دا به باذان کہ پیاو بنیری تا پیغمبرہری خوا ﷺ به دەست و پهل بهسراویی بهرن بؤی بؤ ولاتی فارس . کہ جووتہ پیاوہ کہ گیشتنہ مدینہ پیغمبرہری خوا ﷺ هوالی دانئ کہ کیسرا به دەستی کورہ کہی کوژراوہ کہ فرموی : ((إن ربي قتل ربکم في ليلة کذا)) . دوو پیاوہ کہ گهراوہ لای باذان و هوالہ کهیان پی دا ، دواي ماوهیهک هوالی کوژرانی کیسرایان بؤ هات . نیتر تہوہ بوو له سالی ۶۳۸ ز باذان موسلمان بوو و حوکم و دەسه لاتی فارسہ کان له یهمن کۆتایی پی هات ..

له (الرحیق المختوم) دا له جیاتی (سیف) ناوی (معدیکرب) ی کوری هاتوہ .^{۱۸}

سەملە کەنەس ئەنباط :

هەر وەها له باکووری دوورگە دەولەتی ئەنباط بەرپا بوو ، کہ بریتی بوون له چەند هۆزیککی بیابان نشین و له خۆرەلانی ئەردەنەوہ بەرەو خوار کشا بوون بؤ باشووری سووریا . بەمە دەولەتیکیان بەرپا کرد کہ له باکوورەوہ له غەزەوہ دەستی پی ئەکرد تا عەقەبە له باشوور . ئەمانە لەسەر رینگای بازرگانیی نیوان باکوور و باشوور بوون و کەلکیان لی وەرئەگرت و ، پایتەختی ولاتە کەشیان شاری (البتراء) بوو ، کہ تا ئیستاش شاریککی بەناویانگی ولاتی عەرەبە و ، له سەردەمی خۆیان دا له بیناسازیی دا یە کجار پیش کەوتبوون ، کہ ئیستا شوینەواری ئەو دەست رەنگینی یەیان هەر ماوہ ، بە تاییبەت کە لاوہ کانی ئەو پەرستگایەکی کە بتەکانی تیدا بووہ و ، تا ئیستاش کۆلەکە بەرزەکانی هەر ماون و شاھیدی توانا و دەسەلات و لی هاتنی ئەو سەردەمەن .^{۱۹}

پادشایەتیە حیبە :

دواي ئەوہی کہ (قوروش) ی فارسیی (۵۵۷ - ۵۲۹ پ . ز) فارسەکانی یەک پی گرتن و دەولەتیککی بەهیزی بەرپا کرد ، کہ هیچ کەس نەتوانئ دژایەتیان بکات ، ئەو فارسانە دەسەلاتیشیان بەسەر عیراق و دەورەبەری دا تەرۆی . هەر وا مانەوہ تا ئەوہ بوو ئەسکەندەری مەکدۆنیی هیرشی بەرەو

^{۱۸} السیرة النبویة لأبى شهبة : ۱ / ۶۲ - ۶۷ ، والرھیق : ۲۰ - ۲۲ .

^{۱۹} السیرة النبویة لأبى شهبة : ۱ / ۶۷ .

خۆرەهلات هینا و لە ساڵی ٣٢٦ پ. ز. توانیی دارای یەكەمی پادشای فارس تێك بشکێنێ و دەولەتی فارس پارچە پارچە بکات و ، هەر ناوچەیەك بکەوێتە دەست پادشایەك کە بە پادشاکانی (الطوائف) ئەناسران . هەرwa تا ساڵی ٢٣٠ ز. حوکمی ولاتیان ئەکرد . لەو سەردەمەدا هۆزەکانی قەحطان لە یەمەنەو کۆچیان کرد و بەشێک لە ناوچەی عێراقیان داگیرکرد و ، دواي ئەوانیش هەندی هۆزی عەدنانییش کۆچیان کرد و لە ناوچەی (الجزیره) ی فورات دا نیشتەجێ بوون .

لە سەردەمی ئەردەشیری پادشای فارس دا ، کە دامەزرێنەری دەولەتی ساسانیی بوو لە ساڵی ٢٢٦ ز ، فارسەکان هیز و دەسەلاتیان پەیدا کردۆتەو و فارسەکانی یەك پێگرتوون و ئەو ناوچانەشی داگیر کردوو کە لە سنووری ولاتەکەیدا عەرەبەکان دەستیان بەسەریانان گرتبوو . بەم بۆنەو هۆزی قوزاعە کۆچیان بۆ شام کرد ، بەلام دانیشتوانی حیرە و ئەنبار ملیان بۆ شای ئێران کەچ کرد ..

لە سەردەمی ئەردەشیردا کاروباری حیرە و هۆزەکانی تری رەبیعە و موضەریش لە بیابانی عێراق و جەزیرەدا بە دەست جوذەیمە و هەضاح بوو . لێرەدا ئەردەشیر بە ژیری و سەلیقەیی خۆی بیری کردوو کە دەولەتەکەیی ئەو توانای ئەو هی نیه راستەوخۆ حوکمی ولاتی عەرەب بکات و ، توانای ئەو هشی نیه هێرشی ئەو عەرەبانە پەرچ بداتەو کە هێرش ئەکەنە سەر سنووری ولاتەکەیی ، بەلکو وا چاکە کەسێک لە خۆیان کە دڵسۆزی فارس بێ بکاتە کاربەدەستیان تا ئەوان مل کەچی بۆ بکەن و ، لە هەمان کاتدا لە دژی پادشاکانی رۆمان بە کاریان بهێنێ . چونکە ئێران زۆر لە رۆمان ئەترسان و ، رۆمەکانیش غەسسانییەکانیان دژی ئێران بەکار ئەهینا . واتە فارس عەرەبی عێراقی دژی عەرەبی شام بەکار ئەهینا و ، هەمیشە کەتیبەییکی لە سوپای فارس لە حیرە ئەهێشتەو ، تا هەرکەسی لە حیرە هەل بگەرێتەو بیان دات بە گۆیان ، ئەو بوو لە دەوروبەری ساڵی ٢٦٨ ز جوذەیمە مرد .

دواي جوذەیمە عەمری کورپی عەدیی کورپی ئەفری لەخمیی - کە یەكەم پادشای لەخمییەکان بوو - بوو پادشای حیرە ، کە ئەوکاتە کیسرا سابووری کورپی ئەردەشیر پادشای ئێران بوو . . یەك لە دواي یەك پادشایانی لەخمیی کاروباری حیرەیان بەرپۆتە ئەبرد تا ئەو بوو کیسرا قوبادی کورپی فەيرووز کاروباری ئێرانی

گرتنه دهست . لهو کاته‌ش دا بیروباوهری مه‌زده‌ک سه‌ری هه‌ل دا .. مه‌زده‌ک پی‌اوئیکی گومر‌ای گومر‌اکهر بوو .. بانگی ده‌رپی تیکه‌لیی و بی‌شهرمی هه‌ل دا .. کۆمه‌لێک شه‌روال پیسی بی‌ته‌خلاق شوینی که‌وتبوون بۆ نه‌وه‌ی ده‌ست درێژی بکه‌نه سه‌ر نامووسی خه‌لکیی ، نه‌مه‌ش به‌ ناوی ئازادیی سیکسه‌وه . قوبادی پادشاش که له‌وه‌هری ره‌وشت نزمیی‌دا بوو شوین بانگی مه‌زده‌ک که‌وت و نه‌ی پاراست . پاشان قوباد نه‌ی‌ویست نه‌و بی‌ره‌وشتی‌یه‌ په‌ره پی‌ بدات ، نه‌وه‌بوو ناردی بۆ لای پادشای حیره که نه‌و کاته (منذر بن ماء السماء) بوو ، تا نه‌ویش شوین مه‌زده‌ک بکه‌وی و جاری بی‌ره‌وشتی بدات و وه‌ک دین شوینی بکه‌وی . به‌لام پادشای حیره نه‌مه‌ی به‌ لاوه سووک بوو و ، نه‌ی‌توانی به‌ گوئی قوباد بکات . قوبادیش رقی لی هه‌لگرت و له‌سه‌ر کار لای برد و ، حاریشی کوری عه‌مری کوری حیجری کیندی ، که شوین بیروباوهره سووک‌که‌ی قوباد که‌وتبوو ، له جیی موندیردا کرده پادشای حیره .

دوای قوبادی مه‌زده‌کیی کيسرا نه‌وشیروان بووه پادشای ئی‌ران ، که زۆر رقی له مه‌زده‌ک و مه‌زه‌به‌که‌ی بوو . پيش هه‌موو شتیک مه‌زده‌کی گرت و کوشتی ، دوای نه‌وه‌ش کۆمه‌لێک له‌وانه‌ی که شوین نه‌و بی‌ره‌وشتی‌یه‌ی مه‌زده‌ک که‌وتبوون گرتنی و کوشتنی .. هه‌روه‌ها موندیری کرده‌وه به‌ کاربه‌ده‌ستی حیره و ، هه‌ولیشی دا حاریش ده‌ست گیر بکات ، که‌چی له ده‌ستی ده‌رچوو و خۆی گه‌یانه‌ لای هۆزی (که‌لب) و له‌وی مایه‌وه هه‌تا مرد ..

دوای موندیر پادشایه‌تی که‌وته ده‌ست وه‌چه و به‌ره‌کانی هه‌تا که‌وته ده‌ست نوعمانی کوری موندیر ، که نه‌وه‌بوو به هۆی کاریکی ده‌ست هه‌ل‌به‌سته‌وه ، که زه‌یدی کوری عه‌دی عوبادی هه‌لی به‌ستبوو ، کيسرا له نوعمان تووره بوو و ناردی به‌ دوای‌دا .^{۲۰} نوعمان به‌ نه‌ینیی خۆی گه‌یانه‌ لای هانی‌ء کوری مه‌سه‌وود که سه‌رداری شه‌یبان بوو ، که‌س و کار و مال و سامانه‌که‌ی لای نه‌و به‌ سپارده‌ دانا و ، خۆی به‌ره‌و پایته‌ختی ئی‌ران که‌وته ری . کيسرا فه‌رمانی دا به‌ندیان کرد و له به‌ندیخانه‌دا مایه‌وه هه‌تا مرد .. له‌ولاوه ئی‌اسی کوری قه‌بیسه‌ی

^{۲۰} نه‌لین : کيسرا ویستوویه‌تی نوعمان یه‌کی له که‌چه‌کانی یان خوشکه‌کانی له کيسرا یان له منداله‌کانی ماره بکات ، که‌چی نوعمان بی‌زی نه‌هاتووه بیداتی . ئیتر کيسرا تووره نه‌بی و نوعمانیش را نه‌کات به‌لام نه‌ی‌گری و له به‌ندیخانه‌دا نه‌مری . (السیره النبویه لأبسی شه‌به) .

طائیی لە جیژی نوعمان کردە کاربەدەستی حیرە و ، فرمائیشی بەسەریا دا تا بنیژی بۆ لای هانیی کورپی مەسعوود و فرمانی بەسەردا بکات تا چیی سپاردەیی نوعمانی بە لاویە تەسلیمی بکات . هانیی خۆی بە پیاو ئەزانیی و بە نامەردیی ئەزانیی کە سپاردەکەیی نوعمان بداتە دەست دوژمنانی . بۆیە ئەی دان بە دەستەوه . پادشا توورە بوو و لەشکرێکی گەورەیی نارد بۆ تیاس تا بچیت بە گژ هۆزی شەبیان دا ..

هۆزی شەبیانیش مەردانە پشت گیری پان لە سەردارە کەیان کرد و ، لەسەر رەهشتیکی جوان خۆیان نامادەیی جەنگیکی سەرومائی کرد .. بە غیرەتیکی ناوازەوه شەبیان چوونە مەیدانەوه .. ئەوه بوو جەنگیکی ناهەموار لە (ذي قار) دا رووی دا و سەرەنجام بەنوشەبیان سەرکەوتن و لەشکرە زۆر و زەبەندەکەیی فارس تیک شکا ، بەلام چۆن تیک شکانیک . ئەمەش یەکەم جار بوو کە عەرەب پشتی فارس بدەن بە زویسی دا .. ئەمەش بە ماوەیەکی کەم دواي لەدايک بوونی پیغەمبەر ﷺ ، چونکە کاتیک کە پیغەمبەر ﷺ لەدايک بوو ، تیاسی کورپی قەبیصە هەشت مانگ بوو بووبوووە کاربەدەستی حیرە .

دواي تیاس کیسرا حاکمیکی فارسیی کردە کاربەدەستی حیرە و ، لە سالی ٦٣٢ ز پادشایی گەراپەوه بۆ لەخمییەکان و ، موندیر کە پیی ئەوترا مەعروور بوو پادشا و تەنها هەشت مانگ کاری بە دەست بوو ، ئەوه بوو سوپای موسلمانان بە سەرکردایەتی خالیدی کورپی وەلید گەیشتە ناوچە کەیان و کۆتایی بە حوکمی مەناذیرە هیئا .^{٢١}

پادشایەتی شام :

لەو سەردەمەدا کە هۆزە عەرەبەکانی یەمەن ناچاری کۆچ کردن بوون ، چەند تیرەیکیی قوزاعە خۆیان گەیانندە دەوروبەری شام و لەوی نیشتەجی بوون . ئەمانە لە نەوهی سولەیح ی کورپی حەلوان بوون ، کە بەشیکیان نەوهی ضەجەمی کورپی سولەیح بوون . ئەمانە رۆمان بۆ قەدەغەکردنی عەرەب لە لاساریی و ، بۆ دژایەتی فارسەکان بەکاری ئەهیئان و ، پادشای بۆ دیاریی ئەکردن . بەناویانگ تیرین پادشاشیان زیادی کورپی هەبوولە بوو .. سەردەمی حوکمراپیی ئەم هۆزە لە سەرەتای سەدەیی دووهەمی

^{٢١} الریح المخبوم : ٢٢ - ٢٣ .

زاینهوه تا کوتایی ئه و سه دهیه بووه . ئه وه بوو غه سسانی یه کان هاتن و کاروباریان له دهستی ضه جامعه کان سه ند و ، به سه ریان دا زال بوون .

غه سسانی یه کان له هۆزی جه فنه بوون و رۆم کردنیسه پادشای شام و بنکه یان له (دومة الجندل) بوو . ۲۲ ناودارترین پادشایان حاریشی کوری جه به له و ، مونذیری کوری جه به له و ، جه به له ی کوری ئه یه هم بوون . هه روا کاریان له ده ست دا بوو تا سالی ۱۳ ی کۆچی هاته به ره وه و سوپای موسلمانان له یه رمووک دا توانیی شکستی بکاته به شی سوپای مل هوری رۆم و ، ناچار دوا پادشای غه سسانی یه کان ، که کوری ئه یه هم بوو ، ملی بۆ ئیسلام که چ کرد و موسلمان بوو، ئه مه ش له سه رده می خه لیفه عومه ردا خوا لیتی رازی بی .

جه به له موسلمان بوو و خه ریکی طه وافی که عبه بوو پیاویتی موسلمان نه ی زانیی پی نا به ئیزاره که ی جه به له دا ، ئه ویش که ئاوری لی دایه وه زله یه کی توندی له موسلمانه که دا و ، کابرا چوو بۆ لای خه لیفه بۆ شکات . عومه ریش ویستی سزای جه به له بدات له سه ر ئه م کرده وه نه گو نجاوه ی . که چی جه به له هه لات و خۆی گه یانده ولاتی رۆم و چوه سه ر ئایینی گاوران و له وی مایه وه هه تا مرد . ۲۳

حوکمرا نیی حیجاز :

ئیسماعیل پیغه مبه ر سه لامی لی بی به درێژیی ته مه نی سه رۆکایه تی مه که و سه روکاری مالی خوی له ده ست دا بوو . کاتی کیش که کۆچی دوا یی کرد ته مه نی سه د و سی و هه وت سال بوو و ، دووان له کورپه کانی ، نابت ، پاشان قه دیدار ، کاروباریان به رپوه ئه برد . پاشان دوا ی ئه وان باپیریان مه ضاضی کوری عه مری جورهومیی کاروباری مه که ی گرت ه ده ست ، به مه سه رۆکایه تی مه که که وه ته ده ست باپیریان و هه روا له ده ستیان دا مایه وه و ، مناله کانی ئیسماعیل یش خاوه نی پایه و پله ی به رز بوون ، به بۆنه ی ئه وه که باوکیان که عبه ی بنیات نابوو ، به لام کاروباری حوکم هه چیان له ده ست دا نه بوو .

رۆژان رابووردن و رۆله کانی ئیسماعیل کاریکی نه وتۆیان له ده ست دا نه بوو ، هه تا گه یشته سه رده می عه دنان . له بهر لی هه اتویی عه دنان ناویانگی ده رکرد . شایانی باسه که به خته نه صر دووجار هیرشی هه ناوه ته سه ر ولاتی عه رب . له

۲۲ هندیك نه لئن : (جوللق) واته دیمشق پایته ختیان بووه . (السیره النبویه لأبی شهبة : ۱ / ۶۸) .

۲۳ الریحق المختوم : ۲۴ والسیره النبویه : ۱ / ۶۸ .

هیرشی یه‌که‌م‌دا له (ذات عرق) جەنگ رووی داوه . به‌لام له هیرشی دووه‌م‌دا ، که له سالی ٥٨٧ پ ز بووه رۆڵه‌کانی عه‌دنان په‌رژ و بلاو بوونه‌ته‌وه و به‌ره‌و یه‌مه‌ن رۆیشه‌تون ، به‌لام (برمیاه) پیغه‌مبه‌ر مه‌عدی بر دووه‌و بۆ شام ، جا که ده‌سه‌لاتی به‌خته‌نه‌صر کز نه‌بی‌ت مه‌عد ته‌گه‌ر پیته‌وه مه‌که‌ه و نه‌بینی له جوهره‌وم ته‌نها جوهره‌ومی کوری جه‌له‌مه‌ ماوه ، ئیتر مه‌عد مه‌عانه‌ی کچی جوهره‌وم ماره‌ نه‌کات و نزاری لی نه‌بی‌ت .

جوهره‌وم به‌ره‌ به‌ره‌ که‌وتنه‌ لاساری و کاری ناشیرین ، وه‌ک سته‌م کردن له‌وانه‌ی سه‌ردانی که‌عبه‌یان نه‌کرد و ، ده‌ستیان بۆ مال و سامانی که‌عبه‌ درێژ ته‌کرد . نه‌مه‌ش عه‌دنانی‌یه‌کانی تووره‌ نه‌کرد .. جا کاتی‌ک که خوزاعه له (مرالظه‌ران) ی نزیک مه‌که‌ه نیشه‌جی بوون و له‌وه‌ گه‌یشه‌تن که عه‌دنانی‌یه‌کان جوهره‌ومیان خو‌ش ناوین ، ته‌مه‌ی به‌ هه‌ل زانی له‌گه‌ل چەند تیره‌یه‌کی عه‌دنانی‌یه‌کان دا - که نه‌وه‌ی به‌کری کوری عه‌بده‌مه‌نافی کوری کینه‌نه‌ بوون - دژی جوهره‌وم وه‌ستان تا له مه‌که‌ه ده‌ریان په‌راندن . نه‌مه‌ش له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی دووه‌می زاین‌دا بوو . کاتی‌ک که جوهره‌وم ویستیان مه‌که‌ه به‌جی به‌ی‌لن بیری زه‌مه‌میان پر کرده‌وه و جووته‌ ناسکه له زیر دروست کراوه‌که‌ی که‌عبه‌ی له‌ناو بیری زه‌مه‌م‌دا شارده‌وه و خو‌یان به‌ره‌و یه‌مه‌ن که‌وتنه‌ ری ..

وا دانه‌ری که سه‌رده‌می ئیسماعیل سه‌لامی لی بۆ بیست سه‌ده‌ه پیش زاین بووه ، واته جوهره‌وم بیست و یه‌ک سه‌ده له مه‌که‌ه‌دا ماونه‌ته‌وه و نزیکه‌ی بیست سه‌ده واته دوو هه‌زار سال کاروباری مه‌که‌ه‌یان به‌ده‌ست بووه . دوا‌ی نه‌وه‌ش خوزاعه ده‌ستیان به‌سه‌ر کاروباری مه‌که‌ه‌دا گرت و حیساییکی ته‌وتو‌یان بۆ به‌نویه‌کر نه‌کرد .

خوزاعه‌ش سی‌سه‌ده سال کاروباری مه‌که‌ه‌یان له ده‌ست‌دا بوو ، له‌م ماوه‌یه‌دا عه‌دنانی‌یه‌کان به‌م لاو به‌ولادا بلاو بووبوونه‌وه و چەند تیره‌یه‌کی که‌می قوره‌یش نه‌بی له‌گه‌ل چەند خانه‌واده‌یه‌کی نه‌وه‌ی که‌نانه که‌س به‌ ده‌وری مه‌که‌ه‌دا نه‌ما بوو و ، هه‌تا هاتنی قوصه‌ی کوری کیلاب‌یش هیچیان به‌ده‌ست نه‌بوو .

نه‌گه‌ر نه‌وه که کاتی باوکی قوصه‌ی نه‌مری قوصه‌ی له‌ کۆشی دایکیا بووه . جا ره‌بیه‌ی کوری حه‌رام که له به‌نوع‌دزه بووه دایکی قوصه‌ی ماره‌ نه‌کات و نه‌یان بات بۆ ولاتی خو‌ی له ده‌روبه‌ری شام‌دا . که قوصه‌ی گه‌وره‌ ته‌بی‌ت ته‌گه‌ر پیته‌وه مه‌که‌ه

ټه بېننۍ کاروباری مه ککه وا له دهستی حلیلی کورې حویشه ی خوزاعیې دا . ټهو پیاوه کچیکې ټه بې به ناوی حویبا و قوصه ی داوای ټه کات و لپی ماره ټه کهن . کاتیک که حلیل ټه مریت ، قوصه ی ټه بیته پیاوټکی ده و ټه مهندي ناودار و ، جهنگ له نیوان خوزاعه و قورپه یش دا روو ټه دات و سهره نجام قوصه ی زال ټه بیټ و کاروباری مه ککه و که عبه ی پیرۆز ټه گرټه ده ست .. ټه مهش له ناوه راستی صه ده ی پینجه می زایین دا ټه بیټ واته سالی ۴۴۰ ز .

ټیتر له و روژه به دواوه هوژی قورپه یش ده سه لاتی ته و اوایان به سر مه ککه دا هه بو و ، فرمان فرمانی ټه وان بوو .^{۲۴}

به شی سی ههم دین داریی عه ره ب پیش هاتنی نیسلام

زانایانی دین داریی خه ریکه له سه ره نه وه یه ک بگرن که دین داریی غه ریزه یه که له مرۆڤدا . ئەم راستییه له فهره هنگی (لاروس) دا - که له سه دهی بیسته م دا دانراوه - بهم شیوه هاتوه :

« إن الغریزة الدینیة مشتركة بین كل الأجناس البشریة حتی أشدها همجیة ، وأقربها إلى الحیاة الحیوانیة ، وإن الإهتمام بالمعنی الإلهی ، وبما فوق الطبیعة ، هو إحدى النزعات العالمیة الخالدة للإنسانیة ، وإن هذه الغرایز الدینیة لا تخفی ، بل لا تضعف ولا تذبل . »

(بارتلمی سانت هلیر) یش داهاتنی دین بهم شیوه روون نه کاته وه :

« ما العالم ؟ ما الإنسان ؟ من أين جاء ؟ من صنعهما ؟ ما نهايتهما ؟ وما الموت ؟ وماذا بعد الموت ؟ ... هذه الأسئلة لا توجد أمة ، ولا شعب ، ولا مجتمع إلا وضع لها حلاً جيداً ، أو رديئة ، مقبولة أو سخيطة ، وهذا هو التدين . »

پیمان خۆش بوو دهقی عه ره بیی ئەم دوو بره گه یه بخریته بهر دیدهی ئازیزان . کورتهی مه به ستیشیان نه وه یه : که مرۆڤایه تی هه ره مووی بایه خی به دین داوه و پرسیار له هۆی دروست بوونی خۆی و ده وره بری ته کات و بیر له سه ره نجامی مردن و دوا ی مردنیش نه کاته وه ..

جا هه ندیک لهو زانایانه رایان وایه که هه ر کاتیک بیر و هه سته مرۆڤ و ، ئاستی رۆشن بیریی بهرز بوویه وه نه که ویتته پرسیار کردن : چۆن دروست بووه ؟ کۆی دروستی کردوه ؟ سه ره نجامی به ره و کۆی یه ؟

هه ندیکش رایان وایه که دین داریی کاتیک له دل و ده روونی مرۆڤدا به هیتز نه بی که دیارده گه ردوونی یه کان ده ربکه ون و ، مرۆڤ له بهرده م نه و دیاردانه دا خۆی به لاواز بزانی .

هه‌ندیکیش وای نه‌بینن که کاتیک مرۆڤ که‌وته خۆشیی و ژیا‌نی هه‌یمنه‌وه بیر له به‌دی‌یه‌هه‌نهر و کاره‌هل‌سورپه‌ینی خۆی نه‌کاته‌وه .

عه‌ره‌به‌کان سه‌ره‌تا شو‌ین دینی ئی‌براهیم و ئی‌سماعیل سه‌لامیان لی بی‌ که‌وتن .. ئەو دینه‌ش ته‌وحیدیکه‌ی پال‌فته بوو ، رۆ‌له‌کانی ئی‌سماعیل‌یش به‌ پاکیه‌ی خویان ده‌په‌رست :

﴿ وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَاللَّائِكِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴾ (البقرة: ۱۲۵)

به‌لام به‌ ته‌یه‌رپوونی رۆژگار دینی پال‌فته‌یان له‌ بیر چۆ‌وه ، هه‌رچه‌نده هه‌ندی شه‌عه‌ره‌ی دینی ئی‌براهیم مابو‌نه‌وه ، تا نه‌وه‌بوو عه‌مری کورپی لوحه‌ی سه‌رۆکی خوزاعه‌ هه‌ل که‌وت .. ئەم پیاوه هه‌ندی ره‌وشتی جوانی هه‌بوون وه‌ک چاکه‌کردن و خه‌یر و خه‌یرات و، پارێزگاری له‌ کاروباری دین ، به‌ راده‌یه‌ک که‌ خه‌لک خۆشیان نه‌ویست و گو‌ی‌په‌یه‌تی فه‌رمانی ته‌بوون . وایان نه‌زانی له‌ دین‌داری زۆر شه‌اره‌زایه و ئەو له‌ راستیه‌ی لا‌نادات .

نه‌وه‌بوو ئەم پیاوه ربه‌ی که‌وته و‌لاتی شام .. ئەو کاته‌ عه‌مالیق له‌ شام‌دا بوون ، وای‌زانی ته‌مانه‌ زۆر شه‌اره‌زان ، به‌و بۆ‌نه‌وه که‌ و‌لاتی شام جیه‌ی وه‌حی و هاتنی پی‌غه‌مبه‌رانه . ته‌وانیش سه‌رگه‌ردان بوون و خه‌ریکی بت‌په‌رستی بوون . بۆیه‌ دا‌وای کرد بته‌یکه‌ی پی‌شکه‌ش بکه‌ن . ته‌وانیش (هوبه‌ل) یان دایه‌ی و هه‌ینایه‌وه بۆ مه‌که‌ه و ، له‌ناو که‌عه‌به‌دا دای نا و ، فه‌رمانی دا دانیشه‌توانی مه‌که‌ه بی‌په‌رستن ، ته‌وانیش به‌ گو‌ی‌یان کرد .. پاشان دانیشه‌توانی حیجاز هه‌ر هه‌موویان شو‌ین دانیشه‌توانی مه‌که‌ه که‌وتن و ده‌ستیان دایه‌ بت‌په‌رستی ، به‌و بۆ‌نه‌وه که‌ ته‌مانه‌ سه‌روکاری ماله‌ی خوا ته‌که‌ن و شه‌اره‌زان .

هوبه‌ل له‌ عه‌قیق دروست کرابوو و ، قۆ‌لیکی‌شی په‌ریی بوو و ، قوربه‌یش قۆ‌لیکی زی‌ریان بۆ دروست کردبوو ..

له‌ (دومة‌ الجندل) یش هۆزی که‌لب بته‌یکان به‌ناوی (ود) هوه هه‌بوو ، (لات) یش بته‌ی (ته‌قیف) بوو له‌ (طائف) ، که‌ تاشه‌ به‌ردیکه‌ی زه‌به‌لاح بوو ، (عوززا) ش له‌ (وادی‌ النخلة) و ، مه‌نات یش له‌ موشه‌له‌له‌ له‌ نزه‌یک قوده‌ید له‌سه‌ر رۆخی ده‌ریای سوور بوو و ، له‌لایه‌ن ته‌نصار و غه‌سه‌سانه‌وه ته‌په‌رسترا .. ئەم سیانه‌ی دواوه‌ گه‌وره‌ترین بته‌یان بوون .

دوای نوره له هه موو شوینیکی حیجازدا بت زۆر بوون .

نه گێرنه وه که عه مری کورپی لوحی هه وه لیککی جینینی هه بوو . شه ویکیان هاته لای و هه وائی دایه که کۆمه له بتیک وان له جودده و کراون به ژیر گله وه ، وا چاکه بچیت بیان هینیت بۆ مه کهکه (یان بۆ توهامه) تا خه لک بیان په رستی . که چوو نه و بتانه ی دۆزی په وه که له سه رده می نوح و نیدریس دا په رسترا بوون که (ود) و ، (سواع) و ، (یغوٹ) و ، (یعوق) و ، (نسر) بوون . له سه حیچی بوخاریی دا هاتوه که نه و پینج بته ناوی چه ند که سیکی گه وه و پیاوچاکی قهومی نوح بوون . که مردن بۆ په ند و بیره وه ریی نه و په یکه رانه یان بۆ کردن ، تا خه لکی چا له کرده وه ی جوانیان بکات ، که چیی به ره به ره کرانه بت و له جیاتی خوا نه په رستران و عه مری کورپی لوحه یش هینانیه ناو عه ره به کانه وه .

هه روه ها له موسنه دی نیمام نه همه ددا هاتوه : ((أول من سيب السوانب ، وعبد الأصنام عمرو بن لحي الخزاعي)) .

نه فه رموی : په کهم که سیک که وشتری هیشته وه تا نه سواری بن ، نه که لک له تووکی وه ریگرن ، نه شیر ی بخۆن جگه له میوان و ، بتی په رست عه مری کورپی لوحی بوو .

نبن که لبیش ده رباره ی داهینانی بت په رستی رایه کی تر باس نه کات که نه مه یه : هه رکه سی سهردانی که عبه ی نه کرد ، که نه گه راپه وه بۆ شوینی خۆی ده ستی نه دایه به ردیکی حه ره می مه کیکی و له گه ل خۆیا نه ی برده وه . له هه ر کوئ باریان بختایه به رده که یان دانه نا و ، به وینه ی که عبه ته وافیان به ده وریا نه کرد ، نه وه نده به پرۆزیان نه زانی ، هه ر له بهر نه وه ی که به ردی حه ره مه . نه و کاته عه ره به کان حه ج و عومره یان نه کرد . به لām نه وه نده ی پی نه چوو ده ستیان کرد به په رستی هه ر په کی له و به ردانه که پی یان خۆش بوایه ، به مه ده ست کاریی دینی نیبراهیم و نیسماعیلیان کرد و ، بوونه بت په رست . نیت مزگه وتی حه رام پر له بت کرا .

کاتیکیش که پیغه مبه ری خوا ﷺ فه تحی مه که کی کرد له ده ور به ری که عبه دا سی صد و شه صت بت هه بوون . نه ویش به دارده سه ته که ی ناماژهی بۆ هه ر کامیان نه کرد نه که وته زه ویی ، پاشان فه رمانی دا له مزگه وت فری درانه ده ره وه و سووتینران .

نیتر نه و هبوو شهريک بۆ خوا بپرياردان و بت پهرستی بوونه شتیکی ناسایی و خه لکه کهش ههر وایان نه زانیی به پاکیی و راستیی دهستیان به دینی نیبراهیمه وه گرتوه .

جا نهم بت پهرستی یه ی که عه مری کوری لوحی بۆ عه ره به کانی داهینا، کۆمه لیک بیدعه شی داهینان تا بینه خووپه وشت و عاده ت بۆ نه و خه لکه که یه کجار به پیروزیان نه زانیی :

عه ره به کان لووتیان نه ژه ند به سر نه و بتانه دا و ، هانایان بۆ نه بردن و ، له تنگانده دا هاواریان لّی نه کردن و ، داوای پیوستی یان لّی نه کردن ، چونکه بروایان وه هابوو که نه و بتانه لای خوا تکایان بۆ نه کمن .

به نیازی حج و طوافه وه به دهوری نه و بتانه دا نه خولانه وه و زه لیلی خویان نه توان و سجده شیان بۆ نه بردن .

قوریانی یان بۆ بته کان نه کرد و ناژه لیان بۆ سر نه برین و ، له جیاتی ناوی خوا، ناوی نه و بتانه یان نه برد ، که خوی گه وه قه دهغه ی کردوون :

﴿ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ ﴾ (المائدة : ۳) .

﴿ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ ﴾ (الأنعام : ۱۲۱) .

عه ره به کان هه ندی له خۆراکیان نه کرده تایبه ت مهندی بته کان ، ههروه ها به شیك له کشت و کال و به ره می ناژه له کانایان نه کرده تایبه ت مهندیان .. نه وهنده ش گیل بوون به شیکیان له وه پیشکهش به خوا نه کرد . جا زۆریک هویان هه بوو تا له به شه که ی خوا به شی بته کان بدن ، به لام به هیچ شیوه یه که له به شی بته کان به شی خویان نه نه دا :

﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرِعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴾ (الأنعام : ۱۳۶) .

ساده یی یان له وه دا بوو که نه زریان له به ره می کشت و کال و ناژه له کانایان بۆ بته کان بپریار نه دا : ﴿ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعُمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرِعْمِهِمْ وَأَنْعَمٌ حُرِمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَمٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ﴾ (الأنعام : ۱۳۸) .

نم بت په رستی یه ی عه ره به کان بؤ نه وه بوو بته کان له خوا نزیکیان بڅنه وه و
تکایان بؤ بکن ، نه گینا پروایان به خوا هه بوو که دروست که و راگیر که ری
که ردوونه :

﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ﴾ (الزمر : ۳) .

﴿ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَتُؤَلَاءِ
شَفَعْتُونَا عِنْدَ اللَّهِ ﴾ (یونس : ۱۸) .

﴿ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَتُؤَلَاءِ
شَفَعْتُونَا عِنْدَ اللَّهِ ﴾ (الزخرف : ۸۷) .

﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ
فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾ (العنكبوت : ۶۱) .

به لآم نه یان ته زانیی به پاک و بی گه ردیی و تاك و ته نیایی خوا بناسن ، به لکو
شه ریکیان بؤ بریار نه دا :

﴿ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴾ (یوسف : ۱۰۶) .

یه کی تر له نه زان کاری یه کان یان نه وه بوو مه لاتی که تیان نه په رستن و ایان داننه
که کچی خوان ، هه ندی کی شیان جینی یان ته په رست و ، ایان نه گه یاند که له گه ل
خوادا خزمایه تی یان هیه . خوای گه وره ش هه ره شه ی نه وه نه زانیی و
هه له کاری یه ی لی نه کردن :

﴿ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿۱۰۲﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿۱۰۳﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۱۰۴﴾ أَمْ
لَكُمْ سُلْطَنٌ مُبِينٌ ﴿۱۰۵﴾ فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۰۶﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ
نَسْبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾ (الصافات : ۱۰۳ - ۱۰۸) .

﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۗ سُبْحٰنَهُ ۗ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿۲۶﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ
بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴾ (الأنبياء : ۲۶ - ۲۷) .

له گه ل نه وه ش دا که پروایان به خوا هه بوو و شه ریکی شیان بؤ بریار نه دا ،
پروایان به قیامت نه بوو :

﴿ هَيَاتَ هَيَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿۳۶﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴾ (المؤمنون : ۳۶ - ۳۷) .

﴿ قَ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿۱﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿۲﴾ أءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكُمْ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿۳﴾ قَدْ عَمِئْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِیْظٌ ﴿۴﴾ ﴾ (ق : ۱ - ۴) .

﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿۷۸﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿۷۹﴾ ﴾ (يس : ۷۸ - ۷۹) .

﴿ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ﴿۷۸﴾ ﴾ (الجنائیه : ۲۴) .

ههتا نهونده داماو بوون ، نهونده به تهسکی بیریان نه کردهوه ، پروایان نهته کرد که خوی گهوره له ناو مرزؤدا کهسینک ههل بیژیری و بی کاته پیغه مبهر :

﴿ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَنَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكٰفِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴾ (یونس : ۲) .

یه کیکی تر له بیرویاوهری پووجهئی عه ره به نه فامه کان بریتی بوو له داواکردنی دیاری کردنی بهش ، نهویش به به کارهیتانی پارچه تهخته یه کهسی جوړی هه بوو: جوړیک لهسه ری نووسراوه (بهئی) ، جوړیکیش لهسه ری نووسراوه (نهء) ، جوړیکیش هیچی لهسه ره نووسراوه . له کاتیک دا نهو کهسه بیویستایه کاریک نه نجام بدات وه که سده فر ، یان به شداری جهنگ ، یان بازرگانیی ، یان ژن هینان ، نهوا نه چوو بو لای خزمهت کاری (هویهل) ی گهوره بت . نهویش ده فریکسی نه هیئا که له چهرم دروست ته کرا و زه له مه کانی ده خسته ناوی ، واته پارچه تهخته نووسراوه کان ، و تیکی نهوا و خزمهت کاری بته گهوره که ده فره له چهرم دروست کراوه که ی نه هیئایه پیش و دهستی به راکیشان نه کرد . جا نه گهر (بهئی) بهاتایه نهوا کاره که ی نه نجام نهوا ، و گهر (نهء) بهاتایه دهست کوئا نه بوو و ، گهر نه نووسراوه کهش بهاتایه جاریکی تر رای نه کیشا ..

﴿ ... وَأَنْ تَسْقِسُمُوا بِالْأَزْلَمِ ذَلِكُمْ فَسْقٌ ﴾ (المائدة : ۳) .

هه‌روه‌ها بر‌وایان به هه‌واڤ دانسی کاهین و فال‌چی‌یه‌کان هه‌بوو ، ده‌رباره‌ی رووداوی دوارۆژ ، یان زانینی نه‌یئنی‌یه‌کان . هه‌ندی له کاهینه‌کان وایان نه‌گه‌یاند که جیننی له‌بهر ده‌ستیانا کار ته‌کات و هه‌واڤیان بۆ دینی .. هه‌ندی‌کیش وه‌هایان نه‌گه‌یاند که غه‌یب نه‌زانن .. هه‌ندی‌کیش نه‌وه‌یان نه‌گه‌یاند که کاروباری خه‌لک جی به‌جی ته‌کن ، وه‌ک دۆزینه‌وه‌ی شتی دزرار و ون بوو .

هه‌روه‌ها بر‌وایان وه‌ها بوو که نه‌گه‌ر باڤنده‌یه‌ک یان گیان دارێک به‌لای راست‌دا بفریایه یان برۆشتایه نه‌وا چاک نه‌بیته ، گه‌ر به‌لای چه‌پ‌دا بروات نه‌وا خراپه‌ دیته ری‌یان .. هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر هه‌ندی گیان‌دار بهاتایه‌ته ری‌یان به‌چاکیان ته‌زانینی و هه‌ندی گیان‌داریشیان به‌خراپ ته‌زانینی . هه‌ندی رۆژ و مانگ و گیان‌دار و خانوو و نافرته‌تیشیان به‌نه‌گه‌ت و ، چاره‌ره‌ش و بی‌قدووم له‌قه‌لم نه‌دا .. بر‌واشیان وه‌ها بوو که هه‌رکه‌سی بکوژری هه‌تا خوینی نه‌سه‌نری و تۆله‌ی بۆ نه‌کریتته‌وه نه‌وا رۆحی ناسره‌وی و ، رۆحی ته‌بیته کونده‌ په‌پوویه‌ک و له‌چۆله‌وانیی‌دا نه‌سه‌ورپیتته‌وه و هاوار و دادیه‌تی هه‌تا خوینی سه‌نری ..

له‌گه‌ل ته‌مانه‌ش‌دا هه‌ندی شتی دینی ئیبراهیمیان به‌لاوه‌ مابوو ، وه‌ک ری‌زان له‌که‌عبه و ، طموف کردن و ، حه‌ج و ، عومره و ، وه‌ستانی کیسوی عه‌ره‌فات و موزده‌لیفه و ، ناژه‌ل سه‌رپرین . به‌لام تیکه‌ل به‌بیدعه‌ کرابوون ، به‌تایه‌ت له‌کاروباری حه‌ج‌دا .

هه‌روه‌ک بت‌په‌رستی له‌دوورگه‌دا ده‌ستی بالآی هه‌بوو ، له‌هه‌مان کات‌دا دینی یه‌هوود و نه‌صارا له‌دوورگه‌دا هه‌بوو ..

دیاره له‌سه‌ره‌تادا دینی یه‌هوود له‌دوورگه‌دا نه‌بوو ، به‌لام له‌دوو سه‌رده‌م‌دا جووله‌که‌ ناچار بوون شوین و مه‌نزلی خۆیان به‌جی به‌یئلن و به‌ره‌و ناوچه‌ی حیجاز بکه‌ونه ری .

کوچی یه‌که‌میان کاتی ده‌ستی پی کرد که بابلی‌یه‌کان و ناشووری‌یه‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ر فه‌له‌ستین‌دا گرت . نه‌مه‌ش بووه هۆی جی پی لیژیوونی یه‌هوود و ، کاول‌بوونی ولاتیان و ، رووخاندنی (هه‌یکه‌ل) به‌ده‌ستی بوخته‌نه‌صه‌ر ، نه‌ویش سالی ۵۸۷ پ . ز و به‌دیل گرتنی به‌شیکێ زۆری جووله‌که‌ و راپیچ کردنیان بۆ بابل ، به‌م بۆنه‌وه هه‌ندی‌کیان ولاتیان به‌جی هیشته‌ و کوچیان بۆ ناوچه‌کانی باکووری حیجاز کرد .

کۆچی دووه میشیان لهو کاتهوه دهستی پێ کرد که رۆمان به سههر کردایه تیی (بتطس) له سالی حهفتای زاین دا توانی یان فهلهستین داگیر بکن . رۆمانه کانیش کهوتنه سزادانی یه هوود و نهوانیش ناچاری کۆچ کردن بوون بۆ حیجاز ، نهوه بوو له یه ثریب و خهیبهر و تهیماء نیشته جی بوون و ، لهوی قهلا و شاریان بنیات نا و دهستیان دایه کاسپی و پاره کۆکردنهوه .. شان به شانی تهماع و رهزیلی و چاوچنۆکی و ترسنۆکی یان دلیان زۆر پیس بوو و خۆپه رست بوون ، بۆیه ههولیان ئه دا نا کۆکی و کوشتار بجه نه نیتوان هۆزه عه ره به ساده کانهوه .

له بهر نهو ره و شته نزمانه جووله که زۆر سووک و بی بایه خ بوون به لای عه ره به کانهوه له بهر نهوه بیژیان نه ته هات نزیکی دینی بکه ونه وه که نه وانه هه ل گری بن . له لایه کی تره وه یه هوود خۆیان به (شعب الله المختار - گه لی هه ل بژیراوی خوا) له قه له م ئه دا و ، عه ره به کانیش خۆیان به چاک تر نه زانی به وهی که ره فتاری جووله که سووک بوون و خۆشیان به هه ل گری ئایینی ئیبراهیم نه زانی ..

له لایه کی تره وه به هۆی (تبا ن أسعد أبي كرب) وه یه هوود یه ت له یه مه ن دا بلاو بوویه وه . نه وه بوو سه ه ر دانی یه ثریبی کرد و له وی بووه جووله که و دوو زانی جووی له گه ل خۆی دا برد بۆ یه مه ن . له وی یه هوود یه ت بلاوه ی کرد ..

کاتی که یوسف ذونواسی کورپی تبا ن بووه کار به دهستی یه مه ن هیرشی کرده سه ر مه سیحی یه کانی نه جران و فه رمانی بۆ ده رکردن که مه گه ر دینی یه هوود وه ریگرن . به لām مه سیحی یه کان هه رگیز له و ناسته دا نه بوون که بتوانن واز له دینی خۆیان بهینن و شوین دینی جووله که بکه ون . یوسف چالی زۆری بۆ هه ل که ندن و چاله کانی له ناگر پرکردن و به ژن و پیاو و منال و پیره وه هه ره موویانی به ناگر سووتاند . ته لین : ژماره ی شه هیدانی نه م چاله ناگرینه نه له نیتوان بیست هه زار هه تا چل هه زار بووه .. نه مه ش له سالی ۵۲۳ ز .^{۲۵}

نه مه ش بی متمانه یی یه به دینی جووله که که نهو خه لکه زۆره به ناگر سووتاندنی کار به دهست رازی بن و نه چنه سه ر دینه که ی ..

به لām دینی نه صرانیی له نه جرانی باکووری یه مه ن په ره ی سه ند بوو و ، دیاره له ری حه به شه وه پێ یان گه یشتبوو .

بۆ یه‌که‌م جار حه‌به‌شه که له سالی ۳۴۰ ز دا هاتن و یه‌مه‌نیان گرت تا سالی ۳۷۸ ز تیا‌یا مانه‌وه ، له‌م ماوه‌یه‌دا دینی مه‌سیحیی بلا‌وه‌ی کرد . پیا‌وی‌کی زاهیدی قیامه‌تی‌یش که زۆر خواناس بوو و دو‌عای گیرا نه‌بوو و خاوه‌نی که‌رامات بوو و ناوی (فیمیون) بوو له‌و ماوه‌یه‌دا هاته نه‌جران و خه‌لکه‌که‌ی بۆ سه‌ر دینه‌که‌ی خۆی بانگ کردن ، نه‌وانیش که راست‌گۆیی و خواناسیی کابرایان دیی دینی مه‌سیحییان وه‌رگرت .^{۲۶}

که بۆ جاری دووه‌م حه‌به‌شه هێرشیان کرده‌وه سه‌ر یه‌مه‌ن به نیازی تۆله‌سه‌ندن له‌و کاره نامه‌ردانه‌یه‌ی یوسف ذونواس و ، نه‌بره‌هه‌ش توانیی به یه‌ك جار ده‌ست به‌سه‌ر یه‌مه‌ن دا بگریت ، ده‌ستی دایه بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی مه‌سیحییته‌ به‌وپه‌ری چالاکی‌یه‌وه ، به راده‌یه‌ك که‌وته ته‌ماعی نه‌وه‌وه مائی خوا له مه‌که‌که‌ پرۆخینیی و نه‌و ماله‌ی که له سه‌نعا دروستی کردبوو بکاته قیبه‌لی هه‌موو دوورگه ، به‌و نیازه‌وه عه‌ره‌به‌کان هه‌ر هه‌موویان ببنه مه‌سیحیی و ، حج کردنیان بریتی بۆ له سه‌ردانی ماله‌که‌ی نه‌و . به‌لام نه‌وه‌بوو به سه‌رشۆری سه‌ری نایه‌وه و خا‌ی گه‌وره که‌عبه‌ی پی‌رۆزی پاراست و به‌ه‌ بانه‌یه‌کی زۆر بچووک له‌شکری مل‌ه‌وری ته‌فرو‌تونا کرد ..

هه‌روه‌ها له باکووری دوورگه‌ش دا ، له ده‌وله‌تی غه‌سساسینه‌دا نه‌صرانییه‌ت په‌ره‌ی سه‌ندبوو ، نه‌ویش له‌به‌ر نه‌ره‌ی که له‌گه‌ڵ رۆمه‌کان دا په‌یوه‌ندیان به‌هێژ بوو ، هۆزه‌کانی ته‌غلیب و طه‌ی نه‌وانیش بووبوونه مه‌سیحیی و پادشاکانی حیره‌ش هه‌ندیکیان نه‌صرانییه‌تیان وه‌رگرت و ، نه‌لێن کۆن‌ترین که‌نیسه‌ش له ولاتی عه‌ره‌ب دا له حیره‌دا بووه .

به‌لام هه‌ر چۆن بۆ وه‌ك پێ‌ویست مه‌سیحییته‌یش له‌ناو عه‌ره‌به‌کانی دوورگه‌دا په‌ره‌ی نه‌سه‌ند ، نه‌ویش له‌به‌ر ئالۆزیی بیروبا‌وه‌ری نه‌صرانییه‌ت و شار‌دنه‌وه‌ی هه‌ندی نه‌ینیی به‌لای قه‌شه‌کانه‌وه ..

دینی مه‌جووسی‌یش ، هه‌ندی له‌و عه‌ره‌بانه‌ی که هاوسنووری ولاتی فارس بوون وه‌ریان گرت ، وه‌ك باشووری عیراق و که‌ناره‌کانی که‌نداوی عه‌ره‌بیی ، هه‌روه‌ها له سه‌رده‌می ده‌سه‌لات‌داریی فارس دا له‌سه‌ر یه‌مه‌ن هه‌ندی که‌س که‌وته‌ن شوین دینی ناگرپه‌رستی ..

له ولاتی عه‌ره‌ب‌دا هه‌ندی‌کیش شوین که‌وته‌ی دینی صابینه بوون ، که هه‌ل کندن و پشکنینی ولاتی عیراق ته‌وه‌ی سه‌لماندوه که صابینه دینی کلدانییه‌کان بووه که قهومی نیس‌براهیم بوون . ئەم دینه زۆربه‌ی دانیش‌توانی شام شوینی که‌وتوون ، هه‌روه‌ها ولاتی یه‌مه‌نیش . به‌لام به‌هاتنی دینی تازه وه‌ک یه‌هوودییه‌ت و مه‌سیحییه‌ت ئەو دینه تیاچوو و ته‌نها که‌می‌ک خه‌لک له‌سه‌ری ماوه‌ته‌وه .

له‌ناو هه‌موو ئە‌مانه‌دا له ولاتی عه‌ره‌ب‌دا ده‌سته‌یه‌ک هه‌بوون ، ئە‌گه‌رچی کهم بوون ، به‌لام شوین که‌وته‌ی دینی حق بوون و ، بانگی ته‌وحیدی پال‌فته‌یان به‌رز نه‌کرده‌وه و ، شوین که‌وته‌ی راسته‌قینه‌ی نیس‌براهیم و نیس‌ماعیل بوون ، سه‌لامی خویان لی بی . ئە‌مانه برۆایان به‌ تاک و ته‌نیایی خوا و ، زیندوو‌بوونه‌وه و ، قیامه‌ت و ، هاتنی پی‌غه‌مبه‌ری ئاخ‌زه‌مان هه‌بووه ، که خوی گه‌وره به‌ هۆی ئە‌و پی‌غه‌مبه‌روه‌ه خه‌لک له تاریکی رزگار ئە‌کات . ئە‌م نیمان دارانه پی‌یان ئە‌وترا حه‌نیفی‌یه‌کان .^{۲۷} که ئە‌مانه هه‌ندی‌کیان :

(۱) قوسسی کورپی ساعیده‌ی ئە‌یادیی : ئە‌م پیاوه وتارده‌ر و ، حه‌کیم و ، ژیر و ، به‌سه‌لیقه و لی‌هاتووی ناو که‌س و کاره‌که‌ی بووه . خه‌لکی بۆ سه‌ر ناسینی خوا به‌ تاک و ته‌نیا بانگ ئە‌کرد و داوای ئە‌کرد واز له بت‌په‌رستی به‌نین و ، برۆاشی به‌ زیندوو‌کرده‌وه‌ی دوا‌ی مردن هه‌بوو و ، مژده‌ی هاتنی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ دا‌بوو . له ئین عه‌بباس هوه ئە‌گه‌ر نه‌وه که وتوو‌یه : قوسسی کورپی ساعیده له بازارپی عوکا‌ظ دا وتاری بۆ قه‌ومه‌که‌ی ئە‌دا و ئە‌یوت : ئا له‌م لایه‌نه‌وه حه‌قی‌ک ده‌ر نه‌که‌ویت - به‌ ده‌ستی‌شی ئاماژه‌ی بۆ لای مه‌که‌وه کرد . - وتیان : ئە‌و حه‌قه چی‌یه ؟ وتی : پیاوی‌ک له نه‌وه‌ی لوئه‌ی کورپی غالب بۆ سه‌ر وشه‌ی ئی‌خلاص و ، ژیا‌نی هه‌میشه‌یی و ، ناز و نیعه‌تی‌کی کۆتایی نه‌هاتوو بانگ‌تان ئە‌کات . جا ئە‌گه‌ر بانگی کردن بچن به‌ ده‌میه‌وه . خو ئە‌گه‌ر بزانه‌م تا کاتی ره‌وانه‌کردنی ئە‌مینه‌م ئە‌وا یه‌که‌م که‌س من هه‌ول ئە‌ده‌م تا به‌ خزمه‌تی بگه‌م . ئە‌م پیاوه به‌رپژه تا له‌دایک بوون و پی‌گه‌یشتنی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ما ، به‌لام پی‌ش هاتنی وه‌حی کۆچی دوا‌یی کرد .

^{۲۷} ﴿ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا ﴾ (آل عمران : ۶۷) .

ریوایهت کراوه که پیغه ممبر ﷺ فہرمویہ : ۲۸ ((رحم الله قساً کأني أنظر إليه على جبل أورق تكلم بكلام له حلاوة لا أحفظه)) . نہ فہرموی : رہمہتی خوا لہ قوس بیت ، لہ بہر چاومہ کہ بہ سہر و شتریک کی بڑوہوہ سوو و بہ گو فتاریکی شیرین کہ لہ بہرم نیہ قسہی نہ کرد . ہندی لہ خزمہ کانی وتیان : نیمہ لہ بہرمانہ . فہرموی : ((ہائوہ)) . ئەوانیش وتارہ پیر لہ حکمہت و ناموزگاری بہ کانیان گپرایہوہ .

لہو باروہوہ زیوایہتی تریش ہمن کہ ئەوہ نہ گہینن نەم پیاوہ ژیر و بہر پڑہ ، لہو چہرخہ تاریک و دژوارہی بت پەرستی دا بانگی تہو حید و پیرا بہ زیندو بوونہوہی بہرز کردو تہوہ .

(۲) زہیدی کوری عہمری کوری نوفہیل : کہ ناموزای خلیفہ عومہر و باوکی ہاوہ لئی پایہ دار سہ عیدی کوری زہید بووہ ، کہ یہ کیئکہ لہو دہ کہ سہی مژدہی بہ ہہشتیان پی دراوہ . زہیدیش یہ کیئکہ بووہ لہو حنیفیانیہی کہ لہ سہر دینی ئیبراہیم و نیسماعیل بووہ - سہ لامیان لی بی - . گوشتی ئەو ناژہ لانیہ نہ ئە خوارد کہ بو بتہکان سہر نہ پیران .

بوخاریی لہ صدحیحہ کہی دا لہ عہدوللای کوری عومہرہوہ خوا لی یان رازیی بی ئە گپرتتہوہ کہ : لہ خوارووی (بلدح) ہوہ - کہ شوینیکہ لہ نزیک مہ ککہ دا - و پیش ہاتنی وەحی پیغہ ممبر ﷺ تووشی زہیدی کوری عہمری کوری نوفہیل ئەبیت لہو کاتہ دا سفرہ و خوانیک لہ پیغہ ممبر نزیک ئە خنہوہ ، کہ چیی لئی ناخوا . پاشان زہیدیش ئەلئیت : گوشتی ئەو ناژہ لانیہ ناخۆم کہ بو بتہ کانتان سہرتان بریون و تہنہا لہوہ ئەخۆم کہ ناوی خوای لہ سہر براوہ .

زہید دہربارہی ناژہ ل سہر برین رہخنہی لہ قورپیش ئەگرت و ئەیوت : مہر خوا بەدی ہیناوہ و ، لہ ناسمانہوہ بارانی بو باراندوہ و ، لہ زہویش دا گژوگیای بو سہوز کردوہ ، کہ چیی ئیوہ لہ سہر برینی دا ناوی غیری خوای لہ سہر نہ بہن ؟!

دیسان بوخاریی لہ باسیکی دور و دریزدا گپراویہ تہوہ کہ زہید ئەچئ بو شام و بەدوای دینی حەق دا نہ گہرئ . لہوئ تووشی زانیہ کی جوولہ کہ ئەبیت ، کہ چیی دلئی ناچتتہ سہر وتہ کانی . پاشان تووشی زانیہ کی گاور ئەبیت و دلئی ناچتتہ سہر وتہ کانی تہویش ، بہ لام ہەردووکیان باسی دینی ئیبراہیم نہ کەن کہ دینی

پاک و خاویٽه . که هاته دهرهوه همدوو دهستی بهرزکردنوه و وتی : « خواجه !
خۆت به شاهید نه گرم که من له سهر دینی ئیبراهیمم » .

ههروهها بوخاریی له ئه سمائی کچی ئه بویه کروه خوا لی یان رازی بی
نه گیتتهوه که وتویه : چاوم به زهیدی کوری عه مری کوری نوفیل کهوت که به
پیوه پالی به که عبهوه دابوو و نهیوت : نهی کۆمه لی قورهیش ! به خوا جگه له
من هیچ که سیکتان له سهر دینی ئیبراهیم نیه . زهید نه بویه هوی نه مردنی نهو
کچهی که باوکی نهیویست زینده به چالی بکا . به کابرایه که نهیویست
کچه کهی بکوژیت نهیوت : مهی کوژه ، من به ختیوی نه کهم . نیتر کچه کهی
نه برده لای خوی . کاتیک که گهوره نه بوو ، نه هاتهوه بو لای باوکی و پتی نهوت :
نه گهر پیت خۆش بی نهی گیتهموه بوٽ و ، گهر پییشت خۆش بی به ختیوی نه کهم .

ئین سهعد و فاکیهییش له عامیری کوری ره بیعهوه نه گیتتهوه که زهید پتی
وتوهه : من له رای قومسه کهم ده رچووم و که وتمه شوین میلله تی ئیبراهیم و
ئیسماعیل ، نه وهی نهوان نه یان په رست . نهوان همدوو کیان رووه و نه م قیبله یه
نوژیان نه کرد . منیش چاره روانی پیغه مبه ریکم له نه وهی ئیسماعیل ره وانه
بکری ، واش نازانم که به خزمه تی بگم ، به لام من ئیمانم پتی هیه و
ته صدیقیشی نه کهم و ، شاهیدیش نه دم که پیغه مبه ره و ، گهر ته مه نیشته دریتو
بوو له لایه ن منه وه سه لامی لی بکه .

عامیر نه لیت : کاتیک که موسلمان بووم هه واله کهیم دا به پیغه مبه ر ﷺ و ،
نه ویش وه لامی سه لامه کهی دایه وه و ، داوای ره جمه تی خوی بو کرد و فه رموی :
« لقد رأیته فی الجنة یسحب ذیولاً » .

ههروهها گیتراویه ته وه که سه عیدی کوری زهید و عومه ری کوری خه ططاب خوا
لی یان رازی بی دهر یاره ی زهید پرسیاریان له پیغه مبه ری خوا ﷺ کرد و ، نه ویش
فه رموی : « غفر الله له ورحمه ، فانه مات علی دین ابراهیم » . فه رموی : خوا
لیی خۆش بی و ره جمی پی بکا ، له سهر دینی ئیبراهیم مردوه .

کاتیک که پیغه مبه ر ﷺ وهی بو هات ، زهید له شام بوو هه واله کهی بیست .
به په له گه راپه وه بو مه که که تا ئیمانی پی بهینی ، که چیی له ریگادا جه رده
هاتنه ری و کوشتیان .

(۳) وهرهقهی کورپی نه وهغه لی کورپی نه سه دی کورپی (عبدالعزی) : ناموزای خاتوو خه دیچه بووه و یه کئی بووه له وانهی که بت په رستی پی ناخوښ بووه و حزی نه کردووه قورپه ییش له گومرایی دا بژین .

له گهل زهیدی کورپی عمره دا پیکه وه به ره و شام که وتنه ری تا دینیک که دلیان پی بکریته وه دهست بخمن ، نه وه بوو زهید که وتنه شوین دینی ئیبراهیم و ، وهره قه ش دلی چووهر سهر نه صرانییه ت و بووه گاور ، بو نه مه ش رهنگه ری پی له قه شه و راهیبی راستگو که وتبی ، که به بی دهست کاریی له سهر دینی پاکی حزره تی عیسا مابیته وه ، مؤده ی نزیک بوونه وه ی هاتنی پیغه مبهری ﷺ پی دابی .

وهره قه نه وه نده پیر بوو بوو که ههر دوو چاوی له دهست دابوون . کاتیک که پیغه مبهر ﷺ هه والی نه شکوتی حیرانی بو وهره قه گیرایه وه ، وتی : نه مه نه و مه لانیکه ته یه که خوی گه وره ناردی خواره وه سهر موسا ، خوژگه له و کاته دا که خزمه کانت دهرت نه په ری نن زیندوو بووما یه . پیغه مبهری خواش ﷺ به سهر سورمانه وه پرسیی : ((أو مخرجی هم ؟)) فرمووی : نایا دهرم نه په ری نن ؟ وتی : به لئی ، ههر پیای و هک نه م کاره ی تو ی خرابیته نه ستو دژایه تی کراره .. خو نه گهر من بکهومه نه و روژه وه که دهرت نه که ن به چاکی کومه کییت نه که م . ئیتر نه وه نده ی پی نه چوو وهره قه کوچی دواپی کرد و ، ماوه یه کیش وه حی وه ستا . وهره قه بهر له وه ی پیغه مبهر ﷺ مهردوم بانگ بکات بو ئیمان هینان ، نه و ئیمانی هینا . به یه هقی و نه بو نو عیم گیراویانه ته وه که کاتی وهره قه کوچی دواپی کرد پیغه مبهر ﷺ فرمووی :

((لقد رأیت القسَّ فی الجنة علیه ثياب الحریر ، لأنه آمن بی وصدقنی)) .

فرمووی : وهره قه له به هشت دا بینی که جلی له ناوری شم چنراوی له بهردا بوو ، چونکه ئیمانی پیم هینا و ته صدیقی کردم .

له ریوا یه تیکی تر دا هاتوو : ((رأیت ورقة فی بطنان الجنة علیه السندس)) .

فرمووی : وهره قه له به هشت دا بینی که ناوری شمی ناسکی له بهردا بوو .

به م بو نه وه هندی له زانایان وهره قه به یه که م پیایک له قه له م نه دهن که دوا ی خه دیچه ئیمانی هینا بی و ، هندی کیش به هاوه لیان ژماردوو ..

(۴) نومه یه ی کورپی نه بو صه نته کورپی عه و فی نه قه فیی : نه می ش به دوا ی دین دا

نه گه را و ، کتیبی نه خویندنه وه . نه ش لئن : بووه به گاور . له شیعه ره کانی دا

باسی ته وحید و ، زیندوو بوونه وه و ، دهنګ و باسی قیامه تی زور کردووه .. له کتیبه کان دا نه وه شی و هرگرتبوو که له ناو عه ره ب دا که سینک نه کړیته پیغه مبه ر و به هیواش بوو خوی بو نو کاره هل بېژیری . بو نه مه دهستی دایه گوشه گیری و خوابه رستی به هیوا ی نه وه وه بکړیته پیغه مبه ر ، ههروهک وای لیک دابیتسه وه که پیغه مبه رایه تی به وهرزشی روچی دهست نه خړیت . نیت نه ی نه زانیی نه وه به خششی خوابی به و هیچی تر .

کاتیک که پیغه مبه ر ﷺ کاری درا به سرشان دا نومیه حه سادته پی سرد و ، وتی : دینی حنیفی یه ت حه قه ، به لام بو موحه محمد گومانم هیه . پاشان لی یان پرسیی : نایا نیمان به پیغه مبه رایه تی نه و ناهیتی ؟ وتی : شهرم له پیوانی ثقیف نه که م که هه موو جاری پیم نه وتن که من نه به نه و پیغه مبه ره ی ناخرزه مان ، که چیی نیستا بکه ومه شوین منالیکه نه وه ی عه بدمه ناف !!

کاتیکیش که خوشکه که ی هندی له شیعره کانی نومیه ی بو پیغه مبه ر ﷺ خوینده وه فهرمووی : (آمن شعره ، وکفر قلبه) . فهرمووی : شیعره که ی نیمان هیناوه ، به لام دلای به کفری ماوه ته وه .

له صه حیجی بوخارییش دا ریوایت کراوه که پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه : ((کاد أمیه بن أبي الصلت أن یؤمن)) . فهرمووی : خه ریک بوو نومیه نیمان بهیتی . نومیه ما هه تا جهنگی به در روی دا و به شیعر شیوه نی بو کافره کوژراوه کانی به در کرد . دوا ی نه وه به دلای پر له حه سوودی و داخ و خه فه ته وه ، به بی نه وه ی نیمان بهیتی مرد . هندیک نه لاین سالی دووه می کوچی دوا ی جهنگی به در و ، هندیکیش نه لاین سالی نه هم کوچی دوا ی کردووه .

بەشى چوارەم دیمەنى كۆمەلگای نەفامیی عەرەبیی

دوای باس كردنى كەمىك لە مۆژووی عەرەب و حكومەت و دین و خواپەرستىيان ، وا چاكە بېینە سەر باسى ھەندىك لایەنى ژيان و گوزەرانیان ، تا بزانی نىسلام چەندە فریاگوزاریكى پتویست بوو بۆ ئەو كۆمەلە بە تايبەتیی و ، كۆمەلگای گەورەى سەرانیسەرى زەویى بە گشتیی ..

یەكەم : ژيانى كۆمەلایەتیی

عەرەبەكان بارودۆخ و بەزم و باوى كۆمەلایەتیی و یاسای دارپژراوى تايبەتیی خۆیان ھەبوون و چەندەھا صەدە بە پتیی ئەوانە رەفتاریان ئەكرد . ئەمەش ھەندى ئەو تايبەت مەندىيانەیان :

۱ - شانازیى كردن بە نەسەب و رەچەلەك :

عەرەبەكان ، چ شارنشین و چ بیابان نشینیان ، بە چاكیی پارێزگارییان لە نەو و رەچەلەكى خۆیان ئەكرد .. بۆ ئەمە لەگەڵ ھیچ رەگەزێكى تردا ژن و ژن خوازییان نەبوو ، تا خۆینیان بە پاکیى بىنیتتەو . لە پيشەو دەیان چۆن نوعمانی كورپی موندیری پادشای حیرە كچی خۆی لە كیسرای پادشای ئیران یان لە یەكی لە كورەكانى مارە ئەكرد ، بە مەرچى نوعمان پالى بە فارسەو دەبوو ، تا ئەو بوو ئەو ھەموو ناپرەحتىیەى ھاتە رى .

جا نىسلام كە ھات ئەم یاسایەى گۆرپی و بریاری دا كە پتویستە شانازیى بە نىسلامەو بەكریت و ، دەست لە دەمارگیرى ھەل بگىریت . ھەرەھا پارێزگارییان لە رەچەلەكى ئەسپ و ولاغ و وشترە رەسەنەكانیان ئەكرد .

۲ - شانازیى كردن بە و نەسب و شیعەرەكانیانەو :

لە ھەموو نەتەرەیدەك زیاتر بايەخیان بە شیعەر ئەدا و ، بە تۆمارگای پر لە شانازیى ھەسەب و نەسەبیان لە قەلەم ئەدا .. ھەر ھۆزىك شاعىرێكى بلىمەتیی لى ھاتووى تیا ھەل كەوتایە ، ئەوپەرى ناواتیان بوو . چونكە ئەو شاعیرە ئەبوو

زمان حالئى ٺه هؤزه و بهرگريى لى نه کردن و ، په رچى هيرشى هؤزه كانى ترى نه دايه وه . سالانهش كؤرى بهر بهر كى يان نه بهست و شهره شيعره يان نه كرد ، بهمه زمان پاراوى و ره وان بيزى يان گه يشتبوه چله پويه .. كاتيك كه قورئانى پيروز هات هم موويانى بى دهنگ كرد و بؤيان سه ما كه هر هم موويان له توانايان دا نيه بهرامبهر به نايه تىكى قورئان بوهستن . به راده يه كيش سه رنجى راكيشا بوون كه پيامو قووله زور ناوداره كانيان شهو به نهينى يه وه نه چوونه پشت ده رگا و په نجه رهى مالى پيغهمبهرى خوا ﷺ تا گوئى له قورئان بگرن ..

۳ - بارى نافرته :

به لاي زور بهى هؤزه كانه وه نافرته زور سووك و بى بايه خ بوو و ، وه كو كه له وپه ليكى كه م نرخ نه و يش له ميراث دا نه برا .. كوره گوره ي مي رد كه له ژنيكى تر نه بوو بؤى هه بوو دواى مردنى باوكى ژنه كه ي بؤ خوى ماره بكا ته وه .. يان نه هيلئى ئيتر شوو بكات . نيسلام كه هات نه مه ي حرام كرد .. ههروه ها ميراثيان به شى نافرته نه نه دا . و ، بيانوشيان نه وه بوو كه نافرته لاوازه و تواناي نيه جهنگ و كوشتارى دوژمن بكات . ميراثيش به وانه نه درئى كه بهرگريى له هؤز نه كمن .

ههروه ها دوو خوشكيان له يه ك كات دا مار نه كردن .. نيسلام نه و يشى قه دهغه كرد ..

هه ندى هؤز يش ري زى چاكي بؤ نافرته دانه نا و ، له كاتى شوو كردنى دا رايان وه ر نه گرت .. له هه مان كات دا خاوه نى غيرته و شهرف بوون بؤ بهرگريى له نافرته . بؤ نمونه پياوى وا هه بوو جه رده يى نه كرد و خه ريكي كوشتن و تالان و پرؤ بوو ، كه چيى غيرته ي قبوئى نه شه كرد لاوازيى نافرته ، يان ته نيابى له سه فهدا به هه ل بزائيت و ، ده ست بؤ شه رده يى به ريت .

نافرته ي نازاد يش زور بهر پيز بوو و زور به پاكيى شه رده يى خوى نه پاراست . له هه مان كات دا نه و په رى نازايه تى پيوه نه بينرا كاتى كه بى ديايه وا هؤزه كه ي پيوستى به يارمه تى نه وه هه يه ..

نافرته ي بيابان نشينيش به و په رى پاك داوئنى يه وه له كاروبارى ژيان و گوزه ران دا ، وه ك تاژهل له وه ران دن و ، ناودان و ، رستن و چنين ، يارمه تى مي رده كه ي نه دا .

زۆر دلی به‌گۆزه‌رانی شار نه‌ئه‌کرایه‌وه ، به‌لکو سه‌ره‌سته‌یی و سه‌ده‌یی ژیا‌نی ده‌ر و ده‌ستی له‌لا خۆشه‌ویست بوو .

ئه‌وه‌بوو خه‌لیفه‌ مو‌عاویه‌ خوا لێی رازیی بی مه‌یسوونی کچی بو‌حه‌ده‌لی ما‌ره کرد و یه‌زیدی لێ بوو ، که‌چی ئه‌م ئا‌فره‌ته‌ دلی به‌ ژیا‌نی کۆشک و ته‌لاری شار نه‌ئه‌کرایه‌وه و هه‌ر دلی به‌لای ژیا‌نی خێوه‌ت و ده‌ر و ده‌شته‌وه‌ بوو ، بۆیه هۆنراوه‌یه‌کی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ دا‌نا . کاتی که‌ مو‌عاویه‌ ئه‌مه‌ی بیسته‌وه ، به‌پێژه‌وه ئا‌فره‌ته‌که‌ی ره‌وانه‌ی لای که‌س و کاری کرده‌وه .

٤ - نیکام و ته‌لاق :

عه‌ره‌به‌کان بۆ ژن هینانی زۆر سنووریان نه‌بوو . ئه‌وه‌بوو که ئیسلام هات پیاوی وا هه‌بوو زیاتر له‌ ده‌ ژنی هه‌بوو ، ئیسلام ئه‌مه‌ی رێک کرد تا پیاو له‌ یه‌ک کات دا له‌ چوار ژن زیاتر ما‌ره‌ نه‌کات ، ئه‌ویش به‌و مه‌رجه‌ی بتوانی نه‌فه‌قه‌یان بدات و به‌ چاوی عه‌دا‌له‌ته‌وه‌ هه‌ئس و که‌وتیان له‌گه‌ڵ بکات . له‌ نه‌فامیی دا سه‌سته‌می زۆر له‌ ئا‌فره‌ت نه‌کرا و مافی پێشیل نه‌کرا . ئیسلام هات و هه‌موو مافیکی بۆ گێت‌رایه‌وه و ، نامۆژگاریی پیاوانی‌شی کرد تا به‌ چاکه‌ هه‌ئس و که‌وتیان له‌گه‌ڵ دا بکه‌ن ..

به‌لام له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیی دا عه‌ره‌به‌کان چه‌ند جو‌ریک نیکاحیان هه‌بوو ، یه‌کیکیان که‌ پاک و دروسته‌ ئه‌و نیکاحه‌ بوو که وه‌ک نیکاحی ئیستای ناو مو‌سه‌لمانان ، که ئا‌فره‌ت خوازیینی ته‌کریت و وه‌لیی ما‌ره‌ی نه‌پریت و ما‌ره‌یی بۆ ئا‌فره‌ته‌که‌ دیاریی ته‌کریت .. ئه‌مه‌ نیکاحی زۆربه‌ی عه‌ره‌ب بوو به‌ تابه‌ستی بنه‌مائه‌ خاوه‌ن رێژه‌کان .

چه‌ند جو‌ریکی فاسیدی‌ش هه‌بوون که یه‌کی له‌وانه‌ نیکاحی (الإستبضاع) بووه‌، که بریتی‌یه‌ له‌وه‌ی ژنه‌که‌ ما‌وه‌ی بی‌نوژیی ته‌واو نه‌کرد و پاک نه‌بوویه‌وه ، پیاوه‌که‌ی لێی نزیک نه‌ئه‌که‌وته‌وه‌ و نه‌ی‌نارد بۆ لای پیاویک تا ژن و می‌ردی له‌گه‌ڵ دا بکات و ، چاوه‌پوانیی نه‌کرد تا سک پرپوونی ژنه‌که‌ دیاریی بدات ، ئه‌مه‌ش به‌و نیازوه‌ که منداڵیکی پێکه‌وتوو له‌و پیاوه‌ بیی ..

نیکاحیکی تری نه‌فامیی ئه‌وه‌ بوو کۆمه‌له‌ پیاویک که له‌ ده‌ که‌س تیپه‌ریان نه‌ئه‌کرد ، کۆ نه‌بوونه‌وه‌ و پێکه‌وه‌ ئه‌چوونه‌ لای ئا‌فره‌ته‌یک . جا که سکی پر نه‌بوو و منداڵی ته‌بوو ، دوا‌ی منداڵ بوون به‌ چه‌ند شه‌ویک ئا‌فره‌ته‌که‌ ئه‌ی‌نارد به‌ دوا‌ی پیاوه‌کان هه‌ر هه‌موویان دا و که‌سی‌شان نه‌ی‌ئه‌توانیی دوا بکه‌وی ، هه‌ر هه‌موویان

له لای کۆ نه بونوه و ، نافرته که رووی تۆ نه کردن و پینی رانه گه یانندن که نه م منداله هی نه وانه ، جا یه کی له پیاوه کانی به دلّی خۆی هه لّ ته بژارد و نه یوت : فلانه کهس نه وه مندالی تۆیه ، به مه منداله که ی به سردا نه دا و ، نه ویش نه ی نه توانیی مله جهرّی بکات .

نیکاحیکی تری عه ره به کان له سه رده می نه فامیی دا بریتیسی بوو له وه ی که نافرته ی وا هه بوو نالای له سه ر ده رگای ماله که ی هه لّ نه کرد و هه ر پیاویک بی ویستایه نه چوه ژووره وه لای نه و نافرته و که سی له چونه ژووره وه قه ده غه ی نه نه کرد . جا کاتی نه و نافرته سه کی پر نه بوو و منالی نه بوو ، لپی کۆ نه بونوه و ، نه و پیاوه شیان بانگ نه کرد که نه ی توانیی بزانی نه م مناله له کی نه چی و ، منداله که یان نه دا به سه ر نه و که سه دا که لپی نه چوو و به ناوی کورپی نه وه وه بانگ نه کرا و نه ویش مله جهرّی نه بوو .

جا که نیسلام هات نه و کاره سووکانه ی قه ده غه کردن و نیکاحی نیسلامیی هیشته وه .

ههروه ها نیکاحیکی تریش هه بوو که نیسلام قه ده غه ی کرد ، نه ویش (شغار) بوو واته کابرا که چه که ی بدا به پیاویک به و مه رجه ی نه ویش که چه که ی خۆی بدات به م و هیه چ ماره یه ک بۆ هیه چ که چیکیان دیاریی نه کړی .

نیسلام نیکاحیکی تری به تالّ کرده وه ، که نه ویش نیکاحی (متعه) بوو که پیاویک بۆ ماوه یه کی دیاریی کراو نافرته یک ماره نه کات و دوای ماوه که ته لاقی نه دا ته وه ..

ههروه که له نیکاح دا سه رلی شیاو بوون ، له ته لاق دانیش دا دیسان سه ر لی شیاو بوون ، هه روا به نارها ژیان ته لاق نه دا و ، که پیاویک رقی له ژنیک نه بۆوه نه نه وه بوو راگیری بکات و پیکه وه ژیان به سه ر به رن ، نه نه وه بوو دهستی لی به ردا و به چی به لای کاری خۆیه وه .. ته لاقی نه دا تا راگیری نه کا و مه سه رده فی بۆ نه کا ، دوای ماوه یه کیش رجووعی نه کرده وه تا ته لاقی نه که وی و نه توانی شوو بکات و هیلانه یه کی تر پیکه وه بنی .

که نیسلام هات سنووریکی بۆ نه م ده ست درێژییه دانا .. فه رمان هات پیاوه که تا دوو جار بۆی هه یه ژنه که ی ته لاق بدات و رجووعی بکاته وه ، که جاری سی هه م ته لاقی دا ، ماوه ی نادریت رجووعی بکاته وه . جا یا نه وه تا

ژنه‌که‌ی به‌چاکی راکیر نه‌کات ، یا نه‌وه‌تا نه‌و به‌سته‌زمانه له‌ژێر چنگی نه‌و رزگاری نه‌بێ .. قورنان نه‌فه‌رموی :

﴿ اَلطَّلَقُ مَرَّتَانٍ فَاِمَسَّاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَنِ ﴾ (البقرة : ٢٢٩) .

خۆ نه‌گه‌ر نه‌م پیاوه بۆ سی‌هه‌م جار ژنه‌که‌ی ته‌لاق دا ، نه‌وا هه‌تا شوپه‌کی تر نه‌کات و ته‌لاق نه‌دریتسه‌وه بۆی هه‌لال نیه‌ به‌جیته‌وه لای می‌رده‌که‌ی . قورنان نه‌فه‌رمویت :

﴿ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ﴾ (البقرة : ٢٣٠) .

٥ - زینده به‌چالی کچان و کوشتنی مندالان :

کارێکی تری ناشیرینی عه‌ره‌به نه‌فامه‌کان بریتی بوو له‌ زینده‌به‌چال کردنی کچان له‌ ترسی شووره‌یی و کوشتنی مندالان له‌ ترسی هه‌ژاری و برسیتی . قورنانی پیرۆز فه‌رمویه :

﴿ وَاِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴾ (التكوير : ٨ - ٩) .

هه‌روه‌ها فه‌رمویه :

﴿ وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِیَّاهُمْ ﴾ (الانعام : ١٥١) .

نه‌گه‌ر نه‌وه که زینده‌به‌چال کردنی کچان له‌وه‌وه داها‌توه که هۆزیک هیرشی کردۆته سه‌ر هۆزیکێ تر و به‌سه‌ری دا زال ته‌بی‌ت و ئافه‌ته‌کان به‌ دیل ته‌گریت و دوایی پیاوه‌کان نه‌یان که‌نه هاوسه‌ری خۆیان . کاتی‌ک که دوو هۆزه‌که ناشت بوونه‌وه بریاریان دا ئافه‌ته‌کان سه‌ر پشک بن ، نه‌گه‌ر نه‌یان‌ه‌وی بگه‌رینه‌وه ناو که‌س و کاریان و گه‌ر نه‌شیانه‌وی له‌ مالی خۆیان دا بیننه‌وه . نه‌ئین نه‌وانیش نه‌گه‌رانه‌وه‌یان هه‌ل‌بژارد . له‌سه‌ر نه‌مه‌ پیاوانی هۆزه‌ دۆراوه‌که هه‌رچی کچیان بوون زینده‌به‌چالیان کردن له‌ داخی شه‌وه‌ی نه‌که‌ونه ده‌ست دوزمن . ئیتر نه‌م عاده‌ته‌ ناپه‌سه‌نده ته‌شه‌نه‌ی کرد بۆ هۆزه‌کانی تریش .

نه‌وه‌نده‌ش نا‌حالیی بوون کچیان بۆ خوا بریار نه‌دا و کوپیش بۆ خۆیان . هه‌ر کامی‌شیان هه‌والی پی‌ بدرایه که ژنه‌که‌ی کچیکی بووه به‌وپه‌ری سووکی و سه‌رشۆری له‌ قه‌له‌می نه‌دا . قورنان نه‌مه‌ روون نه‌کاته‌وه :

﴿ وَجَعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيْبًا مِّمَّا رَزَقْنَهُمْ ۗ تَاللّٰهِ لَشَطْرُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿١١﴾ وَجَعَلُونَ لِلّٰهِ الْاَلْبَنَاتِ سُبْحٰنَهُ ۗ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ ۗ

مُسَوِّدًا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ يَتَوَزَّى مِنَ الْقَوْرِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ ؕ أَيَمْسِكُكُمْ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٦٩﴾ (النحل : ۵۷ - ۵۹) .

هندی ھۆزیش ھەبوون زۆریان لە لا نەنگ بوو کچیان زیندەبەچال بکەن .
جا کە ئیسلام ھات ماف و ریزی گێرایەوہ بۆ ئافرەت و پیغەمبەری نازیزیش
ﷺ ئەویەری سۆز و شەفەقەتی بەرامبەر بە ئافرەتان نواند ..
۶ - جەنگ و تالان و بڕۆ :

لەسەر شتی ھیچ و پووج جەنگ لە نیتوان ھۆزەکاندا بەرپا ئەبوو .. لەسەر
وشتتیک ، لەسەر پیش کەوتنی ئەسپێک . ئەمەش بە وینەیی جەنگی بەسووس
کە لە نیتوان بەکر و تەغلیب دا ، بۆ ماوەی چل ساڵ ، لەسەر وشتتیک ، بەرپا بوو ،
ئەوہبوو گەلیک لە پالەوان و سەرۆکانیان ، کە یەکی لەوانە کولەییی کوری
رەبیعە بوو ، تیاجوون . ھەرۆھا وەک جەنگی داخس و غەبراء کە بە ھۆی
پیشکەوتنی دوو ئەسپەوہ ، ماوەیەکی زۆریان خایاند .

ھۆزەکان کە ھێرشیان ئەکردە سەر یەکتەری دەستیان بە تالان و بڕۆ ئەکرد و
خەڵکە کەشیان بەدیل نەگرتن و دواییش ئەفرۆشران و ئەکرانە کۆیلە .. بەلام لە
مانگەکانی حەرامدا دەستیان لە خۆین رشتن ئەگرتەوہ و کەمێک پشوویان ئەدا ..
بەلام کە ئیسلام ھات و ھۆزەکان مل کەچی فەرمانەکانی بوون ، نەک پیاو
بیترس سەفەری ئەکرد ، بەلکو ئافرەتیش بە تەنیا لە صەنعاوہ ئەچوو بۆ
حەضرەصەوت و مەگەر تەنھا لە خوا بترسایە و مەر و گورگیش پێکەوہ ئاویان
ئەخواردەوہ !!

۷ - زانست و خۆیندن و نووسین :

عەرەبەکان بە شتوہیەکی گشتیی لە خۆیندن و نووسین بیئەش بوون ، وەک
یەھوود و ئەصارا ھەلگری عیلم و زانست نەبوون . بگرە نەزانیی بآلی رەشی
بەسەر ناوچەکەدا کیشا بوو ، دانە دانەیان نەبیت شارەزاییان لە نووسین و
خۆیندن دا نەبوو . لەگەڵ ئەوہشدا زیرەک و بلیمەت و ھەستیار و خواوەنی نامادە
باشیی چاک بوون ، توانایان بۆ وەرگرتنی زانست زۆر بوو . بۆیە کە ئیسلام ھات
بە کەمترین ماوە زانا و حەکیم و فەقیھیان لێ ھەڵ کەوتن و بوونە خواوەنی
گەورەترین شارستانی .

له هه‌ندئێ زانستیی‌ش دا شاره‌زایی‌یان هه‌بوو وه‌ك : ته‌ستیره‌ناسیی و به‌كار هینانیان بۆ گه‌شتی ده‌ریا و بیابان و ، وه‌ك هه‌ست‌کردن به‌ کاتی باران‌بارین و ، هه‌ست‌کردن به‌ بوونی ئاو له ژێر چینه‌کانی زه‌ویی‌دا و ، ناسینی خه‌لك ته‌ویش به‌ سه‌یرکردنی شوین پیتی ، نه‌گه‌رچی به‌سه‌ر شتی ره‌قی‌ش دا تیپه‌ری کردبایه . هه‌روه‌ها پزیشکی لی‌هاتوو‌یان تیا هه‌ل ته‌كه‌وت كه‌ پشتیان به‌ تاقیی كاریی ژیانیان ته‌به‌ست وه‌ك حاریی كوری کیله‌ه .^{٢٩}

دووهم : خووه‌ه‌وشت

عه‌ره‌به‌کانی پێش سه‌رده‌می ئیسلام خاوه‌نی کۆمه‌له ره‌وشتیک بوون و زۆر به‌ توندیی ده‌ستیان پێ‌یان‌ه‌وه ته‌گرت . جا هه‌ندئێ له‌و ره‌وشتانه ناشیرین و قیزه‌ون بوون و ، هه‌ندیکیشیان به‌رز و به‌رێز بوون ..

هه‌ندئێ له‌و ره‌وشتانه‌ی كه‌ سووك و ناشیرین بوون ته‌مانه بوون : فیز و خۆه‌ل كێشان و ، ده‌مارگیری و ، زوڵم و ستم و ، خوین‌پێژان و ، تۆله‌سه‌ندن و ، داگیرکردنی ماڵ و سامانی خه‌لك و ، خواردنی ماڵی هه‌تیو و ، سووخاردن و ، عه‌ره‌ق خواردنه‌وه و ، دزی و ، زینا‌کردن .

ئه‌وه‌ی كه‌ شایانی باسه‌ لی‌رده‌دا بوترئێ ته‌وه‌یه كه‌ زینا‌کردن زیاتر له‌گه‌ل كه‌نیزه‌كه‌كان دا و له‌گه‌ل ته‌وانه‌ی ئالایان هه‌ل كرده‌بوو نه‌كرا و ، ئافه‌ته‌ نازاده‌كان له‌وه زۆر دوور بوون . به‌لگه‌ی ته‌مه‌ش ته‌وه‌یه كه‌ كاتیك پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوا‌ی فه‌قی مه‌ككه‌ به‌یعه‌تی له‌ ئافه‌تان وه‌رگرت ، به‌ئینی لی‌وه‌رگرتن كه‌ شه‌ریك بۆ خوا بپیار نه‌ده‌ن و ، دزی نه‌كه‌ن و زینا نه‌كه‌ن كه‌ فه‌رمووی : «علی أن لا یشرکن بالله شیئاً ، ولا یسرقن ، ولا یزنین» ، له‌ناو ئافه‌ته‌كان دا هیندی كچی عوتبه‌ی هاوسه‌ری ته‌بوسوفیان به‌سه‌ر سوڤمانه‌وه پرسیی : ئایا ئافه‌ته‌ی نازاد زینا نه‌كات !!?

هه‌روه‌ها عه‌ره‌به‌كان خه‌ریکی هه‌ندئێ گه‌مه و گالته و دل‌داریی ته‌بوون و قوما‌ریان ته‌كرد . به‌لام زۆرێكیش هه‌بوون كه‌ ده‌روونیان پاك بوو و هیچی له‌و ره‌فتاره سووكانه‌یان به‌ دل نه‌بوو و خه‌لكیش له‌سه‌ر نه‌و ده‌روون‌پاکی‌یه‌یان ری‌زی تایبه‌تیان لی‌ ته‌گرتن ..

جا هدرهك هندی له عه‌ره‌به‌كان ئهم ره‌وشته خراپانه‌یان له‌ناودا باو بوو ، له هه‌مان كات‌دا به‌گشتیی خاوه‌نی چه‌ندین ره‌فتار و كردار و ره‌وشتی وه‌ها به‌رز بوون كه هیچ میلله‌تییکی تر به‌و ناسته نه‌نه‌گه‌یشته ، به‌را‌ده‌یه‌ك كه ره‌وشته نزمه‌كانیان له‌چاو سیفه‌ته به‌رزه‌كانیان‌دا هه‌ر هیچ نه‌بوون ، ئهمه‌ش به‌كێكه له‌و هۆیانه‌ی كه‌ خوای گه‌وره‌ قورئانی بۆ ناو نه‌و كۆمه‌له‌ ره‌وانه‌ كرد ..

جا با هندی له‌و ره‌وشته جوانانه‌یان بجه‌ینه روو :

۱ - خۆش و بیستنی سه‌ربه‌ستیی و نازادیی :

عه‌ره‌به‌كان به‌ هیچ شیوه‌یه‌ك ژێر ده‌سته‌یی‌یان پێ قبوول نه‌نه‌كرا ، چونكه‌ فی‌یر نه‌بوو بوون كه‌س فره‌مانیان به‌سه‌ردا بدا ، نه‌وان ته‌نها ره‌چاوی یاسای هۆزه‌كه‌یان نه‌كرد و ، به‌كجار سه‌ربه‌ست بی‌ریان نه‌كردوه ، بۆیه‌ مردنیان پێ باش تر بوو له‌ زه‌لیلیی ..

جاری‌کیان عه‌مری كورپی هیندی پادشای حیره له‌گه‌ڵ پیاوانی ده‌وره‌به‌ری دانیشته‌بوو و لێی پرسین : ئایا له‌ناو عه‌ره‌به‌دا كه‌سێك نه‌ناسن كه‌ دایکی بی‌زی نه‌یه‌ت خزمه‌تی دایکم بکات ؟ وتیان : به‌ئێ ، دایکی عه‌مری كورپی كوشوومی شاعیری رووته‌له .

بۆ ئهم مه‌به‌سته پادشای حیره داوای له‌ عه‌مری كورپی كوشووم سه‌ری‌کی لێ بدات و ، دایکیشی سه‌ری‌ك له‌ دایکی بدات . پادشا له‌گه‌ڵ داکیا رێك كه‌وت كه‌ داوی نان خواردن فره‌مان به‌سه‌ر دایکی عه‌مری كورپی كوشووم‌دا بدا تا قه‌تییکی بداته‌ ده‌ست . كه‌ هات دایکی پادشا فره‌مانی به‌سه‌ردا دا ، نه‌ویش وتی : با نه‌وه‌ی پێو‌یستی به‌ كاری‌ك هه‌یه‌ خۆی هه‌ستی نه‌نجامی بدات . چه‌ند جاری‌ك دایکی پادشا فره‌مانه‌كه‌ی به‌سه‌ردا دا ، سه‌ره‌نجام له‌یلای دایکی شاعیر هاواری لێ هه‌لسا : ئای زه‌لیل خۆم ، هه‌ی هاوار بۆ هۆزی ته‌غلیب . كه‌ عه‌مری كورپی گو‌یی له‌ ده‌نگی دایکی بوو به‌كجار تووره‌ بوو . سه‌یری كرد و شمشیره‌كه‌ی پادشا له‌ هه‌یوانه‌كه‌دا هه‌ڵ واسراوه . ده‌ستی گه‌یاندى و شمشیرییکی دا به‌ ته‌وقه‌سه‌ری پادشادا و هاواری كرده‌ نه‌وه‌ی ته‌غلیب . نه‌وانیش هاتن هه‌یوانه‌كه‌یان تالان كرد و پارچه‌ شیعری‌كیشی بۆ پادشا نووسی ..

۲ - نازایه‌تیی :

له‌ نازایه‌تی‌دا نمونه‌یان پێ نه‌هه‌تراهه‌وه ، چونكه‌ له‌ ده‌وره‌به‌ری‌ك‌دا گه‌وره‌ نه‌بوون ، پێو‌یست بوو هه‌ر به‌كه‌ه‌ بتوانی به‌رگری له‌ خۆی بکات و له‌ ته‌نگانه‌دا

خۆی ده‌ریاز بکات . هه‌تا هی وایان هه‌بوو له بیابانیکی چۆل‌دا تووشی شیتریک نه‌هات ، مه‌ردانه نه‌چوو به گۆیا هه‌تا کهولتی نه‌کرد ، بی ته‌وه‌ی بیر له هه‌لاتن و پاشه‌کشی بکاته‌وه .. نه‌م نازیه‌تی یه بی‌ۆینه‌یه ناماده‌باشی یه‌کی بی‌ۆینه بوو بۆیان کاتی که شوین قورئان کهوتن و ، به هیوای گه‌یشته به به‌هه‌شت ده‌ستیان دایه شمشیر و ، پالنه‌وانانه دوو نیم‌پراتۆریه‌تی مه‌زنی جیهانیان کهول کرد و ، له‌سه‌ر ناوچه‌ی له دار و پر دوو پاکه‌وه‌که‌راوی هه‌ردووکیان شارستانی‌تی یه‌کی یه‌که‌جار مه‌زنیان به‌ریا کرد و ، بانگی ته‌وحیدیان به هه‌موو لایه‌کی جیهان‌دا بلاو کرده‌وه و ، هه‌تا نیستاش ته‌وه‌هه‌لمه‌ته چاکه‌خوازی یه هه‌ر به‌رده‌وامه .

٣ - سه‌خاوه‌ت :

سه‌خاوه‌ت ره‌وشتیکی بوو که ریشکی له دل و ده‌روونیانا دا‌کو‌تابوو ، به تایبه‌ت بیابان‌نشینان . ته‌وه‌په‌ری فه‌خر و شانازیان به‌و سیفه‌ته‌یانه‌وه نه‌کرد و به‌شیکی زۆری شیعه‌ره‌کانیان باسی سه‌خاوه‌ت و سنگ‌فراوانیی ته‌وان نه‌کات .. هه‌تا پی‌او‌ی وه‌هایان هه‌بوو له کاتی گرانیی و سه‌رما و سۆله‌دا میوانی نه‌هات و هیچی شک نه‌هه‌برد ده‌ر‌خواردی میوانه‌که‌ی بدات جگه له‌و وشته‌ی که مایه‌ی گوزه‌رانی خۆی و خه‌زانه‌که‌ی بوو ، غه‌ره‌ت و سه‌خاوه‌ت پالیان پی‌وه ته‌نا و چه‌قۆی نه‌خسته سه‌ر ملی و پی‌شکه‌ش به میوانی نازیزی نه‌کرد . هه‌تا ته‌وه‌نده سه‌خیی بوون بۆ ته‌وه‌ی نه‌هیلن خوین برژیت نه‌چوونه ژیر باری قه‌رز (دبه) ی یه‌که‌جار زۆره‌وه .. سه‌خاوه‌تیان هه‌ر ته‌وه‌نده نه‌بووه نان به مه‌رۆقه‌کان بده‌ن ، به‌لکو جانه‌وه‌ر و بالنده‌شیان تیر نه‌کردن . سه‌خاوه‌ت و دل‌گوشادیی حاته‌می ته‌یش به نمونه نه‌هه‌نریتته‌وه .

٤ - سه‌ره‌دایه‌تی :

له‌و بیابانه‌دا ره‌وشتی مه‌ره‌دایه‌تی و کۆمه‌کیی لاواز زۆر به چاکیی له‌و ده‌روونیان‌دا جیی خۆی کردبۆه . له‌به‌ر ته‌وه هه‌رگیز چاویان له‌وه نه‌بوو لاوازی ئافه‌ره‌تیک ، یان په‌ریک ، یان نه‌خۆشیک به هه‌ل بزانه و سه‌میان لی بکه‌ن ، به‌لکو هه‌ر که‌سی دا‌وای یارمه‌تی بکرده‌یه ، به سووکیی و چاوشۆری ته‌زانی به ده‌میه‌وه نه‌چیت .

٥ - وه‌فا و په‌یمان پارێزی :

له‌م سیفه‌ته‌ش‌دا ده‌ستیکیی بالاییان هه‌بوو .. چه‌رۆکی سومه‌وه‌له‌ی کورپی عادیاء له وه‌فادا به‌ناوبانگه ، ته‌وه‌بوو کوره‌که‌ی کرده قورسانیی ، به‌لام نه‌ی‌توانیی

ناپاکی بکات و به لینه که ی بشکینی و نهو قه لغانانه ی که به نه مانه ت له لای دانرا بوون به دهسته وه بدات . ههروهه کاتیک که حاریشی کوری عه بیاد بکوژی کوره که ی که وته دهستی که موهه له لی کوری ره بیعه بوو ، نه مهش له جهنگی (به سووس) دا ، نهو بوو نه ی نه زانی نه م دیله ی دهستی موهه له له .. موهه له له پیی وت : نه گهر من موهه له لت پیشان بدهم بدهم نه ده ی ؟ نه ویش به لینی پی دا که نازادی بکات . وتی : ده ی من موهه له لم . حاریث له نیوان دوو هیزی راکیشان دا گیری خوارد : هیزی تۆله سه ندن له و که سه ی که جگه ری سووتاندوو و کوره که ی کوشتوو و ، هیزی به لین به سه ریردن و په یان نه شکاندن .. سه ره نجام هیزی وه فا و په یان پاریزی سه رکوت و نه وه نده ی بۆ هات که می کا کۆلی پیشه وه ی موهه له لی راکیشا و نیتر به ری دا ..

نیتر با چیرۆکی هانیء ی کوری مه سهوودی شه بیانیی و ، حاجب ی کوری زوراره ی ته میمی له ولاره بوهستن .

۶ - چاوپۆشیی له کاتس دهست رویشندن دا :

هی وایان هه بوو له گه ل دوژمنه که ی دا زۆرانبازیی نه کرد ، که چیی که نه ی دا به زهوی دا ، چاوپۆشیی لی نه کرد و دهستی لی هه ل نه گرت .. بگه ره که که سیك زامدار بووایه هیرشیان نه نه کرده سه ری و لیی نه گه ران .

۷ - مافی دراوسێ و په نادان :

مافی دراوسێیان زۆر چاک نه پاراست ، به تایبته پاریزگاریی شه ره ف و نامووسی ، وه ک نامووسی خۆیان ته ماشایان نه کرد .. خۆ نه گه ره که سیکیش داوای په نای بگردایه له یه کیکیان ، نهوا په نای نه دا و ، نه گه ره خۆشیی و کوره کانی له و پیناوه دا دابنایه ، نهو په نایه ی به جوانیی نه پاراست .

۸ - قه ناعهت :

عه ره به کان به بۆنه ی ده ورره که یانه وه و ، ژیان و گوزه رانی سه خته وه فیتری قه ناعهت بووبوون و ، به که میش رازیی نه بوون .. هی وایان هه بوو چه ند شه و روژ به بیابانی چۆل و وشک دا ریی نه بریی ، به چه ند ده نکه خورمایه کی که م ، که نه ی خسته بهر دلئ ، قه ناعه تی نه کرد و ، به چه ند دلۆبه ناویکیش که جگه ری پییان فینک بکاته وه قه ناعه تی نه کرد ..

۹ - هه‌بزی رۆج و پاکیی نه‌فس :

له‌به‌ر نه‌وه‌ی که به ژیانیکی ساده‌ی کهم نه‌رک قه‌ناعه‌تیان کردبوو ، رۆج و نه‌فسیان له‌ چاوشۆپیی و ژێرمه‌نه‌تی پاریزراو بوون . جا له‌ولاوه‌ له‌ نازایه‌تی و هه‌بزی ماسولکه‌دا له‌ چله‌پۆیه‌دا بوون ، له‌م لایشه‌وه‌ له‌ پاکیی نه‌فس و وره‌ به‌رزیی دا نه‌ژیان ، بۆیه‌ سووکیی و زه‌لیلی‌یان پێ قبوول نه‌که‌را و ، به‌ بچووک ترین ده‌ست درێژی بۆ سه‌ر رێژ و سه‌ره‌ستی‌یان هه‌ل نه‌چوون و هه‌لمه‌تیان نه‌دایه‌ شمشیر و کوشتار و ، جه‌نگی نا‌هه‌مواریان به‌ریا نه‌کرد .

کاتیکیش که موسلمان بوون زۆر به‌ ناسانی فارس و رۆمیان دان به‌ زه‌ویی دا ..

۱۰ - نارام و دان به‌خۆدا گرتن :

دیسان به‌ بۆنه‌ی نه‌وه‌وه‌ که دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی بیابانیکی وشک و چۆله‌ و ، ئاو و کشت و کالی که‌مه‌ ، دانیشتوانی فی‌ری برسی‌تی و تینویتی و سه‌رما و گه‌رما نه‌بوون و ، باکیان له‌ ماندویتی و سه‌ختیی ریگا نه‌بوو ..

۱۱ - دان به‌خۆدا گرتن :

ئه‌م ره‌وشته‌ له‌ هه‌ندی که‌سایه‌تی‌دا به‌ چاکیی ره‌نگی نه‌دایه‌وه‌ و نه‌و که‌سه‌ به‌ نمونه‌ باس نه‌که‌را . به‌لام له‌به‌ر نازایه‌تی و زوو‌هه‌ل‌چوونیان بۆ کوشتار ئه‌م سیفه‌ته‌ ده‌گه‌من بوو ..

۱۲ - ساده‌یی و سینه‌سافیی :

له‌ بیابان‌دا ساده‌یی و پاکی‌یه‌ک هه‌یه‌ که نه‌بیته‌ مایه‌ی راست‌گویی و نه‌مانه‌ت‌داریی و دوورکه‌وته‌وه‌ له‌ فیل و نا‌پاکیی و خه‌له‌تاندن ، به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌و شوینانه‌وه‌ که چلک و چه‌په‌لیی دنیا خۆشویستن پیس و پۆختی کردووه‌ ..

عه‌ره‌به‌کان خاوه‌نی ئه‌م سیفه‌تانه‌ بوون که زۆربه‌یان له‌ شوینی خۆیان‌دا به‌ کار نه‌هه‌یتران . جا که ئیسلام هات زاخاوی سیفه‌ته‌کانی دا و ، بۆ پاک‌کردنه‌وه‌ی سه‌رزه‌ویی خستنه‌ی کار .

سی‌هه‌م : باری نا‌بووریی

له‌ پێشه‌وه‌ باسی ئه‌وه‌مان کرد که عه‌ره‌به‌کان له‌ دوو کۆمه‌ل پێک هاتبوون : بیابان‌نشینان و شارنشینان .

جا بیابان‌نشینان به‌ پله‌ی یه‌که‌م بۆ ژیان و گوزه‌ران پشتیان به‌ به‌خێوکردنی مه‌رومالات نه‌به‌ست . بۆیه‌ به‌ دوا‌ی ئاو و باران‌دا و به‌ دوا‌ی له‌وه‌ردا نه‌گه‌ران .

ثم تاژہ لانه پیوستی سہرہ کیی نہوانیان رائہ پہراند . نہوہ بوو گوشت و شیرہ کہیان نہ خوردن و لہ خوری و مووہ کہیان جل و بہرگ پؤشاک و رہ شمال و پی خہ فیان دروست نہ کرد و ، ہرچیشیان لی زیاد بوایہ نہیان فرؤشت . ژنہ کانیشیان ہر ہموو خہریکی رستن نہ بوون و ، نہمہش دەست ہاتیکی کم نہ بوو ، ہرچہندہ دہولہ مہندیان کم بوون .

بہلام شارنشینہ کان ہہندیکیان پشتیان بہ کشتوکال نہ بہست وک دانہ ویتلہ و ، میوہ و ، خورما و ، سوزہ ، نہمہ لہو ناوچانہدا کہ زہویوزاری بہ پیتیان ہہ بوو وک یمہن و ، طائف و ، مہدینہ و ، نہجد و ، خہبہر ..

بہشی یہ کجار زؤریشیان خہریکی بازرگانیی بوون ، بہ تاییہت دانیشتوانی مہککہ ، کہ خاوەنی مہلبہندیکی بازرگانیی یہ کجار گرنگ بوون ، نہویش بہو بؤنہوہ کہ خاوەن و خزمہت کاری حہرم بوون و ، ریزی تاییہتیان لہ دلئی عہرہ بہ کان دا ہہ بوو . بہم بؤنہوہ ہیچ کہس ریی لہ کاروانی نہوان نہ نہگرت و ، ہیچ تہ گہرہ یہک نہتہ ہاتہ ریی بازرگانییہ کہیان .. قورثانی پیروزی نہم نیعمہتہی خوی و ہبیر نہ ہینانہوہ کہ نہوان لہ سایہی کہ عہبی پیروژدا حساوہ بوون ، کہ چیی نہوان نہزان کارانہ پروا بہ (باطل) نہکەن و کوفرائی نیعمہتہکانی خوا نہکەن :

﴿ أُولَٰئِكَ يَرَوْنَ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ؕ أَفَبِالْبِطْلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴾ (العنکبوت : ۶۷) .

نیتہ نہوہ بوو بازرگانییان بہ گہورہترین کاسپی لہ قہلہم تہدا .. منالہکانی (عہد مہناف) ی گہورہ باپیری پیغہ مہبری خوا ﷺ لہ نیوان خویان دا ولاتہکانیان بہش کرد بوون . نہوہ بوو ہاشم بؤ شام دہچوو و ، عہد شہمس بؤ حہبہشہ و ، موطلہ لیب بؤ یمہن و ، نہوفہ لیش بؤ ولاتی فارس . دوا ی خویشیان ہندی لہ منالہکانیان ہر خہریکی بازرگانیی بوون ..

ہرہوہا دانیشتوانی یہ مہنیش خہریکی بازرگانیی نہ بوون ، ہتا لہ دہریاش دا ہاتوچوی کہنارہکانی نہ فریقیا یان نہ کرد ، وک حہبہشہ و ، سوودان و ، صؤمال . ہرہوہا بؤ ہیند و جاوہ و سؤمہطرہ و ، دوورگہکانی زہریای ہیندی نہچوون و ، دوا بیش کہ موسلمان بوون ، نیسلامیان گہیانہ نہو شوینانہ و خہلکہ کہیان ہیدایہت دا ..

هۆی سه‌ره‌کیی گواستنه‌وه‌ش له وشکایی دا .. له بیابانی دوور و درێژدا و شتر بوو ، که به کهشتیی بیابان له قه‌لهم ته‌درا ، چونکه له هه‌موو گیاندارتیکی مایی زیاتر نارامی هه‌یه و به‌رگه‌ی سه‌فه‌ری دوور نه‌گریت .

هه‌ندی له نه‌شرف و ماقوولانی قورپه‌یش وه‌ک هاشم و ، نه‌بو‌تالیب و ، نه‌بوله‌هه‌ب و ، عه‌بباس و ، نه‌بوسوفیانی کورپی حه‌رب و ، نه‌بویه‌کر و ، زویه‌یر و ، طلحه ، خه‌ریکی بازرگانیی بوون ، جا یا نه‌وه‌تا به پاره‌ی خۆیان کاسپی‌یان نه‌کرد ، یان به پاره‌ی که‌سینکی تر ، وه‌ک پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ به پاره‌ی خه‌دیجه خوا لیتی رازیی بی بازرگانیی نه‌کرد ..

شارنشینان هی وایان هه‌بوو که و شتر یان مه‌ر و بزنی به‌خێو نه‌کرد ، یا بۆ خۆی یا بۆ که‌سانی تر .

کارتیکی زۆر خراب عه‌ره‌به‌کان له جووله‌که‌وه فی‌ر بوون . نه‌وه‌بوو خه‌ریکی سوو‌خواردن بوون ، چونکه جووله‌که رییاسه‌ندنیان له غه‌یری جووله‌که هه‌لال کردبوو . نه‌م کاره پشته‌ی هه‌ژارانی شکاندبوو ، به تاییه‌ت رییای (نه‌سینه) که نه‌گه‌ر قه‌رزار له کاتی دیاریی کراودا پاره‌که‌ی نه‌دا‌بایه‌وه ته‌وا خاوه‌ن پاره پاره‌که‌ی له‌سه‌ر زیاد نه‌کرد و ماوه‌که‌شی بۆ دوا نه‌خست ، به‌مه‌ دیره‌مه‌یک قه‌رز چهند قات نه‌بوویه‌وه و نه‌وه‌ژاره هه‌ر نه‌ی‌نالاند ، تا نیسه‌لام هات و قه‌ده‌غه‌ی کرد و مرۆفی هه‌ژاری لێ قوتار کرد ..

نه‌وه‌قورپه‌یشی‌یانه‌ی که خه‌ریکی بازرگانیی بوون سالانه دوو که‌شته‌ی گه‌وره‌یان هه‌بوو : که‌شته‌ی زستانه به‌ره‌و یه‌مه‌ن و ، که‌شته‌ی هاوینه به‌ره‌و شام . به‌لام به‌بۆنه‌ی ریزی که‌عه‌به‌وه که‌سه‌یک ده‌ست‌دریژیی نه‌نه‌کرده سه‌ر کاروانی قورپه‌یش . نه‌وه‌تا له سووره‌تی (قریش) دا خوای گه‌وره نه‌و باسه‌ی هی‌ناوه :

﴿ لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِلَيْهِمْ رِحْلَةَ الْشَتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾ ﴾ (قریش) .

جا بۆ ساغ کردنه‌وه‌ی شه‌و که‌ل و په‌لانه و ، ساغ کردنه‌وه‌ی به‌روبوومی ناوچه‌ی جو‌راوجۆره‌کانی دوورگه و ، ده‌رپرینی په‌له‌ی هه‌ر شاعیری‌ک و هه‌ر وتارییۆتی‌ک و ، ده‌رخستنی به‌ره‌می ته‌ده‌ب و ، فه‌خر و شانازیی کردن به پشت و ره‌چه‌له‌که‌وه ، عه‌ره‌به‌کان سالانه بازاری گه‌وره‌یان نه‌کرده‌وه .. که له سی شوینی له یه‌ک نزیکه‌وه ، یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک ، له مانگه‌کانی حه‌رام دا هه‌موو که‌سی کالاً و تفاق‌ی خۆی نه‌هینایه نه‌وی و ، سه‌رجه‌م عه‌ره‌به‌کان له‌وی کۆ نه‌بوونه‌وه و ، پيشانگایه‌کی مه‌زنیان به‌ریا نه‌کرد ..

بازاری یه که میان ناوی عوکاظ و ، دووهه م میجه ننه بیان مهجه ننه و ، سئ هه میش ذولمه جاز بوو که له بیابانیکئی تهختی نیوان نهجد و طائف دا بوون . بازاری گه وره یان عوکاظ بوو که له سهره تای مانگی (ذولقه عیده) وه بو ماوهی (۱۵) یان (۲۰) رۆژ نه کرایه وه ، پاشان نه یان گواسته وه بو ذولمه جاز تا رۆژی (تمرویه) واته هه شته می ذولمه ججه نه مانه وه ، پاشان به ره و مینا نه که وتنه ری .. جا خه لکه که له عه ره فه و رۆژانی مینادا ده ستیان له کرین و فرۆشتن هه ل نه گرت ، هه تا نیسلام هات و ماوهی دان تا له و رۆژانه ش دا کرین و فرۆشتن نه نجام بدهن ، که فهرموی :

﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ﴾ (البقرة: ۱۹۸).

که نیسلام هات و ناوچه که موسلمان بوو ، تا ماوهیه کیش نه م بازارانه مانه وه ، پاشان وازیان لی هیئرا :

بازاری عوکاظ له سه د و بیست و نۆی کۆچییدا ، نه و سائه ی که موختاری هه رووری دهستی به سه ر مه که دا گرتبو و وازی لی هیئرا ، چونکه له وه نه ترسان ما و سامانیان تالان بکری .. پاشان واز له و دوانه که ش هیئرا و ، بازار گوازاریه وه بو مه که و مینا و عه ره فات ..

له باره ی پیشه سازیشه وه شتیکی نه وتویان نه نه زانیی ، به لام له ده وروبه ری یه سه ن و حیره و شام دا خه ریکی چنن و پیسته خو ش کردن نه بوون ..

چوارهم : به رپا بوونس شارستانیته

به کورته : شارستانیته بریتی یه له شیوازی ژیانیکئی دامه زرا و ، بو کۆمه له خه لکیک که یه که به یه کی نه دمانی ، که م و زۆر ، به شداری خزمه ت بکه ن تا باری ژیان و ، کار و ، کۆمه ل و ، زانست و ، پیشه سازی و ، هه ل سو و پاندنی کاروباری حوکم و ده سه لات به چاکیی دابه زری و ، ناسوده یی و خو ش گوزه رانییش ده ست مرۆقه کان بکه وی .

به م پی یه نه گه ر سه رنجی عه ره به کانی دوورگه بگرین ، نه بینن به درێژیایی میژوو چه ندین شارستانی یان به رپا کردوه ، وه ک ولاتی یه مهن و ، ناوچه ی قه ومی عا د و ، ناوچه ی شه موود و ، حیره و ، غه سسان و ، شام . بگره له حیجاز خو ی دا .. له مه که و مه دینه و طائف دا ..

نه وه بوو له یه مهن دا چه ند ده وله تیکی ده سه لات دار و خاوه ن سه روهریی و ، یاسای ره نگی و ری ک و پی ک به رپا بوون ، که له هه موو زانست و هۆنه ری ک دا به شی خو یان

شاره‌زا بوون و، توانی‌یان به‌نداوه‌کان دروست بکه‌ن و که‌لک له ناوی زستان وه‌ریگرن ،
 نهمه‌ش پتویستی به هونه‌ری نه‌ندا‌زیاریی هه‌یه . به‌مه یه‌مه‌ن بووه ولاتیکی خو‌ش
 گوزه‌ران ، به راده‌یه‌ک که یۆنانی‌یه‌کانی نه‌و سه‌رده‌مه یه‌مه‌نیان ناونا بوو : (ولاتی
 به‌خته‌وه‌ری عه‌ره‌ب) .

هه‌روه‌ها قه‌ومی عادی‌ش بوونه خاوه‌نی شارستانیتی‌یه‌کی کشت وکالیی و ،
 پیشه‌سازی و ، بازرگانی و ، بیناسازی و ، شه‌مودیش شه‌ونده لی‌هاتوو‌بوون به‌وپه‌ری
 ورده‌کاری‌یه‌وه خانوویان له چیاکان دا هه‌ل نه‌کۆلئی .. خو جووته کۆشکه مه‌زنه‌که‌ی
 ده‌وله‌تی حیره : سه‌دیرو و خه‌وه‌رنه‌ق تا نیستاش که لاوه‌کانیان هه‌ر ماون .

هه‌روه‌ها غه‌سه‌سانی‌یه‌کان و نه‌نباط و ته‌دمور ده‌وله‌تیان به‌ریا کرد و ، تا نیستاش
 پاشاوه‌ی په‌رستگا و کۆشکه‌کانیان هه‌ر ماون .

نه‌گه‌رینه‌وه که ده‌وله‌تی خام‌زایی له بابل‌دا به ده‌ست عه‌ره‌به عه‌مالیقه‌کان
 دامه‌زراره ، نهمه‌ش له سه‌ده‌ی بیست و سی‌هه‌می پیش زاین دا .

هه‌روه‌ها شه‌وه‌به عه‌مالیقانه ده‌سه‌لاتی میصر شه‌گرنه ده‌ست و ده‌وله‌تیکی
 گه‌وره‌ی تیا به‌ریا نه‌که‌ن . له ولاتی حیجازیش دا شارستانی‌یه‌ک له مه‌که‌ک و ، مه‌دینه
 و ، طائف و شاره‌کانی تردا به‌ریا بوو ، که له بیناسازی‌دا ده‌ست رو‌یشتوو بوون و ،
 بازرگانی وه‌ه‌اشیان هه‌بوون که لمی بیابانیان نه‌کرده زی‌ر ..

له ته‌گه‌یر و راویژدا پی‌اوی کارامه و بیرتیژ و خه‌م‌خۆر و نه‌خشه‌کی‌شی لی‌هاتوو‌یان
 هه‌بوون .. هه‌تا له مه‌که‌که‌دا کۆمه‌لێک بو‌ راویژکردن دانرابوو و ، له کاری گ‌رنگ‌دا
 پرسى پى‌ نه‌کرا و ، خانوویه‌کی رێک و پێکی بو‌ دروست کرابوو و پێی شه‌وترا : (دار
 الندوة) ، که تیا‌یا کۆ شه‌بوونه‌وه و ، کۆبوونه‌وه‌ی گشتیی به‌وپه‌ری سه‌ره‌ستی و
 جوامیری‌یه‌وه رای خو‌ی ده‌ر شه‌بری .. نهمه‌ش شه‌وه‌ی نه‌گه‌یانده که بیر و هه‌ستیان
 پی‌گه‌یی بوو و ، مافی راده‌رپ‌رنیان به‌یه‌ک شه‌به‌خشیی .^{۳۰}

^{۳۰} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۹۴ - ۱۰۶ ، والرقيق المختوم : ۴۳ - ۴۵ ، والسيرة النبوية
 للصلابي : ۲۲ - ۳۷ .

به‌شی پینجه‌م کاربه‌دهستانی مالی خوا

یه‌که‌م : دهسه‌لاتنی جورهوم

شتیکی ناشکرایه که نیبراهیم و نیسماعیل سه‌لامیان لی بی پیکه‌وه که‌عبه‌ی پیروزیان ، به فرمانی په‌روه‌دگار ، بنیات نا .. دوی نه‌وه‌ه‌زرتی نیبراهیم جاره میژوویی‌یه‌که‌ی بو تیکرای مرؤفایه‌تیی دا ، تا بین بو ح‌جی مالی خوا .. دوی نه‌وه‌ه‌زرتی نیسماعیل کاروباری که‌عبه‌ی به دهسته‌وه‌گرت ، که نه‌ویش کۆچی دوابی کرد نابت ی کوری ، چه‌ندی خوا ویستی له‌سه‌ر بوو کاروباری که‌عبه‌ی هه‌ل سووراند ، به‌لام دوی نه‌وه‌ه‌زرتی کاروبار که‌وته ده‌ست (مضاض) ی کوری عه‌مری جورهومیی که باوکی دایکی بوو ، واته خه‌زوری نیسماعیل بوو . جا به بۆنه‌ی نه‌وه‌وه که جورهومیی‌یه‌کان خالوانی نه‌وه‌کانی نیسماعیل بوون و ، به‌و بۆنه‌شه‌وه که مه‌ککه ریژداره و نابیی له په‌نایا سته‌م بکری و خوین بریژری ، نه‌وه‌کانی نیسماعیل نار‌ه‌زایی‌یان له کاربه‌دهستیی جورهوم ده‌ر نه‌پیری . به‌مه جورهوم بوونه حاکمی مه‌ککه و چاودیری‌کری که‌عبه .

له هه‌مان کات‌دا نه‌وه‌ی نیسماعیل په‌ره‌یان سه‌ند و به هه‌موو لایه‌ک‌دا - وه‌ک له پیشه‌وه باس کراوه - بلا‌وه‌یان لی کرد .. جا له‌به‌ر نه‌وه‌ی که هه‌ل‌گری دینی خوا بوون ، به گۆ هه‌ر کۆمه‌لێک‌دا بچوونایه ، به بۆنه‌ی دین‌داری‌یان‌ه‌وه زال نه‌بوون .

دوی نه‌وه‌ی که (مضاض) ی یه‌که‌م حاکمی جورهومیی مرد ، حاریشی کوری بووه جی‌گری و ، دوی نه‌ویش کار که‌وته ده‌ست عه‌مری کوری حاریش .. جا له مه‌ککه‌دا له‌گه‌ل جورهوم‌دا نه‌وه‌ی (قطوراء) نه‌ژیان ، که له‌گه‌ل نه‌وه‌ی (جهرم) دا نامۆزا بوون و ، سه‌رۆکه‌که‌شیان ناوی (سمیدع) بوو . نه‌وه‌بوو له‌سه‌ر ده‌سه‌لاتدارییی مه‌ککه که‌وته‌نه به‌راه‌رکی و ، سه‌ره‌نجام ده‌ستیان دایه شمشیر و ، به سه‌رکه‌وتنی جورهوم کۆتایی پی هات و ، ولات بو جورهوم یه‌ک‌لایی بوویه‌وه ..

جورهوم بهره بهره دهستیان دایه ستهم و لاریی نواندن و حورمهت شکاندنی کهعبه‌ی پیروز . . خوی گهوره برپاری داوه کهعبه حهره‌میکی پر له نه‌من و ناسایش بیّت ، کهچی نه‌وان زولمیان له و خه‌لکه نه‌کرد که سهردانیان نه‌کرد . . هه‌روه‌ها نه‌و سامانه‌ی که پیشککش به کهعبه نه‌کرا به نار‌ه‌وا نه‌یان خوارد ، ^{۳۱} تا خوا کهسانیکی بو گه‌یاندن کهعبه‌یان لی پاک بکاته‌وه .

نه‌وی به‌کری کوری عه‌بده‌ناتی که‌نانه‌یی و غه‌بشانی خوزاعه‌یی له ده‌ست کرده‌وی ناله‌باری جورهوم بیزار بوون و ، برپاریان دا بچن به گویان دا و له مه‌ککه راوه‌دوویمان بنین . ناگاداریان کردن که کوشتاریان نه‌کهن . . به‌لام نه‌وی نیسماعیل لایه‌ن‌گیری هیچ لایه‌کیان نه‌کرد . . له نه‌نجام دا نه‌وی به‌کر و غه‌بشان سه‌رکه‌وتن .

نین نیسحاق ده‌ری برپوه که له سه‌رده‌می نه‌فامیی دا زولم و ستهم و ده‌ست دریژی له هیچ کس قبول نه‌کرا له مه‌ککه‌دا نه‌نجامی بدات ، بویه هه‌ر که‌سی لای دابیت ده‌رئه‌په‌رترا و ، هه‌ر که‌سیش نیازی خرابی ده‌ره‌ق کهعبه بک‌ردایه یه‌کسه‌ر تیا نه‌چوو . . هه‌تا نه‌وه‌ش وتراوه : بویه مه‌ککه ناو تراوه به‌ککه ^{۳۲} واته ملی نه‌و پی‌اوانه نه‌شکیننی که کاری خرابی تیا نه‌نجام بده‌ن . ^{۳۳}

جا که جورهوم ملیان شکا و ، ناچار بوون مه‌ککه به‌جی به‌یلن عه‌م‌ری کوری حاریشی کوری (مضاض) ی جورهومی ده‌ستی دایه که‌لویه‌له به‌نرخه‌کانی کهعبه که بریتی بوون له دوو ناسکی زی‌رین و ، چهند شم‌شیریکی به‌ئالتوون زاخاو دراو و ، چهند قه‌لغانیک و خستنیه ناو بیری زه‌مزهم و پری کرده‌وه . پاشان عه‌مر به‌خوی و قه‌ومه‌که‌یه‌وه به‌ره‌و یه‌من که‌وتنه‌ری و ، زوری‌ش خه‌مبار و دل‌شکست بوون به‌وه‌ی که له مه‌ککه ده‌رپه‌رترا بوون . .

^{۳۱} نه‌گیرنه‌وه که نی‌راهم پیغه‌مبه‌ر سه‌لامی لی بی له نه‌نیشته ده‌رگای کهعبه‌دا بیریکی هه‌ل که‌ندبوو و ، هه‌ر شتیک پیشککش به کهعبه بکرایه فری نه‌درایه ناو نه‌و بیرده . . جا که جورهوم ده‌ستیان دایه ستهم مال و سامانی کهعبه‌یان بو خویان نه‌دزیی .

^{۳۲} له قورثانی پیروزدا ناوی مه‌ککه به به‌ککه هاتوه که نه‌فرموی :

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴾ (آل عمران : ۹۶) .

^{۳۳} سیره ابن هشام : ۱ / ۱۱۴ .

نیتر لهو روژهوه زه مزهه له بهر چاوان گوم بوو و، کهس بیرى به لای شوینه که یه وه نه ما بوو هتا کاروباری که عسبه که و ته ده ست عبدو لموطه لیلی با پیری پیغه مبهری خوا ﷺ .

دووهمه : دهسه لاتى خوزاعه

که جورهوم ده رپه پینرا ، غه بشانی خوزاعه یی کاروباری مه که ی بۆ خۆی یه ک لایی کرده وه و ، نه وه ی به کر هیچ دهسه لاتیکیان نه بوو . نه وه بوو عه مری کوری حاریشی غه بشانی بوو کاربه ده ست و ، نه و روژه قورپه ش چند مالیکى پشاو بوون .. هه روا خوزاعه پشتا و پشت کاروباری مه که کیان به ده ست بوو تا سه رده می دوا کاربه ده ستیان که حوله یلی خوزاعه یی بوو .. نه و پیاوه ی که کچی خۆی له قوصه ی کوری کیلاب ماره بری ..

خوزاعه نزیکه ی سه صد سال ، هه ندیکیش نه لاین : پینج صد سال ، کاروباری مه که کیان له مشت دا بوو .. نه مانیش وه ک جورهوم کاروباریان به چاکیی به رپوه نه نه برد .. له هه مووی خراپتر نه وه بوو له سه رده می نه وان دا و ، به هۆی عه مری کوری لوحه ی سه روکیانه وه بت به رستی هاته ولاتی حیجازه وه ، وه له پیشه وه به درپوه باسمان کرد ..

نه گپرنه وه که کیلابی کوری مورپه - که پشتی شه شه مینی پیغه مبهری خوا یه ﷺ - فاطیمه ی کچی سه عدی کوری سه یل ماره نه کات و ، دوو کوری لپی نه بیته که ناویان زوه ره و قوصه ی نه بیته . هیشتا قوصه ی له بیسه که دا نه بیته باوکی نه مریت .. دوا ی ماوه یه ک پیاویک له هۆزی عو ذره به ناوی ره بیعه ی کوری حه رام دپته مه که و فاطیمه ی ژنی کیلاب - که بیوه ژن که وتبوو - ماره نه کات و ، نه ی باته وه بۆ ولاتی خۆیان . فاطیمه ش به و بۆنه وه که قوصه ی مندا له نه ی بات له گه ل خۆی . به لام زوه ره له مه که به جی دپلی ، چونکه گه وه بوو بوو .. جا فاطیمه له ره بیعه ش کورپکی بوو به ناوی ریزاح ..

قوصه ی له وی مایه وه هتا گه وه بوو و چوه ناو خه لکه وه .. روژیکیان له گه ل پیاویک دا قسه یان به یه کتر نه وت ، کابرا قوصه ی به وه عه یب دار کرد که نه و له خۆیان نیه ، به لکو پیانه وه لکاوه .. تا نه و کاته قوصه ی نه ی نه زانیی کوری کی یه و ، خه لکی کوی یه .. به تووره یی یه وه چوه لای دایکی و ، قسه ی کابرا ی بۆ گپرایه وه ..

دایکی پیی وت : راست نهکات رۆله ، تۆ له وان نیت ، به لآم کهس و کاری تۆ له هی نهو چاک ترن و ، باویا پیرانیشت له باویا پیرانی نهو به پرتترن .. تۆ قورپه شیییت و ، براكهت و ناموزا کانت له مه کهکه دان و ، نهوان دراوسی پی مالی پیرۆزی خوان !

قوصه ی خۆی گه یانده وه مه کهکه نار خزمه کانی .. نه وهنده جیسدیی و بیروپا جوان بوو له دلّی خه لکه که دا جیتی خۆی کرد بۆ وه و ریزیکی باشیان لی نه گرت .. کاروباری مه کهکه ش له و رۆژهدا له دهستی حوله یلی کورپی حویشیه ی خوزاعی دا بوو .. نه م پیاهه کچیکی هه بوو به ناوی (حویبا) و ، قوصه ی داوای کرد بۆ خۆی و ، باوکیشی که نه وهنده قوصه ی چوو بوو به دلّدا لیتی ماره کرد . نه وه بوو له و نافره ته چوار کورپی بوون : (عبدالدار) و (عبدمناف) و (عبدالعزی) و (عبد) . به ره به ره وه چه و به ره ی قوصه ی په ره یان سه ند و ، مال و سامانی شی زۆر بوو و بووه خاوه نی پایه و پله یه کی به رزیش ..

سێهه م : ده سه لآتن قوصه ی

داوای ماوه یه ک حوله یلی کاربه دهستی مه کهکه مرد و ، قوصه ی که سه یریکی ده وری به ری خۆی کرد ، دیتی که خۆی له خوزاعه شیواتره تا کاروباری مه کهکه به رپۆه به ریت ، چونکه له ناو نه وه ی نیسماعیل دا قورپه ش له هه مووان پایه دارترن و کورپی راسته قینه ی نه ویشن ..

بۆ نه مه وت و ویزی له گه لّ چنده پیایکی قورپه شیی و نه وه ی کینه نه دا کرد و ، داوای لی کردن تا یارمه تیی نه وه ی بدهن خوزاعه و نه وه ی به کر له مه کهکه دا ده رکه ن . نه وانیش هاتن به ده میه وه . هه روه ها داوای له ریزاحی کورپی ره بیعه کرد که برای دایکی خۆی بوو ، نه ویش له گه لّ برا باوکی یه کانی تری دا هاتن و یارمه تی یان دا و ، جهنگیکی ناهه موار له گه لّ خوزاعه و نه وه ی به کردا رووی دا و ، سه ره نجام قوصه ی و کۆمه له که ی سه رکه وتن و ، نه واننی تر تیک شکان و له مه کهکه ده ریان په راندن و ، کاروباری مه کهکه و سه روکاری که عبه که وته ده ست قوصه ی . نه ویش خزمه کانی له که عبه نزیك خستنه وه ، که جاران له دووری که عبه وه بوون ، کۆی کرد نه وه و ، خزمه کانی و دانیشتوانی مه کهکه کردیانه پادشا و سه رداری خۆیان .. به مه قوصه ی یه که م که سیکه له نه وه ی که عبی کورپی لونه ی دا که پادشایه تیی ده ست بکه ویت و قه ومه که شی گوی پزایه لیی بۆ بکه ن ..

ههروهها هه موو کاره گرنگه کانی که عبه که به دهست قوره پشهوه بوون درانهوه دهست قوصه ی .. (حجابة) و (سقایة) و (رفادة) و (لواء) و (ندوة)^{۳۴} هه موویان له دهستی نهودا بوون ..

بهمه هه موو پایه و دهسه لاتیکی مه ککه له دهستی دا بوو .. نیتر هیچ نافره تیک شوری نه نه کرد و ، هیچ پیاو ییکیش ژنی نه نه هینا و ، له باره ی کاروباریکی شهوه راویژ نه نه کرا و ، نالا بۆ هیچ جهنگیک ناماده نه نه کرا له مالی نهودا نه بوایه .

کاتیکی که قوره پشه له دهو روبره ی که عبه دا خانویان کرده وه ، ته وه نده ی که به شی طواف بکا زهوی یان به دهو ری که عبه دا به جی هیشته و ، له نیوان خانوه کانی شیان دا کۆلانیان بۆ هات و چۆی حاجی یان هیشته وه و ، قوصه ی خۆی شی (دار الندوة) ی بۆ دانیشتنی خۆی هه ل بژارد و رووی ده رگا که شی کرده که عبه . نیتر قوره پشه هه ر نیش و کاریکیان بوایه له وی نه نه میان نه دا .

ئه لئین : حوله یل خۆی وه سیه تی کردوه که دوای خۆی قوصه ی کاروبار بگریته دهست ، نه مهش دوای نه وه ی که وه چه و به ره ی قوصه ی له که چه که ی حوله یل په ره یان سه ند ، به لام خوزاعه نه مه یان به قوصه ی ره وا نه بینی ، تا ته وه بوو جهنگ به ریا بوو و قوصه ی سه رکه وت .

ههروه ها ئه لئین : حوله یل کیله کان ته سلیمی نه بوغه بشانی خوزاعه یی نه کات ، به لام نه م پیاهه پیاو یکی سه رخۆش نه بیته و ، قوصه ی به کوپه یه که عه ره ق کیله کانی لی نه کپیت . بۆیه هه رکه سی تووشی زه ره ر و زیان ببوایه پی یان نه وت : ((أخسر من صفقة أبي غبشان)) . واته : له مامه له که ی نه بوغه بشان دۆراوتره . قوصه ی یه که م کهس بوو که (رفادة) واته نان دان به حاجی یانی داهینا و فه رزی کرد له سه ر قوره پشه که پیی وتن : ((نه ی کۆمه لی قوره پشه ! ئیوه

^{۳۴} حجابة : واته کیلی که عبه له دهستی نهو که سه دا بن و بی پرسی نهو کهس نه چیتته ناو که عبه وه . سقایة : ناودانی حاجی یانه له کاتی حه جدا ، نهویش به ره نه بیته که ناوی زه مزه م تیکه ل به هه نگوین یان ماست یان شه ره ته ی خورما و میوژ بگریته . کاتیکی که زه مزه م پر کرا بوویه وه له دووره ناویان نه هینا .. رفادة : قوره پشه یه کان هه موو سالیکی خواردیان بۆ حاجی یان کۆ نه کرده وه و پیشکه شیان نه کردن و ، نه یان وت : نه مانه میوانی خوی گه وره ن .

لواء : واته نالای جهنگ و نهو که سه هه لی نه گری .

ندوة : نهو که سه سه روکاری (دار الندوة) ی نه کرد و سه رۆکی کۆبوونه کانی قوره پشه نه بوو .

دراوسیتی خوان و ، خاوهنی ماله‌که‌ی نه‌و و حه‌ره‌من . حاجی‌یانش میوانی خوا و ، به‌سهر‌که‌ره‌وی مالی نه‌ون ، له هه‌موو میوانیک زیاتر مافی ریز لی‌تانیان هه‌یه .. جا له رۆژانی حه‌ج‌دا هه‌تا به‌جی‌تان نه‌هیتلن خواردن و خواردنه‌وه‌یان بۆ تاماده بکه‌ن .» . قورپه‌یشیش به‌گویی‌یان کرد .

چوارهم : ده‌سه‌لانی عه‌بدو‌دار

قوصه‌ی هه‌شتا له ژیان‌دا بوو عه‌بده‌نه‌افی کورپی پایه و پله‌ی له‌ناو کۆمه‌ل‌دا وه‌رگرت و ناویانگی ده‌رچوو، هه‌روه‌ها (عبدالعزی) و (عبـد) ی کورپه‌یشی ، که‌چی (عبدالدار) ی کورپی که کورپه‌گه‌وره‌شی بوو به هه‌یج شیه‌یه‌که دیار نه‌بوو، بۆیه که باوکی چوو به سال‌دا و هه‌یزی تیا نه‌ما ، به (عبدالدار) ی کورپه‌گه‌وره‌ی وت : به‌خوا کورپه‌که‌م ! هه‌ر چه‌نده نه‌وان داویانه به سه‌رتا ، به‌لام نه‌بی بت‌گه‌یه‌نم پی‌یان .. نه‌بی هه‌یج پی‌او‌یکیان نه‌چه‌ته ناو که‌عه‌به‌وه هه‌تا تۆ ده‌رگای بۆ نه‌که‌یته‌وه و ، قورپه‌یشیش نه‌توانی بۆ هه‌یج جه‌نگی‌کی ئالا هه‌ل بکات به ده‌ستی تۆ نه‌بی و ، هه‌یج حاجی‌یه‌کیش له هه‌یج خۆراکیک نه‌خوا له خۆراکی تۆ نه‌بی‌ت و ، قورپه‌یشیش له ماله‌که‌ی تۆدا نه‌بی هه‌یج کاریکی نه‌نجام نه‌دات . نه‌وه‌بوو (دار الندوة) و (حجابة) و (لواء) و (سقایة) و (رفادة) ی پی‌دا ..

پینجه‌م : ده‌سه‌لانی هاشم

دوای قوصه‌ی عه‌بدو‌دار هه‌موو پله‌کانی وه‌رگرت و له‌به‌ر فه‌رمانی باوکیان براکانی بی‌ده‌نگ بوون .. هه‌ر چوار براکه چوون به سال‌دا و مندا‌له‌کانیان پی‌گه‌یین .. هه‌ر چۆن عه‌بده‌نه‌اف لی‌هاتوو و ناودار بوو له چاو عه‌بدو‌داردا ، به هه‌مان شیه‌یه کورپه‌کانیشی لی‌هاتوو و پایه‌داری ناو کۆمه‌ل‌بوون له چاو نامۆزاکانیاندا .. له‌به‌ر نه‌مه عه‌بدشه‌مس و ، هاشم و ، موطه‌للیب و ، نه‌وفه‌لی کورپانی عه‌بده‌نه‌اف برپاریان دا کاروباری مه‌که‌که له ژێر چنگی نامۆزاکانیان ده‌ر به‌یسن .. بۆ نه‌مه قسورپه‌یش بوونه دوو به‌ش : هه‌ندی له‌گه‌ل ته‌مان‌دا و ، هه‌ندی‌کیش له‌گه‌ل نه‌وان‌دا .. هه‌ردوو‌لا خۆیان بۆ جه‌نگی‌کی نا‌هه‌موار تاماده کرد و ، هه‌ر یه‌که له‌گه‌ل هاوپه‌یانی خۆی‌دا به‌لینی کۆل‌نه‌دانی دا . نه‌م جه‌نگه ته‌گه‌ر رووی بدایه زۆر نا‌هه‌موار نه‌بوو و ، قورپه‌یش پی‌او‌ی زۆری لی‌ته‌کوژرا . به‌لام خوای گه‌وره ویستی وابوو ریک بکه‌ون و جه‌نگ روو نه‌دات . خۆ ته‌گه‌ر وابوایه زۆری ته‌وانه‌ی که هاوه‌له ناوداره‌کانیان لی‌که‌وته‌وه ته‌کوژران و نه‌بوونه

هاشم به درژیایی تمه‌نی خریکی خزمت بوو .. بده بده نه‌چوو به سال‌دا .. هیچ کس بیری له‌وه نه‌نه‌کرده‌وه که هه‌ولّ بدا کاروبار له هاشم وهریگریته‌وه ، به‌لام نه‌وه‌بوو نوم‌یه‌ی کوری عه‌بد شه‌مسی برآزای که‌وته بیری نه‌وه‌ی که مامه‌ی لا بدات و خۆی کاروبار هه‌لّ بسورپینّی .. بۆ نه‌مه که‌وته به‌را به‌رکیّ که‌چی بی سوود بوو .. هاشم له‌سه‌ر کاری خۆی مایه‌وه و ، بۆ ماوه‌ی ده سالیس نوم‌یه‌ی مه‌که‌کی به‌جی هیشت و له شام نیشته‌جی بوو ..

به‌لّی ، هاشم ی کوری عه‌بده‌ناف بازرگانیککی ده‌وله‌مهند بوو و ، گه‌شت و گه‌رانیسی زۆر بوو ، به تاییه‌ت بۆ ولاتی شام .. له یه‌کی له‌وه گه‌شتانه‌ی دا لای دایه شاری یه‌ثریب و ، چاوی به سه‌لمای کچی عه‌میری نه‌ججاریی که‌وت و ، دلّی چوره سه‌ری و داوای کرد .. سه‌لماش نه‌وه‌نده خاوه‌نی پایه و پله بوو له‌ناو خزمه‌کانیا ، بریاری نه‌وه‌ی دابوو که به پیایۆ می‌رد نه‌کات که کاروباری نیکاح و ته‌لاقی بداته‌وه ده‌ست خۆی ، واته هه‌ر که‌ی پیاره‌که‌ی نه‌ویست یه‌کسه‌ر بتوانی به‌جی به‌یلتی .. هاشم سه‌لمای ماره‌کرد و هه‌ر له‌وه‌ی لای که‌س و کاری به‌جی هیشت و خۆی چوو بۆ گه‌شتی شام .. سه‌لماش سکی پر بوو .. نه‌وه‌بوو هاشم له غه‌ززه‌ی فه‌له‌ستین کۆچی دوایی کرد و سه‌لماش سالی ۴۹۷ ز عه‌بدولموطه‌للیبی بوو و به بۆنه‌ی نه‌وه‌وه که په‌له قۆنیککی سپی وه‌ک نیشانه به سه‌ریه‌وه بوو ناوی نا (شه‌یبه) . نیتر سه‌لما و کوره‌که‌ی پیکه‌وه له مه‌دینه مانه‌وه و خزماتی مه‌که‌کیان له‌مه ناگادار نه‌بوون .

شایانی باسه که هاشم چوار کوری هه‌بوون : نه‌سه‌د و نه‌بوصه‌یفیی و نه‌ضله و عه‌بدولموطه‌للیب ، هه‌روه‌ها پینج کچی هه‌بوون : شیفاء و ، خالیده و ، ضعیفه و ، روقییه و ، جه‌ننه .^{۳۵}

دوای مردنی هاشم ، موطه‌للیبی برای کاری (رفاده) و (سقایه) ی گرته ده‌ست . نه‌میش خاوه‌نی ریز و پایه‌یه‌کی به‌رز بوو له‌ناو قه‌ومه‌که‌ی دا ، به راده‌یه‌کیش لی‌بوره و دلّ‌گوشاد و سه‌خیی ته‌بیعه‌ت بوو ، قوره‌یش ناویان نابوو (الفیض) .

موطهللیب که ههوائی زانیی بیری کردهوه که شهییبهی کورپی هاشمی برای وا له یهثریب له لای دایکی و نیتز کاتی نهوهی هاتووه بیتهوه لای کهس و کاری . سواری ولاغ بوو و خۆی گه یانده یهثریب و چوو بۆ لای سهلما و داوای لی کرد که شهییبهی له گه لدا بنیتریتتهوه ، وا خه ریکه بالغ نه بیته . سه ره تا سهلما هه ندی نه یاریی کرد ، به لام دوایی قه ناعه تی کرد و شهییبهی ره وانه کرده وه .. موطهللیبیش شهییبهی خسته پاشکۆی خۆی و هینایه وه . که بهم شیوهیه خۆیان کرد به ناو شاری مه ککه دا قوره ییش وایان ههست کرد که نه مه بهنده یه و موطهللیب کړیویه تی، بۆیه هاواریان کرد : نه مه بهنده ی موطهللیبه و کړیویه تی . موطهللیبیش وتی : مالتان ناوا بی . نه مه کورپی هاشمی برامه و له یهثریب هیناومه ته وه . نیتز له و کاته وه نازناری عبدالموطهللیب بپرا به سه ر شه یبه دا و ناوه راسته قینه که ی بوو به ژیره وه و له بیر چوویه وه ..

شه شه م : ده سه لاتس عبدالموطهللیب

دوای ماوه یه ک موطهللیب کۆچی دوایی کرد و ، عبدالموطهللیب بووه جیگری و نان دان و ناودانی حاجی یان که وته نه ستۆی نه و . نه ویش شانی دایه بهر و بووه خاوه نی ریز و پایه یه کی نه وتۆ که هیچ که سی له باو باپیری به و پله یه نه گه یشتبون .. خه لکه که یه کجار خۆشیان نه ویست .. بووه سه رداری هۆزی قوره ییش و ماقولترین پیای .. کاتیک که عبدالموطهللیب نه رکی سه رشانی خۆی نه نجام نه دا له نان دان و ناودانی حاجی یان تووشی نا ره حه تی یه کی زۆر بوو ، به تایبه ت له ناودان دا .. چونکه نه و کاته نه و تنها حاریشی کورپی هه بوو و ، ده میکیش بوو بیری زه مزه م پر کرابوویه وه و شوینه واریکی نه بوو .. بۆیه عبدالموطهللیب ناچار بوو له چه ند بیریکی جیا جیای ده ور به ری مه ککه ناو به یته ی و بی کاته چه ند حه ورزیکه وه له په نای که عبه دا .. که واته بۆ نه نجام دانی نه م کاره پیویستی به کورپی زۆر هه یه ، تا یارمه تی بدنه . بۆیه عبدالموطهللیب هه میسه له بیری نه وه دا بوو ..

له کاتیک دا که عبدالموطهللیب له بیری نه مه دا بوو خه ویتکی بینیی که مایه ی سه رفرازیی و ناسان کاریی بوو .. نه وه بوو ناوی زه مزه م وه ک جاران ده رکه وته وه و حاجیان لی یان نه خواره وه و ، عبدالموطهللیبیش میوژی نه کړیی و به ناوی زه مزه م شه ره ته ی دروست نه کرد و ، جاری وایش نه بوو تیکه ل به شیر ، یان هه نگوینی نه کرد و ، ده ر خواردی میوانه کانی خوای نه دا ..

جهوتهم : خهوهکهنی عبدولموطه لیلیب

عبدولموطه لیلیب خۆی گیتراویه تهوه که له حیجردا خهوی پیا نه که ویت و که سیک دیته خهوی و فرمانی به سردا نه کات که بیری زه مزه هه ل بکه نیت ، به لام به (طيبة) ناوی زه مزه نه بات . که نه پرسى : طيبة چیه ؟ نهو که سه نه روا و به جیی نه هیلی .

بۆ سه یینی نه گه ریتته وه بۆ هه مان شوین و تیا یا نه خهوی . دیسان نهو که سه دیتته وه لای و فرمانی به سردا نه دا که هه لئى بکه نى ، به لام به (بَرَّة) ناوی نه بات . که نه پرسى : برة چیه ؟ دیسان به جیی نه هیلی ..

بۆ جاری سى هه م خهوی پیا نه که ویتته وه و ، نهو که سه دیتته وه خهوی و فرمانی به سردا نه دا که بیری (مضمونة) هه ل بکه نى . که نه پرسى : مضمونة چیه ؟ دیسان به جیی نه هیلی .

بۆ رۆژى چواره م له هه مان شوین دا نه خهوی و ، نهو که سه فرمانی به سردا نه دا ته وه تا بیری زه مزه هه ل بکه نى . که نه پرسى : زه مزه چیه ؟ نه لیت : هه رگیز ناوی لى ناپرى و ده ست ناگاته بنى و ، ناویشی که م ناکات ، کۆمه لئى حاجی یان تیر ناو نه کات و ، وه ک شیرى ئاژهل له نیوان پیسیی و خوین دا دیتته ده ره وه ، نه میش وه هاهیه .. لهو شوینه دا که نهو قه له ره شه ی که قاچیکى سپی یه ده نوک له زه ویی نه دا ت .. له نزیك شاره میرووله که دا ..

نه م خه وه و ناو نیشانى شوینی بیره که وه هایان له عبدولموطه لیلیب کرد که برپا بکات و ، به جیت به ده م فرمانه وه .. ده ستى دایه زه نگنه که ی و حاریشى کورپیشی له گه لیا بوو که نهو رۆژه هه ر ته نها نهوی هه بوو .. ده ستى به هه ل که ندن کرد ، تا گه یشته سه ر نهو به ردانه ی که بیره که یان پى داپۆشرا بوو و ده ستى به (الله أكبر) کرد .. قوره یش زانی یان عبدولموطه لیلیب ده ستى له شتیک گیر بووه ، بۆیه هه لسان و هاتنه لای و وتیان : عبدولموطه لیلیب ! نه مه بیره که ی نیسماعیلی باپرمانه و ، ئیمه ش مافمان پتوه ی هه یه و ، له گه ل خۆت دا به شدارمان بکه .. وتی : شتى وه ها ناکه م !! نه م کاره تاییه ت مه نده به خۆمه وه .. وه ک بلئى : به تاییه تیی فرمان به سه ر من دا دراوه که نه م بیره هه ل بکه نم . وتیان : به ئینصاف به له گه لمان ، چونکه ئیمه ده ست به ردارت نابین و ، دین به گۆتا ..

وتی : ذهی کیتان پیّ خوْشه بی کهنه جه که می نیوانمان تا بتان بهمه لای . وتیان :
 نافرته کاهینه که می نهوهی سهعد که ناوی هوْدهیم ه ، وتی : باشه . بهلامْ ثم
 نافرته لهسه ر سنووری شام بوو ..

عهبدولموطه للیب له گهلْ چهند پیاویکی نهوهی عهبدمه نافدا سوار بوون و ، له
 همموو هوْزیکی قوره شیش پیاویک که وته گه لیان .. به بیابانی چوْل و بی تاو و
 ئاوه دانیی دا که وتنه ریّ .. ماوه یه ک ریّ یان بریی .. دوا ی ئه وه دهسته ی
 عهبدولموطه للیب چیی ناویان پیّ بوو ته واو بوو .. ئه وه نده تینوویان بوو خه ریک بوو
 قورگیان وشک بیته وه .. هاوه له کانیا ن له هوْزه کانی تر ناویان لا ما بوو و به شیان
 نهدان و ، وتیان : نیمه ش له چوْله وانیی داین و له خوْمان ئه تر سین وه ک ئی وه
 تینوومان بییّ ..

عهبدولموطه للیب وای به چاک زانیی هه ر یه که قه بری خوْی هه لْ بکه نیّ .. هه موو
 هه لّیان کهنه و لهسه ر قه بره کان دانیشتن و چاوه پروانی مردن بوون ..

ئهمه به که لک نه ته هات .. عهبدولموطه للیب بیرکی تری بوْ هات .. به
 هاوه لانی گه یاند که نابیّ بهو شیوه یه خوْیان ته سلیمی مه رگ بکه ن و ، گه ر هه روا
 دانیشن و به دوا ی ئاودا نه گه ریّن دهسته پاچه بی یه . داوا ی لیّ کردن هه ستن به لکو
 خوا ی گه وره له شوینیک دا ئاومان پیّ بیه خشیّ .. عهبدولموطه للیب و دهسته که می
 ویستیان بار بکه ن و به دوا ی ئاودا بگه ریّن . که ویستی وشتره که می هه لْ بستینیّ
 له ژیر پیّی ولاغه که می دا کانیوکی سازگار هه لْ قولاً .. عهبدولموطه للیب (الله اکبر)
 ی کرد و هاوه لانی شی به دوا ی دا .. دابه زیی و خوْی و هاوه لانی تیّر ناویان خوارده وه
 و ، ده فر و کونده کانیا ن له ئاو پر کرد .. پاشان بانگی کرده قوره یشی یه کانی تر و
 وتی : وه رن بوْ ئاو خوارده وه خوا ی گه وره ئاوی بوْ گه یان دین .. ئه وانیش هاتن و ،
 تیّر ناویان خوارده وه و ، ئاوی ولاغه کانیا ن دا و پاشان وتیان : به خوا ،
 عهبدولموطه للیب ! بریاری دادگات بوْ ده رچوو .. به خوا هه رگیز لهسه ر ئاوی زه مزه م
 به ربه ره کانیّت له گهلْ دا ناکه مین .. نه وه ی که له م بیابانه دا ئاوی بوْ گه یاندی ، هه ر
 نه ویش ئاوی زه مزه می پیّ به خشیوی .. به سه ری به رزه وه بگه ریّره وه سه ر
 ئاودانه که می خوْت .. هه موو پیّ که وه گه رانه وه و وا زیان له کاهینه که هیئا و
 نه چوونه لای ..

له ریوایه تییکی تر دا هاتوو که کاتیّ عبدولموطه لیلیب خه وه که ی دیی له گه لّ حاریشی کوری دا چوونه سه ر نه شوینه ی که بۆی وه سف کرابوو .. شاره میرووله که ی دۆزی یه وه و ، دیتی وا نه و قه له ره شه ی که قاچیکی سپی یه له نزیك شاره میرووله که دا و ، له نیوان هه ردوو بتی (إساف) و (نائلة) دا ده نوک له زهویی نه دا ..

زهنگه نی هینا و له شوینه دا که فرمانی پی درابوو دهستی به بیره له گه ندن کرد .. قوره یش لئی راست بوونه وه و وتیان : به خوا دهست به ردارت نابین له نیوان نه و دوو بته مان دا ، که له بهر ده میان دا ناژهلّ نه کهینه قوربانیی ، بیر هه لّ بکه نیت .

عبدولموطه لیلیب به کوره که ی خۆی وت : تو پاریزگاریم لی بکه تا خۆم خه ریکی هه لّ که ندن بم . به خوا له سه ر نه وه ی که فرمانم پی دراوه به رده وام ته بم ، جا که قوره یش زانیان له سه ر کاری خۆی سووره ، وازیان لی هینا .. نه وه بوو زۆری هه لّ نه که نده گه یشه نه وه به رده نه ی که بیره که یان پی داپۆشرا بوو و دهستی به (الله اکبر) کرد و بۆی ده رکه وت که خه وه که ی راسته و فرمانی تایبه تی یه .

که چوه خواره وه جووته ناسکه زی ره که ی دۆزینه وه .. پاشان شمشیّر و قه لغانه کانی دۆزینه وه . نیت نه وه بوو قوره یش هاتن و وتیان : ئیمه له مه دا هاویه شتین .. وتی : نه خیر . دواپی به شیوه ی (قداح) تیروپشکی کرد و هه ردوو ناسکه که بۆ که عبه ده رچوون و ، شمشیّر و قه لغانه کانیش بۆ عبدولموطه لیلیب ، به لام قوره یش هیچیان بۆ ده رنه چوو .

دواپی نه وه ی که بیری زه مزه م پر کرابوویه وه و مه که که کم ئاو بوو ، قوره یشی یه کان ناچار بوون له مه که که دا چهند بیریک هه لّ بکه نن .. هاشم ی کوری عبده مه ناف له ده می شیوی نه بو طالیب دا بیریکی هه لّ که ند و ، له ژوو رووی مه که که یشه وه عبده شه مسی کوری عبده مه ناف بیریکی هه لّ که ند و ، ئومه بییه ی کوری عبده شه مسیش بیریکی بۆ خۆی هه لّ که ند و ، نه وه کانی نه سه دی کوری عبده ولعوززاش بیریک و ، نه وه کانی عبده وداریش بیریک و ، نه وه کانی جومه ح و ، نه وه کانی سه هم یش هه ریه ک بیریکیان هه لّ که ند ..

جا که عبدولموطه لیلیب بیری زه مزه می هه لّ که نده وه خه لّ که که پشتیان له ئاوی بیره کانی تر هه لّ کرد و روویان کرده بیری زه مزه م ، به بۆنه ی ئاوی سازگاریه وه و ،

له‌بەر پایه و پله‌ی مزگه‌وتی حه‌رام و ، له‌بەر شه‌وه‌ش بیری ئیسماعیلی کوری ئیبراهیمه سه‌لامیان لی بی ..

جا له‌باره‌ی فه‌ضل و گرنگیسی ئاوی زه‌مزه‌مه‌وه فه‌رمووده‌ی زۆر هاتوون ، یه‌کی له‌وانه شه‌وه‌یه فه‌رمووده‌یه که ئیمام موسلیم ریوایه‌تی کردوه کاتیک که چیرۆکی موسلمان‌بوونی شه‌وه‌یه خوا لیلی رازی بی شه‌گێڕته‌وه : « إِنَّهَا طَعَامُ طَعْمٍ » . شه‌وه‌یه فه‌رمووده‌ی طعیالیسیش به‌م شه‌وه‌یه ریوایه‌تی کردوه : « طَعَامُ طَعْمٍ ، وَشَفَاءُ سَقْمٍ » . واته هه‌م خۆراکه و هه‌م شیفای نه‌خۆشییه .

هه‌روه‌ها ئیمام شه‌حمه‌د له‌جابه‌روه‌یه ریوایه‌تی کردوه که وتویه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمویه : « ماء زمزم لما شرب له » واته : ئاوی زه‌مزه‌م بۆ هه‌ر نیازیک بچۆرته‌وه به‌که‌لک دیت . بۆ خۆراک ، بۆ خواردنه‌وه ، بۆ ده‌رمان ، بۆ دوعا . هه‌روه‌ها دارقطنی و حاکم به‌سه‌حیحی له‌ئین عه‌بباس هه‌وه له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ریوایه‌تیان کردوه که فه‌رمویه :

« ماء زمزم لما شرب له : إِنْ شَرِبْتَهُ لَتَسْتَشْفِي شِفَاكَ اللَّهُ ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لَشَبَعَكَ أَشْبَعَكَ اللَّهُ ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لَقَطَعَ ظَمْنِكَ قَطْعَهُ اللَّهُ ، وَهِيَ هَزْمَةٌ جَبْرِيْل ، وَسَقِيَا اللَّهُ إِسْمَاعِيلَ » .

فه‌رمویه : ئاوی زه‌مزه‌م بۆ هه‌ر مه‌به‌ستی بچۆرته‌وه به‌که‌لکه : نه‌گه‌ر بۆ شیفای نه‌خۆشیی خواردته‌وه ، خوا شیفات بۆ شه‌نیری .. گه‌ر بۆ تیربوونیش خواردته‌وه ، خوا تیرت ته‌کات .. گه‌ر بۆ نه‌مانی تینویتییش خواردته‌وه ، خوا تینویتییت لا ته‌با .. شه‌مه‌ کاری لی‌دانی جیره‌به‌ پتی یان به‌ بالی و ، خوا‌ی گه‌وره ئیسماعیلی پی تیراو کردوه . شه‌م فه‌رمووده (حافظ الدمیاطی) به‌سه‌حیحی داناوه و (حافظ العراقی) شه‌دانی پیا ناوه .

ئین ماچه و حاکم له‌ئین عه‌بباس هه‌وه شه‌گێڕنه‌وه که به‌ پیاویکی وتوهه : شه‌مه‌ر ئاوی زه‌مزه‌مه‌ت خواردته‌وه روو به‌ قیبله‌ بوه‌سته و ، ناوی خوا بینه و ، به‌سی جار ناوه‌که بچۆره‌وه و ، هه‌موو جاریکیش هه‌ناسه‌ بده و شه‌وه‌نده‌شی لی بچۆره‌وه که بن‌ده‌ستت بئاوسن .. که لیش بووته‌وه سوپاسی خوا بکه ، چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمویه : « إِنْ آيَةٌ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ أَنَّهُمْ لَا يَتَضَلَعُونَ مِنْ زَمْزَمٍ » . (البداية والنهاية : ۲ / ۲۴۷) . فه‌رمویه : نیشانه‌ی جیاکه‌ره‌وه‌ی ئیمه و مونافقان شه‌وه‌یه که شه‌وان ناتوانن له‌ زه‌مزه‌م زۆر بچۆنه‌وه که بن‌ده‌ستیان بئاوسی .

ناوی زه مزهم کاتی که له بیره که دیتته دهره وه یه کجار شیرین و سازگاره .. ههر نهلئی شیره و تازه له گوان دۆشراوه و ، سارد کردنه وهی یان کردنی به هه ئم له سروشتی خۆی دهری نه کات .

ناوی زه مزهم به چهن دین تاقیی کاریی که لک و سوودی له بواری تهندروستی و خۆراکیی دا زانراوه . به لام سوود و که لکی بۆ نه و که سه یه که برۆای پیتی هه بی که ناویکی تایبه تییه و خۆای گه وره خۆی به هره ی پی داوه . نه وانه ش که وه های بۆ نه چن که هیچی تیا به سه ر نیه نه وانه ناتوانن بی خۆنه وه و که لکیش له خواردنه وه ی نابینن ..^{۳۶}

هه شتم : نه زری سه ربوینی کوپیک

عبدولموطه لیب به و بۆنه وه که کوپی کهم بوون تا به رگری لی بکه ن ، تووشی نارچه تی و چهرمه سه ریی زۆر هات ، به تایبه ت له و کاته دا که ویستی بی ری زه مزهم هه ل بکه نیت .. هه تا هی وایان هه بوو نه ی دا به گوپی عبدولموطه لیب دا که چۆن نه وه نده قاچ رانه کیشی ، که نه و تاقه و کوپی زۆری به دهردا نیه !!
نه مه کاری کرده سه ر دلئی عبدولموطه لیب و نه زری بۆ خوا کرد که نه گه ر خوا ده کوپی بداتی و ، نه وه نده گه وره بن که بتوانن به رگری له باوکیان بکه ن ، له په نای که عبه دا یه کیکیان سه ر بپری !!

خۆای گه وره ویستی وه ها بوو که ده کوپی به عبدولموطه لیب به خشیی و نه وه نده ش گه وره بوون که به رگری لی بکه ن .^{۳۷}

دوای نه مه عبدولموطه لیب کوپه کانی کۆکردنه وه و ، هه وائی دانسی که نه و نه زره ی بۆ خوا بپریار داوه .. نه لئین : له خه وی دا نه زره که ی بی خراوه ته وه و ، نه ویش داوا له کوپه کانی نه کات که نه م به لئینه ی بۆ نه نجام بده ن ، نه وانیش گوی ڤایه لئی بۆ نه که ن و ، نه لئین : چیی بکه ن ؟ نه لئیت : هه ر یه که تان تیریک هه ل

^{۳۶} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۱۴۵ - ۱۵۹ ، والسيرة النبوية للصلاحي : ۳۷ - ۳۹ .

^{۳۷} نه لئین دوای سبی ساڤ له هه لکه ندی زه مزهم نه م ناواته ی عبدولموطه لیب هاتۆته دیی . کوپه کانیسی نه مانن : ۱ - حاریث : گه وره ترین کوپی بووه که دایکی سه فیه ی کچی جوندوبه . ۲ ، ۳ ، ۴ - زوبه ی ر و نه بو طالیب و عبده للاً که دایکیان فاطمه ی کچی عمه ری کوپی عانیذی مه خزوومی به . ۵ ، ۶ ، ۷ - حیجل و موقه ووم و حه مزه که دایکیان هاله ی کچی وه بیبه . ۸ ، ۹ - ضرار و عبه یاس که دایکیان نه تله یان نوتله یبه . ۱۰ - نه بوله هه ب ، عبده العزی که دایکی نامینه ی کچی هاجره . هه وره ها شه ش کچیشی بوون که پووری پیغه مبه ر بوون ﷺ که نه مانن : سه فیه ، نوم حکیم البیضاء ، عاتیکه ، نوممه یه ، نه روا ، به وره .

بگریټ و ناوی خۆی لهسهری بنوسیټ ، پاشان بۆم بیټن . ئەوانیش فەرمانه‌که‌یان نه‌نجام دا . ئەویش چوو زووره‌وه ناو که‌عبه بۆ لای هوبهل که له‌ناو که‌عبه‌دا بوو و فەرمانی به‌و که‌سه دا که قورعه‌که ته‌کات و باسه‌که‌ی بۆ گێپرایه‌وه که نه‌یه‌وی کورپټکی هه‌ل بپۆیڤی و سه‌ری بپۆی .

یه‌که‌م کورپټک که‌ عبدالله‌مولوطه‌للیب زۆری خۆش ئەویست عه‌بدوللای کورپ بوو و ، ئاواتی ئەوه‌بوو ناوی ئەو دهر نه‌چی و ئەو رزگاری بی ، نیتر کورپه‌کانی تری ههر کامیان به‌ر بکه‌وی قه‌یدی نیه . ههر که‌ کابرای قورعه‌چی خزمه‌ت کاری هوبهل هه‌ستا تا کاری خۆی نه‌نجام بدا ، عبدالله‌مولوطه‌للیب ده‌ستی به‌ نزا و پارانه‌وه کرد . که‌چی له‌ناو هه‌موویان دا ناوی عه‌بدوللای ده‌رچوو . عبدالله‌مولوطه‌للیب ویستی سه‌ری بپۆی . خیرا خالوانی کورپه‌که له نه‌وه‌ی مه‌خزوم هه‌لسان و وتیان : به‌خوا سه‌ری نابریټ هه‌تا چاره‌یه‌کی بۆ بدۆزیته‌وه . جا نه‌گه‌ر له سامانان کرا فیدییه‌ی بۆ بده‌ین ئەوا ناماده‌ین . قورپه‌شیش وتیان : شتی وا نه‌که‌یت ، نه‌وه‌کو بیټه‌ سوننه‌ت و یاسا . داوایان لی کرد بچی بۆ یه‌ثریب ، چونکه له‌وی نافرته‌تیکی کاهین هه‌یه که هه‌والده‌ریکی جینینی له‌لایه و پرسیا‌ری لی بکات . ئەو کاته ئەم کاری خۆی له ده‌ستی خۆی دایه : نه‌گه‌ر فەرمانی پی کرد کورپه‌که سه‌ر بپۆی ، ئەوا سه‌ری نه‌پۆی . خۆ نه‌گه‌ر به‌ کاریکیش که سه‌رفرازی تویش و ئەویشی تیا‌یه فەرمانی دا ئەوا به‌ گویی نه‌که‌ی .

چهند که‌سیک له‌گه‌ل عبدالله‌مولوطه‌للیب‌دا به‌ره‌و شاری یه‌ثریب که‌وتنه‌ ری ، ئەبینن نافرته‌که له‌وی نیه ، وا له‌ خه‌یبه‌ر . بۆیه که‌وتنه‌ ری بۆ خه‌یبه‌ر . که عبدالله‌مولوطه‌للیب چیرۆکه‌که‌ی بۆ نافرته‌که‌ گێپرایه‌وه ، خیرا وه‌لامی نه‌دانه‌وه .. داوای لی کردن تا به‌یانیی مۆله‌تی بده‌ن .. که بۆ سه‌هینی هاتنه‌وه لای پیی وتن : هه‌والم بۆ هاتوو .. له‌لای ئیوه‌ خوینی پیاو چه‌نده ؟ وتیان : ده‌ وشتر . وتی : ده‌ی بگه‌رپنه‌وه بۆ ولاتی خۆتان و کورپه‌که‌تان بیننه‌ پێشه‌وه و ده‌ وشتریش بیټنه‌ پێشه‌وه ، پاشان قورعه‌یان بۆ بکیشن . جا نه‌گه‌ر کورپه‌که‌تان ده‌رچوو ، ده‌ وشتری تری بۆ زیاد بکه‌ن هه‌تا په‌روه‌ردگارتان رازی نه‌بی . خۆ نه‌گه‌ر وشتره‌کان ده‌رچوون ئەوا له‌ بریی کورپه‌که سه‌ریان بپرن ، ئەوه په‌روه‌ردگارتان رازی بووه و ، کورپه‌که‌شتان رزگاری بووه .

که هاتنه مه ککه عبدولموطه لیلیب ویستی کاره که شه نجام بدات .. شه وه بوو
 عبدوللایان هیئایه پیشه وه له گمّان ده و شتردا .. عبدوللّاه ده رچوو .. ده و شتریان زیاد
 کرد ، دیسان هر عبدوللّاه ده رچوو .. کردیان به سیی و شتر و .. چل و .. په نجا ..
 هه تا گه یشته صد و شتر ، نهوسا که قورعه یان کرد و شتره کان ده رچوون . قورعه یش
 وتیان : عبدولموطه لیلیب ! به راستیی پهروه ردگارت رازی بوو .. وتی : نه خیر ، ده بی
 سی جار قورعه بکیشم .. شه وه بوو سی جار و شتره کان ده رچوون .. به جاریک دا صد
 و شتر سه بربران و وازیان لی هیئرا تا هه موو که سی به پیی پیویستی خوی گوشت
 بهریت و کهس دهست به روویه وه نه نیت .. هه تا بالنده و درهنده کانیش له گوشتیان
 قه دهغه نه نه کران ..

بم شیویه خوی گه وه ویستی و هها بوو که عبدوللّاه له وه به لایه رزگاری بییت ، تا
 سرداری مرؤفایه تیی لی بییت .. ^{۳۸}

دوای عبدولموطه لیلیب (سقایة) که وته دهست نموطالیبی کورپی ، به لام وا هاته
 پیش چند سالیکن نموطالیب دهست کورت بوو ، بویه له عه بیاسی برای ده هه زاری تا
 سالی داهاتوو قهرز کرد و له ناودانی حاجی یان دا خهرجی کرد . که سالی نایندهش
 هاته بهروه نموطالیب هیچی له دهست دا نه بوو ، دیسان چوارده هه زاری تری له
 عه بیاس قهرز کرده وه ، عه بیاسیش پیی وت : بهو مهرجه ی نه گهر قهرزه کهت
 نه دایه وه واز له (سقایة) بیی بۆم تا من له جیاتی تو نه نجامی بدهم . وتی : باشه .
 سالی ناینده هاته بهروه دیسان هیچی له دهست دا نه بوو ، نیت ناودانی حاجی یان
 کهوته دهست عه بیاس و ، دوای نهویش کهوته دهست عبدوللّاه کورپی عه بیاس و ،
 پاشانیش عه لیی کورپی عبدوللّاه و پاشان داوودی کورپی عه لیی ، پاشان سوله یمانی
 کورپی عه لیی ، پاشان عیسی کورپی عه لیی ، پاشان خلیفه مه نصور گرتیه دهست و
 نه بو ره زینی خزمهت گوزاری کرده سهروکاری کهری .. پاشان زه مانه هات و چوو و شه
 کاره مهردانه پر شانازییه له دهست چوو .. ^{۳۹}

^{۳۸} السیرة النبویة لأبی شهبة : ۱ / ۱۶۰ - ۱۶۲ .

^{۳۹} السیرة النبویة لأبی شهبة : ۱ / ۱۵۳ - ۱۵۴ .

به شی شه شه م له دایک بوون

یه که م : ژن هینانی عبدالله

خه لکی مه ککه و ده ورور به چاری خوین دیان چون خوی گوره گه شته فریای عبدالله .. عبدالموطه لیب به دل و به گیان ناماده بو نه زره که ی به جی بهینتی ، که چیی خوی گوره ویستی وه ها بو عبدالله بمینتی ..

عبدالله گه نجیکی نه ونه مامی جوان خاس بو .. خاوهنی له ش و لاریکی به هیژ بو ، بژی له چند لاره نافرته قه شنگ و پی که وتوری قوره یش به ناوات بوون بینه هاوسه ری گه نجی لاوچاکی پی که وتوو .. به تایه تیبی دوی نه و روداوه گرنگه که بریتی بو له سهر برینی صد و شتر له جیاتی سهر برینی عبدالله نه وه بو له وه و پیش خوینی پیایک ده و شتر بو که چیی بو عبدالله بووه صد و شتر و ، نیسلا می ش دوی که هات بریاری له سهر نه وه دا که خوینی مرؤف صد و شتر بیت . ریوایه تیش کراوه که پیغه مبه ری خوا ﷺ فرموویه : (أنا ابن الذبیحین) . فرموویه : من کوری دوو که سه سهر بری اوه که م ، واته نیسما عیل و عبدالله .

له عبدالله هه خوا لیتی رازی بی نه گپرنه وه که وتوویه : کاتیک که عبدالله نامینه ی گواسته وه له نه وه مه خزوم و نه وه ی عبدالله ناف دوو نافرته ژماره کراوون که له خه فته تی نه وه دا که شوویان به عبدالله نه کردووه و له ده ستیان ده رچووه خه ریک بووه بمرن و ، هه رچی نی نافرته تی قوره یشیش بووه شه وی گواسته نه وه ی نامینه نه خو ش که وتوووه .^{۴۰}

عبدالموطه لیب - که سهر دار و ناوداری مه ککه بو - ویستی نافرته تیکی خانه دانی قوره یشیشی بو نه م کوره ی داوا بکات .. ماوه یه کی زور بری کرده وه .. سهره نجام به وینه ی پیایکی دنیا دیده ی خاوهن تاقیی کاری کچیکی هه ل بژارد .. نامینه ی کچی وه هبی کوری عه بد مه نافی کوری کوری زوهره ی دؤزی یه وه ، که زوهره برای قوصه ی بووه ..

نامينه كچى سهردارى نهوهى زوهره بوو ، كه خاوهنى ناو و شهرفهف بوون .
 نهوهبوو عبدولموطهلليب دهستى عبدولللاى كورپى گرت و بردى بو ناو نهوهى زوهره
 و ، پيئكهوه چوونه مالى وهه بى كورپى عهبدمهناف و ، داواى نامينهى بو كرد ،
 كه نهو رۆژه له ههموو روويهكهوه كچى تاقانهى قورپهيش بوو .. عهبدوللا نامينه
 نهگوازيتتهوه و وهك عادهتى نهو رۆژهى عهرفهف سى رۆژ له مالى خهزوروانى
 نهميننهوه و ، رۆژى چوارهم ديننهوه بو مالى خويان .. نههم ژن و ميترده گهئجه -
 وهك زۆربهى ميژوونووسان باسيان كردوهه - له ده رۆژ زياتر پيئكهوه نابن ..

نهگيئرنهوه لهو كاتهدا كه عهبدولموطهلليب و عهبدوللا پيئكهوه بهرهو مالى
 وهه بى نهپرؤيشتن ، ناهرهتيك له نهوهى نهسهدى كورپى عهبدلعوززا له نزيك
 كهعهبدا به لاياندا تى نهپهري .. ههندي نهئين قوتهيلهى خوشكى وهرقهى كورپى
 نهوفهل بووه .^{۴۱} كه سهيرى دهه و چاوى عهبدوللا نهكات نوورپكى گهشاوهى تيا
 بهديى نهكات ، بۆيه له خوئيشى نهو نوورهى ناوچاويهوه ، خوئى پى ناگيرى و ،
 ههموو شهرميك نهخاته نهولاوه و ، دهري نهپهري كه نامادهيه صد وشترى
 بداتى ، نهگهري بيت و ژن و ميترديى له گهل دا بكات ، بهو مهرجهى نهو نوورهى
 دهست كهوى ..

ههنديكيش نهئين كه نهو ناهرهته فاطيمهى كچى مورپى خهئعميهى بووه كه
 ناهرهتيكى بهكجار جوان و بهكجار پاك داوين بووه . نههم ناهرهته خوئندهوارپى
 ههبوو و كتيبه پيشينهكانى خوئندبوونهوه و ، نهو رۆژهش نهو نوورهى ناوچاوانى
 عهبدوللاى بهديى كرد .. ههستى كرد نههه نهويه كه كتيبهكان باسى نهكهن . بۆيه
 خوئى پى ناگيرى و داواى ژن و ميترديى لى نهكات و بهئينى صد وشترى نهداتى ..
 له ههردوو ريوايهتهكهدا عهبدوللا رازپى نابى و دهري نهپهري كه وا له خزمهت
 باوكيا و ناتوانى لپى جيا بيتتهوه .

جا نهه وهلامهى عهبدوللا و ، ههروهها نهه دوو ديتره شيعرهى خوارهوهش نههوه
 نهگهيهنن كه نهو ناهرهته ههركاميان بووبى ، ههه نهو كاته عهبدوللاى ويستبى
 و ، ههه لهبهه نهو نوورهى ناچاوانيش بووبى :

والحل لالحل فاستيينه
 يحمي الكريم عرضه ودينه

أما الحرام فالحمام دونه
 فكيف بالأمر الذي تبغينه

^{۴۱} ههنديك نهئين : ناوى روقبه بووه .

به هدر حال و یستی خوا وها بوو نهو نووره بهشی نامینه بیټ . لهو ماوه کورتهی ژبانی هاوسه ریی عهبدوللا و نامینه دا ، به فرمانی خوا خانمی گه وره ی سه رزه ویی سکی به به پرېزترین ناده میزاده وه پر بوو . قه ده ری خوا ویستی وها نهو ریژ و پاییه به نامینه ببه خشی . نهو هوش ویستی (رب العالمین) ه که خوی چاک نه زانی هه رکه سی چهند شانی هه لا نه گری تا ناز و نیعمه تی خوی به سه ری دا پرژینئ . دوا ی نهو ه نیتر خوی نه بینی و مژده ی پی نه درا که نه م مندالهی سکی پایه داره .

نهو ه بوو جار یکیان له خوی دا نهو ی بینسی که نور یکی لی هاته دهره وه و هه موو سه رزه ویی رووناک کرده وه و کوشکه کانی بو صراش له ولاتی شام پیی دهرکه وتن .

نهو بنوعه یم له (الدلائل) دا و ، تبین سه عدیش له (الطبقات) دا نه گپرنه وه که نامینه و توویه : له خه و ما دیتم نه ستیره یه کم لی هاته دهره وه که هه موو سه رزه ویی روشن کرده وه ، هه تا کوشکه کانی شامیشم دیتن . جا خاتوو نامینه ش زور له وه ژیرتر و زیره ک تر بوو که لهو خه وانهی تی بگات ، بویه به لایه وه ناشکرا بوو که نه م مندالهی مرژئیکی گه وره ی لی دهرنه چی .

به لی ، عهبدوللا و نامینه پیکه وه زور نه ژبان ، نهو بوو عهبدوللا بو بازارگانیی رووی له شام نا و ژنه خو شه ویسته که ی به چی هیشت . له وی کاروباری بازارگانیی خوی ته واو کرد و ، زور به په له بوو که بگه ریته وه مه ککه . له کاتی گه پانه وه ی دا سه ریکی له خالوانی عهبدولموطه لیلی باوکی له یه شریب دا ، به فرمانی خوا له وی نه خو ش کهوت . هه وه له کانی گه پانه وه مه ککه و نهو له وی به نه خو شیی مایه وه . عهبدولموطه لیلی هه والی نه خو شیی عهبدوللای کور ی زانیی ، بویه به په له حاریتی کور ه گه وره ی خوی نارد تا که عهبدوللای برای چاک بوویه وه بی هیئیته وه بو مه ککه . که حاریت گه یشته یه شریب هه والی زانیی که عهبدوللا له وی کوچی دوا یی کردو وه و ، له مالی نایبغی جه عدیی له نهو ی نه ججاری خالوانی نیژراوه .

حاریت به دلی شکست و به دهستی خالیی گه پرایه وه مه ککه و باوکی و خزمانی له هه والی دل ته زین ناگدار کرد ، که تازه نازیزبان نیتر ناگه ریته وه ناویان و ، بو هه تا هه تایی به جیی هیشتوون و ، دیدار و قیامت کهوتوون .

عبدالمولوطه لیلی ریش سپیی قرچه له جهرگی ههئسا .. خۆشه و یست ترین کەسی ، له ناسک ترین کاتی ژیان دا ، له کاتی دروست کردنی هیلانەیی نوێ دا ، له دەست دا .. له هه مان کات دا به هه وائی کۆچی عەبدوللآ کۆستی نامینه کەوت .. دلایان زۆر به یەک خۆش بوو .. به لآم بلیی چیی ؟ فه رمانی خوایه و دەست کاریی نا کرئ ..

به ئی ، خوای گه وره له کاره کانی دا چه کیمه .. هه موو کەسی له م ژیانە دا دەوریککی پی ته سپیررئ و پیویسته نه نجامی بدا .. که نه و نه رکەیی نه نجام دا نه بی پروا و نه م ژیانە چۆل بکات ..

نه رککی سه رشانی عەبدوللآش ته و او بوو .. هه ر ته وه نده موحه مەدی نازیزمان ﷺ له پشتی نه و بکه نرئ و ، بیته ناو کۆری ژیانە وه تا به شیوهی (رحمة للعالمین) مرؤ فایه تیی به سیینیته وه نیتر له م ژیانە دا کاریککی نه ماوه .. مان و نه مانی جیا وازی یان نیه ..

کۆریه ی ناو سکی نامینه له کاتی کۆچی دوایی باوکی دا ته مەنی دوو مانگ بوو .. جا هه ندی ته ئین که ته مەنی عەبدوللآ بیست و پینج سال بووه ، به لآم (حافظ العلاتی) و (حافظ ابن حجر) ته وه یان به صحیح له قه لەم داوه و تیمام سیووطی ش له (شرح المواهب : ۱ / ۱۳۱) دا نه و رایه ی هه ل بژاردووه که ته مەنی هه ژده سالان بووه .

عەبدوللآ نه و کاره ی که له ژیان دا خرا بوویه ته ستۆی نه نجامی دا و ، کۆریه ی نازیزی هیشتا نه هات بووه دنیا وه به جیتی هیشت و ، له مال و سامانی دنیا پینج و شتر و رانه مه ریک و که نیزه کیک که ناوی ئوم ته یمن ، به ره که ی چه به شیی بوو له دوا به جی مان . نه م نافرته به خێرکه ری پیغه مبه ری خوا بووه . جا نه م میراته ی عەبدوللآ ، به ئی سامانی پیاویکی به کجار ده وله مەند نه بوو ، له گه ل ته وه ش دا بۆ نه و کۆمه له و نه و رۆژه شتیکی که م نه بوو .

نه گێر نه وه که خاتوو نامینه به م چه ند دیره شیعه ره شیوه نی بۆ عەبدوللآی جوانه مه رگی نازیزی کرده وه :

وجاور لحداً خارجاً في الغمام
وما تركت في الناس مثل ابن هاشم
تعاوره أصحابه في التزامم

عفا جانب البطحاء من ابن هاشم
دعته المنايا دعوة فأجابها
عشية راحوا يحملون سريره

فإن تك غالتہ المنون وربہا فقد كان معطاءً كثير التراحم .^{۴۲}
دووھم : خەوئیکس ترس عەبدولموطەللیب

لە کاتیەک دا کە عەبدولموطەللیب لە حیجر دا خەوی پیا ئەکەوئیت ، خەوئیک ئەبینئێ کە زۆر سەرسامی ئەکات و ترس و لەرزێکی زۆری لێ ئەنیشئێ و ئەچیتە لای ئافەر تە کاهینە کە قورەیش و خەوە کە ی بۆ ئەگێریتەوه کە ئەم شەو لە خەودا دیویەتی درەختیکی وەها گەورە سەوز بوو بوو کە سەری لە ئاسمان گیرکردبوو و ، لقەکانیشی بە خۆرەهلات و خۆرئاوادا بلازەیان کردبوو و ، نووریکیش لە درەختە کە بەرز ئەبوویەوه کە نووری لەو گەشاوەر تر نەبوو و ، حەفتا ئەوە نەدی روونایی خۆر بوو . عەبدولموطەللیب چاوی لێ ئەبێ کە عەرەب و عەجەم سەجدە بۆ ئەو درەختە گەورە نوورانی یە ئەبەن ، کە سات لە دوا سات گەورەتر و بلندتر و نوورانی تر ئەبوو .. ساتیک لە چا و ون ئەبوو و ساتیکیش دەر ئەکەوتەوه ..

هەر وەها چاوی لە کۆمەلێک لە قورەیش ئەبێ کە ئەوانیش خۆیان بە لقەکانیا هەل ئەواسن و ، کۆمەلێکی تری قورەیشیش ئەیانەوی ئەو درەختە بێرن ، کە هەرچی بەو نیازەوه لێ ئەهاتنە پێش ، گەنجیک کە عەبدولموطەللیب لەو گەنجە جوان تر و بۆن خۆش تری نەدی بوو ، پشتی ئەو خەلکە ئەشکاند و چاوی دەر ئەهێنان .. عەبدولموطەللیب کە ئەمە ئەبینئێ پێی خۆش ئەبێ ئەمیش بەشی خۆی دەستی بۆ بەرئێ و شتیکی دەست کەوی ، کەچی دەستی نای گاتئێ و هیچی بەرناکەوی . ئەمیش بەسەر سورمانەوه ئەپرسی : ئەی بۆ کێ ئەبێ ؟ ئەلێن : بۆ ئەوانە ئەبێ کە پێشت کەوتوون و خۆیان پیا یا هەل و آسیوہ .. نیتەر عەبدولموطەللیب بە ترس و لەرزەوه لە خەوە کە ی بێدار ئەبیتەوه ..

لە کاتی گێرانیەوهی خەو کە دا بۆ کاهینە کە سەرنجی ئەدا کە دەم و چاوی ئەگۆرئێ .. پاشان وتی : ئەگەر ئەم خەو ئەبیتە دیی لە پشتی تۆ پیاویک هەل ئەکەوی کە دەسەلاتی بەسەر خۆرەهلات و خۆرئاوادا ئەبیت و هەموو خەلکی بۆی مل کەچ ئەبن ..

عەبدولموطەللیب سەری سور ئەمینئێ کە ئەم پیاوہ کێ بێ ؟ دوا ی بێر کردنەوه بە ئەبو طالیبی کورێ ئەلێت : لەوانە یە ئەم منالە بێت . مەبەستی لە منالە کە ی ناو سکی نامینە یە . هەموو جارێ ئەبو طالیب ، دوا ی ئەوہی کە وەحی بۆ پیغەمبەر

^{۴۲} السيرة النبوية لأبسي شهبة : ۱ / ۱۶۳ - ۱۶۶ ، الرحيق المختوم : ۵۱ - ۵۲ .

ههتا گه‌یشته (مغمس) و لهوی سوپاکه‌ی کۆك کرده‌وه و ، خۆی ناماده کرد که بچیتته ناو مه‌ککه‌وه .. که نزیکه‌ی شاری مه‌ککه‌ بوونه‌وه رانه و شترتیکی عبدالموطه‌للیبی کوری هاشیمان ده‌ست کهوت و دایانه بهر .

عبدالموطه‌للیب که نه‌مه‌ی بیست چوو بۆ لای نه‌بره‌هه تا داوای وشتره‌کانی لی بکاته‌وه .. عبدالموطه‌للیب پیاویکی پی‌که‌وتوی خاوه‌ن و یقار و سام و هه‌یبه‌ت بوو . که نه‌بره‌هه چاوی پینی کهوت ، به‌گه‌وره‌ی له‌قه‌له‌م دا و ریزی لی گرت و له‌سه‌ر ته‌خته‌که‌ی خۆی دای‌نیشاندا .. کاتی که عبدالموطه‌للیب باسی نه‌وه‌ی کرد که به‌ داوای رانه و شتره‌که‌ی دا هاتوو نه‌بره‌هه ده‌می داچه‌قیی و به‌سه‌رسورمانه‌وه وتی : نایا باسی وشترم له‌گه‌ل‌دا نه‌که‌ی و ، باسی نه‌و ماله‌م له‌گه‌ل‌دا ناکه‌ی که مایه‌ی سه‌ره‌ریزی و پایه‌داریی خۆت و باو‌پیرانته ؟!

عبدالموطه‌للیب زۆر ژیرانه و دامه‌زراوانه هاته وه‌لام و وته‌یه‌کی وه‌ها به‌نرخه‌ی له‌ده‌م ده‌رچوو که له‌وه‌و دوا بوویه قسه‌ی نه‌سته‌ق و ، ده‌ریشی نه‌خا که چه‌ند به‌ جوانیی - وه‌ک به‌نده‌یه‌کی ئیمان‌دار - له‌کاری سه‌رشانی خۆی و کاری په‌روه‌دگاری تی گه‌یشتوو :

((من خاوه‌نی وشترم و ، مالتی خوایش خاوه‌نیکی هه‌یه نه‌ی‌پاریزی)) ..

وه‌ک بلتی : تو خراب تی گه‌یشتوو .. نه‌م ماله‌ مالتی من نه‌یه تا پارێزگاریی لی بکه‌م .. تو خراب تی گه‌یشتوو ، که نه‌ته‌وی نه‌م ماله‌ بروو‌خینی ، چونکه‌ وا نه‌زانی نه‌م ماله‌ هیزی مرۆفی وه‌ک من نه‌ی‌پاریزی .. تو خراب تی گه‌یشتوو ، که وا نه‌زانی نه‌م سوپایه‌ت نه‌توانی له‌گه‌ل‌ خوادا بچه‌نگی .. نه‌وه‌نده‌ی تو خراب تی گه‌یشتوو ، من چاک چاک تی گه‌یشتوو و ، خۆم نه‌ناسم و نه‌شزانم کاری سه‌رشانم چی‌یه و ، هه‌ر کارێکیش کاری خوا بی من ده‌ستی تی وه‌ر ناده‌م ..

به‌یه‌ک رسته عبدالموطه‌للیب ده‌رسیکی دوور و درێژی عه‌قیده‌ی خواناسانی وته‌وه .. با نه‌بره‌هه و غه‌یری نه‌بره‌هه‌ش بزانتن که کاتی دژایه‌تی دینی خوا نه‌که‌ن ، هه‌رگیز له‌ده‌ستی خوا رزگاریان ناییت .. نه‌وانه‌ش له‌جیهانی ئیسلامییی دا - به‌هه‌ر ناویکه‌وه بیته - کاروباری ولاتانی ئیسلامیییان پی سپی‌راوه ، نه‌گه‌ر دلسۆزی نه‌و دینه‌ نه‌بن که گه‌له‌کانیان - هه‌ر زمان و ره‌گه‌زێک بن - وان له‌سه‌ری ، نه‌وا نۆکه‌ریی کافران فریایان ناکه‌وی و ، خوا‌ی گه‌وره‌ به‌ ده‌سه‌لاتی خۆی رسوایان نه‌کات .. نه‌مه‌ با بۆ میژوو له‌نیوانمان دا بیته ، چونکه

بهره‌کاني دواي نيمه که دين و پوره‌کاني ميژوو هه‌ل ته‌ده‌نه‌وه ، هه‌موو راستی‌یه‌کیان بۆ ده‌رنه‌که‌وی .. نه‌و کاته نابرووچوون به‌شی نوکهران نه‌بی و ، سه‌ره‌رزیش نه‌بیته به‌شی خه‌م خوژان و خواناسانیک که به ئیخلاصه‌وه له ژیر نالا‌که‌ی نازیزدا ﷺ وه‌ستابن ..

عبدالموطه‌للیب گه‌رایه‌وه که‌عبه و له‌گه‌ل چهند پیاویکی قوره‌یشیی دا بیران کرده‌وه که نه‌مان به هیژی بازوی خوژان به‌رگریییان له که‌عبه بۆ ناکری و سوپای درنده به‌وان چار ناکری ، بژی هاتنه سه‌ر نه‌وه که ده‌ست به نه‌لقه‌ی ده‌رگا‌که‌ی که‌عبه‌وه بگرن و له خوی گه‌وره بیارینه‌وه تا سه‌رکه‌وتن به ماله پیروژه‌که‌ی خوی ببه‌خشی و نه‌بره‌هه و سوپا‌که‌ی ته‌فر و توونا بکات و نه‌م شیعه‌شی وت :

رَحَلَهُ فَا مَنَعَ رَحَالَكَ	لَا هُمْ إِلَّا الْمَرْءُ يَمْنَعُ
وَعَابَدِيهِ الْيَوْمَ أَلْكَ	وَانصُرْ عَلَى آلِ الصَّالِبِ
وَمَحَالُهُمْ أَبَدًا مَحَالَكَ	لَا يَغْلِبَنَّ صَالِبُهُمْ
فَأَمْرٌ مَا بَدَأَكَ	إِنْ كُنْتَ تَارِكُهُمْ وَقَبْلَتْنَا

پاشان نه‌لقه‌ی ده‌رگا‌که‌ی به‌ردا و به چاری پر له فرمیسه‌که‌وه له‌گه‌ل دانیشتوانی شاردا به‌ره و چیا‌کانی ده‌وربه‌ری مه‌ککه که‌وته ری تا خوژان له شالای سوپای درنده ده‌ریاز که‌ن .. که‌عبه‌ی پیروژیان دایه ده‌ست خوا ..

که‌عبه‌ی نازیزمان ! ده‌سه‌لاتیکمان نیه .. به‌لام نه‌زانین تو مائی خوایت .. داواکارین خوی په‌روه‌ردگار هیژی خوی بخته کار و سوپا‌یه‌کی قودره‌تی خوی ره‌وانه‌ی ستم‌کاران بکات ، تا ته‌فر و توونایان بکات ..

نه‌بره‌هه هات ، هات ، هه‌تا گه‌یشته دۆلی (محسر) ی نیوان موزده‌لیفه و مینا ، له‌وی فیله‌که‌ی چۆکی دا .. به هیچ شیوه‌یه‌ک هه‌ل نه‌سایه‌وه تا به‌ره‌وه که‌عبه پروات .. که‌چی که روویان نه‌کرده هه‌ر لایه‌کی تری غه‌یری مه‌ککه به په‌له نه‌که‌وته ری .. دیسان که روویان نه‌کرده‌وه مه‌ککه چۆکی نه‌دا ..

نه‌مه نیشانه‌یه‌کی گه‌وره بوو بۆ نه‌بره‌هه‌ی سه‌لیبیی که‌چی خوی که‌ر و کویر نه‌کرد و ، هه‌ر نه‌یویست که‌عبه برووخینی ..

قوره‌یشیی‌یه‌کانیش ته‌په‌ی دلایان نه‌هات و ، نه‌ترسان که‌میکی تر نه‌بره‌هه بگاته ناو شار و که‌عبه برووخینی .. که‌عبه‌ش له ناوه‌راستی شاردا .. له

میدانیتکی فراوان دا ، وهك پالنهوانی بیٚباك ، قنچ وهستا بوو .. چاوه پروان بوو بهرامبهره کهمی لپی بیته پیس و ، وههای ته میٚ بکات و بی کاته پهنه که تا تاخرزه مان هدر بو تریته وه ..

قورپه هیشی به کان بیٚتاگا بوون .. هدر نه وه نهندهیان زانیسی تینی خور کم بوویه وه .. وهك ههور بهری خور بگری .. سهریان بهرز کرده وه ههور نه بوو .. کومه کیی خوا بوو .. سوپای ناسمان گه یشته فریای مائی پیروز .. کیٚ نه توانیٚ دهستی بوٚ بهری ؟ نه وه به ئیخلاص و ته قوای ئیبراهیم و ئیسماعیل سهلامیان لیٚ بیٚ بنیات نراوه ، کیٚ دهستی نه گاته ناستیک که دهستکاری کاری پر له ئیخلاصی نه و جووته شیره بکات ؟..

قورپه هیش سهریان کرد ناسمان له بالندهی ورد پر بووه .. هیزی خوا گه یشته فریای که عبه .. نه وه نهندهی تر یه قینیان به پیروزی که عبه زیاد بوو .. به لیٚ کومه له بالنده یه کی زور و زه بنهنده که وتنه ناسمان .. له سه رکرد ایه تیی ناسمانه وه فرمانیان بوٚ درچوو .. هدر بالنده یه کیٚ به ردی بچکوله به وینهی دهنکه نوک ههلاٚ بگریٚت .. دانه یه که به دهنوک و دوانیش به هردوو پیی .. هیرش بکنه سدر دوژمن .. دوژمنی خوا .. سدر سته م کار .. نه و سته م کارهی که نه یه ویٚ لانهی حه سانه وهی دلٚ کان تیٚک بدات ..

هدر سه ریازیکی خوانه ناسی صه لی بیی یه کیٚ له و بهردانهی بهر بکه وتایه به فرمانی خوا لاشه ی پارچه پارچه نه بوو و ، نه ندامه کانی لیٚک جوئیٚ نه بوونه وه و یه کسه ر نه مرد .. که سوپا نه مهی دیی ، هه موو که سیٚ که وته بیری هه لاتن و خورزگار کردن . تهیره ن ته بابیله ش به سه ر سه ریانه وه و ، به بیٚ به زه بیی دایان نه گرته وه .. چه ند ساتیک له مه و بهر شهیتان بزه ی لیٚوی ته هات و سوپا دلٚ ره شه که ی به گرم و هوپ نه و ناوه ی هه راسان کرد بوو .. به لام وا ئیستا خواناسان خوشی که وته سه ر روویان و سته م کاران نازانن چون خویان ده ریاز بکنه ..

سه رکه وتنی خوا هدر وا بووه .. هه تا پیغه مبه رانیش سه لامی خویان لیٚ بیٚ نه یان نه زانیی خوا چون و که ی سه رکه وتن نه نیٚری .. به لکو جاری وا نه بوو ده ستیان له خویان نه شوریی و به ته مای سه رکه وتن نه هه مان و پرسیاریان له سه رکه وتن نه کرد که ی دیٚت :

﴿حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَاظُنُّوْا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا﴾ (یوسف : ۱۱۰) .

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ ﴾ (البقرة : ۲۱۴) .

لهمهوه دلمان پر له یه قین نه بی که سهره نجامی همه مو مل هوریک مل شکانه ، وهک نه برهه و فیرعهون و هیتلهر و ناپلیۆن و ... هتد .

سوپای نه برهه نهو دهروده شته ی پر کرد ، به لآم به مردوویی .. چهند ساتیک لهمهویهر نهو دهروده شته ی هینسابوره له رزه ، که چیی نیستا هاوار و ناله و کپروزانه وهی نه چی به حوادا .. نه برهه خویشی لهم غه زبه خوایی یه دهر باز نه بوو ، به لکو خوای گه وره دهر دیک ی بو نارد که به هویه وه سهره نه گانه رزین و ، که گه یشته وه صنعاء نه وه نده ی جوو جکیکی مابوویه وه ، تیر سنگی لهت بوو و دلیشی پچرا و ، پاشان مرد ..

چهند روژی لهمهویهر کهس نه ی نه ویرا سهیری ناوچاری پاله وان بکات .. که چیی نیسته وا به زه لیلیسی گه رایسه وه دوا .. چوه له گه ل خوادا بجهنگی ، که واته نه نجامی له وه چاکتری دهست ناکهوی !!

که قوره ییش نه مه یان دیی ، تی گه یشتن که که عبه ی تازیزیان به لای خواوه زور سهنگینه ، وا نه م سوپا بی شووماره ی بو ناردن تا سوپای سه لیب تیک بشکینی .. طهوافیکی که عبه یان کرد و ، به دلی پر له نارامی یه وه رویشته وه ماله وه .. دوا ییش وه حی هاته خواره وه سهر پیغه مبهری تازیز ﷺ و بوی گیرانه وه که هیتری خوای گه وره کومه که بو دینه که ی و هه ل گرانی و ، دل خویشی دانه وه که خوای گه وره له سهر نه وانه و سته م کارانیان بو له ناو نه بات ، وهک نه بره هه ی له ناو برد و کردیه په ندی زه مانه :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلُّلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾ (سورة الفيل)

پیغه مبهری خواش ﷺ له فرموده یه کی دا نه وه ی روون کردو ته وه که خوای گه وره ری نادا که سیک به دژایه تیی هیرش بکاته سهر که عبه ، وهک سوپای فیلی تفر و توونا کرد و ، ههر که سیش ریزی لی بگری پشتیوانیی لی نه کا وهک ری به پیغه مبهر و سوپای فته حدا تا بین و که عبه له بته کان پاک بکه نه وه ، که نه ی فرموو :

((إن الله حبس عن مكة الفيل ، وسلط عليها رسوله والمؤمنون)) . رواه الشيخان .
 ئەم ھێرشە تێک شکاوەی ھەبەشەیی گاور بۆ سەر قەیلەیی مۆسڵمانان تا
 ناخرزەمان پەنجایان پەنجایان و پینچ روژ پینچ لە دایک بوونی پیتغەمبەری خوا بوو ،
 بەرامبەر بە کۆتایی شوباتی ، یان سەرەتای مارتی سالی ۵۷۱ ز . جا تێک
 شکانی ئەبرەھە بەلگەیکە بەھێزە کە خۆی گەرە کەعبەیی بۆ دەوری گرنگی
 خۆی نامادە ئەکرد ، کە ئەو بوو لە دایک بوونی دوا پیتغەمبەر نزیك بووبووئەو
 .. ئەم رووداوە ئەوێ سەلمان کە خۆی گەرە نایەوئ هیچ لایەنتیک دەستی بەسەر
 کەعبەدا برۆا کە لەمەولا ئەبیتتە مەلئەندی خواناسیی تا ناخرزەمان .. کە
 ئەمەش تاییبەت مەندییەکی کەعبەیی پیرۆز بوو .. ھەتا (بیت المقدس) ئەمەیی
 پئی ئەبەخشرأ ..

ئەو بوو سالی (۵۸۷) پ . ز بەختەنەصر ھێرشێ کردە سەر (بیت المقدس)
 و ھەرچەندە ئەو موشریک بوو و ئەھلی ولاتە کە مۆسڵمان بوون داگیری کرد ..
 ھەرۆھە رۆمەکانیش لە سالی (۷۰) ز توانییان (بیت المقدس) بگرن ، کەچی
 ئەصرانییەکان - کە مۆسڵمانی ئەو سەرەدەمە بوون - ئەیان توانیی کەعبە بگرن
 ئەگەرچی دانیشتوانی مەککەش بت پەرست بوون ..

تیاچوونی سوپای ئەبرەھە بەو ھەو ئەو سەتا ، بەلکو بە یە کجاریی لە یە مەن
 دەرپەرێتران و سەرانسەری دوورگیان لی پاک کرایەو . ئەو بوو لە ناو دەولەتی
 حیمیەردا پیاویک بە ناوی (سيف بن ذي يزن) ھەلکەوت ، کۆمەکی لە کيسرای
 فارسی داوا کرد و ، ئەویش لە سالی ۵۷۵ ز دا بە سەرکردایەتی (وھرز)
 سوپایەکی نارد و ھەبەشەکانیان تێک شکاندن ..^{۴۵}

چوارەم : لە دایک بوون

روژان تی پەرپین و ، کاتی لە دایک بوونی نازیزیش ﷺ ھاتە بەرەو . ئەو
 ماوەیەش کە لە سکی دایکی دا بوو ، نە نارەحتی یەک و نە ئیش و نازاریک ھیچی
 بۆ دایکی نەبوو .. ئەو بوو دەنگیکیش بەر گوئی دایکی کەوت ، کە پیتی
 ئەوت : سەرداری ئەم ئوممەتە وا لە سکتا ، کاتیک کە کەوتە زەویی بلی :

^{۴۵} الرحيق المختوم : ۴۹ - ۵۰ ، السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۱۶۷ - ۱۶۹ ، السيرة النبوية

للندوي : ۷۷ - ۸۰ ، السيرة النبوية للصلابي : ۳۹ - ۴۴ .

((أعيذہ بالواحد ، من شر كل حاسد)) . بلی : ئەی خەمە پەنای خوای تاک و تەنیا ، تا لە شەر و خراپەیی هەموو حەسوودیک بی پارێزێ . ناویشی بستی ((محمد)) .

کاتی منال بوون هاتە بەرەو . دواي نو مانگ خوای گەورە فەرمانی دا نوورە کەمی بە گەشاوھەیی بیتە سەر زەوی . با بیتە کۆری ژیانەو . با ئەو تۆو پیرۆزە ، تەنە مویارە کە بوونی پیشکەش بکریت و ، ئەو نەرک و کارە بەرز و پیرۆزە - کە بریتی یە لە گەورەترین خزمەتیک کە مرۆفایەتیی بتوانی پیشکەشی بوونەوهری بکات - کە پێی سپێراوہ ئەنجامی بدات .. مرۆفایەتیی یە کجگار گیرخواردەییە و پێویستی بە رزگار کەر هەییە ..

ئەو بوو لە شیوی نەوہی هاشم ، لە مە ککە ، لە بەر بە یانی رۆژی دوو شەممە ی نۆھەمین رۆژی ، یان دوانزەھەمین رۆژی مانگی رەبیعی یە کەم دا ، کە بەرامبەرە لە گەل رۆژی بیستەم یان بیست و دووھەمی مانگی نیسانی سالی پینج صد و حەفتا و یەکی زاینیی ، وەک (محمود باشا الفلکی) و (محمد سلیمان المنصور فوری) تەحقیقیان کردوو ، سەرداری هەموو جیھان هاتە دنیاوہ .. موحەممەدی کۆری عەبدوڵلای قورەیشیی سەر زەوی روناک کردوہ .

کاتیک کە لە دایک بوو لە گەلیا نووریک هاتە دەرەوہ کە نیوان خۆرەلات و خۆرئاوای پێ روناک بوویوہ .. هەتا کۆشکەکانی بوسرا لە شام دەرکەوتن .. کە لە دایک بوو لە سەر هەردوو ئەژنۆی چۆکی دادا و ، خۆی دا بە سەر هەردوو دەستی دا ، سەریشی بو ئاسمان بەرز کردوہ ، پاشان پری مەشتی خۆیشی هەل گرت ، ئەمەش بە پێی ئەو ریوایەتەیی موحەممەدی کۆری سەعد کە فەرموودەیی کۆمەلێک ئەگێرپتەوہ کە عەطائی کۆری ئەبو رەباح و ، نین عەبباسیان لە گەلدا یە کە نامینەیی کچی وەھب و تویوہ :

((لَمَّا فَصَلَ مِنِّي - تَعْنِي النَّبِيِّ - خَرَجَ مَعَهُ نُورٌ أَضَاءَ لَهُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ، ثُمَّ وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ جَائِئًا عَلَى رُكْبَتَيْهِ ، مُعْتَمِدًا عَلَى يَدَيْهِ ، ثُمَّ أَخَذَ قَبْضَةً مِنَ التُّرَابِ ، فَقَبَضَهَا ، وَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ)) .

جا ئەو نوورە نووری پینغەمبەراییەتیی بوو و ، چۆک دانیشی لە سەر هەردوو ئەژنۆی ئەو ئەگەینەنێ کە لە بەر دەم پەرورەدگاری دا خۆی زۆر بە بچوک ئەزانێ و ، خۆیشی لە دروست کراوانی خوا بە زیاتر نازانیت .. خۆدانیشی بە سەر هەردوو

دہستی دا ثنوه ته گه یه نی که به ناسک و تهمهل گه وره نابیت ، به وینه منالی پادشا و پیاوماقولان ، به لکو هر به مندالیی پشت به خوا ته بهستی و ، پاشانیش به خوی . ههل گرتنی مشتیک خولیش ثنوه ده گه یه نی که له خولی ثم زهوی به دروست بووه و ، بو ناویشی ته گه ریته وه و ، بو زیندوو بوونه وهش هر له خوله ده رته چیتته وه و ، به سهر دانیشتوانی زه وییش دا زال ثه بی . سهر بهرز کردنوه شی بو ناسمان ثنوه ته گه یه نی که به کجار به چاکیی پشتی به خوی په روه ردگاری به ستووه و ، پایه و پله شی به لای خوا ره به رزه و ، مه به ستیشی به کجار بهرز و پرورزه و ته بیتته بهرداری هر هموو دروست کراوانیش ..

نیمامی پایه داریش ته حمده دی کوری حنبل و ، به ززار و ، طبرانی و ، حاکم و ، به یه قبی له عبراضی کوری ساریه ی سولله می به وه خوا لئی رازی بی ته گپرنه وه که پیغه مبهری خوا ﷺ فرمویه :

((إِنِّي عِنْدَ اللَّهِ لَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ ، وَإِنَّ آدَمَ لَمُنْجِدٌ فِي طِينَتِهِ ، وَسَأَخْبِرُكُمْ عَنْ ذَلِكَ : أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ ، وَبَشَارَةُ عِيسَى ، وَرُؤْيَا أُمِّي الَّتِي رَأَتْ ، وَكَذَلِكَ أُمَّهَاتُ النَّبِيِّينَ يَرِينَ)) . قال الحافظ ابن حجر : وصححه ابن حبان والحاكم .

فرمویه : من له عيلم و تهقدیری هتا هتایی خوا دا به دوا پیغه مبهر دانرام که هیشتا نادهم قور بوو و دروست نه کرابوو . نه فرموی : من دوعا و پارانه وهی ثیراهیمی باوکم و ، مژده ی عیسا و ، خه وینینی دایکم و ، دایکانی پیغه مبهرانیش هه روا خه و ته بینن ..

پیغه مبهری خوا ﷺ له مالی نه بوطالیب و له شیوی نه وهی هاشم دا له دایک بوو و ، شیفای دایکی عه بدورپه همانی کوری عه وف ، مامانی بوو . زوری که له زانایانیش ده ریان بریوه که پیغه مبهری خوا ﷺ به خه ته نه کراوی و ناوک برپاوی له دایک بووه ، به لگه شیان ثم فرموودانن ، که فرمویه :

((مِنْ كَرَامَتِي عَلَى رَبِّي أَنِّي وُلِدْتُ مَخْتُونًا ، وَلَمْ يَرَ أَحَدٌ سَوَاتِي)) .^{۴۶} فرمویه : به کی له و ریژانه ی که خوا لی می گرتووه ثه وه به که به خه ته نه کراوی له دایک بووم و ، که سیش عه وره تسمی نه دیوه .

^{۴۶} رواه الطبرانی في الأوسط ، وأبو نعیم ، وابن عساکر من طرق متعددة ، وقد صححه الحافظ ضیاء الدین المقدسی في كتابه ((الأحادیث المختارة)) . مما لیس في الصحیحین ، وتصحیحه أعلاه من تصحیح الحاکم ، وحسنه الحافظ مغلطای .

هه‌روه‌ها له ئیبن عومه‌روه نه‌گێز نه‌وه که وتووێه : پێغه‌مبەر ﷺ به‌ ناوک
بهرراوی و خه‌ته‌نه‌کراییی له‌ دایک بووه .^{۴۷}

نه‌و ماله‌ی که پێغه‌مبهری خوای ﷺ تیا له‌ دایک بوو مایه‌وه بۆ عه‌قیلی کورپی
نهبوطالیب و نه‌ویش فرۆشتی به‌ موحه‌مه‌دی کورپی یوسف برای حه‌ججاج و ،
خسته‌یه سه‌ر نه‌و خانووه‌ی خۆی که پیتی نه‌وترا : البیضاء . تا نه‌وه‌بوو خه‌یزه‌رانی
دایکی ره‌شیدی خه‌لیفه‌ی عه‌بباسیی هات بۆ حه‌ج و نه‌و ماله‌ی جیا کرده‌وه و
کردیه مزگه‌وت . هه‌ندیکیش ته‌لێت : خاتوو زوبه‌یده‌ی هاوسه‌ری ره‌شید نه‌و
مزگه‌وته‌ی له‌ کاتی حه‌ج کردنی دا بنیات ناوه و ، تا نه‌م دوایی یانه‌ش هه‌ر ما بوو ،
به‌لام رووخینرا و ئیسته‌ نیاز وایه له‌و شوینه‌دا قوتاب‌خانه‌ی له‌به‌رکردنی قورئان
بنیات بنری .

که نازیزمان ﷺ هاته‌ دنیاوه‌ دایکی زۆر دلێ پیتی کرایه‌وه .. چونکه‌ خه‌م و
خه‌فه‌تییکی زۆری دایکی و که‌س و کاری ره‌وانده‌وه ، که دوای مردنی باوکی له‌ دل و
ده‌روونیان دا به‌جیی هێشتبوو . له‌ هه‌مان کات دا فرمی‌سکیکی گه‌رمی زۆری هه‌ل
ریژا بۆ نه‌وه‌ی که باوکی نه‌م کۆرپه‌ نازداره‌ی به‌چاو نه‌بینی ..

که منداڵه‌که هاته‌ دنیاوه ، یه‌که‌م کارێک که خاتوو نامینه‌ نه‌نجامی دا نه‌وه‌بوو
هه‌والی دا به‌ خه‌زووری که مژده‌ بینت وا خوا کورپییکی لاوچاکی پیمان به‌خشیی .
باپیری خه‌مباری به‌سال دا چوو به‌ په‌له‌ هات .. زۆر شادمان بوو .. له‌ جیاتیی
خۆی و له‌ جیاتیی عه‌بدوڵلاش کۆرپه‌ی نازیزی ، که ئیسته‌ مه‌لو‌تکه‌یه هه‌ل گرت
و چهند جارێک نووساندی به‌ سنگیه‌وه .. دوو هه‌ست تیکه‌ل بوون : هه‌ستیک بۆ
بی‌تاقه‌تی عه‌بدوڵلا و ، هه‌ستیکیش بۆ هاتنه‌ دنیای کۆرپه‌ی نازیز .. به‌ره‌و
که‌عبه‌ که‌وته‌ ری ، تا ته‌وافی که‌عبه‌ی پێ بکات .. ده‌ستی کرد به‌ پارانه‌وه و
شوکر و سوپاسی خوا و ، ناویشی نا موحه‌مه‌د ، هه‌ر چهنده‌ نه‌و رۆژه‌ نه‌و ناوه
نه‌وه‌نده‌ باو نه‌بوو و ، ته‌نها خه‌لکیکی زۆر که‌م ناوی موحه‌مه‌دی لی نرابوو . به‌لام
خوای گه‌وره‌ نه‌م ناوه‌ی خسته‌ دلێ باپیری‌وه ، تا فه‌رمانی خوا به‌جیی به‌ینی و نه‌و
ناوه‌شی لی بنری که له‌ کتیبه‌کانی تری پێشه‌وه‌دا ناوی هاتبوو و مژده‌ی هاتنیان
دابوو .

^{۴۷} رواه ابن عساکر .

کاتیکیش پرسپار له باپیری کرا که بۆچ ناوی ناوه (محمد) ، وتی : ویستم له
 ناسمان دا خوا سوپاسی بکات و ، له زه وییش دا خه لک . نه ش گونجی که خاتوو
 نامینه نهو خه وهی بۆ خه زووری گپرایتته وه و رای ههردووکیان یه کی گرتبی ..
 دواى سردانی که عبهی پیرۆز سرداری قورپهیش ، که منداله کهی له باوهش
 گرتبوو ، گهراپه وه ماله وه ، بهلام له خویشیانا خه ریک بوو بالی نه گرتته وه ..
 منداله کهی داپه وه دهست دایکی ..

بۆ رۆژی هه وتهم - به شیوهی دهستوور و باوی عه ره به کان - باپیری دهستی به
 سه ربپینی چهند چه یوانتیک کرد و ، بۆ سوپاس گوزاری پهروهردگار دهستی به دهعهوت
 کردن کرد .. چونکه نه منداله جیی عه بدوللای باوکی پر کردبووه و ، وه ک
 ناویته کهی بی گهردی بریسکاوه شیوهی عه بدوللای جوانه مرگی تیا نه دره وشایه وه .
 نه وهی هاشم هه ره هموو به شداری نه م ناههنگه ی عه بدولموطه للیب یان کرد ..
 ثویهبی نه سه له مییش که که نیه کهی نه بوله هه بی کوری عه بدولموطه للیب بوو
 کاتی که مژده ی له دایک بوونی موچه مده ی برازای پی دا ، نهو که نیه کهی نازاد
 کرد ..

نه وه تا عه بیاسی سهرداریشمان خوا لیتی رازی بی له ستایشی پیغه مبهردا ﷺ
 نه م شیعرانه ی وتوهه :

وَأنت لما ولدت أشرق الأبر
 ضُ وضاءت بنورك الأفق
 فنحن في ذلك الضياء وفي النور
 سور وسبل الرشاد نخرق

هه زه ته عه بیاس به م شیعه ره ی نه وه ده ره ئه پری که به له دایک بوونی پیغه مبه
 ﷺ سه ره زه ویی و ناسۆکان به نووری نهو رۆشن بوونه وه و ، نیمان دارانیش له ناو
 نهو نووره دا نوقوم بوون و ، به هۆی نهو نووره شه وه ریی راستیان به دینی کرد و ،
 گرتیانه بهر ..

نه ش گپرنه وه که عه بیاسی کوری عه بدولموطه للیب خوا لیتی رازی بی ته بو
 له هه بی برای ، دواى سالتیک له مردنی ، له خه ودا نه بینتی ، نه مه ش دواى جهنگی
 بهدر .. که پرسپاری حال و گوزه رانی لی ته کات ، ته بوله هه ب له وه لام دا نه لیت :
 وام له ناو ناگردا ، بهلام هموو شه ویکی دووشه مه به هۆی ناویکه وه که له نیوان
 نه م دوو په نجه مده دا : سه باباه و نیبهام (واته په نجه ی شایه قمان و په نجه گه وه)

ئەي مژم سزام لەسەر كەم بۆتەوه ، ئەمەش لەسەر ئەوهی كە كاتى ئوھببە مژدەھى لە دايك بوونى موھەمەدى پى دام ، نازادام كرد ..

جا ئەوھمان لە ياد نەچى كە لە كاتى لەدايك بوون دا چەندىن نىشانە دەر كەوتن ، كە ئەوھيان ئەگەياند رووداويكى مەزن لە جىھان دا رووى داوھ : يەكى لەوانە :
داكەوتنى ھەيوانى كىسرا و رووخانى چوار دە پەنجەرەھى كە ئەمەش نىشانەھى ئەوھبوو كە ھوكمى ساسانىي تەنھا چوار دە پادشايان ماون ھوكم بكەن ئىتر ئەرووخىن . ھەرواش دەرچوو .. ئەوھبوو دە پادشايان لە ماوھى چوار ساڵ دا ھوكمرانىيان تەوار بوو و ، ئەوانى تىرشيان ھەتا رووخانى دەولتەكەھيان ھوكمىيان كرد و ، دواى ئەوھ مىليان بۆ موصلمانان كەچ كرد ..

يەكى تر لەو رووداوانە رۆچوون و نوقوم بوونى دەرياچەھى (ساوھ) بوو لە ولاتى فارس ، كە دەرياچەھى كى گەورە بوو لە نىوان ھەمەدان و قوم دا و درىژى و پانىي شەش فەرسەخ بوو و كەشتى تىايا كاريان كردوو و خەلكى لە نىوان شارەكانى دەورويەرى دا ھات و چۆيان نەكرد .

يەكى تر لەو رووداوانە كوژانەھى ناگرى مەجووس بوو كە لە نىران ئەيان پەدرست و ھەزار ساڵ ئەبوو ، نەيان ھىشتبوو بكوژىتەوھ .

پىنجەم : ناو و نەسەب

پىغەمبەرى نازدارمان ﷺ گەلىك ناو و سىفاتى جوانى ھەبوون ، ديارە ناوى زۆرىش بەلگەھى لەسەر پاھەدارىي ئەو كەسە . بەلام لە ھەموويان بەناويانگ تر پىنج ناويان بوون : لە ھەردوو صەھىحى بوخارىي و موسلىم دا ھاتووھ كە لە جوبەيرى كورى موطەيم ھوھ ئەگىرنەوھ وتوويە : پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويە :
« لى خَمْسَةَ أَسْمَاءَ : أَنَا مُحَمَّدٌ ، وَأَنَا أَحْمَدُ ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يَحْشُرُ النَّاسَ عَلَى قَدَمِي ، وَأَنَا الْعَاقِبُ » .

فەرموويە : من پىنج ناوم ھەن : من موھەمەدم ، من ئەھمەدم ، من ماھىم كە خوا كوفرم پى مەھو ئەكاتەوھ ، من ھاشىرم كە خەلكى بەدواى من دا ھەشەر ئەكرىن ، ھەروھەا من عاقىبم كە من دوا پىغەمبەرم و پىغەمبەرى تر بەدوام دا نايەت ..

به‌لام له هه‌موویان به‌ناویانگ‌تر موحه‌مه‌د و نه‌مه‌دن . نه‌وه‌تا له قورئانی پیرۆزدا ، بۆ نمونه ، هاتوون :

﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ﴾ (الفتح : ۲۹) .

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ﴾ (آل عمران : ۱۴۴)

﴿ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ﴾ (الصف : ۶) .

هه‌روه‌ها هه‌ندی ناویشی له قورئاندا هاتوون :

الشاهد ، المبشر ، النذير ، المبين ، الداعي إلى الله ، السراج المنير :

﴿ يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴾ (١٠٠) وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا

مُنِيرًا ﴿ (الأحزاب : ۴۵ - ۴۶) .

هه‌روه‌ها ناوی تریشی له قورئاندا هاتووه :

المذكر ، الرحمة ، النعمة ، الهادي ، الشهيد ، الأمين ، المزمّل ، المدثر ، الرؤوف ،

الرحيم .

ناوی تریشی هه‌ن وهك (المتوكل) .

له فه‌رمووده‌ی سه‌حیح‌دا هاتووه :

((سميتك المتوكل ، ليس بفظ ، ولا غليظ ، ولا جاف ، ولا سخاب بالأسواق ،

ولا يقابل السيئة بالسيئة ولكن يعفو ويصفح)) رواه البخاري .

هه‌روه‌ها ناوی تریشی هه‌ن ، وهك :

المختار ، المصطفى ، الشفيع المشفع ، الصادق المصدوق . نه‌وه بوو كه هه‌ندی له

هاوه‌لان له پینغه‌مبه‌روه ﷺ فه‌رمووده‌یه‌کی نه‌گه‌رايه‌وه نه‌یوت :

((حدثني الصادق المصدوق ﷺ)) .

هه‌ندی‌کیش نه‌وه‌یان ده‌رپروه كه ناوه‌کانی پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ وینه‌ی

ناوه‌کانی خوا‌ی گه‌وره نه‌وه‌د و نو ناون .. خو نه‌گه‌ر به‌ ورده‌یش سه‌رنج به‌درین

نه‌گه‌نه سه‌صه‌د ناو .

ناوی (محمد) یش (اسم المفعول) ی (تحميد) ه بۆ موپاله‌غه . خو دیناره

نازیزمان له هه‌موو چرکه‌یه‌ک‌دا هه‌زاران خواناس ، له‌و روژه‌وه كه کاری

پینغه‌مبه‌رايه‌تی خراوه‌ته نه‌ستوی هه‌تا زۆزی قیامه‌ت و ، له مه‌شه‌ریش‌دا كه

شه‌فاعت بۆ خه‌لك ته‌كات و له ترس و بيمى ئەو رۆژه سه‌خته رزگاريان ته‌كات ،
 خه‌ريكن ستايشى ته‌كەن و داواى ره‌حمەت بارانى بۆ ته‌كەن . قورئان ئەفهرموى :
 ﴿ وَمَنْ أَلِيلٍ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴾ (الإسراء : ۷۹) .
 به‌ئى ئەو مه‌قامه تاقانه‌يه بۆ نازيزمان ديارى كراوه . مه‌قاميك كه تيايا
 سوپاسى بكرىت .

داخۆ له ئينس و جينن و مه‌لائيكهت چەند كەس لەو مه‌قامه‌دا سوپاسى
 بکەن ؟ مه‌گەر خوا خۆى بزانيت .
 ئەمه‌ش ناوى باو باپيرى نازيزمان ﷺ به‌و پى‌يهى كه ئيمام بوخارىي له
 سه‌حيحه‌كه‌ى‌دا تۆمارى كردوون :

موحه‌مه‌دى ، كورپى عب‌دوللاى ، كورپى عب‌دولموطه‌لليبي ، ^{٤٨} كورپى هاشمى ^{٤٩}
 كورپى عب‌د مه‌نافى ، ^{٥٠} كورپى قوصه‌ى ، ^{٥١} كورپى كيلابى ، ^{٥٢} كورپى مورپه‌ى ، كورپى
 كه‌عبى ، ^{٥٣} كورپى لوته‌ى ، كورپى غالبى ، كورپى فيهرى ، ^{٥٤} كورپى ماليكى ، كورپى
 نه‌ضرى ، ^{٥٥} كورپى كينانه‌ى ، كورپى خوزه‌يمه‌ى ، كورپى موډريكه‌ى ، كورپى ئيلياسى ،
^{٥٦} كورپى موضهرى ، ^{٥٧} كورپى نزارى ، ^{٥٨} كورپى مه‌عدى ، كورپى عه‌دنان . ^{٥٩}

^{٤٨} ناوى شه‌يبه بووه ، ئەلئین له‌به‌ر ئەوه ناويان ناوه شه‌يبه هه‌ندى له قۆى سه‌رى سپى بوون و ، ئەش ئين :
 پىنى وتراوه (شيبه الحمد) چونكه زۆر سه‌خىي بووه .
^{٤٩} ناوى عه‌مر بووه و نازناوى هاشمى له‌به‌ر ئەوه لى نراوه كه نانى زۆرى گوشيوه‌ته ناو گۆشتاوه‌وه بۆ نان دانى

خه‌لكىي .

^{٥٠} ناوى (المغيرة) بووه .

^{٥١} ناوى زه‌يد بووه .

^{٥٢} ناوى هه‌كيم بووه .

^{٥٣} يه‌كه‌م كه‌ستىك بووه كه رۆژى جومعه خه‌لكى كۆكردۆته‌وه و ، وتارى بۆ داوان و ، باسى ره‌وانه‌كردنى
 پىغه‌مه‌برى ﷺ بۆ كردوون و ، پىئشى راگه‌ياندوون كه له‌نه‌وه‌ى خۆى ته‌بيت .

^{٥٤} ناوى قورپه‌يش بووه و ، به‌ بۆنه‌ى ئەمه‌وه هۆزى قورپه‌يش ناوناوه . كه‌واته هه‌رچىي له ژوورى فيه‌ره‌وه بيت
 قورپه‌يشى نيه ، به‌لكو كينانى‌يه .

^{٥٥} به‌ بۆنه‌ى گه‌شاوه‌ى دەم و چاويه‌وه ناويان ناوه (النصر) . ئين هيشام وتوويه : ئەم قورپه‌يشه ، شافيعىي
 و نه‌وه‌يش ئەمه‌يان به‌ راست زانيوه . ئەلئین : قورپه‌يشيش بچوك كراوه‌ى (قرش) ه ، كه گه‌وره‌ترين گياندارى
 ده‌ريايه . به‌ بۆنه‌ى ئەوه‌وه قرش هه‌موو شتى ئەخوا و هيج شتى ناتوانى ئەو بخوات . هه‌روه‌ها قورپه‌يشيش
 هۆزىكى به‌هيز بووه .

^{٥٦} يه‌كه‌م كه‌ستىك بووه كه وشترى كردووه به (هدى) بۆ حه‌ج . عه‌ره‌ب يه‌كجار رىزىكى زۆريان له ئيلياس
 گرتووه و ، وه‌ك لوقمانى هه‌كيم سه‌يريان كردووه و ، ناوى سه‌رگه‌وره‌ى قوم و سه‌ردارى عه‌شه‌تى لى نرا بوو و ،
 هيج كارتىك بى پرسى ئەو ئەنجام نه‌ده‌را ..

تا تیره زانایان یهك دهنگن لهسەر نهسهبی پیغه مبهەر ﷺ ، بهلام له عه دتلین بهرهو ژوور جیاوازیی تیدا ههیه ، ههرچهنده نهسهب زانان لهسەر نهوهش یهك دهنگن كه تیراهیم و نیسماعیل سهلامیان لی بی باپیره گهورهی پیغه مبهرن ﷺ . ههتا ههندی سیفاتی لاشهی تیراهیم سهلامی لی بی له پیغه مبهری خوادا بوون . له فهرمودهی سهحیحیش دا هاتوو هه کاتی باسی تیراهیم کراوه فهرموویه : ((وَائِهْ لِأَشْبُهَ النَّاسِ بِصَاحِبِكُمْ)) . دهری بریوه كه تیراهیم سهلامی لی بی له ههموو كهسی زیاتر له پیغه مبهری خوا ﷺ چوو ه .

پیغه مبهری خوا ﷺ - وهك زانایان دهریان بریوه - له پشتی پاكهوه بو رهحمی پاك گوازاراوه تهوه و ههچ بیسی و چهپهلی یهکی نهفامی تیکه له به نهسهبی بی گهردی نهبووه ، ههتا له نیوان دایك و باوکی دا هاتۆته دنیاوه ..

له سهحیحی موسلیم دا هاتوو هه كه پیغه مبهەر ﷺ فهرموویه : ((إِنْ اللَّهُ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَدِّ إِسْمَاعِيلَ ، وَاصْطَفَى مِنْ كِنَانَةَ قُرَيْشًا ، وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمَ ، وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمَ)) . ورواه الترمذي في سننه بزيادة في اوله : ((إِنْ اللَّهُ اصْطَفَى مِنْ وَدِّ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ)) . فهرموویه : خوی گهوره له ناو رۆله کانی تیراهیم دا بو رهوش بهرزیی و فیطره پاکیی نیسماعیلی هه له بژاردوو ه ، له ناو رۆله کانی نیسماعیلیش دا کینانهی هه له بژاردوو ه ، له ناو کینانهش دا قورهیشی هه له بژاردوو ه ، له ناو قورهیشیش دا نهوهی هاشمی هه له بژاردوو ه ، له ناو نهوهی هاشمیش دا منی هه له بژاردوو ه .

ههروهها پیغه مبهری خوا ﷺ دهری بریوه كه له ناو سهدهه کان دا هه ره له ئادهمهوه تا سهردهمی خوی هه میسه خوی گهوره نهوی له چاك ترین نهسهب دههیناوه ، كه فهرموویه :

((بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِي آدَمَ قَرْنَا فَقَرْنَا ، حَتَّى بُعِثْتُ مِنَ الْقَرْنِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ)) . رواه البخاري .

^{۵۷} ناوی عمر بووه و کونیه کهشی تهبرنیلیاس . ههزی له ماستی ترش بووه بزیه ناویان ناوه موضهر . پیایوکی عاقل و دانا بووه .

^{۵۸} نهئین کاتیک كه له دایك نه بیته باوکی زۆری پی خۆش نه بیته ، بزیه دهست به سه برینی ناژه له شکات و نانی خهك ته دات ، له گه له نهوهش دا نه ئیت : ههشتا نه مه کهمه بو نه منداله .

^{۵۹} نهئین : یه کهم کهسێگه که کهعهبی داپزشیوه ، یان له سهردهمی نهودا داپزشراوه .

ههروه ها جارتيكيان پيغه مبهري ﷺ وتاري دا و فهرمووي : ((انا محمد بن عبدالله ..)) ههتا كوژتايي نه سه بي شهريفي ، پاشان فهرمووي :

((وما افترق الناس فرقتين إلا جعلني الله في خيرهما ، فأخرجت من بين أبوي ، فلم يصبني شيء من عهر الجاهلية ، وأخرجت من نكاح ، ولم أخرج من سفاح ، من لدن آدم حتى انتهيت إلى أبي ، وأمي ، فأنا خيركم نفساً ، وخيركم أبا)) . رواه البيهقي .

نه فهرمووي : هه رچيي خه لك نه بن به دوو تيهوه ، خواي گهوره مني له تيهه چا كه كه داناوه ، نيتر هيچ شهروال پيسي يه كي نه فاميم به رنه كه وتوه ، ههر له ناده مهوه تا نه گاته لاي دايك و باوكم ، به نيكا حي شهريعي هه لال له دايك بووين . له بهر نه مه من له هه مووتان چاك ترم و باوكيشم له باوكي هه مووتان چا كتره ..

ههروه ها نيمام نه محمد له موسنه ددا له موطه ليلبي كوري نه بو وه داعه وه ريوايه تي كردوه كه وتويه : عه بباس خوا ليي رازيي بي وتويه : پيغه مبهري ﷺ هه ندي قسهي خه لكي بهر گوي كه وتبوون ، بويه سه ركه وته سه ر مينبه ر و فهرمووي : ((من أنا ؟)) وتيان : تو پيغه مبهري خوايت . فهرمووي : ((انا محمد بن عبدالله ، بن عبدالمطلب ، إن الله خلق الخلق فجعلني في خير خلقه ، وجعلهم فرقتين فجعلني في خير فرقة ، وخلق القبائل ، فجعلني في خير قبيلة ، وجعلهم بيوتاً فجعلني في خيرهم بيتاً ، فأنا خيركم بيتاً ، وخيركم نفساً)) .

فهرمووي : من موحه مهدي كوري عه بدوللای كوري عه بدولموطه ليليم . كه خواي گهوره بوونه وه ري به ديي هيتنا ، مني به يه كي له گرؤي ناده ميي گيپرا .. كه خه لكيشي كرده دوو دهسته وه مني به يه كي له چاك ترين دهسته گيپرا .. كه هؤزه كانيشي به ديي هيتنان ، مني به يه كي له چاك ترين هؤز گيپرا .. كه بنه ماله كانيشي به ديي هيتنان ، مني به يه كي له چاك ترين بنه ماله گيپرا .. كه واته بنه ماله كه ي من له هي هه مووتان چا كتره و ، خؤيشم له هه مووتان چاك ترم ..

جا خواي گهوره ههر پيغه مبهريكي هه ل بؤاردوه له به ريز ترين خيژان و بنه ماله ي نهو كوژه له ، كه دوور بي له هه موو ناته واوي يهك ، هه لي بؤاردوه و ، له ناو كوژه لدا سه نكين و به ريز بووه ، تا نهو كوژه له به شانازي يه وه شوين خوي و دينه كه ي بكه وي ..

نهمه بۆ هممو پیغهمبهریک یاسا بووه .. دیاره بۆ پیغهمبهری ناخرزه مان و هه لگري گه وره ترين بهرنامه ی خوابی ریز و پایه داریی و رهوشتی بهرز زیاتر پیویستن .. چونکه تا ژیان نه برپیته وه پیغهمبهری تر نایهت و ، پیویسته محمد المصطفی ﷺ سهرمه شقی هممو مرۆه بیت و ، بهرپیزترین و پایه دارترین ئاده میزاد شانازی پیوه بکات له ژیر بهیداخی نه ودا بووهستی .. کهواته پیویسته له هممو بواریک دا تاقانه بیت و کهسی نه توانی شان له شانی بدات .. نهمهش ، سهره پای حسه ب و نه سه بیکی یه کجار پاک پهروه رده یه کی زور نایابی پیویسته .

جا با له هممو سهریکه وه سهرنجی پشت و ره چه له کی بدهین :

له پیشه وه به دریزه باسی جوامیری و مهردایه تیی باوبا پیرانی نازیزمان خسته بهر دیدهی خوینهری خۆشه ویست . دیمان که با پیرانی یه کجار پایه دار بوون و تاقه که سیکیان له سهر رهوشتیکی نه گونجاو ره خنه ی لی نه گیراوه .. هی وایان هه بووه جوان لاو و پیکه وتوو و ، هی واشیان هه بووه پالنه وانی لی هاتوو و ، هی واشیان هه بووه سنگ گوشادی سه خیی ته بیعهت و ، هی واشیان هه بووه دانا و ژیر و زرنگ و وته شیرین و ، هی واشیان هه بووه به سۆز و چاکه خواز و ، هی واشیان هه بووه دین دار و خواناس و عیبا دهت کار بووه .

نهم پیاوانه پشتا و پشت به مهردایه تیی ته مه نیان به سهر نه برد ، تا له نه نجام دا بنه ماله ی هاشمیان لی که وته وه ، که سهرداری هممو عه ره ب بوون و ریزی تاییه تی یان لی نه گیرا و ، که سی نه بوو شان له شانیان بدات . هه تا نه وه بوو - وه که له پیشه وه باس کرا - نان دان و ناودانی حاجیانیان پی سپیرا بوو ، هه رچه نده نه وه ندهش ده وه مه ند نه بوون .

سه بارهت به دایکانی نازیزیشان ﷺ ، دایکی خۆی نامینه ی کچی وه هبی کوری عه بدمه نافی کوری زوه ره ی کوری کیلاب بوو که له گه له عه بدوللای میردی دا له کیلابی با پیریان دا یه کیان نه گرت .

له پیشه وه باسی نه وه شمان کرد که زوه ره برا گه وره ی قوصه ی بوو و ، نه وه ی زوه ره ش هه میسه دل سۆز و دۆستی راسته قینه ی نه وه ی عه بدمه نافی کوری قوصه ی بوون و ، له جه نگ و له ناشتی دا پشتیان نه گرتن .

جا عه بدمه نافی با پیری نامینه له شه ره ف و پایه داریی دا هاوتای عه بدمه نافی کوری قوصه ی نامۆزای بوو و ، بۆ ریزلی نان پی یان نه وتن : جووته مه نافه که .

وهه‌بی باوکیشی سهرداری نه‌وه‌ی زوه‌ره بوو .

دایکی باوکی نامینه‌ش ، واته دایکی وهه‌بیش ، که هاوسه‌ری عه‌بدمه‌نافی کورپی زوه‌ره بووه ناوی عاتیکه‌ی کچی نه‌وقه‌سی کورپی مورپه‌ی کورپی هیلال بووه ، یه‌کی بووه له‌و نافرته‌ته به‌ریزانه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شانازی پیته کردوون که فهرموویه :

((أنا ابن العواتک من سلیم)) .

نه‌و نافرته‌تانه که ناویان عاتیکه بووه و له هۆزی سوله‌یم یش بوون سیانن : یه‌که‌میان : عاتیکه‌ی کچی هیلالی کورپی فالج‌ی کورپی ذه‌کوان بووه . نه‌م نافرته‌ته هاوسه‌ری قوصه‌ی و دایکی عه‌بدمه‌نافی کورپی قوصه‌ی و خوشکی مورپه‌ی کورپی هیلال بووه .

دوه‌ه‌میان : عاتیکه‌ی کچی مورپه‌ی کورپی هیلالی کورپی فالج‌بووه . نه‌میش هاوسه‌ری عه‌بدمه‌نافی کورپی قوصه‌ی و دایکی هاشم و خوشکی نه‌وقه‌سی کورپی مورپه‌ی بووه .

سه‌ه‌میشیان : عاتیکه‌ی کچی نه‌وقه‌سی کورپی مورپه‌ی کورپی هیلال بووه ، نه‌میش هاوسه‌ری عه‌بدمه‌نافی کورپی زوه‌ره و دایکی وهه‌ب بووه .

وه‌نه‌بی نامینه له‌سه‌ری دایکیشیه‌وه له‌وان که‌متر بووی . دایکی ناوی به‌رپه‌ی کچی عه‌بدولعوززای کورپی عوثماني کورپی عه‌بدووداری کورپی قوصه‌ی بووه . دایکی عه‌بدوللاش ناوی فاطیمه‌ی کچی عه‌م‌ری کورپی عانیذی مه‌خزوومی بووه ، که نه‌وه‌ی مه‌خزوومیش له‌ناو قورپه‌یش دا له‌چله‌پۆیه‌دا بوون .

دایکی عه‌بدولموطه‌للیب یش - وه‌ک له‌پیشه‌وه باس کرا - سه‌لمای کچی عه‌م‌ری نه‌ججاری بووه ، که نه‌وه بوو له‌به‌ر ریژ و پایه‌داری له‌ناو قه‌ومه‌که‌ی‌دا برپاری دابوو شوو به‌ پیاوێک نه‌کات که کاری له‌ده‌ستی خۆی‌دا بیته ، واته هه‌رکه‌ی نه‌و پیاره‌ی له‌به‌ر چاوکه‌وت سه‌لما بتوانی ده‌ستی لی‌هه‌ل‌بگری . جا کاتی‌ک که هاشم خوازینی سه‌لمای کرد له‌باوکی مه‌رجی نه‌وه‌ی گرت که کچه‌که‌ی له‌لای خۆیان بمینیته‌وه . نه‌شلین : نه‌وه‌ی لی‌داوا کردوو که له‌یشریب لای خۆیان مندالی بی . نه‌وه‌بوو هاشم سه‌لمای برد بو مه‌ککه و کاتی‌ویستی بچی بو سه‌فه‌ری شام سه‌لماش حامیله بوو برديه‌وه بو یشریب تا له‌وی عه‌بدولموطه‌للیبی لی‌ببی . نه‌وی له‌وی دانا و خۆیشی چوو بو شام و له‌غه‌ززه‌ کۆچی دواپی کرد . که شه‌یه له‌

دایک بوو حدوت ساڼ له لای خالوانی مایه وه ، تا نه وه بوو موطنللیبی مامی چوو به دواى دا و هیتنايه وه ..

دایکی هاشمیش عاتیکه ی کچی مورپره بووه له نه وهی سوله یمی کورې مه نصور ، وه ک له پیتشه وه باس مان کرد .

دایکی عه بدمه نافیش - وه ک له پیتشه وه باس کرا - عاتیکه ی کچی هیلالی کورې فالج بووه .^{۶۰} به لام نین نیسحاق نه وهی دهر پرپوه که دایکی عه بدمه ناف حویبای کچی حوله یلی خوزاعی یه ، که کارویاری مه ککه به ده ست حوله یلوه بوو و دواى نه و که و ته ده ست قوصه ی .

دایکی قوصه یش فاطیمه ی کچی ساعد که یه مهنی یه و له هؤزی نه زدی شتو ته یه .

دایکی کیلابیش هیندی کچی سه ریره له نه وهی فیه ری کورې مالیک .

دایکی مورپره ش وه حشیه ی کچی شه یبانه نه ویش له نه وهی فیه ره .

دایکی که عب یش ماویه ی کچی که عبه له هؤزی قوضاعه .

دایکی لونه یش سه لما ی کچی عه مرى خوزاعی یه .

دایکی غالب یش له یلای کچی ساعده له هود هیل .

دایکی فیه ریش جه نده له ی کچی حرثه له هؤزی جورهوم .

دایکی مالیکیش عاتیکه ی کچی ساعدی کورې ظه ربه له هؤزی قه یس عه یلان .

دایکی نه ضریش به رپره ی کچی میراری کورې نه دده .

دایکی کینانه ش عه وانه ی کچی ساعده له قه یس عه یلان .

دایکی خوزه یمه ش سه لما ی کچی نه سله می قوضاعی یه .

دایکی مودریکه ش خنده هه که نمونه ی شه رف و پایه داریی بووه .

دایکی نیلیاسیش ره بابی کچی جونده ی کورې مه عد بووه .

دایکی موضریش سه وده ی کچی عه ککه .

دایکی نزاریش مه ععانه ی کچی جه وشه مه له هؤزی جورهوم .^{۶۱}

^{۶۰} الروض الأنف : ۱ / ۷۶ .

^{۶۱} البداية والنهاية ونور اليقين ، السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۱۷۳ - ۱۹۰ ، الرحيق المختوم :

۵۳ - ۵۴ ، السيرة النبوية للصلابي : ۴۴ - ۴۸ .

به شی حه و ته م شیر پی دان و پی گه یشتنی

یه که م : شیر پی دان

که پیغه مبهری خوا ﷺ له دایک بوو ، پیش هه موو که سیک دایکی شیر پی
دا . نه لئین : سی روژ و ، هه ندیک نه لئین : جهوت و ، هه ندیکیش نه لئین نو روژ
شیری پی داوه .

پاشان شه یبهی که نیزه کی نه بوله هه بی کوری عه بدولموطه لیب شیری مه سرووحی
کوری ، بو ماوهی چند روژیک ، تا نه و کاتهی که حلیمه هات بو مه ککه ، پی
داوه .. ههروه ها شیری به حمزه ی کوری عه بدولموطه لیبی مامی پیغه مبهر ﷺ
و ، نه بوسه له مه ی کوری عه بدولنه سه دی مه خزومیی پورزای پیغه مبهر ﷺ داوه .
به مه پیغه مبهر و حمزه و نه بوسه له مه هه رسیکیان برای شیری یه کترن .
ههروه ها حمزه شیری حلیمه شی خواردوه ، که واته له دوو سهروه برای شیری
پیغه مبهری خوابه ﷺ .

نه و بوو دوا ی (عمرة القضاء) به پیغه مبهریان وت : نایا فاطمه ی کچی
حمزه ماره ناکهیت ؟

فهرمووی : ((إنها ابنة أخي من الرضاع)) فهرمووی : کچی برای شیریه .
کاتیکیش که نوم حه بیبه پیی وت : قسه مان بو کراوه که نه تهوی کچی
نه بوسه له مه ماره بکهیت ، له ریوایه تیکی تردا : دورپه ی کچی نه بو سه له مه
ماره بکهیت ، فهرمووی : ((بنت أبي سلمة ؟)) وتی : به لئ .

فهرمووی : ((إنها لو لم تكن ربيتي في حجرى ما حلت لي ، إنها لابنة أخي من
الرضاعة ، أرضعتني وأبأسلمة ثوبية ، فلا تعرضن علي بناتكن ، ولا أخواتكن)) . رواه
البخاري .

فهرمووی : نه گهر کۆله به ستیشم نه بوایه ، نه و هه ر بو م نه شهیا ، کچی برای
شیرییمه . شه یبه شیری به منیش و به نه بوسه له مه ش داوه . تیتر هه ول مه ده ن
کچه کانتان و خوشکه کانتان بخوازم .

جا پیاوماقوولانی عه ره ب عاده تیان وه ها بوو که له دهشت دایهن بۆ مندالّه کانیان به کری بگرن ، تا مندالّه که ره سن و ، لاشه دروست و ، میتشک پاک بیت و ، له ته مه لئی و خاویی و شل و شۆلئی به دوور بیت . چونکه پروایان وه ها بوو که نهو مندالهی له ناو شاردا به خیتو بکری میتشک داخراو و ، بی هیمه مهت و ، له ش ولار لاواز نه بیت و ، به پیچه وانه شه وه هر مندالتیک له بادیه دا و له ناو نه عراب دا به خیتو بکری زمان پاراو و ، ره سن گو دهر نه چیت . نه وه بوو جار تکیان نه بویه کری صد دیق خوا لئی رازی بی به پیغه مبهری ﷺ فهرموو : نهی پیغه مبهری خوا ! که سم نه دیوه له تو زمان پاراو تر بی . فهرمووی :

((وَمَا يَمْنَعُنِي ، وَأَنَا مِنْ قُرَيْشٍ ، وَأُرَضِعْتُ فِي بَنِي سَعْدِ)) .

زمان پاراوی به که ی گه پرانده وه بۆ دوو هو : به که میان قوره یشی به و ، دو وه میشیان له ناو نه وه ی سع ددا شیر ی پی دراوه ..

دو له مه نده کانی شار مناله کانیان نه نارده بیابان تا ته مه نیان ته گه یشته ههشت یان ده سالان . جا هندی هۆز له شیردان دا ناوبانگیان دهر کرد بوو و ، هه ندیکیش له زمان پاراوی دا ، که به کی لهو هۆزانه هۆزی نه وه ی سع د بوو ، که حه لیمه ی دایهنی پیغه مبهر ﷺ له وان بوو .

لهو کاته دا که پیغه مبهری خوا ﷺ له دایک نه بیت چه ند نافر ه تیک له هۆزی نه وه ی سع د له بیابانه وه نه که ونه ری تا سه ریك له مه که که بدن ، به وه هیوا یه وه که مندالی شیر ه خۆریان بدنه ده ست و بیان به وه بۆ ناوچه ی خۆیان و له وی به خیتویان بکه ن .. ساله که ش سالی گرانیی و قات و قپیی بوو .. به کی لهو نافر ه تانه ش ناوی حه لیمه ی کچی نه بو ذونه بیی سه عدیی بوو ، خۆی و میرده که ی که ناوی حاریشی کوری عه بدولعوززای کوری ریفاعه ی سه عدیی بوو ^{۶۲} ، له گه ل مندالّه شیر ه خۆره که ی خۆی که ناوی عه بدوللا بوو که وتنه ری . گو ی دیر تریك و وشتریکی پیریان پی بوون .. که وشتره که دلۆپیک شیر ی تیدا نه بوو و ، سه رانسهری شهو نهو ژن و میرده خهویان نه ته چوه چاوان ، چونکه مندالّه که یان له برسان دا هه تا به یانیی هه نه گریا ، نه دایکی دلۆپیک شیر ی تیا بوو و ، نه

^{۶۲} حاریت ما هه تا نیسلام هات و موسلمان بوو ، هه تا خاوه نی (الإصابه) به هاوه لی له قه له م داوه . پویان نهوت : نه بوکه بشه . هه ر بهو بۆنه وه کاتیک که قوره ییش دژابه نی پیغه مبهریان ﷺ نه کرد نه یان وت : کوری نه بوکه بشه وای دهر ته بری که له ناسمانه وه قسه ی له گه ل دا نه کری !!

و شتره‌کش . به‌لام به دلّ و به گیان چاوه‌پروانی کۆمه‌کیی و ده‌روی خیری خوا
بوون .. سواری و شتر و گوی‌دریژه‌که بوون و له‌گه‌لّ هاوه‌لانیان دا به هدر حالتیک بوو
خۆیان گه‌یاندە مه‌ککه ..

حەلیمه سویند به‌خوا ته‌خوا که پی بزانی هه‌موو نافرته‌کان پیغه‌مبهری
خوایان ﷺ نیشان دراوه ، به‌لام که پی‌یان نه‌وترا هه‌تیوه و باوکی نه‌ماوه ، نه‌یان
دایه دواوه ، چونکه ته‌وان بۆیه نه‌ر مندالّه‌یان نه‌برده لادی و به‌خۆیان نه‌کرد ،
چاوه‌پروانی نه‌وه‌بوون باوکی مندالّه‌که ده‌ستی یارمه‌تی‌یان بۆ دریژ بکات ، بۆیه
ژنه‌کان نه‌یان وت : هه‌تیوه ، نه‌بی دایکی و باپیری چی‌یان له ده‌ست بیت ؟ له‌بهر
ته‌وه هیچ ژنیک نه‌یه‌ویست .

ژنه‌کان هه‌موو مندالّه‌کانی مه‌ککه‌یان هه‌لّ گرت و جگه له حەلیمه ژنیک نه‌ما
مندالی ده‌ست نه‌که‌ویت و ، جگه له موحه‌مەدی هه‌تیویش له مه‌ککه‌دا مندالیک
نه‌ما تا حەلیمه هه‌لی بگری و بی‌باته‌وه بۆ بیابان و به‌خۆی بکات ..
داخۆ حەلیمه چهنده دلّی له خۆی دامابی ؟

چهنده گله‌یی له به‌ختیی خۆی کردبی ؟ سالی وشک و گرانیی .. مه‌پرومالاتی
برسیی و بی‌ده‌رامه‌ت .. گوانی و شتر وشک و برنگ .. ولاغی لاواز که توانای ری
پرینی نه‌بوو .. مه‌مه‌که‌کانیشی دلّۆپیک شیریان تیا نه‌بوو . مناله‌که‌شی شه‌و تا
به‌یانیی له برسانا نه‌کرووزایه‌وه .. له هه‌مان کات دا نافرته‌کان هه‌ر هه‌موویان به
دلّی خۆیان مندالی ده‌وله‌مه‌ندیان ده‌ست که‌وتوه و ، نه‌میش ده‌ستی خالی‌یه و ،
جگه له موحه‌مەدی بی‌باوکیش مندالّ نه‌ماوه .

نیتر نه‌یه‌زانی په‌روه‌ردگار خیری بۆ شه‌و گل داوه‌ته‌وه .. نه‌یه‌زانی
په‌روه‌ردگار به‌ره‌که‌تی ناسمان و زه‌ویی بۆ شه‌و هه‌لّ گرتوه ..

له‌بهر ته‌وه‌ش هه‌ر ده‌ستی خالی نه‌بی ، کاتیک که ویستیان بگه‌رینه‌وه به
می‌رده‌که‌ی وت : به‌خوا پیم ناخۆشه له‌ناو ده‌سته خوشکانما ته‌نها من به ده‌ستی
خالیی بگه‌ریمه‌وه .. نه‌چم بۆ لای شه‌و هه‌تیوه و هه‌لی نه‌گرم . می‌رده‌که‌شی دلّی
دایه‌وه و وتی : سی و دووی لی مه‌که ، پرۆ بی‌هینه به‌لکو خوا بی‌کاته مایه‌ی
به‌ره‌که‌ت بۆمان .

حەلیمه که‌مه‌ندکیش بوو .. هیژیک رای نه‌کیشا .. هیژی ته‌ماعیش نه‌بوو ..
چونکه هیچ دنیا‌یه‌که له‌و مندالّه هه‌تیوه چاوه‌پروان نه‌که‌را .. رویشت بۆ مالی

خاتوو نامینه .. خاتوو نامینهش رهنګه نهو رۆژه شیوه نیکي چاکی کردبی .. شیوه نیک بۆ میردی جوانه مەرگی که له ناکاودا به جیتی هیشتن و ، شیوه نیکیش بۆ کۆرپه ی نازیز که هەرچی ژنی بیابان بوو هه موویان هاتنه سه ری و ، له بهر نه وه ی که هه تیو بوو هه لیان نه گرت ..

نهو بی به ختانه موحه ممدی نازیزیان ﷺ نه نه ناسیی .. بلێ نهو داماوانه خوا پی داو نه بوون تا بتوانن پری پیا کهن و خیری دنیا و قیامت بگرنه باوهش ..

حه لیمه گه یشته مالی نامینه خانم و ته قه ی له ده رگا دا و چوو ه ژوو ره وه .. چوو ه ژوو ره وه بۆ خزمه تی نازیز و نه شی نه زانیی که گه و ره ترین نازیزی سه ر رووی زه وی یه .. نه ی نه زانی شیفاعه تی قیامت به ده ست نهو ساوا بی باو که یه .. نه بی نی وا مندا له که به قوماشیکي له خوری چنراوی له شیر سپیی تر دا پۆشراوه و ، بۆنی میسکی لی بهرز نه بیته وه و ، ناو ریشمیکی سه وزیش وا له ژیریا و ، که وتوو به پشتا و پر خه ی لی داوه .. نه وه نه ده جوان و نازدار بوو ناو چاوی نه دره وشایه وه .. دلێ نه هات به خه به ری به ی نی ، له سه ر خو و به هیمنیی ، به و په ری شه فه قه ته وه لیی چوو ه پیتش .. دایکیشی ته ماشای نه کات ، خه لکی گه رکه هاتنه دیاری دیمن .. دیمنه ی شه فه قه ت و خو شه ویستی .. دیمنه ی دل پیتن .. مه لاتی که ته کانیش به خو شیی و شادمانی یه وه سه یریان نه کرد ..

نافه رینیان له نافه ره تی خاوهن به خت نه کرد ، که له نازیز نه چوو ه پیتش .. دهستی خسته سه ر سنگی پی رۆزی نازیز ، نه ویش زه رده خه نه یه کی ناسکی کرد و ، هه ردوو چاوی کرد نه وه تا سه یری هه لیمه بکات .. نه وه بوو نوو ریک له هه ردوو چاوی هه هاته ده ره وه و هه لیمه چاوی لی بوو که هه تا ناسمان نهو نووره بهرز بوویه وه و نه ویش هه ر سه یری نه کرد ..

هه لیمه خو ی شو پ کرده وه و ماچیکی ناو چاوانی نازیزی کرد و ، مه مکی راستی خسته ده می و ، خیرا مه مکی له شیر پر بوون و ، نازیزیش تیری خوارده وه .. مه مکی چه پیشی بۆ گرت ، که چیی ده می بۆ نه برد ، هه ر هه می شه هه روا بوو ، خوای گه و ره به ره وشت بهرز دروستی کرد بوو .. خوای گه و ره نه وه ی خسته بووه دل یه وه که له و شیر ده دا هاو به شی هه یه و ، نابی به شه که ی نهو بخوا .. به لی هه ر به مندا لیی خوای گه و ره قه ناعه ت و عه داله ت و چاکه خوازی پی به خشیی بوو ، پاشان موحه ممدی ﷺ هه ل گرت و هی نایه وه بۆ شوینی

بارخستنیان . له‌ویش هەردوو مەمکی جوولان .. تێر شیرێ خواردەوه ، براکەشی تێر شیرێ خواردەوه و خەوت . لەوهو پێش ئەوه‌بوو خەوی لەوانیش و لە خۆیشی حەرام کردبوو ..

پیاوه‌کە‌ی حەلیمە هەستا و چوو بۆ لای وشتره‌که‌ که‌ گوانه‌کانی لەوهو پێش وشک و برنگ بوون ، ئەبینی و گوانی ئەوه‌نده شیریان تیا به‌خه‌ریکه‌ له‌ناو گه‌لیا جی‌یان نه‌بیته‌وه .. خێرا شیرێکی زۆری دۆشیی و له‌گه‌ڵ حەلیمه‌دا تێریان لی‌ خواردەوه .. ئەو شه‌وه خۆشیان و منداله‌که‌شیان تێر لی‌ی خەوتن .. که‌ رۆژیان لی‌ بوویه‌وه پیاوه‌کە‌ی وتی : حەلیمه‌ چاک بزانه ، به‌خوا وا ئەبینم مندالیکی موباره‌کت وه‌رگرتوه .. ئەویش وه‌لامی ئەداتەوه که‌ هیواداره‌ وه‌ها بی‌ت ..

هەستان باریان کرد و بەره‌و ناوچه‌کە‌ی خۆیان گه‌رانەوه .. حەلیمه‌ موحه‌مه‌دی خسته‌ باوه‌شی و پێکه‌وه سواری گوی‌دریژه‌که‌یان بوون .. ئەو گوی‌دریژه‌ی که‌ له‌و سه‌ره‌وه گیانی تیا نه‌بوو ری‌ بپری ، به‌ په‌له‌ ری‌ی نه‌بپری و هه‌موو ژنه‌کانی به‌جی‌ ئەهیشتن و لاغی هیچ کامیان به‌ لاغە‌کە‌ی حەلیمه‌دا نه‌ه‌گه‌یشتەوه .. ئافره‌ته‌کان هاواریان لی‌ هه‌لسا : کچی ئەبوذوئەیب ! مالت ئاوا بی ، به‌زه‌بی‌ت پیامانا بی‌ته‌وه ، په‌له‌ مه‌که .. ئەمه‌ ئەو گوی‌دریژه‌ نیه‌ که‌ له‌و سه‌ره‌وه پپی هاتی ؟! ئەویش وه‌لامی ئەداتەوه : به‌لی ، به‌خوا ، هه‌ر ئەوه .. ئەیان وت : به‌خوا شتی‌ رووی داوه !!

موحه‌مه‌دی تازیز ﷺ گه‌یشتە هه‌وارگە‌ی نه‌وه‌ی سه‌عد .. فه‌ر و بەره‌که‌ت له‌گه‌لیا هات .. چاویکی به‌ ده‌وروبه‌ریا هه‌ڵ هینا .. تا ئەو رۆژه‌ ناوچه‌یه‌کی تر نه‌بوو ئەوه‌نده‌ی ئەو ناوچه‌یه‌ وشک و بی‌به‌ره‌م بی‌ت .. به‌لام به‌ هاتنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌ر و بەره‌که‌ت رووی کرده‌ مالی حەلیمه .. مه‌ره‌کانی که‌ ئەگه‌رانەوه ، گوانیان پر له‌ شیر بوون .. هه‌رچه‌نده‌ ساڵه‌ گرانیی بوو .. حەلیمه‌ به‌ ئاره‌زووی دلی‌ شیرێ ئەدۆشیی و ئەیان خواردەوه ، که‌چی ده‌ر و دراوسی‌کان و ماله‌کانی تری هۆزه‌که‌ دلۆبی‌تک شیر له‌ گوانی ئاژه‌له‌کانیان دا نه‌بوو .. ئەوانه‌ی که‌ چاویان له‌ ئاژه‌له‌کانی حەلیمه‌ بوو گله‌ییان له‌ شوانه‌کانی خۆیان ئەکرد که‌ بۆچ ئەوانیش وه‌ک شوانه‌کانی حەلیمه‌ ئاژه‌له‌کانیان له‌ شوینی چاک دا ناله‌وه‌رینن ؟ داویان لی‌ نه‌کردن که‌ له‌و شوینه‌دا بیان له‌وه‌رینن که‌ ئاژه‌له‌کانی حەلیمه‌ی تیا نه‌له‌وه‌رین ..

که چینی بی‌هوده بو ، هموو روژی ناژه‌له کانی حلیمه به گوانی پر له شیره وه نه‌گه‌رانه وه و ، ناژه‌له کانی تر دلۆپیک شیریان تیا نه‌بوو ..

هه‌روا خیر و به‌ره‌که‌ت به‌سه‌ر مال و مندالی حلیمه‌دا نه‌رژا ، هه‌تا نازیز دوو سالی ته‌واو کرد و حلیمه له شیری بری‌یه‌وه . به‌لام له‌و دوو ساله‌دا وه‌ها گه‌وره نه‌بوو که له منداله‌کانی تری نه‌ته‌کرد .. به‌و دوو ساله کورپکی به‌هیزی لی‌هاتوو لی‌ده‌رچوو ..

دوای دوو سال ته‌مه‌ن حلیمه موحه‌مه‌دی هه‌ل گرت و هینایه‌وه بو مه‌که‌که بو لای دایکی تا چاوی پی بکه‌وی .. حلیمه حه‌زی نه‌ته‌کرد موحه‌مه‌دی خۆشه‌ویستی ﷺ لی بسیننه‌وه .. یه‌که‌م له‌به‌ر نه‌وه‌ی موحه‌مه‌د گیان وه‌ک منالانی تر نا‌ره‌ه‌تیی له‌سه‌رشانیان نه‌بوو .. مندالیکی ریک و پینکی پاک و ته‌میز بوو .. بی‌گریه و بی‌بیانو بوو .. دووه‌میش له‌به‌ر نه‌و خیر و به‌ره‌که‌ته‌ی که به‌سه‌ر مال و حاله‌ی حلیمه‌دا رژا بوو .. به‌لام چار نه‌بوو نه‌بوا بی‌باته‌وه .. که هینایه‌وه مه‌که‌که و دایکی چاوی پی که‌وت ، تیر تیر سه‌یری کرد پاشان باوه‌شی پی‌دا کرد و ماچیشی کرد .. زۆری پی خۆش بوو که دیی و موحه‌مه‌د گیان له‌ش ساغ و ته‌ن دروسته و ، به‌چاکیش گه‌وره بووه ..

حلیمه دلێ نه‌ته‌هات موحه‌مه‌د له مه‌که‌که به‌جی به‌ئیلی ، بۆیه له دایکی پارایه‌وه تا موحه‌مه‌دی پی‌بداته‌وه تا له‌گه‌ل خویا بی‌باته‌وه بو ناوچه‌ی نه‌وه‌ی سه‌عد ، تا له‌وی گه‌وره ببی .. چونکه ده‌رد و دای مه‌که‌که زۆره .. نه‌وه‌نده‌ی لی پارانه‌وه تا دایکی قه‌ناعه‌تی کرد و دوای پشوو‌دان و هه‌سانه‌وه موحه‌مه‌دیان هه‌ل گرت و گه‌رانه‌وه هه‌واری خۆیان ..

حلیمه و شه‌یمای کچی موحه‌مه‌دیان زۆر خۆش نه‌ویست بۆیه هه‌میشه یارییان له‌گه‌ل‌دا نه‌کرد و هه‌لیان نه‌په‌راند و به‌ئاوازه‌وه شیعیان بو نه‌وت و دوعای سه‌لامه‌تیان بو نه‌کرد . بو نمونه حلیمه نه‌یوت :

یا رب إذا أعطیته فأبقه وأعسله إلى العُلا ورَقّه
و ادحض أباطیل العدا بحقه

شه‌یماش نه‌یوت :

یارب أبق أخي محمداً
ثم أراه سيدا مسوداً
حتى أراه يافعاً وأمرداً
واكتب أعاديته معاً والحسداً

وَأَعْطَهُ عِزًّا يَدُومًا أَبَدًا

پیغهمبهری خوا ﷺ له هه‌موو که‌س زیاتر چاکه‌ی له‌بهر چاو بوو و ، هه‌میشه به چاکتر پاداشتی نه‌دایه‌وه .. به تایبتهت چاکه‌ی مائی حاریت و حه‌لیمه . نه‌وه‌بوو دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی نی‌سلام باوک و دایکی شیریی هاتنه لای و ، نه‌ویش عه‌باکه‌ی خۆی بۆیان راخست و ، سیله‌ی ره‌جمی له‌گه‌لیان‌دا به‌کار هی‌نا و ریژی چاکه‌ی لی گرتن . له دوا‌ی فه‌تھی مه‌که‌ش که جه‌نگی هه‌وا‌زین رووی دا و زۆریک له ژن و مندالیان که‌وتنه ده‌ست موسلمانان ، شه‌یاش یه‌کی بوو له‌و نافره‌ته دیلانه .. که پیغهمبهری خوا ﷺ شه‌یای ناسی‌یه‌وه ، پیی فرموو :

((إن أحببت فعندي محبة مكرمة ، وإن أحببت أن أمتعك ، وترجمي إلى قومك فعلت)) . فرمووی : نه‌گه‌ر پیتهت خۆش بی لی‌ره لای خۆم بمی‌نیه‌وه ، نه‌وه خۆشه‌ویست و به‌ریژی له‌لامان و ، گه‌ر پیتهت خۆش بی پی‌ویستیتهت بۆ جی به‌جی بکه‌م و بگه‌ریته‌وه ناو خزمه‌کانت ، وا نه‌که‌م .

وتی : پی‌ویستییم بۆ جی به‌جی بکه‌یت و بم‌نی‌ریته‌وه بۆ ناو خزمه‌کاتم . نه‌وه‌بوو به جوانیی سیله‌ی ره‌جمی له‌گه‌ل‌دا نواند و ، ریژی لی گرت و نارده‌وه بۆ ناو خزمه‌کانی . نه‌لین : به‌نده‌یه‌ک و که‌نیزه‌کیکی پیشکه‌ش کردوه ، نه‌ویش له یه‌کی ماره کردوون و مندالیان بووه . شایانی باسه که نه‌و رۆژه ته‌مه‌نی پیغهمبهری خوا ﷺ له شه‌صت سال زیاتر بووه و ، ته‌مه‌نی شه‌یاش به‌ره‌و حه‌فتا سالیی ریشتوه .

دووهم : سنگ له‌ت کردن

رۆژیکیان موحه‌مه‌د ﷺ و برا شیریی‌یه‌که‌ی که له ته‌مه‌نی چوار سالیی‌دا بوون ، له پشتی ماله‌کانه‌وه به لای مه‌په‌وه بوون ، له نا‌کا‌و برا‌که‌ی رای کرده‌وه بۆ ماله‌وه و هاواری کرد : دوو پی‌او که جل‌وبه‌رگی سپی‌یان له‌به‌ردا بوو هاتن برا قوره‌یشی‌یه‌که‌میان گرت و پالیان خست و سکیان دریی !!

حه‌لیمه‌ش له‌گه‌ل می‌رده‌که‌ی به په‌له به‌ره‌و پیغهمبهری خوا ﷺ نه‌رۆن نه‌بینن وا هه‌ستاه‌ته‌وه سه‌ر پیی و ره‌نگی‌شی هه‌ل بزرکاوه . حه‌لیمه و می‌رده‌که‌ی نه‌ی‌گرن و ماچی نه‌که‌ن و حاریت لیی نه‌پرسی : رۆله گیان ! چیت به‌سه‌ر هاتوه ؟!

فهرمووی : ((جَاءَنِي رَجُلَانِ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بَيْضٌ ، فَأَضْجَعَانِي ، وَشَقَّ بَطْنِي ، ثُمَّ اسْتَخْرَجَا مِنِّي شَيْئًا لَا أُدْرِي مَا هُوَ ؟ فَطَرَحَاهُ ، ثُمَّ رَدَّاهُ كَمَا كَانَ)) !!

فهرمووی : دوو پیاوی جل و بهرگ سپیی هاتن و ، پالیان خستم و ، سکیان دپیم و ، پاشان شتیکیان تیا دهرهینا که نازانم چیی بسو ، فری پان دا و ، پاشان وه کو خویان لی کرده وه ..

نیتر نهی هیئنه وه ماله وه .. حاریث له م رووداوه تی ناگات و ترسی لی نه نیشی که موحه مدهی نازیزیان تووشی شتیکی خراب هاتی ، بویه داوا له حلیمه نه کات که هه تا زوه و ، مه ترسی یه کی لی دهرنه که وتوه بی به نه وه بۆ لای که س و کاری و ، با له جیاتی چاکه و پیاوه تیی به خیوکردنی ، خه جالته نه بن .. کوره به ناچاری هه له نه گرن و نهی به نه وه مه که لای دایکی . که دایکی نه مه نه بیننی سهری سوپ نه مینی ، بویه پرسیار نه کات : نهی دایه نی دل سوژ ! چون هیئاوته ته وه ، له کاتیک دا که تو زور له سهر نه وه سوور بوویت له لات بینیتته وه ؟

حلیمه وه لایمی نه داته وه : له خوا به زیاد بی کوره که م گه وره بووه و ، نه وهی له سهر شام بووه جی به جیم کردوه و ، خوا نه خراسته نه ترسام شتیکی لی روو بدات ، بویه منیش بهو شیوه یه ی که تو پیته خویش بیت هیئاومه ته وه بوته . خاتوو نامینه بروای به قسه کانی حلیمه نه کرد ، بویه وتی : نه مه کاری تو نیه ، راستی یه که یم پی بلی .. وازی نه هیئا هه تا حلیمه راستی باسه که ی بۆ دایکی گیرایه وه . نه ویش وتی : ترسایت شهیتان دهستی لی بووه شینی ؟! وتی : به لی . وتی : نه به خوا ، شهیتان دهستی به سهریا ناروا و ، نه م کوره شم پایه دار نه بیته ، هه والیت بۆ بگپرمه وه ؟

حلیمه نه لیت : به لی .

نه لیت : کاتیک که سکم پیوه ی پر بوو چاوم لی بوو نووریکم لیوه دهرچوو که کوشکه کانی بوصرای له ولاتی شام رووناک کردنه وه بۆم . پاشانیش به خوا نه م دیوه هیچ سکیک نه وه نده سووک و ناسان بیت ، کاتیکیش که له دایک بسو و که وته زهویی هه ردوو دهستی له سهر زهویی دانان و ، سهری بۆ ناسمان بهرز کرده وه .. گوئی مدهری و وازی لی بینه .

بهم شیویه دایکی دلّی حلیمه‌ی دایه‌وه و ، به‌وی‌ری ریژ و نیحترامه‌وه خوا
حافیزی لیّ کرد و ، ره‌وانه‌ی ولّاتی خوئیانی کرده‌وه .

کۆمه‌لّیک له هاره‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوایش ﷺ پیّی نه‌لّین : نه‌ی پیغه‌مبه‌ری
خوا ! هه‌والّی خوتمان بوّ باس بکه . فه‌رمووی : ((نَعَمْ ، اَنَا دَعُوَّةُ أَبِي اِبْرَاهِيمَ ،
وَبُشْرَى اُخِي عَيْسَى ، وَرَأَتْ اُمِّي حَيْنَ حَمَلْتِ بِي اَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ اَضَاءَتْ لَهَا
قُصُورَ الشَّامِ ، وَاسْتَرْضَعَتْ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ ، فَبَيْنَا اَنَا مَعَ اَخٍ لِي خَلْفَ يُوْتِنَا
نَرَعَى بَهْمَا لَنَا اِذْ اَتَانِي رَجُلَانِ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بَيْضٌ بَطَسَتْ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءَةٌ ثَلْجًا ، ثُمَّ
اَخَذَانِي فَشَقَّ بَطْنِي ، وَاسْتَخْرَجَا قَلْبِي فَشَقَّاهُ ، فَاسْتَخْرَجَا مِنْهُ عِلْقَةً سَوْدَاءَ فَطَرَحَاهَا ،
ثُمَّ غَسَلَا قَلْبِي وَبَطْنِي بِذَلِكَ الثَّلْجِ حَتَّى اَنْقِيَاهُ ، ثُمَّ قَالَ اَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : زَنَهُ بِعَشْرَةِ
مَنْ اُمَّتِهِ ، فَوَزَنَنِي بِهِمْ ، فَوَزَنْتُهُمْ ، ثُمَّ قَالَ : زَنَهُ بِمِائَةِ مَنْ اُمَّتِهِ ، فَوَزَنَنِي بِهِمْ ،
فَوَزَنْتُهُمْ ، ثُمَّ قَالَ : زَنَهُ بِالْفِ مِنْ اُمَّتِهِ ، فَوَزَنَنِي بِهِمْ ، فَوَزَنْتُهُمْ ، ثُمَّ قَالَ : دَعَا عَنكَ ،
فَوَاللّٰهُ لَوْ وَرَزَنْتَهُ بِاُمَّتِهِ لَوَزَنْتَهَا)) . (سیره ابن هشام : ۱ / ۱۶۶) . قال ابن كثير : وهذا إسناد جيد قوي .

فه‌رمووی : به‌لّیّ من نه‌نجامی نزا و پارانه‌وه‌ی نی‌یراهیمی باوکه گه‌وره‌مم و ،
مژده‌که‌ی عیسی‌ای برامم و ، کاتیکیش که له سکی دایکما بووم ، دایکم نووریکی
وه‌های بینی که لی‌وه‌ی ده‌رچوو کۆشکه‌کانی شامی بوّ رووناک کرده‌وه و ، له‌ناو
نه‌وه‌ی سه‌عدی کوپی بی‌کریش‌دا شیرم پی‌دراوه .. کاتیکی که له‌گه‌لّ برایه‌کم‌دا له
پشتی ماله‌کامانه‌وه خه‌ریکی مه‌ر له‌وه‌پانندن بووین دوو پی‌او‌ی جل‌وبه‌رگ سپیی
(که جی‌ریل و می‌کانیل بوون) هاتن و ته‌شتیکی له نالتوون دروست کراویان پیّ
بوو که پر له به‌فر بوو . منیان گرت و سکیان له‌ت کردم و ، دلّیان ده‌ره‌یتنام و ،
له‌تیان کرد و ، نه‌لقه‌یه‌کی ره‌شیان تیایا ده‌ره‌یتنا و ، فری‌یان دا . پاشان دلّ و
سکمیان به‌و به‌فره‌وه‌ها شوژدن هه‌تا پاک پاکیان کردنه‌وه و ، پاشان یه‌کیکیان به
هاوپی‌که‌ی وت : به‌ده‌که‌سی نوممه‌ته‌که‌ی‌دا کی‌شانه‌ی بکه . نه‌ویش کی‌شانه‌ی
کردم و ، من له هه‌موویان قورس‌تر بووم . پاشان وتی : به‌سه‌د که‌سی
نوممه‌ته‌که‌ی‌دا کی‌شانه‌ی بکه . نه‌ویش کی‌شانه‌ی کردم و ، من له هه‌موویان قورس
تر بووم . پاشان وتی : به‌هه‌زار که‌سی نوممه‌ته‌که‌ی‌دا کی‌شانه‌ی بکه . نه‌ویش
کی‌شانه‌ی کردم و ، له هه‌موویان قورس‌تر بووم . پاشان وتی : وازی لیّ به‌یتنه ،
ده‌به‌خوا نه‌گه‌ر به هه‌موو نوممه‌ته‌که‌ی‌دا کی‌شانه‌ی بکه‌ی نه‌م له هه‌موویان
قورس‌تر نه‌بیّت ..

تیمام موسلیم یش نهم چیرۆکی بهم شیوه گیراوه تهوه :

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَاهُ جَبْرِيلُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْغُلَّامَانِ فَأَخَذَهُ فَصَرَعَهُ ، فَشَقَّ عَنْ قَلْبِهِ فَاسْتَخْرَجَ الْقَلْبَ ، وَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَلَقَةً سَوْدَاءَ ، فَقَالَ : هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِّنْ ذَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ ، ثُمَّ لِأُمَّهُ ، ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ ، وَجَاءَ الْغُلَّامَانِ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ - يَعْنِي ظَنَرَهُ - فَقَالُوا إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ ، فَاسْتَقْبَلُوهُ وَهُوَ مُنْتَقِعُ اللَّوْنِ . قَالَ أَنَسٌ : وَقَدْ كُنْتُ أَرَى أَثَرَ ذَلِكَ الْمَخِيطِ فِي صَدْرِهِ .^{۶۳}

ئه گيریتتهوه كه جيبریل سهلامی لی بی دیتته لای پیغه مبهری خوا ﷺ كه له گهڻ مندالان دا یاری ته کرد ، گرتی و دای به زهویی دا و ، سنگی لهت کرد و دلی دههینا و لهتی کرد و نهلقهیه کی رهشی لهناویا دههینا و فهرمووی : ته مه بهشی شهیتانه ، پاشان له تهشتیکی زیرین دا به ناوی زهمزه شووردی ، پاشان لکاندی یهوه و خستیهوه شوینی خۆی و ، مندالانیش به پهله خۆیان گه یانده لای حهلیمه و وتیان : موحه مه دیان کوشت . که چوون به پیرهوه نه بینن وا به رهنگ هه ل بزرکاویی هاتهوه .

ته نهس نه لئی : شوینی نهو دورینه وهیه له سهر سنگی به دبی نه کرد ..
وه نه بی لهت کردنی سنگی پیروزی پیغه مبهر ﷺ هه ر نهم جاره بووبی ، به لکو دوو جاری تریش سنگی لهت کراوه .. جارێک له کاتی بوون به پیغه مبهر و ، جارێکیش له کاتی گهشتی نیسرا و میعراج دا .. شایانی باسه که لهت کردنی سی ههم به فهرمووده ی صه حیج ، که بوخاریی و موسلیم ریوایه تیان کردوون ، چه سپاوه .^{۶۴}

لهت کردنی یه کهم بۆ لابر دنی نهو نهلقهیه بوو که بهشی شهیتان بوو ، واته بهشی نهفس و ناره زوه کانی ، که دیاره هه موو که سی نهفسی نه ماره ی هه ولئی له گهڻ ته دا تا گو مپرای بکات . جا خوای گهوره نه یه وی یه کهم خۆشه ویستی لهوه رزگاری بی و به هیهچ شیوه یه که شهیتان نه توانی له خشته ی بهری .

^{۶۳} صحیح مسلم بشرح النووي : ۲ / ۲۱۶ ط حجازی .

^{۶۴} سهیری کتیبی (الإنشاء والمعراج) ی دکتۆر محمد بن محمد أبو شهبة بکه : ۱ / ۵۵ - ۶۶ .

لەت کردنی دووهم جاریش بۆ ئەوه بوو بەو پەری وریایی و هۆشیاری یهوه
 فرمانی ناسمان وەرگیری و ، دلی بتوانی قورئانی پڕۆژ لە بەر بکات و پیتیکی
 لی تیکەڵ نەبیت ، تا بە تەواوترین شیوه دینی خوا بگه‌یه‌نی ..

لەت کردنی سێهەمیش نامادە کردنی بوو بۆ ئەو خێر و بەرە کەت و فیوضاتە
 خواییانە کە لە شەوی میعراج دا پیشکەشی ئەکرین و ، بۆ ئەو بەلگە و نیشانە
 ناکرایانەش کە پەرورەدگاری پیشکەشی ئەکات و ، بۆ ئەوه‌ش تا لە نەینیی
 ئیسرا و میعراج بە جوانیی تۆ بگات . دیارە ئەمەش هەمووی پێویستی بە
 فراوانیی سنگ و دامەزراویی دل هەیه .

سێهەم : مۆری پیغەمبەرایەتی

چەندین ریوایەت دەربارە ی ئەوه هاتوون کە پارچە گوشتیکی بەرزەوه بوو و ،
 بە موو داپۆشراو ، لەسەر شانی چەپی پیغەمبەری خوا ﷺ هەبوو ، بە وینەش
 هیلکە ی پۆر یان کۆتر ، وەک لە صدیحی بوخاریی و موسلیم دا هاتوو . ئەمەش
 بە مۆری پیغەمبەرایەتی ناسراو .. جا ریوایەتەکان ئەوه ئەگه‌یه‌نن کە ئەم مۆرە
 لە کتیبە پێشووەکان دا بە یەکی ئە نیشانەکانی پیغەمبەرایەتی لە قەلەم دراوه ،
 وەک لە چیرۆکی بەحیرای راهیب دا هاتوو . ئەوه‌بوو بە هەر حال هەولێ دا تا
 چاوی بە مۆرە کە ی سەر شانی کەوت و ، کە لە لای یەقین بوو خۆیەتی ئەبوطالبی
 مامە ی تێگه‌یاندا .

ئەوه ی راستیی بی ئەم مۆرە دوا ی لەدایک بوونی لەسەر شانی پەیدا بوو و ،
 راست تریش دوا ی لەت کردنی سنگی . ئەوه‌ش کە ئەللی پێوه ی لەدایک بوو
 رایەکی لاوازه . (شرح المواهب : ۱ / ۱۹۲)

هەردوو ئیمام ، بوخاریی و موسلیم بە سەنەدی خۆیان لە سائیبی کوری
 یەزیدەوه ، لە صدیحە کە بیان دا ریوایەتیان کردوو کە وتوو یه : پورم - مەبەستی
 لە خوشکی دایکیەتی - بردمی بۆ خزمەتی پیغەمبەری خوا ﷺ و ، وتی : ئە ی
 پیغەمبەری خوا ! ئەم خوشکەزایەم نازاری هەیه . ئەویش دەستی موبارەکی هی‌نا
 بە سەرم دا و ، دو‌عای فەر و بەرە کەتی بۆ کردم . پاشان دەست نوژی گرت و ، لە

ناوی دهست نویژه کهیم خوارده وه و ، له پشتیه وه وهستام و ، له نیوان ههردوو شانی دا سهیری مؤری پیغه مبهرایه تیمیم کرد که وهک هیلکهی پۆر وهها بوو .^{۶۵}

نیمام موسلیم یش به سه نه دی خۆی له جابیری کوری سه مور وه ریوایه تی کردوه که وتوویه : له سه ر پشتی پیغه مبهری خوا ﷺ مۆرێکم دیسی که وهک هیلکهی کۆتر وهها بوو .^{۶۶}

چوارهم : بۆ لای دایکی

نازیزمان له مائی حلیمه چوار سالی تهواو کرد .. به رهوشتی جوان و ژیریسی کهم وینه و ههلس و کهوتی رێک و پیکه وه تهو ماوهیهی له ناو نه وهی سه عه ددا به سه ر برد .. بوو بووه نمونهی مرۆفی بهرپرز .. هه ر بهو مندالییه هه موو که سێ پیتی سه رسام بوو .. وینهیه کی تا قانهی پهروه رده بوو .. نه وه بوو له سالی چواره م دا ، یان له سه ره تای سالی پینجه م دا حلیمه هینایه وه بۆ لای دایکی ، نه مه ش دوا ی سنگ له ت کردن ..

جا ههروهک له رهوشت و ههلس و کهوت دا هه ل کهوتوو بوو ، وه هاش له بالا و له ش و لاردا هه ل کهوتوو بوو ، که هه یج مندالییک لهو ته مه نه دا وهها گه ش و پی کهوتوو نه بوو ..

هاته وه لای دایکی تا ماوهیه کیش له گه ل ته ودا بژیی ، نه وه کو نه ویش زۆری به دنیا وه نه مابۆ و ، وهک باوکی به جیی بهیلتی ..

خاتوو تامینه به چاوێکی پر له ریزه وه سه یری موحه مده دی نازیزی نه کرد ، چونکه ناگاداری نه وه بوو که نازیزی مندالیکی ناسایی نیه ، وهک مندالان .. به لکو پیاوێکه له سه رووی هه موو پیاوانه وه .. هه ر بهو مندالییه دیار بوو که پاشه ر پۆرێکی روونی هه یه و ، بۆ کارێکی تایبه تی و مه زن به دیی هینراوه ..

پیکه وه ژیان هه تا ته مه نی نازیز گه یشته شه ش سالان .. دایکی وای به چاک زانیی له گه ل موحه مده دی خۆشه ویستی دا ﷺ سه ردانی خالوانی عه بدولوطه للیبی باپیری بکه ن له شاری یه شریب ، که له نه وهی نه ججار بوون ، تا نه م کوره لاوچاکه بزانی که نه م خالوانه ی چۆن خزمیکی دلسۆزن بۆی ، که نه وه بوو له دوا ی بوونی به

^{۶۵} صحیح البخاری - کتاب المناقب - باب خاتم النبوة .

^{۶۶} صحیح مسلم - کتاب الفضائل - باب صفة خاتم النبوة .

پیغه‌مبەر و ، دواى كۆچ كوردنى بۆ مەدینە نەوہى نەججار ریزیكى تاییه‌تی‌یان له خۆی و له هاوہ‌لانی و له دینە‌كەى گرت و ، خزمیكى یە‌كجار چاك دەرچوون . ئەمە له لایە‌كەوہ . له لایە‌كى تریشەوہ ئەم سەردانەیان بۆ ئەوہ‌بوو كە سەریك له قەبرە‌كەى عەبدوللای جوانە‌مەرگی خۆشە‌ویستیان بدن ، كە وا له شاری یە‌شریب دا بە گل سپی‌راوہ .. دیارە ئەم چەند ماوہیە نامینە ئەبێ چۆنیە‌تیى كۆچی دواى عەبدوللای می‌ردى بۆ موحمەدى كورپى باس كەردبێ ، بەو بۆنەوہ نازیزیش حەزى كەردبێ سەریك لەو شارە بدن كە باوكى تیا نی‌ژراوہ .

خاتوو نامینە لە‌گە‌ڵ كورپى خۆشە‌ویستی‌دا و بە یاوہ‌ریی عەبدولموطە‌للیبى خەزووری و ، لە‌گە‌ڵ ئوم ئەمەن ، بەرە‌كەى حەبە‌شیى ، كە كە‌نیزە‌كى عەبدوللای بوو ، له مە‌ككە دەرچوون و لە‌گە‌ڵ كاروان‌دا گە‌یشتنە یە‌شریب .. لەوێ چوونە مالى ناییغەى نەججاریى خزمیان كە عەبدوللای ئەوان نی‌ژرا بوو و ، بۆ ماوہى مانگیك لەوێ مانەوہ و ، بە كۆل فرمی‌سکیان بۆ نازیزیان هە‌ل رشت و ، موحمەدیش ﷺ ئەو كاتە واتای هە‌تیویى له خۆی‌دا بە‌دیى كەرد .

دواى ئەوہ خواحافیزی‌یان لە خزمان كەرد و لە‌گە‌ڵ كاروان‌دا گە‌رانەوہ بۆ مە‌ككە .. له رینگادا خاتوو نامینە نە‌خۆش كەوت و ویستی خوا وە‌ها بوو كۆچی دواى بكات و ، هەر لەوێ لە گوندی (نە‌بواء) نی‌ژرا و ، نازیزیش لە‌سەر قەبرە‌كەى چۆكى دا و بە خوڤ فرمی‌سكى گەرمى بۆ مەرگی ناخ‌لۆفى داىكى هە‌ل رشت .. وەك چاوى بە باوكى نە‌كەوت ، له داىكیشى زۆر زوو جیا بوویەوہ و تاسەیان له یەك نە‌شكا .. ئیتەر فەرمانى خوایە .. ئەبێ خۆشە‌ویستە‌كەى وە‌ها گەورە ببێ .. تا سۆزى تە‌واوى بە‌رامبەر بە هە‌موو مرۆ‌فیتك هە‌بێ ..

دواى پیغه‌مبەر ﷺ ، دواى كۆچ كوردنى بۆ مەدینە ، هەندى بیرە‌وہ‌ریى ئەو گە‌شتەى ئە‌گێ‌رایەوہ .. ئەى فەرموو : لە‌گە‌ڵ داىكەم‌دا هاتینە نی‌رە .. قەبرى عەبدوللای باوكم لەم خانووە‌دايە .. له بیرى نەوہى عەدیى كورپى نەججار فیترى مە‌لە‌كەردن بووم ..

پینچەم : له لای باپیری

عەبدولموطە‌للیب موحمەدى كورپە‌زای دل‌شكستی هێنایەوہ مە‌ككە و ، لە‌لای خۆی هێشتیەوہ .. زۆر بە‌زەبى پیا هاتەوہ .. ئەوان ویستیان بە سەردانى یە‌شریب

که می دلی موحه محمد گیان خوښ بکن ، که چیی به مردنی دایکی کۆستیکی تریشی کهوت و ، نه و نه دی تر خه مبار بوو .. بو ته مه له هه موو منداله کانی زیاتر به زهیی پیا نه هاته وه و ، له خۆی نزیکی نه خسته وه و ، نه نه هیشت ته نیا بکه ویت . هه رکه ی نانیشیان بو عبدالله لیب دابنایه نه نه خوارد هه تا موحه مدیان بانگ بکردایه و بهاتایه له گه لیا نانی بخواردایه . جا ته م دلدانه وه یه ی عبدالله لیب بوو بووه هۆی ساریژ کردنی زامی بی باوک و دایکی موحه محمد .

له ولاره نوم نه یه ن ٦٧ وه کو دایکیکی دل سوژ سه روکاری نه کرد ، هه تا که گوره بوو چاکه ی نوم نه یه نی له بهر چاو بوو و نه ی فهرموو : ((هي اُمي بعد اُمي)) . عبدالله لیب یش زۆر جار نوم نه یه نی ناگادار نه کرده وه هه تا چاو له موحه محمد کلا نه کات ، چونکه ته م منداله پیاویکی ناوداری لی دهر ته چی و ، نه هلی کیتاب وه های دهر ته برن که نه بیته پیغه مبهری ته م نوم ته .. باپیری هه ر چه نده سه رنجی هه لئس و کهوت و سیفته و سه روشتی نازیزی نه دا ، دلی نه گه شایه وه ..

عبدولموظه لیب فهرشیکی تایبه تی خۆی هه بوو که له سیبه ری که عبه دا بویان رانه خست و هیچ کورپکی له سه ری دانه نه نیشت ، به لکو هه موویان به دهوری فهرشه که دا دانه نیشت و چاره پوان بوون باوکیان له مال دهر چیته و بیته له سه ری دابنیشی .. که چیی موحه محمدی نازیز ﷺ که ته مه نی کهوت و هه شت سالان بوو ، ته هات و نه چوه سه ر فهرشه که ی باپیری و له سه ری دانه نیشت .. مامه کانی نه یان ویست هه لی بسینن و ده ری که ن . جا ته گه ر باپیری چاوی له و کاره یان بوایه نه ی وت : واز له م کورهم بهینن ، ده به خوا خاوه نی پایه و پله نه بیته .. دوا ی نه وه له گه ل خۆی دا له سه ر فهرشه که ی دای نه نا و ، ده ستی راستی به پشتیا نه هینا و نه شی گوشیی به خۆیه وه و ، به هه لئس و کهوت و کرده وه کانی یه که جار دلخۆش نه بوو . که ته مه نی نازیز گه یشته هه شت سال و دوو مانگ و ده رۆژ عبدالله لیبی باپیری له مه که که دا کۆچی دوا یی کرد و ، پیش مردنیشی وای به چاک زانیی

٦٧ نوم نه یه ن : ناوی به ره که ی حه به شی به و کچی (ثعلبة) ی کوری حیصن ه . که نیه که ی عبدالله بوو ، پاشان بووه که نیه که ی پیغه مبه ر . زوو به زوو موسلمان بوو و هه ردوو کۆچی حه به شه و مه دینه ی کرد . نه وه ی سه حیح بی نه وه یه که دوا ی کۆچی دوا یی پیغه مبه ر به پینج مانگ کۆچی دوا یی کرده وه .

موحه‌مهد بداته دهست نهبوطالیبی کورپی ، چونکه نهو برای دایک و باوکی عه‌بدوللا بوو .

شه‌شهم : له‌لای سامه‌س

وه‌نه‌بی نهبوطالیب گه‌وره‌ترین یان ده‌وله‌مه‌ندترین کورپی عه‌بدولموطه‌لیب بووبی، به‌لکو ماقوول‌ترین و پایه‌دارترین و نه‌فس پاک‌ترین که‌سی قوره‌یش بوو و ، موحه‌مهدی برازایشی یه‌کجار خوش‌نه‌ویست ، به‌راه‌یه‌ک که هیچ کام له کوره‌کانی خۆی نه‌وه‌نده خوش‌نه‌وه‌یستن ، به‌لکو نه‌می پیش‌ه‌موویان نه‌خست .. نه‌بوا له‌گه‌ل خۆی‌دا نانی بخواردایه و ، بخه‌وتایه . که له مالیش ده‌رنه‌چوو له‌گه‌ل خۆی‌دا نه‌ی برده‌ده‌روه ..

بو نان خواردن به‌تایبه‌تی حیسابی بو موحه‌مهدی برازای نه‌کرد .. نه‌وه‌بوو نه‌گه‌ر مال و مندالی نهبوطالیب به‌تاک و به‌کو نانیان بخواردایه تیر نه‌ته‌بوون ، به‌لام نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خویان ﷺ له‌گه‌ل‌دا بویه‌تیریان نه‌خوارد . بو‌یه‌که نهبوطالیب بی‌ویستایه نانیان ده‌رخوارد بدات . نه‌ی وت : بوه‌ستن تا کوره‌که‌م دیت .. نیت‌ر که پیغه‌مبه‌ر نه‌هات و له‌گه‌لی نه‌خواردن ، خواردنه‌کیان لی‌ی نه‌مایه‌وه . نهبوطالیب یش له‌مه‌سه‌ری سوږ نه‌ما و نه‌یوت : به‌راستی تو مویاره‌کی .

مندالان که به‌یانیان له‌خه‌وه‌له‌نه‌ستان چاویان ریپۆقه‌ی نه‌کرد و قژیان نه‌دژرا ، که‌چی موحه‌مهدی نازیزپاک و خاوین و ریک‌ویک له‌خه‌وه‌له‌نه‌ستا .. هه‌تا نهبوطالیب زیاتر سه‌رنجی ره‌فتاری شیرین و هه‌لس و کهوت و نان خواردن و قسه‌کردنی پیغه‌مبه‌ری خوی نه‌کرد ، که له‌و ته‌مه‌نه‌دا هیچ مندالیک عه‌قلی پی‌یان نه‌ته‌شکا ، نه‌وا زیاتر خوشی نه‌ویست و ریژی لی‌ نه‌گرت ..

ماوه‌ی مندالیی به‌چاودیری و ، ماوه‌ی گه‌وره‌ییشی به‌به‌رگری لی‌کردن ، زیاتر له‌چل سان نهبوطالیب به‌دلسۆزی‌یه‌وه سه‌روکاری موحه‌مهدی برازای کرد . نین عه‌ساکی له‌جه‌له‌مه‌ی کورپی عه‌رفه‌طه‌وه ته‌خریجی کردوه که وتوویه : هاتمه‌مه‌که ، نه‌بینم خه‌لکه‌که گرانی‌یانه ..

قوره‌ییشی‌یه‌کان وتیان : نهبوطالیب ! گرانیی که‌وته شیوه‌که‌وه و ، مال و مندال هیچیان نیه‌بی خۆن ، ناده‌ی داوای باران بارین بکه . نهبوطالیبیش هاته‌ده‌روه و ،

مندالیکیشی له گه لدا بوو به وینهی خۆری به هور بهرگیراو ، که هوریکیشی رهش رهش لئی رهوی بیتسه و ، چهند مندالیکیش به دهوریا بوون . نهبوطالیب منداله که ی برد و ، پشتی نووساند به که عبه وه و ، په ناشی بۆ په نجهی مناله که برد و ، په له هوریکیشی بچووکیش به ناسمانه وه نه بوو . له هه موو لایه که وه هور پیدا بوو و ، به خوره م باران هاته خواره وه و ، لافاوی شیوه که هه لسا و ، دهر و دهشت سهوز بوو .

جهوتهم : مهر له وهراندن

پیتغه مبهری خوا ﷺ به مندالیی خهریکی مهر به خیتوکردن بووه . جاری وابووه بۆ خزمه کانی و ، جاری واش بووه بۆ خه لکی مه ککه . به مه هه به مندالیی سه لماندی که دارای رهوشتیکی یه کجار بهرزه ، به وهی که نان و بژتیوی خۆی به ره نجی شان و عه ره قی ناوچه وانی پیدا کردوه . نه وه بوو پیتغه مبهری خوا ﷺ له کاتی گه وره یی دا باسی شوانیی خۆی نه کرد و زۆریش پیتی شادمان بوو .

نیمام نه حمد له نه بو سه عیدی خودری یه وه نه گپرتسه وه که وتوویه : شوانی و شتر و مه ره کان له خزمه تی پیتغه مبهردا ﷺ ده ستیان دا په خۆه لکیشان و شانازیی کردن . پیتغه مبه ریش ﷺ فه رمووی : ((الْفَخْرُ وَالْخِيْلَاءُ فِي أَهْلِ الْإِبْلِ ، وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ)) . فه رمووی : فه خر و شانازیی به لای شوانی و شتره وه یه و ، هیمنی و یقاریش به لای شوانی مه ره وه یه . هه ره ها فه رموویه : ((بُعِثَ مُوسَى وَهُوَ يَرْعَى غَنَمًا لِأَهْلِهِ ، وَبُعِثْتُ أَنَا وَأَنَا أَرْعَى غَنَمًا لِأَهْلِي بِجِيَادٍ)) . فه رموویه : مووسا پیتغه مبه ر سه لامی لی بی که کرا به پیتغه مبه ر مه ری بۆ خزمه کانی نه له وه پراند و ، منیش که کرام به پیتغه مبه ر مه رم له (جیاد) دا بۆ خزمه کاتم نه له وه پراند . هه ره ها فه رموویه : ((مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا وَقَدْ رَعَى الْغَنَمَ)) . فه رموویه : هه موو پیتغه مبه ریک مه ری به خیتو کردوه . ها وه لانی وتیان : تۆیش ؟ فه رمووی : ((نَعَمْ ، كُنْتُ أَرْعَاهَا عَلَى قَرَارِيضَ لِأَهْلِ مَكَّةَ)) .^{٦٨} فه رمووی : به لئی ، به چهند قیراطیک مه رم بۆ دانیشتوانی مه ککه نه له وه پراند .

حیکمه تی نه وه ش که پیتغه مبه ران سه لامیان لی بی پیتش هاتنی وه حیسی بۆیان مه ریان له وه پراند بی نه وه یه بۆ بهرپۆه بردنی کاروباری نه ته وه کانیا ن رابیتن ، نه ویش به راهاتن له سه ر شه فه قه ت و به زه یی و ، هه ر به مندالیی له سه ر نارام و

بەرگه‌گرتن رابین و ، بیر له بهرژوه‌ندیی ده‌وریه‌ریان بکه‌نه‌وه و دژی سته‌م و نارده‌وایی بوه‌ستن و ، پشت‌گیری له لاواز و که‌م ده‌ست بکه‌ن .
له بیرمان نه‌چی که خوای گه‌وره له هه‌موو قوناغه‌کانی ژسانی نازیزدا چاودیری تایبه‌تی کردووه تا تووشی هه‌له نه‌بیته و ، به ره‌وشته نزمه‌کانی کۆمه‌لی نه‌فامیی چه‌په‌ل نه‌بیته ..

(ابن الأثیر) ریوایه‌تی کردووه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه :
« ما هَمَمْتُ بِشَيْءٍ مَّا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَعْمَلُونَ غَيْرَ مَرَّتَيْنِ ، كُلُّ ذَلِكَ يَجُولُ اللَّهُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ ، ثُمَّ مَا هَمَمْتُ بِهِ حَتَّى أَكْرَمَنِي بِرِسَالَتِهِ . قُلْتُ لَيْلَةً لِلْغُلَامِ الَّذِي يَرَعَى مَعِيَ بِأَعْلَى مَكَّةَ : لَوْ أَبْصَرْتُ لِيْ غَنَمِي حَتَّى أَدْخُلَ مَكَّةَ ، وَأَسْمُرَ بِهَا كَمَا يَسْمُرُ الشَّبَابُ ! فَقَالَ : أَفْعَلْ ، فَخَرَجْتُ حَتَّى إِذَا كُنْتُ عِنْدَ أَوَّلِ دَارِ بَعْكَةَ ، سَمِعْتُ عَزْفًا ، فَقُلْتُ : مَا هَذَا ؟ فَقَالُوا : عَرَسَ فُلَانٌ بِفُلَانَةَ ، فَجَلَسْتُ أَسْمَعُ ، فَضَرَبَ اللَّهُ عَلَيَّ أُذُنِي ، فَتَمَتُّ ، فَمَا أَبْقَظُنِي إِلَّا حَرُّ الشَّمْسِ ، فَعَدْتُ إِلَى صَاحِبِي ، فَسَأَلَنِي ، فَأَخْبَرْتَهُ ، ثُمَّ قُلْتُ لَيْلَةً أُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ ، وَدَخَلْتُ مَكَّةَ ، فَأَصَابَنِي مِثْلُ أَوَّلِ لَيْلَةٍ ، ثُمَّ مَا هَمَمْتُ بِسُوءٍ » .
(صححه الحاكم والذهبي وضعفه ابن كثير) .

له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا بۆمان ده‌رنه‌که‌وی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیتش هاتنی وه‌چی بۆی ته‌نها دوو جار هه‌ولتی داوه چاو له نه‌فامان بکات ، که‌چی خوای گه‌وره بۆی نه‌ره‌خساندووه و له‌و کاره ناشیرینانه‌ی نه‌فامیی به‌دووری گرتووه هه‌تا خوای گه‌وره نه‌ی کاته هه‌ل بۆارده‌ی خۆی ..

نه‌فه‌رموی : شه‌ویکیان به‌و مندالهم وت که له‌گه‌لم‌دا مه‌ری ته‌له‌وه‌پرانده له ژووری مه‌که‌که‌وه : خۆزگه چاویکت له مه‌ره‌کانی منیش بوايه هه‌تا بچومایه بۆ مه‌که‌که و وه‌ک گه‌نجان شه‌ویکی خۆشم به‌سه‌ر به‌ردایه . وتی : باشه .

نه‌فه‌رموی : رویشتم تا گه‌یشتمه یه‌که‌م مائی مه‌که‌که ، له‌وی گۆیم له ده‌نگی شایی بوو ، پرسیم : نه‌مه چی‌یه ؟ وتیان : شایی فلان و فیساره . منیش دانیشتم و گۆیم گرت ، که‌چی خوای گه‌وره وه‌ک بدا له بناگۆیم خه‌وی پیا خستم و ، به تینی خۆر له‌خه‌و هه‌لسام . نیتر گه‌رامه‌وه بۆ لای هاوه‌له‌که‌م و ، که پرسیری لی کردم ، باسه‌که‌م بۆی گپرایه‌وه .

شه‌ویکی تریش وه‌هام وت و ، چوممه‌وه بۆ مه‌که‌که و ، نه‌و شه‌وه‌ش وه‌ک یه‌که‌م جارم لی هاته‌وه .. نیتر دواي نه‌وه شتی خراب به‌ دلتم‌دا نه‌هات ..

ههشتم : گهشتس شام :

که تهمهنی نازیزمان ﷺ گهیشته دوانزه سالان^{۶۹} له گهډ نه بوطالیبی مامه‌ی دا به نیازی بازارگانیی به‌ره و شام کهوتنه ری . مامه‌ی نیازی نه‌بوو بی‌بات له‌به‌ر مهینهت و ماندوو بوونی ریگا . که چیی که سیری کرد برازا که‌ی نهم گه‌شته‌ی زۆر پئی خۆشه و ، حزی له‌وه‌یه که له مامه‌ی جیا نه‌بیته‌وه . نه‌ویش به‌زه‌یی پیا هاته‌وه و ، له‌گهډ خۆ‌ی دا بردی . به‌رده‌وام رۆیشتن هه‌تا کاروانه‌که گه‌یشته شاری بوصرا له ولاتی شام . له‌وی راهیبیکی لی بوو که ناوی جه‌رجیس بوو و به (به‌حیرا) نه‌ناسرا ، که هندی ئه‌لین زانایه‌کی مه‌سیحی بووه و ، هندیکیش ئه‌لین : حیریکی یه‌هودی ته‌یاء بووه . نهم راهیبه له کتیبه ناسمانی‌یه پیشینه‌کان شاره‌زا بوو و ، نه‌وه‌شی بۆ ده‌رکه‌وتبوو که کاتی ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبهری ناخرزه‌مان ﷺ نزیك بۆته‌وه و ، له‌ناو عه‌ره‌بیش دا هه‌ډ نه‌که‌وی .

که کاروانی قوره‌یشی‌یه‌کان نزیك که‌وته‌وه ، به‌حیرا چاوی له په‌له هه‌وریک بوو که سیبه‌ری بۆ یه‌کی له کاروانه‌که نه‌کرد ، به‌م بۆنه‌وه ، بۆ یه‌که‌م جار نانی بۆ کاروانه‌که دروست کرد و دا‌وای له قوره‌یشی‌یه‌کان کرد که میوانی نه‌و بن . کاتیک که دین بۆ سدر ده‌عه‌ته‌که ریوایه‌تی وا هه‌یه که وای نه‌گه‌یه‌نی پیغه‌مبهریش ﷺ له‌گه‌لیانا هاتوه و ، ریوایه‌تی وایش هه‌یه که وای نه‌گه‌یه‌نی هه‌موویان هاتون جگه له پیغه‌مبهر ﷺ له ژیر دره‌ختیکی نزیك دا به‌جیی نه‌هیلن . که دین به‌حیرا سهرنجی یه‌ک به یه‌کیان نه‌گریت ، ته‌بینی نه‌و که‌سه‌ی که ناویشانی لای نه‌وه تیایانا نه‌ . بۆیه گله‌یی نه‌وه نه‌کات که نه‌و ده‌عه‌ته‌ی هه‌موویانی کردوه ، که چیی وا هندیکیان ناماده نه‌بوون . ئیتر نه‌نیرن به‌ دا‌وای پیغه‌مبهریش دا ﷺ .

کاتی که ناماده بوو به وردیی سهرنجی گرت و ناگاداری هندی سیفته‌ی بوو ، پاشان به هه‌ر فیلیک بوو چاوی به مۆری پیغه‌مبهرایه‌تی نیو هه‌ردوو شانی که‌وت و به‌و شیوه بوو که له کتیبه‌کانی خۆیان دا نووسرا بوو . نه‌وه‌بوو رووی له نه‌بوطالیب کرد و پرسیی : نهم کوره‌ چیه ؟ وتی : کورمه . به‌حیرا وتی : کورپت نه‌و ، باوکی نهم کوره‌ش نه‌ماوه !! نه‌بوطالیب وتی : برازومه . پرسیی : نه‌ی کوا

^{۶۹} مامۆستا نه‌بو له‌سه‌نی نه‌ده‌ویی ره‌جه‌تی خ‌وای لی بی‌ رای وه‌هایه که به ریوایه‌تی صحیح نۆ سالان بووه .

باوکی ؟ وتی : ئەم لە سکی دایکیا بوو باوکی مردوو . وتی : راست ئەکی .
 برازاکت بەرەو بەۆ ولاتی خۆی و ، بی‌پاریزه لە جووله‌که ، بەخوا ئەگەر بی‌بینن
 و ، ئەوێ من لێی ناگادار بووم ئەوانیش لێی ناگادار بین ، تووشی شەر و خراپەیی
 ئەکن . ئەم برازاتە پایە و پلەیه‌کی بەرزی ئەبی .

لە ریوایەتیکی تردا دەری ئەبری که ئەم برازایی ئەبیته سەرداری هەموو
 جیهان و خوای گەورە بە شیوەی (رحمة للعالمین) ره‌وانەیی ئەکات .

ئەبوتالیبیش ئەلی : ئەمەت لە کوێ زانیی ؟

وتی : کاتی که ئیوه لە بارستایه‌که هاتن بەم دیوا ، هەرچی دار و بەرد سوو
 هەر هەمووی چوو بە دەما و سەجده‌ی برد ، دیاره ئەمانەش تەنها بەۆ پیغه‌مبەر
 سەجده ئەبن و ، بە هۆی مۆری پیغه‌مبەرایه‌تی شەوه ئەناسم ، کەوا بە وێنەیی
 سیویک لە بەشی خوارەوێ دەفەیی شانی‌دایە و ، ئیمەش ئەوه لە کتیبە‌کافان‌دا
 ئەبینن . هەرەها داوای لە ئەبوتالیب کرد ئەم برازایی بگێرێتەوه و نەیی با بەۆ
 شام ، ئەوه کو‌یه‌هوود دەستیکی لێ بوەشینن .. ئەوه بوو مامەشی لەگەڵ چەند
 بەندەیه‌کی‌دا ناردیوه بەۆ مەکه .

نۆهەم : جەنگی فیجار :

کاتی که تەمەنی پیغه‌مبەری خوا ﷺ گەیشته چوارده یان پانزه سال جەنگی
 فیجار لە دوورگەدا رووی دا .. ئەم جەنگە لە نیوان قورەیش و هۆزه‌کانی کینانەدا
 لە لایه‌کهوه و ، قەیس عیلان و کۆمه‌کانی‌دا لە لایه‌کی تره‌وه ، رووی دا ..
 فەرمانده‌ی قورەیش و کینانە هەر هەموویان لەم جەنگەدا حەری کۆری نومه‌ییه
 بوو ، واتە باوکی ئەبوسوفیان ، ئەویش بە بۆنەیی تەمەن و پیاوماقوولێی‌هوه .

هۆی بەرپا‌بوونی ئەم جەنگە ئەوه‌بوو که نوعمانی کۆری موندیری پادشای
 عەرەب لە حیره کاروانیکی خۆی نارد بەۆ بازاری عوکاظ ، جا پێوستیی بە
 کەسیکی وه‌ها لێ‌هاتوو هەبوو که کاروانه‌که بخاتە پەنای خۆیه‌وه و کەسیک
 نەتوانی رێی پێ بگری .

رۆژیکیان بەرپرا‌ضی کۆری قەیس کەنایی و ، عوروه‌ی کۆری عوتبه‌ی ره‌ح‌حال
 لە کۆری پادشادا دانیشتبوون و ، پادشا رووی لە دانیشتوان کرد و وتی : کێ ئەم
 بازرگانی‌یەم ئەخاتە پەنای خۆیه‌وه تا بگاتە عوکاظ ؟

به‌پراض - که پیاویکی جه‌رده و خوږیپی بوو و خزمه‌کانی ، به بۆنه‌ی خراب کاری‌یه‌وه ، هیچ متمانه‌یه‌کیان پی نه‌نه‌کرد - وتی : من نه‌ی‌گرمه په‌نام که نه‌وه‌ی کینانه ده‌ستی بۆ نه‌به‌ن .

پادشا وتی : من نه‌مه‌وی بۆ هه‌موو خه‌لکیی بی‌گریته په‌نای خۆت .

عوروه وتی : کاریکی سووک نه‌که‌یت .. سه‌گیکی خوږیپی په‌نایان بدات بۆت ؟ مه‌به‌ستی له به‌پراض بوو . من بۆ هه‌موو دانیش‌توانی بیابان ، دانیش‌توانی نه‌جد و توهامه ، نه‌ی‌گرمه په‌نام .

به‌پراض وتی : عوروه ! بۆ کینانه‌ش نه‌ی‌گریته په‌نات ؟ وتی : به‌لئی ، بۆ هه‌موو خه‌لکییش !

به‌پراض نه‌مه‌ی گرتنه دل و ، خۆی له عوروه داگرت هه‌تا نه‌وه‌بوو به بازرگانی‌یه‌که‌وه به‌ره‌و عوکاظ که‌وته ری و ، له ریگا هه‌لی به ده‌ست هیئا و عوروه‌ی کوشت و کاروانه‌که‌ی نوعمانی فراند و قورپه‌یشیش له بازاری عوکاظ دا بوون و ، هه‌والیان بۆ هات که به‌پراض چ نامه‌ردی‌یه‌کی نه‌نجام داوه .. قورپه‌یش به په‌له خۆیان پینچایه‌وه و گه‌رانه‌وه به‌ره‌و مه‌ککه و ، نه‌یان هیشت هه‌وازین هه‌ستیان پی بکه‌ن .

دوای ماوه‌یه‌ک هه‌وازینیش هه‌والی کورژانی عوروه‌یان بیست و که‌وتنه شوین قورپه‌یش و به‌ر له‌وه‌ی بگه‌نه حه‌ره‌می مه‌ککه فریایان که‌وتن و ده‌ستیان دایه‌ جه‌نگ و کوشتار ، هه‌تا نه‌وه‌بوو قورپه‌یش خۆی دایه په‌نای حه‌ره‌م و جه‌نگ وه‌ستا . به‌لام به‌لئینیان دا سالی نایینده له عوکاظا به‌رامبه‌ر به‌یه‌ک بوه‌ستن .. نه‌م جه‌نگه چوار سالی خایاند ، هه‌تا نه‌وه‌بوو خوای گه‌وره به‌ نیله‌ام دلئی ژیریکی لایه‌کیانی ناگادار کرد و ، داوای ری‌ک که‌وتنی کرد . ته‌وانیش گویان بۆ گرت ، به‌لام دوای نه‌وه‌ی که جه‌نگ هه‌ردوو لای به‌چۆک دا هیئا بوو . له‌سه‌ر نه‌وه ری‌ک که‌وتن که هه‌رلایه‌کیان که‌متری لی کورژا بوو ، خوینی زیاده کورژاوانی نه‌و لایه‌نه‌که بدات .. که سه‌رژمی‌ری‌یان کرد ته‌بینن قورپه‌یش که‌متری لی کورژاوه ، بۆیه خوینی بیست پیای بۆ هه‌وازین بژارد .

نه‌م جه‌نگه له مانگه‌کانی حه‌رام دا رووی دا که خوای گه‌وره جه‌نگ و کوشتاری تیا قه‌ده‌غه کردبوون و ، هه‌ر له‌به‌ر نه‌مه‌یه‌ش ناوترا جه‌نگی فیجار .

جا پیغه‌مبه‌ری نازیزمان ﷺ له‌گه‌ل مامه‌کانی‌دا به‌شداری ته‌م جدنگه‌ی کردووه، که هه‌ندی ته‌لین : وه‌کو نه‌وان تیری ته‌هاویشتن و ، هه‌ندی‌کیش ته‌لین : نه‌و تیرانه‌ی که هه‌وازین ته‌ی‌هاویشتن کۆی ته‌کردنه‌وه و ته‌ی‌دان به‌ده‌ست مامه‌کانیه‌وه .

کاتی‌کیش که بۆته پیغه‌مبه‌ر و پرسپاری لی ته‌که‌ن نه‌وه ده‌ره‌به‌ری که له‌و به‌شداری‌یه‌ش په‌شیمان نیه ، که فه‌رموویه : « قَدْ حَضَرْتَهُ مَعَ عُمُومَتِي ، وَرَقِيتُ فِيهِ بِأَسْهُمٍ ، وَمَا أَحْبُّ أُنِّي لَمْ أَكُنْ فَعَلْتُ » .^{۷۰}

ده‌هه‌م : په‌یمانس « فه‌ضول » :

به‌چوار مانگ دوا‌ی کۆتایی هاتنی جدنگی فیجار ، چهند هۆزێکی قوربه‌یشیی له‌مه‌که‌دا کۆبوونه‌وه و په‌یمانێکیان به‌ست به‌ناوی په‌یمانی فه‌ضول ، که به‌راستی هه‌نگاوێکی مه‌ردانه‌بوو و ، به‌پێرتترین و چاک‌ترین په‌یمان بوو که عه‌ره‌ب له‌سه‌رده‌می نه‌فامیی‌دا ته‌نجامی بده‌ن ..

مه‌به‌ستی به‌ستنی ته‌م په‌یمانه‌بوو نه‌وه‌بوو که نه‌و هۆزانه‌ی به‌شداری تیا ته‌که‌ن به‌هه‌موو هێزێکیانه‌وه یه‌ک بگرن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که له‌مه‌که‌دا هه‌رکه‌سی سته‌می لی بکری ، نیت سا دانیشتووی مه‌که‌که‌بی ، یان خه‌لکی شوینی تری و سهری له‌مه‌که‌که‌دابۆ ، ده‌ست‌به‌رداری نه‌بن هه‌تا مافی بۆ وه‌ر بگرنه‌وه و ، له‌وه‌ش نه‌گه‌رێن که سته‌می لی کردووه هه‌تا هه‌موو مافیکی بۆ بگێرێته‌وه .

هۆی به‌ستنی ته‌م په‌یمانه‌ش نه‌وه‌بوو که پیاویک له‌هۆزی زویه‌ید له‌یه‌مه‌نه‌وه هه‌ندی که‌ل‌وه‌یل بۆ فرۆشتن دینی بۆ مه‌که‌که‌و ، یه‌کی له‌پیاوه‌ده‌سه‌لات‌دار و ناو‌داره‌کانی قوربه‌یش ، که ناوی عاصی کوری وانیلی سه‌همیی بوو ، که‌ل‌وه‌یه‌که‌ی له‌کابرای زویه‌یدی کپی ، به‌لام پاره‌که‌ی نه‌ه‌دایه ، دوا‌ی داواکردنی ناچار بوو په‌نای برده‌به‌ر چهند هۆزێک که له‌عاصه‌وه‌نزیک بوون ، تا مافه‌که‌ی بۆ وه‌ر بگرنه‌وه .. هۆزه‌کانیش ته‌مانه‌بوون : عبدالدار ، مخزوم ، جُمح ، سه‌م ، عدی کوری که‌عب . که‌چی هه‌یچی له‌م هۆزانه‌نه‌هاتنه‌هاواری نه‌و پیاوه‌بی‌که‌سه‌و ، زیاد له‌وه‌ش پیا‌یه‌له‌شاخان ..

زویه‌یدی که ته‌مه‌ی دیی هه‌ستی کرد نرخی مرۆڤ نه‌ماوه ، ناچار بوو له‌کاتی هه‌له‌هاتنی خۆردا چووه‌سه‌ر چپای نه‌بو‌قوبه‌یس و ، قوربه‌یشیی له‌ده‌وری که‌عبه

کۆپریان به‌ستبوو . جا بۆ ئەو هی مافی خۆی دەست بکەوێتەو ، به‌ دەنگی به‌رز چەند دێرە شیعریکی وت ، تا تێ بگەن که ستهمی لێ کراوه و کەل و پەلی لێ زهوت کراوه .

که زوبهیری کۆری عبدولموطه‌للیب ئەمهی بیست وتی : ((ما لهذا مترك)) . دياره ئەمه زۆر کاری تێ ئەکات ، نەک به‌ تەنیا ئەو بە لکو کار ئەکاتە سەر چەند هۆزیک . ئەو بوو ئەو هی هاشم و ، موته‌للیب و ، ئەسه‌د و ، زوهره و ، تەیم له‌ مائی عەبدووللای کۆری جەدعانێ تەیمی ، به‌ بۆنە هی تەمەن و ماقوولێ یەوه ، کۆبوونەوه و ، ئەویش دەعوەتێکی بۆ کردن و پەیمانان دا و لەسەر ئەوه رێک کەوتن که ستهم قبول ئەکەن و ، به‌ یەک دەست له‌ دژی ستهمکار بووه‌ستن و لەسەر ستهم لێ کراویش بکەنەوه . ئەو بوو هەستانەوه بۆ عاصی کۆری وائیل و حەقی کابرای زوبهیدیان له‌ ژێر چنگی دەرھینا و به‌ سەری به‌رزەوه رهوانەیان کردەوه ..

به‌ بۆنە هی ئەووه که ئەم پەیمانە سەری گرت زوبهیری کۆری عبدولموطه‌للیب ئەم شیعره‌ی هۆنی یەوه :

إِنَّ الْفُضُولَ تَعَاقدُوا ، وَتَحَالَفُوا   أَلَّا يَقيِمَ بَیظنَ مَكَّةَ ظالِمٌ
أمرٌ عَلَیْهِ تَعَاقدُوا وَتَواثَقُوا   فَالجارِ وَالْمَعْتَرُ فِیْهِم سَالمٌ

ئەلێت : کۆمەلێ فەضول پەیمانان بەست و سویندیان خوارد که نەهێلن له‌ شیوی مەککه‌دا زالمیک جیسی بیته‌وه . ئەمه کاریکه ئەوان به‌لێنیا ن داوه و لەسەری رێک کەوتوون که چ خەلکی مەککه و چ میوانانی مائی خوا هەر هەموو تیا یا سەلامەت و بۆوهی بن ..

ئەمه بریاری مرۆفی به‌رێزه ، بۆ قەلاچۆکردنی ستهم .. ئەمه داوا ی مافی مرۆفه بەلام به‌ راستیی و به‌ کردەوه ، نەک به‌ فرۆفیل و چاوبەستن ..

پێغه‌مبەری نازیزیشمان ﷺ هەرچەندە هیشتا منداڵ بوو و وه‌حیی بۆ نەهاتبوو ، به‌شداریی ئەم پەیمانە به‌رێزه کردزوه و ، داوا ئەوهی که خوا ی گه‌وره کردیه پێغه‌مبەری ئاخزەمان ئەمی فەرموو : ((لَقَدْ شَهِدْتُ فِي دارِ عَبْدِاللهِ بْنِ جَدْعَانَ حِلْفًا ما أَحَبُّ أَنْ لِي بِهِ حُمْرَ النعم ، وَلَوْ أَدْعَى بِهِ فِي الإسلامِ لِأَجَبْتُ)) .^{٧١}

^{٧١} الرحيح المختوم : ٥٤ - ٥٩ ، السيرة النبوية لأبسي شهبة : ١ / ١٩١ - ٢١٤ ، السيرة النبوية للصلاحي : ٤٨ - ٦١ .

به‌شی هه‌شتم سه‌رده‌می پیش پیغه مبه‌رایه‌تی

یه‌که‌م : ره‌نج و ته‌قالا

پیغه‌مبه‌ری نازیزمان ﷺ له سه‌ره‌تای ژیانیه‌وه کاریکی نه‌وتۆی نه‌بووه ، به‌لام ریوایه‌تی زۆر هه‌ن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که کاتی له مائی هه‌لیمه‌ی دایه‌نی بووه خه‌ریکی مه‌ر له‌وه‌پانده‌ن بووه ، کاتیکیش گه‌پراوه‌ته‌وه مه‌که‌که و به‌چهند قیراطیک مه‌ری بۆ خه‌لک له‌وه‌پانده‌وه .

خه‌دیچه‌ی کچی خوه‌یلید نافرته‌تیکی پایه‌دار و ده‌وله‌مه‌ند بوو . پیاوی به‌کری نه‌گرتن تا سه‌روکاری بازرگانی‌یه‌که‌ی بۆ بکه‌ن . قورپه‌شیش له‌بازرگانی‌دا سه‌رقال بوو بوون .. کاتی که خه‌دیچه هه‌والی راستگۆیی و ، نه‌مانه‌ت داری و ، ره‌وشت به‌رزیی پیغه‌مبه‌ری خوی ﷺ بیست ، ناردی به‌دوای‌دا و ، که ته‌شرفی هینا خه‌دیچه پیتی راگه‌یانده‌ که به‌بۆنه‌ی نه‌وه‌وه هه‌والی راستگۆیی و ، نه‌مانه‌ت داری و ، ره‌وشت به‌رزیی نه‌وی بیستوهه ناردوویه به‌دوای‌دا و ، دووقاتی خه‌لکی تر کری بۆ دانه‌نی .

پیغه‌مبه‌ریش ﷺ نه‌مه‌ی بۆ نه‌بوطالیبی مامه‌ی گێپراپه‌وه و ، نه‌ویش وتی :
نه‌مه‌ رزقیکه‌ خوا بۆی گه‌یانده‌وی .

له‌ریوایه‌تیکی تردا هاتوه‌ که نه‌بوطالیب نه‌وه نه‌خاته پیش چاوی پیغه‌مبه‌ر ﷺ تا سه‌روکاری بازرگانیی خه‌دیچه بکات ، چونکه بی‌گومان خه‌دیچه فه‌زلی نه‌و به‌سه‌ر که‌سانی تردا نه‌دات . هه‌روه‌ها نه‌بوطالیب خۆی چوه‌ بۆ لای خه‌دیچه و پیتی وتوه : نایا خه‌دیچه ناماده‌ی موحه‌مه‌د به‌کری بگری ؟ پیمان گه‌یشتوه که فلانه که‌ست به‌دوو و شتر به‌کری گرتوه ، به‌لام بۆ موحه‌مه‌د به‌چوار و شتر نه‌بی رازی نابین .

خه‌دیچه به‌وته‌یه‌که وه‌لامی دایه‌وه که نه‌وپه‌ری ریز و حورمه‌ت و هه‌ست و خۆشه‌ویستی تیا به‌دی نه‌کرا : نه‌گه‌ر نه‌مه‌ت بۆ نه‌ویستراویکی دوورینه‌ داوا

بکر دایه ، نهوا به گویم ته کردی ، چ جای نهوهی که بۆ خوشه ویستیکی نزیك داوای نه کهی !!

نه بو طالیبی ریش سپیی بهوپه پری دلّ خوشی یهوه گه پرایهوه دوا و ، باسه کهی بۆ موحه ممدی برازای گپرایهوه .. نای که نهو وشه پاک و راستانه چنده موحه ممدی لویان دلّ خوش کردبی !

نهو کاته ته ممدی نازیز گه یشتبووه بیست و پینج سالیی .. له چواردهی ذولحه ججدها و ، له گه لّ مهیسه ره ی خزمهت گوزاری خه دیجه دا ، به مالّ و سامانی بازار گانیی خه دیجهوه به رهو شام که وتنه ری .. رویشتن هه تا گه یشتنه بازار پی بوسرا ، له ریوایه تیکدا ، یان بازار پی حو باشه ، له ریوایه تیکدا تر دا . لهوی پیغه مبه ر ﷺ له بازار پی بوسرا دا له نزیك په رستگای راهیبیکدا که ناوی (نسطورا) بوو ، دابهزی یه ژیر سیبه ری درهختیک ..

نسطورا وتی : مهیسه ره ! نه م پیاره ی که دابهزی یه ژیر نه م درهخته کی یه ؟ وتی : پیاو تیک قوره ییشی خه لکی حه ره مه . راهیبه که وتی : ته نها پیغه مبه ر دابهزی ته ژیر نه م درهخته ! له ریوایه تیکدا تر دا : دوا ی عیسا ته نها پیغه مبه ر دابهزی ته ژیر نه م درهخته !

له م گه شته دا مهیسه ره خه ریک بوو بالی ته گرته وه .. له ژبانی دا پیاری وه های نه دی بوو .. دلّی پر بوو بوو له ریز و خوشه ویستی بۆ موحه ممدی سهر داری .. به جوانیی ره وشتی به رزی ، چاکه ی ، نه رم و نیانی ، دلّسوزیی ، موغامه له چاکیی ، نه مانه ت داری ، ده ست پاکیی نازیزی به چاری خۆی بینیی .. به چاری خۆی نه وه شی دیی که په له هه وریک سیبه ری بۆ نه کرد ، ئیتر وته که ی نسطوراش با له ولاره بوه ستی ..

پیغه مبه ر ﷺ که ل په لی فرۆشت و نه وه ش که پیویست بوو کپی و به قازا نیکی یه کجار زۆره وه ، له گه لّ مهیسه ره دا گه پرایه وه دوا .. کاروانی خیر و به ره که ت له کاتی نیوه پۆدا گه یشته وه مه کهه .. له و کاته دا خه دیجه له بالا خانه که ی دا دانیشتبوو .. له گه لّ گه یشتنی کاروان دا چاویشی له موحه ممدی به ریز بوو که هه بیه ت و مه زنیی دای پۆشیبوو .. چوه ماله وه و ده نگ و باسی کپین و فرۆشتنی بۆ خه دیجه گپرایه وه و ، خه دیجه ش به م بازار گانی یه پر خیر و به ره که ته یه کجار شادمان بوو ..

دوای ئەو مەیسەرە بە وردی هەوالتی موحەممەدی ئەم گەشتەدا بۆ خەدیجە گێژاپەو . . دەری خست کە پیاوی وەهای هێشتا بە چاوە نەبینیوه . . موعامەلە و هەلس و کەوتی سەرئەنجی هەموانی راکیشا بوو . .

دووھەم : مەرەکوونەس خەدیجە

کە خەدیجە دەست پاکیی و فەر و بەرە کەتی موحەممەدی بینی و ، مەیسەرەش هەوالتەکی نەسطورای بۆ گێژاپەو ، بۆی دەرکەوت کە (الصادق الامین) پیاویکی ئاسایی نیە و ، دەنگ و باسیکی ئەبێ . . شایانی باسە کە وەر قەوی کورپی نە و فەل و خەدیجە نامۆزا بوون و ، وەر قەش شارەزایی لە کتێبە پێشورەکاندا هەبوو . بۆ ئەمە خەدیجە چوو لە لای وەر قە و پرسیاری ئەم دەنگ و باسە مەیسەرە ی لێ کرد . ئەویش وەلامی دایەو : خەدیجە ! نەگەر ئەمە راست بێ ، موحەممەد ئەبێتە پېنجه مەبری ئەم ئوممەتە !

خەدیجە کە ئەمەشی بیست ، رووداویکی پێشتری هاتەو یاد کە تا رادەیدە کاربەری لە سەر دڵ و دەروونی هەبوو . .

ئەو هەبوو لە رۆژێکی جەژن دا خەدیجە لە گەڵ چەند دەستە خوشکیکی دا بوون و ، جوولە کە یەك هاتە لایان و وتی : ئەی کۆمەلێ نافرەتانی قورەیش ! هاكا لە ناوتان دا پېنجه مەبریك هەلکەوت کە کاتی هاتنی نزیک بۆتەو ، جا کامتان بۆی کرا با خۆی بکاتە هاوسەری . . نافرەتەکان هەموویان دەستیان دایە بەرد و چەو وەشاندن بۆ جوولە کە کە و قسەشیان پێ وت ، جگە لە خەدیجە کە بە چاکی گویی بۆ قسە کە ی هەلۆل کرد و کاری تی کرد .

خەدیجە ئەم دوو رووداوی بەستن بە یە کەو ، ئەبێنی کە ئەگۆنجی ئەو پېنجه مەبرە چاوەروان کراو موحەممەدی لاوچاکی ئەمێن و دەست پاک بیت . . دلی پاک و بێ گەردی خەدیجە ئەمە ی ئەخویندەو . . بەلام دە ی چیی بکات ؟

بەلێ خەدیجە تەمەنی هە یە و بێوژنە و موحەممەدیش وا ئە تەمەنی بیست و پینچ سالیی دا ، بەلام خۆ ماقوولترین پیاوی دوورگە داوای بکا ئەو شووی پێ ناکات . . بەلام وا ئیستا دلی بۆ رەوشت و ئەمانەت و فەر و بەرە کەتی موحەممەد کە مەندکێش بوو . نایا خۆی بی دا بە گویی دا کە نیازی وایە شووی پێ بکات ؟

یان که سیک بنیړتته لای تا بزانی نیازی چی یه و ، نهم باسه ی به لاهو چونه ؟ بؤ
نهمه ریوایه تی جیاواز همن .

هی وایان هدی نه لیت : خدیجه خوی نه نیړتته لای پیغهمبر و پیسی نه لیت :
ناموزام ! به بونه ی خزمایه تی و پایه داریت له ناو قومم که ت دا و ، به بونه ی
دهست پاکیی و ره وشت به رزیته وه هز نه کم شوت پی بکم .^{۷۲}
هی واشیان هدی نه لیت : نوفیسه ی کچی مونیسه ی^{۷۳} ناردوته لای . که
نهمه یان زیاتر گونجاوه ..

نوفیسه بومان نه گپړتته وه که خدیجه نافرته تی کی لی هاتوو و ماقوول و
له سرخو بوو و ، له هه مان کاتیش دا خوی گوره خیر و بیری به سهری دا رژاند
بوو .. نهو رژه خدیجه خاوه نی نه سب و پایه و پله ی ناو کومه ل و خاوه نی
سامانیکی فراوان بوو ، بویه هه موو ناودار و ماقوولیک هزی نه کرد
بی خوازیت ..

دوای نه وه ی که کاروانه که ی له شامه وه نه گپړتته وه نوفیسه نه نیړتته لای
پیغهمبری خوا ﷺ تا بزانی رای چی یه .

نوفیسه نه پرسئ : نه ی موحه ممد ! بوج ژن ناهینی ؟
نه فهرموئ : ((ما بیدی ما اتزوج به)) . نه فهرموئ : دهستم ناروا ژن بهینم .
نه لئ : نه ی نه گهر نه وه ت بؤ چارسر کرا و ، سامان و ، جوانیی و ، ماقوولیی
و ، هاوشانیشت پیشکesh کرا ، نایا رازی نه بیت ؟
فهرموئ : ((فمن هی ؟)) . فهرموئ : نه وه کی یه ؟
نه لیت : خدیجه .

فهرموئ : ((وکیف لی بذلك ؟)) . فهرموئ : جا چۆن نه وه م بؤ ریک نه که وی ؟
وتی : له سر من .
فهرموئ : ((فأنا أ فعل)) . فهرموئ : رازی نه بم .
خدییجه هه وائی به که س وکاری دا ، نه بینن هه موویان زوریان پی خۆشه .
نه وه بوو کاتیکی بؤ پیغهمبر و که س وکاری دیاری کرد تا ناماده بین ..

^{۷۲} نهمه ریوایه تی ثین نیسحاقه .

^{۷۳} مونیسه دایکته تی و له هندی کتیبیش دا أمیه هاتوه که باوکیه تی و خوشکی (بهعلا) ی هاوه لی
به ناوبانگه .

پیغمه مبه ریش ﷺ نه مهی بۆ مامه کانی باس کرد .. بۆ نه مه ههردوو مامی نهبوطالیب و حه مزه ههستان و چوون بۆ مائی خه دیجه ، نه بینن وا عه مری کوری نه سه دی مامه ی خه دیجه وا لهوی نامه دهیه و ، نهبوطالیب خه دیجه ی لی خواست بۆ موحه مدهی برازای و ، عه مریش ره زامه ندیی نواند و خه دیجه ی برازای پیشککش کردن و ده ری بریی که پیای وه ک موحه مدهد پیویسته پیشوازی لی بگری . دوی نه وه نهبوطالیب هه ستا و تاریکی جوانی پر به لاغه تی دا ، که تیایا به وردیی باسی موحه مدهی برازای و تایهت مه ندی یه کانی و ، پایه داریی خوی و ، پایه داریی باو باپیرانی کرد .

زۆریه ی سه رچاوه کان نه وه یان باس کردوه که خه دیجه مامه ی به شووی داوه و ، نه وه ش که راست بی نه مه یه چونکه لهو کاته دا باوکی مرد بوو ، وه ک سه وه یلیی ده ری بریوه .

واقیدییش ده ری بریوه که راسته قینه ی چه سپاو لای نه هلی عیلم نه وه یه که باوکی خه دیجه پیش جهنگی فیجار مردوه و ، عه مری کوری نه سه دی مامه ی به شووی داوه .. ههروه ها طه برییش هه مان رای هه بووه .. به لام ئیبن ئیسه حق وای نه بینن که باوکی به شووی دابی ، نه ویش رایه کی لاوازه ..

نه مه ش وتاره که ی نهبوطالیب :

((الحمد لله الذي جعلنا من ذرية إبراهيم ، وزرع إسماعيل ، وضئضيء معد ، وغنصر مضر ، وجعلنا حصنة بيته ، وسواس حرمه ، وجعل لنا بيتا محجوجا ، وحرماً آمناً ، وجعلنا الحكام على الناس ، ثم إن ابن أخي هذا محمد بن عبد الله لا يؤزن به رجل من قريش شرفاً ونبلاً وفضلاً إلا رجع به ، وهو وإن كان في المال قل ، فإن المال ظل زائل ، وأمر حائل ، وعارية مسترجعة ، ومحمد من عرفتم قرابته ، وهو - والله - بعد هذا له نبأ عظيم ، وخطر جليل جسيم ، وله في خديجة بنت خويلد رغبة ، ولها فيه مثل ذلك ، وما أحببتم من الصداق فعلي)) .

سو پاس و ستایشی خوی گه وره نه کات که نه وانی به نه وه ی ئیبراهیم و ئیسماعیل و موعه د و موعه ر گه پراوه و ، کردوونیه پاسه وان و به پرتوه به ری ماله که ی و حه ره می پیروز و ، مالئیکی پی به خشیون که خه لکیی بۆ حه ج زیاره تی نه که ن و ، به حه ره میکی پر له ناسایشی گه پراوه و ، نه وانی کردوه به کاربه دهستی خه لکیی .

پاشان دەری ئەپرئ که ئەگەر موحه مەدی برازای ، سەبارەت بە پایەداریی و ماقوولیی و پیاوچاکیی ، لەگەڵ هەر پیاویکی قورەیش دا کیشانە بکری ، ئەوا ئەم قورس ترە . جا ئەگەر ئەم لە ماڵ و سامان دا دەست کورت بی ، ئەوا ماڵ و سامان زوو تیا ئەچی و ، نامینیتەوه و ، سپاردهیه که وەرئەگیریتەوه . بەلام موحه مەد که ئەزانن چۆن خزمیتکه ، بەخوا دەنگ و باسیکی گرنگی ئەبیت و پاشەپوژیکی رووناک چاوەروانی ئەکات .

پاشان دەری ئەپرئ که موحه مەد حەزی لە خزمایەتیی ئەوانە و داوای خەدیجە ئەکات و چەندیش مارهیی داوا بکەن مامە ئامادەیه .

ئەوه بوو ئەبو طالیب دوانزە ئۆقیە و نیو ، واتە پینج سەد دیرەمی کردە مارهیی و پیتغە مبهری خواش ﷺ بیست و شتری بۆ زیاد کرد .

پیتغە مبهری خوا ﷺ خەدیجە ی گواستەوه .. ئەوه بوو یەك دوو و شتری سەرپری و نانی خەلکیکی زۆری دا ، و خەدیجەش فەرمانی دا بە کەنیزە که کانی تا گۆرانیی بلین و ، دەف لی بدن ، چونکه بە راستیی بە ئاوات گەیشتبوو . پیاوی تاقانە ی سەرزهویی بۆ خۆی هەڵ بژاردوو ..

ئەو رۆژە تەمەنی پیتغە مبهر ﷺ بیست و پینج ساڵ بوو ، بەلام تەمەنی خەدیجە چل ساڵ و کەمیکیش زیاتر بوو .. هەردووکیان هەستیان بەوپەری دل تارامیی ئەکرد ..

بە راستیی خەدیجە ئافرەتییکی دامەزراو و بەسەلیقە بوو ، بە خۆی و سامانیوه لە خزمەتی پیتغە مبهردا بوو .. خوای گەورەش ویستی و هەبوو که لەم ژن و میترده ریک و پیکه کور و کچ بکەونەوه .. ئەوه بوو لە کوران قاسم و عەبدووللا لە دایک بوون ، هەندیکیش ئەلین : سێ کور بوون و (طیب) یان بۆ زیاد زیاد ئەکەن و ، هەندیکیش ئەلین : چوار کور بوون و (طاهر) یشی بۆ زیاد ئەکەن .. خوای گەورە چوار کچیشی پی بەخشین : زەینەب و روقیە و ، ئوم کولشوم و ، فاطیمە خوا لی یان رازیی بی . کورەکانیان هەر بە مندالیی و پیش هاتنی وەحیی مردن . بەلام کچەکانیان ژیان تا هەر چواریان موسلمان بوون و شوویان کرد و جگە لە فاطیمە هەمووشیان لە ژبانی پیتغە مبهردا ﷺ کۆچی دواییان کرد . فاطیمەش تەنها شەش مانگ دوای کۆچی دوایی باوکی ژیا ، ئەویش کۆچی دوایی کرد .

بهمه نازیزمان له سهره تای ته مه نیه وه تالیی له ده ست دانی دایک و باوکی
چه شت ، له پیریش دا تالیی له ده ست دانی منداله کانی چه شت ، به هیوای شهوی
خوای گه وره بی کاته پاداشت بوئی ..

نیتر نه وه بوو حیکه متی خوای گه وره وه ها بوو که کوره کانی پیغه مبهری خوا
ﷺ نه کونه دواي خۆی ، تا نه بنه مایه ی سهر لی شیوانی خه لکیی ، به وه ی که
بیان گه یه ننه پله ی پیغه مبهرایه تیی .. له هه مان کات دا حیکه متی خوای گه وره
وه ها بوو چند کورپکی پی ببه خشی ، نه وه کو که سیک تانه له پیواه تیی بدات و ،
هه ر به مندالییش بردنیه وه بو لای خۆی تا نه وانهی که مندالیان پی نه به خشراوه ،
یان پی یان به خشراوه و مردوون ، دلیان له خۆیان دانه میئنی .. هه روه ها مردنی
باوک و دایکی پیغه مبه ریش ﷺ که نه وه هیشتا له ته مه نیکی که م دا بووه ،
هه مان حیکه متی تیا بووه تا هیچ مندالیکی هه تیو دلی له خۆی دانه میئنی و ،
هه ست به که میی نه کات ، نه وه تا یه که م خۆشه ویستی خوای گه وره بی باوک و
دایک گه وره بووه .

شایانی باسه که خه دیجه یه که م هاوسه ری پیغه مبهری خوا بووه ﷺ و هه تا
ته ویش ما بوو هیچ ژنیکی تری ماره نه کردوه ..

سی هه م : نوێ کردنه وه ی بینای که عبه

له سهرده می نیسماعیل پیغه مبه ره وه سه لامی لی بی که عبه به به رزیی نو
بالا بنیات نرابوو و هه روا ما بوویه وه و که س نه ی ته ویرا بی پروو خینی و سهر له نوئی
بینای بکاته وه .. نه وه کاته ش سهری نه گیرابوو و ، دز هه لیان به ده ست هیتا بوو و
چی گه نجینه ی به نرخ له ناویا سوو دزیی بوویان . نیتر به در یژایی رۆژگار
دیواره کانی کۆن بوو بوون و خه ریک بوو بکه ون .

کاتی که ته مه نی پیغه مبهری نازیز ﷺ گه یشته سیی و پینج سالیی ، واته
پینج سال پيش هاتنی وه حیی لافاوکی زۆر گه وره دای به سه ر مه که دا و
دیواره کانی که عبه ی درز پی دا و بناغه کانی رامالیی .. هه روه ها پيش تریش
به ده ستی نافره تیک ، که ویستبووی بوخوردی تیا دابگیر سیننی ، ناگری تی بهر
بوو بوو . به م بۆنه وه قوره یش پی یان خۆش بوو بینای که عبه نوئی بکه نه وه ، به لام
زۆر له وه نه ترسان که خوای گه وره به م کاره بره نجی و تووشی خراپه یه ک بن ..

وهلیدی کورپی موغیره ی مه خزوومیی روی کرده قورپهیش و وتی : نایا نیوه بهم
رووخاندنه ته تانهوی چاکه بکهن یا خراپه ؟ وتیان : چاکه مان شهوی . وتی : دهی
خوا پیواچاکان له نار نابات .

وهلید خۆی دهستی دایه زهنگن و خهریکی رووخاندن بوو ههتا نیواره ..
خه لکه که زۆر ته ترسان .. چاره پروان بوون نهو شهوه وهلید تووشی به لایه که بیی و
وتیان : چاره پروان نه بین ، ته گهر نهو شتیکی تووش هات نیمه نای پرووختین و وهک
خۆی چاکی ته کهینه وه . خو ته گهر هیچی تووش نه هات نهوا دهست به
رووخاندنی ته کهین و ، دیاره خوا بهم کاره مان رازی یه .

بۆ به یانیی وهلید هاته وه سهر کار و هیچی لی نه هاتبوو و ، دهستی به کاری
خۆی کرده وه .. نیتر خه لکه کهش سامیان شکا و هاتنه یارمه تیی وهلید و
رووخاندیان ههتا گه یان دیا نه وه سهر نهو بناغه یه ی که نیبراهیم سه لامی لی بی
بنیاتی نابوو .. وازیان لهو بناغه یه هیئا و به سه ریه وه دیواریان دروست کرده وه ..
قورپهیش نه م کاره یان یه کجار به پیروژ نه زانیی ، بۆیه به راویژی یه کی له
پیوا ما قوولانیان له سهر نهوه ریک که وتن که سامانی حهرام بۆ که عبه سهرف
نه کری .. له ههر کاسپی یه کیان که پاک و حه لاله بۆی سهرف بکهن .. پاره ی
نافره تی داوین پیس و ، پاره ی ریبیا و ، پاره ی سته م و به نار هوا له خه لک سه ندرای
بۆ سهرف نه کری .

ته مهش ده ری نه خا که پاشماوه یه کی دینی نیبراهیم له ناویان دا ههر ما بوو و ،
تهو سی ره وشته یان به لاوه یه کجار ناپه سه ند بوون ..

قورپهیش له نیوان خۆیان دا بینا کردنه وه ی دیواره کانی که عبه یان دابهش کرد ..
لای ده رگا که بۆ نه وه ی عه بد مه ناف و زوه ره و ، نیوان روکنی نه سو وه و یه مانیی
بۆ نه وه ی مه خزووم و ، سه ره که شی بۆ نه وه ی جو محه و سه هم و ، لای حیج ریش بۆ
نه وه ی عه بد و ددار و ، نه سه دی کورپی عه بد و لعوززا و ، عه دیی . ههر هۆزی ک نه بوا
به شی دیواری خۆی به رد کۆ بکاته وه ..

جا پیغه مبه ری خواش ﷺ له گه ل مامه کانی دا به شداریی ته م کاره پیروژه یان
کرد و خهریکی بینا کردن و به رد گواسته نه وه نه بوو ..

نیمام بوخاریی و تیمام موسلیم ، له سه حیحه که یان دا ، له جابیره وه
ریوایه تیان کرده وه که وتوویه : کاتی که بینای که عبه نوی کرایه وه ، پیغه مبه ر ﷺ

و عبباسی مامهی پیکهوه بهردیان نه گواستهوه . شهوه بوو عبباس به پیغه مبهری وت : نیزاره کهت بجه سهر شانت تا بهرده کان نازارت نه دن . شهوش وای کرد ، که چیی کهوته زهویی و هردوو چاوی برییه ناسمان ، پاشان هاتهوه هوش خۆی و فرمووی : ((إزاری ، إزاری)) به پهله نیزاره کهی دا به خۆی دا و نیتر دواي نهوه به رووتیی نه بینرا ، (مبهست له ده رکهوتنی رانه) .

نهو کهسهی که وهستای دیوار دروست کردن بوو پیاوینکی رۆمیسی بوو به ناوی (باقووم) . نه لّین : نه م پیاوه سواری کهشتی یه که نه بی که له تهخته بارکرابوو و بهره و یه مهن نه چوو تا قولله یسی که نیسه کهی نه بره ههی پی ته عمیر بکریتتهوه . که کهشتی یه که له ده ریای سووردا گه یشته ناستی مه که که ره شه بایه که هه لّی کرد و کهشتی یه کهی تیک شکاند . قوره پیش که نه مه بیان بیست بهره و کهناری ده ریای سوور کهوتنه ری و ، پاشماوهی کهشتی یه که و تهخته کانیا ن کرپن و وهستا باقوومیشیان له گه لّ خۆیان هیئا . به م شیویه خوای گه و ره بریاری وه ها بوو نهو دار و تهختانهی نیررابوون بو که نیسه که بو که عبهی مائی پیروزی خوا به کار هیئران و نهویان پی نوئی کرایه وه ..

دهستیان به دیوار کرد هه تا گه یشته شوینی دانانی بهرده ره شه که .. لیته دا ههر کهسه نهی ویست خۆی بهرده ره شه که له شوینی خۆی دابنیتتهوه .. هه موو هۆزیک نه ویست نهو شه رفه دهست خۆی بکهوی .. نه وهنده له یه که سوور بوونه وه خه ریک بوو جهنگ روو بدات .. شهوه بوو نهوهی عبه دودار تهشتیکی پر له خوینیان هیئایه پی شه وه ، پاشان نه وانیش و نهوهی عه دیی کوری که عبی کوری لوئهی په یمانی مه رگیان به یه کتر دا و ، دهستیشیان به ناو خوینی ته شته که دا کرد . نه مانه ناوئران (لعقة الدم - خوین لیسه کان) . چوار یان پینج شهو به م حاله وه مانه وه .

پاشان خوای گه و ره به سۆزی به لی شاوی تیلهامی خسته دلّی یه کی له پیاوه ژیره کانیا ن ، که نه بوئومه ییهی کوری موغیره ی مه خزرومیسی ، باوکی خاتوو نوم سه له مهی دایکی نیمان داران بوو ، که له و ساله دا نه م پیاوه به ته مهن ترین پیاوی قوره پیش بوو ..

نه بوئومه ییه وتی : نهی کۆمه لئی قورپه ییش ! یه کهم که سیئک که له ده رگای نه م
مزگه وتوهه ^{۷۴} دیتته ژوروهه بیکه نه حه که می نیوانتان . هه موو به جاری رازی
بوون و ، چاویان بری یه ده رگای مزگه وت و ، مله قوته یان بوو تا بزانتن داخو
یه کهم کهس کی دیتته ژوروهه ..

له و کاته دا خوی گه وره ره زامه ندیی وه ها بوو که (محمد الامین) بنیئری تا
یه کهم کهس بجیتته ژوروهه و له و به لایه رزگاریان بکات .. نه مهش یاسایه کی
خوایی یه که هه ر به نده یه ک مه به ستی خوا بیئت خوا نه گاته فریای ..
هه ر که نازیزیان بینیی هه ر هه موو به یه ک ده نگ وتیان : (هذا الامین ،
رضینه اه هذا محمد !!) . ده ریان بریی که زوریان پی خو شه موحه مه دی
نه مین حه که می نیوانیان بیئت ..

که خو شه ویستمان گه یشته لایان و هه و الله که یان دایه ، که وته بیر کرد نه وه ..
نه وه نده ی پی نه چوو نه خشه ی چاره سه ریی هاته بیر و ، خیرا که وته جی به جی کردنی
نه و نه خشه جوانه ی .. داوای قوماشیککی کرد ، که بۆیان هیئا ، به ده ستی
پیروزی به رده ره شه که ی هه ل گرت و ، خسته ی سه ر قوماشه که و فه رمانی دا له
هه ر هۆزئیک پیاوئیک بیته پی شه وه و ده ست بداته گۆشه یه کی قوماشه که و به رزی
بکه نه وه .. هه موو به جاری به رزیان کرده وه ، تا گه یشته ناستی جیی دانانی ..
به هه ردوو ده ستی پیروزی به رده که ی هه ل گرت و خسته ی وه شوئینی خو ی و
دیواریشی له سه ر کرد .

قورپه ییش له ناژاوه یه کی خوئناوی رزگاری بوو و ، به م هه لئویسته ش پیغه مبه ری
خوا ﷺ زیاتر پایه ی له ناو خه لکه که دا به رز بوویه وه و ، باسه که ش بووه باسی
هه موو کۆر و کۆمه لئیک ..

نه وه بوو قورپه ییش بریاریان دا که مائی خوا به ما ل و سامانی حه لال نوئ
بکه نه وه ، که جیی ما ل و سامانی حه لال کورتی هیئا ، له به ر نه وه ناچار بوون
له لای باکووری به یته وه پارچه یه کیان لی دابریی و دیواریککی نزمیان بو نه و به شه
بنیات نا تا بزانتی نه ویش له سه ر به یته ، نه مه نه و ناوچه یه که پیی نه وتیری
(حیجر) . له سه جیحی بوخارییش دا هاتوه که پیغه مبه ر ﷺ به عانی شه ی
فه رموو : ((لولا أن قومكِ حديثو عهد بالكفر لبنت الكعبة علی قواعد إبراهيم)) .

^{۷۴} که ده رگای نه وه ی شه ییه بووه و نه مرۆ ناوی (باب السلام) ه .

فەرمووی : ته گهر قهومه کهت تازه موسلمان نه بوونایه که مه ترسیی هه ل
گه رانه وه یان لی بکری ، نهوا که عبه م له سه ر بناغه کانی ئیبراهیم بنیات
نه نایه وه . .

به رزیی که عبه ش له سه رده می ئیبراهیم و ئیسماعیل دا سه لامیان لی بی نۆ
بال بوو و ، دوو ده رگاشی هه بوون : ده رگایه کی خۆره لآت و یه کیکی خۆرئاوا تا
نه و که سه ی نه چیتته ژوره وه ، له ده رگایه کیانه وه به چیتته ژوره وه و ، لهوی
تریشیانه وه بیتته ده ره وه .

به لام کاتی که قورهبش نوییان کرده وه نۆ بالی تر به رزیان کرده وه و ، ته نها
یه که ده رگایان هیشته وه و ، ده رگا که شیان له زهوی به رز کرده وه ، که مه گه ر به
په یژه یان پلیکانه که سیك سه ر بکه وتایه ، نه مه ش تا نه وانه به چنه ژوره وه که
خۆیان بیانه وی و ، له سه ر شه ش کۆله که ش سه ریان گرت .

سه ره نجام که عبه له شیوه ی شه ش پالوودا نوی کرایه وه ، که به رزیی که یه که ی پانزه
مه تره و درێژیی نه و لایه ی که به رده ره شه که ی تیایه و به رامبه ره که شی ده مه تر
و ، نه و لایه ش که ده رگا که ی تیایه و به رامبه ره که شی دو انزه مه تر و ، به رزیی
به رده که ش مه تر و نیویک و ، به رزیی ده رگا که ش له زهوی په وه دوو مه تره .

که عبه هه ر به و شیوه یه مایه وه تا سه رده می عه بدوللای کورپی زوبه یه ر ، که
نه وه بوو عه بدوللا له لایه ن یه زیدی کورپی موعاویسه وه گه مارۆ درا و ، به هۆی
جه نگه وه گولله ی مه نجه نیق به ر که عبه که وت . نه وه بوو عه بدوللای کورپی زوبه یه ر
له سه رده می خه لافه تی خۆی دا که عبه ی رووخاند و له سه ر بناغه کانی ئیبراهیم
دروستی کرده وه ، که به رزیی که ی کرده بیست و جه وت بال ، وه که به رزیی ئیستا
و ، نه وه ی قورهبش لینی که م کرد بوویه وه خسته یه وه سه ری و ، لای خۆرئاوا شه وه
ده رگایه کی تری دا کرد .

به لام دوا ی نه وه ی که عه بدوللا شه هید کرا و ، کاروبار که وته ده ست نه وه ی
ئومه ییه ، له خه لافه تی عه بدوله لیککی کورپی مه روان دا ، هه ججاج راویژی به
عه بدوله لیک کرد تا نه وه ی که کورپی زوبه یه ر کرد وویه تی هه لئی بوه شینیتته وه .
نه ویش بۆ نویسیی که ده ست له به رزیی که ی نه دات ، به لام زیاده که ی حیجر
لابه ریت و وه ک خۆی لی بکاته وه و ، نه و ده رگایه ش که دای کرد ووه بیگریت ،
نه ویش وه های کرد . ئیمام موسلیم نه مه ی ریوایه ت کرد ووه .

فاکيهيش باسى نهوہی کردووہ کہ عہدولملیک پھشیمان بووہ کہ ماوہی داوہ
 حدججاج دہست کاری کہعبہ بکات و لہعنہتیشی لہ حدججاج کردووہ . بہم
 شیوہیہ حدججاج کہعبہی وک سہردہمی پیغہمبہری خوا ﷺ لیٰ کردوہ .
 خہلیفہ ہاروونورپہشیدیش ، یان باوکی ، ہولئی دا تا کہعبہ وک سہردہمی
 عہدوللای کوری زوبہیر لیٰ بکاتوہ ، بہلام نیمام مالیک لئی پاراپہوہ تاشتی وا
 نہکات و وازی لیٰ بہینئی ، تا کہعبہ نہبیئتہ یاری دہستی پادشاکان . نیتر ہر وا
 بہو حالہی خوئی ماوہتہوہ تا نیستا .. خوی گورہ بی پاریزی ..

چوارہم : یارہہ نیس دانس نهبوطالیب

یہ کیٹک لہو نیعمہ تانہی کہ خوی گورہ رژاندی بہسہر عدلیی کوری نهبوطالیب
 دا کہ بووہ مایہی خیری دنیا و قیامتہی ، نہوہبوو کہ قورہیش کہوتنہ گرانیسی و
 گوزہران تالییہوہ ، نهبوطالیبیش خاوہنی کووژہ لیک خیزان بوو و ، ہەرچہندہ
 لہناو قورہیش دا خاوہنی پایہ و پلہی معنہوی و ریز و حورمہت بوو ، بہلام
 خاوہنی ما؁ و سامانی زور نہبوو . کہ پیغہمبہری خوا ﷺ سہرنجی نہم و ہزعی
 دا و ، بیری لہ کاتی مندالیی خوئی کردوہ کہ چون مامہی نہوی بہختو نہکرد
 و ، نازی نہکیٹشا و ، پیشی مندالہکانی خوئی نہخت ، ہاتہ سہر نہو ہرپیارہ کہ
 تہگیریک بؤ مامہی بکات . نہوہبوو چووہ لای عہباسی مامہی ، کہ
 دہولہمہندترینی نہوہی ہاشم بوو و ، دای بہ گوئی دا کہ نهبوطالیبی برای خیزانی
 زورہ و ، خہلکییش نہمہی بہسہر ہاتووہ ، وا چاکہ یہکی کورپکی لیٰ و ہریگرن
 تا باری سہرشانی سووک بیی ، کہ فہرموی :

((يَا عَمَّ! إِنَّ أَخَاكَ أَباطَلَبَ كَثِيرُ الْعِيَالِ ، وَقَدْ أَصَابَ النَّاسَ مَا تَرَى مِنْ هَذِهِ
 الْأَزْمَةِ ، فَانطَلِقْ بِنَا إِلَيْهِ ، فَلْنُخَفِّفْ عَنْهُ مِنْ عِيَالِهِ ، أَنَا آخِذٌ مِنْ بَنِيهِ وَاحِدًا ، وَتَأْخِذُ
 أَنْتَ وَاحِدًا)) . عہباس وتی : بہلی ..

پیٹکہوہ رژیشتن بؤ مالی نهبوطالیب پیان وت : نہمانہوی باری خیزانہ کت
 لہسہر شانت سووک بکہین ، ہتا نہمہی کہ بہسہر خہلکیی دا ہاتووہ ہرہوتتہوہ ..
 نهبوطالیب پیی وتن : تہنہا عہقلم بؤ بہیلنہوہ ، نیتر چیی نہکمن بی کمن .
 نہوہبوو پیغہمبہر ﷺ عدلیی و ، عہباسیش جہعہری بردہ لای خوئی . نیتر
 عدلیی لہ مالی پیغہمبہر ﷺ مایہوہ ہتا و ہحی ہاتہ خواروہ و ، عہلییش بووہ

یه کێك لهوانه ی که زوو به زوو موسلمان بوو و ، که و ته شوین ریبازی قورئان ، بگره نه لێن : یه کهم که سه که موسلمان بووه . جه عفریش لای عه بباس مایه وه ههتا موسلمان بوو و ، کاریکێ پێ هات که پێویستی به مامه ی نه مینێ ..

نهم مانه وه یه ی نیمام له مائی نازیزدا بۆ ماوه ی چند سالتیک ، بووه هۆی نه وه که پهروه رده یه کی زۆر نایاب له موحه مده ی نامۆزای وه ریکرێ .. نه وه بوو سه ره نجام نه و پیاوه ی لێ ده رچوو که نازناوی شیرێ خوی وه رگرت و ، له هه موو بواریک دا ، چ زانستی و ، چ ره وشتی و ، چ نازایه تیی بووه پیاوی مه یدان و بووه نه ستیره یه کی گه شی میژووی دوور و درێژی نیسلام ..

پینچه م : سه ره نجامه منداله کانیا ن

له ماوه ی پێش هاتنی وه حی دا ، پێغه مبه ری نازیزمان ﷺ له ژیا ن و گوژه رانیکی ناسووده دا نه ژیا ، نه وه ش به هۆی ژیری و سه لیه ی خاتوو خه دیچه وه خوا لێی رازی بی . نه وه بوو خوی گه وه له و ماوه یه دا کوپ و کچی پێ به خشین ، هه رچنده هه ندی رووداو نه بوونه مایه ی خه م و خه فته بۆیا ن ..

له و ماوه یه دا قاسم و عه بدوللای کوپیا ن که هیشتا له بێشکه دا بوون وه فاتیا ن کرد و خه م و خه فه تیکی زۆریا ن بۆ دایک و باوکیا ن به جی هیشت ..

له لایه کی تره وه کچه کانیا ن به ره به ره گه وه بوون و کاتی شوو کردنیا ن هاته به ره وه . نه وه بوو زهینه بی کچه گه وه ریا ن شووی به نه بولعاصی کوپ ره بیع کرد ، که له نه شراف و گه وه بازرگانا نی قوره ییش و پوورزای خۆی بوو ..

نه بولعاص پیاویکی وه ها ره وشت به رزی نه جیب بوو ، به لای خه دیچه ی پووریه وه یه کجار خۆشه ویست بوو ، بۆیه ناماده یی ده رپری تا پێغه مبه ر ﷺ زهینه بی کچی لێ ماره بکا .

روقیه و ئوم که ل شوومیش ده ست گیرانی عوتبه و عوته یبه ی کوپانی نه بوله هه بی مامه ی پێغه مبه ر بوون ، کاتی که وه حی هاته خواره وه و ، نه بوله هه ب که و ته دژایه تیی نیسلام ، فه رمانی به سه ر کوپه کانی دا تا له ده ست گیرانه کانیا ن جیا بینه وه ، تا بار بن به سه ر باوکیا نه وه و نه توانی بانگه وازه که ی بگه نه ی . نه وانیش به گو ییا ن کرد .

هروهها قوره‌یش هاتنه لای نه‌بولعاص و هه‌ولیان له‌گه‌ل دا که نه‌گهر زه‌ینه‌بی
 خیزانی ته‌لاق بدات ، ده‌ست نه‌خاته سهر ههر کچیکی قوره‌یش لیتی ماره نه‌کهن .
 نه‌ویش مه‌ردانه نه‌وه‌ی نه‌بیست و ، وتی : به‌خوا به‌هیچ ئافره‌تیک‌ی قوره‌یشی
 ناگۆرمه‌وه !! نه‌وه‌بوو له‌نه‌نجام دا روقیه و ئوم‌که‌لشوومیش یه‌ک له‌دوای یه‌ک
 شوویان به‌عوشمانی کۆری عه‌ففان کرد و ، به‌و بۆنه‌شوه‌ه که هیچ که‌سیک دوو
 کچی پیغه‌مبه‌ریکی ماره نه‌کردوون جگه له‌و ، نازناوی (ذوالنورین) ی لیّ ترا ..
 فاطیمه‌ش منداڵ بوو و له‌مائی باوکیا مایه‌وه و ، هه‌موو نه‌و نازار و
 نار‌ه‌حه‌تی‌یانه‌ی دیتن که قوره‌یش به‌پیغه‌مبه‌ر و موسلمانانی نه‌چه‌شتن ..
 نه‌وه‌بوو دوای کۆچی مه‌دینه و ته‌واوبوونی جه‌نگی به‌در شووی به‌تیمام عه‌لیی
 نامۆزای باوکی کرد و ، خوای گه‌وره کۆر و کچی پیّ به‌خشیی و ، ئال و به‌یتی
 پاک و خاوینیش له‌وان که‌وتۆته‌وه ..

شه‌شهم : به‌کو‌کردنی زه‌ید

زه‌یدی کۆری حاریشه‌ی ، کۆری شوره‌حیلی ، کۆری که‌عبی ، کۆری
 عه‌بدولعوززای که‌لبیی ، که‌ منداڵیک‌ی بچوک بوو له‌گه‌ل دایکی دا له‌سه‌فردا
 بوون و ، کۆمه‌لیّ له‌ئعراب هیرشیان کرده سه‌ریان و زه‌یدیان به‌دیل گرت و
 فرۆشتیان . نه‌وه‌بوو جه‌کیمی کۆری جه‌زامی خه‌لکی مه‌ککه‌ کړیی و که‌هاته‌وه
 پیشکه‌شی خاتوو خه‌دیجی پووری کرد ، نه‌مه‌ش که‌میّک دوای شووکردنی به
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ . نه‌و کاته زه‌ید ته‌مه‌نی گه‌یشتبوه‌ه بیست سالان و پیغه‌مبه‌ر ﷺ
 داوای له‌خه‌دیجی کرد تا زه‌یدی پیشکه‌ش بکات . زه‌ید له‌خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ
 په‌روه‌رده‌یه‌کی باشی وه‌رگرت و ، نه‌وپه‌ری نازی هه‌بوو ..
 کاتی که‌ باوکی زه‌ید هه‌والی زانی که‌ زه‌یدی کۆری وا له‌مه‌ککه ، له‌گه‌ل
 هه‌ندیّ خزمیا هاتن بۆ مه‌ککه و هاتنه‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ تا له‌بری
 زه‌یدی کۆریان چیی داوا نه‌کات بی‌ده‌نی .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : ((أو خیر من ذلك ؟)) . فه‌رمووی : نه‌ی له‌وه
 چاکرتان ناوی ؟

واته : ئیوه ناماده‌ن پاره‌ به‌دن تا کۆره‌که‌تان به‌ینه‌وه ، چاکتر له‌وه‌تان ناوی ؟
 وتیان : نه‌و چاکه‌یه‌ چی‌یه ؟

فەرمووی : ((خَیْرُوهُ ، فَإِنْ اخْتَارَكَمْ فَهُوَ لَكُمْ دُونَ فِدَاءٍ ، وَإِنْ اخْتَارَنِي فَدَعُوهُ)) .
 فەرمووی : خۆی بکەنە سەرىشك ، ئەگەر ئۆهۆی هەلّ بژارد ، ئەوا بەبى فیدیه
 پېشكەشتان بىت و ، گەر منیشی هەلّبژارد ، ئەوا وازی لى بهینن ..
 که هاتن و پرسیان بە زەید کرد ، پېغەمبەرى خواى ﷺ هەلّ بژارد !!
 مامەى زەید دەستی دایە جل و بەرگی زەید و رای کیشا و وتى : زەید ! واز لە
 باوکت و مامەت ئەهینى و کۆیلايه تىی و کۆیلايه تىی هەلّ ئەبژىرى ؟!
 وتى : نەرى ، بەخوا کۆیلايه تىی لای موحمەدم لە لا خۆشترە لەوهى که لە
 لای ئۆهۆ بىم !!
 بە مەرجى هیشتا موحمەدى نازیزمان وەحى بۆ نەهاتوو ، بگرە وا لە
 تەمەنى لاوبى دا !!

که زەید ئەم برپارەى دا ، پېغەمبەرى خۆشەويست ﷺ فەرمووی : ((يا معشر
 قريش ! اشهدوا أن زيداً ابني يرثني وأرثه)) . فەرمووی : ئەى کۆمەلئى قورەيش ! بە
 شاھید بن که زەید کورمە و ، میراتم ئەبا و میراتیشى ئەبەم . گەرپا بەسەر کۆر و
 ئەلقەکانى قورەيش دا و ئەى کردنە شاھیدى ئەم برپارە .. که باوکی و کەس و کاری
 رەوشت و هەلس و کەوتى پېغەمبەر و ، دلّ نارامىی و بىخەمىی زەیدیان بىنىی ،
 دلّیان بىخەم بوو و گەرئەوه بۆ ولاتى خۆیان و ، دەست بەردارى زەید بوون ..
 تىتر لەو رۆژووه ناوى زەیدى کورپى حارىشە گۆرپا بۆ زەیدى کورپى موحمەد ،
 هەتا ئەو کاتەى که فەرمانى قورئان هاتە خوارووه و یاسای بەکورکردنى بەتال
 کردووه و ، فەرمانى دا هەر کەسە بە ناوى باوکی خۆیەوه بانگ بکرى .

ئەوهبوو پېغەمبەرى خوا ﷺ ئوم ئەيمەنى دایەن و کەنیزەکی خۆى لە زەید
 مارە برپى ، که تەمەنى لە زەید زیاتر بوو و ، خواى گەورە ئوسامەى کورپى
 زەیدى پىیان بەخشىی ، که لەبەر خۆشەويستىی هەردووکیان بەلای
 پېغەمبەرى خواوه ﷺ ناوى (الْحَبُّ بْنُ الْحَبِّ) واتە : خۆشەويستى کورپى
 خۆشەويستى لە ئوسامە نا و ، لەگەلّ حەسەنى کورپى فاطیمەدا بە يەك چاوسەيرى
 ئەکردن .. حەسەنى لەسەر رانىکى خۆى داتەنا و ، ئوسامەش لەسەر رانەکەى تری .

حەوتەم : ژيانىكى پاك و بەنگەرد

ئەگەر بە وردىی لە ژيانى پېغەمبەر ﷺ پېش هاتنى وەحى بکۆلینەوه بۆمان
 دەرئەکەوى که ژيانىكى پاك و بىگەرد و بەرپىزى بەسەر بردوو و ، هەرچى پىی

بلیتی ناتهاوایی له ژیانیا نهبووه ، چونکه خوای گهوره خوئی چاودیری نهکرد و ، له هه موو پیسی و چهپه لئی بهکی نه فامیی نهی پاراست ، تا سهره فجام بووه پیایو تا قانهی قهومه که ی له رهوشت جوانیی و ، نهرم و نیانیی و ، چاکه خوازیی و ، راستگویی و ، نهمانهت دارییدا و ، که سیش نه بوو نه وهندهی نهو له رهوشته سووکه کانی نه فامیی به دوور بیت . ئیتر نه وهبوو ناویان نا (الامین) .

به لئی نهو کۆمه لئی که نهو روژه له دوورگه دا نه ژیا ، کۆمه لئیکی نه فام و نه زان کار و بت په رست بوون ، به لآم له گه ل نه وهش دا هه ندی به پیزی پایه به رزی تیدا بوون که به سووکایه تیی نه فامیی رازیی نه بوون ، وهک حنیفی به کان که هه لگری بانگی ته وحید بوون .. هه روه ها مرۆقی به پیز و به خشنده و ، خاوه ن وه فا و ، داوین پاک و ، دوور له هه موو گونا ه و تاوانیک ، لهو کۆمه لئا هه بوون ، به لآم جگه له پیغه مبهری خوشه ویست ﷺ که سیکی تر نه بوو که هه ر هه موو رهوشته به رزه کانی تیدا هه بن و له هه موو رهوشته سووکه کانیس به دوور بیت .

هه ر به مندالیی هه ل گری عه قیده ی بی گه رد و ، نیمانی پاک و ، بیر کردنه وه ی قوول بوو ، که به هه یچ جوړی ملی به لاری به کانی نهو کۆمه لئا نه ئه دا ..

له هه موو ژبانی دا یه ک جار نه بینراوه سه جده بو بتيك به ریت ، یان بو پیرۆزیی دهستی پیا بهیئنی . هه تا به مندالیی که تووشی به حیرای راهیب بوو ، پیی وت : داوات لی نه کم له بهر خاتری لات و عوززا ، هه رچییت لی نه پرسم وه لآم به ده ره وه . دیاره به حیرا خوئی بروای بهو بتانه نیه ، به لآم گوئی له قوربه ش نه بوو که سویندیان پی نه خواردن نه ش گونجی پیغه مبهری پی تا قیی کردیته وه ، تا بزانی چون سهیری نهو بتانه نه کات .

فه رمووی : « لا تسألني بحق اللات والعزى شيئاً ، فوالله ما أبغضت شيئاً قط بغضهما » . فه رمووی : له بهر خاتری لات و عوززا هه یچم لی مه پرسه ، به خوا نه وهنده ی رقم له وانه رقم له هه یچ شتیکی تر نیه .

هه روه ها به یهه قیی له زهیدی کوری حاریشه وه خوا لئی رازیی بی نه گپرتته وه که وتوویه : جووته بتيك هه بوون که له مس دروست کرابوون و پی یان نه وترا : ئیساف و نایله کاتی که موشریکه کان طهوافیان بکردایه دهستیان بهو دوو بته ش دا نه هیئا . نه وهبوو پیغه مبهری خواش ﷺ طهوافی کرد و منیش له گه لیا طهوافم کرد . کاتی که به لای بته که دا تی په ریم دهستم پیا هیئا ، پیغه مبهری خوا ﷺ

فهرمووی : ((لَا تَمْسُهُ)) . زهید نه‌لئیت : دیسان طهوافمان کرده‌وه و له دلئی خۆم دا وتم : ههر ده‌ست به بته‌که‌دا نه‌هینم ، تا بزاتم چی نه‌بیئت . نه‌وه‌بوو ده‌ستم لی دایه‌وه ، پیغهمبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی : ((أَلَمْ تُنْهَ ؟)) فهرمووی : نه‌ی تو له‌وه قه‌ده‌غه نه‌کراوی ؟

زهید نه‌لئیت : ده‌ی به‌و خوایه‌ی که ریژی له‌و نا و ، قورئانی نارده خواره‌وه سهری ، هه‌تا وه‌حی بو هات ده‌ستی له هیچ بتیک نه‌دا .

هه‌روه‌ها پیغهمبه‌ری خوا ﷺ هه‌زی له شیعردانان نه‌بووه ، چونکه نه‌وه له‌گه‌ل پایه و پله‌ی پیغهمبه‌رایه‌تیی دا شتیکی نه‌گوجاوه و ، خوی گه‌وره‌ش ده‌ری نه‌برئ که شیعی پیشانی موحه‌مه‌دی پیغهمبه‌ری نه‌داوه ، نه‌مه‌ش له وه‌لامی نه‌وه نه‌فامانه‌دا که قورئانیان به شیعر نه‌زانی که نه‌فهرمووی : ﴿ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ﴾ . له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا له‌زه‌تی له جوانیی و حیکمه‌تی شیعر نه‌بینیی و ، جاری وه‌هاش نه‌بوو که له هاوه‌لانی داوای نه‌کرد که شیعی بو بخویننه‌وه .

پیغهمبه‌ری نازیزمان ﷺ نزیککی عه‌ره‌ق و فاحیشه نه‌که‌وتۆته‌وه و ، هیچ جوژه قوماریکی نه‌کردوه و ، هاوه‌لئی پیاوخراپان و به‌ره‌لایانی نه‌کردوه .

ههر له سهره‌تای ته‌مه‌نیه‌وه جیی متمانه‌ی هه‌مووان بووه ، بۆیه هه‌رکه‌سی نه‌مانه‌تیکی ببوایه لای نه‌و دای نه‌نا و ، ههر وته‌یه‌کی نه‌یینیی ببوایه لای نه‌و باسی نه‌کرد ، چونکه له نه‌مینیی و ده‌ست‌پاکیی دا تا‌قانه‌ی قه‌ومه‌که‌ی بوو . هه‌تا دوا‌ی هاتنی وه‌حی و دژایه‌تیی قه‌ومه‌که‌ی به‌رامبه‌ری ، نامانه‌ته‌کانیان لای نه‌و داننه‌نا و ، نه‌وه‌بوو نه‌ویش له شه‌وی هیج‌ره‌ت دا عه‌لیی له مه‌که‌ه هیشته‌وه تا نه‌مانه‌ته‌کان بداته‌وه به خاوه‌نه‌کانیان . هه‌روه‌ها ههر په‌یمانیکیی له‌گه‌ل که‌سیک دا به‌ستبئ به جوان‌ترین شیوه نه‌و په‌یمانه‌ی بردۆته‌سهر و ، ههر به‌لئینیکیشی دابیت به راستیی و پاکیی به‌لئینه‌که‌ی جی‌به‌جی کردوه .. نه‌گێر نه‌وه که جاریکیان نازیزمان ﷺ به‌لئین به پیاویک ته‌دات که له فلان شوین دا چاویان به یه‌ک بکه‌وئیت . سی رۆژ له‌و شویننه‌دا ناماده نه‌بیئت و چاوه‌روانیی پیاوه‌که نه‌کات و ، پیاوه‌که ناماده نابیت . دوا‌یی که چاوی پی کهوت گله‌یی نه‌وه‌ی لی کرد که له به‌لئینه‌که‌ی دوا کهوت و نه‌میشی نازار داوه که فهرمووی : ((لَقَدْ شَقَقْتَ عَلِيَّ)) .

سيفه تيكي زور دياريشي راست گويي بووه ، به پيئي شاهيديي دوست و دوژمن . ههتا لهو کاته دا که نهیويست خزمه کانی بو سهر نيسلام بانگ بکات ، نهويش به پيئي فەرمانی قورشان : ﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾ ، نهوه بوو دهستی دایه بانگ کردنی لقه کانی قورهيش و ، که ناماده بوون پيئي فەرموون : « أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُمْ أَنَّ خَيْلاً وَّرَاءَ هَذَا الْجَبَلِ تَرِيدُ أَنْ تَغَيِّرَ عَلَيْكُمْ ، أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ ؟ » .

فەرمووی : نه گهر هه وائتان بدهمی که دوژمن لهو دیوی نهو شاخه وهیه نهیه وی هیرشتان بکاته سهر ، نایا پروام پی نه کهن ؟ وتیان : بهئی ، هه رگیز درۆمان له دهم نه بیستوی .

کاتیکیش که نه بوسوفیانی کوری حهرب ، پیش موسلمان بوونی ، بو بازرگانیی ریئی که وته ولاتی شام و ، لهو کاته ش دا هیره قلی پادشای رۆم لهوی بوو و ، داوای که سانیکی خه لکی حیجازی کرد تا هه وائی پیغه مبهری تازه بزانی ، نهوه بوو نه بوسوفیانیان برده کۆشکی پادشا و ، پادشا پرسیا ریکی زوری دهریاره ی پیغه مبهری خوا ﷺ له نه بوسوفیان کرد ، که به کی لهو پرسیا رانه ی نهوه بوو : نایا درۆتان له ده می بیستوهه ؟ نه بوسوفیان وتی : نه خیر . هیره قل وتی : ناگوئی که سیک له گه له خه لک دا ده ست بهرداری درۆ بیی ، که چیی به ناوی خواوه درۆ بکات !!

له پال نه م سيفه ته جوانانه ی دا سیله ی ره همیشه به جی نه هیئا و ، به زهیی به هه ژاران و موحتاجان دا نه هاته وه و ، ریزی له میوان نه گرت و ، کۆمه کی لاواز و نه دارانی نه کرد و ، دهستی موباره کی نه هیئا به سهر که ساس و خه م باران دا و ، دهستی ليقه و ماوانی نه گرت ، وه که له سهره تاي هاتنی وه حی دا خاتوو خه دیجه ی ژیر و بلیمه ت دلخۆشیی نه دایه وه تا خه می نه بی له وه ی که تووشی شتی خراب بیی ، چونکه نهو چاکه ویسته و خواش چاکه ویستان هه رگیز سه رشور ناکات ، که نه یوت : « مَا كَانَ اللَّهُ لِيُخْزِيكَ أَبَدًا ، إِنَّكَ لِتُصَلَّيَنَّ الرَّحْمَ ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ ، وَتَحْمَلِ الْكُلَّ ، وَتَكْسِبِ الْمَعْدُومَ ، وَتَعِينِ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ » . (صحیح البخاری - باب کیف کان بدء الوحي) .

نه مه ی پیشه وه کورته یه که بوو له ژیانی نازیز پیش هاتنی وه حی بوئی ، که به راستیی هه ر که سی به نینصافه وه سه رنجی بگری ، نه زانی له ناو مرۆفایه تی دا ، به درۆزایی میژوو ، تاقه که سیکی تر نه بووه نه وه نده بی که م و کورپی و ،

ئەوئەندەش رەوشت بەرز بێت ، کە ئەمە خۆی لە خۆی دا شاھیدی یە لەسەر ئەو کە تا ئەم پیاوێ وەستابێ هیچ کەسیکی تر شایانی ئەو نە بێتە ئەو پێغەمبەرە چاوەروان کراوەی کە حەزرەتی عیسا سەلامی لی بێ مژدە ی هاتنی داوہ ..

هەشتەم : جیھان چاوەروانی رزگارکەرە

ئەمە ی پێشەوہ ہەر ہەمووی بۆمانی دەرخواست کە جیھان بە گشتیی و ولاتی عەرەب بە تاییەتی نوقمی تاوان و خراپە و ستم بوو بوو ، بە رادەیک کە مەزۆفایەتی حەسانەوہی نەما بوو ..

ژیانی کۆمەلایەتی مەزۆفایەتی ژیانیکی هیچ و پوچ بوو .. مەزۆفەکان کە یەک بەرەباب بوون ، بووبوونە دوو دەستە : ئاگان بەبێ ماندووبوون و زەحمەت کیشان خێر و بیری زەویان داگیر کردبوو و ، بەندەکانیش بەشیان رەنج و تەقالا و عەرەق پێژان بوو ، بێ ئەوہی تامی رەنجی شانیاں بکەن .. وەک ئاژەل تەماشای ئەکران و ، مەگەر لە پاشماوہی ئاگان نانیکیان دەست بکەوتایە .. لەو لایە ستمیکی زۆر لە ئافرەت ئەکرا و مافەکانی ژیر پێ ئەخران .. ہی وایان ہەبوو کە ہاوسەری باوکی مارە ئەکرەوہ .. ہی وایان ہەبوو لە یەک کات دا دوو خوشک ہاوسەری بوون .. جوولە کە ئەوئەندە لە سەفاهەت دا رۆچوو بوون کە ئافرەتی مەحرەمیان مارە ئەکرەوہ .. عەرەبەکانیش کچی بەستەزمانیاں زیندەبەچال ئەکرد ..

لە بارە ی دینی شەوہ ، لە دوورگەدا بت پەرستی و ، لە ولاتی کلدانیا و سەبەء و بابلیش دا پەرستی خۆر و ئەستێرە و ، لە ولاتی فارس و دەورووبەریشی دا ناگر پەرستی و ، ہەندیکیش پەرستی دوو خوا : خوا ی رووناکیی و خوا ی تاریکی و ، ہەندیکیش صابیئە ی بی دین و ، لە ولاتی ہیند و دەورووبەریشی دا بوورھومی و ئاژەل پەرستی بە تاییەت مانگا و ، لە ولاتی چین و دەورووبەریشی دا بە خوا زانی و پەرستی بووذا و ، یەھوودیەتیش و ہا دەست کاریی کرا بوو کە عوزەیریان بە کوپی خوا ئەزانی و ، نەصرانیەتیش و ہا سەرگەردان بوو بوون کە سی خاویان ئەپەرست و عیسا و مەریەمیشیاں بە خوا ئەزانی ، ہەتا یۆنان و میصری فیرعەونەکانیش ، تەگەرچی لانکە ی شارستانیەت بوون ، خەریکی بت پەرستی و ، پەرستی چەندین خوا و ، پەرستی ئاژەل پێشەیان بوو ..

له باره‌ی نه‌خلاق و ره‌وشتیشه‌وه ، سه‌رزه‌ویی نو‌قمی ره‌وشته نزمه‌کان بوو بوو، به تاییه‌ت له کۆشکی کیسرا و قه‌یصر و پادشا و میره‌کان‌دا به‌ره‌لایی گه‌یشتبووه چله‌پۆیه ، به راده‌یه‌ک که نه‌و به‌دره‌وشتی‌یانه گه‌وره‌ترین هۆی لاوازیوونی نه‌و دوو ده‌وله‌ته گه‌وره جیهانی‌یه : رۆم و فارس بوو ، تا نه‌وه‌بوو پی‌ریی و کلۆریی سه‌ریان هه‌لّ دا و ، پاشانیش رووخان و تیاچوون !

له باره‌ی حوکم و سیاسه‌تیشه‌وه ، سته‌م و ماف‌خواردن له هه‌موو سه‌رزه‌ویی‌دا شتیکی زۆر ئاسایی بوون .. جه‌نگ و کوشتار له‌سه‌ر شتیکی بچکۆله به‌ریا نه‌بوون و ، خه‌لکیکی زۆر به‌بی هسووده تیا نه‌چوون .. نیتر با جه‌نگه خویناوی‌یه‌کانی نیوان جووته ده‌وله‌ته گه‌وره‌که ، رۆم و فارس ، له‌ولاوه بووه‌ستن .. نه‌مه بارودۆخی سه‌رزه‌ویی بوو .. له‌و باره‌وه قورئانی پی‌رۆزیش برپاری خۆی دا بوو :

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ (الروم : ٤١) .

تا له‌م بارودۆخه‌دا سه‌رزه‌ویی هاواری بوو تا رزگارکه‌ریک بگاته فریای و بیته به هانا‌یه‌وه ..

خوای گه‌وره‌ش ، که خاوه‌نی به‌زه‌یی و شه‌فه‌قه‌تی بی‌سنوره به‌رامبه‌ر به به‌نده‌کانی ، هات به هانای ئاده‌می‌یه‌کانه‌وه .. فریای دله تینووه‌کان که‌وت .. زامی زامدارانی ساپژ کرد .. ده‌رمانی بۆ ده‌رده‌کان ره‌وانه کرد .. پی‌غه‌مبه‌ری ناخرزه‌مانی هه‌لّ بژارد .. رزگارکه‌ری مرۆفی نارد .. تا بانگ به‌رز بکاته‌وه و ، خه‌لکیی خوای خۆیان بناسن و ، به تاک و ته‌نیا بی‌شه‌ریک و هاوه‌لّ بی‌په‌رستن .. نه‌مپۆش سه‌رزه‌ویی هه‌ر هه‌مووی به ده‌ست سته‌م و فرۆفیله‌وه گه‌یری خواردووه .. ده‌سته و تا‌قمه‌یه‌کی که‌می فیل‌باز له هه‌موو ناوچه‌یه‌ک‌دا کاروباریان به ده‌ست گرتووه و خوینی هه‌ژاران نه‌مژن و ، به ناوی زرق و برقه‌وه ده‌ست خه‌رۆیان نه‌که‌ن و ، هه‌رکه فیل‌یک ناشکرا بوو ، فیل‌ی له‌وه خراب‌تر به کار نه‌هینریت ، تا مرۆفه‌کان هه‌ر چه‌وساوه و داماو بن ..

نه‌مپۆش سه‌رزه‌ویی پی‌ویستی به‌و به‌رنامه رزگارکه‌ره هه‌یه ، تا سه‌ر له نو‌ی مرۆفه تیمان‌داره‌کان خزمه‌تی ژیان بکه‌ن و ، به‌وپه‌ری ئیخلاصه‌وه هه‌ول‌ی هه‌سانه‌وه‌ی مرۆفه‌بدن .. کاتی نه‌وه هاتووه به ریبازی قورئان مرۆفی

خۆنه ویست .. تیژخواردوو له دنیا .. چاوه‌پروان کهری قیامت .. خزمهت گوزاری
خوا رازیی کهر ، پی بگهنهوه .. نهوانه‌ی که نه‌زانن دنیا دوو رۆژه و ، پیویسته
سهربه‌رزیی قیامه‌تی پی بکپری ..

نۆهه‌م : هژده‌هه هاتنه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ

له سه‌حیحی بوخاریی دا هاتوو که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرموویه : « نَحْنُ
مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ إِخْوَةٌ لِعَالَمَاتٍ ، دینا واحد » . فرموویه : ئیمه‌ی کۆمه‌لی
پیغه‌مبه‌ران برای یه‌کترین ، یه‌ک دینمان هه‌یه ..

به‌لی ، هه‌موو پیغه‌مبه‌ران یه‌ک دینیان هه‌یه و ، هه‌ر هه‌مووشیان پشتگیری
له یه‌کتری نه‌که‌ن ، چونکه‌ خوای گه‌وره هه‌موویانی بۆ یه‌ک مه‌به‌ست ره‌وانه
کردوو ، که بریتی یه له هیدایه‌ت‌دانی ئاده‌می یه‌کان تا خوای خۆیان بناسن و به
جوایی بی‌په‌ستن ، تا له قیامه‌ت‌دا سه‌رفراز بن و به هه‌میشه‌یی به‌خته‌وه‌ر بن .
نه‌وه‌تا قورنانی پیروز ئامازه بۆ نه‌وه نه‌کات که دینی پیغه‌مبه‌ران یه‌کیکه و له
بنه‌رت‌دا جیاوازی یان نیه :

﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ
إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ﴾ (الشوری : ۱۳) .

به‌لام دینی هه‌ر پیغه‌مبه‌رێک به پیی ئال و گۆری زه‌مانه و ، پیویستی
کۆمه‌ل روون کراوه‌ته‌وه ، وه‌ک قورنانه‌فرمووی : ﴿ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
وَمِنْهَا جَاءَ ﴾ (المائدة : ۴۸) .

له لایه‌کی تره‌وه خوای گه‌وره هه‌ر پیغه‌مبه‌رێکی ره‌وانه کردبی به‌لێن و په‌یمانی
لی وهرگرتوو که نه‌گه‌ر له سهرده‌می ئه‌ودا هه‌ر پیغه‌مبه‌رێکی خوا ده‌ستی به
بانگه‌واز کرد به‌بی دواکه‌وتن ئیمانی پی به‌ینی و کۆمه‌کیی و پشتیوانیی بکات ،
وه‌ک قورنانه‌فرمووی :

﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِءَ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ؕ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ
إِحْرَارِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴾ (آل عمران : ۸۱) .

جا که پیغهمبه‌ران سه‌لامیان لى بىّ نهمه نهرکى سهر شانيان بيت ، نه‌وا پيوسته خه‌لکى چاکتر مل که چى حه‌ق بن و به پاکى شوئى بکه‌ون ، نه‌ویش به نيمان هينان به هدر پیغهمبه‌رىک که به به‌لگه‌ى رىک و پىک پیغهمبه‌رايه‌تى خوى بسه‌لئى ..

جا پیغهمبه‌رى ناخرزه‌مانيش ﷺ نه‌ونده به‌لگه و نيشانه‌ى زورى هدر له‌سهر راستى و پاکى په‌يامه‌کى ، که هيچ پیغهمبه‌رىکى تر نه‌ى بوون ، چونکه دينه‌کى نهم دينى کامل و ، دينى هه‌تا هه‌تايى و ، دينى ناخرزه‌مانه که هيچ شه‌ريعت و دينىکى تر نه‌سخى ناکاته‌وه ..

نه‌وه‌بوو پیغهمبه‌رانى پيش نهم ، سه‌لاميان لى بىّ ، به تايه‌ت موسا و عيسا ، مژده‌يان به هاتنى دابوو . نه‌و مژدانه‌ش ههر هه‌مويان له‌ته‌ورات و نينجیل دا توّمار کراون و زاناکان لى‌يان ناگادارن و ، چاک نه‌زانن که نهم پیغهمبه‌رى ناخرزه‌مانه ﷺ فه‌رمان به چاکه نه‌کات و ، دووره‌په‌ريزى له‌خراپه نه‌کات و ، ههرچى شتى پاکه بوّيان حه‌لال نه‌کا و ، ههرچيش پيسه له‌سهريان حه‌رام نه‌کا و ، نه‌و باره قورسانه‌ش که له‌سهرشانيان بوو له‌سهريان لا نه‌با . جا ههرکه‌سى شوئى نه‌و نازيزه بکه‌وى و ، کوّمه‌کى و پشتيوانى لى بکا و ، شوين نه‌و نووره بکه‌وى که بوّى هاتوه ، نه‌وا سه‌رکه‌وتوو نه‌بى ، وه‌ک قورنان نه‌فه‌رموى :

﴿ وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَاَلَّذِينَ ءَامَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ (الاعراف : ۱۵۶ - ۱۵۷) .

ديسان قورنانى پيرو زرى له نه‌صارا نه‌گرى که له‌به‌ر ده‌م په‌يامى پیغهمبه‌رى ناخرزه‌مان دا مله‌جه‌رى نه‌که‌ن و ، نه‌ى دا به گوى‌يان دا که حه‌زره‌تى عيسا خوى مژده‌ى نه‌وه‌ى داوه ، که چى وا نه‌وان به‌لگه‌ روون و ناشکراکانى نه‌بينن و له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا نيمان ناهينن و به سيحرى له‌قه‌لم نه‌ده‌ن ، که نه‌وپه‌رى نه‌فامى و نامه‌ردى به ، قورنان له‌و باره‌وه نه‌فه‌رموى :

﴿ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَأَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴾ (الصف : ۶) .

جا هر چنه نده گاور و جووله که دهست کاری په کی زوری تهورات و ټینجیلیان کردووه ، به تایبیت لهو شوټنانه دا که ناو نیشانی پیغه مبره ناخرزه مان هاتووه ، که چیی هیشتا به لگه و مژده ی زور ماون که بی سه لیتن موحه مه د ﷺ نهو پیغه مبره چاوه پروان کراو په که مژده ی هاتنیان داوه ..

له تهورات دا مژده په که له سهر زمانی حه زره تی موسا سه لامی خوی لی بی هاتووه نه لیت : ((اقیم لهم نبیا من وسط إخوتکم مثلک ، وأجعل کلامی فی فمه ، فیکلمهم بکل ما أوصیه به)) . (سفر التثنیه الإصحاح ۱۸ الفقرة ۱۸) .

نهمه به جوانیی دهری نه خات که مبهست لهو پیغه مبره موحه مه دی نازیزمانه ﷺ و ، مبهست به (إخوتکم) نهوه کانی ټیسماعیله سه لامی لی بی . نیر له نیوان موسا و عیسا دا چند پیغه مبره ټیک یه که له دوی یه که هاتون په کیکیان دهری نه بریوه که نهو پیغه مبره په که له مژده که ی سهره ودا ناو نیشانی هاتون و ، هر چیی پیغه مبره یش به دوی موسا دا هاتون و ههولیان داوه شه ریعه ته که ی نهو جی به جی بکن ، هیچ کامیان لهو پیغه مبره ناچن .

له کوټایی (سفر التثنیه) ش دا ده قټکی تر دهری بریوه که له ناو به نی ټیسراتیل دا پیغه مبره وه که نهو پیغه مبره هه ل نه که وتووه .

باسی پیغه مبره ناخرزه مان له ناو جووله که دا یه کجار باسټکی بلاو و زانراو بوو ، که خوینده وار و نه خوینده واریان شه ی زانی و ، جووله که کان به ره له دوی به ره چاوه پروانی هاتنی بوون و ، هه موو نیشانه په کیشی له ناو کټیبه کانیان دا نووسرا بوون ..

بو پشتم گیری نهم باسه با سهرنجی نهم وت و وټوه ی نیوان (یوحنا المعمدان) واته یه حیای کوری زه که ریا سه لامیان لی بی و نه وانه ی که هاتبوون بو لای تا پرسیری لی بکن : تو چیت ؟ نه ویش دانی به راستیی دا نا و ، دهری بری که

مهسیح نیه . لی یان پرسیی : نهی چیتت ؟ نیلیایت ؟ ^{۷۵} فهرمووی : من نهو نیم .
وتیان : نهی نهو پیغه مبهرهیت ؟ واته پیغه مبهری ناخرزه مان . وه لامی دایه وه :
نه خیر .. (سفر یوحنا - الإصحاح الأول ، الفقرة ۱۹ - ۲۱) .

نهمدی پیغشه وه نهوه دهرته خات که جووله که به یه قینیی چاوه پروانی دهرکه وتنی
سی پیغه مبهر بوون : یه که میان : نیلیا ، که چاوه پروان بوون جاریکی تر له سر
نهم زهوی یه دا دهریکه ویتسه وه و ، دووه میشیان : مهسیح و ، سی هه میشیان :
پیغه مبهری ناخرزه مان ، که نهوه نده به لایانه وه به ناوبانگ بوو به پیوستیان
نه نه زانی هیچ سیغه تیکی هه ل بدن ، به لکو تنها (ذلك النبي) بهس بوو بو
ناساندنی .

جا له و کاته وه هه تا نیستا له هیچ شوینیک دا که سیک هه ل نه که وت نهوه
دهریری که نهو پیغه مبهریه که حه زره تی موسا سه لامی لی بی مؤدهی
سهره لدانای داوه ، جگه له پیغه مبهری خومان ﷺ . که نهوه بوو نهو ناگای له
هیچ شتیک نه بوو قه شه و راهیبه کانی شام و دوورگهی عه ره بیی ، بگره ولاتی
یه مهنیش ، چاوه پروانی نهوه بوون پیغه مبهری ناخرزه مان سر هه ل بدات و ، له ناو
خه لک دا سیغه ته کانیان هه ل نه دا و ، دهریشیان نه بریی که کاتی هاتنی نریک
بوته وه ..

دهی مادام که سیک تر نه هات نهم کاره رابگه یه نی .. ههروه ها که سیک نه هات
کتیبیکییکی بو بیت و بانگی سهرزه ویی بکا بو موسلمان بوون جگه له نازیزمان ،
که نهوه بوو کومه لی موسلمانی به چاک ترین و پاک ترین شیوه بهریا کرد و ، پاک
ترین و عداله ت ترین دهوله تیشی دامه زراند و ، له و کاته شه وه هه تا نیستا مرؤفه
پاکه کان را نه کی شی و ، به نامؤزگاری دینه پاکه کهی پهروه دهیان نه کات و ،
پاک ترین مرؤفی سهرزه وییش هه میشه هه لگرانی نایینه کهی نهم بوون ، که واته
نهو پیغه مبهره چاوه پروان کراوه موحه مدهی خو شه ویستمانه .

له لایه کی تره وه له دواي حه زره تی موسا هیچ پیغه مبهریکی تر وه ک موسا
خاوه نی شه ریعه تی سهریه خو نه بووه جگه له پیغه مبهری خومان . که واته تنها
نهم له موسا نه چیتت .

^{۷۵} نیلیا یه کیکه له پیغه مبهره کانی به نی نیسرائیل که له ده ورره بری (۸۸۰ - ۸۵۰ پ . ز) دا ژیاوه .
(المنجد في الأعلام) .

ه‌روه‌ها مژده‌یه‌کی تر له ته‌ورات دا هاتوه که نه‌ئیت : ((جاء الرب من سیناء ، وأشرق لهم من ساعیر ، وتلألاً من جبل فاران)) . (تشیة الإشتراع الإصحاح ۲۳ الفقرة ۱) .
جا له سیناوه هاتن ناماژه‌یه بۆ هاتنی موسا و ، هه‌له‌اتنیش له ساعیره‌وه
ناماژه‌یه بۆ هاتنی عیسا و ، دره‌وشانه‌وه‌ش له کی‌وی فاران هوه ناماژه‌یه بۆ
هاتنی موحه‌م‌دی پیغه‌مبهرمان ﷺ ، چونکه ته‌ورات خاکی حیجاز (مه‌ککه)
ی به فاران ناو بردوه .

ه‌روه‌ها مژده‌یه‌کی تریش ده‌ری نه‌بری که ولاتی عه‌ره‌ب نه‌و خاکیه که
پیغه‌مبهری ناخرزه‌مانی تیا هه‌ل نه‌که‌وی و ، باسی کۆچ کردنیشی تی‌دا هاتوه ،
که له میژوودا هیچ کۆچیکێ تر وه‌ک کۆچی نازیزمان له مه‌ککه‌وه بۆ مه‌دینه
ناوبانگ و گرنگیی بۆ خۆی نه‌پچریوه ، که باس له کۆچی نه‌وانه نه‌کات که له
ده‌ست شمشیری زالم‌ان هه‌لاتوون و ، دانیش‌توانی خاکی ته‌یاش هه‌ل نه‌نی تا
غیره‌ت بیان‌گری و ناو و نان پیش‌که‌ش به‌ لی‌قه‌وماو و هه‌لاتووان بکه‌ن ، به
تایب‌ت موحه‌م‌دی پیغه‌مبهر که شه‌وی کۆچ کردنی کۆمه‌لی شمشیر به‌ده‌ستی دل
ره‌ق له پشت ده‌رگای ماله‌که‌یه‌وه وه‌ستا بوون و به‌ ته‌ما بوون هیرش به‌رنه سه‌ری
و بی‌ره‌جمانه بی‌کوژن :

((وحی من جهة بلاد العرب ، في الوعر من بلاد العرب ، تبيتين يا قوافل
الدادانيین ، هاتوا ماء ملاقاتة العطشان ، يا سكان أرض تيماء واقفا اهلارب بجبزة ،
فإنهم من أمام السیوف قد هربوا ، من أمام السیف المسلول ، ومن أمام القوس
المشدودة ، ومن أمام شدة الحرب)) . (أشعيا الإصحاح ۲ الفقرة ۱۳ - ۱۵) .
جا پیش هاتنی وه‌حی و پیش کۆچ کردنی پیغه‌مبهری خواش ﷺ بۆ مه‌دینه ،
جووله‌که‌کان هه‌ر که له‌گه‌ل عه‌ره‌به‌کانی مه‌دینه‌دا بجه‌نگانایه ، هه‌والیان نه‌دانئ
که‌وا کاتی هاتنی پیغه‌مبهریک نزیك بۆته‌وه ، که پشت‌گیری جووله‌که‌نه‌کا و ،
نه‌مانیش شوینی نه‌که‌ون و ، نه‌بنه سوپای نه‌و پیغه‌مبهره و ، به‌ وینه‌ی عاد و
نیره‌م کوشتاریان نه‌که‌ن .

کاتیک که پیغه‌مبهر ﷺ بانگه‌وازی خوی بلاو کرده‌وه ، جووله‌که‌به‌دلیان
نه‌بوو ، چونکه به‌ ته‌ما بوون نه‌و پیغه‌مبهره له خۆیان هه‌ل بکه‌وی و بی‌یان
ناخۆش بوو پیغه‌مبهرایه‌تی له‌وان بسه‌نریته‌وه ، بۆیه که‌وتنه‌ دژایه‌تی و
به‌گۆداچوونی . قورئان نه‌فه‌رموی :

﴿ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ (البقرة : ۸۹)

هدروها نینجیلش مژدهی به هاتنی پیغه مبهری خوا ﷺ داوه . ههتا نهو نینجیلانسی که نه مژده هه ، نه گهرجیی - به شاهیدی زانا نه صرانی به راستگۆکان - دهست کاری کران ، هیشتا به لگه و مژدهی زۆریان تیدا ماون .

بۆ نمونه له نینجیل (یوحنا) دا هاتوو ، که یه سووع فەرموویه : ((إن كنتم تحبونني فاحفظوا وصاياي ، وأنا أطلب من الآب فيعطيكم معزياً آخر ليمكث معكم إلى الأبد ، روح الحق ، الذي لا يستطيع العالم أن يقبله ، لأنه لا يراه ، ولا يعرفه ، وأما أنتم فتعرفونه لأنه ماكث معكم فيكون فيكم)) . (يوحنا الإصحاح ۱۴ الفقرة ۱۵ - ۱۷) .

هدروها نه فەرموی : ((وأما المعزي الروح القدس الذي سيرسله الآب باسمي ، فهو يعلمكم كل شيء ، ويذكركم بكل ما قلته لكم)) . (يوحنا ۱۴ : ۲۶) .

هدروها نه فەرموی : ((ومتى جاء المعزي الذي سأرسله أنا إليكم من الآب ، روح الحق الذي من عند الله الآب يثبت فهو يشهد لي)) . (يوحنا ۱۵ : ۲۶) .

هدروها فەرموویه : ((لكني أقول لكم الحق إنه خير لكم أن أنطلق ، لأنه إن لم أنطلق لا يأتيكم المعزي ، ولكن إن ذهبت أرسله إليكم)) . (يوحنا ۱۶ : ۷) .

ديسان فەرموویه : ((إن لي أموراً كثيرة أيضاً لأقول لكم ، ولكنكم لا تستطيعون أن تحتملوا الآن ، وأما متى جاء ذاك روح الحق فهو يرشدكم إلى جميع الحق)) . (يوحنا ۱۶ : ۱۲ ، ۱۳) .

نەم مژدانه هەر هەموویان دەقن و هه والی هاتنی پیغه مبهری ناخرزه مان نه گهیدن .. به لām زانا کانی نه صارا هه میشه هه لیان داوه له مبهستی خۆیان لایان پێ بدەن .. هه لیان داوه هه زهتی عیسا خۆی بگرنهوه . به لām که نهو فەرموویه : ((إن لم أنطلق لا يأتيكم المعزي)) . نه فەرموی : ههتا من نه پۆم پیغه مبهری ناخرزه مان نایهته ناوتان .

له سه ره تاوه ناوی پیغه مبهری ناخرزه مان له نینجیل دا به (البارقلیط) هاتوو ، به لām که وهر گیتیرا وهته سه ر زمانی عه ره بیی هی وا هه به به (المخلص - رزگار کهر) و هی واش هه به به (المعزي - دل دهر وه) ته فسیری کردوو ..

مامۆستای بەرێژ عبدالوهاب النجار دەربارەی مانای (البارقلیط) پرسیار لە خۆرهەلات ناسی نیطالیسی (نلینۆ) ئەکات ، که لە نادابی زمانی یۆنانیی دا دکتۆرای هیناوه و لە زانکۆی میصر دا وانەمی ئەوتەوه . ئەویش ئەلئیت : قەشەکان ئەلئین : ئەم وشەیه مانای (المعزي) ئەگرێتەوه . مامۆستا پیتی ئەلئۆ : من پرسیار لە دکتۆر نلینۆ ئەکەم ، که لە نادابی یۆنانیی کۆن دا دکتۆرای هیناوه ، ئەک لە قەشەیهک ! نلینۆ ئەلئیت : مانای ئەم وشەیه ئەو کەسە ئەگرێتەوه که سوپاسی زۆری کرا بۆ .

مامۆستا ئەلئۆ : ئایا ئەمە لەگەڵ مانای (أفعل) ی تفضیلی فیعلی (حَمَدَ) دا رێکە ؟ (واتە « أحمد ») . ئەلئۆ : بەلئۆ . (قصص الأنبياء - بحث بشارة عیسی بالنبي : ٤٧٣) .

لە لایەکی ترەوه وشە (فارقلیط) لە (بیرکلی طوس) ی لەفزه یۆنانییە بەندەرەتی یەکەیهوه هاتوووە که لە مانای موحەمەد یان ئەحمەدەوه نزیکە .

زیاد لە ئینجیلەکانی تر ئینجیل بەرناباش ، که لەم دوابی یەدا کەوتەوه روو ، دەمیەک بوو شارارابووێهوه ، پریهتی لە مژدە بە هاتنی پیغمبەری خوا ﷺ .

بەلئۆ ، پیش هاتنی وهی لە هەموو لایەکەوه حیر و راهیبەکان بلأویان کردبوویهوه که لەناو عەرەبەکان دا پیغمبەریک بەم زوانە دەست بە بلاوکردنەوهی دینی خوا ئەکات . یەکی لەوانە ئەو قەشەیه بوو که هاوئەلئۆ سەلمانێ فارسیی بوو خوا لێی رازی بۆ ، پیتی وتبوو :

سەلمان ! خۆی گەرە لە نێوان چیاکانی توهامەدا ، واتە حیجاز ، پیغمبەریک ئەنیریت که ناوی ئەحمەدە و ، ناوینیشانی ئەوهیه که (هەدیە) ئەخوات ، بەلام (صدەقه) ناخوات ..

ئەمەش یەکی بۆو لەو هۆیانە ی که پالیان بە سەلمانەوه نا ، دوابی تاقیی کردنەوهی پیغمبەری خوا ﷺ ، موسلمان بۆ ..

هەرەها هەواڵدانی جوولەکەکان بە هاتنی پیغمبەری ئاخزەمان و هەرەشەکردنیان لە ئەوس و خەزەرەج ، پالی بە ئەوس و خەزەرەجەوه نا تا دەست پیشیی بکەن و خیرا موسلمان بن ، بەر لەوهی جوولەکە پیتی بزانتن و موسلمان بن .

سه‌لمه‌ی کورپی سه‌لامه‌ی کورپی وه‌قش خوا لئی رازی بی ، که یه‌کی بووه له هاوه‌لانی به‌در نه‌ئیت : له‌گه‌ره‌کی نه‌وه‌ی عه‌بدولنه‌شه‌هل دا دراوسی‌یه‌کی جووله‌که‌مان هه‌بوو ، روژتیکیان - که‌میتک پیش به‌پیغه‌مبه‌ریونی پیغه‌مبه‌ر ﷺ . له‌مائه‌کی خۆی هاته‌ده‌روه و له‌سه‌ر کۆره‌که‌ی نه‌وه‌ی عه‌بدولنه‌شه‌هل وه‌ستا . سه‌لمه‌ نه‌ئیت : نه‌و روژه‌من بچوکترین که‌سی کۆره‌که‌بووم و ، عه‌بایه‌کم له‌سه‌ر شان بوو و له‌په‌نای مائی خۆمان دا راکشابووم . باسی زیندوو‌بوونه‌وه و قیامت و حیساب و میزان و به‌هشت و ناگری کرد . نه‌مه‌ی به‌کۆمه‌تیک نه‌هلی شیرک و بت په‌رست نه‌وت ، که‌بروایان نه‌بوو دوای مردن زیندوو‌بوونه‌وه‌یه‌ک هه‌بیّت .

وتیان : مالت کاول بی ، فلانه‌که‌س ! تو‌وای نه‌بینی که‌نه‌و خه‌لکه‌دوای مردنیان زیندوو‌بکریته‌وه‌بو دنیا‌یه‌ک که‌به‌هشت و ناگری تیدا بیّت و ، له‌سه‌ر کرده‌وه‌کانیان پاداشت وه‌ر بگرته‌وه ؟ وتی : به‌لئ ، به‌و که‌سه‌ی که‌سویندی پیّ نه‌خوری ، هه‌ر یه‌که‌ناوات نه‌خوازی که‌له‌م دنیا‌دا له‌بری نه‌و ناگره ، گه‌وره‌ترین ته‌نوری بو‌گه‌رم بکه‌ن و ، بی‌خه‌نه‌ناوی و ، ده‌رگای له‌سه‌ر دا‌بخه‌ن ، به‌و مه‌رجه‌ی له‌سه‌ی روژدا له‌و ناگره‌رزگاری بیی ..

پیتیان وت : مالت کاول بی ، نیشانه‌ی نه‌مه‌چی‌یه ؟

وتی : نیشانه‌ی نه‌مه‌ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌ریکه‌له‌ده‌ورویه‌ری نه‌م ولاته‌دا ..

ده‌ستیشی به‌ره‌و مه‌که‌ک و یه‌مه‌ن درێژ کرد ..

وتیان : ده‌ی که‌ی نه‌ی‌بینین ؟

سه‌لمه‌ نه‌ئیت : سه‌یری منی کرد ، که‌له‌هه‌موویان منالتر بووم و وتی :

ته‌مه‌نی نه‌م مناله‌به‌سه‌ر ناچی فریای نه‌که‌وی .

سه‌لمه‌ نه‌ئیت : ده‌به‌خوا زۆری پیّ نه‌چوو خوای گه‌وره‌پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ ره‌وانه‌کرد و ، کابرای جووله‌که‌یش له‌ناومان دا زیندوو‌بوو و ، تیمه‌نیمانان هیتنا ، که‌چی نه‌و به‌زولم و هه‌سوودی ریگای کوفری گرته‌به‌ر . وتمان : مالت کاول بی فلانه‌که‌س ! نه‌ی تو‌نه‌بوویت باسیت بو‌کردین ؟ وتی : به‌لئ . به‌لام نه‌و

نیه . (صحیح السیره النبویه ، ابراهیم‌العلی : ۳۱) .^{۷۶}

^{۷۶} السیره النبویه لأی شهیة : ۱ / ۲۱۴ - ۲۵۴ ، الرحیق‌المختم : ۵۹ - ۶۲ ، السیره النبویه للندوی : ۱۱۰ - ۱۱۲ ، سیره‌ابن‌هشام : ۱ / ۲۳۱ ، السیره النبویه للصلابی : ۶۲ - ۷۰ .

جا وا زیاتر له ههزار سال به سەر ئهو مژدانەدا تی پەری و جگه له پێغەمبەری نازیمان ﷺ کەسیکی تر نههات و پێغەمبەرایەتی رابگەیهنی و خەلک بپروای پێ بکەن و ، دینه کەمی بپیته دینی مرۆڤ و ، مرۆڤایەتی رزگار بکات . هەر وهه جگه له قورئانیش له ئاسمانهوه کتیبیکی تر نههاته خواروه تا مرۆڤهکان بپروای پێ بکەن و وهک قورئان پیرۆز بی و شوین فرمانهکانی بکەون ..

دهی نهگەر بپروانه کردنی گاور و جووله که کانی ئهو سەردەمه به پێغەمبەرایەتی موحەممەدی پێشەوامان ﷺ ، که نهوه کو ئهو پێغەمبەر نه بیته که موسا و عیسا سهلامیان لی بی مژدهی هاتنیان داوه ، نهگەر بپروانه کردنیان تا رادهیهک چاوی لی بپوشری لهو رۆژهدا ، نهی ئهو گاور و جووله کانهی نه مرۆ تهبی وهلامیان چیی بی ؟

نایا نهگەر موسا و عیسا به ئینه که بیان نههاتۆته دیی ، دهی چۆن بپروایان پێیان نه مینتی ؟

خۆ نهگەر ئهو به ئینه له غهیری موحەممەددا ﷺ هاتۆته دیی ، دهی کوا ؟
خۆ نهگەر هاتۆته دیی و موحەممەد راستی فرمووه ، نهی چۆن ئیمانی پێ ناهینن ؟ خۆ دیاره هەر کەسی ئیمان بهو بهرپێزه نههینتی ئهوا ئیمانی به موسا و عیسا نامینتی ، چونکه وهسیهت و مژده کەمی ئهوانی پشت گوی خستوه ..

دههمه : چاوه پڕوان نه بوون

له مهو بهر به درپێزه باسی سەردەمی پێش هاتنی وه حیمان بۆتان کرد .. خەلکیکی زۆر چاوه پڕوانی هاتنی پێغەمبەری ئاخزەمان بوون و ، هەندیکیش لهوانه - وهک به حیرای راهیب - هەندی ناونیشانیان بۆ ده رکهوتبوو ، بهلام پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ کات به تهمای وه حیی و په یام و کتیب نه بوو که خوای گهوره به سۆز و بهزهیی خۆی پێشکەشی بکات .. بهلام ههستی به شله ژاویی نه کرد و نهیشی نه زانیی سەرچاوه کەمی له کوێهیه .

ئهو هتا قورئانی پیرۆز ئهو شاهیدییه بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ نه دات .. ئهوه هتا قورئان دهی نه بری که موحەممەد ﷺ ناگای له کتیب و له ئیمان نه بووه :

﴿ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا أَلَكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾
(الشورى : ۵۲) .

﴿ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ ۗ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴾ (القصص : ۸۶) .

حیکمہ تی خوی گہورہش وہا بوو کہ ہدن بڑارده کہی نہ خویندہ وار بی ، تا لہ
ہہ موو گومانیک بہ دوور بیت :

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّا رَتَابَ الْمُبْتَطُلُونَ ﴾ (العنکبوت : ۴۸) .

﴿ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ ﴾ (الأعراف : ۱۵۷) .

به‌شی نۆهه‌م هاتنی وه‌سی

یه‌که‌م : ماوه‌س گۆشه‌گیریی

ته‌مه‌نی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نزیک‌ی چل سالی‌نی بوویه‌وه و ، سه‌رزه‌وییش له
ژیان و گوزه‌رانیک‌ی تال‌دا بوو .. مرۆفایه‌تی به‌ ده‌ست زوڵم و سته‌مه‌وه به‌ره‌و
هه‌لدێر نه‌چوو .. به‌ وردیی سه‌رنجی حال و هه‌لس و که‌وتی خزمه‌کانی ته‌دا .. نه‌و
بیر و هه‌سته‌یانی به‌ دل نه‌بوو .. له‌ نه‌فامیی‌دا نوقوم بوو بوون .. بت‌په‌رستی
ژیانی تال کردبوون .. تاریکایی و به‌دبه‌ختیی مرۆفیان چاره‌په‌ش کردبوو .. وه‌ک
ده‌ستیکی نه‌مین پالێ پیوه‌ بنی‌ حزی له‌ ته‌نیایی و گۆشه‌گیریی نه‌بوو .. حزی
له‌وه‌ بوو له‌ که‌س و کاری که‌نار بگری ، تا ده‌روونی به‌سه‌یته‌وه و ، دلی بگه‌شیته‌وه
و ، که‌میک سه‌رنجی گه‌ردوون بدات ، تا ده‌ست ره‌نگینی خوای به‌دی هینه‌ری بو
ده‌ریکه‌وی .. تا ده‌سه‌لات و هیز و حیکمه‌ت و توانای په‌روه‌ردگاری بو ده‌ریکه‌وی ..
نه‌وه‌بوو له‌ مه‌که‌که‌ ده‌رنه‌چوو و دوور نه‌که‌وته‌وه ، هه‌تا خانوه‌کان ته‌واو نه‌بوون
و نه‌گه‌یشه‌ چه‌م و شیوه‌کانی مه‌که‌که .. له‌و کاته‌دا به‌لای هه‌ر به‌ردێک و
ده‌ره‌ختیک‌دا تپه‌ری بکرایه‌ پیتی نه‌وت : « السلام عليك يا رسول الله ! » . که
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌لای راست و چه‌پ‌دا و بو دواوه‌ ناو‌ری ته‌دایه‌وه جگه‌ له
داروده‌خت و به‌رده‌کان هیچی تری نه‌ته‌دی ..
هه‌روه‌ها له‌ فه‌رمووده‌ی سه‌حیح‌دا هاتوه‌ که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه :
« إني لأعرف حجراً بمكة ، كان يُسلم عليّ قبل أن أبعث ، إني لأعرفه الآن » .^{٧٨}
فه‌رموویه : له‌ مه‌که‌که‌دا به‌ردێک ته‌ناسمه‌وه که پیش نه‌وه‌ی بکریمه پیغه‌مبه‌ر
سه‌لامی لی نه‌کردم . نیسته‌ نه‌ی‌ناسمه‌وه .

^{٧٧} سيرة ابن هشام : ١ / ٢٣٤ - ٢٣٥ .

^{٧٨} صحيح مسلم برقم (٢٢٧٧) ، عن جابر بن سمرة رضي الله عنه .

سهره‌تای هاتنی وه‌حی به خوی راست دهستی پیّ نه‌کرد که هدرچی خوی
ته‌بینی به جوانیی نه‌هاته دیی ، وه‌ک له فەرمووده‌کە‌ی عایشه‌دا خوا لیتی
رازیی بیّ هاتوه .^{۷۹}

نه‌وه‌بوو سه‌ویق و ناوی له‌گه‌لّ خۆ‌ی‌دا نه‌برد و ، نه‌چوو بۆ نه‌شکه‌وتی (حراء)
له‌ چیا‌ی (نور) ، که‌ نزیکه‌ی دوو تا سیّ میل له‌ مه‌ککه‌وه دووره و ،
نه‌شکه‌وتی‌کی ریک و پیکه و ، در‌یژی‌یه‌که‌ی چوار بالّ و ، پانیه‌که‌شی بالّیک و
سیّ‌چاره‌کی بالّیک نه‌بیّ و نه‌که‌ویته لای چه‌پی نه‌و که‌سه‌وه که‌ به‌ره‌و مینا
ته‌پرات .. ده‌رگای نه‌شکه‌وته‌که نه‌وه‌نده نه‌بیّ که‌ پیاویکی قه‌له‌و بتوانی لی‌یه‌وه
به‌چیته ژووره‌وه .. له‌ ناوه‌ه‌ش نه‌وه‌نده به‌رزه که‌ پیاوی بالّ‌به‌رزی تیدا به‌ پیوه
به‌وستی و ناوه‌که‌شی جیی دانیشن و نو‌یژ‌کردنی چند پیاویکی تیدا نه‌بیته‌وه .
نه‌شکه‌وته‌که له‌ شو‌ینییکی وه‌هادایه که‌ مرۆ‌ژ بیر بکاته‌وه و سه‌رنج بدات و ، تا
چاویش کار بکات چیاکان دیارن و ، هه‌ر ته‌لّتی سه‌جده‌یان بۆ گه‌وره‌یی و
ده‌سه‌لات‌داریی خوا بردوه ..

کاتی که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌شریفی بۆ نه‌وی نه‌برد مالّ و منداله‌که‌شی
له‌گه‌لّ خۆ‌ی‌دا نه‌برد و له‌ نزیک خۆ‌ی‌دا نه‌بوون و ، مانگی ره‌مه‌زان له‌وی ته‌مایه‌وه
و ، هه‌ر هه‌ژاریک له‌ویوه گوزه‌ری بکرده‌یه نان و خواردنی پیشکه‌ش نه‌کرد .. نیتر
له‌وی کاتی به‌ خواپه‌رستی و بیر‌کردنه‌وه له‌ دیاره‌ گه‌ردوونی‌یه‌کانی ده‌ورو‌یه‌ری
به‌سه‌ر نه‌برد و ، بی‌ری له‌و ده‌سه‌لاته ره‌هایه‌ی په‌روه‌ردگار نه‌کرده‌وه که‌ ناسمان و
زه‌ویی به‌دی هیناوه .. له‌ولاشه‌وه خزمه‌کانی سه‌رگه‌ردان بوو بوون و بتیکی
بی‌که‌لک و بی‌زیانیان نه‌په‌رست و ، ته‌میش نه‌خشه‌یه‌کی به‌ ده‌سته‌وه نه‌بوو تا
چاره‌سه‌ری باره‌که‌یان بۆ بکات ..

که‌ ماوه‌ی ته‌نیایی و گۆشه‌گیری ته‌واو نه‌کرد نه‌گه‌ر‌ایه‌وه مه‌ککه و ، یه‌که‌م
جاریش به‌ر له‌وه‌ی به‌چیته‌وه ماله‌وه ، سه‌ریکی له‌ که‌عبه‌ی پیروژ نه‌دا و ، سه‌وت
جار ، یان چه‌ندی خوی گه‌وره ویستی له‌سه‌ر بوايه ، طه‌وافی نه‌کرد و ، پاشان
نه‌گه‌ر‌ایه‌وه ماله‌وه . بۆ نه‌م گه‌شته رۆ‌حی‌یه‌ی خاتوو خه‌دیجی هارسه‌ری کۆمه‌کیی
نه‌کرد و ، خواردن و پیویستی بۆ ناماده نه‌کرد . نیتر نه‌وه‌بوو له‌سه‌ر نه‌م کاره‌ی
به‌رده‌وام بوو هه‌تا خوی گه‌وره وه‌حی بۆ نارد .

^{۷۹} البخاری رقم (۳) ، و مسلم رقم (۱۶۰) ، و أحمد : ۶ / ۳۳۳ .

تهم ته نیایی و گوشه گیری یه نازیزمان ﷺ - که سی سال پیش هاتنی وهی بوو و ، خوابه رستی یه کشتی به پی دینی پاک و خاوتنی نیبراهیم خلیل و ، به پی فیطره ی بی گوردی بو خوی گوره مل که چ بوو - نه خشی خوی گوره بوو تا خوشه ویسته که ی ناماده ی هه گرتنی سپارده گوره که بکات .. تا مرؤفایه تیی رزگار بکات .. تا ره پوره ی میژوو بگورئ .. تا فرمیسکه به نارپهوا رژاوه کانی سه رزهویی وشک بکاتهوه ..

دوهه م : هاتنی وهی

کاتیک که ته مهنی پیغه مبهری خوا ﷺ گه یشته چل سالی ، که ته مهنی کاملی پیاوانه و ، و تراویشه که پیغه مبهران لهو ته مهنه دا وهی یان بو هاتوه ، خوی گوره وهی بو نارد ، ته مهش له مانگی (ربيع الأول) دا ، که نه وه بوو سدره تای وهی به خوی راست دهستی پی کرد . نه وه بوو هه ر خه ویکی ته دیی نه هاته دیی ، دیاره خوی پیغه مبهرانیش وهی به .. ته مهش مانگی خیاند ، هه تا نه وه بوو جیبریلی ته مین وهی قورثانی له حه قده ی ره مه زانی سالی چل و یه که می له دایک بوونی نازیزدا بو هیتا ، ^{۸۰} که به رامبه ر به شه شه م رژی ثابی سالی ۶۱۰ ز بوو ، بو ته مه قورثانی پیروز نه فهرموئ :

﴿ وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِئِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ أَجْمَعِينَ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ (الأنفال : ۴۱) .

^{۸۰} له (الرحیق المختوم) دا هاتوه که له رژی دوشه می بیست و یه که م رژی مانگی ره مه زان دا بووه ، که به رامبه ره به ۱۰ ی ثابی سالی ۶۱۰ ی ز ، نهو کاتهش ته مهنی پیغه مبهری خوا ﷺ چل سالی قه مبهری و شهش مانگ و دوانزه رژی بووه که ده کاته نزیکه ی سی و نۆ سالی شه مسیی و سی مانگ و دوانزه رژی . به لام نهو ثابه ته ی سوروه تی (الأنفال) به لگه یه له سه ر نه وهی که له حه قده ی ره مه زان دا بووه و شهوی قه دری نهو سالهش له حه قده دا بووه .

له لایه کی تره وه دانهری به ریژی (الرحیق المختوم) به شیوه یه کی زانستیانه بۆی ده رکه وتوه که دوشه می ره مه زانی نهو ساله شه کویتته بیست و یه کی ره مه زانه وه و ، به بۆنه ی نهو فهرمووده شه مه که ده ری ته برئ هاتنی وهی له دوشه مه دا بووه ، که واته له بیست و یه که دا وهی بو هاتوه . فهرمووده کهش له نه برقه تاده وه ریوا بهت کراوه که پرسیار له پیغه مبهری خوا ﷺ کراوه ده باره ی رژی دوشه مه ، ته ویش فهرموویه : ((فيه ولدت ، وفيه أنزل علي)) . (صحیح مسلم / ۱ : ۳۶۸ ، أحمد : ۵ / ۲۹۷ ، ۲۹۹ ، البيهقي : ۴ / ۲۸۶ ، ۳۰۰ ، الحاکم : ۲ / ۶۰۲ .

((وما أنزلنا على عبدنا يوم الفرقان يوم التقى الجمعان)) تهوه تهگهینى له
 حهقهدهى ره مهزان دا وهى بۆ هاتووه ، چونکه به یهك دهنگی موسلمانان جهنگی
 بهدر له حهقهدهى ره مهزانی سالى دووهه مى کۆچییى دا بووه ..

سهرتا پینج نایه تی پیروزی سووره تی (إقرأ) هاتنه خواره وه :

﴿ أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝۱ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝۲ أَقْرَأْ ۝۳ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝۴
 الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝۵ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝۶ ﴾ (العلق : ۱ - ۵) .

تهوه شمان له یاد بى كه عیلم و زانست دوو جوړه : زانستیكى (كسبى) كه
 (علم بالقلم) ناماژه ی بۆ نهكات و ، زانستیكى (وهی)ش كه (علم الإنسان مالم
 يعلم) ناماژه ی بۆ نهكات كه زانستی پیغه مبهرانیش به کیكه لهو جوړه زانسته .
 جا هاتنه خواره وهی نهم پینج نایه ته پیروژه به یه كه م روژی پیغه مبهرایه تی و
 هاتنى وهى ته ژمیرویت ..

به سهرنج دانى نهم نایه تانه كه سهره تای هاتنى وه حین و ، وا یه كسه ر باسى
 خویندن و قه لثم و زانست نه كهن ، فهیله سووف و زانا و میژوونووسان یه كجار
 سهر سامن .. چونكه پیغه مبهرى خوا ﷺ خوی نه خوینده وار بووه و ، كۆمه له كه شی
 كۆمه لیكى نه خوینده وار بووه ، كه قه لثم تیایا زۆر ده گمهن بووه و ، ژماره ی
 خوینده وارانیس له ژماره ی په نجه كانی دهست زیاتر نه بوون . نهمهش به راستی
 تهوه تهگهینى كه نهم قورئانه پیروژه شوین كه وتوانی بۆ خوینده واری هی له نهى
 و ، ناواتی پیشكه وتن و حسانه وهی مرۆقه .. كه تهوه بوو سهره نجامیش هه روا
 نه رچوو ، كه به ماوه یه كى كه م شارستانییه تیكى زانستیانه ی به رفراوان له سهر
 زهویى دا بهرپا بوو كه هیچ گهل و نه ته وه یه كى تر هه لثمه تی وا پر خیر و بهر ه كه تی
 به خویوه نه دیوه و ، تهو هه لثمه ته مویاره كهش تا نیستا هه ر بهرده وامه و ،
 میشكه خوینده واره پاكه كانی نه وروپا رووناك ته كاته وه و ، مرۆقه ماف خوراوه
 بى كه سه كانی سهرزه وییش به سهر نه كاته وه ..

وتمان نهم رووداوه پیروژه له مانگی ره مهزان دا بووه ، كه پیغه مبهرى خوا ﷺ
 له نه شكه وتی (حراء) خه رىكى خوا په رستی بووه ، قورئانیس پشت گیری نه مه
 نهكات كه نه فهرموى :

﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ
وَالْفُرْقَانِ ﴾ (البقرة : ۱۸۵)

ههروهها له شهوی قه دریش دا بووه :

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴾ (القدر : ۱)

جا زانایان ده ربارهی (إنا أنزلناه) دوو رایان ههیه : یه کهم : مه بهست له هاتنه
خواره وهی قورنان هه موویه تی بو تاسمانی دنیا ، پاشان له ماوهی بیست و نه وهنده
سال دا به بهش بهش دابه زیوته خواره وه سه ر زهویسی . دووه هم : مه بهست له
سه ره تای هاتنی قورنان بیته بو پیغه مبهری خوا ﷺ که له نهشکه وتی (حراء) دا
خهریکی خوا به رستی بو ، به مه شهوی قه دری نهو ساله شهوی حه قدهی ره مه زان
بووه ..

نهو شهوه شهویکی مو باره ک بووه :

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبْرَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴾ (الدخان : ۳)

جا وا خاتوو عانی شهی دایکی نیمان داران خوا لیپی رازی بی شهو رووداوه
گرنگه مان بو نه گپرتته وه .. رووداویک که ره وره وهی میژووی گوپی .. مرؤفی
نازاد و رزگار کرد .. تهخت و تاراجی سته می له ناو برد .. سه ر له نوی ژیانی
په ریزی مرؤفانهی بینا کرده وه .. رهوشته ریزی بووه ترازووی هه له سه نگاندن ..
دهست پاکیی و دهم پاکیی و چاکه ویستی دهست مایه ی مرؤفی به ریز بوون :

سه ره تا که وهجی بو پیغه مبهری خوا ﷺ هات خهوی چاک یان راست بوو .. هه ر
خهویکی نه بینیی وهک سپیده ی به ره به بیان نه هاته دیی .. پاشان ژیانی گو شه گیری
به لاوه خو شه ویست بوو .. نه وه بوو له نهشکه وتی (حراء) دا به ته نیا نه مایه وه
و ، چهند شهویک خهریکی خوا به رستی نه بوو ، به ره وهی بگه ریتته وه ناو مال و
مندالی و ، تویشوو له گه له خو ی دا به ریت ، پاشان نه گه پرایه وه لای خه دیجه و
تویشووی بو چهند شهویکی تر هه له نه گرتته وه ، تا نه وه بوو له نهشکه وتی (حراء)
دا بوو و (حهق) ی بو هات .. نه وه بوو مه لاتیکه ته که هاته لای و فه رمووی :
بخوینه .. نه ویش فه رمووی : (ما أنا بقاریء) . فه رمووی : من خوینده وار نیم ..
نه فه رمووی : گرمی و ، توند گوشیمی ، هه تا خه ریک بوو هه ناسه م لی بپری ،

پاشان بهری دام و ، فەرمووی : بخوینە ، منیش وتم : ((ما انا بقاريء)) .
 دیسان گرمی و ، بۆ سی هەم جار گویشمی ، پاشان بهری دام و فەرمووی :
 ﴿ اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿۱﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿۲﴾ اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿۳﴾
 الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿۴﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿۵﴾ (العلق : ۱ - ۵) .

پیتغەمبەری خوا ﷺ بەو نایەتانهوه گهراپهوه و دلێشی له ترسانا ئەلهزری و ،
 چووه ژوورهوه لای خەدیجە کچی خوەیلید خوا لیی رازی بی و فەرمووی :
 ((زَمَلُونِي ، زَمَلُونِي)) . فەرمووی : دام پۆشن ، دام پۆشن . دایان پۆشیی
 هەتا ترسەکی لاجوو و ، بە خەدیجە فەرموو - و رووداوه کەشی بۆ گێپراپهوه - :
 له خۆم ئەترسم (واتە تووشی نەخۆشی یەك بیئت) . خەدیجە وتی : نەخیر ، بەخوا
 هەرگیز خوا سەرشۆرت ناکات .. تۆ سیلهی رەحم بە جی دینی و ، یارمەتی لاوز
 ئەدهی و ، دەست گزویی بی دەست ئەکەیت و ، نانی میوان ئەدهیت و ، یارمەتی
 لیتقەوماوان ئەدهیت . له هەندی ریوایەت دا هاتوو : راستی ئەئیت . له
 هەندیکی تریش دا : ئەمانەت ئەپاریزی .^{۸۱}

[دواي ئەم دلخۆشی دانەوهیەش مژدە دی و پیتی وت : نامۆزا ! مژدەت
 لی بی . بەو خواهی که گیانی خەدیجە بە دەستە هیوادارم بیته پیتغەمبەری
 ئەم ئومەتە !]^{۸۲}

خەدیجە پیتغەمبەری خوا ﷺ ئەبات بۆ لای وەرەقە کوری نەوفەلی کوری
 ئەسەدی کوری عەبدولعوززا که نامۆزای بووه و ، هەر له سەردەمی نەفامیی دا
 بوو بووه نەصرانی و ، نووسینی عیبرانیی فیر بوو بوو و ، بە عیبرانیی چەندی که
 خوا ویستی لەسەر بوو ئینجیلی نووسی بوویهوه و ، پیاویکی بە سالاجووی پیر بوو
 و کوپیش بوو بوو .. خەدیجە پیتی وت : نامۆزا ! گوئی لەم برازایەت بگره .
 وەرەقەش پرسی : کوری برام ! چیت دیوه ؟ پیتغەمبەری خواش ﷺ چیی دیی
 بوو بۆی گێپراپهوه . وەرەقە وتی : ئەمە ئەو نیراوهیه (واتە : جیبریل) که خوا

^{۸۱} ئەمە ئەویەری رەوشت بەززی پیتغەمبەری خوا ﷺ دەرئەخات که له نەفامیی دا و پیتش هاتنی وەحی ئەمە
 رەفتاری بووه . لەولاهه ژیری خەدیجە دەرئەخات که خاوەنی نیمانیکی دامەزراو بووه بە خوا که هەر کەس
 چاکەکار بی خوا له کارساتی ناهەموار ئەپاریزی .

بۆ لای موسای ناردووہ .^{۸۳} خۆزگه ئەو رۆژه گەنج بوومایە ، خۆزگه ئەو کاتەى
 کە قەومەکەت دەرت ئەکەن زیندوو بوومایە . پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی :
 ((أو مخرجي هم ؟)) فەرمووی : گوايە ئەوان دەرم ئەکەن ؟ وتی : بەئێ ، هەر
 پیاوی ئەمەى کە تۆ هیناوتە هینابیتى ئەوا دژایەتیی کراوە و ، گەر ئەو رۆژەش
 بێنم پشتیوانیەکی چاکت لێ ئەکەم . نیتەر ئەوەندەى پێ نەچوو وەرەقە کۆچی
 دوایی کرد و ، وەحیش وەستا ..^{۸۴}

سەھەم : وەستانى وهى

دوای هاتنی سەرەتای سوورەتى (العلق) بۆ ماوەیەك وەحى وەستا .. جا
 هەندیک و توویانە کە ماوەى چل رۆژ وەستاوە . و تراویشە : شەش مانگ ، یان دوو
 ساڵ و نیو ، یان سێ ساڵ وەستاوە .

ئەوہى کە زیاتر لە راستیەوہ نزیکە دوو رایەکەى پێشەوہن ، بە تاییبەت چل
 رۆژەکە .. حیکمەتى ئەم وەستانەش بۆ ئەوہیە کە پیغەمبەر ﷺ دوای گەیشتنی
 بە جیبریل و گوشین و نازاردان و ترس و لەرز هیۆر بییتەوہ و ، ئەجا ئەم تاسەى
 هەبێ تا بە جیبریل بگات .

بەلام دابراى وەحى ماوەى دوو ساڵ و نیو یان سێ ساڵ هیچ مانایەکی نیە و ،
 ریوایەتییکی صدحیحیش پشتی ئەوہ ناگرێ .. جا لەو ماوەیەدا پیغەمبەرى خوا
 ﷺ بە بەردەوامیى هات و چۆی (حراء) و دەورویەرى ئەکرد ، بەو هیوایەوہ کە
 بەشکو ئەو مەلانیکیەتەى کە هاتە خوارەوہ لای جارێکی تر بییتەوہ .. ئەوہبوو
 جیبریل هاتەوہ و وەحى دەستی پێ کردووہ ..

بەلام لە هەندى ریوایەتى (صدحیحى بوخاریى) دا باسى ئەوہ هاتووہ کە
 دوای وەستانى وەحى پیغەمبەرى خوا ﷺ چەند جارێك چۆتە سەر لووتکەى
 چیاکان و ویستووہى خۆى بخاتە خوارەوہ و جیبریل فریای کەوتووہ ..
 ئەم ریوایەتە مەرجى صدحیحی وەرنەگرتووہ ، چونکە لە (البلاغات) ه و
 ئەو (فیما بلغنا) وەتى زوہەرىیە و (موصول) نیە ، بگرە وەك (منقطع)

^{۸۳} چونکە ئەو شەریعەتەى کە بۆ موسا هاتبوو لەو شەریعەتەى کە بۆ عیسا هاتبوو تەواوتر و فراوان تر بوو .

^{۸۴} بوخاریى و موسلیم ریوایەتیان کردووہ . هەر ئەو رۆژە وەرەقە ئیمانى هینا و تەصدیقی پیغەمبەرى کرد و ، بە گوتى عیساى کرد .

وہا یہ و جوڑیکہ لہ فہرموودہی (ضعیف) . دیارہ بوخارییش فہرموودہی
سہنہ ددار تہ خریج نکات کہ بہ سترہ بیّ بہ ریوایہ تی ریوایہ ت کسرہ (عدل) و
(ضابط) ہکانوہ . سیری (فتح الباری : ۱۶ / ۱۲ ط الحلبي) بکہ .^{۸۵}

چوارہم : بہ شہ کانی و عجبی شہرعیسی

وہحی بہ مانا شہرعی یہ کہی بریتی یہ لہوہی کہ خوی گہورہ پیغہ مہرانی
لہو شہرہ ، یان لہو کتیبہ ناگادار نکات ، کہ نہیوئی بی گہینہ پیان ، نیتہ
سا بہ ہوی یہ کیکہوہ بیّ ، یان راستہ و خوؤ .
زانایانیش پیناسہی وہحی یان بہم شیوہ کردوہ :

أ (بہ پیی نہو کہسہی کہ وہحی بو دیت : « عرفان مجده الشخص من نفسه مع
اليقين أنه من عند الله » . نہو کہسہ کہ وہحی بو دیت ہست نکات بہو بہرہ کہتہ
و ، بہ یہقینیش لای روونہ کہ نہمہ لہ لایہن خواوہیہ .

ب (بہ پیی سہرچاوہی ہاتنیہوہ : « ما أنزل الله على أنبيائه ، و عرفهم به من
أنباء الغيب ، والشرائع » . بہم مانایہ بریتی یہ لہوہی کہ خوا ناردوویہ تی بو
پیغہ مہرانی و ، بریتی شہ لہو ہوا لہ غیبی و لہو حوکمہ شہرعی یانہی کہ بہ
ہوی وہحی یہوہ ناگاداری کردوون .

بو نیمکان بوونی و عیش دوو کار پیوستن :

یہ کہم : سہرچاوہی ناردنی وہحی ، کہ نہویش خوی گہورہیہ و ، بوونی
مہ لاتیکہ تیکی نہمین و دہست پاک تا نہو وہحی یہ لہ لایہن خوی گہورہوہ بہ
پیغہ مہران بگہینہ . نہو مہ لاتیکہ تہش بریتی یہ لہ لاشہیہ کی نورانیی کہ
نابینریّ ، بہ لام توانای ہدیہ خوی بہ چہندین شیوہی جیاجیای چاک بگورپیّ و ، بہ
گورجی یہ کی یہ کجار زوریش ہات و چو بکات . جاری واش نہبیّ کہ پیغہ مہران
بہ راستہ قینہ کہی نہی بینن .

دوہہم : بوونی دہروونیکی مروّفانہی پاک و بی گہرد کہ خواہنی توانایہ کی
تایبہ تی بیّ بو و ہرگرتنی وہحی لہ خواوہ بہ راستہ و خوؤ ، یان لہو مہ لاتیکہ تہوہ
کہ خوا رہوانہی نہکات .

^{۸۵} السيرة النبوية لأبي شهة : ۱ / ۲۵۹ - ۲۶۶ .

جا بۆ کاری یه کم ، که بوونی خوای گهوریه به قودرهت و دهسه لاتی
تهواوهوه، نهوا هموو جوړه دهلیلیک لهسهر بوونی و لهسهر تاک و ته نیایی و ،
توانا و دهسه لاتی کۆ کراوتهوه مرؤفه ژیره کان نهوهیان سهلماندوهه ..
بۆ بوونی مه لاتی که تیش نهوا هموو خاوهن دینه کان به یه که دهنگی به لگی
تهواویان به دهسته وهیه لهسهر بوونیان .

بۆ کاری دووهه میش که بریتی به له بوونی دهرونیکی پاک و پالفته له نیو
مرؤفا ، تا بتوانی وهی له خواوه ، یان له مه لاتی که تهوه وهیگری ، نهویش
کاریکی مومکینه و ههزاران پیغه مبهری راستگۆ و پیاوچاک ، که خواری پرنووری
میژووی مرؤفایه تین ، هاتون و نهم راستی به یان گه یاندوهه .

به مه ده رنه کهوی که هاتنی وهی بۆ مرؤف ، مایه ی بهرزیو نه وهی پله و
ناستی مرؤفه . ریژ و شکۆ مه ندیی به مرؤف به خشراوه و ، منه تیکی خواییشه بۆ
به ره ی ناده میزاد که خوای به سۆزیان دهست بهرداریان نه بووه سهرگهردانی
بیابانی نه فامیی بین ، به لکو پیغه مبهرانی به نامۆرگاری پرنرخهوه بۆ ناردون ،
تا ریبازی چاک و خاوین بگرته بهر و ، سهرفرازی دنیا و قیامت بین .
نیستهش با بیینه سهر به شه کانی وهی شه عیی :

۱ - فهرمایشته کردنی خوای گهوره له گه ل پیغه مبهره که ی دا له دوا ی په رده وه ،
که نه مه دوو جوړه :

أ) له کاتی ناگاداری و به خبهر بوون دا : وه که نه وهی که خوای گهوره لهسهر
کیوی طوور فهرمایشته له گه ل موسا پیغه مبهردا کرد ، سهلامی لی بی .
ههروه ها وه که نه وهش که خوای گهوره له شهوی نیسرا و میعراجدا فهرمایشته
له گه ل پیغه مبهری خوادا ﷺ کرد و ، نوژی لهسهر موسلمانان فهرز کرد .. جا
فهرمایشته کردن له گه ل موسادا به نایهت سهلماوه و ، فهرمایشته نیسرا و
میعراجیش له فهرمووده ی نیسرا دا سهلماوه .

ب) له خهوا : وه که نه وه فهرمووده یه ی که نیین عه بیاس و موعاذ له
پیغه مبهروه ﷺ ریوایه تیان کردوهه ، که فهرموویه : ((أتاني ربي ، فقال :
فيم يختصم الملاء الأعلى ؟ ..)) رواه أحمد في مسنده ، والترمذي في سننه ، وقال : حسن
صحيح ، وعبدالرزاق ، والطبراني عن ابن عباس ، والترمذي ، وابن مردويه ، والطبراني من حديث معاذ .

« أتانی ربي » واته : پهروهردگارم هاته خهوم ، « الملاء العلی » واته : مهلائیکه ته کان .

جا پیاوچاکانی پیشینه له نههلی سوننه و جهماعه لهسهه نهو رایهن که هزرهتی موسا و هزرهتی موحه ممد ، سهلامیان لی بی ، فهرمایشی نهزهلی و قه دیمی خوی گه وره یان بیستوهه که یه کتیکه له سیفاته کانی خوا ..

۲ - خوی گه وره به هوی جیریلی نه مینه وه پیغه مبه ره کانی ناگادار کردوون ، که نه مه پتی نه وتری : (الوحي الجلي) ، که نه مېش به چهند شیوهه یه که نه بیت : (أ) بهو شیوهه وه که خوی گه وره جیریلی دروست کردوه ، که نه مه به ده گمن دهرته که ویت و ، پیغه مبه ری خوا ﷺ تنها دووچار بهم حالته وه جیریلی دیوه : جاریکیان دواي وه ستانی وه حی بوو که پیغه مبه ر ﷺ له نه شکه وتی (حراء) بوو و جیریلیش نه هاته خواره وه و ، جاریکیش له شهوی نیسرا و میعراج دا که به ناسمانه وه بوو و ، خوی گه وره ش نه مه ی له سووره تی (النجم) دا نایه تی (۱ - ۱۸) باس کردوه .

ب) جیریل له شیوهی پیاوئیک دا نه هات ، که زور جار له شیوهی (دحیة الکلبی) دا نه هات ، که هاوه لیکي دیمه ن جوان و ریک و پیک بوو و ، ناماده بوانی کوپه که ش نه یان بینی و ، وته کانیان نه بیست ، به لام نه یان نه زانی نه وه جیریله . یان له شیوهی پیاوئیکي نه ناسراودا نه هات ، وه که له فهرموده به ناوبانگه که دا هاتوه که جیریل دیت دهراره ی نیمان و نیسلام و نیحسان پرسیار نه کات و ، هردوو نیمامی فهرموده بوخاریی و موسلیم ریوايه تیان کردوه .

ج) جیریل له شیوهی مهلائیکه تیبی خوی دا دیت و ، لهم حالته دا نابینری ، به لام دهنگیک وه که دهنگی زهنگ ، یان دهنگی ههنگ دیت . جا لهم حالته دا پیغه مبه ر ﷺ له حالته تی مروفانه ی خویه وه نه گورا بو حالته تیک که توانای هه بی له مهلائیکه ته که وه وه حی وه ربگری . به لام نه مه نارچه ت ترین حالت بوو به لای پیغه مبه ره وه و ، تووشی جوړه تابه که نه بوو و ، ناوچاوشی له روژی یه که جار ساردا چین چین عه ره قی دهرته دا و ، وه که سیکی خه وتوو پر خه ی لی دیت و ، لاشه ی قورس نه بیت .. هه تا نه گه ر به سهه وشتره که یه وه بوايه وشتره که ی چوکی نه دا و ، گه رانی به سهه رانی که سیکه وه بوايه خه ریک بوو بی هارپیت ..

۳ - خستنه ناو دلّه‌وه : به‌وهی که جیبریل هه‌ر وه‌حی‌یه‌کی بویت بی‌خاته دلّی پی‌غه‌مبه‌روه و ، نه‌وه‌ش بزانی که نه‌وهی خراوته دلّیه‌وه له‌لایه‌ن خوای گه‌وره‌وه‌یه ، نه‌مه‌ش وه‌ک نه‌و فه‌رموده‌یه‌ی که له پی‌غه‌مبه‌روه ﷺ نه‌ی‌گتیره‌وه که فه‌رموویه : ((إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي : أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَكْمَلَ رِزْقَهَا ، فَاتَّقُوا اللَّهَ ، وَأَجْمَلُوا الطَّلَبَ ، وَلَا يَحْمِلَنَّ أَحَدُكُمْ اسْتِبْطَاءَ الرَّزْقِ عَلَى أَنْ يَطْلُبَهُ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ)) . رواه ابن أبي الدنيا في كتاب (القناعة) ، وابن ماجه ، والحاكم في المستدرک وصححه ، والطبرانی ، وأبو نعيم في الحلیة .

نه‌فه‌رموی : جیبریل خستیه دلّمه‌وه که : هیچ نه‌فسی‌ک نامریت هه‌تا رزقی خۆی به ته‌واویی وه‌ر نه‌گریت . ده‌ی که‌وايه شهرمی خوا بکه‌ن و ، به جوانیی داوای رزق بکه‌ن و ، کاتی‌کیش که رزق دوا نه‌که‌ویت بۆ یه‌کی‌کتان ، با به شی‌وهی له‌خوا یا‌خیی‌بون هه‌ولّی رزق نه‌دات ، چونکه نه‌وهی که له‌لای خوای گه‌وره‌یه به گوی‌پزایه‌لیی و په‌رستنی ده‌ست گیر نه‌بی .

۴ - نیله‌ام : نه‌میش نه‌و زانسته‌یه که خوای گه‌وره نه‌ی‌خاته دلّی پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه ، یان له‌کاتی دۆزینه‌وه‌ی نه‌حکام‌دا نه‌ی‌خاته سه‌ر زمانی ، به‌لگه‌ی نه‌م جوّره وه‌حی‌یانه نه‌م نایه‌ته پی‌رۆزه‌یه :

﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآذُنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ (الشوری : ۵۱) .

له‌م نایه‌ته پی‌رۆزه‌دا چوار جوّره وه‌حی‌تیدا باس کراوه : (وحیاً) مه‌به‌ست له نیله‌ام و وه‌حی‌خه‌وه و ، (أو من وراء حجاب) له‌پشتی په‌رده‌وه و ، (أو يرسل رسولاً) مه‌به‌ست له‌ناردنی جیبریه .

۵ - بینینی خه‌وی راسته‌قینه ، که له سه‌ره‌تای وه‌حی‌یه‌وه نه‌و خه‌وانه‌ی نه‌دین و به چاکیش نه‌هاتنه دیی . دياره خه‌وی پی‌غه‌مبه‌ران وه‌حی‌یه ، وه‌ک خه‌وه‌که‌ی نی‌راهیم خه‌لیل بۆ سه‌رپینی نی‌سماعیلی تا‌قه جگه‌رگۆشه‌ی و ، وه‌ک نه‌و خه‌وه‌ش که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیش فه‌ت‌حی مه‌ککه‌دیتی که مژده‌ی نه‌وه‌ی پی‌درا که به سه‌رکه‌وتوویی نه‌چنه که‌عبه‌وه و فه‌ت‌حی مه‌ککه‌ش نه‌که‌ن . شایانی باسه که قورنانی پی‌رۆز باسی نه‌م دوو خه‌وه‌ی کردوه .

هه‌موو نه‌م جوّره وه‌حی‌یانه نه‌وه‌شی له‌گه‌ل‌دایه که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ به یه‌قینی و پی‌وستیی نه‌وه نه‌زانیت که نه‌وه‌ی پی‌دراوه حقه‌وه له‌لایه‌ن خوای

پهروه‌دگاروهه نیرراوه و ، له ختوره‌ی نه‌فس و ، وه‌سوه‌سه‌ی شه‌یتانه‌وه
به‌دوره ..^{۸۶}

پینجه‌م : هاتنه‌هه‌ی وه‌حی

له‌و ماوه‌یه‌دا که وه‌حی وه‌ستا ، ترس‌وله‌رز له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دور
که‌وته‌وه ، بگره به تاسه‌وه بوو بۆ هاتنه‌وه‌ی جیبریل و ، بۆیشی ده‌رکه‌وت که بۆته
پیغه‌مبه‌ری خوی به‌ده‌سه‌لات .

جا له‌و کاته‌دا که وه‌حی وه‌ستابوو و ، نه‌ویش هاتوچۆی نه‌شکه‌وتی چه‌رپای
نه‌کرد ، تا له‌وی به‌ تا‌قی ته‌نیا بمینیتته‌وه و ، خواپه‌رستی بکات ، نه‌وه‌بوو
رۆژتیکیان دانه‌به‌زی‌یه‌ خواره‌وه له ناسمانه‌وه ده‌نگیک هات ، که سه‌ری به‌ره‌و ناسمان
به‌رز کرده‌وه ، نه‌بینی وا جیبریل و له‌سه‌ر کورسی‌یه‌ک له نیوان ناسمان و زه‌وی‌یه‌دا
دانیشتوه و ناسۆی داپۆشیوه . ترسی لی نیشته‌ و خۆی دا به‌ زه‌وی‌یه‌دا ، پاشان
گه‌راپه‌وه ماله‌وه و ، فه‌رموی : دام پۆشن ، دام پۆشن ، که دایان پۆشی خوی
گه‌وره سووره‌تی (المدثر) ی له سه‌ره‌تاوه هه‌تا کۆتایی نایه‌تی پینجه‌می ناره‌ده
خواره‌وه .

بوخاریی^{۸۷} له جابیری کوری عبده‌وللاوه نه‌گپرتته‌وه که گوئی له پیغه‌مبه‌ری
خوا بووه ﷺ که باسی ماوه‌ی وه‌ستانی وه‌حی کردوه و فه‌رمویه :

((فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي ، سَمِعْتُ صَوْتًا مِّنَ السَّمَاءِ ، فَرَفَعْتُ بَصْرِي قَبْلَ السَّمَاءِ ، فَمَاذَا
الْمَلِكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحَرَاءٍ قَاعِدًا عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ، فَجِئْتُ مِنْهُ حَتَّى
هَوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ ، فَجِئْتُ أَهْلِي ، فَقُلْتُ : زَمَلُونِي ، زَمَلُونِي ، فَزَمَلُونِي ،
فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى : يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ، إِي قَوْلِهِ : فَاهْجُرْ ، ثُمَّ حَمِي الْوَحْيُ وَتَتَابَعُ)) .^{۸۸}

شه‌شه‌م : سه‌ره‌کێ بانگ کردن

که سه‌ره‌تای سووره‌تی (المدثر) هاته خواره‌وه ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌ره‌نجی
دا نه‌م نایه‌تانه چه‌ند فه‌رمانتیکیان تیدایه که پێویسته نه‌نجامیان بدات :

^{۸۶} الرحيق المختوم : ۶۸ - ۶۹ ، والسيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۲۶۷ - ۲۷۱ .

^{۸۷} صحيح البخاري ، كتاب التفسير باب والرجز فاهجر ۲ / ۷۲۳ .

^{۸۸} الرحيق المختوم : ۶۷ - ۶۸ ، السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۲۷۹ - ۲۸۰ .

﴿ يَتَأْتِيهَا الْمُدِيرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمُنْ بِتَسْتَكْبُرٍ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ ﴾ (المدثر : ١ - ٧) .

یه کهم جار فرمانی به سهردا نه دات که شهی شهو که سهی خوی داپوشیوه ، ههسته ، ههسته مهردومه کان ناگادار بکه ره وه و تی یان بگهینه که چاره نووسیکی پر مه ترسیی چاره روانی یان نه کات نه گهر نیمان نه هینن و گوی پزایه لئی بو فرمانه کانی پهروه ردگار نه کهن .

پاشان فرمانی بو دیت : با پهروه ردگاری به گه وره و مه زن بزانیته ، تا له سهر زهویی دا کهس خوی به گه وره نه گری و ، گه ورهیی و دهسه لات ههر شایانی خواجه . پاشان فرمانی بو دیت تا جل و بهرگی به پاک و خاوین رابگری و ، دهست بهرداری هه موو پیسی و چه په لئی یه ک ببی ، واته خوی به پاک و خاوین رابگری ، چ ظاهر و چ باطن ، تا دل و دهروون و لاشه و هه موو نه ندامیکی پاک و خاوین ، له ژیر چاودیری و پاریزگاری و هیدایهت و نووری پهروه ردگادا ، پی بگهینه نی ، بو شهوی بیته سهر مه شقی ناده می به کان و دوور و نزیک چاوی لی بکهن .

پاشان فرمانی بو دهر نه چی شهو که بهندهی مل که چی خواجه و فرمان جی به جی نه کات و بانگه وازی خوا بلاو نه کاته وه ، با وریا بیته ، نه کا خوی به شت بزانی ، یان منه تی بکات که گوایا کاری کردوه و خزمه تی پیشکش کردوه . وای لیک نه داته وه که کاریکی نه انجام داوه .. تا نه توانی خزمهت بکا و ماندوو ببی و خوی لهو پیناوه دا بهخت بکا ، به لام شهوه هه مووی به شهوفیقی خوا بزانی و ، سوپاسی بکا که توانیویه تی گوی پزایه لئی فرمان بکات .

له نایه تی هه وره می شه دا فرمانی بو دیت که له نه نجامی کار کردنت دا بو دینی خوا که ساتیک دینه ریته و هه ولئی سارد کردنه وهت نه دهن ، نه گهر کوئت نه دا دزایه تییت نه کهن .. پاگاندهت بو نه کهن .. خه لکت لی سارد نه کهنه وه .. هه ولئی کوشتن نه دهن .. له سهرت پیویسته دان به خودا بگری .. نارام له سهر هه موو نار هه تی یه ک بگری .. بو ره زامه ندیی خوا کوئت نه دهیته و له سهر خزمه تی خوت به رده وام بیت .

به لئی ، هه ل گران دینی خوا شه بی به ته مای دزایه تی نه فامان بن .. نه فامان له کوشت و بریان دریغی ناکهن .. نه مانیش شه بی خویان بده نه دهست خوا و ،

دهست له هموو بهرژوهه ندى په كيان بشون و ، به تهمای خوا بن له سر مل
 كه چيى و گوي پايه ليى ، به سوز و به زه يى خوى سر كه وتنيان بو بنيري ..
 نه مانه چند فرمانيكي سووك و ناسانن ، به لام له راستيى دا يه كجار
 كاريگه رن و ، بو نه نجام دانى نهركى بانگه وازى نيسلام پياوى خويان
 پي ته گه يه نن .. چونكه پيش هموو شتيك ته وحيد نه به نه ناو كرؤكى دلوه و ،
 موسلمانان فيري ناسيني خوا به تاك و تهنيا نه كهن .. ههروه ها نيمان به
 قيامت له دل دا جي نه كهنه وه ، چونكه نه م دنيا به هه موو پاداشتيكي تي دا
 ندرتيته وه ، سهره راي نه وه ه كه نه فس پاگژ نه كهن و ، له هه موو پيسيى و
 چه په لي يه ك مرؤف دوور نه خه نه وه و ، بو كاره مه زن و پاك و پيرؤزه كان هه لي
 نه نين .. پاشان موسلمان فير نه بي كه هه موو كاريكي به خوا بسپيري و به
 تهمای هي زي نه و بي بگاته هاناي سوپاي خواناسيى كه هه ميشه له چاو كافران دا
 هه ر كه م بووه ، كه چيى هه ميشه هه ر سر كه وتوو بووه .

به لي ، نه م سوورته پايه داره ، بگره سهره تاكه ي هه لمه تيكي رزگاريى خوازيى
 بو ، تا بانگي رزگاريى مرؤف دهست پي بكات :

نه ي موحه مده ي نازيزمان ! كاتى خو و حه سانه وه نه ما .. نه وه نه ما تو بو
 خوت بويت .. نه وه نه ما هه ول بدهيت ژيان و گوزه راني مال و مندالت خوش
 بكه يت .. هه سته مرؤف ايه تيى سره گه ردان بووه .. نرخ و به هاي مرؤف دابه زيوه ..
 مرؤفه كان خواي خويان به چاكيى ناناسن .. ربيى چاكيان ون كرده وه .. زولم و
 ستم بالي كيشاوه به سهر زه ويى دا ..

هه سته ، دهست به كاري خوت بكه .. تو بو كاريكي يه كجار مه زن هه ل
 بو يراوى .. نه و كاره پيرؤزه فراموش مه كه .. هه موو سهرزه ويى چاوه پروانته ..
 مرؤف ايه تيى تا ناخرزه مان به تهمايه تو رزگاري بكه ي .. نه وه تا نه خشه و دهست
 به كار به ..

هه سته ، كاري پيرؤز چاوه پروانته .. دل هه شيدا كاني حق و راستيى چاونه گيړن
 بزنانن كي تالاي راستيى به راستيى به رز نه كاته وه ، تا بچنه ژيري وه و كوشش
 بكه نن .. خزمه تي حق بكه نن .. چا كه له سهر زه ويى دا بلاو بكه نه وه ..

به لي ، نازيزمان ! هه سته .. سوپايه كي مه زن له پياوچا كاني سهرزه ويى ، تا
 ناخرزه مان چاوه پروانن توي به ريز تالا به رز بكه يته وه ..

سوپایه کی بهرپر نامادهیه تا فرمان بدهیت و ، نهویش تهخت و تاجی زولم له بن بهینتی ..

سوپایه کی مهزن چاوهپوانه توی بهرپر نهخشهی پاک کردنهوهی دل و دهروونیان پیشان بدهیت ، تا نهوانیش یهک له دوای یهک و ، دهسته له دوای دهسته ، به درپژایی میژوو خهریکی پهروهدهی خویان و نهوهکان بن و ، خهریکی تهزکیهه نهفس بن ، تا مرۆقایهتیی له (أسفل سافلین) رزگاری بی و ، ههول بو گهیشتن به کهمالات و پایه و پله بهرزهکان بدات ..

ههسته ، کاتی خهوه نهما .. کاتی ههسانهوه نهما .. غیرهت بده بهر خۆت و به تاقی تهنیا ژیان و گوزهرابی سهرزهویی بگۆره .. رهوپهوهی میژوو بگۆره .. دهستی ستهم کاران له بنا بپه ..

کاتی که نهما کاره پیرۆزه خرایه نهستوی نازیز ئیمهش سهردهمی خۆمانمان بیر کهوتهوه .. دیسان نهفامیی پهپهه سهندۆتهوه . ئیمان کز کز بووه .. مل هوران یاری به ژیان و مافی مرۆڤ نهکهن .. نهمرۆش ههمان ههلمهتی چاکهخوایی پتیسته بو رزگارکردنی مرۆڤ . بو نازادکردنی مرۆڤ .. نهمرۆ موسلمانان نهگهچی ژمارهیان یهکجار زۆره ، بوونهته پارویهکی چهور و ستهم کاران تهماعیان تی کردوون .. لهبهر نهوهی نامۆژگارییهکانی قورئان پشت گوی خراون .. نهمرۆش پتیسته موسلمانان خویان پهروهده بکهنهوه و ، هیزی پتیسته ناماده بکهنهوه تا بچنهوه مهیدانی شهیتان پهستان و له زولم و ستهم دهست کۆتایان بکهن . به کۆمهکیی خوا نهو رۆژهش نزیکه .. چونکه ستهم و چهور له سنوور دهرحوون و ، هاکا سۆزی پهروهردگار فریای بهستهزمانهکان کهوتهوه ..

بهلی نازیزمان ههستا و فرمانهکانی نهنجام دان و ، بی پشوو زیاتر له بیست ساڵ جیهادی کرد تا قهلاکانی زالمانی رماندن و ، دلّه نهخۆشهکانی دهزمان کردن و ، مرۆفی دلسۆزی بهغیرهتی خهه خۆری خۆنهویستی چاکهویستی لهسه زهویی دا پهروهده کردن .. نهو کۆمهلیکی پهروهده کردن ، کهچی ههه دانیهکی نهو کۆمهله کهوته ولاتیک و بووه ههویی پهروهده و بهشی زۆری سهرزهویی پهروهده کرا و ، زۆرێک له مهردمهکان له داوی نهفس و شهیتان خویان دهرباز کرد و ،

بوونه سهرمه شق بۆ تهوبه كردن و خو چاك كردنى خهلكىكى زۆر . بدمه سهرزه ويى
روژن بوويه وه ..

ته مپۆش به كۆمه كىي خوا نهو ههلمه ته مهردانه يه به پتويه يه و هاكا هيئزى
تاريكىي هيئا به چوك دا و به ئينه كه ي قورنان :
﴿ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ﴾ هاته دىي ..

حهوتهم : هاتنه خواره وهس (الضحى) :

دهرباره ي هۆي هاتنه خواره وه ي سووره تي (الضحى) نيمام بوخارىي له
صه حيه كه ي دا به سه نه دي خو ي له جوندويي كور ي سوفياني بوجه لي يه وه
ريوايه تي كردوه كه وتوييه : پيغه مبهري خوا ﷺ نه خو ش كهوت ، نه وه بوو
شه ويك ، يان دوو شهو ، يان سى شهو هه ل نه ستا . زينك ^{٨٩} هات و وتى : نه ي
موحه ممد ! هيوادارم شه يتانه كه ت ده ست به ردارت بووي ، نه وه دوو سى شه وه
ناي بينم ليت نزيك بكه ويته وه .. خواي گه وره ش ﴿ وَالصُّحَىٰ ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝
مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴾ ي ناره خواره وه .

له م سووره ته دا خواي په روه رداگار سويند بۆ پيغه مبه ره كه ي نه خوات كه
به يه ونديي له گه ليا نه پچراندوه و هه رده م خو شى ته وي ت ، كه نه ي فه رموو :
﴿ وَالصُّحَىٰ ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴾ .

نه وه شى بۆ روون نه كاته وه كه چهنده له م دنيا يه دا ريئزى لي گرتوه ، نه وا له
قيامه ت دا ريئزى زياترى لي نه گري :
﴿ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴾ .

مهژده شى ته داتى كه له م دنيا يه دا سه ري نه خا و ، له قيامه تيش دا پادا شتى
ته داته وه :

﴿ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴾ .

پاشان وه بيري دينيته وه كه نه وي خو شه ويستى هه تيو بوو ده رووي لي كرده وه و ،
نه ي ته زانى چۆن هيدا يه تي قه ومه كه ي بدا پيشانى دا و ، هه ژار و ده ست كور تيش
بوو ده وله مه ندى كرد :

^{٨٩} نوم جه ميللى كچى حه ربى هاوسه ري نه بوله هه ب بووه .

﴿ أَلَمْ نَجِدَكَ يَتِيمًا فَفَاوَىٰ ﴿١٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿١٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿١٨﴾ .

که‌واته نه‌ی خو‌شه‌ویستم ! تو‌ش دل‌ی هه‌تیوان مه‌شکینه و ، قسه‌ی تال و سو‌یریش به‌رام‌به‌ر به‌ه‌ژاران مه‌که .

﴿ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿٢٠﴾ .

له‌کو‌تایی‌دا فه‌رمانی به‌سه‌ردا نه‌کات تا باسی نه‌و ناز و نیعمه‌تانه بکات که خ‌وای گه‌وره به‌وی به‌خشیوه ، به‌تایبه‌تی هه‌ل ب‌ژاردنی ب‌ؤ پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی . نه‌وه‌بوو نه‌ویش متمانه‌ی به‌هه‌ر که‌س ب‌کردایه‌ له‌که‌س و‌کاری نه‌و نیعمه‌ته گه‌وره‌یه‌ی باس نه‌کرد که خ‌وای گه‌وره به‌ویش و به‌به‌نده‌کانی‌شی پی‌ش‌که‌ش کردوه .

﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿٢١﴾ .

به‌مه‌ده‌رته‌که‌وی که‌ ب‌ؤ ما‌وه‌یه‌کی که‌م وه‌حی وه‌ستاوه و ، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ که‌بی‌تاقه‌تی کردوه ، خ‌وای گه‌وره به‌سووره‌تی (الضحی) دل‌ی داوه‌ته‌وه . نه‌م وه‌ستانه‌ی وه‌حی جیایه‌ له‌گه‌ل وه‌ستانه‌که‌ی د‌وای هاتنی سه‌ره‌تای سووره‌تی (العلق) .

به شی دههم قوناغەکانی بانگەوازی ئیسلام

ئەتوانین سەردەمی بانگەوازی پیغەمبەری خوا ﷺ بکەین بە دوو قوناغەوہ کہ
بە تەواویی لە یەک جیاوازن :

۱ - قوناغی مەککە ، کہ نزیکە ی سیانزە سالی خایاند .

۲ - قوناغی مەدینە ، کہ دە سالی تەواوی خایاند .

جا ھەر یەکە لەم دوو قوناغە ئەکرێ بە چەند بەشیکیەوہ کہ ئەوانیش ھەر یەکە
تایبەت مەندیی خویان ھەبە .

با سەرەتا قوناغی مەککە باس بکەین ، کہ دوو بەشە :

أ) قوناغی بانگ بە نھینی : سی سال .

ب) قوناغی بانگ بە ناشکرا ، کہ لە سەرەتای چوارەم سالی ھاتنی
وہحی یەوہ دەست پێ ئەکات ھەتا کۆچ کردن بۆ مەدینە .^{۹۰}

قوناغی بانگ بە نھینی :

یەکەم : دەستەس یەکەس ئیمان داران

لەبەر ئەوہی کہ مەککە بنکە ی سەرەکیی دینی عەرەبەکان بوو و ،
سەدەنەکانیش کہ سەرکاریی دین دارییان ئەکرد لەوێ بوون و ، پاگان دەیان بۆ
بتەکانی کەعبە ئەکرد و بەلای عەرەبەکانەوہ بە پیروزی لە قەلەم درابوون ، گەر
کەسیک ھەولێ راست کردنەوہی بیروباوہری ئەو خەلکە ی بدایە ، ئەوا ئەو پەری
تووشی ناپەرەحتیی ئەھات و ، ئەو ئەندە کۆسپ و تەگەرە ئەھاتنە ریی کہ
پێویستی بە دامەزراوی و کۆل ئەدانیککی بیۆینە بوو ، لەبەر ئەمە وا چاک بوو
بانگی ئیسلامیی لە سەرەتادا بە نھینی بیت تا خەلکی مەککە نەشلەژین و لەم
بانگە پیروژە بە خراب تی نەگەن ..

^{۹۰} مەگەر باسی قوناغی بانگ بە ناشکرا لە بەشی یانزەھەم دا پێشکەش بکریت .

بۆ ئەمە دوای ھاتنە خوارەوھى ئايەتەكانى سەرھەتای سوورەتى (المدثر)
 پىغەمبەرى خوا ﷺ دەستى کرد بە بانگ کردن بۆ سەر ئىسلام بە نھىنى . دياره
 لە پىشەوھ پىويستە بانگى مال و مندالەكەى ، پاشان دۆستانى و ئەوانەى كە زۆر
 لىيەوھ تزيکن بکات .

ئەوھبوو يەكەم كەسەك كە لە ئافرەتاندا ئىمانى ھىنا ، بگرە يەكەم
 ئادەمى يەك كە ئىمانى ھىنا خەدىجەى ھاوسەرى بوو ، خوا لىيى رازىى بى .
 خەدىجە كۆمەك و پالپشتىكى زۆر بەغیرەت بوو بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ . ئەوھبوو
 يەكەم رۆژ كە قورئان ھاتە خوارەوھ دلى پىغەمبەرى دايەوھ و ھەوالەكەشى
 گەياندە وەرەقەى ئامۆزای تا ئازىز تى بگەيەنى و ھىچ خەمىكى نەبىت . چىيى
 نارەحەتىيى ئەھاتە بەردەمى و ، خزمەكانى چەندە ئازارى دلىان ئەدا ، خەدىجە
 دلى ئەدايەوھ و بارى سەرئانى سووك ئەكرد و ، ھىز و وزەى ئەدايى ھەتا دان بە
 خۆى دا بگرى و كارى پىرۆز بە ئەنجام بگەيەنى .^{۹۱}

دوای خەدىجە يەكەم پىاويكى ئازاد كە ئىمانى ھىنا ئەبويە كرى صدديق بوو ،
 خوا لىيى رازىى بى . كە لە ئەنجام دا بوو يەكەم وەزىر و يەكەم خەلىفەى ئىسلام ،
 كە بە سەرئمال بەخشىين دل ئەوايى پىغەمبەرى خواى ﷺ کرد .

حافىظ ئەبولخەسەنى ئەطرابولوسىي لە عائىشەوھ خوا لىيى رازىى بى تەخرىجى
 كەردوھ كە وتويە : ئەبويە كرى خوا لىيى رازىى بى بە نىازى بە خزمەت گەيشتنى
 پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مال دەرچوو - ئەوھبوو لە سەرئەمى نەفامىيى دا دۆستى
 بوو - ، كە توشى بوو فەرموى : ئەبولقاسم ! لە كۆرى خزمەكانت دا ديار نىت
 و ، بە عەيب داركردنى باوك و دايكىان تاوانباريان كەردوويت . پىغەمبەرى خوا ﷺ
 فەرموى :

((إنني رسول الله أدعوك إلى الله)) .

فەرموى : من پىغەمبەرى خوا و بانگت ئەكەم بۆ ئيمان ھىنان بە خوا . كە
 لە فەرمايشتەكەى بوويەوھ ، ئەبويە كرى موسلمان بوو و ، پىغەمبەرى خوا ﷺ كە
 لىيى جوئى بوويەوھ لە نىوان ھەردوو چىاي ئەبوقەيس و ئەجمەردا ، كە دەورەى

^{۹۱} بۆ زىدە شارەزابون لە ژيانى پر فەر و بەرەكەتى خەدىجە خويئەرى بەرپز ئەتوانى ژيانەكەى لە زنجىرەى
 ھاوھلان دا بخويئەتەوھ .

مه ککه یان داوه ، که سیکی تر نه بوو نه وندهی نهو شادمان بی ، نهویش به
موسلمان بوونی نه بویه کر ... کذا فی البدایة (۳ / ۲۹) .^{۹۲}

نین نیسحاقیش نه وهی باس کردوه که نه بویه کری صدیق خوا لئی رازی بی
به خزمت پیغهمبهری خوا ﷺ نه گات و نه فرموی : تایا قورهیش راست نه لئی ،
نهی موحه مه مد ، که وازت له خوا کافمان هیناوه و ، ژیره کافمانت به نه زان
دهر کردوه و ، باو پیرا نماتت به کافر له قهلم داون ؟ پیغهمبهری خواش ﷺ
فرموی :

((بلی ، إني رسولُ الله ونبيُّه ، بعثني لأبْلغَ رسالتهُ و أدعوك إلى الله بالحق . فوالله إنه
للحق ، أدعوك يا أبا بكرٍ إلى الله وحده لا شريك له ولا تعبدُ غيرهَ والموالاته على
طاعته)) .

فرموی : به لئی ، من پیغهمبهری خوام ، ناردومی هتا پدیامه کهی بگه یه نم
و ، توش به حق و راستیی بۆ لای خوا بانگ نه کم .. ده به خوا دینیکی
حقه ، نه بویه کر ! بانگت نه کم بۆ په رستنی خوی تاک و ته نیای بی شه ریک و
غدیری نهو کهس نه په رستی و گوی پرایه لئی فرمانه کانی بکه یت .. قورنانشی بۆ
خویند . نیتر هیچ نینکاری یه کی نه کرد و ، موسلمان بوو و ، پشتی له بته کان
کرد و وازی له شه ریک بۆ خوادانان هینا و ، دانی به راستیی نیسلام دا نا . نیتر
نه بویه کر به نیمان و ته صدیقه وه گه رایه وه .

پیغهمبهری خوا ﷺ له فرموده یه کی دا ستایشی نه بویه کر وه ها نه کا که هیچ
کهسی نه گاتی ، به بۆ نهی نه وه وه که هر کهسی بانگ کرد بی بۆ موسلمان بوون
هه لویسته یه کی بووه ، جگه له نه بویه کر که راسته و خو به بی دود لئی خیرا نیمانی
هیناوه ، که نه فرموی :

((ما دَعَوْتُ أَحَدًا إِلَى الْإِسْلَامِ إِلَّا كَانَتْ عِنْدَهُ كِبْوَةٌ ، وَتَرَدَّدَ ، وَنَظَرَ ، إِلَّا
أَبَا بَكْرٍ ، مَا عَاكَمَ عَنْهُ حِينَ ذَكَرْتُهُ ، وَلَا تَرَدَّدَ فِيهِ)) .^{۹۳}

له ناو مندا لانیس دا یه کم مندا ل عه لیبی کوری نه بو طالیب خوا لئی رازی بی
موسلمان بوو . نهو کاته ته مه نی ده سالان بوو و ، پیغهمبهری خوا ﷺ له بهر
گرانیی بۆ یارمه تی دانی مامه ی ، نهوی هینا بووه لای خو ی .

^{۹۲} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۳۷ - ۱۳۸ .

^{۹۳} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۳۸ - ۱۳۹ .

نین نیسحاق باسی نهوهی کردوه که عدلیی کوری نه بوطالیب خوا لئی رازیی بی دوی رژیک دیت و نهیینی که هردوکیان (واته پیغه مبر و ﷺ) خدیجه خوا لئی رازیی بی) خریکن نویژ نهکن . عدلیی فرمووی : نهی موحه ممد !
 نه مه چی یه ؟ فرمووی :

((دینُ الله الذي اصطفى لنفسه وبعث به رسله ، فأدعوك إلى الله وحده لا شريك له ، وإلى عبادته ، وأن تكفر باللات والعزى)) .

فرمووی : نه مه نهو دینهیه که خوی گوره بو خوی هه ل بژاردوه و ، پیغه مبرانیسی پی ره وانه کردوه . جا منیش بانگت نه کم بو تیمان هینان به خوا به تاك و تهنیایی و بی شهریکی و ، بو پرستنی و ، پشت هه ل کردن له لات و عوزا . عدلیی فرمووی : نه مه کاریکه له وهو پیش نه م بیستوه و ، منیش هیچ کاریک نه نجام نادهم هه تا پرس به نه بوطالیب نه کم . پیغه مبر خوا ﷺ بهر له وهی کاره کی ناشکرا بی پی ناخوش بوو نه م نهیته یه ی بلاو بیته وه ، بو یه پی پی فرموو :

((يا عليُّ ! إذ لم تُسلم فاکتم)) .

فرمووی : عدلیی ! نه گهر موسلمان نابی نه م کاره بشاره وه .

نهو شهوه عدلیی مایه وه ، پاشان خوی گوره موسلمان بوونی خسته دلئی عدلییه وه و که رژی لئ بوویه وه هاته خزمه تی پیغه مبر خوا ﷺ و فرمووی : نهی موحه ممد ! چیت بو باس کردم ؟ پیغه مبر خوا پی پی فرموو :

((تشهدُ أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، وتكفر باللات والعزى ، وتبرأ من الأنداد)) .

فرمووی : شاهیدی نه وه بدهی که خوی گوره تاك و تهنیایه و شهریکی نیه و ، پشت له پرستنی لات و عوزا هه ل بکهی و ، خوت لهو بتانه دامالی که کراوندته شهریکی خوا . عدلیی رای کرد و موسلمان بوو و ، هه روا نه هاته خزمه تی و له نه بوطالیب یش نه ترسا و ، موسلمان بوونه که شی شارده وه و ده ری نه خست . کذا في البداية (۳ / ۲۴) .^{۹۴}

له ناو بهنده نازاد کراوه کانیش دا زهیدی کوری حاریشه یه بنده ی نازاد کراوی پیغه مبر خوا ﷺ یه کم که س موسلمان بوو ، که نه وه بوو له پیشه وه باسمان

کرد چۆن له گهڵ باوکی و کهس و کاری دا نه چوووه و ، له مه کهکه دا له خزمهتی نازیزدا مایه وه .

له ناو بهنده نازادنه کراوه کانیش دا به کهم کهس بیلالی کورپی رهباحی حه به شیبی موسلمان بوو ، که بهندهی ئومه بیهی کورپی خه له فی ستهم کار بوو و ، له دوایی دا له بهر دهنگی خۆشی بووه بانگ و ئیزی پیغه مبهری نیسلام .

ههروه ها کچه کانی پیغه مبهری خوا ﷺ که هه وائی هاتنی وه حی یان بیست ، خیرا موسلمان بوون ، چونکه نه وان پینش پیغه مبهرا به تیش هه موو ره و شتییکی نازیزیان به دل بوو و ، گوئی پاره لئی هه موو فه رمانیکیشی بوون .. له و لاشه وه به ته وایی له هه موو هه لئس و که و تییکی نه فامییی به دووریان گرتبوو .

نیهن ئیسحاق له عایشه وه ربه وایه تی کردوه که و تویه : کاتیک که خوای گه و ره ریزی له پیغه مبه ره که ی نا و کردیه پیغه مبه ره خه دیچه و کچه کانی موسلمان بوون ..

نه ببه کری صد دیق خوا لئی رازی بی پیاویکی هۆگر و خۆشه و یست بوو . خاوه نی پایه و پله و ریز بوو .. خاوه نی زانستیکی زۆر بوو به تایبه ت له زانستی نه سه ب و ره چه له که دا .. له پاڵ ره و شتی جوانی دا پیاویکی ده ست پزیش توو و ، بازرگانیککی چا که کار بوو ، بۆیه به لای قورپه ی شه وه پایه دار و مه زن بوو ..

نه ببه کر به ئیمان هینانی خۆی وازی نه هینا .. به لکو که و ته بلا و کردنه وه ی نیسلام .. پیتی خۆش بوو نه و فه ربه ره که ت و نوور و رووناکی به ی که ده ست خۆی که و توه ، خوای گه و ره به شی دۆست و ها وه له به ریزه کانیشی لی بندات .. بۆیه وه که خۆی به نه یینی ئیمانی هینا ، هه ر به نه یینیش ده ستی دایه بانگ کردن ، تا نه وه بوو کۆمه لئیککی به ریزی قورپه ی شیبی خاوه ن و یقار و ژیر و بلیمه ت ئیمانیا ن هینا و به هه موویانه وه بوونه به ردی بناغه و ده سته ی به که می ئیمان داران له مه که که دا ، که نه مانه بوون :

عوشمانی کورپی عه ففانی کورپی نه بولعلصی کورپی ئومه بیهی کورپی عه بد شه مسی کورپی عه بد مه نافی کورپی قوصه ی .^{۹۵}

^{۹۵} دایکی عوشمان نه و رای کچی کوره یزی کورپی ره بیهه بووه و دایکی دایکیشی بیضاء نوم حکیم کچی عه بد لوطه لیلیب بووه که پورپی پیغه مبه ره بووه .

زوبهیری کورپی عه ووامی کورپی خوه یلیدی کورپی ته سه دی کورپی عه بدولعوززای کورپی قوصه ی ، که دایکی صه فیه ی کچی عه بدولموطه لیلیب ی پووری پیغه مبه ر بووه .

عه بدورپره همانی کورپی عه وفی کورپی عه بدولخاریشی کورپی زوهره ی کورپی کیلاب . سه عدی کورپی نه بووه ققاص که ناوی مالیک بووه ، کورپی ئوه هیبی ^{۹۶} کورپی عه بد مه نافی کورپی زوهره ی کورپی کیلاب .

ههروه ها طه لعی کورپی عوبه یدرئولائی کورپی عوشمانی کورپی عه مری کورپی که عبی کورپی سه عدی کورپی ته یمی کورپی مورپه .. نه بووه کریش و طه لعه ش له (مُرَّة) دا له گه ل پیغه مبه ردا به یدک نه گه نه وه . نه مانه ده سته ی یه که م بوون له ئیمان داران که مه ردا نه ئیمانیا ن هیتا و ، بوونه به ردی بناغه بو بنیات نانی قه لائی نیسلام .

دووهمه : ده سته ی دووهه من نیمان داران

دوای نه مانه نه بووه عوبه یده عامیری کورپی عه بدولئولائی کورپی جه رپراح موسلمان بوو ..

پاشان نه بووه له مه عه بدولئولائی کورپی عه بدولئه سه د ، که دایکی ناوی به رپره ی کچی عه بدولموطه لیلیب و برای شیریی پیغه مبه ری خوا ﷺ بووه و ، نه رقه می کورپی نه بوئه رقه م که ناوی عه بد مه نافی کورپی نه سه د بووه و ، عوشمانی کورپی مه ظعوون و هه ردوو برا که شی قودامه و عه بدولئولائی و ، عوبه یده ی کورپی حاریشی کورپی موطه لیلیب کورپی عه بد مه ناف و ، سه عیدی کورپی زه ید و فاطیمه ی کچی خه ططابی هاوسه ری که ناموزای باوکی بووه و ، نه سمائی کچی نه بووه کر و ، خه بیابی کورپی نه ره تت یش موسلمان بوون ..

سیهه م : ده سته ی سهه م

پاشان عومه یری کورپی نه بووه ققاصی برای سه عد و ، عه بدولئولائی کورپی مه سهوود و ، مه سهوودی کورپی قاریبی ، که مه سهوودی کورپی ره بیعه ی کورپی

^{۹۶} نه هیب مامه ی نامینه ی کچی وه هیب کورپی عه بد مه ناف بووه ، که واته نه بووه ققاص ناموزای نامینه بووه . ناموزاش وهک برا وهه هایه ، بویه پیغه مبه ری خوا ﷺ سه عدی به خالژی خزی ده ژمارد .

عمر بووه و ، سولمیطی کورپی عمر و ، حاطبسی برای و ، عهییاشی کورپی نه بوره بیعه و ، نه سمانی کچی سه لامه ی هاوسه ری و ، خونهیسی کورپی حوذافی سه همیی و ، عامیری کورپی ره بیعه و ، عه بدوللای کورپی جه حش و ، عه بدی کورپی جه حشی برای و ، جه عفری کورپی نه بو طالیب و ، نه سمانی کچی عومه یسی هاوسه ری و ، حاطبسی کورپی حاریث و ، فاطیمه ی کچی موجه لله لی هاوسه ری و ، خه ططابی کورپی حاریثی برای حاطب و ، فه کیه ی کچی یه ساری هاوسه ری خه ططاب و ، موعه مری کورپی حاریثی برای حاطب و خه ططاب و ، سانیبی کورپی عوشمانی کورپی مه ظعوون و ، موطللیبی کورپی نه زهر و ، ره مله ی کچی نه بو عوفی هاوسه ری و ، نه حامی کورپی عه بدوللای کورپی نوسه ید موسلمان بوون . ههروه ها عامیری کورپی فوهه یره که بنده ی نازاد کراوی نه بو به کر بووه و ، خالیدی کورپی سه عیدی کورپی عاص و ، نه مینه یان هه مینه ی کچی خه له فی هاوسه ری و ، نه بو حوذه یفه ی کورپی عوتبه ی کورپی ره بیعه و ، واقیدی کورپی عه بدوللای کورپی عه بد مه ناف و ، خالد و عامیر و عاقیل و نیاسی کورپانی به کیری کورپی عه بد یاله یل و ، عه ماری کورپی یاسیر و ، صوهه یی کورپی سینان و ، نه بو زهری غیفاری و ، نونه یسی برای و ، دایکی موسلمان بوون ..

نه مانه ش دهسته ی سی هه م بوون که موسلمان بوون و ، به موسلمان بوونی نه مانه ش نیسلامه تیی له مه که دا به ته واوه تیی بلاوه ی کرد و ، له هه موو کۆر و کۆمه لیک دا باس هه ر باسی نیسلام بوو ..

به یهه قیی له جه عفری کورپی موجه مده ی کورپی خالیدی کورپی زوبه یره وه ته خرچی کردوه ، که نه ویش له باوکیه وه ، یان له موجه مده ی کورپی عه بدوللای کورپی عمری کورپی عوشمان وه که وتویه : خالیدی کورپی سه عیدی کورپی عاص هه ر زوو موسلمان بوو ، پیش موسلمان بوونی براکانی . سه ره تای موسلمان بوونیشی نه مه بوو که له خه وی دا بینیی وا له سه ر رۆخی ناگر وه ستینراوه - باسی فراوانیی ناگره که شی کرد که مه گه ر هه ر خوا بی زانی - . له خه وی دا نه وه ی دیی که که سیك (له ریوایه تی حاکم دا باوکی هاتوه) هات و به پال نه ی خسته ناو ناگره که وه ، پیغه مبه ری خواش ﷺ دهستی به هه ردوو شوینی گری دانسی نیزاره که یه وه گرتوه تا نه که ویتته ناگره که وه .. له خه وه که ی راچله کیی و وتی : سویند به خوا نه خۆم که نه م خه وه خه ویکی راسته . نه وه بوو تووشی نه بو به کری

کوری نه بوقوحافه بوو و نه وهی بۆ باس کرد و ، نه ویش فه رموی : چاکت بۆ کراوه .. نه وهش پیغه مبهری خوایه ﷺ و شوینی بکه وه ، چونکه هه ر رۆژێک دیت که شوینی بکه وی و بچیته سه ر نیسلام و ، نیسلامیش ناهیتیت بکه ویته ناو نه و ناگره وه ، به لام باوکت نه که ویته ناوی .. خالد له نه جیاد تووشی پیغه مبهری خوا ﷺ بوو و وتی : نهی موحه محمد !^{۹۷} خه لک بۆ چیی بانگ نه که هیت ؟ فه رموی :

((أدعوك إلى الله وحده لا شريك له وأنَّ محمدًا عبده ورسوله ، وتخلع ما أنت عليه من عبادة حجرٍ لا يسمع ولا يبصر ولا يُبصر ولا ينفع ولا يدري من عبده مَن لا يعبده)) .

فه رموی : بانگت نه که م بۆ ناسینی خوای گه وره به تاک و ته نیا و بی شه ریک و ، موحه مه دیش به نده و پیغه مبهری خوایه و ، وازیش له په رستنی نه و به رده به یینی که نه نه بیستی و ، نه نه بینی و ، نه زیانی هه یه و ، نه که لک و ، ناش زانی کۆ نهی په رستی و کیش نای په رستی . خالید وتی : دهی من شاهیدی نه ده م که جگه له زاتی الله خوایه کی تر نیه و ، شاهیدییش نه ده م که تۆ پیغه مبهری خوایت . پیغه مبهری خوا ﷺ به موسلمان بوونی نه و زۆر شادمان بوو و ، خالیدیش ما وه یه ک نادیار بوو و ، باوکیشی به موسلمان بوونی نه وی زانیی ، نیتر ناردی به دوای دا و هینایان و ، باوکی سه رزه نشتی کرد و ، به دارێک که به ده ستیه وه بوو نه وه ندهی کیشا به سه ری دا هه تا داره که شکا و ، وتی : به خوا خۆراکت لی قه ده غه نه که م . خالید وتی : نه گه ر تۆ خۆراکم لی قه ده غه بکه هیت نه وا خوا نه وه نده رزقم بۆ نه نیژی که پنی بژیم ، نیتر چوه لای پیغه مبهری خوا ﷺ و ده ستی لی به ر نه نه دا و له گه لیا نه بوو . (کذا في البداية ۳/ ۳۲) .

له ریوایه تیکی تر دا دوای نه وهی که باوکی داره که ی به سه ردا نه شکینی ، پنی نه لی : له کاتی که دا شوینی موحه محمد که وتوی که نه بیینی خزمه کانی به بۆ نهی نه و دینه وه هیناویه تی ، که خواکانیان و باویا پیری رابوردوویان به عه یب دار ناو نه بات ، له دژی وه ستاون ؟ خالید وتی : به خوا راست نه کات و منیش شوینی که وتووم . نه بوئوچه یه ی باوکی تووره بوو و قسه ی سووک و جنیوی پی دا و پاشان وتی : برۆ ، نامه رد ! بۆ کوژی ته پۆی برۆ ، به خوا خۆراکت لی قه ده غه نه که م . خالید وتی : نه گه ر تۆ خۆراکم لی قه ده غه بکه هیت نه وا خوا نه وه نده رزقم بۆ

^{۹۷} له ریوایه تی تر دا وا هاتوه : ((یا رسول الله ، یا محمد !)) .

نه نيتري که پتي بژيم .. نيري کرد و به کورپه کانيشي وت : هدر کامتان قسهی له گهل بکات وهک نهوی لی نه کم .

له (الإستيعاب) دا نهمهشي بۆ زياد کراوه : خاليد له دهرويهري مهککهدا خۆی له باوکی گوم نهکات ، ههتا هاوه لانی پيغه مبهري خوا ﷺ له کۆچی دووهه ميان دا بهره و لاّتی حه به شه نه که ونه ری ، نه وه بوو خاليديش پيش هه مووان که وته ری ..

ههروه ها له خالیدی کورپی سه عیده وه حا کمیش ته خريجي کردوه که سه عیدی کورپی عاصی کورپی نوم هيه نه خۆش نه که ویت و ، نه لیت : نه گهر خوا لهم نه خۆشی يه م هه لئى ساند مه وه نه وا هه رگيز خوا ی مو حه ممد (ابن أبي کيشة) له دۆلی مه ککه دا نا په رستريت .. بۆ نه مه خالیدی کورپی وتی : خوايه ! هه لئى نه سينيتيه وه . نه وه بوو به و نه خۆشی يه ی مرد . (وه کذا أخرجه ابن سعد ۴ / ۹۵) .^{۹۸}

ههروه ها نيين سعد له (۳ / ۲۴۷) دا له نه بو عوبه يده ی کورپی مو حه ممد ی کورپی عه ماره وه ته خريجي کردوه که وتويه : عه ماری کورپی ياسر خوا لی يان رازیبی بئ نه ی وت : له بهر ده رگای مائى نه رقه م دا ، که پيغه مبهري خوا ﷺ له ژوره وه بوو ، تووشی صوهه يبی کورپی سينان بووم خوا لیتی رازیبی بئ ، پيم وت : چیت نه ویت ؟ نه ویش پيني وت : تو چیت نه وی ؟ وتم : ويستم بچمه ژوره وه لای مو حه ممد و وته کانی بيستم . وتی : منيش هه ر نه وه م نه ویت . چو وینه ژوره وه لای و ، نه ویش ئيسلامی پيشان داين و موسلمان بووين . ئيتر نه و رۆژه هه تا ئيواره مان به سه ر هات له وی ماینه وه ، پاشان به نه ينی له وی ده رچووين .

نه وه بوو موسلمان بوونی عه مار و صوهه يب دوا ی موسلمان بوونی سيی و نه وه نده پياو بوو خوا لی يان رازیبی بيت .^{۹۹}

نه مانه ی پيشه وه هه ر هه موو به نه ينی موسلمان بوون و پيغه مبهري خوا ﷺ له گه ليان کۆ نه بوويه وه و ، به بئ ده نگ نامۆژگاری و رينمايي نه کردن ، چونکه هيشتا بانگه وازی ئيسلام نه ينی و فه ردی بوو .

^{۹۸} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۴۵ - ۱۴۷ .

^{۹۹} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۷۰ .

ئەمانەى كە موسلمان بوون لە مەككەدا مانەوہ ، بەلام لە سەرەتاوہ پیاویك دیتە مەككە و موسلمان نەبیئ و ئەگەرپیتەوہ بوۆ ولاتی خوئی و دوای كوچی مەدینە دیتەوہ خزمەتى تازیز .

نیمام ئەحمەد (۱۱۲/۴) و نیمام موسلیم (۱ / ۲۷۵) تەخریجیان كەردووه كە شەددادی كورپی عەبدوئلا و توییە : نەبوئومامە وتی : ئەى عەمرى كورپی عەبەسە! چۆن ئیددیعیای ئەوہ ئەكەى كە تۆ چواربەكى نیسلام بیت ؟ وتی : لە سەرەمى ئەفامییى دا خەلكم بە گومرا ئەزانىی و ، بته كانیشم بە هیچ دانەئەنان .. پاشان دەربارەى پیاویك دەنگ و باسم بیست كە لە مەككەدا هەندى هەوالا بلاو ئەكاتەوہ و باسى هەندى شتیش ئەكات . سواری وشترەكەم بووم و هاتم هەتا گەیشتمە مەككە ، ئەبینم پیتغەمبەرى خوا ﷺ بەبى دەنگ كار ئەكات و ، قەومەكەشى دەستیان بە سەرى دا ئەروا ، منیش خۆم دەر نەخست و چوومە خزمەتى و وتم :

تۆ چیت ؟ فەرمووی :

« أنا نبيُّ الله » .

وتم : پیتغەمبەرى خوا چىبە ؟ فەرمووی : « رسولُ الله » .

ئەلى : وتم : خوا ناردووتى ؟ فەرمووی : « نعم » . وتم : بە چىی ناردووتى ؟

فەرمووی :

« بَأَنْ يُوحَدَ اللَّهُ وَلَا يُشْرَكَ بِهِ شَيْءٌ ، وَكَسَرِ الْأَوْثَانَ ، وَصَلَةِ الرَّحِمِ » .

فەرمووی : بەوہى كە خوا بە تاك و تەنیا بپەرسترى و هیچ شتیک نەكریتە شەرىكى و ، بته كان بشكىن و ، سیلەى رەحمیش بەجى بهینرى .

وتم : لەمەدا كیت لەگەلدايه ؟ فەرمووی : « حُرٌّ وَعَبْدٌ » — أو عبد وحر — .

فەرمووی : نازادىك و بەندەیهك . ئەبینم ئەبویەكرى كورپی ئەبووقحافە و بیلالى بەندەى نازادكراوى ئەبویەكرى لەگەلدايه .. وتم : دەى من شوینت ئەكەوم (مەبەستى ئەوہیە بە ئاشكرا شوین نیسلام بكەوى و لە مەككەدا لەگەلئا پیتتەوہ) . فەرمووی :

« إِنَّكَ لَا تَسْتطِيعُ ذَلِكَ يَوْمَ هَذَا ، وَلَكِنْ ارْجِعْ إِلَى أَهْلِكَ فَإِذَا سَمِعْتَ بِي قَدْ

ظَهَرْتُ فَالْحَقُّ بِي » .

فەرمووی : ئەمپروۆ تۆ توانای ئەوہت نیه ، بەلام بە موسلمانیتى بگەرپرەوہ بوۆ ناو كەس و كارت و خەرىكى دیندارىی خۆت بە ، هەتا كە بیستت من

سهرکه وتووم نهوا خۆت بگهینه لام . ١٠٠ نهائی : به موسلمانیتیی گه پرامهوه بۆ ناو کهس و کارم . نهوه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ کۆچی بۆ مه دینه کرد و منیش ههر هه والم نه پرسی ، تا نهوه بوو له یه شریبهوه کاروانیک هات و وتم : نهم مه ککه یی به چی به هاتۆته ناوتان ؟ وتیان : قه ومه که ی ویستوو یانه بی کوزن که چیی نه دیان توانیوه و ده ستیان پیی نه گه یشتوه و ، که ئیمه ش هاتین خه لکیی به په له ده چوون بۆ لای . عه مر ی کور ی عه به سه نه لیت : منیش سواری وشتره که م بووم هه تا گه یشتمه مه دینه و به خزمه تی گه یشتم و وتم : نه ی پیغه مبهری خوا ! نایا نهم ناسیته وه ؟ فه رموی :

((نعم ، أَلَسْتَ أَنْتَ الَّذِي أَتَيْتَنِي بِمَكَّةَ ؟)) .

فه رموی : به لئی ، نهو پیاوه نیت که له مه ککه هاتیتسه لام ؟ نه لئی : وتم : به لئی . وتم : نه ی پیغه مبهری خوا ! نه وه ی که خوا ی گه وره فیتری کردوویت و من نایزانم فیتم بکه ... فه رموده که ی به درێژه هیناوه .

چواره م : مائی نه رقه م

دوای ماوه یه ک واپیست بوو شویتیکی نه مین دیاریی بکه ن بۆ کۆبوونه وه و خوا په رستی . نه وه بوو مائی نه رقه م دیاریی کرا ، نه ویش له بهر نه وه ی له نزیک گردی سه فادا و ، له که ناری شاردا بوو . موسلمانه کان له و ماله دا به نه یینی کۆ نه بوونه وه و ، خه ریکی نوێ و خوا په رستی نه بوون و ، پیغه مبهری خواش ﷺ تیمان و بناغه کانی نیسلامی تی نه گه یانندن و ، به دل ی خۆی په روه رده ی نه کردن ، تا نه وه بوو کۆمه له ئاده می یه کی وه های لی پی گه یانندن که به دل و به گیان خوا و پیغه مبهریان خۆش بوین و ، ببنه خاوه نی وره و دامه زراوی یه ک که ملیان بۆ هیچ ره شه بایه ک نه چه میته وه و ، هه موو سزا و نازاریکیان به لاره ناسان بیست . نیت هر که س دل ی نه چوه سه ر نه وه که شوینی دینی تازه بکه ویت به نه یینی خۆی نه گه یاننده مائی نه رقه م و نه ی نه هیشت قوره یش پیی بزانه .

پیغه مبهری خوا ﷺ و هاوه لانی له و ماله دا مانه وه و به رده وام به نه یینی خه ریکی خۆ شاره زا کردن بوون له قورنان و فه رمانه کانی ، تا نه وه بوو خوا ی گه وره هیدایه تی عومه ری کور ی خه ططابی دا و ، بانگی نیسلام ناشکرا کرا .

١٠٠ تیمام نه وه یی و ترویه : نه وه مو عجیزه ی پیغه مبهرایه تی تیدایه ، به وه ی که رای گه یاننده سه ر نه که وی .

ئەم مائىنى ئەر قەم يەكەم قوتابخانە يەك بوو كە لەسەر زەوىسى دا دامەزرا تا قورئانى پىرۆزى تىدا بھوئىرى ئى و ، موسلمانە كە مەكانى مەككە تىدا پەرورەدە بىر ئىن .. ئەو بوو دواى كۆچ كەردن پىغەمبەرى خوا ﷺ خانوويە كى لە مەدینە دا بە ئەر قەم بەخشى ، لە برىى ئەو خانوويە مەككە كى كە دەورى قوتابخانە يەكى مەزنى بىنىى ، نىتر با پادا شتى قىامەتى بوو ستى ..

لەم قۇناغە دا بەرە بەرە قورئانى پىرۆز ئەھاتە خوارەوہ .. ئايەتە كانى ئەم قۇناغە كورت و ، ھىمىن و ، دلپىن بون .. ئەوانەى كە ئەيان بىستق شەيدايان ئەبون .. بە تاسەوہ گوىيان لى ئەگرتن .. ئەوانەى خواپى داو بوون و بە پاكىى گوىيان ئەگرت تەزكىيەى نەفسى خۇيانيان ئەكرد و ، بە جارى باوہ شىيان بە ئىمان دا ئەكرد و ، دىيان بەلاوہ يەكجار بى بايەخ ئەبوو ، بە تايبەتتى ئەو ئايەتانەى كە باسى بەھەشت و دۆزەخيان ئەكرد ، ئەوئەندە كارىگەر بوون ، ئەو كەسە وای ئەزانىى بە چاوى سەر بەھەشت و دۆزەخ ئەبىنى ..

بىنچەم : نوپۇز و خواپە رستىس

پىش ھاتنى وەھى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە ئەچووە ئەشكەوتى (حراء) نوپۇزى ئەكرد ، ديارە بە پىنى دىنى ئىبراھىم پىغەمبەر . كە وەھىش ھات ھەر لە سەرەتاوہ نوپۇش فەرمانى پى كرا . موقتىلى كورپى سولەيمان وتوويە : ھەر لە سەرەتاي ھاتنى ئىسلامەوہ خواى گەورە نوپۇزى فەرز كەرد : دوو رەكەت بەيانيان و دوو رەكەت شى ئىواران ، ئەمەش بە بۆنەى فەرمايشتى خواى گەورەوہ :

﴿ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ ﴾ (غافر : ۵۵) .

ئىبن جەھرىش وتوويە : بى گومان پىغەمبەرى خوا ﷺ ، ھەرورەھا ھاوہ لانىشى ، پىش شەوى ئىسرا نوپۇزى كەردوہ ، بەلام ئىختىلاف لەوہ دا يە كە ئايا پىش پىنچ فەرزەى نوپۇز ھىچ نوپۇزىكى تر فەرز بوو يان نا ؟ وتراوہ كە نوپۇزىكى پىش خۆر كەوتن و ، نوپۇزىكىش پىش خۆرناو بوون فەرز بوون .

ئىبن ھىشامىش ئەوہى باس كەردوہ كە پىغەمبەر ﷺ و ھاوہ لانى كە كاتى نوپۇز ئەھات ئەچوون بۇ شىوہ كان و ، لەوى نوپۇزىيان بەجى ئەھىنا و ، ئەيان ئەويست خزمەكانيان چاويان لى بىت . ئەو بوو جار ئىكيان ئەبو طالپىش چاوى لە پىغەمبەر

ﷺ و عهلیی کوری بوو که نوټیژیان نه کرد ، که له باسه که بیان تی گه یشت ره زامه ندیی بۆ نواند و داوای کرد له سهری بهرده وام بن .^{۱۰۱} له هم قوناغدها که بانگهواز به نهټینی بوو ، له همان کاتیش دا فردیی بوو ، وا دهرنه کهوی که هندی دهنگ ویاسی دینی تازه بهرگوټی قوره یش که وتبی ، به لام شتیکی نهوتو نه بوو که بایه خنی پی بدری ، چونکه قوره یش له سهره تاوه وای نه زانیی نه دین داری یه موحه مده یش وه ک دین داری هندی پیای تره که له مکه و دهره بهری دا نه ژیان ، وه ک نومه ییه کوری صهلت و قوسی کوری ساعیده و ، عمه ری کوری نوفیل . به لام به تی په ربوونی رۆژگار ههستیان کرد که دینی تازه رووخاندنی بته کانی نهوانی مدهسته و ، هه موو بیرویاوه ریک له ناو نه بات ..

ماوهی سی سال بانگهواز بهم شیویه بوو ، که له ماوه یه دا دهسته یه ک نیمان دار پی گه یشتن که به راستیی و پاکیی شوین نیمان که وتبون و نه و پری برایشی و کۆمه کیی و یارمه تی دانیان بهرچاوه گرت ، تا فرمانی خوا بگه یهن و ، مده مده کان له خواناسیی شاره زا بکه ن ..

شه شه م : پالنهوانی بن باک

له م قوناغدها که موسلمانان هیشتا له بهر که میی و کم دهستیان خویان ناشکرا نه کردبوو ، نه بویه کری نیمان دۆست داوای له پیغه مبهری خوا ﷺ کرد تا خویان و بانگهوازه که بیان ناشکرا بکه ن .. نه مهش له کاتیک دا که ژماره ی نیمان داران گه یشتبووه سیی و ههشت کهس . پیغه مبهری خواش ﷺ وه لامی نه دایه وه که هیشتا موسلمانان که من که نهی فهرموو :

((یا ابا بکر ! انا قلیل)) .

نه بویه کری صدیق بهرده وام نه مهی بۆ پیغه مبهری خوا دووباره نه کرده وه هه تا ماوهی دان دهرچن و بچنه (المسجد الحرام) . نه وه بوو موسلمانان کان ، هه ر پیاوټیک له گه ل عه شیره تی خۆی دا ، له که عبه دا بلاوه بیان لی کرد و ، نه بویه کر له ناو خه لکه که دا هه ستایه وه و دهستی به وتاردان کرد و پیغه مبهری خواش ﷺ دانیشتبوو . نه بویه کر یه که م وتارده ریک بوو که بانگ بۆ لای خوا و بۆ لای

پىغەمبەرە كەى بكات . موشرىكە كانىش بە گۆى ئەبوبەكر و موسلمانە كان دا ھەل چوون . ئەو ھەبوو لە ھەموو لايەو ھە موسلمانە كان لى دانىكى توندىان لى درا و كافران نىشتنە مل ئەبوبەكر و ، زۆريان لى دا . . عوتبەى كورى رەببەش بە جووتى نەعلى ئەستورەو ھە دەستى بە لى دانى كرد و ، ئەيشى كىشان بە دەم و چاوى دا ھەتا لە ھۆش خۆى چوو و ، چەند پياويكى نەو ھى تەيم ھەلىان گرت و برديانەو ھە مالئەو ھە وتیان : نەگەر ئەبوبەكر بمرىت نىمە عوتبەى كورى رەببە نەكوژىن . ئەبو قوھافەى باوكى و خزمەكانى خەرىكى بانگ لى كردنى بوون ، تا ئەو ھەبوو لە كوۆتايى ئەو رۆژە دا ھۆشى بە خۆى دا ھاتەو ھە . .

داخۆ كە ئەبوبەكر ھۆشى بە خۆى دا ھاتبىتەو ھە چىيى كرىبى ؟ يەكەم وتەيەك كە بە دەميا ھات ئەو ھەبوو كە فەرمووى : پىغەمبەرى خوا چىيى كرد ؟ چ باوكى و چ خزمەكانى لەم ھەوالا پرسىنەى بىزار بوون . . كاتى كە تەنيا داىكى لەلای دا مابو ھەو ھە لىيى پرسىيى : پىغەمبەرى خوا چىيى كرد ؟ وتى : بەخوا ناگام لە ھاو ھەلەكەت نىە . فەرمووى : بچۆ بۆ لای ئوم جەمىل - واتە فاطىمە - ى كچى خەططاب و پرسىارى لى بکە . . ئەو ھىش ھىشتا موسلمان بوونى خۆى ناشكرا نە كرىبوو . . داىكى ئەبوبەكر چوو بۆ لای و وتى : ئەبوبەكر ھەوالى موھەمەدى كورى عەبدوئلاى ھاو ھەلىت لى ئەپرسى . وتى : نە ئەبوبەكر ئەناسم و ، نە موھەمەدى كورى عەبدوئلاى !! جا نەگەر پىت خۆشە بىم لەگەلت دا بۆ لای كورپەكەت ئەوا دىم . وتى : بەلى . لەگەلىا رۆىشت و ئەبىنى وا ئەبوبەكر لە جىنگا كەوتوو ھە ھىلاكە . ئوم جەمىل لىيى نزيك كەوتەو ھە و بە دەنگى بەرز ھاواری كرد : بەخوا ئەوانەى ناو ھا لىيان داوى كۆمەلىكى فاسق و كافرن و ، ھىوادارىشم خوا تۆلەت لىيان بسىنى . فەرمووى : پىغەمبەرى خوا چىيى كرد ؟ وتى : ئەو ھە داىكتە و گووى لىيە . فەرمووى : خەمى ئەوت نەبى . وتى : ساغ و سەلامەتە ! فەرمووى : لە كووىيە ؟ وتى : وا لە مالى تەرقەم . فەرمووى : مەرج بىت تا نەگەمە خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ نە نان و نە ناو تام نەكەم .

وازيان لى ھىنا تا ھات وچۆ كەم بوو ھەو ھە و كۆلانە كان چۆل بوون ، داوى ئەو ھەردوو نافرەتەكە چوونە ژىر ھەردوو بالى ئەبوبەكر و ، گەياندىانە خزمەتى پىغەمبەرى خوا . . پىغەمبەرى خواش ﷺ خۆى دا بەسەرى دا و ماچى كرد و ، موسلمانە كانىش ماچيان كرد . . پىغەمبەرى خوا ﷺ زۆرىك بەزەبى پىادا ھاتەو ھە . ئەبوبەكر فەرمووى : داىك و

باو کم به قوریانت بن ، جگه له وهی که نه و فاسقه دای له دهم و چاوم هیچم نیسه ،
 نه مهش دایکمه و له گه لئا چاکه ، تویش مویاره کی ، بو لای خوا بانگی بکه و
 دعاشی بو بکه به شکو خوی گه وره به هوئی تووه له ناگر رزگاری بکا .
 پیغه مبهری خوا ﷺ دعای بو کرد و ، بو تیمان هیئنان به خواش بانگی کرد و ،
 ۱۰۲ . موصلمان بوو .

به شی یانزه هه م قونانی بانگ به ناشکرا

یه که م : ناشکرا کوردن

دوای به سه بر دنی ماوهی نهی نیی ، خوای گه وره فه رمانی به سه ر
پیتغه مبه ره که ی دا ﷺ دا تا بانگ کردنی مه ردمه کان بو لای خوا ناشکرا بکات ،
نه مه ش دوای به سه رچوونی سی سال له دوای هاتنی وه حی . نه وه بوو خوای گه وره
نه م نایه ته پیروزی ناره خواره وه تا بانگ ناشکرا بکات و پشتیش بکاته کافران
و موشریکان و بایه خیتکیان پی نه دات ، که فه رموی :

﴿ فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴾ (الحجر : ۹۴) .

نیتر نه وه بوو پیتغه مبه ر و یارانی بانگی خواناسی یان ناشکرا کرد .. به لام
خزمه کانی به م بانگه وازه ی دوور نه که وتنه وه و ، په رچیان نه دایه وه و دژایه تی یان
نه کرد ، هه تا پیتغه مبه ری خوا ﷺ باسی سووک و بی که لکی بیته کانی کرد و ، بی
و بوچوونی پیما قوولانی دایه دواوه و ، بوشی ده رختن نه و ری باز و بوچوونه ی
که نه وان له سه رینی هه لیه و هه ر هه مووی نه فامیی و پرپووچه ..

قوره یش که زانی یان نه م دینه تازه ی موحه مه د ﷺ نه یه وی دین و بیروباوهره که ی
نه وان له ناو به ریت ، که وتنه دژایه تی و ، به ره لستی خوئی و هاوه لانی وه ستان ،
بی نه وه ی به راوردی نه م دوو بوچوونه بکه ن و بزنان کامیان راسته و چاکه و ،
کامیان ژیری په سه ندی نه کات ..

ماوه یه ک و یستیان به به لگه و سه لماندن دینی تازه بده نه دواوه ، که چیی چاریان
پی نه کرا ، چونکه دینه که ی خوئیان هیچی له گه ل فیتره ت دا نه نه گوئجا و ،
نامۆژگاری یه کانی قورئانیش دلانی که مه ندکیش نه کرد . جا که به زیتنران ، په نایان
برده به ر جنیو و قسه ی سووک و بوختان و پاگانده و ، سزاو نازاردان .. به مه
پیتغه مبه ر و هاوه لانی که وتنه به ر پلاری دوژمنانه ی قوره یش و ، به وپه ری
بی ویژدانی یه وه ، بو ماوه یه کی دوور و دریژ نازاری خواناسانیا ن دا و ، هه رچه ند
نهبوطالیب به رگریشی له موحه مه دی برازای نه کرد ، به لام سزا و

چهرمه سهری یه کی سه ختی چهشت و موسلمانه کانیش به یه کجاری بی ته نگیان پی
هه ل چنرا بوو ، به تایبه تیی بهنده کان و موسلمانه لاواز و بی که سه کان ..

تیمام نه حمده له نین عباس وه خوا لی یان رازی بی ته خرمی کردوه که
وتویه : کاتیک که خوی گه وره نایه تی : ﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾ ۱۰۳
(الشعراء : ۲۱۴) ی ناره خواره وه ، پیغه مبه ر ﷺ هاته لای صهفا و سهر که وته
سهری ، پاشان هاواری کرد : (یا صباحاه !) نه وه بوو خه لکه که لی بی کؤبونسه وه .
پیاری وا هه بوو خوی ته هات و هی وایش هه بوو له بری خوی که سیکی نه نارد .
پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموی :

((یا بنی عبدالمطلب ! یا بنی فهر ! یا بنی کعب ! أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُمْ أَنَّ خَيْلًا بَسَفَحَ
هَذَا الْجَبَلِ تَرِيدُوا أَنْ تُغَيِّرَ عَلَيْكُمْ صِدْقَتُمُونِي ؟)) .

بانگی لی کردن و پرسیری لی کردن که نه گهر هه وائیان بداتی کومه نیک نه سپ
سوار وان له بنی نهو چیا هه دا و نه یانه وی هیرشیا بکه نه سهر ، نایا بریاری پی
نه کهن ؟ وتیان : به لی . ۱۰۴ فه رموی :
(فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ)) .

پی راگه یاندن که پیغه مبه ری خوی و پی خۆشه نیمان بهینن تا له سزایه کی
سه ختی چاره روان کراو سه رفراز بن . نه بوله هه ب وتی : سه رانسهری رۆژ
داوه شییت ، بو نه مه ت بانگ کردین ؟ نه وه بوو خوی گه وره ش سوورته تی :

﴿ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿۱﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿۲﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا
ذَاتَ لَهَبٍ ﴿۳﴾ وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿۴﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿۵﴾ ﴾ ی ناره
خواره وه . هه روه ها بوخاری و موسلیم پیش له شیوه ی نه مه ته خرمی یان کردوه ،
وه که له (البداية ۳ / ۳۸) دا هاتوه . ۱۰۵

هه روه ها تیمام نه حمده له خاتور عایشه وه خوا لی رازی بی ته خرمی کردوه
که وتویه : کاتیک نایه تی ﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾ هاته خواره وه ،
پیغه مبه ری خوا ﷺ (ته شریفی برده سهر صهفا) و فه رموی :

۱۰۳ نه فه رموی : خزمه نزیکه کانت به سزای خوا بترسینه نه گهر نیمان نه هینن .

۱۰۴ له ربویه ته که ی بوخاری دا نه لاین : به لی ، جگه له راستگویی هچمان لی نه بیستوی !!

۱۰۵ شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۱۷۷ - ۱۷۸ .

((يا فاطمة ابنة محمد ﷺ ! يا صفة ابنة عبدالمطلب ! يا بني عبدالمطلب ! لا أملك لكم من الله شيئاً ، سلونسي من مالي ما شئتم)) انفراد ياخواجه مُسَلِّم (۱ / ۱۱۴) .^{۱۰۶}

بانگ نه کاته فاطمهي کچی و ، صه فييهی پووری و ، تیکرای نه وه کانی عبدولموطه لیلیب و پیان رانه گه یه نی که به ته ما نه بن به بونهی خزمایه تیی نه مه وه خوا لیان خوش بیی ، به لکو نه گهر نیمان نه هیتن پیغه مبهری خوا هیچیان بو ناکات و ، له مال و سامانی هدرچی یان پی خوشه با داوای بکن . .

ههروه ها نیمان نه محمد [له (المسند) دا (۱ / ۱۱۶)] له نیمان عدلی یه وه خوا لیتی رازی بی ته خریچی کردوه که فهرموویه : کاتیک که نه م نایه ته :

﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾ هاته خواره وه پیغه مبهر ﷺ نه هل و کهس و کاره که ی خوی کو کردنه وه ، که نه وه بوو سیی که سیان لی کو یوویه وه ، نانیان خوارد و ، تاویان خواره وه و ، پیی فهرموون :

((مَنْ يَضْمَنْ عَنِّي دِينِي وَمَوَاعِيدِي وَيَكُونُ مَعِي فِي الْجَنَّةِ وَيَكُونُ خَلِيفَتِي فِي أَهْلِي؟)) .

پرسیاری له مامه کانی و ناموزا کانی کرد که کامیان ناماده یه که سی نزیکسی بیت ، قهرزه که ی بو بداته وه و سه روکاری که ری مال و مندالیشی بی ، که نه گهر له پیناوی خوادا و له کاتی را گه یاندنی دینه که ی دا بکوژریت ؟ پیانوکیان وتی :

نه ی پیغه مبهری خوا ! له سه خاوه ت و سنگ فراوانی دا وه که ده ریا وا بوویت ، کی ته توانی نه و کاره نه نجام بدات ؟ نه فهرموئی : نه مه ی سی جار فهرموو .

نه فهرموئی : نه مه ی خسته به رده م نه هل و کهس و کاره که ی . نیمان عدلیی خوا لیتی رازی بی فهرمووی : من .

دیسان نیمان نه محمد [له (المسند) دا (۱ / ۱۵۹)] له نیمان عدلی یه وه خوا لیتی رازی بی ته خریچی کردوه که فهرموویه : پیغه مبهری خوا ﷺ نه وه ی عبدولموطه لیلیبی کو کردنه وه ، یان بانگ کردن ، که کو مه لیککی زور بوون و ، هه ریه که یان (جذعه) یه کی نه خوارد و یه که فهره ق یشی^{۱۰۷} نه خواره وه .

^{۱۰۶} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۲۰۲ - ۲۰۳ .

^{۱۰۷} جهذهعه : بهو نازه له نهوتری که لاو و بهیتر بی . جا نه و شتره ی که پیی نایته سالی پینجه م و ، نه و مانگا و بزندی پیان نایته سالی دووهم و ، نه و مه رهی که سالیکی ته واو کردی پیی نه لاین جهذهعه . فهره قیش پیوانه یه که که شانزه ره تل نه بیت و یه که ره تلش دوانزه مشته .

له لایه کهوه خزمایه تیبی و ، له لایه کی ترهوه دراوسی یه تیبی و ، له لایه کی تریشه وه موحه ممدی ره وشت جوان و نهرم و نیان ، شیاری دژایه تیبی نیه .. چل و سی سال ته مهنی به راست گۆبی و دهست پاکیبی به سهر بردووه .. تا نیسته کارتیکی نه کردووه که دلی هیچ که سیک گهرد بگریت ..

نوم جه میل هه ولی نه دا به دووزمانیی و قسه هینان و بردن نیوان پیغه مبه و خه لکی تیک بدات .. درک و دالی کو نه کرده وه و نهی خسته ریگا که یه وه و ، پیسی فری نه دایه بهر ده رگاکی و ، پیغه مبه ری خوایش ﷺ دووری نه خسته وه و دهی فرموو :

((أي جوار هذا يا بني عبدمناف ؟)) .

نهی فرموو : نه مه چۆن دراوسی یه تیبی که نهی نه وهی عبدمناف ؟
نه مه رهفتاری نه و ژن و میرده نامهرده بوو .. تا نه وه بوو خوی گه وه
سووره تی (تبت یدا) ی ناره خواره وه و مژدهی به هردوویان دا که هردوویان
نه بنه سووته مهنی دۆزه خ ..

نه مه یه کی که له مو عجیزه کان ، له سه ره تای بانگه وازه وه قورنان بریاری دا
نه بوله هب و نهروای هاوسه ری دۆزه خین ، واته نیمان ناهین !!

کاتی که نوم جه میل بیستی وا ده باره ی خزی و میرده که ی قورنان هاتۆته
خواره وه ، هستا و به ره و مزگه وت که وته ری تا تۆله له پیغه مبه ری خوا ﷺ
بسیتی .. له وکاته دا نه ویش له مزگه وت دا ، له په نای که عبه دا له گه ل نه بوبه کردا
دانیشتبوو و ، نوم جه میلش به ردی کی پر به مشتی هه ل گرتبوو و ، که نزیکیان
که وته وه خوی گه وه چاوی له ناستی پیغه مبه ردا ﷺ له بینین خست و ته نها
نه بوبه کری نه بینی !! نه مه ش یه کی تر له مو عجیزه کانی نازیزه ﷺ . وتی :
نه بوبه کر ! نه وه هاوه له که ت کوا ؟ پیم گه یشتوه که هه جووی کردووم . به خوا
ته گه ری بینم نه م به رده نه کی شم به ده میا .. به خوا منیش شاعیرم ، پاشان وتی :

مُذَمَّمًا عَصِينَا وَأَمْرُهُ أَبِينَا

وَدِينُهُ قَلِينَا

نیتر رویشت .

نه بوبه کر فرمووی : نهی پیغه مبه ری خوا ! نایا نه تی بینی ؟ فرمووی :

((ما رأيتني ، لقد أخذ الله ببعصري عني)) .

فهرمووی : نهی بینیم ، خوی گهوره له ناستی بینینی مندا چاوی له بینین خست .

لهو کاته دا قوره پش نهوهنده رقیان له پیغه مبهری خوا بوو و ، نهوهندهش ناوه کهی له سهر زمانیان قورس بوو له جیاتی موحه مده موده مدهم یان پی نهوت و ، له جیاتی (محمد) جنیویان به (مُذَمَّم) نه دا . چونکه موحه مده واته سوپاسی زوری کرابی نهوان نه یان گۆری بو نهوه که زه می زوری کرابی ..

جا پیغه مبهری خوا ﷺ ته می به منه تیکی خوی نه زانی ، که قوره پش لهوه لا داوه که جنیوی پی بدن ، چونکه جنیو و قسه یان به مذمم نه دا نه ک به محمد ، که نهی فهرموو :

((أَلَا تَعْجَبُونَ لِمَا يَصْرَفُ اللَّهُ عَنِّي مِنْ أَدَى قَرِيشٍ ، يَسْبُونَ وَيَهْجُونَ مُذَمَّمًا ، وَأَنَا مُحَمَّدٌ)) !! ۱۰۹

ته مهش نیعمه تیکی خوی بوو ، پاك و بی گهردی بو خوی بهرز و به توانا ..

له ریوایه تیکی تردا که طبرانی له (الأوسط) دا له ره بیعهی کوری عه بیاد یان عوبهیدی دهیلی یهوه خوا لیتی رازی بی ته خریمی کردوه که وتویه : چیتان لی نه بیستم که نه لیتن قوره پش به خراپه ناوی پیغه مبهری خویان ﷺ نه برد و جنیویان پی نه دا ، من له هه مووتان زیاتر چاوم لی بووه ، چونکه ماله کهی له نیوان مالی نه بوله هب و عوقبهی کوری نه بو مو عه یطدا بوو . که نه گه رایه وه ماله وه نهی بینینی وا ره حه می ناژهل و خوین و شتی پیس و چه په ل فری دراوه ته بهر ده رگاکهی ، تهویش به سهری که وانه کهی فری نه دان و نهی فهرموو :

((بئسَ الجَوَارُ هَذَا يَا مَعْشَرَ قَرِيشٍ))!

نهی فهرموو : نهی کۆمه لی قوره پش ! نای که دراوسی یه تیتان خراپه !

نه بوله هبی مامی به مده وه نه وه ستا ، به لکو پیغه مبهری خوا ﷺ بو هه ر بازار و کۆر و کۆمه لیک بچوایه دواي نه کهوت و هه ولی نه دا به درۆی بخته وه ، به تایبهت له وهزی حه دا .

۱۰۹ السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۲۹۲ - ۲۹۳ .

۱۱۰ شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۵۵ - ۴۵۶ .

نیمام نه محمد له (المسند) دا له پیاوټیکه وه (که ناوی ره بیعی کوری عه بباد بووه) ریوایه تی کردووه که وتوویه : له سدرده می نه فامیی دا و له بازاری (ذی المجاز) دا پیغه مبهری خوام ﷺ دیوه که نهی فهرموو :

((يا أيها الناس ! قولوا : لا إله إلا الله تفلحوا)) .

نهی فهرموو: خه لکینه ! بلین : (لا إله إلا الله) سهرکه وتوو و سهر فراز نه بن . جا خه لکی له دهوری کو نه بوونه وه ، پیاوټیکی دهم و چاو گه شاهوی خیلش که دوو په لکهی به سهره وه بوون به دواپه بوو و ، نهی وت : نه مه له دین وه رگه پراوه و دروژنه !! بۆ ههر کوی بچواپه شوینی نه که وت . منیش دهر باره ی پرسیارم کرد ، وتیان : نه بوله هه بی مامه یه تی .^{۱۱۱}

ههروه ها طبه رانی به شیوهی (مرسل) له قبه تاده وه ته خرچی کردووه که وتوویه : عوته بیه ی کوری نه بوله هه ب نوم کولشومی کچی پیغه مبهری خوی ﷺ ماره کردبوو و ، روقیه ش ده ست گیرانی عوتبه ی کوری نه بوله هه بی برای بوو و ، هیشتا نه ی گواستبووه وه ، تا نه وه بوو وه حی بۆ پیغه مبه ر ﷺ هات . جا کاتی که فهرمایشتی خوی گه وره : ﴿ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴾ هاته خواره وه ، نه بوله هه ب به عوتبه و عوته بیه ی وت : سهرم له سهرتان حهرام بیست (واته په یوه ندیم پیتانه وه نه مینی) ، نه گهر هه ردوو کچه که ی موحه محمد ته لاق نه دن . دایکیشیان^{۱۱۲} کچی حه ربی کوری نومه یه - که (جمال الخطب) ه - وتی : کوره کاتم ! هه ردووکیان ته لاق بدن ، چونکه هه ردووکیان له دین وه رگه پاون . نه وانیش ته لاقیان دان . کاتی که عوته بیه نوم کولشومی ته لاق دا هاته لای پیغه مبه ر ﷺ و وتی : به دینت کافر م و کچه که شتم ته لاق دا .. نه بیته لام و نه بیمه لات ، پاشان هه لمه تی دایه پیغه مبه ر ﷺ و کراسه که ی درپی ، نه مه ش له کاتی که دا بوو که عوته بیه نیازی هه بوو بۆ بازرگانیی به ره وه شام بکه ویته ری .. پیغه مبه ر ﷺ فهرمووی :

((أما إني أسأل الله أن يسلط عليك كلبه)) .

^{۱۱۱} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۲۹۳ - ۲۹۴ .

^{۱۱۲} که نوم جه میله و یه کیکه له نافره ته ناو داره کانی قوره ییش و بۆ دژایه تی نیسلام و موسلمانان یارمه تی

دهری میترده که ی بوو ، بزیه له قیامه تیش دا بینکه وه سزا ده چیژن ..

فهرموی : داواکارم خوی گهوره شیره کهیت بۆ بنیرئ .. نهوه بوو له گهڻ
 کۆمه لێک بازرگانی قورهبیسی دا کهوتنه ری هتا گهیشتنه شوینیک که پیسی
 تهوترئ (الزرقاء)^{۱۱۳} و شهو لهوی باریان خست .. نهو شهوه شیریک هات و به
 دهوریان دا سوورپایهوه و عوته بیهش نهیوت : دایکه رۆ ! به خوا نه مه ، وهک
 موحه ممد وتوویه نه م خوات .. موحه ممد وا له مه کهک و منیش له شام که چیی
 نه م کوژئ .. شیره که هات و له ناو نهو خه لکه دا هه لمه تی دایه عوته بیه و گازیکی
 پر به پری ده می لی گرت و کوشتی ..

زوههیری کوری عدلاء وتوویه : هیشامی کوری عوروه له باوکیهوه بۆمانی
 باس کردوه که نهو شهوه شیره که به دهوریان دا سوورپاوه تهوه دوی نهوه رۆیشتوه
 و ، نهوانیش خهوتوون و ، عوته بیه نه خه نه ناوه پراستی بازرگانه کانهوه . که چیی
 شیره که دیتوه و ههنگایان به سهردا نهئ و ، قه پیک به سهری عوته بیه دا نه کات
 و تیکی نه شکینئ .. نهوه بوو دوی کۆچی دوابی روقیه ، عوثماني کوری عهفان
 نوم کولشوومیش ماره نه کات ، خوا له هه موویان رازی بی^{۱۱۴} .

سَهْم : بهرگری و خوشه و بیستی نه بو طالیب

به پیچه وانهی نه بوله هه بهوه ، نه بو طالیبی ریش سپیی و ، سهردار و ،
 پیاو ما قولئ قورهبیش ، موحه ممدی برازای یه کجار خۆش نهویست و ، دلئ پی
 نه سووتا . نهوه بوو به مندایی به چاکیی چاودیری نه کرد و ، کاتیکیش که بووه
 پیای ناو پیایان و ، کاری بانگهواز خرایه نه ستۆی ، بهرگری لی نه کرد و ، به
 هه موو شیوه یه که نهی پاراست و ، دژی هه لوتیستی قورهبیشی یه کان نهوه ستا ،
 هه رچه نه له سهردینی قورهبیش مابوو یهوه و ، موسلمان نه بوو بوو .

جا موسلمان نه بوونی نه بو طالیب لهو بارودۆخه ناسکه دا حیکمه تیکی زۆر
 گهوره تییدا بوو و ، بهو بۆنه شهوه بوو نهی توانیی بهرگری له پیغه مبهری خوا
 بکات . چونکه نه گهر نه بو طالیب موسلمان ببوایه نهوا قورهبیش رقیان لی هه
 نه گرت و ، له بهر چاویان نه کهوت و ، هیچ قسه یه کیشی لی وهرنه نه گهرا ، بگره
 هیچ ریزیکی بۆ دانه نه ترا و ، به دهست و به زمان نازاریان نه دا .. نه مه نه خشه ی

^{۱۱۳} شوینیکه له شام و نزیک (معان) که به درنده ی زۆر و در به ناویانگه .

^{۱۱۴} شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۴۵۴ - ۴۵۵ . به لای (هیشی) یهوه زوههیر (ضعیف) ه ، به لام نیین

حیبان به (ثقة) ی داناوه .

ره‌نگینی په‌روه‌د‌گاره و نه‌وپه‌ری دانایه‌تیی بوو و ، به‌رژه‌وه‌ندی بانگی نیسلامیش له‌وه‌دا بوو ..

به‌لئ نازیزانم ! نهمه دوو مامه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که له جیی باوکن بو نو .. یه‌کیتکیان نه‌وپه‌ری دژایه‌تیی شه‌کات و ، بی‌شه‌رمانه به‌خوی و ژن و منالیه‌وه نازاری دلئ خوی و خانه‌واده‌که‌ی نه‌ده‌ن . نه‌وی تریشیان ناماده‌یه سه‌ری له پیناوی نازیزدا دابنئ ، که‌چی هیچ کامیان موسلمان نابئ و واز له دینی قوره‌یش ناهینئ .

خو ته‌گه‌ر نهم دووانه موسلمان بیوونایه ، شه‌وا خه‌لکیی هه‌لیان بو هه‌ل ته‌که‌وت تا بلین : که نهم دوو پیاوه ماقووله‌ی نه‌وه‌ی هاشم له‌به‌ر نه‌وه موسلمان بوون تا پشتی موحه‌مه‌دی برازیان بگرن و ، به‌و بژنه‌وه هیتیک پیک به‌ینن بو به‌ده‌ست هینانی کاروباری دنیایی و ، سه‌ره‌نجام خویان وه‌ک گه‌وره و سه‌روک و ده‌م پاستی شه‌و خه‌لکه له قه‌لم به‌ده‌ن . که‌واته موسلمان بوونی شه‌و دووانه له به‌رژه‌وه‌ندی نیسلام دا نه‌بوو ..

به‌لئ نازیزانم ! کاره‌کانی خوا هه‌ر هه‌موویان جوان و ره‌نگینن .. با هه‌رگیز بو هیچ برپاریکی خوا نار‌ه‌زایی و پی‌ناخوش بوون ده‌رنه‌به‌رین .. خوی گه‌وره خوی چاک نه‌زانئ ..

له‌ولاه خوی گه‌وره ویستی وه‌ها بوو ، له کاتیک زور ناسک‌دا ، یه‌کئ له مامه‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بیئت و موسلمان ببئ .. چه‌مزه‌ی پال‌ه‌وان خوا لئی رازی بی له روژیک‌دا که له به‌رژه‌وه‌ندی نیسلام دا بیئت ، دیت و تیمان به‌خوا و به‌روژی دوابی نه‌هینئ .. له هه‌مان کات‌دا مامه‌یه‌کی تری که عه‌بباسه خوا لئی رازی بی موسلمان نه‌بئ ، به‌لام وا زوو نا ، به‌لکو موسلمان بوونی خوی له شه‌وی فه‌عی مه‌که‌دا ناشکرا کرد .. شه‌ه‌ش دیسان به‌رژه‌وه‌ندی بانگی نیسلامی تیدا بوو .. ته‌گه‌ر وا نه‌بوایه عه‌بباس نه‌ی‌شه‌توانی له مه‌که‌دا بی‌نیته‌وه و ، بی‌ته‌چاودیر به‌سه‌ر قوره‌یشه‌وه و ، به‌وردی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له هه‌موو هه‌لس و که‌وتیک قوره‌یش ناگادار بکات ..

له‌گه‌ل شه‌وه‌دا که شه‌بوطالیب خاوه‌نی ریز بوو و ، به‌رگری ته‌واوی له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شه‌کرد ، هیشتا پیغه‌مبه‌ر و موسلمان‌کان له سزای

درپندنه‌ی قورپه‌یش دهر باز نه‌بوون .. هه‌موو جوړه نازاریکیان نه‌دان .. جنیویان نه‌دا و ، گالته‌یان نه‌کرد ، هه‌تا هه‌ولئی کوشتنیان نه‌دا ..

به‌لئی نازیزان ! نازیزمان توشی نارپه‌ه‌تیی و چه‌رمه‌سهریی زور هات ، به‌لام بی‌ نه‌وهی هیچئ له‌و سزا و نازارانه بتوانن وره‌ی پی‌ به‌ر بدن ، یان ده‌ستی له‌ کارکردن و هه‌ول دان سارد بکه‌نه‌وه .. به‌لکو مه‌ردانه و شیرانه بریاری دا تا دوا هه‌ناسه‌ی ژبانی و ، تا رژانی دوا دل‌وپی خوینی گه‌شی خه‌ریکی بانگ کردن بی‌ بو لای خوا .. خه‌ریکی رزگارکردنی ناده‌می‌به‌کان بی‌ له‌ سزای سه‌ختی ناگری دوزه‌خ .. خه‌ریکی پاک‌کردنه‌وه‌ی دل‌ه‌کان بی‌ت ، تا دژایه‌تیی و خراب‌کاری‌یان تی‌دا ریشه‌که‌ن بی‌ و ، له‌ جی‌یان دا خو‌شه‌ویستی و به‌زه‌یی جی‌گیر بی‌ ..

نهم هه‌لویتسه به‌رزه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیویست بوو ، چونکه :
یه‌که‌م : خوای گه‌وره فهرمانی پی‌ داوه و له‌سهری به‌ پیویست گپراوه که بی‌تسه رزگارکهری مرؤفایه‌تیی .

دووهمه‌م : هه‌موو پیغه‌مبه‌ریکی پیش خوئی مؤده‌ی هاتنی رزگارکهری ناخرزه‌مانی داوه .

سی‌ههم : مرؤفه‌کان پیویستی‌یان به‌ رزگارکهر هه‌یه و ، سه‌رزه‌ویی تینووی دوا به‌رنامه‌ی ناسمانه و ، گوزه‌رانی سه‌رزه‌ویی به‌بی رزگارکهر مه‌حاله ..
له‌م روانگه‌وه ته‌و موسلمانانه‌ی سه‌رده‌می نازیز و نه‌وانه‌ش که دواي نه‌وان هاتوون و تا رۆزی قیامت دین هدر هه‌موویان شاگردیی نازیز نه‌که‌ن تا کاری رزگاری‌خوایی به‌ چاک‌ترین شیوه نه‌نجام بدریت و ، خو‌شیان وه‌ک هه‌موو ناده‌می‌یه‌ک رزگار و سه‌رفراز بن .

چوارهم : دژایه‌تیی نه‌بوجه‌هل

نازناوی ته‌بوجه‌هل پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لئی ناوه ، نه‌گینا نازناوی ته‌بوله‌که‌م بووه و ، ناویشی عه‌مری کورپی هیشامی کورپی موغیره‌ی مه‌خزوومی‌یه .
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ فیرعه‌ونی نهم نومده‌ته‌ی له‌ قه‌لهم داوه .

نه‌بوجه‌هل له‌ هه‌موو که‌س زیاتر دژایه‌تیی دینی نوئی نه‌کرد .. جگه له‌وه‌ی که نه‌گبه‌تیی یه‌خه‌ی پی‌گرتبوو و هه‌زی له‌ کوفر و سته‌م بوو ، له‌ولاشه‌وه رقیکی له‌ نه‌وه‌ی هاشم بوو و ، وه‌ک مه‌خزوومی‌یه‌ک پیی خو‌ش بوو له‌ شه‌ره‌ف و

پایه داریی دا پێشیان بداتهوه .. بۆیه که ههوائی دینی تازهی بیست به رق و قینیکهوه وتی :

ئهی کۆمهڵی قورپیش ! موحهمد هیچی ناوی جگه لهوهی که نهی بینن که بریتی به له عهیب دارکردنی دینه که مان و ، جنیودان به باوبا پیرمان و ، به شیت و لیوه ده رکردنی پیاوه ژیره کاغان و ، سووکایه تیی کردن به خوا کاغان .. دهی من به لێن به خوا ئه ده م که سبهینی به به ردیکهوه بۆی دانه نیشم ، جا که له نوێزه که ی دا سه جدهی برد ، سه ری پێ له ت ئه که م ، جا با نه وهی عه بدمه ناف چی یان پێ خو شه بی که ن ..

بۆ سبهینی ئه بوجه هل به ردیکه به دهسته وه گرت و ، بۆ پێغه مبه ری خوا ﷺ دانیش ت هه تا بی ت .. ئه وه بوو ته شریفی هی نا و له نیوان هه ردوو روکنی که عبه دا ، روکنی نه سوهد و روکنی یه مانیی دا دهستی به نوێژ کرد و ، قورپه یشی یه کانیش هه ر کۆمه له و له شوینی کۆر و کۆمه لێ خۆیان دا دانیش ت و چاوه روان بوون .. کاتی که پێغه مبه ری خوا ﷺ سه جده ی برد ، ئه بوجه هل دهستی دایه به رده که و ، به دزه دزه به ره و رووی هات ، تا که لێی نزیک که وته وه ، رهنگی زه رد بوو و ، ترسی لێ نیش ت و ، هه ردوو دهستی به به رده که وه وشک بوون و هۆشی له خۆی نه ما و ، به رده که شی له ده ست که وته خواره وه و ، به چاوی زا قه وه گه راپه وه دوا .. قورپه یش ناگا دار بوون .. بگه ره به تاییه ت زۆر تکیان به بۆنه ی به لێنه که ی ئه بوجه هله وه له وێ جهم بوو بوون ، هه موو چاویان له پال هوان بوو که له ئازیزی پار تیز راو چووه پێشه وه .. به ته ما بوون به ردی پیا بکیشی .. که چیی نه بینن ئه بوجه هلیکی وشکی وه ک شو ره بیی له رزیو به رده که ی فری دا و گه راپه وه دوا وه .. چه ند پیاوی تیک هه لسان و هاتن به ده میه وه و ، پرس یی ان : چی ته ، نه بولحه که م ؟! وتی : هه ستام بۆی تا نه خشه که ی دوینی ئه نجام به م ، که چیی که لێی نزیک که وتمه وه ، نیره وشتریک هاته ریم .. به خوا هه رگیز نیره وشترم له شیوه ی که لله سه ر و مل و که لبه ی ئه و وشتره دا نه دیوه . ویستی م خوات .

ئین نیسحاق وتویه : بۆم باس کراوه که پێغه مبه ری خوا ﷺ فه رمویه :
 ((ذلک جبریل ، ولو دنا منه لأخذه)) .

فه رمویه : ئه وه جیبریل بووه ، ته گه ر نزیک بکه و تابه ته وه له ناوی ئه برد ..

جاریکی تریش ئەبوجەهل ئەلئیت : بەلئین بەخوا ئەدەم کە ئەگەر موحەممەد لە سەجدەدا ببینم ئەچمە سەر ملی و ، دەم و چاویشی لە خۆل هەل ئەسوم . ئەوەبوو بەرەو رووی پیغەمبەری خوا ﷺ هات بجیتە سەر ملی ، کەچی لە ناکاو بەرەو دواوە پاشەکشەیی ئەکرد و ، بە هەردوو دەستی خۆی ئەپاراست .. پییان وت : ئەوە چیتە ؟ وتی : لە نیوان من و ئەودا چالێک ناگر و ، ترس و لەرز و ، بان هەن . پیغەمبەر ﷺ فەرمووی :

((لو دنا مني لاخطفتة الملائكة)) .

فەرمووی : ئەگەر لئیم نزیک بکەوتایەتەووە مەلائیکەت ئەیان فراند .. ۱۱۵

هەرەها بەیەهقییش لە عەبباس وە خوا لئیی رازیی بئ تەخریجی کردوو کە وتووێ : رۆژیکیان لە مزگەوت دا بووم ، ئەبینم وا ئەبوجەهل - بەر لەعنەتی خوا بکەوی - هات و وتی : بەلئین بە خوا ئەدەم کە ئەگەر موحەممەد لە سەجدەدا ببینم بچمە سەر ملی . منیش خێرا دەرچووم و خۆم گەیانده لای پیغەمبەری خوا ﷺ و چوومە ژوورەووە لای و هەوایی و تەکەیی ئەبوجەهل دا پیتی . ئەویش بە توورەیی لە ماڵ دەرچوو و هات بۆ مزگەوت . ئەوەندە پەلەیی بوو لە دەرگاوە ئەهاتە ژوورەووە ، بەلکو بەسەر دیوارە کەدا سەرکەوت . منیش وتم : ئەمڕۆ رۆژیکیی ناھەموارە . نێزارە کەم کۆکردووە و ، کەوتە شوینی . ئەوەبوو پیغەمبەری خوا ﷺ دەستی بە خویندنی : ﴿ أَقْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿۱﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿۲﴾ (العلق : ۱-۲) کرد و ، کاتی کە گەیشتە لای ئەو نایەتانی کە باسی ئەبوجەهل ئەکەن : ﴿ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَن لِيْقَطَعِي ﴿۱﴾ أَنْ رَأَاهُ أَسْتَفْتَى ﴿۲﴾ (العلق : ۶-۷) ، پیارێک بە ئەبوجەهلی وت : ئەبوجەهەم ! ئەوە موحەممەدە . ئەبوجەهلیش وتی : ئەوەی من ئەیبینم نێوەش نای بینن ؟ بەخوا ! ناسۆی ناسمان لئ داخراوە . (لە ریبوایەتییکی تردا هاتوو : نیوان من و ئەو بە سوپای مەلائیکەت داپۆشراوە ..) کاتێک کە پیغەمبەری خوا ﷺ گەیشتە کۆتایی سوورەتە کە سەجدەیی برد . (کذا في البداية : ۴۳ / ۳) . ۱۱۶

لە ریبوایەتییکی تردا هۆی هاتنە خوارەووەی نایەتەکانی (۶ - ۱۹) ی کۆتایی سوورەتی (العلق) وەها باس کراوە کە ئەبوجەهل بەلای پیغەمبەردا ﷺ کە

۱۱۵ السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۲۹۵ .

۱۱۶ شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۵۲ - ۴۵۳ .

نوڤژو نهکات تی نهپری ، نهمهش دواي نهوهی چهند جاریک ويستبوی دهست درژیی بکاته سهر پیغهمبهر و خوی گهوره پاریزگاری لی کرد بوو و ، نهبوجهلی خهجالهت کردبوو ، نهلیت : پیمان نهوتوی نوڤژو نهکهی ، نهی موحهمد ؟ خو نهزانیی له مهککهدا هیچ کس له من زیاتر پشتیوانی نیه . پیغهمبهر ﷺ گوئی پی نهدا و لییشی تووره بوو . نهوهبوو نهبوجهل به سهرشوری گهرايه دواوه و ، خوی گهورهش دهبارهی نهبوجهل و نهزان کاری و خراپهکانی نهم نایهتانهی نارنده خوارهوه :

﴿ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ ﴿١﴾ أَنْ رَّأَاهُ اسْتَغْفَى ﴿٢﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ أَلْحَبَى ﴿٣﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٤﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿٥﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ﴿٦﴾ أَوْ أَمَرَ بِالْتَّقْوَىٰ ﴿٧﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿٩﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَه لِنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٠﴾ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِفَةٍ ﴿١١﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٢﴾ سَدَّعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٣﴾ كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٤﴾ ﴿ (العلق : ۶ - ۱۹) . ۱۱۷

پینجهم : عوقبهی بهدبهخت

لهناو مل هورانی قورهیش دا عوقبهی کوری نهبوموعیظ زیاتر خوی بهدبهخت و خهجالهت کرد .. نهوهتا بوخاریی له عبداللای کوری مهسعودهوه خوا لیی رازی بی ریواپهتی کردوه که : جاریکیان پیغهمبهر ﷺ له نریک مالی خوادا نوڤژو نهکرد و ، نهبوجهل و چهند هاوهلیکیشی دانیشتبوون . به یهکتریان وت : کیتان نهچی منداالذانی و شتری نهوهی فلان دینی و ، نهیخاته سهرپشتی موحهمد کاتی که به سجدهدا نهچی ؟ بهدبهختی ههموو خهلهکه که ، (عوقبهی کوری نهبوموعیظ) ^{۱۱۸} ههلهتهی دا و چوو هیئای و ، دانی به خۆدا گرت ههتا پیغهمبهری خوا سجدهدی برد و ، نهویش خستیه سهر پشتی له نیوان ههردوو شانی دا . منیش (واته عبداللای کوری مهسعود) سهیرم نهکرد و هیچم لی نهتهات ، خۆزگه دهسهلاتم ببوايه . نهوانیش پیتهکنین و ، خۆیان نهدا بهسهر یهکتریی دا (بو خۆشیی و رابواردن) و ، پیغهمبهری خوایش ﷺ وا له سجدهدا و ، سهر بهرز ناکاتهوه ، ههتا فاطیمه هات و ، لهسهر پشتی فری دا و ، سهری بهرز کردهوه ، پاشان فرمووی : « أَللّٰهُمَّ عَلِيكَ بِقَرِيْشٍ » . سیجار . فرمووی :

^{۱۱۷} السيرة النبوية لأبسي شهبة : ۲۹۶ / ۱ .

^{۱۱۸} صحيح البخاري : ۵۴۳ / ۱ .

خوايه ! تۆله له قورپهيش بستی . که دو عای لی کردن قورپهیشی په کان زۆریان بهلاوه نارهدت بوو و ، به لایانهوه وها بوو که دو عاکردن لهو شاره دا گیرا نه بیت . پاشان پیغه مبهر ﷺ ناوی هینان و فرمووی :

« اللهم عليك بأبي جهل ، وعليك بعنبة بن ربيعة ، وشيبة بن ربيعة ، والوليد بن عتبة ، وأممية بن خلف ، وعقبة بن أبي معيط » .

فرمووی : خوايه ! تۆله له نه بوجهل و ، عوتبه و ، شهيبه و ، وليد و ، نومهيبه و ، عوقبه بستی ، هه وه ميشی ناو هینا ، به لام له بهری نه کردبوو . ده بهو که سهی که گیانی به دهسته ، هه مو نه وانهی که پیغه مبهری خوا ﷺ ناوی بردن به چاوی خۆم دینم به کوژراویی خرا نه بیره که وه ، بیره که ی به در .^{۱۱۹}

طبهرا نییش له حاریش کوری حاریت هه ته خریجی کردوه که وتوویه : به باو کمم وت : نه م کۆمه له خه لکه چین ؟ وتی : نه مانه له دهوری پیاوکی له دین وهرگه راوی خۆیان کۆبوونه ته وه . نه لیت : نيمه ش دابه زین و ، نه نین پیغه مبهری خوا ﷺ خه لکه که بۆ ناسینی خوی گه وه به تاك و ته نیا و نیمان هینان بانگ نه کات و ، نه وانیش په رچی قسه کانی نه ده نه وه و ، نازاری پی نه گه یه نن هه تا رۆژ نیوه بوو و ، خه لکه که ی دهوری بلاوه یان لی کرد و ، نافرته تیک که سه رووی سنگی ده رکه وتبوو هات و دۆلکه یه ک و دهسته سپرکی پی بوون و پیغه مبهری خوا ﷺ لیتی وهرگرت و ناوی خوارده وه و دهست نوژیشی گرت و ، پاشان سه ری بهرز کرده وه بۆ لای و فرمووی :

« يا بنية ! خَمْرِي عَلَيْكَ نَحْرُكَ وَلَا تَخَافِي عَلَيَّ أَيْبِكَ » .

فرمووی : که چه کم ! سنگت دا پۆشه و بۆ باوکت ترست به دل دا نه یه ت . وتمان : نه مه کی یه ؟ وتیان : نه مه زه یه نه بی که چه ته ی خوا لیتی رازی بی .

قال الهيثمي (۶ / ۲۱) رجاله ثقات .^{۱۲۰}

ههروه ها طبهرا نیی له مونیب ی نه زدی یه وه ته خریجی کردوه که وتوویه : له سه رده می نه فامیی دا چاوم له پیغه مبهری خوا بوو ﷺ که نه ی فرموو :

« يا أيها الناس ! قولوا لا إله إلا الله تفلحوا » .

^{۱۱۹} صحيح البخاري : ۱ / ۳۷ .

^{۱۲۰} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۴۳ .

ئەي فەرموو : خەلكىنە ! بلىن : (لا إله إلا الله) ئىتر سەرفراز و سەركەوتوو
 ئەبن . جا ھى واين ھەبوو كە تفى لە دەم و چاوى نەكرد و ، ھى واشيان ھەبوو
 كە خۆلى بە سەرى دا نەكرد و ، ھى واشيان ھەبوو جنىوى پى ئەدا ھەتا رۆژ نىوہ
 بوو ، ئەو ھەبوو كچۆلەيدەك بە دۆلكەيدەك ناوہوہ ھات و دەست و دەم و چاوى بو
 شۆرد و ، ئەو یش فەرموى :

((يا بنية ! لا تخشني على أهلك غيلةً ولا ذلةً)) .

فەرموى : كچەكەم ! نەترسى باوكت لەناو بېرىت ، يان زەليل بى . وتم :
 ئەمە كىيە ؟ وتيان : زەينەبى كچى پىغەمبەرى خوايە ﷺ كە كچۆلەيدەكى
 جوانكىلە بوو .. قال الهيمى (۶ / ۲۱) وفيه مُبْتِ بِنُ مُدْرِك ، ولم أعرِفْهُ ، وبقيت رجالة ثقات . ۱۲۱

قورەيش سزا و نازارى ئەو پياوہ موبارەكەيان زۆر دا .. پياويك تەمەنى لە چل
 سالى تى پەرى بى و ھىشتا درۆيەكى لى نەبىسترا بى .. ھىچ خراپەيەكى لى
 ئەو ھاشايىتەوہ ، كەچى لە پەناى كەعبەى پىرۆزدا ئەو ھەمووہ نازارەى پى
 بچىزى .. رۆژيك نەبى و دوان نەبى .. چەند بى ويژدان بوون دەرھەق بە (رحمة
 للعالمين) ؟ .

بوخارى لە عوروہوہ خوا لى رازى بى تەخرىجى كردوہ كە وتويە : پرسىارم
 لە عەبدوللاى كورپى عەمرى كورپى عاص خوا لى يان رازى بى كرد و وتم : ھەوائى
 نارەحەت ترين كارىكەم بەدەرى كە موشرىكەكان بەرامبەر بە پىغەمبەرى خوا ﷺ
 ئەفغاميان دابى . وتى : لە كاتىك دا كە پىغەمبەر ﷺ لە حىجرى كەعبەدا ۱۲۲
 نوژى بەجى ئەھىنا ، عوقبەى كورپى ئەبوموعەيط ھات و كراسەكەى خستە مىلى
 پىغەمبەر ﷺ و لە مىلى دا توندى كردوہوہ و خەرىك بوو بى خنكىنى . ئىتر ئەو ھەبوو
 ئەبويەكر خوا لى رازى بى ھات و شانى عوقبەى گرت و لە پىغەمبەر ﷺ دوورى
 خستەوہ و فەرموى :

﴿ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ (غافر : ۲۸) .
 (كذا في البداية : ۳ / ۴۶) . ۱۲۳

۱۲۱ شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۴۳ - ۴۴۴ .

۱۲۲ واى ئەگەينەن كە قەبرى ئىسماعىل پىغەمبەر سەلامى لى بى و قەبرى ھاجەرى داىكى تىايداىە .

۱۲۳ شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۴۴ ، والسيرة النبوية لأبى شهبه : ۱ / ۲۹۶ - ۲۹۷ .

جاریکی تریش نهم عوقبهیه هات و پیغه مبه ریش ﷺ له په نای که عبده نوژی
نه کرد . عوقبه پی خسته سهر ملی پیغه مبه ری خوا ﷺ و خدریک بوو ههردوو
چاوی دهر پرن .

له ریوایه تیکی تریش دا که نیبن نه بوشه بیه له عه مری کوری عاص هوه خوا لیتی
رازیی بی نهی گپرتته وه هاتووه که وتویه : تنها رژییک به چاوه وه بووم که
قوره یش نه یان ویست پیغه مبه ریش ﷺ بکوژن . نه وه بوو له په نای که عبده
دانیشتبوون و که وتنه ته گبیری نه وهی که نازاری بدن و پیغه مبه ری خوایش ﷺ
له نزیک (مقام) دا نوژی به جی نه هینا . عوقبهی کوری نه بوموعه یط
هه ستایه وه بوی و عه باکه ی خسته ملی و رای کیشا هه تا به سهر نه ژنوی دا که وت
خه لکه که هاواریان لی بهرز بوویه وه و وایان زانی گیانی دهر چوو .. له ولاره
نه بویه کر خوا لیتی رازیی بی به په له هات و ههردوو قوئی پیغه مبه ری خوا ﷺ
له دواوه گرتن و نهی فرموو : ﴿ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ ؟ ﴾ .

پاشان کافره کان وازیان له پیغه مبه ریش ﷺ هینا و ، پیغه مبه ری خواش ﷺ
هه ستایه وه و دهستی به نوژی کرد . که نوژی که ی ته واو کرد دای به لایان دا و
نه وانیش له سیبه ری که عبده دانیشتبوون و فرمووی :

((یا معشر قریش ! أما والذي نفس محمد بيده ! ما أرسلتُ إليكم إلا بالذبح)) .

فرمووی : نهی کومه لی قوره یش ! بهو خوایه ی که گیانی موحه مده ی به
دهسته ! سهر پرن به شتانه گهر نیمان نه هینن . به ده ستیشی ناماژهی بو قورگی
کرد .. نه بوجه هل پیی وت : تو هه رگیز نه فام نه بوویت . پیغه مبه ری خوا ﷺ
فرمووی : ((أنت منهم)) .^{۱۲۴}

یه کیکی تر له و مل هورانه ی قوره یش که دژایه تیی نازیزیان نه کرد نه ضری
کوری حاریت بوو .. یه کی بوو له شهیتانه سه فیهه کانی قوره یش .. نهم پیاه
به وهی که سهردانی حیره ی کردبوو له خوئی بایی بوو بوو ، به وهی که هه ندی
چیرۆکی پادشاکانی فارس و ، سهر گوزه شته ی روسته م و نه سفه ندیاری بیست بوو ..
نه وه بوو هه رچی پیغه مبه ری خوا ﷺ له کوریک دا دانه نیشت و خوا ی گه وره ی بیری
خه لکه که نه خسته وه و ، خه لکه که ی له وه ناگادار نه کرد تا خوئیان له غه زه بی خوا

پارىژن ، با وهك ئوممته پيشينه كانيان لى تهيهت و سزا نهدرين ، نهو پياوه ههر كه نهى دىي وا پيغه مبهرى خوا ﷺ لهو كۆپهدا ههستا ، نهو له جىي دانه نىشت و ، نهىوت : نهى كۆمهلى قورپهش ! به خوا من باسى چاكترتان بۆ نه گيپمه وه لهو . وهرن بۆ لاي من . من باسيكتان بۆ نه كهم كه له باسه كهى نهو چاكتربى .. نيتر دهستى به گيپانه وهى سهرگوزه شتهى پادشاكاني ولآتى فارس نه كرد و ، پاشانىش نهىوت : نيتر موحه محمد له كوي له باسه كاني من چاكترتان بۆ باس نهكات ؟ ^{۱۲۵}

شهشم : بانگ كردن ناوداران

هه رچهنده خوانه ناسان به بى به زه بى و دوور له ويژدانه وه به رامبه ر به نازيز نه جوولانه وه و ، هه مو وه وليكيان نه دا بۆ دهست كۆتاپوونى له بانگه واز ، پيغه مبهرى نازيزمان ﷺ له بانگ كردنى پياوه ناوداره كانيان كۆلى نه نه دا و ، به زه بى به حاليانا نه هاته وه . پيى خۆش بوو له ناگرى دۆزه خ دهر باز بن .

به يهه قىي له موغيره ي كورپى شوعبه وه ته خريجى كردووه كه وتويه : يه كهم جار كه پيغه مبهرى خوام ﷺ ناسى رۆژيك بوو كه من و نه بوجه لى كورپى هيشام له يه كى له كۆلانه كاني مه كه كه دا پيكه وه به رپوه نه چووين ، تووشى پيغه مبهرى خوا ﷺ بووين . پيغه مبهرى خوا ﷺ به نه بوجه لى فهرموو :

((يا أبا الحكم ! هَلُمَّ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ أَدْعُوكَ إِلَى اللَّهِ)) .

فهرمووى : نه بولمه كهم ! خيرا كه بۆ لاي خوا و بۆ لاي پيغه مبه ره كهى .. بانگت نه كهم بۆ لاي خوا .. نه بوجه هل وتى : نهى موحه محمد ! نايا له جنيودان به خواكافان واز ناهيئنى ؟ نايا جگه له وهى كه ئيمه شاهيديى بدهين تۆ ته بليغت كردووين هيچى ترت نه وى ؟! دهى وا ئيمه شاهيديى نه دهين كه تۆ ته بليغت كردووين .. به خوا نه گهر بزائم نه وهى كه تۆ نهى لى ت راسته نه وا شوينت نه كه وتم . نه وه بوو پيغه مبهرى خوا ﷺ رۆيشت و ، نه بوجه هل رووى تى كردم و وتى : به خوا نه زائم نه وهى كه نهو نهى لى ت راسته ، به لأم شتتق قه ده غه م نهكات : نه وهى قوصه ي وتيان : (حجابة) له دهستى ئيمه دايه . وقمان : به لى . پاشان وتيان : (سقاية) ش له دهستان دايه . وقمان : به لى . پاشان وتيان : (ندوة) ش له دهستان دايه . وقمان : به لى . پاشان وتيان : (لواء) يش له دهستان دايه . وقمان : به لى . پاشان نه وان نانيان دا و ، ئيمه ش نامان دا ، هه تا كه له

پایه داریی دا یه کسان وهستاین ، وتیان : پیغه مبهرمان تیا ههلا که وتوووه . به خوا شتی وا ناکهم (واته دانی پیا نانیم و ئیمانی پی ناهینم) . کذا فی البدایة (۳ / ۶۴) .

ههروه ها ئیسحاقی کوری راهوهی له ئیبن عبباس هوه خوا لی یان رازی بی ته خریجی کردوووه که وه لیدی کوری موغیره دیتته لای پیغه مبهری خوا ﷺ و نهویش قورئانی بۆ نه خوینتی ، به شیوهیه که وهک دلی نهرم بیی . نه مه به نه بوجه هل گه یشتهوه ، که برزای وه لید بوو و ، به پهله خۆی گه یانده لای و وتی : مامه ! خزمه کانت نه یانهوی مال و سامانت بۆ کو بکه نه وه . وتی : بۆچ ؟ وتی : تا بت دهنی ، چونکه تۆ چوویتته لای موحه ممد تا شتیکی لی داوا بکهیت . وه لید وتی : خۆ قورهیش نه زانی من سامانم له هه موویان زیاتره . وتی : دهی شتیکی ده ربارهی موحه ممد بلتی ، تا به خزمه کانت بگاته وه که تۆ نهوت ناوی . وتی : جا چیی بلیم ؟ ده به خوا پیاویکتان له ناودا نیه که له شیعردا له من زانتر بی و ، له من زیاتر له ره جهز و له قه صیدهی شیعر و له شیعره کانی جینن شاره زاتر بی .. ده به خوا نه وهی نهو نهی لی له هیچی له مانه ناچی . ده به خوا نه م قسانه ی شیرینی یه کیان تیدا یه و ، گه شاوهیی و جوانی یه کیان به سه ره وهیه .. سه ره تا و کۆتایی یه که شی پر له خیر و که لکی زۆره و ، نهو به سه ره هه موو شتیکی دا به رزتره و هیچ شتیکی لهو به رزتر نیه و ، هه رچییش له ژیریا بیت تیکی نه شکینتی . نه بوجه هل وتی : هه تا شتیکی پی نه لیتی خزمه کانت لیت رازی نابن . وتی : نه لیم بووه سته هه تا بیریکی لی بکه مه وه . که بیری کرده وه وتی : نه مه سیحریکه که له غه بیری خۆیه وه وه ری نه گری و فیری نه بی . نه وه بوو کۆمه له نایه تی :

﴿ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿۱۱﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿۱۲﴾ وَبَيْنَ شُهُودًا ﴿۱۳﴾ ﴾

(المذثر : ۱۱ / ۱۳) هاتنه خواره وه . به م شیوهیه به یه قبی له حاکم وه ، له عه بدوللای کوری موحه ممدی صدنعانی یه وه له مه که که ، له ئیسحاقه وه ریوایه تی کردوووه .

ههروه ها ئیبن عساکیر له موعاویه وه خوا لیتی رازی بی ته خریجی کردوووه که وتوویه : رۆژئیکیان نه بوسوفیان به ره و بیابان له مال ده رچوو و ، هیندیشی له پاشکۆی دا سوار کردبوو و ، منیش مندالیک بووم و به سواری گوی درتیریکم له پیشیان وه نه رۆیشتم . له ناکاو دهنگی پیغه مبهری خوا مان ﷺ بیست . نه بوسوفیان وتی : موعاویه ! دابهزه ، تا موحه ممد سه رکه وی .. منیش له سه ر

گوی در پیوه که دابه زیم و پیغه مبهری خوا ﷺ سهرکهوت و که میک له پیشمانه وه رویش . پاشان ناوری دایه وه بو لامان و فهرمووی : ((یا ابا سفیان بن حرب ! ویا هند بنت عتبه ! والله لثمونن ثم لتبعن ثم لیدخلن المحسن الجنة والمسیء النار وأنا أقول لکم بحق وإیکم لأول من أندرتم)) .

فهرمووی : نهی نه بوسوفیانی کوری حدر و ، نهی هیندی کچی عوتبه ! به خوا نه مرن و پاشان زیندوو نه کرینه وه و ، پاشان چاکه کار نه چیتته به ههشت و خرابه کاریش نه چیتته ناگروه . منیش نه مهتان به راستیی پی نه لیم و ، نیوهش یه کهم دهستن که ناگادار کراون ..

پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ دهستی به خویندنی :

﴿ حَمْرٌ ۱ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۲ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۳ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۴ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَمَلُونَ ۵ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۶ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ۷ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۸ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۹ قُلْ أَتَيْتُكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ۱۰ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۱۱ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِّنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَامًا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّالِفِينَ ۱۲ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ۱۳ ﴾ (فصلت : ۱ - ۱۱) کرد .

نه بوسوفیان پیی وت : نهی موحه مهده ! لی بوویته وه ؟ فهرمووی : به لی . نیتر پیغه مبهری خوا ﷺ له سهر پستی گوی در پیوه که دابه زیی و من سواری بوومه وه . هیندیش روی له نه بوسوفیان کرد و وتی : نایا بو نه م سیحربازه کوره که مت دابه زاند ؟ وتی : نابه خوا سیحرباز نیه و ، دروزنییش نیه . کذا فی الکنز (۷ / ۹۴) . وأخرجه الطبرانی (فی الأوسط) أيضا مثله . قال الهيثمي (۶ / ۲۰) : حُمَيْدُ بْنُ مُنْهَبٍ لَمْ أَعْرِفْهُ ، وَبَقِيَّةُ رَجَالِهِ نَفَاتٌ . ۱۲۶

جهوتهم : مهزنبیس نازیز

له پیشهوه شتیگمان دهبراره ی نهو سزا و نازارهوه خسته بهر دیدهی خوښه ویستان که مل هورانی نهفامیی به پیغهمبهری نازداریان چهشت ، به تایبهتی نهو نازارهی که له لایهن نهبوجهلهوه نههاته رتی . بهلام خوای گهوره سوژ و بهزهیی خوئی به لیشاو بهسهر پیغهمبهردا ﷺ رژاندبوو ، به تایبهت نهو کاتهی که نهبوجهل ویستی به بهرده که میشکی پیغهمبهر بیژینئی ، نهوهبوو ترس و لهرزیکئی زور له پیغهمبهر ﷺ چوو بووه دلپهوه ، نهویش به بونهی ریک و پیکئی لاشه ی و مهزنیی و پایهداریی کهسایهتی نهو ، به رادهیک که له دلیاندا سام و ههیهتیک پهیدا بوو بوو که زور له خویان نهترسان .

نمونهیک لهسهر نهمه :

ئین نیسحاق ریوایهتی کردوه و وتویه : پیاویکی هوزی ئیراش به چند سهر وشرتیکیهوه هاته مدکه و ، نهبوجهل لیی کربی ، بهلام دهستی دهستی به کابرا نهکرد و پاره کهی نهئهدایه . کابرای ئیراشیی هیچی بۆ نهمایهوه نهوه نهبی هاته لای کوپ و کومهلی قورهیش و ، پیغهمبهری خواش ﷺ له لایهکی مزگهوتوه دانیشتبوو . وتی : نهی کومهلی قورهیش ! چ پیاویکتان نامادهیه نهو حهقم له لای نهبوله کهمی کوری هیشام بۆ وهربگریتهوه ؟ من غهریب و ریبارم و ، حهقه کم ناداتی .. پیاوانی کوپه که وتیان : نا نهوه نهبینی ؟ - ناماژهیان بۆ پیغهمبهری خوا ﷺ کرد ، چونکه نهیان زانیی له نیوان نهو و نهبوجهل دا چ دوژمنایهتی یه که هیه - برۆ بۆ لای ، نهو حهقه کهت بۆ وهرنهگریتهوه . نهیان ویست گالتهی پی بکن ..

کابرای ئیراشیی هاته سهر سهری پیغهمبهری خوا ﷺ و باسه کهی دا به گوئی دا . نهویش پیاوانه ههستایهوه و پیکهوه رویشتن .. که پیاوانی کوپه که چاویان لی بوو ههستایهوه و له گهلیا رویشت ، به پیاویکیان ، که له گهلیانا بوو ، وت : شوینی بکهوه و بزانه چیی نهکات !؟

پیغهمبهری خوا ﷺ رویشت هتا گهیشته لای مائی نهبوجهل و تهقهی له دهرگا دا ، وتی : نهوه کی یه ؟ فهرمووی :

((محمد ، فاخرج)) .

فهرمووی : موحه ممد ، وهره دهره وه . که هاته دهره وه ، رهنگی زهره هه
 گهرا بو ، فهرمووی :
 ((أعط هذا الرجل حقه)) .

فهرمووی : حقی نهم کابرا بده . وتی : مهرو ههتا چیی له لامه بی ده می ،
 چوره ژوره وه ، هاته وه و پاره که می بو هیئا و دایه دهستی . دوا ی نه وه
 پیغه مبهری خوا ﷺ گه رایه وه و ، به کابرا ی ئیراشییشی فهرموو :
 ((إلق لسانك)) .

فهرمووی : برو به لای کاری خوته وه . ئیراشییی هاته وه بو لای کوره که و وتی :
 خوا پاداشتی به چاکه بداته وه . حقه که مم وهرگرته وه !!

کاتی نه و پیاره ی که ناردیان تا بزانی نه بوجه هل چیی نه کات گه رایه وه ، پیان
 وت : مالت کاول بی ، چیی دی ؟ وتی : شتیکی به کجار سه یرم دیی ! به خوا
 هه ره نه ونده بوو که ته قهی له دهرگا که می دا ، هاته دهره وه و گیانی تیا نه مابوو .
 وتی : حقی نهم کابرایه بده ، نه ویش پیی دا !!

نه ونده ی پی نه چوو نه بوجه هل هات و نه وانیش لومه یان کرد و به گالته وه
 پیان وت : ده به خوا نه وه ی تو کردو ته تا نیسته نه مان دیوه !! وتی : مالتان
 کاول بی ، هه ره نه ونده بوو که ته قهی له دهرگا که می دا ، دهنگیکم بیست و ترس و
 لهرز دای گرتمه وه ! نیره و شتریکیش به سه ره سه ریوه بوو که هه رگیز نیره و شترم له
 شیوه ی که لله سه ره و مل و که لبه ی نه و و شتره دا نه دیوه !! ده به خوا نه گه ره به گویم
 نه کردایه نه ی خوارم !! نیتر شیوه ی نه و نیره و شتره هه رگیز له می شکی نه بوجه هل
 دهر نه چوو !!

نمونه یه کی تریش :

جاریکی تر پیاو ماقوولانی قوره یش له لای حیجردا کویونه وه و هاتنه سه ره
 باسی پیغه مبهری خوا ﷺ و وتیان : نه ونده ی بو نهم پیاره دانمان به خومان دا
 گرتوه هه رگیز وا نه بووین : ژیره کانمانی به شیته له قه لم دا ، و ، جنیوی به
 باوبایرمان دا ، دینه که ماننی عیب دار کرد ، کومه لمانی په رته وازه کرد ،
 سووکایه تیی به خوا کانمان کرد ، و ، کاریکی گه وره مان لی قه وماوه .. کاتی که
 نه وان له م باسه دا بوون پیغه مبهری خوا ﷺ دهرکه وت . له سه ره خو هات هه تا
 گه یشته لای به رده ره شه که و دهستی لی دا ، پاشان به طه واف کردنی به یته وه دای

به لایان دا و، نهوانیش به قسه چندن توانجیکیان تی گرت و ، له دهم و چاوی دا نه زانرا و ، تی پهری کرد .. که بو سووری دووهم به لایان دا تی پهری وه ک جاری پیشوو توانجیان تی گرتوه . بو سی هم جاریش که به لایان دا تی پهری به ههمان شیوه دووباره بیان کرده وه . نهوه بوو رووی تی کردن و فهرمووی :

((أسمعون يا معشر قريش ؟ أما والذي نفسي بيده لقد جئتكم بالذبح)) .

فهرمووی : نهی کۆمه لئی قورهیش ! نایا گویتان لیمه ؟ بهو خوایهی که گیانی به دهسته ، گهر نیمان نه هیئنن سهرپرین به شتانه .

نهم فهرمایشتهی کاری کرده سهر خه لکه که و ترسیکی زۆریان لی نیشته ، ههتا نهو که سهیان که زیاتر خه لکی بو نازاردانی هه ل نهنا ، دلئی نه دایه وه و هیووری نه کرده وه و نهیوت : نه بولقاسم به ژیری و سه لیه وه ته شریف به ره ، تو ههرگیز نه فامییت نه کردوه !!

یه که به یه که ی پیاوانی قورهیش شهرمیکی زۆریان له پیغه مبهری خوا ﷺ نه کرد .. سام و هه بیه تی له دلیان دا هه بوو .. کامه یان زۆر دژایه تی نه کرد ، یان جنیوی پی نه دا ، که پیغه مبهری خوا ﷺ رووی تی نه کرد نه شه لژا و ، ده می گۆی نه نه گرت و ، لاشه ی هیزی لی نه برا .^{۱۲۷}

به ززاریش و طه برانییش له عه بدوللای کوری مه سهووده وه خوا لئی رازی بی ته خریجیان کردوه که وتویه : له کاتیک دا پیغه مبهری خوا ﷺ له مزگهوت دا بوو و ، نه بوجه هلی کوری هیشام و ، شه بیه و عوتبه ی کورانی ره بیعه و ، عوقبه ی کوری نه بوموعه یط و ، نومه بیه ی کوری خه له ف و ، دوو پیای تر (وه لیدی کوری عوتبه و ، عوماره ی کوری وه لید بوون) که حهوت پیای بوون له حیجردا و ، پیغه مبهری خواش ﷺ نوژی نه کرد ، که سه جده ی برد ، درتژی به سه جده که ی دا ، نه بوجه هل وتی : کیتان نه چی پاشه روکی وشتره کانی نه وه ی فلان بینی تا هه لئی ریژن به سهر شان و ملی موحه مه ددا ؟ له هه موویان به دبه خت تر ، عوقبه ی کوری نه بوموعه یط هه ستا چوو هیئای و خسته ی سهر هه ردوو شانی و ، پیغه مبهری خواش ﷺ له سه جده دا بوو .. نیین مه سهوود نه لیت : منیش وه ستا بووم و نهم نه توانی قسه بکه م ، چونکه که سیکم نه بوو بهرگریم لی بکا تا بچم به ده میه وه .. نه وه بوو فاطیمه ی کچی پیغه مبهری خوا ﷺ بیست بووی و ،

هات به ده‌میوه و ، نه‌وهی خرابوییه سهرشانی دای گرت ، پاشان رووی له قورپه‌یش کرد و قسه‌ی پیّ وتن . که‌چیئی نه‌وان وه‌لامیان نه‌دایه‌وه .. پیّغه‌مبه‌ری خواش ﷺ ، وه‌ک هم‌موو جارێک که له سه‌جده نه‌بوویه‌وه ، سه‌ری به‌رز کرده‌وه . که پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نوێژه‌که‌ی بۆوه ، فه‌رمووی :

((اللهم ! عليك بقریش - ثلاثاً - عليك بعقبة وعقبة وأبي جهل وشيبة)) .

فه‌رمووی : خوايه ! تۆله له قورپه‌یش بسینى . (سىّ جار) . خوايه تۆله له عوتبه و عوقبه و نه‌بوجه‌هل و شه‌بیه بسینى . پاشان له مزگه‌وت ده‌رچوو و ، نه‌بولبوخته‌ریی ، که قامچی‌یه‌کی به ده‌سته‌وه بوو ، تووشی بوو . که پیّغه‌مبه‌ری ﷺ دیی له دم و چاوی‌دا هه‌ستی به شتی‌ک کرد ، بۆیه وتی : نه‌وه چیه ؟ پیّغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی : ((خَلَّ عَنِّي)) . فه‌رمووی : وازم لىّ بهینه . وتی : خوا بزانی به‌رت ناده‌م هه‌تا هه‌والم به‌هیتی چیه ؟ شتی‌کت تووش بووه . کاتی که پیّغه‌مبه‌ر ﷺ زانیی به‌ری نادات ، هه‌والی دایه و فه‌رمووی :

((إن أبا جهلٍ أمرَ فطرحَ عليَّ فَرثٌ)) . فه‌رمووی : نه‌بوجه‌هل فه‌رمانی دا پاشه‌رۆکیان خسته سه‌ر شان و ملم .

نه‌بولبوخته‌ریی وتی : با برۆین بۆ مزگه‌وت . نه‌وه‌بوو پیّغه‌مبه‌ر و نه‌بولبوخته‌ریی پیکه‌وه چوون بۆ مزگه‌وت ، پاشان نه‌بولبوخته‌ریی رووی له نه‌بوجه‌هل کرد و وتی : نه‌بولحه‌که‌م ! تۆ فه‌رمانت داوه پاشه‌رۆک بخریته سه‌ر شان و ملی موحه‌مه‌د ؟ وتی : به‌لێ . نه‌لێ : قامچی‌یه‌که‌ی به‌رز کرده‌وه و دای به ته‌وقه سه‌ری دا . پیاوه‌کان ده‌ستیان به هه‌لمه‌ت‌دان بۆ یه‌که‌تری کرد . خیرا نه‌بوجه‌هل قیراندی : مالتان کاوول بێ ! نه‌وه‌ش بۆ نه‌و ، موحه‌مه‌د ویستی دوژمنایه‌تی بخاته نێوانمانه‌وه و خۆی و هاوه‌لانیشی ده‌رباز بن !

له ریوایه‌ته‌که‌ی نیمام نه‌حه‌ده‌دا و هه‌ها هاتوه که عه‌بدوڵلا و توویه : هه‌موویانم بینیی که له رۆژی به‌دردا کوژرا بوون . کذا في البداية (۳ / ۴۴) .^{۱۲۸}

هه‌شته‌م : موسلمان بوونی چه‌مه‌زه

هوێ موسلمان بوونی چه‌مه‌زه نه‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ نه‌وه که جارێکیان له نزیک (سه‌فا) نه‌بوجه‌هل دای به‌لای پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ده‌ستی کرد به ئازاردان و جنیو پی‌دانی و ، هه‌ندی شتی پیّ وت که زۆری پیّ ناخۆش بوو ، به‌لام پیّغه‌مبه‌ری خوا

هیچ وهلامیکی نه دایه وه . به لام نافرته تیک ، که که نیزیه کیتی نازاد کراوی عبدوللای کوری جه دعان بوو ، ^{۱۲۹} له ماله کهی خویره وه به گویره بوو . پاشان نه بوجهل رویشت و به جیی هیشت و به رهو کۆرپکی قورپهیشی یه کان کهوته ری و ، له گه لیان دانیشت و ، زۆری پی نه چوو حمزه هات و ، تیر و که وانه کهی کرد بووه شانی و ، له راو گه رابوویره وه . جا هر کهی له راو و شکار نه گه راپایه وه نه نه چوووه ماله وه لای کهس و کاری هه تا طه وافی که عبه ی بکر دایه . جا که نه وهی نه نجام نه دا ، به لای هر کۆرپکی قورپهیش دا تیپه ری بکر دایه ، نه وهستا و سه لامی لی نه کردن و وت و ویژی له گه ل دا نه کردن .. حمزه به دهسته لات ترین گه نجی قورپهیش و نازاترینیان بوو . کاتیک که به لای که نیزیه که که دا تیپه ری کرد پیی وت : باوکی عوماره ! خۆزگه به چاوه وه بوویتایه ماوه یه که له مه وهر موحه مه دی برارات له لایه نه بولخه که می کوری هیشامه وه چیی پی کرا !! نا لی ره دا چاری پی کهوت و دهستی به نازاردانی کرد و جنیویشی پی دا و هرچی پی ناخۆش بوو پیی کرد ، پاشان رویشت و موحه مه دیش ورته ی له دهم دهر نه هات .

حمزه که نه مه ی بیست زۆری پی ناخۆش بوو .. یه کجار رقی هه لسا . خوای گه وره چاوی به زه یی و خۆشه ویستی بۆ خست .. بۆیه به په له کهوته ری تا خۆی بگه یه نیته لای نه بوجهل .. بریاری دابوو دهستیکی چاک له نه بوجهل بووه شیئی . که چوو مزگه وته وه سهیری کرد وا له ناو خه لکه که دا دانیشتوووه .. به رهو رووی رویشت تا که گه یشته سه سه ری ، که وانه کهی بهرز کرده وه و ، دهستی به لی دانی کرد و ، زۆر به سه ختی سه ری زامدار کرد ، پاشان پیی وت : گوایه تو جنیوی پی نه دهی ، به مه رجی من وام له سه ره دینه کهی و ، نه وه نه لیم که نه وه نه ی لیئت؟! نه گه ره نه توانی وه لامم بده ره وه . چه ند پیاو تیک له نه وهی مه خروم هه ستان بۆ حمزه تا له سه ره نه بوجهل بکه نه وه .. پیی وتن : واز له نه بو عوماره بینن ، ده به خوا منیش سوو کایه تی یه کی خراپم به برازا کهی نه و کردوووه ..

حمزه گه راپایه وه ماله وه .. وه سه سه ی شه ی تانیی و ، خورپه ی ده روونیی زۆر نه هاتن به دلای دا ، که چۆن وازی له دینی خزمه کانی هینا و ، کهوته شوین دینی

^{۱۲۹} له ریوایه ته کهی طه به رانیی دا هاوسه ره کهی حمزه خزی بووه . (شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۴۵۱) .

برازاکهی .. پاشان داوای له خوای گهوره کرد تا ریتی راستی سهرفرازی پیشان بدا و بی خاته سهری و ، گهر نهم دینه تازهشی بی که لکه لئی لای بدا که وتی :
 ((اَللّٰهُمَّ اِن كَان هَذَا رَشْدًا فَاجْعَلْ تَصْدِيقَهُ فِي قَلْبِي ، وَاِلا فَاجْعَلْ لِي مِمَّا وَقَعَتْ فِيهِ مَخْرَجًا)) .

نهو شهوهی زۆر به نارهحتیی بهسهر برد .. ههموو جوّره وهسوهسهیهک به دلّی دا تههات ، تا نهوهبوو روژی لی بوویهوه و به پهله خوئی گهیانده لای پیغهمبهری خوا ﷺ و وتی : کورپی برام ! بهزمینکم تووش بووه نازانم چۆن لئی دهرچم و ، ناشانم نایا کهسیکی وهکو من ریتی ژیرییم گرتووه یان سهرگهردانیی ؟ باسیکم بو بکه ، به راستیی کورپی برام ههزم لهوهیه قسم بو بکهی . پیغهمبهر ﷺ رووی تی کرد و ، فهرمایشتیکی دا به گوئی دا که دلّهکان رووناک نهکاتهوه و ، دهروون نهحهسیتیتهوه و ، تاریکایی گومان و وهسوهسه نهپهروینیتهوه .. دهستی کرد به یادخستنوه و ، مژدهدان و ، ترساندن ، تا نهوهبوو خوای گهوره نیمانی له دلّی دا چهسپادن . نیتر وتی : شاهیدی نهدهم که تو راستگویت .. دهی دینهکته ناشکرا بکه .. ده بهخوا پیتم خووش نیه لهسهر دینهکهی یهکهم جارم بم ، نهگهرچی ههرچی وا له ژیر ناسمان دا مولکی من بیت .

به موسلمان بوونی ههمزه خوا لئی رازی بی موسلمانهکان یهکجار دلّ خووش بوون و ، بوونه خارهنی هیز و دهسهلات و ، پیغهمبهری خواش ﷺ زیاتر پشت نهستوو بوو .^{۱۳۰}

یهکیکی تر لهوانهی که کهوتنه شوین پیغهمبهری تازیز ﷺ و بهرگری یان له خوئی و له بانگهوازهکهی کرد گهغیجیک بوو بهناوی طولیب ی کورپی عومهیر ..^{۱۳۱}

^{۱۳۰} السیرة النبویة لأبسی شهبة : ۱ / ۲۹۹ - ۳۰۰ .

^{۱۳۱} طلیب کورپی عومهیری کورپی وههیی کورپی نهبوکهثیری کورپی عهبدی کورپی قوصهی بووه ، بهلام دایکی ناری نهروای کچی (عبدالطلب) بووه ، واته لهگهلا پیغهمبهردا ﷺ خالتوزا و پوورزا بوون .. هیتشتا موسلمانهکان له (دار الارقم) دا بوون نهو موسلمان بووه و کۆچیشی بو حههشه کردووه . طوهیب یهکهم موسلمان بووه که لهسهر پیغهمبهری خوا ﷺ موشریکیکی خوتنایی کردبئ . نهوهبوو بهرگوئی کهوتبوو که عوفی کورپی صهری سههمیی جنیوی به پیغهمبهر ﷺ داوه ، بۆیه نیسقانی چهانگی وشتریکی ههلا گرت بۆی و سهری خوتنایی کرد . بو نهمه به نهروای دایکی یان رت : نایینی کورپهکته چیی کردووه ؟ نهرواش وهلام نهاداتهوه که طولیب کۆمهکیی خالتوزاکهی کردووه و دلّی داوتهوه . طولیب له نهجنادین شههید بووه . (الإصابه : ۲ / ۲۳۱ - ۲۳۲) .

کاتیک کہ طولیب موسلمان نہ بیت ، نہ گہریتسہوہ لای دایکی و پئی نہ لئی :
موسلمان بووم و شوین موحمہد ﷺ کہ وتووم . پاشان نہ کہ ویتسہ بانگ کردنی
دایکی بۆ سہر نیسلام و نہ لئیت : بۆچی موسلمان نابیت و شوینی ناکہوی ، خو
حمزہی برات خوا لئی رازی بی موسلمان بوہ ؟ نہ لئیت : چاوپروان نہ کہم تا
بزانم خوشکہ کانم چیی نہ کہن ؟ دوایی منیش وہک نہوان نہ کہم .

طولیب نہ لئیت : لہبہر خاتری خوا داوات لئی نہ کہم کہ بچیتہ خزمہتی و ،
سہلامی لئی بکہیت و ، تہ صدیقی بکہیت و ، شاہیدی بدهی کہ جگہ لہ ذاتی
(اللہ) خواہ کی تر نیہ . دایکی وتی : فإنی أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن
محمداً رسول الله .

ئیت لہو رۆژہ بہ دواہ نہروا بہرگری لہ پیغہمبہری برازای نہ کرد و ،
طولیبیشی ہدل نہنا تا کۆمہکی دینی تازہ بکات و فرمانہکانی بہ جوانیی
جی بہ جی بکا .. (کذا فی الإستیعاب : ۲۲۵/۴) .

لہ ریوایہ تہ کہی تردا لہ تہ بوسہ لہ مہی کوری عہدوپرہ حمانہوہ نہ گپرنہوہ کہ
وتوویہ : طولیبی کوری عومہیر خوا لئی رازی بی لہ دار الأرقم موسلمان سوو و
کہ ہاتہ دہرہوہ چوہ مالہوہ لای دایکی کہ نہروای کچی عہدولوطہ لیب سوو و
وتی : موسلمان بووم و چوومہ سہر دینی (رب العالمین) جل ذکرہ . دایکیشی
وتی : شایان ترین کہس کہ تو یارمہ تیی بدهیت و کۆمہکی بکہیت خالۆزاکہ تہ .
بہخوا ! نہوی کہ لہ پیوان دیت لہ نیتہش بہاتایہ شوینی نہ کہوتین و ،
بہرگریشمان لئی نہ کرد . نہ لئی : وتم : دایہ گیان ! بۆچی موسلمان نابیت و ..
تا کۆتایی .^{۱۳۲}

طولیب کہ موسلمان بوو ، سووہ نہندامیکی لیہاتووی شوینکہوتہی قورنان
و ، بہ سہر و بہ مال بہرگری لہ نازیز ﷺ نہ کرد ..

نہوہبوو جاریکیان نہ بوجہ ہل و کۆمہ لیک لہ ہاوہ لانی رییان بہ پیغہمبہر ﷺ
گرت و نازاریان دا . کہ طولیب نہ مہی بیست خوئی گہ یانہ لای نہ بوجہ ہل و
دہستی بہ لیڈانی کرد تا سہری شکاند و گرتیان . نہ بولہ ہبی خالۆی ہستایہوہ
تا بہرگری لئی بکا . نم دہنگ و باسہ گہیشتہوہ لای نہروای دایکی و نہویش
وتی : چاک ترین رۆژانی تہ مہنی نہو رۆژہیہ کہ پشت گیری لہ خالۆزاکہی کردوہ .

به نه بوله هه بیان وت : نه روای خوشکت له دین وهر گه پراوه ، نه ویش چوو بۆ لای و
 لۆمه و گلهیی لێ کرد . نه رواش وه لآمی دایه وه : له پشت سه ری برازا که ته وه
 بووه سه ته ، جا نه گه ر سه رکه وت نه وا بۆ تۆش چاکه ، نه گه ر نا له لای نه
 برازا که ته وه گلهیی ت نه ته سه ر . نه بوله هه ب وتی : جا ئیمه دوژمنایه تییه هه موو
 عه ره به مان پی نه کری ؟ نه و دینیکی تازه بابه تی داهیناوه ! (کذا فی الإصابه :
 ۱۳۳ . ۴ / ۲۲۷) .

نۆهه م : هوسلمان بوونسی طوفهیل

پیغه مبه ری خوا ﷺ به بی وچان خه ریکی ناگادار کردنی خزمه کانی بوو تا به لکو
 دلایان نه رم بی و شوین دینه که ی بکه ون و ، له ناگری دۆزه خ خۆیان ده رباز که ن .
 نه وانیش نه وه نه ده نه فام بوون که وتنه دژایه تییه و نازاردانی و ، سزادانی نه وان هه ش
 که نیمان نه هینن .. نه وه بوو به ته ما بوون به چه ند شیوه یه که له ناوی به رن ،
 که چیهی خوا ی گه وه نه ی پاراست و پیلانی ناحه زانی پووجه ل نه کرده وه .. دوای
 نه مه ش که وتنه پاگانده کردن بۆ خۆی و دینه که ی و ، هه رکه سی سه ردانی مه که که ی
 بکه ردایه وه هایان نه ترساند که نه ویتری لیتی نزیک بیته وه و قسه یه کی لێ
 بیستی .. پیغه مبه ری خوایش ﷺ دانی به خۆی دا نه گرت و به ته مای کۆمه کییه
 خوا بوو ..

یه کی له و پیاوه ناوداران هه ش که سه ردانی مه که که یان نه کرد ، پیاویک به وو به
 ناوی طوفهیلی کورپی عه مری ده وسیی ، که پیاویکی به رپیزی ماقوولی ژیری خاوه ن
 سه لئقه بوو و ، ده ستی شیعه ریشی هه بوو ..

طوفهیل خۆی باس نه کات که جارێکیان دێته شاری مه که که و نه بینێ و
 پیغه مبه ری خوا ﷺ وا له وی . که قوربه یه یه کان چاویان به طوفهیل نه که وی ،
 خیرا چه ند پیاویکیان ده وه ی لێ نه ده ن تا به ر له وه ی ریی له پیغه مبه ری خوا ﷺ
 بکه وی و گوێ له ده نگ و باسی دینی تازه بگری ، نه مان میشکی پر بکه ن و ،
 له زه ره ر و زیانی چاوه وتن پی و گوێ گرتن لیتی ناگاداری بکه ن .

چوونه لای و پی یان وت : طوفهیل ! تۆ هاتوو یته ولاتی ئیمه و ، نه م پیاوه ش
 که وا له ناومان دا گیرمان به ده ستیه وه خواردوه : کۆر و کۆمه لمانی په رته وازه
 کردوه .. قسه کانی نه لیتی سیحرن ، نیوانی کور و باوک ، برا و برا ، ژن و میرد ،

تیک نه دا .. نیمه نه ترسین نه وهی به سر نیمه دا هاتوه به سر تو و خزمه کانیشت دا بیت . به هیچ شیوه یه کسه ی له گه ل نه کیت و ، گزیشی لی نه گیت .
طوفیل نه لیت : ده به خوا نه ونده یان باس کرد بوم تا نه وه بوو هاتمه سر نه وهی که گوی بؤ قسه یه کی نه گرم و قسه یه کیشی له گه ل دا نه کم ، هتا که به یانی چوم بؤ مزگوت ، له ترسی نه وهی نه وه کو قسه یه کی به رگویم بکه وی و کارم تی بکا و منیش نه مه وی بی بیستم و حزی پی نه کم .. له ترسی نه وه هردوو گویم به لؤکه ناخن .

نه لیت : بؤ به یانی چوم بؤ مزگوت و ، نه بینم پیغه مبهری خوا ﷺ وا له مزگوت دا و ، له پنه ای که عبده نویت نه کات . منیش له نزیکی دا راوه ستام ..
خوای گوره ویستی وها بوو هندی له فرمایشته کانی بدات به گویم دا ..
فرمایشتی کی جوانم بیست .. له دلی خوم دا وتم : دایکم رؤلرؤم بؤ بکات . خو من پیاویتی ژیری شیعر زانم و ، چاک و خراپ لی تیک ناچی .. باشه چیی تیا به نه گهر گوی له م پیاهه بگرم بزانم چیی نه لی؟! نه گهر شتی چاک بؤ باس کردم نه وا وهری نه گرم و ، گهر خراپیش بوو وازی لی دینم .. دانم به خوم دا گرت هتا پیغه مبهری خوا ﷺ گه راپه وه بؤ ماله وه .. دوا ی که وتم هتا که چوه ماله وه ، منیش چومه ژوروه لای و وتم : نهی موحه ممد ! خزمه کانت وها و وهایان پی و تم (به وهی که پیمان وتبوو) ، ده به خوا نه ونده یان ترساندم له م کاره ی تو هتا گویم به لؤکه ناخن تا قسه کانت نه بیستم ، به لام خوای گوره ویستی وها بوو شتی کی لی بیستم .. به راستی فرمایشتی کی جوانم بیست .. ده توش دینه که تم بؤ باس بکه .. نه ویس نیسلامی بؤ باس کردم و قورثانی بؤ خویندم ، نه لیت : ده به خوا هرگیز فرمایشتی له وه جوانتر و ، فرمانی له وه راست تر و به دادترم نه بیست بوو .. نه لیت : نیتر موسلمان بووم و شه هاده تی حقم دا و وتم : نهی پیغه مبهری خوا ! من پیاویتکم له ناو خزمه کاتم دا گوی زاپه لیم بؤ نه کری و ، نه شمه وی بگه ریمه وه نایان و بؤ موسلمان بوون بانگیان بکه م .. جا له خوای گوره داوا بکه نیشانه یه کم پی بیه خشی تا له بانگ کردنیان دا بؤ سر نیسلام یارمه تییم بدات . پیغه مبهریش ﷺ فرمووی : ((اللهم اجعل له آية)) .
طوفیل نه لی : به ره لای قومه که م که وتمه ری ، هتا که گه یشته ده ربه ندیک که خه لکه کم لپوه دهرنه که وت ، نووریک به وینه ی چرا له نیوان هردوو چاوم

دا پهیدا بوو . ئەلئى : وتم : خوايه ! با به دەم و چاومدوه نهبيت ، چونکه نهترسم
 واتى بگهن که ئەمه تۆله و پىتواندنه له دەم و چاوم دا ، لەسەر وازهيئنان له
 دینهکهيان ، پهیدا بووه .. ئەلئى : نوره که لهوى گوازيهوه بو سەر نووکی
 قامچى به کەم ، به شيويه که کاتى له دهرينه کهوه دانه به زيمه خوارهوه
 خه لکه که به قامچى به که موه ئەو نوره يان وه ک چرای هه لئوسراو نهيينى ، هه تا
 گه يشتمه لايان . کاتى که دابه زيم باوکم - که ريش سپى به کی به ته مهن بوو -
 هات بو لام . ئەلئى : وتم : بابه گيان ! ليم دوور بکه وه ره وه ! نه تۆ په يوه ندييت به
 منه وه هه يه و ، نه منيش په يوه ندييم به تۆ وه هه يه . وتى : بوچ نهى کوره کهم ؟
 ئەلئى : وتم : من موسلمان بووم و شوين دينى موحه ممد ﷺ که وتووم . باوکم وتى :
 دينى من دينى تۆيه . چوو خۆى شوورد و جل و بهرگه کهى خاوين کرده وه و پاشان
 هات و ئيسلامم بو باس کرد و نه ویش موسلمان بوو . ئەلئيت : دواى ئەوه
 هاوسه ره کهم هات بو لام و پيم وت : ليم دوور بکه وه ره وه ، نه من په يوه ندييم به
 تۆ وه هه يه و نه تۆش په يوه ندييت به منه وه هه يه . وتى : بوچ ، دايک و باوکم به
 قوربانن بن ؟ ئەلئى : وتم : ئيسلام من و تۆى جيا کردۆته وه . نيتر نه ویش
 موسلمان بوو . داوام له ده و سيش کرد تا موسلمان بن ، که چيى خيرا به ده موه
 نه هاتن ..

طوفه يل وه ک خەم خۆر و دلئسووزى خۆى و کەس و کارى بوو ، وه هاش دلئسووزى
 هۆزه کهى بوو .. پىتى خۆش بوو موسلمان بن و له سزای دۆزهخ سه رفراز بن .. جا
 که ديتى وا هۆزى ده وس بو موسلمان بوون سستى نه کەن ، ديتسه وه خزمه تى
 پيغه مبه رى خوا ﷺ له مه ککه و ، ئەلئيت : نهى پيغه مبه رى خوا ! ده وس به گويم
 ناکەن ، له بهر ئەوه دوعايان لى بکه ..

پيغه مبه رى خوا ﷺ دلئى نه هات دوعايان لى بکات ، به لکو دوعاى هيدايه تى
 بو کردن که فەرمووي :

((اَللّٰهُمَّ اِهْدِ دَوْسًا)) .

پاشان به طوفه يلى فەرموو :

((اِرْجِعْ اِلَى قَوْمِكَ فَاذْعُفْهُمْ وَاَرْفُقْ بِهِمْ)) .

فەرمووى : بگه رپه ره وه بو ناو قه ومه کهت ، بانگيان بکه و به نه رميى له گه ليان

بجوولپه ره وه .

طوفیل ته لای: گه پرامه وه و بهرده وام له ناوچه ی دهوس دا خه ریکی بانگ کردنیان بووم بۆ سر نیسلام، ههتا پیغه مبهری خوا ﷺ کۆچی بۆ مه دینه کرد و له جنگی بهدر و ئوحد و خندهق بوویه وه. دوا ی ته وه به خۆم و نهو خزمانه مه وه که موسلمان بوو بوون هاتینه خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ، نه بینین ته شریفی له خه بیهره و، منیش له گه ل هفتا یان ههشتا مائی دهوس هاتینه مه دینه. (ذکره فی البدایه ۳ / ۱۰۰) عن ابن إسحاق مع زیاده یسیره . ۱۳۴

دههههه : هانا بۆدن بۆ لای نه بو طالب

قوره یشی به کان هه رچی یان له توانادا هه بوو به رامبه ر به پیغه مبه ر و ﷺ ها وه لانی کردیان، بۆ ته وه ی له بلا و کردنه وه ی دینی تازه دهست کۆتابن، که چیی هه ره مه مووی بی هووده بوو، چونکه نه وانیه شوین قورشان که وتبوون به پاکیی چیژی نیمانیان کردبوو و، نیمان به په ره کانی دلایان گه یشتبوو .. له بهر ته مه بۆ هه یچ هیژیک کۆلیان نه ته دا .. له و لاشه وه قوره یش هه ستیان کرد که نه بو طالبی مامه ی، به بۆنه ی خزمایه تی به وه بهرگری لی نه کا، بۆیه وایان به چاک زانیی بچنه لای به لکو چاره یه کی ته م کیشه یه بدۆزنه وه .

چهند پیاوێکیان عوتبه و شه بیه ی کورانی ره بیعه ی کورپی عه بد شه مس و، نه بو سو فیانی کورپی حه ربی کورپی ئومه ییه و، نه بو بوخته ربی عاصی کورپی هه شام و، نه سه وه دی کورپی مو طه للیبی کورپی نه سه دی کورپی عه بد و لعوززا و، نه بو جه هلی کورپی هه شامی کورپی مو غیره ی مه خزوومی و، نه بیه و مونه بییه ی کورانی حه ججاج له نه وه ی سه هم و، عاصی کورپی وانیلی سه همی چوون بۆ لای نه بو طالب و وتیان: نه بو طالب! برازا کهت سوو کایه تی به خوا کانی کردوه و، دینه که مانی عه یب دار کردوه و، پیاوه ژیره کانی به سه فه دهه کردوه و، با واپیرانی به گو مپرا دانه و، جا یا دهست کۆتای بکه لیمان، یان دهست بهرداری ببه بۆمان. تۆ خۆیشت وه ک تیمه له گه لیا ناکۆکی و، له کۆلتی نه که ینه وه ..

نه بو طالب به ژیری و سه لیه و، به نه رم و نیانی و له سه رخۆ وه لامی دانه وه و، ته وانیش هه لسان و به جی یان هه شت .. پیغه مبه ری خواش ﷺ هه روا به نه رم و نیانی و سه لیه و ژیری به وه دینی خوی نه گه یاند و، ته وانیش به شیوازه که ی

خۆیان دژایه‌تی‌یان نه‌کرد و سزای هاوه‌له‌کانیان نه‌دا ، یه‌ک‌تیشیان نامۆژگاریی نه‌کرد تا گوئی بۆ نه‌گرن .

دوای ماوه‌یه‌ک نارامیان لیّ برپا و ، هاتنه‌وه بۆ لای نه‌بوتالیب و وتیان : نه‌بوتالیب ! تۆ ته‌مه‌نتیکت هه‌یه و ، له‌ناومان‌دا خاوه‌نی ریز و پایه‌دارییست . داوامان لیّ کردی که برازاکه‌ت ده‌ست کۆتا بکه‌یت لیّمان ، که‌چی ده‌ست کۆتات نه‌کرد .. به‌خوا ئیتمه له‌سه‌ر جنیودان به‌باوباپیرمان و ، به‌سه‌فیه‌ ده‌رکردنی ژیره‌کامان و ، عه‌یب دارکردنی خواکامان نارامان نه‌ماوه ، یان نه‌وه‌تا ده‌ست کۆتای بکه‌ لیّمان ، یان له‌گه‌ل تۆیش و نه‌ویش‌دا له‌سه‌ر نه‌وه ته‌که‌وینه زۆران بازیی ، هه‌تا لایه‌کمان تیا نه‌چیت . نیت‌هه‌ستان و رویشتن .. نه‌بوتالیب داب‌پران و دژایه‌تی خزمه‌کانی به‌لایه‌وه زۆر گران بوو ، له‌هه‌مان کات‌دا ته‌سلیم کردنی برازاکه‌ی و پشت به‌ردانیشی یه‌که‌جار پیّ ناخۆش بوو .^{۱۳۵}

طبه‌رانییش له‌عه‌قیلی کورپی نه‌بوتالیب هوه خوا لیّی رازیی بیّ ته‌خریجی کردوه که وتوویه : قوپه‌هیش هاتنه‌لای نه‌بوتالیب و وتیان : نه‌بوتالیب ! برازاکه‌ت دیته شوینی کۆپ و کۆمه‌لمانه‌وه و شتانی به‌گوئی‌مان‌دا نه‌دا که نازارمان پیّ نه‌گه‌نیّ ، جا نه‌گه‌ر رات له‌سه‌ری بوايه ده‌ست کۆتای بکه‌ی لیّمان نه‌وا چاکه . پیّمی وت : عه‌قیل ! برۆ نامۆژاکه‌تم بۆ بدۆزه‌روهه . منیش چووم له ژووریککی بچووککی نه‌بوتالیب‌دا دۆزیمه‌وه .. له‌گه‌لم دا هات و هه‌ولتی نه‌دا خۆی بخته ژێر سیبهره‌وه که‌چی ده‌ستی نه‌نه‌که‌وت ، هه‌تا گه‌یشته لای نه‌بوتالیب . نه‌بوتالیب پیّی وت : کورپی برام ! به‌خوا نه‌زانم به‌گویشم ناکه‌ی ، به‌لام نه‌وه‌تا خزمه‌کانت هاتوون و وای ته‌گه‌یه‌نن که تۆ دیتته لای که‌عه‌به‌که‌یان و ناو کۆپ و کۆمه‌لیان و شتانی به‌گوئی‌یان‌دا نه‌ده‌ی که نازاریان پیّ نه‌گات .. جا نه‌گه‌ر به‌چاکت زانیی نه‌وا وازیان لیّ به‌یتنه .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چاوی بۆ ناسمان به‌رزکردنه‌وه و فەرمووی : ((والله ! ما أنا بأقدر أن أدع ما بُعثتُ به من أن يُشعلَ أحدكم من هذه الشمس شُعلةً من نار)) . فەرمووی : به‌خوا ! چۆن یه‌کیّ له‌نیوه ناتوانی شو‌له‌یه‌ک ناگر له‌و خۆره لیّ بکه‌توه ، ئاوه‌ها منیش ناتوانم واز له‌و کاره به‌یتنم که پیّی ره‌وانه کراوم .

نه بوطالیب رووی تئی کردن و وتی : به خوا ! نه م برازایه م هرگیز درۆی نه کردوه ، به ریک و پیکی بگه پینه وه دوا ..

قال الهیثمی (۶ / ۱۴) : رواه الطیرانی وأبو یعلی باختصار یسیر فی أوله ، ورجال أبی یعلی رجال الصحیح . وأخرجه البخاری فی التاریخ (الکبیر ۴ / ۵۱) بنحوه کما فی البدایة (۳ / ۴۲) .

له لای بهیهه قییش وها هاتووه که نه بوطالیب به پیغه مبهری خوا ﷺ نه لیت : کوپی برام ! خزمه کانت هاتبوون بو لام و وها و وهایان وت : جا به زه بیت به منیش و به خوشت دا بیته وه ، کاریکیش مه خه ره نه ستومه وه که نه منیش و نه خویشت بهرگهی نه گرین ، واز له هر قسه ده که بیته که خزمه کانت پییان ناخوشه . پیغه مبهری خوا ﷺ واتی گیشت که مامهی دهر بارهی نه رایه کی بو دهر که وتووه و ، پشتی بهرنه دا و ، نهی دا به دهسته وه و ، توانای نه ماوه له گه لیا خۆی بگری و بهرگری لی بکا ..

نه بی هه لگری بهرنامه ی خوا هه لویتستی چۆن بی ؟ تنها نه بوطالیب بهرگری لی نه کرد ، له وه نه چی تهویش توانای بهرگری نه ماوه و ، بهرگهی دژایه تیی هه موو هۆزه کان ناگری ..

خوای گه وه بهرنامه ی کردوه قورنان بگه یه نیت ، که چیی و خزمه کانی خویان ناماده کردوه بو جهنگیکی سهرومالیی تا دینی تازه بلا نه بیته وه !! نایا واز بهینئ ، یان بی باک بهرده وام بی .. نه گه رچی به تاق و ته نیا بیت و هه موو سهرزه ویش دژی وه ستابی ..

جا مادام که سیکی له پشت نه ماوه ، نه بی بریاریک بدا بهرام بهر به هه موو سهرزه ویی بتوانی بوهستی .. بویه هاته وه لام و فهرمووی : ((یا عم ! والله لو وَضَعُوا الشَّمْسَ فِي يَمِينِي وَالْقَمَرَ فِي يَسَارِي عَلَيَّ أَنْ أَتْرُكَ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يُظْهِرَهُ اللَّهُ أَوْ أَهْلَكَ دُونَهُ مَا تَرَكْتُهُ)) !!

فهرمووی : مامه گیان ! به خوا ، نه گه ر خۆر بخه نه لای راستمه وه و مانگیش لای چه پمه وه بو نه وه ی واز له م کاره بهینم ، نه وا وازی لی ناهینم هه تا یا خوا سهری ده خات ، یان من له پیناوی دا تیا نه چم ..

برپاری پیوانه .. بو میژوو .. بو گۆرینی ره وره وه ی میژوو ..

نه م فرمایشته تا ناخرزه مان کاریگه ری ته واو نابی ..

پیای پیوانه برپار نه دات ..

ئەى كوا برباره كەى ئەبرههه ، يان فیرعهون ، يان نەمرود ، يان هەر ستهم كارىكى تریان ؟

كوا بربار و نەخشەكانى ناپليۆن و هیتلەر و ستالین و كرۆمەر و .. صەدههەى تر كه له ميژووى نوێدا هەرچى كارى نامەردانە هەبوو ئەيان كرد و ، هەرچى ريگای سووك هەبوو ئەيان گرتە بەر بەو هیوايهوه به نامانج بگن ، كەچى هەر هەمويان به سەرشۆرى سەريان ئەنايهوه ؟ ئەوانە ماوهیهك نادەمى یەكانيان به زمانى لووس ئەخەلەتاندن و له ئەنجام دا تووشى مەينهتیی و بەدبەختىيان ئەکردن . نازیزمان به غیرهتى نیمانوهه دای به گوئی ئەبوتالیبدا كه تا مردن كۆل نادات .. دياره ئەوانەش كه نیمانیان ئەهینا ناگیان لەم برباره بوو .. ئەبوا ئەوانیش بهو بربارهوه نیمانیان بەینایه .. واتە نیمان هینان هەروا ئاسان نەبوو .. نیمان هینان واتە عارهق رپۆان و خوین رپۆان له پیناوى نیمان دا .. واتە دەست شتن له خووشى و راباردن .. له بیرچوونهوهى بەرژهوهندیی .. پشت گوێخستنى مال و مندال .. ئەمانه با خوا چاودێرىيان بکات .. بیان ژیهنى .. نیمان دار بۆته سەرباز و وا له پیشى پیشهوهى بەرهكانى جەنگ دا .. به تەمای خوێ نیه .. هەر لەبەر ئەمە بوو له مەككەدا بانگهواز زۆر بلاوهى ئەنەکرد و ، شوین كەوتوانى كەم بوون .. بەلام وهك كەم بوون ، یەكجار بههێز بوون .. كۆل نەدەر بوون .. نامادهى هەموو سزا و نازاریك بوون ..

كورتەكەى : یەكجار نیمان دار بوون ..

به چاكیى خوێيان به خوا فرۆشتبوو ..

كه پینغه مەبرى نازیزمان ﷺ فرمایشته كەى به گوئی ئەبوتالیبدا دا ، دلئى پر بوو و دەستى به گریان كرد .. پاشان هەستا و رویشت ..

دلئى له خوێ دانەما .. دەرمانى دەرەكانى بۆ مرۆف هیناوه ، كەچى له جیاتى پینشوازیی ، سووكایهتیی پى ئەكرى .. دژایهتیی ئەكرى .. نازارى ئەدرى .. هەر وهك تاوانىكى یەكجار گۆرهى كردبى !!

هەر كەس ئەیهوى شوین نازیز و دینهكەى بکهوى ، با خوێ نامادهى هەموو نارهتیهك بکات .. با به تەمای بى كەسى و بى تازى و بى مافى بى .. با خزمەت بکا و به تەمای دژایهتیی بى .. با خەمى مرۆفەكان بخوا و به تەمای گالته پى كردن و سووكایهتیی بى ..

نه بوطالیب هه لۆیستی نامەردانە ی قورەهیشی هه لسه نگاند و ، سه رنجی غیره تی
 برازای بی پشتیوانیشی دا چون بۆ گه یاندنی راستیی به ته مای هه موو سزا و
 نازاریکه و ، گیانیشی خستۆته سه ر له پی دهستی تا له و پیناوه دا خو ی بکاته
 قوربانی نه و بیروباوه ره بی گه رده ی که به دیی هینه ری مه زنی پیشکه شی کردوه .
 بۆیه به چاویکی ریزه وه هه لۆیستی مه ردی خۆنه ویستی نرخاند و ، له هه مان کات
 دا دلّی پی سووتا و بریاری دا به هیچ شیوه یه ک پشتی بهر نه دات ، بۆ ته مه بهر
 له وه ی له چا و ون بی بانگی لی کرد تا بگه رپته دواوه .. که گه راپه وه ، وتی :
 برۆ ، کورپی برام ! چیی پی خۆشه بی لی ، ده به خوا هه رگیز بۆ هیچ شتی ک پشتت
 بهر ناده م !!

یانزه هه م : کاریکس گیلانه

قورەهیش که دی یان وا نه بوطالیب چاریکی بۆ موحه مه دی برازای نه دۆزی یه وه و ،
 له بلا و کردنه وه ی دینی تازه ده ست کۆتای نه کرد و ، بی پاک ماوه ی دا کاری خو ی
 نه نجام بدا ، که وتنه ته گبیری نه وه ی که چون چاره یه ک بۆ ته م کاره ی موحه مه د
 بدۆزنه وه . سه ره نجام هاتنه سه ر نه و رایه که کورپکی گه نجی پی که وتوو دیاری
 بکه ن تا له گه ل موحه مه ددا بی گۆر نه وه ، ته م بیته کورپی نه بوطالیب و ،
 نه بوطالیبیش موحه مه دی برازای ته سلیمی نه وان بکا تا له سه ر نه وه ی له دین
 وه رگه رپاوه بی کوژن و کۆتایی به نازاوه که ی به یئن .

بۆ ته مه عیماره ی کورپی وه لیدی کورپی موغیره یان هه ل بژارد .. عیماره ی برای
 خالید . له گه ل خو یان دا بر دیان بۆ لای نه بوطالیب و پی یان وت : نه بوطالیب !
 ته مه عیماره ی کورپی وه لیده ، که به هیژترین و جوان ترین گه نجی قورەهیشه ، وه ری
 بگه ره و ژیری و نازایه تی یه که ی پیشکه شت بیت و ، بی که به کورپی خۆت و ، ته م
 برازایه شت ، که له دینی با و با پیرت پاشگه زی بۆ ته وه و ، قه ومه که تی په رته وازه
 کردوو و ، پیاوه ژیره کانی به سه فیهه له قه ل ته م دا ون ، ته سلیمان بکه تا
 بی کوژین !!

نه بوطالیب سه رنجی دا قورەهیش کاریکی مندالانه ی گه لاله کردوه و ،
 بیر کردنه وه که ی زۆر هه لیه ، بۆیه پی پی وتن : به خوا ری ک که وتنیکی خراپه !!
 کۆره که تانم نه ده نی تا به خپوی بکه م بۆ تان و ، منیش کورپه که متان بده می تا
 بی کوژن ؟! به خوا هه رگیز ته مه ری ک ناکه وی .

موطئيمى كورپى عەدىيى كورپى نەوفەلى كورپى عەبدمەنافى كورپى قوصەي - كە نامۇزازى ئەبوتالەيب بو ، واتە نەوفەل و ھاشم برا بوون - وتى : بەخو ئەبوتالەيب ! خزمەكانت نەوپەرى ويۇدانىيان لەگەلت دا بەكار ھىنا و ، ھەولتى تەواويشيان دا تا لەوہى كە پىت ناخۆشە رزگار ت بكن ، بەلام وا نابىنم كە تۆ ھىچيان لى وەر بگريت !!

ئەبوتالەيب بە موطئيمى وت : بەخو ويۇدانىيان لەگەلم دا بەكار نەھىنا ، بەلام تۆ پريارت داوہ كە پشتى من بەر بەدەيت و خەلكم لە دژ ھەل نىيەت ، جا چىيەت پىخۆشە درىغىي مەكە . پاشان ئەبوتالەيب دژى موطئيم و نەو خزمانەشى لە نەوہى عەبدمەناف كە پشتيان بەردا و ، ھەرۋەھا دژى نەو ھۆزە قورەيشىيانەش كە دژايەتەيان كرد قەصيدەيەكى ھۆنىيەوہ كە بەم دپرە دەست پى ئەكات :

ألا قل لعمر و ، والوليد ، ومطعم
ألا ليت حظي من حياتكم بكر ۱۳۶

واتە : بلى بە نەبوجەھل و ، وەلید و ، موطئيم ، خۆزگە لە جىياتىي ئىوہ وشترىكم ببوايە ، چونكە ئەو لە ئىوہ بەكەلك ترە بۆم .

كە ئەبوتالەيب بۆ نەوہش لەگەلئان رىك نەكەوت نىوانىيان زياتر تىك چوو و ، دژايەتەيى قورەيش بۆ پىغەمبەر و موصلمانەكان زياتر بوو و ، بەوپەرى بىويۇدانىيەوہ نازاريان ئەدان .

ئەبوتالەيب سەرنجى دا قورەيش بريارى تەواويان بۆ دژايەتەيى موحمەدى برازى و موصلمانەكان داوہ و ، بە ھىچ شىئەيەكيش دەستيان لى ناپارىزن ، بۆ نەمە بانگى كرده نەوہى ھاشم و نەوہى موطئەلەيب تا ئەوانىش كۆمەكىي بكن و بە ھەموويانەوہ موحمەدى خزميان پارىزن . ۱۳۷ ئەوانىش پىاوانە ھاتن بە دەمىوہ و ھەموويان بريارى بەرگرىيان دا جگە لە ئەبولەھب . ئەبوتالەيب لى لە ستايشى خزمان دا قەصيدەيەكى دانا تىايا دەست خۆشىي لى ئەكردن ، كە ئەلئيت :

إذا اجتمعت يوماً قریش لمفخر
فعبد مناف سرها ، وصميمها

۱۳۶ سیرة ابن ھشام : ۱ / ۲۶۷ .

۱۳۷ ھەك لە پىشەوہ باس كرا عەبدمەنافى كورپى قوصەي چوار كورپى ھەبوون : عەبدمەس و ھاشم و موطئەلەيب و نەوفەل . جا منالەكانى ھاشم و موطئەلەيب پىكەوہ جۆر بوون ، بەلام نەوہكانى عەبدمەس و نەوفەل ھەر لەو سەردەمەوہ و ھەتا سەردەمى پىغەمبەرىش ﷺ ھەر دژايەتەيى نەوہى ھاشمیان نەكرد . نەوہبوو نۆمەبىدى كورپى عەبدمەس دژايەتەيى لەگەل ھاشمى مامەيدا نەكرد . كەمىك لەمەو پىشيش لە دژايەتەيى موطئيمى كورپى عەدىيى كورپى نەوفەلى كورپى عەبدمەناف ناگادار بووين .

وإن حُصِّلَتْ أشراف عبد منافها ففی هاشم أشرافها ، وقديمها
 وإن فخرت يوماً فإن محمداً هو المصطفى من سرها وكریمها
 تداعت قريش غثها وسمینها علينا فلم تظفر، وطاشت حلومها

ههروهها نهبوطالیب که سهرنجی دژایهتیی قورهیشی دا ، ترسی نهوه به دلّیا
 هات که عهدهبهکان ههر ههموویان ههلویستی قورهیش بگرنه بهر و دژایهتییان
 بکن ، بویه قهصیده بهناویانگهکی وت که تیایا پهنا به ههدهمی مهککه نهبات
 و ، ریز و خۆشهویستی بۆ پیایوماقوولانی قهومهکی دهرنهخات و ، باسی نهوهش
 نهکات که ههرگیز دهست بهرداری پیغهمبهری خوا ﷺ نابن و ، نامادهیه به خوی
 و به نهوهی هاشم هوه ههر ههموو له بهرگری نازیزدا تیا بچن . جا نم قهصیدهیه
 زۆر دریژه و له پیناسهیی دا نهوهنده بهسه که خوا لی خۆش بوو ئیین کهشیری
 که له زانای نیسلام وه صفی بکات که قهصیدهیه کی پر له به لاغته و ، تهنها
 مه گهر ههر نهبوطالیب توانای وتنی هه بی ، چونکه له (المعلقات السبع)
 به هیتر و به لیغ تره .. ۱۳۸

دوانزه هههه : بانگه وازی راستیی

پیغه مبهری خۆشهویستمان ﷺ ههلگری دینی حدق بوو ، بویه ههزی نه کرد نه
 حهقه به ههموو که سیک بگهیه نی . پی خۆش بوو هه لی دهست بکهوی و نهو
 راستیه پاکه بدا به گوئی پیای شیادا ..

نهوه بوو جارێکیان قورهیشی بهکان هاتنه لای حوصهین که باوکی عیمرانی
 کوری حوصهین بوو . له بهر نهوهی زۆر به گهوره و بهرزیان نه زانی هاتنه لای و
 پیان وت : نم پیاهه بدوینه ، چونکه ناوی خواکافمان به خراپه نهبات و جنیویان
 پی نه دات . قورهیشی بهکان له گهل حوصهین دا هاتن له نزیك ده رگای مائی
 پیغه مبهروه ﷺ دانیشن . فهرمووی : « أوسعوا للشیخ » . فهرمانی دا جینگا بۆ
 حوصهین فراوان بکن ، چونکه عیمران و هاوه لانی زۆر بوون که له وی ناماده بوون .
 حوصهین وتی : نه مه چی به لیتهوه پیمان گهیشتوهه که : جنیو به خواکافمان
 نه دهیت و ناویان نه بهیت ، خو باوکی تو بۆ پاریزگاری دینی باویاپیری قه لایه کی

چاك بوو ؟ فەرمووی : ((يا حصين ! إنَّ أبِي وأبَاكَ في النار ، ^{۱۳۹} يا حصينُ كم تعبدُ من إله ؟)) . فەرمووی : حوصەين ! باوكی منیش و باوكی تویش له ناگردان . ئەهی حوصەين ! تو چەند خوا ئەپەرستی ؟ وتی : له زهویی دا حەوت و له ناسمانیش دا یەك . فەرمووی : ((فإذا أصابك الضُّرُّ مَنْ تدعو ؟)) . فەرمووی : ئەگەر زەرەر و ناپەرەحتی یەكت تووش بوو هاوار له كی ئەكەمی ؟ وتی : لەو خوایهی كه له ناسمان دایه . فەرمووی : ((فإذا هلك المألُ مَنْ تدعو ؟)) . فەرمووی : ئەهی ئەگەر مال و سامانت تیا چوو هاوار له كی ئەكەمی ؟ وتی : لەو خوایهی كه له ناسمان دایه . فەرمووی : ((فيستجيبُ لكُ وَحَدَهُ وَتُشْرِكُهُم مَعَهُ ، أَرْضَيْتَهُ في الشُّكرِ أَمْ تَخَافُ أَنْ يَغْلِبَ عَلَيْكَ ؟)) . فەرمووی : تەنها ئەو دیت بە هاناتەوه ، كه چیی خواكانی زهویییش ئەكەیتە شهريكی .. تیا با سوپاس گوزاری هاواری لی ئەكەیت ، یان ئەترسی زیانت پی بگهینی و ، زیانت لی دوور نەخاتەوه ؟ وتی : هیچ کامیان ! پاشان وتی : ئەشزانم هیچ شتیکی وهام پی ناوتری . فەرمووی : ((يا حُصَيْنُ ! أَسْلَمَ تَسْلَمُ)) . فەرمووی : موسلمان ببه ، سهلامەت ئەبی . وتی : من خزم و عەشرەتیکم هەن ، دەی چیی بلیم ؟ فەرمووی : ((قل : أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَهْدِيكَ لِأَرْشَدِ أَمْرِي وَزِدْنِي عِلْمًا يَنْفَعُنِي)) . فەرمووی : بلی : خوایه داوای هیدایەت لی ئەكەم بو سەر چاك ترین ریگا و ، زانستیشم زیاد بكه تا كهلكم پی بگهینی . حوصەين فەرمايشتهكەمی دووباره كردهوه ، هەل نەسا هەتا موسلمان

^{۱۳۹} پیغه مەبەر ﷺ نایەوی دلی حوصەين بشکی ، بۆیه باوكی خۆشی ئەخاتە گەل باوكی ئەو . جا هەندێ ئەم فەرموودەیه و هی تریش ئەكەن بەلگەمی ئەوه كه دایك و باوكی له دۆزەخ دان . بەلام زانای پایەبەرز ئین حەجر له (الزواجر) دا وتویه : خوای گەوره ریزی له پیغه مەبەرمان ﷺ بەوه گرتوه كه دایك و باوكی زیندوو كردهونە ئەوه هەتا ئیمانیا ن هیناوه ، هەرۆك له فەرموودەیهك دا هاتوه كه ئیمام قورطویی و ئین ناصروددینی حافیظی شام و غیری ئەوانیش به صحیحیان داناوه ، بەمه به پیچەوانە یاسای ناسایی یوه ، لەبەر ریزان له پیغه مەبەر ﷺ ، دواى مردن دایك و باوكی كهلكیان له ئیمان وه رگرتوه . ئین عابیدین رحەمتی خوای لی بی وتویه : ئەمه پیچەوانەمی ئەوه نیه كه ئیمام له (الفقه الاكبر) دا وتویه كه دایك و باوكی پیغه مەبەر ﷺ لەسەر كوفر مردوون . هەرۆهه پیچەوانەمی ئەو فەرموودەیهش نیه كه له صحیحی موسلیم دا هاتوه : ((إستاندن ربي أن أستغفر لأمي فلم يأذن لي)) . فەرمووی : له پەروردگارم داوای ماوم كرد تا داوای لی خۆش بوونی بۆ بكەم ، كه چیی ماوهی ئەدام .. هەرۆهه پیچەوانەمی ئەو فەرموودەیهش نیه كه له صحیحی موسلیم دا هاتوه كه پیاویك وتی : ئەهی پیغه مەبەری خوا ! باوكم له كوئیه ؟ فەرمووی : ((في النار)) . كه پیاوه كه پشتی هەل كرد بانگی كردهوه و فەرمووی : ((إنَّ أبِي وأبَاكَ في النار)) . فەرمووی : باوكی هەردووكمان له ناگردان . ئەو رایه ی سەرۆه پیچەوانەمی ئەمانه نیه لەبەر ئەوهی كه ئەگویی زیندوو كردهوهی دایك و باوكی پیغه مەبەری خوا ﷺ دواى ئەوه بووی .

بوو . عیمران (ی کوری) هستا سر و هردوو دست و هردوو پیی (باوکی) ماچ کرد .. که پیغه مبهري ﷺ نهوهی بینیی دهستی به گریان کرد و فهرمووی : ((بَكَيْتُ مِنْ صَنِيعِ عِمْرَانَ ، دَخَلَ حُصَيْنٌ وَهُوَ كَافِرٌ فَلَمْ يَقُمْ إِلَيْهِ عِمْرَانُ وَلَمْ يَلْتَفِتْ نَاحِيَتَهُ ، فَلَمَّا أَسْلَمَ قَضَى حَقَّهُ فَدَخَلَنِي مِنْ ذَلِكَ الرَّقَّةِ)) . فهرمووی : بهم کاره ی عیمران گریام . حوصهین که کافر بوو و هاته ژوورهه عیمران له بهری ههلا نهستا و ناوړیسی نه دایه وه بو لای ، بهلام که موسلمان بوو ریژی لی گرت و ، منیش بهوه دلم پر بوو .

کاتیک که حوصهین ویستی هستی و پرواته وه ، پیغه مبهري خوا ﷺ به هاوه لانی فهرموو : ((قَوْمُوا فَشِيعُوهُ إِلَى مَنْزِلِهِ)) . فهرمووی : هستن تا مال هوه رهوانه ی بکن .. کاتی که له دهرگا که چوه دهره وه قور هیش چاویان پی کهوت وتیان : له دین وهرگه را . نیتر بلاوه بیان لی کرد . کذا في الإصابة : ۱ / ۳۳۷ . ۱۴

ثیبن (عبدالبر) یش له موعاویه ی کوری حیده ی قوشه ییری یه وه ، له (الإستیعاب) دا ته خریچی کردوه و به صه حیحیشی داناوه که وتوویه : هاته خزمه تی پیغه مبهري خوا ﷺ و تم : نه ی پیغه مبهري خوا ! بهر له وه ی بیته خزمه تی زیاتر له ژماره ی په نجه کاتم - هردوو له پی دهستیسی نه دا به یه ک دا - سویندم خواردوه که نه یه مه لات و له دینه که شت نزیک نه که ومه وه ، که چیی وا له شیوه ی که سیک دا که جگه له وه ی خوا پیشانی دایم هیچ نه زانم ، هاتومه ته خزمه تی و ، وا له بهر خاتری خوی مه زن پرسیاتر لی نه که م که په روه ردگارمان تو ی به چیی رهوانه کردوه بو لامان ؟ فهرمووی : ((بدین الإسلام)) . پرسیی : نه ی دینی نیسلام چی یه ؟ فهرمووی : ((أَنْ تَقُولَ : أَسَلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَتَخَلَّيْتُ ، وَتَقِيمَ الصَّلَاةَ ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ ، وَكُلَّ مَسْلَمٍ عَلَى كُلِّ مَسْلَمٍ مُحَرَّمٌ ، أَخْوَانُ نَصِيرَانُ ، لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِمَّنْ أَشْرَكَ بَعْدَ مَا أَسْلَمَ عَمَلًا حَتَّى يَفَارِقَ الْمُشْرِكِينَ ، مَالِي أُمْسَكَ بِحُجْزِكُمْ عَنِ النَّارِ ؟ أَلَا ! وَإِنَّ رَبِّي دَاعِيٌّ وَإِنَّهُ سَائِلِي : هَلْ بَلَّغْتَ عِبَادِي ؟ فَأَقُولُ : يَا رَبِّ ! قَدْ بَلَّغْتُ . أَلَا ! فَلْيَبْلُغْ شَاهِدُكُمْ غَائِبِكُمْ ، أَلَا ! ثُمَّ إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ مُقَدَّمَةً أَفْوَاهِكُمْ بِالْفِدَامِ ، ثُمَّ إِنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ يُنْبِئُ عَنْ أَحَدِكُمْ لِفَخْذِهِ وَكَفُّهُ)) .

فهرمووی : نیسلام نه وه یه بلیتیت : وا مل که چی هه موو فرمانیتکی خوا بووم و ، خو شم له شیرک دامالی و ، نویژ نه نجام بدهیت و ، زه کات بدهیت و ، هه موو

موسلماننىڭ بە بۆنەى موسلمان بوونىەو قەدەغەيە موسلماننىكى تر نازارى بدات، چونكە ھەر دوو موسلمان بۆ يەكتىرىى دوو براى ھاو كۆمەك و ھاوپشتىوانن .. ھەر كەسى دواى موسلمان بوون شەرىك بۆ خوا قەرار بدات نەوا ھىچ كارىكى چاكەى لى وەرناگرى ھەتا لە موشرىكان دابرىت و جىا بىتەوہ .. منىش ھەول ئەدەم تا گوناھ نەكەن و سەرەنجام نەكەونە ئاگرەوہ . بە راستىى پەرورەدگارم بانگم نەكات و پرسىارىشم لى نەكات : ئايا تەبلىغى بەندەكانت كرد ؟ منىش نەلئىم : پەرورەدگار ! تەبلىغم كرد . دەبا ئىوہش ئەوہتان نامادەيە تەبلىغى ئەوہتان بكات كە نامادە نيە . بە راستىى ئىوہ بە دەمى بەستراوہ بانگ نەكرىن (تا بە دەمى خۆيان قسە نەكەن ، بەلكو ئەندامەكانيان بىنە گو و راستىيەكان بلىن) . پاشان ئەوہش بزانتن كە يەكەم شتىك ھەوالتان رابگەيەنى دەست و پىتانه ^{۱۴۱} .

نەلئى : وتم : ئەى پىغەمبەرى خوا ! ئەمە دىنەكەمانە ؟ فەرموى : ((ھذا دينك وأينما تحسن يكفك)) . فەرموى : ئەمە دىنى تۆيە و ، لە ھەر شوئىنىكىش دا چاكەيەك بكەيت خواى گەورە لىت رازىى نەبى ..

سپانزەھەم : دل خۆش كودن بە مال و پايبە و دەسەلات

قورپەش - بە بۆنەى ھاتنى دىنى تازەوہ - نارامى لا ھەل گىرا بوو .. پىى خۆش بوو بە ھەر نرخىك بوو پىغەمبەر و ﷺ ھاوہلانى كۆل پى بدات .. ئەوہبوو ھەموورىيەكى سزادانىان بەكار ھىنا كەلكى نەخوارد .. بگرە ژمارەى موسلمانەكان زىادى نەكرد و ، ھەتا نازاردان سەخت تر بوايە ، دامەزراوىى ئيمان دارانىش لە زىادكردنا بوو .. بۆيە گەرپان بۆ چارەسەرىيەكى سەرتاسەرىى و مسۆگەر .. پىاوانى ژىر و بەسەلىقەيان كەوتنە بىر كوردنەوہ .. وايان بە چاك زانىى سپاسەتى نەرمىى و گونجاندن بەكار بەيئىن .. يان رازىى كردن بە سامان و پايبە و پلە ، بەلكو موخەمەد و شوئىن كەوتوانى كۆل بەدن .

^{۱۴۱} لە فەرمودەيەكى ئىمام موسلىم يشدا (۲ / ۴۰۹) ھاتووە كە : ((فيختم على فيه ، ويقال لفخذة ولحمه وعظامه : أنطقى . فتنطق فخذة ولحمه وعظامه بعمله)) نەفەرموى : دەمى دانەخرىت و ، بە ران و گوشت و ئىسقانى ئەوترى : قسە بكەن ، ئەوانىش كردهوہكانى باس نەكەن . لە سوورەتى (يس) يشدا ھاتووە : ﴿ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ .

نین نيسحاق له موحه ممدى كورى كه عىبى قهره ظى يهوه نه گيژپتتهوه كه وتويوه : بؤم باس كراوه رۆژنيكيان عوتبهى كورى ره بيعه - كه سه درديكى خاوهن حيلم بووه - له كۆرى قورپه يش دا دانىشتبوو و ، پيغه مبهرى خواش ﷺ به تهنيا له مزگه وتى حرام دا دانىشتبوو ، وتى : نهى كۆمه لى قورپه يش ! هه ل نه سم بؤ لاي نه مه و چند شتيكى نه خه مه به رده م به لكو يه كيكيان وه ريگرى و ، له كۆلمان بيتهوه ؟ وتيان : به لى ، نهى باوكى وه ليد . عوتبه هه ستا و چوو له خزمه تى پيغه مبهرى خوادا ﷺ دانىشت و وتى :

كورى برام ! تۆ خۆت نه زانىي كه له عه شيره ت دا تۆ چاك و له نه سه بيش دا پايه داريت و ، كارىكى گه و ره شت رووبه رووى خزمه كانت كردۆتسه وه : كۆمه لى انت په رته وازه كردوو و ، پياوه ژيره كانيانت به سه فيه - ده ركردوو و ، دين و خواكانيانت عه يب دار كردوو و ، باوباپيرانى له مه و پيشيانت به كافر ده ركردوو .. جا وا من چند كارىكت نه خه مه پيش چاو تا سه رنجيان بده يت ، به لكو يه كيكيان وه ريگرىت ..

پيغه مبهرى خوا ﷺ فرموى : ((قُلْ يَا أَبَا الْوَلِيدِ أَسْعُ)) . فرموى : نه بولو ليد ! بلئى ، گويم لى يه .

وتى : كورى برام ! نه گهر به م كارهى كه هيتاوته مال و سامانت نه وئى ، نه وا له مال و سامانى خۆمان نه وه نده ت بؤ كۆ نه كه ينه وه هه تا له هه موومان سامانت زياتر بيت و ، گهر پايه و ماقووليشت نه وئى ، نه وا نه ت كه ينه سه ردارى خۆمان و به بئى تۆ په نجه به خۆل دا ناكه ين و ، گهر پادشايه تيشت نه وئى ، نه وا نه ت كه ينه پادشاي خۆمان و ، گهر نه مه ش كه تووشت نه بئى جينى يه و نهى بينى و توانات نيه له خۆتى دوور بسخه يته وه ، نه وا پزىشكت بؤ بانگ نه كه ين و ، له مال و سامانمان نه وه نده ت بؤ خه رج نه كه ين تا چاكت نه كه ينه وه ، چونكه جارى وا نه بئى جينى يه كه به سه ر كابرادا زال نه بئى مه گهر ده رمانى خۆى بكات .

هه تا عوتبه له قسه كانى بوويه وه پيغه مبهرى خوا ﷺ هه ر گوئى بؤ گرتبوو ، پاشان فرموى : ((أَقَدَ فَرَعْتَ يَا أَبَا الْوَلِيدِ ؟)) . فرموى : نهى عوتبه نايا لى بسويته وه ؟ وتى : به لى . فرموى : ((فَاسْمِعْ مِنِّي)) . فرموى : ده گويم بؤ بگره . وتى : باشه . فرموى : ﴿ حَمَّ ﴾ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿ ١ ﴾ كِتَابٌ فَصَّلَتْ ءَايَتُهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿ ٢ ﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ

لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا
وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْنَا إِنَّنَا عَمِلُونَ ﴿١٥﴾ (فصلت : ۱ - ۵) .

پیغهمبیری خوا ﷺ له سهر خویندنی سووره ته که بهرده وام بوو .. که عوتبه
قورنانه که بیست به جوانی گویی لی راگرت و ، ههردوو دهستی له پشتیه وه
دانا و خۆی دا به سهریانا . نه وه بوو پیغهمبیری خوا ﷺ گه یشته نایه تی سه جده و
سه جده ی برد ، پاشان فهرمووی : ((قَدْ سَمِعْتَ يَا أبا الْوَلِيدِ مَا سَمِعْتَ ، فَأَنْتَ
وَذَاكَ)) !! فهرمووی : نه وه ی که بیستت وه لایمی تویه !
له ریوایه ته که هی نیمام به یه قیی دا وا هاتووه : که پیغهمبیری خوا ﷺ گه یشته
فهرمایشتی :

﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ ﴾ (فصلت : ۱۳) ،
خیرا عوتبه دهستی گرت به سهر ده می پیغهمبیردا و ، تکای لی کرد که له بهرخوا
و ، له بهر خزمایه تیی بووه ستی !!

عوتبه به باشیی له به لاغته تی نایه ته کان تی نه گه یشت ، بویه نه ترسا نه و
هه ره شه یه به خیرایی جی به جی بیی ، وا پاراپیه وه ره حم بریی نه کات به رامبهر به
خزمه کانی !

که عوتبه وه لایمی وهرگرت هه ستا و گه رایه وه بو ناو هاره له کانی .. که
ناوچای عوتبه یان له دووره وه بینیی ، به یه کتریان وت : سویند به خوا نه خوین
که عوتبه به و دهم و چاوه وه نه گه راوه ته وه که لی ره وه رویشت .. نه مهش وریایی
نه و کۆمه له دهر نه خات که چۆن له دهم و چای عوتبه دا شتیکیان خوینده وه و
زانیان عوتبه دۆراوه و وره ی له دهست داوه . که گه یشته لایان و دانیشت
وتیان : ها باوکی وه لید چییت پییه ؟ وتی : نه وه م پییه که وته یه کم بیستووه ،
به خوا هه رگیز وته ی وه هام نه بیستووه ، به خوا نه شیعره ، نه سیجره ، نه کاری
کاهینانه .. نه ی کۆمه لی قوره یش ! وه رن به گویم بکه ن و ، بی خه نه نه ستوی
منه وه و ، واز له م پیاوه بهینن و دهست بهرداری خۆی و دینه که ی بن . به خوا نه م
وته یه ی که من لیوهم بیست ، دهنگ و باسیکی نه بی . جا نه گه ره رب له ناوی
برد ، نه وا کهسانی تر له کۆلتان نه که نه وه ، خو نه گه ره به سهر عه ره بییش دا زال

ببی، ئەوا مۆلک و دەسەلاتی ئەو مۆلک دەسەلاتە بۆتان و ، بلندییشی بلندییە بۆتان و ، لە هەموو کەسی زیاتر ئیو پێی بەختەوەر ئەبن .

وتیان : بەخوا ، ئەی باوکی وەلید ! بە زمانی سیحری لێ کردوویت !! وتی : ئەوێ رای منە و ، ئیوێش چیتان بەلاوێ چاکە وەها بکەن .^{۱۴۲}

دیارە ئەم بۆچوونە قورپەیش لەبەر ئەوەیە لە کاری پێغەمبەرایی بی تاگان ، ئەگینا کۆمەڵێکی لێ هاتوو بوون ، چونکە خەمی کۆمەڵگەیان ئەخوارد و ، تەگبیر و راویژی پێویستیان ئەکرد و ، لە کۆتاییشدا بۆ پاراستنی قەوارەیی کۆمەڵگەیان ئەو هەموو جەنگە سەرومائیە خوێناریانەیان بەرپا کرد . بەلام بە راستیی نەیان پێکا کاتیک کە موحەممەدی دەست پاک و راستگۆیان بە داواکاری مال و پادشایی و بەرژەوێندی تاییەتی ، یان بە ئەخۆشیی و شێتی تانبار ئەکرد .. ئەگەر ئەوان دانیشتوانی سەرانسەری زەوییان بەو باسانەوێ تانبار بکردایە ، ئەبوا (محمد الأمين) یان بە شیایوێ ئەو تانبارکردنە ئەزانی بایە . چونکە بەسەربردنی زیاتر لە چل سالی تەمەنی ئەناریاندا شاھێدە کە ئەم بەرپێزە دوورە لە هەلۆیستی نزم و سووک و ، هیچ کات بۆ دنیاگیری و بەرژەوێندی بازی کەسی ئەخەلە تاندووێ . بۆیە ئەبوا بە پێی تەمەنی پیرۆزی بیان زانیایە کە شایانە خوای مەزن وەحی بۆ بنێرێ و ، بی کاتە هەلگری پەيامی ناسمان و پەرورەدە کەری نۆمەتی نیسلام و ، رزگارکەری مەرفایەتی و ، میژوو بۆ مەرف دەرست بکات و ، لەسەر بناغەیی نیمان شارستانیەتیکی وەها مەزن بەرپا بکات کە تا ناخەزەمان هەر بەردەوام بیێ .

بەلێ ، عوتبە بە بیستی چەن نایەتیک بۆی دەرکەوت کە خەمەکانی لە کاری نازیز ناگادار نین .. بە راستیی شاھیدی دا کە موحەممەد بەرز و بەرپێزە و ، کاری سووک ئەنجام نادات ..

سەرم لەو کەسانە سوور ئەمیێ کە دواي زیاتر لە هەزار و چوارسەد سال هیشتا نازیز نانس و ، برۆای پێ ناکەن ، دواي ئەوەی کە بە پەرورەدە ناوازەکەیی چەندین ملیار مەرفی پاکێ پەرورەدە کردن .. نای کە داماو و دواکەوتوو و گەمژەن ئەوانەیی شوینی ناکەون !!

^{۱۴۲} السيرة النبوية لأبسي شهبة : ۱ / ۳۰۶ - ۳۰۸ .

قورپەشى يەكەن بە ھاتنى قورئان زۆر سەرسام بوون ، بە تايبەتتى يىاوه ناودارە كانيان ، چونكە بە سەلىقە ھەستىيان بە بەرزىي و پايدەدارىي شىۋازى قورئان نەكرد .. بە راستىي كارى كەرد بوو ھەر ھەر ھەموويان ..

ئىبن نىسحاق لە (السيرة) دا لە زوھەرى يەوھە رىبايەتتى كەردووه كە وتوويە : بۆم باس كراوھ كە : شەوئىكيان نەبوجەھل و ، نەبوسوفيان و ، نەخەنەسى كوپرى شەرىق ، ھەر يەكە بە جيا و بۆ خۆي لە مال دەرئەچن و ، تا كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مالەوھ شەونويۇ نەكات گويى لە قورئان خويندەنەكەي بگرن ، ھەر يەكەيان شوئىئىكى بۆ خۆي گرت تا گويى بگري و ، ھىچ كامىشيان بە شوئىئى دووانەكەي تر نازانى . نەو شەوھە گويىيان گرت ، تا كە رۇژيان لى بوويەوھ و فەجر دەر ھات ھەر يەكەيان لە شوئىئى خۆي ھەستا و لە رىگا يەكەيان گرتەوھ .. كە بە يەكترىيان زانىي ، لۆمەيان لە خۆيان كەرد و بە يەكترىيان وت : نەگەرپىنەوھ ، نەگەر سەفەيھىكتان بتان بىنى ئەوا نەبنە ھۆي نەوھى كە شتىك بەكەويتە دليەوھ . پاشان رۇيشتن .

بۆ شەوى دووھەم ھەر پىاويكيان - بەبى ناگادارىي لە ھاتنى دووانەكەي تر - لە شوئىنەكەي خۆي دانىشتەوھ و ، شەو ھەتا بەيانىي گويى گرت ، تا كە فەجر دەر كەوت ھەر يەكە لە شوئىئى خۆي ھەستا و لە رىگا يەكەيان گرتەوھ .. نەبجارەش وەك جارى پىشوو نامۇژگارىي يەكترىيان كەردەوھ و ، پاشان رۇيشتن !!

بۆ شەوى سى ھەم ديسان ھەر پىاويكيان چووھە شوئىنەكەي خۆي و دانىشت و ھەتا بەيانىي گويىيان لە پىغەمبەر ﷺ گرت و ، تا كە فەجر دەر كەوت ھەر يەكە لە شوئىئى خۆي ھەستا و لە رىگا يەكەيان گرتەوھ .. وتيان : ھەتا پەيمان نەدەين كە جارىكى تر نەگەرپىنەوھ ، نەم شوئىنە بەجى نەھيلىن . نەوھبوو پەيمانىيان لەسەر نەگەرپانەوھ دا ، پاشان لىك جويى بوونەوھ !!

كە رۇژ بوويەوھ نەخەنەسى كوپرى شەرىق داردەستەكەي ھەل گرت و ، خۆي گەياندە مالى نەبوسوفيان و وتى : نەبوحەنظەلە ! دەر بارەي نەوھى كە لە موھەمدت بىست رات چىيە ؟

وتى : نەبوئەلەبە ! بەخوا ھەندى شتم بىست كە نەم زانى چىن و ، مەبەستەكە شىئام نەزانى و ، ھەندى شتىشم بىست كە نە مانام نەزانىن ، نە مەبەستىشيام نەزانى .

نه خنډس وتی : بهو خوايهی که سویندت پی خوارد منیش ههروا بووم !

لای نهو دهرچوو و خوئی گه یانده لای نه بوجهل و چووه ژوروهه لای و وتی :
نه بولخه کم ! دهر باره ی نهوهی که له موحه ممدت بیست رات چی په ؟

وتی : جا چیم بیستووه ؟ نیمه و نهوهی عه بدمه ناف له سهر شهرف و
پایه داریی ناکوکیی که وته نیوانمان : نایان دا ، نیمه ش نمان دا .. کوئیان هه
گرت ، نیمه ش کوئمان هه گرت .. شتیان به خشیی ، نیمه ش شتمان به خشیی ..
تا که بهرامبر یه که به یه کسانیی وه ستاین ، وتیان : نیمه پیغه مبه ریتمان تیا
هه لکه وتووه که له ناسمانه وه وحی بو دیت ، جا نیمه که ی بهوه نه گهینه وه ؟ ده
به خوا هه رگیز نیمانی پی ناهینین و ، ته صدیقیشی ناکه یین !!^{۱۴۳}
له م رووداوه وه دوو شتمان بو دهرته که وی :

۱ - عه ربه کان به فیطره ت له زه تیان له بیستنی قورنان بردووه ، به راده یه که
که پیواو نیکی ناودار وه که نهو سیانه ی پیشه وه گوئی نه دهنه نهوه له سهر خوئی له
پشت دهرگا و په نجه روهه دانیشن و هه تا به ربه یان خو له خوئیان حه رام بکه ن و
گوئی له قورنان خویندن بگرن ..

۲ - دوا ی دهر که وتنی راستیی ، که نهوانه نیمان ناهینن به لگه یه له سهر
ده مارگیری سه رده می نه فامیی .

جا یه کی وه کو نه بوجهل نه مه قه ناعیه تی دهر باره ی قورنان ، که چیی بو هه
خه له تاندنی خویشی و خه لکییش ده ست به ره خنه گرتن ته کات له قورنان :

نهوه بوو کاتیک که نایه تی ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ له سووره تی (المدثر) هاته
خواره وه ، نه بوجهل بو گالته و ره خنه نه یوت : نه ی کو مه لی قوره یش !
موحه ممد وه های رانه گهینه ی که نهو سه ریا زانه ی که له دوزه خ دا سزاتان نه دهن و
له وی به ندتان نه که ن نوزده سه ریا زن ، ده ی خوئی تو ه یه کجار زورن ، گوا یا هه
صه د پیواتان چاری پیواو نیکیان ناکه ن ؟ نهوه بوو له په رچ دانه وه ی نه م بو چوونه
منالانده ا نه م نایه ته پیروزه هاته خواره وه : ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً
وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ
ءَامَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم

مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا ۗ كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۗ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۗ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ﴿۱۴۴﴾ (المدثر: ۳۱). ۱۴۴

له گهله نهو هه مووه دژایه تی یه دا پیغه مبهری نازدارمان ﷺ زور حهزی نه کرد نهو خزمانه ی گوئی له قورنان بگرن ، چونکه قورنان زور کاریگر بوو له سهریان ، له هه مان کات دا موشریکه کان پی یان خوښ نه بوو خه لک گوئی لی بگری ، نه وه کو دلیان نه رم ببی و ویژدانیان ببزوی و نیمان بهینن .. هه تا ناموژگاریی یه کتریان نه کرد تا له کاتی قورنان خویندنی پیغه مبهردا ﷺ قره قره بکن و ، گومان و دوو دلیی بو خه لک دروست بکن و نه هیلن به چاکیی بییستری .. قورنای پیروزیش باسی نهو هه لوئیسته یان نه کات و نه فهرموئی :

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (فصلت: ۲۶).

هه تا نه وهنده خوار و خپج بوون که دهنگی قورنان خویندنیان نه بیست بلاوه یان لی نه کرد ، هه ندیکیش ناژاوه یان دروست نه کرد و ، هه ندیکیشیان کراسه که یان نه دا به سه ر خویانا هه تا نه بیستن . قورنایش نهو حالته یان باس نه کات که نه فهرموئی :

﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَمْتَنُونَ صُدُورَهُمْ لَيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۗ أَلَا حِينٍ يَسْتَعْشُونَ تِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۗ إِنَّهُمْ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (هود: ۵).

هه ندیکی تر لهو خه لکه شهیدای قورنان بوو بوون و ، هه همیشه حه زیان له گوی گرتن بوو .. جا هه رچهنده بویان بکرایه به نهینیی گویان نه گرت و ، که بترسانایه نهوانی تر پییان بزائن نهوا نه پریشتن و دوور نه که وتنه وه نه وه کو نازاریان به دن . بو نه مهش خویا گه وره فه رمانی به پیغه مبه ره که ی ﷺ دا تا له کاتی نو یژکردن دا دهنگی یه کجار بهرز نه کاته وه و نه شی شاریته وه ، به لکو مام ناوه ندیی بی خوینی ، نهویش له بهر خاتری نهوانه .

نیین عه بباس نه لیت : نایه تی :

﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ (الإسراء: ۱۱۰) به

بوئدی نهوانه وه هاته خواره وه ، نه فهرموئی : نه وهنده دهنگت له نو یژدا بهرز

مه‌کهره‌وه که خه‌لکه‌که بیزار بین و بلاوه‌ی لی بکن ، نه‌وه‌نده‌ش نزمی مه‌کهره‌وه که نه‌وانه‌ی پی‌یان خۆشه‌ گویت لی بگرن ، نه‌ی بیست و لی بی‌به‌ش بین .^{۱۴۵}
چوارده‌هه‌م : به ناشکرا خویندنی قورنان

هه‌رکه‌سی قورنانی به ده‌نگی به‌رز بخویندایه ، موشریکه‌کان له ترسی نه‌وه‌ی نه‌وه‌ک کار بکاته سهر دل و ده‌روونی خه‌لکه‌که ، نازاری نه‌وه‌که‌سه‌یان نه‌دا .. بۆ نه‌مه‌یه‌کی له هاه‌وه‌لان ، که‌ه‌دبوللای کوری مه‌سه‌وود بو ، نه‌م کاره‌ی خسته نه‌ستۆی خۆی ..

نه‌وه‌بوو روژیکیان هاه‌وه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کوپوونه‌وه و وتیان : به‌خوا هیشتا قوره‌یش نه‌م قورنانه‌یان به ناشکرا و به ده‌نگی به‌رز نه‌بیستوه . نه‌وه‌چ پیاویک ناماده‌یه بی‌دات به‌گویی‌یان دا ؟

ه‌دبوللای کوری مه‌سه‌وود خوا لیسی رازیسی بی ، که له‌وه‌روژه‌دا گه‌نجیکی لاوازی بی‌که‌س بو ، وتی : من ! وتیان : تیمه له تو نه‌ترسین ، پیاویکمان نه‌وی که‌س و کاری هه‌بن و نه‌گه‌ر خه‌لکه‌که ویستیان لیسی بده‌ن ، نه‌وان به‌رگری لی بکن . وتی : وازم لی بینن ، خوا به‌رگریم لی نه‌کات ..
بۆ سبه‌ینی له کاتی چیشته‌نگاودا ئین مه‌سه‌وود هاته‌لای مه‌قام و ، قوره‌یشیش کوپیان به‌ستبوو و ، ه‌دبوللای له لای مه‌قام دا وه‌ستا و ، ده‌ستی به قورنان خویندن کرد :

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ده‌نگی به‌رز کرده‌وه : ﴿ الرَّحْمَنُ ﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿ له‌سه‌ر خویندنی خۆی به‌رده‌وام بو .. قوره‌یش ناوپیان لی دایه‌وه .. سه‌رنجیان دا .. له‌یه‌کتیری‌یان نه‌پرسی : (ابن‌أم‌عبد) چیی نه‌لی ؟ به‌ره‌به‌ره‌تی‌گه‌یشتن قورنان نه‌خوینتی .. وتیان : له‌وه‌نه‌خوینتی که بۆ موحه‌مد هاتوه .. هه‌ستانه‌وه بو . به‌بی به‌زه‌یی دایان گرتوه .. له‌ده‌م و چاوی .. نه‌ویش هه‌ر به‌رده‌وام بو .. چه‌ندی خوا ویستی له‌سه‌ر بو خویندی .. پاشان گه‌رایه‌وه بۆ لای هاه‌وه‌لانی ، به‌لام ده‌م و چاوی نازاری زۆری پی‌گه‌یشتبوو . وتیان : ترسی نه‌مه‌مان له دل‌دا بو بو . وتی : دوژمنانی خوا نیسته له هه‌موو کاتیک به‌لامه‌وه سووک‌ترن ..

^{۱۴۵} السيرة النبوية لأبسي شهبة : ۱ / ۳۱۳ .

نه گهر بتانهوی سبهینیش به هه مان شیوه نه چمه وه به رده میان . وتیان : نه ء ، بهسته ، نه وی که نه وان پییان ناخوش بوو دات به گویان دا ..^{۱۴۶}

پانزه هه م : هه ولس دووهه هه م عوتبه

له پیشه وه هه ولسی یه که می عوتبه باس کرا که نه ویست به هه ر شیوه یه که بووه پیغه مبه ری خوا ﷺ رازی بکات ، تا به لکو واز له خویان و دین و خواکانیان بینئ . پیواماقولانی قوره ش وایان به چاک زانیسی جاریکی تر نه وه هه ولسه بدریته وه . بو نه مه عوتبه ی کوری ره بیعه و شه بیه ی برای و ، نه بوسوفیان و ، نه ضری کوری حاریت و ، نه بولبوخته ری کوری هیشام و ، نه سه وه دی کوری موطلیلیبی کوری نه سه د و ، زه معی کوری نه سه د و ، وه لیدی کوری موغیره و ، نه بوجه هلی کوری هیشام و ، عه بدوللای کوری نه بونومه یه دوا ی مه غریب ، له نزیک که عبه دا دانیشتن و ، ناردیشیان بو لای پیغه مبه ری خوا ﷺ که پیوا ماقولانی قوممه که ت کز بوونه ته وه ، تا وت و ویزت له گه لدا بکه ن . نه ویش به په له ته شریفی هیئا بو لایان و ، وای نه زانیسی ده رباره ی نه م کاره ی شتیکیان بو ده رکه وتوه . له راستیش دا پیغه مبه ری خوا ﷺ له سه ر تیمان هیئانیان زور سوور بوو و ، حه زیشی له وه بوو ری راست بدوزنه وه و ، نارچه تی و تیاچوونیانی یه که جار به لاوه قورس بوو . که له لایان دانیشتن نه وه ی که جاری پیشوو عوتبه پیی وتبوو نه مانیش خستیانه وه به رده می . که نه وان له پیشنیاره که یان بوونه وه ، پیغه مبه ری خوا ﷺ پیی فه رمون : « ما بی ما تقولون ، ما جتکم بما جتکم به اطلب اموالکم ، ولا الشرف فیکم ، ولا الملک علیکم ، ولكن الله بعثنی الیکم رسولا ، وانزل علی کتابا ، وامرنی ان اکون لکم بشیرا ونذیرا ، فبلغتکم رسالات ربی ، ونصحت لکم ، فان تقبلوا منی ما جتکم به فهو حظکم فی الدنیا والاخره ، وان تردوه علی اصبر لامر الله حتی یحکم الله بینی و بینکم » !!

فه رموی : هیچی له وانم نیه که نیوه نه یلین ، نه وه ش که هیئانه بو نه وه نیه داوای سامانتانی پی بکه م ، یان خوم پایه دار بکه م له ناوتان دا ، یان خوم بکه مه پادشا به سه رتانه وه ، به لکو خوای گه وره به پیغه مبه ری ره وانه ی لای نیوه ی کردووم و ، کتیبیکی بو ناردووم و ، فه رمانی به سه رم دا داوه که مژده ده ر و ترسینه رتان بم . منیش فه رمایشتی خوام پی تان راگه یاند و ، ناموزگار بیتانم

کرد . جا نه گهر نه وهی که هیټاومه بوټان لیم وهر گرن نه وه به ختی دنیا و قیامه تتان به دهست هیټاوه و ، گهر بیښی ده نه وه به سهرم دا ، نهوا بوټ کاری خوا نارام نه گرم هه تا حوکم و فدرمانی خژی له نیټوانان دا جی به جی بکات !!

وتیان : نهی موحه ممد ! جا نه گهر نه وهی که پیشنیارمان کرد بوټ لیټمان وهر ناگری ، خو نه زانیی که هیچ که سیټک نه وه ندهی تیمه ولاتی بهر ته سک و ، سامانی کم و ، ژیان و گوزهرانی تال نیه . دهی داوا بکه لهو پهروه ردگارته که نه م دینهی پیادا رهوانه کردووی ، با نه م چیا یانه مان لیټ دور بخاته وه که ته نگیان پیټمان هه لټ چنیوه و ، با ولاته که مان به رفراوان بکا و ، وه که رووباره کانی شام و عیراق روویاری پیا پروا و ، نهو باو با پیرانه شمان که له مهو پیش مردوون بوټمان زیندوو بکاته وه .. جا با یه کی له وانهی که بوټمان زیندوو نه کاته وه قوصهی کوپی کیلاب بیټ ، چونکه به راستیی ریش سپی به کی راستگوز بووه . با ده ربارهی نه مهی که تو نهی لیټی پرسپاری لیټ بکهین بزانی رهوایه یان ناروا . جا نه گهر نه وهی داوامان لیټ کردوویت نه نجامت دا و ته صدیقیان کردی ، تیمه ش ته صدیقت نه کهین و ، بوټمان دهر نه که وی که به لای خواوه چ پایه و پله یه کت هیه و ، بهو شیټوه ش که خوټ نهی لیټی ، راسته نهو به پیغه مبر رهوانهی کردووی .

پیغه مبرهی خوا ﷺ پیټانی فهرموو : « ما بهذا بُعِثُ ، اِنَّمَا جِئْتُكُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِمَا بَعَثَنِي بِهِ ، فَقَدْ بَلَّغْتُكُمْ مَا أُرْسَلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ، فَإِنْ تَقْبَلُوهُ فَهُوَ حَظُّكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَإِنْ تَرُدُّوهُ عَلَيَّ أَصِيبُ لَأْمْرِ اللَّهِ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ » !!

فهرمووی : من نه مه م پیټا رهوانه نه کراوه ، به لکو له لایه ن خواوه نه وه م بوټ هیټان که خوا پیټمان رهوانهی کردووه . وا منیش نه وهی پیټمان رهوانه کرابوو به تیټوه راگه یاند . جا نه گهر لیم وهر گرن نه وه به ختی دنیا و قیامه تتان به دهست هیټاوه و ، گهر بیښی ده نه وه به سهرم دا ، نهوا بوټ کاری خوا نارام نه گرم هه تا حوکم و فدرمانی خژی له نیټوانان دا جی به جی بکات !!

وتیان : دهی نه گهر نه مه بوټ تیمه نا کهی ، دهی بوټ خوټ شتی بکه : داوا بکه له پهروه ردگارته تا مه لاتی که تیټک بنیټری بوټ لامان و ، ته صدیقی نه وه بکات که تو نهی لیټی و ، له سهرت بکاته وه .. ههروه ها داوای لیټ بکهی که باخ و باخات و گه غیینه و کوټسک و ته لاری له زیټر و زیو دروست کراوت پیټ به خشی و ، پیټویستیټ بهو ههول و کوټشه نه مینی که تیمه نه ت بینین ، له بازاره کان دا کار

نه کهیت و ، وهک نئیمه ههولئی ژیان و گوزهران نه دهیت ، تا که نه گهر وهک خۆت رای نه گهینهی پیغه مبهری خوا بیت ، نئیمهش بزانی به لای پهروه ردگارت هوه چ پایه و پله یه کت هدی .

پیغه مبهری خوا ﷺ پئیانی فەرموو : « ما أنا بفاعل ، ما أنا بالذي يسألُ رَبَّهُ هذا ، وما بُعِثْتُ إِلَيْكُمْ بهذا ، ولكنَّ اللهَ بَعَثَنِي بَشِيرًا وَنَذِيرًا ، فَإِنْ تَقَبَّلُوا مَا جِئْتُكُمْ بِهِ فَهُوَ حَظُّكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَإِنْ تَرُدُّوهُ عَلَيَّ أَصْبِرُ لِأَمْرِ اللَّهِ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ » .

فەرموو : شتی وهها ناکم .. من نهوه نیم که شتی وهها له پهروه ردگارم داوا بکم و ، بۆ نه وهش بۆ لاتان رهوانه نه کراوم . به لکو خوی گهوره منی به مژده دهه و ترسینه رهوانه کردوه . جا نه گهر نه وهی که هیناومه بۆتان لیم وهریگرن ، نهوه به ختی دنیا و قیامهتتان به دهست هیناوه و ، گهر بی شی ده نه وه به سه رم دا ، نهوا بۆ کاری خوا نارام نه گرم ههتا حوکم و فەرمانی خۆی له نیوانمان دا جی به جی بکات !!

وتیان : دهی ، وهک خۆت رای نه گهینهی که پهروه ردگارت نه گهر ویستی له سه ربی ناسمان نه خاته خواره وه ، بی خه ره خواره وه ، چونکه ههتا نه وه نه کهیت نئیمه نیمانت پی ناهینین .

پیغه مبهری خوا ﷺ پئیانی فەرموو :

« ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ فَعَلَ بِكُمْ ذَلِكَ » . فەرموو : نهوه به دهستی خوی به و ، گهر بیهوی پیتان نه کات .^{۱۴۷}

وتیان : نهی موحه مهد ! نایا پهروه ردگارت نازانی که نئیمه له گهلتا دانه نیشین و ، پرسیری نه وهت لی نه کهین که لیتمان پرسیی و ، داواي نه وهشت لی نه کهین که لیتمان داوا کرد ، تا بی به هاناته وه و نه وهی که پیویسته وه لامان بدهیت هوه فیرت بکات و ، ههوالیشت بداتی که نه گهر نئیمه نه وهی که هیناوته لیتمان وهرنه گرت ، نهو چیمان پی نه کات ؟ چونکه پیمان گهیشتوه که نه مه پیاوئیک

^{۱۴۷} نه مه ناماژیه بۆ فەرمايشتی خوی گهوره : ﴿ إِنْ كُنَّا نَحْسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ

كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴾ (سبا : ۹) .

فیرت نه کات وا له یه مامه ^{۱۴۸} و ناویشی ((الرحمن)) ه ^{۱۴۹} ، به لآم ئیمه - به خوا - هه رگیز ئیمان به ره همان ناهینین . ئیمه ش - نهی موحه ممد - بیان و مان بریست و ماوه یه کی زور له سهرت وه ستاین ! به خوا له سهر نه مهی که پیمانته کرد و ازت لی ناهینین تا له ناوت نه بهین ، یان له ناومان نه بهیت !! یه کیکیان وتی : ئیمه مه لاتیکه ت نه په رستین ، که کچی خوان . یه کیکی تریان وتی : ئیمانته پی ناهینین هه تا خوا و مه لاتیکه ت بهیننی بو شاهیدی ، که تو راست نه که یته .

کاتی که نه مه یان وت پیغه مبهری خوا ﷺ له لایان هه ستا ، و عه بدوللای کوری نه بو ئومه یه ی کوری موغیره ی مه خزومیش له گه لیا هه ستا . عه بدوللای کوری عاتیکه ی کچی عه بدولموطه للیب بو ، واته پورزای پیغه مبهر بو .. عه بدوللای که له گه لیا هه ستا وتی : نهی موحه ممد ! خزمه کانت پیشنیاره که ی خویانیان خسته به رده مت ، که چپی تو وهرت نه گرت .. پاشان چند کارکیان بو خویان داوا کرد لیت ، تا بزانت پایه و پلهت به لای خواوه چه نده ، نه وهشت نه کرد .. پاشان داویان لی کردی نهو سزایه ی که نهوانی پی نه ترسینی به زویی پی یان بچیژی . ده به خوا هه رگیز ئیمانته پی ناهینم هه تا په یه یه که به ره و ناسمان بنیته و ، پاشانیش پیایا سهر بکه ویت و ، منیش چاوم لیت بی هه تا بگه یته ناسمان و ، نووسراویکیش به شیوه ی به لگه نامه له گه ل خوت دا بهیننی و ، چوار مه لاتیکه ییش له گه لته دا بین و شاهیدی نهوه بدهن که تو راست نه که یته . سویندیش به خوا نه خوم که نه گه ر نه وهش نه نجام بدهیت هیشتا وانه زام ته صدیقه ناکم !! پاشان رویشته و پیغه مبهری خوا ﷺ به جی هیشت و ، پیغه مبهری خواش ﷺ به خفهت و داخوه گه راپه وه لای مال و مندالی به بونه ی له دهست چونی نهوه ی که نهو به ته ما بو خزمه کانی نه نجامی بدهن کاتی که بانگیان کرد و ، به بونه ی دوورکه و تنه وه شیان لیتی .^{۱۵۰}

جا قورثانی پیروز باسی نه م پروییانو و مل بادانه ی موشریکانی کردوه و دلی پیغه مبهری نازیزیشی داوه ته وه که نه فهرموئی : ﴿ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ

^{۱۴۸} یه مامه : ولاتیکی فراوانه که کانیاو و دارخورمای زوری لی بووه و نهوه ی حنیفه ی تیا زیاده و بنکه ی موسه یله مه ی دروزن بووه له نه جدا .

^{۱۴۹} مه بهست له موسه یله مه ی دروزنه . هه ندیکیش وتویانه : کاهینیکی جووله که بووه له یه مامه .

^{۱۵۰} شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۱۷۰ - ۱۷۴ .

تَفَجَّرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يُنْبِئُنَا ﴿١٦﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ خُجَيْلٍ وَعَسَىٰ فَتُنَجِّرَ الْأَنْهَارَ
 خِلَالَهَا تَفَجِّرِيَا ﴿١٧﴾ أَوْ تَسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتَ عَلَيْنَا كَيْسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ
 وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿١٨﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ
 لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزَّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿١٩﴾
 وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٢٠﴾
 قُلْ لَوْ كُنَّا فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةً يَمشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ
 مَلَكًا رَسُولًا ﴿٢١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا
 بَصِيرًا ﴿ (الإسراء: ٩٠ - ٩٦) .

ھەروەھا قسە كانیان ئەگپتتەوہ :

﴿ وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ
 مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ
 الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَلَ
 فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿ (الفرقان: ٧ - ٩) .

ئەوھش ئەخاتە پىئش چاۋ كە ئەوان رەخنە لە پىئغەمبەرى خوا ئەگرن كە خواردن
 ئەخوات و ئەچىتتە بازارپ و ھەولئى كار و كاسپى ئەدات ، وە نەبئى كارىكى
 نەگوئجارى كرديبئى ، چونكە ئەوھ سوننەتى ھەموو پىئغەمبەرانە ، كە ئەفەرموى :

﴿ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ
 وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ (الفرقان: ٢٠) .

ھەروەھا ئەوھشيان بۆ روون ئەكاتەوہ كە ياساى خوا وەھا بووہ كە پىئغەمبەرانى
 مرۆڤ بن و ، ھەرگىز مەلائىكەتى بۆ ئەو كارە پىرۆزە ھەل نەبشاردووہ ، كە
 ئەفەرموى :

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
 ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿ (الأنبياء: ٧ - ٨) .

چونكە ئەگەر مەلائىكەت بكرىتتە پىئغەمبەر مەگەر لە شىۋەى پىاوتىك دا بىتتە
 سەرزەويى ، ئەو كاتە ئەيانوت ئەمە مرۆڤە نەك مەلائىكەت ، كەواتە زياتر
 سەريان لئى ئەشىۋى ، كە ئەفەرموى :

﴿ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا لَيْسُوا ﴾ (الأنعام : ۹) .

ئەو بیانوانە را و بۆچوونی مرۆفی تى نەگەشتوون ، چونکە کارى پىڭەمبەرایەتیی زۆر لەو بەرزتر و پىرۆزترە تا تىکەل بەو شتە ماددىیانە بىی و ، هاتنى پىڭەمبەر ﷺ بۆ رزگارىیە لە ناگرى دۆزەخ ، نەك دەست کەوتنى زىر و زىو ، یان باخ و باخات . پىڭەمبەرى خواش ﷺ دىيای ئەوئەندە بە لاوہ گرنگ نەبوو و ، پشتى لە زرق و برقىشى هەل کردبوو ، تا بىیتە نموئەىەكى رىك و پىك لە پىش چاوى هەموو کاربەدەستىک دا کە دىيا مەبەستى گەورەى مرۆف نىە و ، مرۆفى بەرپىز و تىگەشتوو ئەم دىيايە بە کىلگەى ناخىرەت دانەنى .

ئەبو ئوما مە خوا لىی رازىی بى لە پىڭەمبەرەوہ ﷺ نەگىرپىتەوہ کە فەرموویە : ((عَرَضَ عَلَيَّ رَبِّي - عَزَّوَجَلَّ - أَنْ يَجْعَلَ لِي بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَبًا ، فَقُلْتُ : يَا رَبِّ أَشْبَعُ يَوْمًا ، وَأَجُوعُ يَوْمًا ، فَإِذَا جَعْتُ تَصْرَعْتُ إِلَيْكَ وَذَكَرْتُكَ ، وَإِذَا شَبِعْتُ حَمِدْتُكَ وَشَكَرْتُكَ)) . رواه أحمد وهذا لفظه ، والترمذي وقال : هذا حديث حسن .

ئەفەرموی : خواى پەرورەدگارم پىشنىارى ئەوہى بۆ کردم کە دەر و دەشتى مەککەم بۆ بکا بە زىر ، منىش وتم : پەرورەدگار! پىم خۆشە روژى تىر و ، روژى برسىی بم . جا کە برسىی بووم لىت ئەپارىمەوہ و یادت ئەکەم و ، کە تىرىش ئەبم سوپاس و شوکرانەت ئەکەم .

ئەمە وەلامىکە خواى گەورە خۆى پىڭەمبەرە خۆشەویستەکەى ﷺ لى ناگادار کردووہ .. ئەبى دەروونى ئىمان دار ئەوئەندە وا بەستەى دىيا نەبىت .. ئەم بۆچوونە زۆر جىاوازە لەگەل بۆچوونى ئەوانەدا کە ئىسلام ئەکەنە هۆبەكى دەست خستنى دىيا .. ئەوانە لە ئىسلام دا وەرئەگىراون و ، قورئانى پىرۆزىش وەهايان تى هەل ئەدا ئەيان کاتە پەندى زەمانە !!

کە قورەيش ئەو بیانوانەيان ئەگرت و ، داواى رووبار و زىر و زىويان ئەکرد ، یان پىڭەمبەر ﷺ سەربکەوى بۆ ئاسمان و مەلائىکەت بەینى بۆ شاهىدى ئەوہى کە خوا رەوانەى کردووہ .. ئەم بیانوانە بۆ ئەوہ نەبوون کە ئەگەر بۆيان دەرکەوت راست ئەکا ئىمان ئەهینن ، چونکە بە هاتنى قورئان بەو هەموو ئىعجاز و بەلاغەتەوہ ، ئەوان هىشتا قەناعەتیان نەئەکرد .. هەتا ئەوہبوو کە عەبدوللای کورى ئەبوئومەبىيەى پوورزای سوئىندى خوارد و دەرى پرىی کە ئەگەر ئەو کارانەش ئەنجام بەدا هىشتا ئىمان ناھىنى ..

قورئانى پىرۆز ھەلۋىستى ھەندىكى تىرىشيان ئەخاتە روو كە سوئىدىيان ئەخوارد ئەگەر نىشانە يەكيان بۇ بىت لەسەر راستىي ئەم دىنە ئىمانى پى ئەھىتن ، بەلام قورئان پەرجيان ئەداتەو ە كە ئىمان ھىنان تەنھا بە دەستى خوايە و ، ئەوانە ئەگەر مەلانىكە تىش بىنە خوارەو ە سەريان و ، مردوۋە كانىش وت و وئىريان لەگەلدا بىكەن ، مەگەر بە ويستى خوا ، ئەگىنا ئىمان ناھىتن :

﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۰۹﴾ وَتَقَلِّبُ أَعْيُنَهُمْ وَابْصُرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أُولَ الْأُولَ مَرَّةٍ وَنَذَرَهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۱۰﴾ * وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْكُتُبَ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿۱۱۱﴾ ﴾ (الأنعام : ۱۰۹ - ۱۱۱) .

ھەتا خۋای گەورە دل خۆشى پىنغەمبەرى خوا ﷺ ئەداتەو ە كە موشرىكان عىنادىي ئەكەن و بە دۋای ھەق و راستىي دا ناگەرپىن ، بۆيە ئەگەر قورئان لە شىۋەي كىتەبىكىش دا بنىرئىتە خوارەو ە و دەستى لى بدن ، ئەو كاتە كافران ئەلەين ئەمە سىحرە و چاۋبەست كراون :

﴿ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۷﴾ ﴾ (الأنعام : ۷) .

قورپشى يەكان دژايەتى يەكى بىرە ھمانەي تازىزيان ئەكرد ، بەلام خۋای گەورە سۆز و بەزەيى خۆي بەسەر ئەوان دا ئەپرژاند :

پىش ھەموو شتىك قورئانىيان بۇ ھات بە زمانىكى پاراۋ كە ھەموويان شەيداي بووبوون . .

دۋای ئەو ھەموو دژايەتىي و ، بىيانووگرتن و داۋاكارى يە سەير و سەمەرانە ، ھىشتا خۋای گەورە سۆز و بەزەيى خۆي بەسەريان دا ئەپرژاند ، ھەتا كە ئەو داۋاكارى يانەي بۇ جى بەجى ئەتەكردن ، ئەو ھەش ھەر سۆز و بەزەيى بوو . چونكە ئەگەر ئەو داۋاكارى يانەشيان بەجى بەھىنرانايە ئەوا ، مەگەر كەمىكىيان ، ئەگىنا ئىمانيان ئەتەھىنا ، ئەو كاتەش ئەكەوتنە بەر سزاي خوا ، كە برىتى يە لە دەرھىنانى رەگ و رىشەيان و لەناۋەردنىيان بە يەكجاريى ، ەك لەناۋەردنى عاد و

شموود و قهومی فیرعهون . به لآم خوی گهوره به هوی ریزی پیغه مبهروه ﷺ
سزای ریشه کهن کردنی له سهر نومتهی نیسلام هه ل گرت ، چونکه پیغه مبهر ﷺ به
ره حمت نیرواره نهک به سزا و عهزاب :

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ .

به لئی ، بهر یزان ! موحه ممدی خو شه ویستمان ره حمته بو هه موو جیهان ..
ره حمته بو چاکه کاریش و بو خراپه کاریش .. بو چاکه کاران ره حمته بو دنیا و
قیامه تیان و ، بو خراپه کارانیش ره حمته بو دنیا یان ، چونکه له به زه ویی دا
رؤچوون و خنکان و بهر دهبارانئ ناسمان بی خه م بوون .. ههروه ها تی کرای
مرؤفایه تیی له دینی نیسلام به هره مهنه بوون : دهروونه کان له کؤیلایه تیی و
زه لیلی و شیرک و ، بیرو پای پروپوچ و .. می شکه کانیش له نه فامیی و گومرایی
و .. کؤمه لگا کانیش له سته م و جهور و فسادئ نه خلاقیی نازاد بوون و ، دهروازه
فراوانه کانی زانست و زانیاریش بو مرؤفایه تیی خرا نه سهر پشت و ، خیر و
بی ریکی یه کجار زوریش به سهر ناده می یه کان دا په خشان بوو .

به لگه مان بو نه م ره حمته فراوانی نازیزیش نه م دوو فهرمووده شهریفه ن :

نیمام نه حمد له نیبن عه عباسه وه ریوایه تی کردوه که وتویه : دانیش توانی
مه که که داوایان له پیغه مبهری خوا ﷺ کرد که کیوی صه فایان بو بکات به زیرو ،
چیا کانیشان بو بهر یته دواوه تا کشتو کال بکهن . بو نه مه پیی وترا که : نه گهر
بته وی نهوا له سهر یان بوسته و ، گهر بشت ده وی با هه رچی یان داوا کردوه پییان
بدرئ ، نیتر نه گهر نیمانیان نه هیئا نهوا چو ن نومته پی شینه کان تیا چوون ،
نه وانیش تیا نه چن . فهرمووی : ((بَلْ أَسْتَأْنِي بِهِمْ)) . فهرمووی : له سهر یان
نه وه ستم . ههروه ها نه سساتییش له فهرمووده ی نیبن جهریره وه ریوایه تی
کردوه ..

ههروه ها له ریوایه تی کی تر دا نیمام نه حمد له نیبن عه عباسه وه خوا لی یان
رازی بی بی ریوایه تی کردوه که وتویه : قوره یش به پیغه مبهریان ﷺ وت : له
پهروه دگارت بیاری پره وه تا صه فامان بو بکا به زیرو و ، نیمه ش نیمانت پی
نه هیئین . فهرمووی : ((وتفعلوا ؟)) فهرمووی : جا وا نه کهن ؟ وتیان : به لئی .
نه لئی : پیغه مبهریش ﷺ دوعای کرد و جیبریل هاته خواره وه لای و فهرمووی :
پهروه دگارت سه لامت لی نه کات و پیته نه فهرمووی : نه گهر بته وی صه فایان بو

ندبیت به زیّر ، نیت هر که س تیمان نه هیئتی نهوا سزایه کی وه های نه دم که سزای هیچ که سم نه دابی و ، گهر بشت دهوی دهر گای تهویه و ره جمعتیان بو نه خمه سه ر بشت .. فرموی : ((بل التوبة والرحمة)) .^{۱۵۱}

شانزههم : سووک ته ماشاکردنی موسلمانان لوازه کان

کاتیک که پیغمبهری خوا ﷺ ته شریفی نه هاته مزگهوت و دانه نیشته موسلمانان هه ژاره بی دهسه لاته کانیش ، به وینهی خه باب و ، عه مار و ، صوه یب و ، بیلال و ، نه بو فو که یهه یه ساری بهندهی تازاد کراوی صه فوانی کوری نوم یهه ، به دهوریا دانه نیشته . جا له بهر نه وهی نهوانه هه ژار و دهست کورت بوون بت په رسته کان گالته یان پی نه کردن و پیمان پی ته کهنین و ، به یه کتری یان نهوت : نهوانه هاوه له کانی موحه ممدن !! نایا خوا له ناو هه موومان دا نه مانه ی هه ل بژاردوون و ریگای راستی پیشان داون .؟! نه گهر دینه که ی موحه ممد چاک بوایه ، نهوانه پیشی تیمیان نه نه دایه وه و ، خوا بهوانه ی نه نه دا و تیمه ی لی بی بهش بکات !! که کافره کان هم ته شه رانه یان نه دا له بیری نه وه دا نه بوون که خوی گه وره وه لامیان بداته وه ، نه وه بوو قورنانی پیروز هاته خواره وه و ، پایه و پله ی به رزی موسلمانان هه ژاره کانی دهر خست و په رچی وته ی نه فامه کانیشی نه دایه وه :

﴿ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴾ (الانعام : ۵۳) .

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكَ قَدِيمٍ ﴾ (الأحقاف : ۱۱) .

له هه موو سه رده مه تک دا مل هوران دینی خویان به وه له بهر چاو بچووک بوته وه که هه ژار و بی نه وایان شوینی که وتوون :

﴿ وَمَا تَرْفَعُ أَتْبَعُكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بُادِيَ الرَّأْيِ ﴾ (هود : ۲۷) .

قهومه که ی نوح به نوو حیان نهوت : ته نها نهوانه شوینت که وتوون که له ناو تیمه دا خاوه نی پله و پایه نین و بی دهسه لاتن ..

پاشان مل هورانی مه که که که وتنه بیانوو گرتن تا پیغمبهری خوا ﷺ نهو بهنده و هه ژار و دهست کورتانه ی ده ور بهری له خوی دوور بخته وه ، تا ماقوولانی

قورپه‌یش له‌لای دانیشن . ته‌وبوو نه‌یان‌وت : خۆزگه نهم به‌نده و کۆیلانته لی‌مان دوور نه‌خستنه‌وه ، چونکه بۆنی عه‌ره‌قی جبه‌کانیان نازارمان ته‌دات ، ته‌و کاته ئیمه له‌لات دانه‌نیشتین و وت و ویژمان له‌گه‌لت‌دا نه‌کرد . فه‌رمووی : « ما أنا بطارد المؤمنین » . فه‌رمووی : هه‌رگیز ئیمان داران ده‌ر ناکهم .

وتیان : ده‌ی کاتی ئیمه هاتین بۆ لات ، ته‌وان هه‌ل‌بستینه و ، هه‌رکه‌ی ویستت با له‌لات دابنیشن . فه‌رمووی : « نعم » ، به‌و هیوایه‌وه به‌شکوم ئیمان به‌یئن و ، ته‌وه‌نده‌ش له‌سه‌ر ئیمان هینانیان سوور بوو خه‌ریک بوو له‌و باره‌وه نووسراویکیان بۆ بنووسی .

به‌لام خوای په‌روه‌ردگار ، که خۆی چاک مل‌ه‌ورانی قورپه‌یشی نه‌ناسی ، به‌م کاره‌ی پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناپارازی بوو ، له‌وه قه‌ده‌غه‌ی کرد که ته‌و هه‌ژاره ئیمان داره خواپه‌رستانه ده‌ر بکات .. ته‌وانه دوورخستنه‌وه‌یان ته‌وپه‌ری سته‌مه ، چونکه ته‌وانه به‌لای خواوه زۆر پایه‌دارن :

﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ (الأنعام : ۵۲) .

که نهم ئایه‌ته په‌روژانه هاتنه خواره‌وه ، پینغه‌مبه‌ری نازیز ﷺ زیاتر له‌جاران له‌خۆی نزیکي خستنه‌وه و ، هه‌رچی تووشیان ببوايه باوه‌شی پیندا ته‌کرد و ته‌ی فه‌رموو : « أهلاً بمن عاتبني الله فيهم » . ته‌ی فه‌رموو : مه‌رحه‌با له‌و که‌سانه‌ی که خوا له‌سه‌ر ته‌وان عیتابی لی‌گرتم . له‌کاتی دانیشتنی‌شی‌دا ته‌وه‌نده‌لی‌یان نزیک ته‌که‌وته‌وه تا ته‌ژنۆی به‌ر ته‌ژنۆیان ته‌که‌وت .. به‌لام که بیویستایه هه‌ستی ، هه‌ل‌ته‌ستا و به‌جی ته‌هیشتن . بۆ ته‌مه‌ش خوای گه‌وره ئایه‌تی بۆ نارد تا له‌گه‌ل هه‌ژاره ئیمان داره‌کان‌دا دان به‌خۆی‌دا بگری و به‌جی‌یان نه‌هیتلی ، تا ته‌وان له‌پیشه‌وه هه‌ستن و برۆن :

﴿ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا ﴾ (الكهف : ۲۸) .

نیتر نهوه بوو پیغه مبهری نازدار ﷺ له سهر فرمانی قورنان دانه نیشته و ههڵ نههستا ، ههتا ئیمانداره ههژاره کان به ویستی خۆیان ههڵ نهستان و ، نهشی فهرموو : ((الحمد لله الذي لم يمتني حتى أمرني أن أصبر نفسي مع أقوام من أممي ، معكم المحيا ، ومعكم الممات)) . نهی فهرموو : سوپاس بۆ نهو خوایهی که منی نهمراند ههتا فرمانی نهوهی به سهرم دا دا که له گهڵ ههژارانی ئوممه ته که م دا دان به خۆم دا بگرم . ژیان و مردن ههر له گهڵ ئیوه دا خۆشه ..

ههر لهو باره وه رۆژیکێ تر ئین ئوم مه کتووم ^{۱۵۲} هاته خزمهتی پیغه مبهری خوا ﷺ و ، پیاوه گهوره کانی قوره شیش وهک : عوتبه و ، شه بیهی کورانی ره بیه و ، نه بوجه هلی کورپی هیشام و ، عه بپاسی کورپی عه بدولموطه لیب و ، ئومه بیهی کورپی خهلف و ، وه لیدی کورپی موغیره له دهوری بوون و ، هه ولئی نه دا به لکو نهوانه موسلمان بن و ، به موسلمان بوونیان خه لکیکی زۆر موسلمان بیی ..

عه بدوللا ، که نابینا بوو ، هات و وتی : نهی پیغه مبهری خوا ! قورنانم بۆ بخوینه .. له وهی که خوا فیتری کردوی منیش فیتر بکه . چه ند جاری نه مهی دووباره کرده وه و ، نهی نه زانیی که پیغه مبهری خوا ﷺ بهو پیاوانه وه په شوکاوه .. پیغه مبهری خوا ﷺ پیتی ناخۆش بوو عه بدوللا باسه که ی پی نه بریی و ، نهی ویست وه لامی خۆی بداته وه . که نه مهی زۆر دووباره کرده وه ، ده م و چاوی لی گرژ کرد و رووی کرد بهو لاوه و وازی لی هینا ..

عه بدوللا به چاوه وه نه بوو .. ته گهر به چاوی شه وه بوایه ، ههقی به پیغه مبهری خوا نه دا ، که نهو دهستی به ماقوولانی قوره ی شه وه گیرا بوو .. ماقوولانی قوره ی شیش لهو روو گرژکردن و رووه ل کردنه گله بی یه کیان نه بوو .. به لایانه وه ناسایی بوو سه ر کرده یه که له وه گهوره تریش به رامبه ر به سه ربازیکێ یان شوین که وه توویه کی بکات .. به لای پیغه مبهری خوا ی شه وه ﷺ کاریکێ وه ها گرنه نه بوو .. به لام له ترازووی خوا دا نه مه زۆر گهوره بوو .. به لئی عه بدوللا هه ژار و نابینا و بی ده سه لات بوو ، به لام ئیمان دار بوو . پیاو ماقوولانی قوره ی شیش

^{۱۵۲} ئین هیشام وتویه : ئین ئوم مه کتووم به کیکه له پیاوانی نه وهی عامیری کورپی لونهی و ، ناوی عه بدوللا بووه و ، هه ندیکیش نه لئین : عه مر . ئوم مه کتوومیش دایکی بووه و ، ناوی عاتیکه ی کچی عامیری کورپی مه خزووم و ، باوکیشی قه یسی کورپی زانیده بووه .

هرچنده ناودار و دهوله‌مهند و دهسه‌لات دارن ، به لای خواوه نمو سه‌نگه‌یان نیه که نیمان دارتکیان بو فه‌راموش بکری . بویه گلیدی هاته سهر پیغه‌مبهر ❁ .
 له حدوت طبعه‌قهی ناسمانه‌وه ره‌خنه هاته خواره‌وه : چۆن نه‌بی روو له‌و نیمان داره نابینایه به گرژی‌یه‌وه ههل بکری ؟ ترازووی ناسمان به‌وه رازی نیه .. ترازووی ناسمان نیمانی به لاره سه‌نگینه .. دلئیکی پر له نیمانی به لاره مه‌به‌سته .. سهردارانی قوره‌یش نه‌گهر نیمان نه‌هینن له ترازووی ناسمان‌دا زور سووک و بی‌بایه‌خن : قورنانی پیروز هاته خواره‌وه :

﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّى ﴿١﴾ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزْكَى ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى ﴿٤﴾ أَمَا مِنْ آسْتَفْنَى ﴿٥﴾ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَرْكُبُ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى ﴿٨﴾ وَهُوَ حَشَى ﴿٩﴾ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ﴿١٠﴾ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ ﴾ (عبس : ۱-۱۶) .

نهم نایه‌تانه هاتنه خواره‌وه تا مرۆفه ژیره‌کان له دینی خوا تی بگهن .. تا له ترازووی نیمان شاره‌زا بن .. نیمان‌دار به لای خواوه زور سه‌نگینه .. پایه و پله و ، دهوله‌مندیی و ، کس و کار و ، جوانیی له‌ش و لار هیچیان تیا به‌سهر نیه .. خوای گه‌وره ته‌نیا نیمان و نیخلاص و ته‌قوای ناو کرۆکی دلئ مه‌به‌سته ..

له ترازووی شه‌ریعت‌دا ته‌نها نیمان سه‌نگی هه‌یه ..
 نا لی‌ره‌دا نرخ‌ی مرۆف .. ریزی مرۆف .. مافی مرۆف دیاریی نه‌کریت ..
 با هه‌موو یاسا و بیروباوه‌پێک بکشیتته دواوه و ، به خه‌جاله‌ته‌وه واز له هاش و لووش به‌هینتی ..

ته‌نها له دینی خوا‌دا مرۆف .. بگره ژیان سه‌نگی هه‌یه ..
 با ناده‌می‌یه‌کانیش چاوی به ده‌ور و به‌ریانا بگی‌رن و به سه‌لیقه‌ی ناده‌میزاده‌وه دۆست و دوژمن بناسن . نیتر با که‌م خۆیان بکه‌نه قوربانیی له پیناوی سته‌مکاران و مل‌ه‌وران و خوین‌مژه زمان‌لووسه‌کان‌دا .. با پێشه‌وا و سهرداری راسته‌قینه‌ی خۆیان بدۆزنه‌وه و به سه‌ری به‌رزوه بچنه ژیر به‌یداخه شه‌کاوه‌که‌یه‌وه و ، به پیتی توانای خۆیان ، نه‌مانیش له خزمه‌تی نازاد‌کردنی مرۆف‌دا به‌شداریی

بکهن .. تا شهرف .. ریز .. ماف .. نرخ .. نارامیی دل .. سهری بهرز ..
 رهوشت بهرزیی .. پاکیی و پالفتیبی دهروون .. هتد بۆ نادهمیزاد بگپرنهوه ..
 بهلئی ، له سایه‌ی دینی خوادا هه‌موو به‌هایه‌کی بهرز دهست ناده‌میزاد نه‌که‌وی
 و ، هه‌رکه‌ی ناده‌میزادیش له خواناسیی ترازه‌ی هه‌موو سووکی و ریسوایی‌یه‌که له
 ژییانی‌دا سه‌ره‌هل نه‌دهن ..

په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نایه‌ته‌کانی خویندنه‌وه .. خسته‌یه به‌رچاوی نیمان‌دارانیش
 و کافرانیش که په‌روه‌ردگار له‌سه‌ر نه‌و روو‌گرژکردن و روو‌ه‌رچه‌رخانه‌ی له‌ نیین
 نوم مه‌کتووم گله‌یی بۆ ناردوه .. گله‌یی له‌ قورئان‌دا .. هاته‌ خواره‌وه .. خوای
 گه‌وره موحاسه‌به‌ی موحه‌مه‌دی خو‌شه‌ویستی نه‌کات ، له‌سه‌ر نیمان‌دارتیکی
 هه‌ژار .. به‌ مه‌رجی نه‌و گله‌یی‌یه تا قیامت نه‌میئنی .. هه‌موو موسلمانئ نه‌و
 کۆمه‌له‌ نایه‌ته نه‌خوینتیته‌وه ، له‌وه ناگادار نه‌بی که هه‌موو مرۆفینک له‌ سایه‌ی
 نیسلام‌دا مافی مرۆفانه‌ی ته‌واوی دهست نه‌که‌ویت ..

دوای هاتنی ئەم نایه‌تانه په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ریزی زۆری له‌ نیین نوم مه‌کتووم
 نه‌گرت و هه‌رچی چاوی پی نه‌که‌وت پی نه‌فهرموو : ((أَهْلًا وَمَرْحَبًا بِمَنْ عَاتَبَنِي
 فِيهِ رَبِّي)) . ئە‌ی‌فهرموو : مه‌رحه‌با له‌و که‌سه‌ی که په‌روه‌ردگارم له‌سه‌ر نه‌و عیتایی
 لی‌گرتم . ئە‌شی‌فهرموو : ((هَلْ لَكَ مِنْ حَاجَةٍ ؟)) . ئە‌ی‌فهرموو : نایا هه‌یچ
 پی‌ویستی‌یه‌که‌ت نیه ؟ نه‌وه‌بوو دوای کۆچ‌کردن بۆ مه‌دینه و ، به‌رپابوونی ده‌ولته‌تی
 ساوای قورئان له‌ مه‌دینه‌دا ، که په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌شریفی بۆ جیهاد نه‌برد و
 مه‌دینه‌ی به‌جی نه‌هیشت ، دوو جاریان کاروباری مه‌دینه‌ی به‌ نیین نوم مه‌کتووم
 سپارد . ئە‌لین : له‌ جه‌نگی قادسیه‌دا شه‌هید بووه و ، هه‌ندی‌کیش ئە‌لین : له‌
 جه‌نگی قادسیه‌ گه‌راوه‌ته‌وه و له‌ مه‌دینه کۆچی دوایی کردوه ..^{۱۵۲}

ئە‌م دوو رووداوه‌ی پی‌شه‌وه ، رووداوی دوورخسته‌نه‌وه‌ی هه‌ژاره‌کان و ، رووداوی
 روو‌گرژکردن له‌ نیین نوم مه‌کتووم ، هه‌ریه‌که‌یان به‌لگه‌یه‌کی به‌هه‌یزه‌ که ئە‌م
 قورئانه‌ دانراوی په‌غه‌مبه‌ری خوا نیه ، به‌لکو فه‌رمایشتی خوای په‌روه‌ردگاره ..
 چونکه هه‌یچ که‌سیک به‌ دهستی خۆی ناته‌واویی خۆی تۆمار ناکات ، جا نه‌گه‌ر
 قورئان له‌لایه‌ن خواوه نه‌بوايه له‌سه‌ر نیین نوم مه‌کتووم ره‌خه‌ له‌ په‌غه‌مبه‌ری خوا
 ﷺ نه‌نه‌گیرا . چونکه سروشتی مرۆف وه‌هایه که‌م و کوپی ناداته پال خۆی ، بگه‌

هموو ههولتیک تهدا تا ههر ناتهواری یهک هه بی بی شاریتتهوه و پینهی بکات . خو
 نهگهر موحه ممدی نه مین و دهست پاکیش تاقه برگیه کی له م قورنانه
 بشاردایه تهوه ، نهوا نه م باسهی سووره تی (عبس) ی نهشاردهوه که خوی
 پهروه دگار عیتابی بو ناردوهه .. وهک یه کی له پیشینه پایه داره کان باسی
 کردوهه .^{۱۵۴}

حه فدههم : پرسپاریس بت په رستان

قورهیش نهیان نه زانی چ بهره که تیککی خوی گه وره یان بو هاتوه ، بویه به شهو
 و به رۆژ له بیری له ناوردنی پیغه مبه ر و دینه که ی دا بوون .. که چاریان نه ما
 هاتنه سهر نه وهی پیاو بنیترنه لای جووله که ی مدهینه و پرسپاری نه م دینه تازه یان
 لی بکه ن .

نه وه بوو بو نه م کاره دوو پیاویان هه ل بژارد که یه کجار داخ له دل و دوژمن به
 پیغه مبه ری خوا بوون .. یه که م نه ضری کورپی حاریث ی کورپی کیلده ی کورپی
 عدلقه مده ی کورپی عه بدمه نافی کورپی قوصه ی و ، دووهه میش عوقبه ی کورپی
 نه بوموعه یط .. مه که کیان به جی هیشت و به ره و مدهینه که وتنه ری ، تا بچنه لای
 زاناکانی جووله که .. پییان وتن : له باره ی موحه مدهوه پرسپاریان لی بکه ن و ،
 وه صفی بکه ن بویان و ، هه والی وته کانیشی به وان بگه یهن ، چونکه خاوه نی
 یه که م کتیب و ، له زانستی پیغه مبه ران دا شتانی نه زانن که نیمه نای زانین .

که گه یشتنه مدهینه ، چونه لای حیره کانی یه هوود و ده رباره ی پیغه مبه ری
 خوا ﷺ پرسپاریان لی کردن و ، وه صفی هه لئس و کهوت و کاروباری نهویان بو
 کردن و وتیان : نیوه نه هلی تهوراتن ، هاتووین ده رباره ی نه م خزمه مان هه والمان
 بده نی ..

جووله که ی نیازپسیش نه میه یان به هه ل زانی .. وتیان : باشه ، سی شتتان پی
 نه لین ، نیوه ده رباره ی نه وانه پرسپاری لی بکه ن .. جا نه گهر هه والی دانسی ،
 نه وه راست نه کات ، پیغه مبه ره و ره وانه کراوه .. خو نه گهر واشی نه کرد نهوا له
 خویوه وه قسه نه کات و نیوهش رای خۆتان ده رباره ی نه وه یهک لا بکه نه وه ..

ده رباره ی چهنده گه نجیک که له سهر ده مه کانی پیشوودا ژیاون پرسپاری لی بکه ن
 که دهنگ و باسیان چۆن بووه ؟ نه وانه دهنگ و باسیکی سه رریان بووه . ههروهه

دەربارەى پىاويك كە خۆزھەلات و خۆرئاواى زەوىى گەپراوہ پىرسىارى لى بكنەن كە ھەواللى چۆن بووہ ؟ ھەرۈھە دەربارەى رۇخ پىرسىارى لى بكنەن كە رۇخ چىيە ؟ ھەردو نىرراوہ كەى قورپەش ، نەضر و عوقبە مەدىنەيان بەجى ھىشت و بەرەو مەككە گەپرانەوہ و ، وتيان : ئەى كۆمەللى قورپەش ! جىياكەرەوہى نىوان نىسۈہ و موھەممان بۆتان ھىناوہ .. جىبىرە جوولەكەكان فەرمانيان بە سەرمان دا داوہ كە دەربارەى چەند شتىك پىرسىارى لى بكنەن . ئەوہبوو پىرسىارەكانيان بە قورپەش وت ..

ھاتنە خزمەتى پىنغەمبەرى خوا ﷺ و ، وتيان : ئەى موھەمەد ! ھەواللى نەم پىرسىارانەمان بەدەرى . ئەوہبوو پىرسىارەكانى جوولەكەيان لى پىرسى . ئەوئىش پىنى فەرموو : ((أُخْبِرْكُمْ غَدًا بِمَا سَأَلْتُمْ عَنْهُ)) . فەرموى : سبەىنى ھەوالتان ئەدەمى . نىتر نەى فەرموو : ((إِنْ شَاءَ اللَّهُ)) . قورپەشى يەكان ھەستان و رۆيشتن و ، پىنغەمبەرى خوا ﷺ پانزە شوہ چاوەرۋانىى كرد ، كەچىى خۋاى گەورە وەحى بۆ نەئەنارد و ، جىبرىلىش نەئەھاتە لاي ، تا ئەوہبوو دانىشتۋانى مەككە كەوتنە گومان و دەستيان كرد بە سركە سرك و وتيان : موھەمەد بەلئىنى سبەىنى پىمان دا ، كەچىى ئەوہ پانزە شوہمان بەسەردا تىپەرى و وەلامى ھىچ پىرسىارىكمانى نەدايەوہ .. نەھاتنى وەحى پىنغەمبەرى خۋاى ﷺ خەمبار و ماتەمىن كرد و ، دەم بەرەلابوونى دانىشتۋانى مەككەشى يەكجار بەلاوہ گران بوو .

دۋاى ئەو ماوہىە جىبرىل سەلامى لى بى لەلايەن خۋاى گەورەوہ سوورەتى (أصحاب الكهف) ى بۆ تازىز ھىنا .. پىنغەمبەرى خوا ﷺ بە جىبرىلى فەرموو : ((لقد احتبست عني يا جبريل حتى سؤت ظناً)) فەرموى : ئەى جىبرىل ! ئەوہئەندە ديار نەبوويت ھەتا ترسام كە نەيەيتەوہ . جىبرىل فەرموى : ﴿ وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴾ (مريم : ۱۹) .

خۋاى گەورە سوورەتەكەى بە سوپاس و ستايشى خۆى و ، پىنغەمبەرايەتىى تازىزەكەى ﷺ دەست پى كردوۋە و ، باسى قورئانى تىدا كردوۋە كە شو راستە شەقامەيە پىچ و پەنا و ، كەم و كورپى و ، نا تەواۋى تىدا نىە .

خۋاى گەورە ئەم قورئانە پىرۆزەى بۆ ناگاداركردنەوہى كافران و ياخىيان رەوانە كردوۋە و ، مژدەش بە نىمان دارە چاكەكارەكان ئەدات ..

له نایهتی شه شه م دا ، خوای گه وره به زهیی به نازیزدا دیته وه که نه وهنده خه م و خه فته تی نیمان نه هیئانی قه ومه که ی له سهر دلئی کۆبۆته وه ، که خه ریکه خه فته بی کۆژی .. بۆ ئه مه دلئی نه داته وه که با نه وهنده ش خه فته نه خوا :

﴿ فَلَعَلَّكَ بِنِخْعِ نَفْسِكَ عَلَيَّ ءَاثِرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴾ (الکهف : ۶) .
 دوا ی نه وه له نایهتی (۹ - ۲۷) ی سووره ته که دا وه لآمی پرسیا ری به که میان نه داته وه که بریتی به له چیرۆک و به سه رهاتی (أصحاب الکهف) و ، له دوو توویی چیرۆکه که ش دا نه وه ی وه بیر دینیتته وه که با به هیچ کاریک نه ئیت سبهینی نه نجامی نه دم هه تا کاره که به وتنی ((إِنْ شَاءَ اللَّهُ)) به دهستی خوا بسپیړیت ، که نه فهرمو ی :

﴿ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَأَىٰ إِيَّيَ فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿۲۳﴾ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۗ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِي رَّبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشْدًا ﴾ (الکهف : ۲۳ - ۲۴) .

پاشان هه ر له هه مان سووره ت دا و له نایهتی (۸۳ - ۹۸) باسی پیا وه گه شتیا ره که ی کرد که خۆره لات و خۆرنا وای سه رزه ویی گه رابوو .
 هه ره ها ده ریا ره ی نه و پرسیا ره یان که نایا رۆح چی به ، له سووره تی (الإسراء) دا ، نایهتی (۸۵) وه لآمی دانوه :

﴿ وَسَعَلُوْنَاكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ (الإسراء : ۸۵) .

قورئان فه رمان نه دا که رۆح به دیی هیئرا وئیکی عه جیبی خوای په ره ردگا ره که جگه له خۆی هیچ که س حه قیقه تی نازانی و ، ئاده می به کانیش به چ په یه کی زانست گه شتین ، نه وا له چا و زانستی خوای مه زن دا یه کجار که مه ..
 نه مه به پئی ریوا یه تی ئین ئیسه ق و ئیمام نه حمه د و تیرمیذی به و ، نایه ته که نه بیته مه ککی . به لآم به ریوا یه تی ئیمام بوخاریی له ئین مه سه ووده وه ، به نایه تیکی مه ده نیی له قه لآم نه در ی .

جاریکیان ئین مه سه وود له خزمه تی پیغه مبه ری خوا دا نه بی و به لای کۆمه لئی جووله که دا تیپه ر نه که ن .. جووله که کان هه ندیکیان به هه ندیکیان نه ئین : ده ریا ره ی رۆح پرسیا ری لی بکه ن . پیغه مبه ر ﷺ بی ده نگ نه بی و وه لآمیان ناداته وه .. پاشان سه عاتیکی نه وه ستی . ئین مه سه وود نه لئی : وام زانی

که وه حیی بۆ دیت . کاتیک له سه ری لاچوو ، فەرمووی : ﴿ وَتَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ . بۆ ئەمە هەندئ له زانا یان تەرجیحیان بەم ریوایەتە ی بوخاری داوه و ، نایەتە که یان بە مەدەنیی ژماردوو و وتوو یانە که هەندئ سوورەتی مەکیی نایەتی مەدەنی یان تیدا یە و هەندئ مەدەنی ییش نایەتی مەکیی یان تیدا یە .

هەندئ له زانا یانیش ، وه ک ئین کە ئیر بۆ ئەو رایە ئەچن که ئەم نایەتە له مەککە دا بە بۆنە ی پرسیاری موشریکانە وه دابەزی بی و ، له مەدینە ش دا بە بۆنە ی پرسیاری جوولە که وه دابەزی بیتە وه ..^{۱۵۵}

قورەیش بە مەش کۆلیان نە دا و موسلمانیش نە بوون ، بە لکو ری جۆراو جۆریان ئە گرتە بەر تا پیغە مبه ری خوا ﷺ دەست بەرداریان بی ..

ری یە کی تریان ئە وه بوو که وتنە هەولئ ئە وه ی نیسلام و نە فامیی نیواونیو بە یە ک بگە یە نن و ری ک بکە ون . بت پەرستە کان له هەندئ دروشمی دینە که یان دابەزن و پیغە مبه ریش ﷺ له هەندئ دروشمی دینە که ی دابەزی هە تا بە یە ک بگە ن . قورنانش باسی ئەم بۆچوونە هە لئە یانی کرد و فەرمووی :

﴿ وَدُّوا لَوْ تَدَّهِنُ فَيَدْهِنُونَ ﴾ (القلم : ۹) .

له ریوایەتی ئین جەریر و طبە رانی دا هاتوو که بت پەرستە کان ئەو پیشنیارە شیان خستۆتە بەردەم پیغە مبه ری خوا ﷺ که ئەم بۆ ماوه ی سالتیک خواکانی ئە وان بپەرستیت و ، ئە وانیش بۆ ماوه ی سالتیک خوا که ی ئەم بپەرستن . له ریوایە تیکی تریش دا هاتوو که وتوو یانە : ئە گەر خواکانی ئیمە وه رگریت ئیمە ش خوا که ی تۆ ئە پەرستین ..^{۱۵۶}

ئین نیسحاق یش ریوایە تی کەردوو و وتوو یە : له کاتیک دا که پیغە مبه ری خوا ﷺ طەوافی که عبه ی ئە کرد ، ئە سوەدی کورپی موطلیبی کورپی ئە سه دی کورپی عە بدولعوززا و ، وه لیدی کورپی موغیره و ، ئومە ییە ی کورپی خە لف و ، عاصی کورپی وانیلی سه همیی - که ئە مانە ناودار و ماقولئ قەومە که یان بوون - هاتنە ری و وتیان : ئە ی موحه مەد ! خیرا که با ئیمە ئەو خوا یە بپەرستین که تۆ

^{۱۵۵} السيرة النبوية لأبسي شهبه : ۱ / ۳۲۶ - ۳۲۹ .

^{۱۵۶} الرحيق المختوم : ۸۴ .

نهی پهرستی و ، تۆش نهوانه پپه رسته كه ئيمه نهيان پهرستين ، بهمه ههر دوو لامان له كاره كه دا هاوبهش نهبين . جا نه گهر نهو خوابه ي كه تۆ نه ي پهرستیی لهو خوابانه ي كه ئيمه نهيان پهرستين چاك تر بوو ، نهوا ئيمهش بهشی خۆمانان لیبی دهست كه وتوووه و ، گهر نهوانه ي كه ئيمه نهيان پهرستين له وه ي تۆ چاك تر بوون ، نهوا تۆش بهشی خۆت لیبان دهست كه وتوووه .. نهوه بوو خوابی گهوره سوره ته ي (الكافرون) ی نارده خواره وه :

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾ ١٥٧ .

رۆژیکي تر پینغه مبهري خوا ﷺ له كه عبهدا له گه له وه لیدی كورپی موغیره دانیشتبوون ، نه ضری كورپی حاریت هات و نه ویش له لایان دانیشت و چه ند پیاویکی تری قوره ییش له و ی دانیشتبوون . پینغه مبهري خوا ﷺ فه رمایشتی كرد و ، نه ضریش ویستی وه لامی بداته وه ، كه چیبی پینغه مبهري خوا نه ضری به زانند و قسه ی بریبی ، پاشان نه م نایه ته پیرۆزانه ی به سه ریان دا خویندنه وه :

﴿ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرِدُونَ ﴿١٧﴾ لَوْ كَانَتْ هَتُولَاءَ ۚ إِلَهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٨﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٩﴾ (الأنبياء : ۹۸ - ۱۰۰) .

نایه ته كه نه وه ده ر نه خات كه نهو بت په رستانه خویان و نهو شتانهش كه نهيان په رستن به جارێك دا نه خرینه دۆزه خ .

پاشان پینغه مبهري خوا ﷺ ههستا و ، عهبدو لای كورپی زوعبه راي سه همیبی هات و دانیشت . وه لیدی كورپی موغیره به كورپی زوعبه راي وت : به خوا نه ضری كورپی حاریت به رامبه ر به كوره كه ی عهبدو لو طه لیب هیچی پس نه كرا . موحه ممه د وای نه گه یه نی كه ئيمه و نهو خوابانه شمان كه نهيان پهرستين نه بینه سووته مه نیی دۆزه خ ..

عهبدو لای كورپی زوعبه راي وتی : به خوا من فریای بكه و قمايه نه م به زانند .. ناده ی په رسیار له موحه ممه د بكن : نایا هه موو نهوانه ی كه له غه یری خوا په رسترون له گه له نهوانه دا كه په رستویانن نه چنه دۆزه خه وه ؟ ده ی ئيمه

مەلانىكەت ئەپەستىن و ، يەھوودىش غوزەير ئەپەستىن و ، نەساراش عىساي كوپى مەرىم ئەپەستىن .. وەلىد و ئەوانەش كە لەگەلئيا بوون لە كۆرەكەدا سەريان لە وتەكەى كوپى زوعبەرا سوپ ئەما !

پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((إِنَّ كُلَّ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُعْبَدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَهُوَ مَعَ مَنْ عِبَدَهُ ، إِنَّهُمْ إِنَّمَا يَعْبُدُونَ الشَّيَاطِينَ ، وَمَنْ أَقَرَّهُمْ بِعِبَادَتِهِ)) .

فەرمووى : ھەركام لەو پەرستراوانەى كە ئەو پەرستەنەيان پى خوش بى لەگەل ئەوانەدان كە پەرستوويانن .. واتە ھەر خواناسانىك كە پى خوش نەبى بىكرىتە خوا ناكەوئىتە بەر ئەو ھەپەشەپە .

ئەوھەبوو خواى گەورە بۆ تەصدىقى نازىزەكەى ئەم نايەتانەى ناردنە خوارەوھ :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا تَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّوْنَهُم مِّن مَّلَئِكَتِهِ هَذَا يَوْمَئِذٍ الَّذِينَ كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ ﴾ (الأنبياء : ١٠١ - ١٠٣) .

مەبەستى لە عىساي كوپى مەرىم و ، غوزەير و ، ھەر خواناسىك كە بە پاكىي خزمەتى دىنى كرد بى و خەلكانىك بە بى رەزامەندىي ئەو پەرستشيان بۆ ئەنجام دابى ، ئەوانە لە ناگرى دۆزەخ بەدوورن و ، ھەرچىيان پى خوش بى بە ھەتا ھەتايى پىشكەشيان ئەكرى و ، ترس و بىمى قىامەت خەمباريان ناكات .

ھەرۋەھا دەربارەى ھەزرتى عىسا سەلامى لى بى ، كە كوپى زوعبەرا باسى كرد و ، وەلىد و نامادەبووان لەو بەلگە و بەرابەركىيەى سەريان سوورما ، قورنان ھاتە خوارەوھ :

﴿ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا يَا إِلَهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ ﴾ (الزخرف : ٥٧ - ٥٨) .

پاشان باسى ھەزرتى عىسا ئەكات :

﴿ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَّلَئِكَةً فِي الْأَرْضِ تَخَلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ﴿٦١﴾ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾ (الزخرف : ٥٩ - ٦١) .

نه بوجه هلیش جار یکیان توشی پیغه مبهری خوا ﷺ بوو پیسی وت : به خوا ،
 نهی موحه مهد ! یان نه و هتا واز له قسه وتن به خوا کافان دینی ، یان نه و هتا
 نیمه ش قسه بهو خواجه نه لئین که نهی پهرستی . نه و هبوو خوی گه وره فرمانی
 نارد تا نیمان داران قسه به بتی موشریکان نه لئین تا نه وانیش به نه زانیی و دل
 پیسی قسه به خوی په روه دگار نه لئینه وه ، که نهی فرموو :

﴿ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ
 أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ (الانعام : ۱۰۸) .

بهم بونه وه پیغه مبهری خوا ﷺ وازی له قسه وتن به بته کانیان هینا و ، ته نها
 بانگی بو پهرستی خوا نه کردن .

یه کیکی تر له وانهی که به سوو کیی سهیری پیغه مبهری خوی ﷺ نه کرد عاصی
 کوری و ائیلی سه میی بوو .

نه و هبوو خه بیابی کوری نه رته تتی ها وه لئی پایه برز له مه که که دا ناسنگه ر بوو و
 شم شیری دروست نه کرد و ، چهند شم شیر یکی بو عاصی کوری و ائیل دروست
 کرد بوو و پیی فروشت بوو و ، هیشتا پاره که ی و هرنه گرت بوو .. خه بیاب چوو بو لای
 تا پاره که ی پی بدات ، که چیی پیی نهوت : خه بیاب ! موحه ممدی ها وه لئتان ،
 که تو وای له سهر دینه که ی نالیت : نه هلی به ههشت چندیان زیپر و زیو و جل و
 بهرگ و خزمهت گوزار بویت پیشکه شیان نه کریت ؟ خه بیاب وتی : به لئی . وتی :
 نهی خه بیاب ! دهی تا روژی قیامت له سهرم بووه سته هتا بگمه نه و شوینه و
 پاره که ت له وی نه ده مده . ده به خوا ، خه بیاب ! تو و گه وره که ت لای خوا له من
 له پیش تر نین و ، زیاتر خاوه ن ماف نین . جا بو پهرچ دانه وهی نه و نه فامه
 قورئان هاته خواره وه :

﴿ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِينَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿۷۷﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ
 أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿۷۸﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿۷۹﴾
 وَنَرْتُهُدُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿۸۰﴾ (مریم : ۷۷ - ۸۰) .

یه کیکی تر له سهرزله کانی قوره پش ثوبه ی کوری خه له ف بوو ، که
 نیسقانیکی رزیوی به ده سته وه گرت بوو و ، به ره و رووی پیغه مبهری خوا ﷺ
 رویش و نهیوت : نهی موحه مهد ! تو نه لئیت که خوا نه م نیسقانه دوی ورد و

خاش بوونی زیندوو نه کاته وه ؟ پاشان ئیسقانه که ی به دهستی ورد و خاش کرد و بهرو رووی پیغه مبهری خوا ﷺ فووی پیا کرد . ئه ویش فهرمووی : ((نعم أنا أقول ذلك ، يبعثه الله وإياك بعد ما تكونان هكذا ، ثم يُدخلك الله النار)) .. فهرمووی : بهلئ من وانه لئیم .. خوای گه وره ئه و ئیسقانه و توش ، دوای رزینتان بهم شیوهیه ، زیندوو نه کاته وه و ، پاشان تو نه خاته ناو ئاگره وه .. ئه وه بوو خوای گه وره ش ئه م ئایه تانه ی نارینه خواره وه :

﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَتَسَىٰ خَلْقَهُۥ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَيَّ أَنْ تَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ (یس : ۷۸ - ۸۳) .

له گه ل ئه م هه موو درزایه تی یه دا قوره ش بهینا و بهین داوای ریک که وتنیان نه کرده وه ..

روژیکی تر پیغه مبهری خوا ﷺ طهوافی که عبه ی پیروزی نه کرد ، چهند قوره شیشی یه ک ، که بریتی بوون له ئه سوده دی کوری موطه لیب و ، وه لیدی کوری موغیره و ، ئومه ییه ی کوری خه لف و ، عاصی کوری وائیل ، هاتنه ری و وتیان :

ئهی موحه مه د ! وه ره با ئیمه ئه وه ی تو ئه ی په رستی ئیمه ش بی په رستین و ، ئه وه ش که ئیمه ئه ی په رستین توش بی په رسته . به مه ئیمه ش و توش له کاره که دا هاوبه ش نه بین . ئه و کاته نه گهر ئه وه ی که تو ئه ی په رستی له وه ی که ئیمه ئه ی په رستین چاک تر بوو ، ئه و ئیمه به شی خو مان ده ست که وتوو له یی و ، گهر ئه وه ش که ئیمه ئه ی په رستین له وه ی که تو ئه ی په رستی چاک تر بوو ، ئه و توش به شی خو تت ده ست که وتوو له یی . وه نه بی پیغه مبهری نازیز ﷺ بهم فیله بجه له تی ، خیرا دایه دواوه و پشتی لی هه ل کرد و ، ئه وه بوو خوای گه وره ش سووره تی (الکافرون) ی نارد تا . کاری پیروزی تیکه ل به بت په رستان نه کات :

﴿ قُلْ يَتَّيِبُهَا لَكُمْ فَارُوبَ ۖ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۗ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿۱﴾
 وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ﴿۲﴾ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿۳﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿۴﴾ ﴾
 (الكافرون : ۱ - ۶) . ۱۵۹

نۆزدهههم : سزاو نازاردان

بت پەرستەكانى مەككە دواى ئەوھى ھەولتتىكى زۆريان لەگەڵ پىغەمبەرى خوادا
 ﷺ دا تا بەلكو بە نەرم و نىيانى رازىيى بىكەن و وازيان لى بەھىتى ، كەچىي كەلكى
 نەبوو ، بۆيان فرىو نەدرا ، گەرانەوھ سەر بەزمى يەكەم جارىيان .. كەوتنە
 دژايەتتىي و سووكايەتتىي بە پىغەمبەر و ھاوھلان ..

لە پىشەوھ باسمان كرد كە يەكئ لە شەيتانەكانى قورپەيش كە دژايەتتىي نازىزيان
 نەكرد نەضرى كورپى حارىث بوو . ئەوھبوو ھەرچىي پىغەمبەرى خوا ﷺ چىرۆكى
 پىغەمبەران و ئوممەتە پىشەنەكانى نەگىرپايەوھ ، ئەوئيش چىرۆكى درۆ و دەلەسەي
 مېژووئ نەگىرپايەوھ ، كە لە ولاتتى فارس دەربارەي پادشاكاني فارس و رۆستەم و
 نەسفەندىيار بىستىبوونى . ھەرچىي پىغەمبەر ﷺ دانەنىشت و قورئانى بو
 خەلكەكە نەخوئند ، ئەوئيش بەدواي دا دانەنىشت و ئەو چىرۆكانەي نەگىرپانەوھ و
 ئەشىوت : باسەكانى موھەمەد لە باسەكانى من چاكتر نىن ، بەخو ، ئەي
 كۆمەلئ قورپەيش ! باسەكانى من چاكترن ، و چىرۆكەكانى ئەو دەست ھەل بەسراوي
 پىشەينەكانن و لەبەرى كردوون . لە پەرچى ئەو نەفامەش دا قورئانى پىرۆز ھات و
 ئەي فەرموو :

﴿ وَقَالُوا أَسْطِيرُ الْأُولِينَ ۖ اٰكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمَلَّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿۵﴾ قُلْ أَنْزَلَهُ

الَّذِي يَعْلَمُ الْبَيْتَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۶﴾ ﴾ (الفرقان : ۵ - ۶) .

ھەرۆھەئەي فەرموو :

﴿ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسْطِيرُ الْأُولِينَ ۖ ﴾ (القلم : ۱۵) .

لەولاوھ ئومەييەي كورپى خەلەفەيش ھەرچىي چاوي بە پىغەمبەرى خوا ﷺ
 ئەكەوت عەييە و ناتەواويي بو دروست نەكرد و بە دەست و بە زمان تازارى ئەدا ،
 بۆيە سوورەتتى (ھمزە) ھاتە خواریوھ تا ھەرپەشە لەو بى دىنە رەزىلە پوول
 خۆشەويستە بىكات و ، ناگادارىشى بىكا كە جىي ئەو دۆزەخە :

﴿ وَيَلْ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٌ ﴿۱۰﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿۱۱﴾ مَحْسَبٌ أَنْ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿۱۲﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿۱۳﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿۱۴﴾ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقِدَةُ ﴿۱۵﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿۱۶﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ﴿۱۷﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿۱۸﴾ ﴾ (الهزرة: ۱-۹) .

نوبه‌ی کورپی خهله فیض دوستی عوقبه‌ی کورپی نه بوموعه یط بوو و به‌ینیان زور خوش بوو . جاریکیان له خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ دانیشتبوو و گویی لئی گرتبوو . که نهم دهنگ و باسه گه‌یشته‌وه لای نوبه‌ی هات بو لای عوقبه و پیسی وت : بوچ پیم نه‌گه‌یشتووہ تو چوری لای موحه‌مه‌ددا دانیشتوری و گویت لیبی گرتووہ؟! سویندی زوری خوارد که قسه‌ی له‌گه‌ل‌دا نه‌کا هه‌تا له‌سه‌ر نه‌و دانیشتن و گوی‌گرتنه‌ی تف له‌دهم و چاوی پیغه‌مبه‌ر نه‌کات . نه‌و عوقبه‌به‌ده‌خته‌بو نوبه‌ی دلئی نوبه‌ی لئی زیز نه‌بی چوو نه‌و نامهردی‌په‌ی کرد ، نه‌وه‌بوو قورثانی پیروز دهرباره‌ی هه‌ردووکیان دابه‌زی که باسی سه‌رگه‌ردانیی و په‌شیمانیی قیامه‌تیان نه‌کات :

﴿ وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَلَيْتَنِي أَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً ﴿۲۷﴾ يَوَيْلَئِي لَيْتَنِي لَمْ أَخَذْ فُلَانًا خَلِيلاً ﴿۲۸﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَارَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولاً ﴿۲۹﴾ ﴾ (الفرقان: ۲۷-۲۹) .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سال له‌دوای سال خه‌ریکی بانگه‌واز بوو و ، قورپه‌یشیش نازاری زوریان نه‌دا .. ویستی خوا ره‌ها بوو کورپه‌کانی هه‌ر به‌مندالیی کوزی دواییان نه‌کرد و ، هه‌ندی له‌بت په‌رستانیش ده‌ستیان به‌سه‌ر دلیان‌دا نه‌هیتنا و پییان خوش بوو که گویا موحه‌مه‌د نه‌مری و کورپی له‌دوا به‌جی نامیتنی و باسه‌که‌ی نه‌برپتته‌وه ، په‌کی له‌وانه‌عاصی کورپی وائیل بوو ، که هه‌رچی ناوی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ برابه ، نه‌یوت : وازی لئی بیتن ، وه‌جاخ‌کویر و دوابراه ، هه‌ر که مرد باسی نه‌برپتته‌وه .. نه‌وه‌بوو سووره‌تی (الکوشر) هاته‌خواره‌وه تا دلئی نازیز بداته‌وه که خوای گه‌وره‌ناز و نیعمه‌تی زوری پی به‌خشیه‌وه و ناحه‌ز و دوژمنانی وه‌جاخ‌کویر و دوابراون ، نه‌ویش به‌تیاچوونی خوئیان و دینه‌که‌یان و ، بلاویرونه‌وه و په‌رپه‌سندنی نیسلام و سه‌رکه‌وتنی شوین‌که‌وتوانی و ، به‌رده‌وامیی نیسلام تا ناخرزه‌مان .

جاريكى تريس وه ليدى كورپ موعيره و ، نومه بيهى كورپ خهلف و ،
 نه بوجه هلى كورپ هيشام به لاي پيغهمبهرى خدا ﷺ تپه پريان كرد و دهستيان
 كرد به گالته كردن و دلشكاندى ، نه ويش زورى پى ناخوش بو ، نه وه بوو خواي
 گه وره بو دل خوشي دانه وي نه م ، هدره شه و ترساندى نه و سته م كارانه نه م
 نايه تهى نارده خواره وه :

﴿ وَلَقَدْ آسْتَفْزَىٰ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالذِّبْنَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَفْزُونَ ﴾ (الأنعام : ۱۰) .

له گه ل هم مو نه مانه ش دا پيغهمبهر ﷺ له سهر كاري پيروزي خوي به رده وام
 بو .. به زماني شيرين و به حيكمت و ژيري و سه ليقه وه مه ردمه كاني بانگ
 نه كردن و ، تا كافران دژايه تيان نه كرد ، نه م زياتر له سهر كاري پيروزي سوور و
 دامه زراو بو ..^{۱۶۰}

نه مانه هم موويان خزم و كه سي پيغهمبهرى خوا بسون .. چاكيان نه ناسي ..
 خوي و باوبا پيراني .. كه چي شياوي نيمان نه بوون .. كه وتنه دژايه تبي ، له ولاوه
 خواي گه وره خه لكى تري نه نارده و له په ناي كه عبهي پيروزدا نيماني به
 په يامه كه ي نازيز نه هينا ..

يه كي له و خواپي داوانه ناوي ضيماد بو .. جا با سهرنجي چيروكي موسلمان
 بوونه كه ي بده ين :

موسليم و به يهه قبي له نين عبباس وه خوا لي يان رازيسي بي ته خريجيان
 كردوه كه وتويه : ضيماد^{۱۶۱} - كه پياويكي هوزي نه زده شه نوته بوو^{۱۶۲} -
 هاته مه كه و ، نووشته ي بو كه سانيك نه كرد كه به هوزي جنوكه وه تيك چووبن .
 نه وه بوو بهرگويي كهوت كه سه فيهه كاني مه كه نه يانوت : موحه مه د شيت بووه .
 نه ويش پرسيسي : كوا نه و پياوه به لكو خواي گه وره به دهستي من شيفاي بو
 بنيري .

^{۱۶۰} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۳۳۵ - ۳۳۹ .

^{۱۶۱} ضيماد : له سهرده مي نه فامبي دا دوستي پيغهمبهرى خوا بووه ﷺ و ، دهستي دوكتوريشي هه بووه ، به
 تايبه تبي بو كه سيك كه جينبي دهستيان لي وه شاندي .

^{۱۶۲} نه زده شه نوته : هوزيكي ولاتي يه مهن بووه .

نهائی: تووشی موحه محمد بووم و وتم: من نووشته بو دست وه شانندی جنۆکه نه کهم و، هرکه سیش خوا ویستی له سهر بی به دهستی من شیفای نه دات، تۆش فرموو (با نووشتهت بو بکه م).

موحه محمد فرمووی: ((إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمُدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ ، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ)) . سى جار دووباره ی کرده . وتی: به خوا من وتهی کاهین و، سحر باز و، شاعیرانم بیستوون، به لām وهك نهم وتانهم نه بیستوون .. دهستت بیته با بو موسلمان بوون به یعهتت پی بدهم . نه وه بوو پیغه مبهری خواش ﷺ به یعهتت لی وهرگرت و پیی فرموو: ((وعلى قومك)) . وتی: بو قه ومه کهشم . نه وه بوو پیغه مبهر ﷺ (دواى هیجرهت) سوپایه کی ره وانه کرد و به لای قه ومه که ی ضیماددا تی پهریان کرد . نه میری سوپاکه به سریه که ی وت: تایا له م خه لکه هیچتان دهست که وتوو ه ؟ پیاوئیکیان وتی: من مه سینیه کم دهست که وتوو ه . وتی: بو یان بگی ره ره وه ، نه مانه قه ومه که ی ضیمادن .

له ریوایه تیک دا هاتوو ه: ضیماد به پیغه مبهری ﷺ وت: نهو فرمایشتانه تم بو دووباره بکه ره وه، به راستیی نه وانه گه یشتوونه ته به رزترین پله ی به لاغت . (کذا فی البدایه: ۳ / ۳۶) .

ههروه ها نه سسائی و به غهوبی و موسه ددهد له موسه ده که ی دا - وهك له (إصابة: ۲ / ۲۱۰) دا هاتوو ه - ته خریجیان کردوو ه و، نه بو نوعه می پش له (دلائل النبوة ص ۷) دا له رتی واقیدی یه وه ته خریجی کردوو ه، که وتوو یه: موحه مه دی کورپی سوله یط، له باوکیه وه، له عه بدورره حمانی عه ده وی یه وه بو ی باس کردووم که وتوو یه: ضیماد وتوو یه: بو به جی هیئانی عومره هاتم بو مه که و، له کوپرتیک دا که نه بوجهل و عوتبه ی کورپی ره بیعه و، نومه ییه ی کورپی خه له فی لی بوون دانیشتم . نه بوجهل وتی: نهم کابرایه کو مه لمانی په رته وازه کردوو ه و، پیاو ه ژیره کائمانی به سه فه ه ده رکردوون و، هه رچیمان لی مردوون به گو مپرای ده رکردوون و، خوا کائمانی عه یب دار کردوون . نومه ییه وتی: بی گو مان نهو کابرایه شیتته . ضیماد نهائی: قسه که ی دل می گرت و وتم: من پیاوئیکم چاره سه ری نه خو شیی جنۆکه نه که م .. لهو کوپره هه ستام و به دوا ی پیغه مبهری خوا دا ﷺ نه گپرام . نه وه بوو نهو رۆژه نهم دۆزی یه وه .. بو سبه ینی به دوا ی دا گپرام

و ئەبىنم وا لە پشتى (مقام) ەو ە دانىشتو ە و نويژ ئەكات .. دانىشتەم ەتا لى
 بوويە ە ، پاشان ەاتمە لاي و دانىشتەم و ، وتم : ئەى كورپى ەبدولموطەلليپ ! خيىرا
 رووى تى كوردم و فەرمووى : (ما تشاء ؟) . فەرمووى : چيت ئەوى ؟ وتم : من
 نەخۇشىيى جنۇكە چارەسەر ئەكەم ، جا ئەگەر پيىت خۇش بى چارەسەرىيى تۇيش
 ئەكەم و ، بە نەخۇشىيەكى ە ەها گرانىشى مەزانە ، چونكە ەى ە ەام چارەسەر
 كرو ە كە نەخۇشىيەكەى لە ەى تۆ گران تر بو ە و چاكيش بۆتە ە .. لە
 خزمە كانىشت ەندى سىفەتى خراپى تۆم بىست ەك بە سەفەدە ەركردنى
 ژيرە كانيان و ، پەرتە ەازە كورنى كۆمە لىان و ، بە گومرا ە ەركردنى مردوانيان و ،
 ەيب داركردنى خوا كانيان .

وتم : ئەمەش كارى كەسيكە كە شيت پيىت .

پيغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((الحمد لله أحمده وأستعينه وأؤمن به وأتوكل
 عليه ، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلله فلا هادي له ، وأشهد أن لا إله إلا الله
 وحده لا شريك له ، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله)) .

ضيماد ئەلئيت : فەرمائشيتىكم بىست كە ەرگيز ەيچ فەرمائشيتىكى لە ە چاك
 ترم نەبىستبو ، بۆيە داوام لى كرد تا بۆم دووبارە بكاتە ە ، ئەويش بۆمى
 دووبارە كورە ە . وتم : تۆ بۆچيى بانگ ئەكەيت ؟

فەرمووى : ((إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له وتخلع الأوثان من رقبتيك ،
 وتشهد أني رسول الله)) . فەرمووى : بانگت ئەكەم تا نيمان بە خوى تاك و تەنيا
 و بى شەريك بەيىنى و ، گەردنت لە پەرسىنى بتەكان نازاد بكەيت و ، شاھيىديش
 بەدى كە من پيغەمبەرى خوا .

وتم : جا ئەگەر من ئەو كارەم كرد چىم بۆ ئەبى ؟

فەرمووى : ((لك الجنة)) . فەرمووى : پاداشتت بە ەشت ئەبى . وتم : دەى
 من شاھيىدىيى ئەدەم كە جگە لە زاتى (الله) ەيچ پەرسىتىكى تر نيە و تاك و
 تەنيا و بى شەريكە و ، گەردنم لە پەرسىنى بتەكان نازاد ئەكەم و خۆم لىيان
 دائەمالم و ، شاھيىديش ئەدەم كە تۆش بەندە و پيغەمبەرى خوايت .. نىتر
 ئە ەبو ە خزمەتى پيغەمبەرى خوادا ﷺ مامە ە ەتا كۆمە لە سوورە تيىكى زۆر
 لە قورئان فير بووم ، پاشان گەرامە ە بۆ ناو قەومەكەم .

عبداللہ کی کوری عہد پورہ جمانی عہد وہی وتویہ : پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 علیہ کوری نبوطالیبی خوا لیتی رازی بی کرده ندمیری سریدیک و روانہی
 کردن و ، له شوینیک دا بیست و شتریان دست کهوتن و دایانہ بہر و ، هوالا بہ
 علیہ کوری نبوطالیب گہیشت کہ نهوانہ قومی ضیمان خوا لیتی رازی بی ،
 فرموی : بیان گپرنہوہ ، نهوانیش گپرانیانہوہ ..^{۱۱۳}

بیستہم : موسلمانہ لاوازه کان و سزای قوبہیش

ہیشتا پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم خواہنی وبقار و ہدیہ تیکی زور بوو کہ ہروا بہو
 تاسانی بہ ہموو کہسی نہویری و شہرم بکا دستہ بو بہری ، سہرہ پای نہوی کہ
 نبوطالیبی گہورہ ترین پیای خواہن ریزی قوبہیش پشتیوانی بوو و نہی پاراست .
 کہچی قوبہیش نازاریان نہدا و دژاہ تی بیان نہ کرد .. نیتہ نہبی حالی موسلمانہ
 ہہ ژارہ بی دست و کہسہ کان چوں بووی ؟ نہوان لہ حالیکی زور نالہ باردا
 نہژیان .. بت پەرستان ہیچ شیوہ کی سزادان نہما بہ کاری نہہینن ، کہچی
 موسلمانہ کان بہوپری غیرہ تہوہ شانیان دابوہ ژیر سزا و نازار و گالتہ پی کردن ..
 بہلی ، بہرژان ! لہ میژودا ہیچ کومہ لیک نہبوہ بہ وینہی ہاوہ لہ
 بہرژہ کانی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نیسلام ﷺ توشی سزا و نازار و نہشکہنجہ بووی .. بہ
 راستی سزایہ کی و ہا دران کہ چیاکان بہرگیان نہتہ گرت ، نہمہش لہ پیناوی
 تیمان دا .. بہ تاییہت بہندہ و کویلہ و ہہ ژارہ کان . نہمہش سہیر نیہ ، چونکہ
 تیمان چوو بوہ کرۆکی دلیانہوہ و ، رۆژانہ چاوہ پروانی تاسمان بوون تا وہی بیتہ
 سہر نازیز و نہوانیشی لی ناگادار بکات . لہ ہمان کات دا لہ خزمہ تی
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ﷺ چاکترین پەرورہ دیان و ہرنہ گرت و ، خزی پیشہنگی دامہ زراوی
 و ، نارام گرتن و ، بہرگہ گرتن و ، پشت گوی خستنی دنیا و ، گوی تہدان بہ سزا
 نازاری ناحہزان بوو بویان .

ریک و پیکی کارہ کہیان لہوہ دا بوو گوی بیان لہ ہیچ حہز و نارہ زوویہ کی
 دہرونیان نہبوو .. نہ پارہ و ، نہ دہسلات و ، نہ ناریانگ و ، نہ رابواردنی
 دنیایان بہ مہ بہست نہ گرتبوو .. خوش ویستنی خوا و پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 کہوتنی دینہ پاکہ کہیان تاقہ ناواتیان بوو .. ہہر نہوہندہ خوا رازی بی و ، دینہ
 پاکہ کہی گہشہ بکات و ، نادہمی بہ کان خوای خویان بناسن و ، لہ سہر ناز و

نیعمه ته کانی سوپاسی بکهن و ، خۆیان له تاوان و خراپه کان بپارێژن ، ههتا سەرفرازی قیامت بن .

خۆ نه گەر له ناو میللهت و ئوممه ته پێشینه کان دا کهسانیک - چ ژن و چ پیاو - ههڵ کهوتبن که سهرومالتیان کردبیتته قوربانیی بۆ گه یان دنی دینی خوا و ، له سههر هه موو سزا و نازاریک نارامیان گرتبێ ، وهک هاوه لانی پێغه مبهری ئیسلام ﷺ زۆر و زه به نده نه بوون ، به لکو چهند کهسانیک کی کهم بوون و ، جاری وایش بووه که ناته واوی یان لی دهر کهوتوه .

به لگه مان بۆ ئه مه چا که ترین و رێک و پێک ترینی شوین که وتوانی سه ردارمان عیسا پێغه مبه ر - سه لامی لی بی - هه وا ری به کان بوون که هه رچه نده چهند که سین کی کهم بوون ، به کیکیان - که به هو ذای نه سخه ریووطیی بوو - ناپاکیی دهره ق به پێغه مبه ره که ی کرد و ، چو هه وائی شوینی عیسا ی به و جووله کانه گه یاند که به دوا ی دا نه گه ران تا ده ستیان بکه وێ و بی کوژن . نه وه بوو خوا ی گه و ره له ده ستیان رزگاری کرد و ، بۆ ئاسمانی بهرز کرده وه ، نه گینا نه یان کوشت .. که چیی له ناو هاوه لانی دا که چنده زۆر بوون نمونه ی وه ها نیه ، به لکو به دل و به گیان خۆشیان نه ویست و ، هه موو خۆشه ویستیکیشیان به قوربان نه کرد ..

هه تا نه بوجه لی خوانه ناس که نه ی بیست که سین که موسلمان بووه و ، پایه دار و که س و کارداره ، ده ستی به بۆله ی نه کرد و دلی نه شکاند و ، پێی نه وت : وازت له دینی باویا پیرت هینا که له تو چاکتره ؟ ژیرییت به سه فیه و ، رات به هه لئه و لاواز دهر نه که یین و ، پایه شت ناهیلین . نه گه ر بازرگانیش بوایه ، نه بوجه هل پێی نه وت : بازرگانی به که ت تووشی زه ره ر نه که یین و ، مال و سامانت له ناو نه به یین .. گه ر لاوازیش بوایه ده ستی به لی دانی نه کرد و خه لکیشی هه ل نه تا نازاری بدا ..

ئه م ریوایه ته ی ئه یب ئیسه حاقیش که سه عیدی کوپی جو به ر له ئه یب عه بباس وه نه ی گێر بێتته وه ده ری نه خا که تا چ راده یه ک هاوه لانی سزا و نازاریان چه شتوه .. سه عیدی کوپی جو به ر نه لیت : په رسیارم له ئه یب عه بباس کرد : نایا بت په رسته کان نه وه نده سزا و نازاری هاوه لانی پێغه مبه ری خوا یان ﷺ نه دا که نه گه ر وا زیشیان له دین به ینا یه گله بی یان لی نه گرایه ؟ وتی : به لێ . به خوا به شیوه یه ک له یه کیکیان نه دا و ، په رسی یان نه کرد و ، تینوویان نه کرد ، له تاو لی دانی زۆر و

سهخت نهی نه توانی به ریکی دابنیشی ، به رادهیهك كه هدرچی یان بوئیستایه بیلی ، نهیوت . هتا پی یان نهوت : نایا لات و عوززا به خوی خؤ نهزانی ؟ نهویش له تاوا نهیوت : بهلی .^{۱۶۴}

هاوه لان روژ و مانگ و سالیان له ژیر نهشكه نجه و نازاردا بهسهر نهبرد و ، بهبی کولان لهسهر خواپه رستی بهرده وام بوون . بهلام بهینا و بهین لاوازی سروشتی مروژ سهری لی نه دان و هانایان نهبرده خزمه تی نازیزی نه بیترایان ﷺ و شکاتی حالی خو یان نه کرد ، نهویش نمونه ی بو نه هینانهوه و سزا و نازاری نوممه ته پیشینه کانی بو باس نه کردن تا دلایان فینك بیتهوه و تی بگن كه دینی خوا پیاری پیوانه ی نهوی كه له چیا ی سهخت خوگرتن و ، بو هیچ ره شه بایهك ملیان نه چه میتتهوه . .

له خه بابی کوری نه ره تهوه خوا لی رازی بی نه گینهوه كه وتویه : هاتمه خزمه تی پیغمبر ﷺ كه له سیبهری كه عبدها بوردهیه کی کردبووه پال پشت و ، نیمهش به دهست بت په رسته كانهوه گیرمان خوارد بوو و وتم : نایا له خوا ناپاریتتهوه بو مان ؟ دانیشتم و ، دهم و چاری سوور بوو بوویهوه و فهرمووی : ((قد كان من كان قبلكم ليمشط بأمشاط الحديد ، ما دون عظامه من لحم أو عصب ، ما يصرفه ذلك عن دينه !! ولئيمن الله هذا الأمر حتى يسير الراكب من صنعاء إلى حضرموت ما يخاف إلا الله - عز وجل - والذئب على غنمه)) . وفي رواية : ((ولكنكم تستعجلون)) . رواه البخاري و مسلم .

فهرمووی : نهوانه ی له پیش نیهوه نیمان دار بوون ، هی وایان هه بوو كه زالمان نه یان گرت و بو نهوی له دین په شیمان بیتهوه به شانیه ی ناسنین گوشت و ده ماری لاشه ی له نیسقانه کانیان جیا نه کردنهوه ، بی نهوی نه مه له دین وازی پی بهینی . جا نهم دینهش به جزیرك خوا به ناکامی نه گه یه نی كه سوار به ته نیا له صه نعاوه هتا حه ضره مهوت پروا و له هیچ نه ترسی جگه له خوی گهوره و ، له گورگیش كه هه لمهت بو مه ره کانی بهریت . بهلام نیهوه په له نه کن .^{۱۶۵}

نیستهش با چند دیمه نیکی نهو سزا و نازاره زوره ی كه ساله ها هاره له کول نه دهره کان به دهست قوره ی شهوه چه شتیان بجهینه روو .

^{۱۶۴} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۳۴۰ - ۳۴۱ .

^{۱۶۵} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۳۴۱ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۸۰ .

سەرەتا با باسى كەمى ۋە سزا و نازارە بىكەين كە بىلال چەشتى :
 بىلالى كۆرى رەباح خەبەشىيە و داىكىشى ناوى ھەمامە بووہ و ، بەندەى
 نۇمەبىيەى كۆرى خەلەف بووہ . نۇمەبىيە پىاويكى زېرى دۆرەق بووہ و ، ھەرچىيى
 پىيى بلىيى رەھم و سۆزى مەزفانە لە دلئى ئەودا نەبووہ ..

ئىمام نەھمەد و ئىبن ماجە لە ئىبن مەسعودوہە خوا لىيى رازىيى بىي تەخرىمىيان
 كەردوہە كە وتوويە : ھەوت كەس يەكەم جار ئىسلامىيان ناشكرا كەرد : پىئەمبەرى
 خوا ﷺ و ، ئەبۇبەكر و ، عەممار و ، سۇمەبىيەى داىكى و ، سۇھەيب و ، بىلال و ،
 مىقداد خوا لىيان رازىيى بىي . جا پىئەمبەرى خوا ﷺ بە ھۆى مامەبىوہە خوا
 ئەي پاراست و ، ئەبۇبەكرىش بە ھۆى قەومەكەبىوہە خوا ئەي پاراست . ئىتەر ئەوانى
 تىريان بىت پەرىستەكان ئەيان گرتن و زىيى ئاسنىينىيان ئەكەردە بەريان و لەبەر خۆردا
 ئەيان سۇوتاندن و ئەيان تەواننەوہ ، بە رادەبەك ھەر يەكەيان ئەوہى بە دەمدا ھات
 كە ئەوان ئەيان ويست ، جگە لە بىلال كە لە پىئاوى خوادا خۆى لەبەر چاۋ
 كەوتبوو و ، خەلكەكەشى بەلاۋە ھىچ بوو . ئەوہ بوو ئەويان گرت و دايانە دەست
 مىنالان (ديارە بە دەست و پىيى بەستراوہە) و ، ئەوانىش بە كۆلانەكانى
 مەككەدا ئەيان سۇوراندەوہە و ، ئەويش ئەيوت : ((أَحَدٌ ، أَحَدٌ)) .^{۱۶۶}

لە رىوايەتەكەى ئەبونوعەيم لە (الحلية) دا بەم شىئەبە ھاتوہە : بەلام ئەوانى
 تر ، زىيى ئاسنىينىيان لەبەر ئەكەردن و لەبەردەم خۆردا ئەيان تەواننەوہ ، تا ئەوہ بوو
 ئەوہندەى كە خوا ويستى لەسەر بوو تەنگىيان پىي ھەل چنرا ، ئەويش بە گەرمەى
 ئاسن و خۆر و ، كاتى عىشاش ئەبوجەھل لەئەنتى خىۋى لىي بىي بە
 ھەرىبەكەبىوہە ئەھاتە لاىان و دەستى بە جىئو پىدان و سەرزەنشت كەردىيان ئەكەرد .
 دەربارەى بىلالىش ھەۋالەكەى ئەمەى زىاتر بوو : پەتەيكىيان ئەخستە مىلى و لە
 نىۋان دوو چىاكەى مەككەدا (چىاي ئەبوقەبەيس و چىاي سۇور) ئەيان
 سۇوراندەوہە .^{۱۶۷}

زوبەيرى كۆرى بەككارىش لە عورەى كۆرى زوبەيرەوہ رەھمەتى خىۋى لىي بىي
 تەخرىمىي كەردوہە كە وتوويە : بىلال بەندەى كچىكى نەوہى جومەح بوو و لەسەر
 لەمە سۇورەوہ بووہكەى مەككەدا سزايان ئەدا و پىشتىيان ئەنۇوساند بە لەمە

^{۱۶۶} مسند الإمام أحمد : ۱ / ۴۰۴ و سنن ابن ماجه : ۱ / ۱۴ .

^{۱۶۷} الحلية : ۱ / ۱۴۰ و أخرجه ابن سعد : ۲ / ۱۶۶ عن مجاهد بنحوه .

گهرمه که دا تا شهریک بۆ خوا برپار بدا ، نهویش نهیوت : أَحَدٌ ، أَحَدٌ . که وهره قهش ^{۱۶۸} به لای دا تیّ نه پهرپی و بیلال لهو حالته دا بوو ، نهیوت : به لئی ، بیلال أحد أحد ! به خوا نه گهر بی کوژن قه بره که ی نه که مه جیی سۆز و به زهیی خوا . و هذا مرسل جيد کذا في الإصابة (۳ / ۶۳۴) .

ئومه ییه تاوان بار بهوپه پری بی ویژدانی یه وه بیلالی له سهر نهو له مه سووره وه بووه پاڤ نه خست ، که نهو له مه نه وه نده گهرم بوو گۆشتی نه برژاند . پاشان فهرمانی نه دا بدرده زله که یان نه خسته سهر سنگی و پاشان پیی نهوت : به خوا ، نه بیّ هدر وای نهیته وه تا یا نه مری ، یان به موحه مه د کافر بیته وه و ، لات و عوززا بپه رستی .

بیلال باکی له م سزا و نازار و هه ره شان نه بوو ، به لکو بهوپه پری یه قینه وه پشتی به خوا به ستبوو و ، بهوپه پری قه ناعه ته وه به راستیی ریبازه که ی هه رده م خه ریکی دووباره کردنه وه ی ((أحد .. أحد)) بوو . به مه تالیی سزا و نازار تی که ل به شیرینی نیمان نه بوو و ، سه ره نجام شیرینی نیمان به سهر تالیی سزا و نازار دا زال نه بیّ . بیلال نهیوت : نه گهر وشه یه کی ترم بزانیایه که له ((أحد أحد)) زیاتر پییان ناخۆشه نه م وت .

بۆ ماوه یه کی زۆر ئومه ییه هه موو جوړه سزایه کی بیلالی نه دا ، تا نه وه بوو رۆژیکیان نه بو به کری صدیق خوا لیی رازی بیّ به لای بیلال دا تیپه پری کرد و به ئومه ییه ی فهرموو : نه وه ده رباره ی نهو هه ژاره له خوا ناترسیت ؟ هه تا که ی ؟! وتی : توّ خه سارت گیپراه ، ده ی له وه ی که نه ی بیینی رزگاری بکه . فهرمووی : وا نه که م . به نده یه کی ره ش پیستم هه یه که لهو نازاتر و به هیژتریشه و ، له سهر دینه که ی خۆته و نه ت ده میّ له بری بیلال . وتی : وا قبو لّم کرد . فهرمووی : با بۆ توّ بیّ . نه وه بوو نه بو به کری سه ردارمان خوا لیی رازی بیّ به نده که ی خۆی دایه و ، له جیاتی دا بیلالی وه رگرت و ، له رتی خوا دا نازادی کرد ..

له ریوایه تی تریش دا هاتوه که به جهوت یان پینج ئۆقیه زیو کړیو یه تی و نازادی کردوه .

^{۱۶۸} . به پیی نه م ریوایته وا ده رنه که وی که تا ماوه یه که له ژیان دا مایی ..

ئەوھبوو پېش تر ئەبۇبەكر شەش بەندەھى موسلمانى تى كېرى بوون و ئازادى
كردبوون و بىلال ھوتەمىيان بوو ..^{۱۶۹}

ھەرۋەھا ھەمامەھى داىكى بىلال و ، عامىرى كۆرى فەھىرە و ، داىكى ، يان
خوشكى و ، ئەبۇفەككەھ و ، ئومعونەيس و ، لەطىفەھى كچى و ، لوبەينەھى
كەنيزەھى مەونىلى كۆرى ھەبىب و ، زەنيرەھى ئازاد كردوون خوا لە ھەموويان
رازى بى .

لەو رۆژەدا ئەو ھەژارانە لە خويان ئەويست پاروويەك نانى بەندايەتەي يان دەست
بەكەھى ، كەچى كە خۆرى نىمان ھەل ھات ، خىرا دلە پاكەكانيان ، كە وەك دلئى
زالمان بە زولم رەش نەبوو بوونەھە ، تەسلىمى سوپاي نىمان بوون و ، بوونە
سەربازى خۆنەويستى فېداكارى نىمان ، تا بىنە پېشەنگى ھىدايەت تا
مرۆفائەتەھى خاھى خۆى بناسى و ، لە سەرشۆرى ھەردوو دنيا سەرفراز بىت ..
عەھمىرى كۆرى ياسر و ، ياسرى باوكى و ، سومەبىھى كچى خوباطىش كەوتنە
بەر پلارى قورەھىش ..

ياسر ھاوپەيمانى ئەبۇھودەيفەھى كۆرى موغىرە و ، سومەبىھى كەنيزەھى كى بوو ،
لە يەككى مارە بېرىن و عەھمىريان بوو و ، دوايىش ياسرى ئازاد كرد .. كە نىسلام
ھات ھەرسىكىيان موسلمان بوون و ، كافرانى قورەھىش - لە سەروو ھەموويانەھە
ئەبۇجەھل - كە پىيان زانن ھەموو رۆژى لە مال دەريان ئەكردنە دەشت ھەتا
سزايان بەدەن و ، لەسەر ئەو لەسە سوورەھە بووھى مەككە لاشەيان داخ بىكرى و ،
ئەوانىش زىتى ئاسنيان لەبەر ئەكردن ، كەچى كۆلئان نەئەدا ..

طەبەرائى و ھاكم و بەبەھقىي و نىبەن عەساكر لە جابىرەھە خوا لىتى رازى بى
تەخرىمىيان كردوھە كە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەلاى عەھمار و كەس و كارەكەھىدا
تىتەپەرى و ئەوانىش سزا ئەدران ، ئەھى فەرموو : ((أبشروا آل ياسر فإن موعدكم
الجنة)) . ئەھى فەرموو : خاوخىزانى ياسر مژدەھتان لى بى ، بەئىنى بەھەشتتان
دراوھەتى .

لە عوشمانىشەھە خوا لىتى رازى بى ئەگىرنەھە كە فەرموويە : لە كاتىكدا
لەگەل پىغەمبەرى خوادا ﷺ لە بەطحاء بەرپۆھە ئەچووين ، ئەبىنن وا عەھمار و

^{۱۶۹} السيرة النبوية لأبي شهبه : ۱ / ۳۴۱ - ۳۴۲ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۷۴ - ۴۷۷ ، والرقيق

باوکی و دایکی له بهر خۆردا سزا نه درین بۆ نه وهی له نیسلام ههڵ بگهڕێنهوه .
 باوکی عه‌مار وتی : نهی پیغه‌مبه‌ری خوا ! هه‌میشه هه‌ر واین ! فه‌رمووی :
 ((صبراً یا آل یاسر ! اللهم اغفر لآل یاسر ، وقد فعلت)) . فه‌رمووی : نهی
 خاوخیزانی یاسر ! نارام بگرن .. خوايه ! له خاوخیزانی یاسر خو‌ش ببه و ،
 لی‌شیا‌ن خو‌ش بوویت .

هه‌روه‌ها حاکم له عه‌بدو‌ل‌لای کورێ جه‌عه‌ره‌وه خوا لی‌یا‌ن رازی‌ی بی ته‌خریجی
 کردوه که وتوو‌یه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌لای یاسر و عه‌مار و دایکی عه‌ماردا
 تی‌په‌ری و نه‌وانیش له‌سه‌ر خوای گه‌وره سزا نه‌دران . پی‌ی فه‌رموون : ((صبراً یا
 آل یاسر ! صبراً یا آل یاسر ! فإن موعدکم الجنة)) . فه‌رمووی : نهی خاوخیزانی
 یاسر ! نارام بگرن ، به‌لێنی به‌هه‌شتان پی دراوه . کاتی‌کیش که عه‌مار دادی کرد
 و وتی : نهی پیغه‌مبه‌ری خوا ! سزا و نازار به‌یه‌کجاری‌ی کاری کردۆته سه‌رمان ،
 نه‌ویش فه‌رمووی : ((إصبر أبا یقظان ! اللهم لا تعذب من آل یاسر أحداً بالنار)) .
 فه‌رمووی : نهی عه‌مار ! نارام بگه‌ره . خوايه له خاوخیزانی یاسر هه‌یچ که‌س به
 ناگر سزا نه‌ده‌یت .. نه‌بوجه‌ه‌لی له‌عه‌نه‌تیی‌ش به‌لای سومه‌یه‌دا تی‌په‌ری کرد که
 له‌سه‌ر خوا سزا نه‌درا ، حه‌ریه‌یه‌کی دا له عه‌وره‌تی و به‌وه شه‌هید بوو . سومه‌یه
 یه‌که‌م که‌س بوو له‌سه‌ر نیسلام شه‌هید کرا . نه‌وه‌نده‌شی پی نه‌چوو یاسریش له ژیر
 نی‌شی سزا و نازاردا گیانی له ده‌ست دا .

خیزانی‌کی بی‌که‌س و بی‌په‌شتیوان رۆژانه نه‌برانه ده‌ره‌وه و له‌سه‌ر لمی سووره‌وه
 بوو پال نه‌خران و هه‌تا ئی‌واره سزا نه‌دران .. ئی‌واره نه‌هه‌یترانه‌وه ماله‌وه ، بی
 نه‌وهی که‌سێک هه‌بی یارمه‌تی‌یا‌ن بدات ، یا‌ن دل‌یا‌ن بداته‌وه .. نه‌مه‌ش هه‌مووی
 له پیناوی خوادا ..

ماوه‌یه‌کی زۆر نه‌مه به‌رده‌وام نه‌بی ، تا رۆژنێکیان دایکی به‌سالا‌چووی
 بی‌خزمه‌ت و بی‌تاز به‌حه‌ریه‌ی نه‌بوجه‌ه‌لی بی‌دین شه‌هید نه‌کری .. خو‌ینه‌ پیرۆزه‌که‌ی
 نه‌رژێته سه‌ر لمه سووره‌وه بووه که .. گیانی پیرۆزی ده‌رنه‌چی .. دوا‌ی ماوه‌یه‌کیش
 یاسری پیری بی‌هه‌یز و لاواز له ژیر نه‌شکه‌نجه و سزا و نازاردا گیانی ده‌رنه‌چی ..
 عه‌مار به‌ته‌نیا مایه‌وه .. دایکی و باوکی هه‌موو که‌سیکی بوون ، نه‌وانیش
 به‌جی‌یا‌ن هه‌شت .. تارمایی کوشتن و مردنی دایک و باوکی کاریکی زۆری کرده
 سه‌ر ده‌روونی .

دوای ئەوھ سزای عەمار ئەوھەندە زۆر کرا كە ناچار بوو قسە بە پێغەمبەری
 خوا ﷺ بلیت .. وتەى كافرپوون بە زمانیا دیت ، بەلام دلتى پر له ئیمان بوو ..
 ئەبونوعەیم لە (الخلية : ۱/۱۴۰) دالە ئەبوعوبەیدەى كوپرى موحمەدى كوپرى
 عەممارەوھ تەخریجى کردووھ كە وتووێه : بت پەرستەكان عەماریان خوا لیتى
 رازىی بى گرت و دەست بەردارى نەبوون هەتا قسەى بە پێغەمبەرى خوا ﷺ وت و
 ناوى خواکانیانى بە چاکە برد .. کاتى كە هاتە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ
 فەرمووى : ((ما وراءك ؟)) . فەرمووى : دەنگ و باست چى یە ؟ ئەلتى : خراپە ،
 ئەى پێغەمبەرى خوا ! دەست بەردارم نەبوون هەتا بە خراپە ناوى تۆم برد و ناوى
 خواکانیانیشم بە چاکە برد . پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((فكيف تجد
 قلبك ؟)) . فەرمووى : دلّت چۆنە ؟ وتى : دلّم پر له ئیمان و دامەزراوھ .
 فەرمووى : ((فإن عادوا فعد)) . فەرمووى : ئەگەر داوايان لى کردیتەوھ ئەوھ
 دووبارە بکەرەوھ ..

ئین سەعدیش (۳ / ۱۷۸) لە موحمەدەوھ تەخریجى کردووھ كە : پێغەمبەر ﷺ
 تووشى عەمار بوو كە ئەگرىا . پێغەمبەرى خوا ﷺ هەردوو چاوى عەمارى سڤین و
 ئەى فەرموو : ((أخذك الكفار فَعَطَوْكَ في الماء ، فقلت كذا وكذا ، فإن عادوا فقل
 ذاك لهم)) .

فەرمووى : كافرەكان گرتیتیان و نوقمى ژیر ئاویان کردیت ، تۆش وەها و
 وەهات وت ، ئەگەر داوايان لى کردیتەوھ ئەوھیان بۆ بلیرەوھ .

هەروەها ئین سەعد (۳ / ۱۷۷) لە عەمرى كوپرى مەیمونەوھ تەخریجى کردووھ
 كە وتووێه : بت پەرستەكان عەمارى كوپرى یاسریان بە ئاگر سووتاند . ئەلتى :
 پێغەمبەرى خوا ﷺ بەلایا تى پەرى ئەکرد و دەستى بەسەر سەریا ئەهیتنا و
 ئەى فەرموو : ((يا نار ! كوني برداً وسلاماً على عمار كما كنت على إبراهيم عليه
 السلام ، تقتلك الفئة الباغية)) .^{۱۷۰} فەرمووى : ئەى ئاگر ! وەك سارد و
 سەلامەتییى بووى بۆ ئیبراھیم سەلامى لى بى وەهاش بە بۆ عەمار .. دەستە لە
 سنوور دەرچووھ كە ئەت كوژى .

لە كاتىكدا كە عەمار ناچارى وتنى هەندى قسە بوو ، خەلك كەوتنە باسى
 ئەوھى كە عەمار كافر بوویەوھ ، بەلام كە پێغەمبەرى خوا ﷺ هەوالەكەى بیست

^{۱۷۰} ((تقتلك الفئة الباغية)) . بوخارى و ، موسليم و ، تیرمىذى و ، نەجمەدیش تەخریجیان کردووھ .

به ورهیه کی به رزوهه باسی عه ماری کرد و فرموی : ((کلا ، اِنَّ عَمَّارًا مُلِيَءٌ اِيْمَانًا مِنْ مَفْرَقِ رَاسِهِ اِلَى اُخْمَصِ قَدَمِهِ ، وَ اِخْتَلَطَ الْاِيْمَانُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ !!))
 فرموی : نه خیر ، عه مار هه له ته وقه سه ریه وه تا په نجهی پی پی پره له نیمان و ، نیمان تیکه لئی گوشت و خوینی بووه .

پاشان قورنانی پیروزی هاته خواره وه تا ده ری بخا که عه مار و هاوچه شنانی ، ته گه رچی ناچاریش بکرین ، دلیان پر له نیمانه و خوا له وانه ناره نجهی :

﴿ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهِ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴾ (النحل : ۱۰۶)

تایه ته که هه ر هه شه له وانه نه کات که له دوا ی نیمان هینان به خوا ی گه وره کافر ته بنه وه و ، خو شه ویستی بی بو کوفر ده رته برن ، ته وانه خوا غه زه بیان لی ته گری و عه زاب و سزایه کی سه ختیشیان بو ناماده کراوه ، جگه له وانه ی که به زور کوفریان پی ته وتری و ، ناو کرۆکی دلیان پر په تی له نیمان .

ته مه روخسه تیکی خوا یی بوو بو هه ر نیمان داریک که به ده ست خوانه ناسانه وه گیری خواردی و ، ناچار ی بکه ن و ته ی نه شیواو ده ربری .

هه روه ها یه کیکی تر له و موسلمانه بی ده سه لاتانه ی که له سه ر خواناسیی سزای سه ختیان له لایهن قور هه شه وه پی ته چیژرا و ، یه کی بوو له وانه ه که هه ر زوو به زوو نیمانی هینا بوو ، عامیری کوری فه هیره بوو .

عامیر شوانی مه ره کانی ته بو به کر بوو و ، له رۆژی کۆچ کردنی پیغه مبه ری خوادا ﷺ یار مه تی دان و هاوه لئی ریگه شیان بوو تا مه دینه بوو ته وه ی خزمه تیان بکات . به شداریی به در و توحودی کرد و ، له بیری مه عونده ا شه هید کرا .

یه کیکی تر له وانه ی که سزایان چه شت ته بو فه کیهه بوو ، که ناوی ته فله ح بووه . ته می ش ته و رۆژه موسلمان بوو که بیلالی تیدا موسلمان بوو . ته فله ح به نده ی نازاد کراوی نه وه ی عه بدود دار بوو ، ئومه بییه ی کوری خه لف سزای ته دا .. په تیان ته خسته هه ر دوو پی پی و رایان ته کیشا . سه ره نجم ته بو به کر له پی ناوی خوادا کپی و نازادی کرد .^{۱۷۱}

^{۱۷۱} السیرة النبویة لأبسی شهیة : ۱ / ۳۴۲ - ۳۴۴ ، و شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۴۷۷ - ۴۷۹ ، والرئیق المختوم : ۹۰ .

ئىبن سه‌عدىش (۳ / ۳۷) له موچه‌مەدى كورپى ئىبراھىمى تەيمى يەوہ تەخرىجى كردووہ كه وتووہ : كاتىك كه عوشمانى كورپى عەففان خوا لىي رازىي بى موسلمان بو ، حەكەمى كورپى ئەبولعاصى كورپى ئومەييە ،^{۱۷۲} كه مامەى عوشمان بوہ ، ئەى گرى و بە پەتىك توند ئەى بەسەتتەوہ و پىي ئەلى : ئايا ئەتەوى پشت لە دىنى باوبايرت هەل بكهيت و شوين دىنىكى داھىتراو بكهويت ، بەخوا هەتا واز لەو دىنە نەھىنى دەست و پىت ناكەمەوہ . عوشمان فەرموى : بەخوا ! ھەرگىز وازى لى نەھىنم و دەست بەردارى نايم . كه حەكەم دىتى وا لەسەر دىنى خۆى دامەزراوہ وازى لى ھىتا .

ھەرۆھە بوخارىيش لە (التارىخ) دا لە مەسعودى كورپى حىراشەوہ خوا لىي رازىي بى تەخرىجى كردووہ كه وتووہ : لە كاتىك دا كه لە نىوان صەفا و مەرۆھەدا خەرىكى طەواف بووين سەيرمان كرد وا خەلكىكى زۆر شوين گەنجىكى لاوچاك كەوتوون كه دەستى بە مليەوہ بەستراوو . وتم : ئەمە چىيەتى ؟ وتیان : ئەمە طەلھەى كورپى عوبەيدوللايە ، لە دىن ھەرگەراوہ . ژنىكىش بە دوايەوہ بۆلە بۆلى بوو و جنىوى پى ئەدا . وتم : ئەى ئەمە كىيە ؟ وتیان : صەعبەى كچى حەضرەمىيە و داىكيەتى . (كذا في الإصابة : ۳ / ۴۱۰) .

ھەرۆھە حاكەميش لە (المستدرک) دا (۳ / ۳۶۹) له ئىبراھىمى كورپى موچه‌مەدى كورپى طەلھەوہ تەخرىجى كردووہ كه وتووہ : طەلھەى كورپى عوبەيدوللا خوا لىي رازىي بى پىمى وت : گەشىتمە بازارى بوصرا ، ئەبىنم وا راھىبىك لە پەرسىتگا كەى داىە و ئەلى : لە خەلكى ھاتووى ئەم ھەرزە پرسىيار بكن ، بزائن ئايا كەسىكى خەلكى حەرمەى مەككىيان تىايە ؟ طەلھە خوا لىي رازىي بى فەرموى : بەلى ، من . وتى : ئايا ئەحمەد ھەركەتووہ ؟ ئەلى : وتم : ئەحمەد كىيە ؟ وتى : كورپى عەبدوللاى كورپى عەبدولموطەللىب . ئەمە ئەو مانگەيە كه تىايا ھەرنەكەوى و دوا پىغەمبەرىشە . لە حەرمەدا ھەرنەكەوى و بۆ شوينى دارخورما و بەردى رەشى كوناوبى و خۆلى تاودار و خۆيوابى كۆچ نەكات . نەكەى بەئىلى كەس پىشت بكهوى بۆ لاى . طەلھە ئەلى : ئەو قسەيەى چووہ دلمەوہ ، بۆيە بە پەلە كەوتە رى ھەتا گەشىتمەوہ مەككە و وتم : ھىچ شتىكى تازە رووى

^{۱۷۲} ئەم حەكەمە باوكى مەروانى باوكى عەبدولمەلىكە و نەوہى ئومەييەش بەرەو ھەچەى ئومەييەى باپىرى حەكەم .

داوه ؟ وتیان : به لئی ، موحه ممدی کوری عه بدوللای نه مین داوای پیغه مبه رایه تیی نه کات و کوری نه بوقوحافه ش شوینی که وتوه . نه لئی : له مالّ ده رجووم و خوّم که یانده لای نه بویه کر خوا لئی رازی بی و تم : شوینی نه م پیساره که وتوری ؟ فرموی : به لئی ، توّش بچؤ بو لای و شوینی بکه وه ، چونکه بو سهر حهق بانگ نه کات . له وی طلمه هه والی راهیبه که ی بو نه بویه کر گپرایه وه . نه بویه کر هه ستا و طلمه ی برده خزمه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ و طلمه موسلمان بوو و ، وتی راهیبه که شی بو پیغه مبه ری خوا ﷺ گپرایه وه و پیغه مبه ری خواش ﷺ به وه دلّ خوّش بوو . جا که نه بویه کر و طلمه موسلمان بوون نه وفه لی کوری خو ه یلیدی عه ده ویی گرتنی و به په تیّک هه ردو کیانی به ست به یه که وه و نه وه ی ته می یش به رگریی لیان نه کرد .. نه وفه لی کوری خو ه یلید نازناوی « شی ری قوره یش » ی لیّ نرابوو و ، قوره یشیش نه بویه کر و طلمه ی ناوان (القرینین) واته جووته به یه که وه به ستراوه که .. له ریوایه ته که ی به یه قیی دا هاتوه که پیغه مبه ر ﷺ فرمویه : « اللهم ! اَكْفِنَا شَرَّ ابْنِ الْعَدْوِيَّةِ » . فرموی : خواجه ! شه ری نه وفه ل مان لی لا بده ی .

هه روه ها نه بو نوعیم له (الحلیة : ۱ / ۸۹) دا له نه بوئه سو ه ده وه ته خریمی کردوه که وتویه : زوبهیری کوری عه ووام خوا لئی رازی بی که هه شت سالان بوو موسلمان بوو و ، له ته مهنی هه ژده سالییش دا کۆچی بو مه دینه کرد . نه وه بوو مامه ی زوبهیر زوبهیری له ناو حه سیریکی پیچراوه دا هه لّ واسیی و له ژیره وه دوو که لئی نه دا و پیی نهوت : بگه رپیره وه بو سهر کوفر و ، زوبهیریش نه یوت : هه رگیز کافر نابه وه .^{۱۷۳}

خه ببایی کوری نه ره ته تیش به نده ی ئوم نه ناری کچی سیباعی خو زاعیی بوو و ، بت په رسته کان هه موو جوّره سزایه کیان نه دا و ، قژی سه ریان رانه کیشا و ، به توندیش ملیان نه چه مانده وه .. چه ندین جار به سهر سه کله وه به پشتا پالیان نه خست و به ردیکیشان نه خسته سهر سنگی تا نه توانی هه لسیته وه .^{۱۷۴}

نه بو نوعیم پیش له (الحلیة : ۱ / ۱۴۴) دا له شه عبی یه وه ته خریمی کردوه که وتویه : عومهر خوا لئی رازی بی پرسیری له بیلال کرد که له لایه ن بت

^{۱۷۳} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۱ - ۴۷۱ - ۴۷۳ .

^{۱۷۴} الرحيق المختوم : ۹۱ .

پدرستانه وه چ نارہ حەتى يەكى تووش بووه ، خەببائيش وتى : ئەى ئەمىرى ئيمان داران ! سەيرى پشتەم بگه . عومەر فەرمووى : تا ئەمپۇر شتى وه هام نەديوه . وتى : تاگرتيكيان بۇ كەردمەوه كه به چەورايى پشتەم كوژايەوه .^{۱۷۵} با دەربارەى موسلمان بوونى ئەبوذەپرى غيفارايى و سزادائيشى شتى بخەينه بەر چاو :

بوخارايى (۱ / ۵۴۴) له ئين عەبباس وه خوا لىيان رازيى بى تەخرىمى كەردوه كه وتوويه : كه هەوالى رهوانە كەردنى پىغەمبەرى خوا ﷺ به ئەبوذەپر گەيشت بە براكەى (كه ناوى نەنيس بووه) وت : سوار به بۇ مەككە و هەوالى ئەو پياوهم بۇ بزانه كه وهەى راگەياندوه پىغەمبەرە و له ئاسمانه وه وهىيى بۇ ديت و ، گوئ له قسەكانى بگره و پاشان وهروه بۇ لام . براكەى كهوتە رى هەتا هاتە خزمەتى و فەرمائيشى لى بيست و ، پاشان گەرايه وه بۇ لاي ئەبوذەپر و پىي وت : فەرمانى به رهوشته جوانەكان ئەدا و فەرمائيشتىكىشم لىي بيست كه له شيعر نەئەچوو . وتى : دلّم ئارى نەخواردوه وه ئەوهى ويستم دەستم نەكەوت .

بۇ ئەمە ئەبوذەپر تويشووى پىچايەوه و جەوهندەيهكى پر له ئاو كرد و خۆى گەيانده مەككە و هاتە مزگەوت و به دواى پىغەمبەردا ﷺ گەرا و نەشى ئەناسى و پىيشى ناخۆش بوو هەوالى بېرسى ، هەتا ئىوارەى لى هات و بۇ خۆى پال كەوت . ئىمام عەلىيى خوالىي رازيى بى چارى پى كەوت و زانىي كه غەرييه . كه چارى پى كەوت كهوتە شوينى و ، برديه مائەوه و ، هەتا بەيانىي هيچ كاميان پرسياريان له يەك نەكرد . پاشان جەوهنده و تويشووه كەى هەل گرت و گەرايه وه بۇ مزگەوت و ، ئەو رۆژەش هەروا مايەوه و هەتا ئىواره پىغەمبەر ﷺ نەى دىي . ديسان چوووه شوينى پال كەوتنەكەى و ، ئىمام عەلىيى بەلايا تى پەپرى و فەرمووى : ئەى نەبى كابرە مەنزلى خۆى بزانى ؟ هەللى ساند و برديه وه ، بى ئەوهى هيچ كاميان پرسيار له هاوهلەكەى بكات ، تا رۆژى سى هەم هاتە بەروه . ديسان ئىمام عەلىيى برديه وه و لەوى مايەوه و ، پاشان فەرمووى : بۆم باس ناكەى بۇ چيى هاتووى ؟ وتى : ئەگەر بەلّين و پەيانم بەدەيتى كه پيشانم بەدى پىت ئەلّيم . بەلّينى دايە و ئەويش هەوالى پى دا . فەرمووى : بەللى ، ئەوه راستە و پىغەمبەرى خوايه . كه رۆژمان لى بوويه وه شوينم بگهوه ، جا

نه گهر شتیکم بینی که بۆ تو مه ترسیی تیدا بیت ، نهوا وهک ناو برپۆم هه لوتیسته ده کهم و ، گهر رویشتم شوینم بکهوه ههتا من له کوی چوومه ژوروهه تویش بییته ژوروهه . نهویش به گوئی کرد و ، به دوايا کهوته ری ههتا نیمام چووه خزمهتی پیغه مبهه ﷺ و نهویش له گه لئی چووه ژوروهه . فرمایشته کانی لئی بیست و ههر له شوینی خۆی دا موسلمان بوو . پیغه مبهه ﷺ پیتی فرموو : ((إِرْجِعْ إِلَى قَوْمِكَ فَأَخْبِرْهُمْ حَتَّى يَأْتِيَكَ أَمْرِي)) . فرمووی : برپورهه بۆ ناو قهومه کهت و ههوالیان بدهری و چاوه روان به ههتا فرمانت بۆ نه نیرم .. وتی : بهو خواهی گیانمی به دهسته ! له ناو کۆپ و کۆمه لئی قورهیش دا ته وحید به دهنگی بهرز ناشکرا نه کهم . هاته دهرهوه و خۆی گه یانده مزگهوت تا توانیی به دهنگی بهرز قهراندی : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ . نیتر خه لکه که ههستان و دهستیان به لیدانی کرد ههتا دایان به زهویی دا .. له ولاره عه بیاس هات و خۆی دا به سه ری دا و باوه شی پیا کرد و وتی : تیاچن ! نازانن نه مه له هۆزی غیفاره و ، وا له سه ره پیتی بازرگانه کانی شامتان دا ؟ له دهستیان رزگاری کرد . بۆ سبهینی به هه مان شیوهی کردهوه و ، دهستیان به لیدانی کردهوه و هه ل چوون به گژی دا و ، دیسان عه بیاس فریای کهوتهوه .

ههروهها بوخاریی (۱ / ۵۰۰) بهم شیوه ریوایه تی کردوهه : وتی : نهی کۆمه لئی قورهیش ! من شاهیدی نه دهه که جگه له زاتی (الله) هیچ خوایه کی تر نیه و شاهیدییش نه دهه که موحه ممد بهنده و پیغه مبهه ری نهوه .. وتیان : ههست بۆ نهو له دین وهرگه پاره . نهوه بوو ههستان و ههتا لییان نه دام که بمرم ، جا عه بیاس فریام کهوت و خۆی دا به سه رم دا ، پاشان رووی تی کردن و وتی : تیاچن ! پیاویک له هۆزی غیفار نه کوژن و بازرگانیی و هاتوچۆشتان له سه ر خاکی غیفاره ؟ نیتر وازیان لیم هینا . که رۆژم لئی بوویهوه ، دیسان گه پامهوه و نهوهی که دوینی و تم دووباره م کردهوه . وتیان : ههست بۆ نهو له دین وهرگه پاره . نهوه بوو وهک دوینیان لئی کردهوه و ، عه بیاس فریام کهوتهوه و ، خۆی دا به سه رم دا و ، قسه کهی دوینی پئی وتنهوه .

ههروهها موسلیم (۲ / ۲۵۹) له ریی عه بدوللای کوری صامیت هوه ، له نه بوذه پاره خوا لییان رازیی بئی تهخریمی کردوهه که تیايا هاتوهه : براکه م کهوته ری و خۆی گه یانده مه کهه و که گه پراهه پیمی وت : چوومه مه کهه و چارم به

پياويك كهوت كه خەلكى پىيان ئەوت لەدىن وەرگەراو ، كه له هەموو كەسىك زياتر له تۆ ئەچوو . ئەلئى : هاتمه مەككه و ئەبىنم پياويك ناوى ئەبا . وتم : ئەو له دىن وەرگەراوه له كوئىيه ؟ كابرا دەنگى بەسەرم دا بەرز كردهوه و وتى : لەدىن وەرگەراو ! له دىن وەرگەراو ! خەلكەكە هېرشىيان كرده سەرم هەتا وەك بتى بە خوئىنى قوربانىيى سووركراويان لى كردم . ئىتر له نىوان كەعبە و پەردەكانى دا خۆم حەشار دا و ماوهى پانزە شوو و رۆژ (له رىوايه تىكى ترى موسليم دا سىي شوو و رۆژ هاتوو) لەوى مامەوه ، بەبى نان و بەبى ناو جگە له ناوى زەمزەم . ئەلئى : پىغەمبەرى خوا ﷺ و ئەبويه كر خوا لىي رازىي بى تووشمان بوون و چوونه كەعبەوه دە بەخوا ! من يەكەم كەس بووم كە بە سەلامى ئىسلام سەلامم كرد ، وتم : السلام عليك يا رسول الله ! فرموى : ((وعليك السلام ورحمة الله ! من أنت ؟)) فرموى : تۆ كىيت ؟ منىش وتم : پياويكەم له نەوهى غىفار . هاوئەكەى (كه ئەبويه كر بو) فرموى : تىزىم بده ئەى پىغەمبەرى خوا ! با ئەمشەو مياوتم بىت . ئەو بوو لەگەل خۆى دا بردمىهوه بۆ مائەوه له باشورى مەككەدا و ، چەند مشتىك ميوژى دامى . ئەلئى : گەرمامەوه بۆ لای براكەم و هەوائى ئەو شەم داىه كه من موسلمان بووم . وتى : منىش لەسەر دىنى تۆم . هەردووكمان چووین بۆ لای داىكمان ، ئەویش وتى : منىش لەسەر دىنى ئىتووم . ئەلئى : هاتم بۆ لای خزمەكانم و بانگ كردن ، ئەوانىش هەندىكىيان شوينم كهوتن .

هەروەها ئەبونوعەيم له (الخلية : ۱ / ۱۵۸) دا له رىي ئىبن عەبباس هوه خوا لىيان رازىي بى ، له ئەبوذەررەوه خوا لىي رازىي بى تەخرىجى كردوو كه وتوويه : له مەككەدا له خزمەتى پىغەمبەرى خوادا ﷺ مامەوه و ئىسلامى فير كردم و شتىك له قورئانم خوئىند و ، داوى ئەوه وتم : ئەى پىغەمبەرى خوا ! ئەمەوى دىنەكەم دەر بىخەم . پىغەمبەرى خوا ﷺ فرموى : ((إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكَ أَنْ تُقْتَلَ)) . فرموى : ئەترسم بكوژىيت . وتم : هەر ئەبى وا بكەم ئەگەرچىي بش كوژىيم . ئەلئى : لىم بىدەنگ بوو و ، منىش هاتم و قورەيشىش لە مزگەوت دا ئەلقە ئەلقە باس و خواستىيان ئەكرد و ، وتم : أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله . ئەلقەكان راجلەكىن و هەستان و بە شىوئەيك دەستىيان بە لىدانم كرد كه بە جىيان هىشتم وەك بتى بە خوئىن سووركراو وەها بووم و ، وەهايان ئەبىنى كه كوشتوو ميان . كه هۆشم بە خۆما هاتەوه هاتمەوه خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷺ و ، كه حالىي بىنى

پیمی فەرموو : (أَلَسْمَ أَهْلُكَ ؟) . فەرمووی : ئەی دوورەپەرێزیم لەوێ نەکردی ؟
 و تم : ئەی پێغەمبەری خوا ! خواستیکی دلم بوو و بە جیم هینا . تەو بوو لە
 خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ مامەوێ ، تا فەرمووی : ((إِنْ لِحَقَّ بِقَوْمِكَ فَإِذَا بَلَغَكَ
 ظَهْرِي فَأَتْنِي)) . فەرمووی : بپرۆرەوێ بۆ ناو خزمەکانت و کە پیت گەشت
 سەرکەوتووم وەرە بۆ لام .^{۱۷۶}

هەر وەها سەعیدی کۆری زەبیدیش - کە یەکیکە لە دە کەسە مژدە پێ دراوێ کە -
 بە خۆی و هاوسەرە کە یەوێ کەوتنە بەر پلازی سزا و نازار :

بوخاریی (۱ / ۵۴۵) لە قەیسەوێ تەخریجی کردووە کە وتووێ : لە سەعیدی
 کۆری زەبیدی کۆری عەمری کۆری نۆفەیلیم بیست کە لە مزگەوتی کووفەدا ئەویوت :
 بە خوا ! لە سەر موسلمان بوون عومەر خوا لێی رازیی بۆ توند بەستوو مێتەو . لە
 ریاوێتییکی تردا (۱ / ۶۵۴۶) فاطیمەیی هاوسەریشی ، کە خوشکی عومەر بوو
 و ، هیشتا عومەر موسلمان نەبوو ، هەمان سزای داو .

ئێن سەعیدیش (۳ / ۱۹۱) لە ئەنەسەوێ خوا لێی رازیی بۆ تەخریجی کردووە کە
 وتووێ : عومەر خوا لێی رازیی بۆ لە مال دەرچوو و شمشیرە کەشی لە شان
 کەردبوو و تووشی پیاویکی نەوێ زوهره بوو^{۱۷۷} کە لێی پرسیی : نیازی کویت
 هەبە ، عومەر ؟ فەرمووی : ئەمەوێ موحەممەد بکوژم . وتی : جا چۆن لە
 دەستی نەوێ هاشم و نەوێ زوهره دەرئەچیت ، ئەگەر موحەممەد بکوژی ؟
 ئەلێ : عومەر پیتی فەرموو : وا ئەبێنم تۆش لە دین وەرگەرایی و وازت لە
 دینە کەیی خۆت هیناوە . وتی : نایا لەوێ سەیر تەرت پیشان نەدەم ؟ فەرمووی :
 چییە ؟ وتی : خوشکە کەت و زاواکەت لە دین وەرگەرایی و وازیان لەو دینە هینا
 کە تۆی لە سەری . ئەلێ : عومەر بە هەرپەشە و بێزارییەوێ کەوتە رێ هەتا خۆی
 گەیانده لایان و پیاویک لە موهاجیرەکانیان بەلاوێ بوو کە ناوی خەبباب بوو خوا
 لێی رازیی بۆ . ئەلێ : کاتیەک کە خەبباب دەنگی عومەری بیست لە مالە کەدا
 خۆی شاردهوێ و ، عومەریش هاتە ژوورەوێ لای خۆشکە کەیی و زاواکەیی .
 فەرمووی : ئەو دەنگە دەنگەتان چیی بوو ؟ ئەلێ : ئەوانیش خەریکی خۆیندنی
 سوورەتی (طه) بوون ، وتیان : قەسەیی نێوان خۆمان بوو . فەرمووی : لەوێ ئەچی

^{۱۷۶} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۸۱ - ۴۸۴ .

^{۱۷۷} سەعدی کۆری ئەبوو قەص بوو خوا لێی رازیی بۆ .

نیوهش له دین وهرگه پرابن . نه لئى : زاواکەى وتى : نهى عومەر ! نهى نه گەر حق له غەیری دینه کهى تۆدا بوو ؟ عومەر هه لمه تى دایه زاواکەى و به توندی دای به زهویى دا . خوشکه کهى هات تا له میترده کهى دوروى بـخاته وه ، که چى عومەر دای به دهم و چاویا و خویناویى کرد .. خوشکه کهى به تووره یی یه وه وتى : نهى عومەر ! نهى نه گەر حق له غەیری دینه کهى تۆدا بوو ؟! أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله . که عومەر بـه هیوا بوو فه رموى : نهو کتیبه م بده نئى که له لاتانه تا بی خوینمه وه . نه لئى : عومەر خوینده واریى هه بوو ، خوشکه کهى پتیی وت : تو پیسیت و نه مهش نه بی پاکه کان ده ستی لئى بده ن . ههسته خۆت بشۆ ، یان ده ست نوێژ بگره . عومەر ههستا و ده ست نوێژى گرت ، پاشان په ره قورئانه کهى وهرگرت و ده ستی به خویندنى سووره تى (طه) کرد ، ههتا گه یشته : ﴿ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَأَعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴾ (طه : ۱ / ۱۴) . نه لئى : عومەر فه رموى : موحه مدم پیشان بده ن . که خه بیاب فه رمایشته کهى عومەرى بیست ، له ماله که هاته دهره وه و وتى : عومەر ! مژده بیئت ! هیوادارم دوعاکه ی شهوی پینج شه مەى پیغه مبه رى خوا ﷺ تو بگریته وه که فه رموى : ((اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بعمر بن هشام)) . فه رموى : خوایه ! نیسلام به عومەرى کورى خه ططاب یان به عەمرى کورى هیشام (واته : نه بوجه هل) پایه دار بکه . وتى : پیغه مبه رى خوایش ﷺ وا له و ماله ی لای گردی سه فادا ، (مده ستی له مالى نه رقه مه) . نیتر عومەر که وته رى ههتا گه یشته ماله که . نه لئى : دهرگای ماله که حمزه و طه لحه و خوا لییان رازیی بئى چەند هاره لئیکى پیغه مبه رى خواى ﷺ لئى وه ستابوون . که حمزه چاوی به عومەر کهوت ، هاره له کانی له عومەر ترسان . حمزه فه رموى : به لئى ، نه وه عومەر .. نه گەر خوا چاکه ی بو عومەر بوئى نه وا موسلمان نه بی و شوین پیغه مبه ر ﷺ نه که وئى و ، گەر غەیری نه وه شی بوئى نه وا کوشتنی به ده ستمان ناسان نه بی . نه لئى : پیغه مبه رى خوایش ﷺ له ژورره وه بوو وه حى بوئى نه هات . نه لئى : پیغه مبه رى خوا ﷺ هاته دهره وه ، ههتا گه یشته لای عومەر و یه خه ی و قایشی شمیره کهى گرت و فه رموى : ((أَمَا أَنْتَ بِمُنْتَهَى عَمْرٍ ! حَتَّى يُنْزَلَ اللَّهُ بِكَ مِنَ الْخِزْيِ وَالنَّكَالِ مَا أَنْزَلَ بِالْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ ؟ أَلَلَّهِمَّ هَذَا عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ ، أَلَلَّهِمَّ أَعَزَّ الدِّينَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ)) . فه رموى : نهى عومەر ! نیتر ده ست کۆتا

نابی ، هتا خوا وهك وهلیدی كورپی موغیره زهلیلی و سزات بۆ بنیړی ؟ خوابه !
 نهمه عومهری كورپی خهططابه . خوابه ! دین به عومهری كورپی خهططاب
 پایهدار بكه . نهآلی : عومهر فهرمووی : شاهیدی نهدهم كه تۆ پیغهمبهری
 خوابت ، نیتر موسلمان بوو و ، فهرمووی : نهی پیغهمبهری خوا ! دین ناشكرا
 بكه . ۱۷۸

یه کیکی تر لهو پالئوانانہی که له روژانی رهش و تاریکدا موسلمان بوون ،
 هاوهآلی پایهدار عوثماني كورپی مهظعوون بوو خوا لیلی رازی بی ، نهوهبوو لهوهو
 پیش وهلیدی كورپی موغیره ی باوکی خالد پهنای دابوو و قورهیشی لهو پهنادانه
 ناگادار کرد بوو که هیچ کهسی دهست بۆ عوثماني كورپی مهظعوون نهبات .
 عوثمان سهرنجی نهدا موسلمانہ بی کهس و بی دهره تانه کان ههر له بهیانی یهوه هتا
 تیواره لهسر لسه سووره وه بووه کهی مه کهدا سزا نهدرین .. روژتک و دوان
 نیه .. مانگ و سال تی نه پرن و نهو بهسته زمانانه له ژیر نازاردا ته تلینهوه .
 موسلمانہ کانی بهو حاله وه نه دیی و ، خویشی بی خهم و بی ترس نه هات و نه چوو ،
 به بوتهی پهنای سهر زلیکی قورهیشهوه ، که هتا له سزادان و نازاردانی دلی
 پیغهمبهری خوابش ﷺ در یغی نه نه کرد .. بۆ نهمه به خوئی وت : به خوا ! نهم
 هات و چویم به یانیان و نیواران له پهنای پیایوکی موشریکدا و ، له ولاره
 هاوه لایم و هاودینام سزا و نازار و به لایان به سردا نه باری و من هیچم تووش
 نابی ، نهوپه ری ناتهواوی به بۆ من . بۆ نهمه چوو بۆ لای وهلیدی كورپی موغیره و
 پیی وت : نهی نه بوعه بدشه مس ! ماوهی په ناکهت تهواو بوو و ، وا منیش
 په ناکه تم گپرایه وه بوئ . نهآلی : جا بۆچ نهی كورپی برام ؟ بۆچ هیچ خزمیکم
 نازاری داوی ؟ وتی : نه ، به لآم من پیم خۆشه له پهنای خوی گهوره و
 به دهسه لات دا بم و ، نامهوی بچمه پهنای غهیری نهوهوه .. وه لید وتی : دهی با
 بچین بۆ مزگهوت و لهوی وهك به ناشکرا پهنام دای ، به ناشکراش په ناکهم بۆ
 بگپه ره وه . نهآلی : پیکه وه رویشتن هتا گهیشتنه مزگهوت و ، وه لید به
 خه لکه کهی وت : نهمه عوثمانه و هاتوه په ناکهم بۆ نه گپرتته وه . نهویش پیی
 وتن : راست نهکا و ، وه فای نواند و ، به ریزه وه پهنای دام ، به لآم من وام پی

۱۷۸ شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۸۵ - ۴۸۶ . موسلمان بوونی عومهر له دواوه به دریزتر باس نه کریت - ان

خۆشه که جگه له خوا له پهناى ههچ کهس دا نهيم ، بۆيه پهناکهيم بۆ گهتپرايهوه .
 دواى نهوه عوشمان روښت و ، لهبيدى کورپى رهبيعهى کورپى ماليكى کورپى
 کيلاسى قهيسيى^{۱۷۹} له کۆرپى قورپهيش دا بوو و شيعرى بۆ نه خوڻندنهوه ،
 عوشمانيش چو له گهتپانا دانىشت . لهبيد به شيوهى شيعر وتى :

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ

عوشمان وتى : راست نه کهيت . لهبيد وتى :

وَكُلُّ نَعِيمٍ لَّا مَحَالَةَ زَائِلٌ

عوشمان وتى : راست نه کرد ، ناز و نيعمهتى نههلى بههشت تيا ناچيىت .
 لهبيدى کورپى رهبيعه وتى : نهى کۆمهلتى قورپهيش ! بهخوا ! ههركهس له کۆرپى
 ئيهوه دا دبنيشتايه نازارى نهتهدرا ، نه مه کهى واتان لى هاتوه ؟ پياوئىكى
 کۆره که وتى : نه مه يه کيکه لهو سهفيهانهى که وازيان له دينه کهمان هيتاوه ، به
 قسهى نهو خه مبار و نارهدت مه به . عوشمانيش وهلامى دايهوه و ، دهنگيان بهرز
 بوويهوه . نهو پياوه ههستايهوه و زللهيهكى له چاوى عوشمان دا و شينى کردهوه و ،
 وهليدى کورپى موغيرهش له نزیکهوه چاوى لى بوو که عوشمان چيى بهسهر هات .
 وتى : ده بهخوا ! نهى کورپى برام ! پئويستى نهته کرد نهو چاوهت وههياى بهسهر
 بى ، چونکه تۆ له پهنايهكى پاريزراودا بووى . عوشمان وتى : بهلتى ، بهخوا ! چاوه
 ساغه کهم بهستزمانه که وهك هاوه له کهى له رىي خوادا وههياى بهسهر نههاتوه
 و ، من ئيستا وام له پهناى يه کيک دا که له تۆ پايه دارتر و بهتواناتره ، نهى
 نهبوعه بدشه مس ! ئيتر نهوه بوو عوشمان خوا لىي رازيى بى دهبارهى لى درانى نهو
 چاوهى شيعرئىكى وت ..^{۱۸۰}

^{۱۷۹} . له (السيرة النبوية) ي (أبو شهبة) دا ناوى بهم جۆره هاتوه : لهبيدى کورپى رهبيعهى ، کورپى عاميرى ،
 کورپى ماليكى ، کورپى جهعفرى ، کورپى کيلايه و کونيه کهى نهبوعه قيله . موسلمان بووه و ، بوخارىي و نيين
 نهبوخهيشمه و غهبرى نهوانيش به يه کى له هاوه لانيان ژماردوه . کاتيک که عومهرى سهردارمان خوا لىي
 رازيى بى دهبارهى نهو شيعرهى که له سهردهمى نهفامىي دا وتبووى پرسىياري لى کرد ، وهلامى دايهوه : خواى
 گموره شيعرى بۆ گۆزپوم به سوورهتى (البقرة) . له کوروفه نيشته جيى بووه و ، له سهردهمى سهزهرتى عوشمان دا
 هه ر له کوروفه کۆچى دوايى کردوه . سهده و بيست سال ژياوه و ، تهلئين زياتريش . نهه شيعرهش هى نهوه :
 ولقد سئمت من الحياة وطولها وسؤال هذا الناس : كيف ليبد ؟

(السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۳۶۲)

^{۱۸۰} . شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۸۸ - ۴۹۰ . له (السيرة النبوية) ي أبو شهبة دا هاتوه که عوشمان دواى گهرايهوهى
 له کۆچى يه کهمى هه بهشه چۆته پهناى وهليدهوه و ، که نهينى نيمان داران سزا نه درين پهناکهى بۆ نهگهتپرتنهوه . ج ۱ /
 ۳۶۱ - ۳۶۲ .

موصعب یش سزا و نازاریکی زوری چهشت :

ئین ساعد (۳ / ۸۲) له موحه ممدی عهده ریی یهزه ، له باوکیه وه ته خریجی کردوه که وتوویه : موصعبی کوری عومدیر خوا لئی رازی بی له گه نجیی و جوانیی و قوی سهری دا لاوچاکی مه که بوو .. باوک و دایکی زوریان خوش نهویست .. دایکی زور دهوله مه مند بوو و خاوه نی سامانیکی زور بوو و به جوان ترین و ناسک ترین جل و بهرگ پوژشته ی نه کرده وه و ، له هه موو دانیش توانی مه که بۆن خوش تر بوو و ، پیلای حه ضره میی (دروست کراوی یه مه نی) له پی نه کرد .. پیغه مبهری خوا ﷺ باسی نه کرد و نه ی فرموو : « ما رأیت بمکه أحدًا أحسن لمة ، ولا أرق حلة ، ولا أنعم نعمة من مصعب بن عمیر » .

نه ی فرموو : له مه که دا که سم نه دیوه له موصعبی کوری عومدیر کاکۆل جوانتر و ، جل و بهرگ ناسک تر و ، ناز و نیعمه ت دارتر بی . نه وه که وه گویی که پیغه مبهری خوا ﷺ له مائی نه رقه می کوری نه بوته رقه م دایه و ، خه لک بۆ سهر نیسلام بانگ نه کات . چوه خزمه تی و موسلمان بوو و ، نیمانی پی هینا . نه وه بوو که چوه ده ره وه موسلمان بوونی خوئی له ترسی دایکی و خزمه کانی ناشکرا نه کرد .. به نه نیی جاروبار نه چوه خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ و ، جاریکیان عوشمانی کوری طه لحه چاری لی بوو نویژی نه کرد هه والی به دایکی و خزمه کانی دا . نه وانیش گرتیان و به ندیان کرد و ، هه روا به به ندیی مایه وه تا له کۆچی یه که می حه به شه دا نه ویش کۆچی کرد ، پاشان موسلمانان کان که گه پانه وه نه ویش له گه لیان گه پرایه وه ، به لام به رهنگی گورپاو و زبری یه وه . دایکیشی له رقانا وازی لی هینا .^{۱۸۱}

هاوه له نافره ته کانیش که و تنه بهر پلاری سزا و نازاری قوپه یش و ، نه وانیش مهردانه شانیان دایه بهر سزا و نازار و ، خۆیان یه ک لایی کرده وه بۆ خوا .. له پی شه وه شتیک له سزا و نازاری سومه ییه مان له گه ل یاسری میردی و عه ماری کوری دا باس کرد .

یه کیکی تر له و خوشکانه ی که سزا دران زننیره ی رۆمی بووه که که نیه کی عومهری کوری خه ططاب بووه .. پیش موسلمان بوونی عومهر موسلمان نه بییت و ، که عومهر پیی نه زانی هه موو جار ی نه وه نده ی لی نه دا هه تا ماندوو نه بییت و ،

ئەبوجەھل یش لە لیدانی دا یارمەتیی ئەدا ، کەچیی زنجیرە ھەتا ئەھات لەسەر ئیسلام دامەزراوتر ئەبوو . داوی ئەوەی کە موسلمان بوو بوو چاوی کوئیر بوون ، بۆ ئەمە قورەیش ئەیانوت : لات و عوززا نە قازانج و نە زیانیان لی نایەت ، بە مائی خوا ، درۆیان کردوو ، لات و عوززا نە قازانج و نە زیانیان لی نایەت ، بەلکو ئەمە فەرمانی ئاسمانە و ، پەروردگاریشم توانای ھەیسە چاوەکانم بۆ بگێریتتەوہ !! ئەوہبوو خوای گەورە روژنایی چاوەکانی پی بەخشییەوہ . ئەمجار قورەیش ئەیانوت : ئەمە سیحری موحمەدە ..

جا ئەبوجەھل ئەیوت : ئایا سەرتان لەمانە و لە شوئین کەوتوانیان سوور نامیتئی ؟ ئەگەر ئەوەی موحمەد ھیتاویەتی چاک و ھەق بوایە ئەوانە پیتشمان نەئەکەوتن .. ئایا زنجیرە بۆ سەر رینگای راست پیتشمان ئەکەوی ؟

ئەبوجەھل داماو بوو وا ئەوہندە خۆی بە ژیر و لیھاتوو ئەزانایی .. ئەی ئەزانایی تا ئاخەرزەمان و تا موسلمانئیک لەسەر زەویی دا بمیتئی داواي رەزامەندی لە خوا ئەکری بۆ زنجیرە و ، ئەویش بە سووکی و رسوایی سەر ئەنیتتەوہ و ، دینەکەیی موحمەدیش ﷺ ھەتا ئاخەرزەمان بە ملیارەھا ئیمان دار پەرورەدە ئەکات .

یەکیکی تر لەو خوشکە بەرپێزانە ناوی ئوم عونەیس بوو ، کە کەنیزەکیکی ئەوەی زوھرە بوو و ، ئەسوەدی کوری عەبدیەغووث سزا و نازاری ئەدا ، کەچیی کۆلی ئەتەدا و ، لەسەر ئیمان داریی خۆی بەردەوام بوو .

ھەرورەھا ھەمامەیی دایکی بیلالیش لە پیتناوی خوادا سزا و نازار ئەدرا .. کەنیزەکیکی ئەوەی مونتەمەلش ، کە بەشیککی ئەوەی عەدی کوری کەعبن ، موسلمان بوو بوو و عومەری کوری خەططاب سزای ئەویشی ئەدا .. خەریکی لیدانی ئەبوو ھەتا ماندوو ئەبوو ، پاشان ئەیوت : داواي لیبوردنت لی ئەکەم ، لەبەر ماندوو بوونم دەست بەردارت ئەبم !! ئەویش ئەیوت : خوایش وەھا بە تۆ بکات .

ھەرورەھا ئەھدیە و کچەکەشی کەنیزەکی نافرەتیککی ئەوەی عەبدوودار بوون و بەبی رەھمانە ئەوانیش نازار ئەدران .

کافرەکانی قورەیش ھەندی لە ھاوہالانیان بە پیتستەیی و شتر و مانگاھە تەپتچایەوہ و ، پاشان لەبەر گەرماي خۆردا فریپیان ئەدان و ، ھەندیکی تریان زرتی ئاسنیان لەبەر ئەکردن و ، پاشان ئەیان خستنە ژیر بەردیککی زلە .

نهو بهسته زمانانهای که بنده و کهنیزهک بوون که سیټک نه بوو بهرگری بیان لی بکات ، به لام خوی گهوره نه بویه کری صددیقی خوا لیتی رازی بی فریایان خست .. نه بویه کری خاوهن ریتز که دهست گرویی نه داری نه کرد و ، سیلهی ره حمی به جی نه هیئا و ، باری لیتقه وماوی سووک نه کرد و ، میوان داریی نه کرد و ، بو حهق کو مکیی نه کرد و ، له سه رده می نه فامیی دا هیچ تاوان و گونا هیکی نه نجام نه دابوو و ، مرؤقیکی هیمن و هوگر بوو و ، دلئی به لاواز و بنده کو یله کان نه سووتا ، به شیکی زوری پول و سامانه کی ته رخان کرد بو کرینی بنده و کهنیزه که کان و نازاد کردنیان له پیناوی خادا ، نه مهش بهر له وهی شه ریه تی پاک و بی گهرد هانی موسلمانان بدا بو نازاد کردنی بنده کان و ، پاداشتی زوریان بخاته بهر چاو . نه وانهی که نازادی کردن نه مانه بوون ، وهک له پیشه وهش ناماژه یان بو کراوه :

بیلالی کوپی ره باح و ، نه بو فوکیهه و ، عامیری کوپی فوهه بیره و ، حه مامهی دایکی بیلال و ، نوم عونیهس و ، زننیره و ، کهنیزه که کی نه وهی موئه مهل و ، نه هدیه و کچه که ی نازاد کردن .

نهو بوو نه بویه کر به لای نهو دوو نافرته دا تی ته پیری و ، خاننه که یان گهنی پی دابوون بی یمن بی کهن به نارد و نه شیوت : به خوا هه رگیز نازادتان ناکه م و ، هه ره شهی لی نه کردن . صددیقیش فه رموی : نوم فلان له سوینه کهت په شیمان به ره وه . وتی : وا په شیمان بوومه وه ، تو خه سارت کردوون ، ده نازادیان بکه . فه رموی : هه ر دوو کیان به چهند ؟ وتی : به وهنده و به وهنده . فه رموی : وا وه رم گرتن ، با نازاد بن . گهنه که ی بو بگپرنه وه . وتیان : نهی نه بویه کر ! نهی گهنه که نه که یمن به نارد و نه وسا بوئی بگپرنه وه ؟ فه رموی : نه گهر ویستان وه ها بکه ن .

نه م کارهی نه بویه کر خوا لیتی رازی بی بو نه وه نه بوو دنیا و بهرزه وه ندیه کانی دهست بکه وی .. بو سوپاس و پیزانین و دهست خستنی پایه و پله نه بوو ، به لکو ره زامه ندیی خوی په روه ردگاری مه به ست بوو .. روژیکیان باوکی پیی وت : کوپه که م ! نه بینم تو بنده گه لیکی لاواز نازاد نه کهیت ، خوژگه پیساوانیکی به هیزت نازاد بکردنایه ، هه تا بیان پاراستیتایه و ، له پشتت بوونایه . نه بویه کریش خوا لیتی رازی بی فه رموی : بابه گیان ! من نه مه م بو ره زامه ندیی

خوا نه ویت . نه و بوو خوی گه ورهش ده رباره ی کرده وهی جوان و نیسه تی پاکي
 ناو کرۆکی دلی صدیق قورنانی نارده خواره وه ، تا مژده به ویش و به هه موو
 چاکه کار تیکش بدات و ، چاره نووسی خراب کارانیش دۆزه خه که نه فه رموی :

﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٦٠﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦١﴾ فَسَنِيسِرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿٦٢﴾ وَأَمَّا مَنْ
 بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٦٣﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦٤﴾ فَسَنِيسِرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿٦٥﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا
 تَرَدَّىٰ ﴿٦٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿٦٨﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿٦٩﴾
 لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿٧٠﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٧١﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿٧٢﴾ الَّذِي
 يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿٧٣﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿٧٤﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ
 الْأَعْلَىٰ ﴿٧٥﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٧٦﴾ ﴾ (الليل : ۵ - ۲۱) . ۱۸۲

خوای گه وره له نه بو به کریش و له ها وه له کانی تریش رازی بی .

بهخشین و ناویان نا موحه ممد و ، زوبهیری کورپی عه ووام و ، مو صعه بی کورپی عومهیر و ، عه بدورپه جمانی کورپی عه وف و ، نه بوسه له ممدی کورپی عه بدولنه سه دی مه خزوومیی و ، نوم سه له ممدی کچی نه بوئومه بییه ی کورپی موغیره ی مه خزوومیی هاوسه ری ، که نه وه بوو له حه به شه خوای گه وره کچیکی پی به خشین و ناویان نا زهینه ب و ، عوشمانی کورپی مه ظعوون و ، عامیری کورپی ره بیعه ی هاوپه یمانی نالی خه ططاب و ، له یلای کچی نه بو حه شمه ی هاوسه ری و ، نه بوسه بره ی کورپی نه بوپه هم ، یان نه بو حاطه بی کورپی عه مر و ، سو هه یلی کورپی به یضاء ، که وتنه ری . به مه کۆچ که ران ده پیاو و چوار نافرته بوون . وتووشیانه : پینج ئافرته بوون ، نه ویش به کۆچ کردنی نوم که لئوومی کچی سو هه یلی کورپی عه مر که هاوسه ری نه بوسه بره بوو .

کۆچ که ران ، هه ندی به سواری و ، هه ندی به پی که وتنه ری ، هه تا گه یشتنه سه ر ده ریای سوور و ، له وی به نیو دینار که شتی به کیان به کری گرت تا هه موویان بگه یه نیته حه به شه . که قورپه ییش به و ده رچوونه یان زانیی که وتنه شوئینان ، به لام فریای هیچ که سیان نه که وتن .^{۱۸۳}

له م کاته زۆر ناسکه دا سووره تی (الکهف) هاته خواره وه ، تا وه لامی پرسیاره کانی بت په رستان بداته وه که خستبوویاننه به رده م پیغه به ری خوا ﷺ . سووره ته که سی چیرۆکی تیدا بوو تا موچیا ری بن بو نه وه له ئویسته ناهه مواره و ئیمان داران دامه زراو بن . یه که میان چیرۆکی (أصحاب الکهف) بوو تا کۆچ کردن و ده ست به ردار بوون له ولاتیک دا که زالم ان تیایا به ده سه لات بن ، فیتری ئیمان داران بکات ، تا ئیمانیا ن سه لامه ت بیته .

چیرۆکی دووهه میش چیرۆکی سه ردارمان خضر و سه ردارمان موسا پیغه مبه ره سه لامیا ن لی بی ، که موسلمان فیتر نه کات که مه رج نیه هه میشه کاروباره کان به پیی روا له ت به رپوه بچن . جا نه مه نه وه ی نه برده دلئ ئیمان دارانه وه که نه و بارو دۆخه ناهه مواره ی که نه وان تیایا دا نه ژین ، پرپه تی له حیکه مه ت و ، روژیکیش دیت زالم ان ده سه لاتیا ن نامینئ و ، ئیمان داره لاوازه کان نه بنه خوا هه نی ده سه لات و ، گه ر نه و زالم انه نه یه نه ژیر به یداخی دینی خوا وه روژی ره شی خو یان

^{۱۸۳} السیرة النبویة لأبسی شهبة : ۱ / ۳۴۹ - ۳۵۰ . له (الریح المختوم) دا باسی دوو که شتی بازرگانیا هاتوه . هه ره ها ژماره ی پیاوانی به دوانزه و نافرته تانی به چوار باس کردوه . بره وانه ل ۹۳ .

به چاو نه بینن و ، روژی دیت تیمان داران چیرۆکی سومه ییه به سالآچوو و ، بی دایک و خوشک و باوک و برا ، که خوینی گهشی چوو به ناخی لسه که می مه که دا ، بهوپه ری سه به رزی یه وه نه گپرنه وه .. روژیك دیت عه بدوللای کوری مه سعودی لاواز نه بیته به پرتوه به ری قوتا بجانیه کی شهرعیی وه ها گه وره که له میژوودا دهنگ بداته وه .

چیرۆکی سی هه میش چیرۆکی (ذوالقرنین) ه ، که نه وه نه باته دلای تیمان داره وه نه م زه وی یه پان و پوره ، به م هه موو ناز و نیعمه ته یه وه مولکی خوابه و ، هه ر کات تیمان داران شیاری هه لگرتنی دینی خوا بوون کاروباری دنیا یان پی ته سپیژی و ، سه رکه وتنیش هه میشه بۆ حقه و ، به تیمان مرۆف سه به رز و به کوفر سه رشوپ نه بیته . هه روه ها نه وه فیژی تیمان دار نه کات که هاتنی پیغه مبه ران سه لامیان لی بی له هه موو شوین و کاتیك دا بۆ سه رفراز کردنی بی ده سه لاتانه له یه نجووج و مه نجووجی سه رده می خو یان .

هه روه ها دوای نه وه ش سووره تی (الزمر) هاته خواره وه و ، ناماژی بۆ کۆچ کردن نه کرد و ، نه وه شی نه خسته به ر چاوان که مولکی خوا فراوانه و ، با تیمان داران نارام بگرن چونکه پاداشته که یان له ژماره نایه ت :

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ (الزمر : ۱۰) .^{۱۸۴}

به کۆمه کیی خوا موسلمانه کان گه یشتنه حه به شه و له وی له په نای پادشای تیمان داردا حه سانه وه .

دوو هه م : موسلمان بوونی عومه ر

عومه ر کوری خه ططابی ، کوری نوفه یلی ، کوری عه بدولعوززای ، کوری ریاحی ، کوری عه بدوللای ، کوری قهرطی ، کوری ره زاحی ، کوری عه دیی ، کوری که عب ه ، که که عب باپیری پیغه مبه ری خوایشه ﷺ . دایکی عومه ر ناوی حه تنه می کچی هاشم ی کوری مرغیره یه .

عومه ر خوا لیی رازیی بی له سه رده می نه فامیی دا له هه موو که سیک خراب تر سزا و نازاری موسلمانه کانی نه دا ، بۆیه پیغه مبه ری خوا ﷺ وای بۆ نه چوو که

نه گهر عومهر يان نه بوجه هل يه کيکيان موسلمان بښ ، نهوا تاي ترازووی
 موسلمانان کان سهنګين شهيت و ، نيسلام زور پايه دار شهيت ، نه مهش نه وه
 نه گه يه ني که عومهر و نه بوجه هل له دژايه تيبی نيسلام دا هاوتاي يه ک بوون و ، به
 موسلمان بوونی يه کيکيان نيسلام و موسلمانان يه کجار باريان سووک شه بي .
 نه وه بوو عومهر موسلمان بوو ، به لام نه بوجه هل هتا دووهم سالي کوچيی ،
 روژی جهنگي به در هر دژايه تيبی موسلمانانی کرد ، تا له وي به خه جاله تيبی و
 سهر شوړي يه وه سهری نايه وه و کو تايی به خراب کاریه کانی به رامبه ر به دیني خوا
 هات .

جا به سهرنج دانی نهو ريوايه تانه ی که باسی موسلمان بوونی عومهر نه کهن ،
 نه وه دهر نه که وي که عومهر راسته وخو و خيرا موسلمان نه بووه ، به لکو له
 قولايی دل و دهر وونی دا به راورد کردن و زوربانبازي يه که هه بووه ، که ماوه يه که
 پيوه ی خه ريکی سهرنج دان و بيرکردنه وه بووه .

عومهر پياويکی ژير و به سه ليقه بووه ، له هه مان کات دا به هيژ و تووړه
 بووه .. موسلمانان کان به ده ستیه وه گيريان خواردبوو ، له هه مان کات دا دوو
 ههستی دژ به يه که له ويژدانی دا زورانيان نه گرت :

يه کهم : پتي خو ش بوو ريژ له به زم و باو و عاده تی باوبا پيري بگري ، که له ناو
 عه ره ب دا هوژی قوره يش يه کهم هه لکه وتوو بوو و ، له و کو مه له ش دا عومهر
 پياوی پياوانه بوو ، نه گه رچيی هيشتا نه چوو بوو به سال دا .. له پال نه مه ش دا
 خه ريکی به زم و ره زمی رابواردن و خواردنه وه بوو ..

هه هه هه هه : به چاوی ريژه وه ته ماشای موسلمانان کانی نه کرد ، که زوربه يان به نده
 و کويله و نافره تی به سته زمان بوون ، چزن به و راده يه دان به خو يان دا نه گرن و ،
 له سهر دين نهو هه موو سزا و نازاره قبول نه کهن .. نهو خو ی به پياويکی به هيژ
 و خاوه ن توانا دانه ني ، که ی ناماده يه له سهر دیني قوره يش وه ها سزا بدری ، له
 هه مان کات دا له دیني خو ی که وتبووه شک و گومان : کی ته لي دیني نيسلام
 راست و پاک و بي گهر د نيه ؟ ! کی ته لي خوا به و دینه رازبی نيه !؟

بو نموننه ی نه وه ی که سهری له موسلمانان کان سور نه ما وا نه وه نده دامه زراون
 و له سهر دين کول ناده ن ، نين نيسحاق له نوم عه بدول لای کچی نه بوجه شمويه ،

که هاوسهري هاوه‌لی ناودار و پایه‌برز عامیری کوری ره‌بیعه بووه نه‌گیڙپته‌وه که وتوویه :

تیمه خه‌ریک بووین کۆچمان بۆ حه‌به‌شه نه‌کرد و ، عامیریش چوو بسوو به‌دوای پیوستی‌یه‌کمان‌دا ، نه‌وه‌بوو عومهری کوری خه‌ططاب هات و له‌نزیکم‌دا وه‌ستا ، هیشتا هه‌ر موشریکیش بسوو . نه‌لیت : عومهر هه‌میشه خه‌ریکی سزا و نازاردانمان بوو ، هات و وتی : نه‌لیتی دهر نه‌چن ، نوم‌عه‌بدوللا ؟ نه‌لیت : وتم : به‌لی ، به‌خوا نه‌مانه‌وی به‌مولکی خوادا برۆین و لیڤه‌ده‌رچین . سزاتان داین و ، ته‌نگتان پیمان هه‌ل چنی ، تا به‌لکو خوا ده‌روویه‌کمان لی بکاته‌وه و سه‌رفراز بین . وتی : خوا یاوه‌رتان بیت ! نه‌لیت : هه‌ستم به‌نهرمی و سوژیک کرد پییه‌وه که له‌وه‌و پیش نه‌مدیی بوو . پاشان رویش و ، وا نه‌زانم کۆچ کردنی تیمه خه‌مباری کرد ..

نه‌لیت : عامیر هاته‌وه و وتم : نه‌بوعه‌بدوللا ! نه‌گهر که‌می‌ک له‌مه‌و پیش عومهرت بدیایه‌ه چۆن به‌زه‌یی پیامانه نه‌هاته‌وه و بۆمان خه‌مبار بوو . وتی : نایا به‌ته‌ما هه‌یت موسلمان بیی ؟ وتی : به‌لی . وتی : نه‌وه‌ی تو دیوته ، هه‌تا که‌ره‌که‌ی خه‌ططاب موسلمان نه‌بی ، نه‌و موسلمان نابی !! نه‌وه‌نده عومهری به‌لاوه دل‌په‌ق و که‌لله شه‌ق بوو ..^{۱۸۵}

عومهر له‌ناکاودا موسلمان نه‌بوو ، به‌لکو ماوه‌یه‌ک خه‌ریکی بیرکردنه‌وه بوو .. قورنایش به‌ریک و پیکی و ئی‌عجاز و شیوازه‌ناوازه‌که‌یه‌وه و به‌قولی مانا و مه‌به‌سته‌کانیه‌وه یه‌کجار کاریگه‌ری له‌سه‌ر موسلمان بوونی عومهر بسوو ، چونکه عومهریش خاوه‌نی چیتکی ته‌ده‌بی و شاره‌زایه‌کی چاکی زمانی عه‌ره‌بیی بوو ، تا نه‌وه‌بوو به‌لاغه‌تی قورنان که‌مه‌ندکیشی کرد .

تیمام نه‌حمد له (المسند) دا له عومهره‌وه ریوایه‌تی کردوه که فه‌رمویه : به‌ر له‌وه‌ی موسلمان بيم له مال هاتمه‌ ده‌روه تارئ به‌پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بگرم ، نه‌بینم پیشم که‌وتوه و ته‌شرفی بردۆته مزگه‌وت (که‌عبه) و ، له‌دوایه‌وه وه‌ستام و ، نه‌ویش ده‌ستی به‌خویندنی سووره‌تی (الحاقه) کرد و ، منیش سه‌رم له‌دانانی قورنان سور نه‌ما !! (له‌دلی خوّم‌دا) وتم : شاعیره ، وه‌ک قوره‌یش نه‌یوت . که‌چی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌مه‌ی خویند :

﴿ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٨٦﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُوْمِنُونَ ﴿١٨٧﴾ ﴾ .

وتم : کاهینه ، نهوهی له دلّم دا بوو زانیی .. که چیی فهرمووی :

﴿ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَدَّكُرُونَ ﴿١٨٨﴾ ﴾ ههتا گه یشته کۆتایی سووره ته که .

عومهر نه فهرمووی : به تهواوییی ئیسلام که وته دلّمه وه .^{۱۸۶}

ههروه ها هه ندی ریوایهت باس له وه نه کهن که روژئیکیان عومهر دیت بو لای هاوه لانی تا پینکه وه دانشن ، که چیی که سیانی دهست ناکه وی ، نه فهرمووی : با بچم بو لای فلانه عه ره ق فروش به شکو عه ره قی به لاوه هه بی و بی خۆمه وه ، که چیی به لایه وه نابی . پاشان نه فهرمووی : با بچم بو که عبه و حه وت جار طه وافی که عبه بکه م . که رویشت بو طه واف کردن ، نه بیننی وا پیغه مبه ری خوا ﷺ له وی وه ستاوه و نوژی نه کات . نه فهرمووی : با نه مشه و گووی له موحه مه د بگرم بزائم چیی نه لیت . چوو له پشتی په رده ی که عبه وه خۆی حه شار دا ، له پشت په رده که وه نه هات به ریوه تا له لای قیبله وه نزیکسی پیغه مبه ر ﷺ که وته وه و ، ته نها په رده که ی که عبه دا پۆشیی برو .

نه فهرمووی : کاتیک که قورئانم بیست دلّم نه رم بوو و ، دهستم به گریان کرد و موسلمان بووم . هه روا له شوینی خۆم دا وه ستام هه تا پیغه مبه ری خوا ﷺ نوژی که ی ته واو کرد و ، ته شریفی برد .^{۱۸۷}

ههروه ها شیوه که ی تری موسلمان بوونی عومهر له پیشه وه ی نه م کتیبه دا باس کراوه ..

ده باره ی سالی موسلمان بوونی عومهر ، ریوایه ته کان جیاوازیان هه یه ، ئیبن ئیسه ق نه لی : دوا ی کۆچی یه که م بو حه به شه موسلمان بووه ، به م پی یه سالی پینجه می وه حی یه .. و تراویشه له مانگی ذولحه ججه ی سالی شه شه م دا بووه .^{۱۸۸}

کاتیک که عومهر موسلمان بوو ، فهرمووی : نه ی پیغه مبه ری خوا ! ئایا ئیمه نه گه ر بمرین و ، گه ر بمینین له سه ر حه ق نین ؟ فهرمووی : ((بلی ، والذي نفسي بيده إنكم على الحق إن متم ، وإن حييتم)) . فهرمووی : به لی ، به و خوا یه ی

^{۱۸۶} السيرة النبوية لأبسي شهية : ۱ / ۳۵۲ ، نغلاً عن تفسير ابن كثير والبغوي .

^{۱۸۷} السيرة النبوية لابن هشام : ۱ / ۳۴۷ .

^{۱۸۸} السيرة النبوية لأبسي شهية : ۱ / ۳۵۱ . شایانی باس که عومهر به سی روژ دوا ی موسلمان بوونی

حه مزه موسلمان بووه . (الرحيق : ۱۰۶) .

گیانمی به دسته ئیوه ته گهر بمرن و ، گهر بمینن ، له سهر حه قن . منیش وتم : دهی ئیتر شارندنه وهی بۆ چی یه ، نهی پیغه مبهری خوا ، بۆچ دینه که مان بشارینه وه که ئیمه له سهر حه قین و ، ته وان له سهر ناحه قن؟! فه رمووی : ((یا عمر إنا قلیل ، قد رأیت ما لقینا)) . فه رمووی : عومه ر ئیمه که مین ، خو دیت چیمان به سهر هات .

عومه ر فه رمووی : به و خوا یه ی حه قی پیتا ره وانه کردو وه ههر کۆرێک بۆ کوفر تیایا دانیشتم ، نه بی بۆ ئیمانیش تیایا دابنیشم . پاشان پیغه مبه ر ﷺ و موسلمانه کان به دوو ریز هاتنه ده ره وه که عومه ر له ریزێکیان دا و ، حه مزه ش له ریزه که ی تر دا بوون ، هه تا گه یشتنه مزگه وتی حه رام و قوره ی شیش سه یری نه کردن و ، به جارێ پشتی شکا بوو . ته و رۆژه پیغه مبه ری خوا ﷺ عومه ری ناو نا (الفاروق) چونکه حه ق و ناحه قی لیک جوئ کردنه وه .. نه گێر نه وه که کاتی عومه ر موسلمان نه بی پیغه مبه ری خوا ﷺ (الله اکبر) به ده نگێکی وه ها به رز ته فه رمویت که ته و ها وه لانه ی که له ده ور به ری که عبه دا بوون زانیان که عومه ر موسلمان بووه ، دوا ی ته ویش موسلمانه کان یه کجار (الله اکبر) یان دوویاره کرده وه و هه موو دانیشتوانی مه که که زانیان که عومه ر موسلمان بووه .

به موسلمان بوونی عومه ر خوا لیتی رازی بی موسلمانه کان و دینه که یان پایه دار بوون ، به راده یه که ئیتر ها وه لان نه ته ترسان و نه یان توانیی بی نه که عبه وه و به ده وری دا طموف بکه ن و ، نوێژی تیا بکه ن .

ئیمام بوخاریی له سه حیه که ی دا له ئین مه سه ووده وه ریوا یه تی کردو وه که وتوو یه : له و رۆژه وه که عومه ری کۆری خه ططاب موسلمان بوو ئیمه ش سه ره به رز و به عیززه ت بووین .

هه ره وه ها زیادی به ککائیش له عبه دلوللای کۆری مه سه ووده وه ریوا یه تی کردو وه که وتوو یه : موسلمان بوونی عومه ر فه تح و ، کۆچ کردنی سه رکه وتن و ، بوونی به ته میر ره حه مت بوو ، ئیمه (ی موسلمانه لاوازه کان) نه مان ته ویرا له که عبه دا نوێژ بکه مین هه تا عومه ر موسلمان بوو ، جا که ته و موسلمان بوو چوو به گزیا نا هه تا ما وه یان دا ته ویش و ئیمه ش له که عبه دا نوێژ بکه مین .^{۱۸۹}

که عومەر موسلمان بوو ، بیری کردهه کی له ههموان زیاتر لهناو دانیشتوانی مه که که دا دژایه تیی پیغه مبهری خوا ﷺ نه کات ، سه رنجی دا نه بوجه هل یه که م که سیکی داخ له دلّه .. نه فرموی : که رۆژم لی بوویه وه هاتم ته قدم له ده رگا که ی دا ، نه فرموی : نه بوجه هل هاته ده ره وه لام و وتی : یا خوا به خیر بییت خوشکه زام^{۱۹۰} ، بۆچی هاتوویت ؟ فرموی : هاتووم تا هه وائت بده می که من نیماتم به خوا و به موحه مده ی پیغه مبهری هیناوه و ، ته صدیقی نه وه شم کردوه که هیناویه تی . نه فرموی : ده رگا که ی له رووم دا داخست و وتی : خوا خۆیشت و نه وه ش که هیناوته به خیر نه هینی^{۱۹۱} .

هه ره ها نین جه وزیی نه وه ی باس کردوه که عومەر خوا لئی رازی بی فرمویه : هه ر پیاویک که موسلمان نه بوو چه ند پیاویک دوا ی نه که وتن و ، ده ستیان به لیدانی نه کرد و نه ویش له وانی نه دا .. منیش که موسلمان بووم هاتم بۆ لای خالم ، که عاص ی کوری هاشم بووه ، ئاگا دارم کرد که موسلمان بووم ، نه ویش یه کسه ر چوه ژوره وه ..^{۱۹۲}

نین نيسحاقیش له نین عومره وه خوا لیان رازی بی ته خرچی کردوه که وتوویه : کاتی که عومەر خوا لئی رازی بی موسلمان بوو فرموی : چ قوره یشی یه که له هه موو که س زیاتر قسه نه گه یه نیت ؟ پیمان وت : جه میلی کوری مه عمه ری جو مه حیی . چوو بۆ لای . عه بدوللا نه لیت : من که مندالیکی وه ها بووم که هه رچیم بدیایه لئی تی نه گه یشتم ، شوین باو کم که وتم تا بزاتم چیی نه کات ، هات تا گه یشته لای و پنی فرموو : نه ی جه میل ! ئایا زانیوته من موسلمان بووم و چومه ته سه ر دینی موحه مه د ﷺ ؟ نه لی : ده به خوا ! لئی دووباره نه کرده وه ، خیرا هه ستا و عه باکه ی به دوا ی خۆی دا رانه کیشا و عومه ریش به دوا ی دا و ، منیش به دوا ی عومه ردا ، هه تا گه یشته ده رگای مزگه وت و به هه موو هیتزیکیه وه هاواری کرد : نه ی کۆمه لی قوره یش ! - قوره یشیش به ده وری که عه دا کۆریان به سته بوو - کوری خه ططاب له دین وه رگه پاره . نه لی :

^{۱۹۰} دایکی عومەر ، که هه ته مه ی کچی حاشی کوری موغیره بووه ، نامۆزای نه بوجه هلی کوری هیشامی کوری موغیره بووه ، نه ک خوشکی بییت ، وه ک نین نيسحاق له (السیره النبویه : ۱ / ۳۵۰) دا ده ری برپوه .

به لام له ناو عمه رب دا نامۆزاش به خوشک و کوریشی به خوشکه زاناو نه بن .
^{۱۹۱} السیره النبویه لأبي شهبة : ۱ / ۳۵۷ والرحیق المختوم : ۱۰۵ .

^{۱۹۲} الرحیق المختوم : ۱۰۵ .

عومهریش له دوايهوه ئەی فەرموو : درۆ ئەکات ، من موسلمان بووم و شاهیدیم داوه که جگه له زاتی (الله) هیچ خوايه کی تر نیه و ، موحه مه دیش پیغه مبهری خوايه . به جاری بۆی هه لسانه وه و دهستیان به لیدانی به کتری کرد هه تا خۆر گه یشته سهر سهریان . ئەلئی : عومهر ماندوو بوو و دانیشت و ، ئەوانیش هاتنه سهر سهری و ، ئەویش ئەی فەرموو : چیتان پی خۆشه بیکهن ، سویند به خوا ئەخۆم ! ئەگەر سی صده پیاو ببوینایه ئەوا یا مه ککه مان بۆتان چۆل ئەکرد ، یان ئیوه بۆ ئیمه تان چۆل ئەکرد . (ههر وایش بوو ، سوپای به در که له سی صده و ئەوهنده پیاو پینک هاتبوو سوپای قره یشی دا به زهویی دا) .

ئەلئی : کاتیک که له م هه لۆیسته دا بوون ریش سپی به کی قورپه یشی ، که دهسته بهرگیکی یه مهنیی و کراسیکی خه ت خه تی له بهردا بوو هات و ، له سهریان وهستا و وتی : ئەوه چیتانه ؟ وتیان : عومهر له دین وهرگه راوه . وتی : بهسیه ! پیاویک کاریکی بۆ خۆی هه ل بژاردوو ، چیتان ئەوی لینی ؟ نایا نه وهی عه دیی له م خزمه یان دهست بهردار نه بن و بهرگری لئ ناکهن ؟ واز له پیاوه که بهینن . ئەلئی : ده به خوا ! ئەت وت کراسن و له بهری دامالزان . عه بدوللا ئەلئی : دواي نه وهی که باوکم کۆچی بۆ مه دینه کرد پیم وت : بابه گیان ! ئەو پیاوه کی بوو که ئەو رۆژهی موسلمان بووبوی له مه ککه ئەو خه لکه ی لئ دوور خستیه وه ، که خه ریک بوون لییان ئەدایت ؟ فەرمووی : کورم ! ئەوه عاص ی کوری وائیلی سه همی بوو ..

وهذا إسناد جيد قوي ، كذا في البداية (۳ / ۸۲) .

بوخارییش (۱ / ۵۴۵) له ئین عومهره وه خوا لییان رازی بی ریوايه ت ئەکات که وتویه : له کاتیک دا که عومهر له ماله وه بوو و ئەترسا ، عاص ی کوری وائیلی سه همی ، باوکی عه مر ، که دهسته بهرگیکی یه مهنیی و کراسیکی به ئاوریشم ده وره گیراوی له بهردا بوون ، که له نه وهی سه همی هاوپه یانی سه رده می نه فامییمان بوو ، پیتی وت : ئەوه چیه ؟ عومهر فەرمووی : قه ومه که ت وایان گه یاندوو که له سه ر نه وهی موسلمان بووم ئەم کوژن . وتی : که س بۆی نیه ده ستت بۆ به ری . دواي نه وهی که وای وت ترسم نه ما . عاص له مال ده رچوو و تووشی خه لکه که هات که پر به پری چه مه که نه بوون ، وتی : نیازی کویتان هیه ؟

وتیان : نهو کورپی خه ططابه مان نهوی که له دین وهرگه پراوه . وتی : کهس بوی نیه دهستی بۆ بهری . نیتړ خه لکه که گه پراوه .^{۱۹۳}

سئ ههم : نووسراوه سته م کارانه که

نه بو طالیب له فروفیلتی قورپه یش نه ترسا .. موحه ممدی برازای کول نادات و ، قورپه یشیش له سهر بهرگری له دینی خویان سورن . به لئ حه مزه و عومر و هی تریش موسلمان بوون ، نهی ته گهر بت په رستیک هه لی به ده ست هیئا و ده ستی کی له موحه ممدی برازای وه شانند ، نهو کاته چپی نه کریت ؟ به تایبته دواي نه وهی که قورپه یش ناماده بوون عیماره ی کورپی وه لیدی بده نی و نه ویش موحه ممدیان بداتی و بی کوژن .. که واته کوشتنیان به لاره ناسایی به ..

نه بو طالیب پیکابووی .. له راستییش دا له سهر کوشتنی پیغه مبهری خوا ﷺ به ناشکرا خویان یه ک لایی کرد بو یوه . هه تا قورثانی پیروزیش نامازه بهو پریاره یان نه دا که نیازی کوشتنی خو شه ویستیان ﷺ کرد بوو ، که نه فهرموئ :

﴿ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴾ (الزخرف : ۷۹) .

نه بو طالیب وای به چاک زانی ته گبیریک بۆ موحه ممدی برازای بکات ، تا کار له کار نه ترازوه و قورپه یش ده ستی کیان لی نه وه شانندوه . بۆ ته مه خزمه کانی له نه وهی هاشم و نه وهی موطللیبی جووته کورپی عه بدمه نافی کوژدنه وه و^{۱۹۴} ، دا وای لی کردن که موحه ممدی خزمیان پباریزن . پیواونی ههر دوو نه وه که ، به موسلمان و به کافریانه وه به گویان کرد و به لئنیان دا که بی پاریزن جگه له نه بوله هب ، لی یان جوئ بو یوه وه ، پالی دا به قورپه یش وه ..^{۱۹۵}

قورپه یش سهرنجیان دا که هاوه لانی پیغه مبهری خوا ﷺ روژ به روژ له زیاده بوون دان و ، دواي موسلمان بوونی حه مزه و عومریش خوا لیان رازی بی ، موسلمانان یه کجار وره یان بهرز بو ته وه و ، نه وانه شیان که کوچیان کرد بۆ حه بده رییان له ولاتی کی پر له ئمن و نه مان و پادشایه کی دادپهروه که وت ،

^{۱۹۳} شرح حياة الصحابة : ۱ / ۴۷۰ ، السيرة النبوية لأبني شهبة : ۱ / ۳۵۷ - ۳۵۸ ، الرحيق المختوم :

۱۰۵ .

^{۱۹۴} له پیغمه باحان کرد که عه بدمه ناف چرار کورپی هه بوون که دوانه کی تریان عه بدمه مس و نه وفعل بوون .

به لام نه وهی موطللیب زیاتر دؤستی نه وهی هاشم بوون .

^{۱۹۵} السيرة النبوية لابن هشام : ۱ / ۲۶۹ .

که به جوانیی به خیر هاتنیان لیّ کرا و ریژیان لیّ گیرا و ، و ایسلام لهناو هۆزه کان دا پوره نهستی .

بۆ ئەمه به یهك دهنگیی بریاریان هاته سهر شهوه كه موحه مهدي نازیز ﷺ بكوژن ، بهلام كه دییان و نه بو طالیب نه وهی هاشم و نه وهی موطله لیبی یهك پی گرتن تا به دل و به گیان بهرگری لیّ بکهن ، دهستیان له كوشتنی سارد بوویهوه ، چونكه نه گهر نه وان موحه مهدي بكوژن نهوا خزمه کانی كه به لینیان به نه بو طالیب داوه شهوهندهیان لیّ نه كوژنهوه كه شیوی مهككه به خوین پر بیتشهوه ، ههر لهوانه یه ریشهیان ده رهیتنین .. بۆیه كهوتنه بیر کردنهوه تا کاریکی تر شه نجام بدهن كه وهك كوشتن تا وانبار نه بن ، بهلام پشتی موسلمانان و دینه کهیان بشکیتنی .

بۆ ئەمه له شیوی موحه صهه ب کوپونهوه و بریاریان دا و سویندیان خوارد كه دژی نه وهی هاشم و نه وهی موطله لیب بووهستن ، به وهی كه نه ژن و ژن خوازییان له گهلا دا بکهن ، نه کریین و فرۆشتن ، نه ههلس و كهوت ، نه تیکه لاویییان نه کهن و ، نه چنه مالیان و ، قسهیان له گهلا دا نه کهن ههتا پیغه مبهری خویان ﷺ بدهن به دهستهوه تا بی کوژن . ئەمهیان له شیوهی بهلگه نامه یهك دا نویسی كه به هیچ شیوه یهك له گهلا نه وهی هاشم دا ریک نه کهون و ، بهزه یییان پیاوانا نه یه ته وه ، ههتا پیغه مبهری خوا ﷺ ته سلیم نه کهن . ئەم نووسراوه به دهستی به غیضی کوپی عامیری کوپی هاشم نووسرا و ، پیغه مبهری خواش ﷺ دوغای لیّ کرد و دهستی وشك بوو . قورپه ییش بۆ شهوهی ئەم بریارهیان سهر بگری و کهس نه ویری له دژی بوهستی لهناو كه عبه دا هه لیان واسیی ، ئەمهش له سه ره تایی مانگی موحه پرهمی سالی حه وته می پیغه مبهرایه تیی دا ، كه ههر لهو شهوه دا نه وهی هاشم و نه وهی موطله لیب ، به ئیمان دار و به کافریانهوه - جگه له شهوله ههه - جیا بوونهوه و له شیوی نه بو طالیب دا بهند کران و له دانیشترانی مهككه دابران .^{۱۹۶}

دابران و گه مارووی قورپه ییش بۆ موسلمانان درێژهی کیشا ، به راده یهك كه خۆراك و کهل و په لیان لیّ پرا ، چونكه ههر خۆراکیك شه هاته ناو شاری مهككه وه ، خیرا بت په رسته دهوله مهنده کان ته کانیان ته دا و نه یان کریی .. موسلمانان به یه کجاری تهنگیان پیّ ههلا چنرا ، به راده یهك كه ناچار بوون په نا بهرنه بهر

خواردنی گهلا و پیسته و ، لهو دیوی شیوه کهوه دهنگی ژنان و مندالانیان نه هات که له برسانا نه کپرووزانهوه .. نیتز مه گهر سا شتیکیان به نهیینی پی بگه یشتایه و ، تنها له مانگه کانی حه رام دا مه گهر له شیوه که ده رچوونایه بو شت کرین .. جاری وایش نه بوو که کاروانیک له دووره وه نه هات ، هه ولیان ته دا بهر له وهی بگاته ناو شاری مه که که ده ستیان بی گاتی و شتیکی لی بکرن ، به لام هه ر کام له خاوه نانی کاروانه که نه گهر خه لکی مه که که بوايه ، که له و په له که ی له سه ر موسلمانه کان نه وه نده گران نه کرد تا توانایان نه بیته بی کړن ..^{۱۹۷}

ماوهی دوو سی سا له بهم شیویه مانه وه ، هه تا به ته وایی ته نگیان پی هه له چنرا ، چونکه مه گهر له خزمیکه وه شتیکیان پی بگه یشتایه ..

یه کیک له وانهی که ده ستی یارمه تیی بۆیان دریز نه کرد حه کیمی کوری حه زام بوو که برزای خاتوو خه دیچه بوو خوا لیتی رازی بی ، هه روه ها هیشامی کوری عه مری عامریش یارمه تیی نه دان که له هه مووان زیاتر ده ست گرویی نه وهی هاشمی نه کرد ، چونکه له دایکیه وه برزای نه ضله ی کوری هاشمی کوری عه بد مه ناف بوو . بهم بۆنه وه هیشام سیله ی ره جمی له گه له نه وهی هاشم دا به جی ته هیئا و یارمه تیی نه دان . نه میش خۆی خاوه نی پایه و په بوو له ناو خزمه کانی دا .. هه موو جاریک به شه ودا وشتریک له خۆراک بار نه کرد و نه ی هیئا به ده می نه و شیوهی که نه وهی هاشم و نه وهی موطه لیلی تیئا گه ماروو درابوون ، که نه گه یشته ده می شیوه که ره شووی وشتره که ی دانه مالی و ، نه ی دا به لاته نیشتی وشتره که دا ، تا به خۆراکه که وه به ره و شیوه که ده رچی و گه نم و دانه ویتله که بگاته ده ست خزمه کانی .

نه وه بوو جاریکیشیان حه کیمی کوری حه زام له گه له غولامیکانی دا که گه نی دابوو به کۆلیا هات و نه یویست بی با بۆ خه دیچه ی پووری ، خوا لییان رازی بی ، که نه ویش له گه له پیغه مبه ری خوادا ﷺ له شیوه که دا بوو . له و کاته دا حه کیم تروشی نه بوجه هل هات و که وته دویان و ، نه یوت : نه وه نه ته وی خۆراک به ری بۆ نه وهی هاشم !؟ به خوا ناهیللم به خۆت و خۆراکه که ته وه له شوینی خۆتا بچوولیی هه تا له مه که که دا ئاپرووت نه بهم . خوی گه وره وای ریک خست له و کاته دا نه بولبوخته ری کوری هیشامی کوری حاریشی کوری ته سه د هات و له نه بوجه هلی پرسیی : نه وه

چیتانه؟! وتی : خوارده مهنیی ئەبا بۆ ئەوهی هاشم !! ئەبولبوختەریی پیتی وت : ئەوه خوارده مهنیی یەکی پووری بووه بە لایهوه داوای کردزوه که بۆی بنیتریت ، ئایا قەدەغەیی ئەکەیی خوارده مهنیی خۆیشی بۆ بنیتریت ؟ ریی کابرا بەر دە . ئەبوجهل کۆلی ئەدا هەتا دەستیان دایه یەخەیی یەکتیری .. ئەوه بوو ئەبولبوختەریی دەستی دایه ئیسقانی چەناگەیی و شتریک و دای بە سەری ئەبوجهل دا و شکاندی و ، بە توندییش دای بە زەویی دا و ، حەمزەیی کوری عەبدلموطەللیب ییش لەو نزیکانەدا وەستا بوو و چاویشی لێ بوو و ، ئەوانیش پیتان ناخۆش بوو ئەم هەواڵەیان بە پیتەمبەری خوا ﷺ و هاوێلانی بگات و ، دەست بەسەر دلیانا بهیئن . لەگەڵ ئەم بارودۆخەش دا پیتەمبەری خوا ﷺ و چانی بۆ ئەبوو ، بە شەو و بە رۆژ ، خزمەکانی و قەومەکەیی ، بە نەیتیی و بە ناشکرا ، بی ئەوهی لە کەس بترسی ، بانگ ئەکردن بۆ لای خوا .^{۱۹۸}

لەم بارودۆخە نالەبارەدا موسلمانەکان ئەژیان .. نەک تەنھا موسلمانەکان ، بە لکو ئەوانەیی ئەوهی هاشم و موطەللیب ییش که موسلمان ئەبوو بوون و لەسەر کوفر مابوونەوه ، لەگەڵ خزمە موسلمانەکانیان ئەو برسیتیی و ناپەختیی یەیان چەشت . جا نەک هەر موسلمانەکان کۆلیان ئەدا و پەشیمان ئەبوونەوه ، بە لکو ئەوانەش که موسلمان ئەبوو بوون و ، لەبەر خزمایەتیی پشتگیری پیتەمبەریان ئەکرد ، ئەوانەش مەردانە شانیان دایه ژیر مەینەت و ، نە کۆلیان دا و ، نە تەسلیمی قورەیش بوونەوه .. ئەمە ئەوپەری جوامیریی یە که کابرا موسلمانیش ئەبووی و ، ئەوه هەلوێستی پیاوانەیی بیت ..

ئەمڕۆ ئیمەیی موسلمان ژمارەمان زۆره ، بە لām پیاری وەک کافرانی ئەوهی هاشم و موطەللیب مان یە کجار کەمە ، چ جای وەک موسلمانان .

ئەبو طالیبی ریش سپیی ، نەک هەر دامەزراو و کۆل ئەدەر بوو ، بە لکو هەمیشە لە خەمی پیتەمبەری خوادا بوو ﷺ . ئەترسا شەو بێنە سەری و بی کورن .. بۆیە که خەلکیی بیان ویستایە بخەون ، فەرمانی ئەدا که پیتەمبەر ﷺ لەسەر نوێنی خۆی بخەوی ، تا ئەوهی نیازی خرابی ببوایە چاوی لێ ببوایە ، پاشان که خەلک ئەخەوت ، فەرمانی ئەدا یە کێک لە کورەکانی ، یان براکانی ، یان ناموزاکانی

بچن له سهر نوینه که ی پیغه مبهری خوا ﷺ بجهوی و ، شهویش بجهیت له سهر نوینه که ی شهو که سه یان بجهوی .^{۱۹۹}

چواره م : گه پانه ههس کۆچ که رانس حه به شه

شهوه بوو دوا ی ده رچوونی کۆچ که ران به ره و حه به شه ، حه مزه و عومه ر خوا لیان رازی بی موسلمان بوون . . تاس ترازوی موسلمانان سه نگین بوو . . دینی نیسلام چوه قوناغی کی به هیتره وه . . شهوه بوو موسلمانان کان - وه که له پی شه وه باس کرا - به بی ترس شه چوونه که عبه وه و نو یۆیان به جی شه هینا . . تۆ بلی جۆره کرانه وه یه که له نیوان موسلمانان کان و قوره ی شدا په یدا بوو ، که چیی زۆری نه خایاند . . قوره ی ش سه رنجی دا شه هیور بوونه وه یه شه بیته مایه ی زۆریونی نیمان داران و په ره سه ندنی دینه که یان ، بۆیه قوره ی ش چاوی په رینه شه وه سه ری و ، وه جارن دهستی دایه وه سزادان و نار ه حه ت کردنی نیمان داران .

جا شه ریک که وتن و ناشتی یه کاتی یه بووه دهنگ و باسی کی گوره و گه یشته لای کۆچ که رانی حه به شه . . شهوانیش خۆیان به بۆنه ی غه ری بی و دووری یان له نیشتمانه وه له خواهه کیان شه ویست هه لیان بۆ هه ل که وی و بگه رینه وه . له لایه کی تریشه وه ناژا وه یه که دژی نه جاشیی پادشای حه به شه به ریا بوو که خه ریک بوو له ناوی به رن . جا موسلمانان کان له وه شه ترسان شه پادشایه ، که دۆستی شه وانه و ری زیان لی شه گری ، به دهستی نه یاران له ناو بچی و ، پادشایه که بیته جیی که به و چا وه ته ماشای شه مان نه کات و شو نیان پی لیژ بی ، یان ده ریان بکات .

به بۆنه ی شه خالانه ی سه ره وه شه غه ری بانه ی ولاتی حه به شه وایان به چاک زانیی که بگه رینه وه بۆ مه که که . به لام که گه یشتن بۆیان ده رکه وت که شه وه ی له وی بیستبوویان وا نه بوو و ، قوره ی ش له جارن زیاتر نا زاری نیمان داران شه دات . شه وه بوو هه ندی کیان به نه ی نیی چوونه مه که که وه ، هه ندی کی شیان له په نای هه ندی خزمیان دا چوونه ناو شاره وه و ، هه ندی کی تریشیان چۆن هه اتبۆوه وه هاش به دوا ی خۆی دا گه رایه وه بۆ حه به شه . شه گه رانه وه یه ، یان له مانگی شه وه والی سالی پینجهم ، یان له سالی شه شه می هاتنی وه حی دا بوو .

^{۱۹۹} الر حیق المختوم : ۱۱۱ .

جا یه کئی له وانهی که قوره یشی یه کان په نایان دا عوثماني کورپی مه ظعوون بوو خوا لیتی رازی بی ، به لام که دیتی و ایمان داران له بهر بی که سی یان سزا نه درین ، نه ویش په ناکه ی گتپراهه بو وه لید ، وه که له پیشه وه به درپژه باس کراهه .

یه کیکی تر له وانهی که په نای درا نه بوسه له مه ی کورپی عه بدولنه سه د بوو خوا لیتی رازی بی . نه وه بوو چوه په نای نه بوطالیبی خالیه وه . کومه لئی له خزمانی باوکی له نه وه ی مه خزوم نه م په نادانه ی نه بوطالیبیان پی ناخوش بوو ، بویه چونه سه ری و وتیان : نه بوطالیب ! تو موحه مه دی برازاتت خستوته په نای خوتمه وه و نه ی پاریزی ، نه ی چیت داوه له م خزمه ی نیمه لیمانی نه پاریزی ؟ وتی : نه خوشکه زامه و داوای په نای لی کردوم ، جا نه گهر خوشکه زا که نه پاریزم نه وا برازا که شم ناپاریزم . له و کاته دا نه بوله هب ناماده بوو ، که قسه ی پیساوانی نه وه ی مه خزومی بیست - نه گهرچی دوستی نه وان و دوژمنی موسلمانان بوو - زور تووره بوو و وتی : نه ی کومه لئی قوره یش ! به خوا ده ست درپژی زور نه که نه سه ر ریش سپی یه که ، واته نه بوطالیب ، هه روا خه ریکن له نیوان خزمه کانیا ته پ نه کوتنه سه ری !! به خوا یان ده ست کوتا نه بن لیتی ، یان نه بینه پال پشتی هه تا به ناواتی خوی بگات !! وتیان : باوکی عوتبه ! هه ر شتی که تو پیت ناخوش بی وازی لی دینین . له بهر نه وه ی که نه بوله هب دوست و کومه کی نه وان بوو دژی پیغه مبه ری خوا ﷺ پییان خوش نه بوو دلئی بشکینن . که نه بوطالیب نه مه ی له نه بوله هبی برای بیست که وته ته ماعی نه وه وه که به شکو دلئی نه رم بوویت و ، نه ویش بیته کومه ک و پاریزگاری پیغه مبه ری خوا ﷺ . بو نه مه قه صیده یه کی بو نه بوله هب هونی یه وه که تیایا هه لئی نه نا تا کومه کی لی بکا و ، بیته پاریزگار بو پیغه مبه ر ، که نه مه سه ره تا که یه تی :

إِنَّ امْرَأَ أَبِوعَتْبَةَ عَمَهُ لَفِي رَوْضَةٍ مَا إِنَّ يَسَامَ الْمَظَالِمَا

به لام له گه ل نه مه ش دا دلئی نه بوله هب نه رم نه بوو و ، به داوای برا گه وره ریش سپی یه که یه وه نه هات و ، به دوا ی سه رگه ردانی قوره یش دا رویشت .^{۲۰۰}

پینجه م : کوچس دووهه مس حه به شه

له پیشه وه باسی نه وه کرا که ده نگ و باسیکی هه له به موسلمانه کوچ کردوه کان بو حه به شه گه یشت و وایان زانی قوره یش کوتیان داوه له دژایه تی

نیسلام ، بویه گه پراڼه وه مه ککه و هندیکیان چوونه وه ناو شار . که سه بیریان کرد
 موسلمانان له جاران زیاتر چه سواوه و بهسته زمانن و ، قورپه ش به هیچ شیوه یه ک
 بهزه یی پیاپانا نایه ته وه ، برپاریان دا جاریکی تر کوچ بکه نه وه بؤ حبه شه . نهم
 جاره ژماره یه کی زیاتر له جاری یه کم خویان ناماده ی کوچ کردن کرد . جا نه گهر
 عه ماریان له گه ل چووبیت ته وا ژماره ی پیاوه کوچ کهره کان هه شتا و سی پیاو بسوه
 و ، نه گهر عه ماری کوچی نه کرد بی هه شتا و دوو پیاو بوون و ، ژماره ی نافرته تانیس
 هه ژده نافرته بوون که یانزه یان قورپه یسی و ، حوتیشیان غهیره قورپه یسی بوون
 ، نهمه جگه لهو مندالانه ی که له گه لیان چوو بوون و ، پاشان نه واندهش که لهوی
 له دایک بوون ..

نه ماندهش ناوی هندیکی لهو هاوه لانه ی که بؤ جاری دووه م کوچیان کردوه بؤ
 حبه شه :

جده عفری کورپی نه بو طالیب و ، نه سمائی کچی عومه یسی هاوسه ری و ،
 عه بدوللای کورپیان که لهوی له دایک بوو ..^{۲۰۱}
 عه بدوللای کورپی مه سعود و ، میقدادی کورپی عه مر که به (ابن الأسود)
 ناسراوه و ، عامیری کورپی نه بووه ققاص و ، خونه یسی کورپی حوزافه ی سه همیی و ،
 هیشامی کورپی عاصی کورپی وائیلی سه همیی و ، سه کرانی کورپی عه مر و ،
 سهوده ی کچی زه معه ی هاوسه ری و ، نه بو عوبه یده عامیری کورپی عه بدوللای
 جه پراچ و ، عوبه یدوللای کورپی جه حش و ، نوم حه بیسه ره مله ی کچی
 نه بسوفیانی کورپی حه رب که هاوسه ری عوبه یدوللای بوو . لهوی عوبه یدوللای
 سه رگهردان بوو ، له دین وه رگهرا و بوو به گاور و دهستی به عه ره ق خواردنه وه کرد
 ههتا مرد و ، هاوسه ره که ی خوا لیتی رازی بی بیوه ژن کهوت ، دوور له کهس و
 کار و دوور له نیشتمان . له بهر ره زامه ندیی خوا دانسی به خوی دا گرت . که
 عیده ی ته واو بوو پیغه مبهری خوا ﷺ نه جاشیی ناگادار کرد تا ماره ی بکات
 بوی . نه ویش له پیغه مبهری ماره برپی و چوارصه دیناری کرده ماره یی ، بهمه
 بووه یه کی له دایکانی تیمان داران و ، موسلمانان کان به وینه ی دایکی خویان

^{۲۰۱} لهوه نه چی مناله کانی جده عفر له حبه شه له دایک بوون ، چونکه له سالی حوته می کوچیی دا دوی
 خه بهر نه گه ریته وه و ، جده عفر خوا لیتی رازی بی له جنگی مونه دا ، له سالی هه شتم دا شه یه نه بی !

ریزیان لیٰ ته گرت . به راستی کاریکی زور پیاوانه بوو که پیغهمبه‌ری خوا ﷺ
دلیٰ نهو نافرته لیتقه‌وماوه‌ی دایه‌وه .^{۲۰۲}

ئین ئیسحاق ناوی کوچ‌که‌رانی هم‌وو نووسیوه ، خوینه‌ری نازیز نه‌توانی
سهرنجی (السیرة النبویة : ۱/ ۳۲۲ - ۳۳۰) بدات .

به‌لام له هه‌ندی سهرچاوه‌دا ، وه‌ک ئین ئیسحاق و نه‌بونوعه‌یم و به‌یه‌قیی ، وا
هاتوو که نه‌بوموساش کوچی بۆ حه‌به‌شه کردوو ، به‌لام وا نیه ، به‌لکو
راستی‌یه‌که‌ی نه‌ویه که نه‌بوموسا له‌گه‌ل که‌سانی تر‌دا سواری که‌شتی بووه به‌و
نیازه‌ی بگاته مه‌که‌ک ، که‌چی که‌شتی‌یه‌که‌ گه‌یاندوو‌یه‌تیه حه‌به‌شه .

بوخاری له صحیح‌ه‌که‌ی‌دا له نه‌بوموسای نه‌شعه‌ری‌یه‌وه ریوایه‌تی کردوو که
وتوویه : ئاشکرا بونی پیغهمبه‌رمان ﷺ به‌رگویی که‌وت ، بۆیه سواری که‌شتی‌یه‌ک
بووین و ، ئیمه‌ی گه‌یاند لای نه‌جاشیی له حه‌به‌شه . له‌وی تووشی جه‌عفه‌ری
کوری نه‌بوطالیب هاتین و ، لای نه‌و ماینه‌وه تا نه‌و کاته‌ی که‌ گه‌راینه‌وه .
نه‌وه‌بوو به‌ خزمه‌تی پیغهمبه‌ر ﷺ گه‌یشتن ، نه‌مه‌ش له کاتیک‌دا بوو که
خه‌یه‌ری فه‌تح کردبوو . پیغهمبه‌ر ﷺ فه‌رموی : ((لکم اهل السفینة هجرتان)) .
فه‌رموی : نه‌ی سواری‌وانی که‌شتی‌یه‌که‌ ئیوه دوو کوچتان بۆ نه‌نوسرین .^{۲۰۳} هه‌ر
به‌م شیوه موسلیمیش ریوایه‌تی کردوو .

کاتیک که قوره‌یش له‌م کوچه ناگادار بوون بریاریان دا نه‌هیلن سه‌ر بگری ،
به‌لام موسلمانه‌کان گورج و گۆل‌تر بوون و ، خوی گه‌وره سه‌فه‌ره‌که‌ی بۆ ئاسان
کردن و ، به‌ر له‌وه‌ی قوره‌یش بیان‌گه‌نی ، خویان گه‌یاندوه حه‌به‌شه لای
نه‌جاشیی .^{۲۰۴}

که موسلمانه‌کان به‌ سه‌لامه‌تی گه‌یشتنه حه‌به‌شه و ، نه‌جاشیی ریزی لیٰ
گرتن ، تا بۆ خویان به‌بی ترس خواپه‌رستی نه‌نجام بدن ، قوره‌یش که‌وتنه
ته‌گبیری نه‌وه‌ی که دوو پیای به‌هیز و لی‌هاتوو ، به‌ چه‌ندین دیاری ناوچه‌ی
مه‌که‌که‌وه ره‌وانه‌ی لای نه‌جاشیی بکه‌ن ، به‌لکو پادشا رازی بکه‌ن و موسلمانه‌کان

^{۲۰۲} له زنجیره‌ی هاوه‌لانی پیغهمبه‌ردا ژیان نامه‌ی نوم حه‌یببه به‌ درێژه باس کراوه .

^{۲۰۳} مه‌به‌ست له‌ویه که له مه‌نه‌وه بۆ حه‌به‌شه کوچیک و ، له حه‌به‌شه‌شوه بۆ مه‌دینه کوچیکیان کردوو .
السیرة النبویة لأبسی شهبة : ۱ / ۳۷۵ - ۳۷۶ .

^{۲۰۴} الرحیق المختوم : ۹۴ .

دەر بکات . له هه موو شتی زیاتر پیستهی مه ککه بۆ دیاریی چاک بوو ، بۆیه چەند پیستیه کیان بۆ پادشا کۆکرده وه و ، یه ک به یه کی فه رمانده گه وره کانیشی دیارییان بۆ دانان ..

بۆ نه نجام دانی ئەم کاره به جوانیی رایان هاته سه ر ئەوه ی که عه بدوللای کورپی ته بو ره بیعه و ، عه مری کورپی عاص بنیرن به دوایانا . جا ئامۆژگارییان کردن که له پیشه وه دیاریی فه رمانده کان بگه یه نن و داوایان لی بکه ن که له لای پادشادا پشتیان بگرن ، دوا ی ئەوه دیارییه کانی پادشا بگه یه نن و ده رباره ی هه لآتوان بی دوینن ، خو ئەگه ر پێیان کرا با داوا له پادشا بکه ن یه کسه ر بیان گێرپیته وه ، نه ک بانگیان بکا و گوێیان لی رابگری .

هه ردووکیان به ره و حه به شه که وتنه ری .. که گه یشتن پیش هه موو شتی ک دلی فه رمانده کانیان خو ش کرد و دیارییه کانیان پیشکه ش کردن و ، یه ک به یه کیشیان تی گه یاند که : چەند سه فیه — و تی نه گه یشتوو یه کمان هاتوونه ته حه به شه و ، وازیان له دینی که س و کاریان هیناوه و ، نه ش هاتوونه ته سه ر دینه که ی ئیوه . جا خزمه کائمان ئیمه یان ناردوه تا پادشا ئەوانه یان بۆ ره وانه بکاته وه . جا ئەگه ر ئیمه ده رباره ی ئەوان پادشامان دواند ، ئیوه ئاماژه ی بۆ بکه ن تا قسه یان له گه ل نه کات و یه کسه ر بیان داته وه ده ستمان .

پاشان دیارییه کانیان پیشکه ش به نه جاشیی کرد و خو شه ویستترین دیاریی به لای پادشا وه پیسته بوو ، به لām موسای کورپی عوقبه له کتیبسی (المغازی) دا باسی ئەوه ی کردوه که ئەسپێک و جبه یه کی ئاوریشمیان به دیاریی بۆ هیناوه . وتیان : ئەه ی پادشا ! چەند گه نجیکی سه رلی شیواومان وازیان له دینی خزمه کانیان هیناوه و ، نه ش هاتوونه ته سه ر دینه که ی تو ، به لکو دینیکی تازه یان داهیناوه که ئیمه شاره زاییمان لی نیه و ، ئیسته هاتوونه ته ولاتی ئیوه . جا که س و کاریان : باوک و ، مامه و ، خزمه کانیان ئیمه یان ناردۆته خزمه تتان تا بیان گێرپیته وه لایان ، چونکه ئەوان چاکتر شاره زان له و دینه ی که به شووره یی یان له قه لām داوه و له سه ری عیتابیان لی گرتوون . فه رمانده کان (به تریکه کان) وتیان : ئەه ی پادشامان ! راست ئەکه ن ، خزمه کانیان چاکتر ئەیان ناسن ، که واته بیان ده ره وه ده ستیان .

نه جاشیی تووره بوو و ، پاشان وتی : نا ، به خوا ! نایان گپرمهوه هه تا بانگیان بکه م و بیان دوینم ، تا بزخم دهنگ و باسیان چی به ؟ کۆمه له خه لکیک په نایان هیناوه ته ولاته که ی من و ، په نای منیان له هه موو په نایه که به چاکتر زانیوه ، نه گهر وا بوون که ئیوه نه ی ئین ته سلیمیان ته که مه وه و ، نه یان گپرمه وه بو ناو خزمه کانیان . گهر واش نه بوون له دهستی نه وان نه یان پاریزم و تا دراوسی یه تی منیان بویت ، منیش به چاکیی له گه لیان نه جوو لیمه وه !!

پاشان نه جاشیی ناردی به دوای هاوه لانی پیغه مبهری خوادا ﷺ . که نیرراوی پادشا هاته لایان ، به یه کتریان وت : که چوینه لای پادشا چیی وه لام نه ده نه وه ؟ وتیان : به خوا پادشا ههر که س بی ، نه وه ی پی نه لاین که نه ی زانین و ، پیغه مبهره که مان ﷺ فرمانی پی داوین ..

کاتی که هاتن بو دیوانی پادشا ، نه بینن وا پادشا ئسقفه کانی خوی (زاناکان) کۆ کردوونه ته وه دهوری خوی و ئینجیله کانیان کردوونه ته وه .

پادشا پرساری له موسلمانان کرد : تم دینه تان چی به وا وازتان له دینی خزمه کانتان هیناوه ، که نه هاتوونه ته سهر دینه که ی من و ، نه هاتووشنه ته سهر دینی هیچ کام له م میلله تانه ؟!

له جیاتیی هه موویان سهر دارمان جه عفری کوری نه بو طالیب خوا لیبی رازی بی هاته قسه و وتی : نه ی پادشا ! ئیمه قهومیکی نه فام بووین ، که بتمان نه په رست و ، مرداره وه بوومان نه خوارد و ، داوین پیسییمان نه کرد و ، رهحم بریمان نه کرد و ، له گه ل دراوسی دا خراب بووین و ، به هیزمان لاوازمانی نه خوارد ..

نه مه حالی ئیمه بوو هه تا خوی گه و ره له ناو خۆمان دا پیغه مبهریکی بو ناردین که پشت و نه سه بی نه ناسین و ، ناگاداری راستگویی و ، دهست پاکی و ، پاک داوینیی نه وین . نه ویش ئیمه ی بو لای خوا بانگ کرد تا به تاك و ته نیای بزاین و ، بی په رستین و ، واز له په رستنی نه و بتانه بهینین که به خۆمان باو باپیرانمانه وه نه مان په رستن .. فرمانی به سهرمان دا که راستگو بین و ، نه مانه ت بپاریزین و ، سیله ی رهحم به جی بهینین و ، بو دراوسی چاک بین و ، له شتی هرام و خوین رشتن دهست کۆتا بین . له داوین پیسی و ، وتنی ناههق و ، خواردنی مال و سامانی هه تیو و ، بوختان کردن بو ئافره تی پاک داوین دووره

په ریزی لئى كړدين .. فرمانى به سهرمان دا دا كه خوا به تاك و تهنيا په رستين و ، هيچ شتيك نه كهينه هاوه لئى و ، نو پږ جى به جى بكهين و زه كات بسدهين ... (هه مو فرمانه كانى ئيسلامى بو هه ل دا) ئيمهش ته صديقمان كرد و ، نيمانمان پئ هينا و ، بو گوى پراهيلى نه وهى كه له لايهن خواوه هينا بووى شويى كهوتين .. خوامان به تاك و تهنيا و بئ شهريك په رست و ، هه رچيى كه له سهرمانى حرام كړد بوو حه رانمان كرد و ، هه رچيشى هه لال كرد بوو حه لالمان كرد . بو ئه مه خزمه كانمان هه لمه تيان دابه سهرمان .. سزا و نازاريان داين .. هه و لايان دا له دينه كه مان وه رمان گيږ نه وه بو سهر بت په رستى ، تا نه و شته پيسانه ي كه له وه و بهر به لامانه وه هه لال بوون به هه لايان بزائين . جا كه زوريان بو مان هينا و ، سته ميان ليتمان كرد و ، ته نكيان پيمان هه ل چنى و ، بوونه كوسپ بو جى به جى كړدى دينه كه مان ، هاتووين بو ولا تى به ريزتان و ، له ناو هه مانا تو مان هه ل بزاردوو و ، حه زمان له پهنای تو بووه و ، هيوامان وه ها بووه كه له پهنای ئيوه دا سته ممان لئى نه كړئ ، پادشا !!

نه جاشيى وتى : نايا له وهى كه پيغه مبه ره كه تان له لايهن خواوه هينا ويه تى هيچت له بهره ؟

جه عفره وتى : به لئى .

نه جاشيى وتى : ده ي بو م بخوينه .

جه عفره ده ستى به خو پندنى سهره تاي سووره تى (مريم) كرد .. نه جاشيى نه وه نده گريا هه تا ريشى به فرميسك خووسا .. قه شه كانيش به بو نه ي بيستنى نه و قورثانه وه كه به سهر يان دا خو پئرا ، نه وه نده گريان هه تا ريشيان به فرميسك خووسا .. دواى نه وه نه جاشيى وتى : نه مه و نه وهى كه عيسا هينا ويه تى له يه كه سهرچاوه وه هاتوون .. پرؤنه وه (به عمر و عه بدوللا) ، به خوا نايان ده مه وه ده ستان و ، ناشمه وئ هيچ كه س دژايه تى يان بكات .

كاتيئك نه جاشيى ده ستى به رووى عمر و عه بدوللاوه نا و ، به نا ئوم يديى چوونه دهره وه ، عه مري كورپى عاص وتى : به خوا سبه ينى ديمه وه و شتى وه هاى به لاوه نه ليم ره گ و ريشه يان له بنا دهر ينيئت . عه بدوللاى كورپى نه بو ره بيغه وتى : شتى وا نه كه ي ، نه وانه هه ر خزم ن ، ته گه رچيى له ئيمهش لايان دابئ . وتى : به خوا هه وائى نه ده مئى كه وه هاى ته گه يه نن عيساى كورپى مه ريه م به نده يه .

بۆ به یانی چوویه لای پاشا و وتی : پادشا ! ئەوانه دهرباره ی عیسای کورپی مەریەم قسەیه کی گەوره ئەکەن . پادشا ناردی به دایانا تا پرسیاریان لی بکا بزانی چیی ئەلین . کاتیک که نیراوی پادشا هاته لایان ، به یەکتیان وت : ئەگەر دهرباره ی عیسای کورپی مەریەم پرسیار ی لیتان کرد ، چیی وه لام ئەدەنەوه ؟ وتیان : به خوا ! ئەوهی له باره وه ئەلین که خوا ی گەوره فرموویه و پیغەمبەرە که مان بۆی هیناوین ، چیی ئەبی با بی !!

راستوتن .. دامەزراوی ئیمان .. پشت بەستن به خوا .. نەترسان له هەلوێستی ناسک دا .. کۆل نەدان .. یەک ریزی .. داوا ی کۆمەکی و یارمەتی تنها له خوا .. ئەمانه و هەموو سیفەتیک تری جوان رهوشتی پەروە کردە کراوانی قورئانه !!

ئەمەیه دەرمانی چاک کردنی مرۆف ..

هاتنەوه کۆشکی پادشا و چوونه ژوورەوه لای .. پادشا پرسیار ی لی کردن : دهرباره ی عیسای کورپی مەریەم چیی ئەلین ؟

جەعفەر وه لامی دایه وه : ئەوه ئەلین که پیغەمبەرە که مان ﷺ بۆمانی هیناوه . ئەلین : بەندە و ، پیغەمبەر و ، روح و ، فرمایشتی خوایه که پیشکەشی مەریەمی پاک داوتنی کرد ..

نەجاشیی دەستی دا به زهویی دا و ، چیلکه یه کی له زهویی به که دا هەل گرت و ، وتی : به خوا دینی عیسای کورپی مەریەمیش ئەوەندە ی ئەم چیلکه یه له وهی که تۆ وت نەترازوه !!

فەرماندەکان ، که له دەوری پادشادا بوون که ئەمەیان له پادشا بیست ، له بەر نارەزایی پرخەیه کیان کرد .. پادشاش رووی له فەرماندەکان کرد و ، وتی : به خوا وایه ، ئەگەر چیی ئیوهش بپرختن ..

روویشی کردە موسلمانەکان و وتی : برۆن له خاکی مندا ئەمین بن . هەر کەس قسەتان پی بلی باجی ئەخەم ، (سی جار) پیم خۆش نیه ئەوەندە ی چیا یه زێرم هەبی و نازاری پیاویکتان بدهم .

روویشی کردە ئەوانە ی دەورو بەری : دیاری یه کانیا ن بۆ بگێرنەوه ، پیوێستیم پێیان نیه . بەم شیوه یه به سەر شۆری لای پاشا دەرچوون و ، موسلمانەکانیش له لای نەجاشیی به و پەری ریزه وه مانه وه ، تا ئەوه بوو هەندیکیان پیش کۆچ کردن

بۆ مدینه گه‌رانه‌وه خزمه‌تی پیغه‌مبهری خوا ﷺ له مه‌ککه و ، هه‌ندیکیشیان مانه‌وه تا دواى فەتخى خەبەر و له سالی حه‌وته‌می کۆچی دا گه‌رانه‌وه مدینه .
 له‌م چیرۆکه‌ی کۆچ کردن دا ته‌وه‌مان بۆ ده‌رته‌که‌وی که هه‌ر که‌س به ئیخلاصه‌وه شوێن دینی خوا بکه‌وی ، له‌گه‌ڵ خوادا راست بکات ، خوای گه‌وره‌ش راستی بۆ دینیته‌ پیش و ، هه‌ر سه‌ری شه‌خا و ، چاودێری شه‌کات و ، له‌ ته‌نگانه‌ش دا ده‌رووی لی ته‌کاته‌وه و ، شه‌شی‌کاته‌ پیشه‌نگ بۆ موسلمانانی دواى خۆی تا به چاری خۆیان ده‌ستی پر قوده‌تی خوا ببینن و ، ئەوانیش له‌ روژانی سه‌خت دا دان به‌ خۆیان دا بگرن و ، له‌سه‌ر راستیی کۆڵ نه‌ده‌ن و ، نه‌ش هه‌یڵن دینی پاک ده‌ستکاری بکری و ، هه‌وا و ئاره‌زووی روژگاری تیکه‌ڵ بکریت .. کورته‌که‌ی به‌ پاکیی له‌سه‌ر دینی خوا دامه‌زراو بن و باکیان نه‌بی هه‌رچی دیته‌ پیشیان !

کۆچ کردنی نیمان‌داران بۆ حه‌به‌شه‌ مایه‌ی فەر و به‌ره‌کەت بوو بۆ نه‌جاشیی پادشایش ، چونکه‌ به‌ بۆنه‌ی ئەوانه‌وه‌ ئه‌ویش هه‌دايه‌تی وه‌رگرت و شایه‌تمانی حه‌قی هه‌ینا و ، برۆای به‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ هه‌ینا که پیغه‌مبهری ئاخزه‌مانه ، نه‌گه‌رچی موسلمان‌بوونه‌که‌ی له‌ ده‌سته و تاقمه‌ی ده‌وری شارده‌وه ، چونکه‌ هه‌ستی کرد که ئەوان سه‌رگه‌ردانن و ، میشکیان له‌سه‌ر بیروباوه‌ری پرۆپوچ به‌ستویه‌تی و ، به‌و ئاسانی‌یه‌ حه‌ق نابینن .

له‌ سه‌حیحی بوخاریی و موسلیم‌دا له‌ نه‌به‌هوره‌یره‌وه‌ خوا لێی رازی بی ریوایه‌ت کراوه‌ که وتویه : له‌و روژهدا که نه‌جاشیی کۆچی دوا‌یی کرد پیغه‌مبهری خوا ﷺ هه‌والی دا که مردووه و ، موسلمانه‌کانی له‌ شار ده‌رکرد و چوون بۆ (مُصَلَّى) و ، (بۆ به‌جی هه‌ینانی نوێژی مردوو) چوار (الله اکبر) ی فه‌رموو .
 واته‌ نوێژی غایبیی له‌سه‌ر نه‌جاشیی کرد ..

هه‌روه‌ها ریوایه‌ت کراوه‌ که ناوی شه‌صه‌مه‌ بووه . بوخاریی له‌ جابیره‌وه‌ خوا لێی رازی بی ریوایه‌تی کردووه‌ که وتویه : کاتی که نه‌جاشیی کۆچی دوا‌یی کرد پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رموی : ((مات الیومُ رجلٌ صالحٌ ، فقوموا فصلوا علی أخیکم أصحابه)) .

فه‌رموی : نه‌مڕۆ پیاوچاکێک کۆچی دوا‌یی کردووه ، ده‌ هه‌ستن نوێژ له‌سه‌ر شه‌صه‌مه‌ی براتان بکه‌ن .

۲۰۵

ئەمە لە چەند هاوھەڵیکەوھ گێڕاوەتەوھ . ۲۰۵
 بە بۆنەى ئەم نوێژەوھ جو مھوورى فەقیهەکانى ئىسلام رایان ھاتۆتە سەر ئەوھ
 کە نوێژى مردووی غائب دروستە و ، بۆتە کارىکى شەریعی و تا قیامەت کارى
 پى ئەکرى .. ۲۰۶

شەشەم : کۆچ کردنس نەبۆبەکر

ئەبۆبەکریش خوا لىی رازىی بى لەسەر ئیمان ھىنانى و ، لەسەر ئەوھى کە لە
 سەرى پىغەمبەرى خواى ﷺ ئەکردهوھ ، تووشىی ئازار و ناپەھەتیی ھات ، بە
 رادەھەک کە ناچار بوو بەدواى موسلمانە کۆچ کەرەکاندا ئەویش کۆچ بکا بۆ
 ھەبەشە ..

کە گەشتە شوپىنیک پى ئەوترا (برك الغماد) تووشى (ئىبنوددوغوننە) ی
 سەردارى ھۆزى (قارە) بوو و ئەویش لىی پرسىی : نیازى کویت ھەبە ،
 ئەبۆبەکر ؟

فەرمووی : خزمەکانم دەریان پەراندم و ئەمەوى بپۆم بە ولاتدا تا بتوانم
 پەروەردگارم بپەرستم .

وتى : پىاوى وەك تۆ - ئەبۆبەکر! - نابى دەرچىت و نابى دەرىش بکرىت !!
 پىاوى وەك تۆ کە دەست گرۆبى بى ئەوا ئەکەیت و ، سىلەى رەحم بەجى ئەھىنى
 و ، یارمەتیی بارگران و دەست کورت ئەدەیت و ، مېواندارىی ئەکەیت و ، فرىای
 لىقەوماو ئەکەویت .. من پەنات ئەدەم .. وەرە بگەرپەرەوھ لە ولاتى خۆتدا
 خواپەرستىی خۆت بکە .

ئەبۆبەکر لەگەلیا گەرپەرەوھ و دانىشتەوھ ..

(ابن الدغنة) بەسەر پىاوماقوولانى قورپەشدا گەرپا و پىتى وتن : پىاوى وەك
 ئەبۆبەکر نابى دەرچىت و نابى دەرىش بکرىت ، نایا ئیوھ پىاویکى وەھا دەرئەکەن
 کە : دەست گرۆبى بى ئەوا ئەکات و ، سىلەى رەحم بەجى ئەھىنى و ، یارمەتیی
 بارگران و دەست کورت ئەدات و ، مېواندارىی ئەکات و ، فرىای لىقەوماو
 ئەکەویت ؟

۲۰۵ البدایة والنهاية : ۳ / ۷۷ وانظر صحيح البخاري ومسلم - كتاب الجنائز .

۲۰۶ السيرة النبوية لأبي شعبة : ۱ / ۳۷۵ - ۳۸۰ .

قورپه‌یشی‌یه‌کان بوّ شه‌وی په‌ناکه‌ی (ابن الدغنة) وه‌رېگرن ، وتیان : به‌
 نه‌بویه‌کر بلیّ با له مائی خوئی‌دا بوّ خوئی خواپه‌رستی‌ی بکا و چه‌ندی پیّ خوْشه
 نویژو بکا و قورئان بخوئینی . نه‌ک به‌ ناشکرا به‌جی‌یان بهیئنیّ و ئیمه‌یان پیّ ئازار
 بدات ، چونکه ئیمه له‌وه نه‌ترسین مالّ و منالمان له‌ دین وه‌رېگیئری . (ابن
 الدغنة) شه‌وی به‌ نه‌بویه‌کر گه‌یاند و شه‌ویش ماوه‌یه‌ک له‌ مالّه‌وه نویژو و
 خواپه‌رستی‌ی به‌جیّ شه‌هینا و له‌ هیچ شوئینیکی تر نه‌ نویژی نه‌کرد و نه‌ قورئانی
 شه‌خوئند .

دوای ماوه‌یه‌ک وای به‌ چاک زانیی له‌ په‌نای دیواری مالّه‌که‌ی‌دا مزگه‌وتیک
 دروست بکات و بوّ خوئی خواپه‌رستی‌ی تی‌دا بکات . جا چونکه خاره‌نی دلّ و
 ده‌روونیکي پاک و ناسک بوو ، هه‌ر که قورئانی بخوئندایه خوئی پیّ نه‌شه‌گیرا ، به‌
 خوړ فرمیئسک له‌ چاوی جوگه‌له‌یان نه‌به‌ست و ، ژن و منالیّ بت‌په‌رسته‌کانیش له‌
 ده‌وری جه‌میان شه‌خوارد و ، به‌وپه‌ری سه‌رسامی‌یه‌وه سه‌رنجی خواناسی
 راسته‌قینه‌ی ره‌وشت به‌رزیان شه‌دا و ، شه‌م واتایانه شه‌که‌وتنه می‌شکیانه‌وه :

ناسینی خوا به‌ تاك و ته‌نیا و ده‌ست به‌رداربوونی به‌ته‌کان ..

شه‌رم و ته‌قوا و گریان له‌به‌رده‌م خوای گه‌وره‌دا ..

پاک‌کردنه‌وی دلّ و ده‌روون به‌ خواپه‌رستی‌ی ..

زاخاودانی می‌شک به‌ نهیئنی‌یه‌کانی ئیمان و قورئان . دیاره شه‌مانه‌ش له‌و بار و
 دۆخه‌دا و له‌و غه‌ریبیی و ناموئیه‌دا پیاری ته‌واو به‌هیزیان شه‌ویست ..

بت‌په‌رسته‌کان هاواریان برده‌وه به‌ر (ابن الدغنة) تا سه‌ریکی مه‌ککه‌ بدات .
 که هات پییان وت : ئیمه به‌ په‌نادانی توّ نه‌بویه‌کرمان په‌نا دا . به‌و مه‌رجه‌ی
 بجیّ له‌ مالّه‌که‌ی خوئی‌دا خواپه‌رستی‌ی بکات . که‌چی وای له‌ په‌نای دیواری
 مالّه‌که‌ی‌دا مزگه‌وتیکي دروست کردوو و به‌ ناشکرا نویژی تی‌دا شه‌کات و
 قورئانی تی‌دا شه‌خوئینیّ و ، ئیمه‌ش نه‌ترسین ژن و منالمان بجه‌له‌تیئنیّ . بوئیه
 شه‌مانه‌ویّ شه‌وه‌ی لیّ قه‌ده‌غه‌ بکه‌یت .. شه‌گه‌ر پیی خوْشه‌ با له‌ مائی خوئی‌دا
 خواپه‌رستی‌ی بکات و ، شه‌گه‌ر وای ناکات و به‌ ناشکرا به‌ جیی شه‌هیننیّ ، داوای لیّ
 بکه‌ با په‌ناکه‌ت بوّ بگیئریته‌وه ، چونکه ئیمه لامان جوان نه‌بوو په‌یمانی توّ
 بشکیئین و له‌ هه‌مان کاتیش‌دا ئیمه ماوه‌ی شه‌وه‌ ناده‌ین نه‌بویه‌کر به‌ ناشکرا
 خواپه‌رستی‌ی بکات . (ابن الدغنة) هات بوّ لای شه‌بویه‌کر و پیی وت : خو

نه زانیت و له یادته من چ به لاین و په میانیکم پئی دایت ، جا یا بهو شیوه بکه ،
یان په ناکم بو بگیره روه ، چونکه من پیم ناخوشه عه ره به کان دهنګ و باسی
نه وهم بییست که من په نایه کم داوه ، که چیی شکی تراوه .

میښکی نه فامیی و خو په رستی و له خو بایی بوون هر وایه ، له بهر نه وهی
خو بیا به خاوهن ده سلات نه زانن نه یانه وی تیمان داره که به پرس و رای نه وان
خوا په رستی بکات .. نه بی نه وان نه خسه ی بو بکیشن ..

همه میسه هر وایه ، هه تا تیمان دار پابه ندی هل و مهر جی خوانه ناسان
بیټ ، نه و ناتوانی به گویره ی نایه تی ﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴾ ره فتار بکات ..

چونکه نه بی له گه لیان ریک بکه وی له سر نه وهی که روژی خواکانی نه وان
په رستین و ، روژی تکیش خواکه ی نه م شهریکی بو بریار بدریت .
نه بی پیرو زبایی له بیدعه و بت په رستی یان بکریت ..

نه بوبه کر خیرا سرنجی دا په نای (ابن الدغنة) واته زوت کردنی سهره سستی
بیرو باوره که ی .. واته : بی تیمان نه خسه ی خوا په رستی بو بکیشی .. بی تیمان
ماوه ی بدا و ره زامه ندیی بنوینی خوا په رستی !! دپاره هر کاتیکش ویستی
له سر نه بوو نه و مافه ی لی ورته گریته وه .

بویه بریاری دا په ناکه ی (ابن الدغنة) بگیره پته وه و بچیته په نای خوای
گه وره وه .

بریاری دا خه ریکی خزمه تی نیسان و قورنان بیټ و به هیچ شیوه یه ک بو هیچ
بی تیمانیک مل که چ نه کات .. نه و نه یه وی خوا په رستی بکات ، به پله ی
یه که میسه مبه ست پیی سهر فرازی قیامه ته ، ده ی کی به مه نارازی یه ، با
چی له ده ست دی دریغی نه کات ، چونکه کاری تیمان دار له ده ستی به هیزی
قه ده ری خوادایه .

جاریکی تر (ابن الدغنة) رووی کرده و د کومه لی قورپه ی و پی راگه یانندن وا
نه بوبه کر په ناکه ی بو گپراوه ته وه ، نه وه خو بیا و نه وه نه بوبه کری ها و مالیان ..
دوای نه وه نه فامیک قورپه ی شیی تووشی نه بوبه کر بوو که به ره و که عبه نه چوو ،
مشتیک خو لی هه لگرت و به ته و قه سهری نه بوبه کری دا کرد ..

له سر چی ؟

له سر نه وه ی خوا په رستی نه کات .

تاوانی چییه ؟

چونکه وازی له بت په‌رستی هیناوه .

نه‌مړۆش له سه‌رانسه‌ری زه‌وییدا موسلمانان به‌و شیوه‌یه نه‌چه‌وسیتنرینه‌وه .
له‌و کاته‌دا پیاوماقوولتیکي قورهبیشی - که وه‌لیدی کورپی موغیره ، یان
عاصی کورپی وانیل بووه - دای به‌لای نه‌بویه‌کړدا که پپی فهرموو : نابینی نه‌و
نه‌فامه‌ چیی نه‌کات ؟ وتی : خۆت وات به‌ خۆت کردووه .

که خوانه‌ناسییی بالی به‌سه‌ر هه‌ر شوینتیک‌دا کیشا ، نه‌وا هه‌رگیز به‌ ته‌ما نه‌بی
داد و یه‌کسانی تی‌دا ده‌ست بکه‌وی . بۆیه نه‌بویه‌کړ له داخی نه‌و بی‌تازی‌یه‌ی له
ولاتی خۆی‌دا و له‌ناو که‌س وکاری خۆی‌دا ، په‌نای برده‌ به‌ر مناجاتیک‌له‌گه‌ل
په‌روه‌دگاری‌دا که‌ چهنده‌ خاوه‌نی حیلمه ، که‌ نه‌ی‌فهرموو : (أَي رَبِّ مَسَا
أَحْلَمَكَ) . سی‌ جار .

لیره‌دا نه‌وه‌شمان بۆ ده‌رته‌که‌وی که‌ نه‌بویه‌کړ قورثانی نه‌وه‌نده‌ به‌ تام و به‌ چیژوه‌وه
خویندووه‌ خه‌لکی گه‌رکه‌که‌ به‌ گه‌وره و بچوکه‌وه سه‌رسام بوون و ، نه‌هوانیش
نه‌وه‌نده‌ قورثان له‌سه‌ر دل و ده‌روونیان کاریگه‌ر بووه ، پیاوه‌کان ترساون له
موسلمان بوونی ژن و منداډ و که‌س و کاریان .

تیمام نه‌محمد له (المسند) دا له سه‌عه‌سه‌عی کورپی موعاویه‌ی مامه‌ی
فرزده‌قه‌وه‌ ریوایه‌تی کردووه که‌ دیته‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ، نه‌ویش نه‌م
نایه‌تانه‌ی بۆ نه‌خوینتیه‌وه : ﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿ . سه‌عه‌سه‌عی وتی : به‌سه‌مه ، نه‌گه‌ر هیچی تریش
نه‌بیستم باکم نیه . واته‌ نه‌مه‌م به‌سه‌ تا له‌ حیکمه‌تی هاتنی قورثان تی‌ بگه‌م .
چاکه و خراپه‌ ته‌نها یه‌ک زه‌رپه‌شیان نافه‌وتی .

هه‌روه‌ها ریوایه‌ت کراوه که‌ کاتیک‌ نه‌عراپی‌یه‌ک نه‌م دوو نایه‌ته‌ی سه‌ره‌وه‌ له
ده‌می پیروزی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌بیستی ، نه‌روا و نه‌لیت : زه‌رپه ، زه‌رپه .
پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی : « لَقَدْ فَقَّهَ الرَّجُلُ » . فهرمووی : کابرا له‌ نیسلام تی‌
گه‌یشت . ۲۰۷

لهم هه لۆیستهی نه بویه کردا خوا لیتی رازیی بی، که واز له روخصه دینی و ، دهست به عهزیمهوه نه گری، دهرسیکی گرنگمان بۆ روون نه بیتهوه ، که ههر کاتی موسلمانان پشت به روخصه ببهستن و واز له عهزیمه بهینن ، نهوا ئیمان داره به غیره ته کان دهر ناکهون و ، خۆ هه لۆاسه چلکاوخۆره کان زمان درێژ نه کهن و سنگ دهر نه په رینن و ، خۆیان نه به نه پیشهوه و ، خۆیان نه کهنه خواوهنی بانگهواز .. به لām به هه ل بۆاردنی عهزیمه ، پیامو نهوی خۆی بخاته بهر هیرشی زالمان و ، دهست له بهر ژهوهندی دنیایی خۆی و مال و مندالی بشوات .

کاتی که روخصه کرایه دهستور ، قهله باغ دروست نه بی، به لām قهله بالغیک که دین لاواز نه کات .. تا بوو نهی خۆن و ، که نه ما پاشگهز نه بنهوه بۆ ناو کۆر و کۆمهالی نه فامیی .. شایانی باسه که هه ندیک ئهم روخصه دین رووختنه به پیشکهرتن له قهله م نه دن !!

حهوتهم : هه ل وه شانده مهی نووسراوه ستهم کارانه که

نهوهی هاشم و نهوهی موطله لیب له شیوی نه بو طالیب دا سی سال مانهوه ، به لām به تهوایی تهنگیان پی هه ل چنرا .. گهوره و بچووکیان برسیی بوون ، تا نهوه بوو خوی گهوره چند که سانیکی له پیامو قوولانی قورپهیش ره خساند هه تا نووسراوه کهی قورپهیش هه ل بوه شیننهوه ، یه کهم ههنگاوی مهردانهش بۆ ئهم کاره هیشامی کوری عهمر^{۲۰۸} نای . هیشام رویشت بۆ لای زوههیری کوری نه بوئومه ییهی مه خزوومی ، که کوری عاتیکهی کچی عهبدو موطله لیب بوو و ، پی و ت : زوهیر ! نایا رازییت بهوهی که خۆت خواردن بخۆیت و ، جل و بهرگ بپۆشیت و ، ژنومیردی بکهی ، که چیی خالوانت بهو جۆره بن که نهی زانیی؟! نه شتیان پی بفرۆشری و ، نه شتیان لی بکپریت و ، نه ژنیان لی بخواریت و نه ژنیان پی بدریت . وتی : مالت کاول بی هیشام ! چیی بکهم ؟ من تاقه پیاوێکم ، به خوا نه گهر پیاوێکی ترم له گه ل دا بوايه ، هه ل م نهوه شاندهوه . هیشام وتی : نهو پیاوهم دۆزیوه تهوه . وتی : کی یه ؟ وتی : خۆم . زوهیر وتی : دهی سی هه مان بۆ پهیدا بکه .

^{۲۰۸} هیشام کوری عهمری ، کوری حاریی ، کوری حیبیی ، کوری نصری ، کوری مالیکی ، کوری حسهلی ، کوری عامیری ، کوری لونهی ، که له دایکبهوه برازای نهضلهی کوری هاشم بووه . ئهم مهرده ، وهک له پیشهوه باسمان کرد له ماوهی سی سالی دایرانه که دا دهستی یارمهتیی بۆ نهوهی هاشم درێژ نه کرد .

هېشام چو بۆ لاي موطعيمى كورپى عەدىيى و پىنى وت : موطعيم ! ئايا تۆ رازىيىت دوو تىرەي نەوئى عەبدمەناف تىيا بچن و ، تۆيش بە چارەوئە بيت و ، پىشت گىرى قورەيش بيت ؟ نىتر خزمائەتتىي نەوئى لەگەل نەوئى هاشم دا هېئنايەوئە بىرى و هەلئى نا كۆمەكىيان بكات . نەوئى وتى : مال كاول ، من چىيى بكم ؟ من تاقە پىياوئىكم . وتى : دووھەمم بۆت دۆزىوئەتەوئە . وتى : كئىيە ؟ وتى : خۆمم . وتى : دەي سئەھمان بۆ پەيدا بكم . وتى : دۆزىوئەتەوئە . وتى : كئىيە ؟ وتى : زوھەبىرى كورپى نەبوئومەيىيە . وتى : دەي چوارەھمان بۆ پەيدا بكم . چو بۆ لاي نەبولبوختەرىي كورپى هېشام و ، نەوئى كە بە موطعيمى كورپى عەدىيى وت ، بەوئىشى وت . وتى : مالت كاول بئى ، جا كەسئى شك نەبەي كە لەسەر نەمە كۆمەكىيى بكا ؟ وتى : بەلئى ، زوھەبىرى كورپى نەبوئومەيىيە و ، موطعيمى كورپى عەدىيى و ، خۆيشم . وتى : دەي پىئجەھمان بۆ پەيدا بكم .

نەوئەبوو روئىشت بۆ لاي زەمەئى كورپى نەسەوئى كورپى موطەللىبى كورپى نەسەد و ، باسەكەي لەگەل كەردەوئە و ، باسى خزمائەتتىي و مافى نەوئى هاشىم يىشى بۆ كەرد . نەوئى پرسىيى : نەم كارەي كە تۆ بانگم نەكەي بۆي كەسى تر راي لەسەريەتى ؟ وتى : بەلئى . پاشان ناوي پىياوئەكانى بۆ هەل دا ..

پىم خۆشە نەوئەش وەبىرى ئازىزان بەيئنمەوئە كە نەمانە هېشتا لە ژيانى نەفامىيى دا نەژىن و ، ئىمانيان نەھىئاوئە ، ئاوئەھا خزم دۆست و ، خاوئەن بەلئىن و ، خاوئەن جوامئىر بوون ، داخۆ لە دواي بە خزمەت گەيشتنى قورئان چ مەردئىكيان لئى دەرچووبئى !!

شونئىئىك هەبوو لە ژوورى مەككەوئە ناوي حەجوون بوو ، بىريارىن دا شەو لەوئى يەك بگرن . كە ھەموويان گەيشتنە نەوئى ، بە يەك دەنگىي بىريارى كاريان دا و بەلئىنيان بە يەكتر دا كە ھەتا ئەو نووسراوئە ستەم كارانەيە ھەل نەوئەشئىننەوئە كۆل نەدەن .

زوھەبىر وتى : من يەكەمتانم و يەكەم كەسئىش قسە نەكەم . كە روژيان لئى بوويەوئە و چوون بۆ ناو كۆر و كۆمەلئىان ، زوھەبىرى كورپى نەبوئومەيىيە كە دەستە جلىكى نايابى لەبەردا بوو ، ھات و ھەوت جار طوافى كەعبەي كەرد ، پاشان رووي كەردە خەلئەكەكە و وتى : ئايا ئىمە خۆمان نان بچۆين و ، جل بەرگ بپۆشئىن و ،

نهوهی هاشمیش تیا بچن نه شتیان پی بفرۆشری و، نه شتیشیان لی بکپریت ؟
به خوا دانانیشم ههتا نهو نووسراوه رهحم بره ستم کارانهیه نهدرپیت .

نهبوجههل ، له سووچیکی مزگهوت دا بوو وتی : درۆت کرد ، بهخوا نادرپیت .
زهمعهی کورپی تهسهود وتی : بهخوا تو خوۆت درۆزنی ، کاتی که نووسرا
رهزامهندییمان لهسهر نووسینی نهبوو !! نهبولبوختهری وتی : زهمعه راست نهکا ،
نهوهی تیایا نووسراوه رهزامهندییمان لهسهری نیه و ، دانی پیا نانین . موطعیمی
کورپی عهدی وتی : ئیوه ههردووکتان راست نهکهن و ، ههه کەشیش غهیری نهوه
بلی درۆ نهکات . لای خوا خوۆمان له تاوانی نهو نووسراوه و هههچیی وا تیایا
دانهمالین . هیشامی کورپی عهمریش شتیکی وههای وت .

نهبوجههل وتی : نهمه کاریکه شهو بریاری لهسهر دراوه و ، له شوینتیکی تر
راویژی لهسهر کراوه ، نهبوطالیبیش لهلایهکی مزگهوتنهوه دانیشتبوو و دهنگی
نهتهکرد ..

موطعیمی کورپی عهدی ههستا بو نووسراوه که ههتا بی درپیتی ، سهیری کرد
جگه له نووسراوی ((باسمك اللهم)) ههه هموو نووسینه که مؤرانه
خواردوویه تی .

ئین هیشام باسی نهوهی کردوه که پیغهمبهری خوا ﷺ به نهبوطالیبی
فهرموه : ((يا عَمَّ ! إِنَّ اللَّهَ قَدْ سَلَطَ الْأَرْضَةَ عَلَى صَحِيفَةِ قُرَيْشٍ ، فَلَمْ تَدْعَ فِيهَا إِسْمًا
هُوَ لِلَّهِ إِلَّا أَتْبَتَهُ فِيهَا ، وَنَفَتَ مِنْهَا الظُّلْمَ ، وَالْقَطِيعَةَ وَالْبَهْتَانَ)) . فهرموی :
مامهگیان ! خوی گهوره مؤرانهی ناردوه و ، جگه له ناوی خوا هههچیی
نووسینی سهه نهو نووسراوه ههیه له زولم و رهحم بریی و بوهتان ، ههه هموو
سریوهتهوه .

نهبوطالیب پرسیی : تایا پهروهردگارت نهه ههوالهی پی داوی ؟! فهرموی :
((نعم)) . وتی : ده بهخوا ناهیلتم کهس بجیته کهعبهوه ، خیرا ههستا و هات بو
لای قورههیش و وتی : نهی کۆمهلی قورههیش ! موحهمهدی برازام ههوالتیکی ناوهها
و ناوههای پی داوم ، نادهی وهرن بهلای نووسراوه کهتانهوه ، جا نهگههه و ابوو که
نهو فهرموویه ، نهوا واز له دابرامان بهینن و ، لهسهه نهو بریاره دابهزن ، خو
نهگهه درۆزنی بوو نهوا برازاکم نهدهم به دهستانهوه .

خهکهکه وتیان : رازیمانه و ، لهسهه نهوه پهیمانیان بهست .

ئەو ھەبوو سەیرى نووسراوھ کەیان کرد ، بەو شێوھىە بوو کە پێغەمبەرى خوا ﷺ ھەر مووبووى ، کە چىی لە جاران خراپ تر بوون و ، پەیمان و بەلێنە کەشیان لە بیرچۆوھ . نیتەر ھەر ئەو رۆژە بوو کە ئەو چەند پیاوھى قورپەش ئەو کارەیان کرد و نووسراوھ کەیان دراند ..

کاتیک کە نووسراوھ کە درپنرا ، دەر بارەى ئەوانەى کە بوونە ھۆى ھەلۆھ شاندنەوھى ئەو نووسراوھ ، ئەبو طالیب قەصیدەبە کى لە مەدحى ئەو پیاوانەدا دانا ، کە ئەمە سەر تەکاھى تى :

ألا هَلْ أَتَى بِحَرْبِنَا صَنْعَ رَبِنَا   عَلَى تَأْيِهِمُ وَاللَّهُ بِالنَّاسِ أَرُودٌ
فِيخْبِرُهُمْ أَنَّ الصَّحِيفَةَ مُرَّتْ   وَأَنْ كُلَّ مَالٍ يَرْضَهُ اللَّهُ مَفْسُدٌ

ئەلئى : ئایا کارى جوانى پەروەردگارمان لەسەر پشت ھەل کردنى قورپەش ، گەشتووھ بە کوچ کردووھ کافمان بوۆ حەبەشە ، کە خۆى گەورە لە ھەموو کەس زیاتر لە گەل خەلکى دا نەرم و نیانە و ، ھەوالیان بەداتى کە نووسراوھ کە درپنرا و ، ھەر کاریکیش کە خوا رەزامەندى لەسەر نەبى فاسید و بى کەلکە .

نەک ھەر ئەم موەجیزەبە ، بەلکو قورپەش بە چاوى خۆیان موەجیزەى زۆریان بە پێغەمبەرى خواوھ ﷺ ئەدبى ، کە چىی ھەر ملیان با ئەدا ..^{۲۰۹}

ھەشتەم : چەند موەجیزەبە ک

موەجیزەکانى پێغەمبەر ﷺ ئەگەنە ھەزار موەجیزە وەك لای زانایان چەسپاوھ ،^{۲۱۰} جا لێرەدا پیمان خۆشە چەند دانەبە کىان بھەینە بەرچاوى ئازىزان .. بوۆ زیاتر شارەزابوونیش خۆینەرى بەرپز ئەتوانى سەرنجى موەجیزەکان بە درێژە بەدات ، بوۆ نمونە لە کتیبى (موەجیزاتى ئەجمەدى) دا ، واتە مەکتوبى نۆزدەھەمى کتیبى (المکتوبات : ۱۱۱ - ۲۵۶) ، کە زیاتر لە سى صد موەجیزەى لە خۆ گرتووھ .^{۲۱۱}

أ - موسلمان بوونى تەمىمى دارى :

ئەبو نوعەمىم لە تەمىمى دارى یەوھە خوا لىى رازىى بى تەخرىجى کردووھ کە وتوویە : کاتیک کە پێغەمبەر ﷺ وەحى بوۆ ھات من لە شام بووم . ئەو ھەبوو بوۆ

^{۲۰۹} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۳۸۴ - ۳۸۶ .

^{۲۱۰} کلیات رسائل النور : ۲ / المکتوبات : ۱۱۴ لبدیع الزمان سعید النورسى .

^{۲۱۱} المکتوبات : ۱۱۱ ، موەجیزاتى ئەجمەدى : ۵ .

نیش و کاریکی خۆم دەرچووم و شهوم بهسهدا هات . وتم : ئەمشەو خۆم ئەخەمە پەنای گەورەى ئەم شىووه . ئەلئیت : کاتیک که راکشام بۆ خەوتن ، گویم له دەنگیک بوو بانگی ئەکرد ، بەلام ئەم ئەبینی : پەنا بە خوا بگره ، چونکه جینیی له حزووری خوادا ئەو بى شهرمى به ناکەن و پەنای هیچ کەسیک نادن . وتم : سویند بە خوا ! ئەلئیت ... وتی : پێغه مبهرى ئوممی به کان (عەرب) پێغه مبهرى خوا ﷺ دەرکەوتوه و ، له حەجرون له دوايهوه نوێزمان به جى هینا و ، موسلمان بووین و شوینی کەوتین و ، فرۆفیللی جینن تیا چوو و ، ئەستیرهى کشاویان تى گىرا .. برۆ بۆ لای موخەمەدى پێغه مبهرى (رب العالمین) و موسلمان ببه .

تەمىم ئەلئیت : که رۆژم لى بوويهوه چووم بۆ گوندی (دیر آیوب) ^{۲۱۲} ، و لەوى پرسیارم له راهیبیک کرد و ، هەواله کەم پى دا . راهیبەکه وتی : راستیان پى وتوویت . ئەو پێغه مبهره له حەرەدا دەرئەکەوت و ، له حەرەمیشەوه کۆچ ئەکات و ، چاکترینى پێغه مبهرانه . نەکەى هیچ کەس پێشت بکەوى بۆ لای . تەمىم ئەلئیت : هەولم ئەدا بەسەر شاخ و گەرددا سەربکەوم ، تا ئەوه بوو گەشتە خزمەتى پێغه مبهرى خوا ﷺ و موسلمان بووم . کذا في البداية (۳۵۰/۲) . ^{۲۱۳}

ب - شیری مەرە نەزاهەکه :

ئىمام ئەحمەد له ئین مەسعوودەوه خوا لى رازى بى تەخرىجى کردوه که وتویه : مەرم بۆ عوقبەى کورپى ئەبوموعىط ئەلەوه پاندا و ، پێغه مبهرى خوا ﷺ و ئەبویه کەر خوا لى رازى بى بەلام دا تىپەرپان کرد و ، فەرموى : ((يا غلام ! هل من لبن ؟)) . فەرموى : رۆله ! شيرت بەلاوه هەيه ؟ منیش وتم : بەلى ، بەلام پىم سپىراوه . فەرموى : ((فهل من شاة لم ينزُ عليها الفحل ؟)) . فەرموى : ئەى مەرىکت بەلاوه نيه که بەرانى نەگرتى ؟ منیش مەرىکم بۆ هینا و ، دەستى بە گوانیا هینا و ، شیر هاته خواروه و ، دۆشى به ناو دەفریک ، خۆى لى خواردهوه و دەرخواردى ئەبویه کرىشى دا ، و پاشان بە گوانەکەى فەرموو :

^{۲۱۲} دەرئەبىوب : گوندیکە له حەوران ، له دەوربهى دیمەشق ، ئەبىوب پێغه مبهر سەلامى لى بى لەم گوندەدا ژیاوه و ، هەر لیرهش دا خۆى گوره تاقى کردۆتەوه و ، ئەو کانیەشى تىدایه که پى دا له زهوى و به فەرمانى خوا هەل قولى و بوه مايهى چاک بوونەوى و ، قەبرەکەشى هەر لەوتیه . (معجم البلدان : ۲ / ۴۹۹) .

^{۲۱۳} شرح حياة الصحابة : ۴ / ۳۹۱ - ۳۹۲ .

((اقلص)) ، فەرمووی : وەرەوہ یەك ، ئەویش ھاتەوہ یەك . عەبدوللّا ئەلئیت : پاشان ھاتمە خزمەتی و وتم : ئەی پێغەمبەری خوا ! لەم فەرمایشتمەم فێر بکە (کە شیری پێی دیتە ناو گوانەوہ) . ئەلئی : دەستی بە سەرم دا ھینا و ، فەرمووی : ((یا غلام ! یرحمتك الله ، فإنك علیمّ معلّم)) . فەرمووی : رۆلەگیان ! خوای گەورە رەحم و سۆزی برژئینی بەسەرت دا ، دوایی فێر ئەبیت . ھەر بەم مانایە بەیھەقییش تەخریجی کردووہ و ، تیا یا ئەلئیت : منیش گیسکیکی میچکەم بۆ ھینا و ، گرتی و ، پاشان دەستی بە گوانیا ھینا و دوغای کرد و ، ئەبویە کریش قاپئیکی بۆ ھینا و شیری دۆشی یە ناوی و ، دەرخواردی ئەبویە کری دا و ، پاشان خۆشی خواردیوہ . (کذا في البداية : ۶ / ۱۰۲) .^{۲۱۴}

ج - دوغای گرانیی :

قورەیش زۆر نالەبار بوون ، چونکە بە چاوی خۆیان ھەلئۆستی جوانی پێغەمبەر و ھاوہالانیان ئەدی و ، رێک و پێکی قورئانی پیرۆز سەرنجی ھەموویانی راکیشا بوو و ، لەم لاو لەو لاوہ کەسانی ژیر و بەسەلیقە ئەھاتن و بە چەند ساتئیکی کەم لە راستگۆیی پێغەمبەری خوا ﷺ و پاکیی دینەکە ی ئەگەیشتن و ئیمانیا ئەھینا ، کەچی قورەیش ھەر ملە جەرەیان ئەکرد و ، ئازاری ئیمان دارانیان ئەدا ، تا ئەوہ بوو جارئیکیان پێغەمبەری خوا ﷺ دوغای لئ کردن و ، فەرمووی : ((أَللّٰهُمَّ اَعِنِّيْ عَلَيْهِمْ بِسَبْحِ كَسْبِ يُوْسُفَ)) . فەرمووی : خوایە یارمەتیی بەدی تا بە سەریان دا زال بێم ، بەوہی کە ھوت سال گرانییان ، بە وێنە ھوت سالە گرانی یە کە ی یوسف پێغەمبەر سەلامی لئ بئ ، تووش بکە ی . ئەوہ بوو بەم دوغایە خوای گەورە یەك سال گرانیی ھینا بە سەریان کە ئەوہ بوو شتی پێس و مردارەوہ بوو و ئیسقانیان ئەخوارد ، ھەتا ھی وایان ھەبوو لە برسان دا شتئیکی وەك دوو کەلئ لە نیوان خۆی و ئاسمان دا ئەبینی . پاشان ئەبوسوفیان لە گەل چەند پیاوئیکی خزمی دا ھاتنە خزمەتی و ، وتیان : ئەی موھەمەد ! تۆ وای ئەگە یەنی کە بە شێوہی رەھمەت رەوانە کراوی ، کەچی و خزمە کانت تیاچوون . لە خوا پیاوئیرەوہ بۆیان . ئەوہ بوو پێغەمبەری دل پر لە رەحم و شەفەقەت بۆیان پارایەوہ و ، خوای گەورەش گرانی یە کە ی لەسەر لابرەدن و ، بارانیان بۆ باریی و ، ھوت رۆژ لەسەر یەك بارانی زۆریان بۆ باریی ، بە رادە یەك

که خه لکه که به دهست بارانی زوره هواریان لی هه لسا ، پیغه مبه ریش ﷺ
 فہرموی : ((اللہم ! حوالینا ولا علینا)) . فہرموی : خواہ ! له دور و بہرمانا
 بی بارینہ ، نہ کہ له سہرمان .. ئەوہ بوو ہمورہ کہ له سہریان رہوی پوہ و ، باران بہ
 دەوریانا بو خه لکه کہ باری . خوی گورہش له قورن داناماژہی بو ئەمہ
 کردوہ :

﴿ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشى النَّاسُ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَلَيْسَ لَهُمُ الذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنهُ وَقَالُوا مَعْلَمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ ﴾ (الدخان : ۱۰ - ۱۵) .

کہ چیی بت پەرستہ کان گہرانوہ سہر گومرایی و کوفری خویان و نیمانیان
 نہہینا ، خوی گورہش ہەرہشہی گورہتری لی کردن :

﴿ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ ﴾ (الدخان : ۱۶) .

ئەمەش یان ہەرہشہ بوو بو تیک شکانیان له جہنگی بہدردا ، یان ہەرہشہی
 سزای قیامت بوو .^{۲۱۵}

نۆھم : جہنگس رۆم و فارس

پیش کۆچ کردن بو مەدینہ جہنگیک لہ نیوان فارس و رۆم دا رووی دا ، کہ
 ئەوہ بوو فارسہ کان بہ سہر رۆمہ کان دا زال بوون و ، بت پەرستہکانی مہککش بہم
 سہرکہوتنہ دل خۆش بوون ، بہ بۆنہی ئەوہوہ کہ ئیرانی یەکان وەک خویان بت
 پەرست بوون .. لہ ہەمان کات دا موسلمانہکانیش ئەو ژیرکەوتنہی رۆمہکانیان
 پی ناخۆش بوو و ، ئەوہیان پی خۆش بوو کہ رۆمہکان سہرکہون ، بہ بۆنہی
 ئەوہوہ کہ ئەوانیش وەک خویان ہەلگری دینی ئاسمانن و ، ہەردووکیان کتیبی
 ئاسمانی یان بو ہاتوہ .

بہم بۆنہوہ بت پەرستہکان کہ ئەکەوتنہ گفٹ و گو لہ گەل موسلمانہکان دا ،
 خۆشی یان دەرئەبرپی و ئەیان وت : ئیوہ خواہنی کتیبین و ، نہ صاراش خواہنی
 کتیبین ، ئیمەش ئومیین و ، برا ہاودینہکانی ولاتی فارسمان بہ سہر برا
 ہاودینہکانی ئەہلی کیتابی ئیوہ دا سہرکہوتوون . جا ئەگەر ئیوہش بیئ بہ

^{۲۱۵} تفسیر ابن کثیر والبغوي: ۷ / ۴۲۰ - ۴۲۱ ، نقلًا من السيرة النبوية لأبسي شهية: ۱ / ۳۸۷ - ۳۸۸ .

گومانان هوا به سهرتان دا سهر نه که وین .. بهم بۆنه وه خوای گهوره نهم نایه تانهی ناردنه خواره وه :

﴿ هِنَا اللهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾

الْم ۱) غَلَبَتِ الرُّومُ ﴿۲﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّغُلُوبٌ ﴿۳﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ ۴) لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ ۵) وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۶﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿۷﴾ وَعَدَّ اللَّهُ لَا تُخْلِفُ اللَّهُ وَعَدَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۸﴾ يَعْلَمُونَ ظَهْرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿۹﴾ (الروم : ۱-۷) .

که نهم نایه تانه هاتنه خواره وه و نه بویه کری صددیق خوا لیبی رازیسی بی له واتاکه بیان تی گه یشت ، بۆی روون بووه وه که خوا به لیبی سهرکه وتنی رۆمه کانی داوه بۆیه که هاته دهره وه ناو کافران پیی فهرموون : نایا به سهرکه وتنی براکانتان به سهر براکامان دا دلتان خۆش بووه ؟! با دلتان خۆش نه بی و ، خوای گهوره چاوتان روون نه کاته وه .. ده به خوا خوا رۆمه کان به سهر فارسه کان دا زال نه کات . نه مهش هه والیکه پیغه مبهرمان ﷺ پیی راگه یاندووین .

نومه یه ی کوری خه له ف بۆی هه ستایه وه و ، وتی : نه بوفه صیل ! درۆت کرد . نه بویه کر فهرمووی : تو خۆت درۆت کرد ، ئه ی دوژمنی خوا ! وتی : گره وت له گه لدا نه کهم له سهر ده و شتری به هیزی کهم ته من ، نه گه تا ماوه ی سی سال رۆم به سهر فارس دا سهرکه وت ، نهوا من نه دوژیم و ، گه ر فارسیش به سهر رۆم دا سهرکه وت تو نه دوژیت . نه مه هیشتا گره له نیسلام دا حهرام نه کرابوو .

نه بویه کر گه رایه وه خزمه تی پیغه مبهر ﷺ و هه واله که ی دایه و ، نه ویش فهرمووی : ((ما هکذا ذکرت ، إنما البضع ما بین الثلاث إلى التسع ، فزایدده فی الخطر وماذّه فی الأجل)) . فهرمووی : وام باس نه کردوه ، به لکو وشه ی (بضع) سی هه تا نو نه گریتته وه . برۆ گره وه که ی بۆ زیاد بکه و ، ماوه که ییش درییژ بکه ره وه .

نه بویه کر چوه دهره وه و تووشی ئوبه ی هات و پیی وت : له وه نه چی په شیمان بیت ؟ نه بویه کر فهرمووی : نه خیر ، وه ره با گره وه که ت بۆ زیاد بکه م و ،

برازاکه‌ی بدات ، ئەوا دوا‌ی مردنی ئەبوتالیب دەست بۆ پیغەمبەری خوا ﷺ بەرن لەناو عەرەبەکاندا نابروویان ئەچیت .. بۆیە هاتنە سەر ئەوەی کە جاریکی تر بە ناگاداریبونی ئەبوتالیب هەول بەدەن رێک بکەون ..

ئین نیسحاق و غەیری ئەویش ئەگێرنەوه کە : کاتیەک ئەبوتالیب نەخۆش کەوت و ، قورەیشیش قورسیی نەخۆشی یەکه‌یان بەرگویی کەوت ، هەندی بە هەندیکیان وت : حەمزە و عومەر موسلمان بوون و ، دینی موخەمەدیش لەناو هەر هەموو هۆزەکانی قورەیشدا پەپەری سەندوو . وەرن با بچین بۆ لای ئەبوتالیب تا برازاکی دەست کۆتا بکات و ، شتیکیش لە ئیمەوه وەرگیری و بیداتی . چونکە ئیمە ئەترسین ئەم ریش سپی یە بمریت و ، شتیکیش تووشی ئەو ببییت . ئەو کاتە لەبەر چاری عەرەبدا سووک و رسوا ببین ، بەوەی کە بلیین : وازیان لی هیئا ، بەلام کە مامە‌ی مرد دەستیان بۆ برد .

پیاوماقوولانی قورەیش ، بە وینە‌ی عوتبە‌ی کورپی رەبیعه و ، شەبیە‌ی برای و ، ئەبوجەهلی کورپی هیشام و ، ئومەییە‌ی کورپی خەلف و ، ئەبوسوفیانی کورپی حەرب لەگەڵ چەند پیاوماقوولیکی تردا کە ژمارەیان ئەگەیشتە بیست و پینج کەسیک ، خۆیان گەیانده لای ئەبوتالیب و قسەیان لەگەڵ کرد . وتیان : ئەبوتالیب ! تۆ خۆت ئەزانیی چۆن پیاویکی بەلامانەوه ، ئەبینی وا ئەمەشت بەسەردا هاتوو و ، ئەترسین شتیکت بەسەر بییت . ئەشرانیی شتیک لە نێوان ئیمە و برازاکەتدا هەیه . جا بانگی بکە و ، شتیک لە ئیمە بپچرە بۆ ئەو و ، شتیکیش لەو بپچرە بۆ ئیمە ، تا وازمان لی بهیننی و ، ئیمەش واز لەو و لە دینەکی بهینین .

ئەبوتالیب وتی : کورپی برام ! ئەمانە پیاوماقوولانی قەومەکەتن ، وا هاتوون و کۆبوونەتەوه ، تا شتیکت پی بەدەن و تۆش شتیک بەوان بەدی . پاشان ئەوەی کە ئەوان وتبوویان بۆی گێرایەوه ، کە هیچ کامیان دەست بۆ هیچ لایەک نەبن . پیغەمبەری خوا ﷺ پی‌یانی فرموو : ((أَرَأَيْتُمْ إِنْ أُعْطِيتُمْ كَلِمَةً تَكْلُمْتُمْ بِهَا، مَلِكْتُمْ بِهَا الْعَرَبَ وَدَانَتْ لَكُمْ بِهَا الْعَجْمُ)) .

ئەفرەرموی : تەنها یەك وشەم لەوان ئەوی کە بیلین ، ئیتر بەوه ئەبنە پادشای عەرەب و ، عەجەمیش ملیان بۆ کەچ ئەکات .

وهك بفهرموى : ئەوان لەوه ئەترسن كه بەم دینەى من تووشى زیان بین . نەخێر
من چاكەم بۆیان هیناوه . تەنها وشەیهك بڵێن با قازانج بكن .
له رىوايه تى ئىبن نىسحاق دا وهها هاتووہ : « كلمة واحدة تعطونها ، تملكون
بها العرب ، وتدين بسها العجم » .

كاتێك كه ئەمەى فەرموو ، هەموو سەرسام بوون .. وەستان .. حەپەسان ..
نەیان ئەزانى ئەو تاقە وشە ، كه تا ئەو رادەیه بەكەلك و سوودبەخشە ، چۆن
بى دەنە دواوه ..

هەر هەموو بى دەنگ وەستا بوون .. تۆ بڵێى راست بكا ؟ دەى خۆ « الصادق
الأمین » هەرگیز درۆ ناكات .. تەنها وشەیه كێش زۆر ئاسانە ..

ئەبوجهل بى دەنگى و حەپەسانى كۆتایی پى هینا و ، پرسى : ئەو وشەیه
كامەیه ؟ بەسەرى باوكت دە ئەوەندەشت بۆ ئەڵێن !

فەرموى : « تقولون : لا إله إلا الله ، وتخلعون ما تعبدون من دونه » .
فەرموى : بڵێن (لا إله إلا الله) و ، واز له پەرستنى غەیری خوا بهێنن .

دەستیان دا بە یەك دا و ، پاشان وتیان : ئایا ، ئەى موحمەد ! ئەتەوى
خواكان بکەى بە یەك خوا ؟ كارى تۆ سەیره !

پاشان هەندى بە هەندى كیان وت : بەخوا ئەم پیاوه هیچى لەوەتان ناداتى كه
ئێوه ئەتانهوى ، هەستەن پرۆن شوین دینی باوبايرانتان بکەون ، هەتا خوا حوكمى
نیوانتان ئەكات . پاشان بلاوهیان لى كرد .

جا دەربارهى ئەوانە قورئانى پیرۆز هاته خوارهوه :

﴿ ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ۝ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلَا تَحْنُتْ حِينَ مَنَاصٍ ۝ وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ
الْكَافِرُونَ هَذَا سَجْرٌ كَذَابٌ ۝ أَجْعَلُ الْأَلْهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ
۝ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ آمَسُوا وَأَصْبَرُوا عَلَىٰ آلِهَتِهِمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ۝ مَا
سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْأُمَمِ الْأَخِرَةِ إِنَّ هَذَا إِلَّا آخْتِلَاقٌ ۝ ﴾ (ص : ۱ - ۷) . ۲۱۷

پێغه مبهرى خوا لەسەر ئیمان هینانى مامەى زۆر سوور بوو و ، بە ناواتهوه بوو
كۆتایی تەمەنى ئیمان داریى بى و ، بە ختە وه ریبى دنیا و قیامەتى دەست گیر

بیبی . نهمهش نك همر له بهر نه وهی كه مامه یه تی ، بهلكو له سهر نه وهی كه مروفتیكه و ، بهلكو له ناگر سهر فراز ببی ، له لایه کی تریشه وه یه كجار دلسوز بوو بؤ پاراستنی پیغهمبه ری خوا ﷺ . بهلام چنده پیغهمبه ری خوا ﷺ ههولئى ندها ، لهولاه شهیتانه كانی نینس به پیچه وانوه له تیمان هینان ساردیان نه كرده وه .

بوخاریی له صحیحكه كه ی دا ریوایه تی كرده وه كه كاتئى نه بو طالیب كه وته گیان كه نشت پیغهمبه ر ﷺ ته شریفی برده ژووره وه لای و نه بوجه هلیش به لایه وه بوو .
 فرموى : ((أي عم ! قل : لا إله إلا الله ، كلمة أحاجُّ لك بها عند الله)) . وفي رواية : ((أشهد لك بها عند الله)) . فرموى : مامه گیان ! بلی : لا إله إلا الله ، یهك وشه یه شاهیدیت بؤ نه دم لای خوا . نه بوجه هل و عه بدوللای كوری نه بو نوم یه وتیان : نه بو طالیب ! پشت له میلله تی عه بدولموطه لیلیب هه ل ته كه ی ؟ هه روا خه ريك بوون ته یان دواند ، تا نه وه بوو دوا شتیك كه به وانئى وت : نهو^{۲۱۸} وا له سهر میلله تی عه بدولموطه لیلیب . دواى نه وه ش پیغهمبه ر ﷺ فرموى : ((لأستغفرن لك ما لم أنه عنك)) . فرموى : هه تا قه ده غه نه كریم ، داواى لی خوش بوونت بؤ ته كه م . نه وه بوو نایه تی :

﴿ مَا كَانَتْ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾ (التوبة : ۱۱۳) .
 ههروه ها نایه تی :

﴿ إِنَّكَ لَا يَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَئِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ﴾ (القصص : ۵۶) هاتنه خواره وه .

بهلام حافیظ تبین حه جهر له (فتح الباري) دا به دووری نه زانئى كه نایه ته كه ی (التوبة) بهو بؤ نه وه هاتیبته خواره وه ، چونكه چیرۆكى نه بو طالیب له مه كه كه دا بووه و سووره تی (التوبة) ش له كو تایی قوناغی مه دینه دا هاتوته خواره وه ..^{۲۱۹}
 هه ر چۆنئى ببی ده رباره ی موسلمان بوون و نه بوونئى نه بو طالیب شت نووسراوه .. هه ندئى نه لئین تیمانی هیناوه و هه ندیکیش دانئى پئى دا نانئین . بؤیه پیم خوش بسو به رای خواناسیكى بهرچاو روشن نه م مه سه له یه روون بکه مه وه .

^{۲۱۸} راویى بؤ نه وه ی شريك بؤ خۆى بریار ندها ، نه گه رچیبی به ده میش بیته ، له جیاتیبی (من) (نهو) ی به كار هیناوه ، بهلام نه بو طالیب وشه ی (من) ی به كار هیناوه .

^{۲۱۹} السيرة النبوية لأبي شعبة : ۱ / ۳۹۲ - ۳۹۳ .

مامۆستا بدیع الزمان سه‌عیدی نوورسیی له (کلیات رسائل النور / المكتوبات : ۴۹۹)

دا ئەمەى نووسیوه :

نەپرسن : راست ترین وتە دەربارەى ئەبوطالبی مامەى چی یە ؟
 وەلام : شیعه ئەلین : ئیمانی هیناوه ، که چیی زۆریەى ئەهلی سوننە نالین
 ئیمانی هیناوه .

بەلام ئەوهی که بە دلم دا هات ئەمەى خوارەوه یە :

ئەبوطالب بە شیوه یەکی یە کجار پاک و بی گەرد که سییتی پیغەمبەرى ﷺ
 خۆش ئەویست . خۆی خۆش ئەویست نەک پەیا مە که ی . جا بی گومان ئەو خۆش
 ویستنه یە کجار پاک و بی گەردە ی و ، ئەو شە فە قە تە بە هیزە ی بۆ که سییتی
 پیغەمبەر ﷺ هەروا بە هەدەر ناروا و ، لای خوا نافەوتیت .

بەلێ ، ئەو ئەبوطالبیە ی که خۆشەویستی (رب العالمین) ی بەو پلە پاک و
 بی گەردە خۆش ویستی و ، له دوژمنان پاراستی و ، پشت گیری خۆی بۆ
 نواندبێ ، هەتا ئەگەر بچیتە دۆزە خیشەوه ، بە بۆنەى ئەوه وه که - له شەرمانا و
 لەبەر دەمارگیری نەتەوا یە تی و هەستی تری لەو شیوه ، نەک بە عینادی و مل
 بادان - ئیمانیکی وەرگیری دەر نە خستی ، ئەوا خۆی پاک و بی گەرد توانای ئەوه ی
 هەیه که له ناو دۆزەخ دا ، له پاداشتی چاکەکانی دا ، بەهەشتیکی تایبەت بەو
 بەدی بەینی و ، دۆزەخە تایبەتیه که ی ئەو بۆ بەهەشتیکی تایبەت بگۆرێ ، بە
 وینەى ئەوه ی که جار جار له زستانیکی سارد و سەخت دا بە هاریکی رازاوه بەدی
 ئەهینی و ، بە وینەى ئەوه ش که بەندیخانە یە کی تەنگ - بە هۆی خەوبینی
 که سیکه وه - ئەگۆرێ بۆ کۆشکیکی بلند .

زانستیش هەر لای خوا یە و .. جگە له خۆی گەورەش هیچ کەس غەیب

نازانێ ..

﴿ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴾

که ئەبوطالب کۆچی دوایی کرد قورپەش بەو پەری بی پەحمی یەوه دەستیان دایە
 نازاردانی پیغەمبەرى ﷺ بەلام چۆن نازاردانیک . هەتا ئەوه بوو یەکی له
 سەفیه کانی قورپەش ریی پی گرت و ، خۆلی بە سەری دا کرد ، ئەویش هەر بە
 خۆلە که وه تەشریفی برده ماله وه و ، یەکی له کچه کانی هەستا بە دەمی وه و ،
 خۆلە که ی بە سەری وه تەکاند و دەستی شى بە گریان کرد و ، پیغەمبەرى خواش

ﷺ پيی نه فرموو : ((لا تبكي يا بنية ، فإن الله مانع أباك)) . ئەى فرموو :
 كچه كه م ! مه گريی ، خوا خۆى باوكت نه پارتيزی .
 ئەشى فرموو : ((ما نالت مني قريش شيئاً أكرهه حتى مات أبو طالب)) . ئەى
 فرموو : تا نه بو طاليب نه مرد بوو قورهيش شتيكى وهى له گه لدا نه كردم كه
 پيم ناخۆش بى .

له ته بوهوره بیره شهوه خوا ليى رازيى بى نه گيرنه وه كه وتويه : كه نه بو طاليب
 كۆچى دوايى كرد قورهيشى به كان به زبريى و رووى تاله وه به رامبهر به پيغه مبه
 ﷺ وهستان ، ئەویش ئەى فرموو : ((يا عم ! ما أسرع ما وجدت فقسداً)) .
 ئەى فرموو : ئاى مامه گيان ! چهند به خيترايى نه مانيى تۆم پيوه ده ركهوت . ٢٢٠
 شايانى باسه كه كۆچى دوايى نه بو طاليب له مانگى ره جه بى سالى ده هه مى
 پيغه مبه رايه تيبى بووه ، دواى رزگار بوونيان له نووسراوه سته م كارانه كه به شهش
 مانگ . وتراویشه له مانگى ره مه زان دا بووه و پيش كۆچى خه ديجه به سى
 رۆژ . ٢٢١

ب - كۆچى دوايى خه ديجه :

خه ديجه دايكى نيمان داران خوا ليى رازيى بى له مانگى ره مه زانى سالى
 ده هه مى پيغه مبه رايه تيبى دا ، له ته مه نى شهست و پينج سالى دا كۆچى دوايى
 كردوه ، كه ئەو كاته ته مه نى پيغه مبه رى خوا ﷺ په نجا سالا بووه .
 كۆچ كردنى خه ديجه رووداوى دووهه مى پر له خه م و په ژاره بوو له ژيانى
 نازيزدا .. چونكه خه ديجه خاوه نى پله و پايه يه كى يه كجار به رز بوو له ناو
 قه ومه كه ي دا و ، وه زي ريكى راستگۆ و ، هاوسه ريكى دل سووز و ژير و خواناس
 بوو .. پيغه مبه رى خوا ﷺ رۆج و دل و دهرونى له گه ليا نه حه سانه وه .. هه رچى
 قورهيش نازاريان بدياه ، ئەو دلى ته دايه وه و خه مى ته ره وانه ده وه ..
 كاتيك كه خه وه لى كچى حه كيم پيى وت : ئەى پيغه مبه رى خوا ! وات ئە بينم
 كه به بۆنه ي له دهست چوونى خه ديجه وه خه م و خه فهتت له لا جه م بووه ، فرمووى :
 ((أجل ، كانت أم عيال ، وربة بيت)) . فرمووى : به لى ، خه ديجه دايكى مندال
 و ، كه بيانوى مالا بوو .

٢٢٠ السيرة النبوية لأبسي شهية : ١ / ٣٩٦ وشرح حياة الصحابة : ١ / ٤٤٢ .

٢٢١ الرحيق المختوم : ١١٦ .

خه دیمه به پتی فرموده‌ی صحیح ، بیست و پینج سال هوسه‌ری بووه و ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌منی گه‌نجیتی و کاملی خوی له‌گه‌لیا به‌سه‌ر بردووه ، بی‌ نه‌وی دلی بیت ژنی تری به‌سه‌ردا بیټی ، نه‌مه‌ش له‌به‌ر خاتری نه‌و خزمه‌ته زور و پرپه‌ره‌که‌ته که خه‌دیمه پیټشکه‌شی دینی خوی شه‌کرد ، تا دلی گه‌رد نه‌گری ، چونکه نه‌و هم‌وو هویه‌کی حسانه‌وی ده‌روون و لاشه‌ی بو‌شم ره‌خساندبوو و ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌هیچی که‌م نه‌بوو . بویه پیغه‌مبه‌ری خوایش ﷺ زور به جوانیی و چاکتر پاداشتی نه‌و چاکانه‌ی خه‌دیمه‌ی دایه‌وه .

زانایانی نی‌سلام له‌سه‌ر نه‌وه یه‌ک ده‌نگن که ، دوی فاطیمه‌ی کچی پیغه‌مبه‌ر ، چاک‌ترین نافرته‌ی نومته‌ی نی‌سلام هوسه‌ره به‌رپزه‌کانی پیغه‌مبه‌رن . نه‌وه‌تا قورثان ته‌فرموئ :

﴿ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ ۚ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ (الأحزاب : ٣٢) .

جا له‌ناو دایکانی نی‌مان دارانی‌ش‌دا چاک‌ترینیان خه‌دیمه و عایشه‌ن . به‌لام هه‌ندی لایان وایه که خه‌دیمه پایه‌دارتره و ، هه‌ندی‌کیش لایان وایه عایشه و ، هه‌ندی‌کیش له‌سه‌ر نه‌وه وه‌ستاون و بریاری پایه‌داریی هیچ کامیان نه‌داوه . به‌لام نی‌مام (السبکی) وای داناوه که خه‌دیمه ، پاشان عایشه ، پاشان حه‌فصه ، پاشان نه‌وانی تر پایه‌دارترن ، له‌راستی‌دا خه‌دیمه شی‌اوی نه‌ویه که یه‌که‌م بیټ چونکه یه‌که‌م که‌س بوو که نی‌مان بهیټنی و ، سه‌رومالی‌شی خسته‌بووه خزمه‌تی نی‌سلامه‌وه و له‌روژانی سه‌خت و دژواردا دانی به‌خوی‌دا گرت و له‌سه‌ر دینی خوا کۆلی نه‌دا ..

بوخاریی و موسلیم له‌صحیحه‌که‌یان‌دا له‌نی‌مام عه‌لی‌یه‌وه - خوا لیتی رازیی بی‌ - ری‌وایه‌تیان کردووه که فرموویه : گویم له‌پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه که فرموویه : ((خیر نسائها مریم بنت عمران ، وخیر نسائها خدیجة بنت خویلد)) . نه‌فرموئ : چاک‌ترین نافرته‌ی مدیره‌می کچی عیمرانه و ، چاک‌ترین نافرته‌یش خه‌دیمه‌ی کچی خوه‌یلیده ، هه‌ر یه‌که‌یان له‌سه‌رده‌می خوی‌دا ..

هه‌روه‌ها بوخاریی و موسلیم له‌نه‌بوهوره‌یره‌وه خوا لیتی رازیی بی‌ ری‌وایه‌ت نه‌که‌ن که وتوویه : جیبریل هاته‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و فرمووی : شه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! نه‌وه خه‌دیمه‌یه وا به‌ده‌فریکه‌وه که پی‌خۆر ، یان خواردن ، یان

خواردنه‌وی تېدايه هات ، جا که هاته خزمه‌ت له پوره‌ردگاريه‌وه سه‌لامی پی بگه‌ينه ، هدره‌ها له منیشه‌وه و ، مژده‌ی کوشکیکی له لولوثی کلور دروست کراوی له بهه‌شت‌دا بده‌ری ، که نه دهنگه دهنګ و ، نه‌ماندوو بوونی تېدا نيه .

خدیجه پایه و پله‌ی نه‌وه‌نده بهرز بوویه‌وه که پوره‌ردگاری سه‌لامی لی بکات ، دیاره هم پایه و پله‌یه دست هیچ کام له هاسه‌رانی پیغه‌مبهر ﷺ نه‌که‌وتوه و ، نه‌وه‌ش دهریاره‌ی پایه و پله‌ی عایشه چه‌سپایی نه‌ویه که جبریل سه‌لامی لی بی سه‌لامی لی کردوه . جا نه‌و پله به‌رزه بو خدیجه له پاداشتی نه‌و هم‌موه خزمه‌ت‌دا بوو که له سهره‌تاوه نه‌و - له کاتی بی‌که‌سیی و بی‌ده‌ریی‌دا - پیشک‌ش به بانگی خواناسی کرد .

له ریوايه‌ته‌که‌ی (الطبرانی) دا نه‌وه‌شی بو زیاد کراوه که کاتیک پیغه‌مبهر ﷺ له جبریل‌وه سه‌لامه‌که‌ی پوره‌ردگاری پی نه‌گه‌ینه‌ی ، وه‌لامی سه‌لامه‌که بهم شیویه نه‌داته‌وه : « هو السلام ، ومنه السلام ، وعلی جبریل السلام » . له ریوايه‌ته‌که‌ی (النسائي) یش‌دا نه‌مه‌ی له‌گه‌ل‌دایه : « وعلیک یا رسول الله السلام ، ورحمة الله وبرکاته » . نه‌مه‌ش ژیری و سه‌لیقه و نه‌ده‌ب‌به‌رزی خدیجه دهرته‌خات ، خوا لئی رازی بیت ..

به‌لگه‌یه‌کی تر له‌سهر پایه‌به‌رزی خدیجه له پایه‌ی عایشه خوا له هدردوکیان رازی بی ، نه‌م فرموده‌یه که نین مده‌وه‌ی له تفسیره‌که‌ی‌دا ، به سه‌نه‌دیکی ص‌حیح ، ریوايه‌تی کردوه که پیغه‌مبهری خوا ﷺ فرمویه : « کَمُلَ مِنَ الرَّجَالِ کَثِيرٌ ، وَلَمْ یَکْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا ثَلَاثٌ : مَرِیمَ بِنْتِ عِمْرَانَ ، وَآسِیَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ ، وَخَدِیجَةَ بِنْتِ خُوَیْلِدٍ ، وَفَضْلَ عَائِشَةَ عَلَی النِّسَاءِ کَفَضْلِ الثَّرِیدِ عَلَی سَائِرِ الطَّعَامِ » .

فرموی : له پی‌اوان‌دا زوریک کامل بوون و تیمانی ته‌واویان دست گیر بووه ، به‌لام له نافرته‌تان‌دا سی نافرته کامل و تیمان ته‌واو بوون : م‌هریه‌می کچی عیمران و ، ناسیه‌ی هاسه‌ری فیرعه‌ون و ، خدیجه‌ی کچی خوه‌یلید . پایه به‌رزی عایشه‌ش به‌سهر نافرته‌تانی تر‌دا و هک پایه‌ی گوشتاوه به‌سهر خواردنی تر‌دا . نه‌و خواردنه له‌ناو عهره‌به‌کان‌دا له هم‌موو خواردنیک به له‌زه‌ت‌تر بووه .

که لی‌ره‌دا سه‌رنجیک له‌و سی نافرته کامله نه‌ده‌ین ، بو‌مان دهرته‌که‌وی ه‌هر یه‌که‌یان کوم‌هک و پشتیوانی پیغه‌مبهریک بووه ..

تاسیه بووه هۆی سهرنه برینی موسا پیغه ممبر سهلامی لی بی له لایهن
 فیرعه ونهوه و ، وهك كوری خۆی پهروه ردهی کرد و ، کاتیکیش که بووه پیغه ممبر
 ته صدیقی کرد و ، له پیناوی دینه که ی دا به شهیدیی سهری نایه وه ..
 مهربه مین به ختو کردن و پهروه رده کردنی عیسا پیغه ممبری سهلامی لی بی
 خرایه نهستۆ و ، کاتیکیش کرایه پیغه ممبر ته صدیقی کرد و ئیمانی به دینه که ی
 هینا ..

خه دیمه ش یه که م کهس له سهرزه ویی دا ئیمانی به پیغه ممبری خوا ﷺ هینا و ،
 به دل و به گیان بووه کو مکه و پشتیوانی و ، به سهرومال یارمه تیی بانگی
 ئیسلامی نه دا و ، به چاک ترین شیوه ش له ناره حه تیی و روژانی سهخت دا دلی
 پیغه ممبری ﷺ نه دایه وه .

پیغه ممبری خوا ﷺ رهنج و خزمه تی خه دیمه ی له بهر چاو بوو ، بۆیه ههر وهك
 له ژیان دا به چاک ترین شیوه له گه لیا نه ژیا و ، نه ی نه هیشت به هیچ شیوه یه که
 دلی گهرد بگری ، به وه ی که ژنی به سهری دا نه هینا ، نهوا له دوای مردنیشی به
 هه مان شیوه ریژی لی نه گرت و ، هه رده م ناوی نه برد و ، باسی چاکه کانی نه کرد
 و ، ره حه تی بۆ نه نارد و ، چاکه ی له گه ل دهسته خو شکانی دا نه کرد و ، ههر
 که سیکیش په یوه نندی خزمایه تیی به وه وه ببوایه ریژی لی نه گرت . دیاره نه گهر
 لای خه لکی تر چاکه بفه وتی ، یان له بیر بچو پته وه ، نهوا لای ماموستای تاقانه ی
 مرؤ قایه تیی هه رگیز له بیر ناچر پته وه .. نه وه تا نازیزمان ﷺ ناموژگاریمان
 نه کات که ههر کهس چاکه ی له گه لدا کردین با به چاکه پاداشتی به دینه وه ، نه گهر
 نا با دعای خیری بۆ بکه یین ، که نه فه رموی : ((مَنْ أَسَدَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافَتْهُ ،
 وَإِلَّا فَادْعُوا لَهُ)) .^{۲۲۲}

نه وه بوو له غه زای به دری گه وره دا نه بولعاصی کوری ره بیع که زاوی پیغه ممبر
 بوو و ، میردی زهینه بی کچه گه وره ی بوو خوا لییان رازی بی ، به دیل که وته
 ده ست موسلمان هکان و ، ناچار ژنه دلسۆزه که ی فیدیه ی نارد بۆ مه دینه هه تا
 میرده که ی نازاد بکریت . نه وه بوو نه و فیدیه یه ملوانکه یه کی زیتری تیدا بوو که
 خه دیمه شوه ی شوو کردنی زهینه بی کچی پیشکه ش به زهینه بی کرد بوو .. کاتیک
 که پیغه ممبری خوا ﷺ چاوی به ملوانکه که کهوت ، دلی یه که جار په ریشان بوو ،

^{۲۲۲} رواه أبو داود والنسائي بسند صحيح بلنظ ((من صنع)) .

خه‌دیجه و رۆژانی سه‌ختی بانگه‌وازی مه‌ککه و ، مه‌ینه‌ت و سزچه‌شتنی خه‌دیجه و ، نازاردانی کچه‌کانی که نه‌وه‌بوو ده‌ست‌گیرانی کورانی نه‌بوله‌هه‌ب بوون و ، ته‌لاقیان دان ، نه‌مانه‌ی هه‌موو هاته‌وه‌یاد .. نه‌وه‌بوو هاوه‌لان هه‌ستیان به‌م دل گران‌یه و ، وه‌بیره‌اتنه‌وه‌ی رۆژانی رابردووی کرد . جا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌ی‌ویست خۆی یه‌کسه‌ر بریار بدا ، به‌لکو دارای له‌هاوه‌لان کرد که نه‌م ملوانکه‌یه هی خه‌دیجه بووه و به‌دیاری پیشکه‌شی زه‌ینه‌بی کردووه ، نه‌گه‌ر به‌چاکی نه‌زانن با ملوانکه‌که بنیره‌نه‌وه بو زه‌ینه‌ب و دیله‌که‌شی بو به‌ر بدن ، که فه‌رمووی : ((إن رأیتم أن تطلقوا لها أسیرها ، وتردوا علیها قلابها فافعلوا)) . هاوه‌لانی‌ش به‌چاوان فه‌رمانه‌که‌یان جی‌به‌جی کرد و ، به‌دله‌پاکه‌کانیان هه‌ستیان به‌تاسه‌مه‌ندی دلی نازیزیان کرد ..

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌میشه‌یادی خه‌دیجه‌ی نه‌کرد و ، به‌چاکه‌ناوی نه‌برد و ، ستایشی نه‌کرد .

نه‌که‌ته‌نها خۆش‌ویستن و ریزگرتن له‌خه‌دیجه‌ خۆی ، به‌لکو خۆشه‌ویستان و ده‌سته‌خوشکانیشی خاوه‌نی ریزی تایبه‌تی بوون . نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سیله‌ی ره‌جمی له‌گه‌ل نه‌وانیش‌دا به‌جی نه‌هینا ، هه‌تا دوا‌ی مردنی خه‌دیجه ، خۆ نه‌گه‌ر مه‌رێکی سه‌ر به‌ریایه‌ پارچه‌ پارچه‌ی نه‌کرد و فه‌رمانی نه‌دا که گوشت بو ده‌سته‌خوشکانی خه‌دیجه‌ بنیره‌ن که نه‌ی فه‌رموو : ((أرسـلوا إلی صـدیقات خـدیجة)) .^{۲۲۳}

هه‌رچی هاله‌ی کچی خوه‌یلیدی خوشکی خه‌دیجه بو ماوه‌خواستن ده‌نگی نه‌هات ، ده‌نگی خه‌دیجه‌ی وه‌بیره‌ نه‌هینایه‌وه و ، پی نه‌گه‌شایه‌وه .. نه‌وه‌بوو رۆژنیکیان پیره‌ژنیککی ده‌سته‌خوشکی خه‌دیجه‌ هات بو مالیان ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌خیره‌اتنی چاکی لی کرد و به‌وردیی حال و نه‌حوالی نه‌پرسین . کاتی‌ک که چوه‌وه‌ ده‌روه‌ه عایشه‌ نار‌ه‌زایی ده‌ربری و وتی : نه‌وه‌نده‌ش روو به‌و پیره‌ژنه‌ نه‌ده‌ی ؟ نه‌ویش تی گیان‌د که نه‌مه‌ له‌سه‌رده‌می خه‌دیجه‌دا

سەردانی ئەکردن و ، وەفاداریش لە ئیمانەوهیە کە فەرمووی : ((إنہا کانت
تأتینا زمان خدیجۃ ، وإن حسن العهد من الإيمان)) . رواه الحاكم ، والبيهقي في الشعب . ۲۲۴

دوای کۆچی دوایی خاتوو خەدیجە پێغەمبەری خوا لە مانگی شەووالی سالی
دەهەمی هاتنی وەحی دا ئافەرەتییکی ئیمان داری ماره کرد کە ناوی سەودەیی کچی
زەمە بوو .. ئەم ئافەرەتە یەکی بوو لە موسلمانە دێرینەکان .. ئەو بوو بەشداری
کۆچی دووھەمی حەبەشەیی کردبوو . سەکرانی کوری عەمری مێردیشی لە گەلیا
موسلمان بوو و کۆچیشی بۆ حەبەشە کردبوو و ، لەوێ لە خاکی حەبەشە ، یان
دوای گەڕانەوێ بۆ مەککە ، کۆچی دوایی کردبوو . کە سەودەیی ھاوسەری
عیددەیی تەواو کرد پێغەمبەری خوا ﷺ خوازیینی کرد و مارهیی کرد ، ئەمە
یە کەم ژن بوو کە دوای خەدیجە هیئەتی . ئەمەش بۆ دڵدانەوێ ئەو ئافەرەتە بەرێزە
کە مێردە کەمی مردبوو ، ئەگینا ئافەرەتیک بوو چوو بوو بە سالدا و ، کاتیک کە
پێغەمبەری خوا ﷺ عایشەیی گواستەو ، سەودە نۆبەیی ژن و مێردیی خۆی دا بە
عایشە . ۲۲۵

یانزەھەم : سەردانی طایف

کە ئەبو طالیب و خەدیجە کۆچی دوایی یان کرد ، پێغەمبەری خوا ﷺ یە کجار
بیتاز بوو و ، قورەیش یە ک پارچە بوونە کۆسپی بەردەمی بانگی ئیسلامیی و ،
نەفامە کانیشت لە رادە بەدەر سزا و ئازاری نازیزیان ئەدا .. موسلمانەکان زۆر
نارەحت بوون ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ رووی لە شاری طایف نا بە لکو هۆزی
شەقیف پیاری وەھایان تی دا بێ کە ئیمان وەربگرن و ، ببنە پارێزەری بانگەواز ..
ئەو بوو لە مانگی شەووالی سالی دەھەم دا بەرامبەر بە ھاوینی (۶۱۹) ز ،
لە گەل زەیدی کوری حاریشەیی خزمەت گوزاریا بەرەو طایف کەوتنە ری ، کە
شەصت میل لە مەککەو دەور بوو .. رویشتن و گەڕانەوێشیان ھەر بە پێ بوو .
لەوێ لە نیو دانیشتوانی طایف دا دە رۆژ مانەو و ، خەریک ئەبوون بانگی یە ک
بە یەکی ناودارانی شەقیفیان کرد بۆ موسلمان بوون ، کەچی تا قە کەسیکیان بە
دەمیەو نەھات و ، ئیمانیان نەھینا .

۲۲۴ السیرة النبویة لأبسی شہبة : ۱ / ۳۹۶ - ۴۰۰ . ژیان نامەیی خاتوو خەدیجە لە زنجیری ھاوێلان دا بە

دەرێژە باس کراو .

۲۲۵ الرحیق المختوم : ۱۱۸ - ۱۱۹ .

هندی لهوانه‌ی که سهری لی دان سی کهسی ناودار و ماقولیان بوون به ناوی: عه‌بدیاله‌یل و ، مه‌سه‌وود و ، هه‌بیبی کورانی عه‌میری کورپی عومه‌یر ، که سهردار و قسه‌ رویشتووی هۆزی شه‌قیف بوون و ، ئافره‌تیکی قوره‌یشیش له نه‌وی جو‌مه‌ح ، به‌ ناوی سه‌فیدی کچی موعه‌مه‌ر هاوسه‌ری یه‌کیکیان بوو . ته‌شریفی برد له لایان دانیشته و ، باسی بۆ کردن که بۆ کۆمه‌کیی دینه‌که‌ی هاتوو ، تا پشتیوانیی بکه‌ن و ، به‌رامبه‌ر به‌ ناحه‌زانی کۆمه‌کی بن .

یه‌کیکیان وتی : به‌رگی که‌عبه‌ی درپی بی ته‌گه‌ر خوا ئه‌وی به‌ پیغه‌مبه‌ر ره‌وانه‌ کردبی . دووه‌میشیان وتی : ئایا خوا که‌سی ده‌سته نه‌که‌وت له‌ غه‌یری تو تا بیکاته پیغه‌مبه‌ر ؟ سی‌هه‌میشیان که له‌وان ژیرتر بوو وتی : به‌خوا من هه‌رگیز قسه‌ت له‌گه‌ل‌دا ناکه‌م . ته‌گه‌ر تو پیغه‌مبه‌ری خوا بیت ، له‌وه‌گه‌وره‌تریت که من وه‌لامت بده‌مه‌وه و ، گه‌ر به‌ ده‌م خواشه‌وه درۆت هه‌ل به‌سته‌بی ، پیویسته ناکات قسه‌ت له‌گه‌ل‌دا بکه‌م .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ دلّی شکسته‌وه له‌لایان هه‌ستا و ، ده‌ستی له‌وه شه‌وورد که ئه‌وان یارمه‌تیی بده‌ن ، به‌لام پیانی فه‌رموو: «إذ فعلتم ما فعلتم فاکتموا عني» . فه‌رمووی : نه‌وی کردتان کردتان به‌لام ته‌م باسه‌م بلاو مه‌که‌نه‌وه .. پیی ناخۆش بوو ده‌نگ و باسی بگاته‌ود مه‌که‌که که سهری له طائف داوه و ، ئه‌و کاته قوره‌یش زیاتر نازاری خۆی و هاوه‌لانی بده‌ن . به‌لام ئه‌و سی برایه یه‌که‌جار نامه‌رد بوون ، به‌ گویان نه‌کرد ، به‌لکو چه‌توون و به‌نده و خزمه‌ت کاره‌کانیان له‌ دژی هه‌ل نا تا جنیوی بده‌نی و ، به‌رده بارانی بکه‌ن ، هه‌تا هه‌ردوو قوله پیی خویناویی بوون و ، نه‌عه‌لکانی به‌ خوین خووساون و ، خوین سهری کرد و رژیه‌ سه‌ر خۆله‌که و ، زه‌یدی کورپی حاریشه‌ی خزمه‌ت گوزاریشی خۆی ته‌دایه به‌ر به‌رده‌کانیان تا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بپاریزیت ، تا ئه‌وه‌بوو سهری ئه‌ویشیان شکانه‌د و خویناویان کرد . هه‌روا خه‌ریکی راوانان و به‌رد تی‌گرتنیان بوون تا ناچاریان کردن په‌نا به‌رنه باخچه‌یه‌ک که هی عوتبه و شه‌بیه‌ی کورانی ره‌بیه‌ی خه‌لکی مه‌که‌که بوو و ، خۆیشیان له‌ناو باخه‌که‌دا بوون .. شایانی باسه له‌ پیشه‌وه باسی عوتبه و شه‌بیه زۆر هاتوو و هه‌میشه خه‌ریکی نازاردانی پیغه‌مبه‌ری خوا بوون ، بۆیه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیی ناخۆش بوو بچیتته باخی دوو پیاری دوژمنی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه ، ئه‌وه‌بوو له‌ باخچه‌که گه‌رایه‌وه دوا و ، منال و به‌نده

چه تونده کانش دهستیان لی ههلا گرتن و گهرا نه دواوه . ئیتر پیغه مبهری خوا ﷺ له گهلا زهیددا خوا لئی رازی بی خویان گه یانده ژیر دارمیوتیک و لهوی دانیشن ، تا به شکوم که می بجه سینه وه و ماندوییتی و ئیش و نازاریان نه مینئ و ، ههردوو پیاره کهش عوتبه و شهیه ته ماشایان نه کرد و ، چاویان لی بو سه فیهه کانی ثقیف چ نازاریکیان پیمان گه یاند . به لام جووله یان نه کرد ، بگره زوریان پی خۆش بو نه و دیمه نیان به و جووته خواناسه وه نه بینئ . دوا ی نه وه پیغه مبهری خوا ﷺ چاوی کهوت به ئافره ته قوره هیشی به که ی نه وه ی جو موح و گلله بی نه وه ی له لا کرد که چ سزا و نازاریکی به دهست میرد و هیوه ره کانیه وه چهشت ، که فرمووی : ((ماذا لقینا من آهناک !؟)) .

پیغه مبهری خوا ﷺ غه ریب و میوان و بی کهس بو .. له جیاتی خزمهت و ههسانه وه و میوان داری ، دلی بی گهردی به و شیوه شکینرا و که سیک نه بو نه و مندال و بهنده لاسارانه ی لی دوور بخته وه . سه رنجی دا نه و کار بو خوا نه کات .. له سه ر خوا نه مه ی پی نه کریت .. به لی نه مرۆ دینه که ی کهم پشتیوانه ، به لام خوی گه وه خۆی کۆمه کیه تی . جا وا چاکه هانا بو لای خوا به ریت تا دله که ی بجه سیته وه ، و ماندوییتی و برسیتی و خه م و خه فته ی بره ویتته وه .. وا چاکه مل که چیی و ره زامه ندیی خۆی بو کار و بریاری خوا ده بریت ، تا بی سه لمینئ بهنده یه کی گوی زایه لی دلسۆزی مل که چه ، تا له به رزترین شیوه دا خوی گه وه پاداشتی بو بنووسی .. بو نه مه دهستی دایه نزا و پارانه وه ، تا به لکو پهروه ردگاری لئی رازی بی و ، فرمووی :

((اللهم إلیک أشکو ضعف قوتی ، وقلة حیلتي ، وهوانی علی الناس ، یا أرحم الراحمین ، أنت رب المستضعفین ، وأنت ربی ، إلی من تکلني ؟ إلی بعید یتجهمني ؟! أم إلی عدو ملکته أمري ؟! إن لم یکن بک علی غضب فلا أبالی ، ولکن عافیتک أوسع لی .

أعوذ بنور وجهک الذی أشرقت له الظلمات و صلح علیه أمر الدنیا والآخرة من أن تُنزل بسی غضبک ، أو یجل علی سخطک . لك العتبى حتى ترضی ، ولا حول ولا قوة إلا بالله)) . رواه ابن إسحاق .

لهم نزا یه دا لاوازی و ، بی دهسه لاتی و ، بی بایه خیی به لای خه لکه وه بو خوا ده ره نه خات و ، ده ریشی نه برئ که خوی گه وه پهروه ردگاری لاواز و بی

دهسه لآتانه و ، نه مېش به پهروه ردگاری خوئی نه زانی . . نه پرسى : خوايه ! كارم نه ده یته دهست كى ؟ به دورینه یه كه رووم لى گرژ بكات ، یان به دوژمنیك كه دهسه لآتى به سهرى دا بړوا ؟ دواييش دهري نه بړى كه نه گهر خوا خه شمی لى نه گرى ، ئیتر باكى بو هیچی تر نیه . .

پاشان په نا بهو نوره ی پهروه ردگار نه گریت كه له هه موو تاریكى یه كه دا تیشكى داوه ته وه و هه موو كاروباریكى دنیا و قیامه تی پى چاك نه بیټ ، تا خه شم و قینی خوئی نه بارینیتته سهرى و ، هه موو كاریك نه دا ته وه دهست خوا و ، ده ریشی نه بړى كه هیچ هه ول و كوژشیتك هیچی تیا به سته نیه نه گهر خواى له پشت نه بى .

كاتيك كه عوتبه و شه بیه نه مه یان به چاوى خویمان دیى ، كه له وانیه گویشیان له پارانه وه كه ی بووبى ، سوزیان بوى جوولا . . یه كه م له بهر ره وشت جوانیى خوئی و ، دووه مېش له بهر غه ریبی و بى تازیى . هه ستیان به ماندویتی و برسیتیى نازیز كرد ، بویه به نده یه كى نه صرانى یان هه بوو به ناوى عه دداس ، بانگیان كرد و پییان وت : هی شوویه كه له م ترى یه لى بكه ره وه و ، بى خه نه و قاپه وه و ، بى به بو نه و پیاوه و بللى : بى خو . كاتيك كه پیغه مبهرى خوا ﷺ دهستی بو تریكه برد فهرمووى : ((بسم الله)) له ریوايه تیكى تردا : ((بسم الله الرحمن الرحيم)) و ، دهستی به خواردنى كرد .

عه دداس به سهر سوپمانه وه سه یری ده م و چاوى كرد و ، پاشان وتى : به خوا خه لكى نه م ولا ته نه م قسه یه ناكه ن !! پیغه مبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((ومن أي البلاد أنت يا عداس ، وما دینك ؟)) . فهرمووى : نه ی تو خه لكى چ ولا تیكى ، عه دداس ؟ له سهر چ دینیكى ؟ وتى : نه صرانیم و ، خه لكى شارى نهینه وام . فهرمووى : ((من قرية الرجل الصالح یونس ابن متى ؟)) . فهرمووى : خه لكى شاره كه ی یوونسی كورى مه تتای پیاوچاكیت ؟ عه دداس پى وت : تو یوونسی كورى مه تتا چوڼ نه ناسیت ؟ پیغه مبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((ذاك أخي ، كان نبيا ، وأنا نبی)) . فهرمووى : برامه ، نه و پیغه مبهر بووه و منیش پیغه مبهرم . .

عه دداس خوئی خست به سهر پیغه مبهرى خوادا ﷺ و سهرى و هه ردوو دهست و هه ردوو پى ماچ كرد !! عوتبه و شه بیه یه كیكیان به وى تریانى وت : خزمهت گوزاره كه ی هه ل گپړایه وه لیت .

که عهده‌داس هاته‌وه لایان وتیان : عهده‌داس ، تیاجیت ، نه‌وه چیت بوو سهر و هردوو دست و هردوو پیی نه‌وه پیاوخت ماچ نه‌کرد ؟! وتی : گه‌ورهم ! له‌سهر زه‌ویی‌دا که‌سیکی تر نیه نه‌وه‌نده‌ی نه‌مه پیاوچاک بیت !! هه‌والتیکی پی‌داوم جگه له پیغه‌مبهر هیچ که‌س نای‌زانیت . وتیان : مالت کاول بی ، عهده‌داس ! له دینه‌که‌ی خۆت وهرت نه‌گیږی ، دینه‌که‌ی خۆت له دینی نه‌وه چاک تره .

دوای نه‌وه پیغه‌مبهری خوا ﷺ ، به‌دلئیکی پر له خه‌م و شکسته‌وه طائفی به‌جی هیشت . نه‌وه‌نده‌ی خه‌م‌بار بوو نه‌ی‌زانیی چۆن سه‌و ریگا دوور و درێژهی بریی .. ههر نه‌وه‌نده‌ی زانیی گه‌یشتۆته (قرن الثعالب) . که سهری به‌رز کرده‌وه نه‌بینی و هه‌وریک سیبه‌ری بو کردووه .. که سه‌یری کرد نه‌بینی و جیبریلی له‌ناودایه ، نه‌فرمووی : ((فَنَادَانِي ، فَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ ، وَمَا رَدُّوا عَلَيْكَ ، وَقَدْ بَعَثَ إِلَيْكَ مَلَكَ الْجِبَالِ لَتَأْمُرَهُ بِمَا شِئْتَ فِيهِمْ ، قَالَ : فَنَادَانِي مَلَكُ الْجِبَالِ ، وَسَلَّمْ عَلَيَّ ، ثُمَّ قَالَ : يَا مُحَمَّدُ ! إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَنِي إِلَيْكَ ، وَأَنَا مَلَكُ الْجِبَالِ لَتَأْمُرَنِي بِأَمْرِكَ ، فَمَا شِئْتَ ؟ إِنْ شِئْتَ أَنْ أَطْبِقَ عَلَيْهِمُ الْأَخْشَبِينَ)) .

فرمووی : جیبریل بانگی لی کردم و فرمووی : خوی گه‌وره و ته و وه‌لامی قه‌ومه‌که‌تی بیست و ، و مه‌لائیکه‌تی سه‌ره‌رشتیاری کیه‌ه‌کانی ناردووه تا به‌یستی خۆت فرمانی به‌سهردا بده‌یت ، نه‌فرمووی : مه‌لائیکه‌تی کیه‌ه‌کان بانگی لی کردم و ، سه‌لامی لی کردم ، پاشان فرمووی : نه‌ی موحه‌مه‌د ! خوی گه‌وره ناردوومی بو لات و ، من مه‌لائیکه‌تی کیه‌ه‌کانم ، تا فرمانم به‌سهردا بده‌یت .. جا بیستت به‌چی به ؟ نه‌گه‌ر بته‌وی نه‌وه دوو چیا به‌ی نه‌م به‌ر و نه‌به‌ری مه‌که‌که دینمه‌وه یه‌که به‌سه‌ریان دا ..^{۲۲۶}

پیغه‌مبهر ﷺ فرمووی : ((بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ ، وَلَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا)) .^{۲۲۷} فرمووی : هیوادارم خوی گه‌وره له پشتی نه‌وانه وه‌چیه‌که بخاته‌وه که به‌تاک و ته‌نیا خوا به‌ه‌ستی و ، شه‌ریکی بو بریار نه‌دا . له هه‌ندی ریوایه‌ت‌دا مه‌لائیکه‌تی سه‌ره‌رشتیاری کیه‌ه‌کان نه‌لیت : تو هه‌ر به‌و شیوه‌یت که په‌روه‌دگارت ناوی ناوی ، ((رُوُوفَ رَحِيمٍ)) یت .

^{۲۲۶} جیای نه‌به‌رقه‌بیس و قه‌عه‌یقه‌عانی به‌رامبه‌ری .

^{۲۲۷} رواه الشيخان واللفظ لمسلم .

کاتیک که پیغمبهری خوا ﷺ له طائفه وه بهره و مهککه نه گه پرایه وه ،
 نه وه بوو گه یشته (نه خله) ، که شه ویک ریگا له مهککه دووره و ، بریتی به له
 دوو شیو : یه کیکیان نه خله ی شامی به و نه وی تریشیان نه خله ی یه مانۍ به ، له وی
 له نیوه شه ودا هه ستا بو شه و نوږو . کاتیک که نوږو شه کرد ، کو مه لیک جینینی ،
 که هوت جینینی نه صیین بوون ، به لای دا تپه پریان کرد و ، گو یان بو قورئان
 خویندنه که ی گرت . که له نوږو بوویه وه ، بو ناگادار کردنه وه گه پراڼه وه لای
 قه و مه که یان و خو یان موسلمان بوون و نیمانیان به و قورئانه هینا که بیستیان .
 خوی گوره له قورئانی پیروژدا هم هه واله بو پیغمبهره که ی نه گپړتته وه :

﴿ وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمْعُونَ أَلْقَرَاءَ نَفَرًا فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿۲۹﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِن بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۳۰﴾ يَنْقُومَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَءَامِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِّن ذُنُوبِكُمْ وَتُجْرَمُ مِّن عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿۳۱﴾ وَمَن لَّا يُحِب دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿۳۲﴾ ﴾ (الأحقاف : ۲۹ - ۳۲) .

هه وائی هم سهر دانه ی طائف له لایه ن پیغمبهری خواوه ﷺ گه یشته لای
 قوره یش ، نه وانیش زوریان پی ناخوش بوو و ، خو یان نه خوارده وه بو ی که چوره
 داوای کو مه کیی له شعیف بکات له دژیان . نه وه بوو بریاریان دا که نه هیلن بیته
 مه ککه وه .. پیغمبهری خوا ﷺ هه ستی کرد که نه گه له خو یه وه به چیته ناو
 مه ککه وه خراپه یه که به رامبهری بکه ن ، بو یه وای به چاک زانیی یه کیکی له پیار
 ماقوولان په نای بدات . بو نه مه عه بدوللای کوری ئوره یقیطی نارد بو لای
 نه خنه سی کوری شه ریق تا په نای بدات ، له وه لام دا نه خنه س و تبووی : من
 هاوپه یانی قوره یشم ، هاوپه یانیش ناتوانی به سه ر خه لکی شوینه که دا په نای
 که سیکی بدات .

پاشان ناردی بو لای سوه یلی کوری عه مر تا نه و په نای بدا ، نه ویش و تبووی :
 نه وه ی عامر ناتوان به سه ر نه وه ی که عبی کوری لوئه ی دا په نای که سیکی بده ن .
 پاشان ناردی بو لای مو طعی می کوری عه دیی تا په نای بدات . و تبووی :
 باشه . بلی با بیت . به م وه لامه پیغمبهری خوا ﷺ ته شریفی برد و نه و شه وه له

لای موطعیم مایه وه . که رۆژ بوویه وه موطعیم له گه له هه شهش یان هه ره حهوت کوره که ی دا له ما له هاتنه دهه و شمشیره کانیا له شان کردبو و ، پیکه وه چوونه که عبه و به پیغه مبهری خوی وت : برۆ طهواف بکه . خۆشیان به قایشی شمشیره کانیا دهسته ته ژنو دانیشن .

ئه وه بوو نه بوسوفیانی کوری حه رب هات به لای موطعیم وه و ، پیسی وت : په نادهری ، یان شوین که وتوو ؟ وتی : په نادهرم . وتی : دهی که واته دهست بو په نا و په یانی تو نابهین . پیکه وه دانیشن هه تا پیغه مبهری خوا ﷺ له طهواف کردن بوویه وه . کاتیک که ته شریفی برد نه وانیش له گه لیا رویشن .

ئه وه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ ته م پیاوه تی یه ی موطعیمی له بهر چاو بوو و ، کاتیکیش که جوبهیری کوری هاته مه دینه تا ده رباره ی دیله کانی به در قسه له گه له پیغه مبهردا ﷺ بکات ، پیسی فه رموو : ((لَوْ كَانَ الْمُطْعَمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هَؤُلَاءِ النَّتَنِ لَأَتَرَكْتُهُمْ لَهُ)) ته فه رموی : ته گه ر موطعیمی باوکت زیندوو بوایه و ده رباره ی ته م پیسکانه قسه ی له گه لما بکردایه ، ده م به خشین پیسی .

دوای کۆچ کردنی موسلمانان بو مه دینه ، موطعیم له مه ککه کۆچی دوایی کرد ، بی ته وه ی موسلمان بیسی . به لام نه وه بوو حه سسانی کوری ثابیت ، له پاداشتی نه و چاکه یه ی مه ککه ی به شیعریکی جوان شیوه نی بو کرد .

له ریوایه تی تر دا هاتوو که دانیشن توانی طائف له سه ر ریگای پیغه مبه ر ﷺ به دوو ریز ته مبه ر و نه وه به ر بۆی دا نه نیشتن و ، کاتی که تی به ر ته کات له گه له هه موو هه نگاوێک دا به ردیک ته گه رنه قاچی پیروزی هه تا هه ردوو پیسی خویناویی ته بن و که لییان تی به ر ته کات خوین سه ری کردبوو .

له ریوایه تیکیش دا عه دداس به پیغه مبه ری خوا ﷺ ته لییت : شاهیدی ته ده م که تو به نده و پیغه مبه ری خویات . به مه عه دداس ئیمانی هیسا و که وته شوین دینی ئیسلام .

کاتیکیش که پیغه مبه ری خوا ﷺ ته یه وی بگه رته وه مه ککه ، زهیدی کوری حاریشه ی هاوه لی خوا لیی رازی بی سه ری سوپ ته مینی و ئاگاداری ته کات که قوره یش ده ست دیننه ری . ته وه بوو پیسی وت : دوای ته وه ی که ته وان ده ریا ن کردوویت چۆن ته چیته وه ناویان ؟ فه رموی : ((يَا زَيْدُ ! إِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ لِمَا تَرَى فَرَجًا وَمَخْرَجًا ، وَإِنَّ اللَّهَ نَاصِرٌ دِينِهِ وَمُظَهِّرٌ نَبِيِّهِ)) . فه رموی : ته ی زهید ! ته وه ی تو

ئەبىبىيى لە تەنگانە خۇاى گەورە دەرووى بۆ ئەكاتەوہ و، خۇاى گەورە دىنەكەى و پىغەمبەرەكەى سەر ئەخات .. ئىتر ئەكەوئىتە رى ئەتا نزيك ئەكەوئىتەوہ ، ئەوسا لە حەرپراەدا ئەمىئىتتەوہ تا نىرراوہكەى ئەنئىرئىت بۆ لای پىاوہ قورەيشى يەكان تا پەناى بەن .

ئەوہبوو موطعمى كورى عەدىي رەزامەندىي نواند تا پەناى بدات و ، فەرمانى دا بە كورەكانى و خزمەكانى تا چەكەكانىان ھەل بگرن و چوار دەورى كەعبە بگرن ، چونكە پىغەمبەرى خۇاى ﷺ پەنا داوہ . خۆيشى لەسەر ولاغەكەى وەستا و كە پىغەمبەر ﷺ گەيشتە كەعبە ، موطعم جارى دا : ئەى كۆمەلئى قورەيش ! من موحمەدم پەنا داوہ ، ھىچ كەستان قسەى پى نەلئى .

پىغەمبەرى خۇاى ﷺ گەيشتە لای بەردە رەشەكە و ئىستىلامى كرد و ، دوو رەكەت نوئۆى بەجئى ھىنا و ، گەرايەوہ مائەوہ و موطعم و كورەكانىشى بە شمشىرەوہ بە دوایەوہ بوون ھەتا گەياندىانە مائەوہ ..^{۲۲۸}

دوانزەھەم : گەشتى نىسرا و ميعراج

لە چەند لاپەرەى پىشوردا باسى ئەو نارەحتى يەمان كرد كە لە لاىەن ئەقىف ھە تووشى پىغەمبەرى خۇاى ﷺ ھات ، كاتىك كە وەكو مىوانىك تەشرىفى بردە ناويان تا بانگيان بكات بۆ لای خۇا ، كە ئەوہبوو بە ھەموويانەوہ بەردىان تى ئەگرت و ھەردوو پى موبارەكى خۆئناوىي كران و ، ئەوئىش بە خەم بارىي و ، دل شكائىي و ، نارەحتى يەوہ گەرايەوہ مەككە ، بەلام خەمى گەورەى ئەوہبوو كە بانگەوازەكەى شوئنى چاكى دەست نەكەوئى بۆ بلاوبوونەوہ . چونكە ئەو گەشتە پىر مەينەتى يەى طائىفى بۆ ئەوہ كرد كۆمەكىي و پشتىوانىي بۆ بانگەكەى دەست بخت ، كەچىي ئەبىنى وا دانىشتوانى طائىف گەلئىك لە دانىشتوانى مەككە خراب تر و ، كەللە رەقتر و ، نەزان و سەفئە ترن . كاتىكئىش گەرايەوہ مەككە ، ئەگەر لە پەناى موطعمدا نەبوایە نەيان ئەھىشت بچىتتەوہ ناويان .

لەناو ئەم ھەموو خەم و خەفەتەدا و ، لەناو كۆمەلئىكى ئاوەھا دوژمن بە ئىمان دا ، كە ھەموو رىيەكەيان بۆ دژايەتىي دىنى خۇا ئەگرتە بەر و ، داوى ئەم ھەموو تەنگانە و نارەحتى يانە ، خۇاى گەورە سوۆى بۆ پىغەمبەر و ئازىز و

^{۲۲۸} السيرة النبوية لأبي شهبه : ۱ / ۴۰۱ - ۴۰۵ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۲۰۸ و : ۱ / ۴۵۶ -

۴۶۱ ، والرحيق المختوم : ۱۲۸ - ۱۳۲ .

خۆشه‌ویسته‌که‌ی جوولا و ، بۆ ئه‌وه‌ی دلّه زامداره‌که‌ی ساپریژ بکات و ، خه‌م و خه‌فته‌ی له کۆل بکاته‌وه گه‌شتی ئیسرا و میعراجی پێ کرد ..
 ئه‌وه‌بوو له‌و گه‌شته‌ پیرۆزه‌دا چه‌ندین به‌لگه‌ و نیشانه‌ی گه‌وره‌ گه‌وره‌ی په‌روه‌ردگار و ، چه‌ندین نیشانه‌ی چاودیری و بایه‌خ‌پێ‌دانی خوایی به‌ خۆی و به بانگه‌وازه‌که‌ی بینیی ، که جار له‌ دوای جار متمانه‌ی زیاتری به‌ خۆی و ، به‌ سهرکه‌وتنی بانگه‌وازه‌که‌ی نه‌کرد و ، بۆی روون نه‌بووه که هێزی له‌بن‌نه‌هاتووی په‌روه‌ردگار له‌گه‌ڵ بانگه‌وازه‌که‌ی نه‌ودایه‌ و ، دوژمنه‌کانی چه‌نده‌ زۆر و به‌ده‌سه‌لاتیش بن له‌ ناویان نه‌بات .

هه‌ر له‌م گه‌شته‌دا خوای گه‌وره به‌شیک له‌ مولکی فراوانی خۆی پیشانی موحه‌مه‌دی خۆشه‌ویستی ﷺ دا ، تا دل و ده‌روونی پر‌بی له‌ متمانه و ، ره‌زامه‌ندی و ، نوور و ، هێمنیی و ، ئاسووده‌یی و ، زامه‌کانیشی ساپریژ بین .

له‌ پیشه‌وه‌ با بزاین ئیسرا و میعراج چین ؟

ئیسرا : بردنی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ لایه‌ن خوای به‌ده‌سه‌لاته‌وه له‌ مزگه‌وتی حه‌رامه‌وه له‌ مه‌که‌که بۆ مزگه‌وتی ئەقصا له‌ ئیلیاء واته‌ قودس ، ئه‌ویش له‌ به‌شیک‌کی شه‌ودا و ، گه‌رانه‌وه‌ی بۆ شوینی خۆی هه‌ر له‌و شه‌ودا ..

میعراجیش : به‌رزکردنه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ به‌یتوله‌قدیس وه‌ بۆ حه‌وت ئاسانه‌که‌ و ژوورتریش ، که ئه‌وه‌بوو پینج فه‌رزه‌ی نوێژ فه‌رز کران و ، گه‌رانه‌وه‌شی له‌ به‌شیک‌کی شه‌ودا بۆ به‌یتوله‌قدیس ..

دوای ئه‌مه‌ش وا چاکه‌ به‌لگه‌ی سه‌لمانندی روودانی ئیسرا و میعراج له‌ قورئان و سوننه‌ت‌دا بجه‌ینه‌ روو .

رووداوی ئیسرا به‌ پێی قورئان و فه‌رمووده‌ی سه‌حیح چه‌سپاوه . ئه‌وه‌تا خوای گه‌وره ئه‌فه‌رموی :

﴿ سُبْحٰنَ الَّذِيْ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بَرَكْنَا حَوْلَهٗ لِرَبِّهٖ مِنْ ءَايٰتِنَا اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيْرُ ﴾ (الإسراء : ١) .

ئهم ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌ی سه‌ره‌تای سووره‌تی (الإسراء) به‌ وشه‌ی (سبحان) ده‌ست پێ ئه‌کات که پاك و بی‌گه‌ردیی بۆ ئه‌و خوايه‌ ده‌رته‌برێ که توانای ئه‌وه‌ی هه‌یه له‌ به‌شیک‌کی شه‌ودا شه‌وره‌ویی (إسراء) به‌ خۆشه‌ویسته‌که‌ی بکات و ، له‌ هه‌مان کاتیش‌دا سه‌رسوڤمانی تێدایه . له‌ جیاتنی ناوی پێغه‌مبه‌ریش ﷺ وشه‌ی (عبد)

ی به کارهیناوه تا موسلمانان که نم پایه به رزه به خوښه ویستی خواوه نهینن ،
 سهریان لی نه شیوی و له پلهی به ندایه تیی نهی ترازینن و له رادهی خوایه تیی
 نزیکي نه که نهوه .. ههروه ها وشمی (لیلاً) هاتوو تا ناماژه بیت که نم رووداوه
 له به شیکی شهودا نه نجام نه درئ . (المسجد الحرام) پش له مه ککویه و به بونهی
 ریز و حورمه تیه وه ناونراوه (الحرام) . (المسجد الأقصى) ش له قودسه و ، به
 بونهی دووری یه وه له که عبه ی پیروز ناونراوه (الأقصى) . ههروه ها (بارکنا
 حوله) نهوه نه گه یه نی که مزگه وتی نه قصا له بهیتوله قدیس له فهر و بهره که تی
 دینی و دنیایی به شی دراوه . بهره که تی دینی وه که نهوه ی که مزگه وتی نه قصا
 بوته بنکه ی پیغه مبه ران و ، شرتین کوچی زوربه یان و ، قیبله یان و ، شوین
 دابه زینی مه لاتیکه و ، یه کیکی شه لهو سی مزگه وتی که ری به ئیمان داران دراوه
 زیاره تیان بکن ، که که عبه و مزگه وتی مه دینه و ، مزگه وتی نه قصان .
 بهره که ته دنیایی به کانیش نهوه یه که به رووبار و کشت و کال و باخ و باخات
 دهوری دراوه .

فهرمووده ش زورن لهو باره وه ، که به کومه کیی خوا له دواوه هندیکیان باس
 نه کهین .

میعراجیش به فهرمووده ی صه حیج چه سپاوه ، به لام هندی له زانایان وای
 نهینن که ، نه گهرچی گه شتی میعراج راسته و خو به قورثان نه چه سپاوه ، به لام له
 سوورتهی (النجم) دا ناماژه ی بو کراوه که خوی گه وره نه فهرموی :

﴿ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْبُنْتِیْ ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ
 یَغْشَى السِّدْرَةَ مَا یَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ
 الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾ ﴾ (النجم : ۱۳ - ۱۸) .

جا ئین مه سهوود و خاتوو عایشه خوا لیان رازی بی نهوه یان لی ریوایه ت
 کراوه که نهوه ی له نایه تی سیانزه هم دا بینراوه جیبریل بووه ، که پیغه مبه ری
 خوا ﷺ بهو شیوه یه ی خوا خه لقی کردوو بینویه تی و ، تنها دوو جاریش بهو
 شیوه یه ی بینویه تی : یه که میان نهو کاته ی که له نه شکه وتی هرپراء نه هاته
 خواره وه و ، دووه مهیش شهوی میعراج .

که چیی له ئین عه‌بباس‌یشهوه ریوایهت کراوه که نه‌وهی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بینویه‌تی خوی گه‌وره‌یه ، به‌لام ریوایه‌تی یه‌که‌م سه‌حیح و پشت پی‌ به‌ستراوه .
 ئیمام ئین که‌ئیر له ته‌فسیره‌که‌ی‌دا نه‌مه‌مان بۆ روون نه‌کاته‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوو جار جیبریلی ، سه‌لامی لی‌ بی ، به‌و شیوه‌ دیوه که خوی گه‌وره خه‌لقی کردوه : یه‌که‌م : دوی وه‌ستانی وه‌حیی ، که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نه‌شکه‌وتی چه‌رپه‌ئه ته‌هاته خواره‌وه ، به‌ شیوه‌ی خوی ، که شه‌ش سه‌د بالی هه‌بوون و له‌به‌ر گه‌وره‌یی ناسوی دا‌پۆشی بوو ، چاوی پی‌ که‌وت ، نه‌وه‌بوو لی‌ی نزیک که‌وته‌وه و ، نه‌و وه‌حیه‌شی پی‌ گه‌یاند که خوی گه‌وره بۆی نارده‌بوو . خوی گه‌وره له‌و باره‌وه نه‌فه‌رموی :

﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾﴾ (النجم : ۵ - ۱۰) .

دوه‌هه‌میش : له شه‌وی ئیسرا و میعراج‌دا له‌لای (سدره‌ المنتهی) وه‌ک له سووره‌تی (النجم) دا ناما‌ژه‌ی بۆ کراوه :

﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ﴿١٤﴾﴾ (النجم : ۱۳ - ۱۴) .

شایانی باسه ، وه‌ک له پی‌شه‌وه باس کرا ، به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک نه‌چه‌سپاوه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خوی په‌روه‌دگاری به‌ چاوی دی‌بی و ، هیچ هاوه‌لی‌کیش نه‌وه‌ی به‌ ده‌م‌دا نه‌هاته‌وه و ، که ئین عه‌بباس‌یش رای وه‌هایه بینیبیتی ، مه‌به‌ستی بینینی ده‌ .

ده‌ریاره‌ی ئایه‌تی : ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿٨﴾﴾ (النجم : ۸) یش مه‌به‌ستی له‌ نزیک بوونه‌وه‌ی جیبریله ، وه‌ک عانیسه و ئین مه‌سه‌وود خوا لی‌یان رازی‌ی بی‌ ده‌ریان برپوه . به‌لام نزیک که‌وته‌نه‌وه له‌ چه‌رۆکی ئیسرا‌دا نزیک بوونه‌وه‌ی خوی گه‌وره‌یه .
 جو‌مه‌ووری زانایان رایان له‌سه‌ر نه‌وه‌یه که گه‌شتی ئیسرا و میعراج له‌ یه‌ک شه‌ودا بووه و ، له‌ کاتی بی‌داری پیغه‌مبه‌ردا ﷺ بووه و ، به‌ لاشه و به‌ رۆح‌یش بووه و ، فه‌رمووده‌ی سه‌حیحی زۆر له‌و باره‌وه هاتوون . هه‌روه‌ها فه‌رمووده‌ی سه‌حیح‌یش هه‌ن که سنگی په‌رۆزی له‌ت کراوه و ، سواری بو‌راق بووه و ، به‌ره‌و ناسمان پی‌یه‌وه به‌رز بو‌ته‌وه و ، تووشی پیغه‌مبه‌ران بووه و ، پی‌نج فه‌رزه‌ی نو‌یژ فه‌رز کران و ، فه‌رمایشتی له‌گه‌ل‌ خوادا کردوه و ، هات و چۆی نی‌وان خوی

په‌روه‌ردگار و موسا پیڼغه‌مبه‌ری کردووه بۆ که‌م‌کردنه‌وه‌ی ژماره‌ی نوپڙه‌کان .
 نه‌مانه‌ هه‌ر هه‌موویان نه‌ی‌سه‌لمیتنن که پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌شتی ئیسرا و
 میعراجی به‌ لاشه و به‌ رۆحی پیروزی نه‌نجام داوه .

ئهو فەرموودانه‌ش که له‌ باره‌ی ئیسرا و میعراج‌ه‌وه‌ ریوایه‌ت کراون ، کۆمه‌له‌
 فەرمووده‌یه‌کن که له‌ زۆریک له‌ هاوه‌لانه‌وه‌ خوا لییان رازیی بی ریوایه‌ت کراون و
 راوی‌یه‌ راستگۆکان لییان وه‌رگرتوون و ، نیمامانی فەرمووده و ته‌فسیر ، وه‌ک
 بوخاریی و ، موسلیم و ، نه‌حمه‌د و ، تیرمیذیی و ، نه‌سسائی و ، به‌یهه‌قیی و ،
 ئیبن جهریری طه‌به‌ری ته‌خریمیان کردوون . هه‌روه‌ها هه‌ردوو ئیمام موحه‌مه‌دی
 کوپری ئیسحاق و ، عه‌بدوله‌لیکی کوپری هیشام له‌ ژیان‌نامه‌که‌یان‌دا باسیان
 کردوون .

ریوایه‌ته‌کانی فەرمووده‌ی ئیسرا و میعراج یه‌کجار زۆرن و نه‌گه‌نه‌ پله‌ی
 ته‌واتور، که له‌ عومه‌ری کوپری خه‌ط‌طاب و ، عه‌لیی و ، ئیبن مه‌سه‌عود و ،
 نه‌بوذه‌پر و ، مالیکی کوپری سه‌عه‌سه‌ و ، نه‌به‌هوره‌یره و ، نه‌بوسه‌عیدی
 خودریی و ، ئیبن عه‌بباس و ، شه‌ددادی کوپری ئه‌وس و ، ئوبه‌ی کوپری که‌عب و ،
 عه‌بدورپه‌همانی کوپری قه‌رظ و ، نه‌بوچه‌به‌ی نه‌نصاریی و ، نه‌بوله‌یلای نه‌نصاریی
 و ، عه‌بدوللای کوپری عه‌مری کوپری عاص و ، جابر و ، حوذه‌یفه و ، بوهره‌یده و ،
 نه‌بوته‌بیووبی نه‌نصاریی و ، نه‌بوئومامه و ، سه‌موره‌ی کوپری جوندوب و ،
 نه‌بوله‌مرا و ، صوه‌بیی رۆمیی و ، ئوم هانیی کچی نه‌بوطالیب و ، عانیسه و
 نه‌سمای خوشکیه‌وه‌ ریوایه‌ت کراون ، که هه‌ندیکیان به‌ درپڙه و ، هه‌ندیکیشیان به
 کورته‌ باسه‌که‌یان هیناوه .

ئیسته‌ش با متمانه‌ پی‌کراوترین و سه‌حیح‌ترین ریوایه‌ت وه‌ربگرین ، که
 هه‌ردوو ئیمامی مه‌زن ، بوخاریی و موسلیم له‌ هه‌ردوو کتیبه‌ سه‌حیح‌ه‌که‌یان‌دا
 له‌سه‌ر سه‌حیحی ریک که‌وتوون .

هه‌ردوو ئیمامی فەرمووده له‌ سه‌حیح‌ه‌که‌یان‌دا ، به‌ سه‌نه‌دی خۆیان ، ^{۲۲۹} له
 قه‌تاده‌وه ، له‌ نه‌نه‌سی کوپری مالیک هوه ، له‌ مالیکی کوپری سه‌عه‌سه‌وه -
 له‌فزه‌که‌ش هی بوخاری‌یه - ریوایه‌تیان کردووه که پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ باسی ئهو
 شه‌وه‌ی بۆ کردوون که شه‌وپه‌وه‌یی پی‌کراوه و ، فەرموویه : ((بَيْنَمَا أَنَا فِي الْحَطِيمِ ،

وَرُبَّمَا قَالَ : فِي الْحَجَرِ مُضْطَجِعًا إِذْ أَتَانِي آت ، فَقَدَّ قَالَ - أَي قَتَادَةَ - : وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ : فَشَقَّ مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ ، فَقُلْتُ لِلجَارُودِ : مَا يَعْنِي بِهِ ؟ قَالَ : مِنْ ثَغْرَةٍ نَحَرِهِ إِلَى نُتْنِهِ ، فَاسْتَخْرَجَ قَلْبِي ، ثُمَّ أَتَيْتُ بَطْطَسْتِ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءَةٍ إِيمَانًا وَرَحْمَةً ، فَغُسَّلتُ قَلْبِي ، ثُمَّ حُشِي ثُمَّ أُعِيدَ ، ثُمَّ أَتَيْتُ بِدَابَّةٍ دُونَ الْبِغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ أَيْضًا . فَقَالَ لَهُ الْجَارُودُ : هُوَ الْبُرَاقُ يَا أَبَا حَمْزَةَ - كِنْيَةُ أَنْسٍ - ؟ قَالَ أَنْسٌ : نَعَمْ ، يَضَعُ خَطْوَهُ عِنْدَ أَقْصَى طَرَفِهِ ، فَحُمِلْتُ عَلَيْهِ ، فَاِنطَلَقَ بِي جَبْرِيلُ حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الدُّنْيَا ، فَاسْتَفْتَحَ ، فَقِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قَالَ : مَرْحَبًا بِهِ فَنَعِمَ الْجِيءُ جَاءَ ، فَفَتَحَ . فَلَمَّا خَلَصْتَ فَإِذَا فِيهَا آدَمُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ، فَقَالَ : هَذَا أَبُوكَ آدَمُ ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ ، فَسَلِّمْتُ عَلَيْهِ ، فَفَرَدَ السَّلَامَ ثُمَّ قَالَ : مَرْحَبًا بِالْإِبْنِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ .

ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ ، فَاسْتَفْتَحَ ، قِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، قِيلَ : وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قِيلَ : مَرْحَبًا بِهِ فَنَعِمَ الْجِيءُ جَاءَ ، فَفَتَحَ . فَلَمَّا خَلَصْتَ إِذَا يَجِيءُ وَعَيْسَى عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَهُمَا إِنبَاءُ الْحَالَةِ . قَالَ : هَذَا يَجِيءُ وَعَيْسَى فَسَلِّمْ عَلَيْهِمَا ، فَسَلِّمْتُ ، فَفَرَدَا ، ثُمَّ قَالَ : مَرْحَبًا بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ .

ثُمَّ صَعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّلَاثَةِ ، فَاسْتَفْتَحَ ، قِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، قِيلَ : وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قِيلَ : مَرْحَبًا بِهِ فَنَعِمَ الْجِيءُ جَاءَ ، فَفَتَحَ . فَلَمَّا خَلَصْتَ إِذَا يُوسُفُ . قَالَ : هَذَا أَخُوكَ يُوسُفُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ ، فَسَلِّمْتُ عَلَيْهِ فَفَرَدَ ، ثُمَّ قَالَ : مَرْحَبًا بِالْأَخِ الصَّالِحِ ، وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ .

ثُمَّ صَعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ ، فَاسْتَفْتَحَ ، قِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، قِيلَ : وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قِيلَ : مَرْحَبًا بِهِ فَنَعِمَ الْجِيءُ جَاءَ ، فَفَتَحَ . فَلَمَّا خَلَصْتَ فَإِذَا إِدْرِيسُ ، قَالَ : هَذَا إِدْرِيسُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ ، فَسَلِّمْتُ عَلَيْهِ فَفَرَدَ ، ثُمَّ قَالَ : مَرْحَبًا بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ .

ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الْخَامِسَةَ ، فَاسْتَفْتَحَ ، قِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، قِيلَ : وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قِيلَ : مَرْحَبًا بِهِ فَنَعِمَ الْجِيءُ جَاءَ . فَلَمَّا خَلَصْتَ فَإِذَا هَارُونَ ، قَالَ : هَذَا هَارُونَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ ، فَسَلِّمْتُ عَلَيْهِ فَفَرَدَ ، ثُمَّ قَالَ : مَرْحَبًا بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ .

ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ السَّادِسَةَ ، فَاسْتَفْتَحَ ، قِيلَ : مَنْ هَذَا ؟ قَالَ : جَبْرِيلُ ، قِيلَ : وَمَنْ مَعَكَ ؟ قَالَ : مُحَمَّدٌ ، قِيلَ : وَقَدْ بَعِثَ إِلَيْهِ ؟ قَالَ : نَعَمْ ، قِيلَ :

مرحباً به فنعم المجيء جاء . فلما خلصت فإذا موسى قال : هذا موسى فسلم عليه ، فسلمت عليه ، فرد ، ثم قال : مرحباً بالأخ الصالح والنبى الصالح . فلما تجاوزت بكى ، قيل له : ما يبكيك ؟ قال : أبكى لأن غلاماً بعث بعدى يدخل الجنة من أمته أكثر ممن يدخلون من أمتي .

ثم صعد بي إلى السماء السابعة فاستفتح جبريل ، قيل : من هذا ؟ قال : جبريل ، قيل : ومن معك ؟ قال : محمد ، قيل : وقد بعث إليه ؟ قال : نعم ، قيل : مرحباً به فنعم المجيء جاء . فلما خلصت فإذا إبراهيم ، قال : هذا أبوك فسلم عليه ، فسلمت عليه ، فرد السلام ثم قال : مرحباً بالإبن الصالح والنبى الصالح .

ثم رفعت إلى سدرة المنتهى ، فإذا نبقها مثل قلال هجر ، وإذا ورقها كأذان الفيلة ، قال : هذه سدرة المنتهى ، وإذا أربعة أنهار : نهران باطنان ، ونهران ظاهران ، فقلت : ما هذان يا جبريل ؟ قال : أما الباطنان فنهران في الجنة ، وأما الظاهران فالنيل والفرات .

ثم رفع لي البيت المعمور ، ثم أتيتُ ياناء من مخر ، وإناء من لبن ، وإناء من عسل ، فأخذت اللبن ، فقال : هي الفطرة التي أنت عليها وأمتك .

ثم فرضت عليَّ الصلوات خمسين صلاة كل يوم ، فرجعت ، فمررت على موسى ، فقال : بم أمرت ؟ قلت : أمرت بخمسين صلاة كل يوم . قال : إن أمتك لا تستطيع خمسين صلاة كل يوم ، وإني قد جربت الناس قبلك ، وعالجت بني إسرائيل أشد المعالجة ، فارجع إلى ربك فاسأله التخفيف لأمتك . فرجعت فوضع عني عشرًا . فرجعت إلى موسى فقال مثله ، فرجعت فوضع عني عشرًا ، فرجعت إلى موسى فقال مثله ، فرجعت فأمرت بخمسين صلوات كل يوم ، فرجعت إلى موسى ، فقال : بم أمرت ؟ قال : بخمسين صلوات كل يوم ، قال : إن أمتك لا تستطيع خمس صلوات كل يوم ، وإني قد جربت الناس قبلك وعالجت بني إسرائيل أشد المعالجة ، فارجع إلى ربك فاسأله التخفيف لأمتك . قال : سألت ربي حتى استحييت ، ولكن أرضى وأسلم ، قال : فلما تجاوزت ناداني مناد : أمضيت فريضتي وخففت عن عبادي ..

نه فهرموى : له كاتيتك دا كه له حيجردا بووم و راكشابووم ، يه كييك هات بو لام . قه تاده باسه كهى برپى و وتى : گويم لى بو نهى فهرموو : هه ليره وه تا نه ويى هه ل درپى . وتم به جاردوود : مه به ستى چى يه پيى ؟ وتى : له قورگيه وه هه تا خوار ناوكى . نه وه بوو دلمى ده رهينا ، پاشان ته شتيكى زيرينيان بو هينام

که پر بوو له شتیک که شورین پیی نیمان زیاد و حکمت کامل نه کات . دلمی شورپی .. پاشان پر کرایه وه و ، خرایه وه شوینی خوئی . پاشان ولاغیتیکی سپییم بو هینرا که له نیستر بچوک تر و له گوی درپیش گوره تر بوو . جاروود لیی پرسیی : بوراقه ، ^{۲۳۰} نهی نه نهس ؟ نه نهس وتی : به لئی ، تا کوئی چاوی بر بکات به ههنگاوئیک نهی گاتی . پیغه مبر ﷺ نه فرموی : سواری کرام و ، جیریل که و ته گلم تا گه یشته ناسانی دنیا و ، داوای کرد ده رگای بو بکه نه وه . مه لائیکه وتیان : نه وه کی یه ؟ فرموی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟ فرموی : موحه مهد . وتیان : نیتردراوه به داوی دا ؟ فرموی : به لئی . وتیان : به خیر بی ت ، هاتنیکی چاکه . نیتر ده رگا کرایه وه .

که چورمه ژوروهه نه بینم وا نادهم ، صلوات و سه لامی لی بی ، له وی یه . فرموی : نه مه ناده می باو کته ، سه لامی لی بکه . سه لامم لی کرد و ، نه ویش وه لامی سه لامه که ی دایه وه و ، پاشان فرموی : کوری صالح و پیغه مبر ی صالح ^{۲۳۱} به خیر بی ت .

پاشان جیریل به رزی کردمه وه هه تا گه یشته ناسانی دو ههم و ، داوای کرد ده رگای بو بکه نه وه . مه لائیکه وتیان : نه وه کی یه ؟ فرموی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟ فرموی : موحه مهد . وتیان : نیتردراوه به داوی دا ؟ فرموی : به لئی . وتیان : به خیر بی ت ، هاتنیکی چاکه . نیتر ده رگا کرایه وه . که چورمه ژوروهه نه بینم وا یه حیا و عیسا ، صلوات و سه لامیان لی بی ، که پورزای یه ک بوون ، ^{۲۳۲} له وین . فرموی : نه مه یه حیا و عیسان ، سه لامیان لی بکه . سه لامم لی کردن و ، نه وانش وه لامیان دایه وه . پاشان فرمویان : برای صالح و پیغه مبر ی صالح به خیر بی ت .

پاشان به رزی کردمه وه بو ناسانی سی ههم و ، داوای کرد ده رگای بو بکه نه وه . مه لائیکه وتیان : نه وه کی یه ؟ فرموی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟

^{۲۳۰} بوراق له (برق) هوه وه رگیاوه ، چونکه له رژیشتن دا خیرایی وه ک خیرایی بروسکه وه هایه .

^{۲۳۱} هه موو نهو پیغه مبرانهی که چاویان پیی کهوت سیفته تی (صالح) یان بو پیغه مبر ی خوا ﷺ به کار هیناوه ، چونکه وشه ی (صلاح) هه موو چاکه یه که نه گریته وه و ، (صالح) یش بریتی یه له پاک و بی گهردی و به چی هینانی هه موو فرمانیکی خوابی و پاراستنی صافی به ندانی خوا .

^{۲۳۲} واته مهریم و نیشاعی دایکی یه حیا ی کوری زه که ریا خوشکن . وتراویشه که نیشاع و دایکی مهریم خوشکن . واته مهریم و یه حیا پورزا بن دباره نه مهش گونجاوه ، چونکه پوری دایک به پور نه ژمیرری .

فهرمووی : موحه محمد . وتیان : نیردراوه به دواوی دا ؟ فهرمووی : به لئی . وتیان : به خیر بیت ، هاتنیکی چاکه . تیر دهرگا کرایه وه . که چومه ژوروه وه نه بینم وا یوسف لهوی یه . فهرمووی : نه مه یوسفی براته ، سه لامی لی بکه . سه لام لی کرد و ، نهویش وه لامی دایه وه . پاشان فهرمووی : برای صالح و پیغه مبهری صالح به خیر بیت .

پاشان بهرزی کردمه وه بو ناسمانی چواره م ، داواوی کرد دهرگای بو بکه نه وه . مه لاتیکه وتیان : نه وه کی یه ؟ فهرمووی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟ فهرمووی : موحه محمد . وتیان : نیردراوه به دواوی دا ؟ فهرمووی : به لئی . وتیان : به خیر بیت ، هاتنیکی چاکه . تیر دهرگا کرایه وه . که چومه ژوروه وه نه بینم وا نیدریس لهوی یه . فهرمووی : نه مه نیدریسه ، سه لامی لی بکه . سه لام لی کرد و ، نهویش وه لامی دایه وه . پاشان فهرمووی : برای صالح و پیغه مبهری صالح به خیر بیت .

پاشان بهرزی کردمه وه هه تا گه یشته ناسمانی پینجه م و ، داواوی کرد دهرگای بو بکه نه وه . وتیان : نه وه کی یه ؟ فهرمووی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟ فهرمووی : موحه محمد . وتیان : نیردراوه به دواوی دا ؟ فهرمووی : به لئی . وتیان : به خیر بیت ، هاتنیکی چاکه . که چومه ژوروه وه نه بینم وا هاروون لهوی یه . فهرمووی : نه مه هاروونه ، سه لامی لی بکه . سه لام لی کرد و ، نهویش وه لامی دایه وه . پاشان : فهرمووی : برای صالح و پیغه مبهری صالح به خیر بیت .

پاشان بهرزی کردمه وه هه تا گه یشته ناسمانی شه شه م و ، داواوی کرد دهرگای بو بکه نه وه . وتیان : نه وه کی یه ؟ فهرمووی : جیریلیم . وتیان : نهی کی ت له گه له ؟ فهرمووی : موحه محمد . وتیان : نیردراوه به دواوی دا ؟ فهرمووی : به لئی . وتیان : به خیر بیت هاتنیکی چاکه . که چومه ژوروه وه نه بینم وا موسا لهوی یه . فهرمووی : نه مه موسایه ، سه لامی لی بکه . سه لام لی کرد و ، نهویش وه لامی دایه وه . پاشان فهرمووی : برای صالح و پیغه مبهری صالح به خیر بیت . که تی په ریم دهستی به گریان کرد . پی و ترا : چیی نه ت گریینی ؟ فهرمووی : بو

نوره نه گريم دواى من منالتيك^{۲۳۳} كراوه به پيغهمبر كه له نوممه ته كهى شه و زياتر له نوممه ته كهى من نه چنه به ههشت .

پاشان بهرزيى كردمهوه بو ناسمانى ههوتهم و جبيريل داواى كرد دهه رگاي بو بكه نه وه . مه لاتيكه وتيان : نه وه كي به ؟ فه رموى : جبيريلم . وتيان : نهى كيت له گه له ؟ فه رموى : موحه محمد . وتيان : نيتردراوه به دواى دا ؟ فه رموى : به لئى . وتيان : به خيتر بيت ، هاتنيكي چا كه . كه چوممه ژورروه نه بينم وا نيبراهيم له وئيه ، فه رموى : نه مه باوكته ، سه لامى لئى بكه . نه فه رموى : سه لامم لئى كرد و ، نه وئيش وه لامى سه لامه كهى دايه وه . پاشان فه رموى : كورپى صالح و پيغهمبرى صالح به خيتر بيت .

پاشان بهرز كرامه وه بو (سدره المنتهى) ،^{۲۳۴} نه بينم به ره مهى دره خته كانيان وي نهى كووبهى هه جهره ،^{۲۳۵} و گه لاشيان به وي نهى گوئچكهى فيله . جبيريل فه رموى : نه مه (سدره المنتهى) به . نه بينم چوار رووبارى لئيه : دووانيان باطنيى و دوانشيان ظاهريى . وتم : نه م دووانه چين ، جبيريل ؟ فه رموى : دوو رووباره باطنيكه دوو رووبارن له به ههشت دا و ،^{۲۳۶} دوو رووباره ظاهره كهش نيل و فوراتن .^{۲۳۷}

پاشان (البيت المعمور) م ليوه ده ركهوت . شه وه بوو قاپييك له عه ره ق و ، قاپييك له شير و ، قاپييك له ههنگوئينيان بو م هيئا ، منيش شيره كه م وه رگرت . .

^{۲۳۳} . وه نه بئى موسا پيغهمبر سه لامى لئى بئى به كه م سه يري پيغهمبرى خواى ﷺ كرديى ، چونكه نهك هه ر نهو ، كه پيغهمبريكي (اولو العزم) ه ، بهلكو هه موو پيغهمبرانى خوا نه ده بئى نه وه يان هه يه كه بزاتن پيغهمبرى نازيمان ﷺ سه ردارى پيغهمبرانه و ، به كه م خو شه ويستي خوايه ، به لام مه به ستي نه وه بووه كه له چاو ته مه نئى پيغهمبران دا ، وهك نوح و نيبراهيم و موسا ، سه لاميان لئى بئى ، نهو ته مه نئى كه م بووه . كه چيى له گه له شه وه دا كه ته مه نئى كه م بووه و ، ماوهى بانگه وازى پيغهمبرايه تيبشئى كورت بووه ، خواى گه و ره پلهى بهر زترى بئى به خشيوه و ، شوئين كه وتوانئى دينه كهى به پاكيى و به بئى ده ست كارئى له شوئين كه وتوانئى هه موو دينيكي تر زياترن و ، دينئى هيچ پيغهمبرتيك نه وه نه ده شوئين كه وتئى نه بوون .

^{۲۳۴} . بزبه ناو نراوه (سدره المنتهى) له بهر نه وهى كه زانستئى هه موو پيغهمبريكي خواهن په يام و ، هه موو مه لاتيكيه تيكي (مقرب) تا نه وئيه و ، جگه له پيغهمبرى نيسلام ﷺ كه سيكي تر له وه تيبه رى نه كر دووه .^{۲۳۵} كووبهى هه جهر به لاي گري گرانه وه زاتراو بوون ، چونكه هه جهر ناوچه يهك بووه له نزىكي مه دينه .

^{۲۳۶} كه بريتيين له رووبارى كهوشه ر و ، رووبارى سه لسه بيل .

^{۲۳۷} . بهو مانايه كه دينه كهى له دو له پر بيت و به ره كه ته كانئى نيل و فورات دا ني شته جئ نه بئى و ، دانيشتوانيان نه بنه هه ل گري نه م نيسلامه و ده سته به ده سته و به ره به ره خزمه تي نيسلام نه كهن . نهك به ماناي نه وهى كه نيل و فورات سه رچاوه كه يان له به ههشت بيت .

جیبریل فرمووی : نهوهی وهرت گرت نهو فیتره تهیه که خوٚت و توممه ته کهت وان لهسهری .^{۲۳۸}

پاشان بۆ ههموو روژتیک په نجا نویژم لهسهر فهرز کرا و ، بهدوای خوٚمدا گه پرامهوه و ، به لای موسادا تی په پریم و فرمووی : فرمانی چیت بهسردا درا؟ وتم : فرمانم بهسردا دراوه که ههموو روژتیک په نجا نویژم بکهم . فرمووی : توممه ته کهت توانای نابیی ههموو روژتیک په نجا نویژم بکات ، چونکه من پیش تو خه لکم تاقیی کردۆتهوه و ، به وپه پری ناره حه تی یهوه کاروباری بهنی ئیسرا ئیلیم هه ل سووراندوه . بگه پیره وه بۆ لای پهروه ردگارت و داوای لی بکه با باری سهرشانی توممه ته کهت سووک بکات . منیش گه پرامهوه و ده نویژم لهسهر لابرا . که گه پرامهوه لای موسا هه مان فرمایشتی فرمووه وه . دیسان گه پرامهوه و ، ده نویژی ترم لهسهر لابرا ، جاریکی تر گه پرامهوه لای موسا و هه مان فرمایشتی فرمووه وه . دیسان گه پرامهوه و ، ده نویژی ترم لهسهر لابرا . ئهم جارهش گه پرامهوه لای موسا و هه مان فرمایشتی فرمووه وه .

که گه پرامهوه فرمانم بهسردا درا روژی پینج نویژم به جی بهینم . فرمووی : توممه ته کهت توانای نابیی ههموو روژتیک پینج نویژم بکات ، چونکه من پیش تو خه لکم تاقیی کردۆتهوه و ، به وپه پری ناره حه تی یهوه کاروباری بهنی ئیسرا ئیلیم هه ل سووراندوه . بگه پیره وه بۆ لای پهروه ردگارت و داوای لی بکه با باری سهرشانی توممه ته کهت سووک بکات . فرمووی : نه وه ندهم له پهروه ردگارت داوا کرد شهرمه زار بووم ، که واته رازییم و ته سلیم بووم ، فرمووی : که تی په پرم کرد ، بانگم لی کرا :^{۲۳۹} بپیارم له سهر فه رزه کهم داوه و ، باری بهنده کانیشم سووک کردوه .

هه ندی ریوایه تی ئیمام موسلیم یش باسی هاتنی پیغه مبه ر بۆ (بیت المقدس) و ، چونه ناوی و ، به جی هیئانی دوو ره کهعت نویژم و ، هه ل بژاردنی قاپه شیره که و نه ویستنی قاپه عه ره قه که که جیبریل هه ردووکی بۆ هیئا ته کات ، ئهمه ش

^{۲۳۸} شیری به فیتره ت داناهه ، چونکه شیر یه کهم خواردنیکه که ئه چته ناو سکی مندالی تازه له دایک بووه وه و ، تهنا خوای گه وه دروستی ته کات و ، خوژاکیکی ته واره . جاریکی تریش دوی نویژم کردن له بیت المقدس ئهم هه ل بژاردنه رووی دا .

^{۲۳۹} خوای گه وه خۆی بانگی له پیغه مبه ری خوا ﷺ کردوه ، ئهمه ش به لگه یه کی به هیزه لهسهر نه وهی که نوای گه وه راسته وخۆ ، له سه وی میعراج دا فرمایشتی له گه ل نازیزدا کردوه .

دوای هاتنه دهره وهی له (بیت المقدس) . ههروهه ها نه وهشی باس کردووه که خوی گه وره فهرموویه : « یا محمد إنهن خمس صلوات کل یوم وليلة ، لکل صلاة عشر ، یعنی حسنات - فذلک خمسون صلاة ، ومن هم بحسنة فلم یعملها کتبت له حسنة ، فإن عملها کتبت له عشرًا ، ومن هم بسیئة ولم یعملها لم تکتب شیئًا ، فإن عملها کتبت سیئة واحدة » .

نه فهرموئی : نهی موحه مه د ! له شهو و روژیک دا پینج نوژیئن و ، ههر نوژیکیش به ده چاکه یه ، نه مه په نجای نوژی . ههرکه سیش نیازی چاکه یه کی کرد و نه نجامی نه دا به چاکه یه کی بوئی نه نووسری و ، گهر نه نجامی دا به ده چاکه بوئی نه نووسری . ههرکه سیش نیازی خراپه یه کی کرد و نه نجامی نه دا هیچی له سهر نانوسری و ، گهر نه نجامی دا ته نها یه کی خراپه یه له سهر نه نووسری ..

ههروهه ها هه ندی کتیبی تری فهرمووده ش باسی نهو شتانه نه کهن که پیغه مبه ر ﷺ له مه که وه بو (بیت المقدس) چاوی پی که وتوون و ، دوو ره که هت نوژییش که له (طور سیناء) و له (بیت لحم) و له مه دینه نه نجامی داون ، ههروهه ها باس له وه نه کهن که له (بیت المقدس) پیش نوژیی بو پیغه مبه ران کردووه و ، پیغه مبه ران و ، پیغه مبه ریش ستایشی په روه دگاریان کردووه .

لهو گه شته ی دا پیغه مبه ری خوا ﷺ چاوی به مالیکی سه ره رشتیاری دۆزه خ نه که ویت ، که به هیچ شیوه یه کی پی ناکه نی و ، خویشی ناکه ویتته ناوچارانی . ههروهه ها چاوی به به ههشت و دۆزه خ نه که ویت .

چاوی کهوت به وانه ی که به سته م مال و سامانی هه تیوان نه خۆن ، که وه ک وشر لمۆزیان هه بوو و ، پارچه ناگری وه ک تاشه به ردیان نه خسته ده میانه وه و له دوایانه وه دهرته چوو .

چاویشیان به سووخۆره کان کهوت ، که ورگیکی وه ها زله یان پیوه بوو نه یان نه توانی له جیی خۆیان بچوولین و ، که نالی فیرعه ون به لایانا تیپه ریان نه کرد تا ناگری دۆزه خیان پیشان بدریت ، نه نیشتنه ملیان و نه یان پلیشان دن .

چاویشی به زینا که ران کهوت که گوشتیکی قه له وی چاک و ، گوشتیکی له پری گه نیویان له به رده م دا بوو و ، له گوشته گه نیوه که یان نه خوارد و ، وازیان له قه له وه چاکه که نه هیئا .

چاویشی کهوت به هندی نافرته که به مەمکیان هەلۆاسرا بوون ، به بۆنەیی ئەوێهه که مندالی پیاویکیان به هی پیاویکی تر له قەلەم دابوو . هەرێهه له مەسر و لەوسەرێهه چاوی کهوت به کاروانیکی قورپهیش ، که ئەوێهه و شتریکیان لێ ون بوو بوو پیشانی دان و ، ناوه کهشیان له دهفریکی سەرگیراوا بوو و ، کاتی که ئەوان خەوتبوون ناوه کهی خواردهوه و ، دهفره کهشی وهک خۆی به سەرگیراوی به جی هیشت . ئەمەش بووه بە لگهیهک له سەر راستیی فرمایشته کانی کاتی که له مەکهکه بۆ قورپهیشی باس کرد .

هەر ئەو شەوه ئەم گهشته پیرۆزه تهواو بوو .. که رۆژ بوویهوه ، پیغه مبهری خوا ﷺ باسی ئەم گهشته و ئەو شتانهی که بینی بوونی کرد بۆ قورپهیش و ، ئەوانیش زیاتر له جاران ملیان با ئەدا و ، دژایهتی یان ئەکرد .. داوایان لێ کرد باسی (بیت المقدس) یان بۆ بکات . خوای گهوره وێنەیی مزگهوتە کهی بۆ دەرخت ههتا به وردیی بۆیان باس بکات . ئەویش ههموو ناوێشان یکی مزگهوتی بۆ ههڵ ئەدان و نهیان ئەتوانیی ئینکاری له راستیی بکهن . هەرێهه ههوائی کاروانه کهی پێ دان که له مەسر و لەوسەرێهه چاوی پێ کهوتبوو و ، ههوائی ئەو کاتهشی دانی که ئەگاته بهرێهه و ، ههوائی ئەو و شترهش که ئەوێهه پیش کاروانه که . ئەوێهه ههموو ههواله کانی به راست دەرچوون ، کهچی ئەو ستهم کارانه زیاتر ئەسله مینهوه و ، ههتا ئەهات کافرتر ئەبوون .

بهلام ئەبوێهه که به جوانیی ته صدیقی نازیزی کرد ، بۆیه نازناوی (صدیق) ی لێ ترا .

دەرباره‌ی کاتی نیسرا و میعراج رای زۆر ههیه :

- ۱ - و تراوه که نیسراء له یه کهم سالی هاتنی وه حی دا بووه ، طه بهری رای له سەر ئەمه بووه .
- ۲ - و تراویشه پینج سال دواي هاتنی وه حی بووه ، ئەمەش رای ئەوێهه و قورطویی بووه .
- ۳ - و تراویشه شەوی بیست و حهوتەمی مانگی ره جبهی سالی ده ههمی هاتنی وه حی بووه ، ئەمەش رای مامۆستا مەنصور فووری به .
- ۴ - و تراویشه شانزه مانگ پیش کۆچ کردن بۆ مه دینه بووه ، واته له ره مه زانی سالی دوانزه ههمی هاتنی وه حی دا بووه .

۵ - و تراویشه سالتیک و دوو مانگ پیش کوچ کردن بووه ، واته له موچه پرده می سالی سیانزه هه می هاتنی وه حی دا بووه .

۶ - و تراویشه سالتیک پیش کوچ کردن بووه ، واته له ره بیعی یه که می سالی سیانزه هه می هاتنی وه حی دا بووه .^{۲۴۰}

سیانزه هه م : بانگ کردنس هۆزه کان

دوای نه وهی که دوژمنایه تیی نیوان موسلمانان کان و قورده ییش گه یشته چله پۆیه و ، بت په رستان به هه موو هیژیکیانه وه دژایه تیی نیسلامیان نه کرد و ، نه وه بوو دانیشتوانی طائفیش نه موسلمان بوون و ، نه بوونه کۆمه کی نیسلام ، بگره نامه ردا نه نازاری پیغه مبه ریشیان دا ، پیغه مبه ری خوا ﷺ له مانگی ذوالقعدة) ی سالی ده هه می هاتنی وه حی دا ، که به رامبه ر به مانگی حوزه یران ، یان ته مووزی ۶۱۹ ی زایینی بوو ، گه راپه وه مه که که تا هۆزه عه ره به کان بانگ بکات بۆ سه ر نیسلام ، چونکه کاتی نه وه بوو که عه ره به کان له هه موو لایه که وه روو بکه نه مه که که بۆ نه نجام دانی فه رزی حه ج ، نه وه بوو یه که به یه که سه ری له وه هۆزانه نه دا و باسی نیسلامی بۆ نه کردن :

نه بو نوعه یم له عه بباس وه خوا لیتی رازی بی ریوایه تی کرد وه که وتوو یه : پیغه مبه ری خوا ﷺ پیمی فه رموو : ((لا أرى عندك ، ولا عند أخيك - یرید ابا له ب - منعة ، فهل أتم مخرجي إلى السوق غداً حتى نقر في منازل قبائل الناس ؟)) . فه رموو ی : وا نایینم نه تۆ و نه نه بوله هه بی براشت توانای به رگریستان لیم هه بی ، تایا سه بی نی دین له گه لئا تا بچین بۆ بازار و سه ر له وه هۆزانه بده ین ؟

بۆ به یانی پیغه مبه ری خوا ﷺ له گه ل ته بو یه کری صدیق دا خوا لیتی رازی بی کوه تنه ری و چوونه لای هۆزه عه ره به کان و نه ی فه رموو :

((يا بني فلان ! إنني رسول الله إليكم ، أمركم أن تعبدوا الله ، ولا تشركوا به شيئاً ، وأن تخلعوا ما تعبدون من دون الله من هذه الأنداد وأن تؤمنوا بي ، وتمنعوني حتى أبلغ رسالة ربي ؟)) .

نه ی فه رموو : نه ی نه وه ی فلان ! من پیغه مبه رم و بۆ لای نیوه ره وانه کراوم ، فه رماتتان به سه ردا ته ده م که خوا بیه رستن و ، هیچ شتیک مه که نه شه ریکی و ،

^{۲۴۰} الرحيق المختوم : ۱۴۰ - ۱۴۵ ، والسيرة النبوية لأبني شهبة : ۱ / ۴۰۷ - ۴۲۷ .

نهم بتانه واز لئی بهینن و مهیان کهنه شهریکی خوا و ، نیمان به دینه کهی من بهینن و ، پاریزگاریم بکن هتا په یامه کهی پهروه دگارم بگهیه نم .. هروه ها نهی فهرموو : ((مَنْ يَحْمِلُنِي حَتَّىٰ أُبَلِّغَ رَسُولًا رِي ؟)) نهی فهرموو : کسی له ولاتی خوئی دا جیم نه کاتوه هتا په یامه کهی پهروه دگارم بگهیه نم ؟ نهی فهرموو : ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ ! قُولُوا : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلَحُوا)) . نهی فهرموو : خه لکینه ! بلین : (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) سهر نه کهون ، کاتی نه مانه ی نه فهرموو ، نه بوله هب ، عبدولعوززای کوری عبده لوطه لیلی مامه ی به دوایه وه بوو و ، نهی وت : نه مه له دینی خوژان و باباپیرانتان وهرتان نه گپری ، نه مه نهی وئی له پرستنی لات و عوززا و جیننی یه هاوپه یمانه کانتان داتان بمالی و ، بتان خاته سهر نهو دینه داهینراو و گومرایه ی خوئی ، به گوئی مه کهن و هیچی لئی مه بیستن !! هی وا هه بوو نه بوله هب بی نه نه ناسیی و سهری سور نه ما و نهی وت : نه م پیاهو کی یه وا به دوایه وه و هه رچی نهو نهیلی نه م په رچی نه داتوه ؟! نه یان وت : نهو نه بوله هب بی مامه یه تی !!

هه له سالی چواره مه وه هتا سالی دهه می هاتنی وه حی پیغه مبهری خوا ﷺ له هه موو وهرزیک دا داوای نیمان هینانی هوزه کانی کردوه .
نه مه ش هه ندی لهو هوزانه ن که پیغه مبهری خوا ﷺ تشریفی برده ناویان و باسی نیسلامی بو کردن .

له موحه مدهی کوری عبده ورپه جمانی کوری حوصه ی نه وه نه گپرنه وه که پیغه مبهری خوا ﷺ تشریف دینیتته ناو مه نزلگای تیره یه کی هوزی که لب که پیان نه و ترا نه وه ی عبده وللا . نه وه بوو بانگی کردن بو لای خوا و ، خوئی پیان ناساند ، هتا نهی فهرموو : ((يَا بَنِي عَبْدِ اللَّهِ ! إِنْ اللَّهُ قَدْ أَحْسَنَ إِسْمَ أَبِيكُمْ)) . نهی فهرموو : نهی نه وه ی عبده وللا ! خوا ی گه وره ناویکی جوانی وه ک ناوی عبده وللا ی له باپیره گه وره تان ناوه ، له گه ل نه وه ش دا نیمان یان وهر نه گرت .

له عبده وللا ی کوری که عبی کوری مالیک وه خوا لیان رازی بی نه گپرنه وه که پیغه مبهری خوا ﷺ تشریفی هاته مه نزلگای نه وه ی حه نیفه وه . نه وه بوو بانگی کردن بو لای خوا و ، خوئی پیان ناساند ، که چیی هیچ عه ره بینک وه ک نه وان به ناشیرینی وه لامی نه دایه وه .

له (دلائل النبوة : ۱۰۰) دا ته بونوعه یم له عبدورپرهمانی عامیری یه وه له چند پیاویکی پیری قه ومه که یه وه ته خریچی کردوه که وتویانه :

له بازاری عوکاظ دا بووین پیغه مبهری خوا ﷺ ته شریفی هیئایه لامان و فهرمووی : « مِمَّنِ الْقَوْمِ » . فهرمووی : ئیوه له چ هوزیکن ؟ وتمان : له نه وهی عامیری کوری صعصعه عین . فهرمووی : « مِنْ أُمَّ بَنِي عَامِرٍ ؟ » . فهرمووی : له چ تیره یه کی نه وهی عامیر ؟ وتمان : نه وهی که عبی کوری ره بیعه . فهرمووی : « كَيْفَ الْمَنَعَةُ فَيْكُمْ ؟ » . فهرمووی : توانای خه لک پارسنتان چونه ؟ وتمان : کس ناتوانی دهستی بو به ری و ، که سیش خوی توش ناکات و له گه لمان هه لچی . نه ویش پی فهرموون : « اِنِّي رَسُولُ اللَّهِ ، فَإِنْ أَتَيْتُكُمْ تَمْنَعُونِي حَتَّى أُبَلِّغَ رِسَالَةَ رَبِّي ؟ وَلَمْ أَكْرَهُ أَحَدًا مِنْكُمْ عَلَى شَيْءٍ » . فهرمووی : من پیغه مبهری خوام . نه گهر بیمه ناوتان پاریزگاریم نه که ن هه تا په یامه که ی په روه ردگارم بگه یه نم ؟ به مه رجی هیچ که سینکیشتان بو هیچ کاریک ناچار ناکم . وتیان : ئه ی تو له چ تیره یه کی قوره شیت ؟ فهرمووی : « مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمَطْلَبِ » . وتیان : ئه ی له گه ل نه وهی عبدمه ناف دا چونیت ؟ فهرمووی : « هُمْ أَوْلُ مَنْ كَذَبْتَنِي وَطَرَدْتَنِي » . فهرمووی : نه وان یه که م کهس به دروزنیان دهرکردم و دهریشیان په راندم .. وتیان : به لام ئیمه نه دهرت نه په ریئین و نه ئیمانیش پی نه هیئین . پاریزگاریت نه که ین هه تا په یامه که ی په روه ردگارت بگه یه نی .

ئه لی : پیغه مبهر ﷺ له لایان دابه زبی و ، خه لکه کهش خریکی کرین و فروشتن بوون ، له ناکاو به یه ره ی ^{۲۴۱} کوری فیراسی قوشه ییری هاته وه لایان و وتی : ئه م پیاوه کی یه له لاتان ؟ نایناسم .. وتیان : موحه مده ی کوری عبده ولالی قوره شیه . وتی : چیتانه به سه ریوه ؟ وتیان : وای نه گه یه نی که پیغه مبهری خوا یه و ، داوامان لی نه کات بی پاریزین هه تا په یامه که ی په روه ردگاری بگه یه نی . وتی : ئه ی ئیوه چیتان وه لام دایه وه ؟ وتیان : وتوومانه : به سه ر چاوان ، نه ت به ین بو ولاتی خو مان و توش وه ک خو مان نه پاریزین ، به یه ره وتی : پی تازام که سینک له خه لکانی ئه م بازاره شتی که له گه ل خو یان به رنه وه نه وه نده ی ئه مه ی که ئیوه ئه ی به نه وه خراپ بیت . سه ره تا ئه ی به نه وه تا له گه ل خه لکی دا ببه نه دوژمن و ، عه ره ب به جاریک دا هه ر هه موویان بین به گرتانا ، خزمه کانی

^{۲۴۱} له هه ندی سه رچاوه دا (بجره) هاتوه و له هه ندی کی تریشدا (بجره) .

چاکی نه ناسن . خو ته گهر بیان زانیایه خیری تیا به شهوا به هژیوه نه بوونه به خته وهرترین کهس . نه چن سه فیهیکی شه خو هلکه ، که خزمه کانی ده ریان کردوه و ، به درۆزنیان له قهلم داوه ، جی شه که نه وه و پشت گیری لی شه کهن . نای که رایه کی خراپتان هیه . پاشان رووی کرده پیغه مبهری خوا ﷺ و وتی : ههسته پرۆروه ناو خزمه کانت . به خوا له بهر شه نه بوایه که میوانی خزمه کانی شه دا له ملت .

نه لی : پیغه مبهری خوا ﷺ ههستا و چوو به لای وشتره که یه وه و سواری بوو . . به یهیری پیسیش نه قیزی لاته نیستی وشتره که ی دا و ، شهویش هه لی شه خسته وه تا پیغه مبهری خوی ﷺ خسته خواره وه . له و کاته دا نافره تیک به ناوی ضویاعه کی عامیری کوری قورط - که یه کی بوو له و نافره تانه ی له مه که که دا له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ موسلمان بوو بوو - هاتبوو بو سردانی نامۆزیانی و وتی : نه ی نالی عامیر ! - هه چهند هیچ عامیر یکم نیه - نایا له نیو نیوه دا ناوه ها نه کری به پیغه مبهری خوا و که سیکتان بهرگری لی ناکات ؟ سی پیاو له نامۆزاکانی ههستان بو به یهیره و ، شهویش دوو کهس هاتن بو یارمه تی . هه ر یه که له سی نامۆزاکه ی ضویاعه پیاوکیان گرت و دای به زه ویی دا و ، پاشان له سهر سنگی دانیشت و ، به بوکز و مشته کۆله ده م و چاوی دارگرت ه وه . پیغه مبهری خوا ﷺ فرمووی : ((اَللّٰهُمَّ ! بَارِكْ عَلٰی هٰؤُلَاءِ وَالْعَن هٰؤُلَاءِ)) . فرمووی : خویه ! فه ر و به ره که ت برۆژینه به سهر شه مانه دا - به خزمه کانی ضویاعه - و نه فره تیش بکه له وانه - به به یهیره و یارمه تی ده ره کانی - .

نه لی : شهو سیانه ی کۆمه کی پیغه مبهری خویان ﷺ کرد موسلمان بوون و به شه هیدیش سه ریان نایه وه و ، شهوانی تریش به و له عنه ته وه سه ریان نایه وه . شه دوانه ی که یارمه تی به یهیره یان دا ناویان : هه زه نی کوری عه بدوللا و موعاویه ی کوری عویاده بوو . شهو سیانه ش که بوونه کۆمه کی ناویان : غیطریف و غه طفانی کورانی سه هل و ، عوروه ی کوری عه بدوللا بوون .

وأخرجه الحافظ سعيد بن يحيى بن سعيد الأموي في مغازيه عن أبيه ، كما في البداية (٣ / ١٤١) .

به لام لای ئین ئیسحاق به م جوړه هاتوه : پیغه مبهری خوا ﷺ ته شریفی برده مه نزلگای نه وه ی عامیری کوری سه عه سه و ، بانگی کردن بو لای خوا و ، خوی پیان ناساند ، که چیی پیاوکیان به ناوی به یهیره ، یان به حیره ی کوری فیراس

وتی : به خوا نه گهر من ئەم گه نجهی قوردهش له گه ل خۆم بیه مه وه ولاتی خۆمان هه موو عه ره بی پێ ته خۆم ، پاشان به پیغه مبه ری خوی ﷺ وت : باشه نه گهر ئیمه بۆ ئەم کاره ت شوینت که وتین پاشان خوا به سه ر نه یارانت دا سه ری خستیت ، ئایا دوا ی خۆت کاره که ت نه دریته ده ست ئیمه ؟ فه رموی : ((الأمر لله یضعه حیث یشاء)) . فه رموی : ئەمه کاری خوا یه و به ویستی خۆیه تی به هه ر که سیکی بسپیژی . کابرا وتی : گوا یه سنگمان بکه ینه قه لغان بۆت له به رده م عه ره ب دا و ، کاتیکیش که خوا سه ری خستیت کاره که ت بد ریته ده ست که سانی تر ؟ ئیمه پیویستمان به کاری تۆ نیه ..^{۲۴۲} به مه ئیمانیا ن نه هیئا .

که خه لکه که کاریان ته واو بوو و گه رانه وه دوا ، نه وه ی عامیری ش گه رانه وه دوا و ، چوونه لای ریش سه پی یه کی به سال دا چوو یان ، که نه وه نده پیر بوو بوو نه ی نه توانی له گه لیا نا بچیت بۆ حه ج . نه وه بوو هه موو جا ری که نه گه رانه وه نه چوون بۆ لای و رو داوی وه زری حه جیا ن بۆی نه گێر ایه وه . که نه و سا له گه رانه وه لای په رسیاری لی کردن که له م وه زه دا چیی رووی دا وه ، وتیا ن : گه نجه یکی قورده شی که له نه وه ی عه بدو لمو طه للیب بوو ها ت بۆ لا مان و ، وه های ده ره نه برپی که پیغه مبه ره و ، داوا ی لی نه کردین که بی پارێزین و له گه لیا بین و بی هیئین بۆ ولاتی خۆمان .

ئه لێ : ریش سه پی یه که به داخه وه ده ستی کێشا به سه ری خۆی دا ، پاشان وتی : ئە ی نه وه ی عامیر ! ئایا نه توانن فریای ئەم کاره بکه ون ؟ ئایا ده ست گیر نه کریته وه ؟ به و خوا یه ی گیانی فلانه که سی به ده سته هه رگیز هه یج ئیسماعیلی یه که ئە مه ی نه وتوو و ، ئە م داوا یه شی راسته ، ئە ی ئیوه ژیری تان له کو ی بوو ؟

(کذا فی البداية : ۳ / ۱۳۹ والطبري فی تاریخه : ۲ / ۸۴) .

ئە م چیرۆکه ، ئیسلامی پالغته له سیاسه تی چه واشه کار جیا نه کاته وه .. پیغه مبه ری نازدار ﷺ ، دینی حه قی هیئا وه بۆ پا ک کردنه وه ی نیاز و مه به سته ی مرۆف ، بۆیه سه ره تا به به لئینی ساخته ده ست پێ ناکات تا کۆمه ک و پشتیوا ن

^{۲۴۲} کابرا ناحه قی نیه ، چونکه له روانگه ی هه وا و ئاره زووی ده روونه وه و ، به پێی به رژه وه ندی دنیایی ، که س به هه وانته کار بۆ که سی تر ناکات .. ئیتر نازانی ئە مه ریبازی ئیما نه و ، به رژه وه ندی یه کانی پادا شتی قیامه ته و ، ده ست که وته کانی شی ره زامه ندی خوی په روه ردگا ره .. سه یر له وه دا یه په روا شی هه یه که سه رکه وتنی ئە م کاره به ده سته ی خوا یه ، به لām به یی به رژه وه ندی بۆ جیی خۆی ماندوو بکات ؟

جهم بکات و ، دواایش کهس نهویری هه ناسه بدات .. به لکو له هه موو کاتیک دا هه راستیی نهوی و ، راستییش به شوین که وتوانی نه گه یه نیئت ، هه رچه نده نه م ریگایه دوور و درپژه و گه یشتن به مه نزل زوری نهوی ، به لام سه ره رزی دنیسا و قیامه تی له گه لدایه و ، نه وانه ش که شوینی نه که ون هه ل بژارده ی پاک خاوینی گروزی تاده مین ..

نه بونوعه م له (الدلائل : ۱۰۲) دا له عه بدوللای کوری وایبسه ی عه بسی یه وه ، له باوکیه وه له باپریه وه ته خریمی کردوه که وتوویه : پیغه مبه ری خوا ﷺ ته شریفی هینا بو شوینی بارخستنمان له مینا و ، نیمه ش له (جمره) ی یه که م که له دوا ی مزگه وتی (خیف) هه دیت بارمان خستبوو .. به سواری و شتره که ی ته شریفی هینا و زهیدی کوری حاریشه شی له پاشکوی دا سوار کردبوو . نه وه بوو بانگی کردین ، ده به خوا نه هاتین به ده میه وه و ، نه و چاکه یه مان ده ست گیر نه بوو .

نه لیت : باسی خوی و بانگه وازه که میان له وه رزی هه ج دا بیستبوو . تا نه وه بوو هاته لای نیمه ش و بانگی کردین و کهس نه چوو به ده میه وه . نه و کاته مه یسه ره ی کوری مه سروقی عه به سییشان له گه ل دا بوو و وتی : سویند به خوا نه خۆم نه گه ر له گه ل نه و پیاوه دا راست بکه ین و ، بی به یه وه له گه ل خۆمان دا و ، له نیومان دا بمینیتته وه ، نه وه رای راسته .. دیسان سویندیش به خوا نه خۆم که کاری نه م پیاوه سه ر نه که وی و نه گاته هه موو شوینیک . خه لکه که وتیان : وازمان لی بینه ، تووشی به زمیکمان مه که که توانامان به سه ری دا ناشکی .. پیغه مبه ری خوا ﷺ ته مای کرده مه یسه ره (بو ئیمان هینان) و فه رمایشتی له گه ل دا کرد ، مه یسه ره ش وتی : نای که قسه کانت جوان و نوورانیین ! به لام خزمه کاتم به گویم ناکه ن و ، پیاویش به خزمه کاتیه وه به نده ، نه گه ر نه وان پشتیوانیی لی نه که ن ، غه رب و دوورینه له کۆمه کی یه وه دوورترن . پیغه مبه ری خوا ﷺ ته شریفی برد و ، خه لکه که ش گه رانه وه بو ناو کهس و کاریان ، (له ری دا) مه یسه ره پیی وتن : با لا بده یه نه ناوایی فه ده ک^{۲۴۳} ، جووله که ی و تیا و ده رباره ی نه م پیاوه پرسیاریان لی نه که ین . خه لکه که لایان دایه لای جووله که کان و نه وانیش به شیک له به شه کانی ته وراتیان ده ره ینا و کردیان هه وه و ، ده ستیان به دیراسه ی باسی

^{۲۴۳} فه ده ک گوندیک بووه له خۆره لاتی خه یبه ره وه و له سالی حوته می کۆچی دا به ریک که وتن بوته (فیء) بو پیغه مبه ر ﷺ . نیستا شاریکی ناوه دانی پر له خورما و کشت و کاله و پیی نه وتری : (الحانط) .

پیغهمبهری خوا ﷺ کرد : پیغهمبهری نه خوینده واری عهده بیی ، که سواری و شتر نه بییت و ، به پارچه یهك نان قه ناعت نه کات و ، نه درپژه و نه کورت و ، نه قژی لووله و نه خار .. له چاوانی دا سووری یهك تیکه له به سپیی بووه . جا نه گهر نه مه یه ئیوهی بانگ کردوه ، نهوا بچن به ده میه وه و شوین دینه که ی بکه ون و ، نیمه شحه سوودی پی نه بهین و شوینیشی ناکه وین و ، له چه ندین شوینیش دا به ده ستیه وه تووشی به لای گه و ره گه و ره نه بین .. عهده بیش ههر هه موویان یان شوینی نه که ون ، یان له گه لیا نه جدن گن ، جا ئیوه له وانه بن که شوینی نه که ون . مه یسه ره وتی : خزمینه ! نه م کاره روون و ناشکرایه . خه لکه که وتیان : نه ته وئ بگه رپیننه وه به دوای خو مانا و بچینه لای ؟ هه موو به جاریک دا به ره و ولاتی خو یان گه رانه وه و ، پیاهه ناوداره کانیا ن نه یان هیشت بچنه خزمه تی و تاقه که سیکیان موسلمان نه بوو .. کاتیک که پیغهمبهری خوا ﷺ کۆچی بو مه دینه کرد و ، حه جی مال ناوایی نه نجام دا مه یسه ره تووشی بوو و ناسی یه وه . وتی : نه ی پیغهمبهری خوا ! به خوا له و کاته وه که ته شریفه هی نایه ناومان هه تا ئیسته سوور بووم له سه ر شوین که وتنت ، تا نه وه ی که رووی دا ، رووی دا .. خوای گه و ره ویستی وه ها بوو موسلمان بوونم ، وه ک ده ی بینیی ، ناوه ها دوا بکه وئ و ، زۆر به ی نه وانه ش که نه و کاته له گه لم دا بوون مردن .. نه بی شوینی نه وانه کوئ بی نه ی پیغهمبهری خوا ؟

پیغهمبهری خوا ﷺ فهرمووی : ((كُلُّ مَنْ مَاتَ عَلَىٰ غَيْرِ دِينِ الْإِسْلَامِ فَهُوَ فِي النَّارِ)) . فهرمووی : هه رکه سی له سه ر غهیری دینی ئیسلام بمری له ناگردایه . مه یسه ره وتی : سوپاس بو نه و خواجه ی که رزگاری کردم . نه وه بوو موسلمان بوو ، به لام موسلمان بوونیکي چاک ، به راده یهك که خاوه نی پایه و سهنگی تایبه تی بوو له لای نه بو به کر خوا لیتی رازی بی . (و ذکره فی البدایه : ۱۴۵ / ۳) .

دیسان نه بو نوعه میم له (الدلائل : ۱۰۳) دا ته خریچی کردوه و وتوویه : موحه مه دی کوپی عب دوللای کوپی که شیري کوپی سه لت له ئیبن روومان و عب دوللای کوپی نه بو به کر و غهیری نه وانی شه وه خوا لیتیان رازی بی بوئ گپراومه ته وه که وتوویانه :

پیغهمبهری خوا ﷺ ته شریفی هینا بو هه وارگه ی کینه ده له بازاری عوکاظ دا ، به لام ته شریفی نه برده بووه لای هیچ هۆزیکي عه ره ب که نه وه نده ی نه وان نه رم و

نیان بی ، کاتیک که نهرم و نیایی و زمان پاراوی و روووخوشیی نهوانی دیی ، دهستی دایه فهرمایشته له گه لئیان دا و نهی فهرموو : « ادْعُوكم إِلَى اللَّهِ وَحَدَّه لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنْ تَعْبُدُونِي مِمَّا تَمْنَعُونَ مِنْهُ أَنْفُسَكُمْ فَإِنْ أَظْهَرَ فَأَنْتُمْ بِالْخِيَارِ » . فهرمووی : بانگتانه کهم بۆ ئیمان هینان به خوی تاک و ته نیا و بی شه ریک و ، خۆتان له هه رچی نه پارێزن منیشی لی پارێزن . جا که سهر که وتم ئیتر به ویستی خۆتانه . زۆر به یان وتیان : تم و ته یه چهند جوانه ! به لام ئیمه خه ریکی په رستنی نهو خویانه یه که باویا پیرمان نه یان په رستن .. بچوکی هه موویان هاته زمان و وتی : خزمینه ! پیش هه موو که سیك ئیمان به م پیاره بهینن ، بهر له وهی خه لک پیشتان بکهوی . ده به خوا ته هلی کیتاب باسی نهوه نه کن که کاتی نزیک بۆ ته وه له هه رهم دا پیغه مبه ریک ره وانه بکری . له ناو خه لکه که دا پیاو یکی یه ک چاو هه بوو وتی : تکایه بی ده نگ بن ! کابرا عه شره ته که ی ده ری کردوه و ، ئیوه جیی نه که نه وه ، ئیوه نه توانن جهنگی هه ر هه موو عه ره ب بگرته نه ستۆ؟! نا ، نا . ئیتر نه وه بوو به خه مباری یه وه به جیی هیشتن و ، خه لکه که ش گه رانه وه بۆ ناو خزمه کانیان و هه وائیان دانئ . پیاو یکی جووله که وتی : به خوا ئیوه به ختانه له ده ست داوه . یان له (المجم : ۲۳۲ / ۸) دا نه ئیت : په له بکه ن و هه ول بده ن به ختی خۆتان ده ست بکهوی تا رتی راست بگرته بهر ، دوا یین پیغه مبه ره) . نه گه ر پیش هه موو که س ئیمان به م پیاره بهینن ، نه و ته بنه سه ردار ی عه ره ب . ئیمه له کتیبه کانیان دا ناو و نیشانه کانی نه بینن . هه رچی جووله که که صیفه ته کانی هه ل نه دات ، نه وانه ی که چاویان به پیغه مبه ری خوا ﷺ که و تبوو ته صدیقی صیفه ته کانیان نه کرد . پاشان جووله که که وتی : نه بینن که له مه که که نه بیته پیغه مبه ر و ، شوینی کوچ کرد نیشی یه شریبه . خه لکه که به یه که ده نگیی هاتنه سه ر نه وه که سالی دا هاتوو له حه ج دا بیته وه خزمه تی . به لام نه وه بوو سه ردار یکیان له حه جی نهو ساله دوا ی خست و یه ک که سیان حه جیان نه کرد . نه وه بوو کابرای جووله که ش مر د و ، له سه ره مه رگی دا نه وه ی لی بیسترا که ته صدیقی موحه مده ی ﷺ نه کرد و ئیمانی پی ته هینا .

ههروه ها پیغه مبه ری خوا ﷺ سه ری له هۆزی به کری کوری وانیل دا و فهرمووی : « مِمَّن الْقَوْمُ ؟ » فهرمووی : له چ هۆزیکن ؟ وتیان : له به کری کوری وانیلین . فهرمووی : « مِنْ أَيِّ بَكْرٍ بَنِ وَايِلٍ ؟ » فهرمووی : له چ تیره یه کی به کری

کوری وائیلن ؟ وتیان : له نهوهی قهسی کوری شعله به . فهرمووی : ((کیف العَدْدُ ؟)) فهرمووی : ژماره تان چۆنه ؟ وتیان : زۆرین وهك خۆل . فهرمووی : ((فكيف المنعة ؟)) . فهرمووی : نهی پارێزگاریستان چۆنه ؟ دانیان بهوه دا نهنا كه بتوانن په نای بدهن ، نه مهش له ترسی حكومهتی فارس . كه پشتی ههلا کرد و ویستی پروا نه بوله هه ب له وێوه تی پهرپی و وتیان : نه م پیاوه نه ناسیی ؟ وتی : بهلێ ، له بهرزترین پلهی نه سهب دایه ، بهلام له چ بارهیه كیهوه پرسیار نه كهن ؟ نه وانیش هه والیان دایه كه بۆ چیی بانگی كردوون و وتیان : وای نه گهیه نێ كه پیغه مبهری خواجه . وتی : نه كهن به گویی بكن ، نهوه شیته و وړینه نه كات . وتیان : كاتی كه باسی فارسی كرد هه ستمان بهوه كرد . (كذا في البداية : ۳ / ۱۴۰)

ههروهها نه بونوعه م له (الدلائل : ۹۶) دا له ئهین عه باس هوه ، له عه لیبی کوری نه بو طالیب هوه خوا لییان رازی بی ، ته خریچی کردوه كه فهرموویه : .. .. پاشان گه شیته کۆرێك كه هیمینی و یقار بالی کیتشا بوو به سه ریا و ، نه بینین پیاری ریش سپیی خاوهن ریز و خاوهن هه شهت تیایا دانیشتوون . نه بو به کر پیش كهوت و سه لامی کرد .. نیمام عه لیبی فهرمووی : نه بو به کر له هه موو کاتێك دا پیش نه كهوت . نه بو به کر پرسیری لییان کرد : نه م هۆزه کیین ؟ وتیان : نیمه نهوهی شه یانی کوری شعله بهین . ناوړی دایه وه بۆ لای پیغه مبهری خوا ﷺ و فهرمووی : دایك و باوكم به قوربانت بن ، كهس نه وه نه دهی نه مانه له ناو قه ومه كه یان دا ده سه لات دار نه . نه وه بوو مه فرووقی کوری عه مر و ، هانی عی کوری قه بیسه و ، مو شه نای کوری حاریشه و ، نوعمانی کوری شه ریکیان له ناو دا بوون و ، نزیك ترین كه سیشیان له نه بو به کره وه مه فرووقی کوری عه مر بوو . مه فرووق به ره وان بیژی و زمان پاراوی پی شی هه موویانی دابوویه وه و ، دوو په لكه شی هه بوون كه نه گه شیته سه ر سنگی و له دانیشتنی كۆره كهش دا له هه موویان نزیك تر بوو له نه بو به کره وه . نه بو به کر پتی فهرموو : ژماره تان زۆره ؟ وتی : له هه زار كهس زیاترین و ، هه زاریش له بهر كه می یان ناشکیین . فهرمووی : نهی پارێزگاری له ناو تان دا چۆنه ؟ وتی : له سه رمان پیویسته توانای خۆمان به خت بکهین و ، هه موو کۆمه لێكیش خۆیان و به ختیان . نه بو به کر فهرمووی : نهی جهنگتان له گهلا دوژمنتان دا چۆنه ؟ مه فرووق وتی : کاتێك كه به دوژمن نه گهین له هه موو كهس تووړه ترین و ، کاتێكیش كه تووړه نه بین له هه موو كهس

نازاترین و ، نیمه نەسپی تیژمان لە منالانمان و ، چە کیشمان لە وشتی گوان پر
 لە شیر خۆشتر نەوین و ، سەرکەوتنیش لای خوا یە .. جارێک سەرمان نەخات و
 جارێکیش ژیرمان نەخات . لەو نەچێ تۆش کاکە ی قورەیشیی بیت ؟ نەبویە کر
 فەرمووی : رەنگە دەنگ و باسی پیغەمبەری خواتان ﷺ پێ گەیشتیبت ، نەمە
 نەو . مەفرۆق وتی : پیمان گەیشتوووە کە نەو شتانە باس نەکات . پاشان ناوپی
 دا یەو بۆ لای پیغەمبەری خوا و وتی : کاک ی قورەیشیی ! بانگەواز بۆ چیی
 نەکە ی ؟ پیغەمبەری خوا ﷺ هاتە پیشەووە و دانیشت و ، نەبویە کریش هەستایە
 سەر پێ و بە کراسە کە ی سیبەری بۆ نەکرد .. پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی :
 ((ادعوکم إلى شهادة أن لا إله إلا الله (وحده لا شريك له) وأنی رسول الله ،
 وأن تؤمنی ، وتمنعونی ، وتصرونی حتی أؤدی عن الله تعالی ما أمرنی به ،
 فإن قریشاً قد تظاهرت علی أمر الله ، وكذبت رسوله ، واستغنت بالباطل عن الحق ،
 والله هو الغنی الحمید)) .

فەرمووی : بانگتان بۆ نەو نەکەم کە شاھیدی بە دەن جگە لە زاتی (الله)
 هیچ خوا یە ک ی تر نیە و تاک و تەنیا و بی شەریکە و ، منیش پیغەمبەری خوا م و ،
 جیم بکە نەو و ، ب م پارێزن و ، کۆمە کیم بکەن هەتا نەو فەرمانە جی بە جی بکەم
 کە خوا خستویە تیە نەستۆم . چونکە قورەیش لە دژی فەرمانی خوا یە کیان گرت
 و ، پیغەمبەرە کە ی نەویان بە درۆ خستەووە و ، بە شوین کەوتنی نارەوا وە هایان
 دانا کە پیوستیان بە حەق و راستیی نیە ، خوا ی گەورە خۆی دەوڵە مەند و
 سوپاس کراوە . مەفرۆق وتی : بۆ چیی تر بانگەواز نەکە ی ، نە ی کاک ی
 قورەیشیی ؟ پیغەمبەری خوا ﷺ نەم نایە تانە ی خویند :

﴿ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۚ وَبِالْوَالِدَيْنِ
 إِحْسَانًا ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَقِي نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا
 أَلْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ
 ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
 حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا تَكْلِفُوا نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
 وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۗ ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ

تَذَكَّرُونَ ﴿۱۵۲﴾ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۵۳﴾ (الأنعام : ۱۵۱ - ۱۵۳) .

لەم نایەتە پیرۆزانەدا خوای گەورە فەرمان بەسەر پێغەمبەری خوادا ﷺ ئەدات
تا بانگی نادهمی بەکان بکات و بۆیان باس بکات کە خوای گەورە چیی لەسەریان
قەدەغە کردووہ :

بەکەم : شەریک بۆ خوا بریار نەدەن .

دووھەم : نەک ھەر لەگەڵ دایک و باوک دا خراب نەبن ، بەلکو فەرمان

ئەدات : لەگەڵئیشیان چاک بن و خزمەتیان بکەن .

سێھەم : لەبەر ھەژاریی و دەستکورتیی منالەکانیان نەکوژن ، چونکە خوا

رزقی خۆشیان و مندالەکانیشیان ئەدات .

چوارەم : نزیکیی ھیچ رەوشتیکی نزم و سووک نەکەونەوہ .

پێنجەم : ھەر نەفسێک کە خوا کوشتنی حەرام کردبێ ئەوان نەیی کوژن ، مەگەر

بە حەقی شەرعیی خۆی .

ئەم پێنجەمی پێشەوہ نامۆژگاریی پەرورەدگارن تا مەرۆفەکان عەقل و ژیریان

بۆ بەرژەوہندیی خۆیان بەکار بەیئین .

شەشەم : بە چاکە نەبێ لە مال و سامانی ھەتیوان نزیك نەکەون و مافیان

پیشیل نەکەن .

ھەوتەم : بە دەستی پاکەوہ کێشانە و پێوانە بکەن و ، غەش و ناپاکییان تێدا

نەکەن .. دیارە ئەمەش بە پێی توانای بەندەکان .

ھەشتەم : ئەگەر ھاتنە گوشتی راست و پرپاد و یەکسانیی بلێن . ناھەقیی

مەلێن ئەگەرچی حەق و تن پێچەوانەیی بەرژەوہندیی خزم و کەس بیئ .

نۆھەم : ھەر پەیمان و بەلێنیکتان بە خوا دا بیبەنە سەر ..

ئەم چوارەش نامۆژگاریی خوان تا مەرۆفەکان ھۆشیار و وریا بن .

لە نایەتی سێھەمدا خوای گەورە دەری ئەبڕی کە ئەم نامۆژگارییانە و سەرچەم

دینەکەمی رێبازی راست و پاکیی ئەون و با مەرۆفە خواناسەکان شویتنی بکەون و ،

شوین توولە ری کان نەکەون ، کە سەریان لی ئەشیوینن و پارچە پارچەیان نەکەن .

ئەمەش نامۆژگاریی خوایە تا بەلکو بەندەکانی فیری تەقوا و خواناسیی پاک و

بیگەرد بن .

مه فرووق وتی : بؤ چیی تر بانگه واز ته که دیت ، نهی کاکی قورپه ییشی ؟ ده به خوا نه مه و تهی دانیشتونانی زهویی نیه ، چونکه نه گهر قسهی نه وان بوایه ، نیمه نه مان زانیی .

دیسان پیغه مبهری خوا ﷺ دهستی به قورئان خویندن کرده وه :

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾ (النحل : ۹۰) .

نه فهرموئ : خوی گه وره فرمان به دادپهروه ری و چاکه کردن و ، دهست گرویی خزمان نه کات و ، مرؤفه کان له ره وشت سووکی و خراب کاری و دهست درئی قه دهغه نه کات . جا خوی گه وره نه م نامؤژگاری یانه ، به مه بهستی هوشیاری و بیداری یه وه پیشکش به بنده کانی نه کات .

مه فرووق وتی : کاکی قورپه ییشی ! به خوا بانگه وازت بؤ ره وشت به رزی و کرده وهی چاک کرده وه و ، هر کؤمه لیکش هه لیان دابی به درؤت بخنه وه و ، دژت یه کیان گرتبی ناهه قی یان کرده وه . جا پی خؤش بوو که هانیی کوری قه بیصهش له باسه که دا به شداری بکات ، بؤیه وتی : نه مهش هانیی کوری قه بیصه ریش سپی و سهرداری دینمانه .

هانیی وتی : کاکی قورپه ییشی ! و ته کانتیم بیستن و ، ته صدیقیشم کردن ، به لام من وه های نه بینم که نه گهر نیمه واز له دینی خؤمان بهینین و شوین دینه که ی تو بکه وین ، هر ته نها به دانیشتنیکت له گه لمانا ، که نه بیریک له کاره کهت بکهینه وه و ، نه سهرنجی سهره نجامی نه وهش بدهین که بانگمان نه که ی بؤی ، نه وپه ری بی سه لیه یی و ، که م عه قلبی و ، کورت بینیی سهره نجامه . دیاره پی هه لکه و تنیش له په له کردن دایه . کؤمه له خه لکانیکیشمان به جی هیشتوون پیمان ناخؤشه بی نه وان هیچ په یانیک ببهستین ، به لام وا چاکه تو بگه رپیتته وه و ورد بیته وه و ، نیمهش بگه رپیتته وه و ورد بیته وه . جا پی خؤش بوو که موثمنای کوری حاریشهش له باسه که دا به شداری بکات ، بؤیه وتی : نه مهش موثمنایه که ریش سپی و فرماندهی جهنگمانه . موثمناش وتی : و ته کانتیم بیستن و ، به چاکیشم له قه له م دان ، کاکی قورپه ییشی ! نه وهی که باست کرد پی موعجیب بووم و ، وه لامیش هر نه وهیه که هانیی کوری قه بیصه دایه وه ، نیمه

(له ولاتی خۆمان دا) له نیوان دوو ناودا بارمان خستووہ کہ یه کیکیان یه مامه یه و ، ئەوی تریشیان سه مامه یه . پیغه مبهری خوا ﷺ فەرمووی : « وما هذان الصیران ؟ » . فەرمووی : ئەو دوو ئاوه چین ؟ وتی : یه کیکیان بهرزایی یه وشکه کان و زهویی وزاری عه ره به و ، ئەوی تریشیان زهویی وزاری فارس و رووباری کیسرایه . نیمه ش له لایهن کیسراوه په یمانان لی وهر گیراوه که هیچ شتیکی تازه دانه هینین و ، کۆمه کیی هیچ داهینراویکیش نه کهین و ، له وهش نه چی ئەم کاره ی که تو بانگه وازی بو ئەکه ی پادشایان رقیان لی بی . جا هەرچی کاریک له ولاتی عه ره ب دا روو بدات ئەوا چاوپۆشی له تاوانی خاوه نه که ی نه کریت و ، بیانووشی لی وهر نه گیریت . به لām هەرچی کاریک له ولاتی فارس دا روو بدات ئەوا چاوپۆشی له تاوانی خاوه نه که ی ناکریت و ، بیانووشی لی وهر ناگیریت . جا نه گهر به تو له هەر کاریک دا که په یوه ندیی به ولاتی عه ره به وه کۆمه کییت بکهین ، ئەوا به سه ر چاو . پیغه مبهری خوا ﷺ فەرمووی : « ما أسأتمُ الرَّدَّ إذْ أفصحتم بالصدق إنّه لا يقوم بدین الله إلا من حاطه من جمیع جوانبه » . فەرمووی : به خراب وه لām تان نه دایه وه ، به وه ی که راستیستان دهر بریی ، به لām مه گهر که سینک بتوانی ده ست به دینی خواوه بگری که له هه موو لایه نه کانیه وه ده ستی پیوه بگری .

پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ هه ستا و ده ستی نه بوبه کری خوا لی رازی بی گرت و گه رانه وه ..

له هه ندی ریوایه ت دا ئەمه شی بو زیاد کراوه : پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ فەرمووی : « أرأیتم ؟ إن لم تلبثوا إلا یسیراً حتی یمنحکم الله بلادهم وأمواهم ویفرشکم بناقم ، أتسبحونه وتقصدونه ؟ » . فەرمووی : زۆری پی ناچی خوا ولات و سامانه که ی نه وان تان پینشکه ش ئەکات و ، کچه کانیان یا ئەکاته هاوسه رتان یان که نیزه کتان . تایا پاک و بی گه ردیی و ته قدیسی خوا دهر نه برن ؟

نوعمانی کوری شه ریک نه لیت : خوا بکات ! تو بلتی ئەوه بیته دیی ، نه ی کاکی قورپه شیی ؟!

پیغه مبهری خوا ﷺ نایه تی : ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴾ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِآذِنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾ (الأحزاب : ٤٥ - ٤٦) ی خویند ، پاشان هه ستا

و ، هه ردوو ده ستی نه بوبه کری خوا لی رازی بی گرتن .

عەلیی خوا لیلی رازیی بیّ فەرمووی : پاشان پیڤه مبهری خوا ﷺ ناوړی دایه وه
بۆ لامان و فەرمووی : « يا عليّ ! آيَةُ اخلاقٍ للعرب كانت في الجاهلية ، ما
أشرفها ؟! بما يتحاجزون في الحياة الدنيا » .

فەرمووی : ئەمی عەلیی ! عەرەب چ رەهوشتیکی بەرزیان هەبوو لە سەر دەمی
نەفامیی دا ؟ بەو رەهوشته جوانانەیان لە ژبانی دنیا دا دەست بە خەلکی یهوه ئەگرن
تا نەکەونه ناو زولم و سته مه وه .

ئە فەرمووی : پاشان گەیشتینه کۆری ئەوس و خەزەرەج ، ئەوه بوو هەلنەساین
هەتا بەیعه تیان بە پیڤه مبهری خوا ﷺ دا .

عەلیی ئە فەرمووی : ئەنصارەکان راستگۆ و ئارام گر بوون و ، پیڤه مبهری
خواش ﷺ کە زانیی ئەبویه کر خوا لیلی رازیی بیّ لە نەسە بیان شارەزایە شادمان
بوو .

ئەلّی : کەمێک بەسەر ئەوه دا تیپه پێ کرد و پیڤه مبهری خوا ﷺ هاته دەر وه
ناو هاوه لانی و پیتی فەرموون : « أحمّدوا الله كثيراً فقد ظفرت اليوم أبناء ربيعة بأهل
فارس ، قتلوا ملوكهم واستباحوا عسكرهم وبي نصروا » .

فەرمووی : سوپاسیکی زۆری خوای گهوره بکەن ، چونکە ئەمپۆ کورانی رەبیعه
(واتە هۆزی ئەسەد) بەسەر فارسەکان دا زال بوون : پادشاکانیان کوشتون و ،
سەرباز و سوپایان ریشه کەن کران و ، بە هۆی منەوه سەرکەوتن .

ئەمە لە رێپه کی تریشه وه هاتروه کە : ئەوا (نەوهی شەبیان) کاتی لەگەڵ
فارسەکان دا جەنگیان کرد و ، لە (قوراقیر)^{۲۴۵} - کە شوینیکی نزیکی فوراتە -
بە یەک گەیشتن ناوی موحمەدیان ﷺ کردە دروشمی خۆیان و ، بەوهش بەسەر
فارسەکان دا زال بوون و ، دواي ئەوهش موسلمان بوون .

پیڤه مبهری خوا ﷺ کۆلی نەدا و ، بەر دەوام خەریکی سەردان و چاوپێکەوتنی
هۆزەکان بوو و ، لە هەموو بۆنەیه کە داواي ئیمان هینانی لیّ ئەکردن و ، لەگەڵ
ماقوولانیان دا وت و ویژیی ئەکرد و ، تەنها ئەوه نەدی ئەویست جیسی بکەنەوه و
بی پارێژن ، کەچی هێچ هۆزێک بە دەمی هەوات .. بەلکو سەری لە هەر
هۆزێک ئەدا ئەیان وت : کابرا خزمەکانی چاکی ئەناسن . پیاویک قەوم و
کەسەکی خراب کردبێ و ، پشتیان لیّ هەل کردبێ ، ئایا بە کەلکی ئیمە دیت ؟!

^{۲۴۵} . مەبەست لە جەنگی ذیقارە کە لە نزیک کووفەدا رووی داوه .

داخو نازیزمان ﷺ چند خهفتهی خواردبی؟ بهئی خهفتهی زوری نه خوارد ، به رادهیهک که قورنان ناموژگاریی نه کرد : ﴿ فَلَعَلَّكَ بِنِخْعِ نَفْسِكَ عَلَيَّ ءَاثِرِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا اَلْحَدِيثِ اَسْفَا ۙ ﴾ (الکهف : ۶) .

به لآم وا سوپاس بو خوا ، دواى پانزه صدهه ، نیستا دینه پاکهکهی خوا چاک تر بلاو نه بیتهوه و ، ناده میزاده چاوکراوه چاک ویسته بهریزه کان دین و شوینی نه کهون .. مه گهر خوی گهوره خوی بزانی له هه موو دهقیقهیهک دا چند جار گیانی پاکی پیغه مبهری خوا ﷺ ره حمهت باران نه کریت و ، سه لآواتی له دیدار نه دریت ؟

نهو رۆژه هیچ هۆزیک باوهشی خزمهت کردنی بو نیسلام نه کردهوه ، تا نه وه بوو - وه که له دواوه باسی دیت - نهو فهر و بهره که ته بووه بهشی نه نصار و ، دانیشتوانی یه شریب بوونه کو مکه کی بهوه فای به نه مه کی دینی خوا ، تا سه به رزیی دنیا و قیامه تیان دهست بکهوی ..

له به شه کانی پیشه وه شه دا باسی موسلمان بوونی چند پیاو یکمان کرد که خه لکی مه که نه بوون ، به لآم که سهردانی مه که کیان کرد و سه رنجی نیسلامیان گرت ، تیمانیان هیئا ، وا نیسته شه به پشتیوانی خوا باسی دووانی تریان نه کهین :

یه که م : سوهیدی کوری صامیت : نه م پیاوه یه کی بووه له شاعیره ژیره کانی یه شریب و ، له بهر نازایه تیی و ، شیعر وتن و ، پیاوه تیی و ، ره چه له کیه وه خه لکه که ناویان نابوو (الکامل) . واته مرۆژی ته واو . سالیکیان بو حج یان عه مره سهردانی مه که کی کرد و ، پیغه مبهری خوایش ﷺ هاتنی نه م پیاوه ژیره ی به هه ل زانیی و بانگی کرد بو نیسلام .. سوهید وتی : له وانیه نه وه ی له لای توش هه بی هه ر نه وه بی که له لای من هه بی . پیغه مبهری خوا ﷺ فهر مووی : (وما الذي معك ؟) . فهر مووی : چیت لایه ؟ وتی : حیکه مه تی لوقمان ، فهر مووی : (اعرضها علي) . فهر مووی : بوم بلی . نه ویش بو ی وت . پیغه مبهری خوا ﷺ فهر مووی : (ان هذا الكلام حسن ، والذي معي افضل من هذا ، قرآن انزله الله تعالى علي ، هو هدی ونور) . فهر مووی : نه مه وته یه کی چاکه ، به لآم نه وه ی که له لای منه له مه شه چاکتره . قورنانه و خوی بالآده ست ناردوویه تیه خواره وه سه رم ، نه مه هیدا یهت و نووره .. نه وه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ قورنانی بو خویند

و ، بانگی بۆ سه ر نیسلام کرد و موسلمان بوو و ، وتیشی : ئەمه فرمایشتیکی چاکه .

پاشان له خزمهتی پیغه مبهردا ﷺ ههستا و گهراپهوه مه دینه و ئەوهندهی پی نهچوو رۆژی جهنگی (بوعات) به دهستی خهزره ج کوژرا و ، خزمه کانی وه های بۆ نهچوون که به موسلمانیهی کوژرا بی . ئەمهش له سه رهتای سالی یانزه ی هاتنی وه حی دا بوو .

دووهمه م : نیاسی کوپی موعاذ : ئەبوله حدیسه ر ، ئەنه سی کوپی رافیع له گه ل چهند گه نجیکی نه وهی عبه دولته شههل دا ، که نیاسی کوپی موعاذیشیان له گه ل دا بوو ، هاتن بۆ مه ککه ، بهو هیوایهی په یانیک له گه ل قورپهشدا ببهستن له دژی خهزره ج ، ئەمهش پیش روودانی جهنگی بوعات ، که له سه رهتای سالی یانزه هه مینی هاتنی وه حی دا رووی دا ، چونکه دوژمنایهتی نیوان ئەوس و خهزره جی جووته هۆزی عه ره بی شاری یه ثریب گه شتیبوه چله پۆپه و ، ئەوسی په کانیس له بهر که میی ژماره یان پی یان خۆش بوو قورپهش په یانیا ن له گه ل دا ببهستن .. که پیغه مبهری خوا ﷺ هه والی هاتنی ئەو کۆمه له گه نجیهی ئەوسی بیست ، ته شریفی بۆ لایان هینا و ، له گه لیان دانیشت و ، فرمووی : ((هل لکم فی خیر مما جئتم له ؟)) . فرمووی : ئایا له وه چاکترتان ناوی که بۆی هاتوون ؟ وتیان : ئەو شته چی په ؟ فرمووی : ((أنا رسول الله إلى العباد أذعوه م أن یعبدا الله ، ولا یشرکوا به شیئاً ، وأنزل علی کتاب)) . فرمووی : من پیغه مبهری خوام بۆ سه ر بهنده کانی و ، بانگیان ئەکه م تا خوا بپه رستن و ، هیچ شتی نه که نه شه ریکی و ، کتیبه ییکیشی ناردۆته خواره وه بۆم . پاشان باسی نیسلامی بۆ کردن و ، قورئانی بۆ خویندن . نیاسی کوپی موعاذ - که تازه پی نه گه شت - وتی : به خوا ئەمه چاکتره له وهی که بۆی هاتوون . ئەبوله حدیسه ر پری مشتت خۆلی هه ل گرت و ، دای به دهم و چاوی مناله که دا و وتی : وازمان لی بینه ، به خوا ئیمه بۆ شتیکی تر هاتووین و ، نیاسیش بی دهنگ بوو .

نیتر پیغه مبهری خواش ﷺ ته شریفی ههستا و ، ئەوانیش گه رانه وه بۆ مه دینه و ، ئەوهندهی پی نهچوو جهنگی بوعات رووی دا و ، ئەوس و خهزره ج ، به پیلانی جووله که ، خوینی په کتریان ریژا و ، زۆریشی پی نهچوو نیاس کۆچی دواپی کرد . خزمه کانی باسی ئەوه یان نه کرد که له و کاته وه نیاس بانگی نیسلامی بیست بوو ،

هەر خەریکی وتنی: (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) و (الحمد لله) و (سبحان الله) بوو هەتا کۆچی دوایی کردوو ، بۆیه هیچ گومانیان نەبوو کە نیاس بە موسڵمانیی مردووہ ..

شایانی باسە کە لە جەنگی بوعاتدا خەڵکیکی زۆر لە ئەوسیش و لە خەزەرەجیش کوژراوە ، بە تاییەت لە پیاوماقوول و ناودارەکانیان و ، سەرەنجامیش سەرکەوتن بۆ ئەوس بوو هەرچەندە ژمارەیان کەم بوو .

جا خوای گەورە ویستی وەها بوو کە ئەو رووداو گەورە کە میك پێش کۆچ کردنی پێغەمبەری خوا بۆ ﷺ بۆ مەدینە ، تا دلەکان زۆر وریا و هۆشیار بن و ، نامادە ی ئیمان هێنان بن بەو دینە پاکە کە ناکۆکیی و دوژمنایەتی نیوان ئەوانی نەهێشت و ، یەکی پێ گرتنەو و ، نەمامی خۆشەویستی و برابەری و بە یەکەو گونجانی لە دلایان بۆ هەتا هەتایی ناست .

بوخاریی بە سەنەدی خۆی لە صەحیحە کە ی دا لە عایشەوہ خوا لیتی رازیی بۆ ریوایەتی کردوو کە وتویە : جەنگی بوعات رۆژیک بوو کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرە کە ی هینابوویە پێشەوہ ، ئەو بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ تەشریفی هینایە مەدینە پیاوماقوول و پێشەنگەکانیان ناکۆکییان تی کەوتبوو و ، سەردار و پێشەواکانیشیان کوژرابوون ..^{۲۴۶}

چوار دەهەم : موسلمان بوونی نەنصار

خوای گەورە ، بۆ سەرخستنی دینە کە ی خۆی و ، رزگار بوونی ئیمان دارە بێ دەسەلاتەکانی مەککە ، ئەو ی خستە دلێ پێغەمبەری نازیزەوہ ﷺ تا سەردانی هۆزە عەرەبەکان بکات ، کە بۆ زیارەتی مالتی خوا لە هەموو لایەکی دوور گەوہ هاتبوون و ، بانگیان بکات بۆ موسلمان بوون . ئەو بوو لە پێشەوہ باسی ئەو هەمان کرد کە لە سالی یانزەهەمینێ هاتنی وەحی دا ، کە بەرامبەر بە سالی ۶۲۰ زایینی یە ، لە کاتی دا حەج دا سەردانی هۆزە عەرەبەکانی کرد ، هەتا هەولێ ئەدا کە لە تاریکیی شەو دا سەردانیان بکات ، تا بت پەرستەکانی مەککە چاویان لی نەبێ ، چونکە بە بەر چاوی ئەوانەوہ سەردانی هەر هۆزێکی بکردایە ، بت پەرستەکان خیرا ئەچوون و خەڵکە کە یان لە ئیمان هینان سارد ئەکردهوہ ..

^{۲۴۶} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۴۲۹ - ۴۳۳ ، والرقيق المختوم : ۱۳۳ - ۱۳۷ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۷۹ - ۱۹۵ .

ئەو هەبوو شەوێکیان لە گەڵ ئەبوبەکر و عەلییەدا خوا لێیان رازیی بێ کەوتنە رێ و ، گەشتنە لای مەنزڵگای زەهەل و شەیبان و باسی ئیسلامی بۆ کردن .. ئەو هەبوو لە نێوان ئەبوبەکر و پیاوێکی نەوێی زەهەلدا پرسیار و وەلامێکی خۆش رووی دا ، نەوێی شەیبانیش ، وەك لە پێشەو بە درێژە باسان کردوو ، وەلامێکی جوانیان دایەو ، بەلام بۆ وەرگرتنی ئیسلام لە خۆیانەو بەپارییان لەسەر نەدا ..

کە لەوان جیا بوونەو پێغەمبەری خوا ﷺ بەلای عەقەبەیی مینادا تێپەری کرد و ، گوێی لە دەنگی چەند پیاوێک بوو . کە قەسیان ئەکرد .. پێی هەل گرت و فریایان کەوت .. ئەبێنی شەش گەنجی یەثرین و ، هەمووشیان لە هۆزی خەزەرەجن کە ئەمانە بوون :

- ۱ - ئەسەدی کۆری زورارە ، لە نەوێی نەججار . ئەبونوعەیم وتووێه : یەكەم کەس بوو کە لە ئەنصار و ، لە تیرەیی خەزەرەج موسلمان بوو .
- ۲ - عەوفی کۆری حاریشی کۆری ریفاعە ، لە نەوێی نەججار ، واتە کۆری عەفراتی کچی عوبەیدی نەججارییە ، کە عەفراء دایکی موعاوذ و موعەووەذە و ، موعەووەذی کۆریشی بەشداریی کوشتنی ئەبوجەهلی کردوو لە بەردا ..
- ۳ - رافیع ی کۆری مالیک ی کۆری عیجلان ، لە نەوێی زورەهیق .
- ۴ - قوئبەیی کۆری عامیری کۆری حەدیده ، لە نەوێی سەلیمە .
- ۵ - عوقبەیی کۆری عامیری کۆری نابیی ، لە نەوێی حەرامی کۆری کەعەل .
- ۶ - جابیری کۆری عەبدوللای کۆری ریشاب ، لە نەوێی عوبەیدی کۆری غوئم .^{۲۴۷}

^{۲۴۷} . ئەم ناوانە ئێین ئیسحاق باسی کردوون . شایانی باسە کە لەناو هاوێلاندا پێنج هاوێلان ناویان جابیری کۆری عەبدوللای بوو :

- ۱ - جابیری کۆری عەبدوللای عەمری کۆری حەرام ، کە هاوێلێکی ناودارە و ، خۆشی و باوکیشی هەر هاوێلان بوون و رۆژی نوحود هەر یەکیان هەولێ نەدا خۆی بەشداریی چەنگ بکات ، وەك لە باسی چەنگی نوحوددا باسی هاتوو .
- ۲ - جابیری کۆری عەبدوللای کۆری ریشاب کە زوو بە زوو موسلمان بوو .
- ۳ - جابیری کۆری عەبدوللای عەبیدی .
- ۴ - جابیری کۆری عەبدوللای راسیی .
- ۵ - جابیری کۆری عەبدوللای ئەنصاری ، کە رۆژی نوحود لەبەر کەمی تەمەنی پێغەمبەری خوا ﷺ گێراپەو دا .

له به خته وهریی دانیشتوانی یه شریبدا ، شهو بوو چهند تیره یه کی جووله کی بی ره وشت دراوسی و هاوپه یانیان بوون . ههر جاره بیان ویستایه عه ره به کانی یه شریب بترسیئن نه یان دا به گوی یان دا که له م زه مانه دا کاتی هاتنی یه کی له پیغه مبه ره کانی خواهی و ، که بانگی ناشکرا کرد ، جووله که شوینی نه که ون و به وینه ی عاد و تیره م قه تل و عامیان ته کهن ..

جا خوی گوره به سۆزی خۆی خیر و به ره که تی تووشی شه ش لاه دل پاکه کرد و بوونه پیشه نگ بو ئیمان هینانی دانیشتوانی یه شریب .

که پیغه مبه ری خوا ﷺ گه یشته لایان لیتی پرسین : ((مَنْ أَنْتُمْ ؟)) فرموی : تیوه کین ؟ وتیان : چهند که سیکی هۆزی خه زره جن . فرموی : ((مِنْ مَوَالِي الْيَهُودِ ؟)) . فرموی : له هاوپه یانانی جووله که ؟ وتیان : به لئی . فرموی : ((أَفَلَا تَجْلِسُونَ إِلَيَّ أَكَلِّمُكُمْ ؟)) . فرموی : دانانیشن تا قسه تان بو بکه م ؟ وتیان : به لئی . له خزمه تی دا دانیشتن و ، شهویش بانگی کردن بو لای خوا و ئیسلامی نیشان دان و ، قورنانی بو خویندن .

که گه نجه کان تم باسه یان بیست ، شهو یان هاته وه یاد که هه موو جاری جهنگ له نیوان جووله که له لایه ک و شهوس و خه زره جیش له لایه ک رووی شه دا و ، که سه رکه وتن بو عه ره به کان شه بوو ، جووله که بو دل دانه وه ی خۆیان و ترساندن ی عه ره به کان شهو یان ده ره به برینی که شهوان شوینی پیغه مبه ری چاوه پروان کراو شه که ون و شه یان کوژن ، بۆیه که شه مه یان له ده می پیرۆزی پیغه مبه ری خوا ﷺ بیست ، یه کسه ره هندیکیان به هه ندیکیان وت : به خوا ، شه ی خزمینه ! شه زانن شه مه شه و پیغه مبه ره یه که جووله که هه ره شه یان لیتان شه کرد .. جا با شهوان پیشتان نه که ون بو لای و ، خیرا بانگه وازه که ی قبول بکهن و ، موسلمان بن ..^{۲۴۸}

^{۲۴۸} . نین سه عدیش (۳ / ۶۰۸) له خوبه بیی کوری عه بدوره جهانه وه ته خریجی کردوه که وتویه : شه سه دی کوری زوراره و ذه کوانی کوری عه بدولقه میس هاتن بو مه که که بو لای عوتبه ی کوری ره بیعه ، تا نا کوژی یان بو چاره سه رکات . له مه که که ده نگ و باسی پیغه مبه ری خویان ﷺ بیست و چوونه خزمه تی . شهویش ئیسلامی بو باس کردن و ، قورنانی بو خویندن . شهوانیش موسلمان بوون و ، نزیک ی عوتبه ی کوری ره بیعه نه که وتنه وه و ، گه رانه وه بو مه دینه .. تم دوو پیاره یه که م که سیک بوون که ئیسلامیان هینا بو مه دینه .. (شرح حیاة الصحابة : ۱ / ۱۷۰) .

شه لئین : ذه کوان کوژی کردوه بو خزمه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ له مه که که له وه ی نیشه جی بووه ، پاشان له گه ل کوژی موسلمانان دا شهویش کوژی بو مه دینه کردوه . به مه شه بیته مره اجیریش و شه نصاریش ، وه ک نین هیشام وتویه . له جهنگی نو خوددا شه هید بووه . (السیرة النبویة لأبسی شهبة : ۱ / ۴۳۶) .

ئەم کۆمەلە گەنجە لە ژیر و سەلیقەدارەکانی یەشرب بوون ، سەرئەنجام دا کە ئەو جەنگی ماوەیەکی کەم لە مەوبەر رووی دا و هیشتا گرەکەشی نەکوژاوەتەوه ، زیانیکی زۆری پێ گەیاندوون ، و ، خەلکیکی زۆری هەردوولا - ئەوس و خەزرج - کوژراون ، بۆیە دلیان بەوه خۆش بوو کە بەلکو ئەم بانگەوازه بێتە هۆی کوژانەوهی ناگری جەنگ . بۆیە روویان کردە پیغەمبەری خوا ﷺ و پێیان وت : ئێمە کە خزمەکانمان بەجێ هیشتوووە ئەوپەری دوژمنایەتی لە نیوانیان دا هەیە و ، بەلکو خوای گەورە بە هۆی تۆوە یەکیان پێ بگری . جا ئێمە ئەگەر پێنەوه ناویان و بانگیان ئەکەین بۆ سەر ئەم کارە تۆ و ، ئەم دینەش کە لیتمان وەرگرتوووە باسی ئەکەین بۆیان ، جا ئەگەر خوای گەورە لە دەورت کۆیان بکاتەوه و یەک بگرن ، ئەوا هیچ پیاویک وەک تۆ پایەدار ناییت .

بەمە ئەم دەستە بەختەوهره ئیمانیاں هینا و ، گەڕانەوه یەشرب و ، خزمەکانیاں ناگادار کردن کە ئەو پیغەمبەرە چاوەڕوان کراوەی کە هەموو جاری جوولە کە باسیان ئەکرد ، بانگی دەست پێ کردوووە و ، ئەمانیش ئیمانیاں هیناوە ، جا ئەوانیشیاں بانگ کرد بۆ ئیمان هینان و شوین کەوتنی ئیسلام ، تا ئەو بوو لە شاری یەثربدا مالتیک نەما باسی ئیسلام و پیغەمبەری نازداری ﷺ تیدا نەکریت .

ئیمام ئەحمەد لە جابیری کۆری عەبدوللاوه خوا لییان رازیی بێ تەخریجی کردوووە کە وتووێه : لە وەرزی حج دا پیغەمبەری خوا ﷺ خۆی بە خەلکە کە ئەناساند و ئەی فەرموو : ((هَلْ مِنْ رَجُلٍ يَحْمِلُنِي إِلَى قَوْمِهِ ، فَإِنَّ قَرِيضًا قَدْ مَنَعُونِي أَنْ أُبْلَغَ كَلَامَ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ ؟)) . ئەی فەرموو : ئایا کەسێک هەیە بێ با بۆ ناو کەس و کارە کەمی ؟ چونکە قورەیش ئەوهیانی لێ قەدەغە کردووم کە فەرماشتی پەرەردگارم بگەیهنم ..

ئەوه بوو پیاویکی هۆزی هەمدان^{۲۴۹} هاتە خزمەتی و فەرمووی : لە چ هۆزیکیت ؟ پیاو کە وتی : لە هۆزی هەمدانم ، فەرمووی : ((هَلْ عِنْدَ قَوْمِكَ مِنْ مَنَعَةٍ ؟)) . فەرمووی : ئایا قەومە کەت توانای بەرگریان هەیە ؟ وتی : بەلێ . پاشان کابرا ترسا قەومە کەمی ئەو پەیمانەیی ئەو نەبەنە سەر ، بۆیە هاتەوه خزمەتی

^{۲۴۹} هەمدان : هۆزێکی قەحطانیی بوو ، و ، لە یەمەندا ژیاون ، ئەوانیش لە سالی نۆهەمی کۆچی دا ، بۆ موسلمان بوون ، نوێنەریان دیتە مەدینە .

پیغمبهری خوا ﷺ و وتی : نه چمه وه لای خزمه کانم و هه وایان شه ده می و ، سالیکی تر دیمه وه لات . فه رموی : به لئی . نه وه بوو کابرا رویش و ، له مانگی ره جه ب دا نوینهری نه نصار هاتن . قال الهیثمی (۶ / ۳۵) رجاله ثقات ، وعزاه الحافظ فی الفتح (۷ / ۱۵۶) .

۲۵۰

إلى أصحاب السنن ، والإمام أحمد وقال : صححه الحاكم .

شایانی باسه که له مانگی شه ووالی سالی یانزه هه می هاتنی وه حی دا ، پیغمبهری خوا ﷺ عائیشه ی صدیقیه ی خوا لئی رازی بی خوازینی کرد ، که نه و کاته ته مه نی ۶ سالان بوو ، به لام دوای کوچ کردن بو مه دینه و ، له مانگی شه ووالی سالی یه که می کوچ کردن دا ، که ته مه نی نه و کاته ی نو سالان بوو ، گواستیه وه .^{۲۵۱}

جا ته مه نی شوو کردنی عائیشه خوا لئی رازی بی بوته باسی سهر زمانی هندی تی نه گه یشتوی نه م سهر ده مه ، که له بهر دووری یان له ئیمان وه بو شه وه نه گه رین که ره خنه له ئیسلامی پاک و پالفته و بی گهر د بگرن .. نه وانه نه یانه وی ره خنه له و دینه پاکه بگرن ، که تاقانه دینی سهر زه وی یه و ، نه وه نده خواناسی ره وشت بهرزی پهروه رده کردوه ، مه گهر هدر خوا بزانی چند ملیون مرؤقی له تاوان و خراب کاری گیراوه ته وه و ، کردوونیه تیه مرؤقی بی زیانی ، به که لکی ، چاک ویستی ، پیاوه تیی که ری ، خو به خت کهر ، تا به ده ست و کرده وه یان مرؤقایه تیی بجه سیته وه ..

به وانه نه لئین : شوو کردنی عائیشه له و ته مه نه دا جیی ره خنه ی هیچ نه ندا میکی نه و کۆمه لگایه نه بووه ، سهره پای نه وه ی که دۆست و دوژمن ، له سهرانسه ری میژوودا ، دانیان به وهدا ناوه که موحه مه دی نازیزمان ﷺ هیچ ره فتاریکی نه بووه که له فیطره ی پاک و خاوینه وه دوور بی . له بهر شه با نوکه ربی کافران ئیت به سیی بی ، چونکه ده ستیان له بنی هه مانه ی خالی یه وه دهر نه چیت .

جاریکیان به ریزیک حزی نه کرد هندی ره خنه و ته شهر بگریته ئیسلام و بیسی دا به گوئی من دا ، که نه و تاقه تی له دینی ئیسلام نیه و ، دین بو چیی باشه ؟

^{۲۵۰} السيرة النبوية لأبي شهية : ۱ / ۴۳۴ - ۴۳۶ ، والرحيق المختوم : ۱۳۸ - ۱۳۹ ، وشرح حياة

الصحابة : ۱ / ۵۹۴ - ۵۹۶ .

^{۲۵۱} الرحيق المختوم : ۱۳۹ .

منیش - به یارمه تیی خوا - وام به چاک زانیی وه لآمیکی کورتی بده مه وه ، چونکه خوئی له خانه واده کیه کی موسلمان و خاوهن ره وشت دا گه وه بوو بوو ..
 وتم : فلانه کس ! دهستیکیشم دا به سهر شانی دا ، خو تو شه زانی دایکت ، وه که هه موو نافرته دین داره پاک داوینه کانی کوردستان ، توئی تهنه له باوکت وهرگرتوه و ، کورپی باوکی خوئی . جا توخوا ته گهر گومانته له پاک داوینیسی دایکت ببوايه ، نهوا وه که نیسته سهر بهرز نه بووی؟ نیسلام نه وه ندهی بهس نیه .
 وتی : ماموستا ! به سمه ، به زاتی خوا دین ههر تهنه بوو نه وه هاتبی منالان سهریان بهرز بی که نه وهی باوکی خوئیانن نیتر به سیانه . نیتر هیچ نالیتم ..
 بهئی ، نازیزان ! هه زار سال زیاتره نه م دینه پاکه داوین پاکیی به میلله تی کوردی به غیره ت پیشکesh ته کات ، که مه گهر تهنه نهوانه قه دری بزنان که ناگیان له داوین پیسی و سووکیی نه ورپایه . توخوا حریف نیه نه وه نده به دنگه ک بین ؟ دینیک زیاتر له هه زار ساله شه ره فمان پیشکesh ته کات .. خوا نهوانه رسوا بکات که بی شه ره فیی بوو کورد داوا نه کن !!

پانزه هه م : په یمانی به که هس عه قه به

که شش گه نجه خه زره جی به که گه رانه وه مه دینه و په یامی نیسلامیان به خزمه کانیان گه یاند ، نه وه بوو له وهرزی داها تووی حه ج دا ، واته سالی دوانزه هه می هاتنی وه حی ، به رام بهر به سالی ۶۲۱ زاینیسی ، دوانزه موسلمان هاتن بوو حه جی مالی خوا که لهو دوانزه به پینجیان له شش گه نجه نه نصاری به که بوون که سالی پار موسلمان بوون و ، نه وهی که له شش که سه که ناماده نه بوو جابیری کورپی عبودوللای کورپی ریثاب بوو و ، نه وه حه وته ش که تازه موسلمان بوو بوون نه مانه بوون :

- ۱ - موعاذی کورپی حاریث ، له نه وهی نه ججار ، واته کورپی عه فراء و برای عه وف بووه ، که پار موسلمان بوو بوو .
- ۲ - ذه کوانی کورپی عبودولقه یس ، له نه وهی زوره یق .
- ۳ - عوبادهی کورپی صامیت ، له نه وهی غوتم .
- ۴ - یه زیدی کورپی شهعله به ، له هاوپه یمانانی نه وهی غوتم .
- ۵ - عه بیاسی کورپی عوبادهی کورپی نه ضله ، له نه وهی سالم .^{۲۵۲}

۶ - نه بولھه یشم مالیکی کوری ته بیهان ، له نه وهی عه بدلنه شههل .

۷ - عوه یی کوری ساعیده ، له نه وهی عه مری کوری عه وف .

شایانی باسه که پینجه که ی پینشه وه خه زره جین و دوانه که ی دوا وهش نه وسین .
ته مانه که گه یشتنه مه که له عه قبه ی مینا په یوه ندی یان به پیغه مبهری
خواه ﷺ کرد و ، به یعه تیان پی دا ، که وه ک نهو به یعه ته وه ها بوو که نافرستان
له کاتی فته می مه که دا نه یان دا به پیغه مبهری خوا ﷺ .

بوخاریی له عوباده ی کوری صامیت وه ریوایه تی کردوه که پیغه مبهری خوا
ﷺ فرموویه : ((تَعَالُوا بِاِعْوِي عَلِي اَنْ لَا تَشْرَكَوَا بِاللّٰهِ شَيْئًا ، وَلَا تَسْرِقُوا ، وَلَا
تَزْنُوا ، وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ ، وَلَا تَاتُوا بِبَهْتَانٍ تَفْتَرُوْنَ بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَاَرْجُلِكُمْ ، وَلَا
تَعْصُوْا فِيْ مَعْرُوفٍ ، فَمَنْ وَّفِيَ مِنْكُمْ فَاَجْرُهُ عَلٰى اللّٰهِ ، وَمَنْ اَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا
فَعُوْقَبَ بِهِ فِي الدُّنْيَا ، فَهُوَ لَهُ كَفَّارَةٌ ، وَمَنْ اَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا ، فَسْتَرَهُ اللّٰهُ ، فَاَمْرُهُ
اِلَى اللّٰهِ ، اِنْ شَاءَ عَاقِبَهُ ، وَاِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ)) .

فرمووی : وهرن ، به یعه تم به دنی که هیچ شتی که نه که نه شهریکی خوا و ،
دزیی نه کهن و ، زینا نه کهن و ، منداله کانتان نه کوژن و ، بوهتان و ناحه قیی
ته نجام نه دن و ، له کاری چاکه دا لیم یاخیی نه بن ، جا هه رکهس له نیه ته مه ی
برده سدر نهوا پاداشتی لای خوایه .. هه ر که سیش له وانه تاوانیکی نه نجام دا و له
دنیا له سهری سزا درا ، نه وه نه بیته که ففارهت بو تاوانه که ی .. هه ر که سیش
له وانه تاوانیکی نه نجام دا و ، خوی گه وه بو شارده وه ، نهوا نه دریتسه دهست
خوا : ته گهر ویستی سزای نه دا و ، گهر ویستیشی لپی خوش ته بی .

به لام ریوایه ته که ی نین نيسحاق ، که نه ویش له عوباده ی کوری صامیت وه وه یه ،
به م جوړه یه : عوباده خوا لپی رازی بی نه لیت : یه کیک بووم له وانه ی که ناماده ی
عه قبه ی یه که م بووین .. نیمه دوانزه پیاو بووین و ، به یعه تی ژنانمان به م شیوه یه
به پیغه مبهری خوا ﷺ دا ، نه مهش بهر له وهی که جهنگ ماوه ی بدری : هیچ
شتیک نه که یه شهریکی خوا و ، دزیی نه که ین و ، زینا نه که ین و ، منداله کانمان
نه کوژین و ، بوهتان و ناحه قیی نه نجام نه ده ین و ، له چاکه دا له فرمانی خوا
یاخیی نه بن .. جا ته گهر نه وه تان به جوانی به جی هینا نهوا به هه شتتان بو نه بی
و ، گهر له شتیکیش دا ناپاکیی بکه ن ، نهوا نه دریتسه دهست خوا ، گهر ویستی
سزاتان نه دات و ، گهر ویستیشی چارپوشیستان لی نه کات ..

نیمام نه همه دیش و طه به رانییش له روویه کی تره وه له عوباده ی کوری صامیت وه ته خریمیان کردوه که عوباده و نه بوهورهیره له لای موعاویه دا له شام وت و ویژیان کردوه . عوباده و توویه : نه بوهورهیره ! تو له گه لمان دا نه بویت کاتیک که نیمه له سه ر گوی پاره لیبی و مل که چیبی ، له چالاکیی و ته مه لیبی دا ، له سه ر فرمان دان به چاکه و دووره پهریزیی کردن له خراپه و ، له سه ر شه وه ی که حه ق بلین و ، له سه ر خوا له لومه ی لومه که ران نه ترسین و ، له سه ر شه وه ش که نه گه ر پیغه مبه ری خوا ﷺ کۆچی بو ناومان بو یه ثریب کرد کۆمه کیی بکهین ، به وه ی که وه ک چۆن خۆمان و هاوسه ر و منالانمان نه پاریزین ، شه ویش وه ها پاریزین ، به دبعه تمان به پیغه مبه ری خوا ﷺ دا ، تا به هه شتمان پی بدریت . تا نه مه به دبعه تی پیغه مبه ری خوا بوو ﷺ که پیمان دا ..

له وه صفی نیمان دارانی مه دینه دا نه بو نوعیم له (الدلائل : ۱۰۵) دا ، له ریی واقیدی یه وه ، له نیسجاقی کوری حوبابه وه ، له یه حیای کوری یه علاوه ته خریمی کردوه که و توویه : رۆژیکیان عه لیبی کوری نه بو طالیب خوا لیبی رازیبی بی باسی فه صل و ده ست پیش خه ربی نه نصاریی ته کرد بو موسلمان بوون ، پاشان فه رموی : هه رکه سی نه نصاری خۆش نه وین و ، مافیان نه پاریزیت نیمان دار نیه . به خوا چۆن جوانوو په روه رده نه کریت ، نه وان به شمشیره کانیا و ، زمانه پاراویان و ، سه خاوه تی دل و ده روونیان به لی هاتنیانه وه نیسلامیان په روه رده کرد . شه وه بوو پیغه مبه ری خوا ﷺ له وه رزی حه ج دا ده رنه چوو و هۆزه کانی بانگ شه کردن ، که چیبی هه یچ که سه نه ته هات به ده میه وه و قسه ی لی وه ر نه شه گرت . ته شریفی نه برده ناو هۆزه کان له مه جه ننه و عو کاظ و مینا تا ری به هۆزه کان بگریت و سا ل له دوا ی سا ل نه گه راپه وه ناویان ، هه تا هۆزی وه هایان هه بوو که ده یوت : نیتر کاتی شه وت نه هاتوه که ده ستمان لی بشبۆیت ؟ شه وه نده خۆی پییان نه ناساند ، هه تا شه وه بوو خوا ی گه وه شه م چاکه یه ی به م تیره ی نه نصاره ویست . نیسلامی خسته به ر چاویان و ، نه وانیش هاتن به ده میه وه و ، به خیرایی باوه شیان بو کرده وه و ، کۆمه کی یان کرد و ، دلیمان دایه وه . جا خوا پاداشتی چاکه یان بداته وه ، هاتینه ناویان و له گه لیا نا له ماله کانیا و دا نیشه جی بووین ، به شپوه یه که شه وه نده حه زیان شه کرد ده ستیان بکه وین و ، نه چین له گه ل که سی تر دا قورعه یان بو مان شه کرد . هه تا له مال و سامانیان دا ، شه وه نده دل فراوان بوون ،

تیمه له خویان زیاتر مافمان پی‌یهوه هه‌بوو ، پاشان خوینی خویان بو پاراستنی پیغه‌مبهره‌که‌یان ﷺ (وعلیهم أجمعین) به‌خشیی .

شایانی باسه که یه‌کی له کردهوه جوانه‌کانی هاوه‌لی پایه‌داری نه‌وهی نه‌ججاری خه‌زره‌جیی ئەسعه‌دی کوری زوراره ، ئەوه‌بوو که ئەو یه‌که‌م که‌س بوو، به‌ر له هاتنی پیغه‌مبهری خوا ﷺ و هاوه‌لانی بو مه‌دینه ، نوژیی جومعه‌ی بو موسلمانان کرد . ئیبن ئیسحاق له عه‌بدوپرره‌جمانی کوری که‌عبی کوری مالیک‌وهه ریوايه‌تی کردووه که وتوویه :

من دهستی که‌عبی کوری مالیکی باوکه‌م نه‌گرت ، کاتی که نایینا بو‌بوو . هه‌رچی له‌گه‌لیا نه‌رویشتم بو نوژیی جومعه و گویی له بانگ نه‌بوو دوعای خیری بو نه‌بوئومامه ئەسعه‌دی کوری زوراره نه‌کرد . نه‌ئیت : ماوه‌یه‌کی زور خه‌ریکی ئەمه نه‌بوو ، هه‌رچی بانگی جومعه‌ی بیستایه دوعای خیر و ، داوای چاوپۆشیی بو نه‌کرد . نه‌ئیت : له دلی خۆم دا وتم : به‌خوا بی‌دهسه‌لاتی‌یه بو من پرساری لی نه‌که‌م که : بۆچی هه‌رچی گویی له بانگی جومعه نه‌بیت دوعای خیر بو نه‌بوئومامه ئەسعه‌دی کوری زوراره نه‌کات ؟

نه‌ئیت : روژتیکیان ، وه‌ک جارن له‌گه‌لیا چووم بو نوژیی جومعه ، کاتیک که گویی له بانگی جومعه بوو دوعای خیر و ، داوای چاوپۆشیی بو کرد ، منیش وتم پیی : بابه‌گیان ! ئەوه بۆچ هه‌رچی گوت له بانگی جومعه نه‌بیت دوعای خیر بو نه‌بوئومامه نه‌که‌یت ؟

وتی : ئیی روژه‌گیان ! ئەو یه‌که‌م که‌س بوو له مه‌دینه‌دا ، له (هزم النبیست) له هه‌رپه‌هی (بني بياضة) ، که پیی نه‌وتری : (نقيع الخضما) نوژیی جومعه‌ی بو کردین ، وتم : ئەو روژه ئیوه چنده که‌س نه‌بوون ؟ وتی : چل پیاو . هه‌روه‌ها نه‌بوداود و ئیبن ماجه‌ش له ریی ئیبن ئیسحاق‌وهه ریوايه‌تیان کردووه .^{۲۵۳}

شانزه‌هه‌م : به‌که‌م نی‌راو له ئیسلام‌دا

کاتیک که نه‌وموسلمانه‌کانی نه‌وس و خه‌زره‌ج گه‌رانه‌وه بو مه‌دینه ، نامه‌یان بو پیغه‌مبهری خوا ﷺ نووسی که پیاویکی شاره‌زای قورئانمان بو بنیره ، تا قورئانمان فیتر بکات ، پیغه‌مبهری خوا ﷺ ئەم داوایه‌ی زور به دل بوو ، که

^{۲۵۳} السيرة النبوية لأبي شهبة : ۱ / ۴۳۶ - ۴۴۰ ، والرقيق المختوم : ۱۴۶ - ۱۴۷ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۱۹۵ - ۱۹۶ .

ئەوہبوو ھاوہلئی پایەدار موصعبی کورپی عومەیری کورپی ھاشم ی کورپی عەبد مەنافی کورپی عەبدوداری کورپی قوصەیی^{٢٥٤} بۆ ھەل بژاردن و ، فەرمانی دا قورئانیان فیتر بکات و ، لە ئیسلام شارەزیان بکات و ، لە فیکھی ئیسلامیان ناگادار بکات و ، پیشنوژییانیان بۆ بکات ، چونکە ئەوس و خەزرج ھەر یەکەیان پیتی ناخۆش بوو ئەوی تریان پیشنوژیی بۆ بکات ، بە بۆنەیی ئەو ناکوکی یەوہ کہ لە نیواندا ھەبوو .. لە مەدینەدا موصعب ناونرا (المقریء) یان (القاریء) بە بۆنەیی ئەوہ کہ شارەزای قورئان بوو .. ئەوہبوو کہ لە رێوہ ھات بووہ میوانی ھاوہلئی پایەداری پیتشەنگی موسلمانان بوون و سەرداری خەزرج و ، نەقیبی ئەوہی نەججار ئەسعدی کورپی زورارەیی کورپی عەدەسی کورپی ئەبوئومامە و ، ھەردووکیان پیکەوہ بەوپەری چالاکی یەوہ دەستیان دا یە بلاوکردنەوہی ئیسلام .

موصعب لەم کارەیی دا ئەوپەری سەرکەوتنی بە دەست ھینا و خەلکیکی زۆری مەدینەیی راکیشا بۆ سەر ئیسلام ، کہ ناودارەکانیان سەعدی کورپی موعاذ و ، ئوسەیدی کورپی حوضیر بوون و ، بە موسلمان بوونی ئەوانیش خەلکیکی زۆر لە ئەوہی عەبدولئەشھەل ئیمانیان ھینا .

دوای ئەوہی کہ موصعب بووہ میوانی ئەسعدی کورپی زورارە ، رۆژیکیان بەرەو گەرەکی ئەوہی عەبدولئەشھەل و ئەوہی ظەفەر پیکەوہ کەوتنە رێ و ، چونە ناو باخیکی ئەوہی ظەفەر و لەسەر بیرەکەیی کہ پێیان ئەوت بیری (مرق)

^{٢٥٤} یەکی بووہ لە ھاوہلە ناودار و پایەدارەکان کہ بە راستیی نمونەیی ئیمان داری دامەزراو بوو و ھەمیشە پیتشەنگی چاکەکاری بوو .. یەکەم جار کۆچی کرد بۆ حەبشە ، پاشان پیغەمبەری خوا ﷺ ناردی بۆ مەدینە بۆ ئەوہی خەلکەکەیی بانگ بکات بۆ سەر ئیسلام و قورئانیان فیتر بکات ، کہ ئەوہبوو ئەوپەری لێ ھاووی نواند و ، دەوریکی بۆ پیتشەنگی ھەبوو لە موسلمان کردنی ئەوس و خەزرج دا .. موصعب پیتش موسلمان بوونی لە ناز و نیعمەتییکی کەم و پتەندا ئەزیا ، کہ بە گەنج و لاواچکی تاقانەیی قورەیش ئەزمیرا ، بە رادەیکە کہ پیغەمبەری خوا ﷺ باسی ئەوہی ئەکرد کہ لە مەککەدا ھیچ گەنجیکی نەدیوہ وەک موصعب جوان و پێکەوتو و خاوەن ناز و نیعمەت بووی کہ ئەیفەرموو : ((ما رأیت بمکة أحسن لمة ، ولا أنعم نعمة من مصعب بن عمیر)) . لەگەڵ ئەمەش دا بانگەوازی ئیسلامی ھەل بژارد و ، تروشی سزا و نازار و تەنگ پێ ھەل چنن و ھەژاری و بێبەرگی بوو ، بە رادەیکە کہ کاتیک پیغەمبەری خوا ﷺ بەو ھالەوہ بپینن دەستی بە گریان کرد بۆ ئەو گوزەرانی کہ ئەوی ئیمان داری تی کەوتوہ . بەشداریی جەنگی بەدری کردوہ و لە جەنگی ئوحودیش دا شەھید بوو ، ئەمەش لە کاتیک دا کہ خزی بۆ پارێزگاری پیغەمبەری خوا ﷺ کردبوہ قەلغان . کہ شەھید بوو کراسیکی لەبەردا بوو ئەگەر سەریان پێ دانەبۆشی ھەردوو قاچی دەرئەکەوتن و گەر قاچیان پێ دانەبۆشی سەری دەر ئەکەوت . ئەوہبوو پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا تا سەری پێ داپۆشن و بە گەلای (ئیذخیر) یش قاچی داپۆشن کہ فەرمووی : ((غظوا رأسه وضعوا علی رجليه الإذخر)) .

دانیشتن و ، هندی له موسلمانان له دهوریان جهم بوون ، بهلام سهعدی کورپی موعاذ و نوسهیدی کورپی حوضیر ، که سرداری نهوهی عهبدولنهشههل بوون ، هیشتا لهسهر دینه کۆنهکیان مابوونهوه و موسلمان نهبووبوون ، کاتیك که بیستیان وا موضعب هاتۆته مهدینه و بهوپهری چالاکی یهوه دینی نوئی بلاو تهکاتهوه و ، وایستهش هاتۆته نار باخهکیانهوه ، سهعد به نوسهیدی وت : مالت ناوابی ! برۆ بۆ لای نهو دوو پیاوهی که هاتوونهته گهرهکهکهمانهوه ، تا لاوازهکامان له خشته بهرن ، پیاپانا همل شاخی و ، لهوه قهدهغهیان بکه که جاریکی تر بینهوه بهم ناوهدا . خۆت نهزانی تهگهر نهسهعدی کورپی زوراره نزیکم نهبوايه ، نهو کارهه له کۆلت نهکردهوه ، بهلام پوروزامه و ناتوانم هیچی پی بلیم .

نوسهیدی کورپی حوضیر حهرهکهی همل گرت و بهرهو روویان رویشت . کاتیك که نهسهعدی کورپی زوراره نوسهیدی بینیی به موضعبی وت : نهمه سرداری قهومهکهیهتی ، واهات بۆ لات و تۆش نییهتت بۆ خوا یهک لاییی بکه رهوه . موضعب وتی : تهگهر دابنیشیت قسهی بۆ تهکم . نوسهید به قسه پیوتنهوه هاته سهر سهریان و وهستا و وتی : چیی پالی پیوه ناون تا بین لاوازهکامان له خشته بهرن ؟! تهگهر خۆتانتان خۆش نهوی که نارمان لی بگرن .

موضعب که خاوهنی دهم و چاوکی گهشاوهی وهها بوو که ههر دهرت وت دهم و چاوی پرۆزی پیغه مبهری خوايه ﷺ به زمانی پاراوی نیمان داری هیمنی دل پر له متمانه به خۆی و دینه پاکهکهی هاته وهلام : نهی ناگری دابنیشی و گوئی بگری ، جا تهگهر کاریکت به دل بوو نهوا وهری نهگریت و ، گهر پیشت ناخۆش بوو نهوا له کۆلت نهکریتتهوه ؟!

نوسهید وتی : ئینصافت بهکار هیئا . پاشان حهرهکهی چهقاند به زهویی دا ، له لایان دانیشت و ، موضعبیش باسی ئیسلامی بۆ کرد و ، قورئانی بۆ خویند و ، پاشان ههردووکیان (نهسهعد و موضعب) نهیان وت : بهخوا بهر لهوهی قسه بکات ، له گهشاوهیی و کرانهوهی دهم و چاوی دا ئیسلامان تهخویندهوه ، پاشان وتی : نای که فرمایشتیکی چاک و جوانه ! تهگهر بتانهوی بینه سهر نهه دینه چیی نهکن ؟ وتیان : خۆت نهشویت و خۆت و جلهکانت پاک و خاوین تهکهیت و ، پاشان شاهیدی حهق نهدهی و ، پاشان نوێ بهجی نههیئا .

ههستا و خۆی شوۆرد و ، جلی پاکی له بهر کرد و ، شاهیدی حهقی دا و ، پاشان ههستا و دوو ره کهعت نوێژی به جی هینا ، پاشان به ههردووکیانی وت : پیاویکم به لارهیه نه گهر نهو شوین که دینه تان بکهوی ، نهوا یهك خزمی له نیمان هینان دوا ناکهوی . نهویش سهعدی کوری موعاذه و ، نیسته نهی نیرم .

ئوسهید ههستا و حهربه کهی ههلا گرت و ، به رهو سهعد و خزمه کانی ، که له کوپ و کومه لئی خویان دا دانیشتبون ، گهراپهوه .. کاتی که به رهو روویان نه رویشت ، سهعد سهیری کرد و وتی : سویند به خوا نه خۆم که ئوسهیدی کوری حوضیر بهو دهه و چارهوه نه گهراوه تهوه ، که له لای ئیوهوه پیوهی رویشت !!

کاتی که ئوسهید گهیشته لایان ، سهعد لئی پرسیی : چیت کرد ؟ وتی : ههردوو پیاوه کهم دواند ، ده به خوا هیچ خراپه یه کیان نه بوو و ، منیش داوام کرد لهو کاره یان واز بهینن . وتیان : چیت پی خوش بی ، وهها نه کهین ، نه وهشم بو باس کراوه که نهوهی حاریشه هاتوون بو نه سهعدی کوری زوراره ههتا بی کوژن ، نه مهش ههردوو شکاندنی تو ، چونکه نه زانن که پورزای تو یه .

بو نهه باسه ده باره ی نهوهی حاریشه ، سهعد به تووره یی یهوه ههستا و ، حهربه کهی به دهسته وه گرت و پاشان وتی : به خوا وا بزائم هیچت نه کرد .

خۆی چوو بو لای موصعب و نه سهعد و ، نه بیینی وا بی خهم دانیشتوون ، نیتر تی گهیشت که ئوسهید ویستویه تی سهعد خۆی بیست و قسه یان لی بیستی . بۆیه له سهریان وهستا و دهستی به قسه پی وتیان کرد . پاشان به نه سهعدی وت : به خوا ، نه بوئومامه ! نه گهر له بهر خزمایه تی نیوانمان نه بوايه ، تو ناوه هات پی نه ته کردم .. نهو شته ی که نیمه پیمان ناخۆش بی نهی هینیته ماله که مانه وه ؟ نه وه بوو پیشتر نه سهعد به موصعبی وتبوو : به خوا ، وا نهو که سهی که سهرداری هه موو قهومه که یه تی هات بو لات ، نه گهر نهو شوین دینه کهت بکهوی ، نهوا دوو کهسیان له موسلمان بوون دوا ناکهون .

موصعب که سهعدی به تووره یی بیینی ، به نهرم و نیانی پی وتی : دانایشی تا گوئی بگری ؟ جا نه گهر به کاریک رازایی بوویت و پیت خوش بوو ، نهوا وهری نه گری و ، گهر پیشت ناخۆش بوو ، نهوا نهو ناخۆشی یه تی دوور نه خهینه وه .

سعد وتی : تینصافت به کار هیئا . پاشان حرربه کھی به زهویسی دا چهقاند و دانیشته و ، نهویش باسی نیسلامی بو کرد و ، قورئانی بو خویند . مووسای کوری عهقه به باسی نهوهی کردوو که سه ره تای سووره تی (الزخرف) ی بو خویندوو .

هردووکیان موضعب و نهسعد . وتیان : به خوا ، بهر لهوهی قسه بکات ، له گه شاهویی و کرانهوهی دهم و چاری دا نیسلامان نه خویندوه .

دوای نهوه سعد به هردووکیانی وت : نه گهر ئیوه موسلمان بین و ، بینه سهر نهم دینه ، چیی نه کهن ؟ وتیان : خوٚت نه شوٚیت ، خوٚت و جله کانت پاک را نه گریته ، پاشان شاهیدی حهق نه دهی و ، پاشان دوو ره کعت نویژ نه کعیت . نهویش ههستا و خوٚی شوٚرد و جل و بهرگه کھی گوٚری و ، شاهیدی حهقی دا و ، پاشان دوو ره کعت نویژی به جی هیئا و ، دوای نهوه دهستی دایه حرربه کھی و له گه لٚ ئوسهیدی کوری حوضهیردا گه پانهوه شوینی کوٚر و کوٚمه لی خزمه کانی . کاتیٚک که خزمه کانی چاویان پیٚ کهوت وا گه پایه وه ، وتیان : سویند به خوا نه خوٚین که سعد بهو دهم و چاره وه نه گه پاره ته وه ، که له لای ئیوه وه پیٚ روٚیشت !

کاتیٚک که گه یشته لایان وتی : نهی نهوهی عه بدولته شههل ! له ناوتانا من به چیی نه ژمیرن ؟ وتیان : سهردارمان و ، خاوه نی چاکترین رامان و به بهر کعت ترین سهردوٚکمانی .. وتی : دهی قسه کردن له گه لٚ هیچ پیاوٚیک و هیچ ژنیکتان دا له من حهرام بیٚت ههتا ئیمان به خوا و به پیغه مبه ره کھی نه هیئن .

نه لٚ : ده به خوا هه چیی پیاو و ژنی نهوهی عه بدولته شههل بوو که ئیواره یان لیٚ هات ئیمانیا ن هیئا بوو .

نهسعد و موضعب به دلی پر له ئاسوو ده و ، به سوپاس گوزاری خوی گه وره وه گه پانه وه بوٚ مالیٚ نهسعد و ، موضعب له مالیٚ نهوان دا مایه وه و ، بهر دهوام خه ریکی بانگ کردن بوو بوٚ لای خوا ، ههتا نه وه بوو هیچ مالیٚکی نه نصار نه ما که نیسلامی تیٚ نه چووبیٚ ، جگه له چه ند پیاوٚیک که یه کیکیان ناوی عه مری کوری ثابیتی کوری وه قش بوو و ، نازناویشی ئوصه یریم بوو و ، جگه له چه ند پیاوٚیکي نهوسی کوری حاریشهش ، له نهوهی ئومه یسهی کوری زهید و ، خه طمه و ، وائیل و ، واقیف که نه وه بوو خزمیٚکیان هه بوو ، پیٚیان نهوت

ئەبوقەیسى كۆرى ئەسەلت و ناویشى صەیفىي و ، پىاوتىكى شاعىر بوو و ، وەك فەرماندەيە كىش خزمەكانى بە گوىيان ئەكرد . جا ئەم خزمەيان بوو هۆى ئەوەى كە لە ئىسلام دوور بگرن هەتا دواى جەنگى خەندەق (چال) . راي مېژوونوسان لەسەر ئەوەيە كە صەيفىي ، بە هۆى عەبدوئلاى كۆرى ئوبەى كۆرى سەلوولى سەرۆكى نىفاقەوہ ، موسلمان نەبووہ .

بەلام ئوصەيرىم موسلمانبوونى دواكەوت هەتا رۆژى ئوحد . ئەوسا موسلمان بوو و ، لە جەنگى ئوحددا شەهيد بوو و ، هيشتا نووئىژىكى بو خوا بەجى نەهينابوو و ، پىغەمبەرى خواش ﷺ هەوائى دا كە ئەهلى بەهەشتە .

بە ئىسنادىكى (حەسەن) ئىبن ئىسحاق لە ئەبوهورەيرەوہ رىوايەتى كردووہ كە ئەى وت : باسى پىاوتىكم بو بگەن كە چۆتە بەهەشت و تاقە نووئىژىكىشى بو خوا بەجى نەهيناوہ . جا كە هىچ كەس نەئەناسىي ، ئەبوهورەيرە ئەى وت : ئوصەيرىمى ئەوہى عەبدوئەشەهلە .

بەر لە هاتنى وەرزی حەجى داھاتوو ، واتە حەجى سالى سىانزەھەمى هاتنى وەحى ، موصەب گەرايەوہ مەككە ، تا خۆى بگەيەنئتە خزمەتى پىغەمبەر و ، مژدەى گەشەكردنى بانگى پىرۆزى لە مەدینەدا بەداتى ، كە چۆن هۆزە رەوشت بەرزەكانى يەثرىب باوہشيان بو بانگى خواناسىي كردۆتەوہ ، كە بە راستىي خاوەنى غىرەت و سەخاوەت و جوامىرىين .^{۲۵۵}

حەقدەھەم : پەيمانس دووھەمس عەقەبە

دواى ئەوہى كە موصەب كارى سەرشانى خۆى بە چاكىي ئەنجام دا و ، دىنى ئىسلامى لە مەدینەدا بلاؤ كردوہ ، گەرايەوہ مەككە بو خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ . ئەوہبوو لە وەرزی حەجى سىانزەھەمىنى سالى هاتنى وەحىدا كە بەرامبەر بە مانگى حوزەيرانى سالى ۶۲۲ز بوو حەفتا و ئەوئەندە موسلمانى شارى يەثرىب ، بەرەو مەككە ، لە گەل حاجيانى تری شاردا ، كەوتنە رى ، تا لە گەليانا فەرزى حەج بە جى بەينن .

^{۲۵۵} السيرة النبوية لأبى شعبة : ۱ / ۴۴۰ - ۴۴۴ ، والرقيق المختوم : ۱۴۷ - ۱۴۹ ، وشرح حياة الصحابة : ۱ / ۲۱۶ - ۲۱۷ .

موسلمانه کان له رپی نیوان مه ککه و مه دینه دا ، یان هیشتا له یه شریب ده رنه چوو بوون ، له نیوان خو یان دا پرساریان نه کرد : ههتا که ی ده ست به رداری پیغه مبهری خوا ﷺ بین و ، له چیاکانی مه ککه دا بی ترسیئن و ده ری بکه ن ؟ که گه یشتنه مه ککه به نه یئیی چند په یوه ندی یه کیان به پیغه مبهری خواوه ﷺ کرد ، که نه وه بوو بریاریان دا له رۆژتکی (ایام التشریق) دا ، له نزیک عهقه به دا ، له مینا ، له شوینی ره جمی یه که م دا کۆبهنه وه ، به لام نه وه ری نه یئیی تیدا به کار بیئت و ، به شه ویش دا بیئت . به م شیوه یه خوی گه وره پیای دیلسۆز و مه رد و قاره مانی بو دینه که ی ناماده کرد و بوونه قه لا بو پاراستنی بیری خواناسیی .

نه وانهی که له مه دینه وه هاتبوون که عبی کوری مالیک و ، به رانی کوری مه عرووریان تیدا بوون ، که به راء یه کی بوو له گه وره و سه رداره کانیا ن . به راء رووی کرده خزمه کاننی وتی : شتی کم به دل دا هاتوه ، نیت به خوا نازانم له گه لم دا نه بن یان نه ؟ وتیان : نه وشته چیه ؟ وتی : نه مه م به دل دا هاتوه که پشت نه که مه نه م بینایه ، واته که عبه و ، له نو یژکردن دا رووی تی بکه م . وتیان : به خوا نه وه ی که به نیمه گه یشتوه نه وه یه که پیغه مبه ر ﷺ روو به شام - بیت المقدس - نو یژ کردوه و ، نیمه ش نامانه وی پیچه وانهی نه و بچو لئینه وه . نه وه بوو که کاتی نو یژ نه هات روو به (بیت المقدس) نو یژیا ن نه کرد ، ههتا گه یشتنه مه ککه و ، به خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ گه یشتن که له مزگه وتی حدرام دا له گه ل عه بباسی مامهیدا پیکه وه دانیشتبوون .

پیغه مبهری خوا ﷺ پرساری له عه بباس کرد و فه رمووی : « هل تعرف هذین الرجلین ، یا أبا الفضل ؟ » . فه رمووی : نه و دوو پیاره نه ناسی ؟ وتی : به لئ . نه وه یان به رانی کوری مه عرووره که سه ردار ی خزمه کانیه تی و ، نه وه ش که عبی کوری مالیکه . پیغه مبهری ﷺ فه رمووی : « الشاعر ؟ » . وتی : به لئ . به رانی ش باسی نو یژ کردنه که ی روو به که عبه ی بو گپراهه و ، وتی : نه ی پیغه مبهری خوا ! چۆنی نه بیینی ؟ فه رمووی : « قد كنت على قبة لو صبرت

علیها)) . فەرمووی : تۆ قیبلە یەکت هەبوو خۆزگە ئارامت لەسەری بگرتایە .^{۲۵۶}
 کەعب ئەلئیت :

ئیتەر بەراء گەراپەوه سەر قیبلە کەمی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، لەگەڵمانا روو بە
 شام نوێژی کرد و ، کاتیکیش کە لە سەرەمەرگدا بوو ، فەرمانی دا بە کەس
 وکارە کەمی تا رووی بکەنە کەعبە و ، لە مانگی صەفەردا و یەك مانگ پێش
 کۆچی نازیز ﷺ کۆچی دوایی کرد و ، وەسیەتیشی کرد کە سێیەکی سامانە کەمی
 بەدێرێ بە پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەویش وەری گرت و ، گێراشیەوه بو
 مندالەکانی .. بەراء یە کەم کەس بوو کە وەسیەت بکات بە بەخشینی سێیەکی
 سامانە کەمی .

کەعب ، کە باسە کەمان بو ئەگێریتەوه ، ئەلئیت : کاتیک کە لە حج بووینەوه ،
 ئەو شەوێش هاتە بەرەوه کە بەلئیمان دابوو بە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ
 بگەین ، ئەوهبوو عەبدوللای کورپی عەمری کورپی حەرمان لەگەڵدا بوو ، واتە
 باوکی جابیر ، کە یەکی لە سەردار و پیاوماقوولە کائان بوو ، ئەویشمان لەگەڵ
 خۆمان دا برد ، بەلام ئەم کارەمان لە هەموو ئەو موشریکانە ئەشاردەوه کە
 لەگەڵمانا بوون ، قسەمان لەگەڵ ئەودا کرد و وتان : ئەی باوکی جابیر ! تۆ
 سەرداریک و پیاوماقوولئیکی ئیمەت و ، ئیمەیش ئەوهمان پێ ناخۆشە کە تۆی وا
 تیا و ، سبەینی ببیتە سووتەمەنیی ئاگر . پاشان بانگمان کرد بو ئیسلام و ،
 هەوائی کاتی دیاریی کراویشمان دایە کە ئیمە و پێغەمبەری خوا ﷺ لە عەقەبەدا
 کۆ ئەیینەوه . ئەوهبوو موسلمان بوو و ، لەگەڵمانا بەشداریی پەیمانی عەقەبە (ی
 دووھەمی) شی کرد و ، بوو یەکیکیش لە سەرۆک (نقیب) هەکانی ئەنصار .

کەعب ئەلئیت : ئەو شەو لەگەڵ هاوێلە کائانماندا لەناو کەل و پەلە کائانماندا
 خەوتین ، هەتا سێیەکی شەو رویشت ، ئەوسا لەناو کەل و پەلە کائانماندا ، بەبێ

^{۲۵۶} لێرەدا فەرمانی نەداوه ئەو نوێژانە دووبارە بکاتەوه ، چونکە نیجیتهادی کردووه . لە فەرموودەش دا
 هاتووه کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەککەدا روو بە (بیت المقدس) نوێژی کردووه . ئەمەش رای ئین عەبباسە .
 هەندیکیش وتووایانە تەنها ئەو شانزە حەفدە مانگەمی مەدینە روو بە (بیت المقدس) نوێژی کردووه . جا ئین
 عەبباس ئەم جیاوازییە روون کردۆتەوه کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتی کە لە مەککەدا نوێژی ئەکرد روو بە
 (بیت المقدس) ئەوستا و کەعبەشی ئەخستە نیوان خۆی و (بیت المقدس) . واتە رووی لە هەردووکیان ئەکرد .
 بەلام خەلکی ئەمەیان نەئەزانئیی هەتا پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی بو مەدینە کرد ، ئەوسا لەوێ رووی کردە
 قودس و بێتاقەتی کەعبەش بوو ، هەتا خوای گەورە ئیزنی دا روو بکاتەوه کەعبە .

دهرکهوتن به وینهی قهتتّ خویمان دزییهوه تا به خزمهت پیغهمبهری خوا ﷺ بگهین ، ههتا ئهوهبوو له شیوهکهدا له لای عهقهبه کۆ بووینهوه ، که ههفتا و سیّ پیاو بووین و ، دوو ئافرهتیشمان له گهڤدا بوون : نوسهیهی کچی کهعب ، ئوم عوماره ، که یهکیّ له ئافرهتانی نهوهی مازنی کورپی نهججار و ، ئهسمائی کچی عهمری کورپی عهدی کورپی نابیی ، ئوم مهنیع ، که یهکیّ له ئافرهتانی نهوهی سهلیمه بوو .

ئهمهش ناوی موسلمانانی مه دینهیه که له پهمانی دووهمی عهقهبهدا ئاماده بوون :

ئوس یانزه پیاویان هاتبوون :

- ۱ - ئوسهیدی کورپی حوضهیر ، که یهکیکه له نهقیبهکان .
- ۲ - ئهبولههیشم مالیکی کورپی تهیههان ، بهدرییه .
- ۳ - سهلهمهی کورپی سهللامهی کورپی وهقش ، بهدرییه .
- ۴ - ظههیری کورپی رافیع .
- ۵ - ئهبووردهی کورپی نیار ، بهدرییه .
- ۶ - نوههیری کورپی ههیشم له نهوهی نابیی کورپی مهجدهعهی کورپی حاریشه .
- ۷ - سهعدی کوری خهیشمه ، یهکیکه له نهقیبهکان و ، له بهدریشدا شههید بووه .

- ۸ - ریفاعهی کورپی عهبدولموندیری کورپی زهنیر ، نهقیبه و بهدرییشه .
- ۹ - عهبدوللای کورپی جوبهیری کورپی نوعمانی کورپی ئومهیهی کورپی بهرک ، بهدرییه و ، له جهنگی ئوچوددا ئهمیزی تیرهاویژهکانی سهر گردهکه بوو و به پلهی شههیدی گهیشت .

۱۰ - مهعنی کورپی عهدی کورپی جهددی کورپی عیجلانی کورپی حاریشی کورپی ضبعیهی بهلهویی که هارپهیمانی ئوس بووه . بهدر و به داواه تامادهی جهنگهکان بووه . له یهمامهدا شههید بووه .

۱۱ - عوهییمی کورپی ساعیده ، بهشداریی بهدر و به داووهی کردووه .

خهزره جیش شهست و دوو پیاویان هاتبوون :

- ۱ - ئەبوئەبىيۇبى ئەنصارىي ، خالىدى كۆپى زەيد كە بەدر و بە دواوہ نامادە بسوۋە و ، لە سەردەمى موعاويەدا ، لەگەن سوپاي ئىسلامدا گەمارۆي ئەستەنبووليان دا و ، لەوى كۆچى دوايى كردوۋە .
- ۲ ، ۳ ، ۴ - موعاذ و ، عەوف و ، موعاوۋەدى كورانى حارىث كە داىكىيان ناوى عەفراء ە و ، بەدرين .
- ۵ - عىمارەي كۆپى حەزم كە بەدر و بە دواوہ نامادە بوۋە و ، لە يەمامە لە جەنگى موسەيلەمەي درۆزن دا شەھيد بوۋە .
- ۶ - ئەسەدى كۆپى زورارە ، ئەبوئومامە كە يەككە لە ئەقىبەكان و ، پىش جەنگى بەدر كۆچى دوايى كردوۋە .
- ۷ - سەھلى كۆپى عەتىك ، بەدرىيە .
- ۸ - ئەوسى كۆپى ئابىتتى كۆپى مونذير ، بەدرىيە .
- ۹ - ئەبوئەلمەي ئەنصارىي ، زەيدى كۆپى سەھل ، بەدرىيە .
- ۱۰ - قەيسى كۆپى ئەبوئەلمەي ، عەمرى كۆپى زەيدى كۆپى عەوفى كۆپى مەبذوولى كۆپى عەمرى كۆپى غومى كۆپى مازين ، كە لە بەدردا ئەمىرى پاشكۆي سوپا بو .
- ۱۱ - عەمرى كۆپى غوزەييە .
- ۱۲ - سەدى كۆپى رەبىع كە يەككە لە ئەقىبەكان ، بەشدارىي بەدرى كردوۋە و ، لە ئوحددا بە شەھيدىي سەرى ناۋەتەوہ .
- ۱۳ - خارىجەي كۆپى زەيدى كۆپى ئەبوزوھەيرى كۆپى مالىك ، بەشدارىي بەدرى كردوۋە و ، لە ئوحددا شەھيد بوۋە .
- ۱۴ - عەبدوللاي كۆپى رەواحە ، كە يەككە لە ئەقىبەكان و ، بەشدارىي بەدر و ئوحد و خەندەقى كردوۋە و لە جەنگى موئتەدا كە ئەمىرى سوپا بو ، بە پلەي شەھيدىي گەشىت ..
- ۱۵ - بەشىرى كۆپى سەعد ، بەدرىيە .
- ۱۶ - عەبدوللاي كۆپى زەيدى كۆپى ئەلەبەي كۆپى عەبدرەببە ، كە بانگى فىركرا و ، بەدرىيە .

- ۱۷ - خه‌لادی کوری سووهد که به‌شداری به‌در و توحود و خنده‌قی کردووه و، روژی قوره‌یظه به‌رداشیتکی به‌سهردا به‌ر درایه‌وه و سه‌ری زامدار کرد و شه‌هید بوو. و تراویشه که پیغهمبه‌ی خوا ﷺ به‌لیننی داوه که نه‌جری دوو شه‌هیدی هه‌یه .
- ۱۸ - نه‌بومه‌سه‌وود ، عوقبه‌ی کوری عه‌مری به‌دری ، نین نیسحاق و توویه : گهنج‌ترینی نه‌وانه بووه که به‌شداری عه‌قه‌به‌یان کردووه ، به‌لام ناماده‌ی به‌در نه‌بووه .
- ۱۹ - زیادی کوری له‌بید ، به‌دری‌یه .
- ۲۰ - فه‌روه‌ی کوری عه‌مری کوری وه‌ده‌قه .
- ۲۱ - خالیدی کوری قه‌یسی کوری مالیک ، به‌دری‌یه .
- ۲۲ - رافعی کوری مالیک ، که یه‌کینکه له‌ نه‌قیبه‌کان .
- ۲۳ - ذه‌کوانی کوری عه‌بدقه‌یسی کوری خه‌لده‌ی کوری موخه‌لله‌دی کوری عامیری کوری زوره‌یق ، که پی‌نه‌وتریت : موهاجیری و نه‌نصاری ، چونکه که موسلمان نه‌بیت له‌ مه‌ککه‌دا ، له‌ خزمه‌تی پیغهمبه‌ری خوا ﷺ نه‌مینیت‌وه تا کاتی کوچ‌کردن و نه‌ویش کوچ‌ته‌کات . له‌ هه‌مان کات‌دا به‌شداری به‌دری کردووه و ، له‌ توحودیش‌دا شه‌هید بووه .
- ۲۴ ، ۲۵ - عه‌بباد و حاریش برای کورانی قه‌یسی کوری عامیری کوری خالیدی کوری عامیری کوری زوره‌یق ، هه‌ردووکیان به‌درین .
- ۲۶ - به‌پرائی کوری مه‌عروور ، که یه‌کینکه له‌ نه‌قیبه‌کان و ، وه‌ک نه‌وه‌ی سه‌لیمه‌ده‌ری نه‌برن یه‌که‌م که‌سینکه که به‌یعه‌تی داوه . پیش نه‌وه‌ی پیغهمبه‌ری خوا ﷺ بگاته مه‌دینه‌ کوچی دواپی کردووه .
- ۲۷ - بیشری کوری به‌پرائی کوری مه‌عروور ، به‌شداری به‌در و توحود و خنده‌قی کردووه و ، له‌ جه‌نگی خه‌به‌ردا ، به‌ هو‌ی خواردنی گوشتی نه‌و مه‌ره‌ ژه‌ه‌راوی‌یه‌وه شه‌هید بووه ، که زه‌ینه‌بی ژنی سه‌للامی کوری میشکه‌می یه‌هوودی ده‌رخواردی نه‌و و پیغهمبه‌ری خوا ﷺ دابوو .
- ۲۸ - سینانی کوری سه‌یفی کوری سه‌خه‌ر به‌دری‌یه .
- ۲۹ - طوفه‌یلی کوری نوعمان کوری خه‌نساء ، به‌دری‌یه و ، روژی خنده‌ق شه‌هید بووه .

- ۳۰ ، ۳۱ - مدعقل و یهزیدی برای کورانی موندیری کوری سهرح ، ههر دووکیان بهدرین .
- ۳۲ - مهسعودی کوری یهزیدی کوری سوبه یع .
- ۳۳ - ضهحاکی کوری حاریشی کوری زهیدی کوری ثعلبه ، بهدری یه .
- ۳۴ - یهزیدی کوری خودامی کوری سوبه یع .
- ۳۵ - جهبباری کوری صهخه ری کوری ئومه ییسه ی کوری خه نسائی کوری سینانی کوری عوبه ید ، بهدری یه .
- ۳۶ - طوفه یلی کوری مالیککی کوری خه نساء ، بهدری یه .
- ۳۷ - که عبی کوری مالیک .
- ۳۸ - سه لیمی کوری عه مری کوری حه دیده ، بهدری یه .
- ۳۹ - قوطبه ی کوری عامیری حه دیده ، بهدری یه .
- ۴۰ - ئه بولموندیر ، یهزیدی برای قوطبه ، ئه ویش بهدری یه .
- ۴۱ - ئه بولیسه سر ، که عبی کوری عه مر ، بهدری یه .
- ۴۲ - صه یفی کوری ئه سوه دی کوری عه بباد .
- ۴۳ - ثعلبه به ی کوری غونمه ی کوری عه دیی کوری نابیی ، بهدری یه و ، له خه نده قدا شه ید بووه .
- ۴۴ - عه مری کوری غونمه ی برای ثعلبه .
- ۴۵ - عه بسی کوری عامیری کوری عه دیی ، بهدری یه .
- ۴۶ - خالیدی کوری عه مری کوری عه دیی کوری نابیی .
- ۴۷ - عه بدوللای کوری ئونه یسی هاوپه یمانیان که له هۆزی قوضاعه بوو .
- ۴۸ ، ۴۹ - عه بدوللای کوری عه مری کوری حه رام که یه کیکه له نه قیبه کان و بهدری یه و رۆژی ئوحد شه ید بووه و ، جابیری کوری عه بدوللای کوری .
- ۵۰ - موعاذی کوری عه مری کوری جه مووح ، بهدری یه .
- ۵۱ - ثابتی کوری جه ذهع ، بهدری یه و ، له طائیف شه ید بووه .
- ۵۲ - عومه یری کوری حاریشی کوری ثعلبه به بهدری یه .
- ۵۳ - خوده یچی کوری سه للامه ی هاوپه یمانیان که له هۆزی به لیبی بووه .

۵۴ - موعاذی کورپی جه بهل ، که تامادهی بهدر و به دواوه بووه و ، له سردهمی خلیفه عومهری کورپی خه ططابدا خوا لئی رازی بی به طاعوونی عه مهواس له شام کۆچی دواپی کردوه .

۵۵ - عوبادهی کورپی صامیت که یه کیکه له نه قیبه کان و ، تامادهی بهدر و به دواوه بووه .

۵۶ - عه عباسی کورپی عوبادهی کورپی نه ضله ، که دواپی موسلمان بسوونی له مه ککه دا نه مینیتته وه هه تا کۆچ کردن بۆ مه دینه و نهویش کۆچ نه کات ، بۆیه پیپی نهوترا : موهاجیری و نه نصاری و ، رۆژی ئو خود شه هید بووه .

۵۷ - نه بوعه بدورپرچمان ، یه زیدی کورپی شهعله بهی کورپی خه زمه ی کورپی نه صره می هاوپه یمانیان که له هۆزی به لیبی بووه .

۵۸ - عه مری کورپی حاریشی کورپی له بده .

۵۹ - ریفاعه ی کورپی عه مری کورپی زهید ، به دریه .

۶۰ - عوقبه ی کورپی وه هبی کورپی کیلده ی هاوپه یمانیان ، به دریه . نه همیشه یه کی بوو له وانه ی که رۆیشتنه مه ککه و له وئ مایه وه هه تا کۆچ کرا بۆ مه دینه ، بۆیه پیپی نهوترا موهاجیری و نه نصاری .

۶۱ - سه عدی کورپی عوباده ی کورپی دلیم ، که یه کیکه له نه قیبه کان .

۶۲ - مونذیری کورپی عه مر که یه کیکه له نه قیبه کان و ، به دریه و ئو خود یه و ، به نه میری له رۆژی بیری مه عونده شه هید کرا .

دوو ئافره ته کهش وهک له پیشه وه ناویان برا ، ئوم عه ماره و ئوم مه نیع بوون .

که عبی کورپی مالیک ته لیت : له شیوه که دا کۆبووینه وه و چاره پرانی پیغه مبهری خوا بسوین ﷺ تا شه وه بوو ته شریفی هات و ، عه عباسی کورپی عه بدو لموطه لیبی شی له گه لدا بوو ، که هیشتا له سه ر دینی خزمه کانی مابوو یه وه ، به لام پیپی خو ش بوو له کاری برازا که ی دا تاماده بیته و ، دلی لیبی بی خه م بیته . که دانیشته یه که م قسه که ر عه عباسی کورپی عه بدو لموطه لیب بوو ، وتی : شه ی کۆمه لئ خه زره ج ! - شه وه بوو عه ره به کان نه نصاریان ، چ ته وس چ خه زره ج ، هه ر به خه زره ج ناو نه برد - خو تان ته زانن موحه مه د چیبی ئیمه یه و ، له و خزمانه شمان که رایان ده رباره ی شه وه که ئیمه وه هایه پاراستو مانه . شه وه ناو خزمه کانی دا پایه دار و ، له ولاته که ی دا پارێزراره . شهویش بریاری داوه پال به ئیوه وه بدات و

بىتتە ناوتان . جا ئەگەر ئىۋەش ئەزانن كە ئەو بەلئىنەى پىتتان داۋە بۆى ئەبەنە سەر ، لە ناھەزانى ئەى پارئىزن ، ئەوا ئىۋە و ئەو . خۆ ئەگەر ئەش زانن دواى دەرچوونى بۆ ناوتان دەست بەردارى ئەبن و پىشتى بەرئەدەن ، ئەوا ھەر لە ئىستەۋە لىي گەرئىن ، چونكە لەناو خزم و ولائى خۆى دا عەزىز و پارئىزراۋە .

ئەلئى : پىئمان وت : ھەرچىت وت بىستمان . جا ئەى پىئغەمبەرى خوا ! فەرمايشت بگە .. بۆ خۆت و بۆ پەرۋەردگارت ھەرچىت پى خۆشە دىيارى بگە . ئەنصار ھەر لە يەكەم رۆژدا دەريان خست كە چەندە بە پاكىي لە دىنى خوا دىنە پىشەۋە .. چونكە بە راستىي پىاو بوون .. پالئەوان و چاۋنەترس بوون .. سىنگ فراوان و سەخىي تەبىئەت بوون .. ئىمان دارى خاۋەن ئىخلاص بوون .. بە سەر و مائەۋە ھاتنە پىشەۋە تا خزمەتى ئىمان بگەن .. بە تەماي ھىچى لەم دىيايە نەبوون .. لەگەل ئەۋەشدا بە تەماي ھەموو نارەھەتى يەك بوون بىتتە رىئان .

لەم كاتەدا كە ھەموو ئامادە بوون بەئىئەت بە پىئغەمبەرى خوا ﷺ بىدەن ، عەبباسى كورپى عوبادەى كورپى نەضلى ئەنصارىي ، كە يەكئى بوو لەۋانەى بەئىئەتى يەكەمى عەقەبەى دابوو ، ھەستايە سەر پى و وتى : ئەى كۆمەلئى خەزرج ! ئايا ئەزانن بەئىئەت لەسەر چىي بەم پىاۋە ئەدەن ؟ وتىان : بەلئى . وتى : ئىۋە پەيمانى ئەۋەى ئەدەنئى كە لەگەل سوور و رەشى ئەو خەلكەدا بچەنگن . جا ئەگەر ئەزانن بەۋەى كە سامانەكەتان تووشى موسىبەت بوو و ، پىاوماقوولانتان كورزان ، ئەيدەن بە دەستەۋە ، ئەوا ھەر ئىستە ۋەھا بگەن ، چونكە بەخا ئەگەر ۋەھا بگەن ئەۋە سەرئۆرپى دىنا و قىامەتە . خۆ ئەگەر ئەزانن لەگەل تىاچوونى مالا و سامانتان ، كورزانى پىاوماقوولانتان ئەو بەلئىنەى پىتتان داۋە بۆى ئەبەنە سەر ، ئەوا بىبەن ، بەخا ئەۋە خىرى دىنا و قىامەتە .

وتىان : بە مەرچى تىاچوونى مالا و سامان و ، كورزانى پىاوماقوولانتان ئەىبەين لەگەل خۆمان . جا ئەى پىئغەمبەرى خوا ! ئەگەر ئەۋەمان بىردە سەر چىمان بۆ ئەبئى ؟ فەرمووى : (الجنة) ، بەھەشت . وتىان : دەستت بىنە . دەستى كىردەۋە و ئەۋانىش بەئىئەت پى دا . جا عەبباسى كورپى عوبادە خوا لىي رازىي بئى بەو قسانەى وىستى موسلمانەكان لە كارى سەرشانىان ئاگادار بىكات ، تا خۆيان بۆ كارەكە يەكلايى بگەنەۋە ، ھەرۋا بە سووكىي سەيرى نەكەن دوايش بۆيان نەچىتتە سەر . دواى ئەۋە پىئغەمبەرى خوا ﷺ كارەكەى بۆيان روون كىردەۋە :

جا له ریوایه ته که هی نیمام نه حمه ددا که جابیر خوا لیبی رازی بی ریوایه تی کردوه نهو به ندانه باس کراون که پیغه مبهری خوا ﷺ داوایان نه کات :
 جابیر نه لئی : وتمان : نهی پیغه مبهری خوا ! له سهر چیی به یعهتت بدهینی ؟
 فرمووی :

(۱) « علی السمع والطاعة في النشاط والكسل .. له سهر گوپرایه لیبی و مل که چیی له کاتی چالاکیی و تمه لیبی دا ..
 (۲) وعلی النفقة في العسر والیسر .. ههروه ها له سهر خه رج کردن له خو شیی و ناخو شیی دا ..

(۳) وعلی الأمر بالمعروف والنهی عن المنکر .. ههروه ها له سهر فه رمان دان به چاکه و دورره په ریزیی کردن له خراپه ..

(۴) وعلی أن تقولوا في الله لا تأخذکم في الله لومة لائم .. ههروه ها له پیناوی خوادا راستیی بلین و بو ره زامه ندیی خوا له لومه لومه کاران نه ترسن .
 (۵) وعلی أن تنصروني إذا قدمت إليکم ، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسکم وأزواجکم وأبناءکم ، ولکم الجنة) . ههروه ها که هاتمه ناوتان له هه ر شتی که خو تان و ژنه کانتان و مناله کانتان نه پاریزن ، منیشی لی پاریزن و ، به هه شتتان پی نه دری .

به لأم له ریوایه تی که عبدا ، که ئین ئیسحاق ریوایه تی کردوه به م شیوه هاتوه :

که عب نه لئی : پیغه مبهری خوا ﷺ فه رمایشتی کرد و ، قورئانی خویند و ، بانگی کرد بو لای خوا و ، ئیسلامی خسته پیش چاویان ، پاشان فرمووی :
 « أبايعکم علی أن تمنعوني مما تمنعون منه نساءکم وأبناءکم » . فرمووی : له سهر نهوه به یعهتتان لی و ره نه گرم که هه ر شتی ژن و منداله کانتانی لی نه پاریزن منیشی لی پاریزن .

به رانی کوری مه عروور دهستی گرت و وتی : به لئی ، بهو خوییه تی تو بی به حه ق به پیغه مبهرایه تی ره وانه کردوه ، هه ر شتی خو مان و ژن و مندالمانی لی نه پاریزن تویشی لی نه پاریزن . به یعه تمان لی و ره برگره نهی پیغه مبهری خوا ! به خوا ئیمه رو له ی جهنگ و شه ر و شو پ و ، خاوه نی چه کین ، پشتا و پشت بو مان ماوه ته وه .

پینغه مبهری خوا ﷺ پیی خۆش بوو که ئەنصار به کورته قسه بکهن ، نهوه کو بت په رسته کان به کاره کهیان بزائن .

بهیه قی ریوایه تی کردوه که فەرموویه : « لیتکلم متکلمکم ولا یطل الخطبة فإن علیکم من المشرکین عیناً ، وإن یعلموا بکم یفضحوکم » . فەرمانی دا با قسه کهریان قسه بکات ، به لآم به کورته نهوه کا بت په رسته کان پییان بزائن و ، کاره کهیان ناشکرا بکهن ، چونکه کۆبوونه وهیه کی میژوویی گرنگه و ، پیویسته بپاریزی .

که به راء لی بوویه وه ، نه بو هه ی شه مالیکی کوری ته ییهان که په یمانی به که می عهقه به یشی دابوو ، هه ستایه سەر پی و وتی : ئەی پینغه مبهری خوا ! ئیمه له گه لآ نهو پیاوانه دا په یوه ندی به کمان به ستوو و ، ئەی پچریتین - مه بهستی له په یوه ندی جووله کهیه - ، جا ئایا نه گەر ئیمه وه هاما ن کرد و ، خوای گه ورهش تۆی سەر خست ، ئەشی بگه رپیتته وه ناو خزمه کانت و ، واز له ئیمه بهیینی ؟

پینغه مبهری خوا ﷺ زه رده خه نه یه کی کرد و ، پاشان فەرمووی : « بل الدم الدم والهدم الهدم ، أنا منکم وأنتم منی ، أحارب من حاربتم ، وأسلم من سالمتم » .

به م فەرمووده یه بۆی ده ر خستن که نهو و ئەنصار سه روما ل له یه کن و جیا بوونه یان نیه ، نهو له وان و ، نه وانیش له ون .. ئەنصار بچن به گژی هەر که سیکا نهویش نه چیت به گژیا و ، ناشتییش له گه لآ هەر که سیکا بکهن نهویش ناشتی له گه لآ نه کات .

نهوه بوو دواپی پینغه مبهری خوا ﷺ به جوانترین شیوه نهو به لئینه ی به سه ر برد و ، چاکه ی نه نصاری هەر له بهر چاو بوو و ، دوا ی سه ر که وتن و فه تحی مه ککهش هەر له مه دینه مایه وه و وه سیه تیشی کرد که موسلمانان به چاوی ریزه وه سهیری ئەنصار بکهن و ، که کۆچی دوا ییشی کرد هەر له مه دینه نیژا ..

ههروه ها طبه رانییش له عورروه به شیوه ی مورسه ل ، ته خرچی کردوه که وتوویه : یه که م که سیک که به یعه تی دا به پینغه مبهری خوا ﷺ نه بو هه ی شه می کوری ته ییهان بوو خوا لئی رازی بی که وتی : ئەی پینغه مبهری خوا ! له نیوان ئیمه و خه لکیی دا چه ندین په یمان و به لئین هیه ، که له وانیه ئیمه ده ستیان لی هه ل بگرین . جا دوا ی نهوه ی که ده ستمان له و په یمان و به لئانه هه ل گرت و چووین بو گژی خه لکیی دا ، ئەترسین تۆش بگه رپیتته وه بۆ ناو خزمه کانت .

پيڼغمبهری خوا ﷺ به قسه کانی دهستی به پيڼکه نين کرد و فهرمووی : ((الدم ، الدم .. الهدم ، الهدم)) . (بهمه بۆی روون کردنه وه که مان و مردنيان پيڼکه وهيه) .
 کاتي که نه بوله يشم به وه لامه که ي پيڼغمبهری خوا ﷺ دلای ناوی خوارده وه ،
 رووی له خزمه کانی کرد و ، وتی : خزمينه ! نه مه پيڼغمبهری خوايه ﷺ و ،
 شاهيدی نه دهه که راستگويه و ، نه مرۆ ئه ویش وا له په نای مالی خوادا و ، له
 نيو خزم و عه شره ته که ی دا . نه وهش بزنان که نه گهر بيبن له گه ل خۆتان دا نه وه
 هه موو عه ره ب به يه که ده نگی دژايه تيتان نه که ن . جا نه گهر دلتنان خۆشه به
 کوشتار له پيڼاوی خوادا و ، تياچوونی سامان و مال و منالتان ، نه وه خولکی
 بکه ن با بيت له گه لتانا ، چونکه به راستی پيڼغمبهری خوايه . نه گهر نه ش ترسن
 پشتی به رده ن ، نه وه ئیسته وازی لی بهینن ...

ليردها نه نصار وتیان : وا نه وه ی که خوا و پيڼغمبهره که ی پيڼان داوین وه رمان
 گرت و ، ئیمه ش هه رچی تنۆ داوات لیمان کردوه ، وا به خشیمان ، نه ی
 پيڼغمبهری خوا ! جا تۆش نه ی نه بوله يشم نيوان ئیمه و پيڼغمبهری خوا ﷺ
 به رده با به یعتی به ینی . نه بوله يشم وتی : من خۆم به که م که س به یعتی
 نه ده می ، پاشان هه موویان به که له دوای به که به یعتیان پی دا ..

به کیکی تر له وانهی که له و کوڤه مه زنه میژوویی به دا قسه ی کرد ، سه رداري
 پایه دار نه سه عدی کوپی زوراره بوو ، که ده وری کاریگه ری بینیی له بهر دهستی
 مو صعه بدا تا له ناو مه دینه دا ئیسلام بلاو بکاته وه .. نه وه بوو دوای نه وه ی که
 پيڼغمبهری خوا ﷺ وه لامی پرسیاره که ی نه نصاری دایه وه ، که پرسییان له سه ر
 چی به یعتی به نی و ، نه ویش به نده کانی باس کرد ، وه که له پيشه وه نووسران ،
 دوای نه وه نه سه عدی کوپی زوراره خوا لی رازی بی - که له هه موو خه لکه که
 بچووک تر بوو ، به لام له ریواهی به یه قیی دا وا هاتوه که جگه له راوی له هه ر
 هه فتا پیاهه که منالتر بووه - دهستی نه گریت و نه لیت : نه ی دانیش توانی به شریب !
 له سه ر خۆ بن ! ئیمه بۆیه به سواری و شتر هاتووینه ته خزمه تی نه زانین که نه وه
 پيڼغمبهری خوايه و ، ته مرۆش راکیشانی بۆ به شریب دژايه تیی هه موو عه ره به و
 کوژرانی پیاهه چاکه کانتانه و ، شمشیرتان ناراسته نه کریت . جا یا ئیوه
 که سانیکن که له سه ر نه وه نارام نه گرن ، نه وه بی به ن و پاداشتتانی لای خوايه ، یان
 که سانیکن له خۆتان نه ترسن ، نه وه وازی لی بهینن . جا نه وه روون بکه نه وه ،

چونکه نهوه له گلهیی خوایی رزگارتان شهکات . وتیان : نهی تهسهده ! وهره
دواوه . ده بهخوا ! هدرگیز دهستبهرداری شه بهیعته نابین و کهسیش لیمان
دانامالی .

نهلی : ههستاین بو خزمهتی و بهیعتمان پی دا و ، مهرج و پهیمانی لی
وهگرتین ، تا لهسر نهوه بههشتمان پی بدری .

له ریوایهتیکی تردا تهسهدهی کوری زوراره نهلیت : نهی . موحهمهده چیت پی
خوشه بو پهروهردگارت داوای بکه ، پاشان چیت بو خوت پی خوشه داوای بکه ،
پاشان ههوالمان بدهری بزاین نهگه نهوانه جی بهجی بکهین چ پاداشتیکیمان بو
نهبیته ؟ فهرموی : « أسألکم لرَبِّي أن تعبدوه ، ولا تُشْرِكوا به شَيْئاً ، وأسألکم
لِنَفْسِي وَأَصْحَابِي أن تُؤْمِنُوا وَتَتَصَرَّفُوا ، وَتَمْنَعُونَا مَا تَمْنَعُونَ مِنْهُ أَنْفُسَكُمْ » .
فهرموی : بو پهروهردگارم نهوهتان لی داوا نهکهم که بی پهستن و ، هیچ شتیکی
نهکهنه شهربیک بوی . بو خویشم و هاوهلانیشم نهوهتان داوا لی نهکهم که جیمان
بکهنهوه و ، کومه کییمان بکهن و ، له هه شتی که خوتانی لی شهپاریزن ،
تیهمهشی لی پپاریزن .

وتیان : نهگه نهوهمان کرد چیمان بو نهبیته ؟ فهرموی : (الجنة) . وتیان :
بهسهه چاو .

نیتر نهوهبوو بهوپهیری نیخلاص و وره بهرزیهوه نهنصار ههستان و بهیعتیان
به پیغه مبهری خوا ﷺ دا .. جا راوییهکان له دیاری کردنی یهکهم کهس دا که
بهیعتی کردبی جیاوازییان ههیه .

نیین نیسحاق به پیته نهوهی که له کهعبی کوری مالیکهوه نهی گپرتتهوه ،
نهلیت : یهکهم کهس بهرائی کوری مهعرووره .

نهوهی نهججاریش نهلیت : نهبوئومه ، تهسهدهی کوری زورارهیه .
نیین سهعه له عههباس هوه ریوایهتی کردوه که وتویه : یهکهم کهسینک که لهو
شهوهدا دهستی دا به دهستی پیغه مبهری خوادا ﷺ تهسهدهی کوری زوراره بوو ،
پاشان بهرائی کوری مهعروور ، پاشان نوسهیدی کوری حوضیر .

نهوهی عهبدولنه شههلیش نهلیت : نهبوئهیهمی کوری تهیههانه .
نهوهی سهلیمهش نهلیت : یهکهم کهسینک که لهو شهوهدا بهیعتی داوه کهعبی
کوری مالیکه .

نهمه به پیتی ناگادار بونی راوی په کان دهرته که ویت . هه رچنده نهمه وهها
گرنگ نیسه ، به لکو گرنگ نهوه بوو که نه نصار توانی یان نهو به یعه ته به سر
به رن .

نهو دوو نافرتهش که ناماده ی نهم کۆبونه وه میژوویی په بوون ، هه ر دوو کیان
به یعه تیان دا به پیغه مبهری خوا ﷺ ، به لام تنها به قسه ، چونکه پیغه مبهری
خوا ﷺ هه ر گیز تهوقه ی له گه ل هیج نافرته تیک دا نه کردوه .

دوای ته و او بونی به یعه ت له سر نهو مه رجانہی که باسیان کردن ، پیغه مبهری
خوا ﷺ داوای له خه لکه که کرد تا له نیوان خو یان دا دوانزه سه رۆک هه ل بیژیرن ،
تا ببنه نه قیبی خزمه کانیا ن و ، که فیلی جی به جی کردنی به نده کانی نهو به یعه ته
بن ، بویه پی یانی فه رموو : ((أخرجوا إلي منكم اثني عشر نقيبا ، ليكونوا علي
قومهم بما فيهم)) .

نهم کاره ی پیغه مبهری خوا ﷺ به پیتی نهم نایه ته پیروژه په که نه فه رموی :

﴿ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي
مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ
كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴾ (المائدة : ١٢) .

خیرا نه نصار له نیو خو یان دا دوانزه نه قیبیا ن هه ل بۆارد : نیوان له خه ززه ج و
سیانیشیا ن له نهوس ، که نهمه ناوه کانیا نه :
نه قیبه کانی خه ززه ج :

- ١ - نه سه ده ی کوپی زوراره ی کوپی عه بس .
- ٢ - سه ده ی کوپی ره بیعی کوپی عه مر .
- ٣ - عه بدو لای کوپی ره واحه ی کوپی شهعله به .
- ٤ - رافییی کوپی مالیکی کوپی عیجلان .
- ٥ - به پائی کوپی مه عرووری کوپی سه خه ر .
- ٦ - عه بدو لای کوپی عه مری کوپی حه رام .
- ٧ - عوباده ی کوپی صامیتی کوپی قه یس .
- ٨ - سه ده ی کوپی عوباده ی کوپی دلیم .
- ٩ - مونذیری کوپی عه مری کوپی خونه یس .

نه قبیبه کانی نهوس :

- ۱- نوسهیدی کورپی حوضهیری کورپی سه ماک .
- ۲ - سه عدی کورپی خهیشه مهی کورپی حاریث .
- ۳ - ریفاعه ی کورپی مونذیری کورپی زوبهیر .

هه ندیکیش وتوویانه له جیتی ریفاعه نه بوله یه می کورپی ته ییهان بووه .
 که نه قبیبه کان هه ل بژیران جاریکی تر پیغه مبهری خوا ﷺ په یسانی لی
 وهرگرتن ، به ناوی نه وه وه که نه مانه سه روکن و لیپرسراوی خه لکه کهن . نه وه بوو
 پی پی فهرموون : ((أنتم علی قومکم بما فیهم کفلاء ککفالة الحواریین لعیسی بن مریم ،
 وأنا کفیل علی قومی)) . فهرمووی : نیوه که فیلی خزمه کاتنانن بهو شیوه ی که
 حه واری په کان بوونه که فیلی خزمه کانیاں بو عیسای کورپی مه ریه م و ، منیش
 که فیلی خزمه کانم ، واته موهاجیره کان . وتیان : به لی .
 پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ ماوه ی دان تا بگه رپنه وه شوینه کانیاں که
 فهرمووی : ((ارفضوا إلی رحالکم)) ، تا نه م کژیوونه وه گرنګه هه ر به نه یینی
 بمینیتته وه .

له (زاد المعاد) یش دا هاتوه :

که په یمانه که به ستر و ، خه ریک بوو خه لکه که بلاوه ی لی بکه ن ، شهیتانیک
 پی پی زانی ، به لام کاره که له دوا سته کانی دا پی پی زانرا و ، نهو شهیتانه فریای
 نه وه نه کهوت سه ردارانی قوره یش له م هه واله ناگادار بکات و ، له کاتیک دا که
 هه موویان له وی ناماده بوون ، بدن به سه ریان دا ، بویه نهو شهیتانه ناچار بوو
 بچیتته سه ر شوینیکی بهرز و ، به دهنگیکی په کجار بهرز هاوار بکات :

نه ی دانیش توانی نه م مه نزلانه ! ناگادارن له موحه ممه د و له و له دین
 وهرگه رپاوانه ی که وان له گه لی دا ؟ کژیوونه ته وه تا بپن به گژتان دا .

پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی : ((هذا أربُ العقبه ، أما والله یا عدو الله لأتفرغن
 لك)) . فهرمووی : نه وه شهیتانی عهقه به یه . به خوا ، نه ی دوژمنی خوا ! خوم
 یه ک لایی نه که مه وه بۆت . پاشان فهرمانی به سه ر هاوه لانی دا تا بلاوه ی لی
 بکه ن و بگه رپنه وه بو مه نزله کانیاں .

کاتی که دهنگی نهو شهیتانه بیسترا ، عه بباسی کورپی عویاده ی کورپی نه ضله
 وتی : بهو خوا یه ی که به دینی حق ره وانه ی کردووی ، نه گه ر پیت خوش بی

سبهینیّ به شمشیره کافانوهه هیرش نه کهینه سهر دانیشتوانی مینا . پیغه مبهری خوا ﷺ فرموی : « لم نؤمر بذلك ، ولكن ارجعوا إلى رحالکم » فرموی : فرمانی شهوه مان پیّ نه دراوه ، بگه ریښه وه لای که لوپه له کاتتان . شهوانیش گه رانه وه .

که روژ بوویه وه و قوره یش هه واله که یان بیست که شهو به یعه تیان داوه ، زوربه یان هاتنه مه نزلگای نه نصار و پییان وتن : نهی کو مه لئی خه زره ج : پیمان گه یشتوهه که نیوه هاتون نه م پیاو هی لای نیمه له ناومان ده رکن و ، به یعه تی بده نیّ تا بیّت به گومان دا . ده به خوا هیچ هؤزیکه عه رب شهوه ندهی نیوه پیمان ناخوش نیه جهنگ له نیوانان دا به رپا بیّ .

له ولاره حاجیه کانی یه شریب ، که له سهر بت په رستی مابونه وه و ، موسلمان نه بوویون و ، ناگایان له کوپونه وه و په یانی عه قبه نه بوو ، که شهو نیمان داران له گه ل پیغه مبهری خوا ﷺ به سبویان ، دهستیان به سویند خواردن کرد که شتی وه ها رووی نه داوه و ، ناگایان لیّ نیه . شهوانیش راستیان شه کرد ، چونکه ناگاداری هیچ شتیک نه بوون . تا شهوه بوو بت په رسته کان ههستان و ، رویشتن بوّ لای عه بدوللای کوری ثوبه ی کوری سه لوول و ، شهوه ی به خه زره جیان وت به ویشیان وت . شهویش وتی : به خوا شهوه کاریکی گه وره وه و ، تا نیسته خزمه کانم هیچ کاریکی وه هایان به بیّ ناگاداری من شه نجام نه داوه و ، منیش پیّ نازانم شتی وه ها کرا بیّ . نیتر لای شهویش ههستان .

نه م هه واله زور قوره یشی نار ههت کرد و ، خه م وخه فته رووی تیّ کردن و ، کوئیان نه دا و ، که وتنه دوای هه واله که و ، به وردی پرسیاریان ده رباره ی نه کرد ، هه تا شهوه بوو بوّیان ده رکهوت که راسته و ، به یعه تیان داوه ، به لام دوای شهوه ی که حاجی یه کان گه رابونه وه بوّ ولاتی خوّیان .. شهوه بوو کو مه لیکیان که وتنه دوای نه نصار به لکو فریایان بکه من و ده ست گیریان بکه من ، به لام له دهستیان ده ر چووویون و ، ته نها دوو پیایان به رچاو که وتن : سه عدی کوری عوباده و ، موندیری کوری عه مر ، که هه ر دوو کیشیان له دوانزه نه قیبه که بوون . خه لکه که به هیچ شیوه یه که نه یان توانی موندیر بگرن ، به لام توانی یان سه عد بگرن و ، به لغاوی وشتره که ی خوّی قولّ بهستیان کرد و ، به ره و مه که گه رپایانه وه و ، له ریگا دهستیان به لیّدانی کرد و قوّیان رانه کیّشا ، هه تا گه یان دیانه وه مه که که . له وه یّ

هاواری برده بهر دوو پیاوماقوولتی قوره‌یشیی ، که پیشتر په‌نای کاروانی بازرگانی هردوکیانی دابوو ، که به مه‌دینه‌دا تیپه‌ریان نه‌کرد ، که موطعیم ی کورپی عه‌دیی (نهو پیاوه‌ی که په‌نای پیغهمبه‌ری خواي ﷺ دا کاتّی که له طاتفی گه‌پرایه‌وه ، تا بجیته ناو مه‌ککه‌وه) و حاریشی کورپی حه‌ریی کورپی ئومه‌ییه (واته برای نه‌بوسوفیان) بوون .. هاواری برده بهر هردوکیان و ، شه‌وانیش هردوکیان هاتن و له ژیر چنگی قوره‌یش ده‌ریان هیئا و ، به‌ره‌و مه‌دینه گه‌پرایه‌وه ..

به‌م شیوه‌یه ئیمان دارانی مه‌دینه به‌یعه‌تیاں به پیغهمبه‌ری خوا ﷺ دا و ، به‌لینیاں پیّ دا که کوچ بکا بوّ ناویان و وه‌ک چاویان ، خوئی و هاوه‌لانی شه‌پاریژن .. شه‌وپه‌ری نازایه‌تیی و پالّه‌وانیته‌یی بوو له‌و روژهدا شه‌و مه‌رد و قاره‌مانانه شه‌و برپاره ترسناکه‌یان دا .. چونکه شه‌یان‌زانیی هه‌موو عه‌ره‌ب شه‌بیته دوژمنیاں ، به‌لام شه‌وه‌نده به پاکیی ئیمانیاں هیئا بوو ، هه‌موو مه‌ترسی‌یه‌کیان خستبووه شه‌ولاره و ، شه‌وه‌نده‌ش خوا و پیغهمبه‌ریان ﷺ به دلّ و به گیان خوّش شه‌ویستن باکیان له هیچ هه‌په‌شه‌یه‌ک نه‌بوو .

دوای شه‌وه‌ی که به‌لینیاں دا گه‌پانه‌وه ولاتی خوئیان تا شه‌و ئیمان‌ه‌یان به بسه‌لمیئن .. هه‌ریه‌که‌یان ده‌ستی کرد به په‌روه‌رده‌کردنی خوئی و که‌س و کاری و ، بانگ‌کردنی شه‌وانه‌ی که لییه‌وه نزیکن .. بانگی خواناسیی شوینی شیای و خوئی ده‌ست که‌وتبوو ..

شه‌وه‌بوو چهند گه‌نجیکی شه‌وه‌ی سه‌لیمه‌ش موسلمان بوو بوون و ، هیشتا عه‌مری کورپی جه‌مووخی سه‌رداریان موسلمان نه‌بووبوو . عه‌مر بتیکی به ناوی (مه‌نات) له ته‌خته‌یه‌کی چاک بوّ دروست کرابوو و ، له ماله‌که‌ی خوئی‌دا داینابوو و شه‌ی‌په‌رست و ، به هیچ شیوه‌یه‌ک ده‌ست‌به‌رداری نه‌شه‌بوو . گه‌نجه‌کانیش پی‌یان خوّش بوو شه‌م خزمه ناوداره‌یان هی‌دایه‌ت وه‌ر‌بگریّ و له بت‌په‌رستی رزگاری بییّ ، به تاییه‌ت مو‌عاذی کورپی و مو‌عاذی کورپی جه‌به‌ل . که عه‌مر هه‌ر کوّلی نه‌دا ناچار بوون شه‌و بت‌که‌هه‌ل بگرن و به ده‌ما بی‌خه‌نه چاله پیسی‌یه‌کی شه‌وه‌ی سه‌لیمه‌وه . که عه‌مر روژی لیّ بوویه‌وه و بت‌که‌ی نه‌دی ، وتی : مالتان کاول بیّ ، شه‌وه شه‌مشه‌و کیّ ده‌ست‌دریژی

کردۆته سهر خواکه مان ؟ چوو گهرا ههتا دۆزییهوه و ، هینایهوه مالهوه و ،
پاک شۆردی و بۆنی خۆشی پێوه کرد و پاشان وتی : بهخوا ئهگهر بزاتم کێ
وهههه پێ کردووی شهرمهزاری ئهکهه ..

هههرکه ئیواره ی لێ شههات و خهوی پیا ئهکهوت ، گه نجهکان تهپیان
ئهکوتهیهوه سهر مهناتی دهسته پاچه و فریایان ئه دایهوه ناو پیسی و زبلی
گه پهک و به جیایان ئه هیشت .. ئه ویش بۆ به یانی ئه چوو ئه دۆزییهوه و
پاک ئه کردهوه و بۆن خۆشی لێ ئه دایهوه .

چه ندين جار فریایان ئه دا و ئه ویش ئه هینایهوه ، تا روژێکیان له دهستی
ببزار بوو ، بۆیه شمشیره که ی هینا و کردیه ملی مهنات و پێی وت : به خوا
من نازاتم کێ ئه مهت پێ ئه کا ، ئه گه خیر و چاکهت تیا به ئه وا بهرگه ی له
خۆت بکه و ، با ئه م شمشیره ت به لاره بێ ..

که شهو هات و عه مر خهوی پیا کهوت ، گه نجهکان هه لمه تیان دایه سهر
بته که و شمشیره که یان له ملی دا کهند و بر دیان به گور یستک له گه ل سه گێکی
تۆپبوا په تیان کرد و خسته یانه ناو بیرێکی پیسی نه وه ی سه لیمه وه . که
عه مر له خه وه هه ستا دیسان بته که ی دیار نه بوو و ، کهوته گه ران به دوای دا ،
هه تا ئه وه بوو له بیره که دا دۆزییهوه و ئه بینێ وا له گه ل سه گێکی تۆپبوا
پێکه وه خراونه ته ناو بیره که وه . که ئه مه ی دیی هوشی کرده وه ، که ئه مه
بتیکه و هیه چ زیان و که لکیکی به ده ست نیه و که هه ندی له خزمه کانیشی
قه سیان بۆ کرد ، موسلمان بوو به لام چۆن موسلمانیک و ، سوپاسی ئه وانه شی
کرد که ئه م هه وله یان له گه ل دا دا تا له بت په رستی رزگاری ببێ .^{۲۵۷}

^{۲۵۷} السیره النبویه لأبسی شهبهه : ۱ / ۴۴۴ - ۴۵۴ ، والر حیق المخبوم : ۱۵۰ - ۱۵۷ ، و شرح حیاة

به سهرنج دانی نهو نمونه بهرزانه که ئیمان داران توهماریان کردوون چند خالئیک دینه بهرچار ، که غیرهت بخاته بهر ئیمان داران تا بهرگهی نهو سزا سهخته بگرن که به بیستنی مووچرکه به لهش دا دیت و دل دینیتته لهرزین :

یهکهه : ئیمان به خوا :

هوئی بنهپهتییی و سهرهکیی دامهزراویی موسلمانان نهگهپیتسهوه بو ئیمان بوونیان به بوون و به تاك و تهنیایی خوای گهوره و ، ناسینی به ههموو ناو و سیفتهتیکیهوه ، به رادهیک که ئیمان دار بوئی دهریکهوئی هیز و توانا و زانستی خوای گهوره بیسنوره ، بهم بوئنهوه زوری خویش بوئی و ، زوریش لئی بترسی .. بهلئی ، که ئیمان لهناو کرۆکی دلدا جیبی بووه له چیاکان سهنگین تر نهبی و ، غیرهتیکی وههاش نهخاته بهر خاونهکهیدهوه که ههرچی میهنهت و نارهحهتیی دنیا هدییه ههمووی بهلاوه ناسان بیت .. بهمه هیزی ئیمان هیزیکی ناوازیه و ، بیئیمانان ههرگیز شتی وهها به خوئیانهوه نابینن ..

ههر لهم هوئیوه ، که به سهرهکیی نهژمیپریت ، هوئییهکانی تریش نهکهنه پیش چاو و ، نهوانیش دامهزراویی و تارامی ئیمان دار زیاتر نهکن ..

دوههم : پایه‌داریی پیغه‌مبه‌ری خوا :

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که وهحیی بو هاتبوو و ، دینی خوای به مهردومه‌کان نهگه‌یاند ، فرمانده و پیشه‌نگینک بوو که دلکان شه‌یدای شه‌بوون .. پیشه‌وایه‌ک بوو که خویشه‌ویستی‌یه‌که‌ی بوئیینه بوو ..

به‌لئی ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که فرمانده‌ی گشتییی ئومه‌تی ئیسلام ، بگره‌ گروئی ناده‌می‌یه ، خاوه‌نی ره‌وشتیکی بهرز و جوان و ، ده‌روونیکی پاك و بی‌گهرد و ، ههلگری ههرچی سیفته‌تی جوانی مرؤفانه بوو ، که دلکانی که‌مه‌ندکیش نه‌کرد و ، مرؤفه‌ به‌رپزه‌کانیش خوئیان به‌قوربانی نه‌کرد .. نه‌وه‌نده بهرز و به‌رپز بوو .. نه‌وه‌نده چاکه‌کار و پاك‌داوین و ، ده‌ست پاك و ، راستگو بوو ، ههرکه‌سی ساتیک له‌گه‌لئی‌دا بئیایه شه‌یدای شه‌بوو و ، نهو که‌سه‌ش که به‌قه‌د ههموو دنیا رقی لئی نه‌بوویهوه ، ههر به‌وه‌ی ده‌ستی پیرۆزی ته‌خسته سه‌رسنگی نهو که‌سه ، یه‌کسه‌ر نازیزی به‌لاوه نه‌بووه خوشه‌ویست‌ترین که‌س .. نه‌ک ههر دؤستانی ، به‌لکو دؤژمنانیشی ناچار بوون دان به سیفته‌ته به‌رزه‌کانی‌دا بنیین و ، ستایشی بکنن ، بگره بو دوعا و پارانه‌وه‌یه‌کی ههموو حیسابییکیان بو نه‌کرد ..

له باسه کانی پێشهوه بۆمان روون بوویهوه که پیاوماقولاتی قورههیش برۆیان به راستگویی پێغه مبهری خوا ﷺ هه بوو ، به لām هه وای نهفس ریتی پێ نه ته دان ئیمان بهینن . به تایبته تهو سیانهی که به شهودا به نهینیی خویان له پشت ده رگا و په نجه ره ی مائی پێغه مبه ره وه دانه شارد و گویان له وه قورنانه به له زه ته نه گرت که تازیز له شه ونو ئیژی دا نه ی خویند . به شهودا شهیدای بوو بوون و به رۆژیش گالته یان پێ نه کرد .

ههتا ته بوجه هل نه یوت : نه ی موحه مه د! ئیمه تو به درۆزن نازانین ، به لām برۆا به وه ناکهین که هیناوته . نه وه بوو قورنانی پیرۆز له وه لāmی نه و ته یه دا هاته خواره وه :

﴿ فَأَيُّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بَعَاثَ اللَّهُ تَحْجَدُونَ ﴾ (الأنعام : ۳۳) .
جاریکیان کافره کان سی جار تانه و ته شه ریان له پێغه مبه ری خوا ﷺ دا ،
ته ویش له سی هه م جاردا فه رمووی :

((یا معشر قریش ! جنتکم بالذبح)) . ناگاداری کردن که ته م کاریکی هیناوه نه گه ر شوینی نه که ون نه وای تیا چوون به شیانه . که نه وه ی فه رموو ، هه موو تی گه یشتن که نه و له خۆیه وه قسه ناکات و ، نه و فه رموو ده یه ی جی به جی نه بیته .
کاتیکیش که ورگ و ریخۆله ی وشتریان خسته سه ر شان و ملی و ته ویش له سه جده دا بوو ، نه وه بوو دو عای لی کردن ، نه وانیش به کسه ر پیکه نینیان نه ما و ،
خه م و دلته ته پێ سه ری لی دان و ، به یه قینی نه یان زانیی که به و دو عایه ی تیا نه چن .

نه وه بوو دو عاشی له عوتبه ی کوری نه بوله هه ب کرد ، له سه ر نه و بی ته ده بیه ی که کردی ، له و رۆژه به دو اوه عوتبه ته ترسا نه و دو عایه ی گیرا بیی ، کاتیک چا ویشی به شیره که کهوت وتی : به خوا موحه مه د له مه ککه یه و منی لی ره کوشت !!

نوبه ی کوری خه له فیش که مل هورپکی قورههیش بوو ، هه موو جاریک هه ره شه ی کوشتنی له پێغه مبه ری خوا ﷺ نه کرد ، که چیی تازیز فه رمووی : ((بل أنا أقتلك إن شاء الله)) . فه رمووی : إن شاء الله من تو نه کوژم . کاتیک که له جهنگی ئو خوددا پێغه مبه ری خوا ﷺ دای له ملی نوبه ی - که رووشانیکی گه وره نه بوو -

نوبه‌ی نه‌یوت : هەر خو‌ی له مه‌ککه پیم‌ی وت : من تو‌ ته‌کوژم . ده به‌خوا ،
ته‌گەر تیفیکم تی بکات ئەوا ته‌مکوژی ..

سه‌عدی کوری مو‌عادیش - کاتیک که له مه‌ککه بوو - به‌ ئومه‌بیه‌ی کوری
خه‌له‌فی وت : له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بیستروه که نه‌ی‌فه‌رموو ئەوان - واته
موسلمانه‌کان - ته‌تکوژن . ئومه‌بیه زۆر ترسا و بروای کرد ، بۆیه بریاری دا که
هەرگیز له مه‌ککه ده‌رنه‌چیت . به‌لام که له روژی به‌ردا نه‌بوجه‌هل ناچاری کرد له
مه‌ککه ده‌رچی و بکه‌و‌یتته گهل له‌شکری قوره‌یش ، چوو چاک‌ترین وشتری کرسی ،
تا له کاتی لیقه‌ومان‌دا بتوانی له مه‌یدانی جه‌نگ هه‌ل بیت . هه‌تا ژنه‌که‌شی پیتی
وت : نه‌بوصه‌فوان ! نه‌وه تو له‌بیرت چوو‌یه‌وه کاکه‌ی یه‌شربیییت چیی پی‌ وتی ؟
وتی : نا به‌خوا ، ته‌نها ته‌مه‌وی به‌ دوا‌یانا برۆم .

ئه‌مه دوژمنه‌کانی بوون ئاوه‌ها حیساییان بو‌ته‌کرد ، به‌لام هاوه‌لان و
دوستانی ، هه‌ر هه‌موو گیان و چاو و دل‌یان ته‌کرده‌ قوریانی .. دایک و باوکیان
ته‌کرده‌ قوریانی .. نه‌وه‌نده‌یان خو‌ش نه‌ویست ، له میژوودا شتی وه‌ها دووباره
نه‌بو‌ته‌وه .. له ته‌نجام‌دا نه‌و کاره مه‌زنه‌یان له میژوودا ته‌نجام‌دا ، چونکه به
راستی پی‌یان خو‌ش بوو له گه‌ردنی خو‌یان بدری ، به‌لام درکیتک به‌ودا نه‌چه‌قی و ،
نینوکیکی زامدار نه‌بیت .. ته‌مه‌ش به‌ کرده‌وه سه‌لمان‌دیان .. خو‌یان ته‌کرده
قه‌لغان بو‌ پاراستنی ..

له پیشه‌وه باسی نه‌وه‌مان کرد که نه‌و روژه‌ی بت‌په‌رسته‌کان نه‌وه‌نده‌یان له
ته‌بویه‌کر دا هه‌تا به‌ بی‌هوشییی بردیانه‌وه ماله‌وه ، که چاوی کرده‌وه هه‌والی
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پرسیی . تامی هیچی نه‌کرد تا به‌و هیلاکی‌یه چوو
خزمه‌تی و به‌ چاوی خو‌ی دیی وا نازیزه‌که‌ی ساغ و سه‌لامه‌ته .

خوا کو‌مه‌ک بیت له ژیانی مه‌دینه‌دا غیره‌تی هاوه‌لان و خو‌ش‌ویستنی
پیغه‌مبه‌ریان ﷺ به‌ درێژه باس ته‌که‌ین . به‌لام ئیستا ته‌نها یه‌ک نمونه باس
ته‌که‌ین :

ئین عه‌ساکیڕ له سه‌عیدی کوری موسه‌بیه‌به‌وه ته‌خریجی کردوو که وتویه :
یه‌که‌م که‌سیک که له ری‌ی خوادا شمشیری له کیلان ده‌ره‌ینابی زوبه‌یری کوری
عه‌ووام بووه ، خوا لی رازیی بی . نه‌وه‌بوو روژیکیان له ماله‌وه بو‌ خه‌وی
قه‌یلووله راکشابوو ، له ناکاو ته‌م ده‌نگه‌ی به‌رگویی که‌وت : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ

كوژراوه . به پەلە دەرهپەرىي و شمشىرەكەشى لە كىلان دەر كىشا بوو ، لەو كاتەدا پىغەمبەر ﷺ تووشى بوو كە شمشىرەكەى بەرز كەردبوو و ، فەرمووى : « ما لىك يا زبىر ؟ » . فەرمووى : زوبەير ئەوە چىتە ؟ وتى : ئەوە كەوتە بەرگويم كە تۆ كوژراويت . فەرمووى « فما أردت أن تصنع ؟ » . فەرمووى : جا ويستت چىيى بكەى ؟ وتى : بەخوا ويستم دەست بە كوشتارى دانىشتوانى مەككە بكەم و لە كەس نەپرسەموە . پىغەمبەر ﷺ دوغاي خىرى بۆ كەرد .. شايانى باسە كە زوبەير كورپى صفىەى كچى عەبدولموطەللىب بوو ، واتە پوورزاي پىغەمبەرى خوا بوو .
سەھەم : ھەست كەردنى ھاوولان بە لى پەرسراويى :

ھاوولانى پىغەمبەرى خوا ﷺ كە سەرنجى پەيامى ئىسلاميان دا ، لەوە گەيشتن كە ئەم كارە سپاردەيەكى يەكجار مەزنە و ، بەختەوهرىي مرۆفائەتەيى لە ھەردوو ژياندا بەستراوہ بە دىنە پاك و بىگەردەكەى خواوہ . بۆيە زۆر بە پىتويستيان ئەزانى شان بەدەنە بەر زەحمەت و مەينەت و ، باكيان لە ھىچ نەبيت ، ھەتتا ئىسلام بە مرۆفائەتەيى بگەيەنن و ، بە چاك ترين شىوہ ، بۆرەزامەندىي پەروەردگار ، ئەركى سەرشانيان نەنجام بەدن . چونكە ھەر كەسى لەو لى پەرسراويەي قىيامەت تى گەيشت ، ئيتەر ناتوانى خوڤى لە كار كەردن و خزمەت كەردن لا بەدات ، ھەر لەبەر ئەوہى كە سەرنجەمى خوڤادان زۆر ترسانكە و ، ئەو زيانە زۆرەي كە لە مرۆفائەتەيى نەكەوى ، چ لە موسلمانان و چ لە ناموسلمانانىش ، زۆر لەوە زياترە كە يەكئىك يان كۆمەلئىك خوڤان لە مەينەت و سزا لا بەدن .. بە بۆنەي ئەم تى گەيشتنەوہ ھاوولان بوو بوونە خواوہنى و رەيەكى يەكجار بەرز و ، قەناعەتەيان كەردبوو كە مردن لەو پىناوہدا زۆر زۆر ئاسان ترە لە كوڤدان و خوڤادان لە خزمەت ..

چواھەم : ئيمان ھىنان بە قىيامەت :

ئەمىش كاريكى يەكجار گەورەي كەردبووہ سەر دل و دەروونى ئيمان داران ، چونكە يەقەينيان ھەبوو كە دوای مردن زىندوو ئەكرىنەوہ و ، لەبەر دەمى خواي پەروەردگاردا ئەوہستىترين و ، موھاسەبە ئەكرين و ، ئەو رۆژە دلئسۆزان و نىيەت پاكان پاداھتى خزمەتەكەيان وەرئەگرنەوہ و ، سەربەرزىي بۆ سەرفرازانى ئەو رۆژەيە . ھاوولان لەلایەكەوہ بە تەمەي رەھمى خوا بوون و ، لەلایەكىشەوہ لە سزاي سەختى زۆر ئەترسان ، وەك قورئان وەصفيان ئەكات :

﴿يُؤْتُونَ مَاءً آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَهْمٌ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ (المؤمنون: ۶۰)، چونکه نه‌یان زانیی که دنیا به خویشی و ناخویشی‌یه‌وه و ، به نازار و ناز و نیعمه‌تیه‌وه ، له چاو قیامت‌دا ، باله می‌شولیه‌که نازی ، بویه هموو سزا و نازاریکیان به لاوه ناسان بوو و ، باکیان لیئی نه‌بوو .
 بیتجهه : به‌ره‌که‌تی قورئانی پیروز :

له‌و بارودوخه ناهه‌مواره‌ی مه‌که‌دا که هاوه‌لان له‌ژیر سزا و نازاردا نه‌تلانه‌وه ، سووره‌ته‌کانی قورئانی پیروز نه‌هاتنه خواره‌وه و به‌لگه‌ی ریک و پیکیی نیسلامیان نه‌سه‌لماند و ، ناموژگاریی موسلمانانیا نه‌کرد ، هه‌تا دان به‌خویانا بگرن و ، له‌سه‌ر ریبازی خویان دامه‌زراو بن ، چاو له‌ئیمان‌داره پیشینه‌کان بکه‌ن که به‌هیچ شیوه‌یه‌که کولیان نه‌ده‌دا و ، به‌رگه‌ی سه‌خت‌ترین سزایان نه‌گرت .. بو نمونه :

قورئانی پیروز نه‌ی‌دا به‌گوئی ئیمان‌داران‌دا : نه‌ی کومه‌لی ئیمان‌دار ! نه‌گه‌ر به‌تیمان بچنه به‌هه‌شت ، سه‌رنجی موسلمانه‌کانی له‌مه‌و به‌ر بگرن ، که چو‌ن نارپه‌ه‌تی و سزا و نازار به‌شیان بوو .. سه‌رکه‌وتنی خوا نه‌وه‌نده دوا نه‌که‌وت ، خه‌ریک بوو نارام و وزه‌ی ئیمان‌داران ته‌واو ببی ، هه‌تا پیغه‌مبه‌ری مژده‌ده‌ریان به‌سه‌رسورمانه‌وه له‌گه‌ل ئیمان‌داران‌دا پرسیاریان نه‌کرد که سه‌رکه‌وتنی خوا که‌ی دیت ؟ خوی گه‌وره‌ش به‌لیننی نه‌دا که سه‌رکه‌وتنی خوا نزیکه :

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّهِمُ الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَوُزِّلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ؕ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ (البقرة: ۲۱۴).

هه‌روه‌ها قورئانی پیروز به‌سه‌ر سورمانه‌وه پرسیاری نه‌کرد : نایا خه‌لکیی نه‌یانه‌وی تا‌قی نه‌کرینه‌وه و ، له‌سه‌ر دینی خوا سزا و نازار نه‌چی‌و‌ن ، به‌لکو هه‌ر نه‌وه‌نده بلین : ئیمانان هینا ، ئیتر کاری سه‌رشانیا ن ته‌واو بی‌ت ؟ نه‌خیر ، نه‌وانه‌ی پیشی نه‌وان هه‌ر هموو تا‌قیی کراونه‌ته‌وه تا ئیمان‌داران و راستگو‌یان بناسرین و ، دروژن و به‌رژه‌وه‌ندی‌بازانیش هه‌ر بناسرین :

﴿الْمَرْءُ أَحْسَبَ النَّاسِ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامِنًا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ (العنكبوت: ۱-۳) .

لە ھەمان كات دا قورئانی پیرۆز ئەھات و پەرچی ھەلە و نەزانیی كافران و مل ھورانی ئەدایەو و ، قسەى ئەبرین . لە ھەمان كات دا ھەرەشەى لە ئەنجامى ھەلئۆستى خوار و خێچیان ئەكرد و سەرەنجامى كافرانى ئوممەتە پێشینهكانى ئەخستە بەر چاویان و تىتى ئەگەیاندن با ئەوانیش بە تەمای ھەمان چارەنوس بن ، ئەگەر لە كەلى شەیتان دانەبەزن و ئیمان نەھێنن . ھەرۆھا سەر بەرزى دنیا و قیامەتى ئیمان دارانىشى ئەخستە پێش چاویان . ئیتر با باسى خۆشى و رابواردنى بەھەشت بۆ ئیمان داران و خواناسان و ، سەختى و نالەبارى سزا و ئازارى دۆزەخ بۆ كافران و سەرىپچى كەران لەولاشەو بووستن ..

شەشەم : مژدەكانى سەر كەوتن :

ھەرچەندە موسلمانەكان لەو پەرى بى دەستى و كەم ھىزى دا بوون ، بەلام ھەر لە يەكەم رۆژەو ئەو ھيان لا روون بوو كە موسلمان بوون برىتى نىە لە گەياندى سزا و ئازار بۆ موسلمانەكان ، چونكە ئەو سزا و ئازارە تەنھا بۆ تاقى كەردنەو ىە و ھىچى تر .. بەلكو ھاتنى ئىسلام بۆ رزگار كەردنى مرۆفە .. بۆ لەناو بردنى ھەموو بەزم و باوىكى نەفامى ىە .. بۆ ۆرگرتنى دەسەلاتە لە مل ھوران ، تا چاك وىستان كاروبار بە دەست بگرن و ، تىكراى مرۆفایەتى بەسیتەو و ، پەرۆردگار رازى بكرىت و ، بەندەكانى خوا فىرى ئەو بكرىن كە پىوىستە مل كەچىيان تەنھا بۆ خوا بىت ..

قورئانى پیرۆز كە ئەھاتە خوارەو مژدەى سەر كەوتنى ئەدا .. ئەبى چاك وىستان سەر بکەون .. خىر و چاكە ئاواتى مرۆفى بەرپزە .. مرۆفى چاك وىست چارەى زولمى ناوى .. مێژووى مرۆفایەتى برىتى ىە لە زۆران بازى حەق و ناحەق و ، سەرەنجامى ھەمىشە بۆ پىاوچاكانە .

بەلئى ، لە رۆژانى سەختى مەككەدا كە موسلمانەكان گىريان خوار دەبوو ، ئەو ئایەتە ئەھاتنە خوارەو كە باس لە زۆران بازى نىوان پىغەمبەران و گەلەكانىان ئەكەن كە چۆن ئەو بەرپزەئەيان ئازار ئەدان و ، بە درۆيان ئەخستەو ، كەچى لە ئەنجام دا سەر كەوتنى خوا پىشكەش بە خواناسان ئەكرا و ، كافران و زالمانىش سەرشۆر و خەجالت ئەبوون و ، بە سوکى سەريان ئەناىەو و ، سەرزەوى ئەبوو مولى خواناسان ..

ئەم چىرۆكانە ھەردوو لای تى ئەگەياند كە ئەى خواناسان مژدە بىت و ، ئەى كافرانى تىاچوون و سەرشۆرى بەشتانە .

بۆ نمونه : لعم چند نایه تەدا خۆی گەوره باسی ئەو بەلینە ی خۆی ئەکات کە بە ئیمان دارانی داوه ، کە سەربازانی خوا سەرفراز ئەبن و ، خوانەناسانیش دەربازبوونیان بۆ نیه :

﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الِّمَّرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٧﴾ وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٨﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٩﴾ وَأَبْصَرْتُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٨٠﴾ أَفَعِدَّائِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٨١﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٨٢﴾ (الصافات : ١٧٦ - ١٧٧) .

﴿ سَيِّئُهُمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴾ (القمر : ٤٥) .

﴿ جُنْدٌ مَّا هُنَّالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴾ (ص : ١١) .

دەربارە ی کۆچ کەرانیش بۆ حەبەشە ئەفەرموی :

﴿ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبْوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَا جُزْأَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾ (النحل : ٤١) .

کافره کانی مەککە داوایان لە پێغه مبهری خوا ﷺ کرد هەتا چیرۆکی یووسف پێغه مبهریان سەلامی لی بی بۆ باس بکات ، ئەو هه بوو سوورەتی یووسف هات و ، دای بە گویی هەموان دا کە چۆن براکانی یووسف خەجالەت بوون و بەبی دەسەلاتیی گەرانهوه بەر دەست یووسف ، ئەوا هەموو سستم کاریکیش وەها خەجالەت ئەبی ، بە تاییەت دانیشتوانی مەککە کە بە نارەوا سزای ئیمان دارانیان ئەدا و ، ژیانیان لی تال کردبوون .

ههروهها وهک چهرخه کان و شوینه کان ببن بە یەک ، وت و وێژیکی نیوان کافران و پێغه مبهره کانیان بە گشتیی ، باس ئەکات .. کافره کان روو لە پێغه مبهره کانیان ئەکەن و ، دوو ریگیان بۆ دائەنن : یان ئەو هەتا واز لەو دینه بهینن کە بانگهوازی بۆ ئەکەن و ، بگهڕینهوه سەر دینی ئەوسایان ، یان ئەو هەتا لە ولات دەرنه کرین و ، پێویسته ئەو شوینه بەجی بهینن ..

دیاره پێغه مبهران سەلامیان لی بی ناتوانن لە بەر دوو رۆژ ژیان ئەم دنیا یە دەست لە دین هەل بگرن و ، خۆی پەروەردگار پرەنجینن و ، خۆیان خەجالەتی تیامەت بکەن ، لە هەمان کاتیش دا کە مل هوران دەستیان لی ئەو هەشیین و شاربه دەریان ئەکەن ، ئەوان دەسەلاتیکیان نیه ، لەبەر ئەو خۆیان ئەدەنه دەست ئەو خۆایە ی کە ئەوانی بۆ ئەو کارە هەل بژاردوو . لیسه دا سۆزی پەروەردگار

ئەبزوی و ، فریای بەندە گوی پرایەلەکانی ئەکەوی و ، وەحی بۆ پیتغەمبەران دیت و بریاری ناسمان ئاشکرا ئەکات کە سەم کاران تیا ئەچن و ، لە جیتی ئەوان دا خوای گەورە ئیمانداران نیشتهجی ئەکات ، بەو مەرجهی ئیمانداران ترسی خوا و هەرەشە قیامەتیان بە چاکی لە دلدا بیت :

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهَلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ (ابراھیم: ۱۳ - ۱۴).

هەتا پیتغەمبەری خواش ﷺ مژدەى سەرکەوتنى موسلمانانى ئەدا ، بە تايبەت لە وەرزى حەج دا ، وەك مژدەى بەهەشتى ئەدانى ، راستەوخۆ مژدەى دەسلاتى دنياشى پى ئەدان ، كە ئەى فەرموو :

((يا أيها الناس! قولوا: لا إله إلا الله تفلحوا ، وتملكوا بها العرب ، وتسدين لكم بها العجم ، فإذا متم كنتم ملوكاً في الجنة)) . رواه الترمذي .

خەببایى كورى نەرەتتىش مژدەى كەمان بۆ ئەگىریتەوه و ئەلئیت : هاتمە خزمەتى پیتغەمبەر ﷺ كە لە سەبەرى كەعبەدا شانى بەسەر عەباكەىدا دادابوو و ، ئیمەش بە دەست موشرىكەكانەوه زۆر ناپرەحەت بووبووین .. وتم : تیا لە خوا ناپارپیتەوه ؟ ئەویش دانىشت و ، دەم و چاوشى سوور بووبووێوه و ، فەرموى : ((لقد كان من قبلكم ليمشط بأمشاط الحديد ما دون عظامه من لحم وعصب ، ما يصرفه ذلك عن دينه ، وليتمن الله هذا الأمر ، حتى يسير الراكب من صنعاء إلى حضرموت ما يخاف إلا الله . زاد بيان الراوي : والذئب على غنمه . وفي رواية : ولكنكم تستعجلون)) . رواه البخاري : ۱ / ۵۱۰ .

مژدەى سەرکەوتن و ئاسایش و ناشتیی و خوۆش گوزەرانىی .. كەواتە سزا و تازار كاتیین و ، ئەوهەندە ناخايەنن ..

ئەمانە هەندىك بوون لەو هۆيانەى كە بووبوونە ماىەى هیتز و وزە و ورە و دامەزراوى بۆ كۆمەلئى ئیماندار ، خوای گەورە دل و دەروونى ئیمەش وەها دامەزراو بكات ، تا كاری پیرۆزى سەرشانمان ئەنجام بەدین و ، خوای گەورە لە سەرهەرزى دنىا و قیامەت بى بەشمان ئەکات ...^{٢٥٨}

به شی چواردهههههه کوچ کردن بو مه دینه

کوچ کردن ، له راستیی دا کاریکی گران و نارپه حهته و ، مرؤف تاواتی بو ناخوازی ، به لکو پیی خو شه له ولات و مه لبه ندی خو ی دا سه ره ست بی و بحه ویتته وه .. خه ریکی کار و کاسپیی خو ی و بهرژه وه ندی یه کانی بیت . چونکه کوچ کردن بریتی یه له ده ست هه لگرتن له هه موو بهرژه وه ندی یه ک و ، تووش بوونی زهره ر و ، له ده ست چوونی مال و سامان ، به هیوای خو دهر باز کردن به رووت و قووتیی ، تا ناحهزان ده ست به سه ر خانوو به ره و کهل و په ل و زه ویی وزاردا بگرن و ، ده ستیش به سه ر دلایانا به یینن بو دهر په راندنی کوچ کهر .. جاری واش ته بی کوچ کهر له ریگا تیا بچی ، یان تووشی ده ست کورتیی و نه بوونی بیی ، چونکه به ره و دوا روژ و چاره نووسیکی نادیار نه روات و ، نازانی چ مهینه ت و خه م و خه فه تییکی دیتته ری .

هوی کوچ کردنیس نه گه ریته وه بو ته و سزا و نازاره ی که زالمان به ئیمان داره لاوازه کانی ته چیژن و ، ناچار له بهر بهرگه نه گرتن ، ناچار نه بن ولات به جی به یینن و ، چاره پروان بن خوا دهر وویان لی بکاته وه و ، له شوینتیکی ئه مین و ئه مان دا خو یان بییننه وه .

ئه وه بوو ئیمان دارانی مه ککهش له لایه ن قوره یشه وه ته نگیان پی هه ل چنرابوو و ، سزا و نازاریشیان له راده دهر چوو بوو ، بویه هه ندیکیان کوچی یه که می حه به شه یان کرد و ، پاشانیش کوچی دووهه م هه ندیکی تریان کردیان .

دوای ئه وه خوای گه وره کو مه کیی و پشتیوانیی تازه ی نارد . له مه دینه وه ، له هوزی ئه وس و خه زره ج ، ده یان پیاری مه رد و قاره مان هاتن و ، به خه مه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ گه یشتن و ، ئیمانیا ن هیئا و ، بدیعه تیا ن دا و ، به لینی پاراستنی دینی ئیسلامیا ن دا .. به لینیان دا پیغه مبه ر و هاوه لانی وه ک چاویان بیاریژن .. با هه موو دنیا بیته دوژمنیا ن ، ریگای راستیا ن دوزیوه ته وه و ، ده ست به رداری نابن ..

بە بیری كەس دا نەئەھات وەھا بەو شیئوہیہ و بە كۆمەل دانیشتونانی مەدینە ئیمان بەینن و ، لەو ئیمان ھینانەشیان دا ئەوئەندە راستگۆ دەرچن و ، بەو شیئوہ بیئۆینە قارەمان و چاونەترس دەرچن ..

ئەمپۆش لەسەر زەوییدا موسلمانان بیئازن .. ھەموویشی ئەگەرئیتەوہ بۆ گیللی خۆیان .. زۆر و زەبەندە ، بەلام گێژ و خەلەتاو .. ھەر مونافیقیك دوو قسە لئوسى بۆ كۆردن خیرا شوینی ئەكەون و ، پێشەواى خەم خۆر و نەخشەكیش ناناسن .. ئیمامی رەببانی نادۆزنەوہ .. بەلام ھاكا رەھمی خویان فریا كەوت و ، دەرئوی لى كۆردنەوہ و ، گەرئەوہ سەر راستە شەقام و ، كەوتنەوہ گەل قافلەى ئیمان و ، وازیان لە دروشمە ساختە دەستبەرەكان ھینا .. ھاكا خۆای بەسۆز ھۆی رزگاریی بۆ ناردن ، دیارە دواى خۆچاك كۆردن ، كە شیواى یارمەتیى خوا بن ..

بەلى ئیمان دارانى مەككە خوا دەرئوی لى كۆردنەوہ .. چونكە قۆتاغى پەرورەدى مەككەیان تەواو كۆردبوو و بووبونە خاوەنى ئیمان و تەقوايەك كە شیوا بن ببنە ھەلگى قورئان و ، پێشەواى موسلمانان .. ئەم ئیمان دارانە خۆای گەورە بۆ دلسۆزی بەوہفای بۆ گەیاندن تا لە مەدینەدا بناغەى دەولەتیكى ئیسلامیى دا بەزیتن ..

بۆ ئەم كارە ئیش و نازاریكى زۆر بە بت پەرستەكانى مەككە گەشت و ، زۆریان بەلاوہ گران بوو دینی ئیسلام لە مەدینەدا بنكەى ھەبیت ، بۆیە زیاتر لە جارن سزا و نازارى موسلمانەكانیان ئەدا و ، بە تەواوہتیى تەنگیان پى ھەل چنن ، بۆیە جگە لە كۆچ كۆردن ھیچ چارەبەكى تریان بۆ نەمابوویەوہ ..

لە لایەكەوہ مەككە ، بە بۆنەى دژایەتیى قورەیشەوہ ، كەلكى ئەوہى پێوہ نەمابوو ئیسلامى تیدا بلاو بکۆرتتەوہ و ، ئەوہى تیدا مابوویەوہ بە ھیچ شیئوہیەك بیری لە موسلمان بون نەئەكۆردەوہ .. لەولاشەوہ ئیمان داران ، لە مەدینەدا خوشك و بۆراى چاکیان دەست كەوتبوو و ، بە كۆمەل ئیمانیان ئەھینا و ، چاوەرئ ئەكرا كە مەلئەندیكى بیئۆینە لى دروست بى بۆ گەشەكۆردن و بلاو بوونەوہى ئیسلام .. بۆیە ، سەرەپای نازار و سزاش ، پئویست بوو مەدینە لە بری مەككە بکۆرتتە مەلئەندى پەخشی بانگەوازی قورئان ..

ھەموو جارئ كە قورەیش سزای موسلمانەكانیان ئەدا ، موسلمانەكان ھاواریان ئەبەردە بەر پێغەمبەرى خوا ﷺ تا چارەبەکیان بكات . ئەویش بە سنگى فراوانەوہ

ناموژگاری ته کردن ، تا دان به خوځان دا بگرن و په له نه کمن ، تا خوا دهر وویان لی بکاته وه ..

نه وه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ له خهوی دا نه وهی دیت که له مه ککه وه کوچی بو ولاتیک کردبوو که دارخورمای تیدا بوو . ظمنیشی بو نه وه رویشت که نه وولاته یه مامه یان هه جهر ^{٢٥٩} بیت ، پاشان بوی دهر کهوت که نه و شوینه مه دینه . له سه حیچی بوخاریی دا هاتوه که پیغه مبهر ﷺ فرموویه : ((اریست دار هجرتکم ذات نخل بین لابتن)) . وهما الحرتان . فرموویه : نه و شوینه مپیشان دراوه که کوچی بو نه کمن ، ولاتیکه دارخورمای هیه و کهوتوته نیوان درو (لابه) یان (حدره) وه ، که بریتین له زهوی یه که به بهردی رهشی کلور داپوشراییت .

دوای بینینی نه م خه وه پیغه مبهری خوا ﷺ به شادمانی یه وه هاته دهر وه ناو هاوه له کانی و فرمووی : ((قد اریست دار هجرتکم وهی یثرب ، فمن اراد ان یخرج فلیخرج إليها)) . فرمووی : نه و شوینه مپیشان دراوه که کوچی بو نه کمن ، یه ثریبه . جا کی پیی خو شه با کوچ بکا بزی . ههروه ها فرمووی : ((ان الله عز وجل قد جعل لکم إخواناً وداراً تأمنون بها)) . فرمووی : خوی گه وره برا و مه نرلی باشی بو گه یاندون تا تیا یا به نه مینی بجه سینه وه .

نه م ماوه دانهی پیغه مبهری خوا ﷺ زور به دللی هاوه لان بوو ، چونکه ساله های سال بوو به دهست قوره یشه وه گیران خوارد بوو ، بویه خیرا دهستیان دایه کوچ کردن .. هندی به ناشکرا وه که عومهر و هاوه لانی و نه بوسه له مهی کوری عه بدولته سدی مه خزومیی و ، هندی کیش به نهیسی که نه وانه بی کس و بی دهسته کان بوون ، له لاواز و بنده کان وه که صوهیب و ، زوریکیش له وانهی که کوچیان بو حبه شه کردبوو ، گه رانه وه مه ککه و ، پاشان له ویه بو مه دینه کوچیان کرد .

جا نه گهر له کاتی نه م کوچ کردنه ورد ببینه وه ، نه و بو مان دهر نه که وی که دوای به یعتی یه که می عه قبه و ، سالتیک پیش به یعتی دووه می عه قبه

^{٢٥٩} یه مامه : ناوچه یه که له نه جلی دور که می عه ربیی و ، هه جرش : ناوچه یه که له بحرین و ، ولاتی هوزی عه بدولقه یس ه ، که بو موسلمان بوون پیش هه مو ناوچه کانی تر کهوتن .

بووه، ئه‌ویش به پیتی چیرۆکی کۆچ کردنی ئه‌بوسه‌له‌مه و ئوم‌سه‌له‌مه‌ی هاوسه‌ری که له‌مه‌و دوا باسی لێوه نه‌که‌ین .

ئه‌م کۆچ کردنه گه‌وره‌ترین سه‌رکه‌وتن و ده‌ست‌که‌وت بوو بۆ موسلمانانه چه‌وساوه‌کان ، تا نیشتماننیکیان هه‌بێ و بێ‌خه‌م خواپه‌رستیی تیا ئه‌نجام بده‌ن و ، له‌وێشه‌وه بانگه‌وازه‌که‌یان بلا‌و بکه‌نه‌وه .

موسلمانانه‌کان به‌وپه‌ری چوست و چالاکی‌یه‌وه ده‌ستیان به کۆچ کرد ، که‌چی موسهریکه‌کانی مه‌که‌که هه‌ولیان ئه‌دا بیان‌گێرنه دواوه ، چونکه هه‌ستیان به مه‌ترسیی نه‌کرد .. نه‌گه‌ر موسلمانانه‌کان له شوینیک‌دا بنکه‌یه‌کیان بۆ دابه‌زری ، هه‌یز په‌یدا نه‌که‌ن و مه‌که‌که‌یان له ده‌ست وه‌رته‌گرنه‌وه .

یه‌که‌م که‌سیک که کۆچی بۆ مه‌دینه کرد ، ئه‌بوسه‌له‌مه‌ی کورپی عه‌بدولنه‌سه‌د بوو ، ^{٢٦٠} ئه‌مه‌ش سالیکی پێش به‌یعه‌تی دووه‌می عه‌قه‌به ، که ئه‌وه‌بوو له حه‌به‌شه‌وه گه‌را‌بوویه‌وه مه‌که‌که و ، دانیشتوانی مه‌که‌که نازاریان ئه‌دا . جا که بیستی وا ئه‌نصار موسلمان بوون و ، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ ریگه‌ی داوه هاوه‌لانی کۆچ بکه‌ن بۆ مه‌دینه ، ئه‌و یه‌که‌م که‌س خۆی ناماده کرد ، تا له‌گه‌ڵ ئوم‌سه‌له‌مه‌ی هاوسه‌ری و سه‌له‌مه‌ی کورپیان ده‌رچن . ژن و کورپه‌که‌ی سواری وشتریک کردن و ، جلوه‌ی وشتره‌که‌ی گرت به ده‌سته‌وه . کاتیکی چهند پیاویکی نه‌وه‌ی موغیره‌ی کورپی عه‌بدوللا - که که‌س و کاری ئوم‌سه‌له‌مه‌ی هاوسه‌ری و ئامۆزای بوون - به‌م شیویه‌ چه‌وانیان پێ‌که‌وت ، هه‌ستانه‌وه بۆی و وتیان : وا خۆتت بۆمان چار ناکریت ، نه‌ی ئه‌م هاوسه‌ره‌ت ، له پێناوی چی‌دا لێت بگه‌رێن بیه‌ی به ولات‌دا؟ جلوه‌ی وشتره‌که‌یان لێ‌سهند و ، ئافره‌ته‌یان له ده‌ست دارنی . ئه‌بوسه‌له‌مه به ته‌نیا خۆی رویشت و هاوسه‌ره‌که‌ی و منداله‌که‌یان لێ‌سهنده‌وه .

نه‌وه‌ی عه‌بدولنه‌سه‌دیش - خزمه‌کانی ئه‌بوسه‌له‌مه - له‌ولاوه توورپه‌ بوون و وتیان : به‌خوا ، مادام ئێوه ژنه‌که‌تان له کورپه‌که‌مان سهندۆته‌وه ، ئێمه‌ش ناهیلین مناله‌که‌مان له‌لای ئه‌و بێنیتته‌وه . ئه‌وه‌بوو هه‌ردوو لا سه‌له‌مه‌یان راته‌کیشا ،

^{٢٦٠} نه‌بوسه‌له‌مه‌ی برای شیریی پێغه‌مبه‌ری خوا بووه ﷺ ، که شوه‌بیه‌ی که‌نیزه‌کی ئه‌بوله‌هه‌ب شیریی به هه‌ردووکیان دابوو . هه‌روه‌ها پوورزایشی بوو ، واته کورپی به‌رپه‌ی کچی عه‌بدولموطه‌لیب بوو و ، یه‌کیکیش بووه له‌وانه‌ی که زوو به زوو موسلمان بوون و ، له موسلمانانه دامه‌زراوه‌کان بووه .. له سه‌رده‌ی سالی چواره‌می کۆچی‌دا دوا‌ی جه‌نگی ئرحود شه‌هید بووه .

ههتا دهستی له جی چوو و ، سه‌ره‌نجام نه‌وهی عه‌بدولنه‌سه‌د مناله‌که‌یان برده‌وه لای خۆیان و ، نه‌وهی موغیره‌ش ئوم سه‌له‌مه‌یان لای خۆیان به‌ند کرد . هه‌م له می‌رده‌که‌ی و هه‌م له کورپه‌که‌یان کرد .. نه‌بوسه‌له‌مه‌ش له‌به‌ر خاتری دینه‌که‌ی ژن و منالی به‌جی هه‌شتن و به‌ره‌و مه‌دینه‌ که‌وته ری ، گه‌یشته‌ قه‌باء و له‌وی نیه‌شته‌جی بوو تا نه‌وه‌بوو دوا‌ی سالیك ژنه‌که‌ی گه‌یشته‌ لای .

ئوم سه‌له‌مه‌ش هه‌موو روژتیک ، هه‌تا نزیکه‌ی سالیك ، له‌ ما‌ن ده‌رنه‌چوو ده‌شت و ، هه‌تا ئیواره‌ نه‌گه‌یا بو دارنینه‌ی می‌رده‌که‌ی و مناله‌که‌ی لیتی .. تا نه‌وه‌بوو پیاوی له‌ نامۆزاکانی به‌ لایا تیپه‌ری و ، سه‌رنجی دا نه‌و به‌سته‌زمانه‌ چهنده‌ خه‌م‌باری وێران‌بوونی هه‌یلانه‌که‌یه‌تی ، نه‌وه‌بوو سۆزی بۆی جوولا و به‌زه‌یی پیا‌یا هاته‌وه و چوو بۆ لای که‌س و کار‌ی و ، پێی وتن : نه‌وه‌ بۆچ‌واز له‌وه‌ژاره‌ ناهه‌ینن تا به‌جیت بۆ لای می‌رده‌که‌ی ؟ هه‌م له‌ می‌رده‌که‌ی و هه‌م له‌ مندا‌له‌که‌ی دا‌برتان کردوه .

که‌س و کار‌ی نه‌رم‌بوون و ، به‌ ئوم سه‌له‌مه‌یان راگه‌یان‌د که‌ نه‌گه‌ر بیه‌وی ب‌روات بۆ لای می‌رده‌که‌ی ری لێ ناگرن . له‌ هه‌مان‌کات‌دا نه‌وه‌ی عه‌بدولنه‌سه‌دیش سه‌له‌مه‌یان گه‌ی‌را‌یه‌وه‌ بۆی و ، ئوم سه‌له‌مه‌ کۆچی کرد بۆ مه‌دینه ..

ئوم سه‌له‌مه‌ نه‌لیت : سواری وش‌تره‌که‌م‌بووم و ، سه‌له‌مه‌ی کورپه‌شم خسته‌ کۆشم و ، به‌ره‌و لای می‌رده‌که‌م له‌ مه‌دینه‌ که‌وته‌ ری و ، هه‌یج که‌سه‌یشم له‌گه‌ل‌دا نه‌بوو . وتم : هه‌ر که‌سم تووش بوو له‌گه‌لیان شه‌رۆم هه‌تا نه‌گه‌مه‌ لای می‌رده‌که‌م . که‌ گه‌یشتمه (ته‌نعیم)^{٢٦١} تووشی عوشمانی کورپه‌ی طه‌له‌ی کورپه‌ی نه‌بو‌طه‌له‌ له‌ نه‌وه‌ی عه‌بدوددار بووم و ، وتی : نه‌ی کچی نه‌بو‌ئومه‌یه‌ بۆ کوی شه‌رۆیت ؟^{٢٦٢} وتم : نه‌چم بۆ مه‌دینه‌ بۆ لای می‌رده‌که‌م . وتی : نه‌ی که‌ست له‌گه‌ل‌دا نیه‌ ؟! وتم : نه‌ به‌خوا ، جگه‌ له‌ خوا و له‌م کورپه‌شم ، که‌سم له‌گه‌ل‌دا نیه‌ . وتی : به‌خوا به‌ جیت ناهه‌لم . جله‌وی وش‌تره‌که‌ی گرت و به‌ په‌له‌ که‌وته‌ ری .

ده‌ به‌خوا هه‌رگه‌ز له‌ناو عه‌ره‌ب‌دا نه‌که‌وتوو‌مه‌ته‌ گه‌ل هه‌یج که‌سه‌یک که‌ له‌و به‌ری‌تر بیه‌ت . کاتیک که‌ نه‌گه‌یشتینه‌ مه‌نزل بۆ پشوودان ، وش‌تره‌که‌ی پسی چۆک

^{٢٦١} شوینیکه‌ نه‌که‌وتنه‌ ئیوان مه‌که‌ه و سه‌ره‌ف که‌ دوو فه‌رسخ له‌ مه‌که‌هوه‌ دووره .

^{٢٦٢} ئوم سه‌له‌مه‌ ناوی هه‌ندی کچی نه‌بو‌ئومه‌یه‌ی کورپه‌ی موغیره‌ی مه‌خزوومی‌یه ، که‌ نامۆزای خالی‌دی کورپه‌ی وه‌لیدی کورپه‌ی موغیره‌یه ، هه‌روه‌ها نامۆزای نه‌بوسه‌له‌مه‌ی می‌رده‌شی بوو .

ئەدا ، پاشان خۆى دورر ئەكەوتەوۋە ، تا كە من دانەبەزىم و وشترەكەى دورر ئەخستەوۋە و كەل وپەلەكەى دانەگرت و وشترەكەى بە درەختىكەوۋە ئەبەستەوۋە و خۆىشى ئەچوو بۇ ژىر دارىكى تر و لە ژىريا پال ئەكەوت . كە كاتى رۆىشتىنىش ئەھات ، ھەل ئەستا وشترەكەى گورج ئەكردەوۋە .. پاشان لىم دورر ئەكەوتەوۋە و ئەىوت : سوارى وشترەكە بىبە . كە سوار ئەبووم ئەھات و جلەوى وشترەكەى ئەگرت و راي ئەكىشا ھەتا مەنزلىكى تر ..

بەم شىۋەىبە ھەتا گەياندىمىبە مەدىنە كە چارى بە گوندى نەوۋەى عەمرى كورپى عەوف كەوت لە قەباء ، وتى : مىردەكەت وا لەم گونددەا و ، بە پشتوانىبى خوا بچۆرە ناوۋەوۋە .. نىتر خۆى گەرايەوۋە بۇ مەككە ..

ھەموو جارئى ئومسەلەمە ئەىوت : بەخوا پى نازانم ھىچ بنەمالەبەكى ئىسلام ئەوھىان تووش بوۋىبى كە تووشى ئالى ئەبوسەلەمە بوۋە و ، ھەرگىز ھىچ ھاوھلىكىشم نەدىۋە لە عوئمانى كورپى طلخە^{۲۶۳} بەرپىزتر بوۋىت .

لىرەدا وا چاكە سەرغىچكى نەم رەوشتە بەرزە بەدەين كە عوئمانى كورپى طلخە ئەىنوئىنى .. بە مەرجى ئەمە ھىشتا موئلمان نەبوۋە ، كەچىبى غىرەتى قىبول ناكات ئافرەتىكى بەرپىز و خانەدان ئەو بىبابانە چۆلە لەگەل كۆرپەكەىدا بەگرتتە بەر .. ئەو بۇ كارى خۆى رىتى لەو شوئىنە ئەكەوى ، كەچىبى برىار ئەدا پىنچ سەد كىلۆمەتر رىگا برىت تا ئەو ئافرەتە بگەىنەئىتە شوئىنى خۆى و ، ئەوسا بە دوای خۆىدا ئەگەرپىتەوۋە .. ئەمە ھىشتا موئلمان نەبوۋە و ، بە خزمەتى قورشان نەگەىشتوۋە ، وا ئەوئندە بەرپىزە ، خەم خۆرە و ، بەزەبى بە مرۆقى لاوازدا دىتەوۋە ، ئەى داخۇ دوای موئلمان بوونى چ پىاۋىكى لى دەرچوۋى ؟

بە داخەوۋە ئەمپرۆ رەوشتى مرۆقايەتىبى زۆر دابەزىۋە .. لە ھەموو سەرزەۋىبىدا ، ئەوانەى فىل باز و دەست برن بوونەتە ھەئسوورپىنەرى سىياسەتى گەلان و ، درۆكردن و چاۋبەست كردن و ، بەرزكردنەوۋەى دروشمى ساختە و گزىبى كارىبى ، ئەوپەرى نازايەتىبە بە لايانەوۋە . نىتر لە دزىبى و جەردەبىبى و تالان و برۆ و ، خوئىن مژىنى گەلە چەساۋەكان و ، قىركردىيان بە شىۋازى جۆراۋجۆر ھەر مەپرسە ..

^{۲۶۳} عوئمانى كورپى طلخە دوای پەيمانى حودەبىبە موئلمان بوۋە ، لە مانگى سەفەرى سالى ھەشتەمدا كۆچى بۇ مەدىنە كىردوۋە . ئەوۋبىرۇ طلخەى كورپى نەبوطلخەى باۋكى و ، عوئمانى كورپى نەبوطلخەى مامەى و ، ھەرسى براكەشى : حارىث و كىلاب و موسافىع لە جەنگى ئوئوددا بە دەستى موئلمانەكان كوژرا بوون .

دوای نه بوسه له مه ، عامیری کورپی ره بیعه که هاو په یانی نه وهی کورپی که عب بو ، له گه ل له یلای کچی ته بوحه تمی هاوسه ری دا کۆچیان کرد بۆ مه دینه ..
 تیمام (ابن عبد البر) وتوویه : له یلا یه کهم نافرته تیکه که گه یشتیتته مه دینه ، واته کۆچی کردبئی بۆ نه وی . به لآم مووسای کورپی عه قبه و توویه : یه کهم نافرته تیکه که کۆچی کردبئی ئوم سه له مه یه و ، هر یه که به باریک دا .. ئوم سه له مه یه کهم نافرته تیکه که به نیازی کۆچ کردنه وه بۆ مه دینه ده رچووبی و ، گه ر خزمه کانی له و کۆچه ی قه ده غه یان نه کردایه ، یه کهم نافرته ئه و نه گه یشته مه دینه . له یلاش یه کهم نافرته که گه یشتوتته مه دینه ..

دوای نه وه موسلمانان یه که له دوای یه که ده ستیان دایه کۆچ .. نه وه بوو موضعه بی کورپی عومه یر و عه بدوللای کورپی ئوم مه کتوم هه ردووکیان کۆچیان کرد و ، قورئانیشیان فیری نه نصار نه کرد . ههروه ها بیلالی کورپی ره باح و ، سه عدی کورپی نه بو وه ققاص خوا له هه موویان رازی بی کۆچیان کرد ..
 بوخاریی له سه حیه که ی دا به سه نه دی خوئی له به رانی کورپی عازیب وه ریوایه تی کردوه که و توویه : یه کهم که سیک له کۆچ که ران که گه یشته لمان - له ریوایه ته که ی حاکم دا نه مه ی بۆ زیادکراوه (له نیکیلی دا) - موضعه بی کورپی عومه یر و کورپی ئوم مه کتوم بوون .

پاشان نه وه ی جه حش یش کۆچیان کرد : عه بدوللای کورپی جه حشی کورپی ره ییابی نه سه دیی ، که نه چیتته وه سه ر نه سه دی کورپی خوزه یه ی هاو په یانی نه وه ی ئومه ییه ی کورپی عه بدشه مس ، مال و مندالی هه ل گرت ، له گه ل نه بوئه جمه د ، عه بدی کورپی جه حش ی برای ، ^{٦٦٤} که پیاویکی نابینا بوو ، به لآم به بی نه وه ی که سیک ده ستی بگری سهرانسهری مه که که نه گه را و ، شاعیریش بوو و ، فاریعه ی کچی نه بوسوفیانی کورپی حه رب هاوسه ری بوو .

ههروه ها له نافرته تانیشیان زه ینه بی کچی جه حش و ، حه منه ی کچی جه حش ، هاوسه ری موضعه بی کورپی عومه یر و ، ئوم حه بیبی کچی جه حش هاوسه ری

^{٦٦٤} کورانی جه حش سیان بوون : عه بدوللا و ، عه به بدوللا و عه بد . له پیته وه باسان کرد که عه به بدوللا له گه ل ئوم حه بیبه ره مله ی کچی نه بوسوفیانی هاوسه ری دا کۆچی بۆ حه به شه کرد و له وی وازی له نیسلام هیتنا و چوه سه ر دینی گاوران و له وی مرد . عه بدوللاش له جه نگی ئوحووددا شه هید بوو . عه بدیش ماوه یه کی زۆر ، ته مه نئى به سه ر برد . نه مانه هه رسیکیان کورپی ئومه یه ی کچی عه بدولوطه لیلین ، واته پورزای پیغه مبه ری خوان

عەبدورپەرەھمانى كوپرى عەوف ، كۆچيان كورد . بەمە مائى نەۋەي جەحش بە ھۆي كۆچ كوردنەۋە داخرا ، كە ئەۋەبوو عوتبەي كوپرى رەببە و ، عەبباسى كوپرى عەبدولمۇطەللىب و ئەبوجەھلى كوپرى ھېشام لەۋتە تېپەرېن كە نيازىان بوو سەر كەون بۇ لاي ژوروروى مەككە ، عوتبە سەيرى مائەكەي كورد ، چۆل و ھۆل بوو و كەسى تېدا نىە . كە بەو شىۋە بىنىي ھەناسەيەكى ھەل كېشا و پاشان وتى :

كل دار وان طالت سلامتھا يوما سندر كھا النكباء والحب

ئەلئيت : ھەموو خانوويەك نەگەرچىي ماۋەيەكى زۆر سەلامەت و بىۋەي بىت ھەر رۇژئك ئەبىت ويران بىت .

پاشان وتى : خانوۋەكەي نەۋەي جەحش چۆل و ھۆل بوو .. ئەبوجەھلىش بە عەبباسى وت : ئەمە كارى برازاكەتە .. كۆمەلمانى پەرتەۋازە كورد و ، كارمانى پەرت و بلاۋ كورد و لە يەكى پچراندىن .

ئەۋەبوو ئەبوسوفيانى كوپرى حەرب ھەلمەتى دابوو و خانوۋەكەي نەۋەي جەحشى داگير كوردبوو .. و تراۋىشە كە فرۇشتىبوۋى بە عەمىرى كوپرى عەلقەمەي عامىرىي . كاتى كە ئەم ھەۋالە بە عەبدوللاي كوپرى جەحش گەيشت و ، ئەۋىش بۇ پىغەمبەرى خۋاي ﷺ باس كورد ، فەرموۋى : ((ألا ترضى يا عبدالله أن يعطيك الله بها داراً في الجنة خيراً منها ؟)) فەرموۋى : عەبدوللا ! ئايا رازىي نابى خۋاي گەۋرە لە جياتى ئەو خانوۋەت لە بەھەشتدا خانوۋەيەكى لەۋە چاكترت پى بېخشى ؟ وتى : بەلى . فەرموۋى : ((فذلك لك)) .

كاتىكېش كە فەتى مەككە كرا ئەبوئەھمەد ، عەبدى كوپرى جەحش چوۋە خزمەتى پىغەمبەرى خۋا و باسى خانوۋەكەي خۇيانى بۇ كورد ، تا بېگېرېتتەۋە بۇيان . بەلام پىغەمبەرى خۋا ﷺ پەلەي بۇ نەئە كورد . خەلكىي وتيان : ئەبوئەھمەد ! پىغەمبەرى خۋا ﷺ پىي ناخۇشە باسى شتىك بكن كە لە پىناۋى خۋادا لىتان سەندراۋە . نىتر ئەبوئەھمەد باسى خانوۋەكەي نەكورد ، بەلام دەربارەي كۆچ كوردنى نەۋەي جەحش قەسىدەيەكى جوانى ھۇنىۋەتەۋە .

پاشان موسلمانان دەستە دەستە كۆچيان كورد .. ئەۋەبوو نەۋەي غەنى كوپرى دوودان كە بە چاكىي دەستيان بە ئىسلامەۋە گرتبوو ، ھەر ھەموويان ، بە ژن و بە پياۋۋە كۆچيان كورد بۇ مەدېنە . كە ئەمانە پياۋەكانيان بوون : عوكاشەي كوپرى موحصەن و شوجاع و عوقبەي كوپرانى ۋەھب و ، تەربەدى كوپرى حومەيىرە

و ، مونقیزی کورپی نه باته و ، سه عیدی کورپی ره قیش و ، موحرریزی کورپی نه ضله و ، یه زیدی کورپی ره قیش و هی تریش .

له نافرہ تانیشیان : جو ذامه ی کچی جندهل و ، نوم قه یسی کچی حیصن و ، نوم هه بیبی کچی سومامه و ، نامینه ی کچی ره قیش و ، سه خبره ی کچی ته میم کۆچیان کرد .

پاشان عومهری فارووقیش خوی لئی رازی بی کۆچی بو مه دینه کرد ..
 نه وه بوو له گه ل عه بیاشی کورپی نه بو ره بیعه و ، هیشامی کورپی عاصی کورپی وائیلی سه همیی ، ریک که وتن له شوینیک که ده میل له مه که وه دوور بوو یه کتری بیسن و ، به یه کتری یان وت : هه ر کامان سه بینه نه هات نه وه به ند کراوه ، با نه و دوو هاوه له که ی نه وه ستن و برۆن .

عومهر نه فهرموئ : نه وه بوو من و عه بیاشی کورپی نه بو ره بیعه بو سه بینه گه یشتینه نه و شوینه و ، هیشام به ند کرا و ، هه و لیان له گه لیا دا تا له دین وه ریان گیرا ..

ئین عه ساکیر و غه یری نه ویش له نیمام عه لی یه وه خوا لئی رازی بی ته خریمان کردوه که فهرموویه : بی نازانم هیچ موهاجیریک به ناشکرا کۆچی کرد بی جگه له عومهری کورپی خه ططاب ، نه وه بوو که ویستی کۆچ بکات شمشی ره که ی کرد به لا تنیشتیا و ، تیر و که وانه که ی کرده شانی و ، چند تیریکی له تیردانه که ی دهره ینا و گرتنی به ده ستیه وه و ، دارده سته که شی به قه دیه وه هه لواسیی و ، به ره و که عبه که وته ری و ، پیاوما قولانی قوره ی شیش له په نای دا بوون ..

حه وت جار ته وافی که عبه ی کرد و ، پاشان هاته مه قام و دوو ره که عت نوئری به جی هینا ، پاشان یه که به یه که هاته سه رسهری نه لقه کان و به خه لکه که ی فهرموو : نه م ده م و چاوانه ناشیرین بن .. جگه له م لووتانه ش خوا هیچ لووتیک نه چه قینی به خۆل دا .. کئی نه یه وئ دایکی رۆله رۆی بو بکات ، یان منداله کانی هه تیبو بخت ، یان هاوسه ره که ی بیوه ژن بخت ، با له و دیوی نه م شیوه وه چاوم پیی بکه وئ . جگه له کۆمه لیک موسلمانانی لاواز ، که خۆی ری نشان دابوون ، هیچ که س نه ی وئرا شوینی بکه وئ .. نیتر که وته ری و ، هه ندی له که س و کار و

خزمانی و ، هه ندی له موسلمانه بی ده سه لاته کاتیش له گه لیا کۆچیان کرد ، تا نهو بیان پارێزیت ..

ئه م گه شته ی عومهری فارووق نزیکه ی بیست پیاوی له گه لدا بوو ، که له وانه : زهیدی کورپی خه ططاب و ،^{٢٦٥} عه بیاشی کورپی نه بو ره بیعه و ، عه مر و عه بدو للائی کورپانی سورا قه ی کورپی مو عته میری عه ده ویی و ، خونه بیسی کورپی خو ذافه ی سه همی و ،^{٢٦٦} سه عیدی کورپی زهیدی کورپی عه مر ی کورپی نو فه یلی ئامۆزای عومهر و ، میژدی فاطیمه ی خوشکی و ، واقیدی کورپی عه بدو للائی ته میمی ، که ها په یمانیان بوو و ، خو ولیی کورپی نه بو خو ولیی و ، مالیکی کورپی نه بو خو ولیی ، که هه ردو وکیان ها په یمانیان بوون و ، هه ر چوار کورپه که ی به کیریش : نیاس و ، عاقیل و ، عامیر و ، خالید .

ئین ئیسحاق ته نها ئه م سیانزه که سه ی ناو بر دوون . حافیظ ئین حه جدریش له ((الفتح)) دا وتویه : له وانیه ئه وان ی تر شو ئینکه وته یان بوو بن . نه وه بوو عومهری سه ردارمان و نه وانه ی که له گه لیا بوون و ، ها په یمانه کانیان له نه وه ی سه عدی کورپی له یث لای ریفاعه ی کورپی عه بدو لمونذیری نه وه ی عه مر ی کورپی عه دف له قبا عه دابه زین .

که گه یشتنه مه دینه نه بو جه هلی کورپی هیشام و حاریشی برای هاتن بۆ مه دینه بۆ لای عه بیاشی کورپی نه بو ره بیعه ی ئامۆزایان و برای دایکی یان .^{٢٦٧} ئه مه ش له کاتی که دا بوو که پیغه مبه ری خوا ﷺ هیشتا له مه که که دا بوو .

^{٢٦٥} زهید برای عومهره و ، له ویش به ته مه ن تره و ، پێش نه ویش موسلمان بووه . به شداریی به در و غه زا کانی کردووه و ، له جهنگی په مامه دا ، له سالی دوانزه هه می کۆچی دا ، که نالای موسلمانه کانی هه ل گرتبوو ، شه هید بووه و ، عومهر په کجار بۆی خه مبار بوو و ، نه شی فه رموو : نهو بۆ هه ر دوو کاره چاکه که پێشم کهوت : پێش من موسلمان بوو و پێش منیش شه هید بوو .. کاتیکیش که مو ته میمی کورپی نو وه بیره له شیعه ره کانی دا شیوه نی بۆ مالیکی برای کرد ، که له جهنگی موسلمانه کان دا به هه ل گه را وه یی کورژا بوو ، عومهر پێی فه رموو : نه گه ر منیش شیعه م بزانی بایه نه وا ، بهو شیوه ی که تۆ شیوه نی برا که ت کرد ، منیش شیوه نی برا که م نه کرد . مو ته میم له وه لام دا وتی : نه گه ر برا که ی منیش له سه ر نهو ری بازه بر دایه که برا که ی تۆ له سه ری مردووه ، شیوه م بۆ نه ته کرد . عومهر فه رموو : هه یج که سه به وینه ی ئه م دل دانه وه یه ی تۆ دلی نه دا وه ته وه .

^{٢٦٦} زاوا ی عومهر بووه ، واته میژدی حه ففه ی کچی عومهر و ، له جهنگی به در دا شه هید بووه ..

^{٢٦٧} نه بو ره بیعه ناوی عه مره و نازناویشی (ذوالرحمن) بووه ، واته خاوه نی جو ته ره مه که ، کورپی مو غه ری و ، کورپی عه بدو للائی ، کورپی عومهری ، کورپی مه خو وومی قوره یشی یه . واته عه بیاشیش ئامۆزای خالیدی کورپی وه لیده .

ئەبوجەھل رووی کردە عەبیاش و پیتی وت : دایکت نەزری کردووہ کہ سەری شانە نەکات و ، نەچیئە بەر سەبەر ھەتا تۆ نەبینیت . ئەویش بەزەیی بە دایکی دا ھاتەوہ . عومەر پیتی فەرموو : بەخو ، ئەمانە ئەیانەوێ لە دین و ەرت بگێرن ، ئاگات لە خۆت بێ . بەخو ئەگەر ئەسپی نازاری دایکت بەن ناچار ئەبێ سەری شانە بکات و ، گەر گەرماي مەککەش زۆری بۆ ھینا ناچار ئەبێ بچیئە بەر سەبەر . عەبیاش وتی : ناھیلّم سوینەکەي دایکم بکەویت و ، لەویش ھەندی سامانم ھەيە وەری ئەگرم . عومەر پیتی فەرموو : بەخو خۆیشت ئەزانیی کہ من لە ھەموو قورەیش سامانم زیاترە ، جا نیوہی سامانەکەم بۆ تۆ ، بەلام مەچۆ لەگەڵیان . عەبیاش بە گوێی عومەری نەکرد و بریاری دا لەگەڵیان بگەریتەوہ مەککە . عومەر فەرمووی : کہ ھەر وات کرد ، دەي و شترەکەي من ببە لەگەڵ خۆت دا ، و شترێکی رەسەنی گوێپایەلە ، سواری ببە و ، گەر گومانە لییان کرد بە و شترەکە خۆت رزگار بکە .

عەبیاش سواری و شترەکەي عومەر بوو و لەگەڵیان کەوتە ری . لە نیوہی ری دا ئەبوجەھل وتی : کورپی برام ، بەخو ، ئەم و شترەم ری نابری ، ناکری ئەو و شترەي خۆتم بەدەیتی سواری بم ؟ وتی : بەلی . عەبیاش و شترەکەي چۆک پی دا ، ئەوانیش ھەردووکیان و شترەکانی خۆیان چۆک پی دان ، تا بیان گۆرەنەوہ . کہ عەبیاش دابەزییە زەویی ، ھەردووکیان ھەلمەتیان دابی و ، قۆل بەستیان کرد ، ھینایانەوہ مەککە و ، ھەولیان لەگەڵیا دا ، تا لە دین ھەل بگەریتەوہ و ، ئەویش ھەلگەرپایەوہ . ئەوہوو بە رۆژی رووناک و بە قۆل بەستراویی کردیان بە مەککەدا و ، ئەشیان وت : ئەي دانیشتوانی مەککە ! ئەوہي کہ ئیمە کردمان بەم سەفیھەمان ، ئیوہش ھەر ئەوہ بکەن بە سەفیھەکانتان .

ئەبن ئیسحاق بە سەنەدی خۆي لە عومەرەوہ ریوایەتی کردووہ کہ فەرموویە : ئیمە ئەمان وت : ھەرکەس لە دین ھەلگەرپایەتەوہ خوای گەورە نە کار و نە چاکە و نە تەوہی لی و ەرنەگری . ئەوانە کۆمەلێک بوون خوایان ناسیی بوو ، کەچی بە بۆنەي ناپرەحتی بەکەوہ کہ تووشیان بوو گەرانەوہ بۆ ناو کوفر . ھەرەھا خۆشیان ئەوہیان بە خۆیان ئەوت . بەلام کہ پیغەمبەری خوا ﷺ کۆچی بۆ مەدینە کرد ، خوای گەورە دەربارەي ئەوان و ، قسەکەي ئیمە و قسەکەي خۆشیان ئەم ئایەتانەي ناردنە خواریوہ :

﴿ قُلْ يٰٓعِبَادِىَ الَّذِيْنَ اٰسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ
 الذَّنُوْبَ جَمِيْعًا ۗ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٥٣﴾ وَاٰنِيْبُوْا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوْا لَهٗ مِنْ قَبْلِ اَنْ
 يَّاتِيَكُمْ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُوْنَ ﴿٥٤﴾ وَاَتَّبِعُوْا اَحْسَنَ مَا اُنزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِّنْ
 قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَكُمْ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ (الزمر : ٥٣ - ٥٥) .

نايه ته‌كان نامۆژگارىي به‌نده‌كاني خوا نه‌كهن كه ده‌ست له سۆزى خوا نه‌شۆن به
 بۆنه‌ى گوناھ و تاوانه‌وه ، چونكه خواى گه‌وره به‌سۆز و به‌خشنده‌يه و چاوپۆشيبى له
 هه‌موو گوناھه‌كان نه‌كات . كه‌واته با بگه‌رپينه‌وه بۆ لاي خوا و ، خۆيان ته‌سليمى
 نه‌و بكه‌ن و ، بكه‌ونه شوپن ريبازى خوا ، به‌ر له‌وه‌ى كه سزاي خويان بۆ بيت .

عومهر به ده‌ستى خۆى نه‌م نايه‌ته‌ى نووسى‌يه‌وه و ، ناردى بۆ لاي هيشامى
 كورپى عاص . هيشام نه‌لى : كه نايه‌ته نووسراوه‌كانم بۆ هاتن له (ذوطوى)
 خه‌ريكى خويندنه‌وه‌يان نه‌بووم و لى‌يان ورد نه‌بوومه‌وه ، كه‌چيبى لى‌يان تى
 نه‌نه‌گه‌يشتم ، هه‌تا وتم : خوايه ! تيم بگه‌يه‌نى لى‌يان . نه‌لى : خواى گه‌وره نه‌وه‌ى
 خسته دل‌مه‌وه كه نه‌م نايه‌تانه ده‌راره‌ى تيمه و ، نه‌وه‌ى خۆمان به خۆمان نه‌وت
 و ، نه‌وه‌ى كه پيمان نه‌وترا هاتوونه‌ته خواره‌وه . نه‌لىت : گه‌رامه‌وه لاي وشتره‌كه‌م
 و ، سواری بووم و ، خۆم گه‌يانده مه‌دینه خزمه‌تى پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ .

ئيبن هيشاميش وتويه : كه‌سيك كه متمانم پيى هه‌بوو بۆمى گيپايه‌وه كه
 پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له مه‌دینه فرمووبوى :

((من لي بعياش بن أبي ربيعة ، وهشام بن العاص ؟)) .

فرمووبوى : كى نه‌توانى عه‌يباش و هيشامم ده‌ست بخت ؟ وه‌ليدى كورپى
 وه‌ليدى كورپى موغيره ^{٢٦٨} نه‌لىت : من ده‌ستيان نه‌خه‌م ، نه‌ى پيغه‌مبه‌رى خوا !
 به‌ره‌و مه‌كه‌كه كه‌وته رى و ، به نه‌ينيبى خۆى كرد به شاردا ، تووشى نافرته‌يك بوو
 كه هه‌ندى خواره‌مه‌نيبى پى بوو . وتى : خوشكه‌غيان ! نيازى كويت هه‌يه ؟ وتى :
 نه‌و دوو به‌ندكراوم نه‌وتن ، (مه‌به‌ستى له عه‌يباش و هيشام بوو) . وه‌ليديش
 كه‌وته شوپن نافرته‌ته‌كه هه‌تا له شوپنه‌كه‌ى هه‌ردوو كيان ناگادار بوو .. نه‌وه‌بوو له
 ژوورپك‌دا به‌ند بوون كه سه‌رى نه‌گه‌رابوو . كه ئيواره‌ى لى هات خۆى گه‌يانده

^{٢٦٨} برابى خاليدى كورپى وه‌ليده ، كه پيش خاليد موسلمان بووه و ، هه‌ردوو كۆچه‌كه‌ى كردوون . له موسلمان
 بوونى خاليدا رۆلى باشى هه‌بووه .

لایان . پاشان بهردیکی هیئا و خستیه ژیر کۆتهکانیان و به شمشیره‌که‌ی دای له کۆته‌کان و ههردوکی پچراندن . بهو بۆنه‌شوه به شمشیره‌که‌یان شهوت : (ذوالمروة) . ههردوکیانی سواری وشتره‌که‌ی کردن و ، هینانی . شهوبوو پیی ههلا کهوت و په‌نجیه‌کی خویناویی بوو . شهویش وتی :

هل أنت إلا أصعب دَمیت وفي سبيل الله ما لقيت

پاشان ههردوکیانی هیئایه مه‌دینه بو خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ .

کاتیک که صوهه‌بیش خوی لئی رازی بی ویستی کۆچ بکات ، کافره‌کانی قوره‌یش پییان وت : تۆ رووته‌له‌یه‌کی هیچ و پووج بوویت هاتیه‌ ناومان و ، مال و سامانت پیکه‌وه نا و ، گه‌یشتی بهم حاله‌ت ، ئیستاش نه‌ته‌وی به خۆت و به پاره‌که‌ته‌وه برۆیت . به‌خواشتی وه‌ها نابیت . شهویش پیی وتن : نایا نه‌گر سامانه‌که‌متان بده‌می ، وازم لی دینن ؟ وتیان : به‌لی . وتی : ده‌ی وا سامانه‌که‌م دا پیتان . ئەم هه‌واله‌ گه‌یشته‌وه لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ، شهویش فه‌رمووی : ((ربح صهیب ، ربح صهیب)) . فه‌رمووی : صوهه‌یب قازانجی کرد . ئەمه له سیره‌ی ئین هیشام دایه .

نیام به‌یهه‌قییش چیرۆکی کۆچ کردنی صوهه‌یب به جوړیکی تر نه‌گه‌پرتسه‌وه ، نه‌لیت : صوهه‌یب وتوویه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کۆچی کرد و نه‌بویه‌کریش له‌گه‌لیا کۆچی کرد ، منیش ویستم له‌گه‌لی دا کۆچ بکه‌م ، که‌چی چند گه‌نجیکی قوره‌یشی گه‌پرامیانه‌وه . منیش شه‌وه دانه‌نیستم ، هه‌ر هات و چۆم بوو و ، نه‌وانیش وتیان : به‌هۆی سکیه‌وه خوا په‌شوکاندوویه‌تی ، منیش ره‌وان نه‌بووم ، تا شه‌وبوو خه‌وتن و منیش له‌ نیوانیان دا به‌ دزه‌وه ده‌رچووم . دوا‌ی شه‌وه‌ی که ماوه‌یه‌ک رویشتم کۆمه‌لیکیان گه‌یشتن پیاما و ، نه‌یان ویست بم‌گه‌پرتسه‌وه . پیم وتن : نه‌گر چند تۆقیه‌یه‌ک زه‌پرتان بده‌می رینگام به‌ر شه‌دن و به‌لینم بو شه‌به‌نه سه‌ر؟ ناماده‌یی‌یان نواند . منیش به‌ دوا‌یانا گه‌رامه‌وه مه‌ککه و ، وتم : ژیر شه‌وه‌رگایه هه‌لا بکه‌نن ، چند تۆقیه‌یه‌کی تیدایه و بش‌چن بو لای فلانه‌ ناهه‌رت و هه‌ردوو ملوانکه‌که‌ی لی وه‌رگرن . نیتر من کۆچم کرد و هاتمه‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ قوباء ، به‌ر له‌وه‌ی به‌ جیی به‌یلی . که‌ چاوی پیم که‌وت فه‌رمووی : ((یا أبا یحیی ! ربح الیبع)) . فه‌رمووی : صوهه‌یب ! فره‌شته‌که‌ت

قازانچى كورد . وتم : ئەي پىنغەمبەرى خوا ! كەس پېشىم نەكەوتتوۋە بۇ خزمەتت و ، جىبرىلىش سەلامى لى بى ھەواللى پى داۋى .

ھەرۋەھا ئىبن سەعد (۳ / ۱۶۲) و ، حارىث و ، ئىبنولمولىزىر و ، ئىبن عەساكىر و ، ئىبن ئەبوحاتمە لە سەئىدى كورپى موسەبىيە ھەو رەھمەتى خواى لى بى تەخرىجيان كرددوۋە كە : صوھەيب خوا لى رازى بى بەرەو لاي پىنغەمبەر ﷺ كۆچى كورد و چەند كەسىكى قورەيشى موشرىكىش شىئىنى كەوتن . ئەوئىش دابەزى و چىبى تىر لە تىردانەكەى دا ھەبوون دەرى ھىنان و رتى : ئەي كۆمەللى قورەيش ! چاك ئەزانن من لە ھەمووتان چاكتەر نىشانە بە تىروكەوان ئەپپىكم . جا سوئند بەخوا ! بەر لەوھى بگەنە لام چەند تىر وا لە تىردانەكەم دا ھەر ھەمووتان تى ئەگرم ، پاشان ھەتا شتىك لە شمشىرەكەم بە دەستمەوھە بىئى لىتان ئەدەم ، دوايىش خۆتان چاك ئەزانن .. ئەگەر بش تانەوى ئەو سامانەمتان پىشان ئەدەم كە لە مەككەيە و دەست مەھىئىنە رىم .. وتيان : باشە . پەيمانىان بە يەك دا شوئىنى سسامانەكەى پىشانىان دا . ئەوھەبوو لەو بارەوھە قورئانى پىرۆز ھاتە خوارەوھە :

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴾ .
(البقرة : ۲۰۷) .

كاتىك كە پىنغەمبەر ﷺ صوھەبى بىنى فەرموى :

« ربح البيع يا أبا يحيى ! ربح البيع يا أبا يحيى ! » . دوای ئەوھ ئەو ئايەتەشى بۇ خويئندەوھە .

لە رىوايەتتىكى تردا ھاتتوۋە كە دانىشتوانى مەككە شوئىنى ئەكەون و ، ئەوئىش لە تىردانەكەى دا چل تىر دەرتەھىئى و ، ئەلئىت : بەر لەوھى بگەنە لام ھەر يەكە تىرىكتان لى ئەدەم ، ئەوسا دەست ئەدەمە شمشىر و ، بۆتان دەرتەكەوى كە پىسوم . لە مەككەش دا دوو كەنيزەكم بەجى ھىشتوون ، بۇ ئىوھە .

ئەوھەبوو صوھەيب بووھە ميوانى خوبەبى كورپى ئىساف لە سونج .

بەم شىوھە ، دوای دوو مانگ و چەند رۆژتىك لە بەستنى پەيمانى دووھەمى عەقبە ، ھەموو موسلمانەكان كۆچيان كورد و ، لە مەككە دا تەنھا پىنغەمبەرى خوا ﷺ و ئەبوھەكر و عەلى خوا لىيان رازى بى مانەوھە و ، ئەوانەش مانەوھە كە كافرەكان بەندىان كرددوون تا كۆچ نەكەن ..^{۲۶۹}

^{۲۶۹} السيرة النبوية لأبى شهبة : ۱ / ۴۵۷ - ۴۶۸ ، والرحيق المختوم : ۱۵۸ - ۱۶۰ ، وشرح حياة

به‌شی پانزه‌هه‌م کۆچ کردنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ

وهك له پيشه‌وه باس کرا ، موسلمانه‌کان به کۆمه‌ل و دانه دانه کۆچیان بۆ مه‌دینه کرد ، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له مه‌ککه مایه‌وه ، به‌و هیوایه‌ی که ماوه‌ی خۆیشی بدری تا کۆچ بکات و ، ته‌نها نه‌بویه‌کر و عه‌لیی و ته‌وانه‌ی که به‌ند کرابوون له‌وی مانه‌وه .

ته‌وه‌بوو نه‌بویه‌کریش نیازی کردبوو وهك هاوه‌لان کۆچ بکات بۆ مه‌دینه ، که‌چی پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیتی فرموبوو: ((لا تعجل لعل الله يجعل لك صاحباً)) . فرمووی : په‌له مه‌که ، به‌لکو خوا هاوه‌لت بۆ بگه‌یه‌نی . نه‌بویه‌کریش له‌وه تێ گه‌یشت که مه‌به‌ستی خۆیه‌تی .

له باسی دوور و درێژی کۆچ کردن دا له سه‌حیحی بوخاریی دا هاتوه : نه‌بویه‌کر خۆی تاماده کرد که به‌ره‌و مه‌دینه بپروا ، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیتی فرموو: ((علی رسلک ، فإني أرجو أن يؤذن لي)) . فرمووی : په‌له مه‌که ، هیوادارم ماوه‌ی کۆچ کردنی منیش بدری . نه‌بویه‌کر فرمووی : باوکم به قوربانت بستی ، نایا به هیوا‌ی ته‌وه هه‌یت ؟ فرمووی : ((نعم)) . ئیتر نه‌بویه‌کر خۆی به دیار پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ هه‌شته‌وه تا بیته‌هه‌وه‌لی و ، بۆ ماوه‌ی چوار مانگیش گه‌لای دره‌ختی سه‌موری دا به‌و دوو وشته‌ی که بۆ کۆچ کردن بۆ مه‌دینه تاماده‌ی کردبوون .

که قوره‌یش دیتی وا شوینکه‌وتوانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زۆر بوون و ، دانیش‌توانی مه‌دینه به‌ غیره‌تیک‌ی بی‌دینه‌وه سه‌رومال و مندالیان ته‌که‌نه قورسانی خۆی و دینه‌که‌ی و ، هاوه‌لانیش وا ده‌روویان لی‌ کراوه‌ته‌وه و ، خوی گه‌وره‌ برای دینی زۆر دل‌سۆز و خۆنه‌ویستی بۆ گه‌یاندوون و ، وا به‌ره‌ به‌ره کۆچیان کرد بۆ نه‌وی و ، له‌وی دل‌یان له خۆیان و دینه‌که‌شیان بی‌خه‌مه ، ترسی نه‌وه‌یان لی‌ نیشته پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ کۆچ بکات بۆ مه‌دینه و له‌وی هه‌یز په‌یدا بکات و ، دوی ماوه‌یه‌ک بیته‌وه سه‌ریان و ، مه‌که‌که‌شیان له ده‌ست بستی .

بۇ ئەمە يەكبار خەمبار و ناپەھەت بوون ، چونكە لايان روون بوو كە ئەگەر پېنغەمبەرى خوا ﷺ مەككە بەجى بەھىلى ، ھەم دىن و ھەم ئابوورىي و بازارگانىيان ئەكەوئتە مەترسى يەوہ . چونكە ئەيان زانىسى كەسىتتىي پېنغەمبەرى خوا ﷺ چەندە كارىگەرە و ، چەندەش ھەكىم و وردىنە . لە ھەمان كاتدا ھاوہلانى چەندە بەغىرەت و راستگۆ و كۆلنەدەرن و ، بە ئىخلاص و نىيەتى پاكەوہ كار بو دىنەكەيان ئەكەن ، لەلایەكى ترىشەوہ ھەردوو ھۆزى ئەوس و خەزرەج چەندە بەھىز و بەغىرەتن و ، پىاوہ ژىرەكانىشيان خاوەنى چ نەخشەيەكى جوان و رىك و پىكن ، دىسان مەدىنەش خاوەنى چ شۆينىكى و ھا گرنگە بو ئەو بازارگانىيەى كە لە نىوان شام و يەمەندا ئەكرا و ، بە لىواری دەريای سووردا تى ئەپەرىي ، كە پىويستىي بە ئاسايش و ھىمنىيە ، ھەتا دانىشتوانى مەككە سالانە بايى چارەكە مليونىك مئقال (دىنار) ئالتوون بازارگانىيان ئەكرد .

بە بۇنەى ھەموو ئەمانەوہ قورەيش لەبەردەم مەترسى يەكى گەورەدا بوو ، كە ئەگەر پېنغەمبەرى خوا ﷺ لە دەستيان دەربجىت و ، مەدىنە بىتتە بنكەى دژايەتتىي بەرژەوہندى يەكانى قورەيش . بۆيە بەو پەرى خەم خۆرى يەوہ بو رىگا چارەيەكى زۆر سەرکەوتوو ئەگەر ان تا ئەم گىروگرفتە چارەسەر بەكەن .

ئەوہبوو لە رۆزى پىنج شەممەى بىست و شەشەم رۆزى مانگى صەفەرى سالى چوار دەھەمى ھاتنى و ھىدا ، كە رىكەوتى دوانزەى مانگى ئەيلوولى سالى (۶۲۲) ي زانىي بوو ، ^{۲۷۰} واتە دواى نزيكەى دوو مانگ و نيو لە دواى بەيەتتى دووھەمى عەقەبە ، پەرلەمانى مەككە لە (دارالندوة) ^{۲۷۱} لە

^{۲۷۰} خارەنى (الرحيق المختوم) ئەم مېزووہى لە (رحمة للعالمين) ي زاناي پايەبەرز (محمد سليمان المنصورفوري) وەرگرتوہ . (الرحيق : ۱۶۲) .

^{۲۷۱} دارالندوة : مالاكەى قوصەى كورى كىلابى باپىرە گەورەى پېنغەمبەرى خوا بوو ﷺ . كە قورەيش لەوى بربارى ھەموو كارىكى گزنگيان ئەدا ، كە ئەوہبوو قوصەى ئەم مالەى دا بە (عبد الدار) ي كورى و ھەروا بە دەستيانەوہ مايەوہ ، ھەتا سەردەمى موعاويە خوا لىي رازىي بى و لە عىكرەيەى كورى عامىرى كورى ھاشم ي كورى عەبدەمەنانى كورى عەبدوودارى كورى و كردىيە (دار الإمارة) . وتراويشە : كە كاتى موعاويە ھەجى كردووہ ، لە زوبەيرى عەبەدىي (واتە لە ئەوہى عەبدوودارە) كورى بە صد ھەزار دىرھەم و ، پاشان خەلپەتە سەر مژگەوتى كەعبە . سوھەيلىيش وتويە : دواى ئەوہى عەبدوودار كەوتۆتە دەست ھەكىمى كورى ھەزام و لە سەردەمى ئىسلام دا و لە كاتى خەلافەتتى موعاويەدا فرۆشتويە بە صد ھەزار . ئەويش لۆمەى ئەكات و ئەلئيت : ناي ريز و شەرفى باباپىرانت فرۆشت ؟! ھەكىم ئەلئيت : بەخو جگە لە تەقوا ھىچ رىزىك بارى نەماوہ ، بەخو لە سەردەمى نەفامىيەدا بە كورپەيەك عەرەق كورپومە ، ئىستاش بە صد ھەزارم فرۆشتووہ و ، دەشتان گرم بە شاھىد كەوا نرخەكەيم بەخشىي لە ربى خوادا .. جا كىمان دژراوين ؟!

سهره‌تای رۆژه‌وه ^{۲۷۲} گرنگ‌ترین کۆبوونه‌وه‌ی میژووویی نه‌نجام دا .. نه‌وه‌بوو نوینهری هه‌موو هۆزه قورهبی‌یه‌کان ناماده‌ی بوون تا ئه‌م کیشه سه‌خته چاره‌سه‌ر بکه‌ن و ، له ریشکه‌وه ده‌ری بهینن .

جا دیارترین پیاوانی ئه‌م کۆبوونه‌وه‌یه نه‌مانه بوون :

۱ - له نه‌وه‌ی عه‌بدشه‌مس : عوتبه‌ی کورپی ره‌بیعه و ، شه‌بیبه‌ی برای و ، نه‌بوسوفیانی کورپی حه‌ریب زواوی .

۲ - له نه‌وه‌ی مه‌خزوم : نه‌بوجه‌هلی کورپی هیشام .

۳ - له نه‌وه‌ی نه‌وفه‌لی کورپی عه‌بدمه‌ناف : جوبه‌یری کورپی مسوطعیم و ، طوعه‌یه‌ی کورپی عه‌دی و ، حاریشی کورپی عامیر .

۴ - له نه‌وه‌ی عه‌بدوودار : نه‌ضری کورپی حاریشی کورپی کیلده ، نه‌وه‌ی که نواسکی وشتره‌که‌ی خسته سه‌ر شان و ملی پیغه‌مه‌بری خوا ﷺ .

۵ - له نه‌وه‌ی نه‌سه‌دی کورپی عه‌بدولعوززا : نه‌بولبوخته‌ری کورپی هیشام و ، زه‌مه‌ی کورپی نه‌سوده‌ی کورپی موطله‌لیب و ، حه‌کیمی کورپی حه‌زام .

۶ - له نه‌وه‌ی جومه‌ح : ئومه‌یه‌ی کورپی خه‌لف .

۷ - له نه‌وه‌ی سه‌هم : نه‌یهه و مونه‌بییه‌ی کورانی حه‌ججاج .

کاتیك که هاتن بۆ (دارالندوة) شه‌یتان له شیوه‌ی ریش سپی‌یه‌کی نه‌جدیدی‌دا هاته ری‌یان و ده‌ستی به‌رگی نه‌ستووری له‌به‌ردا بوو . که دی‌یان وا له ده‌رگادا وه‌ستاوه ، وتیان : مامه‌ی ریش سپی کییه ؟ وتی : ریش سپی‌یه‌کی نه‌هلی نه‌جده و ، نه‌وه‌ی بیستوهه که بۆی کۆبوونه‌ته‌وه ، بۆیه نه‌ویش له‌گه‌لتان‌دا ناماده بووه تا بزانی ئیوه چیی نه‌لین و ، به‌لکو له‌را و نامۆژگاریی خو‌ی بی‌به‌شتان نه‌کات . وتیان : چاکه ، فه‌رموو ژوو‌روه .. به‌مه له‌گه‌لیان چوو‌ه ژوو‌روه .

دوای نه‌وه‌ی پیاوانی کۆبوونه‌وه‌که ناماده بوون ، ده‌ست کرا به‌ ده‌رپینی را و ، گه‌لاله‌کردنی چاره‌سه‌ری‌یه‌کان ، تا به هه‌موویانه‌وه ری‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو هه‌ل بیژیرن ، بۆ رزگاربوون له‌م به‌لایه که یه‌خه‌ی پی گرتوون .

^{۲۷۲} به‌لگه بۆ نه‌وه‌ی که ئه‌م کۆبوونه‌وه‌یه له سه‌ره‌تای رۆژه‌وه بووه ، نه‌وه‌یه له دوای کۆبوونه‌وه‌که جیبریل سه‌لامی لی بی هه‌وال به پیغه‌مه‌بری خوا ﷺ نه‌دات و ماوه‌ی نه‌دات که کۆچ بکات و ، نه‌ویش له‌ قولی گه‌رمای نیوه‌رۆدا ته‌شریف بۆ مالی نه‌بو‌یه‌که نه‌بات تا هه‌والی کۆچ‌کردنی بداتی .

ئەو بوو ھەندىكىيان بە ھەندىكىيانى وت : دىتان كارى ئەم پياوھ چىي لى ھا، دە بە خوا ئىمە لىي بى خەم نىن لەو ھى بە خۆي و ئەوانەشەو ھە شويئى كەوتوون لە غەيرى خۇمان ھەلمەت بداتە سەرمان . جا رايەك دەربارەي دەر بىرن . ئەوانىش راويژيان كرد ..

يەككىيان - كە ئەبولبوختەرى كورى ھىشام بوو - وتى : كۆت و زنجىر بكنە دەست و پىي و ، دەرگاي لەسەر داخەن و ، چاوەروانىي بكنە تا ئەو مەرگەي كە تووشى ھاوشىوانى بوو ، لەو شاعىرانەي كە لە پىشى ئەو ھە بوون : زوھەير و ، نايغە و ، پىشىنانى ترىش ، تووشى ئەو ىش بىي ..

رىش سىيە نەجدىيە كە وتى : نا ، بە خوا ، ئەو رايە بە كەلكى ئىوھ نايەت .. بە خوا ئەگەر بەندى بكنە ، وەك خۇتان ئەلەين ، ئەوا فەرمانى لە پشت دەرگاھ بە ھاوھالانى ئەگات و ، لەوانەشە ھەلمەت بدەنە سەرتان و لە ژىر چنگگان دەرى بكنە ، پاشان بە ھۆي ئەو ھەو ھە زۆر بىن كە كارتان لە دەست بستىنن .. ئەم رايە بە كەلكتان نايەت ، راي تر بىينەوھ .

جارىكى تر راويژيان كردهوھ .. پاشان يەككىيان - كە ئەبولئەسوھ بوو - وتى : لەناو خۇمان دا دەرى ئەكەين و ، لە ولائمان دوورى ئەخەينەوھ . جا كە لە ناومان دا دەرچو ، ئىتر بە خوا باكمان نايەت بۆ ھەر كويى پروا ، يان بكەويتە ھەر شويئىكەوھ ، ئەو كاتە يەكئىي و پىكەوھ گونجانمان وەك جاران بۆ ئەگەرئىتەوھ ..

رىش سىيى نەجدىيى وتى : ئەم رايەش بە كەلكتان نايەت . نايىن چەند قسە جوان و گوفتار شىرىنە و ، دلئى پىاوان كەمەندكىش ئەكات ؟ دە بە خوا ئەگەر ئەوھ بكنە ، ئەگونجى بچىتە لاي ھۆزىكى عەرەب و شويئى بكەون و ، پاشان پىشىان بكەوي و بىان ھىئىتە سەرتان و ، دەستتان بەسەردا بگرى و ، كارتان لە دەست بستىنى ، پاشان چىي بوي پىتان ئەكات .. رايەكى ترى بۆ بدۆزئەوھ .

ئەبوجەھلى كورى ھىشام وتى : بە خوا من لە بارەيەوھ رايەك ھەيە ، بپروا ناكەم ھىشتا پەيتان پىي بردى . وتيان : ئەو رايە چىيە ، ئەبولخەكەم ؟ وتى : وای بۆ ئەچم كە ئىمە لە ھەموو ھۆزىك گەنجىكى شىكەي بەھىز و ، خاوەن نەسەب ھەل بىژىرىن و ، ھەر گەنجىكىش لەوانە شمشىرىكى تيژى بدەينە دەست ، پاشان بچنە سەرى و ، ھەر ھەموو بە جارى بە شمشىر داي بگرئەوھ و ، بى كوژن و ، لە دەستى بچەسىنەوھ .. چونكە ئەگەر ئەو گەنجانە ھە بكنە ، ئەوا خويئى

لهنا و هەر هه موو هۆزه كان دا بلاؤه نهكات و ، نهو كاتهش نهوهی عه بدمه ناف ناتوانن له گه ل نهو هه مووه خه لكه دا بجهنگن و ، ناچار نهبن به خوین دان رازیی ببن . نهو كاته ئیمهش خوینه كهی بۆیان كۆ نه كهینه وه ..

ریش سپیی نه جدی (واته ئیبلیس) وتی : قسه نه مهیه كه نه م پیاوه كردی ، نه م رایه باشه و هیچ رایه کی تر به كه لك نایه ت . به م شیویه خه لكه كه له سه ر نه م رایه ریک كه وتن و ، پاشان بلاؤه یان لی کرد ..

كافره كان برپاریکیان دا ، به و هیوایه وه كه رووناکیی خوا له سه ر زه ویی دا بکوژینه وه ، خوای گه ورهش برپاری داوه كه به هۆی قورئانی پیروزه وه ریبازی خواناسان به ئاده می یه كان بگه یه نی . مرۆشه كان هیدایه ت بدات .. دوو هیز كه وتنه كار ، به لام دژ به یه كتریی .. هیزیکیی یه كجار بالاده ست و ، هیزیکیی یه كجار لاواز ، كه وتنه زۆران بازیی ..

كه برپاره كه یان دا خوای گه وره جیبریلی ناره ده خواره وه بۆ لای پیغه مبه ری نازیز ﷺ و هه وائی دایه كه كافران چ نیازیکیی پیسیان کردوه و ، خوای گه وره فەرمانی وه هایه نه مشه وی داها توره له سه ر جیگا که ی خۆی نه خه وی ، به لکو هه ر شه و كوچ بکات ..

له و باره یه وه قورئانی پیروژ هاته خواره وه و ، له فیل و ته له که ی كافران ناگاداری کرد ، كه ویستویانه به ندی بکه ن هه تا بمری ، یان ده ری بکه ن و له مه كکه دووری بجه نه وه ، یان بی كوژن و كوئایی به باسه که ی بی ت .. جا دل خو شیی نه دایه وه كه نه وانه له به رده م هیز و ده سه لات و ته گبیری خوای گه وره دا یه كجار ده سه ته پاچه ن و هیچیان پی ناکری ، كه نه ی فەرموو :

﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴾ (الأنفال : ۳۰) . ۲۷۳

كه جیبریل سه لامی لی بی نه م هه واله ی هینا ، پیغه مبه ری خوا ﷺ له قولی گه رمای نیوه رۆدا ته شریفی بۆ مائی نه بویه كر برد ، تا هه وائی كوچ کردنی هه ردووکیانی پی بدات . روژانی تر پیغه مبه ری خوا ﷺ دوو جار ، به یانیان و ئیواران ، سه ری له مائی نه بویه كر نه دا .. عایشه نه ئیت :

۲۷۳ هه ندئ و تویوانه له مه كکه و ، هه ندئ و تویوانه له کاتی كوچ کردن دا و ، هه ندیکیش و تویوانه له مه دینه ها تۆته خواره وه .

رۆژيكيان له مالى خۆمان دانىشتبووين ، له قولەى نيوهرۆدا يەكئى به ئېبويه كرى وت : ^{۲۷۴} ئەوه پېئغمبەرى خوايە ﷺ سەرورچاوى بەستووه و لەم ساتەدا تەشريفى هېتاوه كه لەم كاتەدا تەشريفى نەهېتاوه . ئەبويه كر فەرموى : دايك و باوكم به قوربانى بن ، بەخوا لەم كاتەدا كاريك هېتاويه تى . پېئغمبەرى خوا ﷺ گەيشت و ، نيزنى هاتنە ژوورهوى خواست و ، ئەوانيش نيزنيان دا و ، تەشريفى هاته ژوورهوه . ئەبويه كر لەسەر قەلەويره كه كشايه وه هەتا ئەو لەسەرى دانىشت . پاشان به ئەبويه كرى فەرموو : ((أخرج من عندك)) . فەرموى : كيت ئەلايه با بچيته دەرەوه . ئەبويه كرىش فەرموى : ئەى پېئغمبەرى خوا ! باوكم به قوربانى بئى ، خيژانەكەى خۆتە . ^{۲۷۵}

پېئغمبەرى خوا ﷺ فەرموى : ((فإني قد أذن لي في الخروج)) . فەرموى : ماوهى منيش دراوه كۆچ بكەم . ئەبويه كر له خۆشيانا دەستى به گريان كرد و فەرموى : ئەمەوى هاوئەلت بىم ، ئەى پېئغمبەرى خوا . ئەويش فەرموى : ((نعم)) .

عائيشە ئەلئيت : دە بەخوا بەر لەو رۆژه هيج كات نەم زانيوه كه سيك له خۆشيانا گريا بئى ، هەتا ئەو رۆژه چاوم لئى بوو كه ئەبويه كر نەگريا !! پاشان ئەبويه كر فەرموى : ئەى پېئغمبەرى خوا ! ئەم دوو وشترەم بۆ ئەمە تامادە كردوه ، جا ، باوكم به قوربانى بئى ، يەكئى لەم دوو وشترەم بۆ تۆ . پېئغمبەرى خوا ﷺ فەرموى : ((بالثمن)) . فەرموى : بەو مەرجهى پارەكەيت بۆ بگيژمەوه . ^{۲۷۶}

دواى ئەم تەگبیره عەبدوئاللاى كورپى ئورەيقىطيان بە كرى گرت ، كه پياويك بوو له نەوهى دەئلى كورپى بيكر و ، دايكيشى له نەوهى سەهمى كورپى عەمر بوو و ، هېشتا موسلمان نەبووبوو . بە كرىيان گرت ، تا رىيان پيشان بدات و ، ئەو دوو

^{۲۷۴} لەوه ئەچئى ئەسماى كچى ئەبويه كر بيت .

^{۲۷۵} له صحیحى بوخارىيەدا ئەفەرموى : ((إنما هم أهلك)) . چونكه عائيشە دەست گيرانى بووه و نەسمانىش

بۆتە ژن خوشكى . بەلام له سيرەدا ئەفەرموى : دوو كچهكە من .

^{۲۷۶} خۆ ئاگادارين كه له سەردەمى مەككەدا ئەبويه كر چيى سامانى هەبوو له پیناوى خوا و پېئغمبەرهكەىدا

خەرچى كرد و ، نەرهش كه مابويوه رۆژى كۆچ كردن لەگەڵ خۆىدا بردى و هيجى بۆ منالەكانى بەجئ

نەهېشتبوو . بەلام لێرهدا پېئغمبەرى خوا ﷺ پيئى خۆشە مەسرهفى هيجرەت ، بە بۆنەى نەجر و پاداشتيهوه

لەسەر خۆى بيت و بابى چوارسەد ديرهميش بووه .

و شترهش که نه بویه کر نامادهی کرد بوون دایه دهستی عه بدوللا ، تا به ختیوان بکات بۆ کاتی دیاریی کراو ..

دوای نهوهی که نه خشی کۆچ کردنیان کیشا ، پیغه مبهری خوا ﷺ گه پرایهوه مائی خوئیان و چاوه پروان بوو که شهو بیت .

له لایه کی ترهوه نه سماء و عائیشهش به شداریی به پری خستنی ههردوو کۆچ کهریان کرد ، تهویش به پیچانهوهی خۆراکی پیویست . خواردنه که بیان خسته ناو دهفریکهوه که له پیست دروست کرا بوو و ، که ویستیان دهمی دهفره که بههستن هیچیان دهست نه کهوت ، ناچار خاتوو نه سماء پشتوینه کهی پشتی خۆی کردهوه و کردی به دوو کهرتهوه و ، به کهرتیکی دهمی دهفره کهی بهست و ، کهرته کهی تریشی بهستهوه له پشتی خۆی .

لای نیین سهعدیش وهها هاتوو که پشتوینه کهی کردوو به دوو کهرتهوه و ، ههردوو کهرته کهشی بۆ بهستنی دهمی دهفره که و دهمی کونده کهی تر به کار هیناوه ، بۆیه ناوئا (ذات النطاقین - خاوهن دوو پشتوینه کهه) .

له سیره ی نیین هیشام دا وهها هاتوو که چیرۆکی نهم پشتوینه دوای دهه چوون له نهشکهوته که رووی داوه ، کاتیکی که نهو پیاوهی به کری یان گرتبوو ههردوو و شتره کهی هیناوه ، به لام له سهحیحی بوخاریی دا - که دیاره راستره - وهها هاتوو که نهمه له مائی نه بویه کردا رووی داوه پیش دهه چوونیان .

نهو تاوان بارانهی که زیاتر چه زیان له دژایه تیی نیسلام بوو ، نهو رۆژه ههه خهریکی خۆ ئاماده کردن بوون بۆ جی به جی کردنی نهو نه خشه یه ی که سهه له به یانیی پهه له مانی مه کهکه (دار الندوة) برپاری له سههه دابوو و ، له ناو نهو تاوان بارانهش دا یانزه که سیان بۆ سهه رۆکی نهو کاره ههه بژارد که نه مانه بوون :

نه بوجه هلی کورپی هیشام و ، که کهمی کورپی نه بولعاص و ، عوقبه ی کورپی نه بوموعیط و ، نه ضری کورپی حاریث و ، ئومه ییه ی کورپی خه له ف و ، زومعه ی کورپی نه سهوه د و ، طوعه ییه ی کورپی عه دیی و ، نه بوله ههه ب و ، ئوبه ی کورپی خه له ف و ، نه بییه ی کورپی که ججاج و ، مونه بییه ی کورپی که ججاج .

دوای نهوهی که پیغه مبهری خواش ﷺ هه وائی به نه بویه کردا و ، نه خشی کۆچ کردنیان کیشا ، گه پرایهوه بۆ ماله وه . نه وه بوو جی بریل سه لامی لی بی فه رمانی پیا دابوو که شهو له سههه جیگه کهی خۆی نه خه ویت .

که دنیا تاريك داهات ، گه نجه قورهيشی یه کان ، که فرمانی کوشتنی نازیزیان وهرگرتبوو ، هموو پیکهوه هاتنه بدر ده رگاکهی پیغمبهری خوا ﷺ و گه مارۆی ماللهکیان دا ، تا بزائن کهی نه خهویت و هیترش بکه نه سه ری .. هر یه که بو خۆی شمشیری به دهسته وه گرتبوو و چاوه روانی نه وه بوو به یه کجار هه لمه تی بهر نه سهر .

نهو سته م کارانه متمانه ی ته و او یان به سدر که وتنی نه خشه کیان هه بوو ، هه تا نه وه بوو نه بوجه هل به فیز و ده ماریکه وه وه ستا و ، به گالته و سووکایه تی یه وه رووی له گه نجه شمشیر به دهسته کان کرد و وتی : وه های دهر نه بری که نه گهر نیوه له م کاره ی دا دوا ی بکه ون ، نه بنه پادشای عه ره ب و عه جه م و ، پاشانیش دوا ی مردنتان زیندوو نه کرینه وه و ، به وینه ی باخ و باخاته کانی ئوردن به هه شتتان پیشکش نه کریت ، خۆ نه گهر وا نه کنه نهوا . سهر برین به شتانه و ، پاشانیش که دوا ی مردنتان زیندوو کرانه وه ، نه خرینه ناو ناگره وه و نه سووتینترین .

کاتی دیاریی کراو بو جی به جی کردنی نه م پیلانه نامردانه یه دوا ی نیوه شه و بوو .. بۆیه هموو یان به وریایی یه وه چاوه روانی سه عاتی سفریان نه کرد .. نه وان نه خشه یه کیان نه ویست و ، خوا ی به ده سه لاتی ش نه خشه یه کی تر ..

هه رچه ند قوره يش هه ره هموو یان خه ریک بوون تا نه م کاره یان به جوانیی جی به جی بکه ن ، خوا ی گه وه دۆران و شه رمه زاری دنیا و قیامه تی کرده به شیان ..

که پیغمبهری خوا ﷺ له ده ورگیرانی مالله که ی ناگادار بوو و ، شوینی مه لاس دانی گه نجه شمشیر به دهسته کانی زانیی ، هه سته ی کرد که پیویسته به وردیی نه خشه بکیشن ، چونکه هه لو یسته که پر مه ترسی یه و ، وریایی نه وی .. بو نه مه فرمانی به تیمام عه لیبی دا ، که نهو کاته گه نجیک بوو و ، پیتی فه رموو : ((ثم علی فراشي ، وتَسَجَّ بَرْدِي هَذَا الْحَضْرَمِي الْأَخْضَرُ ، فَإِنَّ لَنْ يَخْلُصَ إِلَيْكَ مِنْهُمْ شَيْءٌ تَكَرَّهُه)) . فرمانی به سه ردا دا که له نوینه که ی خۆی دا بجه وی و ، نهو بورده سه وزه حه ضره می یه شی بدا به خۆی دا و ، به لینی شی پی دا که هه یج خراپه یه ک له لایدن نهو گه نجان وه نایه ته رتی .

نیمام عه لیبی به وه پهری سنگ فراوانی یه وه گو ی زاپه لی فرمان بوو و ، له سه ر نوینه که ی پیغمبهری خوا ﷺ خه رت و بورده که شی دا به خۆی دا .. به مه تیمام بووه یه که م گه نجیک له نیسلام دا که ناماده بیته خۆی بکاته قوربانیی ، به وه ی که

خوی بکاته قه لغان بو پاریزگاری پیغه مبر ﷺ ، به مهرجی ته ی زانیی که چند مه تریک له شمشیر و رمی ژه هراوی کراوی کافرانوه دوره ..

نهم نه خشه جوانه جیریل سه لامی لی بی ناماژهی پی کرد ، که نه وه بوو سهری له بت په رسته کان شیواند ، که خیرا خیرا له درزی دهرگا که وه سه یریان نه کرد وا که سیک خه وتوو و ، واشیان نه زانی که پیغه مبر خواجه ﷺ ، که چیی عه لیی گهنج و پالاهوان و فیدا کار بوو خوا لیی رازیی بی ..

کاتی نه وه هات که پیغه مبر خواجه ﷺ له مال دهر بچی .. بت په رستانیش وان له پشت دهرگاوه ..

بت په رستان هاتوون به دهم نه خشه ی شه یتانه وه .. له هه مان کات دا پیغه مبر خواش ﷺ ته یه ویت بچیته به دهم نه خشه ی په روه رد گاریه وه ..

جا چون پروا ، وا کافران دهوری مال که یان گرتوو و شمشیریان له مشت دایه ؟ موسلمان تا کوئی نه توانی کار نه نجام بدا پیویسته هه ول بدا و ، له ههر کویش توانای ته واو بوو ، نه وا پشت به خوا نه بهستی .. چونکه کار کاری خواجه و ، خوی ته گبیری بو نه کات .. بهم یه قینه وه نازیزمان ﷺ خوی ناماده ی دهرچوون کرد ..

به سیک له شهو رویشتبوو .. خوی گه وره فرمانی دهر کرد بو چاوه کانیان تا له بینینی نازیز بکه ون .. چاوه کانیش سه ربازی خوا بوون و ، فرمان به ردار بوون .. هاته دهر وه و ، مشتیک خولیسی هه ل گرت و بو زیاتر گالته پی کردنیان خولی وه شانده سه یریان دا و ده ستیشی به خویندنی قورثانی پیروز کرد :

﴿يَسَّ ۱﴾ وَالْقُرْءَانَ الْحَكِيمِ ﴿۲﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۳﴾ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۴﴾
 تَنْزِيلِ الْعَزِيمِ الرَّحِيمِ ﴿۵﴾ لِيُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ ءَابَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿۶﴾ لَقَدْ حَقَّ
 الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۷﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْيُنِهِمْ أَغْلَلاً فَهِيَ إِلَى
 الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ﴿۸﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا
 فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿۹﴾﴾ (یس : ۱ - ۹) .

پیویکیان نه ما خول به سهری دا نه کریت .. به سوپاسیکی زوری خواوه نازیزمان به رهو کاری خوی ، بو مالی ته بویه کر رویشته و ، بت په رستانیش

چاوه‌پروان بوون که نووستوی ژێر بورده سه‌وزه سه‌ضره‌می‌یه‌که بیته ده‌ره‌وه و ده‌ستی لی بووه‌شێنن ..

پیغمبەری خوا ﷺ به په‌له‌ خۆی گه‌یانده‌ مائی نه‌بویه‌ کر و ، نه‌بویه‌ کریش چاوه‌پروانی هاتنی نه‌و بوو ، تا گه‌شته‌که‌یان ده‌ست پی بکه‌ن ..

شمشیر به‌ ده‌سته‌کان هه‌ر چاوه‌پروان بوون سه‌عاتی سفر بیته‌ به‌ره‌وه ، که‌چی له‌ نا‌کاو پیاویک له‌ولاره‌ هات و چاری به‌و گه‌نجانه‌ که‌وت که له‌ ده‌رگادا وه‌ستا‌بوون ، پرسیی : چاوه‌پروانی چیین ؟

وتیان : موحه‌مه‌د . وتی : خوا زه‌ره‌رۆمه‌ندی کردوون . به‌خوا موحه‌مه‌د له‌ ناوتان‌دا ده‌رچووه و ، خۆلێشی کردووه به‌ سه‌ری هه‌مووتان‌دا و ، چووه به‌ لای کاری خۆیه‌وه . نابینن چیتان به‌سه‌ر هاتووه ؟! هه‌ر یه‌که‌یان ده‌ستی دا له‌ سه‌ری خۆی نه‌بینی خۆلی له‌سه‌ر وه‌ستاره . له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ش‌دا هه‌شتا‌ برۆیان نه‌ته‌کرد ، له‌ درزی ده‌رگا‌که‌وه سه‌یری نه‌و نووستووه‌ی ناو ژووره‌که‌یان ته‌کرد که بورده‌که‌ی به‌ خۆی‌دا دا‌بوو و ، نه‌یان وت : به‌خوا نه‌وه موحه‌مه‌ده‌ خه‌وتووه و بورده‌که‌ی به‌ خۆی‌دا داوه .

هه‌ر وا مانه‌وه هه‌تا رۆژ بوویه‌وه و دنیا رووناک بوو و ، چوونه ژووره‌وه نه‌بینن تیمام‌عه‌لی‌یه ! وتیان : کوا موحه‌مه‌د ؟ فه‌رمووی : نازانم . نیت‌ر زانی‌یان که له‌ ده‌ستیان ده‌رچووه . به‌مه‌ تووشی خه‌م و خه‌فه‌تیکی زۆر هاتن بۆ له‌ ده‌ست چوونی نه‌وه‌له و ، سه‌رنه‌گرتنی نه‌خشه‌ پیسه‌که‌یان .

ئه‌م کۆچه‌ی پیغمبەری خوا ﷺ له‌ شه‌وی (٢٧) ی مانگی سه‌فه‌ری سائی چواره‌هه‌می هاتنی وه‌حیی‌دا و ، به‌رامبه‌ر به‌ شه‌وی ١٣/١٢ ی مانگی نه‌یلوولی سائی (٦٢٢) ی زاینیی بوو . به‌لام نین نیسحاق وتوویه له‌ هیلالی ره‌بیعی یه‌که‌م‌دا بووه .

پیغمبەری خوا ﷺ له‌گه‌ڵ نه‌بویه‌ کردا ناو و خوار‌دنیان له‌گه‌ڵ خۆیان برد و ، له‌ ده‌رگایه‌کی بچووکی دواوه‌ی ماله‌که‌یان‌وه ده‌رچوون تا هه‌یج که‌س نه‌یان‌بینی و ، به‌ر له‌وه‌ی رۆژ بیته‌وه مه‌که‌که به‌جی به‌یئن .

جا پیغمبەری خوا ﷺ نه‌ی‌زانیی که قور‌ه‌یش نه‌وپه‌ری هه‌ول ته‌ده‌ن بۆ دۆزینه‌وه و ده‌ست‌خستنی و ، نه‌و ری‌یه‌ش که نه‌وان ته‌ی‌گرنه به‌ر نه‌و ری‌یه‌یه که

بهره و مه دینه ، بهره و باکوور نه پروات ، بویه ری یه کی تری پیچه وانده ی نه و ری یه ی گرتنه بهر ، که نه ویش ری یه بهره و باشووری مه ککه بوو ، که بهره و یه من نه پروات . بۆ ماوه ی پینج میل به م ری یه دا رویشتن هه تا گه یشتنه چیا ی شور ، که چیا یه کی بلند و سه رکه شه و ، ریگاکه ی سه خته و ، سه رکه وتن بۆ یه کجار گرانه و ، به ردی زۆری تی دایه و ، تا نه و به بو هه ردوو پی ی پیغه مبه ری خوا ﷺ زامدار بوون . بویه نه بویه کر ناچار بوو که گه یشتنه شاخ پیغه مبه ری خوا بگریت به کۆل هوه ، تا به هه ر حالیک بوو گه یانده ی یه نه شکه وتیک له سه ر لووتکه ی چیا که ، که به نه شکه وتی شور ناسراوه .

کاتیک که پیغه مبه ری خوا ﷺ ویستی مه ککه به جی بهی لی روی کرده که عبه ی پرۆز و فه رموی : ((والله إنك لأحب أرض الله إلي ، وإنك لأحب أرض الله إلى الله ، ولولا أن أهلك أخرجوني منك ما خرجت)) . رواه أحمد والترمذي وصححه .

فه رموی : به خوا تۆ خۆ شه ویست ترین زه ویی خوی به لامه وه و ، خۆ شه ویست ترین زه ویی خوایشی به لای خواوه . خۆ نه گه ر خه لکه که ت ده ریان نه په رانده مایه به جیم نه ته هیشتی .

له ریگادا که بهره و نه شکه وته که نه رویشتن پیغه مبه ری خوا ﷺ کاریکی سه یری به نه بویه کروه دیی .. سه یری کرد جاریک پیشی نه که وی و ، جاریکیش دوی نه که وی .. جاریک له لای راسته وه و جاریکیش له لای چه په وه نه روا !! پیغه مبه ری خوا ﷺ بۆ نه مه په سیاری لی کرد . نه ویش فه رموی : نه ی پیغه مبه ری خوا ! نه وه م بیر نه که وه یته وه که کافران به دواتا بین منیش له دواته وه نه رۆم و ، نه وه شم بیر نه که وه یته وه که ریت لی بگرن منیش له پیشته وه نه رۆم . جاریکیش لای راست و جاریکیش لای چه دیت لی نه گرم ، چونکه دلّم لیّت بی خه م نیه !

فه رموی : ((یا أبا بکر! لو كان شيء لأحببت أن يكون بك دوني ؟)) . فه رموی : نه بویه کر ! نه گه ر شتی روو بدات پیّت خۆ شه تووشی خۆت ببی نه ک من ؟! فه رموی : به لی ، به و خوی به ی که حه قی پی دا ره وانه کردوی !! به رده وام له تاریکی شه ودا و ، له نیو به رد و چه م و دۆل دا ری یان بری هه تا گه یشتنه نه شکه وته که .

کاتیکیش گه یشتنه لای نه شکه وته که پیغه مبه ری خوا ﷺ ویستی به جیته ژوره وه ، که چیی نه بویه کر نه ی هیشت پیشی بکه وی و پی ی فه رموو : له شوینی

خۆت بوهسته ههتا بزایم که هیچی تێدا نیه ، خۆ نهگەر شتیکی تێدابوو با تووشی من بێ نەك تۆ . که چوو ه ژوورهه باش پیا یا گهرا ، چەند کونیکی تێدا بوو ئیزاره کهی لهت کرد و نهو کونانهی پی گرت و تنهها دوو کونیان مان ، به ههردوو پاژنه ی پیتی نهوانیشی گرت ، پاشان به پیغمبەری خوا ی ﷺ فرموو: وه ره ژوورهه . که چوو ه ژوورهه نهوهنده ماندوو بوو ^{٢٧٧} سه ری خسته کۆشی نهبو به کر و پیتی نهوی کرده سه رین و خهوت .

به فرمانی خوا یه کێ لهو دوو کونهی که نهبو به کر خوا لیتی رازی بی به پاژنه ی پیتی گرتنی ماریکی تێدا بوو و نهبو به کری گهست . له بهر خاتری پیغمبەری خواش ﷺ تا خهوه که ی لی تیک نه چی و به خه بهر نه بیته وه ، نه بو به کر نه ی توانی بیجو لیتته وه . به لام نه وهنده نازاری گهستنه که زۆر بوو ، فرمی سک له چاوه کانی هاتنه خواره وه . چاری نهوانی پی نه کرا . کهوتنه سه ر ده م و چاوی پیغمبەری خوا ﷺ و نهویش به خه بهر هات . فرمووی : ((ما لك يا ابا بكر ؟)) . فرمووی : نه بو به کر! نه وه چیته ؟ فرمووی : گه زرام ، دایک و باوکم به قوربان ت بن . نه وه بوو پیغمبەری خوا ﷺ تفی له شوینی گهستنه که دا و به فرمانی خوا چاک بوو به وه ^{٢٧٨} .

نه وه ش ریوایهت کرا وه که پیغمبەری خوا ﷺ کاتی که له گه ل نه بو به کری ها وه لی دا خوا لیتی رازی بی چوو نه ناو نهشکه وته که وه خوا ی گه وه ره فرمانی دا دره ختی که له ده رگای نهشکه وته که دا سه وز بوو و لقه کانی ده رگا که یان دا پۆشی و ، خوا ی گه وه به ئیلهام فرمانیشی به جالجالۆ که دا دا تا لقه کانی نهو دره خته به ده زوو ه که ی بته نی و ، به ئیلهامیش فرمانی دا دوو کۆتره کیویله له نیو لقه کانی نهو دره خته دا هیلان ه یان به ست و هیلکه یان تیا کرد . ^{٢٧٩} نه م سی نیشانه یه

^{٢٧٧} ماموستا (محمد بن محمد أبو شهبة) له (السیرة النبویة فی ضوء القرآن والسنة) ، بهرگی یه که م لاپه ره (٤٧٨) دا باسی نه وه نهکات که نهو ری په بۆ نهشکه وته یه که جار سه خته و ، نهوان له سه رده می گه نیی دا که سه رکه وتوون سه عاتی که زیاتریان پی چوو و ، نه وهنده به ردیشی زۆر بو وه بیلا وه کانیان له پی یانا درا ون . نه ی داخۆ که سیک له شهوی تاریک دا و دوژمن راوی بنی نهو ری په چەند بۆی نار ه حەت بوو بی ت ؟ ^{٢٧٨} نه م چیۆ که ره زینی عه به ره یی له عومه ری کوری خه ططابه وه خوا لیتی رازی بی ریوایه تی کردوو و ، نه وه شی تێدا هاتوو که دوا یی نهو ژه ره له کاتی مردنی دا کاری گه ربی هه بو وه .

^{٢٧٩} نیمام نه حه د و به ززار هه ر یه که له موسنه ده که ی خۆی دا و ، قاسمی کوری ثابیتیش له (السدائل) دا (شرح المواهب : ١ / ٢٩٩) حافیظ نبین عه سا کیریش (البدایة والنهاية : ٣ / ١٨١ ، ١٨٢) نه م

کاریگه‌ری چاکیان هه‌بوو له چه‌واشه‌کردنی موشریکه‌کان تا بگه‌رینه‌وه و نه‌چنه ناو نه‌شکه‌وته‌که‌وه .

ئهم ده‌رچوونه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یه‌کجار نه‌یتیی بوو ، بۆیه‌ته‌نها نه‌بویه‌کری صددیق و ئیمام عه‌لیی به‌و ده‌رچوونه‌یان نه‌زانیی ، که نه‌وه‌بوو فه‌رمانی به‌ ئیمام‌دا دا له‌ نوینه‌که‌ی‌دا بجه‌وی ، تا کافران چه‌واشه‌بکات و ، که روژیشی لی بوویه‌وه چیی سپارده و شتی به‌نرخ‌ی له‌ لا دانرا بوو ، بیداته‌وه ده‌ست خاوه‌نه‌کانیان . چونکه هه‌ر که‌سی له‌ مه‌که‌دا چشتیکی نه‌ختینه‌ی ببوایه ، له‌لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دای نه‌نا ، چونکه جیی متمانه‌ی هه‌موان بوو . دیاره‌ئو که‌ل و پهل و زیڤ و زیوانه‌هی موسلمانه‌کان نه‌بوون ، به‌ئکو‌هی کافره‌کان بوو . چونکه موسلمانه‌کان مه‌که‌یان به‌جی هیشته‌بوو و ، مه‌که‌ته‌نها بت په‌رستانی تیدا مابوونه‌وه . ئه‌مه‌ش نه‌وپه‌ری متمانه‌بوو که کافران به‌ پیغه‌مبه‌ری خویان ﷺ هه‌بوو ، که سیانزه‌سالی ره‌به‌ق بوو له‌ دژایه‌تیی و زۆرانازیی‌دا بوون و ، هه‌ولتی ته‌واویان نه‌دا که موسلمانه‌کان ریشه‌کیش بکه‌ن ، به‌تایبه‌تیی برسیی‌کردنی گه‌وره و بچووکیان بۆ ماوه‌ی سی‌سال به‌ پئی یاسا و بریاریکی سته‌م کارانه .. هه‌ر نه‌و متمانه‌یه‌بوو که سه‌ری نه‌کیشا تا کابرای کافر ویژدانی ببزوی و خۆی به‌ تاوان‌بار بزانی کاتی که نه‌چوو به‌ گژ سوپای ئیمان‌دا .. جا مامۆستای پایه‌برز ته‌بولنه‌علای مه‌ودوودی ره‌مه‌تی خوای لی بی هۆیه‌کی شکستی قورپه‌یش له‌ به‌دردا بۆ نه‌وه ته‌گه‌رپه‌ته‌وه که قورپه‌یشی‌یه‌کان به‌وه وره‌یان به‌ردا بوو له‌ دل‌ه‌وه له‌ خۆیان نه‌پرسیی : من به‌ گژ کئی‌دا نه‌چم ؟ به‌ گژ موحه‌مه‌دا ، که نه‌و شه‌وه‌ی رای کرد سپارده‌که‌ی نارده‌وه بۆم ؟ نه‌و بیویستایه‌ نه‌ی ته‌گه‌رپه‌ته‌وه .. نه‌مه هۆیه‌کی نه‌فسیی بوو بۆ شکانی قورپه‌یش له‌ به‌دردا .

ئیستا با سه‌ریک له‌ گه‌نجه شمشیر به‌ده‌سته‌کان بده‌ینه‌وه ، که له‌ ده‌رگادا وه‌ستا بوون و ، وایان نه‌زانیی ته‌وه‌ی که نووستوه پیغه‌مبه‌ره ﷺ . هه‌تا له‌ نیوان خۆیان دا وت و ویژی ته‌وه‌یان بوو که کامیان له‌ پیشه‌وه هیرشی بکاته سه‌ر و ده‌ست و په‌لی به‌ستی . نه‌وه‌بوو پیاویک هات هه‌والی دانسی که پیغه‌مبه‌ری خوا له‌ ده‌ستیان ده‌رچوو .

که قورەیش لە دەست دەرجوونی پیغمبەریان ﷺ کەوتە گۆی چاویان پەری یە تەوقە سەریان ، بۆیە کەوتنە گەڕان بە دوا یا و ، بەلێنیان دا کە هەر کەسی دەستی بجات ، چ بە زیندوویی و چ بە مردوویی ، صد و شتر بکەنە خەلاتی و ، ئەوانەش کە لە شوێن پێ هەل گرتن دا شارەزاییان هەبوو هەموویان ناردن ، تا هەموو رینگاکان بگەڕێن و شوێن پێی هەل بگرن و ، بی دۆزنەوه ، کە لەوانە : کەرزی کورپی عەلقەمە و ، سوراقە ی کورپی جەعشەم بوون - کەوتنە شوێنیان هەتا گەیشتنە کێوی (شەور) و ، سەرکەوتنە سەر چیاکە و گەیشتنە دەمی ئەشکەوتە کە .

لێرەدا قورەیشی بەکان سەرسام مان : ئەگەر چووبنە ناو ئەشکەوتە کەوه ، ئە ی چۆن داوی جالبالۆکە کە نەدراوه و ، هێلکە ی کۆترە کەش نەشکاون ؟
 نایا پێویست ئەکات بچنە ناو ئەشکەوتە کەوه ؟ یە کێکیان ویستی بچیتە ژوورەوه ، ئەوه بوو یە کێکی تریان وتی : ئەم داوی جالبالۆکە یە هی پیش لە دایک بوونی موحمەدە !!

بەم شێوه یە خوا کوێری کردن و وازیان لە نازیز و هاو ئەکە ی هینا ..

بەلام ئەوه بوو ماو هێک لە بەردەم ئەشکەوتە کەدا وەستان و قسە و باسیان نەکرد ، کە پیغمبەری خوا ﷺ و ئەبوبە کری هاو ئەلی گۆی یان لی یان بوو .. هەتا ئەبوبە کر زۆر ئەترسا پێ یان بزائن و پیغمبەری خوا ﷺ تووشی ناپەرەحتیی بیی ، بۆیە ئە ی فەرموو : ئە ی پیغمبەری خوا ! ئەگەر کە سیکیان سەیری ژیر پێی بکات ئەمان بینێ .. پیغمبەری خواش ﷺ فەرموو : ((ما ظنک ، یا أبابکر ! یاتین الله ثالثهما ؟)) فەرموو : ئەبوبە کر ! ئەگەر خوی گەورە چاودێری دوو کەس بی و ، لە پشتیان بیت ، ئە بی کێ بتوانی زیانیان پێ بگە یە نی ؟ لە ریاو یە تیکی تردا ئەوهش هاتوو کە کافرە کان هەموو شاخەکانی مە ککە ئەگەر پێن ، تا ئەگەنە ئەو شاخە ی کە ئەوانی لی بوو .. ئەبوبە کر چاوی لە پیاویک بوو کە بەرامبەر بە دەرگای ئەشکەوتە کە وەستا بوو ، بۆیە فەرموو : ئە ی پیغمبەری خوا ! ئەمان بینێ . فەرموو : ((کلا إن ملائکة تسیرنا بأجنحتھا)) . فەرموو : نەخیر مە لائیکە تیک بە بالەکانی تێمە ی دا پۆشیوه . ئەو پیاوه دانیشت و روو بە رووی ئەشکەوتە کە میزی کرد . پیغمبەری خوا ﷺ فەرموو : ((لوکان یرانا ما

فعل هذا)) . فرموی : گهر نیمه بدیایه وه های نهه کرد . خوی گوره
قورثانی ناره خواره وه که نهی فرموو :

﴿ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي
الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ
بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ (التوبة : ٤٠) .

له هه مان کات دا گه نجه کان که چورنه ژوروه وه و دی یان وا عه لیبی له وی یه ،
رقیان هه ستا و ، رایان کیشا هه تا گه یان دیانه که عبه و ، بو ماوه ی سه عاتیکیش
به ندیان کرد ، بهو هیوایه ی هه والیکیان لیوه ی ده ست گیر بی .

جا که له عدلی یه وه هیچیان ده ست نه که وت ، خویان گه یانده مالی ته بویه کر ..
ته سمای کچی ته بویه کر ، خوا لی یان رازی بی ، ته لیت : که پیغه مبهری خوا ﷺ و
باو کم کوچیان کرد ، چهند پیاوکی قوره یشی ، که ته بوجه هلیشیان له گه ل دا بوو ،
هاتنه بهر ده رگا که مان و وه ستان . منیش هاتمه ده ره وه به ده میانه وه . وتیان :
نه ی کچی ته بویه کر ! باوکت له کوئی یه ؟ وتم : به خوا نازانم باو کم له کوئی یه .
ته بوجه هل ، که پیاوکی به دره فتاری پیس بوو ، ده ستی بهرز کرده وه و زلله یه کی
لی دام و گواره که ی گویمی په راند !!

نامردی بی تیمان ، له هه موو چه رخیک دا نه مه ره فتاریه تی .. سزا و نازاردانی
نافره ت و مندا ل به نازایه تیبی ته زانی ..

هه روه ها خاتر ته سماء ته لیت : کاتیک که پیغه مبهری خوا ﷺ و ته بویه کر
کوچیان کرد ، ته بویه کر هه موو سامانه که ی له گه ل خوئی دا برد ، که پینج یان
شه ش هه زار دیره م بوو . که بردی و رویشت ته بوقوحافه ی باپیرم که چاوه کانی له
ده ست دابوون هات بو لامان و ، وتی : به خوا من وه های ته بینم وه ک خوئی
رویشتووه سامانه که شی بر دووه و جه رگی نیوه ی برپوه . منیش وتم : نه خیر
بابه گیان ! خیر و به ره که تیکی زوری بو مان به جی هیشتووه . ته لیت : کو مه له
بهردیکم کو کرد نه وه و له گو شه یه کی ماله که دا ، که هه موو جاری باو کم پاره ی تیا
دانه نا ، دام نان و ، به کراسیک دام پوشین و ، ده ستیم گرت و بردم و پیم وت :
بابه گیان ! ده ست بجه ره سه ر ته مه ، ته ویش ده ستی خسته سه ری و وتی : خراب

نیه ، نه گهر ئهمه ی بۆتان به جی هیشته بێ چاکی کردوو و ، ئهمه ش به شتان نه کات .. نا به خوا هیچی بۆمان به جی نه هیشته بوو ، به لام من ویستم به وه دلی ریش سپی به که دا برکتی نه وه .

به لێ ، ما و مندالی ئه بوبه کر ، هه تا شوانه که شی ، هه هه موویان به دل و به گیان خزمه تی ئیسلامیان نه کرد و ، باکیان له قوریانی دان و خۆفیدا کردن نه بوو ، به تایبه ت له کاتی کۆچ کردن دا .. ئه وه بوو خاتو ئه سما پشته ی نه که ی له ت کرد و که له و په لی سه فهری پێچایه وه بۆیان . هه ره ها عه بدوللای کورپی ئه بوبه کر که له تافی لایوی دا بوو و ، عامیری کورپی فوه هیره ش ، که به نه ده ی نازاد کرای ئه بوبه کر بوو و ، شوانی مه ره کانی بوو ، هه ر یه که یان ده وری گرنگیان بینیی .

بوخاری له خاتو عایشه وه نه گێرته وه که وتویه :

پاشان پێغه مبهری خوا ﷺ و ئه بوبه کر خۆیان گه یانده ئه شکه و تیکی چپای شه ور و ، له وی سی شه و مانه وه . عه بدوللای کورپی ئه بوبه کریش ، که تازه لایوکی ژیکه له و عاقل بوو ، شه و له ئه شکه و ته که دا له لایان ئه مایه وه و ، به یانی زوو که هیشته تاریک بوو ئه وانی به جی نه هیشته و خزی نه گه یانده وه لای قوره ییش هه ره وک شه و له مه که که دا خه و تبی . هه ر که نه خشه و پیلانیکی قوره ییشی بیسته تابه جوان لێی نه گه یشت و ، که ئیواره تاریکی نه کرد هه واله که ی ئه هینایه وه بۆیان و ، عامیری کورپی فوه هیره ی مه ولای ئه بوبه کریش ، که برکه مه ریکی له نزیکیان ئه له وه راند ، که سه عاتی که له شه و تی ئه په رپی مه ره کانی ئه هینایه وه لای ئه وان ، تا ئه وانیش ئه و شه وه شیر و ماستی برکه مه ره که بخۆن و ، له گه ل به ره به یانیش دا عامیری کورپی فوه هیره له مه ره کان نه خورپی .. هه موو شه وی ئهمه ی دووباره نه کرده وه .

عامیر به م کاره ی شوین پی کانی عه بدوللای به برکه مه ره که ئه سپیه وه ، تا به بۆنه ی شوین پیی ئه وه وه ، کافران نه یان دۆزنه وه ..

به یه قیبی له (دلایل النبوة) دا ، وه که له (الکفر الجدید : ١٤ / ١٣٥) دا هاتوه له

ئین سیرینه وه ته خریمی کردوو که وتویه :

له سه رده می عومه ردا خوا لێی رازی بی ناوی چهنه د پیاویک برا ، هه ر وه که فه زلی عومه ر به سه ر ئه بوبه کر دا بدن ، خوا له هه ر دوو کیان رازی بی ، ئه مه گه یشته وه به عومه ر ، ئه ویش فه رموی : به خوا ! تا قه شه و یکی ئه بوبه کر له نالی

یه که می سالی یه که می کۆچی به رامبهر به شانزه ی شهیلوولی ۶۲۲ ز بووه . ههروا له سهه رهوتی خۆیان بهردهوام بوون ههتا شهوهبوو له رۆژی دووشه مبهی ههشته می رهبعی یه که می سالی یه که می کۆچی به رامبهر به ۲۳ ی شهیلوولی ۶۲۲ ز پیغه مبهری خوا ﷺ له قهبا دابهزی .

له ههندی ریوایه تیش دا له رۆژی دووشه مبه دا گهیشتون ، که دوانزه ی رهبعی یه که م بووه و ، له قولهی چیشه نگاودا ، که خهریک بووه خۆر بگاته ناوه پراستی ئاسمان ، له قهبا بوونه ته میوانی نهوه ی عهمری کوری عهوف .
کاتی که پیغه مبهری خوا ﷺ شه که ویتته ری ئه م دۆعایه شه خوینی :

ئه بو نوعه می له ریی ئیبراهیمی کوری سهعه ده وه ، له موحه مبه دی کوری ئیسه حاق وه ته خریچی کردوه که وتویه : بیه گهیشتوه که کاتی که پیغه مبهری خوا ﷺ بو ره زامه ندیی خوا له مه که وه به ره و مه دینه کۆچی کرد ، فه رموی : ((الحمد لله الذي خلقني ولم أك شيئا ، اللهم ! أعني على هول الدنيا وبوائق الدهر ، ومصائب الليالي والأيام . اللهم ! اصحبني في سفري ، واحلفني في أهلي وبارك لي فيما رزقتني ، ولك فذللي وعلى صالح خلقي فقومني ، وإليك رب فحبيبي وإلى الناس فلا تكني ، رب المستضعفين وأنت ربي ، أعوذ بوجهك الكريم الذي أشرقت له السماوات والأرض وكشفت به الظلمات ، وصلاح عليه أمر الأولين (والآخرين) أن تحل علي غضبك ، وتنزل بي سخطك ، أعوذ بك من زوال نعمتك وفجاءة نعمتك ، وتحول عافيتك ، وجميع سخطك ، لك (العتي) عندي خير ما استطعت ولا حول ولا قوة إلا بك)) . كذا في البداية (۳ / ۱۷۸) .

ئه فه رموی : سوپاس بو شه خوا به ی که منی له هیه چه وه به دیی هینا .. خوا به ! له ترس و له رزی دنیا و ، کاره ساتی زه مانه و ، به لا و موسی به ته رۆژگاردا یارمه تییم به دی .. خوا به ! خۆت ها وه ئی ئه م سه فه رم و ، سه رو کاری که ری مال و منال م به و ، فه ر و به ره که تیش بخره شه رزقه مه وه که بیتم به خشیوه و ، له بهر ده ستی خۆت دا زه لیلیم بکه ی و ، له سه ر چاک ترین ره وشتم دامه زراوم بکه ی و ، پهروه ردگارم ! به لای خۆت وه خۆشه ویستم بکه ی و ، نه م که یته کاریک پشت به خه لکی بیهستم . شه ی پهروه ردگاری منیش و ، مرۆشه لاوازه کانیش ! په نا به رووی پیروزت شه گرم که ئاسمانه کان و زه ویی پیی رۆشن بوونه ته وه و ، تاریکی یه کان پیی ره ویونه ته وه و ، کاروباری پیشینه و داوینه ی پی چاک بووه ،

تا خهشم وقین و ره نجات به سهرم دا نه باریت . پهنات پی نه گرم ، تا نیعمه ته کانت لیم نه سه نرینه وه و ، له ناکاودا پیم نه نوینیت و ، له ش ساغیی و بی وه بیم لی نه سه نیته وه و ، به یه کجاری لیم نه ره نجییت . گه پانه وهش له هه ر شتی که تو پیته ناخوش بی بۆ سه ر هه ر شتی که تو پیته خوش بی چاکترین کاریکه که من بتوانم نه نجامی بدهم و ، هه موو هه ول و هیژیکیش هه ر به دهستی خۆته .

ئه وه بوو له ریی کۆچ کردن دا هه ندی روودا و روویان دا :

یه کهم : بوخاری له نه بو به کری صدیق وه خوا لیتی رازی بی ریوایه تی

کردوه که فه رموویه : شهو ریمان برپی و به یانیش هه ر رۆشتین هه تا نزیکه ی نیوه رۆ و ، ری چۆل بوو و ، که س هه تاوچۆی نه نه کرد . ئه وه بوو به ردیکی به رز هه ته ریمان که سیبه ری هه بوو و خۆری لی نه که وتبوو . له وی دابه زین و ، به ده ست شوینیکم بۆ پیغه مبه ر ﷺ چاک کرد هه تا تیایا بجه وی و فه روویه کم بۆ راخست و وتم : بجه وه ، ئه ی پیغه مبه ری خوا ! خۆم چاودیرییت نه که م . خه وت و ، منیش چوومه ده ره وه تا چاوم له ده ور و به رمان بیته ، نه بینم وا شوانیک به مه ره کانیه وه به ره و به رده که دی ، تا وه ک ئیمه بچیته ژیر سیبه ره که یه وه . وتم پیی : تو شوانی کییت ، رۆله ؟ وتی : شوانی پیایوکی مه دینه یان مه که م . وتم : نایا مه ره کانت شیریان تی دایه ؟ وتی : به لی . وتم : بۆمان نه دۆشیت ؟ وتی : به لی . مه رپکی گرت و وتم : گوانی له خۆل و موو و شتی تر پاك بکه ره وه .. شیري دۆشی یه ناو ده فریکه وه و ، منیش ده فریکم پی بوو ، بۆ پیغه مبه رم هه ل گرتبوو تا ناوی تی دا بخوا ته وه و ده ست نوژی پی بگری . هه تمه خزمه تی پیغه مبه ر ﷺ و پییشم ناخوش بوو که له خه وه لی بستیم . کاتی که هه ستا ناوم کرد به سه ر شیره که دا هه تا بنی سارد بوویه وه ، وتم : فه رموو بجه ره وه ئه ی پیغه مبه ری خوا . ئه وه نه ی خواره وه تا من رازی بووم ، پاشان فه رموی : ((أَلَمْ يَأْنِ الرَّحِيلُ ؟)) . فه رموو : کاتی رۆشتنمان نه هه اتوه ؟ وتم : به لی . فه رموی : نیتر که وتینه ری .

هه هه هه هه هه : هه ره وه ها به یه قیی و ، نیبن عه ساکیر له نه بو به کره وه خوا لیتی رازی بی ته خریمیان کردوه که فه رموویه : له گه ل پیغه مبه ری خوا دا ﷺ له مه که وه که وتینه ری ، (له گه شتی کۆچ کردن دا) تا گه یشتینه ناوه دانی یه کی عه ره ب . پیغه مبه ری خوا ﷺ سهیری مالیکی کرد له که ناروه و ، روی لی نا . که دابه زین ، ته نها ئافره تیکی لی بوو ، ئه ویش وتی : ئه ی بنده ی خوا ! من

ئافره تم و کەسیشم بەلاوه نیه ، ئەگەر میوان داریتێتان ئەوی بچن بۆ لای سەرداری هۆز .

پیغمبەری خوا ﷺ بە گۆیی نەکرد - ئەمەش لای ئیوارەووە بوو - کورپێکی ئافره تە کە چەند بزنیکی خۆی دا بوو بەر و هاتەووە .. دایکی پێی وت : رۆژە ! ئەم بزنی و چەقۆیە بەرە بۆ ئەو دوو پیاووە و پێیان بلێ : دایکم ئەلێت : ئەم بزنی سەر بپرن و خۆتان تێر گۆشتی لی بخۆن و بەشی ئێمەش بدەن . کاتیەک هاتە خزمەتی پیغمبەر ﷺ فەرمووی : « إنطلق بالشفرة وجني بالقدح » . فەرمووی : چەقۆکە بەرەووە و قاپێکم بۆ بهێنە . وتی : نەلەوەرپاوە و ، شیرێ تێدا نیه . فەرمووی : « إنطلق » . کورپە کە رویشت و قاپێکی هێنا . پیغمبەر ﷺ دەستی بە گوانی بزنی کەدا هێنا . پاشان شیرێ دۆشیی ، هەتا قاپە کە ی پر کرد . پاشان فەرمووی : « إنطلق به إلى أمك » . فەرمووی : بیبە بۆ دایکت . ئافره تە کە تێر شیرێ خواردەووە . پاشان کورپە کە قاپە کە ی هێناوە و فەرمووی : « إنطلق بهذه وجني بأخرى » . فەرمووی : ئەم بزنی بەرەووە و یەکیکی ترم بۆ بهێنە . و هەاشی بەمیش کرد و ، ئەبویە کری لە شیر تێر کرد و ، بزنیکی تری هێنا و ، و هەاشی بەمیش کرد و ، پیغمبەریش ﷺ لە شیر تێر بوو ، ئەو شەووە لەوێ ماینەووە و ، پاشان کەوتینە ری .. ئەو ئافره تە پیغمبەری ﷺ ناو نابوو موبارەك . ئەو بوو مەرەکانی ئەو نەندە زۆر بوون جەلەبێکی لێیان هێنا بۆ مەدینە . لەو کاتەدا ئەبویە کری صدیق تێپەری و کورپێ ئافره تە کەش چاوی پێ کەوت و ناسی یەووە . وتی : دایکە گیان ! ئەمە ئەو پیاووە کە لە گەل موبارەك دا بوو . دایکیشی هەستا بۆ لای و وتی : ئەی بەندە ی خوا ! ئەو پیاووە ی کە لە گەل ت دا بوو کامیە ؟ فەرمووی : نازانی کێ یە ؟ وتی : نەخێر . فەرمووی : پیغمبەرە ﷺ . وتی : دە بم بە بۆ لای . ئەبویە کە بردی یە خزمەتی و پیغمبەریش ﷺ دەعوەتی کرد و ، دیاریی و پیشکەشی پێ دا . ئافره تە کەش هەندی کەل و پەلی ئەعرابی پیشکەش کرد و ، پیغمبەریش ﷺ جل و بەرگی بۆ کرد و دیاریی تری دایە ، ئەویش موسلمان بوو .

قال ابن کثیر : سنده حسن . کذا في الكنز (٨ / ٣٣٠) .

سەنەم : ئەبویە کە خوا لێی رازیی بێ پیاوێکی بەساڵ دا چوو بوو ، هەرچەندە بە تەمەن لە پیغمبەری خوا ﷺ گەنج تر بوو ، بەلام بە پیرتر پێش چاوە کەوت .

جا له بهر شهوی نه بوبه کر خه ریکی بازرگانیی و گهشت و گه پان بوو ، له نیتوان ریئی مه ککه و مه دینه دا زۆر بینرا بوو و خه لکیکی زۆر نه یان ناسیی . جا که توشی که سینک نه هاتن و پیغه مبهری خوی ﷺ نه نه ناسیی ، نه ی پرسیی : نه بوبه کر ! نه م پیاهوی له گه لتایه کی یه ؟ شهویش نه ی فرموو : پیاوئیکه رییم پیشان شه دا . شهو که سه وای نه زانیی ده لیلی ریگایه ، که چیی مه بهستی نه بوبه کر شهو به بوو که ریئی خیر و چاکه ی پیشان شه دا ..

نه م کاره ی نه بوبه کر به نامۆژگاریی پیغه مبهری خوا بوو ، نیبن سه عد له (الطبقات) دا باسی شهوی کردوه که پیغه مبهر ﷺ به شه بوبه کری فرمووه : ((أله الناس عني)) . فرموویه : ده باره ی ناسینم خه لک چه واشه بکه . چونکه کاته که زۆر ناسک بوو و کافران به کول به دوا یا نه گه پان . له ریگادا گه که سینک شه بوبه کری نه ناسیبا نه ی پرسیی : تو کییت ؟ شهویش نه ی فرموو : به دوا ی پیوستیی خوما نه گه رییم . خو نه گه ر بوترایه نه مه کی یه له گه لتا ؟ نه ی فرموو : ری نیشان دهره و رییم نیشان شه دا ..

چواره م : هه ر له ریئی مه دینه دا پیغه مبهر و هاوه لانی دایان به لای چادره که ی نوم مه عبه ددا ، که له ویش موعجیزه یه کی تری پیغه مبهری خوا ﷺ دهر کهوت و ، له هه مان کات دا لی هاتن و ، مه ردایه تی و ، سه خاوه ت و ، زمان پاراوی و ، ره وان بیژی و پاک داویتی خه لکانی شهو کاته ، به تاییه ت نافره تان ، دهر نه که ویت ، چونکه نوم مه عبه د وه صفیکی پیغه مبهری خوی ﷺ کردوه گه وره ترین شاره زا سه ری له و دارشته نه ی سوړ نه مینی .

زۆریک له نیمامانی فرمووده ، به تاییه ت نیمام به یه قیی له حوبه یی برای نوم مه عبه د و ، هاوه لی پیغه مبهری خواوه ﷺ ریوایه تی کردوه که وتویه : کاتیک که پیغه مبهری خوا ﷺ له گه ل نه بوبه کر و ، عامیری کوری فوه هیره کۆچیان کرد و ، کوری ئوره یقیطیش ریگای پیشان شه دان ، گه یشته نه قوده یید و دایان به لای نوم مه عبه د : عاتیکه ی کچی خالییدی کوری خوله ییدی خوزاعیی دا ، که نافره تیکی پاک داوینی به سالآچووی به هیز بوو و ، به بۆنه ی زۆری ته مه نیسه وه نه ته چووه په نای په رده وه و ، له به رده م چادره که ی دا دانه نیشت و ، هه ر که س له ویتوه تیپه ری بکر دایه له نان و ئاو تیتری نه کرد . جا پیغه مبهر و هاوه لانی له بهر گرانیی ساله که و که م خۆراکیی خواردنه که یان ته واو بوو بوو ، له بهر شهو

پرسیاریان لی کرد که نایا شیر یان گوشتی به لاره ههیه بی کرن ؟ که چیی هیچی به لاره نهبوو و ، وتی : به خوا ته گهر شتیگمان به لاره ببوايه نه مان کرده میوان داریی بۆتان .

پیغمبهری خوا ﷺ سهیری مه ریکی کرد که له لایه کی چادره که دا بوو و ، به بۆنه ی لاوازیی و بی هیزییه وه له ران به جی ما بوو ، پرسیری لی کرد : ((هل هسا من لبن ؟)) . فهرمووی : نه وه شیر ی تیدایه ؟ وتی : زۆر لاوازتره . فهرمووی : ((أتأذنين لي أن أحلبها ؟)) . فهرمووی : ماوهم نه ده ی بی دۆشم ؟ وتی : به لی ، دایک و باوکم به قوریانت بن ، ته گهر شیر ی تیدا شک نه به ی بی دۆشه .

فهرمانی دا مه ره که یان هینا و گرتی و دهستی به گوانی مه ره که دا هینا . له ریوایه تیکی تر دا دو عای به سهردا خویند ، تیر پیی بلاؤ کردنه وه و ، شیر ی تی هات و ، داوای قاپیکی وه های کرد که کۆمه لیک له شیر تیر بکات . شیر یکی زۆری دۆشی یه ناو قاپه که و ، هاوه لانی له شیر تیر کرد و ، ئوم مه عبه دیشی له شیر تیر کرد ، پاشان له دوا ی هه موویان خویشی شیر ی خوارده وه و فهرموویشی : ((ساقی القوم آخرهم شرباً)) . فهرمووی : نه وه که سه ی شیر ده رخواردی خه لک نه دات خو ی له دوا ی هه موویان نه خواته وه . پاشان جار یکی تر قاپه که ی پر کرده وه و ، ههر هه موویان دووباره خواردیانه وه ، پاشان بۆ سی ههم جار پری کرده وه و ، له لای ئوم مه عبه د به جیی هیشت . له ریوایه تیکی تر دا پیی نه فهرمووی : ((إرفعي هذا لأبي معبد إذا جاءك)) . فهرمووی : نه مهش هه لگره تا نه بومه عبه د بیته وه . پاشان سواری ولاغه کانیا ن بوون و ، رویشتن .

زۆری پی نه چوو نه بومه عبه دی میردی هاته وه و چن بزنیکی لاوازیش له بهر ده میه وه له بهر لاوازیی لاره لار به ریوه نه چوون و ، تیسقانیشیان موخی تیدا نه ما بوو . که نه بومه عبه د چاوی به شیر که کهوت سه ری سوپما و وتی : ئوم مه عبه د ! نه مه چی یه ؟ نه مدت له کو ی بوو ؟! خو مه ره که نه له وه پاره و ، سکیشی پر نیه و ، مه ری شیر ده ریش له مال دا نیه . وتی : نا به خوا ، به لام پیاو یکی مو باره ک که ناوه ها و ناوه ها بوو لیتره وه تیپه ری کرد . وتی : ئوم مه عبه د ! وه صفی بکه بۆم .

نوم مہ عبد بہ سہ لیقہ یہ کی یہ کجار وردہ وہ و ہ صفی پیغہ مہری خوی ﷺ
کرد و وتی :

« رأيتُ رجلاً ظاهراً الوضأة ، مُبلحَ الوجہ ، حَسَنَ الخُلق ، لم تبعه ثجلة ، ولم تزر
به صعلة ، وسيم قسيم ، في عَيْنَيْهِ دَعج ، وفي أَشْفارِهِ وَطْف ، وفي صوتِهِ صَحْل ،
أحور ، أكحل ، أزج ، أقرن ، شديد سواد الشعر ، في عنقه سطح ، وفي لحيته كثائفة ،
إذا صمت فعليه الوقار ، وإذا تكلم سما وعلاه البهاء ، وكأن منطقہ حرزات نظم
يتحدرن ، حلو المنطق ، فصل ، لا نَزْر ، ولا هذر ، أجهر الناس ، وأجمله من يعيد ،
وأحلاه وأحسنه من قريب ، رُبعة لا تشنؤه من طول ، ولا تقتحمه عين من قصر ، غصن
بين غصنين ، فهو أنضر الثلاثة منظرأ ، وأحسنهم قدراً ، له رفقاء يحفون به ، إذا قال
استمعوا لقلوبه ، وإذا أمر تبادروا لأمره ، محفود محشود ، لا عابس ، ولا مفند » . ٢٨١

وتی: پیاوئیکم دبی کہ دیمہنی جوان و ریئک و پیئک و ، دم و چاوی گہشاوہ و ،
رہوش جوان بوو .. ئەوہندہ ورگی نہبوو ناشیرینی بکا و ، ئەوہندہش سہری
بچووک نہبوو کہ بۆی عہبیہ بی .. جوان و پیئکەوتوو بوو .. چاوہکانی زۆر رہش
و .. برژانگی چاوہکانیشی درئژ بوون .. دہنگی کہمیئک گپ بوو ، بہلام بہ
ناسکیی .. سپیایی چاوشی زۆر سپیی و .. پیلووہکانی رہش و .. برۆی درئژ و
باریک و .. ہہردوو برۆی بہ یہ کہوہ نووسا بوون .. قژی سہری یہ کجار رہش و ،
ملی بہرز و درئژ و ، ریشی پان و پپ بوو .. گہر بیئدہنگ بواہیہ و یقاری پیوہ دیار
بوو و ، گہر فہرمایشیشی بگردایہ گہوہہری لہ دم ئەباریی ، و ہک دوپرو
یاقووت بہ شیوہیہ کی جوان بہۆنئیتوہ .. پیاوئیکی زمان شیرین بوو .. لہسہرخۆ
فہرمایشتی ئەکرد .. نہ کہم گۆ و نہ فرہگۆ بوو .. بہبی زیادہرہویی دہنگی لہ
ہہموان بہرزتر بوو .. لہ دوورہوہ لہ ہہموو کہس جوان تر و ، لہ نزیکیشوہ لہ
ہہموو کہس شیرین تر و چاک تر بوو .. چوارشانہیہک بوو کہ لہبہر بالابہرزیی ،
یان کورتہبالایی لہبہر چار نہئەکوہوت . لقی گولئیکہ لہ نیوان دوو لقا دا ، کہ ئەو
لہ سیئ کہسہ کہدا گہشاوہترین دیمہن و چاکترین ریژی ہہیہ . کوئمئلہ ہاوپرئیہ کی
ہہن کہ دہورہی لیئ ئەدہن .. گہر فہرمایشت بکات ئەوانہ گوئی بوئەگرن و ،

٢٨١ ئەمہ نافرہتئیکی دہوارنشینی ئەو سەردەمہیہ .. ہیشتا خەئکی شاریش و ، لادئش نہی .. دہوارنشینیئیکہ
بہ تەنیا .. نافرہتہ خاوہن شہا دہکانی تەمپرۆ زۆرہیان سالئ تہواو ئەئکەن و پروانامہ وەرئەگرن ، بۆیہ بہ ناسانیی
شہیدای بەزم و باوی کافران ئەبن .. نافرہتانی ئەو سەردەمەش ئەمہ سەرنج و تیئ بینیی و دارشت و وەصف
کردنیانہ !!

گەر فرمانیش بکات به په له نه نجامی نه دهن .. پیاوینکه که هاوه لانی خزمه تی نه کهن و ، قه له بالغی به دهوردایه .. نه رووگرژ و نه گله یی کهره .

نه بومه عبده وتی : به خوا نه وه کاکه ی قوره یشی به و ، گهر به خزمه تی بگه یشتمایه شوینی نه که وتم و ، تا بوشم بکری هه ولئی نه وه نه دهم .
(شرح المواهب : ۱ / ۴۱۰ - ۴۱۶ ، البداية والنهاية : ۳ / ۱۹۲ - ۱۹۳) .

له و کاته دا که کافره کانی قوره یش نه یان نه زانیی پیغمبهری خوا ﷺ به ره و کوئی ته شریفی بر دووه تا بی گرن ، له مه که که دا دهنگی جیننی به که نه هات که بی نه وه ی ببینری به دهنگی بهرز شیعیری نه وت :

جزى الله ربُّ العرشِ خيراً جزائه	رفیقینِ حلاً خیمتی أمَّ معبد
هما نزلًا بالبرِّ وارتحلا به	وأفلق من أمسى رفیق محمد
فيا لقصي ما زوى الله عنكم	به من فعال لا یحاذی وسؤدد
ليهن بني كعب مكان فتاتهم	ومقعدھا للمؤمنين بمرصد
سلوا أختكم عن شاتها وإنائها	فإنكم إن تسألوا الشاة تشهد

له خوا ی گه وره داوای نه کرد تا پادا شتی نه و جووته هاوه له بداته وه که گه یشتنه چادره که ی نوم مه عبده و دوا ی ریزگرتن له پیغمبهری خوا ﷺ که سه ری قوصه ی و نه وه ی که عبی بهرز کردۆته وه ، نه لئی : له خوشکه که تان و مه ره که ی و قاپه که ی پرسیار بکه ن ، خو نه گهر له مه ره که بپرسن شاهیدیتان بو نه دات .

نه سماء نه لیت : نه مان زانیی پیغمبهری خوا ﷺ رووی له کوئی ناوه ، تا نه وه بوو پیاوینکی جیننی له باشووری مه که که وه هات و نه م چهند دیره شیعیری سه ره وه ی نه وتن و ، خه لکیش به دوا ی دا نه چوون و ، دهنگیان نه بیست ، به لام به چاو نه یان نه بینی ، هه تا له باکووری مه که که وه ده رچوو . نه لیت : کاتیک دهنگی نه ومان بیست تیر زانییمان که پیغمبهری خوا ﷺ رووی له کوئی ناوه و ، رووی له مه دینه کردوه .

پینجه م : هه ره له کاتی هیجره ت دا رووداوینکی تریش رووی دا .. نیین نه بوود دنیا له بانگه یشتی جیننی به وه و ، نیین عه ساکیر له واشیله ی کوری نه سقه ع وه خوا لیتی رازی بی ته خریمان کردوه که وتوویه : موسلمان بوونی حه ججاجی کوری عیلاطی به هزی ، پاشان سولله میی خوا لیتی رازی بی بهم جووره بوو :

جاریکیان له گهڻ کاروانیکی قهومه که ی دا به ره و مه که که نه که و یتته ری . که شه ویان به سه ردا هات و ، نه وانیش له شیویکی چۆلی سامناک دا بوون ، ترس و له رزیان لی نیشت . نه وه بو هاوه لانی پی یان وت : حه ججاج ! ههسته تۆش بو خۆت و

هاوه لانت نه مانیک وهر بگره ، حه ججاجیش نه م شیعرانه ی وت :

أَعِيدُ نَفْسِي وَأَعِيدُ صَاحِبِي
مِنْ كُلِّ جَنِيٍّ بِهَذَا التَّقَبُّ
حَتَّى أُرُوبَ سَالِمًا وَرَكِي

دوای نه وه گوئی له دهنگیک بوو نه ی فه رموو : ﴿ يَمَعَشَرَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ إِنْ
أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا ۗ لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا
بِسُلْطَانٍ ﴾ . (الرحمن : ٣٣) .

کاتیک که گه یشتنه وه مه که که له ناو کۆر و کۆمه لی قوربه یش دا نه م دهنگ و باسه یان گیرایه وه . وتیان : راست نه که یت ، به خوا حه ججاج ! نه مه له وه یه که موحه مه د رای نه گه یه نی که دابه زیوه ته سه ری . وتی : به خوا خۆیشم و نه مانه یش که له گه لم دا بوون بیستیان . له م باسه دا بوون له ولاره عاصیی کوری وائیل هات و ، وتیان : نه بوه یشام ! نایستی نه بوکیلاب چیی نه لیت ؟ وتی : چیی نه لیت ؟ نه وانیش هه واله که یان بو گیرایه وه . وتی : جا بوچ سه رتان سوپ نه مینی ؟ نه وه ی له وه ی نه وی داوه به گوئی تان دا ، هه ر نه وه ش خستویه تیه سه ر زمانی موحه مه د . تیت خه لکه که لیم کشانه دواوه ، به لام من خۆم له سه ر کاره که سوورتر نه بووم . نه وه بوو هه والی پیغه مبه رم ﷺ پرسیی و ، ناگاداریان کردم که له مه که که به ره و مه دینه ده رچوه . منیش سواری وشتره که م بووم و که وتمه ری هه تا گه یشته خزمه تی پیغه مبه رم ﷺ له مه دینه و ، چیم بیستبوو بو م گیرایه وه . نه ویش فه رموی : ((سَمِعْتُ وَاللَّهِ الْحَقَّ ، هُوَ وَاللَّهُ مِنْ كَلَامِ رَبِّي الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيَّ ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ حَقًّا ، يَا أَبَا كِلَابٍ)) . فه رموی : به خوا ، نه ی حه ججاج ! حه قت بیستوه و ، نه مه ش له وه فه رمایشته ی خوی په روه ردا گارمه که ناردوویه تیه خواره وه بو م . وتم : نه ی پیغه مبه ری خوا ! ئیسلامم فیر بکه . نه ویش شایه تمانی فیر کردم و فه رموی : ((سِرُّ إِلَى قَوْمِكَ فَادْعُهُمْ إِلَى مِثْلِ مَا أَدْعُوكَ إِلَيْهِ فَإِنَّهُ الْحَقُّ)) . فه رموی : پرۆره وه بو ناو قهومه که ت و بو سه ر نه مه ی که من پیشانم دای بانگیان بکه . نه مه رتی راسته .

له (حياة الصحابة) دا ناماژە بۆ لاوازیی ئەییووبی كورپی سووهد و موحه مەدی كورپی عبدوللا كراوه ، بەلام له (شرح حياة الصحابة) دا ، روون كراوه تەوہ كه لاواز نین . (شرح حياة الصحابة : ۴ / ۳۹۳) .

شەشەم : له سەفەری كۆچ دا پېغەمبەرى نازیز ﷺ بانگی چەند كه سیكى بۆ سەر ئیسلام كرددوہ و ، سوپاس بۆ خوا ئەوانیش بە دەم بانگە كه یەوہ هاتوون . ئیمام ئەحمەد (۷۴ / ۴) له ئیبن سەعدی ئەسلەمی یەوہ ، كه ئەو سەعدە یە دەلیلی كۆچ كردن بوہ ، خوا لئی رازیی بی ، تەخریجی كرددوہ كه ئیبن سەعد وتووہ : باوكم بۆمی گێراوہ تەوہ كه : پېغەمبەرى خوا ﷺ له گەل ئەبوہ كرا خوا لئی رازیی بی تەشریف دیتن و ، ئەبوہ كریش كچىكى شیرە خۆرى لەلامان بو ، پېغەمبەرى خواش ﷺ ئەویست رینگای مەدینە كورت بكاتەوہ .. ئیبن سەعد وتی : ئەمە رینگای غائیرە كه لە رەكووبەوہ بۆی ئەچیت و ، دوو دزی نەوہی ئەسلەمی لى یە كه پى یان ئەوترى : (المهانان : جووتە سووكە كه) ، جا ئەگەر بفەرمووی لەلای ئەوانەوہ ئەرۆین . پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی : « خذ بنا علیهما » . فەرمووی : لەلای ئەوانەوہ بمان بە .

سەعد ئەلى : كه وتینە رى تا ئەوہ بوو لە شوتینىكى بەرزەوہ نواریمان بەسەریان دا ، یەكێکیان بە هاوړی كەى وت : ئەوہ كابرای یە مەنى یە . پېغەمبەرى خواش ﷺ بانگی كردن و باسى ئیسلامی بۆ كردن و ، ئەوانیش هەردووکیان موسلمان بوون ، پاشان لئی پرسین كه ناویان چى یە ؟ وتیان : ئیمە ناومان (المهانان) ه . فەرمووی : « بل أنتما المکرمان » . فەرمووی : بەلكو ئیوہ جووتە ریزلى گێراوہ كەن . فەرمانیشی دا له مەدینە سەرى لى بدن .

هەرەها ئیبن سەعد (۲۴۲ / ۴) له عاصم ی كورپی ئەسلەمی یەوہ تەخریجی كرددوہ كه وتووہ : كاتیک كه پېغەمبەر ﷺ له مەككەوہ كۆچی بۆ مەدینە كرد و گەیشتە غەمیم ، لەوئ بۆرەیدەى كورپی حصیب^{۲۸۲} هاتە خزمەتى و ، پېغەمبەرى خواش ﷺ بانگی ئەكات بۆ سەر ئیسلام و ، ئەویش بە خۆی و

^{۲۸۲} له هەردوو صەحیحی بوخاریی و موسلیم دا هاتووہ كه بۆرەیدە لەگەل پېغەمبەرى خوادا ﷺ بەشداریی شانزە غەزای كرددوہ و ، هەوال و پایەداریی بۆرەیدە بەناوبانگە . له سەردەمی خەلیفە عوتمان دا چوہ بۆ غەزای خۆراسان و لەوێرە رووی له مەرۆ ناوہ و ، لەوئ نیشتەجى بوہ تا سالى شەست و دوو یان سى و ، لەوئ كۆچى دوایی كرددوہ و ، دواهاوہ لیش بوہ كه له خۆراسان كۆچ بكات . (الإصابة : ۱ / ۱۵۰) .

ئەزلامى تيدا ئەبى (ئەو تيرانى كە پەر و كلكيان پتوه نيه) دەريان ئەهينى و شانسى خۆى پىيان تاقىبى ئەكاتەو ، تا بزانى دەستى پىيان ئەگات يان نا ، كەچىبى ئەوہى بۆ دەرچوو كە ئەو پىبى ناخۆش بوو ، چونكە پىبى خۆش بوو پیتغه مبهري خوا ﷺ بگىز پتەوہ و صەد و شترە كە وەر بگرى ..

لەبەر تەماع گوى بە ئەزلامەكان نادات و ، سواری ئەسپەكەى ئەبىتەوہ و ، دوايان ئەكەوى تا ديسان لىيان نزيك ئەكەويتەوہ .. ئەوہندە نزيك ئەكەويتەوہ كە گوى لە قورئان خويندنى پیتغه مبهري خوا ﷺ ئەبىت ، كە ئەو ئاوپرى ئەئەدايەوہ ، بەلام ئەبويەكر زۆر ئاوپرى ئەدايەوہ و ، زۆرىش ئەترسا كە پیتغه مبهري خوا ﷺ تووشى نارەحتىبى بىبى . ئەبويەكر فەرموى : ئەبى پیتغه مبهري خوا ! ئەوہ سواریكە و وا گەيشتە لامان .

لە رىوايەتیکى تردا ئەبويەكر ئەفەرموى : وتم : ئەبى پیتغه مبهري خوا ! ئەوہى بە دوامانەوہیە وا گەيشتە لامان . فەرموى : ((لا تحزن إن الله معنا)) . فەرموى : خەم بار مەبە خوامان لەگەئە . جا كە نزيك تر كەوتەوہ ، كە ئەوہندەى رمىك يان دوو رم ، يان ئەفەرموى : ئەوہندەى دوو يان سى رمى ما بگاتە لامان ، وتم : ئەبى پیتغه مبهري خوا ! ئەوہى بە دوامانەوہیە وا گەيشتە سەرمان و ، دەستيشم بە گريان كرد . فەرموى : ((لم تبكي ؟)) . فەرموى : بۆچ ئەگریت ؟ وتم : بەخوا بۆ خۆم ناگریم ، بەلكو بۆ تۆ ئەگریم .

ئەوہبوو پیتغه مبهري خوا ﷺ دوعاى لى كرد و فەرموى : ((اللهم اصرعه ، اللهم اكفنا بما شئت)) . فەرموى : خوايە ! بىدە بە زەويى دا .. خوايە ! بە شتى كە خۆت ويستت لەسەرى بى لە كۆلمانى بکەرەوہ ..

سوراقە ئەلئى : هەردوو دەستى ئەسپەكەم تا ئانىشكى چوون بە ناخى زەويى دا و ، منيش لەسەرى كەوتم و دامى بە زەويى دا ، پاشان پيايا هەل شاخيم .. هەر ئەوہندە بوو كە هەردوو دەستى لە زەويى كەدا دەرهيئان و رىك وەستا ، ئەبينم لە شوپىنى دەستەكانىەوہ تۆز و گەردىكى وەك دووكەل بۆ ئاسمان بەرز بوويەوہ . جارىكى تر بە ئەزلامەكان بەختى خۆم تاقىبى كردهوہ ، كەچىبى هەر ئەوہ دەرچوويەوہ كە من پىم خۆش نەبوو ، بۆيە بانگم لى كردن تا ئەمانيان لى وەر بگرم و وتم : من سوراقەى كورپى مالىكى كورپى جوعشومم ، بوەستن هەتا قسەتان لەگەئەدا بکەم ، دە بەخوا كارىك گومانى لى بكرى بەرامبەرتان ناىكەم

و، شتیکیشتان له گەژدا ناکەم که پیتان ناخۆش بێ . له خوا بۆم بپارێزەوه و ، زیانت پێ ناگەیهنم . پێغه مبهری خواش ﷺ دۆعای بۆ کرد ..

سوراقه ئەلێ : ئەوان وهستان و ، منیش سواری ئەسپە کەم بووم و هاتم تا گەیشتمە لایان و ، کاتیك که ئەو شتانه هاتنه رێم ئەوه کەوتە دڵمەوه که له لایەن خواوه پارێزراوه و ، کناری پێغه مبهری خوا ﷺ سەر ئەگرێ ، بۆیه پیم وت : خزمە کانت خەلاتیان داناوه بۆ دەست خستنت . ههوائی ئەوهشم دایه که خەلکیی چون ههول ئەدەن دەستی بخەن . ههروهها داوام کرد نان و کەل و پەلم لێ وەر بگرن ، که چیی هیچیکێ لهوهی که پیم بوو وەریان نەگرت و ، داوای هیچیشیان لیم نەکرد .. ئەوه بوو وتم : ئەی پێغه مبهری خوا ! چیت پێ خۆشه فرمانم بەسەردا بده . فرمووی : ((قف مکانک ، ولا تترك أحداً يلحق بنا ، وأخف عنا)) . فرمووی : لهو شوێنەي خۆت دا بوهسته و مههێڵه هیچ کەس پیمان بگاتەوه و دەنگ و باسماشکرا مەکه ..

سوراقه خوا بۆی کرد تا گەشتە کەي به قازانج بۆی تهواو ببی .. ئەي ویست لهسەر خۆینی پێغه مبهر و یارانێ دهوله مەند ببی ، که چیی خوای گەوره به پاسهوان و بەرگری کەری بانگی خوای گێرا .

سوراقه ئەلێ : داوام لێ کرد نامەیه کي ئەمانم بۆ بنووسی . ئەویش فرمانی بەسەر عامیری کوری فوههیره دا تا لهسەر چهرمیک بۆ بنووسی .. پاشان هەلێ دا بۆم و ، منیش هەلێم گرت و خستمه ناو تیردانه کە مەوه و گهرا مەوه ..

چیرۆکی سوراقه هەر به مەوه نەوهستا که بریتی بێ له دەرکهوتنی موعجیزه یه کي گەوره ، که به ئاشکرا دەر بکهوێ ئەم پیاوه راست ئەکا پێغه مبهری خوايه و ، خوای گەوره هێزی ئەخاته کار بۆ پاراستنی ، بەلکو نازیز ﷺ ههوائیکي دواڕۆژی راگەیانند که به ئەندیشهی هیچ کەسێک دا نەهات ، تا بیسه لینی که ئەم ههواله تهنها پێغه مبهریک ئەتوانی رای بگەیهنی که خوای گەوره خستبیتیه دلیهوه .

کاتیك که سوراقه ویستی به داوای خۆی دا بگهڕیتەوه ، پێغه مبهر ﷺ ئاوری دایهوه بۆ لای و فرمووی : ((کأبي بك ، یا سراقه ! تلبس سواری کسری)) . فرمووی : وا ئەبینم ، سوراقه ! جووته بازووبەندە کەي کيسرا له دەست بکهیت . سوراقه به سەر سورمانهوه پرسیی : کيسرای کوری هورموز؟! فرمووی : ((نعم)) .

سوراقە ئەوپەرى سەرسامىي روى تى كىرد .. ھەوائىكى سەيرە ! شتى زۆر بە دلى دا ھات .. بە بۆنەي موعجىزە كەوہ بېرۋاي بە مەيش ئە كىرد ! بەلام چۆن ؟ زۆر سەيرە !! موھەمەدى كورپى عبدوللاي قورپەيشىي خۆي لە خزمە كانى ئەشارىتەوہ ، نەوہ كو بى گرن و بى كوژن .. كەچىي بە ئىنى و ھەي بە سوراقە ئەدا .. ئەبى سوراقە بىنى تا ئەو رۆژەي كە ئەم دىنە كەم دەسەلاتە پەرە ئەسىنى و ، بەسەر دەولتەي ساسانىي دا سەر ئەكەوى و ، كەل و پەل و تاج و بازووبەندە كانى پادشا كىسرا دەست موسلمانە كان ئەكەون و ، سوراقەش بازووبەندە كان لە دەست ئەكات ! بە راستىي بە ئىنىكى گەورەيە .

سوراقە ئەو رۆژە بە ئىنى دا كە زىيان بە پيغەمبەرى خوا ﷺ و ھاوۋەلانى نەگەيەنى و ، تووشى ھەر كەشيش بىي كە بىھوى دوايان بكەوى و بيان گرى ، بى گىرپتەوہ . ئەوہ بوو بە چاكىي بە ئىنەكەي بەسەر برد و ، تووشى ھەر كەس بىبايە ئەيوت : من ئەم ناوہ گەراوم .. چەند رۆژىك دەنگى نە كىرد ھەتا دلى لەوہ بى خەم بوو كە كۆچ كەران بە سەلامەتتىي گەيشتونەتە مەدىنە ، ئەوسا باسەكەي خۆي و موعجىزەكەي پيغەمبەرى خواي ﷺ بۆ خەلك ئەگىرايەوہ كە چۆن بەسەر ئەسپەكەيەوہ چەند جارىك كەوتۆتە خوارەوہ و ، دەست و پەلى ئەسپەكەشى بەناو زەويىي دا رۆچوون ، تا ئەم دەنگ و باسە بەسەر زمانى خەلكىيەوہ گەيشتەوہ مەككە و ، سەردارانى قورپەيش لەوہ ترسان كە ئەم رووداوە بىتتە ھۆيەك بۆ موسلمان بوونى ھەندى لە دانىشتوانى مەككە . بۆ ئەمە ئەبوجەھل نامەيەكى بۆ نەوہى مودلىچ نووسىي ، كە سوراقە ئەمىر و سەرۆكيان بوو ، تا بە گوئى نەكەن و ، كۆمەلىيان تىك ئەدا بەوہى كە بېرۋاي پى بكەن و موسلمان بىن و پارچە پارچە بىن :

بني مدلج اني اخاف سفيهم
عليكم به الا يفرق جمعكم
سوراقەش وەلامى ئەداتەوہ و سوئندى بۆ ئەخوا كە ئەگەر چاوى لى بوايە چۆن دەست و پەلى ئەسپەكەي ئەچوون بە زەويىي دا ، گومانى لەوہ نەئەما كە موھەمەد

ﷺ پيغەمبەرى خوايە و ، كەشيش ناتوانى دژايەتتىي بكات :

أباحكم ! والله لو كنت شاهداً
علمت ولم تشكك بأن محمداً
لأمر جوادي إذ تسوخ قوائمه
رسول وبرهان فمن ذا يقاومه

روژان رابوردن و، موسلمانان مهردانه دانیان به خوځان دا گرت و ، وهك روژانی رهش و سهختی مهككهیان بهسهر بردن ، روژانی برسیتی و نارهحتی و گهماروژ و جەنگ و هدرای مه‌دینه‌شیان بهسهر بردن ، تا نه‌وه‌بوو پیغه‌مبهری خوا ﷺ فتحی مه‌ككهی کرد و ، طائفیش رزگار کرا و دواى جەنگی حونه‌ین سوراقه له (جعرانه) هاته خزمه‌تی پیغه‌مبهری خوا ﷺ و نامه‌کەى روژی کوچ کردنی پیشان دا .. فرموى : ((اليوم يوم الوفاء والبر ، أدن)) . فرموى : نه‌مروژ روژی وه‌فا و چاکه‌کردنه ، وه‌ره پیغه‌مبهره .. سوراقه‌ش له نازیز چوو ه پیغه‌مبهره و شایه‌تمانی حەقی هینا .

خوای گه‌وره ته‌مەنی به سوراقه به‌خشی و ، تا سه‌رده‌می خەلیفه عومهری کورپی خه‌ط‌طاب ژیا ، تا نه‌وه‌بوو سوپای رزگاریی خوازی نیسلامی ، بوژ رزگارکردنی گهلان له ژیر چنگی زالمان كه‌وته ری .. سوپای نیسلام زرمه‌ی له قه‌لای پرسته‌می ساسانییش هه‌لسان و ، پایته‌ختی زولم و سته‌می رزگار کرد .. پادشای خوانه‌ناس مه‌دائینی به‌جی هیشته و ، تاج و جل و به‌رگ و جووته بازووبه‌نده‌کەى به‌جی مان و ، له‌گه‌ل گه‌نجینه و ئالتوون و زیوی ده‌ولت كه‌وته‌نه ده‌ست موسلمانه‌کان .. به ده‌ستیکی نه‌مین و پاکه‌وه هاوه‌لان نه‌و ده‌ست كه‌وتانه‌یان هینانه‌وه مه‌دینه‌ی پایته‌خت .. نه‌و زیو و دوپو و گه‌وه‌ه‌رانه نه‌وه‌نده زور بوون كه به ملیونه‌ها دینار و دیره‌م مه‌زهنه نه‌کران ..

خەلیفه عومهر خوا لیتی رازی بی سهری له ده‌ست‌پاکیی سه‌ریاز و نه‌رمانده‌کانی سوپای نیسلام سوپا نه‌ما چون نه‌م هه‌موه‌یان له مه‌دائینه‌وه گه‌یاندوته مه‌دینه بی‌ته‌وه‌ی هه‌چی لی لا بدن .. بویه فرموى : به راستی كه‌سانیک نه‌مەیان هینایته‌وه خاوه‌ن نه‌مانه‌تن . نیمام عه‌لیش خوا لیتی رازی بی ، كه له‌لای دا ناماده بوو ، فرموى : تو خۆت ده‌ست‌پاکیت ، بویه به‌عیه‌ته‌كه‌شت ده‌ست‌پاك ده‌رچوه !!

خەلیفه نه‌و هه‌موه ده‌ست‌كه‌وته به‌نرخانه‌ی دابه‌ش کردن بی‌ته‌وه‌ی هه‌چی بوژ قوژی گل بداته‌وه .

له‌و کاته‌دا خەلیفه به‌لینه‌کەى پیغه‌مبهری خوا ﷺ هاته‌وه یاد ، كه به سوراقه‌ی فرموى بوو جووته بازووبه‌نده‌کەى کيسرا له ده‌ست نه‌کات ..

به ئی جووته بازووبه نده که کهوتنه دهست موسلمانان و ، به فهرمانی خوا گه یشتنه مه دینه ، تا به ئینه که ی نازیز سه ر بگریت .. عومه ر بانگی کرده سوراقه و ، ههردوو بازووبه نده که ی کیسرای کرده دهستی .. جا ئه ئین ههردوو قۆلی سوراقه مووی زۆریان پیوه بووه . دوای له دهست کردن عومه ر فهرمووی : **الله أكبر !** سوپاس بۆ ئه و خواجهی که ئه م جووته بازووبه ندهی له کیسرای کورپی هورموز سه نده وه و ، کردنیه دهستی ئه عرابی به کی نه وه ی مودلیج ، که سوراقه ی کورپی جو عشومه . خه لیفه دهنگی بهرز کرده وه و ، پاشان سوراقه ی سواری **ولاعینک** کرد و ، شاری مه دینه ی پیوه گه را و خه لکیش دهوره یان لی دابوو و ، سوراقه ش به دهنگی بهرز فه رمایشته که ی خه لیفه عومه ری دووباره ئه کرده وه : **الله أكبر ! الحمد لله الذي سلبهما كسرى بن هرمز ، وألبسهما سراقه بن جعشم أعرابياً من بني مدلج !!**

به راستیی ئه و رۆژه دانیشتوانی مه دینه ، گه و ره و بچووک ، هه ر هه موو کۆبوو بوونه وه تا به ئین .. فه رمایشت .. مو عجیزه ی ده می نازیز ﷺ به چاوی خۆیان ببینن . به راستیی رۆژتیک بوو له رۆژه ناو دا ره کانی مه دینه .. که موسلمانان سوپاسی پهروه رد گاریان ئه کرد له سه ر ناردنی قورئان و پیغه مبه ر و سه ر کهوتن .. سوپاسی خواجه یان ئه کرد و له سایه ی ئه م دینه پاکه دا بوونه ته خاوه نی بوون و ریتز و شه رف و سه ر به رزی دنیا و قیامه ت .

هه شته م : هه ر له سه فه ری کۆچ دا پیغه مبه ری خوا ﷺ به خۆی و ها وه لانیه وه له جو حفه دایان به لای رانه و شتریک ی مالیکی کورپی ئه و سی ئه سه له مییدا که مندالینکی شوانیان به لاره بوو . فه رمووی : ((لمن هذه ؟)) . فه رمووی : ئه مانه و شتری کین ؟ وتی : هی پیاوینکن له هۆزی ئه سه له م . پیغه مبه ری خوا ﷺ ئاوپی دایه وه بۆ لای ئه بویه کر و فه رمووی : ((سلمت إن شاء الله)) . فه رمووی : إن شاء الله سه لامه ت ئه بی . به منداله که ی فه رموو : ((ما إسمك ؟)) فه رمووی : ناوت چی به ؟ وتی : مه سهوود . دیسان ئاوپی بۆ لای ئه بویه کر دایه وه و فه رمووی : ((سعدت إن شاء الله)) فه رمووی : إن شاء الله به خته وه ر ئه بی . جا عاده تی پیغه مبه ری خوا ﷺ وه ها بوو که هه زی له گه ش بینیی و ، رقی له ره ش بینیی بوو .

نۆھەم : یەکی تر لە رووداوەکانی رۆی مەدینە ئەوە بوو کە پیغەمبەری خوا ﷺ تووشی کاروانیکی موسلمانان ئەبێت کە زوبەیری کۆری عەووامیشیان لەگەڵ دا ئەبێ و ، لە بازرگانیی و لە ولاتی شامەو ئەگەرپانەو . ئەوەبوو زوبەیر دەستەبەک پۆشاکی سپیی بە ھەر یەکە لە پیغەمبەر و ئەبۆبەکر بەخشیی . ھەرەھا ئەگێرپنەو کە طلحەیی کۆری عوبەیدوللاش لە شامەو ئەگەرپیتەو و تووشیان ئەبێت و ، ئەویش ھەندی پۆشاکیان پیشکەش ئەکات ..

کە موسلمانە کۆچکەرەکان لە مەدینە ھەوالتی دەرچوونی پیغەمبەری خویان ﷺ لە مەککە زانیی ، ھەموو رۆژیک سەر لە بەیانیی ئەھاتنە قەراغی شار و ، ھەتا قولەیی گەرماي نیوہرۆ ناچاری گەرپانەوہی ئەکردن ، لەوی چاوەروانییان ئەکرد .. ماوەبەک ئەمە پیشەیان بوو ، ھەتا ئەوەبوو رۆژیکیان چاوەروانیی زۆریان کرد و ، کە لەبەر گەرما گەرپانەوہ مائەوہ ، جوولەکەبەک بۆ کاریکی خۆی سەرکەوتبوو سەر قەلایەکی مەدینەیییەکان . کە سەرنجی دا لە دوورەوہ پیغەمبەر و ھاوہلانی بەدی کردن کە بەرگی سپییان لەبەردا بوو و ، لەناو سەرابی بیابانەکەدا نوقوم ئەبوون . جوولەکەکە خۆی پێ ئەگێرا و بە دەنگی بەرز ھاواری کرد : ئەی کۆمەلتی عەرەب ! ئەوہ گەرەکەتانە کە چاوەروانییتان ئەکرد .. موسلمانەکان ھەر ھەموو ھەلمەتیان دایە چەکەکانیان (تا ھێز و دەسەلاتی موسلمانان بنوینن و ، دەری بخەن کە پارێزگاری پیغەمبەرن) و ، بەرەو رووی رۆیشتن .

ئیبنولقەھیم ئەلتی : لە ناو ئەوہی عەمری کۆری عەوف دا دەنگی (الله أكبر) ئەبیسترا و ، موسلمانەکانیش لە خۆشیی گەشتنی دا تەکبیریان کرد و ، ھەموو ھاتن بە پیریەوہ و ، پیشوازییان لی کرد و ، ھەموو بە جاری دەورەیان لی دابوو ، بە دەوریشیا ئەسوورپانەوہ و ، ھیمینی و دامەزراویش بەلتی بەسەریا کیشا بوو .. لەو کاتەدا ئایەتی پیروزی : ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَانُ وَجِبْرِيلُ وَصَلْحُ الْمُؤْمِنِينَ وَآلْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ . (التحریم : ۴) ییش ھاتە خوارەوہ بۆی .

کە بە خزمەتی گەیشتن بەرەو لای راست لای پێ دان ، تا ئەوەبوو تەشریفی لەناو ئەوہی عەمری کۆری عەوف دا دابەزیی .

مەنزل و ھواری ئەوہی عەمری کۆری عەوف لە قوباء بوو و ، لە رۆژی ھەشتمە رۆژی مانگی رەبیعی یەکەمی سالی چوارەھەمی ھاتنی

وه حی ، که بریتی یه له سالی یه که می کۆچی و ، بهرام بهر به بیست و سی ههم رۆژی نهیلوولی سالی (٦٢٢) ی زاینی بووه ، پیغه مبهر ﷺ له گه له هاوه لانی گه یشتن و ، بۆ ماوه ی چوار رۆژ ، راته دووشه مه و ، سی شه مه و ، چوار شه مه و ، پینج شه مه له وی مانه وه و ، پاشان له رۆژی جومعه دا ته شریفیان برده ناو مه دینه وه .

به لام له صحیحی بوخاریی دا وه ها هاتوه که له قوباء چوارده رۆژ مابیته وه . جا حافظ ئیبن حه جهر وه های لیك داوه ته وه که مه به ست له و چوارده رۆژه ، نه و رۆژانه یشه که له نه شکه وته که ده رچون هه تا گه یشتیان به قوباء .

له و رۆژهدا که پیغه مبهری نازیز ﷺ گه یشته قوباء ، ته مه نی پیرۆزی بووه په نجا و سی سالی ریک به بی زیاد و کم . ههروه ها به پی و ته ی نه وانیه که رایان وه هایه له نۆه م رۆژی ره بیعی یه که می سالی چل و یه که می دوای سالی فیل دا وه حی بۆ هاتوه ، ته مه نی پیغه مبهرا یه تیشتی سیانزه سالی ته واو کرد . به لام به پی و ته ی نه وانیه که رایان وه هایه له ره مه زانی سالی چل و یه که می دوای سالی فیل دا وه حی بۆ هاتوه ، له رۆژی گه یشتنی قوباء دا ته مه نی پیغه مبهرا یه تیستی بریتی بوو له دوانزه سال و پینج مانگ و هه ژده یان بیست و دوو رۆژ .

که گه یشتنه به ره وه پیغه مبهری خوا ﷺ بی ده نگ دانیشت و نه بویه کریش بۆ پیشوازی له هاتنی خه لکه که هه ستایه سه ر پی . جا نه و نه نصارانیه که هیشتا پیغه مبهری خویان ﷺ نه دی بوو و نه یان نه ناسیی ، سه لامیان له نه بویه کر نه کرد و وایان نه زانی نه و پیغه مبهره ، تا نه وه بوو سی به ره که هه ل کشا و خۆر بهر پیغه مبهری خوا ﷺ که وت ، نه وسا نه بویه کر به عه باکه ی خۆی سی بهری بۆ کرد تا خۆر لی نه دا . به مه خه لکه که پیغه مبهری خویان ناسیی .

که پیغه مبهری خوا ﷺ گه یشته قوباء بووه میوانی پیاویکی ناوداری عه مری کورپی عه وف که ناوی کولشوومی کورپی هیدم بوو . هه ندیکیش نه لئین : بۆته میوانی سه عدی کورپی خه یشه مه . جا نه م دوو وته یه هه ردووکیان راستن ، چونکه پیغه مبهر ﷺ شه و له مالی کولشوومی کورپی هیدم نه مایه وه و ، به رۆژیش دا له مالی سه عدی کورپی خه یشه مه دا نه نیشت ، له بهر نه وه ی که کولشووم ژن و مندالی

نه‌بوون و خوئی به تهنیا نه‌ژیا .. شایانی باسه کولشوم پیش گه‌یشتنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ موسلمان بوو بوو .

نه‌بویه‌کریش خوا لئی رازی بی بووه میوانی خوبه‌یی کوری نیساف ، که له نه‌وه‌ی حاریشی کوری خه‌زرج بوو ، له سونج ، که شوینیک بووه له ده‌ره‌وه‌ی مه‌دینه و نزیک قوباء . هه‌ندی‌کیش وتوویانه : بوته میوانی خاریمه‌ی کوری زه‌یدی کوری نه‌بوزوه‌یر که نه‌ویش له نه‌وه‌ی حاریشی کوری خه‌زرج بووه .

یه‌که‌م کاریک که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به گه‌یشتنه قوباء نه‌نجامی دا ، بنیات نانی مزگه‌وتی قوباء بوو ، تا موسلمان‌ه‌کان نوژی تیدا بکن و ، بو نه‌نجام‌دانی خیر و چاکه له مزگه‌وت دا کۆبینه‌وه .. ئەم مزگه‌وته نه‌ویه که له‌سه‌ر ته‌قوا بنیات نراوه و ، یه‌که‌م مزگه‌وتیکیش که له نیسلام دا بنیات نراوه . نه‌وه‌تا قورنانی پیروز باسی پیروزی و پاکیی ئەو مزگه‌وته نه‌کات :

﴿ لَمَسَّجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ مُجْتَبُونَ أَنْ يَنْتَهَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾ (التوبة: ۱۰۸) .

دوای به‌سه‌ر چوونی چوار رۆژه‌که‌ی قوباء و دروست کردنی مزگه‌وته‌که و ، به‌جی‌هینانی نوژی تیای دا ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رۆژی جومعه سواری وشتره‌که‌ی سوو و ، نه‌بویه‌کریش له پاشکۆی دا سوو و ، ناردی به دوای پیاوانی نه‌وه‌ی نه‌ججاردا که خالوانی بوون ، نه‌وانیش به شمشیره‌کانیا‌نه‌وه هاتن و به‌ره‌و مه‌دینه که‌وته‌نه گه‌لی و ، خه‌لکه‌که‌ش له‌گه‌لیا به‌رپۆه نه‌چوون ، هه‌تا گه‌یشتنه مه‌نزلی نه‌وه‌ی سالم ی کوری عه‌وف و ، کاتی نوژی جومعه هات و ، له‌وی له‌و مزگه‌وته‌دا که نه‌که‌ویته ناوه‌راستی شیوه‌که‌وه ، نوژی جومعه‌ی بو کردن و ، ژماره‌ی نوژی‌که‌رانیش سه‌د پیاو نه‌بوون . دوای نوژی جومعه پیغه‌مبه‌ر ﷺ چوه‌ ناو شاره‌وه و ، له‌و رۆژه‌وه شاری یه‌شرب ناونرا (مدینه الرسول) ، که وشتره‌که‌ی گه‌یشته شوینی مزگه‌وته‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چۆکی دا .. ئەو شوینه خه‌رمانی وشک کردنی خورما بوو که هی دوو برای هه‌تیو بوو ، به ناوی سوه‌یل و سه‌هل ، که له‌ژی‌ر چاودیری نه‌سه‌ده‌ی کوری زوراره‌دا بوون خوا لئی رازی بی .

که وشتره‌که‌ چۆکی دا دا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی : ((هذا - إن شاء الله - المنزل)) . پاشان جووته براه‌ی بانگ کردن و موعامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا کردن تا خه‌رمانه‌که بکری و بی‌کات به مزگه‌وت . جووته براه‌ی ، که هیشتا منداڵ بوون و

بالغ نه بوو بوون ، وتیان : ئەی پیغه مبهری خوا ! پیشکەشتی ئەکەین . بەلام پیغه مبهەر ﷺ بەوہ رازیی نه بوو ، بەلکو لای کپین بە دە دینار و ، پاشان کردی بە مزگوت . هەتا پیغه مبهری خوا ﷺ خۆی خشتی قورینی لە گەڵ موسلمانەکان دا ئەگواستەوہ و ، بۆ تاسە و شەوقی موسلمانان شیعریشی ئەفەرموو .

لەلایەکی ترەوہ دانیشتوانی مەدینە ، بە پیاو و نافرەتەوہ ، هەر هەموویان هاتبوونە پیشوازیی و ، لە مالهکان و لە کۆلانەکانەوہ دەنگی تەحمید و تەقدیس بەرز ئەبوویەوہ و ، کچە ئەنصارەکانیش لە خۆشیی هاتنی ئازیزدا ﷺ ئەم شیعرا ئەیان ئەوت :

أَشْرَقَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا	مَنْ ثَنَيْتِ الْوَدَاعَ
وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا	مَا دَعَا لَلَّهِ دَاعٍ
أَيُّهَا الْمَبْعُوثُ فِينَا	جِئْتِ بِالْأَمْرِ الْمَطَاعِ

بەلای ، ئەنصارەکان خاوەنی سەرۆت و سامانیکی یەكجار زۆر نه بوون ، بەلام هەر یەكەیان لە کەرۆکی دلای دا ئاواتی ئەوہ بوو کە پیغه مبهری خوا ﷺ بێتە میوانی ئەو .. ئەوہ بوو هەرچی بەلای مالتیکی ئەنصاریی دا تێپەری ئەکرد ، لغاوی و شترەکە ی ئەگرت و ، ئەیان وت : فەرموو بۆ لای پیاو و تفاق و چەك و پارێزگاریی .. ئەویش ئەی فەرموو : ((خلوا سبيلها فإنها مأمورة)) . ئەی فەرموو : وازی لای بەینن ، فەرمانی پێ دراوہ . هەر و ئەرۆیشت هەتا گەیشتە شوینی ئیستە ی مزگوتی پیغه مبهەر و ، لەوی چۆکی دا دا .. بەلام لەسەری دانەبەزیی ، تا ئەوہ بوو هەستایەوہ و ، کەمیک رویشت و ، پاشان ئاوری دایەوہ و ، گەرایەوہ شوینەکە ی خۆی و لەوی چۆکی دا دایەوہ و لەسەری دابەزیی .. ئەم نارچە یە مەنزلی ئەوہ ی نەججاری خالوانی بوون ، کە پیغه مبهری خوا ﷺ بۆ ریزلی تانیان حەزی ئەکرد لای ئەوان دابەزیی .. خەلکە کە هاتن و خولکی پیغه مبهریان ئەکرد تا بێتە میوانیان ، کەچی ئەبوئەبیوبی ئەنصاریی هەلمەتی دا و کەل و پەلەکە ی برده مالتی خویان چونکە نزیکترین مال بوو و ، پیغه مبهری خوا ﷺ ئەی فەرموو : ((المرء مع راحله)) . ئەی فەرموو : پیاو ئەبێ لە گەڵ کەل و پەلەکە ی دا بێت . ئەسەدی کوری زورارەش هات و رەشووی و شترەکە ی گرت و بردیە لای خۆی .

له ریوایه ته که ی نه سیش دا لای بوخاری و هها هاتوو که پیغه مبهری خوا ﷺ
 فرمویه : ((أي بیوت أهلنا أقرب ؟)) . فرموی : چ ماله خزمیتکمان نزیکه ؟
 نه بوئه سیوب و تی : من ئه ی پیغه مبهری خوا .. ئه مه ماله که مه و نه مه ش
 ده رگا که مه . فرموی : ((فانطلق فھیء لنا مقیلاً)) . فرموی : ده برۆ
 شوینتیکی حه سانه وه مان بۆ ئاماده بکن . وتی : ده ی ههردووکتان به ناوی خواوه
 ههستن با له خزمه تتانا بین .

ئو جووله کانهش که چاوه پروانی هاتنی پیغه مبهری ناخرزه مان بوون ﷺ به
 چاوی خویان راستیی مرژده که ی حبقوق پیغه مبهریان دیی که ئه ی فرموو : ((إن الله
 جاء من التیمان ، والقدوس من جبال فاران)) . (صحیفة حبقوق : ۳ / ۳) .

ئیمام عدلیش ، به فرمانی پیغه مبهری خوا ﷺ ، له مه که مه مایه وه تا ئو
 سپاردانه ی که له لای پیغه مبهری خوا ﷺ دانرا بوون ته سلیمی خاوه نه کانیان
 بکاته وه . ئه وه بوو سیّ شهو و سیّ رۆژ مایه وه ، پاشان شهویش به ره وه مه دینه
 که وته ریّ و ، دوا ی گه یشتنیان به دوو یان سیّ شهو شهویش گه یشته قوباء و ،
 شهو یک یان دوو شهو له قوباء له مائی کولشوومی کورپی هیدم مایه وه و ، دوا ی
 ئه وه له خزمه تی نازیزدا هاتنه ناو مه دینه وه و بوونه میوانی نه بوئه سیوب .

(ابن عبد البر) له عانیشه وه خوا لئی رازی بیّ ته خرچی کردوو که وتویه :
 که پیغه مبهری خوا ﷺ کۆچی کرد ئیمه یش و که چه کانیشی به جی هیشتن . که
 لهوی جیگیر بوو زهیدی کورپی حاریشه ی نارد و نه بورافیعی خزمهت گوزاریشی خوا
 لییان رازی بیّ له گه لیا نارد و ، دوو وشتری بیّ دان له گه ل پینج صد دیره م دا
 که له نه بو به کری خوا لئی رازی بیّ وه رگرتن ، تا لهوی چیی و لاغیان پتویسته
 به و پاره یه بی کړن . نه بو به کریش عه بدوللای کورپی ئوره یقیطی خوا لئی رازی بیّ
 به دوو یان به سیّ وشتره وه له گه لیا نارد و ، نامه یشی بۆ عه بدوللای کورپی
 نه بو به کری خوا لئی رازی بیّ نارد تا ئوم روومانی دایکم و من و نه سمائی
 خوشکم ، هاوسه ری زوبه یر خوا لئی رازی بیّ سوار بکات . ئه وه بوو پتکه وه ده ر
 چوو بوون . که گه یشته قوده ید (که شیویکه له شیوه کانی حیجازی توها مه)
 به و پینج صد دیره مه زهیدی کورپی حاریشه سیّ وشتری کریی و ، پاشان
 هه موویان چوونه ناو شاری مه ککه وه . لهوی تووشی طه له ی کورپی عوبه ییدوللای
 خوا لئی رازی بیّ بوون ، که شهویش نیازی کۆچ کردنی بوو و پتکه وه هه موویان

كۆچيان كورد .. ئەو ەبوو زەيد و ئەبورافىع فاطىمە و ئوم كولشوم (ى كچانى پيغەمبەر ﷺ) و سەودەى كچى زەمە (ى ھاسەرى) خوا لىتى رازىسى بى ھىنان و ، زەيد ئوم ئەيمەنى ھاسەرى و ئوسامەى كورى سوار كوردن ، ھەتا كە گەيشتىنە (اليباء) و شترە كەى من واتە عائىشە ، كە لەناو كەژاوەدا بووم لە گەل داىكم دا ، سەلمى يەوہ و داىكىشم ھاوارى ئە كورد : كچە كەم رۆ ! بووكە كەم رۆ ! تا ئەو ەبوو و شترە كەمان و ەستايەوہ و لە بەرزايى يە كەى (ھەرشا) دابەزىى و خواى گەورە سەلامەتى كوردىن . پاشان گەيشتىنە مەدينە و من لە گەل خاوخىزانى ئەبو بە كەدا دابەزىم و ، خاوخىزانى پيغەمبەرىش ﷺ (لەلاى ئەو) دابەزىن . بەلام زەينەبى كچى پيغەمبەر ﷺ لاي ئەبولعاصى مېردى ، كە ھىشتا مۇسلمان نەبوو بوو ، لە مەككە مايەوہ و ، بۆى نەكرا كۆچ بكات بۆ مەدينە ھەتا دواى جەنگى بەدر ..

عائىشە خوا لىتى رازىسى بى دەربارەى مۇسلمانە كۆچ كەرەكان ئەگىر پتەوہ و ئەلئيت : كاتى پيغەمبەرى خوا ﷺ تەشريفى ھاتە مەدينە ، ئەبو بەكر و بىلال نەخۆش كەوتن . منىش چوومە لايان و وتم : بابە گيان چۆنى؟ بىلال تۆش چۆنى؟ ئەلئيت : كاتىك كە ئەبو بەكر (تا) ئەى گرت بە شىعەر دەرى ئەبىرى كە مەردن لە ھەموو كەسىكەوہ يە كجار نزيكە كە ئەى فەرموو:

كل امرئ مصبح في أهله والموت أذنسى من شرك نعله

كاتىك كە بىلالىش (تا) كە بەرى ئەدا ، ئاواتى بۆ شوئىنە جۆر بە جۆرە كانى مەككە ئەخواست كە ئەىوت :

ألا ليت شعري هل أبيت ليلةً
وهل أردد يوماً مياه مكة
بواد و حولي إذخر و جليل
وهل يبدون لي شامة و طفيل

عائىشە ئەلئيت : ھاتمە خزمەتى پيغەمبەرى خوا ﷺ ھەوالە كەم دا يە . ئەو يىش فەرمووى : ((أَللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ حُبًّا ، وَصَحِّحْهَا ، وَبَارِكْ فِي صَاعِهَا وَمُدَّهَا ، وَانْقِلْ حُمَاهَا . فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ)) . فەرمووى : خوايە ! مەدينە شمان وەك مەككە ، بەلكو زياترىش ، بەلاوہ خۆشەويست بکە و ، لە دەرد و دا پاكى بکەرەوہ و ، بەرەكەت بخەرە مەن و پېوانە يەوہ ، (تا) كەشى بگويزەرەوہ بۆ جوحفە .

لهو ماوهیده دا که نیمام عهلیی گهیشتبوه قوباء سهرنجی دا وا ئافره تیکی
 موسلمان لهوییه و میزدیشی نیه و ، له نیوهی شهودا که سیک دیت بۆ لای و
 تهقه له ده رگاکهی نه دا و ، نهویش دیتته دهره وه و ، کابرا شتیکی پییه و نهی
 دا به ئافره ته که و ، نهویش لینی وهرنه گری . نه فهرموئ : لهم کارهی که و تمه
 گومانه وه ، بۆیه وتم : نهی که نیه کی خوا ! نهو پیاوه کی یه هه موو شه ویک تهقه
 له ده رگاکه ت نه دا و ، تویش دیتته دهره وه و ، شتیکت نه داتی که نازانم چی یه ؟
 تو ئافره تیکی موسلمانای و میزدیش نیه ! وتی : نهوه سه هلی کوری حونه یفه و
 زانیویه تی من ئافره تیکی بی که سم . جا هه ر که ئیواره ی لی دی هه لمدت نه داته
 بتی خزمه کانی و نه یان شکینتی و ، پاشان دار و ته خته کانم بۆ دینسی و نه لئی :
 نه مانه بسووتینه . نیمام خوا لینی رازی بی که سه هل له گه لیا له عیراق کۆچی
 دوایی کرد ، نه م هه لویتسه ی هه ر له یاد بوو .^{۲۸۳}

به م شیویه پیغه مبه ری نازیز و هاوه لانی گهیشتنه مه دینه ی مونه ووه ره ..
 به مه پیروژترین کۆچ له میژووی مرۆفایه تی دا رووی دا .. نیمان داران بریاران دا
 سه ر و مالیان بکه نه قوریانی دینی خوا .. چ کۆچ که ران و چ نه نصار خۆیان
 فروشت به خوا .. به نیازی رازی کردنی خوا و ، هیدایه ت دانسی مرۆفایه تی
 گه وهره ترین ئال و گۆریان به سه ر ژیانی خۆیان دا هیئا ..

^{۲۸۳} السیره النبویه لأبسی شهیه : ۱ / ۴۵۷ - ۴۹۸ ، والرھیق المختوم : ۱۵۸ - ۱۷۷ ، و شرح حیاة
 الصحابة : ۱ / ۲۰۵ ، ۲۰۷ ، ۵۴۴ - ۵۸۷ ، ۷۴۶ ، ۴ / ۳۵۱ - ۳۵۲ ، ۳۹۲ ، ۳۹۳ ، ۴۹۲ -
 . ۴۹۳

به شی شانزه هم گیشنه مه دینه

ته وه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ له مه ککه دا بۆ ماوهی سیانزه سالی ره بق خهریکی بانگ کردن بوو بۆ لای خوا و ، دانیش توانیشی بوو بوننه کۆسپی بهردهم بانگهواز و ، لهو ماوه زۆره دا تنها که میکیان لیّ موسلمان بوون ، تا پیغه مبهری خوا ﷺ ناچار بوو دهست له قورپهیش بشوات و ، هانا بۆ هۆزه کانی تر بهریت ، تا به لکو موسلمان ببن و ، بینه کۆمهک و پشتیوان بۆ دینی خوا . له وهرزی حه ج دا سهردانی هۆزه کانی نه کرد و بۆ ته وحید بانگی نه کردن ، که چیی هیچ هۆزیک به ده میهوه نه هات ، تا دانیش توانی یه ثریب ری یان لیی کوهت و ، مهردانه گوی یان بۆ دهنگی حهق راگرت و ، دلّ و میشکیان بۆ کردهوه و ، باوهشیان به نووری قورئان دا کرد و ، بردیانهوه بۆ مه دینه ، تا له ویّ تهو نووره هه موو ماله کان رۆشن بکاته وه .. به لیّ باوهشی خۆشه ویستی یان بۆ نووری هیدایهت کردهوه و ، بوونه چاکترین کۆمهک و پشتیوان بۆ ئیسلام و ، موسلمانانی مه ککهش سوپاسی خویان نه کرد و ا نه م بهر پیزه هیمهت بهرزانهی کردۆته هه لگری دینه که ی و ، به سنگیکی فراوانه وه هه موو گران به هایهک نه به خشن و ، براکانی مه ککه یان نه که نه برابهشیان .

کاری سهره کیی بانگهوازی مه ککه بزیتی بوو له ریشه ده رهینانی بیروباوهرپه زیان به خشه کان ، که شه ریک دانان بۆ خوا و ، باوهر نه بوون به پیغه مبهران و زیندو بوونه وه یان له خۆگرتبوو ، تا بیروباوهرپی راست و پاک ، که بریتی یه له ته وحید و ئیمان به خوا و مه لانی کهت و کتیب و پیغه مبهره کانی و ، رۆژی دواپی ، له دلان دا بچه سپیّ و ، مرۆفه کان ماوه یان بدری به جوانیی بی بکه نه وه و ، بۆ بهرژه ونندی ههردوو ژیا نیان ژیری و سه لیه یان بسخه نه کار و ، هه موو که سیّ له هه ل بۆاردنی ری یازی ژیا نیان دا سهر بهست بیّت ..

له سهرانسهری سهرده می مه ککه دا پیغه مبهری خوا ﷺ به بیّ و چان خهریکی فیژ کردن و پهروه ده کردنی هاوه لانی بوو ، کۆمه له پیاو یکی ناوازه و بی وینه ی پیّ

گهیاند ، که بوونه بهردی بناغهی دامه‌زراندنی پاک‌ترین و به‌پزترین کۆمه‌ل بۆ خزمهت‌کردنی مرۆف و ، به‌ریاکردنی گه‌وره‌ترین و بی‌گه‌ردترین شارستانییهت له میژووی مرۆف دا ..

شایانی باسه که بیروباوه‌ری ئیسلامی و ره‌وشته ئیسلامی‌یه‌کان له‌ناو نه‌و کۆمه‌له‌ بت‌په‌رسته‌دا یه‌کجار نامۆ بوون و ، غیره‌تیکی بی‌ۆینه‌یان نه‌ویست تا کۆمه‌لیان پی‌ ئاشنا بکریت و پاشانیش له‌گه‌ل خوین و گوشتی نه‌ندامه‌کانی کۆمه‌لی موسلمان‌دا تیکه‌ل بکرین ..

نه‌و بناغه شه‌رعیی و کرده‌وه چاکانه‌ی که به‌ ئال و گۆری کات و شوین ئال و گۆریان به‌سه‌ر نایهت ، وه‌ک دامه‌زراوی له‌سه‌ر بیروباوه‌ر و ، ئارام و دان‌به‌خۆدا گرتن له‌ پیناوی بیروباوه‌ر‌دا ، فه‌رمان‌دان به‌ نوێژکردن و ، راستگویی و پاک داوینیی و ، چاکه‌کردن له‌گه‌ل دایک و باوک‌دا و ، سیله‌ی ره‌حم و ، داد و ئامۆژگاری له‌ سه‌ر خیر و چاکه‌ و ، قه‌ده‌غه‌کردنی کاره‌ سووک و بی‌که‌لکه‌کان وه‌ک کوشتن و ، زینده‌به‌چالی کچان و ، ستم و ، زینا و ، خواردن و داگیرکردنی مال و سامانی خه‌لکیی به‌ ناره‌وا .. ئا نه‌مانه هه‌ر هه‌موویان و وینه‌یان له‌ سه‌رده‌می مه‌که‌دا به‌ چاکیی بایه‌خیان پی‌ نه‌درا و ، په‌روه‌رده‌ی موسلمانه‌کانیان له‌ سه‌ر نه‌کرا ..

به‌لام له‌ سه‌رده‌می مه‌دینه‌دا بارودۆخ گۆررا .. وه‌ک جاران بانگه‌واز ته‌نها به‌ مه‌که‌ و ده‌وروبه‌ری پیشکه‌ش نه‌ته‌کرا ، به‌لکو ئیسلام په‌ر و بالی به‌ هه‌موو لایه‌ک‌دا بلاؤکرده‌وه و ، ناوچه‌یه‌کی فراوان له‌ دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی و ده‌وروبه‌ری باوه‌شی بۆ دینی ئیسلام کرده‌وه و ، زۆر به‌ چاکیی ئیسلام وه‌رگیرا و ، دوا‌ی چهند سالتیک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نامه‌ی بۆ سه‌رۆک و پادشاکان نارد تا بین به‌ ئیسلامی پیروز ئاشنا بن و ، شوینی بکه‌ون تا به‌ خوین و گه‌له‌کانیانه‌وه سه‌رفرازی دنیا و قیامهت بین .

جا هه‌ندی گوی‌پرایه‌لی‌یان کرد و هه‌ندی‌کیش به‌ ناشیرینی وه‌لامیان دایه‌وه . به‌مه‌ جیهانیه‌تی ئیسلام سه‌ما و ، ده‌رکه‌وت که دینی عه‌ره‌ب به‌ ته‌نیا نیه ، چونکه جیاوازی ناخاته نیتوان گه‌لان و بۆ هه‌موان هاتوه :

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾ (الاعراف : ۱۵۸)

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ (الانبیاء : ۱۰۷)

له‌م فەرمووده‌یه‌ش‌دا که بوخاریی ریوایه‌تی کردووه پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ
 فەرموویه : ((أعطيت خمسا لم يعطهن أحد قبلي : كان كل نبي يعث إلى قومه خاصة ،
 وبعثت إلى الناس عامة ...)) . ورواه مسلم بلفظ : ((وبعثت إلى كل أحر وأسود)) . وفي
 رواية : ((وبعثت إلى الخلق كافة)) .

فەرموویه : پینج شتم پی دراوان که پیش خۆم به هیچ کهس نه‌دراوان : هه‌موو
 پی‌غه‌مبه‌ریک به تابه‌تی بۆ گه‌له‌که‌ی خۆی ره‌وانه‌ نه‌کرا ، به‌لام من بۆ تیک‌رای
 خه‌لکی ره‌وانه‌ کراوم ...

به‌لێ ، ئیسلام دینی حه‌ق بوو ، به‌لام نه‌گه‌ر هیتیک نه‌بی پشته‌ی بگری و
 به‌رگری لێ بکا و ، ریی بۆ پاک بکاته‌وه ، تا دل و میشکه‌کان رۆشن بکاته‌وه ،
 ئەوا ئەو حه‌قه‌ ده‌وری خۆی نابینی ، بۆیه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا ، که ئیسلام په‌ره‌ی
 نه‌سه‌ند ، پتویست بوو هیتیک بۆ حه‌ق به‌ریا بگری و ، یاسای جیهاد بۆ
 موسلمانان دیاری بگری ، تا به‌رگری له‌ خۆیان و له‌ ناوچه‌که‌یان بکه‌ن ، چونکه
 ناحه‌زان که‌وتنه‌ به‌کاره‌یتانی هیت بۆ له‌ ناوبردنی موسلمانان و ، موسلمانانیش
 مافی خۆیان بوو که به‌رگری له‌ خۆیان بکه‌ن .

به‌مه‌ کۆمه‌لی موسلمان و حکومه‌تی موسلمان و نیشتمانی موسلمانان به‌ریا
 بوون ، بۆیه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا حوکمه‌ شه‌رعی‌یه‌کان به‌ درێژه‌ پێشکه‌ش به
 موسلمانان کران ، تا کاروباری کۆمه‌له‌که‌یان به‌و پی‌یه‌ هه‌ل سوورپین و ، هه‌موو
 هه‌لال و حه‌رام و ، ریی‌دراو و قه‌ده‌غه‌لی‌کراویکیان به‌لاوه‌ روون بۆ ..

له‌ لایه‌کی تریشه‌وه حوکمه‌ شه‌رعی‌یه‌کان پتویستی‌یان به‌ ده‌سه‌لاتیک هه‌یه‌ که
 بتوانی جی به‌جی‌یان بکات ، نه‌مه‌ش پتویستی به‌ کۆمه‌لێکی تی‌گه‌شته‌وو هه‌یه
 که مل‌که‌چی بۆ ئەو فەرمانانه‌ بکات . چونکه‌ نه‌گه‌ر ئیسلام ئەو خه‌لکه‌ له‌سه‌ر
 مل‌که‌چی و گوی‌دایه‌لی رانه‌هیتنی ، ئەوا که‌سێک که حه‌ددی زینا ، یان کوشتن ،
 یان عه‌ره‌ق خواردنه‌وه ، یان دزیی نه‌که‌وێته‌ نه‌ستۆ ، نه‌ خۆی و نه‌ که‌س و کاری
 ری‌ناده‌ن حوکمی شه‌رعی به‌سه‌ردا جی به‌جی بگری .

ئه‌وه‌تا دایکی به‌رپیزی زانا و شه‌ره‌زای ئیسلامان خاتو عانیشه‌ خوا لیتی رازیی
 بی‌ ناماژه‌ بۆ ئەوه‌ نه‌کات که خه‌لکه‌که‌ له‌ پێشه‌وه‌ فیری ئیمان نه‌کران .. باسی
 به‌هه‌شت و دۆزه‌خیان بۆ نه‌کرا ، تا خه‌لکی به‌ چاکیی دل‌یان به‌ ئیسلامه‌وه
 به‌سترا ، هه‌لال و حه‌رام هاته‌ خواره‌وه ، نه‌گینا راسته‌وخۆ خه‌لک به‌ گویی

ئیسلامیان نهته کرد و وازیان له عهدهق و زینا - بو نمونه - نهتههینا .. نهئیت :
 (إنما نزل من القرآن أول ما نزل منه سورة من المفصل فيها ذكر الجنة والنار ، حتى
 إذا تاب الناس إلى الإسلام نزل الحلال والحرام ، ولو نزل أول شيء : « لا تشربوا
 الخمر » . لقالوا : لا ندع الخمر أبداً ، ولو نزل : « لا تزنوا » . لقالوا : لا ندع الزنا
 أبداً) . رواه البخاري .

جا ههروهك موسلمانهكان له مهككهدا تووشیان به تووشی بت په رسته كانهوه
 بوو بوو ، له مهدينهشدا تووشیان به تووشی جوولهكه و مونا فیه كانهوه بوو .
 بهمه موسلمانهكان له مهدينهدا بهرامبهر به سی دوژمن وهستا بوون و ، نهبوا له
 مهترسیی هه ر سیكیشیان خویمان بپاریزن و ، سههه نجام به سهه ریشیاندا زال ببن كه
 بریتی بوون له : هیزی موشریكان و ، هیزی مونا فیهقان و ، هیزی جوولهكه .. خو
 دیاره مهترسیی عهههه و جوولهكه مونا فیههكان له مهترسیی دوژمنه ناشكراكان
 زیاتر بوو . چونكه دوژمنی دیار چاكتر به رهه لستی نه كری و ، ده ر یاز بوونیش له
 مهترسیی ناسانتره . نه وه بوو خوای گه وهه كۆمه کیی حهق ویستانی كرد و
 سههه نجام هیزی خواناسان نهو سی هیزه زۆر و زه به ندهیهی دا به زه ویی دا و ،
 له سهه هه موو لووتكه به رزه كانی زه ویی دا نالای راستیی و پاکیی هه ل كرا ، تا
 دلّه پاكه كان ئوخه ی بكه ن و ، زامی سته م لی كراوان ساریژ بیی ..

خوای گه وهه كۆمه کیی موسلمانان بكات ، له م سهه رده مهشدا بچهنه وه دۆخی
 جارانیان و نالای ئیسلام به سهه ته لاره به رزه كانه وه هه ل بكه ن و ، مرۆقایه تی له
 چنگی تاعوونه سامناكه كه ی سیاست ده ر یاز بكه ن و ، نرخ و ریز بگه پیته وه بو
 نهو مرۆقه ی كه خوا ریزی لی گرتسوه ، به لام كاریه دهسته خوانه ناسه كان هیهچ
 مافیتی ره وای خو ی بو ناهیلنه وه .

كه پیغه مبه ری خوا ﷺ گه شته قویاء لهو ماوه كه مه دا مزگه وتی فریای
 موسلمانه كان خست ، كه ته شریفیشی برده مه دینه وه پیش هه موو شتیك دهستی
 به دروست كردنی مزگه وت كرد ..

جا با شتیك ده ر یاره ی پله و پایه ی مزگه وت بزانیان .

مزگه وته كانی سهه رزه ویی مالی خوان :

﴿ وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾ (الجن : ١٨) .

هه‌روه‌ها مزگه‌وته‌کان شوینی دابه‌زینی مه‌لانیکه‌تن و ، شوینی حه‌وانه‌وه و دل نارامیی خواناسانن .. له مزگه‌وت‌دا موسلمان په‌یوه‌ندیی به ناسمانه‌وه نه‌کات .. دلی پاک نه‌کاته‌وه .. رۆحی خاوین نه‌بیته‌وه و ، به پله‌کانی ئیمان‌دا سه‌ر نه‌که‌وی .. مزگه‌وته‌کان وه‌ک شوینی دروستیی رۆحه‌کانن ، هه‌روه‌ها شوینی دروستیی ته‌ن و لاشه‌کانیشن .. بۆیه خواناسان به له‌ش و به‌رگی خاوینه‌وه نه‌چنه مزگه‌وته‌وه و ، مزگه‌وته‌کانیش یه‌که‌جار پاک و خاوین را نه‌گرن ، تا بینه دلگیرترین شوینی سه‌رزه‌ویی و ، په‌نا و هانای شه‌یدایانی خواپه‌رستیی بن ..

به‌لێ ، سه‌رزه‌ویی پرپه‌تی له مزگه‌وت ، که هه‌موویان شوینی ریژ و حورمه‌ت و یقارن .. نابێ هیچ که‌س تیاپانا ده‌نگ به‌رز بکاته‌وه .. یان ده‌مه‌ده‌می بکات .. یان وشه‌ی نه‌شیاو به ده‌می‌دا بیته .. شوینی پاک و خاوینیی و ذیکر و نوێژ و قورئان خویندنن .. کرین و فرۆشتنیان تی‌دا حه‌رامه .. جارپان تی‌دا نادری .. شوینی دژایه‌تی و ناکوکیی و به‌راهه‌رکیی سیاسی و جیاوازیی دینی نین ..

له سه‌ره‌تای میژووی ئیسلام‌دا مزگه‌وته‌کان ، به تاییه‌ت مزگه‌وتی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له مه‌دینه ، خزمه‌تیکی زۆری به موسلمانان پیشکەش نه‌کرد .. خزمه‌تی دینی .. زانستی .. کۆمه‌لایه‌تی .. ته‌ندروستی .. سوپایی ..

مزگه‌وته‌کان شوینی خواپه‌رستیی بوون .. هه‌روه‌ها بۆ په‌روه‌رده و فی‌کردن ده‌وری په‌یمانگا و زانکۆکانیان نه‌بینیی .. بۆ کۆکردنه‌وه‌ی یارمه‌تی و کۆمه‌کیی و پشت‌گیری له سه‌ر چاکه ده‌وری کۆمه‌له چاکه‌خوازه‌کانیان نه‌بینیی .. بۆ هه‌ژار و نه‌دار و ریبواران ده‌وری مه‌لبه‌ندی کۆمه‌کیی هه‌ژارانیان نه‌بینیی ، که خیرۆمه‌ندان نه‌بوونه دالده‌ی نان و ئاو و حه‌وانه‌وه‌ی ئه‌و ده‌ست‌کورتانه ، وه‌ک نه‌هلی صوفه‌ که له مه‌دینه‌دا له مزگه‌وت‌دا نه‌مانه‌وه ..

مزگه‌وته‌کان شوینی کۆبوونه‌وه‌ی موسلمانان بوون .. تیاپانا کۆ نه‌بوونه‌وه و ته‌گیر و راویژیان نه‌کرد و ، فی‌ری یه‌کیتی و برابه‌تی و هاوکاریی نه‌بوون ، بیریان له قازانجی دنیا و قیامه‌تی خۆیان نه‌کرده‌وه و ، برپاری گونجاویان جی به‌جی نه‌کرد .. هه‌تا له مزگه‌وتی مه‌دینه‌دا تیر و که‌ل‌په‌لی جیهاد دروست نه‌کرا و چادریان هه‌لا نه‌دا تا زامدارانی جه‌نگ به‌یننه‌وه نه‌وی و ، له‌وی ده‌رمانیان بکه‌ن .. هه‌تا هه‌ندی له موسلمانان له‌وی خه‌ریکی راهێنان نه‌بوون تا خۆیان ناماده‌ی جه‌نگ و کوشتار بکه‌ن ..

بۆ ئەم ھەموو خزمەتەنە مزگەوتەکان بە کار ئەھێنران .. بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ لەو ماوە کەمەدی قوباءدا مزگەوتی دروست کرد .. ئەوەتا خوای گەورە ئەفەرموی :

﴿ لَمَسَجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾ (التوبة : ۱۰۸) .

طەبەرانى لە نین عەباس ھو ە رىوایەتى کردووه که کاتیک ئەم نایەتە : ﴿ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ﴾ ھاتە خوارو ە ، پێغەمبەرى خوا ﷺ ناردى بۆ لای عەبەبىمى كورپى ساعیدە و فەرمووی : ((ما هذا الطهور الذي أثنى الله عليكم ؟)) . فەرمووی : ئەم پاکییە چىیە که خوای گەورە بە بۆنەییەو ستایشى نىو ە کردووه ؟ وتى : ئەى پێغەمبەرى خوا ! ھەر پیاو و نافرەتیکمان دەست بە ناو بگەینن بە پاکییەو ەرتیان ئەشۆن . پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : ((ھو ھذا)) . رورى نھو ە أیضاً أبو داود و الترمذی و ابن ماجه .

دەربارەى مزگەوتى قوباءیش گىپراو ەتەو ە که جیبریل سەلامى لى بى شوینى قىبەلى بۆ پێغەمبەر ﷺ دیارى کردووه .

جا لەبەر ئەو ەى که مزگەوتى قوباء یە کەم مزگەوتیک بوو که لە نىسلامدا دروست کرابوو و ، کرابوو یە مزگەوتى گشتى ئومەتى نىسلام ، ئەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ خۆشەویستى یە کى تايبەتییى لە دلایا بۆ ئەم مزگەوتە ھەشار دابوو .. لە فەرموودەى صەحیحدا ھاتو ە که ھەموو رۆژانیکى شەممە ، جارێ بە سواری و ، جارێ کیش بە پیادە ، سەرى لى ئەدا ..

لە فەرموودە یە کى صەحیحى تریشدا ھاتو ە که پێغەمبەرى خوا ﷺ دەرى بریو ە که نوێژنیکى مزگەوتى قوباء خىرى عومرە یە کى ھىە که فەرموویە : ((صلاة في مسجد قباء كعمرة)) . رواھا الشیخان .

تیرمىذیش لە نوسەیدى كورپى ظوھەیر ەو ە رىوایەتى کردووه که لە پێغەمبەرى خوا ﷺ گىپراو ەتەو ە که فەرموویە : ((الصلاة في مسجد قباء ركعتين أحبُّ إليَّ من أن آتي بيت المقدس مرتين ، لو يعلمون ما في قباء لضربوا إليه أكباد الإبل)) . فەرموویە : دوو رەكەت نوێژى مزگەوتى قوباء بە لاو ە خۆشەویست تر ە لەو ەى دوو جار

زیاره‌تی (بیت المقدس) بکهم . نه‌گهر خه‌لک بیان زانیایه له مزگه‌وتی قوباء‌دا چ خیر و چاکه‌یه‌کیان تووش نه‌بیته‌نوا به سواریی و شتر بۆی نه‌هاتن .

ئین ماجه‌ش له سه‌هلی کورپی حونه‌یف ه‌وه نه‌گه‌یپه‌تسه‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرموویه : « من تطهر فی بیته ، ثم أتى مسجد قباء فصلى فيه صلاة کان کأجر عمرة » . فهرموویه : ههر کهس له ماله‌وه ده‌ست‌نوئیژی گرت و ، دواى نه‌وه هات بۆ مزگه‌وتی قوباء و نوئیژکی تیا به‌جی هینا نه‌هنده‌ی پادا‌شتی عومره‌یه‌ک خیری بۆ نه‌بی .

له پیشه‌وه نه‌وه‌شمان باس کرد که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رۆژانی دووشه‌مه و سه‌شه‌مه و چوارشه‌مه و پینج‌شه‌مه له قوباء مایه‌وه و ، رۆژی جومعه به‌ره‌و (طيبة) واته مه‌دینه که‌وته ری و ، له ری‌دا که گه‌یشته مه‌نزلی نه‌وه‌ی سالم‌ی کورپی عه‌وف کاتی نوئیژی جومعه هاته به‌ره‌وه و ، له‌و مزگه‌وته‌دا که نه‌که‌ویته ناو شیوی (رانواء) ه‌وه و ، ئیسته پئی نه‌وتری مزگه‌وتی جومعه ، نوئیژی جومعه‌ی له‌گه‌ل موسلمانه‌کان‌دا به‌جی هینا و ، نه‌مه‌ش یه‌که‌م نوئیژی جومعه بوو که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌نجامی دابی . چونکه پیش گه‌یشتنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ مه‌دینه ، نه‌بوئومه‌سه‌دی کورپی زوراره‌ی نه‌ججاریی - که یه‌کی بوو له‌و دوانزه‌ پیاوه‌ی که له په‌یمانی دووه‌می عه‌قه‌به‌دا بۆ نه‌قیبی موسلمانه‌کانی مه‌دینه هه‌ل بۆی‌را - بۆ یه‌که‌م جار نوئیژی جومعه‌ی له‌گه‌ل موسلمانه‌کان‌دا نه‌نجام دابوو .. له‌لایه‌کی تره‌وه له مه‌که‌که‌دا موسلمانه‌کان ، له به‌ر سزا و ئازاری قورپه‌یش و دژایه‌تی‌یان ، نه‌یان نه‌توانیی کۆ ببه‌نه‌وه و به‌ ئاشکرا نوئیژی جومعه و جه‌ماعه‌ت به‌جی به‌ینن .

له وتاری یه‌که‌م جومعه‌ی‌دا پیغه‌مبه‌ری ئازیزمان ﷺ زۆر به‌ کاریگه‌ریی باسی ئیمان و یه‌قینی کرد و ، نامۆژگاریی موسلمانانی کرد که ئه‌ی فهرموو :

« أَلْحَمْدُ لِلَّهِ ، أَحْمَدُهُ وَأَسْتَعِينُهُ ، وَأَسْتَغْفِرُهُ وَأَسْتَهْدِيهِ ، وَأُؤْمِنُ بِهِ وَلَا أَكْفُرُهُ ، وَأُعَادِي مَنْ يَكْفُرُهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، أُرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ ، وَالنُّورِ وَالْمَوْعِظَةِ عَلَى فِتْرَةِ مِنَ الرَّسُولِ ، وَقَلَّةٍ مِنَ الْعِلْمِ ، وَضَلَالَةٍ مِنَ النَّاسِ ، وَانْقِطَاعٍ مِنَ الزَّمَانِ ، وَدُنُوٍّ مِنَ السَّاعَةِ ، وَقُرْبٍ مِنَ

الْأَجَلِ ، مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشِدَ ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى وَفَرَطَ ، وَضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا .

وَأَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ ، فَإِنَّهُ خَيْرٌ مَا أَوْصَى بِهِ الْمُسْلِمُ الْمُسْلِمَ أَنْ يَحْضَهُ عَلَى الْآخِرَةِ ، وَأَنْ يَأْمُرَهُ بِتَقْوَى اللَّهِ ، فَاحْذَرُوا مَا حَذَرَكَمُ اللَّهُ مِنْ نَفْسِهِ ، وَلَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ نَصِيحَةً ، وَلَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ ذِكْرِي ، وَإِنَّهُ تَقْوَى لِمَنْ عَمِلَ بِهِ عَلَى وَجَلِّ وَمَخَافَةٌ ، وَعَوْنٌ صَدَقَ عَلَى مَا تَبْتَغُونَ مِنْ أَمْرِ الْآخِرَةِ ، وَمَنْ يُصْلِحِ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ مِنْ أَمْرِ السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ وَلَا يَنْوِي بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ يَكُنْ لَهُ ذِكْرًا فِي عَاجِلِ أَمْرِهِ ، وَذُخْرًا فِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ حِينَ يَفْتَقَرُ الْمَرْءُ إِلَى مَا قَدَّمَ ، وَمَا كَانَ مِنْ سِوَى ذَلِكَ يُوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ، ﴿ وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ زَعُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴾ . هُوَ الَّذِي صَدَقَ قَوْلُهُ ، وَأَنْجَزَ وَعْدَهُ ، لَا خَلْفَ لَذَلِكَ ، فَإِنَّهُ يَقُولُ تَعَالَى : ﴿ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلْمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴾ .

وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي عَاجِلِ أَمْرِكُمْ وَآجِلِهِ ، فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ ، فَإِنَّهُ ﴿ مِنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفُرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمِ لَهُ أَجْرًا ﴾ ، وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا . وَإِنْ تَقْوَى اللَّهُ تُوقِي مَقْتَهُ ، وَتُوقِي عَقُوبَتَهُ ، وَتُوقِي سُخْطَهُ ، وَإِنْ تَقْوَى اللَّهُ تُبَيِّضُ الْوَجْهَ ، وَتُرْضِي الرَّبَّ ، وَتَرْفَعُ الدَّرَجَةَ .

خُذُوا بِحَظِّكُمْ ، وَلَا تَفْرَطُوا فِي جَنْبِ اللَّهِ ، قَدْ عَلَّمَكُمْ اللَّهُ كِتَابَهُ ، وَنَهَجَ لَكُمْ سَبِيلَهُ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَيَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ، فَأَحْسِنُوا كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ، وَعَادُوا أَعْدَاءَهُ ، وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ، هُوَ اجْتِبَاكُمْ وَسَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ ، لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ ، وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ، وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ .

فَأَكْثَرُوا ذِكْرَ اللَّهِ ، وَاعْمَلُوا لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ ، فَإِنَّهُ مِنْ أَصْلَحَ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ يَكْفِيهِ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ ، ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَقْضِي عَلَى النَّاسِ وَلَا يَقْضُونَ عَلَيْهِ ، وَيَمْلِكُ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ۝ .^{٢٨٤}

دَوای نَوِيژِي جومعه نهوهی سالم ی کورپی عهمری کورپی عهوف هاتنه خزمهتی و، وتیان : نهی پیغهمبهری خوا ! لهناومان دا ، لهناو پیاوی زور و چهك و هیز و

پاریزگاریی دا ، بمینه‌روهه . ده‌ستیان به جله‌وی وشتره‌که‌یه‌وه نه‌گرت به‌شکو له‌لایان بمینیتته‌وه . ته‌ویش نه‌ی‌فهرموو : « خَلُّوا سَبِيلَهَا فَإِنَّمَا مَأْمُورَةٌ » . جله‌وی وشتره‌که‌شی شل نه‌کرد ، هه‌رچی به‌لای مالئیکی نه‌نصاریی دا ، که له ریگاکه‌ی دا بوو ، تی نه‌په‌ریی داوایان نه‌کرد له‌لای پی‌او‌ی زۆر و چه‌ک و پاریزگاریی دا بمینیتته‌وه و ، هه‌مان فه‌رمایشتی پی نه‌فهرموونه‌وه .. هه‌تا نه‌وه‌بوو گه‌یشته شوینی مزگه‌وته پی‌رۆزه‌که‌ی و له‌وی وشتره‌که‌ی چۆکی دا و پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌سه‌ریه‌وه دانه‌به‌زیی و ، وشتره‌که هه‌ستایه‌وه و ، که‌میک رویشت و پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ جله‌وی بو شل کردبوو ، که‌چی وشتره‌که ناو‌ری بو دواوه دایه‌وه و گه‌رایه‌وه شوینی چۆک دادانی یه‌که‌م جاری و ، چۆکی دادایه‌وه ..

پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ری دابه‌زیی و خه‌لکه‌که هه‌ر یه‌ک له لایه‌که‌وه هه‌ولئێ ته‌دا بپیته میوانیان . فه‌رمووی : « إني أنزل على أخوال عبد المطلب ، أكرمهم بذلك » . فه‌رمووی : بو ری‌زلی‌تان له خالوانی عه‌بدولموطه‌للیب نه‌بمه میوانی نه‌وان .

ته‌مه کارئیکی زۆر چاک بوو تا هیه‌چ که‌س دلئێ له خۆی دانه‌میئێ ، چونکه مافی خۆیه‌تی بپیته میوانی خزمه‌کانی .

پاشان پرسیی : « أي دور أهلنا أقرب ؟ » . فه‌رمووی : مالتی کام له خزمانان نزیکه ؟ خیرا هاوه‌ولئێ پایه‌دار نه‌بوئه‌ییووبی نه‌نصاریی هاته وه‌لام : مالتی من . خیرا که‌ل و په‌له‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ی برده ماله‌وه . تیتر به شی‌وه‌یه‌کی نه‌رم و نیان پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ عوزری هی‌نایه‌وه که نه‌بوته میوانی ماله‌کانی تری غه‌یری نه‌وه‌ی نه‌ججار که فه‌رمووی : « المرء مع رحله » .

پاشان ته‌سه‌دی کو‌ری زوراره ، که له شه‌وی په‌یمانی دووه‌می عه‌قه‌به‌دا نه‌قیبی نه‌وه‌ی نه‌ججار بوو و ، کۆمه‌کی موضعه‌بیش بوو تا بانگه‌وازه‌که‌ی له مه‌دینه‌دا بلاو بکاته‌وه ، هات و ، سه‌یری کرد پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له ده‌ست چووه و ، شه‌ره‌فی میوانداریتیی نه‌وی پی نه‌پراوه ، بۆیه جله‌وی وشتره‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ گرت و لای خۆی هی‌شتیه‌وه .. ته‌مه‌شی به ری‌ز و پایه‌یه‌ک بو خۆی دانه‌نا ..

ته‌م میوان‌داری‌یه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌په‌ری پایه‌داریی بوو بو نه‌بوئه‌ییووب و ، بو تی‌ک‌رای نه‌وه‌ی نه‌ججار .

شایانی باسه که نهنصار هەر هه موویان خۆیان ناماده کردبوو و ، زۆریشیان پى خوش بوو پیغه مبهری خوا ﷺ بیته میوانیان ، بویه پیغه مبهری خواش نهوپهری ستایشی نهکردن و خۆشهویستی خۆی ده رته پیری بویان ..

نهو هتا له ههردوو سهیحی بوخاری و موسلیم دا ، له نههسی کوری مالیکهوه ریوایهت کراوه که وتویه : پیغه مبهری خوا ﷺ فرمویه : « خَيْرُ دُورِ الْأَنْصَارِ بَنُو التَّجَارِ ، ثُمَّ بَنُو عَبْدِ الْأَشْهَلِ ، ثُمَّ الْحَارِثُ بْنُ الْخَزْرَجِ ، ثُمَّ بَنُو سَاعِدَةَ ، وَفِي كُلِّ دُورِ الْأَنْصَارِ خَيْرٌ » .

فرمویه : چاکترین بنه ماله ی نهنصار نهوهی نه ججارن ، پاشان نهوهی عه بدولته شههل ، پاشان نهوهی حاریشی کوری خه زرهج ، پاشان نهوهی ساعیده و ، هه موو بنه ماله کانی نهنصار پرن له خیر .

له ریوایهتیکی تردا هاتوو که کاتی سهعدی کوری عوباده به پیغه مبهری خوا ﷺ نهگات نه لیت : نهی پیغه مبهری خوا ! بنه ماله چاکه کانی نهنصارت دیاری کردوون و ، نیمهت له دواى دواوه داناهه ؟ خیرا پیغه مبهری خوا ﷺ به سنگینکی فراوان و ، عه قلیکی گهوره و ، زمانیکی پاراهوه ، وهلامیکی ژیرانهی ایوه که فرموی : « أَوْ لَيْسَ بِحَسْبِكُمْ أَنْ تَكُونُوا مِنَ الْأَخْيَارِ؟ » . فرموی : گویا نهوهنده تان بهس نیه که له ریزی پیاوچاکان دا بن ؟

به راستی نهو رۆژهی که پیغه مبهری خوا ﷺ به سواری وشتره کهی گهیشه ناو مه دینه و نه بویه کریش له پاشکۆی دا بوو ^{۲۸۵} رۆژیکی ناوازه و تاقانهی نهو شاره بوو .. نهوهی نه ججاریش به خۆیان و شمشیره کانیانهوه نهو ناوهیان تهنی بوو ، تا ترس و لهرز بسخه نه دلای دوژمنانی خوا و پیغه مبهره وه و ، هیچ کهس نهویری له ناستی نازیزدا به خراپه چاو بهرز بکاتهوه ، به تایبهتی جووله که و بت په رسته کان و ، تا هه موایش تی بگهیه نن که نه گهر پیغه مبهری خوا ﷺ کهس وکار و نیشتمانی به جی هیشتهبی و بۆ لای خوا کۆچی کردبی ، هه ر وا له ژیر چاودیزی و پارێزگاریی دا و ، بنه ماله ی خالوانی و شوین کهوتوانی و موسلمانان به سهه و به مال بهرگری لی نهکن و ، تا ناو له چاویانا مابی کهسی ناتوانی به خراپه دهستی بۆ بهری ..

^{۲۸۵} نه بویه کر خۆی وشتری هه بوو بۆ سواری ، بهلام بۆ ریزلی تانی زیاتر له نه بویه کر و بۆ ده رخنه پایه نهو ، پئی خوش بوو له پاشکۆی خۆی دا بیت .

به راستیی دیمه‌نیکی ناوازه و دل‌پفین بوو ..
دانیشتوانی مه‌دینه هر هه‌موویان به پیر و گه‌نجه‌وه .. به ژن و مندال‌هوه ،
هاتبوونه دهره‌وه تا پیشوازیی له میوانی نازیز و به‌رئیز بکه‌ن و ، تیر تیر سه‌یری
نهو خو‌شه‌ویسته بکه‌ن ، که به‌بی نه‌وهی هیشتا چاویان پی‌ که‌وتبی ، چۆته ناو
کرۆکی دل‌یانه‌وه ..

جا بۆ وه‌سف‌کردنی نهو دیمه‌نه قه‌له‌بالغه ، تیمام نه‌حمد له نه‌نسه‌ی کوری
مالیک‌هوه ریوایه‌تی کردوه که وتویه : له‌گه‌ل منالان‌دا رام نه‌کرد و خه‌لکی
نه‌یان‌وت : موحه‌مه‌د هات . هر رام نه‌کرد و هیچ نه‌ئیدی . دیسان ده‌یان‌وت :
موحه‌مه‌د هات و ، منیش رام نه‌کرد و هیچ نه‌ئیدی ، تا نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری
خوا ﷺ و نه‌بویه‌کری هاوه‌لی هاتن و ، نیمه‌ش له یه‌کی له که‌لاوه‌کانی مه‌دینه‌دا
خۆمان هشار دا . دواى نه‌وه هه‌ردووکیان پیاویکی ده‌شته‌کی‌یان نارد تا نه‌نصار
له هاتنیان ناگادار بکا . نه‌وه‌بوو نزیکه‌ی پینج سه‌د پیاوی نه‌نصار هاتنه
پیشوازی‌یان و گه‌یشتنه لامان و ، به پیغه‌مبه‌ر و نه‌بویه‌کریان و ت : به
سه‌لامه‌تی و گو‌ی‌پایه‌لی‌ی‌کراوی بفرموی . نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و
هاوه‌له‌که‌ی له نیوانیان‌دا هاتن و ، خه‌لکی مه‌دینه‌ش هه‌موو هاتنه دهره‌وه ،
هه‌تا که‌چه گه‌نجه‌کانیش به سه‌ربانه‌کانه‌وه سه‌یریان نه‌کرد و نه‌یان و ت : کامیان
نه‌وه ؟ تا نیسته دیمه‌نی وه‌هامان نه‌دی بوو .

نه‌نس نه‌لی : نهو رۆژه‌ی که ته‌شریفی هی‌نایه‌ ناومان و ، نهو رۆژه‌ش که
کۆچی دوا‌یی کرد ، ناگادار بووم ، دوو رۆژی ترم نه‌دین که له‌و دوو رۆژه‌ بچن .
چهند که‌چۆله‌یه‌کی نه‌وه‌ی نه‌ججاریش هاتنه پیشوازیی و به ده‌ف لی‌دانه‌وه نه‌یان
وت :

نَحْنُ جَوَارٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ يَا حَبِذَا مُحَمَّدٌ مِنْ جَارِ

نه‌یان و ت : نیمه‌ چهند که‌چۆله‌یه‌کی نه‌وه‌ی نه‌ججارین و خۆزگه موحه‌مه‌د
دراوسیمان بوايه .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ روو به رووی نهو مندالانه‌ رویشست و فرموی :
(« آتخیننی ؟ ») فرموی : نایا منتان خۆش نه‌وی ؟ وتیان : نه‌ری ، به‌خوا ، نه‌ی
پیغه‌مبه‌ری خوا ! فرموی : « وأنا والله أحکم » سی جار فرموی : به‌خوا
منیش نی‌وه‌م خۆش نه‌وین .

له صحیحی بوخاریی و موسلیمیش دا له باسی کۆچ کردن دا هاتوو ، کاتیک که هردووکیان گه‌یشتنه مه‌دینه ، خه‌لکه‌که هه‌ر هه‌مووی ده‌رچوونه کۆلانه‌کان و سه‌ربانه‌کان و ، مندال و خزمه‌ت‌کاره‌کانیش هاواریان نه‌کرد : الله اکبر ، جاء رسول الله . الله اکبر ، جاء رسول الله .

به‌لێ ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه میوانی نه‌بوئه‌ییووبی نه‌نصاریی و ، به‌وپه‌ری ریزی و پایه‌داری‌یه‌وه بو ماوه‌ی هه‌وت مانگ مایه‌وه ، هه‌تا نه‌وه‌بوو مزگه‌وت دروست کرا و خانووی مال و مندال و هه‌سه‌ره‌کانی ته‌واو کران و گواسته‌یه‌وه بو نه‌وی ..

یه‌که‌م جار پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نه‌هۆمی خواره‌وه‌ی ماله‌که‌ی نه‌بوئه‌ییووب دا مایه‌وه . به‌لام نه‌بوئه‌ییووب زۆری پی ناخۆش بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له خواره‌وه بی و هه‌ولێ زۆری له‌گه‌ل دا هه‌تا ته‌شريف به‌ریتته سه‌ره‌وه . به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بو‌ی روون کرده‌وه که بو ته‌وانیش و موسلمانانیش که سه‌ردانیان نه‌که‌ن نه‌وه ئاسانه ، چونکه له‌و ماوه‌یه‌دا که مزگه‌وت ته‌واو نه‌بوو بوو نه‌و ماله شوینی کۆبوونه‌وه‌ی موسلمانان بوو .

زۆر له راده‌به‌ده‌ر نه‌بوئه‌ییووب ریزی له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گرت و ، هه‌تا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نانی نه‌خواردیه ، نانی نه‌ته‌خوارد .. که خواردنیشی دروست نه‌کرد و نه‌ی‌نارد بو پیغه‌مبه‌ر ﷺ چاوه‌پوانیی نه‌کرد هه‌تا قاپی چیشه‌که بگه‌ریتته‌وه ، ته‌وسا ته‌گه‌را به‌ دوا‌ی شوین په‌نجه‌ی ئازیزدا و له‌و شوینه‌دا نانی نه‌خوارد .. جارێکیان خواردنی دروست کرد و سیری پیوه کرا بوو ، به‌لام بو‌نی سیره‌که نه‌رۆیشتبوو ، ته‌ویش ده‌رباره‌ی شوینی په‌نجه‌ی پیغه‌مبه‌ر پرسیا‌ری کرد و پی‌یان وت : لێی نه‌خواردوو .. ترس و له‌رز دای‌گرت‌ه‌وه و رای کرد بو خزمه‌تی و پرسیی : ئایا سیر حه‌رامه ، نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا؟ فه‌رمووی : ((لا ، ولکنی اکرهه ، فانی أناجي من لا تناجي)) (رواه الشيخان) . فه‌رمووی : نه‌خیر ، حه‌رام نیه ، به‌لام من خۆشم لێی نایه‌ت ، چونکه من وت و وێژ له‌گه‌ل که‌سانیک نه‌که‌م که تو وت و وێژیان له‌گه‌ل ناکه‌یت . مه‌به‌ستی له مه‌لائیکه‌ته که ته‌وانیش به‌و شتانه‌ی که تازاری ئاده‌می ته‌ده‌ن تازاریان پی نه‌گات ..

جارێکی تریش گۆزه‌یه‌کی پر له ئاوی مالێ نه‌بوئه‌ییووب شکا و ئاوه‌که‌ی رزایه ناو ژووره‌که‌یان‌ه‌وه که به‌سه‌ر ژووره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خواوه بوو .

ئه‌بوئه‌ییووب و هاوسهره‌که‌ی ترسان تاوه‌که برژیتته خواره‌وه ، بۆیه هه‌لمه‌تیاں دایه پارچه قه‌دیفه‌یه‌ک ، که ههر ئه‌وه‌یاں هه‌بوو تا بیکه‌نه لیفته و بی‌دهن به خۆیاں دا ، تاوه‌که‌یاں پێ هه‌ل مژیی ، نه‌وه‌کو برژیتته خواره‌وه و پێغه‌مبه‌ری خوا و میوانه‌کانی نازاریان پێ بگات .

ئه‌بوئه‌ییووب و هاوسهره‌که‌ی زۆر ریزیان له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گرت ، هه‌تا ئه‌وه‌بوو که ته‌شریفی نه‌برده سه‌روهه ، نه‌ته‌چونه ئه‌و شوینه‌وه که پێغه‌مبه‌ری له ژیردا بوو ، به‌لکو له‌و ژوره‌ی سه‌روهه نارامیاں نه‌بوو ، تا ئه‌وه‌بوو ئه‌وه‌نده پارایه‌وه که ته‌شریف به‌رنه سه‌روهه ، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داواکه‌ی قبول کرد ..

نه‌ک ههر ئه‌بوئه‌ییووب ، به‌لکو هه‌موو ئه‌نصار به شیوه‌یه‌کی بی‌وینه ریزیان له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گرت و ، له راده‌به‌ده‌ر خزمه‌تیاں نه‌کرد .. هه‌تا ئه‌وه‌بوو هه‌موو ئیواره‌یه‌ک ئه‌وه‌نده قاپ و قابله‌مه خواردن ته‌هات بۆ مائی ئه‌بوئه‌ییووب ، به مه‌رجی ئه‌بوئه‌ییووب خۆیشی زۆر ده‌وله‌مهند و خیرۆمه‌ند بوو ، تاماده‌بووان نه‌یاں نه‌زانی چیی بخۆن .. له هه‌مان کات دا له ریز و به‌خیرها‌تنی برا کۆچ که‌ره‌کانیاں هیچ درێغی‌یه‌کیان نه‌کرد ، هه‌تا تاماده بوون مال و سامان و خانوو به‌ریان له‌گه‌لیان دا به‌ش بکه‌ن .. بگره له‌وه زیاتریش هه‌نگاویان نا .. هی وایان هه‌بوو تاماده بوو ژنیکی خۆی ته‌لاق بدا تا برا کۆچ که‌ره‌که‌ی به شیوه‌یه‌کی شه‌ریعی ماره‌ی بکات .. به راستیی ئه‌و به‌خیرها‌تن و پێشوازیی کردنه شتیکی ناوازه‌ی میژوو بوو .. مرۆفایه‌تی کۆمه‌لێکی وه‌ها به‌خشنده و لی‌بوورده و سنگ فراوانی بۆ بانگه‌وازی خۆی به‌خۆه نه‌دی بوو ..

ئه‌م خانووه‌ی ئه‌بوئه‌ییووب ، که ئه‌م ریزو شه‌ره‌فه‌ی ده‌ست که‌وت ، دوا‌ی کۆچی دوا‌یی خۆی که‌وته ده‌ست (ئه‌فله‌ح) ی خزمه‌ت‌گوزاری و ، موغیره‌ی کورپی عه‌بدورپه‌همانی کورپی حاریشی کورپی هیشام لی‌ی کړیی به هه‌زار دینار ، واته هه‌زار مسقاڵ ئالتوون و ، ده‌ستیکی پیا هینا و ریک و پیتیکی کرده‌وه و ، پاشان به‌خانه‌واده‌یه‌کی هه‌ژاری ده‌ست‌کورتی به‌خشیی .. ئه‌و خانووه ئیستاش ههر ماوه و له نزیک مزگه‌وتی پێغه‌مبه‌ری خوادایه ﷺ و میوانان بۆ بیره‌وه‌ری میژووی پر سه‌روه‌ری موسلمانان و خزمه‌ت‌کردنیاں سه‌ری لی‌ ته‌ده‌ن ..

روژان رابووردن و ، چه‌رخ و زه‌مانه گۆرا و ، ده‌وله‌تی ئیسلامیی نه‌ونه‌مامی مه‌دینه گه‌شه‌ی کرد و ، ئیسلام به هه‌موو لایه‌ک دا بلا‌وه‌ی کرد و ده‌وله‌تیکی

ئیسلامیی گهوره و بههیز بهرپا بوو و ، نهبوئهییووبی نه نصاریش ریتی له شاری بهصره کهوت .. نو کاتهش والیی بهصره هاوهلی پایه دار و ناودار و سهردار عهبدوئلای کوری عهباس بوو خوا لی یان رازی بی ، نهمهش له سهردهمی نهمیری ئیمان داران نیمام عهلیی دا خوا لیتی رازی بی ..

که ئین عهباس ههوالی هاتنی هاوهلی بهریز نهبوئهییووبی بیست ، نهو سهخواهت و لی بووردنهوهی سهردهمی کوچ کردنی نازیزی ﷺ هاتهوه یاد ، بویه پی خۆش بوو نهمیش نهمرۆ چاکهههک له گهل نهودا بکات و پاداشتی نهو چاکههههی بداتهوه .. نهوهبوو مالهکهی خۆی له کهس وکاری چۆل کرد و ، چیی تفاق و کهل و پهلی بوو تیایا بهجی هیشت و ، داوای له نهبوئهییووب کرد که بیته مالهکهههوه ، وهک چۆن نهو مالهکهی بۆ پیغه مبهری خوا ﷺ چۆل کرد .. ئیتر نهو خانوو و کهل و پهله له ژیر دهستی نهبوئهییووب دا بوو ههتا کاتی ویستی بهصره بهجی بهیلتی ، نهو کاتهش ئین عهباس بهخششیکی چاک پی بهخشیی و ، زۆر به جوانیی خواحافیزی لی کرد ..

خۆ دیاره نهو رۆژه نهبوئهییووب نهو میوان داریی و سهخواهتهی بۆ نهوه نهکرد که رۆژی له رۆژان پاداشتی بدریتهوه ، بهلکو نهو رهزامهندیی خوی پهروهردگاری نهویست . له ههمان کات دا پاداشت دانهوهکهی ئین عهباسییش له جیی خۆی دا بوو و ، نهوهی سهلمانان که موسلمانان تاسه مهندی ههموو رهوشتیکی بهرزن و ، ههمیشه له ههولتی نهوهدان ته مهنیان به خزمهت کردن بهسهر بهرن . نهوهتا نازیزمان ، روشنایی چاوه کانهان مامۆستای رهوشت و چاکه خوازی ﷺ نامۆزگارییمان نهکات و نهفرموی : ((مَنْ أَسَدِي إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافَتْهُ عَلَيْهِ ، فَإِنْ لَمْ تَقْدِرُوا فَادْعُوا لَهُ بِخَيْرٍ)) . رواه أبو داود والنسائي بإسناد صحيح . نهفرموی : ههر کهس چاکهههکی له گهلتانا کرد ، پاداشتی لهسهر بدهنهوه ، نهگهر نهتان توانیی چاکههه له گهلا بکه نهوه ، دۆعای خیری بۆ بکهن .

بهلی ، نازیزان ! قوتابخانهی ئیسلام ، که ههر ههمووی خوورهوشتی بهرزه ، قوتابخانهی خزمهتی مرۆفه .. ههموو مرۆفهکان .. بهبی جیاوازی .. به موسلمان و ناموسلمانهوه ..

کاتی که پیغه مبهری نازیز ﷺ له مالی نهبوئهییووبی نه نصاریی دا میوان بوو خه لکیکی زۆر نهبوونه میوانی و سهریان لی نهدا ، تا له نزیکهوه به خزمهتی

بگهن و ، بزائن نه‌وهی ده‌رباره‌ی نه‌وی به‌پرئیز بیستووینه راسته یان نا . جا به‌م بۆنه‌وه خه‌لک ده‌سته ده‌سته نه‌هاتن و ، که راستیی و پاکیی ئیسلامیان بۆ ده‌ر نه‌که‌وت موسلمان نه‌بوون .

جا هه‌روه‌ک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خه‌لکی تری بۆ سه‌ر ئیسلام بانگ نه‌کرد ، جووله‌که‌شی بانگ کردن و زیاتر له خه‌لکییش قورئانی دا به‌گویی‌یان دا ، به‌ بۆنه‌ی نه‌وه‌وه که نه‌مان نه‌هلی کیتابن و ، له کتیبه‌کانیان دا راستیی په‌یامی ئیسلامیان بۆ ده‌رکه‌وتوه .

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌وه‌ی ده‌رخست که کاری پیغه‌مبه‌ران یه‌کیکه و ، بناغه‌ی بیروباوه‌ریان وه‌ک یه‌که و ، نه‌م دینه‌ی نه‌میش بۆ نه‌وه هاتوه که یه‌که‌م : هه‌رچی لادان و لاری‌یه‌ک ، به‌ هۆی ئاره‌زووپه‌رستانه‌وه ، تیکه‌ل به‌ شه‌ریعه‌ته پیشووه‌کان کراوه ، لا به‌ریت و ، دینی خوا بجیتته‌وه سه‌ر نه‌خشه‌ پاک و خاوینه‌که‌ی خۆی و ، دووه‌م : تا هه‌ر حوکم و بریارێکی کاتیی له‌و شه‌ریعه‌تانه‌دا هاتوه ته‌عه‌دیلی بکات به‌و شیوه‌ی که بۆ هه‌میشه‌یی ده‌ست بدات و ، سه‌یه‌میش : شه‌ریعه‌ت له‌ ته‌واوترین شیوه‌ی دا پیشکه‌ش به‌ مرۆف بکری ، بۆ نه‌وه‌ی تا ئاخ‌زه‌مان ده‌ست‌کاریی نه‌وی . نه‌وه‌بوو فه‌رمووی :

((مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بُيَانًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ ، إِلَّا مَوْضِعَ لَبَنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ مِنْ زَوَايَاهُ ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ : هَلَّا وَضَعْتَ هَذِهِ اللَّبَنَةَ . قَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ : فَأَنَا اللَّبَنَةُ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ)) . رواه مسلم عن أبي هريرة .

نه‌فه‌رمووی : نموونه‌ی کاری من و کاری پیغه‌مبه‌رانی پیشم ، وه‌ک کاری پیاویک وه‌ه‌ایه که کۆشکیکی زۆر نایابی دروست کردبی و ، به‌ جوانیی رازاندبیتیه‌وه ، ته‌نها له‌ گۆشه‌یه‌کی دا شوینی خشتیکی مابی و دانه‌نرابی . خه‌لکییش به‌ کۆشکه‌که‌دا نه‌گه‌ران و پیتی سه‌رسام نه‌بوون و ، که شوینی خشته‌که‌یان نه‌دی ، نه‌یان وت : خۆزگه‌ نه‌م خشته‌ش دا‌بنرایه ، فه‌رمووی : جا من نه‌م خشته‌م .. من دوا پیغه‌مبه‌رم .

به‌لام جووله‌که‌ ملیان با‌دا و ، به‌ فیز و ته‌که‌ببوره‌وه بریاری دژایه‌تی‌یان دا .. جا له‌به‌ر نه‌وه‌ش که بی‌غیره‌ت و ترسنۆک بوون ، که‌وتنه‌ غه‌در و نا‌پاکیی و پیلان گیران . هه‌ر که‌شیش موسلمان ببوايه ، نه‌وپه‌ری دژایه‌تی‌یان نه‌کرد .

بۆ نمونه : یهكی له زانا خواناسه خاوهن تهقواکانیان ، که به چاکیی شارهزای تهورات بوو ، خوا نووری خسته دلیهوه و ، دلی چوهه سهه نيسلام .. نهوهبوو نهویش وهك زانا جووله که کانی تر هاته خزمهتی نازیز تا هه لگري دینی تازه بیینی و بزانی چۆن پیاویکه . نهه زانایه ناوی حوصهین ی کوری سهلام بوو و ، که نیمانی هیئا پیغه مبهری خوا ﷺ ناوی نا عهبدو للاً ..

عهبدو للاً خۆی نهگپرتتهوه و نه لئیت : کاتیک دهنگ و باسی پیغه مبهری خوام ﷺ زانیی ، له سیفهد و ناو و نهو سهرده مهی که چاوه پروان بووین تیایا بیت ناگادار بووم ، نهه شارده نهوه و دهنگم نهته کرد ، تا نهوه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ ته شریفی هیئا مه دینه و ، له قوباء له ناو نهوهی عه مری کوری عه وف دا لای دا و ، پیاویک هات و هه والی گه یشتنی نهوی هیئا ، منیش به سهه پۆیهی دارخورمایه که مه بووم و کارم ته کرد و ، خالیدهی که چی حاریشی خوشکی باو کیشم له ژیر دارخورما که دا دانیشتبوو . که هه والی گه یشتنی پیغه مبهری خوام ﷺ بیست ، (الله اکبر) م وت . کاتیک که پوورم (الله اکبر) که هی منی بیست ، پیتی وت : خوا خه جاله تت کا ، به خوا ته گهر بت بیستایه موسای کوری عیمرانیش هاتوه له وه زیاتر هیجت نهته کرد ! نه لئ : منیش پیم وت : پوره گیان ! به خوا نهویش برای موسای کوری عیمرانه و ، له سهه دینی نهوه و ، نهوهی که نهوی پی رهوانه کرابوو نه میشی پی رهوانه کراوه . وتی : ئیی کوری برام ! نایا نه مه نهو پیغه مبهریه که هه والمان پی درا له م کاتانه دا رهوانه نه کری ؟ پیم وت : به لئ . وتی : که واته نهوهیه .

نه لئ : پاشان چووم بۆ خزمهتی پیغه مبهری خوا ﷺ و موسلمان بووم . دواي نهوه گه پامه وه ناو کهس و کارم و فه رمانم پی دان موسلمان بن . نه وانیش هه موویان موسلمان بوون .

نه لئ : موسلمان بوونه که مه لای جووله که ناشکرا نه کرد .. پاشان گه پامه وه خزمهتی پیغه مبهری خوا ﷺ و عه رزم کرد : نهی پیغه مبهری خوا ! جووله که قهومیکی بوختان کهرن ، واته درۆزنن و ، که سیك ناته واوی به کی پیوه نه بی ، بۆی هه ل نه به ستن . جا من پیم خۆشه بچمه یه کی له م ژوورانه ته وه و ، له وان بم شاریته وه و ، بهر له وهی به موسلمان بوونم بزائن ، ده ربارهی من پرسیاریان لی

بکه‌یت تا هه‌والت بده‌نی که من له ناویان‌دا چۆن پیاویکم ، چونکه نه‌گهر بزنانن موسلمان بووم بوختام بۆ نه‌که‌ن و عه‌یب‌داریشم نه‌که‌ن .

ئه‌لئی : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کردمیه ژووریکه‌وه و ، جووله‌که‌ش هاتن بۆ لای و ده‌ستیان کرد به‌وت و وێژ و پرسیارکردن . پاشان پی‌یانی فرموو : « أي رجل الحصین بن سلام فیکم ؟ » فرمووی : حوصه‌ینی کورپی سه‌لام چۆن پیاویکه‌ له ناوتان‌دا ؟ وتیان : سه‌رداری کورپی سه‌ردار و شاره‌زا و زانامانه .

ئه‌لئی : که له قسه‌کانیان بوونه‌وه هاتمه‌ ده‌ره‌وه ناویان و پیم‌وتن : نه‌ی کۆمه‌لئی جووله‌که‌ ! له خوا بترسن و ، نه‌وه‌ی که بۆی هیناون لیتی وه‌ریگرن . ده‌ به‌خوا ئیوه‌ نه‌زانن نه‌و پیغه‌مبه‌ری خواجه و ، به‌ چاری خۆتان ناو و سیفه‌تی نه‌بینن که له ته‌ورات‌دا نووسراوه . من شاهیدی نه‌ده‌م که نه‌و پیغه‌مبه‌ری خواجه و ، نیمانی پی‌ نه‌هینم و ، ته‌صدیقی نه‌که‌م و ، نه‌شی‌ناسم . وتیان : درۆت کرد . ئیتر ده‌ستیان به‌ قسه‌ پی‌وتنم کرد و ، وتیان : خراپی کورپی خراپانی . منیش به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وت : نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! هه‌والم نه‌دایتی که نه‌مانه کۆمه‌لئیکی بوختان‌که‌ر و غه‌درکه‌ر و درۆزن و ره‌وشت پیسن ؟!

ئه‌لئی : موسلمان‌بوونی خۆم و ماڵ و مناللم ناشکرا کرد و خالیده‌ی کچی حاریشی پوویشم به‌ چاکیی موسلمان بوو .

کاتیک که موسلمان بوو حویه‌یی کورپی نه‌خطه‌ب و که‌عبی کورپی نه‌سه‌د و نه‌بونافیع و نه‌شیع و ، شه‌مزیلی کورپی زه‌ید پی‌یان وت : پیغه‌مبه‌رایه‌تی له‌ عه‌ره‌ب‌دا هه‌ل ناکه‌وی ، کابرای لای تو پادشایه . نه‌یان‌ویست به‌مه‌ له‌ دینه‌که‌ی په‌شیمانی بکه‌نه‌وه ..

به شی حه فده هم دروست کردنی مزگه وتی مه دینه

لهو ماوه یه دا که پیغه مبهری خوا ﷺ له مائی ته بوئه ییوویی نه نصاری دا
 مایه وه ، مزگه وته که ی پیغه مبهری خوا ﷺ له مه دینه بنیات نرا . نه وه بوو لهو
 شوینه دا بنیاتیان نا که وشتره که ی چۆکی دادا ، که له بنه رته دا باخ بوو و ،
 هه ندیک ی ویران بوو بوو و کرابوویه قه برستان و ، هه ندیکیشی کرابووه خه رمانی
 وشک کردنی خورما و ، هی دوو برای هه تیو بوو ، به ناوی سه هل و سه هیل ی
 کورانی عمر ، که نه سه ده ی کور ی زوراره سه ره رشتیی نه کردن . پیغه مبهر ﷺ
 ویستی مو عامه له یان له گه ل دا بکات هه تا شوینه که بکری بۆ مزگه وت ، که چیی
 دوو برا که رازی نه بوون بی فرۆشن و وتیان : نه ی به خشین به خوا و به
 پیغه مبهره که ی . به لام تازیش رازی نه بوو و بریاری دا نه بی به کپین بی .
 نه وه بوو کری به ده دینار و ، نه بوبه کری صد دیکیش پاره که ی دا . پیغه مبهری خوا
 ﷺ فه رمانی دا دارخورماکان بپرین و زهوی یه که شی ته خت بکری ..

موسلمانه کانی مه که که له سزا و نازار رزگاریان بوو بوو و ، به هه وای تازادی
 یه که جار شادمان بوون .. نه نصاریش که ئیمان و ته قوای مامۆستایانی مه که که یان
 سه رنج نه دا ، له خو شیا نا خه ریک بوو بالیان نه گرت ه وه ، وا خوای میهره بان نه م ناز
 و نیعمه تی ئیمانه ی هینا وه ته ری یان . بۆیه هه ردوو لا سه رگه رمی کارکردن نه بوون
 و ، نه یان نه زانیی ماندو بوون چی یه .. که نه وان خه ریکی کارکردن بوون ،
 پیغه مبهری تازیش ﷺ خه ریکی گواستنه وه ی خو ل و خشت بوو ..
 موسلمانه کانیش سه روودی جو را و جو ریان ته وت ، تا شهوق و تاسه یان بۆ کارکردن
 زیاتر بییت و ، به زووترین کات مزگه وت ته وای بیی .. نه یان وت :

اَللّٰهُمَّ اِنَّ الْاَجْرَ الْاٰخِرَةَ فَارَحَمِ الْاَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ

ئیمام عه لیش نه ی فه رموو:

لا یستوی من یعمر المساجدا یدأب فیها قائماً وقاعداً

ومن یری عن التراب حائداً

هاوه‌لان گله‌ییشیان له خۆیان نه‌کرد که نه‌گه‌ر پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ کاری بکر‌دایه و نه‌وان دانیش‌ت‌نایه :

لئن قَعَدْنَا وَالنَّبِيُّ يَعْمَلُ ذَاكَ إِذَا لِلْعَمَلِ الْمَضَلُّ

به‌م سر‌وودانه دل‌یان نه‌گه‌شایه‌وه و ماندووبوونی جه‌سته‌یان لا نه‌چوو و ، به‌بێ وچان کاریان نه‌کرد ..

که مزگه‌وت ته‌واو بوو ، بووه مه‌ل‌به‌ندیکی گرنگ بۆ موس‌لمانان تا چه‌ندین خزمه‌ت‌یان پی‌شک‌ه‌ش بکات . نه‌وه‌بوو شوینی نویژی کۆمه‌ل و جومعه‌ی موس‌لمانان بوو .. شوینی کۆبوونه‌وه و ته‌گ‌بیر و راویژیان بوو .. تیایا زانستی قورشان و سوننه‌ت‌یان وه‌رته‌گرت .. هه‌روه‌ها له لایه‌کی مزگه‌وت‌دا سه‌کۆیه‌ک هه‌بوو که هه‌ژاره ده‌ست کورت و بێ‌که‌سه‌کانی تیدا کۆ نه‌بوونه‌وه و ، له‌وی ته‌ژیان ..

سه‌ره‌تا له سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ دیواری مزگه‌وته‌که له خشتی قور دروست کرابوو و ، کۆله‌که‌کانیشی دارخورما و ، سه‌ریانه‌که‌شی به‌ دارخورما و لقه دارخورما سه‌رگیرا بوو . له‌و سه‌رده‌مه‌دا مزگه‌وته‌کان وه‌ها به‌ ساده‌یی دروست نه‌کران .

له سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ نه‌بویه‌ک‌ریش‌دا خوا لیتی رازیی بێ مزگه‌وتی مه‌دینه وه‌ک خۆی مایه‌وه . به‌لام له سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ عومه‌ردا خوا لیتی رازیی بێ ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که ولاتی نیس‌لام فراوان بوو بوو و ، میوانی زۆر روویان له مه‌دینه نه‌کرد ، مزگه‌وته‌که‌ گه‌وره‌ کرا ، به‌لام دیواره‌که‌ی و سه‌ریانه‌که‌ی وه‌ک خۆی هه‌شته‌وه و ، کۆله‌که‌کانیشی ، که له دارخورما دروست کرا بوون ، گۆرپینی به‌ ته‌خته ، به‌لام خه‌لیفه‌ هه‌زی له به‌کاره‌ینانی شتی زرق و برق نه‌بوو .

که سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ی به‌شه‌رم و حه‌یا عوشمانی کورپی عه‌ففان خوا لیتی رازیی بێ هاته‌ به‌ره‌وه ، زۆری بۆ مزگه‌وته‌که‌ زیاد کرد .. نه‌وه‌بوو دیواره‌که‌ی به‌ به‌ردی نه‌خشین و گه‌چ دروست کرد و ، کۆله‌که‌کانیشی گۆرپین بۆ به‌ردی نه‌خشین و ، سه‌ریانه‌که‌شی به‌ ته‌خته‌ی ساج - که له ولاتی هینه‌ده‌وه نه‌هه‌ینرا - سه‌ر گرت .

بۆ ته‌م کاره‌ی خه‌لیفه‌ عوشمان نا‌ره‌زاییان ده‌برپرسی و ، وه‌هایان له قه‌لم دا که ته‌مه‌ نیس‌راف و زیاده‌ره‌ویی بێ . بوخارییش ریوایه‌تی کردووه که کاتی خه‌لکیی قسه‌یان به‌ عوشمان نه‌وت له‌سه‌ر دروست‌کردنه‌وه‌ی مزگه‌وتی مه‌دینه ، نه‌ویش ته‌ی‌فه‌رموو : پێی زیاده‌تان راکی‌شا .. من خۆم گویم له پی‌غه‌مبه‌ری خوا

بووه ﷺ که ئەی فەرموو : ((مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا بَنَى اللَّهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ)) .
 ئەی فەرموو : هەر کەس مزگەوتێک دروست بکات ، ئەوا خوای گەوره بەو شیۆهیه
 لە بەهەشتدا کۆشکیکی بۆ دروست ئەکات .

خۆ خوای گەوره خۆی ئەی زانیی که عوشمان مزگەوتەکەى بەو شیۆه نوێ
 کردووه ، مەبەستی لە زرق و برق نەبوو و ، حەزیشی لە نیسراف نەبوو . ئەوەندە
 هەبوو که بیت المال لە سەردەمی ئەوا پارە و سامانیکی زۆری تێدا بوو ، بە
 رادەیهک که لە ژمارە نەئەهات ، لە گەڵ ئەوەشدا پێویست بوو مزگەوت گەوره
 بکری ، چونکه پایتەخت یە کجار قەڵەبەلخ بوو . ئەوەشمان لە یاد نەچێ که
 رەخنەگران لە گەوره هاوەلان و ناودارانیمان نەبوون ، بەلکو دەم بەتالەکان ئەو
 شتانەیان بلاو ئەکردهوه ، که دیارە عوشمان لە هەموویان خواناس تر بوو .

هەروەها لە سەردەمی خەلیفە وەلیدی کۆری عەبدولمەلیکدا مزگەوتی مەدینە
 گەورەتر کرا .. ئەوەبوو مزگەوتی گەورەى دیمەشق ، که ئیستەش ماوه و بە
 مزگەوتی ئومەویی ناوبانگی دەرکردووه ، بە فەرمانی خەلیفە وەلید بنیات نرا و ،
 فەرمانیشی بۆ والیی مەدینە ، عومەری کۆری عەبدولعەزیز خوا لێی رازیسی بێ
 دەرکرد تا مزگەوتی مەدینە گەوره بکات ، هەتا ئەوەبوو ژوورەکانی دایکانی
 تیمان داران ، بە تاییەت ژوورەکەى عانیشە خوا لێی رازیسی بێ ، که قەبری
 شەریفی نازیزی تێدایە ، خزانە سەر مزگەوت . دواتریش زیاتر مزگەوت فراوان کرا .

شایانی باسە که قەبری شەریفی پێغەمبەرى خوا ﷺ ، یە کەم جار نەبوو لەناو
 مزگەوتدا ، بەلکو لە دواییدا ، بە ناچاریی بۆ فراوانکردنی مزگەوت خرایە ناو
 مزگەوتەوه .. جا لە فەرموودەى صحیحدا لەعنت لە جوولەکە و گاور کراوه ،
 لە سەر ئەوهی که قەبری پێغەمبەران و پیاوچاکیان کردووه بە مزگەوت ، واتە
 روو بەو قەبرانە نوێژیان کردووه . پێغەمبەرى خواش ﷺ موسلمانانی لە کاری
 وەها قەدەغە کردووه و ، لە خوای گەورهش پاراوەتەوه تا خوای گەوره نەهێلێ
 قەبرەکەى بکریتە بت و بپەرستێ . داواش ئەکا که غەزەبی خوا بە سەر ئەوانەدا
 ببارێ که قەبری پێغەمبەرهکانیان ئەکەنە مزگەوت ، که ئەی فەرموو : ((اَللّٰهُمَّ
 لَا تَجْعَلْ قَبْرِيْ وَتَنَاءِ يَعْْبُدُ ، غَضَبَ اللّٰهِ عَلٰى قَوْمٍ اتَّخَذُوْا قُبُوْرَ اَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ)) .

جا موسلمانە پێشینەکان - خوا پاداشتی چاکەیان بداتەوه - ئەوەیان لەبەر چاو
 گرتبوو ، که نەهێلن عەوام و نەزانەکان روو بە قەبری شەریف نوێژ بکەن ، نەمەش

به‌وهی که دیوارێکی نه‌وه‌نده به‌رزیاں کردبوو تا قه‌بره‌که له نوێژکه‌رانه‌وه دیار نه‌بیئت .

به درێژایی میژوو موسلمانان خزمه‌تیکی باشی مزگهوتیان نه‌کرد .. له هه‌موو شار و گوندێکی جیهانی ئیسلامییی دا هه‌زاران مزگهوت دروست کران و رازێنرانه‌وه و ، مه‌سره‌فی باشیان بو کران ، تا بینه مه‌لبه‌ندی خواپه‌رستیی و زانست وه‌رگرتن .. له هه‌مان کات دا له پال ئه‌م خزمه‌ت کردن و خه‌رجی کیشانه‌ی مزگهوت دا ، هه‌ندی زیاده‌ره‌ویی له رازاندنه‌وه‌ی مزگهوته‌کان دا نه‌کران ، نه‌مه‌ش هه‌ر له‌به‌ر پایه‌داریی و خو‌ش‌ویستنی مزگهوت ..

یه‌که‌م که‌سیک که ده‌ستی به رازاندنه‌وه‌ی مزگهوته‌کان کرد وه‌لیدی کوری عه‌بدوله‌لیک بوو .. به‌لام خو‌زگه موسلمانان مزگهوته‌کانیان زور به ساده‌یی دروست بکراوه ، تا له سنووری سوننه‌ت ده‌رنه‌چوونایه و ، نه‌و زیاده‌ره‌ویی‌یه‌ش له پێویستیی تری موسلمانان دا خه‌رج بکرایه .

نه‌وه‌تا پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ هه‌والی نه‌وه‌ی داوه که له دوا‌پو‌ژدا موسلمانان چۆن مزگهوته‌کانیان نه‌را‌زێننه‌وه . نه‌نه‌س نه‌گێڕێته‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه : ((يَأْتِي عَلَى أُمَّتِي زَمَانٌ يَتْبَاهُونَ بِالْمَسَاجِدِ ، ثُمَّ لَا يَعْمُرُونَهَا إِلَّا قَلِيلًا)) .

فه‌رموویه : سه‌رده‌میك به سه‌ر ئوممه‌ته‌که‌م دا دێت که به جوانیی و رازاوه‌یی مزگهوته‌کانه‌وه شانازیی نه‌که‌ن و ، خواپه‌رستی‌یه‌کی که‌میشیان تیدا نه‌که‌ن .

هه‌روه‌ها فه‌رموویه : ((لَتُزَخَّرِفْتَهَا - أَيِ الْمَسَاجِدِ - كَمَا زَخَّرَفْتَ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى)) . فه‌رموویه : هه‌ر وه‌ك گاور و جووله‌که په‌رستگا‌کانیان نه‌را‌زاندنه‌وه ، ئیوه‌ش مزگهوته‌کان نه‌را‌زێننه‌وه .

ئه‌م دوو فه‌رمووده‌یه‌ی سه‌ره‌وه نه‌بو‌دا‌وود ریوایه‌تی کردوون . ئیتر له‌و رۆژه‌وه خه‌لیفه و پادشایانی ده‌وله‌تی ئیسلام خه‌ریکی نوێ‌کردنه‌وه و فراوان‌کردنی مزگهوتی پێغه‌مبه‌رن له مه‌دینه‌دا تا به‌م شیوه‌یه‌ی نه‌مه‌رۆی گه‌یشتووه ، که سوپاس بو خوا هه‌موو سالێک له هه‌موو لایه‌کی گۆی زه‌وی‌یه‌وه حاجیان سه‌ردانی مه‌که‌ه و مه‌دینه نه‌که‌ن و ، هه‌ر ساله‌ی چهند ملیۆنێک حاجیی نه‌بن .

ده‌رباره‌ی گه‌وره‌یی و پایه‌دارییش ، مزگهوتی مه‌دینه ، یه‌کیکه له‌و مزگهوته‌ خاوه‌ن‌پێزانیه‌ی که موسلمانان بۆیان هه‌یه له هه‌موو کون و قوژبنیکه‌وه هه‌ول به‌دن

سەردانی بکەن و ، بە دووھەم مزگەوتی پایەدار ئەژمێری لە دوای مزگەوتی حەرام و ، بە پیتی سەردەمی بنیات نانیشی بە سەھەم مزگەوت ئەژمێری .

ھەردوو ئیمام بوخاریی و موسلیم لە ھەردوو صەحیحە کەیان دا ریوایەتیان کردووہ کہ پیغەمبەری خوا ﷺ فرمویہ : ((لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ : مَسْجِدِي هَذَا ، وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ، وَالْمَسْجِدِ بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ)) . ئەفرموی : بۆ سێ مزگەوت سەردان دروستە : مزگەوتی مەدینە و ، مزگەوتی حەرام و ، مزگەوتی بەیتولەقدیس .

ھەرھەھا ھەردووکیان ریوایەتیان کردووہ کہ پیغەمبەری خوا ﷺ فرمویہ : ((صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِي مَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ)) . لای ئیمام ئەحمەدیش ئەمە ی بۆ زیاد کراوە : ((فَإِنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ)) . ئەفرموی : یەك نوێژی ئەم مزگەوتە ی من لە ھەزار نوێژی مزگەوتەکانی تر چاکترە ، جگە لە مزگەوتی حەرام ، کہ ئەو پایەدارترە لە مزگەوتی مەدینە .

لەوھش زیاتر مزگەوتی مەدینە رەوضە شەریفی تێدایە ، کہ بریتی یە لە باخچۆلە یەك لە باخچۆلەکانی بەھەشت . لە ھەردوو صەحیح دا ریوایدت کراوە کہ پیغەمبەری خوا ﷺ فرمویہ : ((مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمَنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ ، وَمَنْبَرِي عَلَى حَوْضِي)) . ئەفرموی : نێوان مالە کەم و مینبەرە کەم باخچە یە کہ لە باخچەکانی بەھەشت و ، مینبەرە کەشم وا بەسەر حەوزە کەمەوہ .

بەئێ ئەم مزگەوتە مافی خۆیەتی ئەوەندە پیروزی بێ و ، باخچە یەك لە باخچەکانی بەھەشت بێت ، وا خواپەرستی تیا یا بەو پلە یە موسلمان لە خوا نزیک ئەکاتەوہ و ، بەرەو بەھەشتی ئەبات و لە ناگری دۆزەخی دوور ئەخاتەوہ ، چونکە پاداشتی کردوہ چاکەکان تیا یا چەند جارە ئەبیتەوہ و ، دوعا و پارانەوہش تیا یا ھیوای گیرابوونی زۆرە و ، لە ھەمووی خۆشتر ئەو شوینە گەرەترین و پیروزیترین لاشە ی بەرە ی مرۆفی لە خۆ گرتوہ ، کہ لاشە ی پیروزی پیغەمبەری خوا یە ﷺ سەردەرای ئەوھش کہ پیغەمبەری خوا ﷺ لە ماوہ ی ژیا نی دا ، تەمەنیکی زۆری لەوی بە نوێژ و پارانەوہ و قورئان خویندن و نامۆزگاری ئیمان داران بە سەر بردوہ . نیتەر با تەگبیر و راویژی بەرژەوہندی موسلمانان و نەخشە و پلانی جەنگ بۆ سوپای رزگاری خوازی ئیسلام لەو لایە بووہستی . ھەرکەسی خوا پی داو بێ و سەردانی ئەو شوینە پیروژە بکات ھەست بە رۆح سووکی و ، دەر وون حەساوہیی

و ، دل گه‌شاهویی و ، سنگ کرانه‌وه شه‌کات و ، هه‌رچی ده‌رد و مه‌دینه‌ت و خه‌م و خه‌فت و نیش و نازاری دنیا هه‌یه هه‌ر هه‌مووی له بیر شه‌چیته‌وه و ، نوقمی ناو نووری نیمان شه‌بیته و ، رۆحیشی له شه‌قه‌ی بالآ شه‌دات و ، بو شوینه به‌رز و پیروژه‌کان به‌رز شه‌بیته‌وه ..

ده‌رباره‌ی پایه‌داری مزگهوتی مه‌دینه ، نیمام مالیک و هاوه‌لانی بو شه‌وه نه‌چن که مزگهوتی مه‌دینه پایه‌دارتر بی له مزگهوتی که‌عبه ، به بوئه‌ی شه‌وه‌وه که که‌عبه ئیبراهیم پیغه‌مبه‌ر سه‌لامی لی بی بنیاتی ناوه ، به‌لام مزگهوتی مه‌دینه پیغه‌مبه‌ری خوا موحه‌مه‌د ﷺ بنیاتی ناوه ..

به‌لام رای به‌هیز شه‌وه‌یه که جو‌مه‌ووری زانایان هه‌لیان بژاردوه که بریتی‌یه له پایه‌داری مزگهوتی حه‌رام ، چونکه وا له خاکیک‌دا ، شه‌و خاکه له‌و کاته‌وه که خوای گه‌وره ناسمانه‌کان و زه‌ویی دروست کردوه شه‌ویشی به ناوچه‌یه‌کی حه‌رام داناه ، هه‌روه‌ها ئیبراهیمیش و پیغه‌مبه‌ری خویشان به حه‌رامیان داناه و ، شه‌و نوپۆشه که له‌وی به‌جی شه‌هینری له نوپۆزی مزگهوتی مه‌دینه خیری زیاتره و ، حه‌جی شه‌ویش فه‌رزه و ، هه‌ر که‌سیش به‌چیته که‌عبه‌وه په‌نا شه‌دریت . قورئانی پیروزیسه ده‌رباره‌ی گه‌وره‌یی و پیروزیی که‌عبه فه‌رموویه :

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿۱۲۵﴾ فِيهِ ءَايَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ (آل عمران : ۹۶ - ۹۷) .

شه‌م دوو شه‌یه‌ته پیروژه روونی شه‌که‌نه‌وه که به‌که‌م مالیک له سه‌رزه‌ویی‌دا بریار درابی شوینی خواپه‌رستی بی ، شه‌و ماله پیروژه‌ی مه‌که‌که‌یه که مایه‌ی هیدایه‌ته بو هه‌موو مرۆفایه‌تی . (به‌که‌که) هه‌ر مه‌که‌که‌ی (بلد الحرام) ه و ، له‌به‌ر شه‌وه‌ش شه‌و ناوه‌ی لی نراوه چونکه ملی شه‌و شه‌م کاره مل‌ه‌ورانه شه‌شکینی که شه‌م و بی‌دینی تیدا شه‌که‌ن . هه‌روه‌ها شه‌م مزگه‌وته چه‌ندین نیشانه‌ی روونی تیدایه ، هه‌ر که‌سیش خو‌ی گه‌یانه شه‌وی نابی که‌س ده‌ستی بو به‌ری و ، هه‌ر که‌سیش توانای شه‌نجام‌دانی حه‌جی مالی خوای هه‌بوو ، پیویسته حه‌ج بکات .

هه‌ر به ده‌وری مزگه‌وتیش‌دا چه‌ند ژووریک بو خاوخیزانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بنیات نران ، که شه‌وانیش به وینه‌ی مزگه‌وته‌که‌ی ساده بوون و ، له خشت و قور و

هندی بہر بنیات نرابون و ، سہربانہ کہشیان بہ قہد و لقی دارخورما سہر گیرابوو و ، ئەوہندہش نزم بوون دەستی مندالی بالآ بہرزیان ئەگہیشتی . حەسەنی بەصریی مندال ئەبیت و لەگەڵ خەیرە ی دایکیا ئەبیت ، کہ کہنیزەکی ئوم سەلەمە بوو ، ئەبیت : دەستم ئەگہیشتە بن میچی بەرزترین ژوور لە ژوورەکانی پیغەمبەر ﷺ .

دوای گہیشتنی پیغەمبەر و ئەبوہ کر ، عەبدوللای کورپی ئورہیقیطی دەلیلیان گہراییوہ مەککە و ، ہەردوو خزمەت گوزاری پیغەمبەرش ﷺ ، زەیدی کورپی حاریشە و ئەبورافیعیان ناردن بۆ مەککە ہتا کەس و کاریان بہینن . ئەوہبوو ہەردوو کچەکە پیغەمبەر : ئوم کولشوم و و فاطیمە و ، خاتو سەودە ی کچی زەمعە ی ہاوسەری پیغەمبەر و ، ئوم ئەیمەنی ہاوسەری زەید و ، ئوسامە ی کورپان ہینان . زەینەبی کچی پیغەمبەرش لە مائی ئەبولعاصی کورپی رہبەعی میردیا بوو و تا دوای جەنگی بەدر لە مەککە مایەوہ .

روقیەش لەگەڵ عوٹمانی کورپی عەفغانی میردی دا بوو .

ہەرہوہا عەبدوللای کورپی ئەبوہ کر عائیشە ی خوشکی و ئوم رومانی دایکی و ، ئەسمانی کچی ئەبوہ کر کہ ہاوسەری زوبەیری کورپی عەووام بوو و ، بہ عەبدوللای کورپی زوبەیرەوہ سکی پەر بوو ، ہینانی بۆ مەدینە . ئەو رۆژہ پیغەمبەری خوا ﷺ تەنہا سەودە ہاوسەری بوو ، کہ دوای خەدیجە مارە ی کردبوو و ، عائیشەش دەست گیرانی بوو و ، دوای کۆچ کردن بہ حەوت مانگ ئەوسا گواستہوہ .. جا پیغەمبەری خوا ﷺ ہەر ژنیکی بۆ خۆی مارە ئەکرد ژووریککی سادە ی لەلای ژوورەکانی تردا بۆ دروست ئەکرد و ، ہەر ژووریککیش دوو دەرگای ہەبوون : دەرگایەک بۆ دەرہوہ و ، دەرگایەکیش بۆ ناو مزگەوت ، تا ہات و چۆی پیغەمبەر ﷺ بۆ مزگەوت ئاسان بیت .. تا ئەوہبوو لە سەردەمی ئومەوی یەکان دا ہەموو ئەو ژوورانہ خانانہ سەر مزگەوت ..

به شی هه ژده هه م کۆمه لگای مه دینه

مه بهست له کۆچ کردن بۆ مه دینه هه ر نه وه نده نه بوو موسلمانان کان له سزا و نازاری قوره يش رزگار بکرین و بهس ، به لکو له گه ل نه وه ش دا مه بهستیکی گه و ره تر و فراوان تری هه بوو ، که نه ویش بریتی بوو له به رپا کردنی کۆمه لگایه کی نوی ، له ولاتیکی هیمن و پر له ناسایش دا ، که نه ویش مه بهستی به رنامه ی نیسلامه . بۆیه هه موو نیمان داری نه بوو به پیسی توانا و لی هاتنی خۆی له به رپا کردنی نه و کۆمه لگایه و ، دامه زانندی حکرومه ته که ی دا به شداری بکا و ، هه و لئی نه وه ش بدا که به هیزی بکا و ، له هه موو نه هه مه تی به کیش لای بدات .

دیاره یه که م که سیک که له م کاره به رپرس بی و ، ته رکی سه ره کیی که وتبیتته سه رشانی ، یه که م سه رکرده و پیشه وای موسلمانان ، که پیغه مبه ری خواجه ﷺ . پیویست بوو زۆر به حه کیمانه له ناو نه م کۆمه لگایه دا کار بکات .. چونکه ده ولته ته نه ونه مامه که ی نیسلام یه کجار ساوا بوو و ، دوژمنانی شی زۆر و زه به نده و مل هور بوون .. ژماره ی موسلمانان کان له چاو دانیش توانی دوور گه دا یه کجار که م بوو ، که هه ندیکیشیان به بۆنه ی کۆچ کردنه وه یه کجار هه ژار و ده ست کورت که وتبوون .

نه و کۆمه لگایه له چه ند تووژیک پیک هاتبوو و ، پیویست بوو له گه ل هه ر یه که له و تووژانه هه لسه و که وتی تاییه تی و حه کیمانه بکات .. چونکه هه ر تووژیک حال و بارودۆخی تاییه تی خۆی هه بوو ..

به لئی ، که پیغه مبه ری خوا ﷺ کۆچی کرد بۆ مه دینه ، دانیش توانی مه دینه له چوار تووژی سه ره کیی پیک هاتبوون : ١ - کۆچ که ره کان . ٢ - نه نصار . ٣ - مونا فیکه کان . ٤ - جووله که .

(١) کۆچ که ره کان

نه و نیمان دارانه بوون که له بهر پاراستنی دینه که یان له مه که وه کۆچیان بۆ مه دینه کرد و ، جگه له نیمان نه یان توانیی هیچ شتی که له گه ل خۆیان ده ریکه ن .

جا هی وایان هه بوو که ژن و منائیشی له گه‌ل خۆی دا ده‌رکردبوون و ، هی واشیان هه بوو که به‌جیی هیشتبوون . کۆچ‌که‌ره‌کان له سه‌ره‌تاوه توشی زه‌حمه‌ت و ناره‌حه‌تی و غه‌ریبیی و بی‌تاقه‌تی و نه‌خۆشی بوون .. چونکه نه‌وان له‌گه‌ل مه‌ککه و ده‌وروبه‌ری دا راهاتبوون و ، بارودۆخی مه‌دینه جیاواز بوو .. سه‌ره‌پای ده‌ست‌کورتیی و بیر‌کردنه‌وه له نیشتمان و له شوینی ته‌مه‌ن به‌سه‌ربردن . به‌لام به هیممه‌ت و غیره‌ت و جوامی‌ری برا نه‌نصاره‌کان له‌گه‌ل بارودۆخه‌که راهاتن و ، مه‌دینه بووه نیشتمانیان و ، خوای گه‌وره‌ش شوینی نه‌و مال و سامانه‌ی بو پ‌ر کردنه‌وه ..

پیش فته‌قی مه‌ککه ، که له سالی هه‌شته‌می کۆچی دا بوو ، کۆچ‌کردن بو مه‌دینه و به‌جی‌ه‌یشتنی مه‌ککه له سه‌ر موسلمانان واجب و فه‌رز بوو ، نه‌مه‌ش تا بنه‌ کۆمه‌کی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و دل‌خۆشی بکه‌ن و ، به‌ کۆبوونه‌وه‌شیان له شوینی‌ک دا هی‌زیکی نه‌وتۆ دروست بکه‌ن تا دوژمنان نه‌توانن ده‌ستیان بو به‌رن . بۆیه قورئانی پ‌رۆز لۆمه و هه‌ره‌شه له‌وانه نه‌کات که توانای کۆچ‌کردنیان هه‌یه و کۆچ‌ناکه‌ن . بگه‌ه قورئان ته‌نها چاوپۆشی له‌وانه کرد که لاواز و بی‌ده‌سه‌لات بوون و توانای کۆچ‌کردنیان نه‌بوو ، نه‌ویش به‌ شیوه‌یه‌ک که به‌لکو خوا چاوپۆشی‌یان لی بکات :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتَهُمُ الظَّالِمِينَ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ ﴾ (النساء : ٩٧-٩٩) .

له‌م ئایه‌ته پ‌رۆزانه‌دا ده‌رته‌که‌وی که نه‌وانه‌ی کۆچیان نه‌کردوه سه‌مه‌یان له خۆیان کردوه و هه‌ره‌شه‌ی دۆزه‌خیشیان لی نه‌کری .

به‌لام دوا‌ی فته‌قی مه‌ککه نیتر کۆچ‌کردن واجب نه‌بوو ، نه‌وه‌تا بوخاریی و موسلیم له سه‌ر سه‌حیحیی ته‌م فه‌رموده‌یه یه‌ک ته‌گرن که ته‌فه‌رموی : ((لا هجرة بعد الفتح ولكن جهاد ونية)) . ته‌فه‌رموی : نیتر دوا‌ی فته‌قی مه‌ککه کۆچ کردن نه‌ما ، نیتر نۆبه‌ی جهاد و نیه‌تی چاکه .. له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا خوا و

پێغه مبه ره که ی ﷺ بریاریان وه هایه که مه دینه نیشتمانی نه و کۆچ که رانه ی مه که که بیته ، بۆیه پێغه مبه ره ی خوا ﷺ نیشته جی بوونی مه که که ی ، دوا ی فه ته ی مه که که ، له سه ره نه وانه هه رام کرد که پیش فه ته ی مه که که کۆچیان کردبوو .. به لآم مۆله تی نه وه ی دا که هه ره که سه ی له وانه به نیازی هه ج و عومه وه به چیه ته مه که که وه ، سه ی رۆژ تیا یا بمیه نیته وه ، به لآم زیاته ر نا . نه وه تا له م فه رموده یه دا ، که بوخاری و موسلیم له سه ره سه حیه ی یه کیان گرتوه و ، له فه ره که شه ی موسلیمه ، پێغه مبه ره ی خوا ﷺ فه رمویه : ((یقیم المهاجر بمکه بعد قضاء نسکه ثلاثاً)) . فه رمویه : نه وه که سه ی که له مه که که وه کۆچی کردوه ، بۆیه هه یه دوا ی هه ج و عومه سه ی رۆژ له مه که که دا بمیه نیته وه . هه ره له به ره نه وه شه بوو که پێغه مبه ره ی خوا ﷺ به زه یی به سه عدی کوری خه وله دا نه هاته وه که له مه که که دا کۆچی دوا یی کردبوو ..

هیکه مه تی هه رام کردنی مانه وه له مه که که دا بۆ نه وه که سه ی که له مه که که وه بۆ مه دینه کۆچی کردبوو ، له ترسی نه وه بوو نه وه کا شه وه گه رانه وه و وازه ینان له کۆچ کردن بیته ، چونکه نه وه به ریزانه له رۆژی سه خت و ناهه مواردا و ، له بارو دۆخیکێ زۆر ترسناک و نادیاردا ، خۆیان به خوا فرۆشت و ، مال و سامان و که سه و کار و نیشتمانیان بۆ ره زامه ندیی خوا و ، سه رخستن و کۆمه کیی کردنی پێغه مبه ره ﷺ به جی هیشت . جا خوا ی گه وه ره ویستی شه و وازه ینانه و ، شه وه سه ته هه لگرتنه یان هه ره به رده وام بیته ، تا هیزی ئیخلاص و ، گه وه ره یی و پاکیی ده روون و ، به رزی و بلندی ره وه ستیان به جوانیی سه لمی و ، بینه نمونه یه کی به رز و پیرۆزیش بۆ به ره کانی دوا وه ، تا چاویان لی بکه ن و بزانه که هه ره که سه ی له به رخوا وازی له شتیک هینا ، با له و بریاره پاشگه ز نه بیته وه ..

له هه مان کات دا مه دینه ی خانه ی هیجهره ت و پایته ختی یه که مه ی ده وه له تی قورنان ، بوو بووه دلی هۆشیاری ئیسلام و ، مه له به ندی په خش کردنی بانگه وازی ئیسلام ، چونکه پێغه مبه ره ی نازیز ﷺ دوا ی کۆچ کردن تیا یا مایه وه و کردیه بنکه ی یه که مه ی ئیسلام و ، خه لیفه راشیده کانی چاویان لی کرد و نه و یان به پایته خت هیشته وه . که واته پێویست بوو ژماره یه کی زۆر له موسلمانه پیشینه و ، قوره یشی به کۆچ که ره کانی مه که که ی تیدا بمیه نیته وه ، چونکه هه ره هه موو عه ره ب گوی پرا یه لی فه رمانیان شه بوون و ، شه وانیان به سه رچاوه ی زانسته کانی

قورنان و فرموده نهنانی ، دواى پيغهمبهرى خوا ﷺ . بو تهمه گه پانه وه بو مه كه كه ، دواى فه تقي مه كه كه ، له و كوچ كه ره پيشينانه حه رام كرا ، تا مه دينه به جي نه هيلن و شان به شانى نه نصار خزمه تى ميوانه كانى پايته خت بكهن .. خو نه گهر حه رام نه كرايه نه وا به هوى تاسه ي نيشتمانه وه زوريك له و كوچ كه رانه نه گه پانه وه مه كه كه .

نه وه بو له كاتى حه جي مال تاوايى دا سه عدى كورى نه بو وه ققاص خوا ليى رازيى بي نه خو ش كه وت و ، سه عد نه ترسا به و نه خو شى به ي له مه كه كه دا بمرى و ، پادا شتى كوچ كه رنه كه ي له كيس بچى ، كه چيى پيغهمبهرى خوا ﷺ دلى دا به وه و ناما زه شى بو نه وه كه كه ته مه نى دريژ نه بيت و ، له خواى گه وره ش پارايه وه ها وه لانى له خير و به ره كه تى كوچ كه رنه كه يان به ره مه مند بكات و ، له و كاره پيروزه بي به ش نه بن كه فه رموى : ((اللهم اَمْضِ لِأَصْحَابِي هَجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَيَّ أَعْقَابَهُمْ)) . رواه البخاري .

به لى ، پيغهمبهرى خوا ﷺ ها وه لانى بو نه وه هل نه نا كه له مه دينه دا دان به خو يان دا بگرن ، چونكه خير و به ره كه ت وا له زيانى مه دينه دا .. موسليم له سه حيه كه ي دا دوو فه رموده له سه عدى كورى نه بو وه ققاص وه ريو ايدت نه كات كه نه لى ت : پيغهمبهرى خوا ﷺ فه رمويه : ((إِنِّي أُحْرِمُ مَا بَيْنَ لَابَتِي الْمَدِينَةِ : أَنْ يَقْطَعَ عِضَاهَا أَوْ يَقْتَلَ صَيْدَهَا)) . نه فه رموى : برينى دره ختى درك دار و كوشتنى گيان دارى نيوان نه وه دوو (حه رپه) به ي مه دينه م حه رام كه ردوه .

هه روه ها ريو ايدتى كه ردوه كه فه رمويه : ((الْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَّهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ، لَا يَدْعُهَا أَحَدٌ رَغْبَةً عَنْهَا إِلَّا أَبَدَلَ اللَّهُ فِيهَا مِنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ ، وَلَا يَثْبِتُ أَحَدٌ عَلَى لَأْوَانِهَا وَجَهْدِهَا إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا ، أَوْ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَلَا يَرِيدُ أَحَدًا أَهْلَ الْمَدِينَةِ بِسُوءٍ إِلَّا أَذَابَهُ اللَّهُ فِي النَّارِ ذُوبَ الرِّصَاصِ ، أَوْ ذُوبَ الْمَلْحِ فِي الْمَاءِ)) .

نه فه رموى : نه گهر موسلمانان بزنان نه وا مه دينه چا كتره بو يان . هه كه سيش دلى به مه دينه وه نه بى و به جيى به لى ، نه وا خواى گه وره كه سى له و چا كتر بو مه دينه په يدا نه كات .. هه كه سيش له سه ر گه رما و سه رما و نار هه تى مه دينه دان به خو ي دا بگري ، نه وا من له روژى قيامه ت دا يان نه به مه شه فاعه ت كه ر ، يان شاه يد بوى .. هه كه سيش به هوى به رام به ر به دان يشتوانى مه دينه به

خراپیی بچوولیتتهوه ، نه‌وا خوای گه‌وره له ناو ناگری دۆزه‌خ‌دا به وینه‌ی توانه‌وه‌ی قورقوشم ، یان توانه‌وه‌ی خوێ له ناو ئاودا ، نه‌ی توینیتتهوه .
 کۆچ‌که‌ران که هاتنه مه‌دینه‌وه کهوتنه بارودۆخیکه‌وه که زۆر له بارودۆخی مه‌که‌که جیاواز بوو :

ئیمان‌دارانی مه‌که‌که هه‌ر هه‌موویان بریاریان دا‌بوو تا مردن له سه‌ر بیروباوه‌ری خۆیان به‌رده‌وام بن ، به‌لام زۆر بی‌ده‌ست و بی‌هه‌یز بوون .. به‌ده‌ستی کافره‌کان نه‌چه‌وسینرانه‌وه . بۆیه‌ توانای به‌رپاکردنی کۆمه‌لگای ئیسلامی‌یان نه‌بوو ، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ش بوو قورئانی مه‌که‌کیی بایه‌خی زۆری به‌عه‌قیده‌ نه‌دا و ، به‌چیرۆک و نامۆژگاری‌یه‌کانی وره‌ی ئیمان‌دارانی به‌رز نه‌کرده‌وه ، به‌لام له‌مه‌دینه‌دا ئیمان‌داران بوونه‌ خاوه‌نی ده‌سه‌لات .. مه‌دینه‌ به‌ده‌ست خۆیان‌وه‌ بوو .. که‌سه‌یک ده‌ستی به‌سه‌ریان‌دا نه‌ته‌پۆی .. که‌سه‌یک نه‌بوو سه‌ته‌میان لی بکات .. که‌واته‌ پێویستی‌یان به‌هه‌موو به‌شه‌کانی شه‌ریعت هه‌بوو تا شارستانییه‌تی ئیسلام به‌رپا بکه‌ن و ، کاروباری ده‌ولت و حکومه‌ت به‌ده‌ستی خۆیان هه‌ل بسوورپینن . بۆیه‌ قورئانی مه‌دینه‌یی هه‌موو حوکمه‌ شه‌رع‌یه‌کانی پێشکه‌ش به‌ ئیمان‌داران کرد ، تا هه‌موو وزه‌ و لی‌هاتنیکیان ب‌خه‌نه‌ کار و ، له‌ سایه‌ی دینی خوادا سه‌رزه‌ویی ئاوه‌دان بکریته‌وه .

(٢) نه‌نصار

نه‌نصاریش بریتین له‌ دانیشتوانی مه‌دینه ، به‌ نه‌وس و خه‌زره‌جه‌وه ، که‌ له‌ په‌یمانی یه‌که‌م و دووه‌می عه‌قه‌به‌دا هاتن به‌ ده‌م بانگه‌وازی ئیسلامه‌وه و ، که‌ گه‌رانه‌وه مه‌دینه ، مۆده‌ی بانگی سه‌رفرازی‌یان به‌ خزم و که‌س و کاریان دا و ته‌وانیش موسلمان بوون و بوونه‌ بنکه‌یه‌کی به‌هه‌یز بۆ دینی خوا و ، باوه‌شی خۆشه‌ویستی و براهه‌تی و هه‌رکاری‌یان بۆ خوشک و برا کۆچ‌که‌ره‌کانیان کرده‌وه و ، به‌ شیوه‌یه‌کی بی‌وینه‌ له‌ میژووی مرۆڤه‌ دا ، شانیان دایه‌ به‌ر خزمه‌ت و ، له‌ گه‌ل کۆچ‌که‌ره‌کان‌دا ، پاک‌ترین و به‌هه‌یزترین کۆمه‌لگا و شارستانی‌تی‌یان به‌رپا کرد ، که‌ به‌ راستیی به‌ شیوه‌یه‌کی بی‌وینه‌ ئیسلامیان له‌ ژانیان‌دا جی‌به‌جی کرد و ، به‌ هه‌ردوو لایانه‌وه‌ چاوی پێغه‌مبه‌ری خوايان ﷺ روشن کرده‌وه و ، بۆ مرۆڤایه‌تی‌شان سه‌لمانده‌ که‌ بانگی ئیسلام مایه‌ی سه‌رفرازی تیکرای مرۆڤه‌ ..

له مه دینه دا سۆ هۆزی جووله که له گهڵ نهوس و خه زه ج دا نه ژیان .. نه مانه له شام ده ره پرترا بوون و به نا چاری خۆیان گه یان دبوویه مه دینه و ، له وئ جیگیر بوو بوون و ، به هه موو شیوه یه کیش هه ولیان نه دا ده ست به سه ر کاروکاسپی و باخ و باخاتی نه و ناوه دا بگرن .. له هه مان کات دا نه بوونه مایه ی پشتیوی و ناکوکیی نیوان نهوس و خه زه ج ، تا جهنگی خویناوی له نیوانیان دا روو بدات و ، هه ردوو لا لاواز ببن .. بهینا و بهینیش له نیوان نهوس و خه زه ج و جووله که دا جهنگ و هه را نه بوو .. جا هه ر کاتی عه ره به کان به سه ر جووله که دا سه ر بکه وتنایه و ، بی ده سه لاتیان بخستنایه ، نه وا ده ستیان به هه ره شه نه کرد و نه یان وت : سه رده می پیغه مبه ریك ، که له عه ره ب دا ره وانه نه کری ، نزیك بو ته وه و ، ئیمه ش نه چینه ژیر بهیداخی و ، به وینه ی کوشتاری عا د و ئیره م ئیمه ش له گه ل نه و پیغه مبه ره دا کوشتاری ئیوه نه که ین .

جا نهوس و خه زه ج نه م هه ره شه یه ی جووله که یان هه ر له یاد بوو و ، ناواته خواز بوون نه و پیغه مبه ره ده ر بکه وئ ، تا نه مان خیرا نیمانی پی بهینن و نه هیلن جووله که پیشیان بکهون . بۆیه هه ر که له وه رزی جه ج دا بانگه وازی پیغه مبه ری خویان ﷺ بیست ، خیرا له نیوان خۆیان دا وتیان : نه مه نه و پیغه مبه ری هه که جووله که باسی نه کهن ، نه کهن بهیلن نه وان بو ئیمان هینان پیی پیشتان بکهون . جا نه مه یارمه تی یه کی خویای بوو بو نه وه ی به بی سۆ و دوو لی کردن نهوس و خه زه ج ئیمان بهینن و ، له و فەر و به ره که ته دوا نه کهون ..

نهوس و خه زه جیش له سه رده می نه فامیی دا زۆر جار به گۆ یه ک دا نه چوون و کوشتاری زۆریان له یه ک نه کرد ، وه ک جهنگی رۆژی (بو عا ث) . جا که پیغه مبه ری خوا ﷺ یه که م ده سه تی بانگ کردن بو موسلمان بوون و باوه ش کرده وه بو دینی خوا ، به ژیرانه وتیان : ئیمه که هاتووین له نیوان خزه کاغان دا شه ر و ناکوکیی و دوژمنایه تی هه بووه ، جا ته گه ر خوی گه وه به بو نه ی تو وه یه کیان بخاته وه ، نه وا له ناو عه ره ب دا هیه چ که س نه وه نده ی تو پایه دار نابیت . هه رواش بوو .. دوای ئیمان هینانی نهوس و خه زه ج به خوی تاک و ته نیا و شوین که وتنی قورئان ، بوونه برای خو شه ویست و یه ک گرتوو و ، ئیسلام بووه خیر و بیر و رژا به سه ر مه دینه دا ..

ئه‌وه‌بوو قورئان هاته‌ خواره‌وه‌ و ، ئه‌و نيعمه‌ته‌ گه‌وره‌يه‌ی وه‌بیر ئه‌هینانه‌وه‌ که به‌ هۆی بانگی قورئانه‌وه‌ ، دوا‌ی دوژمنایه‌تیی و ناکۆکیی ، خوا‌ی گه‌وره‌ کردنیه‌ برای یه‌کتر و ، له‌ سهر رو‌خی چالێکی ناگردا بوون و خوا‌ی گه‌وره‌ به‌ ئیمان رزگاری کردن . جا با ئیمان‌داران ده‌ست به‌ ریبازی قورئانه‌وه‌ بگرن و ، به‌ هیه‌چ شێوه‌یه‌ک جیاواز و په‌رته‌وازه‌ نه‌بن ، که ئه‌ی‌فه‌رموو:

﴿ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۗ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ (آل عمران : ١٠٣) .

ئه‌نصار زۆر مه‌ردانه‌ دلێ برا کۆچ‌که‌ره‌کانیان دا‌یه‌وه‌ و ، ئه‌وه‌په‌ری ریزیان لێ‌ گرتن و ، ده‌ستیان له‌ مال‌ و سامانیان هه‌ڵ‌ گرت بو‌یان ، به‌ راده‌یه‌ک که خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌ریاره‌ی سه‌خاوه‌ت و پیاو‌چاکی‌یان قورئانی نارده‌ خواره‌وه‌ ..

ئه‌م لێ‌برانه‌ی ئه‌نصار بو‌وه‌ مایه‌ی خۆشه‌ویستی و هاریکاری نیوان کۆچ‌که‌ران و ئه‌نصار ، به‌ راده‌یه‌ک که وه‌ک یه‌ک لاشه‌یان لێ‌ هات و ، به‌ هه‌موویانه‌وه‌ بو‌ونه‌ ده‌ستیکی پۆلایین بو‌ په‌رچ‌دانه‌وه‌ی پیلانه‌ ژه‌هراوی‌یه‌کانی موشریک و مونافیق و جووله‌که‌کان و ، به‌بێ‌ وچان و به‌بێ‌ کۆڵ‌دان دانیان به‌ خۆیان‌دا گرت تا ئه‌و سێ‌ هێزه‌ مل‌ه‌وره‌ دو‌رنده‌یان ته‌فروتونا کردن ، که هه‌ر یه‌که‌یان ئه‌وه‌نده‌ به‌ هیه‌ز بوو به‌ ته‌نیا ده‌ی‌توانیی سوپای موسلمانان له‌ ناو به‌ریت ، ئه‌گه‌ر سوپایه‌کی ئیمان‌دار نه‌بوایه‌ و ، خوا‌ی گه‌وره‌ خۆی کۆمه‌ک و پشتیوانی نه‌بوایه‌ .. سوپاس بو‌ خوا هه‌ر سێ‌ سوپاکه‌ تیاچوون و ، دینه‌ پاکه‌که‌ی خواش به‌ خۆزه‌ه‌لات و خۆزئاوادا په‌ر و با‌لێ‌ بلا‌و کرده‌وه‌ و ، مرۆفه‌ چاک‌ویسته‌ دل‌سۆزه‌کانی له‌ تاریکیی ده‌رهینان و ، خستنیه‌ سهر راسته‌ شه‌قامی خزمه‌ت‌کردن و چاکه‌کردن و یارمه‌تیی‌دان ..

(٣) مونافیق‌ه‌کان

ئه‌مانه‌ش بریتین له‌ دانیشتوانی مه‌دینه‌ که موسلمان نه‌بوو بوون .. ئه‌مانه‌ به‌ ده‌م خۆیان وه‌ها ده‌رته‌خست که موسلمان بوون ، کهچی له‌ ژێره‌وه‌ دژایه‌تیی موسلمانانیان نه‌کرد و ، له‌گه‌ڵ‌ دوژمنان‌دا ده‌ستیان تێکه‌ڵ‌ کردبوو .

له‌ مه‌که‌دا پێش‌کۆچ‌کردن مونافیق‌ دروست نه‌بوون ، چونکه‌ هه‌رکه‌س ناماده‌ی هه‌موو سزا و نازاریک‌ نه‌بوایه‌ و ، سه‌رومالی نه‌خستایه‌ته‌ ئه‌ولاوه‌ ، له‌

موسلمانان کان نزيك نه ته كهوتوه .. نيتړ يا نيمانيكي ريك و پيك يان كوفريكي ناشكرا .. بهلام له مدينه دا عره به كان خوځيان به تنه نيا نه بوون تا له سهر سيفه تي خوځيان بيمينه وه ، بهلكو هندیكيان سيفه تي نيفاق و دووړوويي يان له جوړله كه وهرگرتبوو ، بويه كه پينغه مبهري خوا ﷺ كوچي بو مدينه كرد و ، كوچ كهران و نه نصار په كيان گرت و ، له بهر ره زامه نديي خوا بوونه براي په كتربي و ، هيژيكي لي هاتوويان پيك هينا كه هه موو كه سي حسابي بو بكا و ، دهسه لاتي راسته قينه ي مدينه كهوته دهست پينغه مبهري خوا ﷺ ..

بهلام نه وه بوو پيش كوچ كردن هندی پياوي ناوداري مدينه سهرداري هوزه كانيان بوون ، بگره هي وايان هه بوو كه به ته ماي نه وه بوو بي كه نه پادشاي مدينه . كه نه مانه دهسه لاتي پينغه مبهريان دبي و ، سهرنجيان دا موسلمانان كان چون گوي پرايه لبي نه كهن و ، فرمان بهردارن ، كهوتنه حسادهت و ، دژي نيسلام و موسلمانان كان وهستان .

ههروه ها جوړله كهش چاوهروان بوون كه پينغه مبهري ناخرزهمان له ناو خوځيان دا هه ل بكه وي ، بهلام كه دي يان له نار عره به دا هه ل كهوتنه دژايه تبي و پيلان گيران ..

چ عره به و چ جوړله كه داخ له دلته كان ، له بهر بي هيژبي و ترسنوكي يان نه يان تواني به ناشكرا دوژمنايه تبي خوځيان بو نيسلام و پينغه مبهره كه ي دهر بېرن ، له بهر نه وه كهوتنه چرپ و چاپ و ، به نه يني دژايه تي يان نه كرد .. عره به كان به دهم موسلمان بوون و ، جوړله كهش به رووكهش په يمانی هاوكاري و پيكه وه ژيانيان مؤر كرد ، بهلام ههردوولاشيان دوژمني داخ له دلي موسلمانان كان بوون .. نه مانه له نيسلام دا ناوي مونافيقان يان لي ترا و ، پياويكيش كه ناوي عه بدوللاي كورپي ثوبه ي كورپي سه لول بوو و ، لهو كاته دا خهلكي مدينه خهريك بوون تاجي بو دروست بكه ن و بي كه نه پادشاي خوځيان ، له سهر نه وه ي كه خهلكه كه - هه تا كورپ و كهس و كاره كه شي - نيمان يان به نيسلام هينا و ، پشتيان له پادشايه تبي نه و كرد ، بووه سهروكي مونافيقان و بووه دوژمني داخ له دلي موسلمانان و ، به رواه تيش خزي و هه ها دهر نه خست كه موسلمان بووه ..

کۆری ئوبه‌ی به نه‌ئینی ئالائی نیفاقی هه‌ڵ کرد و ، کۆمه‌ئیکیش خۆی ئاسا چوونه ژێر سایه‌ی ئالاکه‌یه‌وه و ، که‌وتنه چرپ و چاپ و دژایه‌تی ئیسلامی پیرۆز .

یه‌کێ له‌و مونا‌فیکانه ناوی نه‌بوعامیری راهیب بوو ، که نه‌وه‌بوو له سه‌رده‌می نه‌فامیی دا جل‌وبه‌رگی راهیبی له به‌ر کردبوو ، که گوايه بۆته مه‌سیحیی . به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((لا تقولوا : الراهب ، ولكن قولوا : الفاسق)) . فه‌رمووی : پیتی مه‌ئین راهیب ، به‌لکو بلین : فاسق .

ئه‌م مونا‌فیکه له ولاتی شام دا به‌بی‌کەس و به‌ تا‌قی ته‌نیا و سه‌رگه‌ردان مرد .. به‌لام کۆریکی هه‌بوو نمونه‌ی موسلمانانی راسته‌قینه بوو ، که ناوی هه‌نزه‌له بوو و ، له رۆژی ئوحووددا به شه‌هیدی سه‌ری نایه‌وه و ، نازناوی ((غسیل الملائكة)) ی لی‌ نرا ، چونکه مه‌لائیکه‌ت شو‌ردبوویان ..

یه‌کێ تر له‌و مونا‌فیکانه جولاسی کۆری سووه‌یدی کۆری صامیت بوو . به‌لام جولاس ته‌وبه‌ی کرد و به چاکیی و پاکیی گه‌رايه‌وه و ، موسلمانیکیی چاکیی لی‌ ده‌رچوو ، وه‌ک ئیبن ئیسه‌حاق ده‌ری برپوه .

یه‌کێ تریش ناوی نه‌بته‌لی کۆری حاریث بوو ، که نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌ریاره‌ی ئه‌ی فه‌رموو : ((مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى شَيْطَانٍ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا)) . ئه‌ی فه‌رموو: هه‌ر که‌س پیتی خۆشه سه‌یری شه‌یتانی‌ک بکات با سه‌یری نه‌مه بکات . ئه‌م پیاوه زۆر که‌ته بوو و ، قژیکی دژراو و ، جووتی چاری سووری پتیه‌ بوون . گوئی له فه‌رمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گرت و ، دوایش ئه‌ی گه‌یاندن به مونا‌فیکه‌کان . هه‌ر ئه‌م پیاوه بوو که ئه‌یوت : موحه‌مه‌د له خۆیه‌وه شت نه‌بیستی ، هه‌ر که‌س شتیکی بۆ باس بکا ، خێرا برۆای پی‌ نه‌کات . ئه‌وه‌بوو خۆای گه‌وره به‌ درۆی خسته‌وه و قورئانی له‌و باره‌وه نارد هه‌ر ئه‌وه ..

یه‌کیکی تریشیان عه‌ببادی کۆری حونه‌یف بوو . ئه‌میش یه‌کێ بوو له‌وانه‌ی که مزگه‌وتی (ضیار) یان دروست کرد ..

یه‌کیکی تریش موربه‌بعی کۆری قه‌یظیی بوو ، که پیاویکی کۆری بوو و ، له رۆژی ئوحووددا که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ویستی له باخه‌که‌یه‌وه تیپه‌ر بکات ، وتی: ئه‌گه‌ر تۆ پیغه‌مبه‌ری من ریگه‌ت پی‌ ناده‌م له باخه‌که‌مه‌وه تیپه‌ر بکه‌یت . پاشان مشتیی خۆلی هه‌ڵ گرت و وتی : ئه‌گه‌ر بزانه‌م جگه‌ له تۆ ئه‌م خۆله به‌ر هه‌یج که‌سی

تر ناکه وی ، نهوا بۆم نه هاویشتی . خه لکه که هه لمه تیان دا بی کوژن ، که چیی پیغه مبهری خوا ﷺ نه هیشت که فهرمووی : ((دعوه فهذا الأعمی ، أعمی القلب ، أعمی البصر)) . فهرمووی : وازی لی بهینن ، کویره ، کویری دل و ، کویری چاویشه .. نه وه بوو سه عدی کوپی زهیدی نه شهه لیبی هه لمه تی دایه و به که وانه که ی لیبی دا و سه ری شکاند . ههروه ها برایه کی مونافیقیشی هه بوو به ناوی نهوسی کوپی قه یظیی .

یه کیکی تریش حاطبیبی کوپی نومه ییه ی کوپی رافیع بوو ، که پیاوکی که ته ی به سال دا چوو بوو .. نه مهش کوپیکی هه بوو به ناوی یه زیدی کوپی حاطب ، که موسلمانیککی دامه زراو و ریک و پیک بوو و ، له رۆژی ئو خوددا له چند لایه که وه زامدار بوو و دوایش به شه هیدی سه ری نایه وه .

ئه م مونافیقانه ی پیشه وه هه موویان له هۆزی نهوس بوون .
 نه مانهش هندی له مونافیقانی هۆزی خه زره ج بوون : رافیعی کوپی وه دیعه و ، جیدی کوپی قه یس و ، زهیدی کوپی عه مر و ، عه مر ی کوپی قه یس و ، قه یسی کوپی عه مر .

له هه مووی سه یرتر نه وه بوو که عه بدوللای کوپی ئوبه ی سه رۆکی مونافیقانی مه دینه ، کوپیکی هه بوو به ناوی عه بدوللا که له موسلمانه هه ره راستگۆکان نه ژمیتر .. خاوه نی تیمانیکی دامه زراو بوو .. هه ر که بیستی ناپاکیی باوکی به رامبه ر به پیغه مبه ر و موسلمانان ده رکه وتوه ، ترسا پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمان بدا و موسلمانیککی تر بی کوژی . بۆیه داوای کرد ماوه ی بدا خو ی بی کوژی . به لام پیغه مبه ری خوا ﷺ به دلّه فراوانه که یه وه دل خو شیی عه بدوللای دایه وه و پتی راگه یاند که ئارامی له گه لدا نه گرن و نیازی کوشتنی ناکهن ، که فهرمووی : ((لا ، بل لحسنُ صُحْبَتُهُ مادامَ بَيْنَا)) !!

ههروه ها هندی له جووله که ، که به روالهت موسلمان بوو بوون ، که وتنه شوین چرپ و چاپی عه بدوللای کوپی ئوبه ی که نه مانه هندیکیانن : سه عدی کوپی حنیف و ، زهیدی کوپی لوصه یت و ، رافیعی کوپی حه مر له ، که نه وه بوو له رۆژی مردنی دا پیغه مبه ری خوا ﷺ شاهیدی بۆ دا که یه کی بووه له گه وره مونافیقان ، که فهرمووی : ((قد ماتَ اليومَ عَظِيمٌ مِنَ عَظَمَاءِ الْمُنَافِقِينَ)) . ههروه ها ریفاعه ی کوپی زهیدی کوپی تابوت ، که نه وه بوو پیغه مبه ری خوا ﷺ

لە کاتی گەرانەوهی دا لە جەنگی تەبووک ھەوائی مردنی ئەو پیاوێی راگەیاندا .
 ھەرەھا نوعمانی کۆری ئەوفا و ، عوثماني کۆری ئەوفا و ھی تریش ..
 ئەم موناڤیقانە ئەوەندە سەرلی شێواو بوون ، وەك موسلمان ئەھاتنە مزگەوت
 و ، گوئیان لە ڤەرمايشته کانی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەبوو ، کەچی گالتهیان بە
 موسلمانەکان و بە دینە کەیان ئەکرد و ، ھەولیان ئەدا نھینیی موسلمانەکان بە
 دوژمنانیان بگەینن ..

ئەم دەستە چەپەلە دەروون نزمە ، کە ئەو پەری ترسنۆکی و نامەردی یان لێ
 وەشایەو ، نە ئەو بوو وەکو کافران کافر بن ، وە نە ئەو ھش بوو وەك موسلمانان
 موسلمان بن .. ئەمانە کۆمەلێکی یەكجار سووک و ریسوایان لێ دەرچوو ..
 ئابرووی خۆیانیان برد و ھیچیشیان بۆ نەکرا .. ھەرچەندە ھەولیان دا و ،
 نەخشەیان کێشا و ، چرپ و چاپیان کرد ، سەرەنجام خۆی گەرە سەر شۆری کردن ..
 خێرا خێرا قورئانی پیرۆز ئەھاتە خوارەو ، نەخشە و پیلانەکانیان ئاشکرا ئەکرد
 و ، ئابرووی ئەبردن .. ھەر فیلێکیان بەکار ئەھینا ، بەسەر خۆیان دا
 ئەشکایەو .. ھەتا لە ناو خزم و کەسەکانیان دا سووک و ریسوا بوون .. ئەو بوو
 بەشیکێ زۆر لە سوورەتی (التوبة) و ، زۆرێک لە ئایەتەکانی سوورەتی (البقرة)
 و (آل عمران) و (الأحزاب) ھاتنە خوارەو و ، سوورەتێکی تەواویش بە ناوی
 (المنافقون) دەربارە ی موناڤیقان ھاتە خوارەو کە خورپە ی دلی موناڤیقانیان
 ئاشکرا ئەکرد و ، ئابرووی ئەبردن .. سەرەنجام روو پەش و خەجالەت و سەر شۆری
 دنیا و قیامت بوون و ، ئیمان دارە راستگۆ بەو ھا کانی ، لە ژیر سایە ی قورئانی
 پیرۆزدا ، سەرکەوتنی دنیا و قیامتیان بە دەست ھینا و ، لە ئەنجامی ھەول و
 کۆششی بیوچان دا ئیسلام بە ھەموو لایەك دا بلاوێ کرد و ، زۆرێک لە گەلان لە
 دەست ستم و زولم رزگاریان بوو .

(٤) جوولە کە

جوولە کە کۆمەلێکی خراپی زیانە خرۆی دەروون نەخۆشی میژووی دوور و درێژی
 مرۆڤن .. رەگەزی جوولە کە ئەگەر پێتەو ھە سەر بەنی ئیسرائیل کە بریتین لە یوسف و
 یانزە براکە ی کورانی یەعقوب پێغەمبەری کۆری ئیسحاق پێغەمبەری کۆری
 ئیبراھیم پێغەمبەرن ، سەلام لە ھەموو پێغەمبەرانێ خوا .

له یه کهم رۆژی میژووی ژبانیانهوه به دل پیسی و ، رق و قین و ، ناژاوه و ،
دوژمنایه تی و ، گوشت و بر هاتون .

* نهوه بوو کهوتنه پیلان گێران دژی یوسف پیغه مبهری برابان سهلامی خوی
لی بی و ههولیان دا له ناوی بهرن .

* که یوسف له دهستیان رزگاری بوو و ، دهسهلاتی میصری گرت دهست و ،
براکانی هینایه لای خۆی و ، چاوپۆشیی لی کردن ، براکانی دهستیان گهیشته
کاروکاسپی و سهروهت و سامان ، پاشان وهچه و بهرهکانیان پوول و پارهیان
تهپهست و ، دهستیان دایه خۆپهستی و رهزیلی و چاوجنۆکی و ، بهلای
دانیشتوانی میصرهوه سووک و رسوا بوون و ، سهرهنجام بوونه ژیر چهپۆک و سزا
نازاریان چهشت .

* که له سهردهمی موسا پیغه مبهردا سهلامی لی بی خوی گهوره دهرووی
لی کردنهوه و ، به لهت بوونی دهریاکه بۆیان ، له دهست فیرعهون و سوپاکهی
رزگاریان بوو و ، فیرعهون و سوپاکهشی نوقم بوون ، ههه نهوهنده بوو که موسا
پیغه مبهر له بیابانی سیناوه بهرهوه فهلهسطینی خاکی پیرۆز له گهلیانا کهوته ری ،
له ریگادا له موسا و هاروونی برای ههه گهرا نهوه و کهوتنه بۆله بۆل و ، وهک له
تهورات دا هاتوه وتیان :

((خۆزگه له میصردا بمر دینایه . چونکه ئیمه لهوی له لای قابلهمه گوشت دا
پالمان لی دابوو یهوه و بۆ تیربوون نامان نهخوارد ، کهچی ئیوه ههردووکتان هاتن
و ئیمهتان هینایه ئهم چۆلهوانی یه تا ئهم هه موو جهماوه ره به برسیتی بکوژن .
بۆچی ئیمهتان له میصر ده ره پاند ؟

بۆ نهوهی به خۆمان و مندال و ناژه لمانهوه له تینوان دا بمرین ؟)) .

له بهرامبهر ئهم نهفامی یهیان دا ، هیشتا خوی گهوره ههه بهزهیی پیاان دا
نههاتهوه و ، نهوهبوو له بیابانی سینا عدا دوانزه کانیی بۆ ههه قولاندن و ،
هه موو رۆژنیکیش رزقیکه پاک و خاوتنی پیشکesh نهکردن که بریتی بوو له
گهزۆ و گوشتی بالندهی (السلوی) .

* نهوهبوو موسا سهلامی لی بی له گههه ههه ههه پیاوه ههه بژارده کهدا چون بۆ
گفت و گو له سهه کتوی (طور) و جووله کهش هاروونیان بهلاواز نهزانی و
دهستیان دایه پهستی نهو گویره کهیهی که سامری لهو زیره بۆی دروست کردن

که جووله‌که له میصری‌یه‌کانیان دزیی بوو .. دوای چل روژ که موسا گه‌پرایه‌وه نه‌بینی و ده‌ستیان داوه‌ته‌وه بت‌پهرستی و ، شه‌ویش له توور‌ه‌یی‌دا شه‌و له‌واحانه‌ی فری دان که شه‌و ده‌ستور‌ه‌یان له‌سه‌ر نووسرابوو که خوای گه‌وره له کاتی گفت‌وگو و مونا‌جات‌دا به موسای به‌خشیی بوون .

* دوای ماوه‌یه‌که که‌وته‌نه بیان‌وو‌گرتن له موسا و وتیان : شه‌ی موسا ! ئیمان‌ت پی ناهین هه‌تا به ئاشکرا خوا نه‌بینن . شه‌وه‌بوو خوای گه‌وره مراندنی و ، پاشان زیندوو کردنه‌وه و ، له ترسانا ته‌وبه و په‌شیمانی‌یان نواند ..

* خوای گه‌وره فرمانی به سه‌ر موسادا دا تا په‌یمان له جووله‌که وه‌ریگری ، بو شه‌وه‌ی به گویی فرمانه‌کانی خوا بکه‌ن و شوین ته‌ورات بکه‌ون ، که‌چی رازی نه‌بوون و ، په‌یمانیشیان نه‌دا .. بو شه‌م مل پیچی‌یه‌یان خوای گه‌وره فرمانی دا کیوی طوور به‌سه‌ر سه‌ریانه‌وه به‌رز کرایه‌وه ، بو شه‌وه‌ی بترسین . که شه‌وه‌یان دیی له ترسان‌دا خو‌یان به ده‌سته‌وه دا ، په‌یمان‌یان به‌ست ..

* هه‌تا بو‌یان بکرایه له په‌یمانانه‌یان‌دا فی‌لیان ته‌کرد . شه‌وه‌بوو خوای گه‌وره فرمانی دا‌بوو روژی شه‌مه بو خوا‌په‌رستی دیاری بکری و ، له‌و روژه‌دا راوی ماسیی نه‌که‌ن .. جا بو تا‌قیی کردنه‌وه‌یان خوای گه‌وره بریاری وه‌ها بوو که روژانی شه‌مه ماسی‌یه‌کی زور شه‌هاتنه شوینی راه ماسی‌یه‌کان و ، له روژانی تردا نه‌ته‌هاتن . شه‌وه‌بوو فرمانیان شکاند و فی‌لیان به‌کار شه‌هینا . خوای گه‌وره‌ش له تو‌له‌ی شه‌وه‌دا کردنیه مه‌میون .

* کاتیک که موسا سه‌لامی لی بی به‌ره فه‌له‌سطن ته‌رو‌یشت تا له پیناوی خوادا جیهاد بکات و رزگاری بکات ، به شه‌نده‌زه‌ی ژماره‌ی دوانزه تایه‌فه‌که‌ی به‌نی ئیسرائیل ، دوانزه نه‌قیبی له ناو جووله‌که‌دا هه‌ل بژارد و ، فرمانی به سه‌ریان‌دا دا با پیشی بکه‌ون و ، هه‌والی ولاته‌که و دانیش‌توانی بزنان . شه‌وانیش رو‌یشتن و فرمانه‌که‌یان جی‌به‌جی کرد و ، گه‌رانه‌وه و ، وتیان : خاکی پیروژ پرپه‌تی له شیر و هه‌نگوین ، به‌لام دانیش‌توانه‌که‌ی به‌ده‌سه‌لات و به‌هین . هه‌روا هه‌ر نه‌قیبیک ترسیکی زوری خسته به‌ر کۆمه‌له‌که‌ی خو‌یه‌وه تا نه‌ویرن هه‌نگاو بو پیشه‌وه بنین ، جگه له دوو نه‌قیبیان ، که گه‌رانه‌وه هه‌ریه‌که‌یان تایه‌فه‌که‌ی خو‌ی له‌وه ناگادار کرد که نه‌ترسن و ، هیرش بکه‌ن بو‌یان و ، به پشتیوانیی خوا ، زال نه‌بن ، به‌و مه‌رجه‌ی ئیمان‌دار بن .

بهلام بهنی ئیسرائیلی جووله که بریریان دا واز له جهاد بهینن .. روویان له مووسا کرد و وتیان : نهو ولاته کۆمه لئیکی وها بههیزی تیادان که ئیمه توانای جهنگمان له گه ئیانا نیه . ههتا نهوان چۆلی نه کهن ئیمه ناچینه ناویهوه .. دوو نه قیبه مهرده که ههولتی زۆریان دا تا قناعات به جووله که بکهن بۆ جهاد له پیناوی خوادا ، که چیی بی ههوده بوو و به رهو خاکی پیروژ نه کهوتنه ری و به مووسایان وت : ههتا فهله سطين دانیشتوانه کهی تیدا بن ئیمه ناچینه ناویهوه . تۆ و پهروه دگارت پرۆن کوشتاریان بکهن و ، ئیمه لیتره دانه نیشین چاوه ری نه کهین .

له سهه نه م ترسنۆکی یه خوای گهوره سزای دان و ، بۆ ماوهی چل سال خاکی پیروزی لی حهرام کردن و ، لهو ده روده شته دا به سهه رگهردانیی مانهوه .
* دواي کۆچی دوايي هاروون و مووسا سهلامیان لی بی و ، دواي به سهه ر چوونی چل ساله ی سهه رگهردانیی به سهه رگهردایه تیی (یووشه عی کورپی نوون) چوونه ناو خاکی پیروزه وه .. جا که خوای گهوره نهو ولاته ی بۆ فهتح کردن و ، به سهه ر دوژمنه که یان دا سهه ری خستن ، یووشه عی پیغه مبهریان پیی راگه یاندن که خوای گهوره فرمانی وه هایه ، له سهه ر نه م نیعمه تی سهه رکهوتنه ، کاتی که له ده رگای شار نه چنه ژووره وه سهه ده ی شوکر ببهن و بلین : ((حِطَّة)) ، واته : خوايه ! گونا هه کافمان لی داوه رینه و لیمان خو ش ببه . که چیی نه م فرمانه ی خواشیان به جی نه هینا و ، ده ستیان دایه سته م و له خو بایی بوون .

دواي نه وه ی که خاکی پیروژ کهوته ده ست به نی ئیسرائیل و ، ده سه لاتیان تیایا دامه زرا ، چهند قازی به ک حوکمی ولاتیان کهوته ده ست و ، ماوه ی سهه د سالیکی خایاند ، وه ک پادشا ده ستیان نه رۆیشت . لهو سهه رده مه دا خه لکیکی زۆر له خوا به رستی هه ل گه رانه وه و ، ده ستیان دایه بت په رستی .. گونا هه و تاوانیان له ناودا زۆر بوو .. رهوش تزمیی په ره ی سهه ن .. زینا و داوین پیسی ته شه نه یان کرد .. هه ر که پیاو چاکیک ده ستی بدایه ته بانگ کردنی خه لکه که بۆ لای خوا ، یه کسه ر نه یان کوشت .. نه وه بوو له سهه ر نه م هه لۆیسته لاره و ، له سهه ر نه وه هه موو تاوان و داوین پیسی یه خوای گهوره چهن دین به لا و مو صیبه تی بۆ ناردن و ، هه ر له م ماوه یه دا خوای گهوره کهسانی به ده سه لاتی بۆ ناردن تا ولاتیان داگیر بکا و ، خو یان و مال و مندالیان زه لیل و سه رشۆر بکات . بۆ نموونه : لهو ماوه یه دا))

« شه‌نعائیم » ی پادشای نه‌هره‌ین و ، « حه‌جلوون » ی پادشای موئاب و ، « یابین » ی پادشای حاصووری که‌نعایی و هی تریش جووله‌که‌یان زه‌لیل کرد . له کتیبه‌کانیان دا ئەوه هاتووہ که له‌سه‌ر ئەوه‌ی له فەرمانی خوا یاخی بوون و له دین هه‌ل‌گه‌راونه‌ته‌وه ، خۆی په‌روه‌ردگار غه‌زه‌بی لی گرتوون و ، که‌سانیکی بۆ گه‌یاندوون تا تالانیان بکه‌ن و ، سه‌ره‌نجامیش زه‌لیلی و ژیرچه‌پۆکی به‌شیان بێت ..

* پاشان دا‌وایان له پیغه‌مبه‌ریکیان کرد تا پادشایه‌کیان بۆ دیاری بکات بۆ ئەوه‌ی فەرمانده‌یان بێت و ، ئەمانیش له پیناوی خوادا بچن به‌ گژی دوژمنان دا و ، پایه و ده‌سه‌لاتی جارانیان ده‌ست بکه‌وێته‌وه .. پیغه‌مبه‌ره‌که‌شیان که چاک ئە‌ی‌ناسین چ باهه‌تیکن ، به‌ئینی لی وه‌رگرتن که غیبه‌تیان هه‌بی و پشت له دوژمن نه‌که‌ن . جا که هه‌والی دانی (طالوت) پادشایانه ، که‌وتنه‌ بپرو بیانوو که طالوت بۆ پادشای ئەوان ناشی و ، خۆیان به‌وه‌ شایان ترن و ، طالوت خاوه‌نی سامانی زۆر نیه ..

به‌ هه‌ر حال قه‌ناعه‌تی پێ کردن و ، به‌ پادشایه‌تی طالوت رازی بوون ، که جیهادیان له‌سه‌ر فه‌رز کرا و پادشاش بانگی کردن تا جیهاد بکه‌ن ، که‌میکیان نه‌بی هه‌موو پشتیان هه‌ل کرد .. که له‌شکر که‌وته ری ، تووشی رووباریک هاتن و ئە‌بوا له ناوی رووباره‌که‌یان نه‌خواردبايه‌ته‌وه ، که‌چی دیسان که‌میکیان نه‌بی هه‌ر هه‌موو لی‌یان خوارده‌وه .. که‌ چونه‌ ئەو به‌ره‌وه ده‌سته که‌مه‌که پشتیان به‌ خوا به‌ست و چونه مه‌یدانی دوژمن و ، به‌ کۆمه‌کی خوا سه‌رکه‌وتن ..

* له سه‌رده‌می داوود و سوله‌یمان دا سه‌لامیان لی بی ده‌وله‌تی به‌نی ئیسرائیل به‌هێژ بوو ، به‌لام جووله‌که‌ نه‌یان‌توانی به‌ پاکیی ژیان بده‌نه‌ سه‌ر ، به‌لکو ده‌ستیان دایه‌ به‌دپه‌هشتیی و خراپه‌ و سه‌رزه‌وی‌یان پر له‌ فساد کرد و ، ده‌ست کاری دینی خویان کرد و ، هه‌ر پیغه‌مبه‌ریکیشیان ده‌ستی به‌ینایه‌ته‌ ری حیبه‌ره‌کانیان ، خیرا نه‌یان‌کوشت . به‌مه‌ به‌ یه‌که‌جاری له‌ فەرمانی خوا دوور که‌وته‌وه ..

* به‌ هۆی فساد و لادانیانه‌وه ، له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی شه‌شمی پیش زایین دا ، خۆی گه‌وره‌ یه‌کی له پادشاکانی بابلی ، به‌ ناوی (نه‌بوخوژنه‌صر یان بوختونه‌صصر) ، به‌سه‌ریان دا زال کرد .

ټه وېبو له سالی (۵۸۷) ی پ . ز پادشای بابل له شکرکی پیکه وه ناو ،
 بهره و فله سطين كه وته ری ، به لآم میژوو باسی هوی نهم هیرشه ناکات .
 كه گه شته ولاتی جووله كه ، جووله كه بهرگه ی هیچیان نه گرت و نه بوخودنه صر
 به خوی و سوپا كه به وه چووه (بیت المقدس) و روو خاندیان و ، ده ستیان دایه
 كوشت و بر و تالان و به دیل گرتنی جووله كه . هه رچییش خاوه نی توانا و
 ده سالات بوون به دیلی بهره و بابل خستنیه ری ..

* جووله كه له میژوودا نامه ردیی زوریان كړدووه ، به تاییه ت كوشتنی
 پیغه مبه ره كانیان ، تا ری له تاره زووه كانیان نه گرن و ، به ویستی خویان ده ست
 كاری دینی خوا بكن . جا له میژوودا چه سپاوه كه پیغه مبه ران : حزقیال و ،
 نه شعیا و ، نمریا و ، یه حیا و ، زه كه ریایان كوشتوون و ، نه وېبو هه ولیشیان
 دا عیسا بكورن ، به لآم خوی گوره ده رفه تی نه دان ..
 بو نمونه : یه حیا سه لامی لی بی دژی هه لویستی هیرؤدسی پادشای جووله كه
 وه ستاوه كه ویستویه كچیكي برازای خوی بكاته ژنی خوی .. له سر نه مه یه حیا
 شهید نه كریت .

* کاتی له دایك بوونی عیسا پیغه مبه ره سه لامی لی بی نزیك بوو بوویه وه و ،
 كۆمه لگای جووله كه ش گه شت بووه چله پزیه ی فساد و خراپكاری و ، ده ست
 كاری به کی بنه رته یی دینی خواشیان كړدبوو ..
 عیسا ش داوای له به نی نیسرائیل كړد بگه رپنه وه سه ر ریگای راست و ، به
 پاكی خواپه رستی بكن ، كه چی سه رؤك و سه رداره دینی به كانیان لیسی هاتنه
 دژایه تی و ، ته نها كۆمه لئكي كه میان ئیمانیا ن پی هینا .. سه ره نجام
 گوره كانیان و حیره كانیان كۆبوونه وه و وتیان : ئیمه نه ترسین عیسا دینه كه مان لی
 تيك بدات و خه لكیش شوینی بكون ..

سه رؤکی كاهینه كانی نه و روژه ناوی (قیافا) بوو ، هاته گوftar و وتی :
 مردنی تاقه پیاویك له تیاچوونی گه لیک هه ره همووی چا كتره !

نه مه فه توا بوو بو حه لال بوونی خوینی عیسا سه لامی لی بی ، بویه
 گوره كانیان و حیره كانیان به یه كه ده نگی بریاری كوشتنی نه ویان ده كړد ..
 بو نه مه كه و تنه شكات كړدنی به لای حاكمی رۆمانی به وه له فله سطين و ،
 نه و شیان دا به گوپی دا كه عیسا بكورری و له دار بدری .

عیسا که نهم هه‌واله‌ی زانیی خۆی هه‌شار دا .. شه‌وه‌بوو چوه‌ ئۆرشه‌لیم (قودس) و ، یه‌کێ له‌ دوانزه‌ هه‌واری‌یه‌که‌ی ، که‌ ناوی یه‌هوه‌زای کورپی شه‌معانی نیسخریووطیی بوو ، شوینی خۆشاردنه‌وه‌که‌ی عیسا‌ی ئاشکرا کرد و ، ده‌ست و پێوه‌ندی حکومه‌ت چوه‌نه‌ سه‌ری . به‌لام که‌ چوه‌نه‌ ژووره‌وه‌ ، شیوه‌ی یه‌هوه‌زا وه‌ک شیوه‌ی عیسا‌ی لی‌هات و ، وایان زانیی عیسا‌یه و ، نه‌ویان گرت و ، له‌ ئاستی عیسا‌دا چاویان کوێر بوون و نه‌یان‌بینیی . که‌ دوا‌ی له‌ سی‌داره‌دان بۆیان ده‌رکه‌وت عیسا له‌ سی‌داره‌ نه‌دراوه ، کاره‌که‌یان شارده‌وه ، تا خه‌لکیی پایه‌داریی عیسا‌یان بۆ ده‌رنه‌که‌وی ، به‌وه‌ی که‌ خوا هه‌لی کیشاوه و له‌ ده‌ستیان رزگاری کردوه ، نه‌وه‌کو ئیمان به‌ دینه‌که‌ی ئه‌و به‌یئن . به‌لگه‌ش له‌سه‌ر شه‌وه‌ی که‌ نه‌یان‌توانیوه‌ بی‌کوژن و چوارمی‌خه‌ی بکیشن ، به‌لکو خوا‌ی گه‌وره له‌ ئاستیا چاوانیانی کوێر کردوه و که‌سیکی تریان به‌و زانیوه و کوشتوویانه و ، خوا‌ی گه‌وره‌ش شه‌وه‌ی به‌رز کردۆته‌وه‌ بۆ ئاسمان و ده‌ربازی کردوه ، نهم ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌یه که‌ شه‌فرموی :

﴿ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۗ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۗ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ ﴾ (النساء : ١٥٧ - ١٥٨) .

نهمه ره‌فتاری جووله‌که‌یه و ، خۆیشیان به‌ کورپ و خۆشه‌ویستی خوا شه‌ژمیرن . جووله‌که‌ هه‌ر به‌مه‌وه نه‌وه‌ستان ، به‌لکو پیلانیکی گه‌وره‌یان بۆ تیک‌دانی عه‌قیده‌ی نه‌صرانیی نه‌خشه‌ کیشا . شه‌وه‌بوو هه‌ولیان دا تا پیاویکی یه‌که‌جار لی‌هاتوو خۆی بگه‌یه‌نیتته‌ چله‌پۆیه‌ی دینی مه‌سیحیی و هه‌ر له‌ ریشکه‌وه‌ ده‌ست کاریی بکات .. شه‌و پیاوه‌ش ناوی پۆلس بوو که‌ توانیی بنچینه‌ی دینی مه‌سیحیی ده‌ربه‌یئیی و له‌سه‌ر شه‌و شیوه‌ پاکه‌ لای بدا ، که‌ خوا‌ی گه‌وره‌ ناردی بۆ عیسا سه‌لامی لی‌بی .

له‌ بنه‌رته‌دا پۆلس ناوی شانوول بوو ، که‌ یان جووله‌که‌یه‌کی طه‌رسووسی ، یان رۆمانی‌یه‌ک له‌ فریسی‌یه‌کان بوو .. جا هه‌رچه‌نده‌ پۆلس فریای سه‌رده‌می مه‌سیح که‌وتبوو ، به‌لام نه‌ چاری پی‌که‌وتبوو و ، نه‌ گویشی له‌ بانگه‌وازی بوو بوو ..

ههتا ئەلێن : له سه‌ره‌تادا گه‌وره‌ترین دوژمن و ناحه‌زی مه‌سیحی‌یه‌کان بوو و ، له کوشتن و برین و سزادانیان درێغیی نه‌ئه‌کرد ..

ئه‌وه‌بوو ماوه‌یه‌ك دواى به‌رزبوونه‌وه‌ی عیسا بۆ ئاسمان به‌ شێوه‌یه‌كی ناخۆفیی پۆلس بلاوی کرده‌وه که هاتۆته‌ سه‌ر دینی مه‌سیح و ، ئه‌وه‌شی بلاو کرده‌وه که عیسا کۆری خودایه .

که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌یشته مه‌دینه ، سێ تیره‌ی جووله‌که له مه‌دینه‌دا بوون : نه‌وه‌ی قه‌ینوقاع و ، نه‌وه‌ی نه‌ضیر و ، نه‌وه‌ی قوره‌یظه . جا رای به‌هێزی زانیان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه که له سالی حه‌فتای زاینیی‌دا ، دواى سزا و نازاری رۆمه‌کان ، ناچار بوون شام به‌جێ به‌یئێن و خۆیان بگه‌یه‌ننه‌ حیجاز . چونکه ته‌یظووسی رۆمانیی هێرشی کردبووه سه‌ر ولاته‌که‌یان و ده‌ستی به‌سه‌ر ئوروشه‌لیم‌دا گرتبوو و ، بۆ دووه‌م جار هه‌یکه‌لی رووخاندبوو و ، کوشتن و برێکی خه‌ست و خۆلی جووله‌که‌ی کردبوو .

جووله‌که ناونیشانی پیغه‌مبه‌ری ئاخ‌زه‌مانیان له کتێبه‌کانیان‌دا نه‌دی ، بۆیه زۆریان خۆیان بۆ ئه‌وه ناماده‌ ئه‌کرد که به‌لکو بۆ ئه‌و کاره‌ پێرۆزه هه‌ل بێژیرین ، نه‌به‌ر ئه‌مه کۆچیان بۆ ده‌رویه‌ری مه‌دینه ئه‌کرد و ، له‌سه‌ر رێی شامیش قه‌لایان دروست ئه‌کرد ، به‌و هیوایه‌وه که ئه‌گه‌ر دوا پیغه‌مبه‌ر له‌وان هه‌ل‌که‌وت ئه‌وا بۆ کوشتاری عه‌ره‌ب له ژێر به‌یداخی ئه‌و پیغه‌مبه‌ره‌دا پێویستی‌یان به‌و قه‌لایانه نه‌ییت .

به‌ناو خه‌لک‌دا ئه‌وه‌یان بلاو ئه‌کرده‌وه که دواپیغه‌مبه‌ر پێویسته له‌ناو به‌نی ئیسرائیل‌دا هه‌ل بکه‌وی ، بۆیه ئه‌وانه‌ی کۆچیان بۆ ناوچه‌کانی حیجاز کردبوو چاره‌پروانی ئه‌وه بوون خواى گه‌وره ئه‌و پیغه‌مبه‌ره به‌ شه‌ریعه‌تیکی تیر و ته‌واوه‌وه ره‌وانه بکات .. هه‌تا له خوا ئه‌پارانه‌وه تا ئه‌و به‌رپێزه چاره‌پروان کراوه له‌ناو خۆیان‌دا هه‌ل بکه‌وی ، هه‌تا شوینی بکه‌ون و ، کوشتاری ئه‌و عه‌ره‌به‌ست په‌رستانه‌ی دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی بکه‌ن و ، موڵک و ده‌سه‌لاتی ئیسرائیل به‌رپا بکه‌نه‌وه ، چونکه ئه‌یان زانیی خواى گه‌وره سه‌رکه‌وتن و فه‌تخی ولاتانی پێشکه‌ش ئه‌کات .. چونکه ده‌مێک بوو به‌نی ئیسرائیل به‌ بۆنه‌ی گوناھ و تاوانیانه‌وه خوا غه‌زه‌بی لی گرتبوون و ، له نێو گه‌لان‌دا سووک و مه‌هتووکى کردبوون . جا که دواپیغه‌مبه‌ر له‌وان هه‌ل نه‌که‌وت ، بگه‌ر له‌ناو عه‌ره‌ب‌دا و له نه‌وه‌ی ئیسماعیل هه‌ل‌که‌وت ، که‌وتنه

حه‌ساده‌ت و دژایه‌تی ، به مه‌رجی به چاوی خۆیان هه‌موو سیفه‌ته‌کانیان نه‌بینیی و یه‌قینیشیان له‌وه هه‌بوو که موحه‌مه‌د ﷺ پیغه‌مبه‌ری ئاخ‌رزه‌مانه :

﴿ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ (البقرة: ۸۹) .

﴿ الَّذِينَ آتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ (البقرة: ۱۴۶) .

جووله‌که رۆژێک له رۆژان له‌گه‌ل دینی خوادا راستیان نه‌کردوو ، به‌لکو ته‌نها چاویان له به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان بوو ، بۆیه که دواپیغه‌مبه‌ر له خۆیان هه‌ل نه‌که‌وت پشتیان له‌حق و راستیی هه‌ل کرد ، هه‌ر چه‌ند وه‌ک ناسینی کورده‌کانی خۆیان پیغه‌مبه‌ری خواشیان نه‌ناسیی ..

به‌درۆ و به‌هه‌ل‌به‌ستن نه‌وه‌یان رانه‌گه‌یانده‌که ته‌وان گه‌لی هه‌ل‌بژاردی خوان و ، پیغه‌مبه‌رایه‌تییش نابێ له‌وان ده‌رچی . بۆیه که‌وته‌نه دژایه‌تی نی‌سلام و پیغه‌مبه‌ری نازیز و ، ته‌نها که‌میکیان لی موسلمان بوون ، وه‌ک عه‌بدوئلائی کورپی سه‌لام و که‌س و کاری و ، وه‌ک موخه‌یریق .

موخه‌یریق زانایه‌کی زۆر شاره‌زای جووله‌که‌بوو و ، له‌هه‌مان کاتدا پیاویکی ده‌وله‌مه‌ندی خاوه‌ن باخی دارخورما بوو .. به‌چاکیی ناگاداری سیفه‌ته‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا بوو ﷺ ، به‌لام هۆگری دینه‌که‌ی خۆی بوو بوو و ، ئاویری له‌نی‌سلام نه‌ئه‌دایه‌وه هه‌تا رۆژی جه‌نگی ئوحود ، نه‌و رۆژه‌دیتی و ئاسوپایه‌کی گه‌وره‌ی قورپه‌یش هاتۆته‌سه‌ر موسلمانه‌کان .. نه‌و رۆژه‌ش شه‌مه‌بوو .. موخه‌یریق هه‌ستی کرد موسلمانه‌کان بی‌تاوانن و قورپه‌یش ته‌پی کوتاوه‌ته‌سه‌ریان .. نه‌و هه‌موو ماوه‌یه‌ش که هاتبوونه مه‌دینه خراپه‌یان بۆ هه‌یج که‌س نه‌بوو بوو .. له‌هه‌مان کاتدا په‌یمان و به‌ئینتیک له‌نی‌وان موسلمانه‌کان و جووله‌که‌دا هه‌بوو که پشتی یه‌کتری به‌ر نه‌ده‌ن .. نه‌و رۆژه‌رووی له‌کۆمه‌لی جووله‌که‌کرد و وتی : نه‌ی کۆمه‌لی جووله‌که ! به‌خوا خۆتان چاک نه‌زانن که پشت‌گیریی موحه‌مه‌د له‌سه‌رتان پتویسته . وتیان : نه‌مپۆ رۆژی شه‌مه‌یه . وتی : شه‌مه‌ی چیی ؟ پاشان ده‌ستی دایه‌چه‌که‌ی و خۆی گه‌یانده ئوحود و به‌خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ

گه‌یشت و ، وه‌سیه‌تیشی بو خزمانی کرد و وتی : نه‌گه‌ر نه‌مړو کوژرام ، سامانه‌که‌م بو موحه‌مده بیت ﷺ ، تا به‌و شیوه‌ی لی بکا که خوا پتی خو‌شه . که جنگ ده‌ستی پی کرد ، ده‌ستی دایه کوشتار ه‌تا شه‌ید کرا . . نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌ی‌فهرموو : ((مخیریق خیر یهود)) . نه‌ی‌فهرموو : موخه‌میریق چاک‌ترین پیاری جووله‌که‌یه ، پاشان سامانه‌که‌ی وهرگرت و کردی به‌صده‌قه و به‌سهر موسلمانان‌دا دابه‌شی کرد ..

جووله‌که ه‌ندیکیشیان به نیفاق خو‌یان وا دهرخست که موسلمان بوون ، نه‌وانه پالیان دا به سهرۆکی نیفاقی مه‌دینه‌وه و ، به‌شی ه‌هره زۆریشیان که‌وتنه دژایه‌تیی نیسلام وه‌ک : حویه‌یی کورپی ته‌خطب و ، ته‌بویاسری برای و ، سه‌للامی کورپی میشکه‌م و ، کینانه‌ی کورپی ره‌بیعی کورپی ته‌بولحوقه‌یق و ، سه‌للامی کورپی ته‌بولحوقه‌یق و ، ره‌بیعی کورپی ره‌بیعی کورپی ته‌بولحوقه‌یق و ، عه‌مری کورپی جه‌حاش و ، که‌عبی کورپی نه‌شرف و ، شاسی کورپی قه‌یس و ، مالیکی کورپی صه‌یف و ، که‌عبی کورپی نه‌سه‌د و ، وه‌ه‌بی کورپی یه‌هوذا ..

نهم ناوداران‌هی جووله‌که ه‌هر له یه‌که‌م رۆژه‌وه که‌وتنه دژایه‌تیی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ، ه‌هموو ه‌ه‌وئیکیان دژی موسلمانان دا و ، له ه‌یچ خراپه‌یه‌ک به‌رامبه‌ریان سلیمان نه‌کرده‌وه .. ه‌هرچه‌نده پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ په‌یانی پیکه‌وه ژیان و سهره‌ستیی دینی پی‌یان دا و ، له پاراستنی سامان و دارایی‌یان بی‌خه‌می کردن ، به‌و مه‌رجه‌ی به‌هاوبه‌ش به‌رگری له مه‌دینه‌ بکه‌ن و ، به‌رامبه‌ر به‌موسلمانان‌کان ناپاکی نه‌که‌ن و ، نه‌بنه کو‌مه‌کی دوژمنیان و ، ده‌ست دریژی نه‌که‌نه سهر موسلمانان ..

یه‌کینک له‌وانه‌ی که به‌چاکی لای یه‌قین بوو موحه‌مده‌ی خو‌شه‌ویستمان پیغه‌مبه‌ری ناخرزه‌مانه و ، له‌گه‌ل ته‌وه‌ش دا برپاری دا دژایه‌تیی بکات ، یه‌کی له که‌له زاناکانی جووله‌که‌ی نه‌وه‌ی نه‌ضیر بوو به‌ناوی حویه‌یی کورپی ته‌خطب .. ه‌هر که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌یشته یه‌ثرب و ، حویه‌یی گه‌یشته خزه‌تی ، بو‌ی دهرکه‌وت راست نه‌کا و ، نه‌و پیغه‌مبه‌ریه که نه‌وان چاوه‌روانی نه‌که‌ن . به‌لام ماده‌م خوا له ناو عه‌ره‌ب‌دا ه‌ه‌لی بژاردوه و ، پیغه‌مبه‌رایه‌تیی له به‌نی‌نيسرائیلی سهندۆته‌وه ، برپاری دا ئیمانی پی نه‌هینئ ..

صەفیهی كچی حوییهی - كە دوایی ئەبیتە هاوسەری پێغەمبەر و دایكى ئیمان داران - خوا لیتی رازیی بێ باسی هەلۆیستی باوكی و ئەبویاسیری مامەى ئەكات و ئەلئیت : خۆشەویستترین مندالی باوكم بووم بە لای باوكیشم و ئەبویاسیری مامەشمەوه . هەرچیی جارێك لەگەڵ مندالیكى تریانا تووشم ببونایە ، روویان ئەكرد بە لای منەوه و وازیان لەو ئەهینا . كاتێك كە پێغەمبەری خوا ﷺ ھاتە مەدینە و ، لە قوباء لەناو ئەوهی ئەمری كۆپى ئەوفدا لای دا ، سەر لە بەیانیی زوو باوكم حوییهی كۆپى ئەخطەب و ، مامم ئەبویاسیری كۆپى ئەخطەب چوونە خزمەتى .

صەفیه ئەلئیت : ئیتر ئەوهبوو لەگەڵ خۆرئاواو بووندا گەرانەوه .. هەردووکیان ماندوو و ، تەمەل و ، هیلەك و ، خاوه خاوبەرپۆه ئەچوون ..

ئەلئیت : گویم لە ئەبویاسیری مامەم بوو كە بە حوییهی كۆپى ئەخطەبى باوكم ئەوت : خۆیەتى؟! وتی : ئەرى ، بەخوا . وتی : چاك ئەیناسیی و ، ئەسەلمینى ؟ ﷺ وتی : بەلى . وتی : ئەى دلت چۆنە بەرامبەرى ؟ وتی : بەخوا ، هەتا ماوم هەر دژایەتیی ئەكەم .

بەم جۆرە دیمان كە ئەم دوو كەلەزانایەى جوولەكە لەبەر ئەشارەزایی و ، جوان دەرنەكەوتنى راستیی پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەبوو ، كە دژایەتیی ئیسلامیان ئەكرد ، بەلكو دلایان لە رق و قین ، بەرامبەر بە ئیسلام و موسلمانان پەر بوو .. بە مەرجی ئەمە لە كاتێكدا دەرنەبەرن كە هیشتا پێغەمبەرى خوا ﷺ لە قوباءە و ، ئەگەیشتۆتە ناو مەدینە و ، هیچ هەلۆیست و هەلسوكەوتیكى پۆه ئەبینرا بوو كە دژ بە بەرژەوهەندیی جوولەكە بێت .. هیشتا موسلمانێك ئەنگاویكى بۆ دژایەتیی جوولەكە ئەنابوو ..

بەلام چونكە زانا و سەردار و گەورەكانیان بەتەما بوون پێغەمبەرى ئاخزەمان ، كە كاتى دەركەوتنى نزیك بۆتەوه ، لە بەنى ئیسرائیلدا هەل بەكەوى ، زۆریان پى ناخۆش بوو كە لە ناو ئەمرەبدا هەل كەوت . لەبەر ئەوهی ئەوان بە تەمابوون لە سایەى ئەم پێغەمبەرەدا دەسەلات پەیدا بكەن و ، بەسەر ئەموو دنیادا سەر بكەون ، چونكە لەناو كتیبەكانیاندا بەلئینی سەركەوتنى درا بوو ..

خۆ ئەگەر بەنى ئیسرائیل بە پى ئەو بەلئینە ئەنگاریان هەل گرتبایە كە ئەوه و پىش بە خوای پەرەردگاریان دابوو ، كە بریتیی بوو لە كۆمەكیی و

پشتیوانییی کردن له دوا پیغهمبهر ، نهوا همموو ناوات و خواستیکیان نههاته دیی و ، سدره‌رزیی دنیا و قیامه‌تیان ده‌ست‌گیر نه‌بوو ، چونکه نیسلام دینی چینیک ، یان کۆمه‌لیک ، یان گه‌لیک نه‌بوو ، به‌لکو دینی تیکرای سهرزه‌وییه ، بۆیه همموو کەس و کۆمه‌لیک له سایه‌ی دا نه‌حه‌سیته‌وه و ، به همموو ناواتیکی دنیا و قیامه‌تی نه‌گات ..

به‌لام جووله‌که نه‌وه‌نده خۆپه‌رست و دنیاپه‌رست و پوول‌په‌رست بوون و ، نه‌وه‌نده‌ش خۆیان له مرۆفه‌کان به به‌رزتر نه‌گرت و ، نه‌وه‌نده‌ش دل‌په‌ق و بی‌سۆز و بی‌ویژدان بوون ، کهوتنه ره‌خه‌گرتن له خوای به ده‌سه‌لات .. نار‌ه‌زایی‌یان له قه‌ده‌ری خوایی ده‌رپیی که بۆج پیغهمبهری ناخزه‌مانی له‌وان هه‌ل نه‌بژارد ؟ پاشان ده‌ستیان دایه دژایه‌تی قورئان و شوین‌که‌وتوانی .. به تایبه‌ت حویه‌یی کورپی ته‌خه‌تب و نه‌بویاسیری برای هه‌ولیان نه‌دا خه‌لک له نیسلام دوور بجه‌نه‌وه ، تا نه‌وه‌بوو قورئانی پیروز هات و نه‌و حاله‌ته‌ی نه‌وانی ده‌رخست :

﴿ وَذَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَأَعْفُوا وَأَصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ (البقرة : ۱۰۹) . ۲۸۷

۲۸۷ السيرة النبوية لأبي شهبة : ۲ / ۳۹ - ۴۸ ، والرحيق المختوم : ۱۸۰ ، و مكاند يهودية عبر التاريخ للميداني : ۲۱ - ۴۶ .

به شی نۆزدههههه ژیانی مه‌دینه

هه‌ر که موسلمانه‌کان له مه‌دینه دامه‌زران ، خوای گه‌وره به سۆز و شه‌فه‌قه‌تی خۆی کارێکی یه‌کجار گه‌وره و به‌ نرخێ خسته دلی پیغه‌مبه‌ری نازیزه‌وه ﷺ ، تا بۆ به‌رژه‌وه‌ندیی موسلمانه‌کان نه‌نجامی بدات .. نه‌و کاره‌ نه‌وپه‌ری نه‌خشه‌جوانیی و بیرتیژی و راجوایی پیغه‌مبه‌ری خوای ﷺ ده‌رته‌خست .. نه‌وه‌بوو په‌یوه‌ندیی براهه‌تی له‌ نیوان موهاجیر و نه‌نصاردا دروست کرد ، که له‌وه‌ نه‌چی دواي کۆچ کردن زۆری نه‌خایاندبێ و نه‌م براهه‌تی‌یه به‌سه‌ترابێ ، چونکه یه‌که‌ریزیی و ته‌بابی موسلمانان پتویست‌ترین کارێک بوو که بانگه‌وازی نیسلام پتیی گه‌شه‌ی نه‌کرد ، له‌ فیثل و ته‌له‌که‌ی دوژمنان ، به‌ تاییه‌ت جووله‌که و مونافیقان ، سه‌ر فراز بن .

- پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و عه‌لیی کورپی نه‌بو‌طالیب بوونه برا ..
- نه‌بو‌به‌کر و خاریجه‌ی کورپی زه‌یدیش بوونه برا ..
- عومه‌ر و عوتبانی کورپی مالیکیش بوونه برا ..
- حه‌مزه و زه‌یدی کورپی حاریشه‌ش بوونه برا ..
- حاطبی کورپی نه‌بو‌به‌ته‌عه و عوه‌یه‌یمی کورپی ساعیده‌ش بوونه برا ..
- عه‌بدو‌رپه‌همانی کورپی عه‌وف و سه‌عدی کورپی ره‌بیعیش بوونه برا ..
- عه‌بدو‌للای کورپی مه‌سه‌عوود و موعاذی کورپی جه‌به‌ل‌یش بوونه برا ..
- موصعه‌بی کورپی عومه‌یر و نه‌بو‌نه‌ییووبی نه‌نصاریش بوونه برا ..
- نه‌بو‌حوذه‌یفه‌ی کورپی عوتبه و عه‌به‌ادی کورپی بیش‌ریش بوونه برا ..
- بیلال و نه‌بو‌روه‌یجه‌ش بوونه برا ..^{۲۸۸}

^{۲۸۸} نه‌بو‌روه‌یجه‌ ناوی عه‌بدو‌للای کورپی عه‌بدو‌رپه‌همان بووه . نه‌گێژنه‌وه کاتی‌ک که عومه‌ر له‌ شام ناو‌نووسی موسلمانانی کرد و دیوانی دروست کرد ، له‌و کاته‌ش دا بیلال له‌ شام بوو و ، له‌وی خه‌ریکی جیهاد بوو ، عومه‌ر لیتی پرسیی : بیلال ! مووجه‌که‌ت بۆ کێ بێ دواي خۆت ؟ وتی : وام له‌گه‌ن نه‌بو‌روه‌یجه‌دا و هه‌رگیز لیتی جوێ ناوه‌وه ، نه‌ویش به‌ بۆنه‌ی نه‌و براهه‌تی‌یه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ نیوانمان دا دروستی کرد .. عومه‌ریش لیتی وه‌رگرت .

نه بوعوبه یدهی کوری جه پراح و نه بوطه لعی نه نصاریش بوونه برا ..
زوبه یری کوری عه ووام و سه له مهی کوری سه للامه ی کوری وه قش یش بوونه
برا ..

طه لعی کوری عوبه یدوللا و که عبی کوری مالیکیش بوونه برا ..
سه عیدی کوری زهید و ثوبه ی کوری که عبیش بوونه برا ..
عه مسمار و حوذه یقه ی کوری یه مانی هاوپه یانی نه وه ی عه بدولته شه لیش
بوونه برا ..

ئین سه عد ده ری بریوه که پیغه مبه ری خوا ﷺ صد کهس له هاوه لانی
کردوونه ته برای یه کتریی .. په نجا هاوه لانی موهاجیری و په نجا نه نصاریی .. دیاره
ته مه له سه ره تاوه ، تا به ره به ره هموو هاوه لانی کردوونه ته برا ، به پیی نه وه ی
که هر که سی کۆچی بۆ مه دینه نه کرد ، یان تازه موسلمان نه بوو ..
شایانی باسه که تم برایه تی یه بۆ هاوکاریی و هاوپی یه تی و کۆمه کیی و ،
میراث بردن بوو .. به لام که نیسلام به هیتر بوو حوکی میراث بردن له نیوان تم
برایانه دا نه سخ کرا و ، میراث ته نها بۆ خزمان بوو ، تمهش دوای نه وه ی که
تایه تی :

﴿ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ ﴾ (الأنفال : ۷۵) هاته خواره وه .

تم برایه تی یه که پیغه مبه ری نازیز ﷺ له نیوان موهاجیر و نه نصاردا به ریای
کرد ، کاریگه ری یه کی بی وینه ی هه بوو .. موسلمانه کان نه وپه ری یارمه تی
یه کتریان ته دا .. به تایه ت نه نصار له میژوودا غیره ت و جوامیری یه کی وه هایان
تۆمار کردووه که له میژوودا دووباره نه بۆته وه .. وا میژووی مرۆفایه تی له بهر
دهستی هه موو خاوه ن ویژدانیک دایه ، با بزانی چ کۆمه لیک نه وه ره وشته بهرزانه ی
لی وه شاهه ته وه ؟

نه وه شمان له یاد نه چی که پیش تم برایه تی یه ی مه دینه ، برایه تی یه کی تریش
له مه که دا له نیوان موسلمانه کاندا بهرپا کرا ، که به یه که م برایه تی نیسلام
نه ژمی ری تی .. مه به ست له م برایه تی یه ش نه وه بوو هر برایه ک لاوازه ، یان هه ژاره ،
یان بی که سه ، له لایدن برا ده ولته مه نده ، به هیتره ، کهس داره که یه وه چاودیری
بکری ..

ئىستەش وا چاكە بەسەر پىيى سەرنجىكى جوامىرى و نەجابه تى ئەنصار بەدەين ، خوا لە ھەموويان رازىي بى ، كە چۆن مەردانە و جوامىرانە باوەشى خۆشەويستىي و سۆز و شەفەقەتيان بۆ پىنغەمبەر و ھاوولائى كۆچ كرديوى مەككە كرده وە ، تا ھىچ كەسيان ھەست بە غەربىي و ھەژارىي و دەربەدەري نەكات ؟ ھەر كەسى بە وردىي سەرنجى رەفتارى بەرزى ئەو پياوہ نەجىبانە و ئەو شىرە ئافرەتانە بدا ، يەكجار بە لايەوہ سەير ئەبى .. بۆچ ئەمانە مرۆڤن و ھا لى پراون و ، و ھاش لى بوورده و خۆنەويستن !

بە چىي ئەمانە بەو پلە بەرزەي رەوشت و خووي بەھەشتىيان گەيشتن ، كەوا قورئانى پىرۆز باسى بەخششى يەك گرتنى دلەكانيان نەكات ، كە نەگەر پىنغەمبەرى خوا ﷺ ھەرچىي وا لە زەويى دا خەرجى بكردايە بۆ يەك گرتنى موسلمانان ، نەي ئەتوانىي دلەكانيان يەك پى بگرى ، كەچىي خوى گەورە يەكى پى گرتن ، كە ئەفەرموى :

﴿ وَالْفَبَّيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ حَمِيْعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ ﴾ (الأنفال : ۶۳) ؟

خۆ پىنغەمبەرى خوا ﷺ تەنھا چەند سەعاتىك لە تارىكىي شەودا لەگەل ئەنصاردا كۆ بوويەوہ ، ئەويش ھەندىكيان و ، لەو ماوہ كورتەدا باسى ئىسلامى بۆ كردن و بەلئىن و پەيمانى لى وەرگرتن ، ئىتر زۆر لەگەلئانا نەژيا بوو ، تا وەك موھاجىرەكان پەرورەديان بكات و ، كاتىكىش تەشريفى بردە ناويان ، سالىك كەمتر بەسەر موسلمان بوويان دا تىپەرىي بوو ، كەچىي ئەو پياوہ قارەمان و سنگ فراوانەيان لى دەرچوو ..

ھۆي پىگەيشتنى ئەم كۆمەلە رەببانىيە تەنھا فەزل و بەخششى خوى گەورەيە ، كە بەو شىوہ ناوازيە سەروماليان ئەكرده قوربانى پىنغەمبەر و رىبازەكەي و برا ئيمان دارەكانيان ..

بە شىوہيەكى بى وئىنە و ناوازيە باوہشى خۆشەويستىي و بەخىرەتنيان بۆ ئازىزە كۆچ كرديوەكان كرده وە .. ئەوئندە بە دل پاكىي و لى بووردنەوہ پىشوازييان لى ئەكردن ، ھەندى جار ، لەبەر زۆرىي ئەنصار و كەمىي مىوانەكان ، ناچار ئەبوون

پهنا بۆ قورعه بهرن ، تا میوانیان بهر بکهوی .. تا خزمه تیان بهر بکهوی .. تا
خیر و نیحسان و چاکه یان دهست بکهوی ..

ئەو کۆمەلە خواناسە لە خۆنەویستی و نیثار و ، لە سه خاوەت و ئیـبـوردهی
و ، لە سنگ فراوانیی دا ، کاری وه هیان ئی وه شایه وه ، که تا ئیستاش ، دوی
پتر له ههزار سال ، دهسته به دهسته ، چین و بهره کان ، له هه موو ناوچه یه کی
سه رزه ویی دا ، به و پهری فه خر و شانازی یه وه ، باسی لیوه نه کهن و ، به چاوی
ریزه وه سه یری ئەو مرۆفه فیداکاره خۆبه خشانه نه کهن .. کوا میژووی مرۆف شتی
وه های تیدایه ؟!

بوخاریی له سه حیحه که ی دا ، له عه بدورپه حمانی کورپی عه و فه وه نه گێرپیتسه وه
که پیغه مبه ری خوا ﷺ ئەو و سه عدی کورپی ره بیعی نه نصاریی نه کاته برا .. جا
سه عد دیت و پیشنیاری ئەوه نه کات تا مال و سامانه که ی له گه ل عه بدورپه حمان دا
بکا به دوو که رته وه و ، پییشی نه لیت : سه یر بکه بزانه هه ردوو ژنه کم کامیانت
به دلّه تا وازی ئی به ینم بۆت و ، که ماوه ی عیده ی ته واو بوو ماره ی بکه ..
عه بدورپه حمان به وه رازی نه بوو و وتی : خوای گه وره فه ر و به ره که ت بجاته مال و
مندالته وه . ته نها بازارم پیشان بده .. نه ویش بازاری پیشان دا و ،
عه بدورپه حمان دهستی به کرپن و فرۆشتن کرد ، هه تا پاره و پولی هاته مشت و ،
ئافره تیکێ نه نصاریی ماره کرد له سه رکیشی ناوکه خورمایه ک زیر . نه وه بوو
پیغه مبه ری خواش ﷺ فه رمانی به سه ردا دا که نه گه ر به سه ربړینی مه رپیکیش
بووه ، با ده عوه تیک بۆ موسلمانان بکات که فه رموی : ((اُولْمٌ وَلَوْ بِشَاةٍ)) .

به م شپوه یه سه عدی کورپی ره بیع هه نگاوێکی بی وینه ی له خۆنەویستن دا نا ..
دابسه ش کردنی مال و سامان و ژن له گه ل برای دینی دا .. هه روه ها
عه بدورپه حمانیش کاریکی پیرۆزی نه نجام دا .. پشت نه بهستن به خیر و خیرات و
یارمه تی و کۆمه کیی .. به لکو کاسپیی کردن و کارکردنی مایه ی سه ربه رزیی ..
تا خوای گه وره به ره که تی به سه ردا هه ل رپژا و ، بووه ده وله مه ندی ده وله مه ندان ،
له حکومه تی داد و یه کسانیی دا ..

نه ک ته نها سه عد ئەم سنگ فراوانی یه ی ئی بووه شپته وه ، به لکو نه نصار هه ر
هه موویان نه مه ته بیعه تیان بوو .. هه موو شه یدای دینی تازه بوون و ، ئاواتیان
نه وه بوو سه رموالیان بکه نه قوربانیی بۆ ره زامه ندیی خوا .. نه وه بوو نه نصار

هاتنه خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و وتیان : دارخورماکان له نیتوان نیه و براکامان دا دابه‌ش بکه .. بۆ ئەم داوایه‌یان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ره‌زامه‌ندی نه‌واند .. ئەمجار چوون یه‌خه‌ی کۆچ‌که‌ره‌کانیان گرت و ، وتیان : وهرن له‌ناو باخه‌کان دا کار بکه‌ن و یارمه‌تییمان بدن ، تا له به‌روبووم دا هاوبه‌ش بین .. تا به‌ره‌می باخه‌کان به‌ش بکه‌ین . موهاجیره‌کانیش وتیان : ((سمعنا وأطعنا)) رواه البخاري في صحيحه . وتیان : به‌چاوان .

هه‌روه‌ها بوخاری له ئەنه‌سی کورپی مالیک‌ه‌وه خوا لێی رازی بی ریوایه‌تی‌کردوه و وتووێه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوا ی له ئەنصار کرد تا ناوچه‌ی به‌حه‌رین‌یان بۆ بر بدات . وتیان : شتی وه‌ها ناکه‌ین ، هه‌تا نه‌وه‌نده‌ش بۆ برا موهاجیره‌کانمان پر نه‌ده‌یت . فه‌رمووی : ((إما لا ، فاصبروا حتی تلقوني ، إنه سيصيكم بعدي أثره)) . فه‌رمووی : نه‌گه‌ر ئەمه‌ قبوول ناکه‌ن ، ئەوا ئارام بگه‌رن هه‌تا له قیامه‌ت دا پیم نه‌گه‌نه‌وه ، چونکه‌ دوا ی خۆم تووشی که‌سانێکی هه‌ل په‌رست و چاوچنۆک نه‌بن ..

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ بردانی ناوچه‌ی به‌حه‌رین بۆ ئەنصار ئەه‌ویست هه‌ندی پاداشتی نه‌و خزمه‌ت و چاکه‌ و دل‌دانه‌وه و جێ‌کردنه‌وه‌یه‌ی ئەنصار بداته‌وه که به‌رامبه‌ر به‌ خۆی و به‌ هاوه‌له‌ موهاجیره‌کان کردیان ، که‌چی ئەنصار به‌رزتر له‌وه بیران نه‌کرده‌وه و ، بریاریان دا کاره‌که‌یان تیکه‌ل به‌ هیچ به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌کی دنیایی نه‌که‌ن و ، به‌ پاک و پوخته‌یی بۆ ره‌زامه‌ندی خوا بیت و ، چاوه‌پروانی هیچ پاداشتی‌کیش نه‌که‌ن ..

هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی خۆنه‌ویستی ئەنصار با سه‌رنجێکی ئەم هه‌لۆیسته به‌رزه‌شیان بده‌ین : عه‌بدو‌للای کورپی عه‌بباس خوا لێیان رازی بی ته‌گه‌رپه‌ته‌وه و نه‌لیت : رۆژی تیک شکانی جووله‌که‌ی نه‌ضیر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ ئەنصاری فه‌رموو : ((إن شئتم قسمتتم للمهاجرين من أموالكم ودياركم ، وتشاركونهم في هذه الغنيمة ، وإن شئتم كانت لكم أموالكم ودياركم ولم تُقسّم لكم شيئاً من الغنيمة)) . فه‌رمووی : نه‌گه‌ر پیتان خۆش بی له مال و سامانتان به‌شی موهاجیره‌کان ته‌ده‌ین و ، تیه‌وش له‌م ده‌ست که‌وتی جه‌نگه‌دا له‌گه‌لیان به‌شدار نه‌بن .. نه‌گه‌ر پیتان خۆش بی مال و سامانی خۆتان بۆ خۆتان و ، له‌ ده‌ست که‌وتی جه‌نگ به‌شتان ناده‌ین . ئەنصار

دیسان به بهر زتر بیریان کرده وه و وتیان : به لکو مال و سامانه که مان له گه لیان بهش نه کهین و ، دست که و ته کهش نه دهین به وان !!
به لی ، نه مانه مه لائیکهت بوون له بهرگی مرؤفدا ..

جا با شاره زایانی میژوو بین و نموونه یه کی تری ته م هه لوتیسته بهر زانه ی میژووی نیسلامان نیشان بدهن ، تا بزاین چ دینیک بهر ی وه ها بهر یز و خو نه ویستی پی گه یاندووه ؟ خو نه گهر سهرنجی میژووی دور و در یژی مرؤفایه تی به دهین نه بینین چیی زولم و سته م له مرؤف کراوه و ، چیی مافی بنه رپه تی مرؤف پی شیل کراوه ، هو ی ههر هه مووی نه گهر یته وه بو نه نانیهت .. بو خو خوش ویست .. بو ماده په رستی .. بو پله و پایه دهست خست .. بو خو ویستی دنیا .. بو توله سندن و ، ژیر بار کردنی مرؤفه به سته زمانه کان ، تا که سانیک ی زور و زه بنده رهنج بدهن و عاره ق بر یژن و ، چینیک ی سته م کاری خوین م بی خون ..
به لی ، نه نصار نه وه بنده بهر یز و خو نه ویست بوون .. نه وه بنده سه خیی و خزمهت گوزار بوون ، بوونه خو شه ویستی خوا .. به راده یه که که نایه تی قورشان بینه خواره وه و ستایشی نه وان بکه ن و تا روژی قیامهت موسلمانان له پایه ی بهر زیان ناگادار بن .. نه وه تا قورشان نه فهر مو ی :

﴿ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ (الحشر : ۹)

به لای پیغه مبهری خوایشه وه ﷺ نه نصار زور بهر یز بوون ، بو یه نه ی فهر موو :
« لولا الهجرة لكنت امرأة من الأنصار » .

نه ی فهر موو : نه گهر له بهر پاداشتی کۆچ کردن نه بوایه خو م به پیاویک له نه نصار نه ژمارد . هه تا خو شو ویستی نه نصاری به نیشانه ی تیمان و ، رق لی بوونیشیانی به نیشانه ی نیفاق نه ژمارد که نه ی فهر موو :
« آية الإيمان حب الأنصار وآية النفاق بغض الأنصار » .

ههروه ها دهری ته برپی که تیمان دار نه نصاری خو شو نه وین و ، مونا فیکیش رقی لی یان نه بیته وه . جا هه رکه سی نه وان ی خو شو بو ی ، نه وا خواش نه وه که سه ی

خۆش ئەوێت و ، هەر کەسێش رقی لی یان بیّت ئەوا خواش رقی لەو کەسە ئەبیّت ،
کە ئەی فەرموو :

((الأنصار لا یجبهم إلا مؤمن ، ولا یبغضهم إلا منافق ، فمن أحبهم أحب الله ،
ومن أبغضهم أبغضه الله)) .

هەر وەها پێغه‌مبەری خوا ﷺ نامۆژگاریی موسلمانانی کرد تا بە چاکە لە گەڵ
ئەنصاردا هەلس و کەوت بکەن .

ئەنەسی کۆری مالیک خوا لیتی رازی بی ئە گێڕیتسەو و ئەلی : ئەبویە کر و
عەبباس خوا لیتی رازی بی بە لای کۆرێکی ئەنصاردا تی پەڕین ئەبینن ئەگرین .
ئەبویە کر فەرموی : بۆ ئەگرین ؟ وتیان : بێرمان لە دانێشتنمان کردەو لە کۆری
پێغه‌مبەردا ﷺ . ئەبویە کر چوو خزمەتی پێغه‌مبەر ﷺ و لە هەوالە کە ناگاداری
کرد . ئەلیت : پێغه‌مبەر ﷺ بە قوماشیک سەری بەستبوو و ، هاتە دەرەو و ،
سەرکەوتە سەر مینبەر ، کە دوای ئەو جارە ئیتر سەرنە کەوتەو سەری . (دیارە
ئەمە لەو نەخۆشی یەدا بوو کە پێی کۆچی دوایی کردوو) . سوپاس و ستایشی
خوای کرد پاشان فەرموی : ((أوصیکم بالأنصار فإنهم کرشي وعیتي ، وقد قضاوا
الذي علیهم ، وبقي الذي لهم ، فأقبلوا من محسنهم وتجاوزوا عن مسیئهم)) . رواه
البخاري .

نامۆژگاریی کردن کە لە گەڵ ئەنصاردا چاک بن ، چونکە بە جەرگ و هەناوی
خۆی لە قەلە میان ئەدا و ئەرکی سەر شانی خۆیان بە جی هیناوه ، بەلام هیشتا
پاداشتیان نە دراو ئەو . جا با موسلمانان چاکە کاریان وەربگرن و
چارپۆشیش لە خراب کاریان بکەن ..

ئەمە دەرەدق بە ئەوس و خەزەرەج کە عەرەبی مه‌دینه بوون و ، موسلمانیش
بووبوون .

هەر وەها بەرامبەر بە جوولە کە مه‌دینه کاریکی یە کجار مه‌زنی ئەنجام دا ..
ئەو بوو دۆستایەتی لە گەڵ کردن .. ریزی لی گرتن .. پەیمانی دۆستانە لە گەڵ
بەستن تا بە هەردوو لایانەو پارێزگاریی لە مه‌دینه بکەن و ، نەهیلن هیچ کەس
دەست درێژی بکاتە سەریان .. ریزی لە خۆیان و دینیان گرت .. لە سەر و مالیان
بی خەمی کردن ، وە کە لە بەلگە نامە کە مه‌دینه دا دەر ئەو کەوێت .. بەلام جوولە کە
کۆمەلێک نەبوون کە بە پیتی خۆیان خەریکی خواپەرستی بن ، بەلکو کۆمەلێکی

دنیایی ههله په‌رست و به‌رژه‌وه‌ندیی په‌رست بوون .. هه‌موو لی‌هاتن و زیره‌کی‌یه‌کی خۆیان بۆ پوول کۆکردنه‌وه به‌کار نه‌هینا .. هه‌ولیان نه‌دا به‌بازرگانیی پاره و پوولیککی زۆر ده‌ست بڅهن .. چیی پاره و پوولیان هه‌بوو نه‌یان دا به‌عه‌ره‌به‌کان به‌سو .. به‌مه‌پاره‌یه‌کی زۆریان له‌وه‌که‌ته‌کیشایه‌وه .. پاره‌یان به‌سو نه‌دا به‌سه‌رۆک خینله‌کان و نه‌وانیش له‌شتی هیچ و پووج دا خه‌رجیان نه‌کرد ، خۆ نه‌گه‌ر پاره‌که‌نامه‌ده‌بوایه‌ته‌وا زه‌ویی و زار و باخ و باختیان به‌ره‌هن وه‌رته‌گرت و ، دوا‌ی چهند سالتیک نه‌بوونه‌موولکی جووله‌که ..

له‌لایه‌کی تهره‌وه‌جووله‌که‌خاوه‌ن فی‌ل و ته‌له‌که‌بوون .. خراب‌کار و نیازپیس بوون .. خه‌زیان له‌وه‌بوو دژایه‌تی و ناکوکیی بڅهنه‌نیوان تیره‌عه‌ره‌به‌کانه‌وه .. هه‌ر تیره‌یه‌که‌له‌جووله‌که‌خۆی به‌هاوپه‌یمان و پال‌پشتی چهند تیره‌یه‌کیان له‌قه‌له‌م نه‌دا ، به‌لام له‌راستی‌دا یاری‌یان پی‌نه‌کردن و ، به‌جه‌نگیان نه‌دان .. له‌کاتی جه‌نگ و هه‌راش‌دا به‌سو قه‌رزیان نه‌دان ، تا توانای کوشتاری یه‌کتریان زۆرتر بی و ، له‌هه‌مان کاتیش‌دا بن به‌ژیر قه‌رزوه‌وه و ، له‌نه‌جمای زیادکردنی قه‌رزه‌که‌ش‌دا مال و سامانیان لی‌بستین و ، له‌لایه‌کی تریشه‌وه تا خۆیان سه‌لامه‌ت بن و که‌س جه‌نگیان پی‌نه‌فرۆشی و به‌سو سامانیکی زۆر پیکه‌وه‌بنین ..

له‌مه‌دینه‌دا ، له‌پال‌نه‌وس و خه‌زره‌ج‌دا سی‌تیره‌ی جووله‌که‌نه‌ژبان :

۱ - نه‌وه‌ی قه‌ینوقاع ، که‌هاوپه‌یمانی خه‌زره‌ج بوون و ، خانوو و به‌ره‌یان له‌ناو شاردا بو ..

۲ - نه‌وه‌ی نه‌ضیر .

۳ - نه‌وه‌ی قوره‌یظه ، نه‌م دوانه‌ش هاوپه‌یمانی نه‌وس بوون و خانوو و به‌ره‌یان له‌ده‌وری مه‌دینه‌دا بو .

نه‌م سی‌تیره‌یه‌هه‌میشه‌ناگری جه‌نگی نیوان نه‌وس و خه‌زره‌جیان خۆش نه‌کرد ، هه‌تا نه‌وانیش له‌گه‌ل‌هاوپه‌یمانی خۆیان‌دا به‌شداریی جه‌نگی بو‌عاشیان کردوه .

هه‌ر له‌یه‌که‌م رۆژه‌وه‌که‌ئیسلام هاته‌مه‌دینه ، جووله‌که‌خۆیان بۆ دژایه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری چاوه‌پروان کراو یه‌که‌لایی کردوه ، چونکه‌له‌گه‌ل‌به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌وان‌دا نه‌ته‌گونجا ..

ئەوان خۆيان وەها ئامادە کردبوو بىنە خواهنى دورگە .. بەوہى كە ھۆز و تيرە عەرەبەكان بە جەنگ بىسنن و ، خۆيان سامان كۆ بکەنەوہ .. كاتىكىش پىغەمبەرى ئاخزەمان ئاشكرا بوو ، خىرا خۆيان شوينى بکەون و ، ھەموو دورگە داگير بکەن و لە دانىشتوانى پاكى بکەنەوہ ..

بەلام كە دىيان وا دوا پىغەمبەر لە خۆيان ھەلنەكەوت ، بەلكو لە ناو عەرەبەكاندا ھەل كەوت و ، خۆيان شوينى نەكەوتن ، بەلكو ئەوس و خەزرەج پىشيان كەوتن ، ئىتر كەوتنە بىر كەردەونەيەكى تر .. چونكە ئەوہى ئەوان بە تەماى نەبوون و ، حىسابيان بۆ نەكردبوو ، وا يەخەى پى گرتن ..

ئەم دىنە تازەيە عەرەبەكان شوينى كەوتوون و ، تيرەكان يەك پى نەگرى و ، دوژمنايەتتى چەند سالىەيان ريشەكەن ئەكات و ، ھەموو رەوشتىكى چاكيان لەناودا بلاو ئەكاتەوہ و ، ھەرچى رەفتارىكى خراب و ناشيرىن ھەيە لىيان دور ئەخاتەوہ و ، فىرى ھەللاڭ خۆزى و ، كۆكردنەوہى سامانى پاك و خاوينيان ئەكات و ، ئەو كاتە ئوممەتتىكى بە ھىزى وەھايان لى دەرنەچى ، كە نەك بە جوولەكە لە ناو نابرىن بەلكو ھىچ ھىزىكى سەرزەويش چاريان ناكات ..

كە تيرە و ھۆزە عەرەبەكان بەم ھالە گەيشتن ، ئەوا بىرىك لەو ھەموو سستەمە ئەكەنەوہ كە پىش موسلمان بوونيان جوولەكە لەوانى سادەى كردووە .. ئەوانى بە جەنگ داوہ و ، لىيان كوزراوہ و ، سامانىكى زورىان خەرج كردووە و ، مال و سامان و باخ و باخاتىكى زورىان جوولەكە لە برى قەرز و سوو بردوويەتى .. خۆ ئەگەر ئىسلام نەھاتبايە و ، لەو سستەم و پىلانە ژەھراوى يانە رزگارى نەكردبانايە ، ريشەيان دەرنەھات و ، بە خۆشيان نەئەزانى .. كە تيرە و ھۆزە عەرەبەكان ئەمەيان زانى و ، ئەو دەسەلاتەشيان ھەبوو ئەوا تۆلەى خۆيان لە جوولەكە ئەكەنەوہ و ، چى سەررەوت و سامان و مولكيان زەوت كردووە لىيان ئەسپنەوہ ..

لەبەر ئەمانە ھەر لەيەكەم رۆژدوہ جوولەكە برىارى دژايەتتى ئىسلاميان دا ئەگەر چى ئاشكرايان نەئەكرد ، وەك خاترە صفىەى دايكى ئيمان داران باسى ھەلوئىستى باوكى و مامەى بۆمان گىرايەوہ و ، وەك ئەو ھەلوئىستەشيان كە لە كاتى موسلمان بوونى عەبدوئلاڭى كورى سەلامدا نواندىان ..

بهلام له گهڻ هه موو ته مانهش دا پيڻغه مبهري خوا ﷺ به پيڻي ٿو بهرنامه يه
 كه خوي گه وړه بوي دارپڙا بوو برپاري دا ٿو په پري نهرم و نياني و سازبي له گهڻ
 جووله كه دا بنويڻي .. پيڻي خوش بوو ناوچه كه له ناسايش و هيمنى دا بڙيي و ،
 هه موو كه سيڪيش به دلي خوي بهرنامه ي ژياني خوي هه ل بڙيڙي و ، دهست
 دريڙيي نه ڪري ته سهر مافي هيچ كهس ..

بؤ ٿه مه پيڻغه مبهري خوا ﷺ په پيمان نامه يه ڪي نووسبي تا مافي هه موو لايه ڪ
 پاريزراو بيت كه بهم شيوه بوو :

((بسم الله الرحمن الرحيم . هذا كتاب من محمد النبي الأمي بين المؤمنين والمسلمين
 من قریش و يثرب ، و من تبعهم فلحق بهم ، و جاهد معهم ، أ هم أمة واحدة من دون
 الناس)^{۲۸۹} : المهاجرون من قریش على ربعته م يتعاقلون بينهم ، وهم يقدون عانيهم
 بالمعروف والقسط، و بنو عوف على ربعته م يتعاقلون معاقلمهم الأولى ، و كل طائفة
 تفدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين ، ثم ذكر كل بطن من بطون الأنصار
 و أهل كل دار :

بني ساعدة ، و بني جشم ، و بني النجار ، و بني عمرو بن عوف ، و بني النبيست^{۲۹۰}
 ... إلى أن قال :

وإن المؤمنين لا يتركون مفرحاً بينهم أن يعطوه بالمعروف في فداء و عقل^{۲۹۱} ، و لا
 يخالف مؤمن مؤمن مولى مؤمن دونه ، و أن المؤمنين المتقين على من بغى منهم ، أو ابتغى
 دسيعة ظلم أو إثم أو عدوان ، أو فساد بين المؤمنين ، و أن أيديهم عليه جميعهم ،
 و لو كان ولد أحدهم^{۲۹۲} ، و لا يقتل مؤمن مؤمناً في كافر ، و لا ينصر كافرأ على مؤمن

^{۲۸۹} ٿيمان داران و موسلمانان قورپيش و يه شريب و ٽهوش كه هاتو ته ريزيانه وه و له گه ٿيان جيهاد بڪات ،
 يه ڪ ٿوممتن ..

^{۲۹۰} يه ڪ به يه هه موو هؤزه ڪاني ناو بردن كه هه ر يه ڪه بيان خوڙين و فيديه ي ڪهس و ڪاري خوڙيان ٿه دهن ..
^{۲۹۱} هه روهها ٿيمان داران دهست بهرداري ڪه سيڪ نابين ڪه بووه به ڙيڙ قهرزه وه و مال و مندالتيڪي به سهردا
 ڪه وتوهه ، به لڪو به شيوه يه ڪي چاڪ بؤ فيديه و بؤ خوڙين يارمه تبي ٿه دهن .

^{۲۹۲} هه روهها ٿيمان داره خاوهن ته قواڪان دڙي هه ڪه سي ٽهوه ست ڪه دهست دريڙي يان بڪاته سهر ، يان سته م و
 تاوان و دڙايه تبي يان بهرام بهر بڪات ، يان نيوان ٿيمان داران تتيڪ بدات .. هه موو ٿيمان داران دڙي ٽهوه ڪهسه
 ٽهوه ست ، ٽهوه رچبي ڪوپي يه ڪي له ٿيمان داران بي .

۲۹۳ ، وأن ذمة الله واحدة يجير عليهم أدناهم ، وأن المؤمنين بعضهم موالي بعض دون الناس .. ۲۹۴

وأنه من تبعنا من يهود فإن له النصر والأسوة غير مظلومين ، ولا متناصر عليهم ، وأن سلم المؤمنين واحدة ، لا يسالم مؤمن دون مؤمن في قتال في سبيل الله إلا على سواء وعدل بينهم ، وأن كل غازية غزت معنا يعقب بعضها بعضاً ، وأن المؤمنين يبوء بعضهم بعضاً بما نال دماءهم في سبيل الله ، وأن المؤمنين المتقين على أحسن هدى وأقومه . ۲۹۵

وأنه لا يجير مشرك مאלاً لقريش ولا نفساً ، ولا يحول دونه على مؤمن ، وأنه من اعتبط مؤمناً قتلاً عن بينة فإنه قود به إلا أن يرضى ولي المقتول ، وأن المؤمنين عليه كافة ، ولا يحل إلا قيام عليه . ۲۹۶

وأنه لا يحل لمؤمن أقر بما في هذه الصحيفة ، وآمن بالله واليوم الآخر أن ينصر محدثاً ولا يؤويه ، وأن من نصره أو آواه فإن عليه لعنة الله وغضبه يوم القيامة ، ولا يؤخذ منه صرف ولا عدل ، وأنكم مهما اختلفتم فيه من شيء فإن مرده إلى الله عز وجل ، وإلى محمد ﷺ . ۲۹۷

وأن اليهود يتفوقون مع المؤمنين ما داموا محاربين ، وأن يهود بني عوف أمة مع المؤمنين . لليهود دينهم ، وللمسلمين دينهم ومواليهم وأنفسهم إلا من ظلم وأثم فإنه لا يوتغ إلا نفسه وأهل بيته . وأن لليهود بني النجار وبني الحارث ، وبني ساعدة ، وبني جشم ، وبني الأوس ، وبني ثعلبة ، وجفنة ، وبني الشطيبة مثل ما لليهود بني عوف ،

۲۹۳ نیمان دارتیک لہسہر کافرئک نابیت نیمان دارتیک بکوڑیتہوہ .. ہہروہا پشت گیری کافرئک ناکات دژی نیمان دارتیک .

۲۹۴ بچووکرتین نیمان دار بژی ہدیہ پەنای ہەر کەسی بدات ، نیمان داران لہ نیران خویان دا پشت و کەسی بەکترن .

۲۹۵ ہەر جوولہ کەدیہ کیش شوین ئەم بەیمان نامەدیہ بکەوتیت و لہگەل مۆسلمانان دا بە پاکیی ہەلس و کەوت بکات ، ئەوا کۆمەکیی ئەکرتیت و ، ستەمی لئ ناکرئ و ، پشت گیری لہ دوژمنی ناکرئ . ہەرکەشیش یارمەتی مۆسلمانان بدات خزمەتی ئەویش لہ بەرچاو ئەبیت ..

۲۹۶ بەلام ہییچ موشریکینک بژی نیہ پەنای سەر و مائی ہییچ قورہیشی بەک بدات ، یان لہ نیمان دارتیک بی یاریزیت . ہەر کەشیش نیمان دارتیک بکوڑئ ئەوا ئەکوڑیتہوہ ، مەگەر وەلیی کوزراوہ کە رازی بکرئ و ہەموو نیمان دارانیش بە جارئک دا دژی ئەوەست ..

۲۹۷ ہەر نیمان دارتیک کە دانئ بەم بەیمان نامەیدا نابئ و نیمانئ بە خوا و بە قیامەت ہینا بی ، بژی حەلال نیہ جئی تاوان بارئک بکاتەوہ ، یان پشت گیری لئ بکات . خو ہەر کەسی جئی بکاتەوہ یان پشت گیری لئ بکا ، ئەوا ئەکوڑیتہ بەر لەعەنت و غەزەبی خورای گەورہ و ، نہ تەویہ و نہ فیدیہ شی لئ وەرناگیرین و ، ہەر ناجزی رہ کیش کەوتە نیران مۆسلمانان پیوستە بی گێرئەوہ بۆ لای خوا و پیغەمبەرە کەمی ﷺ .

سووکایه تیی کردن به موسلمانان ، تا شهو بوو موسلمانان لیان هاتنه دست و زه لیلی دنیا و قیامه تیان کردن ..

ئهم نه خشه جوانه پر حیکمه تهی پیغه مبهری خوا ﷺ بووه هوی بهرپابوونی کۆمه لگهی ئیسلامی ریک و پیک ، تا له ژیر دهستی ئازیزدا فیتری برابیه تیی و ، دۆستایه تیی و ، چاوپۆشیی و ، به خشین و ، خواپهرستی بن .. پیاوئیک پرسپاری کرد : چ کرده وهیه کی ئیسلام چاکه ؟ فهرمووی :

((تطعم الطعام ، وتقريء السلام علی من عرفت ومن لم تعرف)) .^{۳۰۱}

فهرمووی : خۆراک به خشین و ، سه لام کردن له وهی ئهی ناسیت و ، له وهش که نای ناسیت .

عه بدوللای کوری سه لامیش ئهی وت : کاتیئک که پیغه مبهری خوا ﷺ هاته مه دینه هاتم بۆ لای ، که سه رنجی دهم و چاویم گرت ، زانیم ئهو دهم و چاوهی ئهو له دهم و چاوی پیاری درۆزن ناکات . یه کهم قسهی فهرمووی :

((يا أيها الناس ! أفشوا السلام ، وأطعموا الطعام ، وصلوا الأرحام ، وصلوا بالليل والناس نيام ، تدخلوا الجنة بسلام)) .^{۳۰۲} ئهی فهرموو : خه لکینه ! سه لام و ناشتی پیه خشان بکه و ، خۆراک ببه خشن و ، سیلهی رهحم به جی بهینن و ، به شهودا ، کاتیئک که خه لکیی خه وتوووه نوژ به جی بهینن ، به بی وهی نه چنه به هه شته وه .

ههروه ها ئامۆژگاری ته کردن له گه ل دراوسی کانیا دا چاک بن ، چونکه هه ر کهس دراوسی که ی لیئ ته مین نه بی ، ناچیتته به هه شته وه ، که ئهی فهرموو :

((لا يدخل الجنة من لا یأمن جارد بوائقه)) .^{۳۰۳}

ناونیشانی موسلمانانی راسته قینهی هه ل ته دا که بریتی یه له سه لامه تیی موسلمانان له زمان و دهستی ، که ئهی فهرموو :

((المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) .^{۳۰۴}

ئامۆژگاری ئیمان دارانیسی ته کرد تا شهوی بۆ خۆیان پیان خۆشه ، با بۆ خوشک و برای ئیمان داریشیان پیان خۆش بی ، تا ببنه خاوهنی ئیمانی کامل ، که ئهی فهرموو : ((لا یؤمن أحدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه)) .^{۳۰۵}

^{۳۰۱} صحیح البخاری : ۶ / ۱ ، ۹ .

^{۳۰۲} رواه الترمذی وابن ماجه والدارمی . مشکاة المصابیح : ۱ / ۱۶۸ .

^{۳۰۳} رواه مسلم ، مشکاة المصابیح : ۲ / ۴۲۲ .

^{۳۰۴} صحیح البخاری : ۶ / ۱ .

ده‌ریاره‌ی یه‌ك پارچه‌یی تیمان‌دارانی‌ش ده‌ری ته‌په‌رێ كه تیمان‌داران وه‌ك لاشه‌یه‌ك وه‌هان كه هه‌ر به‌شێكی ئێش ب‌كات ، هه‌موو به‌شه‌كانی ته‌ریش ئێش ته‌كه‌ن كه ته‌فه‌رموی :

« المؤمنون کرجل واحد إن اشتكى عينه اشتكى كله ، وإن اشتكى رأسه اشتكى كله » .^{۳۰۶}

هه‌روه‌ها تیمان‌داران به‌ بینایه‌ك له‌ قه‌له‌م ته‌دات كه هه‌ر خه‌شته‌ی ته‌ندامه‌یه‌كی كۆمه‌له‌كه‌یان بێت و به‌ تونده‌یی پالیا‌ن به‌ یه‌كه‌وه‌ دا‌یبه‌ت كه ته‌فه‌رموی : « المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً » .^{۳۰۷}

هه‌روه‌ها له‌ ر‌ق‌وقین و هه‌سه‌ودیی و په‌شت‌له‌یه‌ك هه‌له‌كردن و لێك‌دا‌به‌ران دووره‌په‌رتیزی‌یان ته‌ك‌ات كه ته‌فه‌رموی : « لا تبغضوا ، ولا تحاسدوا ، ولا تدابروا ، وكونوا عباد الله إخواناً ، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاثة أيام » .^{۳۰۸}

هه‌روه‌ها موس‌لمانان بۆ هه‌ری‌كاری و یاره‌تی یه‌كه‌تر هه‌له‌ نه‌ی كه ته‌فه‌رموی : « المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يُسلمه ، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ، ومن فرج عن مسلم كربةً فرج الله عنه كربةً من كربات يوم القيامة ، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة » .^{۳۰۹}

سۆز و به‌زه‌یی له‌ د‌ل‌ی موس‌لمانان دا ته‌په‌رتینی به‌ هیوای ده‌ست خه‌ستنی سۆز و به‌زه‌یی خواوه‌، كه ته‌فه‌رموی : « إرحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء » .^{۳۱۰}

خه‌م‌خواردنی خه‌له‌کی ته‌رو د‌له‌سۆزێ بۆ نه‌ده‌می یه‌كان ، به‌ تاییه‌ت بۆ دراوسی ، ره‌ه‌شته‌ی به‌رزه ، بۆیه تیمان‌دار نه‌وه‌ نیه‌ كه خۆی ته‌یر بێ و ب‌راکه‌ی له‌ پالیا برسیی و تاتاج بێ : « ليس المؤمن بالذي يشبع وجارُهُ جائعٌ إلى جانبه » .^{۳۱۱}

به‌ هه‌زاره‌ها فه‌رموده‌ی شه‌ریف ، دوا به‌ دوا‌ی ئایه‌ته‌ په‌رۆزه‌کانی قورئان ، نامۆزگاری تیمان‌دارانیان ته‌کرد ، تا نه‌و كۆمه‌له‌ نایابه‌ و ، نه‌و شارسته‌نیه‌ته‌

^{۳۰۵} صحیح البخاری : ۱ / ۶ .

^{۳۰۶} رواه مسلم ، مشكاة المصابيح : ۲ / ۴۲۲ .

^{۳۰۷} متفق عليه ، مشكاة المصابيح : ۲ / ۴۲۲ ، صحیح البخاری : ۲ / ۸۹۰ .

^{۳۰۸} صحیح البخاری : ۲ / ۸۹۶ .

^{۳۰۹} متفق عليه مشكاة المصابيح : ۲ / ۴۲۲ .

^{۳۱۰} سنن أبي داود : ۲ / ۳۳۵ ، جامع الترمذي : ۲ / ۱۴ .

^{۳۱۱} رواه البيهقي في شعب الأيمان ، مشكاة المصابيح : ۲ / ۴۲۴ .

مهزنه بئۆینهیه له میژوودا هاتنه کایهوه و چەندین ملیار مرۆفی چاک ویست پئۆ گەیشتن و تا ئیستاش ئەو هەلمەتە چاکەخوازییە هەر بەردەوامە و ، دەستە بە دەستە مرۆفەکان هیدایەت وەرئەگرن و ، دینە سەر رییازی نازیز و ، دەست لە هەموو خراپەیکە هەڵ نەگرن و ، هەموو توانا ولی هاتنیکیشیان بۆ خزمەتی مرۆفایەتی نەخەنە کار ..

ئەو بوو له مانگی شهووالی سالی یه کهمی کۆچی دا پیغمبەری خوا ﷺ عایشەیی هاوسەری گواستەوه ، که لهوهوپیش و له تەمەنی شەش تا حەوت سالیی دا خوایینی له باوکی کرد و ، کاتیکیش که گواستیهوه نۆ سالان بوو .. شایانی باسە که لەناو هاوسەرانی پیغمبەردا ﷺ تەنها عایشە کچ بووه و ، پیش داواکردنی ، جیبریل سەلامی لئۆ بئۆ ، لەسەر پارچە ناوریشمیککی صەوز وینەیی عایشەیی پیشان داوه ..

بوخاریی بە سەنەدی خۆی له صحیحەکهی دا له عایشەوه ریوایەتی کردووه که پیغمبەر ﷺ پئۆی فەرمووه : ((أُرَيْتُكَ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ ، إِذَا رَجَلَ يَحْمَلُكَ فِي سَرَقَةٍ مِنْ حَرِيرٍ فَيَقُولُ : هَذِهِ أَمْرَاتُكَ ، فَأَكْشِفُهَا فَإِذَا هِيَ أَنْتَ ، فَأَقُولُ : إِنْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يَمْضِهِ)) . پئۆی فەرموو : له خەوم دا دوو جار تۆیان پیشان دام . پیاویتک لەناو پارچەیکە ناوریشم دا تۆی هەڵ گرتبوو و ئەیوت : ئەمە هاوسەرەکهتە . منیش که سەرم هەڵ ئەدایتەوه ، ئەبینم تۆی و ، ئەم وت : ئەگەر ئەمە لەلایەن خواوه بئۆ خۆی جئۆ بەجئۆ ئەکات .

کاتیکیش که پیغمبەر ﷺ له باوکی خوایینی کرد فەرمووی : من براتم . (واتە بۆت ناشئ) . پیغمبەر ﷺ ئەی فەرمووی : ((أَنْتَ أَخِي فِي دِينِ اللَّهِ وَكُتَابِهِ ، وَهِيَ لِي حَلَالٌ)) . رواه البخاري . فەرمووی : بەئۆ تۆ برای دینییمی ، بەلام کچەکەت بۆم حەلالە .

عایشە له خزمەت نازیزدا ، له خانەیی پیغمبەرایەتی دا پەروەردە بوو .. بۆیە جوانترین پەروەردەیی وەرگرت و ، خواوەنی بەرزترین رەوشتیش بوو .. بەو جۆرە بوو که دئۆ پیغمبەر پئۆی رازیی بئۆ ، بە شیوهیکە که له هەموو هاوسەرەکانی تری بەلایهوه خۆشەویست بوو .

عایشە نافرەتیکی ژیر و بەسەلیقە و زانا بوو .. فەرموودەیی له پیغمبەر و له باوکی و هاوئەلانی تریشەوه ریوایەت کردووه .. زۆرێک له هاوئەلان و تابییی یان

فهرموده‌یان لی وه‌رگرتوه و ، زۆرێك له حوكه شه‌رعی یه‌كان له‌وه‌وه وه‌رگیراون، به‌تایبه‌ت هه‌لس و كه‌وتی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ ماله‌وه و ، له‌گه‌ڵ هاوسه‌ره‌كانی دا .. مه‌سرووق نه‌ئیت : چاوم له‌ هاوه‌له‌ به‌سالا چووه‌كاني موحه‌مه‌د بووه‌ كه‌ ده‌رباره‌ی (فه‌رائیض - میرات به‌ش كردن) په‌رسیاریان له‌ عایشه‌ كه‌ردوه .

نه‌بوموسای نه‌شه‌ره‌یه‌ش خوا لی‌ی رازی بی نه‌ئیت : نیه‌می هاوه‌لانی موحه‌مه‌د ﷺ هه‌ر باسی‌كمان به‌لاوه‌ روون نه‌بوايه ، كه‌ په‌رسیارمان له‌ عایشه‌ نه‌كرد نه‌و به‌ چاكی نه‌ی‌زانی .

عایشه‌ نه‌وه‌نده‌ پایه‌دار بوو به‌لای پێغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ له‌ دوا نه‌خۆشی‌دا ماوه‌ی له‌ هاوسه‌ره‌كاني تری خواست تا له‌ ماوه‌ی نه‌و نه‌خۆشی‌یه‌ی‌دا له‌ مائی عایشه‌ به‌مینیته‌وه .. نه‌وه‌بوو عایشه‌ خه‌ریکی خه‌مه‌ت كه‌ردنی بوو تا كۆچی دوا‌یی كه‌رد سهری له‌سه‌ر سنگی عایشه‌ بوو . خوا لی‌ی رازی بی .

ده‌رباره‌ی شه‌رعییه‌تی بانگ‌دانیش ، نه‌وه‌بوو له‌ شه‌وی نیه‌سرا و می‌عراج‌دا ، پێش كۆچ كه‌ردن ، له‌ شه‌و و رۆژێك‌دا پێنج نوێ له‌سه‌ر تومه‌تی نیه‌سلام فه‌رز كه‌ران .. بۆ نه‌مه‌ موسلمانه‌كان نوێه‌ فه‌رزه‌كانیان به‌جی نه‌هینا ، به‌لام له‌به‌ر بارودۆخی مه‌كه‌كه‌ ، كه‌ كافه‌ره‌كان زال بوون و ، نیه‌مان داران لاواز بوون ، كه‌ نه‌نه‌كرا به‌ ناشكرا بانگی بۆ كه‌ن ، بانگیان نه‌نه‌دا ، تا نه‌وه‌بوو كۆچ بۆ مه‌دینه‌ كرا و ، موسلمانه‌كان هه‌روا نوێ‌یان نه‌كرد و بانگیان نه‌نه‌دا ..

جا كه‌ پێغه‌مبه‌ر و موسلمانه‌كان له‌ مه‌دینه‌دا له‌ خۆیان و له‌ دینه‌كه‌یان بی‌خه‌م بوون و ، كه‌سی نه‌بوو ده‌ست به‌هینیته‌ ری‌یان و ، حوكمه‌ شه‌رعی یه‌كان نه‌هاتنه‌ خواره‌وه‌ و ، پتیوست بوو نوێ به‌ ناشكرا ته‌نجام بدری ، چ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و چ موسلمانه‌كان په‌ریان له‌ چۆنیه‌تی ناگاداركه‌ردنی خه‌لكه‌كه‌ كه‌رده‌وه‌ و كه‌وتنه‌ ته‌گه‌یر و راویژ ..

بوخاریی له‌ نیه‌ین عومه‌ره‌وه‌ ریوایه‌تی كه‌ردوه‌ كه‌ وتویه : كاتیك كه‌ موسلمانه‌كان هاتنه‌ مه‌دینه‌وه‌ ، كۆنه‌بوونه‌وه‌ و كاتی نوێ‌یان دیاری نه‌كرد ، به‌لام بانگیان بۆ نه‌نه‌دا .. رۆژێکیان كه‌وتنه‌ باسی نه‌و كاره .. هه‌ندیکیان وتیان : زه‌نگیك وه‌ك زه‌نگی گاوه‌ره‌كان به‌ كار به‌ینن . هه‌ندیکی تریان وتی : كه‌ره‌نايه‌ك وه‌ك كه‌ره‌نای جووله‌كه‌ . عومه‌ریش فه‌رموی : نه‌ی بۆ پیاویك نانیترن با بۆ نوێ‌كردن بانگ بكات ؟ پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رموی : ((قم ، یا بلال ! فساد

بالصلاة)) . فەرمووی : ھەستە بیلال ! بانگ بەدە بۆ نوێژ . شایانی باسە کە ئەم بانگ دانەمی سەرھەتا بریتیوی بوو لە : ((الصلاة جامعة)) ، نەك وهك ئەم بانگەمی ئیستا .

کاتی کە موسلمانەکان لەم ھەلۆیستەدا بوون عەبدوڵلای کۆری زەیدی کۆری (عبد ربه) کەسێک ھاتە خەوی و بانگی پێی رەوان کرد .. ئەویش ھاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ھەوالتی دا . ئەویش فەرمووی : ((إنما لرؤيا حق)) . بەمە ئیقراری لە سەر بە شەرعیی بوونی ئەم بانگە کرد ، و فەرمووی : ((ألقها على بلال فإنسه أندی صوتاً منك)) . فەرمووی : بە بیلالی بلی ، با ئەو بە دەنگی بەرز بانگ بدات ، چونکە ئەو دەنگی لە دەنگی تۆ خۆش ترە ..

بەم بۆنەو پێویستە موسلمانان ھەول بەدەن ئەو دەنگی خۆش و سازگارە بانگ بدات .. ئەوانەش دەنگیان خۆش نیە خۆیان بەسەر ئەو کارەدا نەبرن ، ئەو کۆ تووشی گوناھ بێن ..

کاتێک کە بیلال بانگی ئەدا ، عومەر خوا لێیان رازیی بێ ، بە پەلە ئیزارەکی بە دواي خۆی دا رانەکیشا و ھاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ! ئەو دەنگی کە ئیستا ئەم بینم لە خەویشدا دیومە . پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : ((فليله الحمد)) .

ئەمەش ریبوایەتە کە ئیبن ئیسحاقە لەو بارەو ، کە لە عەبدوڵلای کۆری زەیدەو ئەی گێریتەو و توویە : کاتێک کە پێغەمبەری خوا ﷺ تەشریفی ھاتە مەدینەو ، بەبێ بانگ کردن ، خەلکە کە لە کاتی نوێژەکاندا ، لە دەوری کۆ ئەبوونەو ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ نیازی ئەو دەنگی کرد کە کەرەنایەک وە کەرەنای جوولە کە کە خەلکی بۆ نوێژ پێی بانگ ئەکەن ، بەکار بەیتن ، پاشان بە دلی ئەبوو . دواي ئەو فەرمانی دا زەنگیک بیتن ، تا لێی بدی و موسلمانان بۆ نوێژ ئاگادار بکری .^{۳۱۲} جا لە کاتێکدا کە موسلمانان لەم بارەدا بوون عەبدوڵلای کۆری زەیدی کۆری ئەعلەبەمی کۆری عەبدەرەبە لە خەویا بانگیان فیتر کرد .. ھاتە

^{۳۱۲} لە ھەندێ ریبوایەتی تردا ھاتوو کە موسلمانەکان ئەو شیان بە دل نابی ، چونکە موسلمانان بۆ خۆیان ئومەتێکی سەر بە خۆی خاوەن کەسایەتی تایبەتیی و ، پێویست ناکات لاسایی ھیچ کۆمەڵێکی تر بکەنەو ، بە تایبەت جوولە کە و گاوری ، کە دەست کاری بەکی سەرتاسەری دینی خاویان کردوو و ، دینیان تەنھا بۆ بەرژووەندی دنیایی ئەوێت . چونکە موسلمانان پێویستە چاوی لە ھیچ کۆمەڵێکی تر نەکەن ، بەلکو خۆیان بناغەمی شارستانی ئیسلامیی جیھانیی داریژن ..

خزمه‌تی پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و وتی : ئە‌ی پیڼغه‌مبه‌ری خوا ! ئە‌مشه‌و له‌خه‌وم‌دا پیاوی‌تک که دوو کراسی سه‌وزی له‌به‌ردا بوون به‌ لاما‌ تی‌په‌ری و زه‌نگی‌کی به‌ ده‌سته‌وه‌ بوو . منیش وتم : ئە‌ی به‌نده‌ی خوا ! ئە‌و زه‌نگه‌ ئە‌فرۆشیی ؟ وتی : جا چیی پی‌ ئە‌که‌ی ؟ وتم : خه‌لکی پی بانگ ئە‌که‌ین بۆ‌ نوێژ . وتی : ئە‌ی له‌وه‌ چاک‌ ترت‌ پیشان‌ نه‌ده‌م ؟ وتم : ئە‌وه‌ چی‌ به‌ ؟ وتی : بلیت : ((الله أكبر الله أكبر .. الله أكبر الله أكبر .. أشهد أن لا إله إلا الله .. أشهد أن محمداً رسول الله .. أشهد أن محمداً رسول الله .. حيّ على الصلاة .. حيّ على الصلاة .. حيّ على الفلاح .. حيّ على الفلاح .. الله أكبر الله أكبر .. لا إله إلا الله)) .

کاتی‌ک که ئە‌مه‌ی بۆ‌ پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ باس‌ کرد ، فه‌رموی : ((إنها لرؤيا حق إن شاء الله ، قم مع بلال ، فألقها عليه فليؤذن بها ، فإنه أندی صوتاً منك)) . فه‌رموی : إن شاء الله خه‌وی حه‌ق و راسته‌ . هه‌سته‌ له‌گه‌ل‌ بیلال‌دا برۆ‌ و ئە‌و وشانه‌ی بۆ‌ بلی‌ تا ئە‌ویش بانگیان‌ پی‌ بدا ، چونکه‌ ئە‌و ده‌نگی له‌ ده‌نگی‌ تو‌ خۆشتره‌ ..

کاتی‌ک که بیلال‌ بانگی‌ دا ، عومه‌ری کورپی‌ خه‌ط‌طاب‌ که له‌ مائی‌ خۆیان‌ بوو و گوئی‌ لی‌ بوو ، هه‌ستا و نیزاره‌که‌ی به‌ دوا‌ی‌ خۆی‌دا را‌ ئە‌کی‌شا و هاته‌ خزمه‌تی‌ پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ئە‌ی فه‌رموو : ئە‌ی پیڼغه‌مبه‌ری خوا ! به‌و‌ خوایه‌ی که تو‌ی به‌ حه‌ق‌ ره‌وانه‌ کردوه‌ ، ئە‌وه‌ی ئیسته‌ ئە‌ی‌بینم‌ له‌ خه‌وم‌دا بینومه‌ . پیڼغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رموی : ((فله الحمد)) .

به‌لام‌ وه‌نه‌بی‌ بانگ‌ ته‌نها به‌ خه‌و‌بینین‌ شه‌رعی‌یه‌تی‌ وه‌رگرتبی‌ ، به‌لکو‌ وه‌حیش‌ پشت‌گیری‌ کردوه‌ ، چونکه‌ له‌ ریوايه‌ته‌که‌ی‌ تین‌ جو‌ره‌یج‌دا ئە‌وه‌ هاتوه‌ که کاتی‌ عومه‌ر باسی‌ خه‌وه‌که‌ی‌ خۆی‌ ئە‌کا ، پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئە‌فه‌رموی : ((قد سبقك بذلك الوحي)) . هه‌روه‌ها که پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ ئیقراری‌ له‌سه‌ر‌ خه‌وه‌که‌ی‌ عه‌بدوللای‌ کورپی‌ زه‌ید‌ کرد ، فه‌رموی : ((إنها لرؤيا حق)) ، جو‌ریکه‌ له‌ جو‌ره‌کانی‌ سونه‌ت .

• ئە‌م‌ کاره‌ پێ‌رۆزه‌ به‌ بیلال‌ سپێرا و ، بیلال‌ بووه‌ بانگ‌ و ئیژی‌ پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ، هه‌ندی‌ جاریش‌ یارمه‌تی‌ ده‌ری‌ هه‌بوون .. ئە‌وه‌بوو‌ بیلالیش‌ له‌ بانگی‌ فه‌جردا ، دوا‌ی‌ (حيّ على الفلاح) ی‌ دووه‌م‌ دووجار‌ ئە‌ی‌ وت : (الصلاة خير من النوم) . پیڼغه‌مبه‌ریش ﷺ ره‌زامه‌ندی‌ له‌سه‌ر‌ نواند .

حیکمته تی دیاری کردنی بیلال به بانگ ویژ دوو شت بوون : یه که میان : دهنگی یه کجار خۆش بوو ، به راده یه ک بیلال پیښ موسلمان بوونی گۆرانیی بیژی ناوداری مه که که بوو و ، هر شاییی یه ک به ناویانگ بوایه ، نه بوای بیلالی بۆ بانگ بکرایه . دوو هه میښ : له پاداشتی نهو هه موو سزا و نازاره دا که له مه که که به دهستی کافره کان چه شتی .. نهو هه بوو که سزا و نازاری زۆریان نه دا ، جار له دواي جار ((أحد ، أحد)) ی دووباره نه کرده وه و ، کۆلی نه نه دا ، بۆیه مافی خۆی بوو به کرده وه یه کی وه ها پاداشتی بدریته وه که خیرتیکی زۆری تووش بکات و ، وه که له مه که که دا ته وحیدی رانه گه یاند ، له مه دینه ش و هه تا کۆتایی ته مه نی هر ته وحید را بگه یه نی ..

شایانی باسه که بانگ یه کی که له دروشمه کانی نیسلام و ، به هیچ شیوه یه ک ناییت وازی لی بهیتری . خو نه گهر دانیشته وانی شاریک به یه ک دهنگ بریاریان دا واز له بانگ بهیتن ، نهوا خاوهن دهسه لات نه توانی کوشتاری نهو شاره بکات . به هیترترین به لگهی نه مه ش نهو فه رموده شه ریفه یه که بوخاریی و موسلیم ریوایه تیان کرده وه و ، نه نه س نه ی گپرتیه وه که وتوویه : له گه ل فه جردا پیغه مبه ری خوا ﷺ هیرشه ته برده سه ر دوژمن . نهو هه بوو گوئی بۆ بانگ نه گرت ، جا نه گهر بانگی بیستایه نهوا له هیرش نه وه ستا ، نه گهر نا هیرشه ته برد .^{۲۱۲}

به شی بیسته م سالی یه که می کوچی

له باسه کانی پیشه وه دیمان چون قوره‌یش هه موو ریگایه کی دژی موسلمانه کانی مه که به کار هیئا ، بهو نیازه وه که واز له دینی تازه بهینن و ، بگه‌رینه وه سه‌ر بت په‌رستی به راده‌یه که نهو به‌سته زمانه ناچار بوون نیشتمان و حال و گوزه‌ران و کهس و کاریان به‌جی بهیلتن و کوچ بکه‌ن بو مدینه و ، به هه‌ژاری و ده‌ست کورتی و لی‌قه‌وماوی ژیان به‌سه‌ر به‌رن .

دوای نه‌مه‌ش هیشتا قوره‌یش ده‌ست به‌رداریان نه‌به‌بوون و ، هه‌موو ری‌یه‌کیان نه‌گرته به‌ر ، تا نه‌هیلتن موسلمانه‌کان به‌سه‌ینه وه و ، هه‌ر به کوله‌مه‌رگیی بژین .
نه‌وه‌بوو نامه‌یان بو عه‌بدو‌للای کوری ئوبه‌ی کوری سه‌لوول نویسی ، که نه‌و کاته موشریک بوو و ، پیش کوچ کردنیش خوی به سه‌روکی نه‌نصار نه‌زانیی و ، خه‌ریک بوو بی‌که‌نه پادشای خویان ، نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کوچی بو مدینه نه‌کردایه و نه‌نصار ئیمانیان پی نه‌هینایه .. به‌وپه‌ری هه‌ره‌شه‌وه نامه‌یان بو نویسی و پی‌یان وت :

ئیه‌وه نه‌و پیاوه‌ی لای ئیمه‌تان جی کردۆته‌وه و ، ئیمه‌ش سویند به‌خوا نه‌خوین که یا کوشتاری نه‌که‌ن ، یان ده‌ری نه‌که‌ن ، نه‌گینا ئیمه به هه‌موومانه‌وه دیننه سه‌رتان و ، چیی جه‌نگاوه‌رتان هه‌یه نه‌ی کوژین و ، ئافره‌ته‌کانیشتان ته‌که‌یننه که‌نیزه‌ک .

هه‌رکه نامه‌که به ده‌ستی عه‌بدو‌للای کوری ئوبه‌ی گه‌یشت ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خویشی داخ له‌دئی موسلمانه‌کان بوو ، ناماده‌بوو زور به جوانیی به‌گوئی برا بت په‌رسته‌کانی بکات ، چونکه وه‌های لیک نه‌دایه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پاشایه‌تی له ده‌ست ده‌رکردوه .. بو نه‌مه عه‌بدو‌للا و هاوه‌له مونا‌فیه‌کانی تری هاتنه سه‌ر نه‌و برپاره که کوشتاری پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بکه‌ن . که نه‌م هه‌واله به پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌یشت تووشیان بوو و ، فه‌رموی : ((لَقَدْ بَلَّغَ وَعَيْدُ قَرِيشَ مِنْكُمْ الْمَبَالِغَ ، مَا كَانَتْ تَكِيدُكُمْ بِأَكْثَرِ مَا تُرِيدُونَ أَنْ تَكِيدُوا بِهِ أَنْفُسَكُمْ ، تَرِيدُونَ أَنْ

ثَقَاتِلُوا أبنَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ . فرموی : دیاره هره شه که ی قوره یس چاک کاری کردۆته سهرتان ، نهوان له وهی که نه تانه وی به خۆتانی بکهن زیاتریان ناوی پیتان بکهن .. نه تانه وی کوشتاری کوره کانتان و براکانتان بکهن ..

که نه مه یان له پیغه مبهری خوا ﷺ بیست بلاوه یان لی کرد .. عه بدوللای کوری ثوبه یس نه ی زانی خزمه کانی ، به بۆنه ی تی گه یشتنیانه وه له نیسلام ، پشت گیری له و ناکه ن و جهنگی بۆ ناکه ن وازی له وه هیئا ده ست بداته شمشیر بۆ دهر په راندنی موسلمانه کان له مه دینه دا .. به لآم وا دهر نه که وی که له گه ل قوره یس دا دهستی تیکه ل بووی و ، چیی هه لی بۆ هه ل که وتبی له کیسی نه داوه و ، پیسی خۆش ته بوو مونافیقانی مه دینه ، به پشت گیری جووله که ، بدات به گۆی موسلمانه کان دا ، تا به لکو موسلمانه کان لاواز بین و له ناو بچن . به لآم پیغه مبهری خوا ﷺ هه موو جارئ دانایه تیی به کار نه هیئا و ، خۆی و موسلمانه کانی له شه ری جووله که و مونافیقان نه پاراست و ، هزی نه نه کرد له مونافیقان بدات و ، له دووره وه پاگانده ی بۆ بکری .

پاشان سه عدی کوری موعاذ ، بۆ عومره ، سه ر له مه که که نه دات و ، له مه که که نه بیته میوانی نومه ییه ی کوری خه لف و ، سه عد داوای لی نه کات کاتیکی بۆ دیاریی بکات تا طه وافیکی که عبه ی پیروژ بکات .. نومه ییه ش له گه لیا له مال دهر نه چی و تووشی نه بوجه هل نه بن و نه لیت : نه بوجه فوان ! نه مه کی یه له گه لئا ؟ نه ویش نه لی : نه مه سه عده . نه بوجه هل روو له سه عد نه کا و نه لی : نیه له دین هه ل گه راره کانی ئیمه تان جی کردوونه ته وه و ، واشی نه گه یه نن که پشتیوانیی و کۆمه کی یان نه که ن و یارمه تیشیان نه دهن ، که چیی نه ت بینم به بی خه م له مه که که دا طه واف نه که یه ت .. به خوا ، نه گه ر له گه ل نه بوجه فوان دا نه بوویتایه به سه لامه تیی نه ته گه راپایته وه ناو که س و کارت .. سه عد رووی له نه بوجه هل کرد و به ده نگیککی بهرز و زولاله وه نه ی نه راند به سه ری دا : به خوا نه گه ر تو من له م عومره یه قه ده غه بکه یه ت ، نه وا منیش له شتی له وه نا په حه ت تر بو ت قه ده غه ت نه که م ، که نه ویش ریگای هاتوچۆته به لای مه دینه دا . (صحیح

سه ره رای نه مهش قوره‌یش جوابی بۆ موسلمانان کان نارد و پیتی وتن : به وهی که له ده‌ستمان ده‌رچوون بۆ یه‌شرب له خۆتان بایی مه‌بن ، خۆمان ته‌گه‌یه‌نینه لاتان و ریشه‌که‌تتان ته‌که‌ین و ، له ناوچه‌رگه‌ی ماله‌کانتان دا تاقتان نه‌برینه‌وه ..

نه‌مه‌ش وه‌نه‌بێ هه‌ر هه‌ره‌شه‌بێ و به‌س ، به‌لکو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لای یه‌قین بوو که قوره‌یش سته‌م کارن و هه‌موو ری‌یه‌ک بۆ له‌ناو بردنی خۆی و دینه‌که‌ی ته‌گرته‌ به‌ر و ، هه‌ر خراپه‌یه‌کیشیان له‌ ده‌ست بێ درێغیی ناکه‌ن بۆیه به‌حه‌کیمانه‌ حیسابی بۆ هه‌موو شتی ته‌کرد :

یه‌که‌م : خۆی له‌ ماله‌وه له‌ ده‌سته‌وه‌شانندی قوره‌یش و مونا‌فیکان ته‌پاراست ، یان ته‌بوو خۆی به‌خه‌به‌ر بوایه ، یان هاوه‌لائی پاسه‌وانی بوونایه .

دووهم : نه‌خشه‌ی لاوازکردن و له‌ناوبردنی بۆ هه‌موو دوژمنیک داننا ، به‌ تاییه‌ت قوره‌یش ، چونکه‌ ته‌گه‌ر موسلمانان هه‌ولتی له‌ناوبردنی دوژمنانیان نه‌ده‌ن ، ته‌وان ته‌مان له‌ناو ته‌به‌ن ..

موسلیم له‌ سه‌حیحه‌که‌ی دا له‌ عاتیسه‌وه‌ خوا لیتی رازیی بێ ریوایه‌تی کردوه‌ که وتویه : شه‌ویکیان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که تازه هاتبووه‌ مه‌دینه‌وه نه‌خه‌وت و ، فه‌رموی : ((لیت رجلاً صالحاً من أصحابي یحرسني اللیلۃ)) . فه‌رموی : خۆزگه‌ پیاوچاکینکی هاوه‌لاثم به‌اتبایه و ته‌مشه‌و پاسه‌وانیی بکردمایه . عاتیسه‌ ته‌لیت : که ئیمه‌ له‌م باسه‌دا بووین گویمان له‌ خسه‌خشی شمشی‌ر بوو ، فه‌رموی : ((من هذا ؟)) . وتی : سه‌عدی کوری ته‌بووه‌ققاصم . پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی : ((ما جاء بك ؟)) . فه‌رموی : بۆچی هاتوری ؟ وتی : ده‌ریاره‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ترسیک به‌ دلّم دا هات ، بۆیه هاتم پاسه‌وانیی بکه‌م . ئیتیر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆی پارایه‌وه و ، پاشان خه‌وت .

جا ته‌م پاسه‌وانی‌یه بۆ چه‌ند شه‌ویک نه‌بووه ، به‌لکو هاوه‌لان به‌ به‌رده‌وامیی به‌ نۆره‌ ته‌بوونه پاسه‌وان . ته‌وه‌تا له‌ عاتیسه‌وه‌ ریوایه‌ت کراوه که وتویه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ شه‌ودا پاسه‌وانیی نه‌کرا ، هه‌تا ته‌وه‌بوو نایه‌تی : ﴿ وَاللّٰهُ يَعْصَمُكَ مِنَ النَّاسِ ﴾ (المائدة : ۶۷) هاته‌ خواره‌وه . ئیتیر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ (قبة) که‌وه سه‌ری ده‌ره‌ینا و فه‌رموی : ((یا أيها الناس انصرفوا عني فقد عصمني

الله عزوجل)) (جامع الترمذی) . فہرمووی : خہلکینہ دەست لہ پاسہوانی من ھەل بگرن ، چونکہ خوای گہورہ خۆی ئەم پارێزیی.

ھەر تەنھا پێغەمبەری خوا ﷺ لہ مەترسیی دا نەبوو و ، ھەر تەنھا قورپەیشیش دوژمنی موسلمانان نەبوو ، بەلکو ھەموو عەرەب لہ ھەر چوار لاوہ دژیان وەستان .

ئوبە ی کورپی کەعب ریوایدەتی کردووە و ئەلئیت : کاتیک کە پێغەمبەری خوا ﷺ ھاوہلائی ھاتنە مەدینە و ، ئەنصار جی یان کردنەوہ ، ھەموو عەرەب بە جارێک دا بوونە دوژمنیان ، بۆیە موسلمانەکان بە چەکەوہ نەخەوتن و ، بە چەکیشەوہ لہ خەو ھەل دەستان ..

جا بۆ ئەوہی لہ ھیزی قورپەیش کەم بکریتەوہ ، تا دەست درێژی لہوہ زیاتر نەکاتە سەر موسلمانەکان ، پێویست بوو موسلمانەکان قورپەیش تەمی بکەن ، بەوہی کە دەسلاتیان بەسەر ئەو ناوچانەدا بسەپینن کە ریی ھات و چۆی کاروانەکانی قورپەیش بەرہو شام . بۆ ئەم مەبەستە گەرہیہ پێغەمبەری خوا ﷺ دوو کاری گرنگی ئەنجام دا :

یەكەم : پەیمان بەستەن لہ گەل ئەو ھۆزانەدا کە لہ دەوروبەری ئەو رییەدان ، یان وان لہ نیوان ئەو رییە و مەدینەدا ، تا لہ گەل موسلمانەکان دا ناشت بن و دەست بۆ یەكتر نەبن ، کە ئەوہبوو پێشتر پەیمانی ناشتی لہ گەل جوولە کەکانی مەدینەدا بەست . ھەر وہا پەیمانی لہ گەل جوہەینەدا بەست کە مەنزلیان سی قۆناغ لہ مەدینەوہ دوور بوو .

دووەم : ناردنی سریہ و چەکدار ، یەك لہ دوای یەك ، بۆ سەر ئەو رییە ، تا ریی لہ چالاکیی قورپەیشی دوژمن کار بگرن و ، لہ ھەمان کاتیش دا بۆ بت پەرستەکانی مەكکە و ، بۆ بت پەرست و جوولە کە مەدینە و ، ئەعرابی بیابانی بسەلینن کە موسلمانەکان یەكجار بە ھیزن و ، قورپەیشیش چاک ناکات وا دژیەتی یان ئەکات ، چونکہ رۆژی دیت لہ بەردەستی موسلمانان دا زەلیل و دەستەپاچە داکەون ، سەرەرای ئەو زیانە ی کە لہ ئابووری و بازرگانی یان ئەکەوئیت .

نهمهش نهو سریانه^{۳۱۵} که له سالی یه که می کۆچی دا له لایهن موسلمانان -
 کانهوه بۆ ری گرتن له کاروانه کانی قورپهیش ده رچوون :

۱ - سریه ی (سیف البحر) : له مانگی ره مه زانی سالی یه که می کۆچی دا ،
 بهرامبهر به مانگی ماری سالی ۶۲۳ زاینی ، پیغه مبهری خوا ﷺ سبی پیاری
 له موهاجیرین هه ل بژارد و به شیوه ی سریه ره وانه ی کردن و ، هه مزه ی کوری
 عه بدو لمو طه لیبی کرده نه میریان و ، ئالایه کی سپیی دایه ده ستیان که
 نه بو مه ره ده ی غه نه ویی^{۳۱۶} هه لئ نه گرت و ، فره مانئ به سه ریان دا دا تا ری له
 کاروانی کی قورپهیش بگرن که له شامه وه نه گه راپه وه و ، سی صد پیاری بت
 په رستی مه که و نه بو جه هلیان له گه ل بوون . نه وه بوو هه مزه خوا لئی رازی بی
 به خۆی و سریه که یه وه ری یان بریی هه تا گه یشتنه (سیف البحر) له رووکاری
 (عیص) وه ، له قه راغی ده رای سووردا . له وی له گه ل کاروانه که ی قورپهیش به
 یه گه یشتن و ، بهرامبهر به یه ک ریزیان به ست بۆ جه نگ . له م کاته دا مو جدی
 کوری عه مری جو هه نیی ، که ها وه یانی هه ردوو لا بوو ، هات و داوای له هه ردوو
 لا کرد که جه نگ و هه را به ریا نه که ن . به مه جه نگ رووی نه دا .

۲ - سریه ی (رابغ) : له مانگی شه و والی سالی یه که می کۆچی دا ، بهرامبهر
 به مانگی نیسانی سالی ۶۲۳ زاینی ، پیغه مبهری خوا ﷺ عوبه یده ی کوری
 حاریشی کوری مو طه لیبی کرده سه ر کرده ی هه شتا (له ریوا یه تی کی تر دا شه صت)
 سو ارچا کی موهاجیری ، که تا قه نه نصاری یه کیان له گه ل دا نه بوو و ، فره مانئ
 به سه ریان دا دا ری له کاروانی کی قورپهیش بگرن ، که فره مانده ی کاروانه که
 نه بو سو فیانی کوری هه رب بوو و دوو صد پیاری چه ک داری له گه ل دا بوون ..
 نه وه بوو موسلمانان کان له (بطن رابغ) له نزیک ی (عیص) دا به کاروانه که
 گه یشتن و هه ندئ تیریان گرته یه کتری ، به لام به شم شیر و چه کی تر کوشتاریان
 نه کرد . بت په رسته کان له وه نه ترسان که موسلمانان کان سو پای تریان له که مین دا
 هه بی ت و ده ست به سه ر کاروانه که دا بگرن ، بۆ نه مه پاشه ک شه یان کرد و ،
 موسلمانان کانیش دو ایان نه که و تن .. ئالای نه م سریه یه ئالایه کی سپیی بوو ، که

^{۳۱۵} سریه : بهو کۆمه له سه ربازه نه و ترا که پیغه مبهری خویان ﷺ له گه ل دا نه بوو ، به لام نهو سو پایه ی که به
 سه ر کرده یه تی پیغه مبه ر ﷺ ده ره نه چوو پیتی نه و ترا (غه زوه) .

^{۳۱۶} ناوی (کناز بن حصین الغنوی) بووه ..

میسطه‌حی کورپی نه‌ثا‌ثه‌ی کورپی موطه‌للیبی کورپی عه‌بدمه‌ناف (که ناموزای عوبه‌یده‌ی فەرمانده‌ بوو و ، هه‌ردوو‌کیشیان ناموزازای عه‌بدوللائی باوکی پیغه‌مبه‌ر بوون) هه‌لی گرتبوو .

شایانی باسه‌ که له‌ کاتی به‌یه‌که‌ گه‌یشتنی ئەم دوو سوپایه‌دا دوو پیاو له‌ سوپای مه‌که‌که‌ جیا نه‌بنه‌وه‌ و دینه‌ ریزی موصلمانه‌کانه‌وه‌ .. ئەم دوانه‌ش میقدادی کورپی نه‌سوده‌ و عوتبه‌ی کورپی غه‌زوان بوون که هه‌ردووکیان زووتر موصلمان بوو بوون و ، نه‌و رۆژه هه‌لیان به‌ ده‌ست هیئا و خۆیان گه‌یانده‌ لای موصلمانه‌کان .

یه‌که‌م تیریک که موصلمانه‌کان له‌ پیناوی خوادا هاویشتیان له‌م سریه‌دا بوو و ، نه‌وه‌ش که هاویشتی عوبه‌یده‌ی کورپی حاریث بوو و ، هه‌ندیکیش وتویانه‌ سه‌عدی کورپی نه‌بووه‌قاص بووه‌ ..

۳ - سریه‌ی (الخُرَّار) : له‌ مانگی ذولقه‌عه‌یده‌ی سالی یه‌که‌می کۆچی‌دا ، که به‌رامبه‌ر به‌مانگی مایسی سالی ۶۲۳ زاینیسی بووه‌ ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌عدی کورپی نه‌بووه‌ققاصی کرده‌ فەرمانده‌ی بیست موصلمان و ناردن‌ی تا ری به‌ کاروانیکی قوره‌یش بگرن و ، فەرمانی به‌سه‌ردا دان که له‌ (خرار) تپه‌ر نه‌کن . نه‌وانیش به‌ پیاده‌ و بی‌ولاغ که‌وتنه‌ ری ، به‌ رۆژ خۆیان نه‌شارده‌وه‌ و ، به‌ شه‌ودا ری‌یان نه‌برپی ، تا نه‌وه‌بوو له‌ به‌ره‌به‌یانی پینجهم رۆژدا گه‌یشتنه‌ (خرار) ، به‌لام فریای کاروانه‌که‌ نه‌که‌وتن ، چونکه‌ رۆژی پیشتر له‌ویوه‌ تپه‌ری بوو . نالانی ئەم سریه‌یه‌ی سه‌عد سپیی بوو و ، میقدادی کورپی عه‌مر هه‌لی گرتبوو ..

ئەم سێ سریه‌یه‌ به‌ رای واقیدی له‌ سالی یه‌که‌م‌دا روویان داوه‌ و ، نیین که‌ثیریش له‌ (البداية والنهاية : ۳ / ۲۴۳) دا پشت‌گیری له‌و رایه‌ی واقیدی کردوه‌ . ئەمه‌ش هۆی ره‌وانه‌کردنی ئەم سێ سریه‌یه‌ له‌ سالی یه‌که‌می کۆچ‌کردن‌دا :

۱ - بۆ سزادانی شه‌و بت‌په‌رستانه‌ی که‌ چه‌نده‌ها سال سزای موصلمانه‌ به‌سته‌زمانه‌کانیان دا و ، ده‌ست‌خستنی نه‌وه‌ی که‌ ده‌ست نه‌خریت له‌ بازرگانیی و سامانیان له‌ به‌رامبه‌ر شه‌و مال و سامانه‌ی موصلمانانی مه‌که‌که‌ که‌ کافران ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرتبوو ، ئەمه‌ش تا لاواز بن و ، توانای دژایه‌تی موصلمانانیان نه‌بیت ، چونکه‌ سامان هۆیه‌کی گرنکه‌ بۆ ژیان و ده‌سه‌لات ..

۲ - بۆ ئەو هی قورپەش تۆ بگات که موسلمانان بوونەتە خواوەنی ھێژیک که ئەتوانن بەرژەوئەندی یەکانی قورپەش بجنە مەترسی یەوہ .. کەواتە وا چاکە لە گەل موسلمانەکاندا لە یەک بگەن و ، دەست لە دژایەتی ھەل بگرن و ، روو لە ناشتی بگەن ، چونکە دژایەتی زیانی بۆ ھەردوو لا ھەیە .. لە ھەمان کاتدا تا موسلمانەکان سەر بەستی بلاوکردنەوہی دینیان ھەبیت و ، رۆیان لێ نەگیرئ و مافی ئەوہیان ھەبئ کہ بچنە مەککەوہ و ، خواپەرستی خۆیان لەو شوینە پیروژەدا ئەنجام بدن و ، قورپەشیش بارزگانیی و بەرژەوئەندی پارێزراو بیئت و دەست نەھێنریتە بەر رۆی کاروانەکانی . دیارە ھەتا قورپەش ھەست بە ھێژ و توانای موسلمانە کۆچ کەرەکان نەکات ، بیر لەم رۆیک کەوتنە ناکاتەوہ شایانی باسە ناردنی ئەم سریانە بۆ جەنگ و کوشتار نەبووہ ، بەلکو بۆ رۆ گرتن لە کاروان و بازرگانیی قورپەش بووہ ، ئەگینا موسلمانەکان سەربازی زیاتریان ئەناردن .. دیارە موسلمانەکانیش مافی خۆیان بووہ ، تا بۆیان دەست بەدا سامان و بازرگانیی لە قورپەش بستینن لە تۆلەئەئو ستەمەدا کہ قورپەش لەوانی کردووہ ..

ھەرۆھە شایانی باسە کہ لە سالی یە کہ می کۆچی دا و لە سانگی شەووالدا عەبدووللای کورپی زویبەر لە دایک بوو ، کہ ئەوہ یە کہم مندال بوو کۆچ کەرانی مەککە لە مەدینەدا بیان بیئت .. کاتیک کہ خاتوو ئەسمائی کچی صددیق عەبدووللای بوو ، موسلمانەکان لە خۆشیی لە دایک بوونی بە دەنگی بەرز تەکبیرەکی گەرەیان کرد ، چونکە وەھایان بەرگۆئ کەوتبوو کہ جوولە کہ سیحری لە موسلمانەکان کردووہ تا دواي کۆچ کردنیان مندالیان نەبیئت .

کاتیک کہ ئەسماء عەبدووللای بوو ھینایە خزمەتی پیغەمبەری خوا ﷺ و ، خستیە کۆشی و ، پاشان خورمایەکی کرد بە دەمیەوہ و ، داوای فەر و بەرە کەتی بۆ کرد . یە کہم مندالیکی ئەنصاریش دواي ھیجرەت لە دایک بووبئ نوعمانی کورپی بە شیرە ..

ھەرۆھە لەم سالەدا کولشومی کورپی ھیدمی ئەنصاریی پاشان ئەوسیی کہ لە ئەوہی عەمری کورپی عەوف بوو ، کۆچی دوايي کرد .. طەبەری وەھای دەرپرپوہ کہ پاش کۆچی پیغەمبەر ﷺ بە ماوہیەکی کہم کولشووم مردووہ ، کہ پیاوئیکی بەسالاً چوو بوو و ، پیش ھیجرەت موسلمان بوو بوو .. وەک لە پیئشەوہ باس کرا ،

که پیغمبر کۆچی کرد و گه‌یشته قوباء به شهو له مائی کولشوم نه‌مایه‌وه ، چونکه خۆی به تنیا بوو و مال و مندالتی نه‌بوو و ، به رۆژیش دا له‌گه‌ل هاوه‌لان دا له مائی سه‌عدی کۆری خه‌یثمه نه‌مانه‌وه ..

هه‌روه‌ها نه‌بوئومامه ، نه‌سه‌عدی کۆری زوراره‌ی نه‌ججاریی خه‌زره‌جیی ، که یه‌کۆ بوو له دوانزه نه‌قیبه هه‌ل بۆئیراوه‌که‌ی شه‌وی عه‌قه‌به و کرایه نه‌قیبی نه‌وه‌ی نه‌ججاری خزمانی ، کۆچی دوایی کرد . نه‌سه‌عد ناماده‌ی هه‌ردوو په‌یمانی عه‌قه‌به بوو و ، یه‌که‌م که‌سیش بوو که له خه‌زره‌ج دا موسلمان بوو و ، یه‌که‌م که‌سیش بوو پیش کۆچ کردنی نازیز له مه‌دینه‌دا نوێژی جومعه بکات . کاتیک که موسلمانان خه‌ریکی دروست کردنی مزگه‌وتی پیغمه‌به‌ری خوا بوون ، نه‌و کۆچی دوایی کرد .. که نه‌وه‌ی نه‌ججار نه‌قیبه‌که‌یان کۆچی دوایی کرد داوایان له پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ کرد که نه‌قیبیکیان بۆ دیاریی بکات ، وای به چاک زانیی خۆی ببیته نه‌قیبیان چونکه خزمی بوون ، بۆیه فه‌رمووی : « أنتم أحوالي وأنا بما فيكم ، وأنا نقييكم » . نه‌مه‌ش بووه ریتیک بۆ نه‌وه‌ی نه‌ججار که پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ نه‌قیبیان بیت . نه‌وپه‌ری حیکمه‌ت بوو ، چونکه زۆریان خۆیان به شیای نه‌قیبی نه‌زانیی . ۳۱۷

به‌شی بیست و یه‌که‌م جیهاد له ئیسلام‌دا

گرنگ‌ترین رووداوی سالی دووه‌می کۆچی بریتی بو له ماوه‌دانی خوای گه‌وره به نیمان‌داران تا جیهادی کافران به چه‌ک بکه‌ن و ، چیی تر نه‌هیتن ده‌ست درێژی‌یان بکه‌نه سه‌ر ، چونکه نه‌وه پانزه‌ ساڵه نیمان‌داران دینیکی پاک و بی‌گه‌ردیان بۆ خۆیان هه‌لبژاردوو و ، زیان به که‌س ناگه‌یه‌نن و ، به‌رامبه‌ر به سزا و نازاری قوره‌یشیش بی‌ده‌نگ وه‌ستاون و ده‌ست ناگه‌نه‌وه ، تا هه‌موو سه‌رزه‌ویی شاهید بی که هه‌ل‌گرانی قورنان ناشتی خوازن و ، تا سزای کافران له سنوور ده‌ر نه‌چی نه‌وان ده‌ست ناگه‌نه‌وه .. که ده‌ست‌یشیان کرده‌وه ، ده‌ستی چاک نه‌وه‌شیتن .. هه‌ر موسلمانیکیش به‌و پێیه هه‌نگاو هه‌ل‌نه‌گری نه‌وا له ئیسلام نه‌گه‌یشتوو و زیانیشی له قازانجی زۆرت‌ره .. به‌لێ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و کۆمه‌لی نیمان‌دار سیانزه سالی ره‌به‌ق له مه‌که‌که‌دا به ژیرانه و مه‌ردانه خه‌ریکی خواپه‌رستی بوون و ، مه‌ردومیان بۆ لای خوا بانگ نه‌کرد ، بی نه‌وه‌ی ته‌نگ به هه‌یچ که‌س هه‌ل‌بچنن و ، بی نه‌وه‌ش نه‌من و ناسایش له ده‌رووبه‌ر تیک‌به‌دن ، که‌چی دانیشتوانی مه‌که‌که بی‌په‌همانه نالای دژایه‌تی قورنایان به‌رز کرده‌وه و ، سزا و نازاریکی سه‌ختی پێغه‌مبه‌ر و هاوه‌لانیان دا ، به‌لام چۆن سزایه‌ک ، له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا نیمان‌داران له زیاد‌کردن‌دا بوون و ، به‌وپه‌ری وه‌ی به‌رزوه له‌سه‌ر کاری خۆیان به‌رده‌وام بوون ، چونکه ناگایان لی بوو نایه‌ته‌کانی قورنان ته‌هاتنه خواره‌وه و نامۆزگاری ده‌سته‌ی نیمان‌داریان نه‌کرد تا دان به خۆیان دا بگرن و ، چاو به‌ر نه‌قیامه‌ت و ، دلایان له که‌م‌ژماره‌یی خۆیان دانه‌میتن ، چونکه خوای گه‌وره خۆی چاودێری‌یان نه‌کات ، وه‌ک :

﴿ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ ۗ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴾

(النحل : ۱۲۷) .

﴿ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴾ (الشوری : ۴۳) .

﴿ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ ﴾ (الأحقاف : ۳۵) .

﴿ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴾ (المزل : ۱۰) .

زورجاریش موسلمانان دادیان نه هیئنایه لای پیغهمبهر ﷺ ، که هی وایان هه بوو لئی درابوو و ، هی واشیان هه بوو زامدار کرابوو و ، هی واشیان هه بوو سزا و نازار درابوو .. نه هاتنه خزمه تی شکاتی حالی خو یان نه کرد .. نه ویش له سه ر خو و به وپه ری دامه زراوی یه وه نمونه ی بو نه هیئانه وه و پییشی نه فه رموون : ((اصبروا ، فإني لم أؤمر بقتال)) . نه ی فه رموو : دان به خو تان دا بگرن ، فه رمانی جهنگم پی نه دراوه .. هه تا نه وه بوو خوی گه وره ، به سوژی به لیشاوی ، ده رگای ره همه تی لی خستنه سه ر پشت و نه نصار موسلمان بوون و ، کوچیان کرد بو نایان و ، له مه دینه بوونه خاوه نی ده سه لات .. هیزیان پهیدا کرد .. کاتی نه وه هات که دهستی خوین مژان له ستم کو تا بکن ..

یه که م نایه تیک که مؤلّت به موسلمانان بدات تا کوشتاری کافره کان بکن و ، به لئینی سه ر که وتن به ستم لی کراوان بدات ، نه وانهی که له سه ر مال و حالیان ده ر کراون بی نه وه ی هیچ تاوانیکیان نه بنجام دابی ، نه و نایه تانه ی سووره تی حه ج بوون که نه فه رموون :

﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا ۖ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿۳۹﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفُتِنَتِ كُلُّ أُمَّةٍ بِصَوْمِيعٍ وَبِيعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدٍ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿۴۰﴾ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴾ (الحج : ۳۹ - ۴۱) .

دیاره مؤلّت دان بو هه ر کاریک دوا ی قه ده غه نه بیّت ، نه مه ش نه بیته به لگه ی نه وه که نه م نایه تانه بو فرمان دان به جهاد هاتونه ته خواره وه . نه مه ش رای ئین عه بیاس و زوه ری یه ..

ئین جه ریریش له نه بو له عالییه وه ، که تابعی یه ، ته خریجی کردوه که یه که م نایه ت له و باره وه نه مه یه :

﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ (البقرة : ۱۹۰) .

هەندىكى تىرىش وەھا نەبىنن كە يەكەم ئايەت نەمەيە :

﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوَزُّنِ وَالْإِجْلِ وَالْقَرْعَانِ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ۚ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ (التوبة : ۱۱۱) .

بەلام راي يەكەم لەوانى تر راست ترە ..

لەو نەچى كە تەشريعى جيهاد لە سەرەتاي سالى دووھەمى كۆچى دا بوويىت ، چونكە موسلمانەكان لە سالى يەكەم دا بە رىك و پىتك كردنى مزگەوت و ، كاروبارى گوزەرانىان و ، رىك خستنى كاروبارى سياسىيان وەك : بەستنى پەيوەندى برايه تىيان و ، گونجانيان لە گەل جوولە كەكانى مەدينە دا ، پەشوكابوون ..

جاوا چاكە بە پىتى ئايەتەكانى سوورەتى (الحج) ، كە لە پيشەوە مۆلەتى جيهادىيان بە موسلمانان دا ، حىكمەتەكانى جيهاد بىخەينە بەر دەست نازىزان ، تا تى بگەن كە جيهاد چ مەبەستىكى بەرزى بە كەلكى تىايە بۆ گروى مرۆڤ و ، نەو جيهادەش كە موسلمانانى سەرەتاي ئيسلام كەردوويانە گەورە ترين خزمەت بوو كە پيشكەش بە مرۆڤايەتىيان كەردووہ :

۱ - پاراستنى بانگەوازى ئيسلام : خواى گەورەى دروست كەرى ئاسانەكان و زەوىى برىارى داوہ ئيسلام دىنى ھەتا ھەتايى تىكرای مرۆڤ بىت ، تا ژيانىان رىك و پىتك بكات و بيشيان خاتە سەر رىبازى سەرفرازى قىامەت ، تا لە تالاولى ژيانى نەم دىنايە و ، لە ناگرى دۆزەخ لايان بدات .. بۆ نەمە جيهاد بەرگرى لەو بانگەوازە رزگارى خوازە مەزنە ئەكات ، ھەتا دىنى خوا بە چاك ترين شىوہ بە مرۆڤ را بگەيەنرى ، چونكە قورئان فەرمانى داوہ :

﴿ يٰۤاَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۗ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾ (المائدة : ۶۷) .

ھەر وھا فەرموويە :

﴿ وَأَوْحَىٰ إِلَيْنَا هَذَا الْقُرْآنَ لِأُنذِرْكُمْ بِهِ ۖ وَمَنْ بَلَغَ ۗ﴾ (الأنعام : ۱۹) .

ئەم فەرمانە لەسەر پێغەمبەری خوا ﷺ فەرز کردوووە کە بانگی خوا بگەیهنێ و ،
موسلمانانیش ئەبێ شوێن پێی ئەو هەل بگرن و ، ئەوانیش بانگ بکەن ..

کەواتە کۆمەڵی نیمان داریش پتویستی بە بەرگری هەیه لە خۆی و لە
بیروباوەرە کە ، تا هێزی کوفر و ستم لە ناوی نەبات و ، کاری پێرۆز پەکی
نەکەوێت .. ئەم بۆج مل هورپان هێز پیکەووە ئەنێن تا بەرگری لە زولم و
ستەمە کەیان بکەن ؟ کەواتە موسلمانانیش مافی خۆیانە بەرگری لە خۆیان و لە
دینە کەیان بکەن ، بە تاییەت کاتیەک کە چەندین ساڵ دانیا بە خۆیان دا گرتبێ و
مل هورپان سزای سەختیان پێ چەشتن و ، ئافەرەتی بەستەزمانی وەک سومەییەیان
لەسەر ئەو ملە سوورەووە بووەی مەککە بەستبێتەووە و ، سەرەنجامیش خۆینە کە
بەسەر ملە کەدا رژابێ ، بە جوۆری کە نایەتەکانی سوورەتی (الحج) بە ستم لی کراو
لە قەڵەمیان دابن کە ئەفەرمون :

﴿ بَأْسُهُمْ ظَلَمُوا ۗ﴾ .

گەرەترین ستم ئەوێهە کە کەسانێک بیانەوی دەست لە خراپە هەل بگرن و ،
بچن بە گۆی دەروونی بەدخوازیان دا و ، بریار بەدەن پەروردگاریان رازیی بکەن ،
بەوێ کە بە تاك و تەنیا بی پەرستن و ، لە هەموو رەوشتیکی خراپ و زیان بەخش
دووور بکەوونەووە و ، چیی چاکە و پیاوەتی یە لە گەل مرۆڤ دا ئەنجامی بەدەن ، کە چیی
مل هورپان تەنگیان پێ هەل بچنن و ، نەهیلن هەناسە یەکی پاک هەل بمۆن ..
هەول بەدەن بیان ترسینن تا پەشیمان ببنەووە و ، گەر کۆلێشیان نەدا دەست بە گرتن
و کوشتنیا بکەن ..

لە هەمووی خۆشتر خۆی بالادەست بەلێنی داووە و ، ناشکرای کردوووە کە خۆی
خاوەنی توانا و دەسلاتە تا ئەو ستم لی کراوانە ، دواي ئەنجام دانسی نەرکی
سەرشانیان بە چاکیی و گۆی پراپەلێی بۆ فەرمانەکانی ئیسلام ، سەربخات و ، بیان
کاتە کاربە دەستی سەرزەویی و ، لە قیامەتیش دا سەرفراز بن ..

۲- تۆلەسەندن لە ستم کار و ، رزگار کردنی نەفس لە زەللیی و ژێرچەپۆکیی :
ئەو بوو بت پەرستان جوۆرە نازاریکی موسلمانانیا دا تا لە دین واز بهێنن . جا
کە بەو شیۆه سەرنەکەوتن ناچاریا کردن ولات بەجی بهیلن ، تا دەست بە سەر

مال و سامانيان دا بگرن .. كهواته تۆلەسهندن مافيكي فيطريي همموو كهسيكه و همموو شهريعه تيكي ناسمانيي داني پياداناوه . قورئان نه فرموي :

﴿وَلَمَنْ آتَصَّرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّن سَبِيلٍ﴾ (الشورى : ۴۱) .

ئەوھبوو خوای گەورە بە دريژايي سەردەھمی مەككە و سەرھەتاي سەردەھمی مەدینەش فەرمانی بەسەر ئیمان داران دا دابوو تا بەرامبەر بە سزای کافران دان بە خۆیان دا بگرن و دەستیان لی نه کەنەوہ ، بەلکو ھۆشیان بە خۆیان دا بیئەوہ و ، واز بەھینن ، کەچی رۆژبە رۆژ زیاتر پییان لی رانە کیشا و ، زیاتر لە خۆیان بائی ئەبوون . ئیتر ئەوھبوو خوای گەورە فەرمانی دا با دەستیان لی بووھشینن و تۆلەي خۆیان بکەنەوہ .. چونکە ئەوھش عەدالەت نیە واز لە بت پەرسەت و گومپرایان بەھینری لەسەر زوھبی دا ھەموو خراپە و تاوانیک بکەن ، کەچی دەستی ئیمان داران لە ئاستیانا ببەستری و ، ماوھیان نەدری بەرگری لە خۆیان و لە دینە خۆشەویستەکیان بکەن .. ئەمە ئەو پەری ستەمە .. مادام کافران ھەموو ری یەکیان دژی ئیمان دارە چەوساوەکان گرتە بەر ، ئەوا با ئیمان دارانیش چیی لە توانیان دا ھەبە بە کاری بەھینن و تۆلەي خۆیان بکەنەوہ .. کافران چۆن مال و سامانی ئەمانیان داگیر کرد و ، چۆن تەنگیان پییان ھەل چنی ، با ئەمانیش سامانی ئەوان داگیر کەن و ، تەنگیشان پی ھەل بچنن .. قورئان ئە فرموي :

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿۳۹﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾ (الشورى : ۳۹-۴۰)

جا قورئانی پیرۆز ناماژەي بو ئەو کەسانە کردووہ کە ستەمیان لی کراوہ .. ئەوانەي کە بە نارەوا لەسەر مال و حالتي خۆیان دەرکراون و ھیچ تاوانیکیان نیە جگە لەوہي کە بە تاک و تەنیا خویان پەرسەتووہ :

﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِينِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ (الحج : ۴۰) .

۳ - دانانی یاسای جيهاد ئەبیتە مایەي ئاشتیي و بی وھبی لەسەر زوھبی دا و ، ھەموو خاوەن دینیک لە دینی خۆي بی خەم ئەبی و ، ریز لە ھەموو دینیک ئەگیریت : ئەمەش لە روانگەي ئەوہوہ کە دینی ئیسلام لەسەر شوین کەوتوانی فەرز کردووہ کە برۆایان بە ھەموو پیئەمبەریکی خوا و کتیبەکانیان ھەبی کە خوا رەوانەي کردوون .. ئەوھندە ھەبە سەردەھمی ئەو بەرێزانە بەسەر چووہ و ، دینەکیان بە دینی ئیسلام نەسخ کراوہ و ، لە کتیبە ناسماني یەکانیش دا تەنھا

قورئان بهو شیوهیهی که خوا ناردوویهتی به سهلامهتییی ماوهتهوه ، نیتر نهوانی تردهست کاریی کراون . جا ههرکاتی موسلمانان لهسهر زهوییدا بوونه خاوهنی دهسهلات نهوا نابی خاوهنی دینهکانی تر هیچ ترسیکیان لییان ههبی ، چونکه دینی نیسلام موسلمانانی له ستهم و دهست دریزی قهدهغه کردوه .. دیاره موسلمانان پابهندی نهه دهستوره نهبن .. جا ههر کهسی له میژوودا دهستی رویشتی بهرامبهر به موسلمانان دریغیی نهکردوه و ، دهستی وهشاندوه و ، ههموو جوړه سزا و گوشت و پرو سوتاندن و مال کاول کردن و دهست دریزی یهکی دهرهق به موسلمانان نهجام داوه .. کهچی کاتیک که موسلمانان دهستیان رویشتی نهوا هیچ ناموسلمانیکی ژیر دهستیان ، چ له بارهی دینهوه و ، چ له بارهی دنیاوه و ، چ له بارهی شهرهف و سامان و بهرژوهندی یهوه ، هیچ زیانکیان لی نهکوتوهه ، بگره لهوپهری نیسراحت و حهسانهوه دا بوون . ههر نهمهش وای کردوه که له ناو شار و دیتهاتی خاکی نیسلام دا ناموسلمان بوون و ، بهوپهری سهریهستی یهوه ژیانان داوهته سهر و ، ناچار نهکراون نه کوچ بکن ، نه ولاتی نیسلام بهجی بهیلتن .. بهلکو نیسلام داوای لی کردوون به ویستی خویان موسلمان بن ، خو نهگهر موسلمان نابن ، نهوا بالهسهر دینی خویان بمینهوه و ، به سهریهستی دینی خویان راگیر بکن ، تنها نهوهنده ههیه له جیاتی نهو خزمهتهی که دهولتهی نیسلامیی به نهندامانی نهوانی پیشککش نهکات (جزیه - سهرا نه) بدن ، نهویش به پیی دهولهمنندی و ههژاریی دیاریی نهکری ، بهرامبهر بهودی که نهوان وهک موسلمانان خزمهتی سهریازیی و پارستنی خاکی نیسلام نایان گریتهوه و ، زه کاتیشیان لهسهر نیه .

نهوهتا قورئان دهری نهبری که جیهادی نیسلامیی پاریزگاریی له پهراستگا و کهنیسه و مزگهوتهکان نهکات ، تا کهس به خراپه دهستیان بو نهبات ، چونکه نهو شوینانه یادی خوا و خواپهستی یان تیدا نهکریت .. خوی بههیز و دهسهلات داریش نهوانه سهر نهخات که پشتیوانیی له دینهکهی نهکن که نهفرموی :

﴿ وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا هُدَّتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾

۴ - به بۆنەى ئەو شەوھە كە ئيسلام دىنى تىكراى مرۆفائەتى يە ، چونكە عەقىدە و شەرىعە و ئاداب و رەوشتەكانى ئيسلام بۆ ھەموو كات و شوپىنىك دەست ئەدەن و ، مرۆفائەتتى تەنھا لە ساىھى ئەودا ، بە موسلمان و ناموسلمانەو، ئەحەسەتتەو ، ئەوا ئيسلام مافى خۆيەتى لە ھەموو سەرزەوىي دا دەستى بپوا و ، ئەو موسلمانانەش كە بە پاكىي و ئىخلاصەو دەستيان پتوھ گرتوھ مافى خۆيانە كاربەدەست بن و ، جلەوى كاروبارى مرۆفائەتتى لە دەستى ئەوان دا بى ، چونكە ھەر تەنھا ئەوان ئەتوانن بە پاكىي عەدالەت و يەكسانىي و خىر و چاكە و ھەق و ھىدات بچەسپىنن و ، ھەر تەنھا ئەوانىش ئەتوانن فەرمان بە چاكە بەدەن و ، دوورەپەرىزىيش لە خراپە بكەن ، كە بەم دوانە ژيانى مرۆف رىك و پىنك ئەبىت . جا كە كاروبار لە مشتى كەسانى تردا ئەبىت ، ئەوا فەساد و خراپە كارىي روو لە ژيان و گوزەرانى مرۆف ئەكات .. كەواتە ھەموو ياسايەك جگە لە ياساى ئيسلام و ، ھەموو كۆمەلە و گرووپىك جگە لە موسلمانە پاكەكان كارىان زيان بەخشە و ، لە تەرازووى ياساى خوادا ئەو كارەيان قاچاخە و پىويستە ھىز بخرىتە كار بۆ لابردنى فەساد و ، خىر و چاكە سەر بخرىت كە ئەمەش بە جىھادى ئيسلامىي ئەكرىت و ، پىويستى بە سەروماڵ بەخشىن ھەيە ، تا ئەو مەبەستە بەرز و پىرۆزە بىتە دىي و ، مرۆفەكان وەك ژيانى ئەم دنيايەيان چاك ئەبى ، بكەونە سەر رىبازى قىامەت و لەوئىش سەرفراز بن . ئەوھتا قورئان ئەفەرموى :

﴿ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴾ (الحج : ۴۱) .

بەئى ، ئەو نىماندارە چاك وىستانەى كە خواى گەورە كاروبارى سەرزەوىيان پى ئەسپىرئى ، كاروبارى نوپۆ و زەكات بە جوانىي جى بەجى ئەكەن و ، فەرمان بە چاكە ئەدەن و دوورەپەرىزىي لە خراپە ئەكەن .. سەرەنجامى ھەموو كارىكيش ھەر بۆ لای خوايە ..

ئىستاش وا چاكە بە كورته باسىكى حوكمى جىھاد بكەين ..
بە لای جومھورى زانايانەو ، چ زانايانى سەلەف و چ زانايانى خەلەف ، جىھادى ئيسلامىي يەككە لە فەرزە كىفائىيەكان ، بەو مانايە كە ئەگەر

دوژمنان هیترشیان هیتایه سهر خاکی ئیسلام ، ته گهر کۆمه لێک له بهردهم تهو هیترشه دا وهستان و توانی یان دوژمن بشکینن و ، موسلمانان له شهر و خراپه یان رزگار بکهن ، تهوا تهو فهززه له سهر شانی موسلمانانه کانی تر لاچوو و ، گونا هبار نابن . خو ته گهر وایان نه کرد ، تهوا یه ک به یه کی ته ندامانی نوممه تی ئیسلام تاوان بار ته بن و ، مه گهر ته وهنده ی پیویست بی موسلمان بچنه مهیدانی کافران و هیترشیان په رچ بده نه وه ، تهوسا تاوان له سهر هموان هه ل بگیری .. به لگه له سهر ته مهش ته م تایه ته په روزه یه :

﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾ (التوبة : ۱۲۲) .

به لام له سی کات دا جههاد ته یته فهززی عهین و ، پیویسته موسلمانان ههر هه موویان به شداریی بکهن :

به کهم : ته گهر سوپای موسلمانان و سوپای دوژمنان به یه ک گه یشتن ، تهوا تهوه ی لهوی ناماده یه نابی به جی به یلی و پشت هه ل کردنی حه رامه ، مه گهر به فه رمانی سه رکرده که سیک یان کۆمه لێک لهو سوپایه بگه ریته دواوه و ، به پیی نه خشه ی سه رکرده یه تی ته شوینه چۆل بکهن ، تا بچنه شوینی چاک تر ، یان بچنه کۆمه کیی دهسته یه کی تری سوپای موسلمانان .. تهوه تا قورشان فه رمانی به سه ر ئیمان داران دا دواوه تا ته گهر له گه ل دوژمن روو به روو بوونه وه ، تهوه پهری دامه زراوی بنوینن و ، ذیکری زۆری په روه ردگار بکهن به لکو خوا سه ریان بجات :

﴿ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

(الأنفال : ۴۵) .

ههروه ها فه رمان ته دات با سوپای ئیسلام پشت هه ل نه کات ، چونکه لهو رۆژه دا ههر سه ربازیک پشت هه ل بکات تهوا غه زه بی خوای به سه ردا ته باری و مه نزلیشی ناو ناگری دۆزه خ ته بیته ، جگه له وانه ی که بو به رۆه وه ندیی ئیسلام فه رمانده ره وانه یان ته کات :

﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُلُوهُمُ الْأَدْبَارَ ۗ وَمَنْ يُلُوهُم يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ (الأنفال : ۱۵ - ۱۶) .

له فەرموودەى صەحیحىشدا كە بوخارىی موسلىم رىوايەتیان كەردووه پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويه : « اجتنبوا السبع الموبقات » . فەرموويه : خۆتان لە حەوت كارە زۆر خراپە لەناو بەرە كە بپارێزن . وتیان : ئەوانە كامانەن ، ئەى پىغەمبەرى خوا ؟ فەرمووى : « الشرك بالله ، والسحر ، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق ، وأكل الربا ، وأكل مال اليتيم ، والتولي يوم الزحف ، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات » . فەرمووى : شەرىك بۆ خوا دانان و ، سىحەر كردن و ، كوشتنى هەر نەفسىك كە خوا حەرامى كەردبۆ مەگەر بە حەقى ئىسلام و ، خواردنى سوو و ، خواردنى مال و سامانى هەتوو ، پشت هەل كردن لە مەيدانى جەنگى كافران و ، بوختان كردن بۆ ئافرهتى ئيمان دارى پاك داوین ..

بە بۆنەى ئەمانەى پىشەوه هەندى لە زانايان رايان وەهايه كە پشت هەل كردن و هەلاتن لە جەنگ گوناھى كەبىرەيه ، نىتر سا ژمارەى دوژمن هەر چەندە بى . بەلام هەندى لە زانايان بۆجوونيان بەو شىوہيه كە ئەگەر ژمارەى دوژمن لە دوو ئەوئەندەى ژمارەى موسلمانان زياتر نەبوو ، ئەوا پشت هەل كردن كەبىرەيه ، بەلام ئەگەر زياتر بوون ئەوا بە كەبىرە ناژمىترى . دەلىلى ئەمانىش ئەم ئايەتە پىرۆزەيه :

﴿ اَلَّذِينَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾
(الأنفال : ٦٦) .

لەووه و پىش هەتا سوپای دوژمن لە دە ئەوئەندەى سوپای موسلمانان زياتر نەبوایە ئەبوایە بە دامەزراویى جەنگیان بکەدايه .

هاوێلانێ پىغەمبەر ﷺ رايان لەسەر ئەووه بووه كە ژمارەى دوژمن هەر چەندە بى ، پىويستە موسلمانان بە دامەزراویى جەنگ بکەن و ، پشت هەل نەكەن . بۆ نمونە : لە جەنگى موئەددا ژمارەى سەربازە موسلمانەكان تەنها سى هەزار بوو ، ژمارەى سوپای رۆمىش بە خۆيان و بە عەرەبە بە كرى گىراوێ كانى لەخم و جوژامەوه دووصەد هەزار بوون ، كە چى موسلمانەكان پشت هەل كەردنسان بەلاوه پەسەند نەبوو ..

بهلام ته گهر فرماندهی موسلمانان وای به چاک زانیسی پاشه کشفه به سوپای موسلمانان ، یا هندیکی بکات ، نهوه به پشت هه ل کردن و هه لاتن ناژمیترئ ، چونکه نهوه فرماندهیه خوئی چاک نه زانی و ، ههر کاریک بو به رژه وه ندیی موسلمانان ته نجام بدات ، نهوا فرمانیشتی خوا ی گه وره : ﴿إلا متحرفاً لقتالاً أو متحيزاً إلى فئة﴾ نهی گریتهوه ، وهک نهوه پاشه کشفیهی که خالیدی کوری وه لیدی شیری خوا له موته دا نه نجامی دا و ، موسلمانان کانی رزگار کرد ، دوا ی نهوهی که کوشتاریکی به کجار زوری سوپای رۆم یان کرد ، ههر چه نده هیشتا دانیشتونای مه دینه ، ههر هه موویان ، به یه که ده نگیی نهوه پاشه کشفیهی خالیدیشیان به لاره هه لاتن و پشت هه ل کردن بو و ، ژنه کان ده رگیان له رووی میرده کانیان دا دانه خست ، که گویا ترسنۆک بوون و ، له جهنگ هه لاتون ، که نهوه بو پئی یان نهوتن : (یا فُرَّار) . بهلام پیغه مبهری خوا ﷺ به رگری لی نه کردن و ، نهی فرموو : «بل هم الکُرَّار» .

نهوه رووداوه ده ری نه خات که کۆمه لگای نیسلامی به ژن و مندال و پیایوهوه .. به پیر و گهنج و پهک که وته یهوه ، ههر هه مووی پالنهوانی مه میدان و ، گیانی نازایه تیی و کۆل نه دانی له به رایه ..

دهههههه : نه گهر کافران هیرشیان کرده سهر ناوچه یه کی ولاتی نیسلام ، نهوا له سهر دانیشتون پیویسته بچن به گۆی دوژمن دا و کوشتاریان بکن . خو نه گهر دوژمنه که به وان چار نه نه کرا ، نهوا له سهر موسلمانانی ولات و ناوچه کانی تریش پیویست نه بیئت که بچن به هانای نهوه خوشک و برا لیتقه و ماوانه یانهوه و ، دوژمنیان له کۆل بکه نهوه ..

موسلیم فرمووده یه که ریوایهت نه کات که پیغه مبهری خوا ﷺ فرموویه : «المسلم أخو المسلم ، لا يظلمه ولا يخذله» . له ریوایه تییکی تریش دا وا هاتوه : «ولا يُسلمه» . نه فرمووی : موسلمان برای موسلمانان ، نه سته می لی نه کات و ، نه پشتیشی بهر نه دات . واته ده ست بهرداری نابیئت کافران دهستی بو بهرن ..

سهههههه : نه گهر گه وره ی موسلمانان فرمانی دا به سهر کۆمه لیک دا تا خو یان بو جیهاد ناماده بکن نهوا له سهر یان پیویست نه بی که خو یان بو جیهاد پیچنه وه ، نه مهش به پئی نهه نایه ته پیروزانه :

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْ أَقْلَمْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرْضِيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَّعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾ (۳۸) إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿ (التوبة: ۳۸ - ۳۹) .

له فەرموودەى صەحیحیشدا ، کە بوخاریی و موسلیم لەسەر صەحیحی ریک کەوتون ، هاتوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویە : ((لا هجرة بعد الفتح ، ولكن جهاد ونية ، وإذا استنفرتم فانفروا)) . فەرموویە : دواى فەتەحى مەككە ئیتر هيجرەت له مەككەوه نەما ، ئیتر لەمەولا جيهاد و نیهەتى پاك گرنگی هەیه .. موسلمانان ! نەگەر داواى نەفیرتان لى کرا خۆتانى بۆ نامادە بکەن .

بەلام هەندیک له پیاوچاکانى ئومەتى ئیسلام وەهای بۆ نەچن کە جيهاد بە هەمیشەیی و له هەموو حالەتیکدا و له هەموو کاتیكدا فەرزى عەینە . واتە هەموو موسلمانیک بە هەمیشەیی و بە پێى توانا و لى هەاتنى خۆى ، پێویستە خەریکی جيهاد بێت .. ئەبى هەتا مردن بەردەوام بى ، بەلگەشیان ئەم نایەتە پێرۆزەیه کە فەرمان بەسەر پیر و گەنج و ، سوار و پیادە و ، دەولەمەند و هەزار و ، بەهیز و لاوازیاندا ئەدا تا بە سەروماڵ لە پیناوى خوادا هەلمەت بەرن و بەرامبەر بە هیزی خراب و یستان بووەستن کە ئەفەرموی :

﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ (التوبة: ۴۱) .

بە راستی راستیان فەرمووە .. پاك کردنەوهى سەرزەوبی لە خرابە و سەتم و رەوشت نزمی ئەوهى پێویستە .. هەتا دینی خوا لە هەموو سەرزەوبی دا بلاو بپێتەوه .. جا نەگەر موسلمانان بە درێزایی میژوو ئەم بۆچوونەیان وەرگیرتایە ئەوا نە بەغدا و ، نە قورطوبە و ، نە ئەستەنبول و ، نە ئەزەهر نە ئەکەوتنە دەست خوانەناسان .. کاتیك کە موسلمانان دەستیان ئەرژیشت ئەبوا دانەنیشتنایه تا ولاتانی تریشیان لە بیژەوشتی و سووکی رزگار بکردایە . بەلام کە دانیشتن ، ئەوا خوانەناسان ، وەك تۆلەیهکی خوایی ، هێرشیان کردە سەریان و پایتەختەکانیان کەوتنە دەست دوژمنان و ، ئالاکەشیان کەوتە ژێر پێى داگیرکەران و ، بە گوشت و بر و ، سووتاندن لەناویان بردن ..

به لئی ، هاوه لآن جهادیان بۆ هه موو کهسیک و هه موو کات و شویتینک به پتویست نه زانیی ، به تایبته نه بوته ییووبی نه نصاری و ، نه بوته لهی نه نصاری و ، میقدادی کوری نه سوهد و ، له تایبعی یانیش دا سه عیدی کوری موسه ییهب . هه تا نه بوته ییووب نایه تی ژماره (۴۱) ی (التوبه) ی به ده لیل وهرته گرت و ، وه هایشی بۆ نه چوو که هه رکهس پشت له جهاد بکات و ، خۆی به کار و کاسپی و مال و منداله وه ده ست خه رۆ بکات نه وا نه که ویتته بهر هه ره شهی نه م نایه ته وه که فه رمان نه دات موسلمانان مائی خۆیان کاول نه کهن و ، خۆیان به هیلک نه بن ، نه ویش به کۆل دان و سارد بوونه وه له جهادی کافریتی له سه رزه ویی دا نه فه رموی :

﴿ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ﴾ (البقرة : ۱۹۵) .

بۆیه نه بوته ییووب خوا لئی رازی بی له سه رده می پتغه مبه ری خوادا و له دوا ی کۆچ کردنی شی هه ر خه ریکی جهاد بوو .. له هیه چ غه زایه ک دوا نه نه که وت .. تا نه وه بوو نا کۆکی که وته نیوان نیمام عه لیبی و مو عاویه وه خوا لی یان رازی بی و ، نه بوته ییووب به سه لیه قی جوانی چوو ه پال نیمام و به شداری جهنگی خه وار یی شی له گه ل دا کرد ..

که مو عاویه یه زیدی کوری کرده فه رمانده ی سو پایه ک و به ره و شاری نه سه ته نبو ل ره وانه ی کرد تا نه و شاره فه ته بکات ، سه ره تا نه بوته ییووب لای گران بوو له گه ل سو پایه ک دا به چی بۆ غه زا که سه ر کرده که ی یه زید بیته ، به لام دلئی وه ها نه گرا بۆ جهاد ، خۆی پی نه گرا و به خۆی وت : هیه چ زیانیکی بۆ من نیه هه ر که سی ته میری سو یا بیته .. نه وه بوو خۆی گه یانده سو یا و ، ناره حتی زۆری هاته ری .. پاشان نه خۆش که وت و ، یه زیدی فه رمانده ش هات بۆ سه ردانی و پی وت : پتویستیت چی یه ؟ نه بوته ییووب وتی : پتویستیم نه وه یه نه گه ر من مر دم ، هه تا نه توانی به لاشه که مه وه به چۆره ناو خاکی دو ژمنه وه و له وی بم نیژه و خۆت بگه ر پیره وه .

که کۆچی دوا بی کرد یه زید و موسلمانان نوژیان له سه ر کرد و ، وه سیه ته - که شیان بۆ جی به جی کرد ، نه وه بوو گه یانده یانه نزیک شوورا کانی نه سه ته نبو ل و له وی ناشتیان .. بی ته وه ی گا وه کان بویرن ده ستی بۆ به رن .. وه ک بلئی

ئەبوئەببەسەبەب لەوئ چاوەرەوان بئ هەتا سوپاکەئ موحمەدی فاتح بئت و ئەستەنبوول ئازاد بکات و ئۆخەئ بە دئئ ئەبوئەببەسەبەب بگات .

هەرەها ئەبوئەببەسەبەب ئەنصاری هاهەئئ پئغەمبەری خوا ﷺ کە ئەکئ بوو لەوانەئ دەوری پئغەمبەریان لە ئوحدودا گرتبوو ، ئەگئزەنەو جارئکیان لە کاتئک دا کە ئەکجار پئربووبوو سوورەتئ (التوبة) ئەخوئئئ . کە ئەگاتە سەر ئایەتئ : ﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ ئەئئت : وا ئەبئنم کە خوای گەرە فەرمانئ داوہ هەر هەموومان ، بە پئر وگەنجەوہ ، هئرش بەرئن .. رۆلە ! کەل وپەلم بو بئئچنەوہ . کورەکانئ پئیان وت : رەحمەتئ خوات لئ بئ ، تۆ لە خزمەتئ پئغەمبەری خوادا ﷺ غەزات کردووہ هەتا کۆچئ دوایی کردووہ و ، لە خزمەتئ ئەبوئەببەسەبەب دا هەتا کۆچئ دوایی کردووہ و ، لە خزمەتئ عومەرئش دا هەتا کۆچئ دوایی کردووہ .. ئەمڕۆش ئئمە لە جیاتئ تۆئش غەزا ئەکەئن . کەچئئ کۆلئ نەدا و ، بو غەزا سواری کەشتئئ بوو و ، لە رئ دا کۆچئ دوایی کرد و ، دوای نۆ رۆژ لە کۆچ کردنئ دوورگەئەکیان دەست کەوت و ئەویان تئ دا ناشت و ، هئچ گۆرانئکئشئ بەسەردا نەهاتبوو ..

هەرەها ئئبن جەرئری طەبەرئئش لە ئەبوئاشئدەوہ رئوایەتئ کردووہ کە لە حئمص چاوی بە سوار چاکئ پئغەمبەری خوا ﷺ ، مئقدادی کورئ ئەسوہد کەوتووہ کە وئستووئەتئ بچئ بو غەزا ، کە لەوکاتەدا پئرئکئ بەسالأچوو بووہ هەردوو برۆئ هاتبوون بەسەر هەردوو چاوی دا ، ئەبوئاشئد پئئ ئەئئ : خوای گەرە چاوپۆشئئ لە تۆ کردووہ . ئەوئش ئەئئت : (البعوث) واتە ئەو ئایەتەئ سەرەوہئ سوورەتئ (التوبة) دەست بەردارمان نائئت .

ئئمام زوہەرئئش وتووئە : سەعئدی کورئ موسەبئب بە نئازی غەزاوہ کەوتە رئ ، کە ئەوہبوو چاوپۆکئ لە دەست داوو . پئئ وئرا : تۆ نەخۆشئ و لاشەت ناتەواوہ . وتئ : خوای گەرە داوای نەفئری لە سووک و قورس کردووہ . خو ئەگەر من توانائ جەنگم نەبئت ، ئەوا ژمارەئ جەنگاوەران زئاد ئەکەم و ، پارئزگارئئش لە کەل وپەل ئەکەم .

بهم غیره توه نیسلام به هموو دنیا دا بلاوی کرد و ، نه مړوش مه گهر خوا
خوی بزانی چند ملیون تیمان داری راستگو خریکی بلاوکردنه وی دینی حدقن و ،
مروقه کان له خرابه زرگار نه کهن و ، نه میان خه نه ژیر سایه ی به یداخه قورشان تا
سهرفرازی قیامت بن ..

سویاس بو خوا نیعمه ته کانی له ژماره ناین ..

جا له بهر توهی که جیهاد له نیسلام دا هوی پاراستنی عه قیده و ، بی توهی
بانگه وازو ، مایه ی بلاوکردنه وی شه ریعتی ته وحید و حدق و عدالت و خیر و
چاکیه ، تها خوا و پیغه مبه ره که ی هانیکه زوری تیمان دارانیان داوه بوی .

توه تا قورنانی پرورز دهری بریوه که خوی گه وره سر و مالی له تیمان داران
کړیوه بهرام بهر به وی که به هشتیان پی بیه خشی .. بهو مەرجه ی تیمان داران له
پیناوی خوادا جهنگ و کوشتار بکه ن .. کافران بکوژن و کافرانش تهاون بکوژن ،
که نه فهرموی :

﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ
وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ
بِهِ ۚ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ (التوبة : ۱۱۱) .

هه روه ها دهری ته بری که واز هارردوان له جیهاد و جیهاد که ران له پیناوی خوادا
به سر و مالیان یه کسان نابن .. جیهاد که ران خاوه نی ته جر و پاداشتیکی زورن که
نه فهرموی :

﴿ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بَأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً
وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾ (النساء : ۹۵) .

هه روه ها نامازه بو بازرگانی یه کی وها نه کات که تیمان داران له سزای سه ختی
قیامت سهرفراز نه کات ، که بریتی یه له تیمان هینان به خوا و به
پیغه مبه ره که ی ﷺ و جیهاد کردن به سر و مال له پیناوی خوادا که نه فهرموی :

﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا هَلْ أَذَلُّكُمْ عَلَىٰ تَجَرَّةٍ تُحْيِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ ٱلْإِيمِ ﴿۱۰﴾ تُوْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿ (الصف : ۱۰ - ۱۱) .

ناماژهش بۆ ئەوه ئەكات كه به فيطرهت مرۆڤ حەزى له جەنگ و كوشتار نيه ،
به لآم ئەگويى خيىر و چاكهى زۆرى تيدا بيت كه ئەفەرموى :

﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ
وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿ (البقرة : ۲۱۶) .

جا ئەگەر هەموو كەسى بۆى بشى له جيهاد بترسى ، ئەوا بۆ ئيمان دار ناشى
بترسى ، چونكه قازانجى جيهاد بۆ موسلمان مسۆگەرە و ، يەكئى له دوو شەستهى
بۆ ئەبن : يان سەرکەوتن و دەست كەوت ، يان پادااشتى شەهيدىيى :

﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا ۖ إِلاَّ إِحْدَى ٱلْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ ٱللَّهُ
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِۦ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبَّصُونَ ﴿ (التوبة : ۵۲) .

له سوننهتى پاك و بىگەرديشدا فەرموودهى زۆر هەن بۆ خۆشەويست كەردنى
جيهاد و ، دەست بەردار نەبوون لىيى :

له هەردوو صەحیحى بوخارىيى و موسليماندا هاتووە كه پيغەمبەر ﷺ فەرموويه :
« تَضَمَّنَ ٱللَّهُ لِمَن خَرَجَ فِي سَبِيلِهِۦ ، لَا يُخْرِجُهُ إِلاَّ جِهَادًا فِي سَبِيلِي ، وَإِيمَانًا بِي وَبِرُسُلِي
أَن يُدْخِلَهُ ٱلْجَنَّةَ ، أَوْ يُرْجِعَهُ إِلَىٰ مَسْكَنِهِ ٱلَّذِي خَرَجَ مِنْهُ ، بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ .
وَٱلَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْلَا أَن أَشَقَّ عَلَى ٱلْمُسْلِمِينَ مَا قَعَدْتُ خِلَافَ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فِي
سَبِيلِ ٱللَّهِ ، وَلَكِن لَّا أَجِدُ سَعَةً فَأَهْلُهُمْ ، وَلَا يَجِدُونَ سَعَةً وَيَشَقُّ عَلَيْهِمْ أَن يَتَخَلَّفُوا
عَنِّي ، وَٱلَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَن أَغْرَوُ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ، فَأَقْتُلُ ، ثُمَّ أَغْزُو فَأَقْتُلُ ،
ثُمَّ أَغْزُو فَأَقْتُلُ » .

فەرموويه : خواى گەورە بووه به زامنى ئەو كەسەى له پيئاوى ئەودا له ماڤ
دەرئەچى ، به لآم تەنها بۆ رەزامەندىيى خوا و ، ئيمان به خوا و به پيغەمبەرەكانى
له ماڤ دەر بچى ، كه بىخاتە بههشەوه ، يان به سەلامەتییى دواى دەست
كەوتنى ئەجر و غەنيمەت بىگيرپيژتەوه بۆ ئەو مالەى كه لىوهى دەرچووە . بهو
خوايهى كه گيانى موخەمەدى به دەستە ، ئەگەر له بەر نارەحەت كەردنى
موسلمانەكان نەبوايه ، به سريهيه كەوه دانەئەنيشتەم هەر غەزام له پيئاوى خوادا

پئی نه کرد . به لآم دهستم ناروات تا بیان خه مه ری و ، ته وانیش دهستیان ناروات و ، پیشیان ناخوش ته بی نه گهر له گه لم نه یسن و دوا بکه ون .. به و خوایهی که گیانی موحه ممدی به دهسته ناواته خواز بووم له پیناوی خوادا غهزا بکه م و ، بکوژریم ، پاشان غهزا بکه م و بکوژریم ، پاشان غهزا بکه م و بکوژریم .

ههروه ها له صه حیحی بوخاریی دا به مرفوعیی هاتووه : ((رباط یوم فی سبیل الله خیر من الدنیا وما فیها ، وموضع سوط أحدکم فی الجنة خیر من الدنیا وما فیها)) . ته فهرموئ : پاسه وانیی روژتیک له پیناوی خوادا له دنیا و هه رچی و تیا یا چاکتره و ، ته وهنده ی شوینی قامچی یه کیکیشتان له به هشتدا له دنیا و هه رچی و تیا یا چاکتره ..

له صه حیحی موسلیمیش دا به مرفوعیی هاتووه : ((رباط یوم ولیله خیر من صیام شهر و قیامه)) . ته فهرموئ : پاسه وانیی شه و روژتیک له روژوو و شه ونوژی مانگیك چاکتره .

ته و چاوانهش که پاسه وانیی ته که ن و ، خه و له خو یان ده زپینن و ، له پیناوی ره زامه ندیی خوادا چاودیری دوژمنان ته که ن و ، هه سانه وهیان نیه ، ته وانه ته و چاوانه ن که خوی گه و ره به هه شتی بو ناماده کردوون .

بو ته مهش تیرمیذیی به مرفوعیی ته م فرموده ی ریوایت کردووه : ((عینان لا تمسهما النار : عین بکت من خشیه الله ، و عین باتت تحرس فی سبیل الله)) . حدیث حسن . فهرموویه : دوو چا و هه ن که ناگری دۆزه خیان بهر ناکه موئ : چاوئیک که له ترسی خوادا گریا بیئت و ، چاوئیکیش له پیناوی خوادا پاسه وانیی موسلمانانی کردبئ .

هه لوئستی پالّه وانانه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ به درئیایی ته مه نی ، به تاییهت له غهزا کاندا و له کاته نارّه حه ته کانیش دا ریبازی پهروه ده ی موسلمان بووه تا غیرهت بجه نه بهر خو یان و زۆر پیاوانه بجه نه مهیدانی دوژمنانه وه و ، روژی رووناکیان لی بکه نه شه وه زهنگ ..

ههروه ها نیسلام موسلمانانی هه ل ناوه بو دهست خستنی شه هیدیی . ته وه تا قورئانی پیروژ له و باره وه ته فهرموئ :

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ (۱۶۹ - ۱۷۰) .

بهائی ، ئەوانەى كه له پیناوی دینی خوادا شهید ئەبن ، ئەوانە به مردوو نازمیررین ، چونکه وان له ژیانیکی بەرزەخیی وه هادا كه رۆحه كەیان هەموو لەزەتییكى هەستیی و مەعنەویی ئەچیزئى .

موسلیم له عەبدوللای كورپی مەسعودەوه رىوايەتى كردووہ كه وتووێه : دەبارەى ئەم نایەتە پرسیار له پێغەمبەرى خوا ﷺ كرا ، ئەویش فەرمووی : « أرواحُهُمْ فِي جَوْفِ طُيُورِ خُضْرٍ ، لَهَا قَنَادِيلٌ مَعْلَقَةٌ بِالْعَرْشِ ، تَسْرُحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءَتْ ، ثُمَّ تَأْوِي إِلَى تِلْكَ الْقَنَادِيلِ ، فَاطَّلَعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ إِطْلَاعَةً ، فَقَالَ : هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا ؟ فَقَالُوا : أَيُّ شَيْءٍ نَشْتَهِي ، وَنَحْنُ نَسْرُحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْنَا ؟ فَفَعَلَ ذَلِكَ بِهِمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، فَلَمَّا رَأَوْا أَنَّهُمْ لَنْ يَتْرَكُوا مِنْ أَنْ يَسْأَلُوا قَالُوا : يَا رَبِّ نَرِيدُ أَنْ تَرُدَّ أَرْوَاحَنَا فِي أَجْسَادِنَا حَتَّى نُقْتَلَ فِي سَبِيلِكَ مَرَّةً أُخْرَى ، فَلَمَّا رَأَى أَنْ لَيْسَ لَهُمْ حَاجَةٌ تَرَكَوا » .

ئەفەرموئى : رۆحه كانیان لەناو لاشەى بەئندەى صەوزدان ، كه لەناو جوۆره چرایەكى وه هادان كه به عەرشدا هەل و اسراون ، چەندیان پێى خۆش بێى له بەهەشتدا به نازادیی ئەسوورپێنەوه و ، پاشان ئەگەرپێنەوه ناو ئەو چرایانە . جا خوای گەوره به سۆزى خۆى ئاورپێكى لى دانەوه و فەرمووی : ئایا دلتان هەزى له شتیك هەیه ؟ وتیان : جا دلمان هەزى له چیی بێت ، له كاتیكدا كه ئیمە چۆمان پێى خۆش بێى له بەهەشتدا ئەسوورپێنەوه ؟ ئەمەى له گەلیاندا سى باره كردهوه ، كه دییان وازیان لى ناهینریت وتیان : پەروردگارمان ! ئەمانەوى رۆحه كانیان بچیتەوه به بەر لاشەكەماندا ، هەتا جارێكى تریش له پیناوی تۆدا بكورژرێنەوه . كه خوای گەوره دیی وا هیچ پێویستی بەکیان نیه ، وازیان لى هینرا .

له موسنەدى ئیمام ئەحمەدیشدا فەرموودەیهك به وێنەى ئەم فەرموودەى سەرەوهى موسلیم هاتووہ ، كه له كۆتایییەكەىدا ئەمەش هاتووہ : « فلما وجدوا طيبَ مَا كَلَهُمْ وَمَشَرَبَهُمْ وَمَقِيلَهُمْ ، قالوا : مَنْ يُبَلِّغُ عَنَّا إِخْوَانَنَا أَنَّا أَحْيَاءٌ فِي الْجَنَّةِ نُرْزَقُ لَنَا لِأَنَّا يَرْهَدُوا فِي الْجِهَادِ ، وَلَا يَنْكَلُوا عَنِ الْحَرْبِ ؟ فقال سبحانه : ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ... ﴾ الآية .

نه فہرموی: کہ خواردن و خواردنهوہ و جا و مہنزلی چاکی خویانیان لہ بہہشت دا دیی، وتیان: کئی بہ براکافان رابگہیہنی کہ نئمہ لہ بہہشت دا زیندوویں و رزق و رۆزیان پیشکش شہ کری، ہتا لہ جیہاد کہ متہرخہ میی نہ کەن و، لہ جہنگ و غزا واز نہ ہیئن؟ خوی گورہش بہ لئینی دا کہ خۆی بہم نایہتہ پیروزہ: ﴿ولا تحسبن...﴾ ناگاداریان بکات ..

ہر تہم ہلئوستہ بہرزہی قورٹان و سوننت بوو وا موسلمانہ پیشینہ کانی کردہ پالہوانی سہرزہوی و شہیدبوونیان لہ ژیان بہ لاوہ خۆشہویست تر بوو، تا نیسلام بہ ہممو گہلانی سہرزہوی گہیشت و لہ سووکی و ریسوایی رزگاری کردن و، خستنیہ سہر شہقامی حہیا و حورمہت و داوین پاکیی ..

ہر لہ سہر باسی جیہاد بہردہوام نہ بین و سہرنجی شو قۆناغانہ نہ گرین کہ جیہادی نیسلامی پیایا تی پیری:

قۆناغی یہ کہم:

لہم قۆناغہ دا جیہادی موسلمانہ کان تہنہا بہرامبہر بہو قورہیشیانہ بوو کہ سزا و نازاری موسلمانہ کانیان دابوو و، لہ سہر مال و حالی خۆیان دہریان پہراندبوون و، تا شو کاتہش لہ سہر سزادانی موسلمانہ لاوازہ کانی مہ ککہ بہردہوام بوون کہ توانایان نہ بوو کۆچ بکہن .. بہلام ہر ناموسلمانئ دژایہ تیی موسلمانہ کانی نہ کردبا، موسلمانہ کانی ش جہنگیان لہ گہل نہ نہ کرد .. چونکہ قورٹان و ہا فرمانی دابوو کہ ہر کہس کوشتاری موسلمانہ کان تہکات نہوانیش کوشتاری شو بکہن، بہلام زیادہرہوی و دہست درئیزی نہ کەن، چونکہ خوا ہیچ دہست درئیزی کہریکی خۆش ناوئیت، و ہک نہ فہرموی:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (البقرة: ۱۹۰).

قۆناغی دووہم:

ہندی ہۆز ہہ بوون ہاوپہیمانی قورہیش بوون، یان دوا کۆچ کردنی موسلمانہ کان بۆ مہدینہ بوونہ ہاوپہیمانی، بہم بۆنہوہ نہوانیش و ہک قورہیش بیریان نہ کردہوہ و، حہزیان لہ دژایہ تیی موسلمانہ کان یان تۆلہ سہندن لی یان بوو .. ہتا ہی وایان ہہ بوو پیری لہوہ نہ کردہوہ کہ ہیئرش بکاتہ سہر مہدینہ و، و ہک نہوہی کہ کورزی کوری جابیری فیہری نہنجامی دا، کہ نہوہ بوو ہیئرش

کرده سەر مۆلگای مەدینە و ، سەرەنجام موسلمانەکان لە غەزای بەدری یەکمەدا
دوای کەوتن ، بەلام فریای نەکەوتن .

هی واشیان هەبوو کە بە ستم و ناپەهەوا چەندین موسلمانیان شەهید کردن ،
و هەک لە هەردوو سەریه‌ی ره‌جیع و قورئان خوێنەکاندا رووی دا .. جا بەرامبەر بەم
ناپاکییە پێغەمبەری خوا ﷺ سەریه‌ی نەناردە سەریان تا سزایان بدات و تۆڵەیی
شەهیدانیان لێ بکاتەوه . و هەک هۆزی غەطەفان و سولهیم و عامیر و ئەحاییش و
هۆزه‌کانی نەجد و ئەقیف . کە هێرش نەکرایە سەر ئەمانە تەمیی نەبوون و هۆزی
تەمیی نەبوون . لە هەمان کاتدا هەندیکی تر لە ئیسلام و لە چارپۆشیی و
ره‌وشت بەرزیی ئیسلام شارەزا نەبوون ، بەمە زۆرێک موسلمان نەبوون و نەبوونە
دۆست و پشتیوانی ئیسلام و موسلمانان ..

قۆناغی سێهەم :

لەم قۆناغەدا بت پەرستانی مەککە و دەورووبەری یەکیان گرت و ، بوونە
هێزیکی گەورە ، تا بە هەموویانەوه دژی موسلمانەکان بوو ستم و کوشتاریان
بکەن ، بۆیە موسلمانان ناچار بوون بچن بە گۆرێ و هەموو دۆژمنە داخ لە
دلانیاندا .. ئەوه‌بوو قورئانی پێرۆز لەم قۆناغەدا فرمانی دا : ئەی موسلمانەکان !
و هەک چۆن کافران هەر هەموویان بە جارێکدا دین بە گۆتاندا ، ئیوه‌ش بچن بە گۆر
هەموویاندا و ، بێ خەمیش بن کە هێزی خوا و دەسلالت و توانای وا لەگەڵ ئیمان
دارە خاوەن تەقواکاندا ، کە ئەی فەرموو :

﴿ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ

الْمُتَّقِينَ ﴾ (التوبة : ۳۶) .

بەم فرمانە قورئانییە جیهادی کافران بە گشتیی ، هەر کەس کتیبییکی
ناسانیی بە دەستەوه نەبێ ، خرایە نەستۆی موسلمانان .. لەم قۆناغەدا
پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرموی : « أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا
الله وأن محمداً رسول الله ، و يقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة ، فإذا فعلوا ذلك عصموا
مني دماءهم و أموالهم إلا بحق الإسلام ، و حسابهم على الله » . (صحیح البخاری / کتاب
الإيمان) .

ئەفەرموی : فرمانم بەسەردا دراوه کوشتاری ئەو خەلکە بکەم هەتا شایه‌تی
حەق بەدەن بە تاك و تەنیايي خوا و ، پێغەمبەرایه‌تی موحەممەد و نوێژ بەجی

بهیئن و زهکات بدن . جا که تهوهیان ته نجام دا تهوا سهرومائیان پاریتزراو نه بی ،
مه گهر به حقی نیسلام ..
قوناعی چوارهم :

تهوه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ په میانی دۆستایه تیی و پیکه وه ژیانی له گه ل
جووله که کانی مه دینه دا به ستبو ، وه که له پیشه وه باس کرا . به مه له سهرومال و
شهره ف و ناموسیای بی خه می کردن ، که چیی نهو ناپاکانه تهوه ندهی پی نه چوو
په میانه که یان شکاند و ، بوونه پالپشتی موشریکه کان و هه لیان نه نان تا بچن به
گژی موسلمانان کان دا ، وه که له توحود دا رووی دا ، بگره هه ولیان دا له پشته وه
خه نجر له موسلمانان کان بدن ، وه که له جهنگی نه جزاب دا رووی دا .. به رده وام
خه ریکی تیک دانی نیوان نهوس و خه زره ج و ، موهاجیر و نه نصار بوون . جووله که
نه رمیی و لی بووردنی موسلمانان کانیاں به هه ل نه زانیی ، بۆیه بوو بوونه میکرۆبی
خراپکاریی و کۆمه لگای مه دینه یان تیک نه دا ، بۆیه پیویست بوو له ناو برین ..
تهوه بوو خوی گه وره فه رمانی به سه ر پیغه مبه ره که ی دا دا تا نهو په میانه ی که
له گه لیانا به ستوویه تی بی داته وه به ناو چاویان دا و ، پاشان کوشتاریان بکات :
﴿وَمَا تَخَافُ مِنْ قَوْمٍ خِيفًا فَأَتِئِدْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ﴾
(الأنفال : ۵۸) .

ته مه ش ره وشتیکی به رزی نیسلامه ، هه تا له گه ل دۆژمن دا ، که ناگاداری
بکات و پیی رابگه یه نی : وا په میانی ناشتییمان ته واو بوو و ، پاشان بچیت به
گژیا .. ته مه ره وشته به رزه ته نها نیسلام ره چاوی کردوه ..
تهوه بوو موسلمانان کان کوشتاری هه ندی لهو جووله کانه یان کرد و ،
هه ندیکیشیان بار پی کردن ، تا تهوه بوو له دوورگه ی عه ره بیی دا شوینه واریان نه ما
و ، موسلمانان کان له ده ستیان رزگاریان بوو ..
قوناعی پینجه م :

ته م قوناعه ش لهو کاته وه ده ست پی ته کات که موسلمانان کان مه که یان رزگار
کرد و ، خه لکی پۆل پۆل هاتن موسلمان بوون و ، طایف و نه جد و
ده وره بریشیان ته سلیم به سوپای نیسلام بوون ، تیر تهوه ندهی نه برد دانیشتوانی
سه رانسهری دوورگه موسلمانیکی ئیمان دار و خواناسیان لی ده رچوو و ،
پیغه مبهری خوایش ﷺ نامه و نیروای ره وانهی لای پادشا و میره کانی ده وره بری

دوورگه كرد ، تا ئيمان بهيئن . نهمش له نيوان پەيمان نامەى حودەيبىه و فەتەى مەككەدا رووى دا .. داواى لى ئەكردن با بيئن و ئيمان به قورئان بهيئن . ئەوانيش هى وايان هەبوو كە موسلمان نەبوون و ، هى واشيان هەبوو وەك موسلمان نەئەبوو ، هەرەشەيشى ئەكرد ..

بەم شىئەيه بانگى ئيسلام گەيشتە دەولەتان و ولاتانى دەروورەرى دوورگە .. ئەو هەبوو پادشای فارس هەولئى خۆى دا بۆ دەست گير کردنى پيغەمبەرى خوا ﷺ و ، پادشای رۆميش كەوتە بىرى ئەو هى كە هيرش بکاتە سەر موسلمانەکان . كە پيغەمبەرى خواش ﷺ ئەو هى بيست سوپايەكى سىي هەزارى كۆ کردەو و بەرەو باكوور كەوتە رى تا بۆ هەموو لايەكى بەئىئىنى كە ئيسلام وەك نەرم و نيان و خاوەنى سۆز و بەزەيبىه ، خاوەنى گوزرى كاريگەرە و ، سەريازە بەو هەفاكانى هەردەم گيان لەسەر دەست و سل له هيج هيرتەك ناکەنەو و ، ئيسلام بۆ ئەو هاتوو رۆژتەك بيت بەئىئىنى قورئان بيتە دىي كە نەفەرموى : ﴿ ليظهره على الدين كله ﴾ . واتە سەرتاپاى زەوبى تەسليمى دەسلەتتى قورئان ببى ..

لەم قۆناغەدا بانگى خاواناسىي چووە قالبى بانگەوازيكى جيهانى يەو . بەمە جەنگ له دوورگەدا نەما و گوازارايەو بۆ بەر دەرگای دەولەتە بەدەسلەتەکان و ، موسلمانەکان مەردانە تەقەيان له دەرگای ئەو دەولەتەنە ئەدا تا گەلان نازاد بکەن ، با بە ويستی خۆيان دىنى خۆيان هەل ببيژيرن ..

بەئى سوپاى تازه پىگەيشتوو هەردوو ئيمپراتۆريەتە گەورەكەى تى گەياند كە ئەوان سەريازى و هەيان نيه كە بتوانن بيئە مەيدانى نەرە شيرەكانى ئيسلامەو .. هەتا پادشای ئيران داواى له پادشای چين كرد كە يارمەتیی بۆ بنيرى . ئەو ويش و هەا وەلامى داىو هە كە ئەو سەريازى و هەاى بەلاو نيه بتوانن بە گۆى كەسانىكدا بچن كە مەردنيان له ژيان بەلاو خۆشەويست تر بيت ..

بەئى ئيمان داران بە هۆى نيهتەى پاك و تەقوا و ئىخلاصەو بوونە ئەو پياو هە كە شايانى كۆمەكيبى خوا بن .. خواى گەورە سۆز و بەزەيبى خۆى رژاند بەسەرياندا :

﴿ وَزَيْدٌ أُنْزِمَ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَنَجَّلَهُمْ

الْوَارِثِينَ ﴾ (القصص : ٥) .

کوشت و بریان تی بخهن ، لهولاشهوه ناوی جهنگی پیروز و ره‌اشیان لی دهن و ، به ناوی دینی خواره ناژاوهیه کی خویناوییان بهربا نه کرد ..

ئهمه له صهده‌کانی ناوه‌راستا دا ، تا که صهده‌ی نۆزده و بیست هاتنه به‌روهه نه‌وروی مه‌سیحیی ، به ده‌ست کیسه‌ی جووله‌که‌ی داخ له‌دل ، که‌وتنه هیترش کردنه سهر ولاتانی نیسلام و ، به تازه‌ترین چهک ، به‌بی شهرمانه له موسلمانانیا نه‌کوشتن و ، ولاتیان داگیر نه‌کردن و ، خیر و بیریان به تالان نه‌برد و ، حکومه‌تی جاش و نۆکه‌رییان له خو‌فرۆشه مونا‌فیه‌کان دروست نه‌کرد ، تا به زولم و سته‌م ، کاروباری موسلمانان به‌رپۆه به‌رن و ، هه‌موو بی‌پۆشتی به‌کیش له ناو کۆمه‌ل‌دا په‌ره پی‌بدن ..

تا نه‌وه‌بوو (لۆرد نه‌لله‌نبیی) نوینهری هاوپه‌یمانان : ئینگلتها و ، فه‌ره‌نسا و ، ئی‌طالیا و ، رۆمانیا و ، نه‌مهریکا ، له کۆتایی جهنگی جیهانیی یه‌که‌م دا ، له سالی ۱۹۱۸ ز ، که ده‌ستی به‌سهر (بیت المقدس) دا گرت ، له‌وی راه‌ستا و ، بی‌شهرمانه وتی : (جهنگه‌کانی خاچ په‌رستیی نه‌مپۆته‌واو بوون) !!

هه‌روه‌ها (گۆرۆ) ی سهرکرده‌ی فه‌ره‌نسیی که ته‌ویش نوینهری هاوپه‌یمانان بوو ، که چوه‌ ناو شاری دیمه‌شقه‌وه چوه‌ به‌رده‌م قه‌بره‌که‌ی پاله‌وانی نیسلام صه‌لاحه‌ددینی نه‌ییوویی و وتی : (صه‌لاحه‌ددین ! وا هاتینه‌وه) .

به‌مه‌ ده‌رکه‌وت که موسلمانان نیسلامی بی‌گه‌رد که‌مه‌ندکیشی کردوون ، نه‌ویش به‌عه‌قیده و ، خواپه‌رستی و ، ره‌وشت و ، هه‌ل‌س و که‌وته ریگ و پیکه‌که‌ی که رۆشنایی و ره‌حه‌ته‌ بۆ هه‌موو که‌سیگ ، هه‌تا بۆ کافرانیش .. به‌لی بۆ کافرانیش .. ته‌گه‌ر کافران زیانه‌خرو نه‌بن و ، ناژاوه‌گیر نه‌بن ، موسلمانان خزمه‌تیا نه‌که‌ن .. شاهیدیشمان بۆ ئهمه ژیان و گۆزه‌رانی نه‌وه‌ه‌مووه‌ گاور و جووه‌ بووه‌ که به‌ ریگ و پیکیی له‌ناو موسلمانان دا به‌سهریان بردوه ..

نیسته‌ش با سهرنجیکیی بانگه‌وازی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌دین پیش فه‌رزبوونی جیهاد له‌سهریان ، تا بۆمان ده‌ر به‌که‌وی که شوین که‌وتوانی نیسلام چه‌ند عه‌ره‌ق و خوینیان له پیناوی دین دا ریژاوه و ، چۆن سه‌رومالیشیان نه‌کرده‌ قوربانی ، هه‌تا له‌م سه‌رده‌مه‌ش دا چۆن زالمان به‌ ناگر و به‌ ناسن به‌ربوونه‌ته موسلمانان تا واز له‌ دینه‌که‌یان به‌ینن و ، نه‌وانیش له پیناوی دا به‌ شه‌هیدی سهر نه‌نینه‌وه :

۱ - پيغەمبەرى خوا ﷺ له مەككەدا سيانزه سالّ دانی به خویدا گرت و ، به دل و به گیان و به وتەى شیرین خەلکی بانگ ئەکرد تا ئیمان بهینن و واز له بت پەرستیی بهینن .. لەم قۆناغەدا ئیمان دارە ناودارە دامەزراوەکان ئیمانیاں هیئا ، شانیان دایە بەر ئەشکەنجە و نازاری مل هوران و ، زۆربەى موسلمانانیش هەژار و دەست کورت بوون و ، پيغەمبەرى خواش ﷺ ئەوەندە سامانی له دەست دا نەبوو کە دەستی هەژارەکان بگریت و ، ئەوانیش بەو نیازەوه شوینی کەوتن .. بەلکو سزا و نازاریکیان بەسەردا رژا کە هەرکەس بە یەكجاریی خۆی بەخوا نەفرۆشتبایە و بە تەمای پاداشتی قیامت نەبوايە ، تاقە روژیک بەرگەى ئەو نازارەى نەتەگرت ، کەچی ئەوان ، بەو هەژاریی و دەست کورتییە ، پالەوانانە دانیان بە خویدا گرت و ، نەمان بیست یەکیکیان بو مالى دنیا ، یان بو هەر بەرژەوهندییەك پشتی له دینەکەى کردبى و هەل گەرايیتەوه .. هەتا هی وایان هەبوو بە سزا و نازار لەزەتی دەست ئەکەوت .. هی واشیان هەبوو دوو جار بو حەبەشە کۆچی کردبوو .. غەریبیی و بى کەسیی و دەست کورتیی لەبەر رەزامەندیی خوا قبول ئەکرد .. پاشان هەر هەموو پیکەوه کۆچیان بو مەدینە کرد و ، ما و سامان و مندال و نیشتمانیاں بەجى هیشت و ، غەریبیی و دەست کورتیی و نەدارییان قبول کرد ، تا ئەوەبوو زیاتر له سالتیکش له مەدینە مانەوه و ، لەویش بە هەمان شیوه بە نەرم و نیایی خەلکیان بو سەر ئىسلام بانگ ئەکرد ، تا ئەوەبوو خەلکیکی زۆر موسلمان بوون ، بى تەوهی موسلمانان هیژیکى وەهایان هەبیت کە کەسیک ناچار بکەن ئیمان بهینن و شوینیان بکەوی ..

۲ - له پيشەوه باسی حیکمەتەکانی جيهاد و قۆناغەکانیشی کرا و ئەوەشمان بو سەما کە جيهاد بو پارێزگاریی ئیمان دارانە .. بو پەرچ دانەوهی هیرش و دەست درێژی زالمانە .. بو چەسپاندنی پایەکانی حەق و راستییە .. بو بلاوکردنەوهی خواپەرستیی و رەوشتی بەرزە .. موسلمانەکانیش کاتیک لەلایەن خواوە فرمانی جيهادیاں پى سپیتررا ستم و دەست درێژیی کافران له سنوور دەرچوو بوو و ، ئەگەر ئەو هیژ و دەسەلاتەیان شک نەبردايە تاقی موسلمانەکانیاں نەبرىیەوه . هیشتا لەگەل ئەوەشدا قورتان ناهیلئى موسلمانان دەست درێژیی بکەن .. بگرە داواى ناشتی و تەبایی ئەکات ، زیاد لەوەش فرمان ئەدا بە موسلمانەکان کە

هەر بت پەرستیك كوشتاری موسلمانان نه كات ، نهوا خوا پیسی خۆشه موسلمانان چا كه له گه‌ل نهو جورانه‌دا بکه‌ن و ، دۆستایه‌تی یان له گه‌ل دا ببه‌ستن، كه نه‌فه‌رموی :

﴿ لَا يَنْهَكُكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴾ (المتحنة : ۸) .

۳ - ده‌قی قورئان و فه‌رمووده ده‌ری نه‌بری كه نابی هیج كه‌سیك به زۆر موسلمان بكری . قورئان نه‌فه‌رموی :

﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِرْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ (البقرة : ۲۵۶) هۆی هاتنه خواره‌وهی نه‌م نایه‌ته به لای زانا باوه‌ر پی‌کراوه‌کانی ته‌فسیره‌وه نه‌مه‌یه :

ریوایه‌ت کراوه كه پیاویکی نه‌نصاریی له نه‌وهی سالم ی کورپی عه‌وف ، پیش هاتنی وه‌حیی بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوو کورپی نه‌بن به گاوری . كه پیغه‌مبه‌ر ﷺ كۆچ نه‌كات بۆ مه‌دینه و پیاوه‌كه موسلمان نه‌بی ، دوو كوره‌كه‌ی له گه‌ل چه‌ند پیاویکی گاوردان روئیان پی نه‌بی و دینه‌وه بۆ مه‌دینه . باوكه‌كه یه‌خه‌ی دوو كوره‌كه نه‌گری ، و پی‌یان نه‌لی : هه‌تا موسلمان نه‌بن وازتان لی ناهینم .. نه‌م ناكۆكییه نه‌گه‌یه‌ننه لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و پیاوه‌كه نه‌لیت : نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! نایا ره‌وایه به چاری خۆم سه‌یر بکه‌م و هه‌ندیك بچیته ناو ناگره‌وه ؟! (واته : كوره‌كانم به‌شیکن له خۆم) . بۆ نه‌مه خوای گه‌وره نه‌م نایه‌ته‌ی : ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾ ی نارده خواره‌وه و نه‌ویش ده‌ست به‌رداری هه‌ردوو كوره‌كه‌ی بوو .

هه‌روه‌ها قورئان روو نه‌كاته پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و به سه‌رسوپمانه‌وه پرسیااری لی نه‌كات كه : نایا ته‌هوی خه‌لك به زۆر موسلمان بکه‌یت :

﴿ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ (یونس : ۹۹) ؟

هه‌روه‌ها قورئان ده‌ری نه‌بری كه مرۆفه‌كان سه‌ریه‌ستی هه‌ل بژاردنی دینیان پی دراوه ، هه‌رچه‌نده خوای گه‌وره پیسی خۆشه به‌نده‌کانی ئیمان به‌ینن :

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (الكهف: ۲۹) . له م دنيا دا كه س بؤى نيه زور به كار بهيئى بؤ موسلمان بوون ، به لآم خواى گه وره هه ره شه له كافران نه كات كه نه وان به كجار سته م كارن ، كاتيگ كه رييازى كوفر هه ل ته بئيرن ، بؤيه له قيامه ت دا سزايان نه دات :

﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا سُرَادِقُهَا﴾ (الكهف: ۲۹) .

كه واته سه ره ستيى دان به مروژ بؤ هه ل بژاردنى كوفر يان ئيمان ، سه وه ناگه يه نيئ نه م دوو شته يه كسانن و خوا به هه ل بژاردنى كوفر رازى يه . نه خيئر رازى نيه ، به لآم له گه ل نه وه ش دا مروژ هه رچيى هه ل بژارد نه نجامه كه ي بؤ خوى نه بى : له سوننه تى پيغه مبه رى خوادا ﴿ ده ق هاتوو ه بؤ پشت گيرى ده قه قورئانى يه كان ، كه مروژ له هه ل بژاردنى عه قيه ده دا سه ره سه ته :

ئيمام موسليم به سه نه دى خوى له سه حيه كه ي دا ريوايه تى كه ردوو ه كه پيغه مبه ر ﴿ هه ر كه سيئكى به نه ميرى سويايه ك يان سريه يه ك ديارى بكردايه ، به تايبه تى ناموزگارى نه كرد كه ته قواى خواى له ياد نه چيئ و ، له گه ل سه و موسلمانانه ش دا كه وان له گه لى دا به چا كه بسجولئيه وه . پاشان نه ي فه رموو : ((أَغْرُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ ، أَغْرُوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تَعْدُوا ، وَلَا تُمَثِّلُوا ، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيْدًا ، وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ ، أَوْ خِلَالٍ ، فَأَيَّتَهُنَّ مَا أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ ، وَكُفَّ عَنْهُمْ .. أَدْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَاسْتَعِنَ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ)) . (شرح النووي : ۱۲ / ۳۷ ، ۳۹) .

نه ي فه رموو : به ناوى خواوه و له پيئاوى خوادا غهزا بكه ن .. كوشتارى نه وان به كهن كه به خوا كافرن .. غهزا بكه ن ، به لآم له ده ست كه وت و غه نيمه ت دا ناپاكيى نه كهن و ، غه در نه كهن ، واته په يمانى جهنگ نه شكينن و ، لووت و گوئى كوژراو نه برن و ، مندا ل نه كوژن و ، كه به دوژمنه بت په رسته كانيشت گه يشتى سئ كاربان بغه ره به رچاو و ، هه ر كاميان لئ وه رگرتى قبولئى بكه و ده ستيان لئ بگروهه . پيش هه موو شتى بانگيان بكه بؤ موسلمان بوون . نه گه ر به گوئى يان كردى نه وا لئ يان قبول بكه و ده ستيان لئ بگروهه . به لآم نه گه ر مليان نه دا نه وا داواى (جزيه) يان لئ بكه . نه گه ر مليان نه دا نه وا پشت به خوا ببه سه ته و كوشتارىان بكه ..

جەنگ و کوشتار لە ئیسلام دا دوا هەنگاوه ، بۆیه دواى هەموو شتێک فەرمانى جەنگ دەر تەکریت . شایانى باسە کە جزیه بۆ ئەو ناسیئری تا ئەو کەسانە ناچارى موسلمان بوون بکرین ، بەلکو ئەو مافی دەولەتى ئیسلامە بەرامبەر بە پاراستنى سەر و مالى ئەو ناموسلمانانە و پیشکەش کردنى هەموو خزمەتێک پێیان . بەلگەشمان بۆ ئەمە ئەو باسەیه کە بەلازەریی لە (فتوح البلدان) دا ئەى گێرپیتەووە کە : کاتێک هەرقل سوپایەکی گەورەى بۆ لێدانى موسلمانەکان کۆکردبوویەووە ، ئەم هەوالەش گەیشته موسلمانەکان کەوا بەرەو یەرموک دین ، موسلمانەکان ئەو پارەیان گێرپایەووە بۆ دانیشتوانى شارى حیمص کە بە ناوى جزیهوە لێیان وەرگرتبوون و پێیان راگەیانندن کە ئەو کەو چارى سوپاکەى هەرقلەیان پێ نەکرى و توانای پارێزگارىی ئەوانیان نەبى ، وا پارەکیان بۆ گێرپانەووە . دانیشتوانى حیمصیش ، کە هیشتا موسلمان نەبوو بوون و گاور بوون دەریان برپى کە پێیان خۆشە موسلمانەکان کاربەدەستیان بن و دلێان بە عەدالەتى ئەوان تەکریتەووە ، گاوەکان زولم و ستەمیان لێ تەکن و ، نامادەشن شان بە شانى کاربەدەستى موسلمانان لەگەڵ سوپای هەرقل دا بچەنگن و پارێزگارىی لە شار بکەن ، ئەگەرچى ئەوان هاودینیان ..

هەرەو هەا دانیشتوانى شارەکانى تریش ، کە لەگەڵ موسلمانەکان دا رێک کەوتبوون و هیشتا بە گاوە و جوولەکەبى مابوونەووە ، هەمان هەلۆیستیان هەبوو و ئەیان وت : ئەگەر رۆمەکان و شوین کەوتوانیان سەر بکەون بەسەر موسلمانەکان دا ئیمە وەك جارائمان لێ دیتەووە ، بەلام هەتا موسلمانەکان توانا و دەسەلاتیان هەبى ئیمە لەسەر پەیمانى خۆمانین .

بەلام کە لە فەرموودەدا هاتوووە : ((أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)) مەبەست پێى کۆمەلێکی تایبەتىیە لە بت پەرستە عەرەبەکان . ئیتەر لەوان بەولاووە ، لە ئەهلى کیتاب هەل بژاردنى ئەو سى کارە وا لە ئیختیارانان : موسلمان بوون ، یان جزیه دان ، یان جەنگ .

هەندێک لە ئیمامە گەورەکانیش وەك ئیمام مالیک و ئیمام ئەوزاعى رايان وەهايه کە فەرموودەى : ((أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ ...)) نەسخ بوووە و حوکمى موشرىکە عەرەبەکانیش وەك حوکمى هەموو خەلکى تر وەهايه و یەکى لەو سى کارە هەل تەبژیرن . (فتح الباري : ۱ / ۶۴) .

۴ - له ژيان و سیره تى پيغه مبهري خوادا ﷺ رووداوى زور هەن كە كەسانى موشريك و بت پەرست بەر دەستى كەوتوون ، يان بە ديل گيراون ، كەچىي ناچارى موسلمان بوونى نەكردوون و هەرپەشەى لى نەكردوون ، بەلكو وازى لى هينان تا بە ويستى خويان رېي خويان هەل ببژيرن .. بەلى پيى خۆش بوو ئەوانەش و هەموو كەسيكيش موسلمان بن ، بەو هيوايەوه لە دۆزەخ رزگار بن ، بەلام ناچارى نەكردوون .

نەگيرنەوه كە موسلمانەكان لە يەكلى لە سريەكاندا سەردارى نەوهى حەنيفة ثومامەى كورپى ئوتالى حەنەفیی بە ديل ئەگرن ، بەلام نای ناسن كە ثومامەيه . كە هينايانەوه خزمەتى پيغه مبهري خوا ﷺ ئەو ناسيى و ريزيكي باشى لى گرت و ، سى رۆژ لەلای خۆى هيشتیهوه . هەموو رۆژيك بە شيويهكى پرپريز داواى لى ئەكرد كە موسلمان ببى ، ئويش موسلمان نەئەبوو و ئەشى وت : ئەگەر سامانت بوى پيت ئەدریت و ، گەر بم كوژى خاوەن خوينيك ئەكوژى و ، گەر چاكەيشم لەگەلدا بكەيت و بەرم بەدى ئەوه چاكە لەگەل سوپاس كەريكدا ئەكەى .. پيغه مبهري ﷺ واى بە چاك زانىي بەرى بدات و پروات ..

كەچىي ئەم هەلس و كەوتە نەرم و نيانە و ريزلى گرتنە بى ويندیه دلئى ثومامەى نەرم كرد ، هەر كە بەريان دا ، لە جياتى نەوهى بەرەو ولاتى خۆى پرواتەوه ، چوو خۆى شۆرد و ، گەراپەوه خزمەت پيغه مبهري خوا ﷺ و ، بە ويستى خۆى و بەبى ترس موسلمان بوو و وتى : (ئەى موحەممەد ! بەخوا لەسەر زەوىيىدا دەم و چاويكى تر نەبوو ئەوەندەى دەم و چاوى تۆ رقم لىي بى ، كەچىي وا دەم و چاوت بۆتە خۆشەويست ترين دەم و چاوبە لامەوه .. بەخوا لەسەر زەوىيىدا دينيكي تر نەبوو ئەوەندەى دينەكەى تۆ رقم لىي بى ، كەچىي وا دينەكەت بۆتە خۆشەويست ترينى هەموو دينەكان بە لامەوه .. بەخوا ولاتيكيش نەبوو ئەوەندەى ولاتەكەى تۆ رقم لىي بى ، كەچىي وا بۆتە خۆشەويست ترين ولات بە لامەوه) .

پيغه مبهري خوا ﷺ موسلمان بوونى ثومامەى زور بە دل بوو و پيى گەشايەوه ، چونكە ثومامە پياويكى كەم نەبوو .. هەرۆهك گەرۆهى ناوچەيهك بوو پياويكى سەنگين بوو ، بۆيه بە موسلمان بوونى ئەو خەلكيكي زور لە قەومەكەشى موسلمان بوون . ئەم رەوشتە بەرزە و چاوپۆشىيه پر لە حيكمەتەى تازيز ، هەر بەوهوه

نهوہستا به لکو به دريژايی ميژوو بووه دهرس و ناموژگاريی بو موسلمانان تا بزنان که پيوسته نهوانيش وهک نازيزيان له گهل خهلک دا ههلئس و کهوت بکهن .

نهوہبوو شومامه چوو بو مهککه بو عهمره و خهلکی مهککه ويستيان نازاری بدن ، گوايا موسلمان بووه ، بهلام هاتهوه ياديان که نهوان بو دانهويئلهی يه مامه دانهمينن ، بويه وازيان لي هيننا . بهلام شومامه برياری دا ههتا قورهيش نيمان نههينن نههيلي دانهويئلهی يه مامه يان بو بروا . نهوہبوو قورهيش به يه کجاريی پهکيان کهوت و ، ناچار بوون پدنا بهرنه بهر پيغه مبهري خوا ﷺ ، نهگرچيی ناکوکيش بوون ، تا به بزنيی سيلهی رهجموه له شومامه داوا بکات تا ماوه بدات دانهويئلهی يه مامه يان بو بروا .

نهبي ههلويستي نازيز چون بي ؟ قورهيش هه موو کاريکی چهوتيان لي وهشايه وه ، و ائيسته پهکيان کهوتوه . بهلام پيغه مبهري خوا ﷺ جگه له لي بووردن هيچی لي ناوه شيته وه ، بويه نامه ي بو شومامه نويسي تا دانهويئلهی يه مامه يان بو رهوانه بکهن و ، نهویش به گوئی کرد! به مهرجي نه مه ههليکی چاک بوو که ههل کهوتبوو تا يا قورهيش ناچاری نيمان هينان بکهن ، يان برسيتيی به هيلاکيان بهري ، وهک نهوان چند ساليک گه مارۆی نابورويان خسته سهر موسلمانان بهي کهسه کان و ، له شيوي نه بو طاليب دا بهنديان کردن .

موسلمان بووني شومامه نهوهنده ريک و پيک بوو ههتا بو دواي کوچی دوايي پيغه مبهري خواش ﷺ کاريگهريی هه بوو . نهوہبوو که ههندي له دانيشتواني يه مامه له نيسلام ههل گه رانه وه شومامه به دامه زراويی له گهل خزمه کاني دا له سهر نيسلام مانه وه و ، نهو ههل گه رانه وانه شي ناگادار نه کردنه وه که شوين موسه يله مهی دروزن کهوتبوون و ههولي نه دا واز له نيسلام نههينن . که ديتي وا ناموژگاريی که لک بهوانه ناگه يهني ، خۆی و نهو موسلمانان هه که له گه ليا به دامه زراويی مابوونه وه پاليان دا بهو سوپايه ي نيسلامه وه که عه لائي کوري حه ضره ميی سهر کرده ي بوو و ، بوونه کو مه کی نهو و ، به مه پشتي ههل گه رانه کان شکا و جهنگيان دۆراند .

نمونه يه کی تریش :

که پيښه مبهري خوا ﷺ فهتحي مه ککه ي کرد و به سهر که وتووي دهستی به سهر شاردا گرت ، صفواني کورې نومه ييه ^{۳۲۱} يه کي بو له وانهي که زور درايه تبي ئيسلاميان کردبو و ، پيښه مبهري خوا ﷺ برياري دابوو که نه وانه نه گهر دهستيش به پرده کاني که عبه وه بگرن هر بکوژرين .

صفوان که نه مه ي زاني خوي حه شار دا و له مه ککه هه لات و ويستی خوي بخاته ده رياوه . ليږه دا عومه يري کورې وه هب ، که ناموزاي بو ، به زه يي به صفوان دا هاته وه و هاته خزمه تي پيښه مبهري خوا ﷺ و وتي : نه ي پيښه مبهري خوا ! صفوان سهر داري خزمه کانيه تي و ، رای کردوه تا خوي بخاته ده رياوه . داوات لي نه کمه نه ماني بده ي . نه ويش بو ناونيشان ميڙه ره که ي خوي پي دا و ، عومه يريش وه ري گرت و که گه يشته لاي صفوان پي وت : دا يک و باوکم به قوربان ت بن .. له لايه ن چا ک ترين و ، به به زه يي ترين و ، نهرم و نيان ترين و ، با شترين که سه وه هاتوومه ته لات ، که ناموزاي خوته و ، ده سه لاتي نه و ده سه لاتي تو يه و ، پايه داري نه و پايه داري تو يه و ، مولکي نه و مولکي تو يه .

صفوان وتي : له خوم نه ترسم .

عومه يري وتي : له وه نهرم و نيان تر و به ريزتره .. ناونيشاني نه مانه که شي پيشان دا که ميڙه ره که ي بو و ، گه رانديه وه مه ککه خزمه تي پيښه مبهري خوا ﷺ و وتي : نه مه وه اي رانه گه يه ني که نه مانت داوم . فهرمووي : راست نه کات . صفوان وتي : دوو مانگ مؤله تم بده .

پيښه مبهري خوا ﷺ فهرمووي : ((بل أربعة أشهر)) . فهرمووي : با چوار مانگ مؤله تم بي .. پاشان به چا کيي ئيماني هينا و موسلمان بوو .
کوا به زور موسلمان کردن ؟

^{۳۲۱} صفوان : يه کي له پياوماقولاتي قوره يش بو ، عومه يري کورې وه يي هه لا تا بچيت بو مه دينه و پيښه مبهري خوا ﷺ بکوژيت ، به مرجه ي سه روکاري منداله کاني بو بکات و قه رزه کانيشي بو بداته وه . نه مه ش دواي جهنگي به در بوو که وه يي کورې عومه يري به دليلي که وتبووه ده ست موسلمانان کان . که عومه يري گه يشته مه دينه ، پيښه مبهري خوا ﷺ هه والي وت و ويژه نه يني يه که ي خوي و صفواني پي دا و ، عومه يريش خوي پي نه گيرا داني به راستيي دا نا ، به چا کيي موسلمان بو ، نه مه ش دواي نه وه ي که به لايه وه يه قين بوو که نه م هه واله جگه له خوي گه وره هيچ کس به پيښه مبهري نه گه ياندوه . به مه بزي سه لما که راست نه کا پيښه مبهري خوا يه و وه ي بو ديت .

عەرەبەکانی دوورگە موسلمان بوون و ئیسلامیان بە خۆرهلەلات و خۆرئاوا گیاندا .. لە خۆرهلەلاتەوه گەیشتنە ولاتی چین و ، لە خۆرئاوایشەوه گەیشتنە چیاکانی پیرانس .. دەولەتییکی گەوره بۆ ئیسلام دروست بوو .. لەگەڵ ئەوهشدا ناموسلمانئیکێ زۆر لە خاکی ئیسلامدا ئەژیان .. بۆ هەموو کار و کاسپییەك سەر بەست بوون .. بۆ خواپەرستیی سەر بەست بوون .. کەس نەیتوانی دەست درێژی بکاتە سەر پەرستگاکانیان .. جاری وا ئەبوو ناموسلمانئیک ئەگەیشتنە پلە وەزیری .. دواایش کە ئیسلام دەولەتی نەما ، موسلمانان - بە تاییبەتی نا عەرەب - بە پاکیی لەسەر ئیسلام مانەوه .. بەلکو هەلمەتییکی هیدایەت دانێ زۆر گەوره بۆ شوینە دوورەکان دەستی پێ کرد .. بۆ ئەو شوینانە کە سوپای ئیسلامی نەگەیشتی .. بە رووخانی دەولەتی عوثمانیی ، ئیسلام حکوومەت و سوپای نەما .. کاریگەری ئیسلام و ئیعیجازی قورئان کەوتنە بەرگری لە ئیسلام .. تۆ بلی کەوتنە بلا و کردنەوهی ئیسلام .. لە ئەوروپا .. لە ئەمەریکا .. لە ئەفریقا .. لە باشووری خۆرهلەلاتی ئاسیا .. لە ئوسترالیا .. هەر چەندە کوفری جیهانیی بە هەموو توانایەکیەوه دژی ئیسلام کار ئەکات و ، هەر چەندە موسلمانان دواکەوتوو و دەستەپاچەن ، کەچیی ئیسلام هەر بلا و ئەبیتەوه .. خۆیندەواره بەرزەکان کەمەندکیش ئەکات .. مەرۆه بەویژدانەکان هیدایەت ئەدات .. زیاتر لە ملیاریک لە ژێر بەیداخی پیغمبەری خوادا ﷺ ریز بوون و ، کەشیش زۆری لێ نەکردوون تا لەگەڵ ئیسلامدا بن .. بگرە بە پیچەوانەوه لە زۆربە شویندا تووشی سزا و چەرمەسەری ئەبن لەسەر دین و ، ئەوانیش مەردانە دان بە خۆیاندا ئەگرن .. سوپاس بۆ خوا ..

ئەگەر ئیسلام بە زۆر بلا و بکرایەتەوه زیاتر لە هەزار سال لە ولاتە جۆربە جۆرەکاندا خەلک دەستیان پێوه نەئەگرت .. خۆ شوینی زۆریش هەن کە سەربازئیکێ موسلمانێ بۆ نەچووبی ، کەچیی بە هۆی زانیان و بازرگانان و کەشتی بەوانانەوه ئیسلامیان تیدا بلا و بۆتەوه ، وەك ئەندەنوووسیا و چین و هەندی ولاتی تر .

کۆتەنەس باس : ئیسلام دینیکی گونجاوه لەگەڵ دل و میشک و رۆحی مەرۆژدا ، بۆیە ئەبیین کە خاوەن ویژدان و حەق ویستان دلێ بۆ ئەکەنەوه و ، باوەشی خۆشەویستی پیا ئەکەن . بەلام داخەکەم موسلمانان زۆر کەمتەرخەمن ..

ئەوانەى ھەول ئەدەن ئىسلام بە مرۆڭ بناسىنن يەكجار كەم و كەم دەسەلات و كەم تفاقن ، لە چار ئەو خۆرتاوايىيانەدا كە بە شەو و بە رۆژ ، بە سەر و بە مال ، خەرىكن دىن و فىكرى خۆيان بە مرۆڭ ئەناسىنن ، كەچىي سوياس بۆ خوا خەلك باوەش بۆ ئىسلام ئەكەنەو و ، بە ھىچ شىئەيە كىش دەست بەردارى نابن .^{۳۲۲}

به‌شی بیست و دووهه م رووداوه‌کانی سالی دووهه‌می کۆچی

له سالی دووهه‌مدا هه‌روه‌ك جيه‌هاد له‌سه‌ر مو‌سه‌لمانان فه‌رز كرا و ، ماوه‌يان درا كه ده‌ست له دوژمه‌نه‌كانيان بکه‌نه‌وه و ، تۆله له ده‌ست درێژیی كه‌ران بسینن ، چه‌ند رووداویکی تریش روویان دا ، كه ئەمانه گرنه‌گه‌كانیان :

(١) روو‌كردنه‌وه كه‌عبه‌ی پیروژ :

كاتیك كه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كۆچی بو مه‌دینه كرد ، خوای گه‌وره فه‌رمانی به‌سه‌ری‌دا دا روو بکاته (بیت المقدس) و ئەوی بکاته قیبه‌لی خۆی ، ئەمه‌ش بو دل‌نه‌وایی کردنی جووله‌که ، تا به‌لکو ئیسلامیان به‌لاوه خۆشه‌ویست بیی و مو‌سه‌لمان بن .. به‌لام جووله‌که زۆر بایه‌خیان به بیروباوه‌ر نه‌نه‌دا .. تنه‌ها بیریان له به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان نه‌کرده‌وه ، بۆیه ئەم هیکمه‌ته به که‌لکی ئەوان نه‌هات ، بگره به پیچه‌وانه‌وه وه‌ریان گرت و ، ئەو روو‌کردنه‌ی پیغه‌مبه‌ریان ﷺ کرده ره‌خه‌ و ، تانه‌یان لێی نه‌دا و نه‌یان‌وت : به پیچه‌وانه‌مان هه‌لس وکه‌وت نه‌کات و ، روو له قیبه‌له‌که‌شمان نه‌کات ! ئەم کاره زۆر نازاری دلی پیغه‌مبه‌ری ﷺ دا و ، پێی خۆش بوو هه‌ر که‌عبه‌ی پیروژ ، که قیبه‌لی ئیبراهیمی باوکی بووه و ، جێی شانازیی باو باپیرانی بووه ، قیبه‌لی بیټ .^{٣٢٣} جا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زۆر جار سه‌ری بو ئاسمان به‌رز نه‌کرده‌وه و ، له خوا ئه‌پارایه‌وه تا ماوه‌ی بدا روو بکاته‌وه که‌عبه . نه‌وه‌بوو شانزه‌یان هه‌قده مانگ (بیت المقدس) قیبه‌لی بوو ، تا خوای گه‌وره دو‌عاکانی گیرا کرد و ، ئاراته‌که‌ی بو هێنایه‌ دیی و ، فه‌رمانی دا روو بکاته‌وه که‌عبه‌ی پیروژ . خوای گه‌وره فه‌رموویه :

^{٣٢٣} له مه‌که‌دا که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوژیی نه‌کرد - به پێی ئەو رێبایه‌ته‌ی که ئین عبدالله‌بو به راستی له قه‌لم داوه - رووی نه‌کرده که‌عبه و ، که کۆچی کرد فه‌رمانی پێی درا که روو بکاته (بیت المقدس) ، هه‌تا نه‌وه‌بوو نه‌سخ کرا

﴿ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴾ (البقرة : ۱۴۴) .

به مهه موسلمانه كان پايه يه كى به كجار بلنديان دهست گير بوو . كه شهویش نهوه بوو روويان كرده ههردوو قيبله كه ..

شايانى باسه كه گۆرینی قيبله بۆ كه عبه له ناوه راستی مانگی ره جیبی سالی دووهه می کۆچی دا بووه ، كه رای جومهووری زانیانی له سه ره و حاكم به ريوایه تینکی صهیح له نین عه بباسه وه گێراویده ته وه .
چۆنیه تی نهم گۆرینه ش نه مه یه :

پێغه مبهری خوا ﷺ سهردانی دایکی بیشری کورپی به رانی کورپی مه عرووری کرد ، كه له ده ره وه ی مه دینه ، له مه نزلئ نه وه ی سه لیمه بوو ، نافرته كه خواردنی بۆ نامه ده كردن و ، نوێژی نیوه رۆ هاته كایه وه . پێغه مبهری خوا ﷺ و هاوه لانی ههستان له مزگه وته كه یان دا نوێژ بكن .. كه دوو ره كعت نوێژی پێ كردن ، جیبریل هاته خواره وه و فه رمانی گۆرینی قيبله ی پێ دا .. پێغه مبه ریش ﷺ هه ر له نوێژه كه دا رووی كرده كه عبه و ، هاوه له كانیشی له گه لیا روویان وه رچه رخان و نهو مزگه وته ش به ناوی (ذو القبلتين) ناوئرا و ، تا نیستاش شوینه واری ماوه ..

پاشان پێغه مبهری خوا ﷺ به ره وه مه دینه كه وته ری و ، كه نوێژی عه صر هاته كایه وه روو به كه عبه نه نجامی دا .. پاشان پیاویك له وانهی كه له مزگه وتی پێغه مبهردا له گه ل نه ودا نوێژی به جی هیتا ، به لای نه وه ی حاریشه دا كه له مزگه وته كه ی خوێان دا روو به (بیت المقدس) نوێژیان به جی نه هیتا ، هه وائی گۆرینی قيبله ی دانئ و ، نه وانیش هه ر له نوێژه كه دا به ره وه كه عبه وه رچه رخان . پاشان نهم پیاوه ، یان به كینکی تر رۆیشته بۆ قوباء و فریای نه وه كه وت كه نوێژی فه جریان له گه ل دا بكات و نه وانیش روو به (بیت المقدس) نوێژیان نه كرد و ، هه وائی دانئ كه قورتان هاتۆته خواره وه و فه رمانی داوه موسلمانه كان روو له كه عبه بكن . نه وانیش هه ر له نوێژه كه دا روویان وه رچه رخان ..^{۳۲۴}

ديسان جووله که ده میان دایه وه له چهرخ و کهوتنه وه ره خنه گرتن و توانج دان له پیغهمبهر و موسلمانان کان ، که بۆچ روویان کرده وه که عبه .. ده میکی زۆریان وه شانده ، نه گهرچی نهشیان زانیی که له کتیبه کانیان دا نووسراوه که نه وه روو نه دا و ، رووکردنه (بیت المقدس) له لایهن موسلمانان کان وه زۆر ناخایه نی .
قورئانی پیروژ باسی نهم هه لویستهی جووله که نه کات و نه فهرموئ :

﴿ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتُمْ مَا وَلَّيْتُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِّلَّهِ الشَّرْقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلٰى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَیْكُمْ شَهِيدًا ﴿١٤٣﴾ ﴾ (البقرة : ١٤٢ - ١٤٣) .

پیش هه موو شتیك قورئان سیفته تی سه فاهه تی داوه ته پال جووله که و ، موسلمانانیش پله ی توممه تی مام ناوه ندی یان وه رگرت تا ههر وه که پیغهمبهری خوا ﷺ شاهیده له سهر موسلمانان ، موسلمانانیش شاهید بن له سهر مروّقایه تی .
تا نه رک ی هیدایه تی مروّف بگرنه نه ستۆ ..

پاشان خوی گه وه روونی کرده وه که نهم قیبله گۆرینه تاقیی کرده وه یه کی گه وه بوو بو موسلمانان کان ، تا نه وانه ی به پاکیی و نیخلاصه وه شوین فهرمایشتی خوا و پیغهمبهر نه که ون له وانه جیا ببه وه که به ده مارگیری شوین نیسلام نه که وتن ، چونکه عه ره به کان پیش هاتنی نیسلام که عبه یان زۆر خوڤ نه ویست . خوی گه وه ه پیی خوڤ بوو نه وانه ی که بو خواپه رستی شوین نیسلام که وتوون له وانه جیا ببه وه که به بۆنه ی باوی کۆنه وه روو نه که نه که عبه ..

کی خوا نه په رستی ، خوا نه فهرموئ : روو بکاته (بیت المقدس) . هه موو موسلمانان کان روویان کرده (بیت المقدس) . پاشان فهرمووی : کی من نه په رستی با روو بکاته وه که عبه ی پیروژ .. ديسان موسلمانان کان ههر هه موو به گوئی یان کرد .. دیاره به پیچه وانه ی جووله که وه که - وه کورئان باسی کردوون - هه موو هه نگاو یکیان پیچه وانه ی موسای پیغهمبهریان بووه ، سه لامی لی بی . قورئان نه فهرموئ :

﴿ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقْبَيْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلٰى الَّذِيْنَ هَدٰى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيْمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤٣﴾ ﴾ (البقرة : ١٤٣) .

یه کهم نه سخ له نیسلام دا نه سخی قیبله بوو .. شتیکی تازه بوو .. ههروهه مونا فیقان و جووله که دهستیان کرد به فات و فیت و ره خنه گرتن ، بۆیه خوی گه وره له سی شوینی نزیک دا فه زمانه که ی دوویات کرده وه ، تا موسلمانه کان گوی به فات و فیت نه دهن :

﴿ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ﴾ (البقرة : ۱۴۴) .

﴿ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ﴾

﴿ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ (البقرة : ۱۴۹) .

﴿ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا

وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لَعَلَّكُمْ تَكُونُونَ لِلنَّاسِ عَلَيكُمْ حُجَّةً إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا

تَخْشَوهُمْ وَأَحْشَوْنِي وَلَا تَمَّ يِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ (البقرة : ۱۵۰) .

جا ههردوو نیمامی پایه بهرز بوخاریی و موسلیم خوا لی یان رازی بی چیروکی گۆزینی قیبله یان گپراوه ته وه ، که نه مه ی خواره وه ریوایه ته که ی بوخارییه :

له بهرائی کورپی عازیب هه نه گپرنه وه که پیغه مبه ر ﷺ یه کهم جار گه یشته

مه دینه لای دایه لای باپیرانی یان خالوانی له نه نصار (نه وه ی نه ججار) و ،

شانزه یان حه فده مانگ روو به (بیت المقدس) نوژیی کرد . ^{۳۲۵} به لام خوی پیی

خۆش بوو که روو بکاته بهیت (واته که عبه) . نه وه بوو یه کهم نوژیی که کردی

(به ره وه که عبه) نوژیی عه صر بوو ، که کۆمه لیکیش له گه لیا کردیان . پاشان

پیاینک له وانهی که نه نوژییه یان له گه لیا کرد له ویی ده رچوو و ، دای به لای

کۆمه لییک دا که له مزگوتییک دا بوون . که نه وه ی حاریشه بوون — و له رکوع دا

بوون . پیواه که وتی : شاهیدیی نه ده م که له گه ل پیغه مبه ری خوا دا ﷺ روو به

بهیت نوژیی کردوو . نه وانیش خویان تییک نه دا روویان به ره وه که عبه وه رچه رخانده .

له ریوایه تیکی تری بوخاریی دا : نیتر نه وه بوو :

﴿ بَيِّقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ ... ﴾ هاته خواره وه .

^{۳۲۵} پیغه مبه ری خوا ﷺ له مانگی ره بیعی یه کهم دا گه یشتۆته مه دینه و ، گۆزینی قیبله ش ، به پیی ریوایه تی صحیح ، له ناوه راستی ره جه ب دا بووه ، جا نه گه ر دوو مانگی گه یشتن و قیبله گۆزین به یه ک مانگ حسیب بکرین نه وا ماوه که شانزه مانگ نه کات . به لام نه گه ر به دوو مانگ حسیب بکرین نه وا حه فده مانگ نه کات .

له ریوایه تیکی تریش دا نهوه هاتوو که ههندی خه میان بووه نهوانهی که له ماوهی رووکردنه (بیت المقدس) دا مردوون یان کوزراون ، خواپه رستی یان به تان بووبیته وه . نهوه بوو ناپه تی : ﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ﴾ (البقرة : ۱۴۳) هاته خواره وه که راسته وخو دلی موسلمانانی خوش نه کرد که ههه که سی رووی له (بیت المقدس) کردبی نوژ و خواپه رستی نافه وتی .

(۲) فه رزبوونی روژوو :

له مانگی شهعانی سالی دووه می کۆچی دا خوی گهوره روژووی ره مهزانی له سهر موسلمانان فه رز کرد که به کیکه له نه حکامه مهزانه کانی نیسلام و پایه که له پایه کانی .

کاتیک که پیغه مبهری خوا ﷺ ته شریفی هاته مه دینه نه بینی وا جووله که روژی عاشورا ، که دههم روژی مانگی موچه پره مه ، به روژوو نه بن .. که له هوی نهه به روژوو بوونه یان پرساری لی کردن ، وتیان : نه مه نهه روژهیه که خوی گهوره موسا و قهومه کهی تیدا رزگار کردوه ، جا بو سوپاس گوزاری خوا موساش تیا یا به روژوو نه بوو . پیغه مبهر ﷺ پیی فه رمون : « نحن أولى بموسى منكم » . فه رموی : نیمه له ئیوه له پیشترین بو موسا .. نهوه بوو خوی نهه روژه به روژوو بوو و فه رمانیشی دا موسلمانه کان به روژوو بن تیا یا .. نه مه بوخاری و موسلیم ریوایه تیان کردوه . جا که روژووی ره مهزان فه رز بوو نیت روژووی عاشورا به شیوهی واجب نه مایه وه .. به لکو ههه که سه به دهستی خوی بوو به روژوو ببوایه یان نهه . نه مهش بوخاری و موسلیم له عاتیشه وه ریوایه تیان کردوه .

خوی گهوره به پیی نهه ناپه تانهی خواره وه روژووی له سهر موسلمانان فه رز کرد :

﴿ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۸۳﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ . وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ (البقرة : ۱۸۳ - ۱۸۴) .

له سه‌ره‌تاوه رۆژووگرتنی مانگی ره‌مه‌زان به هه‌ل‌بژاردن بوو . هه‌ر موسلمانێ بی‌ویستایه‌ نه‌وا به رۆژوو نه‌بوو و فه‌رزه‌که‌ی به‌جی نه‌هینا و ، هه‌ر که‌سه‌یش بی‌ویستایه‌ نه‌وا به رۆژوو نه‌ته‌بوو و فیده‌ی له‌سه‌ر واجب نه‌بوو ، که بریتی‌بوو له تێزکردنی هه‌ژاریک بۆ هه‌ر رۆژیک . جا که موسلمانه‌کان له‌سه‌ری راهاتن و رۆژووگرتن به لایانه‌وه بووه شتیکی ناسایی ، خوای گه‌وره هه‌ل‌بژاردنی گرتن و فیده‌ی نه‌سخ کرده‌وه و ، به رۆژووبوونی له‌سه‌ریان به پێویست گێرا ، به پێی نایه‌تی :

﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ (البقرة : ۱۸۵) .

ئه‌مه بوخاریی و موسلیم له سه‌له‌مه‌ی کورێ ته‌که‌وه‌وه ریواسته‌یان کردووه ، که نه‌ئیت : کاتیک که ئه‌م نایه‌ته : ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ ﴾ هاته خواره‌وه هه‌ر که‌س بی‌ویستایه رۆژووی ته‌شکاند و فیده‌ی نه‌دا ، هه‌تا نایه‌ته‌که‌ی دواتر هاته خواره‌وه و ئه‌می نه‌سخ کرده‌وه ، که بریتی‌یه له نایه‌تی : ﴿ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ . جا هه‌ردوو نایه‌ته‌که ته‌شکیدیان له‌سه‌ر نه‌وه کرد که نه‌خۆش و سه‌فه‌ریی روخه‌تی نه‌وه‌یان ته‌دریت که رۆژوو بشکینن تا ناره‌حه‌تی نه‌یه‌ته پێش و ، له‌لایه‌ن خواوه ناسانکاری‌یه‌ک بۆ موسلمانان بکریت : ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ﴾ .

ئه‌مه رایه‌ک .. رایه‌کی تری زانایان ، که له سه‌روویانه‌وه ئه‌ین عه‌بباسه ، ئه‌مه‌یه که نه‌سخ نیه و هه‌ردوو نایه‌ته‌که موحه‌مه‌ی و ، خوای گه‌وره که فه‌رموویه : ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ ﴾ مه‌به‌ستی له پیاو و ناهه‌تی پهرین که مادام ناتوانن به رۆژوو بن ، با له بریی هه‌ر رۆژیک هه‌ژاریک تیر بکه‌ن . جا به پێی رای ئه‌ین عه‌بباس و شوین که‌وتوانی ده‌رته‌که‌وی که هه‌ردوو نایه‌ته‌که پێکه‌وه هاته‌به خواره‌وه ..

له سه‌ره‌تا‌دا ، که رۆژوو فه‌رز کرا موسلمان که رۆژووی ته‌شکاند بۆ هه‌بوو بخوا و بخواته‌وه و ژن و می‌ردیی بکات ، به‌لام تا نوێژی عی‌شای بکرا‌یه ، یان

بخهوتایه ، نیت خواردن و خواردنهوه و ژن و میردیی لیّ قهدهغه بوو . نهسه کاریکی یه کجار گران بوو لهسه ر شانی موسلمانهکان .

نیمام نهحمده له موسندهدا له موعاذی کوری جهبهلهوه ، له فهرمودهیهکی دریژدا دهربارهی نویژ و زهکات ریوایهتی کردوه که وتویه : موسلمانهکان مادام نهخهوتبون خواردنیان نهخوارد و ئایان نهخواردوهوه و ژن و میردییان نهکرد . که نهخهوتن دهستیان نهگرتوهه . پاشان نهوهبوو پیایوکی نهنصاریی که پیی نهوترا (صرمة) - واته کوری قهیس - به روژوو بوو و کاری نهکرد ههتا نیتواری لیّ هات . هاتهوه مالّهوه و نویژی عیشای کرد و خهوت ، نیت نه نانی خوارد و نه ئاوی خواردوهوه ههتا روژی لیّ بوویهوه و ، پیغهمبهری خوا ﷺ چاوی پیی کهوت زور ماندوو دیار بوو بوویه فهرمووی : « ما لي اراك قد جهدت جهداً شديداً ؟ » فهرمووی : چییه وا زور ماندوو و هیلاک نهت بینم ؟ نهویش ههوالهکهی دایه . ههروهه عومهریش دوای نهوهی که خهوی پییدا کهوتبوو چووپوه لای ژنهکهی . نهویش هاته خزمهتی پیغهمبهری خوا ﷺ و له پهشیمانیی کارهکهی دا نهگریا و ، باسهکهی بو گپرایهوه . نهوهبوو خوی گهوره نایهتی : ﴿ اٰحِلٌّ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَابُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْتَمَنَ بَنِيْرُوهُنَّ وَاَبْتَغَوْا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ وَاَكْلُوا وَاَشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتَمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الْاَيْلِ وَلَا تُبَشِّرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَنْكُفُونَ فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُوْدُ اللهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿ (البقرة : ۱۸۷) . ناردده خوارهوه . (رواه ابوداود في سننه ، والحاكم في مستدرکه وغيرهما) .

به پیی نهه نایهته پیروزه له بانگی مهغریبهوه ههتا فهجر بو خواردن و خواردنهوه و ژن و میردیی ریگه به موسلمانان درا و ، به پیی فهرمایشت و کرداری پیغهمبهر و هاوهلانی موسلمانان لهسه ر فهرزبوونی روژووی رهههزان یهک دهنگ بوون ..

(۳) زهکاتی فیطر :

له مانگی رهههزانی ههمان سالدا زهکاتی فیطر - سهه ر فیتزه - ی لهسهه رهههه موسلمانیتیکی نازاد و بهنده و ، نیر و می و ، گهوره و بچوک ، فهرز کرد

تا ئەو زەکاتە بێتە خۆراکی فهقیر و هه‌ژاران و ، رۆژووه‌وانیش له‌ گوناوه‌گانی کاتی به‌رۆژوو بوون ، وه‌ک قسه‌ی هه‌له‌ و ناشیرین ، پاک بکاته‌وه .

له‌ عه‌بدوئلائی کورپی عومه‌روه‌ه خوا لییان رازیی بی‌ ته‌گێرنه‌وه‌ که‌ وتووێه : پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زه‌کاتی فیطری ته‌واوبوونی ره‌مه‌زانی له‌سه‌ر به‌نده‌ و ئازاد و ، نێر و مێ و ، بچووک و گه‌وره‌ی موسلمانان فه‌رز کرد که‌ بریتی بوو له‌ یه‌ک (صاع) خورما یان یه‌ک صاع جو . (رواه‌ الجماعه) .

ئه‌م زه‌کاته‌ لای جوهمه‌وری ئیمامه‌کان فه‌رزه‌ و لای هه‌نه‌فی‌یه‌کان واجبه‌ ، چونکه‌ به‌ لای ئەوانه‌وه‌ فه‌رز و واجب دوو شتی جیاوازن .

(٤) نوێژی جه‌ژن :

هه‌ر له‌ سالی دووه‌م‌دا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوێژی جه‌ژنیشی به‌جی هێنا .. ئه‌مه‌ یه‌که‌م نوێژیکی جه‌ژن بوو که‌ به‌جی هێنا و ، به‌ پێی سوننه‌تی خوێ موسلمانانی له‌ شار برده‌ ده‌ره‌وه‌ بۆ ((مُصَلَّى)) و ده‌ستیان به‌ وتنی : ((لا إله إلا الله)) و ((الله أكبر)) کرد و ، ته‌عظیمی خوای گه‌وره‌یان ، له‌ سوپاسی ئەو نیعمه‌ته‌ یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌کانه‌یان ، نه‌کرد ، به‌ تایبه‌تی نیعمه‌تی سه‌رکه‌وتن ، که‌ له‌ رۆژی به‌دردا و له‌ مانگی ره‌مه‌زانی پیرۆزدا خوای گه‌وره‌ پێشکه‌ش به‌ موسلمانانی کرد ، که‌ ئەوه‌بوو سوپای مل‌ه‌ورپی قورپه‌یش و سوپا خنجیلانه‌که‌ی ئیسلام دایان له‌ یه‌ک و لووتی کافران چه‌قی‌یه‌ ناو خۆل و ئالای ئیسلام به‌ سه‌رکه‌وتویی ته‌شۆکایه‌وه .

ئه‌وه‌بوو موسلمانان ته‌و حه‌ربه‌یه‌یان خسته‌ پێشی پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ که‌ نه‌جاشیی پێشکه‌شی کردبوو و ، له‌وه‌ و دواش بۆ هه‌موو جه‌ژنی‌ک ته‌یان خسته‌ پێشیه‌وه . پاشان کاربه‌ده‌ستانی موسلمانانیش ته‌و کاره‌یان کرده‌ ده‌ستووری خۆیان و ، له‌ جه‌ژنه‌کاندا حه‌ربه‌یان ته‌خسته‌ پێش خۆیانه‌وه .

ئه‌لێن ته‌و حه‌ربه‌یه‌ هی زوبه‌یری کورپی عه‌ووام بووه ، که‌ نه‌جاشیی پێشکه‌شی ته‌وی کردووه و ، ته‌ویش پێشکه‌شی پیغه‌مبه‌ری خوای ﷺ کردووه ..

به‌ئێ ، به‌ فه‌رمان‌دان به‌ رۆژوو و به‌ زه‌کاتی فیطر و به‌ جه‌ژن کردن ، ئیسلام سی‌ ده‌رگای خێری له‌سه‌ر کۆمه‌لی موسلمانانی نه‌ونه‌مام والا کرد ، تا خێر و

خۆشییی به سهر موسلمانان دا بیاری و ، موسلمانان فیری چاکه کردن و دست گرویی بین و ، ههردهم بیریان به لای ههژارانی کۆمه له که یانه وه بیته ..
 یه کهم رۆژوو موسلمان له سهر سه خاوهت و به خشیین و به زهیی و چاکه را نههینی . که خۆی برسیی بوو ، له حالی نه وه ژاران ناگادار نه بیته که هه میسه برسی یانه .. که خۆی ههزی له خواردنیک بوو و له بهر رۆژوو که ی نهی توانی تامی بکا ، بۆی دهر نه که ویت که هه ژاران هه میسه هه زیان له و جۆره خواردنانه یه ، به لām له بهر نه بوونی دهستیان نایان گاتی .. به مه سۆز و به زهیی بهرام بهر به دهست کورتان له دلای دا سهوز نه بی و ، دلای به وه خۆش نه بی که خیر و به خشیین ره مهزان پاداشتی زۆره ، به تاییهت نه گهر که سیک خواردن به رۆژوو وانیک پیشکهش بکات و رۆژوو که ی پی بکاته وه ، نهوا نه وهنده ی رۆژوو گره که پاداشت بۆ خیرۆمه نده که نه نووسری ..

دوهه میسه زه کاتی سهر فیره ، دل گوشادیی و سه خاوهت و خۆش ویستنی موسلمان له دل دا دروست نه کات و ، موسلمانان ههر هه موویان پیکه وه جهژن نه کهن و کهس له خۆشیی جهژن به بهش نابی .. ههتا پیغه مبهری خوا ﷺ زۆر جار نامۆژگاریی موسلمانانی نه کرد که با دهستی هه ژاران بگرن و له جهژن دا کهس موحتاج نه بی ، که نهی فرموو : ((اغنوهم عن السؤال في هذا اليوم)) .

سی هه میسه جهژن که نه هات خیر و خۆشیی و سۆز و به زهیی و بهر که تی له گه دل دا نه هات .. وه که جهژنه کانی نیستا نه بوو که ههر که سه هه ول نه دا گران ترین جل و بهرگ بۆ منداله کانی خۆی بکریته و ، ناوړ له هیهچ هه ژاریک نه دا ته وه .. ره وشتی پیغه مبهری خوا ﷺ وه ها بوو که له نویژی جهژن نه بوویه وه وتاری بۆ موسلمانان نه دا .. قیامهتی وه بیر نه هیئانه وه .. سه ختی دۆزه خی بۆ باس نه کردن .. خۆشیی و نیعمهتی به هه شتی نه خسته بهر چاویان .. بۆ نه مه گه وه و بچوک ، پیار و نافرتهی موسلمانان دهستیان به به خشیین نه کرد .. ههتا نافرتهان ، که پیغه مبهری خوا ﷺ فرمانی به سهریان دا نه دا تا خیر و سه دهقه بکهن ، بۆ دهست گرویی هه ژاره موسلمانان کان ، به وپه ری ره زامه ندی یه وه هه لمه تیان نه دا گواره کانیاں له گوئیان دانه مایی و ملوانکه کانیاں له ملیان دانه کهند و ، نه یان دایه دهست بیلال که له خزمهتی پیغه مبهری خوا دا بوو ، تا کۆ بکریته وه و پاشان به خشریته وه ..

بوخاریی به سه نه دی خۆی ، له سه حیه که ی دا ، له ئین عه بیاسه وه ریوایه تی کردوه که وتویه : ((أَنْ النَّبِيِّ ﷺ صَلَّى يَوْمَ الْفِطْرِ رَكَعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا ، ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَمْرُهُنَّ بِالصَّدَقَةِ ، فَجَعَلْنَ يُلْقِينَ : تُلْقِي الْمَرْأَةُ خِرْصَهَا ، وَسَخَابَهَا)) .

(۵) فهزبوونی زه کات :

ههروه ها له سائی دووهه می کۆچی دا خوای گه وه ره زه کاتی له سه ر موسلمانان فهز کرد ، که روکنیکی گرنگی ئیسلامه . ته مه دوا ی مانگی ره مه زان رووی داوه ، چونکه فهزبوونی زه کات دوا ی زه کاتی فیطر بووه و ، زه کاتی فیطریش دوا ی فهزبوونی رۆژووی ره مه زان بووه . به لگهی ته مه ش نه وه فهرمووده یه یه که ئیمامان : نه حمد و ، ئین خوزه یه و ، نه سائی و ، ئین ماجه و ، حاکم له قه یسی کوپی سه عدی کوپی عوباده وه گپراویانه ته وه که وتویه : بهر له وه ی زه کات فهز ببی ، پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمانی به سه رمان دا دا که سه ده قه ی فیطر ده ربکه یین ، پاشان زه کات فهز کرا ، ئیته سه ده قه ی فیطرمان ده ر ته کرد و ، نه ویش نه فهرمانی پێ نه داین و نه قه ده غه ی ته کردین .. ئین هه جهر وتویه :

((إسناده صحيح)) (فتح الباري : ۲۰۷ / ۳) .

به لێ ، فهزبوونی زه کات به قورئان و سوننه ت و ئیجماع چه سپاوه .. هاوه لان له سه ر کوشتاری زه کات نه ده ره یه که ده نگ بوون .

بوخاریی و موسلیم و غه یری ته وانیش له ته به وه ره یه وه ریوایه تیان کردوه که وتویه : کاتی پیغه مبهری خوا ﷺ کۆچی دوا یی کرد و ، نه بویه کر بووه کاربه ده ست و ، ته وه عه ره بانه ی که کافر بووبوونه وه پاشگه ز بوونه وه ، عومه ر فهرمووی : چون کوشتاری ته وه خه لکه ته که یته له کاتی که پیغه مبهری خوا ﷺ فهرموویه : ((أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، فَمَنْ قَاهَا فَقَدْ عَصَمَ مِنِّْي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحَسَابُهُ عَلَى اللَّهِ)) ؟

نه بویه کر فهرمووی : به خوا کوشتاری ته وانه ته که مه که نوێژ و زه کات لێک جیا نه که نه وه ، چونکه زه کات مافی سامانه . به خوا ته گه ر گیسکێک یان په تیکیان دابی به پیغه مبهری خوا ﷺ و ئیسته له منی بگره وه ، له سه ر ته وه ته چم به گزیان دا .. عومه ر ته فهرمووی : به خوا هه ر ته وه نه ده بوو بۆم ده رکه وت که خوای

گهوره دلی نه بوبه کری خستوته سهر ئه و رایه که (له گهل پاشگه زیبوه کان دا)
بجهدنگیت . نیت زانیم ئه وه حهق و راستی یه ..

پاشان قورئانی پیروز به حهکیمانه دیاری کرد که زه کات به کی بدریت ..
هشت تا قه می دیاری کرد تا موسلمانان زه کاتی خویان بجهدنه مشتیانوه :

﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبَهُمْ وَفِي
الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴾ (التوبة : ۶۰) .

ئه وه بوو خلیفه عومه له سهرده می خه لافه تی خوی دا ، که موسلمانان به هیز
بوون ، به شی ئه وانهی بری که بو دل دانه وه یان تا دژایه تی نیسلام نه کن ، بو یان
دیاری کرابوو ، چونکه نیت نیسلام پیوستی به دل راگیر کردنی ئه وانه
نه مابوو .. جا جو مهوری فقیهه کان له سهر ئه وهن که ئه وه به شه کۆتایی پی
هاتوو ، به لام هندیک رایان وایه که ههر کاتی موسلمانان له و قوناغه دا بوون
پیوسته به شی ئه و جورانه دیاری بکن .

ئه م ده ستوره جوانه می نیسلام له و چه رخه دووره دا جی سهرنجه .. به راستی
خوای گه و ره دینیکی پاک و بی گهردی پیشکش به موسلمانان کردوو ، تا
تیکرای مرؤ له سایه می دا بجهدینه وه . به تایبه تی فهرز کردنی زه کات که له و
رؤزه دا به شیکی زوری دانیشتوانی دوورگی عه ره بی ، بگره سهرتاسه ری جیهان
هه ژار و ده ست کورت بوون و به زه کات دان هه ژار و ده ست کورتان نه بووژانه وه ،
هه ستیان به سۆز نه کرد .. سۆزی پهروه دگار ، پاشان پیغه مبه ری خوا ﷺ و ،
خوشک و برای تیمان داری ده وله مندیان .. هه ستیان نه کرد دینی تازه بو راستی
و یه کسانیی و داد په ره ری هاتوو .. مافی مرؤ له سایه می دا مسؤ گه ره ..

که پیغه مبه ری خوا ﷺ موعادی به کار به ده ست نارد بو یه مهن پی فهرموو :
« أخبرهم أن الله فرض عليهم صدقة تؤخذ من أغنيائهم ، وترد إلى فقرائهم » . رواه
البخاري .. فهرمووی : پی یان رابگه یه نه که خوای گه و ره زه کاتی له سهریان فهرز
کردوو ، تا له ده وله مندیه کانیان وه ربگریت و بدریته وه به هه ژاره کانیان ..

ئه مپروش مرؤ قیکی زور برسیی و ناتاج له سهر زه ویی دا به کوله مرگی ته ژین
و ، ده وله مندیه کانیش پاره و پولیان له ژماره نایهت و به هیچ جوریک بنی

نایهت ، کهچی جگه لهو دهوله مهنده ئیمان دارانهی که چارهروانی پاداشتی قیامهتن ، هیچ کس ناوړ له ههژاریک ناداتهوه .. خو ته گهر به پیی شه ریعهتی ئیسلام زه کات بدریت ، ئەوا نه ههژاریی .. نه برسیتی .. نه ئاتاجیی .. نه نه خویشیی .. نه نه خویندهواریی له سهر زهویی دا نامیئی .. چونکه ههژاریی کۆسپییکی گهورهیه له ریی چاره سهریی نه خویشیی دا .. بگره ههژاریی کانگای بلاو بوونهوی نه خویشیی ، ههروهک خه لکیکی زۆریش له بهر دهست کورتیی و گوزه رانی تالّ توانای خویندنیان نیه ..

(٦) غهزای نه بواء بیان وه ددان :

ئهم غهزایه یه کهم یه غهزای پیغه مبهری خوا ﷺ خوئی بوو ، که له مانگی صه فهری سالی دووهه می کۆچی دا ، به رامبهر به مانگی ئابی سالی (٦٢٣) ی زاینیی دا رووی دا .. ئەوه بوو پیغه مبهری خوا ﷺ له گهڤ حهفتا له هاوه لانی له مه دینه ده رچوون و سه عدی کوری عوبادهی سه رۆکی خه زره جی کرده جی تشینی خوئی له سهر مه دینه .. بۆ ئەوه ده رچوون ههتا ری له کاروانییکی قوره ییش بگرن .. رۆیشتن ههتا گه یشتنه وه ددان ، ^{٣٢٦} ئەبینن کاروانه که له دهستیان ده رچووه .. تالالی ئەو سوپایه سپیی بوو ، حه مزه ی شیریی خوا هه لئی گرتبوو .

له م غهزایه دا پیغه مبهری خوا ﷺ په یمانی دۆستایه تی له گهڤ مه خشیی کوری عه مری ضه مریی دا به ست ، که له سه رده می خوئی دا سه رۆکی نه وه ی ضه مره بوو .. په یمانی له گهڤ دا به ست تا له خو یان و سامانیان بی خه م بن و ، هه رکه س بیته سه ریان موسلمانان له سه ریان ئەکه نه وه و ، پیویسته ئەوانیش بیّن به هانای موسلمانه کانه وه .. ئهم په یمانه یه کهم په یمان بوو دوا ی په یمانه که ی نیوان موسلمانان و جووله که ی مه دینه و ، سه رکه وتنیکی باشیشی بۆ موسلمانان به ده ست هیئا .. ئەمه ش ده قی ئەو په یمانه یه :

((هذا کتاب من محمد رسول الله لبني ضمره ، فإهم آمنون علی أموالهم وأنفسهم ، وإن لهم النصر علی من رامهم ، إلا أن یحاربوا دین الله ، ما بلّ بجرّ صوفه ، وإن النبی إذا دعاهم لنصره أجابوه)) .

بۆ ئەم غهزایه موسلمانان کان پانزه شهویان پی چوو ..

^{٣٢٦} وه ددان : شوینیکه له نیوان مه کهک و مه دینه دا و بیست و نۆ میل له (رابوغ) ه وه دووره . ئەبواء ییش له نزیکیی ئەودایه .

(۷) غزای (بواط) :

پیغمبر و هاوه لان له مدینه دا بوون هتا مانگی ره بیعی یه که می سالی دووهمی کۆچی ، بهرامبر به مانگی نهیلوولی سالی (۶۲۳) ی زاینی . نهوه بوو بهرگوییان کهوت که کاروانیکی قورپهیش له شاموه گه پراوتهوه و ، نومه ییه کوری خهلف و ، صد پیاوی قورپهیش و ، دوو هزار و پینج صد و شتری به بارهوه له گه ل دان . بو نه مه پیغمبره ی خوا ﷺ به خوی و دوو صد هاوه لیهوه له مدینه ده رچوون و ، سه عدی کوری موعا ذی سه رۆکی نهو سیشی کرده جی نشینی خوی له سه ر مدینه و ، نالای نه م سوپایه ش نالایه کی سپی بوو و ، درابویه ده ست سه عدی کوری نه بووه ققاص .. به په له رۆیشتن هتا گه یشتنه (بواط) ، که چپایه که له زنجیره چپاکانی جو هینه و له نزیك (یبع) دایه ، به لام نومه ییه بیستبووی که موسلمانه کان نیازانه رتی پی بگرن ، بۆیه به په له له کاروانه که خورپی و له دهستی موسلمانه کان ده ربا زی کرد ..

(۸) غزای عوشه یوه :

له مانگی جومادی یه که م و دووهمی سالی دووهمی کۆچی دا ، بهرامبر به مانگی ته شرینی دووهم و کانونی یه که می سالی (۶۲۳) ی زاینی دهنگ و باس گه یشته پیغمبره ی خوا ﷺ که قورپهیش گه وره ترین کاروانیان خستۆته ری و ، چپی مال و سامانیان هیه هه ره همویان له گه ل نه م کاروانه دا رهوانه کردوه و ، نه بوسفیانی کوری حه ریش کاربه دهستی نه م کاروانیه و بیست و نه و نه ده پیاوی قورپه ییشی له گه ل دایه و ، به ره و شام که وتونه ته ری .. به گه یشتنی نه م هه واله پیغمبره ی خوا له گه ل صد و په نجا ، هه ندیکیش نه لێن : دوو صد هاوه لئی موهاجیردا له مدینه ده رچوون و ، زۆریشی له که س نه کرد بو ده رچوون . نه م سوپایه سیی و شتریان پی بوو که به نۆره سواریان نه بوون .. له م غزایه دا پیغمبره ی خوا ﷺ کاروباری مدینه ی به ده ست نه بوسه له مه ی کوری عه بدولته سه دی مه خزومیی سپارد و ، نالای سوپاکه شی دایه ده ست حه مزه ی مامی . هه روا به نه یینی رۆیشتن ، که به شه ودا نه رۆیشتن و ، به رۆژدا خۆیان حه شار نه دا هتا گه یشتنه عوشه یره ، که شوینیکه له لای (یبع) هوه . که گه یشتن دییان وا کاروانه که یان له ده ست ده رچووه ، چونکه قورپهیش وریا بوو بونه وه و سیخوریان به و ناوه دا بلا و کرد بوویه وه .

شایانی باسه که هدر نهم کاروانه بوو لهو سه رهوه له شامهوه گه پرایهوه و موسلمانه کان ری یان پی گرت و ، بووه هۆی بهرپابوونی جهنگی بهدري گهوره .. له کاتی گه پرایهوهی دا پیغه مبهری خوا ﷺ ههر بهو شیوهی که په یانی دۆستایه تیی له گه ل نهوهی ضمه ردا بهست ، په یانی دۆستایه تیشی له گه ل نهوهی مه دلج و هاو په یانه کان یان دا بهست . بهمه هۆزیکي تری سه ره پتی کاروانه کان قوره شیی کرده دۆستی نیسلام و موسلمانه کان ، بو نهوهی نهم هۆزانه نه بنه پشت گیری قوره شیس .

(۹) غه زای بهدري په کهم (غه زای سه فوان) :

که پیغه مبهری خوا ﷺ له غه زای عوشهیره گه پرایهوه ، دواي چهند شه ویک کوزری کورپی جابیری فیهری به خۆی و چهند چه کدارتکی بت په رستهوه هیرشیان کرده سهر سهرج که له وه رگای مه دینه بوو ، تا نهوهی که دهستی نهی گاتی له مه رومالات به تالان بی بات . که پیغه مبهری خوا ﷺ نهمی بیست به خۆی و هفتا کهس له هاوه لانهوه که وتنه سه ریان ، دواي نهوهی که زهیدی کورپی حاریشی خزمهت گوزاری کرده جی تشینی خۆی له سه ر مه دینه و ، نالایه کی سپیشی دایه دهست نیمام عه لیی . نهوه بوو رویشتن ههتا گه شتته سه فوان له ناوچهی بهدر ، به لām کورز رای کردبوو و نه مان فریای نه که وتن .

پیغه مبهری خوا ﷺ بهم کرده وه یه سه لماندی که موسلمانان خاوه نی هیزتکی نه وتۆن که ناهیلن هیچ کهس دهست دریشی یان بکاته سه ر و ، نهوهی بیر له دژایه تی یان بکاته وه له دهستیان ده ریا ز ناییت .

له (الرحیق المختوم) دا وه ها هاتوه که نهم غه زایه له مانگی ره بیعی یه کهمی سالی دووهمی کۆچی دا ، بهرام بهر به مانگی نه یلوه لی سالی (۶۲۳) ی زاینیی ، رووی دابی ..

(۱۰) سه ریه ی عه بدولانی کوپس جه حش (نه خله) :

له مانگی ره جیبی سالی دووهمی کۆچی دا ، بهرام بهر به سالی (۶۲۴) ی زاینیی ، پیغه مبهری خوا ﷺ ههشت یان ههوت له هاوه لانی^{۲۲۷} به سه ر کردایه تیی

^{۲۲۷} که نه مانه بیون : نه بوو حه ذه یه فی کوری عوتبه و ، عوکاشه ی کوری میحصه ن و ، عوتبه ی کوری غه زوان و ، سه عدی کوری نه بووه ققاص و ، عامیری کوری ره بیعه و ، واقیدی کوری عه بدولانی ته میمی و ، خالیدی کوری بوکه ر و ، سه وه یلی کوری به یضای فیهری

عبدالوللای کوری جه حشی نه سه دیی ره وانه کرد و ، نامه کی داخرای دایه دهست عهبدوللای و پیتی فهرموو :

((لا تفتحه إلا بعد یومین ، فإذا فتحته فامض لما أمرتک به ، ولا تستکره أحداً من أصحابک)) . پیتی فهرموو : دواى نه وهى که دوو روژ ریټ بریسی نهوسا نامه که بخوینده وه . که خوینده وه بچو به دهم نهو کاره وه که فهرمانم داوه به سدرت دا ، بهلام هیچ یه کی له هاوه لانت ناچار مه که .

که ماوهی دوو روژ ریټ رویشتن نامه کی خوینده وه ، نه بینى تیایا نووسراوه : ((إذا نظرت فی کتابی هذا فامض حتی تنزل نحلة بین مکة والطائف ، فترصد بها قریباً و تعلم لنا من أخبارهم)) .

فهرموو بووی : که تم نامه مه مت خوینده وه نهوا تا نه خله ی نیوان مه که و طائف برؤ و ، چاودیری کاروانی قوره ییش بکه و هه والیان بزانه .. که نامه کی خوینده وه وتی ((سعا و طاعة)) . هه والیسی به هاوه لانی دا که نامه که چیی تیدا نووسرابوو و ، پییشی وتن که له وه قده غه ی کردوه نهوان ناچارى رویشتن بکا . جا هه رکس شه هیدی شهوی و حهزی لی یه تی نهوا با بکه و یته ریټ و ، کیش پیی ناخوشه با بگه ریته وه . وا من خویم به دواى فهرمانی پیغه مبهری خوادا ﷺ نه روم .. هاوه لانی هه ره موو به ویستی خویمان که وتنه گه لی و هیچ که سیان دوانه که وت .^{۳۲۸}

نهو شوینه یه کجار له مه دینه وه دوور بوو ، بهلام له بهر نه وهی که دانیشتوانی مه که نه یان زانی موسلمانه کان له ری گرتن له کاروانه کان یان یه کجار چالاکن ، نهوا خویمان زور لی یان نه پاراست و ، هه ولیان نهوا موسلمانه کان هه والی هات و چویمان نه زانن ، بویه پیغه مبهری خوا ﷺ نهو شوینه دووره ی هه ل بژارد ، تا هه ره چوین بووه قوره ییش نه توانن کاریان لهو بشارنه وه . له هه مووی گرنگ تر نهو نه خشه جوانه بوو که پیغه مبهری خوا ﷺ بو هاوه له کانی کیشا که به هیچ کامیانی نه فهرمووه بو کوی ته چن ، به لکو فهرمووی دوو روژ ریټ برن نهوسا نامه کی هه ل بچرن و بی خوینده وه ، تا به هیچ شیوه یه که گه شته که یان ناشکرا نه بی و به

^{۳۲۸} له (الرحیق المختوم) دا هاتوه که عهبدوللای سه کرده ی دوانزه هاوه لی موهاجیر بووه و ، هه ره دوانیان به ره سواری وشتریک بوون .

قورپه‌هیش نه‌گاته‌وه کۆمه‌لێکی حه‌وت هه‌شت که‌سیی گه‌یشتوونه‌ته ناوچه‌ی (نه‌خله) ی نیوان مه‌که‌که و طانیف و ، هه‌لمه‌تیان بۆ ببات و له‌و شوینه دووره‌دا بیان کورژیت ..

ده‌سته موسلمانه‌که رویشتن هه‌تا گه‌یشتنه شوینیێک که پیتی نه‌وترا ((به‌حران)) ، له‌وی سه‌عدی کورپی نه‌بووه‌ققاص و عوتبه‌ی کورپی غه‌زوان وشتره‌که‌ی خۆیان که به‌ نۆره سواری نه‌بوون لی ون بوو و ، به‌ هۆی گه‌ران به‌ دوا‌ی‌دا به‌جی مان و ، نه‌وانی تر له‌سه‌ر ره‌وتی خۆیان به‌رده‌وام بوون هه‌تا گه‌یشتنه نه‌خله . نه‌وه‌بوو له‌و کاته‌دا کاروانیکی قورپه‌هیش به‌ که‌لوپه‌ل و بازرگانی‌یه‌وه تی‌په‌ری کرد که عه‌مری کورپی حه‌ضره‌می و ، عوتمان و نه‌وفه‌لی کورانی عه‌بدو‌للای کورپی موغیره و ، حه‌که‌می کورپی که‌یسانی خزمه‌ت‌گوزاری نه‌وه‌ی موغیره‌ی له‌گه‌ل‌دا بوون . که قورپه‌هیش‌یه‌کان چاویان به‌ موسلمانه‌کان که‌وت و ، له‌ نزیک‌یانا باریان خه‌سبوو ، ترسان .. به‌لام که عوکاشه لی‌یان نزیک که‌وته‌وه و سه‌ریشی تاشیی بوو ، ترسیان نه‌ما و وتیان : بۆ عه‌مره هاتوون و مه‌ترسی‌یان لی‌ نا‌کری ..

موسلمانه‌کان که‌وتنه ته‌گبیر و راویژ ، چونکه له‌ دوا‌رۆژی مانگی ره‌جه‌ب‌دا بوون ،^{۳۲۹} وتیان : به‌خوا نه‌گه‌ر نه‌مشه‌و وازیان لی‌ به‌یتن نه‌چنه ناو حه‌ره‌مه‌وه و ، خۆیان له‌ ده‌ستتان پیتی رزگار نه‌که‌ن . نه‌گه‌ر به‌یشیان کورژن نه‌وا له‌ مانگی حه‌رام دا کوشتووتانن .

موسلمانه‌کان دوودل مان و نه‌شیان نه‌ویرا ده‌ستیان بۆ به‌رن ، پاشان غیره‌تیان خسته به‌ر خۆیان و رایان هاته سه‌ر نه‌وه که بیان‌کورژن و چی‌یان پی‌یه لی‌یان به‌ستینن . نه‌وه‌بوو واقیدی کورپی عه‌بدو‌للای ته‌میمی تیریکی گرته عه‌مری کورپی حه‌ضره‌می و کوشتی و ، عوتمان و حه‌که‌میان به‌ دیل گرتن و ، نه‌وفه‌ل له‌ ده‌ستیان ده‌ریاز بوو .. پاشان کاروانه‌که‌یان دایه به‌ر و ، به‌ دوو دیله‌که‌وه گه‌رانه‌وه مه‌دینه و هاتنه خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ .. ته‌مه یه‌که‌م که‌سێک بوو که به‌ ده‌ستی موسلمانه‌کان بکورژیت و ، یه‌که‌م جاریش بوو که موسلمانان له‌ کافران دیل بگرن .

^{۳۲۹} نه‌مشه‌و که گه‌یشتمه سه‌ر نه‌م باسه شه‌وی بیست و نۆیه‌می مانگی ره‌جه‌بی سالی ۱۴۲۴ ی کۆچی بوو ، به‌رامبه‌ر به‌ شه‌وی بیست و پینتجه‌می مانگی نه‌یلوولی سالی ۲۰۰۳ ی زاینیی .. هه‌ر نه‌مشه‌ویش ناگاداری نه‌و باسه بووم و نه‌و به‌رواره‌م له‌وه و پیتش نه‌نه‌زانی .

که پیغهمبهری خوا ﷺ زانیی له مانگی له رهجهبدا کوشتاریان کردوه ،
 فەرمووی : « ما أمرتکم بقتال فی الشهر الحرام » . فەرمووی : فەرمانم پیتان
 نەداوه له مانگی حەرامدا کوشتار بکەن . کاروانەکش و دیلەکانیشی راگرتن و ،
 هیچی لییان گل نەداپهوه .. پیاوانی سڕیهکه گڕیان خوارد .. وههیاان زانیی که
 تیا چوون .. موسلمانەکانیش کهوتنە بۆلە و لۆمهکردنیاان کهوا کاریکی چاکیان
 نەکردوه . له هەمان کاتدا بتپەرستەکان هەلیان دەست کهوت تا موسلمانەکان
 تاوانبار بکەن و ، تانەیان لی بدەن و بلین : موحمەد و هاوهلانی حورمەتی
 مانگەکانی حەرامیاان شکاندوه و ، خوینیاان ریژاوه و ، دەستیان به سەر مال و
 ساماندا گرتوه و ، پیاویان به دیل گرتوه .. له هەمووی خرابتر جوولەکه و
 مونافیقەکانی مەدینە پاگانەهیاان نەکرد و ناگری ناژاوهیاان خۆش نەکرد ..

لەم هەلئۆیستە ناسکەدا پیغهمبەر و موسلمانەکان نەژیاان .. نەفامان و
 جوولەکه و مونافیقان خەریک بوو نەم رووداوه بکەنە تاوان بۆ موسلمانان و ،
 خۆیاان و بانگەوازهکیان بشکینن .. نا لەم کاتەدا سۆزی بەلیشاوی پەرورەدگار
 جوولا و جیبریلی ئەمینی رهوانه کرد تا وهسی بۆ نازیز بهینئى .. تا خەم و
 خەفتی دلەکانیاان پرەویتەوه و ، رهزامەندیی خوا لەم کارەدا دەر بجات و ، نەم
 کارەى کۆمەلە موسلمانەکه به چاک له قەلەم بدات ، چونکه کافران تاوانی
 گەورەتریاان نەنجام داوه و ، موسلمانان ناچار بوون دەست له قورپیش بووهشینن ،
 چونکه سائەهای سائە قورپیش نالای دژایەتی قورنانی هەل گرتوه و به هیچ
 شیوهیک دەست بەرداری موسلمانەکان نابیت ، چ له مەککەدا و چ له مەدینەدا و
 ناھیلئى له مزگەوتی حەرامدا خواپەرستی نەنجام بدەن .. قورپیش یەكجار تاوان
 باره ، چونکه دژی ریبازی خوا وهستاوه و ، موسلمانانی بهبئى تاوان له پەنای
 کهعبەدا دەرپەراندوه و ، هەولیشی داوه له دین پەشیمانیاان بکاتەوه . به بۆنەى
 نەم تاوانه گەورانەوه قورپیش به ستم کار له قەلەم نەدرئى و خواى گەورە
 چاوپۆشیی له موسلمانە ناچارەکان نەکات که له مانگی حەرامدا کوشتاریان
 کردوه :

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
 وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ

الْقَتْلِ^{۳۰} وَلَا يَزَالُونَ يُقْتَلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا^{۳۱} وَمَنْ يَرْتَدِدْ
مِنْكُمْ عَن دِينِهِ^{۳۲} فَمَا لَهُ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ وَأُولَئِكَ حَبِطَتِ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ
هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿

(البقرة: ۲۱۷ - ۲۱۸) .

بەم شتیوهیه قورئانی پیرۆز گلهیی و لۆمه‌ی له‌سه‌ر ئەو کۆمه‌له‌ی تیمان‌داره‌ لا
برد ، که له‌وپه‌ری جوامیری و نازایه‌تی‌دا ده‌ستیان به‌ دینه‌که‌یان‌ه‌وه‌ گرتبوو و ،
به‌وپه‌ری غیره‌ته‌وه‌ فه‌رمانی نازیزیان به‌جی هینا بوو و گه‌یشته‌بوونه‌ ئەو شوینه
دوو‌ره‌ و له‌وی ترس و له‌رزیان ئەخسته‌ دلێ دوژمنه‌وه‌ .

به‌ هاتنه‌ خواره‌وه‌ی قورئانی پیرۆز خه‌م و خه‌فه‌ت له‌سه‌ر دلێ پیغه‌مبه‌ر و
هاوه‌لانی و کۆمه‌له‌ هیرش به‌ره‌که‌ ره‌وی‌یه‌وه‌ . ئیتر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کاروانه‌که‌
و دیله‌کانی گل‌دانه‌وه‌ و ، قورپه‌یشیش فیديه‌ی بۆ به‌ردانی دوو دیله‌که‌ نارد ، به‌لام
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : « لا نفدیکموها حتی یقدم صاحبانا — یزید سعدا
وعتبه‌ — فإنا نخشاکم علیهما ، فإن قتلتموهما نقتل صاحبیکم » . فه‌رمووی : هه‌تا
سه‌عد و عوتبه‌ نه‌گه‌رپینه‌وه‌ فیديه‌تان لی‌ وه‌رناگرین ، چونکه‌ نه‌ترسین بیان کۆژن .
خۆ نه‌گه‌ر ئیوه‌ نه‌وانتان کوشته‌ ، ئەوا ئیتمه‌ش ئەم دوو دیله‌تان ته‌کۆژینه‌وه‌ ..

ئه‌وه‌بوو سه‌عد و عوتبه‌ به‌ هۆی ون‌بوونی وشته‌که‌یان‌ه‌وه‌ له‌ هاوه‌لانیان بر
بووبوون و دواش که‌وتبوون .. که‌ سه‌عد و عوتبه‌ به‌ سه‌لامه‌تی گه‌یشته‌نه‌وه‌
مه‌دینه‌ ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فیديه‌ی بۆ جووته‌ دیله‌که‌ وه‌رگرت و ، نازادی
کردن ، هه‌روه‌ها خۆینی کۆژراوه‌که‌شی دا به‌ که‌س و کاری .

یه‌کیک له‌و جووته‌ دیله‌ که‌ هه‌که‌می کورپی که‌یسان بوو ، که‌ به‌ر درا هه‌ر له‌
مه‌دینه‌ مایه‌وه‌ و ، به‌ چاکیی موسلمان بوو ، تا ئەوه‌بوو له‌گه‌ل شه‌هیدانی بی‌ری
مه‌عوونه‌ شه‌ویش به‌ شه‌هیدیی سه‌ری نایه‌وه‌ ، وه‌ک له‌ دواوه‌ به‌ درێژه‌ باسی دیت ..
ئه‌وی تریشیان که‌ عوشمانی کورپی عه‌بدوللای کورپی موغیره‌ بوو ، گه‌رپایه‌وه‌ و
له‌وی به‌ کافریی سه‌ری نایه‌وه‌ ..^{۳۳}

^{۳۰} السيرة النبوية لأبي شهبة: ۲ / ۱۰۳ - ۱۲۲ ، والرحيق المختوم: ۲۰۱ - ۲۰۶ .

به شی بیست و سی ههم غهزای بهدری گهوره

پیغه مبهری خوا ﷺ و موسلمانه کان چاوه پروانی گه پانه وهی نهو کاروانه گهوره ی
 قوره یش بوون که له غهزای عوشه یره دا له دهستیان ده رچوو و ، نه بوسوفیان
 سه رکرده ی بوو و ، بریتی بوو له باری هه زار و شتر ، که زۆریه ی سامانی
 قوره یشی تیدا بوو .. چاوه پروان بوون له شامه وه بگه پرتته وه و ری پی بگرن و ،
 زیانیکی گهوره له قوره یشی دوژمن بدن ، که هه میسه بو هه له نه گه را تا ده ست
 له موسلمانه کان بووه شیئی .. بو نه وه پیغه مبهری خوا ﷺ دوو پیای له
 هاوه لانی ، که طه لعه ی کورپی عوبه یدوللا و سه عیدی کورپی زهید بوون ، نارد بو
 حه وراه له سه ر ده ریای سوور ، که یه کی بوو له و ویستگانه ی کاروانه کانی نیوان
 شام و حیجاز تیایا نه وه ستان و ، هه ر نه بو له ویته تیپه ر بکه ن .. ناردنی تا
 هه وائی کاروانه که ی بو و هریگرن .. نه وانیش به ژیرانه توانی یان دلئ هۆزی
 جو هه یه نه رم بکه ن و ، له و ناوه دا هه واه و هریگرن که چ کاتیك کاروانه که ی
 نه بوسوفیان له شام ده رچوو . نیتر گه پانه وه خزمه ت پیغه مبه ر و هه والیان دایه .
 نه شلین له وئ ماونه ته وه هه تا کاروانه که ی قوره یش به لایان دا تی نه په ریت و ،
 نه وسا نه وانیش نه گه رینه وه مه دینه و هه واه که به پیغه مبهری خوا ﷺ نه گه یه نن .
 ههروه ها و توویانه که پیغه مبهری خوا ﷺ چاوه پروانی گه پانه وه ی جووته
 نی تراوه که ی نه کردوه ، به لکو بریاری داوه له مه دینه وه به ره و ری شام و حیجاز
 بکه ویتته ری ، نه وه کو کاروانه که ، وه که له و سه ره وه له دهستیان ده رچوو ، له م
 سه ریسه وه له دهستیان ده رچی ، به تاییه ت که سامانی نهو کاروانه به په نجا هه زار
 دیناری زیتر مه زنده نه کرا ..

پيښه مبهري خوا ﷺ هاوه لائى ناگادار كرد كه نيازى وه هايه بكه ويته رى و هدر هاوه ليكيش ويستى لي يه با دهر چيټ ، به لام به بي ناچار كردن . نه وه بوو فرموى : ((هذه غير قريش ، فاخرجوا إليها لعل الله أن ينفلكموها)) . فرموى : نه وه كاروانه كهى قوره پشه ، رى پى بگرن ، به لكو خوى گهوره ده ستانى بخت . هه نديك له هاوه لان سووك و ناسان خويان ناماده كرد و ، هه نديكيش به ناسايى گويان نه دايه و ، وه ها بيريان نه كرده وه كه پيښه مبهري خوا ﷺ نيازى جهنگى نيه ، به تايبت كه پيښه مبهري خوا ﷺ فرمانى دا هدر كهس ولاغه كهى ناماده يه با له گه ليانا بكه ويته رى ، كه فرموى : ((من كان ظهره حاضراً فليركب معنا)) . نيتر چاوه پروانى ته وانى نه كرد كه ولاغه كهيان ناماده نه بوو .

نه وه بوو كه كه وتنه رى سى يان ههشت شهوى ره مهزان تى په رى بوون .
 ژماره ي موسلماننه به شداره كانى غزاي به دريش نه گه يشته سى صد و سيانزه كهس كه دوو صد و چل و نه وه نده يان له نه نصار و ، ته وانى تريان له موهاجيرين بوون .
 ۳۳۱

له م پياوانه تنه ها عوثماني كورى عه فغان دوا كهوت و له مه دينه مايه وه ، ته و يش به فرمانى پيښه مبهري خوا ﷺ تا چاره سه ريبى هاوسه ره كهى ، روقيه ي كچى پيښه مبهري ، بكات كه نه خو شى يه كهى له سه رى كوى گرتبوو .
 هه روه ها پيښه مبهري خوا ﷺ عه بدول لائى كورى نوم مه كتوومى ، كه هاوه ليكي پايه دارى مه ككه بوو و ، چاويشى نابينا بوون ، له مه دينه به جى هيشت تا پيش

۳۳۱ له كتيبى (غزوة بدر الكبرى) ي ماموستا محمد احمد باشميلدا وا هاتوه كه ژماره ي سوپاى مه دينه سى صد و حه فده پياو بووه ، كه دوو صد و سيبى و يه كيان نه نصار و موهاجيره كانيش ههشتا و شهش بوون ، نه نصار يش صد و حه فتايان له خه زره ج و شهصت و يه كيان له نهوس بوون . موهاجيره كانيش تنه ها چل و يه پياويان قوره يشيبى بوون : له نهوى هاشم سيان و ، له نهوى موطله لليب چوار و ، له عه بد شه مس پياويك و ، له نهوى عه بدول عوززا پياويك و ، له نهوى عه بدوددار دوان و ، له نهوى زوه ره سيان و ، له نهوى ته يم پياويك و ، له نهوى مه خزوم سيان و ، له نهوى عه ديبى چوار و ، له نهوى جومح پيټج و ، له نهوى سه هم پياويك و ، له نهوى عامير پيټج و ، له نهوى حار يشيش شهش پياو . نيتر ته وانى تر هاويه يمان و به نده كانيان بوون . ماموستا محمد فتح الله گولنه يش له (مجموعه الأدعية المأثورة) دا ناوى به شدار بووانى غزاي بهدري گه وره يه كه به يه هيناوه ، به لام لاي نهو ژماره ي سه ريزان سى صد و هه زده پياوه ، كه ههشتا و حه وتيان كوچ كردوى مه ككه و ، دوو صد و سيبى و يه كيشيان له نه نصارن ، كه حه فتا و يه كيان له نهوس و صد و شهصت يشيان له خه زره جن . (سه رى كتيبى « القلوب الضارعة » ص ۲۳۶ بكه) .

نوژیی بو خه لکه که بکات و ، کاتیکیش گه یشتنه ره و حاء نه بولوبابه ی له و یوه گپراهه و کردی یه نه میری قویاء و عالیه .

که سوپای نیسلام له مه دینه ده رچو پیغه مبهری خوا ﷺ نالای فرماندهی گشتیی دایه دست موضعه بی کوری عومهیری قوره یشتیی ، که نالایه کی سپیی بوو . ههروه ها له سهر بنه مای هۆزایه تیی سوپای کرده دوو که تیبه وه که تیبه ی موهاجیرین که نالاکه ی دایه دست عه لیی کوری نه بو طالیب و ، که تیبه ی نه نصاریش که نالاکه ی دایه دست سه عدی کوری کوری موعاذ و ، سهر کردایه تیی گشتیی سوپاش له دهستی خۆی دا بوو به شیوه ی فرماندهی بالایی سوپا .. نه م دوو نالایه ش ره ش بوون . ههروه ها فرماندهیی دهسته راستی سوپای دایه دست زویهیری کوری عه ووام و ، هی دهسته چه پیشی دایه دست میقدادی کوری عه مری کیندی که میقدادی کوری نه سوه دیشی پی نه ورتیت ، که تنه ها نه م دوانه نه سپ سوار بوون له سوپای مه دینه دا . ههروه ها فرماندهیی پاشکۆی سوپای دایه دست قه یسی کوری نه بوجه عه سه عه .

شایانی باسه که سوپای مه دینه له گه ل نه و دوو نه سپه دا تنه ها حه فتا و شتریشیان پی بوو ، که هه ر سی چوار پیوا به نۆره سواری یه کی له و و شترانه نه بوون ..

جا پیغه مبهری خوا ﷺ له گه ل نیمام عه لیی و نه بولوبابه دا و شتریکیان هه بوو ، کاتیک که نه بولوبابه گه راپه وه بو مه دینه مورثیدی کوری نه بو مورثید هاته جیگه ی . پیغه مبهری خوا ﷺ له گه ل نه م دوو هاوه له ی دا نه و په ری عه داله ت و به زه بی به کار هیئا .. نه وه بوو که نۆره ی هات به پی بچی به رپۆه هه ردوو هاوه له که ناماده یی یان ده رپیی که با نه و به پی نه چی به رپۆه و نه وان به شه سواری یه که ی خۆیان نه به خشن به و .. دیاره نه و سه فه ره دوور و دریش بووه و ، هاوه لانیس نه خۆراک و نه پیلای چاکیان پی نه بووه .

که چیی پیغه مبهری خوا ﷺ فه رموی : ((ما أنتما بأقوی منی ، ولا أنا بأغنی عن الأجر منكما)) . فه رموی : ئیوه ش وه ک من پیویستتان به حه سانه وه و پشوودان هه یه و ، منیش وه ک ئیوه پیویستم به نه جر و پادا شت هه یه .. ههروه ها نه بو به کر و عومه ر و عه بدورپه رحمانی کوری عه وف به نۆره سواری و شتریک نه بوون و ، حه مزه و زهیدی کوری حاریشه و نه بو که بشه و نه نه سه ش و شتریک ..

سوپای تیمان سوپایه کی بچکۆله بوو ، به لآم خاوه نی وره و هیژیکی مهزن بوو .. مه لاتیکه ته کان له وپه ری شادمانی دا بسوون کاتی که ئالای سوپای ته وحیدیان نه دیی و نه شوکایه وه ، چونکه ده میك بوو سه رزه ویی سوپای ته وحیدی تیا نه بوو ..

ئهم سوپا بهریتز و نییه ت پا که که وته ری تا نه وه بوو گه یشته قه راغی مه دینه و ، له وی جه م بوو و ، پیغه مبه ر ﷺ سه ر یازه کانی به سه ر کرده وه تا بزانی کیی له گه لا هاتوو .. هه ر له وی نه وانهی گیژییه دوا وه که مندا ل بسوون و بهر گه ی جه نگیان نه نه گرت ، وه ک به رانی کوری عازیب و ، عبه دو لآئی کوری عومه ر . له سه حیحی بوخاریی دا له بهرانه وه هاتوو که وتوو یه : من و نیین عومه ر له رۆژی به دردا به بچوک له قه له م دراین . رۆژی به در موها جیره کان شه صت و نه وه نده نه بوون و ، نه نصاریش دو و سه د و چل و نه وه نده نه بوون . (صحیح البخاری — کتاب المغازی — باب عده اصحاب بدر) .

ههروه ها له بهرانه وه گیژیروه ته وه که وتوو یه : ها وه لآئی به در نه وه نده ی ژماره ی سوپا که ی طالوت بوون دوا ی په رینه وه یان له رووباره که ، سه ی سه د و نه وه نده نه بوون .

بو وشه ی (بضعة عشر) وتراوه : سیانزه ن و ، وتراویشه : چوارده ن و ، وتراویشه پانزه ن .

جا با به جوانی سه رنجی هه لۆیسته که به دین :
موسلمانه کان سآله های سا ل بوو به بی تا وان قوره ی شیه مل هوره کان سزا و نازاریان نه دان هه تا له دینی نیسلام په شیمانیا ن بکه نه وه . نه وانیش که نووری قورثانیا ن پی گه یشتبوو و ، له هیه چ و پووچی عه قیده ی شیرک شاره زا بوو بوون ، مردنیا ن له لا ئاسایی بوو نه ک له خواناسیی پاشگه ز ببنه وه ، تا نه وه بوو سه ره نجام له ده ست قوره ی ش خۆیا ن ده ر یاز نه کرد ، جار ی به ره وه حه به شه و جار ی کیش به ره وه یه ثریب و ، ما ل و سامان و گوزه رانیا ن که وته ده ست سته م کاران . قوره ی ش هیشتا به وه ی شه وه نه وه هه ستا . پیی خۆش بوو له مه دینه ش دا جی به خواناسان لیژ بکات . بۆیه پیغه مبه ری خوا ﷺ هه ستی به مه ترسیی قوره ی ش نه کرد و ، وای به چاک نه زانیی ساتیک لیی بی خه م نه بن ، چونکه قوره ی ش وا له حاله تی جهنگ و دژایه تی دا ..

جا دەست گرتنی موسلمانەکان بەسەر کاروانیکی وەها دەولەمەنددا کاریکی یەكجار گونجاو بوو بۆ موسلمانەکان ، تا گورزیکی سەربازی و سیاسی و ئابوریی جەرگ پر له قورەیش بدەن و ، تۆلەى موسلمانە چەوساوەکانیان لى بکەنەوہ .. چونکە ئەگەر موسلمانەکان ئەو سامانەیان دەست گیر ببی پشستی قورەیشی پى ئەشكى .

کەواتە مەدینە مافی خۆیتى هەول بەدات دەست بەسەر ئەو سامانە یەكجار زۆرەدا - بۆ ئەو رۆژە - بگریت و ، دوژمنەكەى پى بىنى بە چۆك دا ، چونکە وەك وتمان قورەیش و موسلمانەکان وان لە حالەتى جەنگ دا و ، خاوەنانى ئەم سامانەشن وا بریاری جەنگ و هەرایان داوہ و ، هەر ئەوانیشن دەستیان بەسەر ماڵ و سامانى موسلمانە کۆچ کردووہکاندا گرتووہ ..

هەر کەسى لەسەر ماڵ و حالى دەرنەکراى و ، ماڵ و سامانى لەلایەن دوژمنەكەىەوہ داگیر نەکراى و ، موحتاج و ناتاج بە شار و دێهاتاندا نەسوورابیتتەوہ ، نازانى چ ئیشیک بە دللى ئەو هاوہلە بى تاوانانە گەشتووہ .

کەواتە مافی خۆیان بوو موسلمانەکان هەول بەدەن دەست بەسەر سامانى دوژمنى جەنگاوەردا بگرن . بەلام هەندى لە خۆرەلآت ناسان و نۆکەرەکانیان ئەم هەلمەتەیان بە پێچەوانەوہ لىک داوہتەوہ ، هەرەك قورەیش مافی خۆى بى ئەو هەموو سزا و ئازارەى موسلمانەکان بەدات ، بەلام ئەمان تاوان بى دەستىكى لى بووہشینن .

جاریکیان سەربازیکی ئینگلیزی ، لەوانەى کە هیرشیان کردبووہ سەر ئەفریقا بۆ کوشتنى دانیشتوانى و ، داگیرکردنى ولاتەکیان و ، تالانکردنى خیر و بیری ، باسى بۆ هاویریەکی خۆى ئەکرد و ئەوت : ئەو ئەفریقیاانە بەخوا وەحشیین ، وەحشیی . برادەرەكەى وتى : چۆن ؟! وتى : کاتیک کە خەریک بووم بە تەفەنگ ئەم کوشت ، ئەو گازىکی لى گرتم !!

مامۆستا ئەبولحەسەنى نەدەویش لە (السیرة النبویة : ۲۱۴) دا پەراویزیکی جوانى بۆ هۆى ئەو هەلمەتە نووسیوہ ..

مامۆستا دەرى بریوہ کە بە وردبوونەوہ دەرئەكەوى ئەو کاروانە بازارگانىیەى کە لە مەكکەوہ بەرەو شام رویشتووہ ، خۆ نامادەکردن بووہ بۆ هیرش کردنە سەر مەدینە ، چونکە ئەو سەلماوہ کە هەموو دانیشتوانى مەكکە بەشداریی

رەوانەکردن و بەرپۆختنی ئەم کاروانەى هەبوو ، تا قورەيش بتوانى هيشر بەکاتە سەر مەدینە . هەتا ئافەرەتانیى بە سامانى خۆیان بەشداریی بەرپۆختنی ئەم کاروانەیان کردوو ، و هەک لە پێشەوه باس کراوە نرخی بەرى ئەم کاروانە پەنجە هەزار دینارى زۆر بوو ، و مەبەستیش لەم سامانە زۆرە هيشر کردنە سەر مەدینە بوو .

لە (دلائل النبوة) ی بەیهدقیی و لە (الطبقات) ی ئین سەعددا ئەو هاتوو کە کاروانەکە هەزار و شتر بوو ، و هەر قورەيشی بەکیش ئۆقیدەیک زیاتر سامانى بووبۆ لە گەڵ ئەبوسوفیان دا ناردوویتی .

مامۆستا دەریشى برپووە کە بە دەلیلی عەقلى سەلماوە کە ئەو کاروانە چەکیکی جەنگی زۆری پۆ بوو کە لە شامەو هیناویانە ، چونکە مەککە و حیجاز توانای دروست کردنی چەکی جەنگیان نەبوو . جا ئەم چەکیان بۆ ئەوە ویستوو دژی مۆسلمانەکانی مەدینە بە کاری بەینن .

جا کەواتە زۆر پتویست بوو مۆسلمانەکان بەر لەم هەلمەتە بگرن ، بە هەر شیوەیک بوو نیازی قورەيش پوچەڵ بەکنەو ، ئیتەر نەیان ئەزانى ، لەسەر نییەتی پاک و خاوتین و ئیخلاصی دلایان ، خۆی گەورە لەو چاکتریشی بۆ نامادە کردون !!

کە سوپای ئیسلام کەوتە رۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى دا زەنگ لە ملی و شترەکان بەکنەو ، تا دەنگى سوپا نەیت و ، دوژمن پىیان نەزانیت . هەرەها بۆ وریایی و ئاگاداریی پێغەمبەرى خوا ﷺ پیاوانى خۆی خستە پێش سوپاوە تا بە هەموو لایەک دا برۆن ، دەنگ و باسى دوژمنانى بۆ کۆ بەکنەو .

کە سوپا لە شار دەرچوو رۆی ئاسایی نۆوان مەککە و مەدینەى گرتە بەر هەتا گەیشتە بیری رەوحاء . کە لەوێ دەرچوو رۆی مەککەى خستە لای دەستە چەپی خۆی و ، بە راست دا شکاندى بەسەر (نازیە) دا . هەتا گەیشتە دۆلتیک کە پیتی ئەوترا رەحقان ، کە ئەکەوتتە نۆوان نازیە و دەربەندى صەفراء . پاشان بە دەربەندەکە دا تێپەریی تا نزیکى صەفراء کەوتەو . . لەوێ بەسەسى کورپی عەمرى جوهەنبی و عەدیى کورپی ئەبوززەعبای جوهەنبی بەرەو بەدر ناردن تا هەوائى کاروانەکەى ئەبوسوفیانی بۆ بزائن .

نه بوسوفیانیش وهك مرۆفێكى دونیادیده وخواهن تاقیبی كاریی ، زۆر به وردیی ههنگای ههڵا نهگرت .. نهترسا موسلمانهكان ریی پئی بگرن و ، كاروانهكهی لئ بسینن ، بۆیه به چاكیی ههوالئ ریی وهرنهگرت .. پرسیاری له ریبواران نهكرد .. نهوهبوو ههوالئ نهوهی وهرگرت كه موحهمد ﷺ سوپای پینكهوه ناوه و ، له مهدينه دههچوو به نیازی دهست بهسهره گرتنی كاروانهكهی نهو . نهبوسوفیان سیی چل پیاوی قورهیشیی لهگهڵدا بوون بۆ پاسهوانیی كاروانهكهی ، دیاره نهو ژمارهیهش توانای بهرگریی نیه لهو كاروانه كه نهگهر سوپای مهدينه رییان پئی بگری ، بۆیه وای به چاك زانیی قورهیش ناگادار بكات لهم ههلوسته پرمهترسییه ..

نهوهبوو ضه مضمه می كورپی عهمری غیفاریی به كری گرت ، تا به پهله خۆی بگهیهنیتته مهككه و ، هاوار بهریتته بهردهم قورهیش ، كه نهگهر فریای كاروانهكهان نهكهون ، چیی سامانتان ههیه به تالان نهبری و ، سوپای مهدينهش بهو چار ناكری ..

ضه مضمه به پهله خۆی گهیانده مهككه و ، دواي نهوهی كه ههردوو گوی و لووتی وشترهكهی بریی بوو و ، كورتانهكهی بهرو دوا كردبوو و ، كراسهكهی خۆی چاك چاك كردبوو ، له ناوجهرگهی شیوهكهدا بهسهر وشترهكهیوه وهستا بوو و ، به دهنگی بهرز هاواری نهكرده قورهیش : نهی كۆمهلی قورهیش ! نهو كاروانهی كه بازرگانییهكهنانی پئییه .. نهو مال و سامانهتان كه وا لهگهڵ نهبوسوفیاندا موحهمد و هاوهالانی رییان پئی گرتوو و ، وا نابینم بیگهنئ .. ههی هاوار ! ههی هاوار !

ههر كه نهبوجههل نههه بیست ، هاواری كرده خهلكهكه و ، خۆی گهیانده لای كهعبه تا خهلكهكه جهم بكا و ، سوپایهكی بههیز دروست بكات .. نهبوجههل پیاویکی سووك و سۆل و گورج و گۆل بوو ، قورهیشیش ، چونكه مال و سامانی ههموویان لهگهڵ كاروانهكهدا بوو ، پئیوستییان بهوه نهبوو كهسیك ههلیان بنئ ، خیرا دهنگ و باسهكه وهك بروسكه گهیشته ههموو مایلك و ، خهلكهكه به پهله خۆیان پینچایهوه و نهیانوت : موحهمد و هاوهالانی وا. نهزانن وهك كاروانهكهی كورپی حهضره میی لئ دهرنهچیت ؟ بهخواتئ تهگا كه بهو شیوه نابیت .

خەلکە کە بوون بە دوو بەشەوہ : یان کابرا خۆی چەکی ھەل ئەگرت و ئەوەتە رێ ، یان کەسێکی لە بریی خۆیدا ئەنارد .. بەمە قورپەش ھەمووی کەوتە رێ و ، لە ناو پیاوماقوولان دا ، جگە لە ئەبۆلەھەبی کورپی عەبدولموطەللیب ، ھیچ کەس دوا نەکەوت ، ئەوہبوو ئەویش عاصی کورپی ھیشامی کورپی موغیرەہی بە چوار ھەزار دیرھەم ، کە قەرزاری بوو ، بە کرێ گرت . عاص خالۆی عومەری کورپی خەططاب بوو و لەو جەنگەدا بە دەستی عومەری خوشکەزای کوژرا .. نومییەہی کورپی خەلەفیش ، کە پیاویکی پیری کەتەہی لاشە قورس بوو ، خەریک بوو دوا بکەوێ و بەشداریی نەکات ، چونکە ئەوہبوو سەعدی کورپی موعاذ دوا کۆچ کردنی ھاوہلان بۆ بەجی ھینانی عومرە سەردانی مەککەہی کردبوو .. جا سەعد دۆستی نومییەہی بوو و ، پێی گەیاندا بوو کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیستوہ فەرموویەتی بە دەستی موسلمانەکان ئەکوژریت . پرسی : لە مەککەدا ؟ سەعد وتی : نازانم . جا کە سوپا جەم کردن ھاتە کایەوہ نومییەہی ئەوہی ھاتەوہ یاد و ترسیکی زۆر چوہ دلیەوہ .

بەلام کە خوای گەورە ویستی لە ئەنجام دانسی کاریک ھەبوو ، ئەوا ھۆی بۆ نەرەخسینی و ، ھیچ ھێزیکیش ناتوانی تەفرەہی بدات .. کە ئەبوجەھل ئەو ھووالہی زانیی لە گەل عوقبەہی کورپی ئەبوموعیطدا بە پەلە خۆیان گەیاندا لای . عوقبە بخوردانیکی پر لە بخور و ، ئەبوجەھلیش کل دانیکیان بە دەستەوہ گرتبوو . عوقبە بخوردانەکەہی خستە بەردەمی و وتی : ئەبوعەلیی ! تۆ وەک ژنان وەھایت بخور دابگیرسینە و ، ئەبوجەھلیش وتی : ئەبوعەلیی ! چاوت بە کل بپێژە ، چونکە تۆ ئافرەتی . نومییەہی چاری نەما و بەم تواجانە غیرەتی جوولا ، بەلام پێی وتن : چاکترین وشتری مەککەم بۆ بکرن .. ئەوہبوو لە گەلیان کەوتە رێ ، بەلام نیازی وەھا بوو دواي ماوہیەک خۆی بدزیتەوہ و بگەریتەوہ ، بەلام ئەجەل ھەلی پێچا و بەرەو مەرگ کەوتە رێ .

بەم شێوہیە لە مەککەدا ھیچ پیاویک کە توانای چەنگی بووبی دوا نەکەوت ، جگە لە نەوہی عەدیی کە تاقە پیاویکیان بەشداریی جەنگیان نەکرد .. لە لایەکی ترەوہ قورپەش لە گەل نەوہی بەکری کورپی عەبد مەناتی کورپی کینانە ناکۆک بوون ، بۆیە ئەترسان ئەگەر ئەمان سوپا بەرەو بەدر بنیرن بۆ بەگژداچوونی موسلمانەکان ، نەوہی بەکر ھێرش بکەنە سەریان و ، تۆلەہی جەنگ

و خوینی سهردهمی نه فامی یان لی بکه نه وه ، ههتا خه ریک بوو له هه لمهت بردن بو سهر موسلمانان کان سارد ببنه وه ، نه گهر سوراقه ی کوری مالیکی جو عشومی مه ده جیی - که یه کیک له پیاو ماقولانی نه وه ی کینانه بووه - نه هاتایه ته لایان که پیی وتن : من له پشتی نیوهم و ناهیلیم کینانه له دواوه هیچ خراپه یه کتان به رامبه ر بکات . به مه ترسیان نه ما و که وتنه ری .

نیتر نه وه بوو به فیز و ده ماری که وه که وتنه ری ، قورثانی پیو زیش ناماژه ی بو شو هه لو یسته کردوه :

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ (٤٧) وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئْتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿ (الأنفال : ٤٧ - ٤٨) .

نه لاین : نیبلیس له شیوه ی سوراقه دا هاتوته لای قورپه یش و ، به لینی پی داون که خه می نه وه ی به کریان نه بیته و خو ی له پشتیان و ، له گه لیان که وتوته ری ، ههتا جهنگ روو نه دات و ، مه لایکه دینه کومه کیی نیمان داران شهیتان پشت هه ل نه کا و ، هه ل دیت ، وه که له نایه ته که دا ناماژه ی بو کراوه .

ژماره ی جهنگاوه رانی سوپای بت په رستان نو صد و په نجا پیاو بووه ، ^{٣٣٢} که صد نه سپ و حه وت صد و شتریان پی بووه و ، ^{٣٣٣} به نوره سواریان نه بوون و ، له بهر ده میانه وه که نیزه کی گورانی بیژ نه رو یشتن و ، دژی موسلمانان گورانیان بوو نه وتن .. که بهر پیوه نه چون نه وه پر ی فیز و ده ماریان نه نواند ، تا نه وه بوو بهر ده رده چون که تا ناخرزه مان هه ر باس بکرین .

^{٣٣٢} سه رها سوپای بت په رستان بریتی بوو له هزار و سی صد جهنگاوه که نه وه بوو له ری دا هه ندیک جهنگاوه گه رانه وه ، وه که له دواوه باسی دیت .

^{٣٣٣} نهو ژماره ی سه روه له ١٢٧ ی بهرگی دووهه می (السیره النبویه) ی دکتور (أبوشهبه) دا هاتوه ، به لام ماموستا باشیل له (بهدر) دا ١٣٢٢ شهست نه سپ و شهش صد قه لغان و کومه له و شتریکی زور که ژماره یان به ته وایی نه زانراوه ، باس کردوه .

ماوەتەوێ بەزانین کێ مەسرهفی ئەم هەموو جەنگاوەرە ئەکیشی؟ لە راستیی دا نۆ پیاوی گەورە و ناوداریان نان و مەسرهفی ئەم سوپایەیان گرتبوو ئەستۆ ، کە ئەمانەن :

١ - ئەبوجەهلی کورپی هیشام ، کە ئەو بوو کاتیگ لە مەککە دەرچوون دە سەر وشتی بۆیان سەر بریی .

٢ - ئومەییە کورپی خەلف ، کە لە عوسفان نۆ سەری بۆ سەر برین .

٣ - سوھیلی کورپی عەمر ، کە لە قودەید دە سەری بۆ سەر برین .

٤ - شەیبە کورپی رەبیعە ، کە لەسەر رۆخی دەریا لە نزیک قودەیددا نۆ سەری بۆ سەر برین .

٥ - عوتبە کورپی رەبیعە ، کە لە جوحفە دە سەری بۆ سەر برین .

٦ ، ٧ - نەبیھ و مونەببەھی جووتە کورپی حەججاج ، کە لە ئەبواءدا دە سەریان بۆ سەر برین .

٨ - عەبباسی کورپی عەبدولموطەللیب ، کە لە نیوان ئەبواء و بەدردا دە سەری بۆ سەر برین .

٩ - ئەبولبوحتەری کورپی هیشام ، کە لە بەدردا دە سەری بۆ سەر برین ..

ئەم ئەم کاتەدا کە هەرچی دەستی چەکی ئەگرت لە دانیشتوانی مەککە بەرەو بەدر کەوتبوو ری ، تا کاروانە دەوڵەمەندەکە ئەبوسوفیان رزگار بکەن ، ئەبوسوفیان بە وردیی و ئاگادارییەو نەخشەیی دەریازبوونی خۆی ئەکیشا ، ئەو کەو پیش فریاکەوتنی سوپای مەککە تووشی کارەسات ببی .. هەولێ ئەدا زوو ئەو ناوچە بەرپیت و لە چنگی سوپای مەدینە رزگاری بیت .

ئەبوسوفیان خەریگ بوو بە خۆی و کاروانەکە یەو بەکویتتە دەست سوپای ئیسلام ، بەلام بە پێی ئەو نەخشەیی کە خوا بۆ ئیسلامی کیشابوو ، ئەبوسوفیان تووشی مەجدیی کورپی عەمر بوو و ، دەربارەیی سوپای موسلمانان پرسییاری لێ کرد . ئەویش وتی : شتیکی ئەوتۆم نەدیو ، بەلام دوو سووارم دیتن کە لەسەر ئەو گەردە خستیان ، دەستی راکیشا بۆ شوینەکیان .

ئەبوسوفیان بە پەلە خۆی گەیانە شوینی لادانی وشتی هەر دوو پیاوێ کە و ، دەستی دایە چەند پشقلینکی وشتەکانیان ، کە سەرنجی دان ناو کە خورمای لە ناویان دا دیی ، بۆیە وتی : بەخوا ئەمە ئالیکی مەدینەیی . بەمە بۆی دەرکەوت

که نهو دوو پیاوه له هاوه لانی پیغه مبهه سوون و ، بی گومان سوپاکه شی له کاروانه که وه نزیکه ، که نه م سات و نهو ساتیه تی بکه ویتنه دهستیان . بویه به پهله گه راپیه وه لای کاروانه که ی و ، شکاندی به لای دهسته راست دا و ، نزیکی روخی ده ریای سوور که و ته وه ، نهویش به وازهینان له ریی ناسایی نیوان حیجاز و شام . به م شیویه کاروانه که ی رزگار کرد ..

نه بوسوفیان که له ده ریا زبوونی کاروانه که ی بی خه م بوو ، پیی خو ش بوو سوپای مه که بگه پرته دواوه و ، خو یان تووشی جهنگ و هه را نه که ن . بویه به شیوه ی ناموژگاریی ، نامه یه کی بو ناردن . که کاتی گه یشته دهست قوره یش گه ی شبوونه جو حفه .. له نامه که دا پیی را گه یان دن که با بگه پرینه وه دوا ، چونکه نه وان بو یارمه تیی دانی پاسه وانه کانی کاروانه که و ده ریا زبوونی مال و سامانه که یان که و ته و نه ته ری و ، وا خوا ده ریا زی کردوون ..

خه لکیکی زور له سه ر نه م رایه بوون ، که ماده م کاروانه که ده ریا ز بووه نیتر پیویست به جهنگ و هه را ناکات . به لام که نه بوجه هل نه مه ی بیست ، هاواری کرد و نه راندی : به خوا ناگه پرینه وه تا نه چینه به در و ، سی شه و روژ تیایا نه مینینه وه و ، و شتر سه ر نه برین و ، خو راک نه به خشین و ، عه ره ق نه خو زینه وه و ، که نیه که گو رانیی بیژه کان گو رانییمان بو نه لین و ، عه ره بیش دهنگ و باسی خو مان و نه م رو یشتنه مان نه بیست و ، هه تا هه تایه لیمان نه ترسن .. پرۆن .. هاش و لووشی نه بوجه هل له راده یه ک دا بوو که به هیچ که س ناچار نه نه کرا و ، ناموژگاریی له که س نه نه بیست . بویه نه ی ویست دانیش توانی سه رانه ری دوورگه له دهنگ و باسی سوپاکه ی ناگادار بن و هه موو هوژیک حیسابی تایبه تیی بو قوره یش بکات .

به لام نه خه نس کوری شه ریقی شه قه فیی ، که هاوپه یانی نه وه ی زوهه ره و ، فه رمانده ی هوژه که شیان بوو له م هه لمه ته دا ، نه م رایه ی نه بوجه هلی به دل نه بوو و ، له به رده م سوپای قوره یش دا به پیوه وه ستا و رووی کرده نه وه ی زوهه ره و دهستی به وتار کرد و وتی :

نه ی نه وه ی زوهه ره ! خوای گه وره سامانه که تانی ده ریا ز کرد و ، مه خره مه ی کوری نه وفه لی خه زم تانی شی رزگار کرد . جا نیوه بو رزگار کردنی نه و سامانه که تان که و ته بوونه ری ، جا ترسنوکیی نه مه بجه نه نه ستوی من و

بگەرێنەوه، چونکه پێویست ناکات ئێوه بەبێ ئەوهی هیچتان له کیس چووبی
دەرچن ، نهك ئەمەمی که ئەم پیاوه ئەلی ، واتە ئەبوجهەل ..

ئەخەس پیاویکی رێژدار بوو لەناو ئەوهی زوهرەدا بۆیە تاقە پیاویکیان
بەشداریی جەنگی بەدریان نهکرد ، هەر هەموو گەرانهوه که نزیکەمی سی‌صەد
پیاو بوون .. هەر وهەها ئەوهی عەدییش بەشدارییان نهکرد .

له هەمان کاتدا طالیبی کوری ئەبوطالب ، که ئەو رۆژه له گەڵ قورەیشدا
بوو ، له گەڵ پیاویکی قورەیشیی دا وت و وێژیک له نیوانیاندا رووی دا . کابرا
وتی: بە خوا ئەمی ئەوهی هاشم ، هەرچەنده له گەڵماندا هاتوون ، بەلام زانیومانە
که دلتان هەر لای موحەمەده . بەمە طالیب هەلی بۆ هەڵ کەوت و له گەڵ
ئەوانەدا که گەرانهوه ، ئەویش گەراییهوه مەککه و ، له شکری زۆر و زەبەندەمی
قورەیشیش بەرهو بەدر کەوتنه ری و ، ئەوهبوو له دەشتیکی تەختدا له پشت
تەپۆلکەیه کەوه ، له (العدة القصى) باریان خست ..

له‌ولاهه پیغه‌مبەری خوا ﷺ و موسلمانان بەرهو بەدر ئەهاتن و ، بە تەماش
بوون کاروانەکی ئەبوسوفیان له ناوچهی بەدرهوه تێپەر بکات ، نیتێ نهیان
ئەزانیی ئەبوسوفیان چۆن خۆی و کاروانەکی دەریاز کردوه و ، نهشیان ئەزانیی
که قورەیش چ سوپایه‌کی مل هوری بەرهو بەدر خستوه ری ، هەتا ئەوه‌بوو
گە‌یشتنه دۆلی (دەفران) یان دۆلی (ره‌وحاء) و ، له‌وی هەوالیان پێ گە‌یشت ،
که کاروانه‌که رزگاری بووه و ، سوپای مەککه‌ش بەرهو روویان دیت ..

قورەیش به گالە و هاش و لووشه‌وه بەرهو بەدر ئەهاتن و ، موسلمانەکانیش به
سەریاز و تفاقیتی که‌مه‌وه هەواله‌کیان بیست .. ئەوان به تەمای
بەره‌نگاربوونه‌وهی کاروانه‌که بوون ، که‌چی و ئیستا سوپایه‌کی به‌هێز بەرهو
روویان دیت .. تازه چاریان نیه ، مەگەر بچن به پیریه‌وه و ، نازایه‌تی و غیره‌تی
سوپای بچکۆله‌ی نیمان‌داران بۆ قورەیشیش و ، بۆ هەموو هۆزه‌کانی نیوان مەککه
و مەدینه بەسەلمێتن ، ئەگینا ماوه‌دان به سوپای کوفر له‌و ناوچانه‌دا خۆی
رابووه‌شینی ، ئەوپەری پاگانده‌یه بۆ هێز و دەسه‌لاتی قورەیش و ، له هەمان کات
دا لاوازیی سوپای مەدینه ئەسەلمیت ، که یه‌ک دوو ساڵه موسلمانەکان کۆچیان بۆ
مەدینه کردوه ، خەریکه دەنگ و باسی نازایه‌تی و لی‌هاتنیان بلاوه ئەکات .

نه گهر موسلمانان دهستیکی چاک لهو سوپا زلهی قورپهیش نه وه شینن ، نهوا ، نهك ههر قورپهیش ، بهلكو هه موو هۆزه كان ده م سوور نه بن و ، ته معای داگیر کردنی مه دینه نه یان گری ، نهو کاته ده رباز بوونی موسلمانان له ده ست نهو هه مووه عه ره به بت په رسته تالان و برۆکه ره شتیکی موسته حیله .

به بۆنه ی نه م ئال و گوپوهه پیغه مبه ری خوا ﷺ گه وره پیوانی سوپاکه ی کو کرده وه و پیی فه رموون : « أیها الناس ! إن الله وعدني إحدى الطائفتين أنها لكم : إما العير ، وإما النفير » . فه رمووی : خه لکینه ! خوا به ئینی به کی لهو دوانه ی پی داوم که ده ستان ته که مون : یان کاروانه که ، یان سوپاکه . نیتر نه وه بوو پیغه مبه ری خوا ﷺ بۆی ده رکه وت که هه ندیکیان پی یان خۆشه کاروانه که یان ده ست بکه وی و ، هه زیان له به گژاچوونی سوپاکه نیه . هه تا هه ندیکیان وتیان : خۆزگه باسی کوشتارت بکه رایه ، تا خۆمان ناماده بکه رایه . به لام زۆریه ی سوپا هه زی له به گژاچوونی سوپاکه بوو .. خوی گه وره ش له قورئان دا نه مه ی باس کردوه :

﴿ تَجِدُ لُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴾
 وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
 الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ (الأنفال : ٧ - ٨) .

پیغه مبه ری خوا ﷺ ، ههر چه نده له ناسمانه وه وه حی بۆ نه هات ، له گه له نه وه ییش دا پیی خۆش بوو راویژ به هاوه لانی بکات ، تا فه رمانی قورئان : ﴿ وشاورهم في الأمر ﴾ جی به جی بکات .

نه م راویژ کردنه تاقیی کردنه وه ی هاوه لان بوو تا به رزیی ئیمان و پته ویی عه قیده یان ده ر بکه ویت و ، به سه لیت که به راستیی پیای نه وه ن بینه هه لگری سپارده ی ناسمان و ، شیای نه وه ن ببه پیشه وای مرۆف و هیدایه تی بده ن بۆ سه ر راسته شه قام .

پیغه مبه ری خوا ﷺ وای به چاک زانیی ده رباره ی جهنگ و کوشتار له گه له هاوه لان دا راویژ بکات ، بۆیه که باسه که ی له گه لیانا کرد ، نه ببه کری صددیق خوا لئی رازی بی هه ستایه وه و ، به چاکیی فه رمایشتی کرد و ، فارووقیش خوا

لێی رازیی بی هەستایەوه و ، بە چاکیی فرمایشتی کرد . پاشان میقدادی کۆری ئەسوەد^{۳۳۴} هەستا و وتی : ئەی پیغەمبەری خوا ! بەرەو ئەوەی که خوا پیشانی داوی برۆ و ئیمەش واین لەگەڵت دا . بەخوا ئیمە ئەوەت پێ نالێن که بەنی ئیسرائیلی بەکان بە موسایان وت : برۆ خۆت و خواکەت کوشتار بکەن و ئیمە لێرە دانیشتووین ، بەلکو ئەلێن : برۆ خۆت و خواکەت کوشتار بکەن و ، ئیمەش لەگەڵتانا کوشتار ئەکەین . (لە ریبوایەتەکی بوخاریی دا هاتووہ : بەلکو ئیمە لەلای راست و لەلای چەپ و ، لە بەر و دوات دا کوشتار ئەکەین) . بەو خواپەیی که تۆی بە حق رەوانە کردووہ ئەگەر بەرەو (برك الغماد)^{۳۳۵} بمان خەستە ری ، ئەوا هەتا ئەی گەیتی ئیمە کۆمەکت ئەبین .

پیغەمبەری خوا ﷺ چاکی پێ فرموو و دوای خێریشی بو کرد .
پاشان پیغەمبەری خوا ﷺ فرمووی : ((أشيروا عليّ أيها الناس)) .
بەم فرمایشتەیی مەبەستی لە ئەنصار بوو ، چونکە کۆچ کەرانی مەککە که شوێن و مەنزلی خۆیان بەجێ هێشتبوو ، نامادەیی هەموو شتێک بوون ، بەلام دانیشتوانی مەدینە که شەوی عەقەبە بەیعتیان پێ دا بەیعتی ئەوەیان پێ دا هەتا پیغەمبەری خوا ﷺ بە خۆی و هاوێلانێیەوه لە ناویان دا بێننەوه ، ئەوا وەک چۆن منداڵ و خێزانەکانیان ئەپاریژن ئەوانیش بپاریژن . ئیتر بەیعتیان ئەدابوو لە دەرهەوی مەدینە جەنگ بکەن ..

بەلێ ، بەم راویژکردنە ویستی هەلئۆستی ئەنصار بزانی .. ئەوەبوو هاوێلی پایەدار و بەغیرەت سەعدی کۆری موعاذ خوا لێی رازیی بی هەستی بە مەبەستەکی تازیز کرد ، بۆیە وتی : بەخوا ئەی پیغەمبەری خوا ! ئەلێی مەبەستت لە ئیمەیه ؟ فرمووی : بەلێ . وتی : ئیمە ئیمانمان هیناوە پێت و ، ئەصدیقمان کردوو و ، شاھیدیییمان داوە که ئەوەی هیناوتە حەقە و ، لەسەر

^{۳۳۴} میقدادی کۆری عەمری کۆری ئەعلەبەیی کیندییە . بارکی ناوچەکی خۆی بە جێ هێشتبوو و گەیشتبروہ حەضرەمەوت . لەوی ژنی هینا بوو و خوا میقدادی پێ بەخشیی بوون . کاتی که میقداد گەورە بوو لەگەڵ بیاوێک دا تێک چوون و شمشیرێکی لە پیاوہ کە داوو و بەرەو مەککە هەڵ هاتبوو و ، لەوی بوو بووہ هاوێپەمانی ئەسوەدی کۆری عەبد یەغووشی زوہەریی و ، ئەویش میقدادی کردبووہ کۆری خۆی . که ئیسلام یاسای بە کۆرکردنی بەتال کردوہ ، بە میقدادی کۆری عەمر بانگ ئەکرا .. میقداد هەر دوو کۆچەکی کردوون و ، پیاوێکی نازا و بەجەرگ بووہ . سالی سبی و سبی کۆچی دواپی کردووہ .

^{۳۳۵} برك الغماد : شوێنێکە لە مەککەوہ پێنج شەو رینگا بەرەو یەمەن دوورە .

نهوہش په یان و به لئیمان پی داوی که گوی پراید و فرمان بهردار نه بین . جا توش هر کاریکت به دلّه ههنگاوی بو هه ل بگره و ، نیمهش له گه لئت دابن .. بهو خوایهی که حقی پی دا رهوانه کردوی ، نه گهر نم دهریامان پی بگریته بهر و لپی بدهی نیمهش له گه لئت دا لپی نه دین و تاقه پیانیکیشمان لیت دوا ناکه وی و ، پیشمان ناخوش نیه له گه ل دوژمنه که مان دا سبهینی بهرامبهر بینهوه .. نیمه له جهنگ دا خاوهنی نارامین و ، به راستیش نه چینه مهیدان . جا به پشتیوانیی خوا بکهوهره ری ، به لکو نهوهی چاوتی پی روون نه بیتهوه خوا بو تی بینیتته پیش . بهم وته جوانانهی سهعد دم و چاوی پیغه مبهری خوا ﷺ گه شایهوه و ، یه کجار دلّی شادمان بو . پاشان مژدهی سهرکه وتنی به موسلمانان دا که فرمووی : ((سیروا و بشروا ، فإن الله قد وعدني إحدى الطائفتين ، والله لكأني الآن أنظر إلى مصارع القوم)) .

فرمووی : بکهونه ری و مژده بیت لیتان . خوی گهوره له روانه به لئینی یه کیکیانی پی داوم . به خوا وهك نهوه وه هایه هر ئیستا تیاچوونی نهو خه لکه به چاوی خوم ببینم .

له ریوایه تیکی تریش دا هاتووه : که سهعدی کوری موعاذ به پیغه مبهری خوا ﷺ نه لیت : لهوه نه چی ترسی نهوهت هه بی که نه نصار نهوه به سهر خویانهوه به حق ببینن که تنها له مال و حالی خویان دا کومه کیی تو بکن . جا من به ناوی نه نصارهوه نه لئیم و ، به ناوی نه وانیشهوه وه لام نه دمهوه : بو کوی پیت خۆشه بار بکه .. له گه ل کی دا پیت خۆشه په یوه ندیی بهسته .. په یوه ندیی کیت پی خوش نیه بی پچرینه .. له مال و سامانمان چهندت پی خوشه بو خوت وهری بگره و ، چندیشت پی خوشه بی ده به نیمه . جا نهوهی بو خوت وهرت گرتووه به لامانهوه خۆشه ویست تره لهوهی که بۆمانت هیشتوتتهوه .. هر کاریکیش تو فرمانی پی بدهی نهوا نیمهش واین به دواي فرمانه که ی تووه . ده به خوا نه گهر بکهوینه ری هه تا نه گه یته گومی غه مدان نیمهش له گه لئت دین .. به خوا نه گهر فرمانان پی بدهی بنیشینه مل نم دهریایه ، که خوت خسته ناویهوه ، نیمهش له گه لئت دا خومان نه خهینه ناویهوه ..

پیغه مبهری خوا ﷺ هه لویستی موهاجیر و نه نصاری بو دهرکهوت و ، بو ی روون بوویهوه که هر دوو لا پیای مهیدان و ، خوی گهوره بو نهوهی پهروهده

کردوون دەورنکی گرنگ لە میژووی مرۆڤ دا ببینن ، چونکە مرۆڤایەتی چاوەروانی رزگارکەرە و ، تەنھا ئیسلامیش ئەو رزگارکەرە .. بۆیە پێویست بوو کۆمەڵێک بەوپەڕی لێ پێوان و لێ بووردنەو دەست بە ئیسلامەو بەگرن و ، بە پاکیی پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکەن و ، بۆیشی دەرکەوت کە ئەمان جیاوازان لەو جوولەکانە کە هەلۆیستیککی مەردانەیان لە خزمەت موسای پێغەمبەریان دا ، سەلامی لێ بێ ، نەبوو و ، هەمیشە سەرشۆر و خەجالت ئەبوون .

دوای ئەم راویژە پێغەمبەری خوا ﷺ لە (زەفران) هەو کەوتە ری هەتا تزیك بەدر کەوتەو و لەوی باری خست .

کە گەیشتنە بەرەو پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەبوە کردا خوا لێی رازیی بێ سواری و لاغەکانیان بوون و بە جووتە کەوتنە ری تا گەیشتنە لای ریش سپی بەکێ عەرەب کە ناوی سوفیانی کۆری ضەمریی بوو . پێغەمبەر ﷺ دەربارە ی قورپەیش و موحمەد و هاو لەانی پرسبیری لە ریش سپی بەکە کرد ، تا بزانی چ هەوالتیککی لایە .

ریش سپی بەکە وتی : هەوالتان نادەمی هەتا پێم نەلێن ئیو کێن ؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((إذا أخبرنا أخبرناك)) . فەرمووی : نەگەر تو هەوالتان بەدەیتی ئیمەش پێت نەلێن . وتی : ئەو بەو ؟ فەرمووی : بەلێ .

پیاو کە وتی : پێم گەیشتوو کە موحمەد و هاو لەانی لە فلانە روژدا کەوتوونەتە ری .. جا تەگەر ئەو کەسە کە هەوالتی پێم داو راستی وتبێ ، ئەو نەمرۆ وان لە فلانە شوین دا ، بەو شوینە کە سوپاکە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لێ بوو . هەرەو ها پێم گەیشتوو کە قورپەیش لە فلانە روژدا کەوتوونەتە ری . جا تەگەر ئەو کەسە کە هەوالتی پێم داو راستی وتبێ ، ئەو نەمرۆ وان لە فلانە شوین دا ، بەو شوینە کە قورپەیشی لێ بوو .

کە لێ بوویو وە وتی : ئەو ئیو کێن ؟ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نحن من ماء)) . واتە : ئیمە لە ناو دروست بووین . بەلام کابرا وای ئەزانی خەلکی شوینێکن کە ناوی (ماء) ه . ئەو بوو کە ئەوان روشتن ریش سپی بەکە ئەووت : (ما من ماء ؟) واتە خەلکی چ (ماء) یك بن ؟ نایا خەلکی (ماء) ی عیراق

بن ؟

دوای تهمه پیغهمبهری خوا ﷺ و نه‌بویه‌کری هاوه‌لی گه‌رانه‌وه ناو سوپای هاوه‌لان و ، که ئیواره‌ی لیّ هات سیّ فرماندهی موهاجیری هه‌ل بژاردن ، که عه‌لیی کورپی نه‌بوطالیب و ، زوبه‌یری کورپی عه‌ووام و ، سه‌عدی کورپی نه‌بویه‌ققاص بوون و ، له‌گه‌لّ چهند هاوه‌لیک‌دا ناردنی بۆ سه‌ر ئاو‌یک‌ی به‌در تا ده‌نگ‌ویاسی زیاتری قوره‌یش وه‌ریگرن . نه‌وه‌بوو تووشی کاروانه و شتریک‌ی قوره‌یش بوون که ناویان بۆ قوره‌یش نه‌برد و ، دوو خزمه‌ت گوزاریان له‌گه‌ل‌دا بوو ، که یه‌ک‌یک‌یان هی نه‌وه‌ی حه‌ججاج و ، نه‌وی تریشیان هی نه‌وه‌ی عاصی کورپی سه‌عید بوو . هه‌ردووکیان گرتن و هینانیانه‌وه و ، پیغهمبهری خواش ﷺ نوئیژی به‌جیّ نه‌هینا . که نه‌یان پرسیی له دوو خزمه‌ت‌کاره‌که : ئیوه‌ کیتن ؟ نه‌یان وت : ئیمه‌ ئاو‌کیشی قوره‌یشین و ، ئیمه‌یان ناردوو نه‌یان بۆ به‌هین . موسلمانه‌کان نه‌م هه‌واله‌یان به دلّ نه‌بوو و پی‌یان خۆش بوو سه‌ر به نه‌بوسوفیان بن ، بۆیه ده‌ستیان به لی‌دانیه‌یان نه‌کرد و ، که نه‌وانیش نازاریان پیّ نه‌گه‌یشت ، له ترسی لی‌دان نه‌یان وت : ئیمه له‌گه‌لّ نه‌بوسوفیانین ، ئیتر ده‌ست به‌رداریان نه‌بوون . که پیغهمبهری خوا ﷺ له نوئیژه‌که‌ی بوویه‌وه فه‌رمووی : ((إذا صدقا کم ضربتموهما ، وإذا کذبا کم ترکتموهما ، صدقا - والله - إلهما لقریش)) . فه‌رمووی : نه‌گه‌ر راستان پیّ بلیین لی‌یان نه‌دهن و ، گه‌ر درۆشتان پیّ بلیین وازیان لیّ دینن . راست نه‌که‌ن ، به‌ خوا له‌گه‌لّ سوپای قوره‌یشن . پاشان به دوو خزمه‌ت‌گوزاره‌که‌ی فه‌رموو : ((أخبرانی عن قریش)) . فه‌رمووی : ده‌ریاره‌ی قوره‌یش هه‌والم به‌ده‌نیّ . وتیان : وان له پشت نه‌و گردۆلکه‌وه که له (عدوة القصوی) دا دیاره . لیی پرسین : ((کم القوم ؟)) . فه‌رمووی : سوپای قوره‌یش چهند نه‌بن ؟ وتیان : زۆرن . فه‌رمووی : ((ما عدتکم ؟)) فه‌رمووی : چهند که‌س نه‌بن ؟ وتیان : نازانین . فه‌رمووی : ((کم ینحرون کل یوم ؟)) فه‌رمووی : هه‌موو رۆژیّ چهند و شتر سه‌ر نه‌برن ؟ وتیان : رۆژیک نوّ و ، رۆژیکیش ده . پیغهمبهری خوا ﷺ فه‌رمووی : ((القوم ما بین التسعمائة والألف)) . فه‌رمووی : قوره‌یش له نیوان نۆصه‌د و هه‌زار که‌سدان . دوای نه‌وه لیی پرسین : ((فمن فیهم من أشراف قریش ؟)) . فه‌رمووی : له پیاو‌ماقوولانی قوره‌یش کی‌یان له‌گه‌ل‌دایه ؟ ناوی عوتبه‌ی کورپی ره‌بیعه و ، شه‌بیه و ، نه‌بوجه‌هه‌ل و ، ئومه‌بییه‌ی کورپی خه‌له‌ف و ، سه‌هه‌لیلی کورپی عه‌مریان له‌گه‌لّ چهند ناوداریکی تری قوره‌یش دا برد . پیغهمبهری خوا ﷺ رووی کرده هاوه‌لانی و پیی فه‌رموون : ((هذه مكة

قد أَلَقْتُ إِلَيْكُمْ أَفْلاذَ كَبِدهَا !)) . فەرمووی : ئەوەتا مەككە چیی پیاوی تیا بوو
 هەر هەمووی ناردۆتە بەردەمتان بۆ جەنگ ..

موسلمانەکان رویشتن تا گەیشتنە (عدوة الدنيا)^{۳۳۶} ی دۆلی بەدر و ، لە
 شوینیکی دور لە ناودا خستیان .. ئاویان لێ برا و تینوویان بوو . هەندیکیشیان
 لەش گران بوون و ، هەندیکیش بێ دەست نۆیژ . لەم کاتەدا ئیبلیس هەلی بۆ هەل
 کەوت تا گومان و دوودلیی بختە دلی موسلمانەکانەوه که ئەمان بەم تینوویەتی یە
 بەرگە ی کافران ناگرن ..

بەلام خوای خاوەن سۆز ، دەرگای رەحمەتی خوێ لە موسلمانان خستە سەر
 پشت و ، لە ئاسمانەوه بارانی رەحمەتیان بۆ باریی .. ئەوانیش تیراو بوون و ،
 دەست نۆیژیان گرت و ، خۆیان شۆرد و ، دەفرەکانیان پڕ لە ئاو کرد و ، بارانە که
 بوو هۆی پتەو بوونەوه ی خۆلی سەر زەوی یە که ، تا بەرپۆه چوونیان ئاسان بکات .
 که چیی هەر ئەو بارانە لە هەمان کات دا بوو غەزەب و سزا بۆ سوپای قورەیشی
 بت پەرست .. لەلای ئەوانەوه ئەوەندە باران باریی زەوی یە که بوو قورپێک که نەیان
 ئەتوانی هەنگاو هەلگرن . ئەوەتا قورئانی پیرۆزیش ئەو کۆمەکیی و یارمەتی یە
 خوایی یە باس ئەکات که ئەفەرموی :

﴿ إِذْ يُغَشِّبُكُمُ الْتُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ
 عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴾ (الأنفال : ۱۱) .

نایەتە که نێعمەتیکی تری خوا بۆ موسلمانان باس ئەکات که ئەوەبوو لەو
 شەوه دا که بۆ سبەینی جەنگی بەدر رووی دا ، بە سۆزی خوای گهوره هەر سەر لە
 ئیواره خەویکی قورس یەخە ی بە موسلمانان گرت و زوو خەوتن و ، بۆ بەیانیی
 زوو سووک و وریا لە خەو هەستان ، که چیی کافران تا شەویکی درەنگ خەریکی
 گۆرانیی و سەما و عەرەق خواردنەوه بوون و ، بۆ سبەینی هەموو خەوآوو و
 هیلاک بوون .

دوای ئەوه سوپا رویشت هەتا گەیشتە سەر نزیکترین ئاوی بەدر .

^{۳۳۶} (العدوۃ الدنيا) مەبەست ئەو لایە ی دۆلی بەدرە که لە مەدینەوه نزیک بوو و ، (العدوۃ القسوی) ش ئەو
 لایە ی که لە مەدینەوه دور بوو .

بهائی له روژی شانزههه می ره مه زانی سالی دووه می کوچی دا پیغه مبهری خوا ﷺ هه ولی دا سویای موسلمانان پیش قوره ییش بده نه وه و ، خو یان بگه یه ننه سهر ناوی به در و ، نه هیلن کافران لی یان دا گیر بکن .

کاتیک که موسلمانان کان له شوینه دا باریان خست ، خیرا یه کی له ها وه له وریا و شاره زاکانی جهنگ و نه خشه کیشان ، که ناوی حوبابی کوری مونذیری خه زره جیی بوو ، هاته خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ و پیی وت : نایا نهم شوینه که بارت خستوه تیای دا شوینی که خوا فرمانی پیا داوی لی ره بار بجهیت ، تا نیتر نیمه نه توانین بهر و داوی تیا بکهین ، یان نهمه را و جهنگ و فروفیله ؟ فهرمووی : « بل هو الرأي والحرب والمکیدة » . وتی : دهی نهی پیغه مبهری خوا ! نهمه شوینی بار خستن نیه . خه لکه که ببه هه تا نه گه یته نزیک ترین ناو له قوره ییشه وه و نیمه له لای دا بار نه خهین و هه رچی بیره کانی ترن پریان نه که یه وه . پاشان له سهر ناوه که حه وزیک دروست نه کهین و ، له ناوی پر نه کهین . پاشان که چووین به گۆ قوره ییش دا نیمه ناومان هه یه و نه وان ناویان نیه .

پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی : « لقد أشرت بالرأي » . فهرمووی : رای چاکت دهست نیشان کرد .. نه وه بوو نه وهی حوباب دهست نیشانی کرد هه مووی جی به جی کرد ..

نهرم و نیانی و سنگ فراوانیی پیغه مبهری خوا ﷺ له راده یه که دا بوون که ماوه هه بیته ها وه لانی خزمهت بکهین و خه می دینه که یان بخۆن . قورنان نه فهرمووی : ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۵۹) .

ههروه ها یه کی تر له کاره جوانه کانی ها وه لان نه و راویژه ی سه عدی کوری مو عادی نه وسیی بوو که چوو خزمهت پیغه مبهر و وتی : « نهی پیغه مبهری خوا ! نایا که پر یکت بو دروست نه کهین تا تیا یا بی نیته وه و ، ولاغ و باره کان له لات دا ناماده بکهین ؟ پاشان بجهینه مهیدانی دوژمنمانه وه . جا نه گهر خوا دهسه لاتی پی داین و به سهر دوژمنه که مان دا زالی کردین نه وه نه وه یه که نیمه پیمان خو شه . خو نه گهر باره که ی تر بوو نه و سوازی ولاغه کانت نه بیت و

ئەگەر پێتەو لە لای ئەوانەمان کە لەوێ بەجێ ماون ، چونکە بە راستیی کەسانێک لێت بەجێ ماون نێمە لەوان زیاتر تۆمان خۆش ناوئیت و ، گەر بیان زانیایە تۆ ترووشی جەنگ ئەبیت ، لێت بەجێ ئەنەمان .. بەوانە خۆی گەوره پشتت ئەگرێ و ، ئەوانە چاوساغییت ئەکەن و لەگەڵت دا جیهاد ئەکەن .

پێغەمبەر ﷺ لەسەر ئەم را جوانە ستایشی سەعدی کرد و ، دوای خێریشی بۆ کرد . پاشان بەسەر گردیکەووە کە بەسەر مەیدانی جەنگ دا ئەپروانی ، کە پریکیان بۆ کرد کە تیا یا ئەمایەووە کە یەکەم هاوێتی پایەداری ، ئەبۆبەکرێ صدیقی لەگەڵت دا بوو و پاسەوانیی ئەکرد .

ئەم رایە سەعد رایەکی زۆر جوان بوو و ، وردترین نەخشی جەنگە . چونکە پێویستە فەرماندە لە مەیدانی جەنگەووە دوور بێ ، تا بتوانی رێنمایی سوپا بکا و ، فەرمانی پێویست دەر بکا و ، لە هەمان کات دا دوژمن نەتوانی دەستی لێ بوو شینێ . چونکە فەرماندە ی هەر سوپایەک بەکەوئیتە بەر پلاری دوژمن ئەوا سوپا سەری لێ ئەشپۆی و ، وری ئەپرووخی و ، جەنگی بۆ ناکرێ و ، سەرەنجام تێک ئەشکی ..

ئەو شەو پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەبۆبەکر دا خوا لێی رازیی بێ لە کەپرە کە دا مانەووە و ، سەعدی کۆری موعاذیش خوا لێی رازیی بێ ئەویش لە دەرگای کەپرە کە دا بە شمشیرە کە یەووە وەستا و پاسەوان بوو ، کە چیی موسلمانەکانی تر بە فەرمانی خوا خەویکی قوولیان لێ کەوت و ، ماندوئیتی گەشتە کە یان رۆیشت و چاک حەسانەووە .

شایانی باسە کە سەعد خۆی بە تەنیا پاسەوانی فەرماندەیی نەبوو ، بەلکۆ کۆمەلێک گەنجی ئەنصاری بە سەرکردایەتی خۆی ، بۆ ئەو کارە هەل بژارد .. ئەو شەو شەو شەوی جومعە ی حەفدە ی رەمەزانی سالی دوو هەمی کۆچیی بوو و ، بەرێ کەوتنیشی لە مەدینەووە لە هەشتەم یان دوانزە هەم رۆژی رەمەزاند بوو . کە رۆژ بوو یەووە پێغەمبەری خوا ﷺ سەربازەکانی ریز کردن ، ریز لە دوا ی ریز نامادە ی کردن بۆ جەنگ ، بێ ئەو ی بۆشایی و خوار و خێچی یان تیا هەبیت .. ئەمەش تا بەلای خواوە خۆشەویست بن ، ئەو تا قورئان ئەفەرموی :

﴿ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بَنِينَ مَرْصُوصًا ﴾

قورپه‌یشیش که روژی لی بوویه و خوی پیچایه و باری کرد . که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چاوی له سوپای مه‌ککه بوو له پشتی ته‌پۆلکه‌کوه به‌ره و شیوه‌که نه‌هات فهرمووی : ((اللَّهُم هَذِهِ قَرِيشٌ قَدْ أَقْبَلَتْ بِحَيْلَانِهَا وَفَخَرَهَا تَحَاذُكَ وَتَكْذِبُ رَسُولَكَ ، اللَّهُم فَنَصْرِكَ الَّذِي وَعَدْتَنِي ، اللَّهُم أَحْنِهِمِ الْغَدَاةَ)) . فهرمووی : خویه ! نه‌مه قورپه‌یشه به فیز و ده‌ماره و هاتوره دژایه‌تی تو نه‌کات و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ت نه‌خاته درووه . دهی خویه ! نه‌و سه‌رکه‌وتنه‌م پیشکه‌ش بکه که به‌لینت پی داوم . خویه ! سبه‌ینی له ناویان به‌ره .

هه‌ردوو سوپاکه به‌رامبه‌ر به یه‌ک وه‌ستان .. کاتی‌ک که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، له ناو خه‌لکه‌که‌دا ، چاوی به عوتبه‌ی کوری ره‌بیعه‌که‌وت ، که سواری و شتریکی سووری خوی بوو بوو ، فهرمووی : ((إِنْ يَكُنْ فِي أَحَدٍ مِنَ الْقَوْمِ خَيْرٌ فَعِنْدَ صَاحِبِ الْجَمَلِ الْأَحْمَرِ ، إِنْ يَطِيعُوهُ يَرْشُدُوا)) . فهرمووی : نه‌گه‌ر له‌ناو نه‌و خه‌لکه‌که‌دا که‌سینک خیری تیا بی ، عوتبه‌ی کوری ره‌بیعه‌یه .. نه‌گه‌ر به گویی بکه‌ن ری راست نه‌دوژنه‌وه ..

شه‌وی نه‌و روژه‌ی که هه‌ردوو سوپا به یه‌ک گه‌یشتن پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له خه‌وی‌دا سوپای بت‌په‌رسته‌کانی به‌که‌م بینیی ، هه‌تا پی‌یان بویرن و لییان نه‌ترسن . خوی گه‌وره فهرموویه :

﴿ إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَمَائِكَ قَلِيلًا ۗ وَلَوْ أَرْنَكُهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَتَلْتَنَزَعْتُمْ فِي الْأُممِ ۗ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۗ ﴾ (الأنفال : ٤٣) .

جا هه‌روه‌ک خوی گه‌وره سوپای کافرانی هینایه پیش چاوی موسلمانه‌کان ، به هه‌مان شیوه سوپای موسلمانه‌کانیشی به‌که‌م هینایه پیش چاوی کافره‌کان ، تا هه‌ردوو سوپا بویرن له یه‌ک بینه‌پیش و نه‌و رو‌داوه می‌ژوویی‌یه روو بدات و ، سه‌رکه‌وتن و سه‌ره‌رزیی پیشکه‌ش به موسلمانان بکری ، که سه‌اله‌های سه‌اله بریاریان داوه به‌نده‌ی خوا بن و ، سه‌مه‌کاران به‌ناپه‌وا نازاریان نه‌ده‌ن و ، له هه‌مان کات‌دا تیک شکان و زه‌لیلیش بیته به‌شی نه‌و بت‌په‌رسته‌خانه‌ناسانه که به فیز و ده‌ماره و خویان راوه‌شاند و به ته‌مابوون موسلمانان به‌رپه‌نه‌وه و چرای ئیسه‌لامیش بکوژینه‌وه .. ئیتر یاسای خوی گه‌وره‌ش وه‌هایه که هه‌ر کاریکی ویست ریکی بجات ، هویه‌کانی بو‌نامه‌ده نه‌کات . قورنانی پیروژ نه‌فهرمووی :

﴿وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي آعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ (الأنفال : ٤٤) .

عهدوللای کوری مهسعوود نه گپړېتهوه و نه لیت : روژی بهدر کافره کان له بهر چاومان نه وه نده کهم بوونهوه ، تا نه وه بوو من له پیاوېکم نه پرسیی که له تنیشتما بوو : نایا به حفتا کهس دینه بهر چاوت ؟ نه ویش نهی وت : وایان نه بینم صد کهس بن !!

نهمه له کاتیک دا که هردوو سوپا له دوورهوه سهیری قهبارهی یه کتريان نه کرد . بهلام کاتی که تیک رژان و ، دهستیان دایه یه خهی یه کتري و ، خوی گهوره مه لاتیکه تی ناردنه کوومه کی موسلمانان تا یارمه تی یان بدن و ، دلیان دامه زراو بکن و ، له ههمان کات دا ترسیش بجنه دلی دوژمنه کانیانهوه ، بهوهی که ژماره ی موسلمانان کان به زور بیته بهر چاویان ، نه وه بوو کافره کان موسلمانان کان به دووقاتی خویمان ، واته به دوو هزار کهس نه هاتنه پیش چا . بو نه مهش قورنانی پیروز هاته خوارهوه :

﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَن يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (آل عمران : ١٣) .

کاتیک که قوره یشیش گه یشتنه مؤلگای خویمان له (العدوة القصوى) ، عومهیری کوری وه هبیان نارد و فهرمانیان به سهری دا دا به وردی ژماره ی موسلمانان کان بو دیاری بکات و ، بزانی هیژیان تا چ نه ندازه یه که . نه ویش سواری ولاغه که ی بوو و به دهوری سوپای موسلمانان کان دا ، بی نه وه ی پی بزانتن ، سوورپکی خوارد و ، پاشان گه رایه وه و ههوالی به قوره یش دا که سوپای مه دینه سی صد کهس ، یا که میک زیاتر ، یا که میک که متر نه بن . پاشان جلوه ی بو نه سپه که ی شل کرده وه و به شیوه که دا رویش هتا که و ته وه پشت موسلمانان کان و سهیری کرد که مین و کومه کیان نیه .. هر نه وانن که هن و دیارن ..

گه رایه وه لای قوره یش و ههوالی دانئ که که مین و کومه کیان نیه ، بهلام دهستی به ناموژگاریی سهر کرده کانی مه که کرد و ناگاداری کرده وه که وا

نه زانن سوپای مه دینه که مه و به ناسانی بۆیان نه شکیت .. تیی گیاندن که نهوانه مهردانه هاتونده ته مهیدان و ، له مهرگیش ناترسن .. به لئی ، نهوان جگه له شمشیره کانی دهستیان هیچ کۆمهک و پشتیوانیکیان نیه ، به لآم هیچ پیانوکیان لئی ناکوژی ، ههتا نهو پیاوێک له مان نه کوژی .. جا دیاره نه گهر نه وندهی ژمارهی خۆیان له قورپهیش بکوژن ، ئیتر قورپهیش ژیهانی بۆ چییه ؟ داوای لئی کردن تا به چاکیی بیر له مه ههلویتسه بکه نهوه .

دوای نه مه راگیاندنه ی عومهری کورپی وه هب ، له ناو قورپهیشدا به رهه لستی به کی تر دژی نه بوجه هل دروست بوو ، تا واز له جهنگ و کوشتار بهینریت و بگه پینه وه .. نه مه به رهه لستی به دووهم به رهه لستی بوو دژی بۆ جوونه که ی نه بوجه هل که حزی له جهنگ بوو و ، له یه کهم به رهه لستیش گه وره تر بوو که نه وه بوو له رابوغ نه خنه سی کورپی شهریق به ربای کرد و ، به خۆی و سی صد جهنگاوه ری نه وه ی زوهره وه گه پرایه وه مه ککه و به شداری جهنگی نه کرد .

نه مه به رهه لستی به گه وره یه عوتبه ی کورپی ره بیعه ی سهرداری نه وه ی عه بد شه مس به ربای کرد و چه کیمی کورپی چه زامیش پشت گیری لئی نه کرد .. نه مان پیش دهست پی کردنی جهنگ رایان وابوو جهنگ و کوشتار نه کهن و ، دهست بهرداری سوپای مه دینه بین و ، به ره وه مه ککه بگه پینه وه .

نه وه بوو چه کیمی کورپی چه زام چوو بۆ لای عوتبه ی کورپی ره بیعه و پینی وت : باوکی وه لید ! تۆ گه وره و سهردار و گوی پرایه لئی کراوی قورپه شیت . نایا کاریکت به دلّه که ههتا ههتایه له ناو قورپهیشدا ههر به چاکه ناوت بهریت ؟ وتی : نهو کاره چییه ، نه ی چه کیم ؟ وتی : نه وه یه که نهو خه لکه بگپیته دواوه و ، کاری نهو پیاره هاوپه یانه ت ، عه مری کورپی چه ره مپی - که له سهریه نه خله دا به دهستی موسلمانانه کان کوژرابوو - بگریته نه ستۆ .. وتی : بهرپار بی وا بکه م ، بۆ نه وه ش تۆ زامنم به ، نهو هاوپه یانم بووه .. خوینه که ی و چیی سامانیشی فهوتاره له سهر خۆم بی ..

پاشان عوتبه به چه کیمی وت : بهرۆ بۆ لای کورپی چه نه ضه لیه - واته نه بوجه هل ، چونکه دایکی ناوی چه نه ضه لیه بووه - ، له بهر نه وه ی جگه له وه له هیچ کهس ناترسم کاری نهو خه لکه بشیوینی ..

دوای ئەو ە عۆتبه له بەردەم سوپای قورەیش دا وەستا و ، دەستی بە وتاردان کرد و وتی :

ئەو کۆمەڵی قورەیش ! بەخوا ئەگەر ئێو بچنە میدانی موحمەد و ھاوەلانی ئەو هیچتان نەکردوو . . بەخوا ئەگەر تووشی زەرەر و زیانی بکەن ئەو ەتا ەتایە پیاویکتان سەیری دەم و چاوی پیاویکی ترتان ئەکات و پێیشی ناخۆشە سەیری بکات ، لەسەر ئەوێ که نامۆزاکە ، یان خالۆزاکە ، یان پیاویکی ەشیرەتەکە کوشتوو . بگەرپێنەو و واز لە موحمەد و ەربەکانی تر بهینن (ئەوان ئەچن بە گۆیا) جا ئەگەر شکستیان پێ ەینا ئەو ئەوێه که ئێو ەستوتانە . خۆ ئەگەر شتیکی تر بوو (واتە ئەو سەرکەوت بە سەر ەرب دا) ئەو ەدرچی ئێو پێتان ناخۆش بێ لەلایەن ئەو ەو تووشمان نابیت . حکیم خۆی گەیانده لای ئەبوچەهل ، که خەریکی نامادەکردنی قەلغانیکی بوو و ، پێی وت : ئەبوچەهل ! عۆتبه ناردوومی بۆ لات بۆ کاریکی وەها و وەها . ئەبوچەهل چونکه نەگەتیی ەاتبوو ، دەستی دایە گالە و ەاش و لووش و ، عۆتبهی بە ترسنۆک دایە قەلەم و ، وەهای گەیانده که خەمی ئەبوحوذەیفەهی کورپەتی بکوژری ، که وا لە ریزی موسلمانەکان دا و ، دەستی کرد بە سویندخواردن که ناگەرپێنەو دوا ەتا خوا حوکمیەک بۆ نیوان پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەوان دەر بکات .

که ئەو قسانە بە عۆتبه گەیشتنەو زۆری پێ ناخۆش بوو . ئەبوچەهل بۆ ئەوێ کارەکە سەر بگری و جەنگە که ەل بگریسین ، فەرمانی دا عامیری کورپی حەزرەمیی ، برای ەمری کورپی حەزرەمیی که لە سەری ەبدوللای کورپی جەحش دا کوژرا بوو ، بانگ بکەن بۆی . که ەات پێی وت : ئەمە ھاوپیانە کهتە (واتە عۆتبه) ئەوێ خەلکە که بگریتەو دوا ، تۆ وا ئەمۆ بە چاوی خۆت تۆلەهی خۆت ئەبینی . دە ەستە دادی خۆت و کوژرانی براکت بکه . عامیریش ەستا و لە نیوان خەلکە که دا کۆمی خۆی رووت کرد و ، ھاواری کرد : وا ەمراھ ، وا ەمراھ . بەمە دلێ خەلکە کهی جۆشانده ، ەموو بریاری جەنگ و کوشتاریان دا . . بە مەرجی وەک لە پێشەو ەاسمان کرد عۆتبه چوو ژیڕ ئەو که خوینی ەمر و سامانە فەوتاو ەکەشی بخاتە ئەستۆی خۆیو ە . . بەمە ئەبوچەهل ئەو نەخشە جوانی عۆتبهی تێک دا که داوای سەلامەتیی و بێوێسی ئەکرد و ، نەخشە پر ناژاو ە و شەرەنگیزە کهی فەرز کرد بەسەر سوپای مەککە دا . . بەمە ئەم

بهره‌لست کاری‌یه‌شی به‌زاند و ، جه‌نگ بووه کاریکی جه‌تیمی که سوپای مه‌ککه
ته‌نها به‌وه رازیی نه‌بوو ..

ته‌بوجه‌هل رقیکی یه‌کجار زۆری له پیغه‌مبهری خوا ﷺ هه‌بوو . نه‌و کاته‌ش
که ویستیان بی‌کوژن نه‌و نه‌خشه‌ی پیلانه‌که‌ی دارپژر‌ابوو . که له ده‌ستیان ده‌رچوو
خدریک بوو له داخانا به‌تقی . جا که نیستا سوپای مه‌ککه‌ی زۆر و پرچه‌ک
ته‌بینیی و ، سوپای موسلمانانیش که‌م و که‌م تفاق ، نه‌مه‌شی به‌هه‌ل نه‌زانی و
نه‌ی‌ته‌ویست نه‌میشی له ده‌ست ده‌ریچی . تا نه‌وه‌بوو به‌سه‌ره‌نجامی ره‌شی خۆی
گه‌یشت .

میژوونوسان نه‌گپ‌نه‌وه که نه‌خنه‌سی کورپی شه‌ریق ، که نه‌وه‌بوو له رابو‌غ به
خۆی و سی‌صه‌د چه‌کداری نه‌وه‌ی زوهره‌وه گه‌پایه‌وه - له رابو‌غ له ته‌بوجه‌هل
ته‌پرسی و نه‌لی :

باوکی جه‌که‌م ! تایا تۆ موچه‌مه‌د به درۆزن نه‌زانی ؟

ته‌بوجه‌هل وتی : نه‌و چۆن به‌ناوی خواوه درۆ ته‌کات ، له کاتیک دا نیمه
ناوی (الامین) مان لی نابوو ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که هه‌رگیز درۆیه‌کی نه‌کردبوو ؟
به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که نه‌گه‌ر (سقایه) و (رفاده) و (حجابله) و (شوری) هه‌ر
هه‌موویان له ده‌ستی نه‌وه‌ی عه‌بده‌مناف دا بن و ، پاشان پیغه‌مبهرایه‌تییش له‌ناو
نه‌وان دا بی‌ت ، ده‌ی نیتر چیی بۆ نیمه‌ماوه‌ته‌وه !؟

به‌ر نه‌وه‌ی جه‌نگ به‌ریا بیی له‌ناو ریزی بت‌په‌رسته‌کان دا پیاویک به‌ناوی
ته‌سه‌ده‌ی کورپی عه‌بدولته‌سه‌دی مه‌خزوومیی هاته‌ ده‌روه و وتی : په‌یمان به‌خوا
ته‌ده‌م که له حه‌وزه‌که‌یان دا تاو بخۆمه‌وه ، یان بی‌پروخیتم ، یان سه‌ر بنیمه‌وه .

به‌ره و حه‌وزی تاوه‌که هاته‌ پێشه‌وه و ، خیرا حه‌مزه‌ی شیریی خوا خۆی گه‌یانده
لای و به‌یه‌ک شمشیر نیوه‌ی قاچی قرتاند و که‌وته سه‌ره‌زه‌ویی و ، بۆ نه‌وه‌ی
سوینه‌که‌ی به‌سه‌ر به‌ریت به‌سکه خشکه به‌ره و حه‌وزه‌که‌ی رۆی هه‌تا گه‌یشته‌لای و ،
حه‌مزه به‌شمشیری دووه‌م یه‌کجاری کرد و کوشتی . هه‌ر که خوینیان بینیی
هه‌موو به‌جاری چاویان په‌ری‌یه ته‌وقی سه‌ریان و خۆیان ناماده‌ی جه‌نگ کرد ..

که‌می‌ک پێش هه‌ل‌گیرسانی جه‌نگ ته‌بوجه‌هل ده‌ستی به‌پارانه‌وه کرد و داوای
له‌خوا کرد که هه‌رکام له‌م دوو سوپایه‌سیله‌ی ره‌حمی پچراندوو و ، شتی خراپی
داهیناوه که رۆژی لی بوویه‌وه له‌ناوی به‌ریت .

ههتا قوره‌یشی‌یه کانش که ویستیان له مه‌ککوه به‌رهو به‌در بکه‌ونه ری ،
روویان له که‌عبه ناو ده‌ستیان به په‌رده‌کانیه‌وه گرت و ، بهم دوعایه پارانه‌وه تا
ئه‌وه‌ی راسته و دینه‌که‌ی راسته سه‌ری بخت که ئه‌یان وت :

((اللهم انصر اهدى الفئتين ، وأعلى الجندين ، وأكرم الحزبين ، وأفضل الدينين)) .
خوای گه‌وره‌ش دوعا‌که‌ی گیرا کردن . ئه‌وه‌بوو موسلمانه‌کانی سه‌رخست و
ئه‌وانیشی زه‌لیل کرد .. دوا‌ی کوژرانی ئه‌سوه‌د به ده‌ستی حمزه‌ خوا لیبی رازی
بی ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نیوان هاوه‌ئه‌کانی‌دا وه‌ستا و غیره‌ت و جوامیری
ئه‌خسته به‌ریان و دل‌ی گهرم ئه‌کردن که ئارام گرتن له هه‌لو‌یستی سه‌خت دا مایه‌ی
ره‌واندنه‌وه‌ی خه‌م و خه‌فته که ئه‌ی‌فه‌رموو :

((وإن الصبر في مواطن البأس مما يفرج الله به الهم ، وينجي به من الغم)) .

دوا‌ی ئه‌وه‌ی که ئه‌سوه‌دی کوری عه‌بولئه‌سه‌د هه‌ول‌ی دا خۆ‌ی بگه‌یه‌نیته‌هه‌وزی
موسلمانه‌کان و ئاوی لیّ بخواستوه و ، حمزه‌ش خوا لیبی رازی بیّ خۆ‌ی گه‌یاندی
و به دۆزه‌خی گه‌یاند ، جه‌نگ ده‌ستی پیّ کرد ، به‌لام هه‌ردوو سوپا هه‌شتا
هه‌رشیان ده‌ست پیّ نه‌کرد بوو .. سه‌ره‌تا جه‌نگ به زۆرانبازی ده‌ستی پیّ کرد ..
ئه‌وه‌بوو عوتبه‌ی کوری ره‌یبه و ، شه‌یبه‌ی برای و ، وه‌لیدی کوری له ناو سوپای
قوره‌یش دا ده‌ره‌په‌رین و هاتنه مه‌یدانی نیوان هه‌ردوو سوپا‌که و ، به ده‌نگی به‌رز
نرکاندیان که با له سوپای موحه‌مه‌ددا پیاو ده‌رچن و زۆرانبازی بکه‌ن ..

خه‌را سیّ گه‌نجی ئه‌نصاریش له ریزی موسلمانه‌کان دا ده‌ره‌په‌رین و هاتنه
مه‌یدان .. هه‌ردوو سوپا چاویان بری بووه مه‌یدان و ، له‌سه‌ر خۆ هه‌ناسه‌یان هه‌ل
ئه‌مژیی تا ناگاداری سه‌ره‌نجامی زۆرانبازی بن ..

سیّ قوره‌یشی‌یه‌که روویان کرده سیّ گه‌نجی ئه‌نصاری‌یه‌که و لی‌یان پرسین : ئیوه
کین ؟ وتیان : کۆمه‌لیکی ئه‌نصارین .^{۳۳۷} وتیان : هاوشان و به‌رپه‌رین ، به‌لام با له
ئامۆزا هاوشانه‌کانی خۆمان بۆمان بیینه مه‌یدان .

هه‌ندی له لی‌کۆله‌رانی سه‌ره‌ت ئه‌وه‌یان باس کردوه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پیی
خۆش نه‌بووه بۆ یه‌که‌م جه‌نگ و به‌رامبه‌ربوونه‌وه ئه‌و گه‌نجی ئه‌نصاری‌یانه ده‌رچن ،

^{۳۳۷} ئه‌م سیّ گه‌نجی عه‌وف و موعه‌وه‌دی کورانی حاریث و عه‌بدوللای کوری ره‌واحه‌ بوون ، له یادمان بیّ که ئه‌و
دوو برایه کوره‌کانی عه‌فران و هه‌ردووکیان رۆژی به‌در شه‌هید بوون و موعه‌وه‌دیان به‌شداریی کوشتنی ئه‌بوجه‌هلی
کردوه .

به لکو پیتی خۆش بووه خزم و کهسه نزیکه کانی بن ، تا نه گهر ناخۆشی یه که بیته ری یان بو ته مان بی . جا که جهنگاوه ره کانی قوره یش رازی یان نه بوو ته نصار بچنه مهیدانیان ، پیغه مبهری خوا ﷺ فرمانی دا بگه رینه وه جیتی خۆیان و فهرمووی : ((قم یا عبیده بن الحارث ، وقم یا حمزة ، وقم یا علی)) . فرمانی دا سی خزمی نزیکی ههستن و بچنه مهیدانی نهو خزمانه یان .. چونکه عوتبه کوری ره بیعهی کوری عهبد شمس بوو ، که نهویش برای هاشمی باپیره گه وره ی پیغه مبهر بوو .. فرمانی دا حمزه ی مامه ی و ، عدلیی نامۆزای که ههردووکیان هاشمیین و ، عوبه یده ی کوری حاریشی کوری موطه لیب بچنه مهیدانیان ، که موطه لیبیش - وه که له پیئشه وه باس کراوه - برای هاشم و عهبد شمس بووه . له بیرمان نه چی که قوره یش نه وه ی هاشم و نه وه ی موطه لیبی به یه که چاو سهیر نه کردن و ، نه وه بوو له گه ماروو ئابووری یه که ی مه که که دا نه وه ی موطه لیبیش به وینه ی نه وه ی هاشم ده ر کرابوونه شیوی نه بو طالیب و ، کافر و موسلمانیان له هه موو مافیئک بی بهش کرابوون ..

هه رسیکیان خۆیان گه یانده مهیدان و ، قوره یشی یه کان لی یان پرسین که کین . نه وانیش خۆیان پی یان ناساند . وتیان : هاوشان و بهر تیزن . له نه وه بوو عوبه یده ، که پیرترینی هه رسی موسلمانه که بوو ، چوو مهیدانی عوتبه و ، حمزه ش چوو مهیدانی شه یبه و ، عدلییش چوو مهیدانی وه لیدی کوری عوتبه ، که ههردووکیان له هه موویان گه نج تر بوون .

زۆری پی نه چوو عدلیی و حمزه نیچیری خۆیان که ول کرد ، به لام عوبه یده و عوتبه هه ریه که یان شمشیرییکی کاریگه ری له به رامبه ره که ی دابوو و ، یه کتریان په که خستبوو . خیرا عدلیی و حمزه ته بیان کوتایه سه ر عوتبه و کوشتیان و ، پیئکه وه دهستیان دایه عوبه یده و هه لیان گرت و هینایانه وه خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ و ، نهویش پیی موباره کی بو کرده سه رین و کولمی خسته سه ری و ، دلّی زۆر حه سایه وه . پاشان عوبه یده وتی : نه ی پیغه مبهزی خوا ! به خوا به ناواته وه بووم که نیستا نه بو طالیب زیندوو بوایه تا بی زانیایه . من شایان ترم له و بهو شیعه ری که نه لی :

ونسلمه حتی نصرع حوله ونذهل عن ابناءنا والحلائل

کاتیک که نه بوطالیب له ژیان دا بوو قهسیده به ناویانگه کهی وتبوو و تیا یا
دهری بریی بوو که مه گهر خویان و رۆله و هاوسه ره کانیاں له پیناوی پاراستنی
پیغه مبهری خوادا ﷺ تیا بچن ، نه گینا هر گیز نای دهن به دهسته وه ، پشتیشی
به نادهن .. جا لیره دا عوبه دیده نه وه دهر نه بری که نه مان وا نه مړۆ نه وه به لینه ی
نه بوطالیبیان برده سهر و ، گیانیان کرده قوریانیی بو پاراستنی دینی خوا ..

عوبه دیده قاچیکی قرتابوو و مؤخی دهر که وتبوو .. هه روا به بی دهنگ مایه وه
هدتا چوار یا پینج رۆژ دوا ی بهدر . نه وه بوو له کاتی گه رانه وه یان له دۆلی
(الصفاء) دا کۆچی دوا یی کرد و ، پیغه مبهری خواش ﷺ شاهیدی یی بو دا که
شهیده ، فهرمووی : « أشهد أنك شهيد » .

تیمام عدلیش سویندی به خوا نه خوارد که نه م نایه ته پیروژه دهر باره ی نه وان
هاتۆته خواره وه که نه فهرمووی :

﴿ هَذَا نِ حَصْمَانِ أَخْتَصَمُوا فِي رَيْمٍ ﴾ (الحج : ١٩)

مامۆستا (محمد أحمد باشیل) له (غزوة بدر الكبرى) دا وه های دهر بریوه
که شه ییه خۆی به زامه که نه مریت و ، عدلی و حه مزه ش عوبه دیده نه گێرنه وه
دوا ، واته نه وان هیرشیان نه کردۆته سهر شه ییه ..

دوا ی زۆرانبازی یه که پیغه مبهری خوا ﷺ گه رایه وه لای سوپای موسلمانان و
دهستی به ریک کردنی ریزه کانی کرد و دارده ستیکیشی به دهسته وه بوو . نه وه بوو
دای به لای سواد ی کور ی غه زییه دا ، که پیاویکی هاوپه یانی نه وه ی نه ججار بوو ،
له ریزه که هاتبووه دهر ی . به داردهسته که دای له سکی سواد و فهرمووی :
(استقم یا سواد) . فهرمووی : سواد ! ریک بووهسته . سواد وتی : نه ی
پیغه مبهری خوا ! نازارت پی گه یاندم . خورای گه وره ش بو حه ق و عه داله ت
ره وان ه ی کردووی . ماوه م بده تا منیش تۆله ی خۆمت لی بکه مه وه . به وپه ری
ره زامه ندی یه وه پیغه مبهری خوا ﷺ سکی خۆی روت کرد و فهرمووی : « استقد
یا سواد » . فهرمووی : سواد تۆله ی خۆت بسینه . سواد هه لمه تی دا باوه شی به
پیغه مبهری خوادا ﷺ کرد ، سکی ماچ کرد !! پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی :
(وما حملك على هذا يا سواد ؟) . فهرمووی : سواد ! چیی پالی پیوه نای نه و

کاره بکه ی ؟

وتی : ئەي پيغه مبهري خوا ! ئەوهي كه ئەي بينيي هاتۆته پيش و ، منيش
 ويستم دوا په يوه ندييم پيتهوه ئەوه بيت كه پيستم بهر پيستت بكهوي ..
 پيغه مبهري خواش ﷺ دوغاي چاكيي بو كرد!!

ئەمە مافی مرۆڤە لە بەرزترین شیوهی دا .. ئەمە ریزی راسته قینهیه بو
 ناده میزاد .. گهوره ترین و خو شه ویست ترین پیغه مبهر ماوه بدا به سه ربازیکی
 خۆی تۆله ی لی بکاتهوه .. داردهستیکی داوه له سکی ، ئەویش داوای ئەوه
 ئەکات ماوهی بدا ئەو داوه له سکی بداتهوه .. له کاتیکی یه کجار ناسک دا ..
 سوپایه کی مل هوری خوین مژی داخ له دلش له بهرامبه ریان دا وه ستاوه و ،
 لاشه ی سی پالته وانیشی له مهیدانی جهنگ دا که وتوون .. لهم هه لۆیسته ناسکه دا
 سواد هۆشی وا به لای شه هیدی و بازاری قیامه تهوه .. ئەیه وی مسۆگه ری بکات
 که نه گه ر شه هید بوو با سه لماندییتی نازیزی یه کجار خو ش ویستوه ، تا
 دلته کی نارام بگری و بی خەم بیی .

له ناو ههردوو سوپاکه دا پال پالین دروست بوو و ، له یه کتر نزیك کهوتنه وه ..
 کافره کان به کۆمه ل کۆمه ل به ره و سه ربازگه ی موسلمانانه کان ئەکشان ..
 موسلمانانه کانیش له شوینی خۆیان دا دامه زراو بوون ، چونکه پیغه مبهری خوا ﷺ
 تامۆژگاری کردبوون که تا فه رمانیان پی نه دات ئەمان هه لمه ت نه بن ، به لام
 نه گه ر زۆریان بو هیئان ئەوا به تیر دایان بگرنه وه و ، تا نه یه نه سه ربان شمشیریان
 بو ده رنه هیئن ، که فه رموو بووی : « لا تحملوا حتی آمرکم ، وإن اکتفکم القوم
 فانضحوهم بالنبل ، ولا تسلوا السیف حتی یغشوکم » .

ئەمە ئەوپه ری ناگاداری و شاره زایی بوو له هونه ری جهنگ و کوشتاردا ..
 سیاسه تیکی یه کجار هه کیمانه بوو .. چونکه موسلمانانه کان ته نها دوو ته سپیان پی
 بوو و ، هیرش بر دنیس به ولاغ و سوارچاکی لی هاترو ئەبی ، ئەمه یه ک ،
 دووه میش دوژمن سوپاکه ی یه کجار زۆره ، بۆیه وا چاک بوو موسلمانانه کان به
 دامه زراوی یه وه به رگری بکه ن ، نه ک هیرش بکه ن .

پیغه مبهری خوا ﷺ له گه ل نه بوبه کری هاوه لی دا گه رانه وه بو ناو که پره که و ،
 سه عدی کوری مو عاذیش له ده رگای که پره که دا پاسه وان بوو و شمشیره که شی له
 کیلان ده ره ینا بوو .. پیغه مبهری خوا ﷺ که سه رنجی که می موسلمانانه کانی ئەدا
 به زه یی پایانا ئەهاته وه و ، ترسیکی زۆری هه بوو که له و رۆژه دا چاری دوژمن

نەكەن و، دەوڵەتە نەونەمامەكەى ئىسلام بكهوئیت . بۆیە بە هەموو دڵئیکەوه و، بەوپەردی ئیخلاص و زەلیلی یەوه رووی کردە پەروەردگار و ، لیتی ئەپارایەوه تا ئەو بەلینەى كە پیتی داوه بىباتە سەر و ، سەرکەوتن بە خۆى و بە هاوێلانێ پێشكەش بکات ، كە ئەى فەرموو : ((اللَّهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي . اللَّهُمَّ إِنَّ هَذِهِ الْعَصَابَةُ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ فَلَا تَعْبُدْ بَعْدَ فِي الْأَرْضِ أَبَدًا)) . ئەى فەرموو : خوايە ! ئەو بەلینەى كە پیتە داوه بۆم بەجێ بهێنە .. خوايە ! ئەگەر ئەم كۆمەڵە بچكۆلەى ئومەتى ئىسلام تیا بچیت ، ئەوا هەرگیز لەسەر زەوییى دا تۆ ناپەرستریت .

وهك بفەرموى : هەرچى هەل بژاردەى سەرزەوییى هەیه هەتا ئاخزەمان ، هەر هەموو بریتىیە لەو هاوێلانەى كە پانزە ساڵە پەروەردەیان ئەكەیت و ، بە دەستى كافەرە بىوێدانەكان سزا ئەدرێن .. ئەگەر ئەمانە تیا بچن تا ئاخزەمان كۆمەلێكى تری وەها ئیمان دامەزراو بەرپا ناییتەوه هەتا شەریعەتى خوا سەر بچن و ، لە پیناوى خوادا پارێزگاریى لە دینیى خوا بکەن .

هەروا پێغەمبەرى خوا ﷺ بەردەوام خەرىكى پارانەوه و هانا و پەنابردن بوو هەتا عەباكەى سەرشانى كەوت بە دواوا و ، ئەبویە كە دەستى دایە و خستیهوه سەر هەردوو شانى و ، پاشان فەرمووى : ئەى پێغەمبەرى خوا ! نزا و پارانەوه كەت لە پەروەردگارت بەسە ، چونكە ئەو بەلینەى كە پیتی داوى بۆت ئەباتە سەر .

هەر لە كەپرەكەدا پێغەمبەرى خوا ﷺ سەرخەویكى شكاند و پاشان بە ناگا هات و فەرمووى : ((أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ ! فَقَدْ أَتَاكَ نَصْرُ اللَّهِ ، هَذَا جِبْرِيلُ أَخَذَ بَعْنَانَ فِرْسَةٍ يَقُودُهُ عَلَى ثَنَائِيهِ النَّعَقِ)) . مژدەى بە ئەبویە كە دا كە سەرکەوتنى خوا پێشكەش بە موسلمانەكان كرا و ، چاوشى لە جیبریلە كە جلهوى ئەسپەكەى گرتوو و هەموو گیانى بە عەرەق خووساوه ..

خوای گەورەش یاسا پێشان ئیمان داران ئەدات .. ئەو یاسایەى كە بریتىی بى ئەم كۆمەكیى كردنى ئیمان داران ، ئەگەرچى بە ناردنى مەلانیكەتیش بى . ئەوهتا ئەفەرموى :

﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفَلَاحِ مِنَ الْمَلَأِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴾ (الأنفال : ٩) .

پاشان پیغهمبهری خوا ﷺ له کهپره که هاته دهرهوه و ، دهستی به ناموژگاریی ریزه نیمان داره کان کرد تا که جهنگ رووی دا دامه زراو بن و ، به لئینی ژیانی هتا هتایی نه دانی له بههشتی بهرین دا .. بۆ نمونه نهی فهرموو : ﴿والذي نفس محمد بيده لا يقاتلهم اليوم رجل ، فيقتل صابراً محتسباً ، مقبلاً غير مُدبرٍ ، إلا أدخله الله الجنة ، ومن قتل قتيلاً فله سلبه ٠﴾ .

نهی فهرموو : سویند بهو خوایهی که گیانی موحه مدهی به دهسته ههر کهسی ته مپرو کوشتاری ته م کافرانه بکا و ، به ته مای پاداشتی خوا بی و ، به رهو پیش چووبی و ، پشتی هه له نه کردبی ، تهوا خوا نهی خاته بهه شته وه و ، ههر که سیش که سیکی کوشت تهو کهل و په لهی که لیی به جی ته مینی بۆ تهو ته بیته .

ههروه ها نهی فهرموو : ﴿قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض ٠﴾ .
 نهی فهرموو : ههستن خوژان بگهیه ننه تهو بهه شتهی که پانایی به کهی تهو نه دهی ناسمانه کان و زهویی ته بیته . که عومهیری کوری حومامی ته نصاریی ته م مؤدهیهی بیست ، وتی : نهی پیغهمبهری خوا ! بهه شتیک که پانایی به کهی تهو نه دهی ناسمانه کان و زهویی بیته ؟! فهرمووی : ﴿نعم ٠﴾ . وتی : بهخ بهخ !! پیغهمبهری خوا ﷺ پیی فهرموو : ﴿ما يملك على قول : بخ بخ ؟ ٠﴾ . فهرمووی : چیی پالی پیوه نای بلئی : بهخ بهخ ؟ وتی : نهی پیغهمبهری خوا ! بهخوا بهو هیوایه وه وتم که به لکو من ته هلی تهو بهه شته بهم . فهرمووی : ﴿فإنك من أهلها ٠﴾ . فهرمووی : دهی تو ته هلی تهو بهه شتهی .

عومهیر چاوئیکی به خوژی دا گپرا .. من ته چمه بهه شت ؟ دهی ئیتر من خهریکی چیم ؟! خهریک بوو چهند خورمایه کی به دهسته وه بوون و لیی نه خواردن . وتی : من بمینم هتا ته م خورمایانه تهواو بکه م ، تهوه ته مهنیکی درێوه . وهک بلئی تهوه زوری پیی نه چی و ، منیش درهنگمه بگه مه بهه شت . بۆیه خورماکانی فری دا و ، که جهنگ گهرم بوو خوژی کرد به ناو دوژمنان دا و دهستی به کوشتار کرد و ته م شیعره شی تهوت :

رکضاً إلى الله بغير زاد
والصبر في الله على الجهاد
إلا التقى وعمل المعاد
وكل زاد عرضة الفئاد
غير التقى والبر والرشاد

له شيعره كهى دا وهسيه تيك و ناموژگارى يه كى به نرخ بو ئيمان داران به جى نه هيلئى ، تا به راكردن به ره و خواى پهروه ردگار برؤن و ، گووى نه دن به هيچ تويشوو يه ك ، جگه له تهقوا و كارى قيامه تيبى و نارام گرتن له جيهادى پيناوى خوادا ، چونكه جگه له تهقوا و چاكه و كارى ژيرانه هموو تويشوو يه ك تهواو نه بئى .

ههروا خهريكى جهنگ و كوشتار بوو ههتا به شههيدى سهرى نايه وه ، خواى گهوره لى رازيبى بئى .

ههروه ها عهوفى كورپى حاريتيش ، كه داىكى ناوى عهفراء بوو و ، يه كيكيش بوو لهو سئ گه نجه نه نصارى يه ي كه هاتنه مهيدانى عوتبه و شهيبه و وه ليد بوو زؤرانبازيبى و ، گيژانپانه وه دوا ، پرسى : نهى پيغه مبهرى خوا ! چ كارئك كه بنده نه نجامى بدا پهروه ردگارى دينيته پيگه نين پيى ؟ فهرموى : ((غمسه يده فى العدو حاسراً)) . فهرموى : به رووتيسى - به بئى قه لغان و زرى پؤش - بچيته مهيدانى دوژمنه وه و شمشير بخاته گهردنيانه وه . خيرا عهوف دهستى دايه نهو زرى يه ي كه له بهرى دا بوو و داى كهند و فرپيى دا و ، دهستى دايه جهنگ و كوشتار ههتا دهستى له شههيدى گير بوو خوا لئى رازيبى بئى ..

لهم دوو نمونه وه بو مان دهر نه كه وئى كه تهوانه ي له به دردا شههيد بوون ، هه ر چهنده يه كجار كه م بوون ، خوئيان تينووى شههيدى و ره زامه ندى خوا بوون . ههروه ها هاوه لائى تريش كه له هه ر غه زايه ك به سه لامه تيبى نه گه پانه وه دهستيان به نه ژنوئيان دا نه كيشا و ، ناخ و حه سره تيان دهر نه بپريى له سه ر نه وه ي كه له م غه زايه دا خواى گهوره پله ي شههيدى پي نه به خشيون .

يه كيكي تريش لهوانه ي كه عاشقى شههيدى بوو و خواى گهوره ش بئى دلئى نه كرد و پيى به خشى عومه يرى كورپى نه بووه ققاص بوو ..

كاتئك كه سوپاى موسلمانه كان به ره و به در كه وته رئى ، عومه يريش كه مندالئيكى شانزه سالان بوو كه وته گهل سوپا و ، نه ش ترسا پيغه مبهرى خوا ﷺ له بهر مندالئى وه رى نه گري و بي گيژيته دواوه و نه هيلئى به شداريبى غهزا بكات .

بۆ ئەمە هەولتی ئەدا خۆی لە پیڤغەمبەری خوا ﷺ بشاریتەوه و ، خۆی ئەدایە پەنای سەعدی کورپی ئەبوووققاصی برا گەورە . کە سەعد لە هۆی ئەو خۆشاردنەوی پرسیاری لێ کرد ، وتی : ئەترسم پیڤغەمبەری خوا ﷺ بم گێریتەوه و ، منیش پێم خۆشە بەشداریی بکەم ، بەلکو خۆی گەورە شەهیدیم دەست بجات .. هەرواش بوو ، کە پیڤغەمبەری خوا ﷺ پێی زانیی و ویستی بیگێریتە دواوە ، چونکە منداڵە و بەرگە جەنگ ناگرێ ، عومەیر دەستی بە گریان کرد و ، دلی پیڤغەمبەری خوا ﷺ بۆی هاتە جۆش و بەزەیی پێدا هاتەوه و ماوەی دا کە بیست لە گەلیانا .. ئەوهووەو ئەویش لە غەزای بەدردا بە شەهیدی سەری نایەوه .

بەلێ ، کە کافرەکان کوژرانی عوتبە و شەیبە و وهلیدیان دیی ، تیر خۆیان پێ نگیرا و دەستیان بە هێرش کرد .. بەلام چۆن هێرشیک .. سەرەتا تیر بارانیککی چر و پری سوپای موسلمانان کرد ، پاشان تەپیان کوتایە سەریان ..

تەپ و تۆزی هەردوو لەشکرە کە کەوتە ناسمان .. بریسکە شمشیر و ، قرچەمی دەمی شمشیر و ، حیلەمی ئەسپ و ، هاوار و نەرەمی کافران و ، (الله اکبر) ی موسلمانان ئەو مەیدانەیان هەژاندبوو ..

هێشتا موسلمانەکان هێرشیان دەست پێ نەکردبوو .. ئەوان بەرگریان نەکرد .. فەرمانی نازیز بەو شیۆه بوو .. ئەمەش بوو هۆی بەهێزبوونی موسلمانان و لاوازیوونی دوژمن ، چونکە موسلمانەکان دامەزراو بوون و بت پەرستانیش بە هەر هێرشیکیان تووشی زیانی گەورە ئەبوون ، تا ئەوهووەو هێزیان لێ برا ..

پاش ئەم خۆماندووکردنە قورپەیش ، فەرمان بۆ کەتیبەکانی ئیسلام دەرچوو ، تا هێرش بکەنە سەر دوژمنی هیلاک و ماندوو ..

لەو کاتەدا پیڤغەمبەری خوا ﷺ مشتیک چەوی هەل گرت و ، رووی کردە قورپەیش و ، فەرمووی : ((شاهت الوجوه)) . دوغای تیاچوونی لە قورپەیش کرد و ، پاشان چەوه کەمی تی گرتن و فەرمانی بەسەر هاوولانیشت دا تا هێرش بکەن و دەست لە دوژمن بوەشینن ، کە فەرمووی : ((شدوا)) . ئەوانیش مەردانە دەستیان کردەوه .

هەردوو سوپا تیکەل بوون .. کەتیبەکانی ئیمان و کەتیبەکانی شەیتان تیک رژان .. جەنگ گەرم بوو .. شمشیر و رم و تیر لافاوی خۆنیان هەلساندبوو ..

لەشکرە بچکۆلە کەمی ئیسلام خۆی دابوو دەست خوا .. لە پاداشتی ئەم تەسلیم بوونەش دا خوای گەورە کۆمەکیی بۆ ناردن .. فەرمانی دا مەلانیکیەت بێنە مەیدانی جەنگ تا دۆلی موسڵمانەکان دامەزراو بێت و ، مژدەیی سەرکەوتنیان پێشکەش بکەن و ، ترس و لەرزیش بجنە دۆلی کافرانەو و ، جاروباریش بەشداریی جەنگ بکەن ..

موسڵمانەکان پیاوانە دەستیان لە خوانەناسان ئەوەشاند .. بۆ هەموو دنیایان سەلماند کە هیژی عەقیدە و بیروباوەر بە هیژی ماددی چار ناکریت .. ئەوانەیی بەندایەتیی راستەقینە بۆ خوا ئەکەن ، ئەوانە هیژ نیە بەرگیان بگری .. هەر کاتیک دۆلەکان لە ئیمان پڕ بوون و ، خۆشەویستی شەهید بوون چوو کۆکیانەو ، ئەوا کیوی دامەزراو لە بەردەمیان دا خۆی ناگری ، چ جای دۆلە بە پێز و بیۆرەکان .. سەلماندیان کە راست ئەکەن ، بەوێ کە خوا کۆمەکیی بۆ ئەناردن .. لە رۆژی بەدردا دروشمی موسڵمانەکان بریتی بوو لە « أَحَدٌ ، أَحَدٌ » . دواي ماوەیەك قورەیش تیک شکان و ، مەیدانیان بۆ موسڵمانەکان چۆل کرد .. ئەوەبوو حەفتا لە کافران کۆژان و ، حەفتاشیان لی بە دیل گیران و ، هەرکەسیش لە کوشتن و دیل کردن دەریاز ئەبوو تا ئەیتوانیی بە پەلە رای ئەکرد و ، بەرەو دوا بەرەو مەککە ریی ئەگرتە بەر .. لە هەمان کاتدا لە موسڵمانەکان تەنھا چوارده کەس شەهید بوون ، هەرچەندە ژمارەیان کەم بوو و چەک و تفاقیشیان کەمتر بوو ، بەلام خوای گەورە پستی ئەگرتن و ، بە هیژ و کۆمەکیی خۆی سەری ئەخست . شایانی باسە کە ئەو چوارده شەهیدە شەشیان لە موهاجیرەکان و هەشتیشیان لە ئەنصار بوون .

ئەو مشتە چەوێ کە پێنەمبەری خوا ﷺ گرتیە سوپای قورەیش ، هەر دەنکە چەوێکیان دەوری تیریکی بینی ، ئەوەتا خوای گەورەش ئەفەرموی :

﴿ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَنْ يَكُنَّ اللَّهُ رَمِيًّا ﴾ (الأنفال : ١٧) .

﴿ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ (الأنفال : ١٠) .

﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ (آل عمران : ١٢٣) .

قورثانی پیروز پیغمبهر ناگار نهکات که نهو چهوهی نهو بهرهو قورهیش هایشتی دهستی قودرتهی خوی له گهلدا بوو ، بویه کاری خوی کرد . ههروهه ناموزگاری موسلمانان نهکات ههتا چاوهروانی سرکهوتن له لایهن خواوه بکهن .. موسلمانانیش له بهدردا ، یه کجار کهم و کهم تفاق بوون و ، یه کجار زهلیل و بیدهست بوون ، بهلام خوی گهوره به قودرتهی خوی سرکهوتنی پیشکش کردن .. دهی وا چاکه نیمان داران شهرمی خوا بکهن و له سر ناز و نیعمهتی نهپراوهی ههردهم سوپاسی بکهن .

نهم سرکهوتنه خوابییه له رۆزی جومعهی حهفتهی ره مهزانی سالی دووهمی کۆچییدا بوو ، که قورثان ناوی (یوم الفرقان) ی لی نا ، چونکه نهو رۆزه حهق و ناحق ، هیدایهت و گومرایی لیک جیا بوونهوه .. چوارده سال لهوهو پیشیش له ههمان مانگدا بوو که قورثان هاته خوارهوه .

جا پیغمبهری خوا ﷺ له گهل نهوهشدا که خهریکی دوعا و پارانهوه بوو و ، موسلمانهکانیشی بو نازایهتی و مهردایهتی ههل نهنا ، له ههمان کاتدا بهشداری جهنگیشی نهکرد ..

نیمام نهحمد له نیمام عهلییهوه نهگیریتتهوه که فهرموویه : له رۆزی بهدردا خۆمان نهدایه پهنای پیغمبهری خوا ، که له ههموومان زیاتر له دوژمنهوه نزیک بوو و ، له ههموو کهسیش زیاتر لهو رۆزهدا نازا و بهغیرهت بوو ..

بوخارییش له نیبن عبباسهوه ریوایهتی کردوه که پیغمبهری خوا ﷺ رۆزی بهدر له کهپرهکهی دیتته دهروهه و ، به قهلغانه کهیهوه بازی نهدا و نهی فهرموو :

﴿ سَيَهْرَمُ أَجْمَعٌ وَيُولُونَ الدُّبُرَ ﴿١٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمْرٌ ﴾ .

دیاره نهم نایهته پیروزه له مهککه هاتۆته خوارهوه ، بهلام له رۆزی بهدردا مانا کهی هاته دیی . واته پیش نهوهی مانا کهی بزانی هاتۆته خوارهوه .. جا کاتیک که نهم نایهته له مهککهدا هاته خوارهوه عومهر پرسیی : نهم کۆمهله کامیه ؟! تا که رۆزی بهدر هات نه بینم پیغمبهری خوا ﷺ به قهلغانه کهیهوه باز نه دات و نه فهرمووی :

﴿ سَيَهْرَمُ أَجْمَعٌ وَيُولُونَ الدُّبُرَ ... ﴾ نهوه بوو نهو رۆزه مانا کهیم زانیی .

ئەبوبەكرى صدیقیقیش خوا لێی رازیی بێ له رۆژی بەدردا ، چ له كەپره كەدا و چ له دەره وهی دا ، له پێغه مبهەر ﷺ جوی ئەئەبویوه .. ئەو رۆژه شمشیری هەڵ کێشا بوو و بەرگریی لەو ئەکرد .

ئەگێرئەوه كه عەلیی خوا لێی رازیی بێ رۆژتیکیان وتاری ئەدا و ئەی فەرموو : خەلکینه ! نازاترینی خەلک کییه ؟ وتیان : تۆ ، ئەی ئەمیری ئیمان داران . فەرموی : من لەگەڵ هەر كەسدا زۆران بازیم کردبێ بەزان دوومه . بەلام نازاترینی خەلک ئەبویه کره . ئەوه بوو كە پریکمان بۆ پێغه مبهری خوا ﷺ دروست کرد و ، وتیمان : کێ له خزمەتی پێغه مبهری خوادا بیت تا دەستی هیچ بت پەرستیکی نەگاتی ؟ دەی بەخوا ، هیچ كەسمان لێی نەهاتە پیش جگه له ئەبویه کر كه شمشیره كەى هەڵ کێشا بوو و ، بەسەر سەری پێغه مبهری خواوه وهستا بوو ، تا هەر بت پەرستی هەلمەت بداتە سەر پێغه مبهری خوا ئەو یەكسەر هەلمەتی بداتی . ئەو له هەموو كەس نازاتر بوو .

پاشان فەرموی : هەر وهها چاوم له پێغه مبهری خوا بسوه ﷺ كه قورپەیش خەریکی نازاردانی بوون ، یەكێ بەر هەلستیی ئەکرد و ، یەكێكیش پالی پێوه ئەنا و ئەشیان وت : تۆی هەموو خاكانت كەردوون بە یەك خوا ؟ دە بەخوا هیچ كەسیك لێی نەچووه پیش جگه له ئەبویه کر . ئەوه بوو ئەی دا لەمه و ، ئەچوو بە گژی ئەوهدا و ئەی فەرموو : تیاچن ! ئەتانهوی پیاویك بەكوژن كه ئەفەرموی : الله پەروردگارمه ؟ پاشان ئیمام عەلیی ئەو عەبایەى بەرز كردهوه كه له سەر شانێ بوو و ئەوه نده گریا هەتا ریشی بە فرمیتسك خووسا ، پاشان فەرموی : لەبەر خوا وهلام بەئەوه نایا ئیمان داره كەى ئالی فیرعەون چاك تره یان ئەو (واتە ئەبویه کر) ؟

خەلکە كه بی دەنگ بوون و ، ئیمام فەرموی : بەخوا سەعاتیکی ژیانێ ئەبویه کر چاك تره له پر به پرێ سەرزەویی له ئیمان داره كەى ئالی فیرعەون : چونكه ئەوه پیاویك بوو ئیمانەكەى ئەشاردهوه ، بەلام ئەم پیاویك بوو ئیمانەكەى ئاشكرا ئەکرد . (البدایة والنهائة) .

ئەوه بوو نیبلیسی لەعنه تیی - وهك له پێشهوه باس كرا - له شێوهی سوراقهی كورپی مالیکی مودله جیی دا هاتبوو له لای سوپای قورپەیش تا بۆ جەنگ هەلیان بنی و بەلێنی پێ دان كه كۆمهك و پشتیوانیان بیت . كه جەنگ گەرم بوو و دیتی وا

مه‌لانیکه‌تی ناسمان یارمه‌تییی سوپای نیمان‌دار نه‌دهن و ، پستی کافران نه‌شکینن ، نه‌ه‌نده‌ی بۆ کرا هه‌ل بی‌ت و پاشه‌کشه بکات . هه‌تا نه‌وه‌بوو حاریشی کورپی هیشام ، که وای نه‌زانیی سوراچه‌یه ، لیتی پاراپیه‌وه که به جی‌یان نه‌هیلی ، نه‌ویش دای به‌سهر سنگی حاریش‌دا و خستی و ، خۆی ده‌ریاز کرد و ، بت په‌رسته‌کانیش بانگیان نه‌کرد به دوا‌ی‌دا : سوراچه بۆ کوی؟! نه‌ی تۆ نه‌ت وت : کۆمه‌ک و پشتیوانمانی و به‌جیمان ناهیلی ؟ وتی : نه‌وه‌ی من نه‌ی‌بینم نی‌وه‌نای‌بینن .. من له خوا نه‌ترسم و ، سزای خواش سه‌خته .. هه‌روا هه‌لات هه‌تا خۆی خسته‌ناو ده‌ریاوه ..

ده‌ریاره‌ی به‌شداریی‌کردنی مه‌لانیکه‌ت له‌ رۆژی به‌دردا ، هه‌ر هه‌موو زانایان له‌ سه‌ر نه‌وه‌ یه‌ک‌ده‌نگن که خوای گه‌وره مه‌لانیکه‌تی بۆ کۆمه‌کیی موسلمانه‌کان ناردوو ، نه‌مه‌ش به‌ به‌لگه‌ی نایه‌تی:

﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنِّي عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١١﴾ ﴾ (الأنفال : ٩ - ١٠) .

﴿ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ ءَالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُزْلِينَ ﴿١٢﴾ بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ ءَالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٣﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ﴿١٤﴾ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنِّي عِنْدَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٥﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٦﴾ ﴾ (آل عمران : ١٢٤ - ١٢٧) .

ئه‌م کۆمه‌کی‌یه‌ش چهند جارێک بووه : یه‌که‌م جار هه‌زار مه‌لانیکه‌ت و ، پاشان سی هه‌زار و ، پاشان پینچ هه‌زار ..

به‌لام له‌سهر کوشتار و جه‌نگی مه‌لانیکه‌ زانایان جیاوازن . زۆربه‌یان رایان له‌سهر نه‌وه‌یه که مه‌لانیکه‌ سه‌ره‌رای مژده‌دان و دامه‌زراندن و دل‌خۆش‌کردنی موسلمانان جه‌نگیشیان کردوو ، نه‌مه‌ش به‌ به‌لگه‌ی فه‌رمایشتی خوای گه‌وره :

﴿ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا سَأَلِفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاصْبِرُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاصْرَبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٧﴾ ﴾ (الأنفال : ١٢) .

هه‌روه‌ها فەرمووده‌ی پی‌غهمبهری خوا ﷺ که له سه‌حیحی موسلیم‌دا له ئیبن عه‌بباس هوه هاتووه وتوویه : له کاتی‌ک‌دا که پیاویکی موسلمان به دوا‌ی موشریکی‌ک‌دا رای نه‌کرد ، گوئی له لی‌دانی قامچی بوو به‌سه‌ر سه‌ریه‌وه و ، سواره‌که‌ش نه‌ی وت : به‌ره و پیش بچۆ (سه‌یزووم) - ناوی نه‌سپی نه‌و مه‌لائیکه‌ته بوو - که موسلمان‌ه‌که سه‌یری موشریکه‌که‌ی کرد نه‌بینی و له‌به‌ر ده‌میا که‌وت به پشتا و ، که لئی ورد بوویه‌وه نه‌بینی و ، به شیوه‌ی لی‌دانی قامچی ، داویه‌تی له ناوه‌راستی لووتی و ، ده‌م و چاوی له‌ت کردووه و هه‌ر هه‌مووشی شین بوته‌وه . موسلمان‌ه‌ نه‌نصاری‌یه‌که دیت و باسه‌که بو پی‌غهمبهری خوا ﷺ نه‌گپ‌ریته‌وه و نه‌ویش نه‌فهرموئی : « صدقت ، ذلك من مدد السماء الثالثة » . نه‌فهرموئی : راست نه‌که‌یت ، نه‌وه له کۆمه‌کیی ناسمانی سی‌هه‌م بووه . هه‌روه‌ها ئیبن نيسحاق له ئیبن عه‌بباس هوه نه‌گپ‌ریته‌وه که وتوویه : مه‌لائیکه‌ت جگه له رۆژی به‌در له هیچ رۆژیکی تر‌دا جه‌نگیان نه‌کردووه . نه‌وان بو زۆر بوون و کۆمه‌کیی نه‌هاتن و جه‌نگیان نه‌نه‌کرد . هه‌ندی له زانایانیش رایان له‌سه‌ر نه‌وه‌یه که له رۆژی به‌دریش‌دا مه‌لائیکه‌ت جه‌نگیان نه‌کردووه ، به‌لکو بو یارمه‌تی و دل‌دامه‌زراندن و ، مژده‌دان به سه‌رکه‌وتن و ، زۆربوونی ژماره‌ی موسلمانان نه‌هاتن . به‌لگه‌شیان نه‌م دوو نایه‌ته پیرۆزه‌یه :

﴿ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ﴾ (الأنفال : ۱۰) .

﴿ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ﴾ (آل عمران : ۱۲۶) .

له‌و کاته‌دا که پی‌غهمبهری خوا ﷺ موسلمان‌ه‌کانی بو دان به‌خۆ‌دا‌گرتن و نازایه‌تی هه‌ن نه‌نا ، هاته‌وه یادی که هه‌ندی پیاوی ناو سوپای قوره‌یش سه‌زیان له جه‌نگی موسلمان‌ه‌کان نه‌بووه و به زۆر و ناچاریی هینراون . نه‌وانه له هه‌مان کات‌دا دژایه‌تی موسلمانان نه‌کردووه ، به‌لکو هی واشیان هه‌بووه پارێزگاریی له موسلمانان کردووه ، بۆیه فەرمانی به‌سه‌ر موسلمان‌ه‌کان‌دا تا چاویان له‌وانه بی و ناگادار بن و نه‌یان کوژن . نه‌وه‌بوو به هاوه‌لانی فهرموو : « إني قد عرفتم رجلاً من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا مكرهين ، لا حاجة لهم بقتالنا ، فمن لقي منكم أحداً من بني هاشم فلا يقتله ، ومن لقي أبا البخثري بن هشام بن الحارث بن

أسد فلا يقتله ، ومن لقي العباس بن عبدالمطلب عم رسول الله ﷺ فلا يقتله ، فإنه إنما خرج مستكرهاً .

فهرمانی دا پیاوانی نهوهی هاشم و نهبولبوخته‌ریی و عه‌بباسی مامه‌ی نه‌کوژن .

وه نه‌بی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌م هه‌لویسته‌ی‌دا چاودتیری له‌ خزمه‌کانی خوی کرد بیت . نه‌خیر ، ده‌روونی پاک و پالقتی نه‌و پیغه‌مبه‌ره نازداره له‌وه‌وه دووره که خزمه‌کانی خوی پیش بخت .. به‌لام نه‌وه‌نده هه‌یه که نه‌وهی هاشم له‌ ماوهی سیانزه سالی ره‌به‌قی مه‌که‌دا به‌رگری‌یان له‌ نی‌سلام و پیغه‌مبه‌ر کرد و ، له‌ ماوهی سی سالی نابلووقه‌ نابووری‌یه‌که‌ی قورپه‌یش‌دا دژی موسلمانه‌کان ، نه‌وهی هاشم ، به‌ کافر و موسلمانیه‌نوه ، جگه له‌ نه‌بوله‌هه‌ب ، هه‌ر هه‌موویان ده‌رکرانه شیوی نه‌بوطالیب و ، یه‌کجار برسیی و ناتاج بوون ، به‌ راده‌یه‌ک که له‌ برسان‌دا گه‌لای دره‌ختیان خوارد .. عه‌بباسیش له‌ په‌یمانی عه‌قه‌به‌ی دووه‌م‌دا هه‌لویستی مه‌ردانه و دل‌سوزانه‌ی به‌رامبه‌ر به‌ موحه‌مه‌دی برازای هه‌بوو .. هه‌تا به‌ نه‌نصاری راگه‌یاند که موحه‌مه‌دی برازای وا له‌ناو خزم و که‌سیا و پاریزراوه ، جا که نه‌وان نه‌یه‌ن بۆ مه‌دینه با چاک بی‌پاریزن .. نه‌بولبوخته‌رییش ده‌وریکسی کاریگه‌ری هه‌بوو بۆ هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی لاپه‌ره‌ سته‌م کاره‌که‌ی قورپه‌یش که له‌ که‌عبه‌دا دژی موسلمانه‌کان هه‌لیان واسیی بوو .. جا که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌م چاکانه‌ی نه‌وهی هاشم و عه‌بباس و نه‌بولبوخته‌ریی له‌ یاد بوون و ، له‌ روژی سه‌خت و پرمه‌ترسیی‌دا نه‌یویست چاوی لی‌یان بی ، نه‌وپه‌ری وه‌فاداریی بوو !! جا کئی هه‌یه نه‌وه‌نده‌ی نازیز به‌وه‌فا بیت ؟! کئی هه‌یه نه‌وه‌نده‌ی نازیز ره‌وشت به‌رز بیت .. هه‌موو ره‌وشتیک ؟!

قور به‌سه‌ر نه‌وانه‌ی له‌ ژیر به‌یداخی (محمد المصطفی) ده‌ره‌چن و نه‌چنه ژیر په‌رۆ شپه‌ی مروّقه نه‌خۆشه‌کانه‌وه !

نه‌م نامۆزگاری‌یه پر وه‌فایه ، به‌ شیوه‌یه‌کی تر کاری کرده سه‌ر دل و ده‌روونی هاوه‌لیکی زۆر چاک و نیمان‌دامه‌زراوی وه‌ک ته‌بوخوذه‌یفه‌ی کورپی عوتبه‌ی کورپی ره‌بیعه و ، قسه‌یه‌کی نه‌شیای له‌ ده‌م ده‌رچوو و وتی : گوايا تيمه باوك و كورپ و برای خۆمان بکوژین ده‌ست‌به‌رداری عه‌بباس ببین ؟ به‌خوا نه‌گه‌ر تووشی بسم به‌ شمشیر دای نه‌گرمه‌وه ..

ئەم قەسەیی ئەم ھاوئەلە بەرپزە گەیشتەو لای پێغەمبەری خوا ﷺ تەویش بە عومەری فەرموو : ((یا أبا حفص ! أیضرب وجه عم رسول الله بالسيف ؟)) .
 فەرمووی : ئەی عومەر ! دروستە شمشیر لە دەم و چاوی مامەیی پێغەمبەری خوا بەدری ؟ عومەر فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ! ماوەم بەدە تا بە شمشیر لە ملی بەدەم ، دە بەخوا بە موناڤیق دەرچوو . بەلام پێغەمبەری خوا بەو رازیی نەبوو و ، لەبەر نییەت و ئیمان و راست گوویی لەو ھاوئەلە بەرپزە خۆش بوو .

بەلام تەبوخوژەیفە ئەو وشە سامناکەیی لەبەر نەتەچوو .. هەمیشە وەك تارمایی یەکی ترسناک لە بەرچاوی بوو و ، خۆشیی و نارامی دل و دەروونی لا هەلگرت بوو .. ئەوەندە لەو وتەیی ئەترسا ، قەناعەتی وەها بوو مەگەر شەهیدیی ریی خوا پاکیی بکاتەوہ لینی .. دلی ئاوی نەتەخواردەوہ کە هیچ کردەوہ یەکی تر پاکیی بکاتەوہ جگە لە شەهید بوون .. ئەوەبوو لە جەنگی پاشگەزیوہ کاندادا ، لە رۆژی جەنگی یەمامەدا بە ئاوات گەیشت و بە شەهیدیی سەری نایەوہ ، خوا لینی رازیی بی ..

ئەمە ھاوئەلێک بوو بە حیسابی خۆی لە تاقیی کردنەوہدا دەرنەچوو بوو ، ئەمە لاوازترین سەربازی سوپای ئیسلام بوو .. خۆ ئەگەر سەبیرتکی سەربازە بەهێزەکان بکەین ، سەرمان سوپ ئەمیتنی .. بۆج ئەمانە مرۆڤن ؟ ئەم مرۆڤانە تا ئەم رادە بەرزە قورئان کاری کردۆتە سەریان ؟

بەلێ لە غەزای بەدردا پیاوان دەرکەوتن .. پالەوانان هاتنە مەیدان .. بەغیرت و نارام گران دەستیان دایە چەک .. خۆنەویست و عەقیدەناسان جەنگی عەقیدەیان لەگەڵ کەس و کاری بی ئیمانیاان دا کرد .. هەر یەکەیان بەو پەری لی پراڤەوہ شمشیری داھیتنایەوہ بۆ خزمە بت پەرستەکەیی ..

یەکی لەو پالەوانانە تەبووعوبەیدەیی خاوەن ئیمان بوو . ئەوەبوو ھەرچی بەرەو رووی باوکی ببوایەتەوہ خۆی لی لا ئەدا تا لەبەر مافی باوکایەتی دەستی لی ئەوہ شیتنی . کەچی عەبدوللای کوری جەرپراخی باوکی بت پەرستی ئەوہندە دل پەرق بوو ئەو یەست خوینی جگەرگۆشەکەیی خۆی برپۆی .. تەبووعوبەیدەیی خۆی لا ئەدا و باوکی کۆلی نەئەدا ریی پی ئەگرت ، تا تەبووعوبەیدەیی ناچار کرد کە باوکی بکوژیت ..

یہ کی تر لہو پالہ وانا نہ تہ بوبہ کری صدیق بو ، کہ بانگی کردہ
 عہدورپرہمانی کوری تا بیتہ میدانہ و پیکہوہ زوران بازیی بکن . تہ بوبہ کر
 فرموی : نہی پیغہ مبری خوا ! ماوہم بدہ با من لہ یہ کمہ دستہ بم بو جیہاد
 و شہیدی ، پیغہ مبر ﷺ پیی فرمو . ((متعنا بنفسک یا ابا بکر ! أما تعلم أنك
 عندي بمنزلة السمع والبصر ؟)) . فرموی : تہ بوبہ کر ! خوتمان بو بہیلہ . نہی
 تونازانی توبہ لامہوہ لہ جیی چاو و گوئی ؟

یہ کی تر لہو مردانہ عومہری کوری خہططاب بو کہ عاصی کوری ہیشامی
 کوری موغیرہی ناموزای دایکی کوشت ، کہ وہک خالوی وہایہ . سہیری
 پدراویزی ژمارہ (۱۹۰) بکہ .

حمزہ و عہلیش عوتبہ و شہیبہ و ولیدی ناموزای خویان کوشت و ،
 موضعبی کوری عومہریش عوبیدی کوری عومہیری برای خوی کوشت .
 موسلمانہکان بہ وردیی گوی پاپہلیی قورنانیان نہ کرد و ، قورنانش دہرسی
 مہردایہ تیی دانہدان . نہوہتا دہری نہبری کہ پیویستہ دین لہ باوک و رولہ و برا و
 عہشرہت خوشہویست تر بیت :

﴿ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ
 كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ
 الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْفَالِحُونَ ﴾
 (المجادلة : ۲۲) .

لہ پیشہوہ ومان کہ پیغہ مبری خوا ﷺ فرمانی دا بہ ہاوہ لانی کہ نہ گہر
 تووشی تہ بولبوختہریی بوون نہی کوژن ، چونکہ پیاوکی بی زیان بو بو
 موسلمانہکان ، بگرہ کوہ کیی نہ کردن . کہ چیی تہ بولبوختہریی سہرہ پای نہوہش
 کوژرا .. نہوہبو مہ جذہری کوری زیادی بہلہوی لہ میدانہ جہنگ دا گہشت بہ
 تہ بولبوختہریی کہ لہ گہل پیاوکی ہاوہ لی دا بو و پیکہوہ جہنگیان نہ کرد .
 مہ جذہر وتی : تہ بولبوختہریی ! پیغہ مبری خوا ﷺ لہ کوشتنی تو قہدہ غہی
 کردوین . وتی : نہی ہاوہ لہ کمہ ؟ مہ جذہر وتی : نا بہ خوا نیمہ واز لہ
 ہاوہ لہ کہت ناہینین . واتہ : کوشتنی تہومان لی قہدہ غہ نہ کراوہ . وتی : دہی

بەخوا کەواتە ئەبى من و ئەو ھەردوو کەمان پێکەو بەرمین . دەستیان بە جەنگ کرد و مەجدەھیش ناچار بوو ئەبۆل بوختەری بکوژیت .

لە کاتی جەنگ دا شمشیرە کەى عوگاشەى کورپ مەحصەنى ئەسەدى شکا و ، ھاتە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ . ئەویش لاقە دارپىكى دا بە دەستى ھەو و فرموى : ((قاتل بهذا يا عكاشة)) .. فرموى : عوگاشە بەمە جەنگ بکە . ھەرکە لە دەستى پێغەمبەرى خوا وەرى گرت و شوکانیەو ، یەكسەر بوو بە شمشیرپىكى درىژى ، ئەستورى ، دەم سپى تىژ و ، جەنگى پى کرد ھەتا خوا سەرکەوتنى بۆ موسلمانەکان نارد . ئەم شمشیرە ناوى (العون) بوو ، ھەرئەو بە دەستى عوگاشەو بوو و ، لە ھەموو جەنگەکان دا جەنگى پىو ئەکرد ، تا ئەو بوو لە جەنگى ھەل گەراوھەکان دا عوگاشە شەھید بوو .

لەم جەنگە ناھەموارە دا ئەبوجەھل دەورى گرنگى ھەبوو .. خوێ سەرکردەى گشتى سوپای قورەیش بوو .. لە ھەموو کەس زیاتر داخ لەدەلى موسلمانەکان بوو .. بۆیە جەنگى سەرومالی ئەکرد .. بەلام داوى ماوھەك ھەستى کرد کە رەنج و تەقەلای بى ھوودەى و ، وا خەرىكە ریزەکانى سوپاکەى ھەرەس دینن ، لەگەڵ ئەو ھەش دا ئەویست لە بەردەم ئەو مەترسى یەدا بوەستى و ، ھەر خەرىك بوو جەنگاوەرە قورەیشى بەکانى ھەل ئەنا و غیرەتى ئەخستە بەریان و بەو پەرى فیز و دەمارەو پى ئەوتن : پشت ھەل کردنى سوراھە نەتان بەزىنى ، چونکە سوراھە لەگەڵ موھەمەدا رىك کەوتبوو و ، کوژرانى عوتبە و شەیبە و ھەلیدىش نەتان ترسىنى ، چونکە خوێان پەلەیان کرد .. دە بە لات و عوززا ناگەرپىنەو ھەتا بە گورپس دەست و پىیان نەبەستىن .

ئەو ھەندەى پى نەچوو ھاش و لووشە کەى نىشتەو و ، قورەیش دەستیان دا بە ھەلاتن و ، ئەویش کۆمەلێك جەنگاوەرى لە دەوردا مابوونەو ، کە بە شمشیر و رم پەرزىیان بۆ دروست کردبوو و ، ئەیان ویست بە سەرومالی بى پارىزن ، کەچى کە شالاو و ھىرشى موسلمانەکان ھات ، رم و شیر و تىرى دەورى ئەبوجەھل دادیان نەدا و ، بە ھىزى بازووى موسلمانان پەرزىنە کە پىچراى ھەو و ، ئەبوجەھل دەرکەوت و ، موسلمانان سەریان کرد وا بە سواری ئەسپە کەى لە مەیدان دا ھات و چۆ ئەکات و ، چاوەروانى ئەجەلى ئەکات ..

عید و پروره جمانی کورپی عهوف نه لیت : له روژی به دردا له ریزی سوپادا وه ستابووم ، که ناوړم دایه وه ، نه بینم له لای راستم و چه پم دا دوو گنج وه ستاون ، ههروه که به شیاویان نه زانم (له بهر مندالئی) . یه کیکیان به نه یئسی ، بی ته وهی بهیلئی هاوه له که ی ناگادار بی وتی : مامه گیان ! نه بوجه هلم پیشان بده . منیش وتم : کورپی برام ! نه بوجه هلت بو چی یه ؟ وتی : هه وائم پی دراوه که جنیو به پیغه مبهری خوا ﷺ ته دات . وتی : بهو خوا یه ی که گیانی به دهسته نه گهر بی بینم ناهیللم سیبه رمان جیا بیته وه هه تا یه کیکیان یه کیکیان نه کوژی . منیش به مه سه رسام بووم . نه لیت : نه وی تریش دهستی تی ژه ندم و وه که نه وی پی وتم . نه وهنده ی پی نه چوو سه یرم کرد نه بینم نه بوجه هل له ناو خه لکه که دا هات وچو نه کات . وتم : نایینن ؟ نه وه نهو پی او یه نیوه هه وائی نه پرسن .

نه لیت : به شمشیره کانیان نه وه هه لمه تیان دایه و ، به شمشیر دایان گرت هه هه تا کوشتیان . پاشان چوونه خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ و فرمووی : ((ایکما قتله ؟)) . فرمووی : کامتان کوشتان ؟ هه ریه که یان نه ی وت : من کوشتم . فرمووی : ((هل مسحتما سیفیکما ؟)) فرمووی : شمشیره کاتان سپرون ؟ وتیان : نه خیر . پیغه مبهری خوا ﷺ سه یری هه ردوو شمشیره که ی کرد و ، فرمووی : ((کلاکما قتله)) . فرمووی : هه ردوو کتان کوشتو تانه . نهو دوو گه نج هه موعا ذی کورپی عه مری کورپی جه مووح و موعه وه ذی کورپی عه فراء بوون و ، سه ره نجام پیغه مبهری خوا ﷺ که ل و په له ده ست که وته که ی نه بوجه هلی دا به موعا ذی کورپی عه مر ، چونکه موعه وه وه هه ر له و جه نگه دا به پله ی شه هیدی گه شت ..

نین نیسحاق نه لیت : موعا ذی کورپی عه مری کورپی جه مووح نه ی وت : گویم له خه لکی بوو و ، نه بوجه هلیش وه که له ناو دارستانئی کی چرپا بیت و ده وی درابی ، نه یان وت : که س دهستی ناگاته نه بولجه که م . که نه مه م بیست ، خسته نه ستوی خو مه وه و ، به ره و روی رویشتم .. که لئی نزیک که وتمه وه ، هه لمه تم دایه سه ری و ، شمشیریکم لی دا و نیوه ی قاچیم قرتاند و په ری . ده به خوا کاتیک که په ری بهو ناو که م شو به اند که له ژیر ده سکه وان دا دهر نه په ری .. نه ی وت : عیکریمه ی کورپی شمشیریکم دا له سه ر شانم و قوآمی په راند و ، تنها به پیستیکی لا تنه نیستمه وه هه ل و اسرابوو و ، جه نگ و کوشتار نه وی له بیر بر دبوومه وه ..

سەرانسەری ئەو رۆژەم خەریکی جەنگ و کوشتاز بووم و ، قۆلەكشم بە دواى خۆم دا راتەكیشا .. كە نازارى دام ، پېم خستە سەرى و خۆم دا بە سەرىدا و فېرېم دا . پاشان كە ئەبوجەهل بە زامدارى كەوتبوو موعەوویڤى كورپى عەفراء دای بە لایدا و بە شمشیرێك لە جوولەى خست و ، لە گیان كەنشت دا بوو بە جىي هینشت و ، موعەوویڤى هەروا خەریكى كوشتار بوو هەتا شەهید بوو . بەلام موعاڤ هەتا سەردەمى خەلیفە عوتمان ژیا ...

ئەبوجەهل وەك قورپى بەسەر خۆى دا كرد ناپرووی قورپەهیشیشى برد و ، لەبەر چاوى هۆزەكانى دورگەدا كوردیە پەندى زەمانە ..

بەلئى ، لەشكرى فیز و دەمار و دەما و ، هەر كەسە هەولئى ئەدا خۆى دەرباز بكات .. هەتا رم و شپوێهەكانى دەورى ئەبوجەهلش هەلاتن .. ئەبوجەهل لە دوا ساتەكانى ژيانى دا ، لە مەیدانى جەنگدا بە تەنیا كەوتبوو و ، پالەوانە گۆشت خۆرەكانى قورپەهیشیش ، وەك ئەو رانە ناسكەى كە راوچىي راویان بنئى ، دەر و دەشتیان دابوو بەر و ، هەریەكە بە دواى كونێكدا نەگەرا كە خۆى تیا حەشار بەدات ..

بەمە موسلمانەكان دەستیان بەسەر مەیدانى جەنگدا گرت كە حەفتا كوژراو و حەفتا دیلى تێدا بە جى مابوو و ، كەوتنە دەست موسلمانەكان ، نیتى با كەرەسە و كەلپەلى زۆر و زەبەندەى سوپای تێك شكاو لەولاوە بوەستى ، كە هەلاتوووان بە جىيان هینشتبوو .

كاتێك كە جەنگ تەواو بوو ، پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی : « من ینظر ما صنع أبوجهل ؟ » فەرمووی : كئى ئەچى بزائى ئەبوجەهل چىي بەسەر هاتوو ؟ موسلمانەكان دەستیان دایە گەران بە دواى ئەبوجەهلدا ، تا ئەوەبوو عەبدوللاى كورپى مەسعود خوا لئى رازىي بئى دۆزىیەو و ، ئەبینئى وا بە حالە حالە گيانئى تىدا ماو . ئەمیش پئى خستە سەر ملی و ریشى گرت تا سەرى لە لاشەى جیا بكاتەو و وتى : ئەى دوزمنى خوا ! ئایا خوا سەرشوڤرى كردى ؟! وتى : بە چىي سەرشوڤرى كردووم ؟ هەر ئەو نیه پیاویكیان كوشتوو ؟ خۆزگە بەندەیهك نەى كوشتمايه . پاشان وتى : هەواڵم بەدرئى ئەمرو سەرکەوتن بۆ كئى یە ؟ وتى : بۆ خوا و پێغەمبەرەكەیه تى . پاشان بە ئین مەسعودى وت ، كە ئەوەبوو

پیتی خستبووه سهر ملی : ئەی شوانی مەر! سهر که وتوویتە سهر شویتنیکی بەرز .
ئەو بوو عەبدوللا له مەککەدا شوانی مەر بوو .

دوای ئەم وت و وێژە عەبدوللا سەری لە لاشەیی جیا کردەووە و ، سەرەکەیی
هینایەووە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و وتی : ئەی پێغەمبەری خوا ! ئەمە سەری
ئەبوجەهلی دوژمنی خوایە . فەرمووی : ((اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ؟)) سە جار
فەرمووی ، پاشان فەرمووی : ((اللَّهُ أَكْبَرُ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَ وَعْدُهُ ، وَنَصَرَ
عَبْدَهُ ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ ، وَانطَلَقَ أَرْنَبِهِ)) . فەرمووی : سوپاس بۆ ئەو خوایەیی
کە بەئینی خۆی بەسەر برد و ، بەندەکەیی خۆی سەر خست و ، بە هێزی خۆی
سوپای دوژمنانی تێک شکاند . وەرە لەگەڵم دا پیشانم بە .

عەبدوللا ئەللی : پێکەووە رویشتین و پیشانم دا و ، فەرمووی : ((هَذَا فِرْعَوْنُ
هَذِهِ الْأُمَّةُ)) . فەرمووی : ئەمە فیرعونیی ئومەتی ئیسلامە .

کاتیک کە قورەیش تێک شکا و ، هەندیکیان ناچار بوون لە ترساندا دەست
بەرز بکەنەووە ، تا موسلمانەکان قۆل بەستیان بکەن ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەناو
کەپرەکەیی دا بوو و ، سەعدی کورپی موغادیش شمشیرەکەیی دەرھینابوو و ، لە
دەرگای کەپرەکەدا بۆ پاسەوانیی پێغەمبەر وەستا بوو . پێغەمبەری خوا ﷺ کە
سەرئنجی دەم و چاری سەعدی دا هەستی کرد کە سەعد ئەو کارەیی موسلمانانی بە
دل نیه ، بۆیە لیتی پرسییی : ((وَاللَّهِ لَكُنْكَ يَا سَعْدُ تَكْرَهُ مَا يَصْنَعُ الْقَوْمُ ؟))
فەرمووی : بەخوا لەووە ئەچۆ ، ئەی سەعد ! ئەو کارەیی خەلکەکەت پێ ناخۆشە ؟
وتی : ئەری ، بەخوا ئەی پێغەمبەری خوا ! چونکە یەکەم تێک شکانیک بوو کە
خوا بەسەر ئەهلی شیرک دا هینای ، کوشتنی ئەهلی شیرک بە لامەووە باشتر بوو لە
هێشتنەووەی پیاووەکان بە زیندوویی .

بەللی ، جەنگی بەدر بە تێک شکانی قورەیش و سەرکەوتنیکی چاکی موسلمانان
کۆتایی هات . ئەو بوو لە ریزی موسلمانەکاندا چوارده کەس شەھید بوون کە
شەشیان لە موھاجیرەکان و هەشتیان لە ئەنصار بوون ، کە ئەمانەن :

أ - شەھیدەکانی موھاجیرەکان ئەمانە بوون :

(أ) لە ئەوێ موطەللیبی کورپی عەبدمەناف یەک پیاو شەھید بوو ، کە
ئەویش عوبەیدەیی کورپی حاریشی کورپی موطەللیبی کورپی عەبدمەناف بوو ، کە
عوتبەیی کورپی رەبیعی کورپی عەبدشەمس کورپی عەبدمەناف لە کاتی

زۆرانبازي يه كه دا قاچي پهراند و ، به زامداريي گهرايهوه دوا و ، كاتئ كه سوپاي
موسلمانان بهروه مهدينه گهرايهوه و ، گهيشته دؤلئى (صهفراء) لهوى كؤچي
دوايي كرد . شاياني باسه كه موطهليلب و عهبدشه مس و هاشمي باپيري
پيغه مبهري خوا ﷺ هه رسيكيان برا بوون .

(ب) له نهوى زوهري كورپي كيلا ب دوو پياو شههيد بوون :

۱ - عومهيري كورپي نه بووه ققاص براى سه عدي كورپي نه بووه ققاص ، كه له
پيشهوه باس كرا چؤن بهو مندالتئيه حهزى له شههيدى بوو .

۲ - (ذو الشمالين) كورپي عهبد عه مري كورپي نه ضلهي خوزاعىي ، كه
هاوپه ياني نهوى زوهره بوو .

(ج) له نهوى عه دىي كورپي كه عىبى كورپي لوتهى دوو پياو شههيد بوون :

۱ - عاقلئ كورپي بوكه ير ، كه هاوپه ياني نهوى عه دىي بوو و ، يه كه م كه سيك
بوو كه له رؤژانى سه ختى مه كه كه دا له مائئى نه رقه م دا به يعه تئى به پيغه مبه ر ﷺ
دا و ، يه كئى بوو له موسلمانه پيشينه كان و ، له وهو پيش ناوى (غافل) بوو و
پيغه مبهري خوا ﷺ ناوى نا (عاقل) .

۲ - ميهجه ع ، كه به نهوى عومهري كورپي خه ططاب بوو و له رئىي خوا دا
نازادى كرد . يه كئى بووه له وانهى كه زوو به زوو موسلمان بووه و يه كه م شههيدى
به دريش بووه . له عه بدوللائى كورپي عه باس وه ريوايه ت كراوه كه ميهجه ع نهو
پياوه بووه كه خواي گهوره نه م ئايه ته پيرؤزه ي ده ربارهى تهو نار دؤته خواره وه :

﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ ﴾ . (الأنعام : ٥٢) .

نه مهش له قه دهغه كردنى پيغه مبهري خوا ﷺ هاته خواره وه تا نهو ئيمان داره
هه ژارانه ، له سه ر داواي مل هوره كاني قوره يش ، له كؤر و دانيشتنه كاني خؤي
دهر نه كات .

(د) له نهوى حاريشى كورپي فيهر يه ك پياو شههيد بوو كه تهو يش سه فوانى
كورپي وهه بى كورپي ره بعه ي كورپي هيلالى فيهري يه و سه فوانى كورپي
به يضائيشى پئى نه ئين . سه فوان له به دردا به ده ستى طوعه يمه ي كورپي عه دىي
نه وفه لىي شههيد كرابوو .

ب - شههيد هه كاني نه نصار يش نه مانه بوون .

(ا) له نهوہی عہمیری کوپری عہوف (کہ تیرہیہ کی ٹہوس بوون) دوو پیاو شہہید بوون .

۱- سہعدی کوپری خہیشہمہ ، کہ یہ کیٹک بوو لہو موسلمانانہی مہدینہ کہ زوو موسلمان بوو و، یہ کیٹکیش بوو لہ دوانزہ نہ قیبہ کہی بے عہتی عہقہبہی دووہم .
 ٹہوہبوو لہ روژی بہدردا سہعد و خہیشہمہی باوکی ہدیرہ کہیان حہزی ٹہ کرد خوئی بہ شداریی بکات بو ٹہمہ قورعہیان کیشا و بو سہعد دہرچوو کہ گہنج بوو .
 باوکی داوای لی کرد ریسی بدا تا دہرچی ، کہ چیی سہعد لہ وہ لآم دا وتی :
 بابہ گیان ! نہ گہر جگہ لہ بہ ہشت شتیکی تر بوایہ وہام ٹہ کرد .

۲- موہہ شیری کوپری عہدولونذیری کوپری زہنہر ، کہ برای ٹہ بولوباہی ٹہ نصاریی بوو کہ پیٹغہ مہبری خوا ﷺ لہ رہو حاء گپڑاہوہ بو مہدینہ تا ٹہو ماوہیہی خوئی لہ مہدینہ نیہ ٹہو ٹہ میر بی .

(ب) له نهوہی حاریشی کوپری خہزرہج (کہ ٹہوانیش تیرہیہ کی خہزرہج بوون) پیاوٹک شہہید بوو کہ ٹہویش یہزیدی کوپری حاریش بوو .

(ج) له نهوہی سہلیمہ (کہ ٹہوانیش تیرہیہ کی خہزرہج بوون) پیاوٹک شہہید بوو کہ ٹہویش عومہیری کوپری حومام بوو ، کہ ٹہوہبوو لہ پیٹشہوہ باسی شہہید بوونی کرا .

(د) له نهوہی حہیب (کہ ٹہوانیش تیرہیہ کی خہزرہج بوون) پیاوٹک شہہید بوو کہ ٹہویش رافیعی کوپری موہللا بوو ، کہ بہ دہستی عیکریمہی کوپری ٹہ بوجہل شہہید کرا .

(ہ) له نهوہی نہ ججار (کہ تیرہیہ کی خہزرہج بوون) سی پیاو شہہید بوون :
 ۱ - حاریشی کوپری سوراقہی کوپری حاریش .

۲ - عہوفی کوپری حاریشی کوپری ریفاعہی کوپری سہواد .

۳ - موہوویذی کوپری حاریشی برای ، کہ ہہردووکیان کوپری عہفرائن و ،
 ہہردووکیشیان لہ کوشتنی ٹہ بوجہل دا بہ شدارییان کرد ، دواي ٹہوہی پیاوٹکی
 ٹہ نصاریی زامداریی کردبوو .

بہ لآم کوژراوانی قورہیش کہ ٹہ گہیشتنہ حہفتا پیاو ٹہ مانہ بوون :

(ا) له نهوہی عہدشہمسی کوپری عہد مہناف دوانزہ پیاو کوژرا بوون کہ

ٹہ مانہن :

- ١ - شەببە کۆرپى رەببە ، کە حەمزە بە زۆرانبازى کوشتى .
  - ٢ - عوتبە کۆرپى رەببە ، کە عوبەیدە کۆرپى حارىث لە زۆرانبازى یە کەدا زامدارى کرد و ، دوايش عەلىی و حەمزە هەلمەتیان داى و یە کجاریان کرد .
  - ٣ - وەلیدی کۆرپى عوتبە ، کە بە زۆرانبازى ئیمام عەلىی کوشتى .
  - ٤ - حەنظەلە کۆرپى ئەبوسوفیانى کۆرپى حەرب ، کە زەیدی کۆرپى حارىشەى خزمەت گوزارى پىغەمبەرى خوا کوشتى .
  - ٥ - حارىشى کۆرپى حەزەرەمیی ، کە هاوپەیمانى نەوێ عەبدشەمس بوو و نوعمانى کۆرپى عەصر کوشتى .
  - ٦ - عامیری کۆرپى حەزەرەمیی ، کە ئەویش هاوپەیمانان بوو و ، هەل گىرسینەرى ناگرى جەنگ بوو . ئەو بوو خۆی دەرخت . عەماری کۆرپى یاسر کوشتى .
  - ٧ - عومەیری کۆرپى ئەبوعومەیر .
  - ٨ - کۆرپى ئەو عومەیره . کە هەردووکیان بەندەى نەوێ عەبدشەمس بوون .
  - ٩ - عوبەیدە کۆرپى سەعیدی کۆرپى عاص ، کە زوبەیری کۆرپى عەووام کوشتى .
  - ١٠ - عاصی کۆرپى سەعیدی کۆرپى عاص ، کە ئیمام عەلىی کوشتى .
  - ١١ - عوقبە کۆرپى ئەبوموعەیط ، کە عاصیمی کۆرپى ثابت کوشتى ، ئەویش لە کاتى گەرانەوێ سوپای ئىسلام دا بەرەو مەدینە ، لە شوئینک دا کە پى ئەلین (عرق الطیبة) .
  - ١٢ - عامیری کۆرپى عەبدوللای نەمرى (هاوپەیمانان بوو) ، کە ئیمام عەلىی کوشتى .
- (ب) لە نەوێ نەوفەلى کۆرپى عەبدمەناف دوو پیاو کۆژرابوون ، کە ئەمانەن :
- ١ - حارىشى کۆرپى عامیری کۆرپى نەوفەل ، کە خوبەببى کۆرپى ئەساف کوشتى .
  - ٢ - طوعەیمە کۆرپى عەدبى کۆرپى نەوفەل ، کە ئیمام عەلىی کوشتى .
- (ج) لە نەوێ ئەسەدى کۆرپى عەبدولعوززا حەوت پیاو کۆژرا بوون کە ئەمانەن :
- ١ - زەمە کۆرپى ئەسەدى کۆرپى موطنەللیب ، کە شابیتى کۆرپى جەذع کوشتى . ئەشەلین عەلىی و حەمزە لە کوشتنى دا بەشداریان کردوو .

٢ - نه بولوخته ری کورپی هیسام که ناوی (عاص) بووه ، مه جذهری کورپی زیادی به له ویی کوشتی .

٣ - حاریشی کورپی زه معه ، که عه ماری کورپی یاسر کوشتی .

٤ - نه وفه لی کورپی خوه یلیدی کورپی نه سهد ، که برای خاتووخه دیجهی دایکی نیمان داران بوو و ، یه کئی بوو له شهیتانه کانی قوره یش و نیمام عه لیی کوشتی .

٥ - عه قیلی کورپی نه سوه دی کورپی موطنه لیلیب ، که حه مزه و عه لیی کوشتیان .

٦ - عوقبهی کورپی زهید که پیاو ییکی یه مه نیی بوو و هاوپه یمانی نه وهی نه سهد بوو .

٧ - به نده یه کی نه وهی نه سهد که ناوی عومه یر بوو .

(د) له نه وهی عه بدوداری کورپی قوصه ی چوار پیاو کوژرابوون :

١ - نه ضری کورپی حاریشی کورپی کیلدهی کورپی عه لقه مه . نه م نه ضره هه لگری نالای بت په رسته کان بوو و ، له جهنگی به دردا به دیل گیرا ، به لام پیغه مبهری خوا ﷺ فرمانی دا بکوژریت و ، نیمام عه لیی ، له (وادی الصفراء) کوشتی ، چونکه نه م پیاهه یه کئی بوو له شهیتانه کانی قوره یش و ، گه وره ترین تاوان باری جهنگ بوو و ، سزای موسلماننه کانی زور نه دا ..

٢ - زهیدی کورپی موله یص که به ندهی عومه یری کورپی هاشمی کورپی عه بدمه نافی کورپی عه بدودار بوو و ، بیلالی کورپی ره باح کوشتی .

٣ - نه بیهی کورپی زهیدی کورپی موله یص که هاوپه یمانیان بوو .

٤ - عوبه یدی کورپی سوله یط ، که هاوپه یمانیان بوو .

(ه) له نه وهی ته میمی کورپی موپره چوار پیاو کوژرابوون :

١ - مالیکی کورپی عوبه یدوئلای کورپی عوثمان ، که برای هاوه لئی پایه دار طه لحه ی کورپی عوبه یدوئلای بوو . مالیک به دیلیی که وته ده ست موسلماننه کان و له ماوهی دیلیی دا کوچی دواپی کرد و ، به یه کئی له کوژراوانی به در له قه لاهم درا .

٢ - عه مری کورپی عه بدوئلای کورپی جه دعان .

٣ - عومه یری کورپی عوثمانی کورپی عه مری کورپی که عب که نیمام عه لیی

کوشتی .

٤ - عوثمانی کورپی مالیکی کورپی عوبه یدوئلای ، که صوهه یب کوشتی .

(و) لە نەوێ مەخزوم (ھۆزەکە خالیدی کورپی وەلید) بیست و چوار پیاو کوژرابوون ، که ئەمانەن :

١ - فەرماندە ی گشتیی سوپای مەککە (ئەبوجەھلی کورپی ھیشام) که ناوی عەمر بوو و لە پێشەوێ کوژرانی باس کرا .

٢ - عاصی کورپی ھیشامی کورپی موغیرە که برای ئەبوجەھل بوو و نامۆزای دایکی عومەری کورپی خەططاب بوو و عومەر خۆی کوشتی .

٣ - یەزیدی کورپی عەبدوڵلا که ھارپەیانیان بوو و ، عەمار کوشتی .

٤ - ئەبوموسافیحی ئەشعەریی که ئەمیش ھارپەیانیان بوو و ئەبو دوجانە کوشتی .

٥ - حەرمەلە ی کورپی عەمر که ھارپەیانیان بوو و خاریجە ی کورپی زەید کوشتی . خاریجەش لە ئوحووددا شەھید کرا .

٦ - مەسعوودی کورپی ئەبوئومەییە ی کورپی موغیرە که نامۆزای خالید بوو و نیمام عەلیی کوشتی .

٧ - ئەبو قەیس ی کورپی وەلیدی کورپی موغیرە که برای خالید بوو و ، حەمزە کوشتی .

٨ - ئەبو قەیس کورپی فاکێھە ی کورپی موغیرە که ئەویش نامۆزای خالید بوو و نیمام عەلیی کوشتی .

٩ - ریفاعە ی کورپی عابیدی کورپی عەبدوڵلا ی کورپی عەمر ی کورپی مەخزوم که سەعدی کورپی رەبیع کوشتی .

١٠ - موندیری کورپی ئەبوریفاعە ی کورپی عابید که مەعنی کورپی عەدی کوشتی .

١١ - سانیبی کورپی ئەبوسانیبی کورپی عابید که زوبەیری کورپی عەووام کوشتی . لە ریبواوە تێکی تردا وا ھاتووہ که ئەم پیاوہ بە چاکیی موسلمان ئەبیت .

١٢ - ئەسوہدی کورپی عەبدوڵنەسەد که حەمزە کوشتی .

١٣ - حاجیبی کورپی سانیبی کورپی عوہمیر که عەلیی کوشتی .

١٤ - عوہمیری کورپی سانیبی کورپی عوہمیر که بە زۆرانبازی نوعمانی کورپی

مالیک کوشتی .

- ١٥ - عه مری کوری سوفیان ، که هاوپه یانیان بوو و ، له هۆزی طی هسو و ، یه زیدی کوری ره قیش کوشتی .
- ١٦ - جابیری کوری سوفیان ، که نهویش هاوپه یانیان بوو و ، له هۆزی طی بوو و ، جابیری نه بووردهی کوری نیار کوشتی .
- ١٧ - عه بدولائی کوری مونذیری کوری نه بوورپفاعه ، که نیمام عه لیبی کوشتی .
- ١٨ - حوذه یفه ی کوری نه بوو حوذه یفه ی کوری موغیره ، که نامۆزای خالید بوو و ، سه عدی کوری نه بوو عقاق کوشتی .
- ١٩ - هیشامی کوری نه بوو حوذه یفه ی کوری موغیره ، که نامۆزای خالید بوو و صوهه ییبی کوری سینان کوشتی .
- ٢٠ - زوهه ییری کوری نه بوورپفاعه ، که نه بوو سوهید ، مالیک کوری ره بیعه کوشتی .
- ٢١ - سائیبی کوری نه بوورپفاعه ، که عه بدورپه جمانی کوری عه وف کوشتی .
- ٢٢ - عاتیدی کوری سائیبی کوری عوه پیر ، که له جهنگ دا حه مزه زامداری کرد و ، پاشان به دیل گیرا و ، فیدیه ی دا و بهر بوو ، که چیبی دواتر به هۆی زامه که یه وه مرد .
- ٢٣ - پیاویکی هۆزی طی که ناوی عومه ییر بووه و هاوپه یانیان بووه .
- ٢٤ - پیاویکی تر که ناوی (خیار) و له هۆزی قاره بووه و ، هاوپه یانیان بووه .
- (ز) له نه وه ی سه همی کوری عه مر (هۆزه که ی عه مری کوری عاص) حه وت پیاو کوژرابوون ، که نه مانه ن :
- ١ - مونه بییه ی کوری حه ججاجی کوری حوذه یفه ی کوری سه عدی کوری سه هم ، که نه بولیوسری خزمی نه وه ی سه لیمه کوشتی .
- ٢ - کوره که ی ، عاصی کوری مونه بییه ، که نیمام عه لیبی کوشتی .
- ٣ - براکه ی ، نه بییه ی کوری حه ججاج ، که حه مزه و سه عدی کوری نه بووه عقاق به هاویه شیبی کوشتیان .
- ٤ - نه بولعاصی کوری قه یسی کوری عه دببی کوری سه عدی کوری سه هم ، که نیمام عه لیبی کوشتی . هه ندیکیش ته لئین : نوعمانی کوری مالیک و ، هه ندیکه تریش ته لئین : نه بوو دوجانه کوشتوویانه .

٥ - عاصمی کۆپی ضوبەیرە کۆپی سەعیدی کۆپی سەعدی کۆپی سەھم کە ئەمیش ئەبولیوسر کۆشتی .

٦ - حاریشی کۆپی مۆنەببەیی کۆپی حەججاج ، کە سۆھەیب کۆشتی .

٧ - عامیری کۆپی عەوفی کۆپی ضوبەیرە برازای عاصم ، یان عەبدوللای کۆپی سەلمەمی عیجلانیی ، یان ئەبودوجانە کۆشتویانە .

(ح) لە نەوێ عامیری کۆپی لۆئە دوو پیاو کۆژراون کە ئەمانەن :

١ - موعاویە کۆپی عامیر کە ھاوێمانیانە و لە نەوێ عەبدولقەیسە .
عوکاشە کۆشتویە .

٢ - مەعبەدی کۆپی وەھب کە ھاوێمانیانە و لە نەوێ کەلبی کۆپی عەوفە و ، خالید و ئەیاسی کۆپانی بوکەیر کۆشتویانە .

(ط) لە نەوێ جومەحی کۆپی عەمری کۆپی ھەصیص چوار پیاو کۆژراون کە ئەمانەن :

١ - ئومەییە کۆپی خەلف ، کە پیاویکی ئەنصاری لە نەوێ مازین کۆشتی . ئومەییە ئەو سەتم کارە بوو کە لە مەککە سزای بیلالی ئەدا . کە بیلال چاوی بە ئومەییە کەوت ھاواری کرد : سەرۆکی کوفر ، ئومەییە کۆپی خەلف .
رزگار نەبم گەر بەیئەم ئەو رزگاری ببێ . ئەو بوو ئومەییە و عەلیی کۆپی بە دیلیی کەوتبوونە دەست عەبدوڕپەرەمانی کۆپی عەوف ، کە دەویست لە دەستی بیلال رزگاریان بکات . دیسان بیلال وتی : رزگار نەبم گەر بەیئەم ئەو رزگاری ببێ .
پاشان بە ھەموو دەنگی ھاواری کرد : ئەی کۆمەکانی خوا ! سەرۆکی کوفر ، ئومەییە کۆپی خەلف . رزگار نەبم گەر بەیئەم ئەو رزگاری ببێ .. مۆسلمانەکان دەورەیان لە خۆی و کۆرپەکیان دا و کۆشتیان .

٢ - کۆرپەکە ، عەلیی کۆپی ئومەییە ، کە عەھمار کۆشتی .

٣ - ئەوسی کۆپی مەعیر کە ئیمام عەلیی ، یان حوصەینی کۆپی حاریث ، یان عۆثمانی کۆپی مەظعوون کۆشتویانە .

٤ - سەبرە کۆپی مالیک کە ھاوێمانیان بوو .

کە جەنگ تەواو بوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ تەشریفی ھاتە سەر کۆژراوەکان و فەرمووی : ((بئسَ العَشرِةِ کُنْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ ، کَذَبْتُمْوِي وَصَدَّقْتُمِي النَّاسُ ، وَخَدَلْتُمْوِي وَنَصَرْتُمِي النَّاسُ ، وَأَخْرَجْتُمْوِي وَأَوَايِي النَّاسُ)) . فەرمووی : ئێوە خراپترین کەس و

کار بوون بۆ پیغهمبهره که تان .. ئیوه به درۆتان خستمه وه ، که چیی خه لکیی پروایان پی کردم .. ئیوه پشتتان بهر دام ، که چیی خه لکیی کۆمه کی یان کردم .. ئیوه دهرتان کردم ، که چیی خه لکیی جییان کردم وه . پاشان فرمانی دا و رایان کیشان و خستنیانه بیریک له بیره کانی به در .

له نه بو طه له وه نه گپرنه وه که پیغهمبهر ﷺ رۆژی به در فرمانی دا لاشهی بیست و چوار پیای مل هورانی قوره ییش به یسن و ، فری یان به نه ناو بیریکی به در وه . نه وه بو هه رچی به سهر کۆمه لیک دا سهر بکه وتایه له و ناوه دا سی شه و نه مایه وه . جا که دوا ی جهنگی به در بو وه سی هم رۆژ ، فرمانی دا و لاغه که ی بۆ به یسن و بۆی ناماده بکن ، پاشان رۆیشت و هاوه لانیشت به دوا ی دا رۆیشتن ، هه تا گه یشته سهر لیواری بیره که و ، دهستی کرد به بانگ کردنیان به ناوی خویان و باوکیانه وه : « یا فلان بن فلان ! یا فلان بن فلان ! اَیْسَبْرُکُمْ اَنْتُمْ اَطَعْتُمْ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ ؟ فَاِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدْنَا رَبُّنَا حَقًّا ، فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ؟ » . نه ی فرموو : نه ی فلانی کوری فلان ! ئایا پیتان خۆشه گو ی پرایه لیی خوا و پیغهمبهرتان بکردایه ؟ ئیمه به راستیی به چاوی خۆمان نه و به لینه مان دیی که پهروه ردگارمان پیمانی دا ، جا ئایا ئیوه ش به چاوی خۆتان نه و به لینه تان دیی که پهروه ردگارتان پیتانی دا ؟

عومهر فرمووی : نه ی پیغهمبهری خوا ! فرمایشتی چیی نه که ی له گه ل کۆمه له لاشه یه که دا که گیانی تی دا نه ؟ پیغهمبهر ﷺ فرمووی : « والذي نفس محمد بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم » . له ریوایه تیکی تر دا هاتوه : « ما أنتم بأسمع منهم ، ولكن لا يجيئون » . (متفق عليه) . سویندی بۆ خواردن که نه وانیش وه که نه مان گو ی یان لی یه ، نه وه نده هه یه وه لام ناده نه وه .

شاردنه وه ی لاشه ی نه و کورژاوانه رهوشتیکی به رزی پیغهمبهری نازیز بوو ﷺ ، چونکه سوننه تی وه ها بووه هه ر لاشه یه کی مردووی بیینیایه ، نه ی نه پرسیی نه وه کافره یان موسلمان ، فرمانی نه دا به هاوه لانی تا بی که ن به ژیر خۆله وه . قوره ییشی به کانیش هه رچی یان لی هات له خراپه و تاوان دهره ق به پیغهمبهر و موسلمانان در یغی یان نه کرد ، که چیی پیغهمبهر ﷺ ریزی مرۆفانه ی لی گرتن و هه موویانی دا پۆشیی .

کاتیک که عوتبهی کورپی ره بیعهیان هینا تا بی خنه ناو بیره کوهه ،
 نه بو حوذه یفه ی کورپی لهوی ناماده بوو . جا پیغه مبهری خوا ﷺ سهرنجی دهه م و
 چاری نه بو حوذه یفه ی دا نه بیننی وا خهم باره و رهنگی گوژراوه ، فهرمووی : ((یا
 أبا حذيفة ! لعلك قد دخلك من شأن أبيك شيء ؟)) . فهرمووی : نه بو حوذه یفه !
 لهوه نه چی ده رباره ی باوکت شتیک چوویته دلتهوه ؟ وتی : نه به خوا نه ی
 پیغه مبهری خوا ! گومانم ده رباره ی باوکم و کوژرانی نیه ، به لام من را و نهرم و
 نیانیی و چاکی یه کم به باو کمه وه نه بیننی ، که هیوادار بووم نه وه هیدایه تی بدا بو
 سهر نیسلام ، به لام که دیتم چیی به سهر هات و ، نه وه شم هاتوه یاد که له سهر
 کوفر مرد ، دوا ی نه وه ی که هیوام پیی بوو ، نه وه خه مباری کردم . پیغه مبهری
 خوا ﷺ دوعای خیری بو نه بو حوذه یفه کرد . شایانی باسه له پیشه وه باسی
 نارهازایی عوتبه مان کرد که چۆن حمزی له جهنگ نه بوو و ، پیغه مبهریش ﷺ
 شاهیدی بو دا که عوتبه ، که سواری وشتره سووره که یه ، خیری تیایه و گهر
 قوره یش به گوئی بکن ریی که لک و قازانج نه گرنه بهر .

کاتیک که موسلمانان سهرکه وتن ، پیغه مبهری خوا ﷺ دوو پیاری به
 شیوه ی مژده ده ر ناردوه وه دوا بو مه دینه ، که یه کیکیان عه بدولائی کورپی ره واحه
 بوو ، بو دانیشتوانی (العالیة) واته دیهاته کانی دهوری مه دینه وه (قویاء) و
 ، نهوی تریشیان زهیدی کورپی حاریشه بو دانیشتوانی مه دینه و سواری وشتره که ی
 پیغه مبهری خوا بوو بوو . که گه یشتنه مه دینه دهنگیان بهرز کرده وه و
 موسلمانان له سهرکه وتن ناگادار کرد . نیتر نه وه بوو پیوان و مندالان هاتن به
 ده میانه وه و به مه دینه و گهره که کانی ده ور به ری دا نه گهران و خهریکی وتنی (لا
 إله إلا الله) و (الله أكبر) بوون .

نه وه بوو پیش گه یشتنی دهنگ و باسی سهرکه وتن جووله که و مونافیقان
 مه دینه یان له پاگانده پر کرد بوو که وا پیغه مبهری خوا ﷺ کوژراوه و
 موسلمانان کانیس تیک شکاون . به لام که مژده ده ره کان گه یشتنه به ره وه ، نه وان
 که وتنه درۆوه .

یه کی له مونافیقان که چاری به زهیدی کورپی حاریشه که وت ، سواری
 (القصواء) ، وشتره که ی پیغه مبهری خوا ﷺ ، بوو بوو نه ی وت : موحه مه د

کوژراوه و ، ئەمەش و شترە کەمی ئەوه و ئەی ناسینەوه و ، ئەمەش زەیدە لە ترسان دا نازانی چینی بلی و ، بە تەنیا هەلاتووه .

بەلام کە دەنگ و باسی سەرکەوتنیان راگەیاندا ، موسلمانەکان یە کجار دل خۆش بوون و ، سەرەرای تەهللیل و تەکبیر لە کۆڵانەکانی مەدینەدا ، پیاوه ناودارەکانی موسلمانان - کە لە مەدینەدا مابوونەوه - بەرهو بەدر کەوتنە ری ، تا پەرۆزیایی ئەم سەرکەوتنە خوایی یە لە پیڤەمبەری خوا ﷺ بکەن .

لەولاه جوولە کە و مونا فیقان یە کجار سەر شوڕ بوون ، هەتا یە کئی لە سەرۆکی جوولە کە کان ئەی وت :

ئەمڕۆ ، دواي ئەوهی کە پیاوماقوول و سەرداری هەموو خەلک و ، پادشاکانی عەرەب و خاوەنانی حەرەمی مەککە کوژراون ، ناو سکی زەویی چاکترە لە سەرزەویی .

کاتیك کە ئەم مژدە یە گەیشتە مەدینە ، موسلمانەکان لە سەر قەبران ئەگەر آنەوه ، کە ئەوه بوو روقیە ی کچی پیڤەمبەریان ناشتبوو . کاتی کە موسلمانەکان بەرهو بەدر کەوتنە ری روقیە نەخۆش بوو و ، فەرمانیشی دا کە عوثمائی میژدی لەلای بیئیتتەوه ، جا ئەم سەرکەوتنە بووه هۆی سووک بوونی خەم و خەفتی پیڤەمبەری خوا ﷺ لە سەر کۆچ کردنی کچە خۆشەویستە کەمی .

لە کاتیك دا کە سوپای موسلمانان لە ژێر ئالا و سەرکردایەتی پیڤەمبەری خوا ﷺ سەرکەوتنی بە دەست هینا بوو ، سوپای سەرگەردانی مەککە نەبوجهلی سەرۆکی کوژرابوو و ، زۆری پیاوماقوول و سەرکرده کانی تریشی یان کوژرابوون یان بە دیل گیرا بوون . بۆیە هەر قورەیشی یە ک هەولئ ئەدا لە مەیدانی جەنگ خۆی دەرباز بکات و لەو چەم و شیوانەدا خۆی حەشار بدا و ، بەوپەری شەرمەزاریی و ئابرووچوونەوه روو لە مەککە بنی .. بەو هەموو ترس و لەرزەوه هەرکەسە خۆی دەرباز نەکرد و ، نەیشی ئەزانایی بە چ روویە کەوه خۆی بکاتەوه بە شاری مەککەدا !!

یە کەم کە سیك کە دەنگ و باسی جەنگی بەدری گەیاندا بە قورەیش پیاویك بوو بە ناوی حەیسەمانی کوری عەبدوللای خوزاعیی . وتیان : چ دەنگ و باسیکت لایە ؟ وتی : عوتبە ی کوری رەبیعه و ، شەیبە ی کوری رەبیعه و ، نەبولحە کەمی کوری هیشام واتە نەبوجهل و ، ئومەییە ی کوری خەلف و ، لەگەل چەند

سەرکردە یەکی تردا که ناوی دان ، کوژراون . کاتیك که ناوی پیاوماقوولانی قورەیشی هەل دا ، صفوانی کورپی ئومەییە ، که لەلای حیجردا دانیشتبوو ، وتی: بەخوا ئەمە عەقل نای گری ، ئا دەربارە ی منیش پرسیاری لی بکەن . پرسیان : ئەی صفوانی کورپی ئومەییە چیی بەسەر هات ؟ وتی : ئەوەتا ئەو لەلای حیجردا دانیشتوو . بەخوا کاتیك که باوک و براکە ی کوژران چاوم لی بیان بو .

دەنگ و باسی تیک شکانی قورەیش بەلای دانیشتوانی مەککەووە شتیکی یە کجار سەخت و دژوار بوو . بە تەمای ئەو زەلیلی و نەگبەتی یە نەبوون ، بەلام بەرە بەرە لایان روون بوویەووە که راستە .

لە هەموو کەسێک زیاتر نەبۆلە هەب پیتی ناخۆش بوو . ئەوەبوو بیستی وا نەبوسوفیانی کورپی حاریشی کورپی عەبدولموظەللیب ، که برازای بوو ، تازە لە جەنگی بەدر گەراووەتەو ، نەبۆلە هەب بانگی کرد تا بیته لای و دەنگ و باسی بو بگێرێتەو . ئەویش هاتە لای دانیشت و خەلکە کەش بە پێووەستان و دەورەیان لی دان .

وتی : کورپی برام ! ئادە ی هەوالم بەدری دەنگ و باسی ئەو خەلکە چۆن بوو ؟ وتی : هەر ئەوەندە بوو بەو خەلکە (واتە موسلمانەکان) گەیشتین ، ئیتر شامان بۆیان شل کرد و ، ئەوانیش چۆنیان بویستایە لیمانیان نەکوشت و ، دیلیان نەکردین . جا سویند بەخوا نەخۆم که گلەبیشم لەو خەلکە (واتە قورەیشی یەکان) نەبوو ، چونکە تووشمان بوو بە تووشی کۆمەلە پیاویکی بەرگ سپی یەووە که سواری ولاغی بەلەک بوو بوون و ، لە نیوان ئاسمان و زەوییدا بوون ، که بەخوا دەست بەرداری هیچ شتیك نەئەبوون و ، هیچ شتیکیش بەرگە ی نەئەگرتن .

ئەم رووداوە ئەبورا فعی خزمەت گوزاری پیغەمبەری خوا ﷺ ئە ی گێرێتەو ، که لێو کاتەدا لە مەککەدا بوو و ، بەندە ی عەبباسی کورپی عەبدولموظەللیب بوو و ، عەبباس و ئوم فەضلی هاوسەری و ئەبورا فعیش بە نەینی نیمان ئەهینن . که ئەبورا فعی ئەمە ئەبیستی ئەلیت : بەخوا ئەوانە مەلاییکەت بوون . نەبۆلە هەب دەستی بەرز نەکاتەو و بە توندی ئەیدا لە دەم و چاوی ئەبورا فعی و ئازاری پسی ئەگە یەنی و ، ئەشی دا بە زەوییدا و ، بە ئەژنۆی ئەچیتە سەری و ، دەست بە لیدان ئەکا و ، بەستە زمانە ئەویش پیاویکی لاواز ئەبیت . لەو کاتەدا ئوم

فەزلیش نامادە ئەبیت ، هەلمەت ئەدات کۆلەکە یەك هەلّ ئەگریت و ئەی دا بە سەری ئەبولە هەب دا و زامیکی گەورە ی تیّ ئەکات و ، ئەلیت : بە بۆنە ی ئەووە کە ناغاکە ی (واتە عەبباس) لیّره نیە بە لاوازی ئەزانی ؟ نیتر ئەبولە هەب بە سەری شۆرەو هەلّ ئەسیت و ئەروا .

جا ئەبورافیع سویند ئەخوا کە ئەبولە هەب تەنها حەوت شەو ما و خوی گەورە تووشی نەخۆشی یەکی زۆر پیسی کرد کە ناوی (عەدەسە) یە ، کە ئەو کاتە عەرەبەکان زۆر لیّی ئەترسان و نزیککی ئەو جۆرە نەخۆشانە نەئەکووتنەووە . کە مردیش هەردوو کورەکە ی نەیان ئەویّرا سیّ رۆژ بچن بە لای دا ، تا ئەوەبوو بۆگەنی کرد و ، پیایۆکی قورەیشیی لۆمە ی کردن و وتی : شەرم ناکەن ؟ باوکتان لە مالا کە ی دا بۆگەنی کردووە ، ئە ی نای نیژن ؟ وتیان : ئەترسین ئەو نەخۆشی یە مان بۆ بگوێزیتەووە . وتی : وەرن من یارمە تیبتان ئەدەم . هەر لە دوورەووە ، بیّ ئەو ی لیّی نزیک بکەوونەووە ناویان بەسەرا کرد و شۆردیان ، پاشان بردیان بۆ ژوورووی مەککە و پالیان دا بە دیوارێکەووە ، بەردیان لەسەر کەلەکە کرد .

بەم شیۆه یە خوی پاک و بیّگەرد ئەو نەخۆشی یە پیسە و ئەو مەرگە سووکە ی پیشکەش بەو ئەبولە هەبە کرد کە دژایەتی پیغەمبەر و ئیسلامی نەکرد و ، بیّ بەزەیی یانە سزای موسلمانانی ئەدا ..

ئەم تیک شکان و کوژران و دیل کردنە کاریکی گەورە ی کردە سەر قورەیش و ، بۆ ماوہ یەك شیۆه نیان بۆ کوژراوہ کانیان کرد ، بەلام لە دوایی دا هاتنە سەر ئەووە با نیتر واز لە شیۆه و رۆ رۆ بەینن ، تا موحمەد و هاوہ لانی دەست بەسەر دلایان نەهینن ، هەرۆه ها داویان لە کەس و کاری دیلەکان کرد کە با لە فیدیه دان دا پەلە نەکەن با موسلمانەکان پیّ رانە کیشن و داوای پارە ی زۆریان لیّ نەکەن ..

ئەوەبوو ئەسوہ دی کورپی موطلەلیب لە جەنگی بەدردا دوو کورپ و کورپەزایەکی کوژرابوون : زەمە و عەقیل و حاریشی کورپی زەمە . ئەسوہ هەردوو چاوی لە دەست داوو و ، زۆریشی حەز نەکرد بگری و ، بە خزمەت گوزارە کە ی ئەوت : نایا قورەیش بۆ کوژراوہ کانیان ئەگرین ، تا منیش بۆ کورپە کام بگریم ، بە راستیی ناوسکم ناگری تیّ بەر بوو .

با مەککە بەجیّ بەیلین و بگەریننەووە بۆ بەدري میدانی جەنگ . قورەیشی یەکان بە شیۆه یەك لە میدان هەلاتن هەرچی کە لوبەل و کەرەسە ی

جهنگيان پي بوو هدموويان لي بهجي ما و ، موسلمانان بو خويان كويان كرده وه .
كاتيك كه ويستيان بهشي بكن هدر دهسته بهكيان نهو دهست كه وتانه ي به مافي
خوي نه زاني .

نهو گه نجانهي كه ههلمه تيان دابوو و كافره كانيان راو نابوون نه يان وت : نيمه
دوژمنمان راو ناوه و نيمه نه بووينايه دهستان نه ته كه وت .

نهوانهش كه دهوري پيغه مبهريان ﷺ گرتبوو ، تا له دوژمنان بي پاريزن نه يان
وت : نيمه نه ترسايين دوژمن دهستي بگاته پيغه مبهري و بي كوژي ، بويه فريبا
نه كه وتين دهست كه وته كان كو بكهينه وه .

نهوانهش كه ههلمه تيان دا و كل و په له كه يان كو كرده وه نه يان وت : نيمه خويمان
كويمان كردوته وه و بهشي هيچ كه سيكي پيوه نيه .

پيغه مبهري خوا ﷺ هيچ برياريكي نه دا ، بهلكو فدرماني دا دهست كه وته كان
كو بكرينه وه تا خوي گه وه حوكميان بو دهر بكات . نه وه بوو نايه تي پيروژ هاته
خواره وه : ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا
ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (الأنفال : ١) .

جا هه ندي له ميژوونوسان و زانا يان را يان وه هايه كه پيغه مبهري ﷺ دهست
كه وته كان ي به سهر هه موو موجهيده كان دا دابهش كردوه و پينج يه كي لي وه
نه گرتوه ، پاشان نه م حوكمه به نايه تي پيروزي :

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسْكِينِ وَآبِئِ السَّبِيلِ﴾ (الأنفال : ٤١) نه سخ بوته وه .

بهلام راي زوربه ي زانا يان له فهرمووده ناسان له سهر نه وه يه كه پينج يه كي لي
جيا كردوته وه بو خوي و خزماني و هه تيوان و هه ژاران و ريبواران و ، چوار له سهر
پينجه كه ي تري به سهر موجهيده كان دا دابهش كردوه .

له دهست كه وته كان ي به در پيغه مبهري خوا ﷺ بهشي بو چهند كه سيك دانا ،
هه رچه نده ناماده ي به دريش نه بوون ، به بو نه ي نه وه وه كه به فدرماني خوي
ناماده نه بوو بوون ، كه نه مانه ن :

نه بولوبابه ي نه نصاريي چونكه نه مي ري مه دينه بوو و ، عاصيمي كوري عه دبي
نه ويش نه مي ري قوياء و عاليه بوو و ، حارishi كوري حا طه ب نه مي ري نه وه ي

عهمری کورپی عهوف بوو و ، حاریشی کورپی صومه و خهوواتی کورپی جوبهیر که له رهوحاء گهپرانهوه و نهیانتهتوانی ری بپرن و ، طهلمهی کورپی عوبهیدوللا و سهعیدی کورپی زهید که پیغهمبهر ﷺ ناردنی تا ههوالئی کاروانهکهی قورپهیش بزائن و دواى جهنگ گهپرانهوه دوا و ، عوثنانی کورپی عهفان که لهلای روقیه مایهوه تا سهروکاریی چارهسهیری نهخۆشییهکهی بکات .

ههروهها تهوانهش که شههید بوون له دهست کهوتهکان بهشیان درا و ، درایه دهست کهس وکاریان که چوارده کهس بوون ، وهک له پیئشهوه ناویان هینراوه .
تهمهش تهوپهیری ژیری و سهلیقه و داد و ویزادان بوو ، که پیغهمبهری خوا ﷺ دهههق به خیزانی شههیدهکان بهکاری هینا ، تا نهو بهپرتزانه پشت گوی نهخرین و مافیان پیئشیل نهکری .

بهئی ، موسلمانهکان سوپاسی خوی پهروهردگاریان کرد و ، دواى نهوهی سی شو له بهدردا مانهوه ، بهرهو مهدینه کهوته ری . دیلهکان و دهست کهوتهکانی جهنگیشیان پی بوون . هیشتا دهست کهوتهکان بهش نهکرا بوون ههتا گهیشتنه دهربهندی (سهفراء) و لهوی دابهشی کردن . که له سهفراء دههر چوون گهیشتنه (رهوحاء) و لهوی تووشی سهروکهکانی موسلمانهکان سوو که له مهدینهوه هاتبوونه پیئشوازیی و ، پیروزیایی نهه سرکهوته خوییهیان لی کرد ..

ههندی له موسلمانه بهغیرهتهکان دواکهوتن له بهدریان پی ناخۆش سوو ، چونکه نهیانتهزانیی جهنگ نهبییت ، بۆیه عوزری دواکهوتنیان نههینایهوه . بۆ نمونه : نهنصارییهکی بهغیرهتی وهک ئوسهیدی کورپی حوضیر ، که دهوړیکى باشی ههبوو له خزمهت موضعهبی مامۆستای مهدینهدا ، تا دانیشتوانی مهدینه دل خۆش بکا و ، بۆ سهه ئیسلام رایان بکیشی ، هاته خزمهتی و وتی : نهی پیغهمبهری خوا ! سوپاس بۆ نهو خوییهی که سههری خستی و ، چاوتی رۆشن کردهوه . بهخوا ، نهی پیغهمبهری خوا ! که من له بهدر دواکهوتم نهه نهزانی تووشی دوژمن نهبی ، وامزانی تنها کاروانهکهیه ، خۆ نهگهه بزم زانیایه تووشی دوژمن نهبی دوا نههکهوتم . نهویش فهرمووی : (صدقت) .

پاشان پیغهمبهری خوا ﷺ به سههری بهرز و سهههکهوتهنهوه به خۆی و سوپاکهیهوه گهیشتهوه مهدینه . بهمه سام و ههیهتی سوپای ئیسلام چووه دلی دوژمنانهوه و ، خهکینکی زۆری دانیشتوانی مهدینه موسلمان بوون .. ههتا

ټهوه بوو عهبدوڼلای کورې ټوبه ی و هاوه لانیښی به رووکش هاتن و موسلمان بوون و ، به نیفاق وه هیان دهر پری که نیمانیان هیناوه .

پیغه مبهري خوا ﷺ روژ ټیک پیش گه یشتنی دیله کان گه یشته وه مه دینه .

ټهوه بوو دیله کانی به سهر هاوه له کانی دا دابهش کرد بوون و فهرمو ویوی : « استوصوا بهم خیراً » . فهرمانی دابوو به چاکه له گه لیانا بچو لیته وه . له گه له ټهوه دوژمنه داخ له دلته دا که ټمه پانزه ساله دژایه تی ټکه ن و پیغه مبهري و موسلمانان سزا ټه دن ، به چاکه له گه لیانا بچو لیته وه . هاوه لانیښ مهردانه ناموژگاری په که ی نازیزیان به جوانی جی به جی کرد . وا بو نمونه په کی له وانه ، که ټه بوعه زیزی کورې عومه ریی برای موضعه به ، باسی خو یان ټه کات : کاتیک که ټیمه یان له به دروه برده وه ، من له گه له کو مه لیک ټه نصاردا بووم ، که خواردنی نیوه رو و ټیوار هیان دا ټه نا نانیان به تابه تی به من ټه دا و خو یان خورمایان ټه خوارد ، ټه ویش به بو ټه ناموژگاری په که ی پیغه مبهري خواوه ﷺ دهر باره ی ټیمه ، ههر پیاو ټیکیان پارچه نانیکي دهست بکه وتایه پیشکه شی منی ټه کرد ، منیش شهرم ټه کرد و ټه م گپراهه وه ، که چیی ټه وه دهستی لی ټه ټه دا و ټه ی گپراهه وه بو م .

ټه م ټه بوعه زیزه دوی نه ضری کورې حاریث هل گری ټالای بت په رسته کان بوو ، ټه وه بوو که موسلمانان خه ریکی قول بهستی دیله قوره یشی په کان بوون ، موضعه بی کورې عومه ریی عه بدهریی دای به لای ټه بوعه زیزی کورې عومه ریی برای دا ، دیتی و موسلمانیکي ټه نصاری قول بهستی ټه بوعه زیزه . موضعه ب به ټه نصاری په که ی وت : ههردوو دهستی توند ببهسته ، چونکه دایکی دهوله مهنده ، به لکو بیت و فیدیه ی بو بدات . ټه بوعه زیز ټه مه ی زور پی ناخوش بوو ، بویه به موضعه بی برای وت : به م شیوه یه یارمه ټیم ټه ده ی ؟ موضعه بی و ه لای دایه وه : ټه و برامه - واته ټه نصاری په که - نه ک تو !! ټه وه بوو دایکی پرساری کرد که زورترین فیدیه یه که که قوره یشی په که دایتی چهنده ، پی یان وت : چوار هزار دیره م . ټه ویش پاره که ی نارد و ټه بوعه زیزیان بهر دا .. دواتر ټه بوعه زیز به چاکیی موسلمان بوو و ، ټه م فهرمووده یه ی گپراهه وه .

له گه رانه وه دا بهرو مه دینه پیغه مبهري خوا ﷺ فهرمانی دا له و هفتا دیله ی دهستیان دوانیان بکوژرین ، که په کیکیان نه ضری کورې حاریث و ، ټه وی تریشیان

عوقبهی کورپی نه بوموعیظ بوون ، وهك له پیئشه وه باس کران . نه م دوانه له راده به دهر کافر و دوژمن و ستم کار و سزاده ری موسلمانه کان بوون .. سهره پای نه وهی که قسهی سووکیان پیّ نهوتن .

کاتیک که گه یشتنه (الصفاء) پیئغه مبهری خوا ﷺ چاویکی به دیله کان دا گپرا .. که سهیری نه ضری کرد ، نه ضر مهرگ هاته پیش چاوی ، که نه وهی دیی ، به موضعه بی کورپی عومهیری وت ، که له و شوئینه دا نزیک ترین خزمی بوو : له گه ل گه و ره که ت دا قسه بکه تا منیش وهک یه کیّ له هاوه له کام ته ماشا بکات ، نه گینا به خوا و نه کهیت ، نه م کوژی .

موصعب وتی : تو دهر باره ی قورنان و پیئغه مبهر وه ها و وه هات نهوت و ، سزای هاوه له کانیشته نه دا . نه ضر وتی : نه گهر قوره شیش تو ی به دیل بگرتایه ، هه تا من زیندوو بوومایه نه ی نه توانی تو بکوژی ت .

موصعب وتی : به خوا نه زانم تو راست نه کهیت ، به لام من وه کو تو نیم ، نیسلام هه موو په یانیکی پچراندوه ..

نه ضر دیلی میقدادی کورپی نه سوهد بوو و ، به ته ما بوو له فیدیهی دا سامانیکی چاکی دهست بکه وی . جا که ویستیان بیکوژن هاواری کرد : نه ضر دیلی منه . پیئغه مبهر ﷺ به عهلیی فهرموو : ((اضر عنقه ، واللهم اغن المقداد من فضلك)) . فهرموی : له ملی بده و ، خواجه ! له فزل و بده کههتی خو ت میقداد ده وه له مه ند بکهیت .

به لام عوقبهی کورپی نه بوموعیظ له (عرق الطیبة) کوژا .. کاتیک که پیئغه مبهر ﷺ فهرمانی به کوشتنی دا ، عوقبه وتی : نه ی کیّ بو منداله کان ، نه ی موحه ممد ؟ فهرموی : ((النار)) . پاشان وتی : له ناو قوره شیش دا من نه کوژی ؟ فهرموی : ((نعم)) . پاشان ناوپی دایه وه بو لای هاوه لانی و فهرموی : ((أندرون ما صنع هذا بي ؟ جاء وأنا ساجد خلف المقام فوضع رجله على عنقني ، وغمزها ، فما رفعها حتى ظننت أن عيني ستندران ، وجاء مرة بسلا شاة فألقاه على رأسي وأنا ساجد ، فجاءت فاطمة فغسلته عن رأسي)) .

فهرموی : نایا نه زانن نه مه چیی پیّ کردووم ؟ جاریکیان له پشتی مه قامه وه له سه جده دا بووم ، هات و پیی خسته سهر ملم و شیلای و ، لای نه برد هه تا وام نه زانی هه ردوو چاوم دهر نه پهرن . جاریکی تریش مندالدانی مه ریکی هینا و

خستیه سەر سەرم و منیش لە سەجدەدا بووم ، تا ئەو بۆ فاطیمە هات و سەرمی داخۆری .

چیرۆکی ئەمە بە درێژه لە باسی سزا و نازاری مەككەدا لە پێشەوه پیشكەش كراوە .

كاتێك كە موسلمانەكان دیلەكانیان گەشتنەووە مەدینە ، خاتوو سەودەى كچی زەمەى هاوسەرى پێغەمبەر ﷺ چوو بوووە سەردانى بنەماتەى عەفراء بە بۆنەى ئەووە كە دوو كۆرى عەفراء ، عەوف و موعەووید ، لە بەدردا شەهید بوویون ، ئەمەش پێش ئەوێ ئایەتى حىجاب بێتە خوارەو . كاتێك خاتوو سەودە هەوائى گەشتنى دیلەكانى پى درا ، گەراپەووە بۆ مالتى خۆیان و ، پێغەمبەرى خوا ﷺ لەوى بوو و ، ئەبىنى كە ئەبوزەید ، سوهیلی كۆرى عەمر بە پەتێك هەردوو دەستى بەستارون بە ملیەو . شایانى باسە سوهیلی كۆرى عەمرى كۆرى عەبدشەمس نامۆزای باوكى سەودە بوو ، زەمەى كۆرى قەیسى كۆرى عەبدشەمس ، لە هەمان كاتدا پیاویكى ماقوول و پیاوانە بوو . كە خاتوو سەودە سوهیلی بەو حالەووە دیت خۆى پى نەگىرا و وتى : ئەبوزەید ! دەستان بەرز كردهووە بۆ دیل بوون ، ئەى نەئەكرا بە مەردانە بمرن !؟

خاتوو سەودە ئەلئیت : بەخوا بە دەنگى پێغەمبەرى خوا ﷺ بە ناگا هاتم كە فەرموى : ((يا سودة ! اعلی الله وعلی رسوله تُحَرِّضین ؟!)) . فەرموى : سەودە ! ئەو خەلك لە دژى خوا و لە دژى پێغەمبەرەكەى هەل ئەنیتى !؟

خاتوو سەودە ئەلئیت : بەو خواپەى كە تۆى بە دینی حق رهوانە كردهووە ، هەر كە ئەبویەزیدم دیت هەردوو دەستى بە ملیەو بەستار بوون ، خۆم پى نەگىرا و ئەو بە دەمدا هات . پێغەمبەرى خواش ﷺ عوزرەكەى لى قبول كرد .. ئەم چیرۆكە جوامیری و غیرەتى ئەندامانى ئەو كۆمەڵەمان پیشان ئەدات ، هەتا ئافەرەتانیش .

كە دواى جەنگى بەدر موسلمانەكان گەشتنەووە مەدینە ، پێغەمبەرى خوا ﷺ راویژی بە هاوێلانێ كرد كە چى بە دیلەكان بكەن .

ئەبویەكرى صدیق خوا لى رازى بى ، كە زۆر دل نەرم و ناسك و بەسۆز بوو ، فەرموى : ئەى پێغەمبەرى خوا ! ئەمانە خزم و كەس و كارتەن ، من واى بە چاك

نہ زانم فیدیہ یان لیّ و ہرگریت ، تا کہ و ہری نہ گرین بییٹہ ہیژ بۆمان بہرامبدر بہ کافران و ، بہ لکو خوی گہورہش ہیدایہ تیان بدات و بنہ کۆمہ کمان .

پیغہ مبدری خوا ﷺ فرموی : « ما تری یا ابن الخطاب ؟ » فرموی :
 عومر ! نہی تو چپی نہ لئی ؟

عومر ، لہ بہرگریی حق دا توند و پتہو بوو ، فرموی : بہ خوا رای من وہ کہ رای نہ بویہ کر نیہ . من وہای نہ بینم کہ ماوہم بدہی تا لہ ملی فلائہ کہس ۔ کہ خزمیکی عومر خۆی بوو ۔ بدہم و ، ماوہی عدلییش بدہی تا لہ ملی عدقیلی برای بدات و ، ماوہی حمزہش بدہی تا لہ ملی فلائی برای بدات ، ہہتا خوی گہورہ بزانی کہ ہیچ خۆشہویستی یہ کہ لہ دلمانا بہرامبدر بہ موشریکان نیہ و ، نہوانہش مل ہوړ و ، پیٹہوا و ، فرماندہ یانن .

عبدوللای کوری رخواحش وتی : نہی پیغہ مبدری خوا ! تہ ماشا بکہ چ دؤلتیک داری زوری تیدایہ ، دیلہ کانی تی بکہ و ، ناگر بہر بدہرہ شیوہ کہ .

پیغہ مبدری خوا ﷺ ہستا و تہ شریفی بردہ ژوورہوہ و ، وہ لامی ہیچ کامیانی نہ داوہ و ، دواۓ سعادتیک تہ شریفی ہاتہ دہرہوہ و ، ہاوہ لائیش ہیان بوو نہی وت راکہی نہ بویہ کر پہسند نہکات و ، ہی واشیان ہبوو نہی وت راکہی عومر پہسند نہکات و ، ہی واشیان ہبوو نہی وت راکہی کوری رخواحہ پہسند نہکات . کہ ہاتہ دہرہوہ فرموی : « إِنَّ اللَّهَ لِيَلِيَنَّ قُلُوبَ رِجَالٍ فِيهِ حَتَّى تَكُونَ أَلْيَنَ مِنَ اللَّيْنِ ، وَإِنَّ اللَّهَ لِيَشِدُّ ذُلَّ قُلُوبِ رِجَالٍ فِيهِ حَتَّى تَكُونَ أَشَدَّ مِنَ الْحِجَارَةِ ، وَإِنَّ مَثَلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ كَمَثَلِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ : ﴿ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (ابراہیم : ۳۶) ، و کمثل عیسی قال : ﴿ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ . (المائدہ : ۱۱۸) . وَإِنَّ مَثَلَكَ يَا عُمَرَ كَمَثَلِ نُوحٍ قَالَ : ﴿ لَا تَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ (نوح : ۲۶) ، و کمثل موسی قال : ﴿ رَبَّنَا أَطْمَسَ عَلَيَّ أَمْوَالَهُمْ وَأَشَدَّدَ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾ (یونس : ۸۸) . أنتم اليومَ عالة ، فلا يفلتنَّ أحدٌ إلا بفضاءٍ أو ضربةٍ عنقٍ » .

فرموی : خوی گہورہ دلی کۆمہ لہ پیوینکی خۆی وہا نہرم نہکات کہ لہ شیر نہرم ترہ و ، دلی کۆمہ لہ پیوینکیشی وہا توند و پتہو نہکات کہ لہ بہرد

رهق تره . جا نمونهی تو ، نهی ته بویه کر ! وهك تیرا هیمه که فرموویه : ههر کهسی شوینم کهوی تهوه سهر به منه و ، ههر که سیش لیم یاخی بی تهوا خوت خوابه کی لی بوورده و به سوزیت . نمونهشت وهك عیسیاه که فرموویه : گهر سزایان بدهیت نهوان بهندهی خوتن و ، گهر چاوپوشیشیان لی بکهیت خوت خوابه کی به دهسلات و دانایت . نمونهی تو ش ، نهی عومهر ! وهك نووحه که فرموویه : خوابه ! تاقه کافریک له سهر زهویسی دا مهپله . نمونهشت وهك موسایه که فرموویه : خوابه ! مال و سامانیان نغرو بکه و ، دلیان رهق بکه ، بو تهوهی نیمان نه هیتنن ههتا سزای سخت بینن . تیوه ته مرزو هه ژاری مال و سامانن ، هیچ کهسیان له دهستان دهرنه چن مه گهر به فیدیه یان له مل دان .

عبداللای کوری مه سعود وتی : جگه له سوهیلی کوری بیضاء ، چونکه گویم لی بووه باسی نیسلامی کردوه . پیغه مبر بی دهنگ بوو . عبداللای ته لی : له هیچ روژیک دا نه وهندهی نهو روژه نه ترساوم که له ناسمانه وه بهردم به سردا بباری ، ههتا پیغه مبری خوا ﷺ فرمووی : ((إله سهل بن بیضاء)) .

نیتر باری سهرشانی سووک بوو .

بهم شیویه پیغه مبری خوا ﷺ راکهی ته بویه کری وهرگرت ، چونکه خویشی خاوهنی دلیکی نهرم و نیان بوو .

با نیستهش لیستی دیلهکانی بهدر بجهینه بهرچاوی خوینهری نازیز :
(أ) له نهوهی هاشم چوار پیوا که نه مانهن :

۱ - عبباسی کوری عبدالموطه لیب ، مامهی پیغه مبری خوا ﷺ .

نین نیسحاق وتویه : که پیغه مبری خوا ﷺ روژی بهدر نیواره ی لی هات و دیلهکان دهست و پییان به سترابوو ، پیغه مبر له سهرهتای شهودا خهوی لی زپا هاوه لان پییان وت : نهوه بوچ ناخهوی ، نهی پیغه مبری خوا ؟ فرمووی : ((سمعت أنین العباس فی وثاقه)) . فرمووی : گویم له ناله ی عبباسی مامهم بوو به دهست و پیی به ستراره وه . نهوه بوو هاوه لان دهست و پییان کرده وه ، نهویش بی دهنگ بوو و ، پیغه مبریش خهوت .

حاکمیش له (المستدرک) دا له نین عومره وه ته گیریتته وه که وتویه : کاتیک که عبباس له گه ل دیلهکانی بهدر دا گیرا ، نه نصار هه ره شهی کوشتنیان لی کردبوو و ، نهو هه والهش به پیغه مبر ﷺ گه یشتبوو و نهویش فرموبووی : ((إله لم أنم

الليلة من أجل عمي العباس ، وقد زعمت الأنصارُ أنهم قاتلوهُ » . فہرمووبوی :
 نہمشہو لہبہر عہبباسی مامہم نہخہوتووم ، چونکہ نہنصار وہہایان دہرپری بوو
 کہ نہی کوژن . عومہر فہرمووی : نایا بچم بو لایان ؟ فہرمووی : « نعم » .
 نہوہبوو عومہر چوو بو لای نہنصار و پیی فہرموون : عہبباس بہر بدن . وتیان :
 نا ، بہخوا بہری نادہین . عومہر فہرمووی : نہی نہگہر پیغہمبہری خوا
 رہزامہندیی وہہا بوو ؟ وتیان : دہی نہگہر رہزامہندیی نہو وہہا بی ، بیہہ .
 عومہر لہگہل خۆی بردیہوہ و پیی فہرموو : عہبباس ! موسلمان ببہ ، بہخوا
 موسلمان بوونی توّم پیّ خوش ترہ لہ موسلمان بوونی خہططاب ، ہدر لہبہر نہوہش
 کہ پیغہمبہری خوا موسلمان بوونی توّی زور بہ دلّہ .

لہگہلّ نہوہدا کہ نہوہندہ پیغہمبہری خوا ﷺ بوّ حالی عہبباس پەریشان بوو ،
 لہگہلّ نہوہش دا بہبیّ فیدیہ بہری نہدا . نہوہبوو عہبباس صہد نؤقیہ نالتوون
 فیدیہی بوّ خۆیشی و بوّ ہردوو برازا کہی : عہقیلی کورپی نہبوطالیب و ،
 نہوفہلی کورپی حاریشی کورپی عہبدولموطہلیب و ، عوتبہی کورپی عہمری
 ہاوپہیانی دا ، کہ پیاوئیکی نہوہی حاریشی کورپی فیہر بوو .

کاتیک کہ عہبباس دہری برپی پارہ و سامانی نیہ ، پیغہمبہری خوا ﷺ
 فہرمووی : « فَأَيْنَ الْمَالِ الَّذِي دَفَنْتَهُ أَنْتَ وَأَمِ الْفَضْلِ ، وَقُلْتَ لَهَا : إِنَّ أَصْبَتُ فِي
 سَفَرِي فَهَذَا لِبَنِيَّ : الْفَضْلُ ، وَعَبْدَ اللَّهِ ، وَقَتْمٌ ؟ » . فہرمووی : نہی نہو سامانہ کوا
 کہ توّ و نوم فہضلی ہاوسہرت شاردتانہوہ و پییشت وت : نہگہر لہم سہفہرہم دا
 شتیتکم لیّ ہات نہمہ بوّ فہضل و عہبدوللاّ و قوٹہمی کورم ؟

عہبباس وتی : دہی بہخوا بوّم دہرکہوت کہ توّ پیغہمبہری خوات . نہم شتہ
 جگہ لہ من و نوم فہضل کہس پیی نہزانیوہ !!

کاتیکیش پیی وت : کہ بہ زور ہیئراوہ بوّ جہنگ و موسلمانیش بووہ ،
 فہرمووی : « أما ظاهرک فکان علینا ، والله أعلم یاسلامک و سـیجزیک » .
 فہرمووی : روالہتت لہ دژمان بووہ ، خوایش بہ موسلمان بوونہ کہت نہزانی و ،
 پاداشتیشت نہداتہوہ .

نیتر نہشی ہیشت نہنصار دہست بہرداری فیدیہ کہی مامہی بن . بوخاریی لہ
 صہحیحہ کہی دا لہ نہنہسی کورپی مالیک ہوہ ریوایہتی کردوہ کہ وتوویہ : چہند
 پیاوٹیک لہ نہنصار (کہ نہوہی نہججاری خالوانی عہبدولموطہلیب بوون ، چونکہ

سهلمای کچی عمر ، دایکی عهبدولموطهللیب له نهوهی نهججار بووه (داوای مؤلّهتیان له پیغه مبهری خوا ﷺ کرد و وتیان : ماوه مان بده تا واز له فیدیهی عهبداسی خوشکه زامان بهینین . (له راستی دا عهبدولموطهللیب خوشکه زایانه) .
 فرموی : ((لا والله ، لا تدرن له درهماً)) . فرموی : نا ، به خوا واز له دیره مهیتک ناهینن بوی .

٢ - تمهش نهوپه پری داد و یه کسانیه که مرؤف تاواتی بؤ بخوازی .

٣٣٨ - عقیلی کوری نه بوطالیب .

٣ - نهوفله لی کوری حاریشی کوری عهبدولموطهللیب . ٣٣٩

٤ - عوتبهی کوری عه مری هاوپه یانیان .

(ب) له نهوهی موطهللیبی کوری عه بدمه ناف پینج پیاو که نه مانهن :

١ - ساتیبی کوری عوبهیدی کوری عه بدیه زید ، باپره گه وره ی تیمام شافعیی ،

له رژی به دردا هه لگری ئالای نهوهی هاشم بوو . پاشان به چاکیی موسلمان بوو .

٢ - نوعمانی کوری عه مری کوری عه لقه مهی کوری موطهللیب .

٣ - عقیلی کوری عمر که هاوپه یانیان بوو .

٤ - ته میمی برای عقیل که نهویش هاوپه یانیان بوو .

٥ - کوریککی ته میم که ناوی نه زانراوه و نهویش هاوپه یانیان بوو .

(ج) له نهوهی عه بدشه مسی کوری عه بدمه ناف نؤ پیاو ، که نه مانهن :

١ - عه مری کوری نه بوسوفیانی کوری حه رب . نهوه بوو داوی به در به

نه بوسوفیانیان وت : فیدیه بؤ عه مری کورت بده . وتی : خوینیش و سامانیش به

جاریک دا نادم . حه نظه له یان کوشتووه و فیدیه بؤ عه مریش بدهم ؟ وازی لی بینن

با هتا پیان خو شه لای خو یان گلی بده نهوه . تمه نهوپه پری دامه زراوییه . لهو

٣٣٨ عقیل برای تیمام عدلییه و سالی فتهی مه که موسلمان نه بی . به شداریی جهنگی حونهینی کرد و ،

یه کی بوو له وانیهی که له میدان دا به دامه زراوییه مانوه . هه ره ها به شداریی جهنگی موتهی کردووه . عقیل

زور زیره ک بووه و به وه لامی بی دهنگ که ناوبانگی دهر کردووه . له جهنگی صیفین دا له گه ل سویای موعاویه بوو .

له رژیکی جهنگه که دا موعاویه پیی نهالی : نه مرؤ تز له گه لمانی . نهویش خو ی ناسا وه لامی ناماده نه لیت :

رژی به دریش له گه لتان بووم . واته مهرج نیه نه مرؤ پی کابیتیم که وام له گه لتان ، وه ک رژی به دریش نه م پی کابوو .

تنها فرموده یه کی ریوایت کردووه و ، له سه ره تای خه لافه تی یه زید دا کوچی دواپی کردووه . خوا لینی رازی

بی .
 ٣٣٩ نهوفلش ناموزای پیغه مبهری خوا بووه ، کاتیک که موسلمان بوو به تمه نترین پیاری موسلمانی نهوهی هاشم بوو . دوا دو سال له خه لافه تی عومر کوچی دواپی کردووه و عومریش شوین ته رمه کی که وتووه .

کاته دا سه‌عدی کورپی نوعمان - که موسلمانیکي به سالاً چوو بسو - هات بۆ مه‌ککه بۆ عومره و ، نه‌بوسوفیانیش گرتی و له جیاتیی عه‌مری کورپی به‌ندی کرد. خزمه‌کانی سه‌عد چوونه خزمه‌تی پیتغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و هه‌واله‌که‌یان پی گه‌یانند و ، داوایان لی کرد که عه‌مری کورپی نه‌بوسوفیانیان بداتی تا خزمه‌که‌یان پی نازاد بکه‌ن . نه‌ویش پیتی دان و ناردیانه‌وه بۆ نه‌بوسوفیان و ، نه‌ویش سه‌عدی به‌ردا ..

۲ - حاریشی کورپی نه‌بووه‌جزه .

۳ - نه‌بولعاصی کورپی ره‌بیع ، که می‌ردی زه‌ینه‌بی کچی پیتغه‌مبه‌ری خوا بووه . پی‌اویتکی به‌رپیز بوو و به ئامانه‌ت ناوبانگی ده‌رکردبوو ، هه‌تا نازناوی ((الأمین)) ی لی نرابوو و قورپه‌یشی یه‌کان متمانه‌یان پی ته‌کردو سامانیان ته‌دایه ده‌ستی . بۆیه به سامانی زۆریک له قورپه‌یشی یه ده‌وله‌مه‌نده‌کان به هاوپه‌شیی بازرگانیی ته‌کرد . له ژیان‌نامه‌ی خاتوو خه‌دیجه‌دا به درپژه باسی نه‌بولعاص هاتوه .

۴ - نه‌بولعاص ی کورپی نه‌وفه‌لی کورپی عه‌بدشه‌مس .

۵ - نه‌بوپیشه‌ی کورپی عه‌مر که هاوپه‌یمانیان بووه .

۶ - عه‌مری کورپی ته‌زهره‌ق که نه‌ویش هاوپه‌یمانیان بووه .

۷ - عوقبه‌ی کورپی عه‌بدو‌ل‌حاریث که نه‌ویش هاوپه‌یمانیان بووه .

۸ - خالیدی کورپی ئوسه‌ید .

۹ - یه‌سار که به‌نده‌ی عاصی کورپی ئومه‌یه‌یه بووه .

(د) له نه‌وه‌ی نه‌وفه‌لی کورپی عه‌بدمه‌ناف چوار پی‌او ، که ته‌مانه بوون :

۱ - عه‌دیی کورپی خه‌یار کورپی عه‌دیی کورپی نه‌وفه‌ل .

۲ - عوثمانی کورپی عه‌بدشه‌مس ، که هاوپه‌یمانیان بووه .

۳ - نه‌بوئموور که هاوپه‌یمانیان بووه .

۴ - نه‌به‌هان که نه‌ویش هاوپه‌یمانیان بووه .

(ه) له نه‌وه‌ی عه‌بدو‌دداری کورپی قوصه‌ی سی پی‌او که ته‌مانه بوون :

۱ - نه‌بوعه‌زیزی برای موضعه‌بی کورپی عومه‌یر .

۲ - نه‌سوه‌دی کورپی عامیر که هاوپه‌یمانیان بووه .

۳ - عه‌قیل که پی‌اویتکی یه‌مه‌نیی بووه و هاوپه‌یمانیشیان بووه .

(و) له نه‌وه‌ی نه‌سه‌دی کورپی عه‌بدو‌لعوززا چوار پی‌او که ته‌مانه بوون :

- ١ - ساتيبي كورپ ته بوحو بهيش .
  - ٢ - حوه بريث كورپ عه ببادي كورپ عو ثمان .
  - ٣ - سالمى كورپ شه ماماخ كه هار په يمانيان بووه .
  - ٤ - عه بدوللاي كورپ حه ميدي كورپ زوه هير .
- (ز) له نه وهى مه خزووم ده پياو كه نه مان بوون :
- ١ - خاليدى كورپ هيشامى كورپ موغيره .
  - ٢ - نومه بيهى كورپ ته بوحو ده يفهى كورپ موغيره .
  - ٣ - عو ثمانى كورپ عه بدوللاي كورپ موغيره ، كه هدرسيكيان ناموزاى خاليدى كورپ وه ليد بوون .
  - ٤ - نه بولمونذير كورپ ته بو ريفاعه .
  - ٥ - نه بو عطاء عه بدوللاي كورپ نه بو ساتيب .
  - ٦ - مو طه لليبى كورپ حه نطه بى كورپ حاريت .
  - ٧ - خاليدى كورپ نه علمه كه هار په يمانيان بووه . نه مه يه كه م كه سيك بوو كه له مهيدانى جهنگ دا ورهى روو خاو هه لات ، نه گهر چيى پيشتر به پيچه وانهى نه م هه لويس ته يه وه ديږه شيعريكي وتبوو ، كه گوايه تهو لهو پياوانه نيه هه ل بى و پشت له جهنگ بكات ، به راده يه كه كه شيعره كهى بو دامه زراوبى نمونهى پى نه هينر تته وه ، كه نه لى :
- ولسنا على الأعقاب تدمي كلومنا   ولكن على أقدامنا يتقطر الدم
- ٨ - وه ليدى كورپ وه ليدى كورپ موغيره ، براى خاليد ، كه ته وه بوو هه ر دوو برا كهى ، خاليد و هيشام فيديه كه يان بو دا و ، كه گه يشته وه مه كه كه له وى موسلمان بوو . پى يان وت : كه تو موسلمان نه بووى ، ده با پيش فيديه دانه كه موسلمان ببوويتايه . وتى : له وه تر سام كه موسلمان بوونه كه م له بهر ترس له قه له م بدهن . كاتيكيش ويستى كوچ بكات بو مهدينه هه ر دوو برا كهى قه ده غه يان لى كرد و ، نه ويش ناچار له مه كه كه مايه وه ، تا ته وه بوو له كاتى (عمرة القضاء) دا هه لات و خزى گه يانده خزمه تى پيغه مبهرى خوا ﷺ .
  - ٩ - صه يفيى كورپ ته بو ريفاعه .
  - ١٠ - قه يسى كورپ ساتيب .
- (ح) له نه وهى سه همى كورپ عه مرى كورپ هه صيص پينج پياو كه نه مانه ن :

۱ - ته بو وه داعه ی کورپی ضوبهیره ی کورپی سه عید . هه رچه نده قورپه ییش بریاری ته وه یان دا که هیچ کهس بو بهردانی دیله کان و فیدیه دانیان په له نه کات ، بو نه وه ی موسلمانان کان پتی زیاده رانه کیشن ، له گه له نه وه ش دا بریاره که یان نه برده سر و ، یه که له دوای یه که ژیر به ژیری خو یان گه یاننده مه دینه . پیغه مبهری خواش ﷺ ده براره ی نه بو وه داعه فهرمووی : « إن له بحکة إنا کیساً تاجراً ذا مال ، و کأنکم به قد جاءکم فی طلب فداء أبیه » . فهرمووی : ته م پیاره له مه که که دا کورپیکی ژیری هه یه که بازرگانیکی ده ولته مهنده ، ها کا هات به دوای فیدیه دانیا باوکی دا .. کاتیک قورپه ییش بریاری په له نه کردنیان دا بو بهردانی دیله کان ، مو طه لیبی کورپی نه بو وه داعه وتی : راست نه کن ، په له مه کن . ته مه یه که م کهس بوو که نه و په یانه ی شکاند .. نه وه بوو شو به دزه له مه که که ده رچوو و خو ی گه یاننده مه دینه و ، چوار هه زار دیره می بو فیدیه ی باوکی دا .. ته م پیاره یه که م دیل بوو که فیدیه ی بو بدری . دوای نه و نیتر قورپه ییش پاره یان نارد بو بهردانی دیله کانیا ن .

۲ - وه فره ی کورپی قه یس .

۳ - حه نظله ی کورپی قه بیصه .

۴ - حه ججاجی کورپی قه یس .

۵ - پیاو ی که ناوی ته سلم بوو و ، به نده ی نه بیهی کورپی حه ججاج بوو .

(ط) له نه وه ی جو مده ی کورپی عه مری کورپی هه صیص یانزه پیاو که

ته مانه ن :

۱ - عه بدوللای کورپی توبه ی کورپی خه له فی کورپی وه هب .

۲ - ته بو عیززه ی شاعیر (عه مری کورپی عه بد) ، که پیاو یکی هه ژاری خاو خیزان زور بوو . وتی : ته ی پیغه مبهری خوا ! خوت چاک ته زانی که من سامانم نیه و ، ده ست کورت و خاوه ن کوو ژه لیک مندا لم ، یارمه تیم بده . نه ویش یارمه تیمی دا و ، به لینی شی لی و هرگرت که له دژی نیسلام پشت گیری له هیچ کهس نه کات . به لینی دا و به چه ند شی عری کیش ستایشی پیغه مبهری کرد .

زوری پی نه چوو بت په رسته کان که وتنه وه سه رو خواری تا هه جووی پیغه مبهر و موسلمانان کان بکات . ماوه یه که خو ی گرت که چیی له نه نجام دا دهستی کرد به هیرش و ، خه لکی پی بو جهنگی نو حود هه ل نه نا . هه تا خو یشی به شداری جهنگی

ئو خودی کرد و ، دیسان دیل کرایه وه . ئەجارەش داوای لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد تا وەك جاری یەكەم بەبێ بەرامبەر ئازادی بکاتەوه .. پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لا أدعك تمسح عارضيك بمكة وتقول : خدعتُ محمداً مرتين)) . فەرمووی : وازت لێ ناهێنم بچیتەوه مەككە و دەست بە لاجانگت دا بێنی و بلیتی : دوو جار موحه مەدم خەڵەتاندا . پاشان فەرمانی دا تا لە ملی بەدن . و تراویشە كە پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووه : ((لا یلدغ المؤمن من جحر مرتین)) . فەرموویە : ئیمان دار لە كونیك دا دوو جار ناگەزرتیت . و تووشیانە كە ئەم پەندە یەكێكە لەو پەندانەیی كە یەكەم جار لە دەمی ئازیز بیستراون .

٣ - فاكیھە ، بەندەیی ئومەییەیی كۆری خەلف .

٤ - وەهەبی كۆری عومەیری كۆری وەهەب ، كە باوكی پێش موسلمان بوونی یەكێك بوو لە شەیتانەكانی قورەیش و ، زۆر ئازاری پێغەمبەر و هاوێلانێ لە مەككەدا ئەدا ..

رۆژیکیان دواى جەنگی بەدر لەگەڵ سەفوانی كۆری ئومەییە پێكەوه دانیشتبوون و باسی لێ قەومانی بەدریان ئەكرد .. عومەیر وتی : بەخوا ئەگەر لەبەر ئەوه نەبوا یە قەرزارم و نیمە بیدەمەوه و ، خاوەنی مال و منداڵم و ئەترسم دواى خۆم بگەورێم ، سوار ئەبووم بۆ لای موحه مەد و ئەم كۆشت . كۆرەكەم لەلای ئەو دیلە .. سەفوان ئەمەیی بە هەل زانیی و پێی وت : قەرزەكەت لەسەر من ، من بۆت ئەدەمەوه و ، مال و منداڵەكەشت لەگەڵ مال و منداڵەكەیی خۆما چاودێرییان ئەكەم و چەندم لێ بیت درێغییان لێ ناكەم . عومەیر وتی : ئەمە ئاشكرا مەكە . وتی : وا ئەكەم .

پاشان عومەیر فەرمانی دا شمشیرەكەیان بۆ تیژ كردهوه و ، ژەهراوییان كرد . دواى ئەوه كەوتە رێ هەتا گەیشتە مەدینە . لە كاتیك دا كە عومەیری كۆری خەططاب و چەند موسلمانێك باسی رۆژی بەدریان ئەكرد ، كە چۆن خوای گەورە بە سەرکەوتنی بەدر ریزی لێ گرتن ، سەیری كرد ئەبیینی وا عومەیری كۆری وەهەب لە دەرگای مزگەوت دا و شترەكەیی چۆك پێ دا داوه و ، شمشیرەكەیی لە كیتلان دەرهێناوه . عومەر فەرمووی : ئەوه عومەیری كۆری وەهەبی دوژمنی خوایە ، بۆ ئەنجام دانی خراپەیهك هاتوو . هەر ئەویش بوو رۆژی بەدر هانە هانە داین . پاشان چووه ژوورەوه خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و هەوالەكەیی پێ گەیاندا ،

نهویش فەرمووی : ((أدخله عليّ)) . فەرمووی : بیکەرە ژوورەوہ لام . عومەر رووی لە عومەیر نا ، و دەستی دایە حەمالەئە شمشیرەکەئە کە لە ملی دا بوو و بای دا ، بەو ئەنصارانەش کە لەوئە بوون فەرمووی : بێبەنە ژوورەوہ لای پێغەمبەری خوا . کە چاوی پێ کەوت وا عومەر دەستی داوہتە حەمالەئە شمشیرەکەئە ملی ، فەرمووی : ((أرسله يا عمر ، أدنُ يا عمير)) . فەرمووی : عومەر ! بەری بدە و ، تۆش عومەیر وەرە پێشەوہ . کە نزيك بوویەوہ پێئە فەرموو : ((فما جاء بك يا عمير ؟)) . فەرمووی : عومەیر ! بۆچی هاتووی ؟ وتی : بە دواي ئەو دیلەدا هاتووم کە وا لە دەستان دا .. چاک بن لەگەئە . فەرمووی : ((فما بال السيف في عنقك ؟)) . فەرمووی : ئەئە ئەو شمشیرە چئە لە ملتا ؟ وتی : خوا بی پێئە چ شمشیرێک بوو ، جا ئایا هیچی لئە هات ؟

فەرمووی : ((أصدقني ما الذي جئت له ؟)) . فەرمووی : راستم پێئە بلئە ، بۆچی هاتوویت ؟ وتی : تەنھا بۆ ئەوہ هاتووم . فەرمووی : ((بل قعدت أنتَ وصفوان بن أمية في الحجر فذكرتما أصحاب القلب من قريش ، ثم قلتَ : لولا دينُ عليٍّ و عيالٌ عندي لخرجتُ حتى أقتل محمداً ، فتحملُ لك صفوان بن أمية بدينك و عيالك على أن تقتلني ، والله حائل بينك وبين ذلك)) . فەرمووی : بەئکو تۆ و صفوانی کورپی ئومەییە لە حێجردا دانیشتن و باسی کوزراوہکانی قورەیشتان نەکرد ، پاشان تۆ وتت : ئەگەر قەرزم لەسەر نەبوايە و ، ماڵ و مندالم بەسەرا نەکەوتايە ، ئەچووم موحمەدەم نەکوشت . ئیتر صفوانی کورپی ئومەییە چووە ژێر قەرزەکەت و چاودێری ماڵ و منالەکەت ، بەو مەرجەئە تۆ بیئت و من بکوژی . خوایش ماوەت نادا ئەوہ بکەیت .

عومەیر وتی : شاھیدی ئەدەم کە تۆ پێغەمبەری خوایت !! جاران ، ئەئە پێغەمبەری خوا ! کە تۆ دەنگ و باسی ئاسمان و ، ئەو وەحیەئە کە ئەهاتە سەرت بۆمانت باس نەکرد ، ئیتم بە درۆمان ئەخستیتەوہ و ، ئەم باسەش جگە لە خۆم و صفوان کەس ئامادەئە نەبووہ و ، بەخوا چاک ئەزانم تەنھا خوا لەمەئە ئاگادار کردوویت . جا سوپاس بۆ ئەو خوايەئە کە هیدایەتی دام بۆ سەر ئیسلام و ، بەم شێوازەش پالئە پێوہ نام . پاشان شاھەقمانی حەقی هئەنا . پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((فقهاوا أخاکم في دينه و علموه القرآن ، وأطلقوا أسيره)) . فەرمووی :

براکەتان لە دینەکەى شارەزا بکەن و ، قورئانى فێر بکەن و ، دیلەکەشى بۆ بەر
 بەن . ئەوانیش فەرمانەکیان بۆ جى بە جى کرد ..

پاشان عومەیر وتى : ئەى پیتغەمبەرى خوا ! من هەولم ئەدا و کۆششم ئەکرد
 هەتا نوورى خوا بکوژینمەوه و ، بە توندییش نازارم بەوانە ئەگەیاندا کە شوین
 دینی خوا کەوتبوون . جا من پیم خۆشە ماوەم بەدى بگەرپیمەوه مەککە و ،
 بانگیان بۆلای خوا و پیتغەمبەرەکەى و بۆ سەر ئیسلام بکەم ، بەلکو خوا
 هیدایەتیان بدات ، ئەگەر نا چۆن لەوه پیش نازارى هاوئەلەکانى تۆم ئەدا لەسەر
 دینەکیان ، و هاش نازارى ئەوان بەم ..

پیتغەمبەرى خوا ﷺ ماوەى دا و گەراییەوه مەککە . لەولاهە صدفوانیش هەر
 کە عومەیر بەرهو مەدینە کەوتە رى ، کەوتە دل دانەوهى خۆى و خەلکەکە و ئەى
 وت : مژدە بیت لیتان لە ماوهى چەند رۆژیک دا رووداویک ئەبینن کە رووداوى
 بەدرتان لە بیر ئەباتەوه . صدفوان خۆیشى ئەچوو بۆ سەر ریگای ریبواران و
 هەوالى عومەیری لىیان ئەپرسیى تا بزانی ئەخشەکیان سەرى گرتووه یان نا ، تا
 ئەوهبوو لە دوا جاردا کاروانیک هات و هەوالى موسلمان بوونى عومەیریان پى دا
 .. صدفوان وشک بوو .. لە داخانا سویندى خوارد کە هەتا ماوه قسەى لەگەل
 نەکات و ، هەرگیز هیچ کەلکیکیشى نەگرت .

عومەیر هاتەوه مەککە و لەوى دەستى بە بانگ کردنى خەلکەکەى بۆ سەر
 ئیسلام کرد و ، هەرکەسیش پینچەوانەى بچوولایەتەوه زۆر بە توندیى سزای ئەدا ..
 ئەوهبوو لەسەر دەستى ئەودا خەلکیکی زۆر ئیمانیان هیئا .

٥ - رەبیعی کورى دەپراچى کورى عەنبەس .

٦ - عەمرى کورى ئوبەى کورى خەلف .

٧ - ئەبوپەرهمى کورى عەبدووللا ، کە هاوپەیمانان بوو .

٨ - پیاویکی تری هاوپەیمانان .

٩ - نسطاس ، بەندەى ئومەییەى کورى خەلف .

١٠ - بەندەیهکی تری ئومەییە .

١١ - ئەبورافیع ، غولامیکی ئومەییە .

(ی) لە ئەوهى عامیری کورى لوئەى پینچ پیاو ، کە ئەمانەن :

۱ - سوهیلی کورپی عه مر ، که مالیکی کورپی دوخشوم دیلی کرد . سوهیل به کئی بووه له پیواوه ناوداره دیاره کانی قورپهیش ، چ له سهرده می نه فامیی و ، چ له سهرده می نیسلام دا .. له بری قورپهیش ریکه وتن نامه ی حوده بیبه ی له گه ل پیغه مبهری خوادا ﷺ مؤر کرد . روژی فته می مه ککه موسلمان بوو و ، هاوه لئیکی پایه داری به خزمه تی لی دهرچوو . نه و بوو له روژی فته می مه ککه دا وه لآمی پیغه مبهری خوی ﷺ نه دایه وه ، کاتیك که پرسیری له قورپهیش نه کرد و نه ی فرموو ((ماذا تقولون ؟)) سوهیلیش نه ی وت : چاک نه لئین و چاکیش زهن نه بهین . تو برایه کی بهرپیز و کورپی برایه کی بهرپیزمانی و ، هه موو ده سه لاتیکیشته هیه . نه ویش فرمووی : ((أقول كما قال أحي يوسف : لا تشریب علیکم الیوم)) .

که له جهنگی به دردا به دیل گیرا ، میکره زی کورپی حه فص فیدیه که ی بو هینا و ، عومهری کورپی خه ططابیش داوای له پیغه مبهری خوا کرد تا مؤلته تی بدات دانی پیشه وه ی سوهیل دهر بکیشی ، با نه توانی له هیچ شوینیک دا دژی نه و تار بدات . به لآم پیغه مبهری ره حه مت وه لآمی دایه وه : ((لا أمثلُ به ، فیمثل الله بی ، وإن كنتُ نبياً ، وعسی أن یقوم مقاماً لا تدمه)) . فرمووی : ته مشیلی پی ناکه م ، نه وه کو خوایش ته مشیل به من بکاته وه ، نه گه رچی پیغه مبهریش بم . به شکوم له شوینیک دا بوهستی بو و تاردان تو بیت ناخوش نه بی .

نم هه وال داننه ی پیغه مبهر به راست دهرچوو .. کاتیك که پیغه مبهری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد ، هه ندی له دانیشتوانی مه ککه ش ، وه ک نه عراب و مونا فیه کان ، ویستیان له نیسلام هه ل بگه رپنه وه ، ئا له کاته ناسکه دا سوهیل مهردانه هه ستایه سه ری و دهستی به و تاردان کرد و خه لکه که ی دل خۆش کرد و ، دلئانی له سه ر دین دامه زراند .

سوهیل که وته گه ل سوپای موسلمانان و به ره و شام بو غه زا که وته ری و ، له وی به رده وام بوو تا نه و بوو به تاعوونی عه مواس کۆچی دوایی کرد ، خوا لئی رازی بی .

۲ - عه بدی کورپی زه معه ی کورپی قه یس .

۳ - عه بدورپه جمانی کورپی مه نشه تی کورپی وه قدان .

۴ - حه بیبی کورپی جابیر .

٥ - سانیبی کورپی مالیک .

(ك) له نهوهی حاریشی کورپی فیهر چوار پیاو ، که نهمانه ن :

١ - طوفه یلی کورپی نه بوقه نیع .

٢ - عوتبهی کورپی عه مری کورپی جه حده م .

٣ - شافیع ، پیاوئیکی یه مه نیی هاوپه یانیان بووه .

٤ - شه فیع ، پیاوئیکی تری یه مه نیی هاوپه یانیان بووه .

نهوانی تریان ناویان نه دراوه .

له پیشه وه باسی نه وه مان کرد که موطنه لیلی کورپی نه بووه داعه به په له خوئی گه یانده مه دینه و چوار هزار دیره می دا له فیدیهی باوکی دا .. به لام دهسه لاتی دیله کان جیاواز بوو ، بۆیه له چوار صد دیره مه وه هه تا چوار هزار دیره م له فیدیه دا دراوه . هی واش هه بوو چل تۆقیه نالتوونی له بری نه دا به فیدیه ، وهك عه بباس خوا لیتی رازی بی . هی واش هه بوو هیچ سامانیکی نه بوو ، به لام خویندن و نووسینی نه زانی ، بۆیه ده مندالی مه دینهی درایه دهست تا فیتری خویندن و نووسینیان بکات .

نیمام نه حمد به سه نه دی خوئی له نیین عه بباس وه ریوایه تی کردوه که وتویه : هه ندی له دیله کانی رۆژی به در هیچیان نه بوو بی ده ن له فیدیه دا ، بۆیه پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمانی دا تا نووسین فیتری منداله کانی نه نصار بکه ن . هه ر که سیش پاره ی نه بوایه و خوینده وارییشی نه بوایه ، نه وا به بی به رامبه ر نازاد نه کرا .

له م کاته ناسکه دا که دیله کان نه و فیدیه یان هاته سه رشان ، له سه ر شانی زۆربه یان گران نه بوو چونکه هه ژار و دهست کورت بوون ، بۆیه خوای گه وره قورثانی پیروزی نارد تا دل خویشی بی بۆیان که نه گه ر نیمان به یتنن ، خوای گه وره له دنیا ش و قیامه تیش دا چاک تر له و فیدیه یان بۆ نه بژیریتته وه . نه وه تا قورثان نه فه رموی :

﴿ يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ قُلٌّ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (الأنفال: ٧٠) نه مه ش بۆ نه وهی تا نیمان به یتنن .. بژاردنی دنیا و لی خویش بوونی قیامه ت . عه بباسی

مامہی پیغہ مبهری ﷺ خوا ﷺ خوا له ویش رازی بیت نهم به لئینی خوی گهوره ی دهست گیر بوو . نه و بوو عه بباس نه یوت : خوی گهوره (نه و فیدیه یی) بو گوریم به بیست به نده - له ریوایه تیکی تر دا چل - که هدر هه موویان به سامانی من خهریکی بازرگانیی بوون و ، زه مزه میشی پیشکش کردم - مه بهستی له ناودانی حاجیانه - که پیم باش نیه له بریی نه و هه موو سامانی دانیشتوانی مه ککم پی بدری . دوی نه وهش که نه وهنده خیر و چاکه ی دهست گیر بوو که رازی بوو بوو ، نه یوت : دوی نه مهش هیوادارم نه و لی خوش بوونه مان دهست گیر بیی که خوی گهوره - جل جلاله - به لئینی پیمان داوه .

له پیشه وه باسی نه وه مان کرد که پیغہ مبهری ﷺ خوا ﷺ له گه ل هاوه لاتی دا راویژی کرد ، که نه وه بوو نه بو به کر حزی له فیدیه وه رگرتن و نازاد کردنی قوره یشی به دیله کان بوو ، به لام عومر حزی له وه بوو له ملی هه موویان بدری .. سهره نجام پیغہ مبهری ﷺ خوا ﷺ راکه ی نه بو به کری وه رگرت .

دوی نه نجام دانی نهم کاره خوی گهوره لومه و گلویی ناره خواره وه که نه نه بوو پیغہ مبهری ﷺ دیل بگریت و به فیدیه به ریان بدات ، به لکو نه بو به یه کی نه و دیلانه یان بکوشتایه تا پشتی کافران به جاری بشکایه ، چونکه نه و فیدیه وه رگرتنه خوشیستنی دنیایه و ، خوی گهورهش قیامه تی نه وی . خو نه گهر به لئینی خوی گهوره نه بوایه له سهر نه و کاره موسلمانان تووشی سزایه کی گهوره نه بوون .. نه وه تا قورنان نه فهرمووی : ﴿ مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُدَّ أَسْرَى حَتَّىٰ يُتَخَّرَ فِي الْأَرْضِ يُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿الأنفال : ٦٧ - ٦٨﴾ .

که نهم دوو نایه ته هاتنه خواره وه ، بو سبهینی عومر هات ، نه بینی و پیغہ مبهری ﷺ خوا ﷺ و نه بو به کر خوا لئی رازی بیی نه گرین .. عومر فهرمووی : نه ی پیغہ مبهری خوا ! هه و آلهم بدری بوچ خوت و نه بو به کری هاوه لت نه گرین ؟ خو نه گهر منیش گریانم هات نه و نه گریم و ، گهر گریانیشم نه هات ، نه و به بو نه ی گریانه که ی نیوه وه خو م نه هینمه گریان . پیغہ مبهری خوا فهرمووی : « للذي عرض علي أصحابك من أخذهم الفداء ، وقد عرض علي عذابكم أدنى من هذه الشجرة » . فهرمووی : بو نه وه نه گریم که هاوه له کانت نه و رایه یان خسته به رده مم که فیدیه له دیله کان وه رگرن .. خوی گهورهش سزادانی نیوه ی له م

درەختە نزیکتر پیشان دام . بە درەختیکی نزیککی فەرموو . هەوالیشی دایە کە نایەتەکان دابەزیوون . ئەمەش بەلگەیە کە ئەک ئەبویەکر بەلکو زۆریە هەواوەلان رایان لەسەر فیدیە وەرگرتن بوو .

کە هەواوەلان ئەم دوو نایەتەیان دین ، دەستیان لە کەلک وەرگرتن لە پارە فیدیە کە گرتەووە ، زۆر شەرمەزاری ئەو گلەییە خواییە بوون ، تا خوای گەورە دڵخۆشیی دانەووە و قورئانی پیروزی ناردەووە ، فەرمانی پێ دان کە ئەو غەنیمەتە بە حەلایی و پاکیی بخۆن ، کە ئەفەرموی :

﴿ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (الأنفال : ٦٩)

هەندێ لە خۆرەهلات ناسان و ئەوانەش کە ئەیانەوی مەسیحییەت بلابو بەکەنەووە رەخنە لە هەلوێستی موسلمانان ئەگرن ، دەربارە دیلەکانی بەدر .. رەخنە ئەگرن لەوێ کە موسلمانەکان دوو دیلیان کۆشتوووە ، فیدیەشیان لەوانی تر وەرگرتوووە . ئەوانە زۆر گێل و نەفامن .. هەر ئەلێی میژووی دوور و درێژی مەسیحییەتیان سەرنج نەداوە ، کە بە دەستی ئەوان چەند ملیۆن مرۆڤ بەدبەخت کراوە بە درێژیایی میژوو ، تەنها بۆ سەپاندنی حوکم و دەسەلاتی پر لە زولم و ستەمیان .

پێش هەموو شتێک موسلمانەکان بە تەمای جەنگ نەبوون لەگەڵ سوپایەکی وەها گەورە و پرتفاق دا .. خۆ موسلمانەکان هەموو جەنگاوەرانیان نەهاتبوون بۆ بەدر ، ئەوەندە هەبوو خوای گەورە ویستی وەها بوو ، موسلمانەکان بە تفاقیی کەمەووە بچنە میدانی ئەو سوپا درۆندەییە قورەیش و سەریان بخت بەسەریان تا بزائن کە ئەو سەرکەوتنە پیشکەشییەکی خوایی بوو و هیچی تر .. تا بزائن و خوای گەورە بەلێنی خۆی بردە سەر و ، با ئەوانیش بە جوانیی بەندایەتی خۆیان نەنجام بەدن ..

لەلایەکی ترەووە ئەوان رەخنە ئەووە لە موسلمانان ئەگرن کە بۆچ فیدیەیان لێ سەندن ، ئەبوا هەر بە هەواتتە نازادیان بکردنایە ، ئەو غەنیمەتەنەمی میدانی جەنگیان بەس بوو . کەچی خوای پەروردگار - وەک باسماں کرد - رەخنەمی ئەوەیان لێ نەگری کە بۆچ فیدیەیان لێ وەرگرتن ، بەلکو ئەبوا هەموویان بکۆشتنایە هەتا پشتی قورەیشی خاوەناس بشکی . خۆ ئەگەر خاتری ئەهلی بەدری نەگرتایە ئەوا ئەبوا سزای خواییان بچەشتایە .

که موسلمانان کان له حهفتا دیل دوو دیلیان کوشتوو ، دیاره - وهك باسمان کرد - نهو دوانه یه کجار خراپ بوون و مافی خۆیان بوو ، بگره زۆریه قورپه ییشی یه کان تاوان بار بوون ، بهوهی که سیانزه سالی ره بهق خه ریکی سزا و نازاردانی پیغه مبه ر و موسلمانان بی دهسته کان بوون ، بی تهوهی تاوانیکیان نه نجام دابی .. ته نهها نه ونده هه یه شوین ریبازی خوا که وتبوون و ، دهستیان له ره وشته نزمه کانی نه قامیی هه ل گرتبوو .. هیشتا دوا ی کۆچ کردن و به جی هیشتنی نیشتمان و که س و کار و به رزه ونه ندیش ، قورپه ییش کۆلی نه نه دا و ، نه یویست نه هیللی موسلمانان کان له مه دینه ش به سیته وه .. نهو نه قامه ره خنه گرانه میژووی پر له ستم و ناژاوهی خۆیان له یاد نه کن ، که به ناوی سه لیبه وه چ جهنگ و دهست درژی یه کی خویناوی به رامبه ر به موسلمانان نه نجام دراوه ..

نهو بهوو چه ندین سال جهنگ و ناژاوه یان له شام دا نایه وه و ، نه یان ویست فه له ستین داگیر بکن و ، به یه کجاری نیسلام و موسلمانان له ناو بهرن ، که چیی سۆزی خوی گه وره جوولا و ، پاله وانی لی هاتووی کوردیی ، سه لاهه ددینی نه ییوویی ، بۆ نه م کاره ره خساند ، تا خاکی موسلمانان پاک بکاته وه و نهو چلکنه پیسانه بخاته ناو ده ریاوه و ، له کۆل موسلمانان پاکاته وه .

یان له بیر خۆیانی نه به نه وه که له نه نه ده لووس دا کاتیک مه سیحیه کان ده سه لاتیان پهیدا کرد به سه ر موسلمانان کان دا چۆن به سه ر پرین و سووتاندن تا قی موسلمانان له و ولاته دا بری یه وه ، به مه رجی موسلمانان کان له سه ر نهو خا که بۆ ماوه ی هه شت سه ده سال شارستانه تیکی یه کجار مه زنیان به رپا کرد و ، بوونه مایه ی بووژانه وه و پیشکه وتنی هه ر هه موو نه وروپا .. به لام نه وروپا چونکه زانسته که یان وه رگرت و دینی نیسلام و ره وشته به رزه کانی نیسلامیان له گه لیا وه رنه گرت ، زانسته که یان بووه به لایه کی گه وره بۆ خۆشیان و ، بۆ تی کرای مرۆفایه تییش ، که نه وه چه ند سه ده یه که سه رزه ویی به ده ست سه ته میانه وه نه تلپته وه و ، نهو زانسته به که لکه یان کرده نه گبه تی بۆ مرۆف .

هه ر نه ک به رامبه ر به موسلمانان ، به لکو گا وره کان به رامبه ر یه کتری زۆر سه تم کار بوون .. بۆ نمونه نهو قه سابخانه یه ی که مه سیحیه کان به ناوی مه سیحی یه ته وه بۆ برا هاودینه کانی خۆیانان دروست کرد ، که پیی نه لئین

قەسابخانەى (سان بارتلمى) ، بە خالىكى ناشيرىنى ميژووى مەسىحىت ئەژمىرەيت ، بە هيچ شتىك پىنە ناكرى .

ئەم قەسابخانەى بە شەودا ئەنجام درا .. ئەو ئەبوو كاشولىك دەستيان بە سەربىرىنى پەرۆستانىەكان كرد لە پاريس و لە فەرەنسا ، بەلام بەوپەرى نامەردى پەوہ . (حىاة محمد لىكل ، ص ٢٦٨) .

ئىتر با ئەو ھەموو كوشتن و سەربىرىنە ھەزار بە ھەزارانەى شۆرشى فەرەنسا و ، شۆرشە جىاجىاكانى ترى گەلانى ئەوروپا و ، ئەو ھەموو كوشت و بېرەى كە دەولتە داگىركارەكانى ئەوروپا لە ولاتە جوړاو جوړە داگىركارەكانى جىهان دا ، بە ناوى كوژاندنەوہى ئاژاوەوہ ، لە چەرخى تازەدا ، ئەنجامى ئەدەن ، لەولاوہ بووہست .

دوو جەنگى جىهانى بەرپا کران ، لەبەر خاترى دەسلالتى زالمەن و ، لە پىناوى ئەوہدا چەندىن مىلۆن مەرۆف كوژرا و ، چەندىن خىزان و مال و منداڵ زەبوون و بەدبەخت کران .. رەخنەگرە چلکاوخۆرەكانىش مىشىك مىوانىان نىە . لەبەر چاويان دا بە ھەزارەھا دىلى جەنگە ناھەموارەكان ئەكوژىن و جوولە ناکەن ، كە چىبى بۆ كوشتنى دوو ئەسىرى ھەزار سال لەمەور بەر ، كە شىاوى ئەوہن پىيان بوترى : تاوان بارى جەنگ ، دەنگ بەرز ئەكەنەوہ ، بە مەرجى زۆر بەى دىلەكان كە دواى موسلمان ئەبوون ، بە بۆنەى ئەو موعامەلە چاكەوہ بوو ، كە ھاوہلان ، بە ھۆى ئامۆزگارى پىغەمبەرەوہ ﷺ ئەنجاميان دا .

بەلى ، موسلمانەكان لە ھەموو غەزاكانيان دا نمونەى مەرۆشى بەرەحم و دادپەرور و خاوہن بەزەبى بوون .. خەلكىكى زۆر شاھىدى ئەوہ ئەدەن ، كە يەكى لەوانە ميژوونوسى مەزن (گۆستاف لۆبۆن) ە كە ئەلى : (ميژوو ولات گىرىكى ترى بە خۆيەوہ نەدىوہ كە لە عەرەب (واتە موسلمانەكان) دادپەرورتر و بەبەزەبى تر بىت) . (الوحى المحمدي ، ص ١٢٩)

ئىستاش كاتى ئەوہ ھاتووہ كە ناوى ھاوہلاننى بەدر بخەينە بەردەست نازىزانان ، تا بزەن بە ئىخلاص و ھىمەتى بەرز ئەو پىاوہ كەم و كەم تفاقانە ئىسلاميان ھەلگرت و پىشكەشى سەرزەوىيان كرد ..

لە پىشەوہ ئامازەمان كەردووہ كە بە پىسى سەرزەمىرى مامۆستا (باشمىل) بەشداربووانى جەنگى بەدر سىصد و حەقدە كەس بوون ، كە ھەشتا و شەشىان

موهاجیریی و ، صد و هفتایان خهزرجیی و شهصت و یه کیشیان نهوسیی بوون،
 نهمهش ناوه کانیانن :

یه کهم : به درسه موهاجیره کان :

(ا) له نهوهی هاشمی کوری عه بدمه ناف ههشت پیاو :

- ۱ - سهررداری هموو پیغه مبهران ، موحه مدهی کوری عه بدوللای کوری
 عه بدولموطه لیلی کوری هاشمی کوری عه بدمه ناف .
  - ۲ - حه مزهی کوری عه بدولموطه لیلیب .
  - ۳ - عه لیلی کوری ته بو طالیبی کوری عه بدولموطه لیلیب .
  - ۴ - زهیدی کوری حاریشهی خزمت گوزاری پیغه مبهر ﷺ .
  - ۵ - نه نه سهی حه به شیی ، خزمت گوزاری پیغه مبهر ﷺ .
  - ۶ - نه بو که بشه ی فارسیی ، خزمت گوزاری پیغه مبهر ﷺ .
  - ۷ - که نازی کوری حوصهین ، که پیی نه وترا ته بو مهرشه ، هاوپه یانیان بوو .
  - ۸ - مهرشه ی کوری نه بو مهرشه ، که نه ویش هاوپه یانیان بوو .
- (ب) له نهوهی موطه لیلی کوری عه بدمه ناف ، چوار پیاو :
- ۱ - عوبه یدهی کوری حاریشی کوری موطه لیلیب - شه هیدی به در .
  - ۲ - طوفه یلی کوری حاریشی کوری موطه لیلیب .
  - ۳ - حوصهینی کوری حاریشی کوری موطه لیلیب .
  - ۴ - میسطح ، که ناوی عه وفی کوری نه تاشه ی کوری عه ببادی کوری
 موطه لیلیب بووه .

(ج) له نهوهی عه بدشه مسی کوری عه بدمه ناف شانزه پیاو :

- ۱ - عوثنانی کوری عه فقان ، که له لای روقیه ی خیزانی مایه وه بو سهر وکاری
 چاره سهر کردنی و ، وه که به درسه یه کان به شی بو دانرا .
- ۲ - نه بو حوذه یفه ی کوری عوتبه ی کوری ره بیعه ی کوری عه بدشه مس .
- ۳ - سالم ، مه ولای نه بو حوذه یفه ی کوری عوتبه .^{۳۴۰}

^{۳۴۰} سالم کوری مه عقل ، یه کیکه له هاوه له پایه داره کان که زوو موسلمان بووه . سهرتا بهنده ی نافرته تیکی
 نه نصاری بوو و ، نازادی کرد . دوا ی نه وه بووه مه ولای هاوه لای به ناویانگ نه بو حوذه یفه و ، کردی یه کوری خزی
 و فاطیمه ی کچی وه لیدی کوری عوتبه ی برزای لی ماره کرد . دوا بییش نایه تی به تال کرده وه ی یاسای به کو کردن
 هات و ، نه بووا هموو که سیک به ناوی باوکیه وه بانگ بکرایه . سالم خاوه نی پایه یه کی مه زن بوو له نیسلام دا ، که
 نه وه بوو له مزگه وتی قویاءدا پیش نویژی بو موهاجیره کان نه کرد که نه بو به کر و عومره یشیان له ناودا بوون . سالم

- ۴ - عهبدوڻلاڻي ڪوڙي جهڙوڪ هاءِ پنهان بون .
  - ۵ - عوڪاشه ڪوڙي مه حصن ، نهوئش هاءِ پنهان بون .
  - ۶ - شو جاعى ڪوڙي وهه بى ڪوڙي ره ببعه (هاءِ پنهان) .
  - ۷ - عوقبه ڪوڙي براهى (هاءِ پنهان) .
  - ۸ - يه زىدى ڪوڙي ره قئش (هاءِ پنهان) .
  - ۹ - نه بوسينان ، مه حصنه ڪوڙي حرشان (هاءِ پنهان) .
  - ۱۰ - سئنه ڪوڙي نه بوسينان (هاءِ پنهان) .
  - ۱۱ - مئهره زى ڪوڙي نه ضله ڪوڙي عهبدوڻلاڻي (هاءِ پنهان) .
  - ۱۲ - ره ببعه ڪوڙي نه ڪشم (هاءِ پنهان) .
  - ۱۳ - نه قئنه ڪوڙي عمر (هاءِ پنهان) .
  - ۱۴ - مالئكى ڪوڙي عمر (هاءِ پنهان) .
  - ۱۵ - مه دله جى ڪوڙي عمر (هاءِ پنهان) .
  - ۱۶ - نه بومه خشى (هاءِ پنهان) .
- (د) له نه وهى نه وهئى ڪوڙي عه بدمنه ناف ، دوو پياو :
- ۱ - عوتبهى ڪوڙي غه زوان (هاءِ پنهان) .
  - ۲ - خه ببابى مه ولانى عوتبهى ڪوڙي غه زوان (هاءِ پنهان) .
- (ه) له نه وهى نه سهدى ڪوڙي عه بدهووزا ، سئ پياو :
- ۱ - زوبه بى ڪوڙي عه ووامى ڪوڙي خواه بلىدى ڪوڙي نه سهدى .
  - ۲ - حا طبهى ڪوڙي نه بويه لته عه يه مانى (هاءِ پنهان) .
  - ۳ - سه عدى كه لئى ، مه ولانى حا طه (هاءِ پنهان) .
- (و) له نه وهى عه بدهو دداری ڪوڙي قوصه دوو پياو :

له گهڙن عومهردا ڪڙچى ڪرد بڙ مه دئنه و ، هه مئشه عومهر ستائى نه ڪرد . ڪاتئكئش كه عومهر زامدار ڪرا ، بى لهو كه سانه نه ڪرده وه كه شائى نه وهن بڪرئنه به خه لئفه . لهو ڪانه دا سالم ڀشى به بىردا هات كه چئى هاتره يادى كه سالم ڪڙچى دواى ڪرده وه ، بڙهه فرموى : نه گهر سالم زئندو بوايه ڪارى خه لافتم نه نه ڪرده شوورا ، واته سالم راسته وخڙ نه ڪرده خه لئفه مى مسلمانان . نه مهش پاينه دارى سالم دهه رخات نه دلئ عومهردا . سالم يه ڪئنه بون لهو هاهو له ناودارانهى كه قورنائيان له به ربون . پئغه مبهرى خواه ﷺ فرمانى نه دا تا موسلمانان ڪان قورئان له چوار كهس وهه بگرن كه نهى فرموى : ((خذوا القرآن من أربعة : من أبى أم عبد ، ومن أبى بن كعب ، ومن سالم مولى أبى حذيفة ، ومن معاذ بن جبل)) . سالم به شدارى بهدري ڪرد و له جهنگى يه مامه دا خوى و نه بوحوده يفه مى مه ولانى به شه بئدى سهريان نايه وه ، خوا لئيان رازى بئ .

١ - موضعهبی کورپی عومهیری کورپی هاشمی کورپی عهبدمهنافی کورپی عهبدوودار .

٢ - سوهیطی کورپی سهعدی کورپی حهریهله .

(ز) له نهوهی زوهرهی کورپی کیلاب ههشت پیاو :

١ - عهبدوورپهجمانی کورپی عهوف .

٢ - سهعدی کورپی نهبووهققاص .

٣ - عومهیری کورپی نهبووهققاص - شهیدی بهدر .

٤ - میقدادی کورپی عهمری کورپی ثعلهبه ، که هاوپهیمانیاں بوو .

٥ - عهبدووللای کورپی مهسعودی کورپی حاریشی ههذهلیی ، که هاوپهیمانیاں

بوو .

٦ - مهسعودی کورپی رهبیعی کورپی عهمری کورپی سهعد ، که هاوپهیمانیاں

بوو .

٧ - ذوششیمالهین کورپی عهمر ، که هاوپهیمانیاں بوو - شهیدی بهدر .

٨ - خهبابی کورپی نهرهت ، که هاوپهیمانیاں بوو .

(ح) له نهوهی تهیمی کورپی مورپه پینج پیاو :

١ - نهبوهکری صددیق .

٢ - بیلالی کورپی رهباح که مهولای نهبوهکر بوو .

٣ - عامیری کورپی فوههیره ، نهویش مهولای نهبوهکر بوو .

٤ - صوههیبی کورپی سینان ، که مهولای عهبدووللای کورپی جهدعان بوو .

٥ - طهلههی کورپی عوبهیدوللای ، که له کاتی جهنگهکهدا له شام بوو و

پیغهمبهری خوا ﷺ وهک بهدری بی بهشی بو دیارینی کرد .

(ط) له نهوهی مهخزووم پینج پیاو :

١ - نهبوسلهمههی کورپی عهبدوولتهسهد که ناوی عهبدووللای بوو .

٢ - شههماسی کورپی عوثمانی کورپی شهید .

٣ - نهرقهمی کورپی نهبوئهرقهه ، که ناوی نهبوئهرقهه عهبدمهنافی کورپی

نهسهد بووه .

٤ - عهجماری کورپی یاسر .

٥ - موعتهبی کورپی عهوفی کورپی عامیر ، که هاوپهیمانیاں بوو .

(ي) له نهوهی عهدی کورپی که عب (هۆزه کهی خهلیفه عومەر) چوارده پیاو :

۱ - عومهری کورپی خهططابی کورپی نوفهیلی کورپی عهدولعوززا .

۲ - میهجهعی عهککیمی که مهولای عومهر بووه - شههیدی بهدر .

۳ - عهمری کورپی سوراچه .

۴ - عهدوللای کورپی سوراچهی برای .

۵ - واقیدی کورپی عهدوللای کورپی عهد مدناف ، که هاوپه یانیان بوو .

۶ - خهولییی کورپی نهبوخهولییی ، که هاوپه یانیان بوو .

۷ - مالیکیی کورپی نهبوخهولییی ، که هاوپه یانیان بوو .

۸ - عامیری کورپی ره بیعه ، که هاوپه یانی بنه مالهی خهططاب بوو .

۹ - عامیری کورپی بوکهیری کورپی عهدیالهیل که هاوپه یانیان بوو .

۱۰ - عاقیل ی کورپی بوکهیر - شههیدی بهدر .

۱۱ - خالیدی کورپی بوکهیر .

۱۲ - نیاسی کورپی بوکهیر .

۱۳ - زهیدی کورپی خهططاب که برای عومهر بووه و ، ته مهنی له عومهر

زیاتر بووه و پیش نهویش موسلمان بووه . به شداریی هه موو رووداوه کانی تریشی

کردووه و له جهنگی یه مامهی پاشگه زبووه کان دا به شههیدی سهری نایهوه و ،

نالای موسلمانانه کانیش بهو بوو . که شههید بوو عومهر خهفته تی زوری بو خوارد

و ، فهرمووشی : بو هردوو کاره چاکه که پیشم کهوت : پیش من موسلمان بوو و ،

پیش منیش شههید بوو .

۱۴ - سههیدی کورپی زهیدی کورپی عهمری کورپی نوفهیل که میردی فاطیمهی

خوشکی عومهر بوو و ، یه کیکه له و ده که سهی که مژدهی بههشتیان پی دراوه ،

له کاتی جهنگی بهدردا له شام بوو ، جا که گهراپهوه پیغه مبهری خوا ﷺ به

یه کی له سهریازانی بهدري ژمارد و بهشی بو ترخان کرد و ، وتی : نهی پادااشتم

نهی پیغه مبهری خوا ؟ فهرمووی : « وأجرک أربعة عشر رجلا » . فهرمووی :

نهوهندهی چوارده پیاو پادااشتت ههیه .

(ك) له نهوهی جومعهی کورپی عهمری کورپی هه صیص پینج پیاو :

۱ - عوثانی کورپی مهظعوون .

۲ - سانیبی کورپی عوثانی کورپی مهظعوون .

- ٣ - قودامه‌ی کورپی مه‌ظعوون .
- ٤ - عه‌بدوئلائی کورپی مه‌ظعوون .
- ٥ - موعه‌مه‌ری کورپی حاریشی کورپی موعه‌مه‌ر .
- (ل) له نه‌وه‌ی سه‌همی کورپی عه‌مه‌ری کورپی هه‌صیص یه‌ک پیاو که تیبین تیسحاق ناوی نه‌داوه .
- (م) له نه‌وه‌ی عامیری کورپی لوئه‌ی جه‌وت پیاو :
- ١ - نه‌بوسه‌بره‌ی کورپی نه‌بوپه‌همی کورپی عه‌بدولعوززا .
- ٢ - عه‌بدوئلائی کورپی مه‌خره‌مه‌ی کورپی عه‌بدولعوززا .
- ٣ - عه‌بدوئلائی کورپی سوهه‌یلی کورپی عه‌مه‌ر .
- ٤ - عومه‌یری کورپی عه‌وف . که مه‌ولای سوهه‌یلی کورپی عه‌مه‌ر بووه .
- ٥ - سه‌عدی کورپی خه‌وله ، که هاوپه‌یمانیا‌ن بووه .
- ٦ - وه‌هبی کورپی سه‌عدی کورپی نه‌بوسه‌رح .
- ٧ - حاطه‌بنی کورپی عه‌مه‌ر .
- (ن) له نه‌وه‌ی حاریشی کورپی فیه‌ر شه‌ش پیاو .
- ١ - عامیری کورپی عه‌بدوئلائی کورپی جه‌رپاح (نه‌بوعوبه‌یده) .
- ٢ - عه‌مه‌ری کورپی حاریشی کورپی زوهه‌یر .
- ٣ - سوهه‌یلی کورپی وه‌هبی کورپی ره‌بیعه .
- ٤ - سه‌فوانی کورپی وه‌هبی کورپی ره‌بیعه - شه‌هیدی به‌در .
- ٥ - عه‌مه‌ری کورپی نه‌بوسه‌رحی کورپی ره‌بیعه .
- ٦ - عیاضی کورپی زوهه‌یر .
- دووهمه‌ : به‌دربی‌یه نه‌نصاره‌کان :
- (١) به‌دربی‌یه نه‌وسیی‌یه‌کان :
- (أ) له نه‌وه‌ی عه‌بدوئله‌شه‌هل ، پانزه پیاو :
- ١ - سه‌عدی کورپی موعاذ .
- ٢ - حاریشی کورپی نه‌وسی کورپی موعاذ .
- ٣ - حاریشی کورپی نه‌نه‌سی کورپی رافع .
- ٤ - سه‌عدی کورپی زهیدی کورپی مالیک .
- ٥ - سه‌له‌مه‌ی کورپی سه‌للامه‌ی کورپی وه‌قش .

- ٦ - عەببەدی کورپی بېشەری کورپی وەقش .
  - ٧ - سەلەمەدی کورپی ئابیتە کورپی وەقش .
  - ٨ - رافیعە کورپی یەزیدە کورپی کورز .
  - ٩ - حاریشە کورپی خەزەنە کورپی عەدی .
  - ١٠ - موحەممەدی کورپی مەسلەمە .
  - ١١ - سەلەمەدی کورپی ئەسلەمی کورپی حەریش ، کە ھاوێیەیان بوو .
  - ١٢ - ئەبوھەیشەمی کورپی تەببەھان .
  - ١٣ - عوبەیدی کورپی تەببەھان .
  - ١٤ - عەمری کورپی موعاژە کورپی نوعمان .
  - ١٥ - عەبدوڵلای کورپی سەھل .
- (ب) لە ئەوێ ظەفەر دوو پیاو :
- ١ - قەتادە کورپی نوعمانی کورپی زەید .
  - ٢ - عوبەیدی کورپی ئەوسی کورپی مالیک .
- (ج) لە ئەوێ عەبدی کورپی رەززاخ سی پیاو :
- ١ - نەصری کورپی حاریشە کورپی عەبد .
  - ٢ - موعتەبی کورپی عەبد .
  - ٣ - عەبدوڵلای کورپی طاریقی بەلەویی کە ھاوێیەیان بوو .
- (د) لە ئەوێ حاریشە کورپی حاریث سی پیاو :
- ١ - مەسعوودی کورپی سەعدی کورپی عامیر .
  - ٢ - ئەبوئەنبەسی کورپی جەبەر .
  - ٣ - ھانی کورپی نەیار بەلەویی ، کە ھاوێیەیان بوو .
- (ه) لە ئەوێ عەمری کورپی عەوف شەش پیاو :
- ١ - عاصمی کورپی ئابیتە کورپی قەیس .
  - ٢ - قەیس ئەبوئەفلەحی کورپی عیصە .
  - ٣ - موعەتتیبی کورپی قوشەیر .
  - ٤ - ئەبوئەلیلی کورپی ئەزەەر .
  - ٥ - عەمری کورپی مەعبەدی کورپی ئەزەەر .
  - ٦ - سەھلی کورپی حونەیف .

(و) له نه وهی نومیهیهی کورپی زهید نو پیاو :

- ۱ - مویه ششیری کورپی عهبدولمونذیری کورپی زهنبهر - شههیدی بهدر .
- ۲ - ریفاعههی کورپی عهبدولمونذیری کورپی زهنبهر .
- ۳ - سهعدی کورپی عویهیدی کورپی نوعمان .
- ۴ - عوهیهیمی کورپی ساعیده .
- ۵ - رافیعی کورپی عهغهده .
- ۶ - عویهیدی کورپی نهبعویهید .
- ۷ - شمعلهبهی کورپی حاطب .
- ۸ - حاریشی کورپی حاطب .

۹ - نهبولوبابه ، که له گهژ حاریشی کورپی حاطب ، به فرمانی پیغهمبهری خوا ﷺ گهرا نهوه بو مه دینه ، بهشیان له دهست کهوتهکانی بهدر درا و ، به بهدرییش له قهلهم دران .

(ز) له نه وهی عویهیدی کورپی زهید حهوت پیاو :

- ۱ - نونهیسی کورپی قهتادهی کورپی ره بیعه .
- ۲ - مهعنی کورپی عهدهی کورپی جهددی بهلهوی ، هاوپه یانیان بوو .
- ۳ - عهبدوللای کورپی سهلهمههی عیجلانیی ، هاوپه یانیان بوو .
- ۴ - زهیدی کورپی نهسهلمی کورپی شمعلهبهی عیجلانیی ، هاوپه یانیان بوو .
- ۵ - ربیعی کورپی رافیعی کورپی زهیدی عیجلانیی ، هاوپه یانیان بوو .
- ۶ - عاصیمی کورپی عهدهی کورپی جهددی عیجلانیی ، هاوپه یانیان بوو . شم هاوهله بهرهو بهدر کهوته ری بهلام پیغهمبهری خوا ﷺ گهرا نهوه و ، بهشه دهست کهوتی وه که بهدری یهکان بو دانا .

۷ - ثابیتی کورپی نهقهوهمی کورپی شمعلهبهی عیجلانیی ، هاوپه یانیان بوو .

(ح) له نه وهی شمعلهبهی کورپی عهمری کورپی عهوت پیاو :

- ۱ - عهبدوللای کورپی جو بهیری کورپی نوعمان .
- ۲ - عاصیمی کورپی قهیسی کورپی ثابت .
- ۳ - نهبوضهییاحی کورپی ثابیتی کورپی نوعمان .
- ۴ - نهبوحننه یان نهبوحنه بهی کورپی ثابیتی کورپی نوعمان .
- ۵ - سالیمی کورپی عومهیری کورپی ثابت .

- ٦- حاریشی کورپی نوعمانی کورپی نومەییە .
  - ٧- خەوواتی کورپی جویەبیری کورپی نوعمان .
- (ط) لە نەوێ جەحجی کورپی کولفەهی کورپی عەوف دوو پیاو :
- ١- مونذیری کورپی موخەمەدی کورپی عوقبە .
  - ٢- نەبووعەقیلی کورپی عەبدوڵلای کورپی ئەعلەبە ، ھاوێیانیان بوو .
- (ي) لە نەوێ غەفی کورپی سەلەم پینج پیاو :
- ١- سەعدی کورپی خەیشەمە - شەهیدی بەدر .
  - ٢- مونذیری کورپی قودامەهی کورپی عەرفەجە .
  - ٣- مالیکی کورپی قودامەهی کورپی عەرفەجە .
  - ٤- حاریشی کورپی عەرفەجە .
  - ٥- تەمیم ، بەندەهی نازادکراویان بوو .
- (ك) لە نەوێ موعاویەهی کورپی مالیکی کورپی عەوف سێ پیاو :
- ١- جەبری کورپی عەتیککی کورپی حاریش .
  - ٢- مالیکی کورپی نومەیلە ، ھاوێیانیان بوو .
  - ٣- نوعمانی کورپی عەصر ، ھاوێیانیان بوو .
- (٢) بەدری یە خەزرەجی یەگان :
- (أ) لە نەوێ (امریء القیس) ی کورپی مالیک چوار پیاو :
- ١- خاریجەهی کورپی زەید .
  - ٢- سەعدی کورپی رەبیع .
  - ٣- عەبدوڵلای کورپی رەواحە .
  - ٤- خەللادی کورپی سوویدی کورپی ئەعلەبە .
- (ب) لە نەوێ زەیدی کورپی مالیک دوو پیاو :
- ١- بەشیری کورپی سەعدی کورپی ئەعلەبە .
  - ٢- سەمماکی کورپی سەعدی کورپی ئەعلەبە .
- (ج) لە نەوێ عەدیی کورپی کەعبی کورپی خەزرەج سێ پیاو :
- ١- سویدیعی کورپی قەیسی کورپی عەیشە .
  - ٢- عەبیادی کورپی قەیسی کورپی عەیشە .
  - ٣- عەبدوڵلای کورپی عەبەس .

(د) له نه‌وهی نه‌جمه‌ری کورپی حاریشمی کورپی شمعله‌به یه‌ک پیاو :

۱ - یه‌زیدی کورپی حاریشی کورپی قه‌یس - شه‌هیدی به‌در .

(ه) له نه‌وهی جه‌شمی کورپی حاریشی کورپی خه‌زره‌ج چوار پیاو :

۱ - خوبه‌یبی کورپی نه‌سافی کورپی عوتبه .

۲ - عه‌بدوئللائی کورپی زه‌یدی کورپی شمعله‌به .

۳ - حه‌ریشی کورپی زه‌یدی کورپی شمعله‌به .

۴ - سوفیانی کورپی بیشر .

(و) له نه‌وهی جه‌داره‌ی کورپی عه‌وفی کورپی حاریث چوار پیاو :

۱ - ته‌میمی کورپی یه‌ماری کورپی قه‌یس .

۲ - عه‌بدوئللائی کورپی عومه‌یر .

۳ - زه‌یدی کورپی موزه‌نیمی کورپی قه‌یس .

۴ - عه‌بدوئللائی کورپی عه‌رفه‌طه‌ی کورپی عه‌دی .

(ز) له نه‌وهی نه‌بچه‌ر یه‌ک پیاو :

۱ - عه‌بدوئللائی کورپی ره‌یبعی کورپی قه‌یس .

(ح) له نه‌وهی عه‌وفی کورپی خه‌زره‌ج ، پاشان له نه‌وهی عوبه‌ید ، دوو پیاو :

۱ - عه‌بدوئللائی کورپی عه‌بدوئللائی کورپی ثوبه‌ی کورپی سه‌لوول .^{۳۴۱}

۲ - ته‌وسی کورپی خه‌ولییی کورپی عه‌بدوئللائی کورپی حاریث .

(ط) له نه‌وهی جوزئی کورپی عه‌دی کورپی مالیک شه‌ش پیاو :

۱ - زه‌یدی کورپی وه‌دیع‌ه‌ی کورپی عه‌مری غه‌طه‌فانیی که هاوپه‌یمانان بوو .

۲ - عامیری کورپی سه‌له‌مه‌ی کورپی عامیری یه‌مه‌نیی که هاوپه‌یمانان بوو .

۳ - ته‌بوحومه‌یضه ، مه‌عبه‌دی کورپی عه‌بباد .

۴ - عامیری کورپی بوکه‌یر که هاوپه‌یمانان بووه .

۵ - عوقبه‌ی کورپی وه‌هبی کورپی کیلده‌ی غه‌طه‌فانیی که هاوپه‌یمانان بوو .

^{۳۴۱} عه‌بدوئللائی باوکی ، واته عه‌بدوئللائی کورپی ثوبه‌ی سه‌رژکی مونافیقان بوو ، به‌لام خژی یه‌کئی بوو له گه‌بچه چاکه‌کانی نیسلام و ، هاوه‌لئیکئی پایه‌دار بوو و ، ناماده‌ی هه‌موو رووداوه‌کان بوو . کاتئیک که نیفاقی باوکی ده‌رکوت ، داوای مؤلته‌ی له پیغه‌مه‌ری خوا ﷺ کرد تا باوکی بکوژئیت ، که‌چی مؤلته‌ی پیئ نه‌دا ، به‌لکو فه‌رمانی پیئ دا که به‌چاکه له‌گه‌لپا هه‌لس و کوت بکات . له‌جنگی یه‌مامه‌ی پاشگه‌زبووه‌کان‌دا و ، له‌سالی دوانزه‌هه‌می کۆچی‌دا به‌شه‌هیدییی سه‌ری نابه‌وه . شایانی باسه‌ عه‌بدوئللائی یه‌کئی بووه له‌وانه‌ی که نووسه‌ری پیغه‌مه‌ر بوون .

- ٦ - ریفاعەدی کۆری عەمری کۆری زەید کە ھاوپەیمانان بوو .
 (ي) لە نەوێ سالیمی کۆری عەوف پیاویک :
 ١ - نەوفەلی کۆری عەبدوڵلانی کۆری نەضلە .
 (ك) لە نەوێ تەصرەمی کۆری فیهری کۆری شەعلەبە دوو پیاو :
 ١ - عوبادەدی کۆری صامیت .
 ٢ - نەوسی کۆری صامیت .
 (ل) لە نەوێ دەعدی کۆری فیهر پیاویک :
 ١ - نوعمانی کۆری مالیکی کۆری شەعلەبە .
 (م) لە نەوێ لەوژانی کۆری سالیم دە پیاو :
 ١ - ثابیتی کۆری هەزال .
 ٢ - مالیکی کۆری دەخشەمی کۆری مورضیخە .
 ٣ - رەبیعی کۆری نیاسی کۆری عەمری کۆری غونم .
 ٤ - وەرەقەدی کۆری نیاس .
 ٥ - عەمری کۆری نیاسی یەمەنیی کە ھاوپەیمانان بوو .
 ٦ - مەجدەری کۆری زیاددی بەلەویی کە ھاوپەیمانان بوو .
 ٧ - عوبادەدی کۆری خەشخاشی کۆری عەمر .
 ٨ - نەحبابی کۆری شەعلەبە .
 ٩ - عەبدوڵلانی کۆری شەعلەبە .
 ١٠ - عوتبەدی کۆری رەبیعی کۆری خالیدی کۆری موغایە . کە ھاوپەیمانان بوو .

(ن) لە نەوێ ساعیدەدی کۆری کەعبی کۆری خەزرەج دوو پیاو :

- ١ - تەبوودجانە ، سیماکی کۆری ئەوس .
 ٢ - موندیری کۆری عەمری کۆری خونەیس .
 (س) لە نەوێ بەدیی کۆری عامیری کۆری عەوف دوو پیاو :
 ١ - تەبوئوسەیدی کۆری رەبیعی کۆری بەدیی .
 ٢ - مالیکی کۆری مەسعوودی کۆری بەدیی .
 (ع) لە نەوێ طەریفی کۆری خەزرەج شەش پیاو :
 ١ - عەبدەرەببەدی کۆری حەققی کۆری ئەوس .

- ۲ - که عیبی کورپی جه ماز که هاوپه یانیان بو .
  - ۳ - ضیمه‌ری کورپی عه‌مر که هاوپه یانیان بو .
  - ۴ - زیادی کورپی عه‌مر که هاوپه یانیان بو .
  - ۵ - به‌سبه‌سی کورپی عه‌مری جوهه‌نیی که هاوپه یانیان بو .
  - ۶ - عه‌بدوئللای کورپی عامیری به‌له‌ویی که هاوپه یانیان بو .
- (ف) له نه‌وه‌ی جه شمی کورپی خه‌زده‌ج دوانزه پیاو :
- ۱ - خه‌پرراشی کورپی صوممه‌ی کورپی عه‌مر .
  - ۲ - حه‌ببایی کورپی مونذیر .
  - ۳ - عومه‌یری کورپی حومام - شه‌هیدی به‌در .
  - ۴ - ته‌میم ، مه‌ولای خه‌پرراش .
  - ۵ - عه‌بدوئللای کورپی عه‌مری کورپی حه‌رام .
  - ۶ - مو‌عاذی کورپی عه‌مری کورپی جه‌مووح .
  - ۷ - خه‌للادی کورپی عه‌مری کورپی جه‌مووح .
  - ۸ - عوقبه‌ی کورپی عامیری کورپی نابیی .
  - ۹ - حه‌بیبی کورپی ته‌سوه‌د ، مه‌ولایان بو .
  - ۱۰ - ثابتی کورپی شه‌عله‌به‌ی کورپی زه‌ید .
  - ۱۱ - مو‌عه‌وو‌ه‌ذی کورپی عه‌مری کورپی جه‌مووح .
  - ۱۲ - عومه‌یری کورپی حاریشی کورپی شه‌عله‌به .
- (ص) له نه‌وه‌ی عوبه‌یدی کورپی عه‌دی کورپی غه‌فی کورپی که‌عب نۆ پیاو :
- ۱ - بیشری کورپی به‌رائی کورپی مه‌عروور .
  - ۲ - طوفه‌یلی کورپی مالیککی کورپی خه‌نساء .
  - ۳ - سینانی کورپی صه‌یفیی کورپی خه‌نساء .
  - ۴ - عه‌بدوئللای کورپی جه‌ددی کورپی قه‌یسی کورپی صه‌خری کورپی خه‌نساء .
  - ۵ - عوتبه‌ی کورپی عه‌بدوئللای کورپی صه‌خری کورپی خه‌نساء .
  - ۶ - جه‌بباری کورپی صه‌خری کورپی ئومه‌ییبه‌ی کورپی خه‌نساء .
  - ۷ - خاریجه‌ی کورپی حومه‌یری ته‌شجه‌عیی که هاوپه یانیان بو .
  - ۸ - عه‌بدوئللای کورپی حومه‌یر ، که هاوپه یانیان بو .
  - ۹ - طوفه‌یلی کورپی نو‌عمانی کورپی خه‌نساء .

(ق) له نهوهی خوناسی کوږی سینانی کوږی عوبهید ههوت پیاو :

- ١ - یهزیدی کوږی مونذیری کوږی سهرحی کوږی خوناس .
- ٢ - مهعقلی کوږی مونذیری کوږی خوناس .
- ٣ - عهبدوئلای کوږی نوعمانی کوږی بهلدهمه .
- ٤ - ضهحاک کی کوږی حاریشه کی کوږی زهید .
- ٥ - سواد کی کوږی زورهیقی کوږی ثعلبه .
- ٦ - مهعبه دی کوږی قهیسی کوږی سهخری کوږی ههرام .
- ٧ - عهبدوئلای کوږی قهیسی کوږی سهخری کوږی ههرام .

(ر) له نهوهی نوعمانی کوږی عوبهید چوار پیاو:

- ١ - عهبدوئلای کوږی عهبدمهنافی کوږی نوعمان .
- ٢ - جابیری کوږی عهبدوئلای کوږی ریثابی کوږی نوعمان .
- ٣ - خولهیده کی کوږی قهیسی کوږی نوعمان .
- ٤ - نوعمانی کوږی سینان ، که مهولایان بووه .

(ش) له نهوهی سواد کی کوږی غهمنی کوږی کهعبی کوږی سهلیمه چوار پیاو :

- ١ - یهزیدی کوږی هه دیده .
- ٢ - سهلیمی کوږی عهمری کوږی هه دیده .
- ٣ - قوطبه کی کوږی عهمری کوږی هه دیده .
- ٤ - عهنته ره ، که مهولای سهلیمی کوږی عهمر بوو .

(ت) له نهوهی عهدی کی کوږی نابیی کوږی عهمری کوږی سواد کی کوږی غهمن

شهش پیاو :

- ١ - عه بسی کوږی عامیری کوږی عه دی .
- ٢ - ثعلبه به کی کوږی غه نه مه کی کوږی عه دی .
- ٣ - سه هلی کوږی قه یسی کوږی نه بو که عب .
- ٤ - نه بولیوسر ، که عبی کوږی عه مر کی کوږی عه بباد .
- ٥ - عه مر کی کوږی طه لقی کوږی زهیدی کوږی نومه ییه .
- ٦ - مو عاذی کوږی جه به لی کوږی عه مر کی کوږی نه وس .

(ث) له نهوهی زورهیقی کوږی عامیری کوږی زورهیق ههوت پیاو :

- ١ - قه یسی کوږی مو حه صصه نی کوږی خالی د .

- ٢ - نهبوخالیډ ، حاریشی کورپی قهیسی کورپی خالیډ .
- ٣ - جوبهیری کورپی نیاسی کورپی خالیډ .
- ٤ - نهبوغویاده ، سهعدی کورپی عوثماني کورپی خهله .
- ٥ - ذه کوانی کورپی عهبدقهیسی کورپی خهله .
- ٦ - عوقبهی کورپی عوثماني کورپی خهله .
- ٧ - مهسعوودی کورپی خهلهی کورپی عامیر .
- (خ) له نهوهی خالیډی کورپی عامیری کورپی زورهیق پیاوئیک :
- ١ - عهبادی کورپی قهیسی کورپی عامیری کورپی خالیډ .
- (ذ) له نهوهی خهلهی کورپی عامیری کورپی زورهیق پیئنج پیاو:
- ١ - نهسهعدی کورپی یهزیدی کورپی فاکیهه .
- ٢ - فاکیههی کورپی بیشری کورپی فاکیهه .
- ٣ - موعاذی کورپی ماعیصی کورپی قهیس .
- ٤ - عائیډی کورپی ماعیصی کورپی قهیس .
- ٥ - مهسعوودی کورپی سهعدی کورپی قهیس .
- (ض) له نهوهی عیجلائی کورپی عهمری کورپی عامیری کورپی زورهیق شهش

پیاو:

- ١ - ریفاعهی کورپی رافیعی کورپی عیجلان .
- ٢ - خهللادی کورپی رافیعی کورپی مالیک .
- ٣ - عوبهیدی کورپی مالیک کی کورپی عهمر .
- ٤ - عوبهیدی کورپی زهیدی کورپی عامر .
- ٥ - مهلیلی کورپی وهبرهی کورپی خالیډ .
- ٦ - عیصمهی کورپی حوصهینی کورپی وهبره .
- (ظ) له نهوهی بهیاضهی کورپی عامیری کورپی زورهیق شهش پیاو:
- ١ - زیادی کورپی لهبیدی کورپی عامیر .
- ٢ - فرهههی کورپی عهمری کورپی وهذفه .
- ٣ - خالیډی کورپی قهیسی کورپی مالیک .
- ٤ - رهجیلهی کورپی شمعلهبهی کورپی خالیډ .
- ٥ - عهطیهی کورپی نوهیرهی کورپی عامیر .

- ٦ - خەلیفەى كۆرى عەدىبى كۆرى عەمر .
- (غ) ئە نەوہى حەبیبى كۆرى عەبد حاریثە دوو پیاو :
- ١ - رافیعی كۆرى موعەللای كۆرى ئەوژان - شەهیدی بەدر .
- ٢ - هیلالی كۆرى موعەللای كۆرى ئەوژان .
- (غ) ئە نەوہى نەججار ، كە تەیموئلائی كۆرى ئەعلەبەى كۆرى عەمرى كۆرى خەزرج بوو ، پەنجا و سى پیاو :
- ١ - خالیدی كۆرى زەیدی كۆرى كۆلەیب ، (ئەبوئەبیبووبى ئەنصارى) .
- ٢ - ئابیتى كۆرى خالیدی كۆرى نوعمان .
- ٣ - عومارەى كۆرى حەزمى كۆرى زەید .
- ٤ - سوراقەى كۆرى كەعبى كۆرى عەبدولعوززا .
- ٥ - حاریشەى كۆرى نوعمانى كۆرى زەید .
- ٦ - سەلىمى كۆرى قەیسى كۆرى فەهد .
- ٧ - سوهیلی كۆرى رافیعی كۆرى ئەبوعمەر .
- ٨ - عەدىبى كۆرى زەغبائى جوھەینىی ، كە ھاوپەیمانان بوو .
- ٩ - مەسعوودى كۆرى ئەوسى كۆرى زەید .
- ١٠ - ئەبوخوزەیمەى كۆرى ئەوسى كۆرى زەید .
- ١١ - رافیعی كۆرى حاریشى كۆرى سواد .
- ١٢ - عەوفى كۆرى حاریشى كۆرى ریفاعە - شەهیدی بەدر .
- ١٣ - موعەووہەذى كۆرى حاریشى كۆرى ریفاعە - شەهیدی بەدر .
- ١٤ - موعاذى كۆرى حاریشى كۆرى ریفاعە ، كە ھەرسىكیان برابوون و دایكیان ناوى عەفراء بوو .
- ١٥ - نوعمان یان نوعمەمانى كۆرى عەمرى كۆرى ریفاعە .
- ١٦ - عامیرى كۆرى موخەللەدى كۆرى حاریث .
- ١٧ - عەبدوئلائی كۆرى قەیسى كۆرى خالید .
- ١٨ - عوصەیمەى ئەشجەعیی ، كە ھاوپەیمانان بوو .
- ١٩ - وەدیعیى كۆرى عەمرى جوھەینىی ، كە ھاوپەیمانان بوو .
- ٢٠ - ئابیتى كۆرى عەمرى كۆرى زەید .
- ٢١ - ئەعلەبەى كۆرى عەمرى كۆرى مەحصەن .

- ٢٢ - سه هلی کورپی عه تیکی کورپی عه مر .
- ٢٣ - حاریشی کورپی صومه ی کورپی عه مر . نین نیسحاق وتوویه که له ره وحاء شویتیککی شکاوه و پیغه مبه ریش ﷺ به شی بو دیاری کردوو و ، بووه به یه کی له به در یه کان .
- ٢٤ - نوبه ی کورپی که عبی کورپی قه یس .
- ٢٥ - نه نه سی کورپی موعا ذی کورپی نه نه س .
- ٢٦ - نه وسی کورپی ثابتی کورپی مونذیر .
- ٢٧ - نوبه ی کورپی ثابت برای حسسانی کورپی ثابتی شاعیر .
- ٢٨ - زهیدی کورپی سه هل ، (نه بوطه له ی نه نصاری) .
- ٢٩ - حاریشه ی کورپی سورا قه ی کورپی حاریث - شه هیدی به در .
- ٣٠ - عه مر ی کورپی ثعلبه به ی کورپی وه هب .
- ٣١ - سوله یطی کورپی قه یسی کورپی عه مر ی کورپی عه تیک .
- ٣٢ - نه بوزه یید ، قه یسی کورپی سه که ن .
- ٣٣ - نه بوخاریجه ، عه مر ی کورپی قه یسی کورپی مالیک .
- ٣٤ - ثابتی کورپی خه نسائی کورپی عه مر .
- ٣٥ - عامیری کورپی نومه ییه ی کورپی زهید .
- ٣٦ - میحره زی کورپی عامیری کورپی مالیک .
- ٣٧ - سواد ی کورپی غوزه ییه ی به له ویی ، که هاوپه یمانیان بوو .
- ٣٨ - حاریشی کورپی ظالیمی کورپی عه بس (أبوالأعور) .
- ٣٩ - سوله یمی کورپی میلحانی کورپی خالد .
- ٤٠ - حه رامی کورپی میلحانی کورپی خالد .
- ٤١ - قه یسی کورپی نه بو سه عه صه عه .
- ٤٢ - عه بدولائی کورپی که عبی کورپی عه مر ی کورپی عه وف .
- ٤٣ - عه صه یه ی نه سه دیی ، که هاوپه یمانیان بووه .
- ٤٤ - عومه یری کورپی عامیری کورپی مالیک .
- ٤٥ - سورا قه ی کورپی عه مر ی کورپی عه طیه .
- ٤٦ - قه یسی کورپی موخه لله دی کورپی ثعلبه به .
- ٤٧ - نوعمانی کورپی عه بد عه مر ی کورپی مه سه وود .

- ٤٨ - ضەححاکى کورپى عەبدەمەرى کورپى مەسعوود .
  - ٤٩ - سەلىمى کورپى حارىشى کورپى ئەمەلبە .
  - ٥٠ - جاببرى کورپى سوهەيلى کورپى عەبدولئەشەهل .
  - ٥١ - سەعدى کورپى سوهەيلى کورپى عەبدولئەشەهل .
  - ٥٢ - کەعبى کورپى زەيدى کورپى قەيس .
  - ٥٣ - بوجەيرى کورپى ئەبوبوجەيرى غەطەفانىي ، کە هاوپەيمانيان بوو .
- تايبەت مەندەن يەکانس ئەهلن بەدر :

لە بەر گەزىگى غەزای بەدر ، ئەوانەى کە بەشدارىيان تىدا کرد ، بوونە خاوەنى پاىە و پلەيەكى بەرز ، چونکە لە راستىدا بەدر خالى وەرچەرخان بوو تا بانگى ئىسلامىي و هەيزى موسلمانان بەریتە ئاستىکەوه کە ئیتر جارىکى تر هەيزى کوفر دەستى بەسەريان دا نەروات . بەم بۆنەوه ئەهلى بەدر بوونە خاوەنى پاىە و پلەيەكى وەها بەرز لە دنيا و قىامەت دا کە هەيچ کەسى تریان نەگاتى . ئەمەش هەندىک لەو تايبەت مەندىيانەن :

١ - گەيشتن بە بەهەشت :

بوخارىي لە صحیحەگەىدا ، لە حەمىدەوه ، رىوايەتى کردووه کە وتوويه : گويم لە ئەنەسى کورپى مالىک بوو خوا لىتى رازىي بى کە ئەيوت : لە رۆژى بەدردا حارىشە ، ^{٣٤٢} کە منداڵ بوو ، پىکرا ، واتە شەهيد بوو . دايكى هاتە خزمەتى پىغەمبەر ﷺ و وتى : ئەي پىغەمبەرى خوا ! ئەزانى کە حارىشە چەند خۆشەويست بوو بەلامەوه ، جا ئەگەر لە بەهەشت دا بى ئەوا ئارام ئەگرم و ئەجر و پاداشت لە خوا داوا ئەکەم . خۆ ئەگەر ئەوهش نەبوو ئەبىنى چىي ئەکەم . فەرمووى : ((ويحك ، أو هبلت - أى ثكلت - أو جنة واحدة هي ؟ إنما جنان كثيرة ، وإنه في جنة الفردوس)) . وى رواية : ((إن ابنك أصاب الفردوس الأعلى)) .

فەرمووى : مالت ناوابى ، يان رۆلەرۆ بەکەيت ، يانئى يەك بەهەشت بىت ؟ بەهەشتى زۆرن و ، کورپەگەى تۆش گەيشتۆتە فیردەوسى ئەعلا .

حافىظ ئىبن کەئىر ئەلئیت : ئەمە وریاکردنەوهیەکی گەورەیه بۆ فەزڵ و پاىەدارىي ئەهلى بەدر ، چونکە ئەم کورپە لە مەيدانى جەنگ دا نەبووه ، بەلکۆ لە

^{٣٤٢} حارىشە کورپى سوراقە بووه لە ئەوهى عەدىي نەهەى نەججاری ئەنصارىي . سوراقەى باوکى بۆتە هاوێل و لە رۆژى حونەين دا شەهيد بووه . دايکىشى روبەيى کچى نەضرى مامەى ئەنەسى کورپى مالىک بووه .

دوورهه سهیری جهنگی کردووه و ، تیری ویل پیکایه ، نویش له کاتیک دا که له حهوزه که ناوی خواردۆتهوه . له گهڤ نهوهش دا بهم ههلویتسهی فیردهوسی دهست کهوتووه ، که ژووووی بههشتهکانه و ، روبرارهکانی بههشت لهوی ههڤ نهقولن و ، پیغه مبهری خواش ﷺ فرمانی بهسەر ئوممهته کهی داوه که نه گهر له خوا بۆ بههشت پارانهوه ، با داوای فیردهوس بکهن . جا نه گهر کهسیکی وا نهمه حالی بی ، ئهی نه بی حالی نهو کهسه چۆن بی که بهرامبهر به دوژمن وهستابی و ، دوژمنیش له ژماره و له تفاق دا سیقات بی ؟!

٢ - چاوپۆشیی له ناپاکیی نههلی بهدر :

نههلی بهدر چیی نه کهن با بی کهن ، چونکه خاوهنی نازن و خاوهنی خزمهتییکی وهها گهرهه ، که به هیچ گوناهیك ناشۆرریتهوه .

بوخاریی و موسلیم له ههر دوو سهحیحه کهیان دا چیرۆکی حاطه بی کورپی نه بو به لهتعه و نامه ناردنی ، بۆ دانیشتوانی مه کهکیان ، له سالی فتح دا ، ریوایت کردووه ، که تیایا ههوالی نهوهیان نه داتی که پیغه مبهری خوا ﷺ نیازی گرتنی مه کهکی ههیه و ، عومهریش له پیغه مبهری خوا ﷺ داوای نیزن نهکات تا له ملی حاطب بدات ، چونکه ناپاکیی بهرامبهر به خوا و پیغه مبهره کهی کردووه . پیغه مبهر ﷺ پیی فرموو: ((أليس من أهل بدر ؟ لعل الله اطلع إلى أهل بدر فقال : اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم)) . پیی فرموو : ئهی حاطب نههلی بهدر نیه ؟ له وانیه خوی گهره به نههلی بهدري فرموویت : چیی نه کهن بی کهن ، من لیقان خۆش بووم . نهوه بوو ههر دوو چاری عومهر پهر له فرمیسک بوون و فرمووی : خوا و پیغه مبهره کهی چاک نهزانن .

٣ - زۆر له خوا ترسانی بهدري پهکان :

بهدري پهکان له گهڤ کردهوه و عیبادهتی زۆریان دا ، له خوی گهره به کجار زۆر نه ترسان .

نهوه تا نه بو به کرا خوا لیی رازیی بی له ده میهوه بۆنی جگهری برژاو نههات ، به بۆنهی نهوهوه که به کجار زۆر له خوی گهره نه ترسا ..

ههروهها عومهریش خوا لیی رازیی بی له گهڤ نهوه هه موو دنیانه ویستی و عه داله تهی دا ، له ترسان دا ئهی فرموو : خۆزگه له دایک نه بوومایه .

نيمام عهلييش خوا لتي رازي بي که شهو ههه تهستا بۆ شهونوئيژي له ميحراهه کهي دا به ويتنه ي دا يکي جگه رسووتاو شيوهني ته کرد و ، به ويتنه ي که سيکي گهزراو ، له ترسي خوا دا ، پيچي ته دا يه خۆي .

٤ - بهدري په گان چاک ترين به شي موسلمانان :

موسليم له سه حيه که ي دا و ، به سه نه دي خۆي ، له جابيره وه ريو اي ته ي کردو وه که : به نه ده ي که حاطب دي ته خزمه تي پيغه مبهري خوا ﷺ و شکاتي حاطب نه کات و نه لتي : حاطب نه چي ته ناو ناگروه . پيغه مبهري خوا ﷺ فهرمووي : ((کذبت لا يدخلها ، انه شهد بدرًا والحديبية)) . فهرمووي : درۆت کرت ، ناچي ته ناو ناگروه ، چونکه ناماده ي جهنگي به در و ريکته وتن نامه ي حوده ي بيه بو وه .

بوخاريش له سه حيه که ي دا ريو اي ته ي کردو وه که : جيبريل دي ته خواره وه بۆ خزمه تي پيغه مبهري ﷺ و ته فهرموي : ته هلي به در له ناوتان دا چون له قه لهم نه دن ؟ فهرمووي : ((من أفضل المسلمين)) فهرمووي : له چاک تريني موسلمانان ، يان وشه يه که لهو جوړه . جيبريل فهرمووي : ههروه ها تهو مه لائيکه تانه يش که ناماده ي به در بوون . (البداية والنهاية : ٣ / ٣٢٨) .

جا خه ليفه راشيده گان قه دري ته هلي به دريان له بهر چاو بوو و ، ته يان زانيي که ته مانه چينيکي خاوهن ريژي تاي به تن له ناو موسلمانان ، له بهر ته وه خه ليفه عومه ر پينج هه زار ديرهم موچه ي بۆ هه ري که لهو به دري يانه بريي بوويه وه و ، ته شي فهرموو : فه زلي ته وان به سه ر موسلمانان دواتر دا ته دم .

ههروه ها زانايان يش پايه و پله ي ته هلي به دريان له بهر چاو بوو ، بۆيه هه نديکيان ته وانيان به چيني يه که مي موسلمانان هه ژماره کردو وه .

٥ - نه سپاردني کاروبار به ته هلي به در :

ته بو به کر خوا لتي رازي بي زۆر چاک له پايه داري ته هلي به در ناگادار بوو ، بۆيه نه ي ته ويست ته وان له هه لسورپاندي کاروبار دا به شدار بين ، تا ديني پاکيان به تيکه لتي دنيا له که دار نه بي .

ته بو نو عه يم له (حلية) دا و نين عه ساکير له ته بو به کري کوري موحه مه دي ته نصاري يه وه ته خريچيان کردو وه که به ته بو به کري صديقيان خوا لتي رازي بي وت : نه ي خه ليفه ي پيغه مبهري خوا ! نايان کاروبار به ده ستي ته هلي به در

ناسپیری ؟ فەرمووی : من پایە و پلە ی ئەوانم لە بەر چاوە ، بە لأم پیم خۆش نیە ئەوان بە تیکەڵی دنیا چەپەڵ بکەم .

نێن سەعدیش (٦٠ / ٣) لە عیمرانی کوری عەبدوللاوێ تەخریمی کردووە کە وتووێ : توبە ی کوری کە عەب بە عومەری کوری خەططابسی وت : ئەوێ چیتە کاروبار بە دەستی من ناسپیری ؟ ئەویش فەرمووی : پیم خۆش نیە دینە کەت چەپەڵ بکەم .

٦ - دەست هەڵ گرتن لە هەوا و ئارەزووی دەر وون :

هاوە لآن بە گشتیی و ئەهلی بەدر بە تاییبەتیی بە شیوەیەکی بیۆینە گوی پرایەلی فەرمان بوون و ، لەو پیناوەش دا نامادە بوون دەست لە هەموو ویست و ئارەزوویەکی دل و دەر وونیان هەڵ بگرن ، بەو هیوایە ی گوی پرایەلی فەرمانی خوا و پیغەمبەر بن ، تا لە ئەنجام دا بە سەری بەرزووە بگەرێنەو بەرەگای خوا .. بۆیە ئەهلی بەدر بە نییەت و عەزمی تەواوێ چوونە ئەو جەنگووە تا ببیتە مایە ی سەر بەرزیی بۆ دینی خوا و ، لەم پیناوەش دا هەموو بەرزووەندی یەکیان خستە ئەو لاو ، بە رادەیکە کە خزم و کەس و کاریان بە لاوێ هیچ بوو لە چا و دین و نیمان دا ..

بۆ نمونە ، وە ک لە پیغەمبەر باس کرا ، ئەبوعوبەیدە باوکی خۆی کوشت و ، عومەر خالۆی خۆی (نامۆزای دایکی) کوشت و ئەبوبەکریش لە خۆی ئەویست تووشی عەبدوڕەحمانی کوری ببیت هەتا درێغیی لە کوشتنی لە پیناوی خوادا نەکات ..

بەبەدقییش (٩ - ٢٧) لە مالیکی کوری عومەیرەوێ خوا لیتی رازیی بی ، کە سەر دەمی ئەفامییشی دیی بوو ، تەخریمی کردووە کە وتووێ : پیایک هاتە خزمەتی پیغەمبەر ﷺ و وتی : چوومە جەنگی دوژمنەوێ و ، تووشی باوکیشم بووم و ، و تەیکە ناشرینم دەر بەرە ی تۆ لە دەمی بیست و ، ئارامم نەگرت ، تا ئەوێ بوو رمیکم لی دا - یان ئەوێ بوو کوشتم - پیغەمبەر ﷺ بی دەنگ بوو . پاشان پیایکی تر هات و وتی : تووشی باوکم بووم و وازم لی هینا و ، پیم خۆش بوو یەکیکی تر دەستی لی بوو هینا . بۆ ئەویش هەر بی دەنگ بوو .

هەتا گەنجی وایان تیا بوو نامادە بوو خۆی بە دەستی خۆی باوکی لە سەر نیفاق بکوژی نەگەر پیغەمبەری خوا ﷺ مۆلەتی بدات :

به زار له نه بوهوره يره وخوا لیتی رازی بی ته خریچی کردوه که وتوویه :
 پیغه مبهري خوا ﷺ به لای عبدوللای کوری ثوبه دا ، که له سیبهری بینایه کی
 بهر زدا دانیشتبوو ، تیپه ری کرد . جا عبدوللای وتی : کوری نه بوکه بشه توژی بو
 کردین . عبدوللای کوری عبدوللای وتی : نهی پیغه مبهري خوا ! بهو خواهی که
 ریژی لی نای نه گهر بتهوی سهری دینم بوټ . فرموی : « لا ، ولكن برأبأك
 وأحسن صحبتَهُ ! » . فرموی : نه خیر .. دلی باوکت رازی بکه و به چاکی
 هلسوکه وتی له گه لدا بکه .

طبه رانیس له عبدوللای کوری عبدوللایه گیراویه تیه وخوا که داوی تیزن له
 پیغه مبهري ﷺ نه کات تا باوکی بکوژیټ ، نهویش نه فرموی : « لا تقتل أباک » .
 فرموی : باوکت نه کوژیټ .

هاوه لان به هیچ شیوه بهک خوین له بیر نه مابوو ، به لکو هه موو هه زیکیان
 بریتی بوو له گوی پرایه لیتی خوا و پیغه مبهري که ی ﷺ .

نین عه ساکیر له عبدورپه جمانی کوری نه بوله یلاوه ته خریچی کردوه که
 روژیکیان عبدوللای کوری ره واحة خوا لیتی رازی بی هاته خزمه تی پیغه مبهري
 ﷺ که وتاری نه دا ، و گویی لی بوو که نهی فرموی : « اجلسوا ! » . نهویش له
 شوینی خوی دا ، له دهره وهی مزگه وت دا دانیشت هه تا پیغه مبهري ﷺ له وتاره که ی
 بوویه و . نه م هه وانه گه یشته پیغه مبهري ﷺ و ، نهویش پیی فرموی : « زادك
 الله حرصاً على طواعية الله و طواعية رسوله » . فرموی : له سر گوی پرایه لیتی
 خوا و گوی پرایه لیتی پیغه مبهري که ی ، خوا ی گه وره زیاتر سوورت بکات .

هه وره ها نین شه یبه له عه طانه وه خوا لیتی رازی بی ته خریچی کردوه که
 وتوویه : پیغه مبهري ﷺ وتاری نه دا و به خه لکه که ی فرموی : « اجلسوا »
 عبدوللای کوری مه سعودیش خوا لیتی رازی بی ، که له دهرگا که دا بوو گویی
 لی بوو خیرا دانیشت ، پیی فرموی : « یا عبدالله ادخل » فرموی : عبدوللای
 وهره ژوره و . له ریوایه ته که ی جابیر دا خوا لیتی رازی بی وها هاتوو که
 پیغه مبهري ﷺ چاوی پیی نه که وی و نه فرموی : « تعال یا عبدالله بن مسعود ! » .
 هه وره ها نه بونوعه ییم له کینانی یه وه ته خریچی کردوه ، که نیراوی خلیفه
 عومر بووه بو لای هیره قل و ، ناویشی جه شامه ی کوری موساحیقی کوری
 ره بیعی کوری قه یسی کینانی بووه ، که وتوویه : دانیشتم و نه مزانیسی چ شتیک

له ژیرمایه . تومز کورسی یه کی له ئالتوون دروست کراو له ژیرمایه ! کاتیک که پیم زانیی له سه ری دابه زیم و نهویش دهستی به پیکه نین کرد و لیمی پرسیی : له سه ر نهو کورسی یه کی که نیمه ریزی تو مان پیی نه گرت بۆج دابه زیت ؟ وتم : گویم له پیغه مبه ری خوا ﷺ بووه که دووره په ریزی له جوری نه مه نه کرد .

نمونه یه کی تری گوی پرایه لیبی موحه مده دی کورپی نه سلم ه . موحه مده دی کورپی نه سلم له نه وه ی حاریشی کورپی خه زره ج بووه ، خوا لیتی رازی بی و ، پیساویکی یه کجار پیریش بووه ، خۆی باسی خۆی گپراوه ته وه . باسی نه وه ی کردووه که دانه به زیه مه دینه و له بازاردا پیویستی خۆی جی به جی نه کرد و ، پاشان نه گه پرایه وه بۆ ناو مال و مندالی (که له ده ور به ری مه دینه دا بوون) . که عه باکه ی دانه نا ته هاته وه یادی که له مزگه وتی پیغه مبه ری خوادا ﷺ نوژی (سوننه تی) به جی نه هینا وه و نه یوت : به خوا ! دوو ره کعت نوژی له مزگه وتی پیغه مبه ری خوادا ﷺ به جی نه هینا و ، نهویش پیمانی فرمووه : « من هَبَطَ مِنْكُم هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَلَا يَرْجِعَنَّ إِلَى أَهْلِهِ حَتَّى يَرْكَعَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ رَكَعَتَيْنِ » . نه ی فرموو : هه ره که سیکتان هاته نه م شاره وه با بهر له وه ی بگه ریتته وه ناو که س و کاری له م مزگه وته دا دوو ره کعت نوژی به جی بهینی . نیت ره عه باکه ی هه ل نه گرت و نه گه پرایه وه بۆ شار هه تا له مزگه وتی پیغه مبه ری خوادا ﷺ دوو ره کعت نوژی به جی نه هینا !

نمونه یه کیش له گوی پرایه لیبی ئافره تان ته خهینه بهر چاو نازیزانان :

سه عیدی کورپی مه تصور و ئین نه ججار له موعیره ی کورپی شوعبه وه خوا لیبی رازی بی ته خریمیان کردووه که وتویه : کچیکی نه نصارم خوازینی کرد و ، بۆ پیغه مبه ریشم ﷺ باس کرد . نهویش پیمی فرموو : « رأيتها ؟ » . فرمووی : بینوته ؟ وتم : نه خیر . فرمووی : « فانظر إليها فإنه أحرى أن يؤذم بينكما » . فرمووی : سهیری بکه ، چونکه نه وه نه بیته مایه ی هۆگریتان . منیش چووم بۆ لای و ، نه وه م به باوک و دایکی باس کرد و ، نه وانیش هه ری هه که یان سهیری نه وی تری کرد . منیش هه ستام و له ماله که هاته ده ره وه .. کچه که وتی : نهو پیساوه م بۆ بانگ بکه نه وه ! نه وه بوو له پشتی په رده که یه وه وه ستا و وتی : نه گه ر پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمانی پی دابی به سهیرکردنم نهوا سهیرم بکه ، نه گینا

ماوەت نادەم سەیرم بکە. ئیتر سەیرم کرد و مارهەم کرد . هەرگیز هیچ نافرەتێکی ترم ماره نەکردوووە کە بە لامەووە لەو خۆشەویست تر و بەرپۆزتر بیت ... هەر لەبەر ئەم پایه بەرزێیە بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەئەهیشت هیچ کەسێک تازاری ئەهلی بەدر بەدات :

طەبەرائیی لە عەبدوڵلای کورپی ئەبوئەوفاوە خوا لیتی رازیی بێ تەخریمی کردوووە کە وتووێ : عەبدوورپەحمانی کورپی عەوف شکاتی خالیدی کورپی وەلیدی خوا لیتی رازیی بێ بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ کرد و ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : « یا خالید ! لا تؤذ رجلاً من أهل بدر ، فلو أنفقت مثل أحد ذهباً لم تُدرک عملاً » . فەرمووی : خالید ! تازاری پیاویک مەدە کە ئەهلی بەدرە . خۆ ئەگەر ئەوە نەدە کۆی ئوحد ئالتوون ببەخشیت ناگە بە کردەوێ ئەودا . خالیدی وەلامی دایەووە : ئەوان قسە بە من ئەلێن و منیش وەلامیان ئەدەمەووە . فەرمووی : « لا تؤذوا خالداً فإنه سيف من سيوف الله صبه الله على الكفار » . فەرمووی : تازاری خالید مەدەن ، چونکە ئەو شمشیرێکە لە شمشیرەکانی خوا و ، خوا بەسەر کافران دا زالی کردوووە .

ئەنجامەکانی غەزای بەدر :

غەزای بەدر مایە خێر و بەرەکەت بوو بۆ موسلمانان و ، ئەمەش هەندێ لە ئەنجامەکانی :

١ - موسلمانەکان بوونە خواوەنی هێز و ورهههکی یەكجار زۆر و ، خەلکی مەدینە و دەورووبەریان سەنگی تاییەتی یان بۆیان دا ئەنا و ، هەر کەسێ لەووە و بەر نیازی داگیرکردنی مەدینە بکراوە ، دوا بەدر لەو نیازهی پاشگەز بوویەووە و وازی هێنا ..

٢ - ئیش و نازار و خەم و خەفەتێکی زۆر زۆری بە دلی بت پەرستەکانی مەكکه گەیاندا ، بە بۆنە کۆژان و بە دیل گیران و زامداربوونی پیاوانیان و ، لە دەستدانی ماڵ و سامانیان . هەتا ئەبو لهەب دوا بەدر زۆری پێ نەچوو تووشی دەردێکی پیس هات و پیتی مرد . ئەبوسوفیانیش کورپێکی کۆژرا و کورپیکیشی بە دیل گیرا .. یەك بە یەکی مالهەکانی مەكکه شیوەنی تیدا بوو . ئەبوسوفیانیش سوێندی ئەخوارد کە هەتا تۆلە بەدر نەکاتەووە ئاوی لەش گرانیی دەرکردن

له سهری نه که وی ، تا نه و هبوو هیترشیکی کرده سهر مه دینه وه که له باسی غه زای (سهویق - قارت) دا به دریژه باس نه کریت ..

۳ - ئەم سهرکه وتنه ی به در جووله که و مونا فیک و موشریکه کانی مه دینه ی داچله کاند و که وتنه بیری نه وه ی که : ئەو پیاوه ی که کۆچی کرد و له ناو کهس و کاری خۆی دا هه لات و ، خۆی گه یانده ئەم شاره ، رۆژ به رۆژ هیژ و ده سه لاتی له زیاد بوون دایه و ، خهریکه بیته سهرداری هه موو ناوچه که . جووله کهش زۆر داخ له دلێ سهرکه وتنی به در بوون و ، وه هایان به گوئی موسلمانان دا ئەدا که با شانازی نه کهن ، چونکه نه وان له گه ل کۆمه لێک دا جهنگیان کردوه نه وانه پیاوی جهنگ نه بوون ، خۆ نه گهر له گه ل جووله که دا بجهنگن چاک نه زانن چۆن پیاویکن .. ئیتر لهو رۆژه وه جووله که ده ستیان دایه شهرفروشتن به موسلمانان و ، نه مانیش دانیان به خۆیان دا نه گرت هه تا له وزه یان دا نه ما و ناچار بوون ناوچه که یان لی پاک بکه نه وه ، وه که له دواوه دیت ، ان شاء الله .

پهنده کانس به در :

غه زای به در په ند و نامۆژگاری یه کی زۆری تی دا به دیی نه کری ، که نه مانه ی

خواره وه هه ندیکیان :

۱ - کاریگه ری هیژه مه عنه وی و رۆحی یه کان :

ئیمان هینان به خوا و ، پشت به ستن به هیژ و ده سه لاتی نه و ، هه ست کردن که سهرکه وتن و مان و مردن به ده ستی نه وه و ، ئیمان هینانیش به پیغه مبه ری نازیز ﷺ ، که هیچی به هه وا و ئاره زوی خۆی نه فه رموه و ، خۆش ویستنی شی ئیمان و ، خۆ به قوریان کردنی فه رزه و ، هه ر ئەو سه لامه ت بی ئیتر هه موو لی قه ومانیک ئاسانه و ، ئیمان هینانیش به رۆژی قیامه ت ، ئەم ئیمان ه مایه ی سهرکه وتنی موسلمانان بوو له به در و له غه یری به دریش دا .. هه ر ئەم ئیمان بوو که یه که به یه کی جهنگاوه رانی ئیسلامی نه کرده شی پی بی شه ، به راده یه که نه گهر کهس و کار و خۆشیشان بکوژن له پیناویا کاریکی زۆر ئاسایی بوو ..

۲ - سهرکه وتن له لایه ن خوی گه وره وه یه :

پیویسته ئیمان داران له دلایان نه وه جیی بیته وه که سهرکه وتن به ده ستی

خوایه و ، مه گهر ته نها خوا خۆی بزانی سهربازه کانی خوا چه ند زۆرن :

﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودُ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﴾ . نيتر موسلمانان کارکردنيان له‌سهره ..
پيتويسته به پيتي توانا هه‌ولتي خوځيان بدهن و ، له‌وه‌ولا کار به خوا بسپيرن و ،
چاوه‌رواني کۆمه‌کيي نه‌و بن ، تا دينه‌که‌ی سهر بخت .

جا هاوه‌لان زۆر به چاکيي نه‌مه‌يان نه‌زاني : به هه‌موو شيتوه‌يه‌ک هه‌ولتي ده‌ست
خستني هيتز و توانايان نه‌دا و ، پاشان کاريان نه‌دايه ده‌ست خوا و ، به نزا و
پارانه‌وه و پشت به خوا به‌ستنه‌وه نه‌چوونه مه‌يدان . بۆيه پينغه‌مبه‌ري خوا ﷺ
هاناي نه‌برده بهر ده‌رگانه‌ی خواي گه‌وره و زۆر نه‌پاراپيه‌وه تا خواي گه‌وره چاوي
رحم و سۆزيان لي کلا نه‌کات . له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا که موسلمانه‌کان نه‌وه له دل‌يانا
جيتگير بوو که ته‌قوا و شهرمي خوا سه‌رکه‌وتني خوا نزیک نه‌خه‌نه‌وه و ، گوناھ
و تاوانيش سۆز و به‌زه‌يي خوا دوور نه‌خه‌نه‌وه ..

٣ - راويژ کردن :

پينغه‌مبه‌ري نازيز ﷺ راويژي به‌لاوه زۆر گرنگ بوو ، بۆيه هه‌ميشه راويژي به
هاوه‌لاني نه‌کرد ، وه‌ک له پيشه‌وه به دريژه باس کرا ..

٤ - ده‌روون پاکيي و ره‌وشت‌به‌رزيب پينغه‌مبه‌ري خوا ﷺ :

که سه‌رنجی ره‌فتاره به‌رزه‌کاني نه‌ده‌ين ، بۆمان ده‌رنه‌که‌وي که هه‌لبۆيرراوي
تاقانه‌ی هه‌موو مرۆفه به دريژاي ته‌مه‌ني مرۆڤ . چونکه خاوه‌ني سۆز و به‌زه‌يي و
چاوپۆشي يه‌کي بي‌وتنه بوو . فه‌رماني دا کوزراواني قسوپه‌يش له‌وه‌ده‌شته‌دا
به‌جی نه‌هيتلرين به‌لکو لاشه‌کانيان بشارينه‌وه و ، فه‌رمانيشی دا له‌گه‌ل ديلسه‌کان دا
به چاکه بچوولينه‌وه .

٥ - ورياي و بليمه‌تي پينغه‌مبه‌ر ﷺ :

پينغه‌مبه‌ري خوا ﷺ خاوه‌ني دلتيکي پر له تيمان بوو ، که له نوور و روشنایي و
به‌ره‌که‌تي خوايي پر بوو بوو ، هه‌روه‌ها خاوه‌ني عه‌قلتيکي وه‌ها گه‌وره بوو که به
دريژاي ته‌مه‌ني له بيرکردنه‌وه و وردبوونه‌وه‌دا بوو و ، سه‌رنجی گه‌ردووني نه‌دا ،
سه‌ره‌پاي چاوديري خواي گه‌وره بۆي ، تا نه‌وه‌بوو بووه خاوه‌ني عه‌قلتيک که له
هه‌موو عه‌قله‌کان سه‌نگين تر بيت .

نه‌وه‌بوو که بۆي ده‌رکه‌وت قورپه‌يش ناماده‌ی جه‌نگه و کۆل نادات ، راويژي به
هاوه‌لاني کرد ، تا بزاني پله‌ی ناماده باشي‌يان بۆ نه‌وه هه‌لوپسته پر مه‌ترسي‌يه
چهنده ، تا نه‌وه‌بوو نه‌وانيش ، خوا لي‌يان رازيبی بي ، به موهاجير و نه‌نصاره‌وه

تامادهیی خوځیان به جوان ترین شیوه ده‌رپړی ، تا دلی موباره‌کی له‌وه بی‌خه‌م بی ، که هاوه‌لائی وه‌ک به‌نی ئیسرائیلی‌یه‌کان ترسنوک نابن و خوځیان له مه‌یدانی جه‌نگ نادزنده .

ه‌روه‌ها که ه‌ردوو سوپا به‌رامبه‌ر به یه‌ک وه‌ستان و ویستیان زوران بازیی بکه‌ن سیّ قوره‌یشیی خزمی زور نزیکی خوئی ، دوانیان له نه‌وهی هاشم و یه‌کی‌کیشیان له نه‌وهی موطه‌للیب ، ه‌لّ بژاردن و ناردنیه مه‌یدانی نه‌و سیّ قوره‌یشیی‌یه‌ی که داوای زوران بازی‌یان نه‌کرد .. تا ه‌موو که‌س بزانیّ که خزمه ته‌واو نزیکه‌کانی له پیښی پیښه‌وه‌ی جه‌نگ‌دا نه‌بن و چ ه‌لوئوستیک پر مه‌ترسیی بیټ نه‌وانی بوّ نه‌نیړت .

ه‌ر که دیله‌کانیش قولّ به‌ست نه‌کرپن ه‌ریه‌که له جوته وه‌زیره‌که‌ی ، نه‌بویه‌کر و عومر خوا لی‌یان رازیی بیّ ، رایه‌کی جیاواز ده‌رباره‌ی دیله‌کان ده‌رته‌پرن و پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نیوان نه‌و دوو رایه‌دا سه‌رسام نه‌بیټ . نه‌بویه‌کر ه‌زی له چاوپوښی و نه‌رم و نیانی‌یه و ، عومره‌یش ه‌زی له کوشتیانه . دواپی که هاته ده‌روه ، چونکه سوژ و به‌زه‌یی یه‌کجار زور بوو ، راکه‌ی نه‌بویه‌کری وه‌رگرت . تا نه‌وه‌بوو ستایشی ه‌ردووکیانی کرد و ه‌ریه‌که له‌و جوته وه‌زیره‌ی خوئی شوبه‌اند به دوو پیغه‌مبه‌ری مه‌زن سه‌لامیان لیّ بیّ . نه‌بویه‌کری شوبه‌اند به دوو پیغه‌مبه‌ری خاوه‌ن سوژ و شفه‌قه‌ت : ئیبراهیم و عیسا سه‌لامیان لیّ بیّ و ، عومره‌یشی شوبه‌اند به دوانی تر که یه‌کجار له کومه‌له‌که‌یان تووره‌ بوون ، نه‌ویش دواپی ته‌واو‌بوونی صه‌بر و نارامیان ، که نه‌وانیش نووح و موسا بوون سه‌لامیان لیّ بیّ . سه‌ره‌نجام رای نه‌بویه‌کری وه‌رگرت و ، عومره‌یش نه‌وه‌نده‌ی به‌سه که به دوو پیغه‌مبه‌ری (اولوالعزم) ی شوبه‌اندوهه .

۶ - دادپه‌روه‌ریی له وه‌رگرتنی فیدیه له دیله‌کان :

نه‌وانه‌ی به دیل گیران دوور و نزیکی‌یان له‌گه‌لّ‌دا به کار نه‌هات .. نه‌یان کرد خزمه‌کان بیه‌خشن و له دوورینه‌کان فیدیه وه‌ریگرن ، به‌لکو فیدیه‌ی زیاتری له‌سه‌ر عه‌بباسی مامه‌ی دانا و ، نه‌ی ه‌یشت خالوانی عه‌بباس ، له نه‌وه‌ی نه‌ججار له مافی خوځیان دابه‌زن . بوّ گیرانه‌وه‌ی ملوانکه‌که‌ی خه‌دیچه ، که به زه‌ینه‌بی به‌خشیی بوو و ، نه‌ویش بوّ فیدیه‌ی نه‌بولعاصی می‌ردی ناردبووی ، پرسی به موسلمانه‌کان کرد تا نه‌وان رای له‌سه‌ر بده‌ن ، چونکه خه‌دیچه یه‌که‌م که‌س بوو

نیمانی هیئا و ، یه کهم که سیش بوو به سهر و مالّ خزمه تی ئیسلام بکات . هندی کیش هه بوون که شایسته ی نه وه بوون فیدیه که یان له سهر لا ببری ، ههر چند خرم و که سیش نه بوون ، هه روا به بی به رامبهر نازاد کران !

۷ - نیجته یاد کردنی پیغه مبهري ﷺ :

ههر شتیک له باره یه وه وه حی نه هات بوو نه وا پیغه مبهري خوا ﷺ بۆی هه یه نیجته یادی تیدا بکات . جا نه گهر له کاریک دا نیجته یادی کرد و وه حی نه هاته خواره وه بۆ راست کرد نه وه ی نه وه دیاره نه و کاره راسته و ، خوی گهوره پیی رازی یه ، چونکه خوی گهوره ته نه ا راستی نه وی و ، ری نادا پیغه مبهري که ی له راستی لا بدات ، بۆیه نه گهر کاریکی نه نجام دا و رازی نه بوو ، نه وا وه حی دیت و نه وه له یه راست نه کاته وه ، وه ک ده رباره ی دیله کان وه حی هات .

۸ - روودانی هندی موعجیزه :

له غه زای به دردا چند موعجیزه یه ک روویان دا وه ک شکانی شمشیره که ی عوکاشه ، که نه وه بوو پیغه مبهري خوا ﷺ لقه دارخورمایه که دایه و بوو به شمشیر و کوشتاری پی کرد . هه روه ها شکانی شمشیره که ی سه له مه ی کوری حدیش ، که نه وه بوو لقه دارخورمایه که ی به ویش دا و بووه شمشیر و کوشتاری پی کرد .

هه روه ها هه وائ دانی پیغه مبهري ﷺ به عبباسی مامه ی که پاره ی هه یه وه ک له پیشه وه باس کرا .

شایانی باسه که نیمام عه لی خاتوو فاطیمه ی ماره کرد خوا لی یان رازی بی ، نه مه ش دوی به در به ماوه یه که م . هه روه ها له م ساله دا سه ره پای شهیده کان ، موسلمان ی دیرین و هاوشیره ی پیغه مبهري خوا ﷺ ، عوثانی کوری مه ظعوون خوا لی رازی بی کۆچی دواپی کرد ..

کاتی که کۆچی کرد پیغه مبهري خوا ﷺ ته شریفی برده ژوره وه لای و ماچی کرد و نه وه نده بۆی گریا هه تا فرمیسک به سهر روومه تیا هاتنه خواره وه . پاشان له گه ل هاره لانی جه نازه که یان ره وانه ی قه برستان کرد . که ناشتیان فه رمانی به پیاوێک دا تا به ردیکی بۆ بهینی ، که چیی له بهرگه وره یی به رده که کابرا نه ی توانی بی هینی . خۆی ته شریفی هه ستا و هیئای و له لای سه ری عوثانه وه دای نا و فه رموی : « أَعْلَمُ بِقَبْرِ أَخِي ، وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مِنْ مَاتٍ مِنْ أَهْلِي » . فه رموی : تا

بەم بەردە قەبری براکەم بزائەم و ، هەر کەسێکیشەم مرد لە تەنیشتیای ئەم نێژم . بەم بۆنەوه کێلی قەبر رێی پێ دراوه .

کاتێک کە ئیبراهیمی کورپی پێغەمبەر ﷺ کۆچی دوانی کرد ، فەرمووی : ((اَلْحَقُّ بَسَلْفِنَا الصَّالِحِ عَثْمَانَ بْنِ مِظْعُونَ)) . فەرمووی : بچۆرە پال پیاوچاکی پێشینەمان ، عوثماني کورپی مەظعوون ، خوا لێی رازیبی بێ .
هۆ روالله تەس بە کانس سەرکەوتن لە بەدردا :

وہک لە پێشەوه بۆمان دەرکەوت هێزی موسلمانان لە چاو هێزی قورەیشدا کەم بوو و ، ئەو جەنگە لە نێوان دوو سوپای هاوسەنگدا رووی نەدا .

سوپای هەزار نەفەری قورەیش قۆلیان بۆ جەنگ هەڵ مائیی بوو ، بەلام سوپا سی صد نەفەری یەکەمی هاوہلان کە لە مەدینە دەرچوون بە تەمای جەنگ نەبوون ، کەچی قورەیش تیک شکا و موسلمانەکانیش سەرکەوتن ، کە ئەمەش هەندی لە هۆیەکانە ، ئەوہش دیارە دوای هۆی پشتگیری و کۆمەکیی خوای گەورە :
یەکەم : پشت ساردبوونەوهی سوپای مەککە :

بەئێ ، سوپای مەککە سوپایەکی بەدەسلات بوو و ، بە حیلەمی ئەسپ و دەنگی تەپل و گرمە پالەوانان ئەو بیابانەمی هینابووہ لەرزە و ، بە شەوق و حماسە تیکەوه لە مەککە دەرچوو و ، بە نیازی بەرگری لەو کاروانەوه کەوتە رێ ، کە ئەگەر موحمەد و هاوہلانێ دەستی بەسەردا بگرن ئابرووی قورەیش ئەچیت ، بەلام کە سوپا بیستی وا کاروانە کە رزگاری بووہ و ، کە دیتیشی وا هەندی لە گەورە پیاوانی سوپا نارەزایی لە هەڵگیرسانی جەنگی بێ مەبەست دەرئەبرن و ، هەندیکیش بە خۆیان و هاوہیمانانیاوە بەرہو مەککە گەرانەوه ، پشتی لە جەنگ کردن سارد بوویەوه . ئەمەش لە زانستی جەنگدا گەورەترین هۆیە بۆ تیک شکانی سوپا .

دووہەم : دەست درێژی :

لە ھەموو کات و شوێنیکدا جەنگ و ئاژاوە شتیکی ناشیرین و قیزەون بووہ بەلامی خەلکەوه و ، ژیر و دلۆزان ھەمیشە خۆیان لە جەنگ لاداوه ، چونکە بە لایانەوه یەقین بووہ کە ھەر کەسی ناگری جەنگی هەڵگیرساندبێ خۆی تیاچووہ .
لە بەدریشدا یەکەم ئاوات خوازی جەنگ تەبوجەھل بوو ، ئەوہبوو بە سووکیی سەری نایەوه .

له سەرەتاوه دانیشتوانی مەككە بۆ رزگارکردنی هەزار و شتر و بارەكەیان كەوتنە رێ و ، له دلی هەموویاندا ئەوه چەسپا بوو كە مافی خۆیانە جەنگ بکەن ، چونکە بەرگری له غیرەت و كەرامەت و مال و سامانیان ئەكەن و ، ئەمەش مافی خۆیانە . بەلام كە سوپا گەیشته رابوغ ، ئەو شوێنەي كە (١٢٥) كیلۆمەتر له بەدرهوه دووره ، هەوالتی دەریازبوونی کاروانەكەي پێ گەیشته . ئیتر پیاوه ژیرهكان هەستیان كرد كە جەنگ كاریکی پێویست نیه و ، وا چاكه بگەرێنەوه ، بەلام ئەبوجهل بەوپەری له خۆبایی بوونەوه كۆلی نەدا ، هەتا بەسەر شوێنی سەری نایهوه .

سەھەم : بێر ویاوەر :

بیر ویاوەر گزنگترین ھۆیه بۆ سەرکەوتن ، بۆیه موسلمانان ، كە وابەستەي بیر ویاوەرپی خوایی بوون ، سەرەرپی كەمی و كەم تفاقی یان ، سەرکەوتنیان بە دەست هینا ، چونکە هەر سەریازیك بۆ خۆی سەریه خۆ چاوەروانی یەكێ له دوو شتە چاكەكە بوو : یان سەرکەوتن ، یان شەھید بوون و گەیشتن بە بەھەشت . دیارە هەر سوپایەك له سەریازی ئاوه‌ھا پێك بی ، هیچ هێزیك چاری ناکات . بەلام سوپای قورەیش داماو و سەرگەردان بوون و خۆیشیان نەیان ئەزانی خەریکی چین ؟

چوارەم : شیوازی تازەي جەنگ كردن :

پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ جەنگی بەدر شیوازیکی نوێی بەكار هینا كە تا ئەو رۆژە عەرەبەكان بەو شیوازه پەییان پێ نەبردبوو و ، كە موسلمانەكان چوونە مەیدانی قورەیشەوه ، كاریکی ناوازه بوو بەلایانەوه . ئەمەش كورتەیهتی :

أ - سەرگردایەتی : له میژووی مرۆڤدا سەرگردەیهكی تر بە وێنەي پێغەمبەری خوا ﷺ هەل نەكەوتوو كە ئەوەندە نەخشە رەنگین بی و ، سەریازەكانیشی ئەوەندەیان خۆش بوی و ، بەو شیۆه ناوازهش گۆی راپەلتی هەموو فەرمانیکی بن ، بۆیه سوپای ھاوێلان بە گەورەترین و پاكترین سوپای میژووی مرۆڤ ئەژمیترێ و ، گەورەترین و پڕۆزترین خزمەتیشی بە تێكراي مرۆڤ پێشكەش كردوو .

پێغەمبەری خوا ﷺ تەواو دامەزراو بوو و ، ریزی تەواویشی له ھاوێلانی نەگرت و ، بنكەیهكیشی بۆ سەرگردایەتی دروست كرد ، تا بە جوانیی چاری له مەیدانی جەنگ بیت و ، وری موسلمانەكانیش بەرز بیت و ، له پیاوه

پالتهوانه كانى مهدينهش پاسهوانى بۆ دانا ، كه سهعدى كورى موعاڭى سهردارى
تهوس بوو .

بهلام سوپاي مهككه فرمانديهكى وههاى نهبوو تا گوى پايهئى بۆ بكن ،
بۆيه كوئرانه شوئين نه بوجهل نه كهن و ، ههر نهو جاره فرمانديهان نه بيت و
خيرا موسلمانان به دۆزه خى نه گيهنن .

ب - ريك خستنى سوپا : پيغه مبهري خوا ﷺ سوپاكه ي زور به جواني ريك
خست ، به شيوه ي ريك خستنى نوئي جهنگى بيابان . نه وه بوو پيشه كى و
پاشكوى بۆ سوپاكه ي دانا و بهشى زوريشى له ناوه راست دا بوو . له لايه كى تره وه
به شيوه ي (ريز) فرمانى جهنگى بۆ موسلمانان كان دا ..^{۳۴۳}

^{۳۴۳} غزه بدر الكبرى محمد أحمد باشميل : ۱۸۸ - ۲۷۳ ، السيرة النبوة لأبي شهبة : ۲ / ۱۲۳ - ۱۸۱ ،
الرحيق المختوم : ۲۰۷ - ۲۳۴ ، السيرة النبوة للندوي : ۲۱۴ ، ۲۱۶ ، شرح حياة الصحابة : ۲ / ۶۰ -
۸۰ ، ۶۴ ، ۴۶۲ - ۴۶۹ ، ۵۳۲ ، ۵۴۶ ، ۵۶۶ - ۵۶۷ .

بهشی بیست و چوارهم رووداوه‌کانی نیوان بهدر و ئوحوود

به‌ئێ ، وه‌ك له‌پیشه‌وه خستمانه پیش چاوی ئازیزان ، جه‌نگی به‌دری گه‌وره یه‌که‌م به‌یه‌ك گه‌یشتنی چه‌كدارانه‌ی نیوان موسلمانان و موشریکان بوو .. به‌م جه‌نگه یه‌که‌جار سه‌ری موسلمانه‌كان به‌رز بوویه‌وه ، که دانیش‌توانی سه‌رتاسه‌ری دوورگه‌ی عه‌ره‌یی شاه‌یدی‌یان بو دا .. جا ئه‌وانه‌ی که ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌یان پی ناخۆش بوو چه‌ند ده‌سته‌یه‌ك بوون :

یه‌که‌م : بت‌په‌رسته‌کانی قوره‌یش که جه‌نگه‌که ئاب‌رووی ئه‌وانی برد و ، له‌ ناو عه‌ره‌ب‌دا سووک و رسوا بوون ..

دووهم : جووله‌که‌کانی دوورگه ، به‌ تاییه‌ت جووله‌که‌کانی مه‌دینه ، که هه‌ستیان نه‌کرد تا موسلمانه‌كان زیاتر به‌هێژ بن ، ئه‌وان پایه و پله‌ی دینی‌یان نامیئێ و ، ئابووری‌شیان کز و لاواز نه‌بیئ ..

ئه‌وه‌تا قورئانی پیرۆزیش ناماژه بو ئه‌و دوو ده‌سته داخ له‌ دله‌ ئه‌کات که دوژمنی سه‌رسه‌ختی موسلمانان ئه‌و دوانه‌ن که ئه‌فه‌رموی :

﴿ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا آلِيَهُدَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ﴾ (المائدة : ۸۲) .

سه‌هه‌م : ده‌سته‌ی مونا‌فیکان به‌ سه‌رکه‌ردایه‌تی عبدالله‌لای کوری ئوبه‌ی کوری سه‌له‌وول ، که ئه‌مانیش هه‌یچیان له‌و دوو ده‌سته‌ی پیشه‌وه که‌متر نه‌بوو ، به‌لام له‌ به‌ر ناچارایی به‌ سه‌رزاره‌کی موسلمان بووبوون .

چوارهم : ئه‌و عه‌ره‌به‌ بت‌په‌رستانه‌ی که له‌ ده‌ووربه‌ری مه‌دینه‌دا ئه‌ژیان و ، به‌ هه‌یج شیوه‌یه‌ك بیریان له‌ ئیسلام و کوفر نه‌ته‌کرده‌وه .. ئه‌وانه دز و جه‌رده و تالان چینی بوون . به‌لام ئه‌وانیش سه‌رکه‌وتنی هه‌یژی موسلمانانیان زۆر پی ناخۆش بوو ، چونکه هه‌ستیان نه‌کرد که ته‌گه‌ر له‌ مه‌دینه‌دا ده‌وله‌تیکی به‌هه‌یژ پی بگا ، ماوه‌ی دزیی و جه‌رده‌یی ئه‌وان نادات ، بۆیه ئه‌وانیش رقیان له‌ موسلمانه‌كان بوو .

بەم شیۆه یە دوژمن و مەترسی یەکی زۆر دەورە ی موسلمانانیاں دابوو و ، هەر یەکەیان هەولێ ئەدا زیان بە موسلمانەکان بگەیهنیت . موناڤیقان لە ناوهوه وهك خۆره دژایهتی یان ئەکرد و ، جوولهكەش بە ناشکرا پەیمانیاں ئەشکاند و ، قورەیشیش خەریکی ئەوه بوون خۆیان بۆ تۆلەسەندن لە موسلمانەکان نامادە بکەن ، تا ئەوه بوو سەرەنجام جەنگی ئوحود رووی دا ، وهك لە دواوه ، إن شاء الله ، باس ئەکریت .

ئەمەش هەندێ لەو رووداوه گرنگانە ی که هاتنە بەردەم موسلمانان و ناچاریاں کردن که بەرگری لە خۆیان بکەن :

یەكەم : غەزای نەوهی سولهیم لە کۆدر :

موسلمانەکان لە گەڵ زۆریە ی ئەو هۆزانەدا که ئەکەوتنە خۆرئاوای مەدینە تا سەر دەریای سوور پەیمانی دۆستایهتی یان بەست بوو ، بۆیە خەریک بوو ریی بازرگانیی مەککە بە تەواویی داخزیت . قورەیشیش پشتیان بە بازرگانیی بەستبوو و ، بێ ئەو نە ئەژیاں ، بۆیە کەوتنە تەگبیری ئەوه که رییەکی تر ، لە بیاباندا ، لە نیوان مەککە و نەجددا بدۆزنەوه ، تا لەوێوه بەرەو عیراق و شام بپۆن و ، بازرگانی یەکەیان دوور بێ لە مەترسیی .

جا نەوهی سولهیم و غەطەفان گرنگترین و بەهێزترینی ئەو هۆزانە بوون لەو ناوچانەدا و ، هاوێیمانی قورەیشیش بوون ، بۆیە پاسەوانیی بازرگانیی قورەیشیاں ئەکرد .

قورەیشیش بە زمانی لووس ئەو دوو هۆزهیاں لە خشته بردبوو و ، بۆ دژایهتی حکومەتی مەدینە هەلیان ئەنان .

پێغەمبەری خواش ﷺ خاوهنی سیاسەتیکی حکیم بوو که نە ئەهیشت هۆزهکان هێرش بکەنە سەری ، بەلکو هەوالی نیازی هێرش هەر هۆزێکی بەرگویی بکەوتایە ، خێرا ئەم دەستی پێش ئەخست و هێرش ئەکرده سەری .. ئەو هۆزهش که هەوالی هێرش سوپای هاوێلانی ئەببست ، ورهیاں ئەرووخوا و ناوچەکەیاں چۆل ئەکرد ..

ئەوه بوو نەوهی سولهیم و غەطەفان دەستیاں دایە کۆکردنەوهی سوپا بۆ هێرش کردنە سەر مەدینە . ئەمە یەکەم هەوالێک بوو که دوا ی بەدر گەیشته موسلمانەکان . هەر که پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمە ی زانیی ، لە گەڵ دووصەد

سواردا هیترشی کرده سهر ئەو هۆزه جهم بووانه و ، گه‌یشتنه ماوا و مه‌نزلیان که ناوچه‌یه‌ک بوو پئی‌یان ئەوت کودر ، ئەبیینن وا هه‌موویان هه‌لاتوون و ، ناوچه‌که‌یان به‌جی هه‌یشتوو و ، له دۆله‌که‌ش دا پینج‌سه‌د و شتریان به‌جی هه‌یشتبوو ، که سوپای مه‌دینه ده‌ستی به‌سه‌ردا گرتن و دوا‌ی ئەوه‌ی که پینج‌یه‌کیان لی جیا کرایه‌وه دابه‌ش کران به‌سه‌ر هاوه‌لان دا ، که هه‌ر یه‌که‌یان دوو و شتری به‌ر ئەکه‌وت . پینج‌مه‌به‌ری خوا ﷺ لهو ناوچه‌یه‌دا سی رۆژ مایه‌وه ، ئەوسا گه‌رایه‌وه بو مه‌دینه . ئەم غه‌زایه له مانگی شه‌ووالی سالی دووه‌می کۆچی دا ، سه‌وت رۆژ دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی سوپای ئیسلام له به‌در ، رووی داوه .

له ماوه‌ی ئەم هه‌لمه‌ته‌دا کاروباری مه‌دینه درابوو ده‌ست سیبای کوری عه‌رفه‌طه و ، و تراویشه : عه‌بدو‌للای کوری ئوم مه‌کتوم .^{۳۴۴}

دووهم : غه‌زای نه‌وه‌ی قه‌بیلو قاع :

له‌مه‌به‌ر با‌سمان کرد که کاتی پینج‌مه‌به‌ری خوا ﷺ کۆچی بو مه‌دینه کرد ، هه‌ولتی دا ژبانی ناشتی و ته‌بابی له‌گه‌ل جووله‌که‌دا به‌سه‌ر به‌ری ، بی ئەوه‌ی ده‌ست درێژی بکرتته سهر جووله‌که . با ئەوان شوین دینی خۆیان بکه‌ون و ، مو‌سلمانانیش شوینی دینی خۆیان بکه‌ون . بو ئەمه په‌یمانیکیان مۆر کرد که : یه‌که‌م : هه‌ر دوژمنیک هاته سهر مه‌دینه هه‌ر دوولا پیکه‌وه به‌رگری له شار بکه‌ن . دووه‌م : هه‌یچ لایه‌کیان ناپاکیی نه‌که‌ن و ده‌ست درێژی نه‌که‌نه سهر یه‌که‌تر . سێه‌م : هه‌ر دوولا سه‌ره‌ست بن و به‌ دلێ خۆیان دینی خۆیان جی به‌جی بکه‌ن . جا پینج‌مه‌به‌ر و مو‌سلمانه‌کان هه‌ولیان ئەدا به‌ پاکیی پارێزگاری له په‌یمانه‌که بکه‌ن ، به‌لام دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی به‌در ، جووله‌که ئاگریان تی به‌ربوو و ، له جارێ زیاتر داخ له دلێ ئیسلام و مو‌سلمانه‌کان بوون . چونکه له‌وه ته‌ترسان که هه‌یژی ئیسلام په‌ره بسینی و ده‌سه‌لات له‌وان به‌سه‌رنی . بۆیه که‌وتنه په‌یمان شکاندن و ، ئەو هه‌مووه چاکه‌یان له‌به‌رچاو نه‌بوو و ، که‌وتنه دژایه‌تی مو‌سلمانان و ، هه‌موو جوژه فیل و ناپاکیی یه‌کیان به‌کار هه‌ینا .

سه‌ره‌تا هه‌ولیان دا براهه‌تی نیوان ئەوس و خه‌زه‌رج - که دوا‌ی مو‌سلمان بوونیان ناشت بوونه‌وه و بوونه برای یه‌که‌تر - تیک بده‌ن .

^{۳۴۴} السيرة النبوية لأبى شهبة : ۲ / ۱۸۳ ، الرحيق المختوم : ۲۳۸ .

تهوه بوو یه کئی له جووله که پیره به سالاچوهه کان که یه کجار کافر و بی تیمان بوو و ، زوریش دژی موسلماننه کان ته دوا ، دای به لای چهند پیایوکی تهوس و خه زرهج دا که له کوپیک دا پیکهوه دانیشتبون و قسه یان نه کرد . که دیتی چون به موسلمان بوون به نینان خوش بووه ، دوا ی تهوه ی که له سه رده می نه فامیی دا ناکوکی و دوژمنایه تیی له نیوانیان دا هه بوو ، زوری پیخ ناخوش بوو و وتی : پیار ماقولانی نهوه ی قیله - واته تهوس و خه زرهج - له م ولاته دا یه کیان گرتوه . ده به خوا نه گهر تهوان یه ک بگرن تیمه ژیاغان نابیت . بو ته مه فه رمانی به گه نجیکی جووله که دا دا ، که له گه لیا بوو ، تا بچیته لایان و باسی رووداوه کانی جهنگی بو عایشان ^{۳۴۵} بو بکات و ، تهو شیعرانه بخوینیتتهوه که هدریه که یان وتبوونی . کوره گه نجه که که باسه که ی دهرخست و تهوانیش دهستیان کرد به بهرگری و شانازی ، سه ره نجام یه کیکیان تووره بوو و دهری بریی که ناماده یه بو جهنگ .. هه ردوو لا رقیان جوی و داوای چه کیان کرد تا خویمان بگه یه ننه گرده بهرداوی یه که ی نزیک مه دینه .

تهم دهنگ و باسه گه یشته لای پیغه مبهری خوا ﷺ و تهویش له گه ل کومه لیک موهاجیری دا خویمان گه یانده لایان و فه رموی : ((یا معشر المسلمین ! ابدعوی الجاهلیة وأنا بن أظهرکم بعد إذ أکرمکم الله بالإسلام ، وقطع به عنکم أمر الجاهلیة ، وألف بینکم ترجعون إلی ما کنتم علیه کفاراً؟! الله الله)) . فه رموی : تهی کومه لی موسلمانان ! نایا له کاتیک دا که من وام له نیواتتان دا بانگی نه فامیی بهرز نه که نهوه و ، دوا ی تهوه ی که خوی گه وره به ناردنی نیسلام ریزی لی گرتن و ، له ریبازی نه فامیی لای دان و ، دل و دهرووتانی به یه که وه به ست ، نه گه رینه وه سه ر کافریتی ؟! له بهر خاتری خوا ، له بهر خاتری خوا ..

به مه تووره یی خه لکه که نیشته وه و ، بویمان دهرکهوت که ته مه کاری شهیتان و ، نه خسه ی دوژمنه کانیان بوو . نیتر چه کیان دانا و ، دهستیان به گریان کرد و ، دهستیان له ملی یه ک کرد و ، پاشان به و په ری گوی پرایه لی یه وه له خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ هه ستان و گه رانه وه دوا ..

تهوه بوو دهریاره ی ته م رووداوه قورنانی پیروز هاته خواره وه :

^{۳۴۵} جهنگی بو عات : دوا جهنگی نیوان تهوس و خه زرهج بوو ، که لهو جهنگه دا تهوس سه رکهوتن . پاشان خوی گه وره نیسلامی بو ناردن و له سایه ی دا بوونه برا ..

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴾ ۳۴۶ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَد هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۳۴۷﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ ۖ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۳۴۸﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۗ وَادْكُرُوا اللَّهَ نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً ۖ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ ۖ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۳۴۹﴾ (آل عمران : ۱۰۰ - ۱۰۳) .

موسلمانان کان تووشیان به تووشی دراوسی‌یه کی یه کجار خراپه‌وه بوو . جووله که خراب‌ترین قهومی‌ک بوون که نازاری موسلمانان کان بدهن ، به تایبیت که نیوان زانیی په‌یانی ناشتیی و برایی له نیوانیان‌دا هه‌یه . جووله که به بی‌شهرمانه هه‌موو کاریکی شیاو و نه‌شیاویان نه‌دایه پال پیغه‌مبه‌ران سه‌لامیان لی بی .

ئین نیسحاق به سه‌نه‌دی خوئی له ئین عه‌باس وه خوا لیتی رازیی بی ریوایه‌تی کردوه که وتوویه : نه‌بویه کر خوا لیتی رازیی بی نه‌چیته یانه‌ی (میدراس) ، که نه‌و که نیسه‌یه‌یه جووله که ده‌رسی تیدا نه‌خوینن و ، نه‌بینی خه‌لکیکی زور له جووله که له‌وی له ده‌وری پیاوکیان ، که یه‌کیکه له زانا ناوداره‌کانیان و ناوی فینحاصی کوری عازورایه ، کو بوونه‌ته‌وه . نه‌بویه کر پیتی فرموو : مالت کاول بی ، فینحاص ! له خوا بترسه و موسلمان ببه . به‌خوا چاک نه‌زانیی که موحه‌مه‌د پیغه‌مبه‌ری خواجه و ، له‌لایه‌ن خواوه حه‌قی بو هینان و ، به چاوی خوتان نه‌ی‌بینن که له ته‌ورات و ئینجیل‌دا نووسراوه . فینحاص له وه‌لام‌دا وتی : به‌خوا نه‌بویه کر ! ئیمه هیچ پیویتی‌یه‌کمان به‌خوا نیسه ، نه‌و موحتاجی ئیمه‌یه و ، ئیمه موحتاجی نه‌و نین !! چونکه نه‌گه‌ر خوا ده‌وله‌مه‌ند بوايه ، نه‌وا داوای قهرزی لیمان نه‌ته‌کرد ، وه‌ک پیغه‌مبه‌ره‌که‌تان رای نه‌گه‌یه‌نی . ریبا له ئیوه قه‌ده‌غه نه‌کات ، که‌چی خوی پیمان نه‌دات . جا نه‌گه‌ر ده‌وله‌مه‌ند بوايه نه‌وا ریبا ی پیمان نه‌نه‌دا .^{۳۴۶}

^{۳۴۶} مبه‌ستی فینحاص له‌و نایه‌ته پیروزیه که خوی گه‌ره تیا یا فرمان به‌سر موسلمانان ده‌وله‌مه‌نده‌کان‌دا نه‌دا تا چاویان له هه‌ژاران بیت و ، هه‌ر ده‌وله‌مه‌ندیکیش ده‌ست‌گرژی هه‌ژارانی کردی ، نه‌وا به‌خوا داوه و خوی گه‌ره به‌چند جاره پاداشتی نه‌داته‌وه ، که نه‌فرموئی :

﴿ مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ ۗ أَمْ أَصْغَافًا كَثِيرَةً ۖ ﴾

تهبویه کری صدیق لهه م وتیه تووره بوو و به توندیی زللهیه کی له دهم و چاوی
 فینحاص دا ، هه چهنده تهبویه کر خاوه نی خوگرایی و ویقاریکی یه کجار زور
 بووه . پاشان فهرمووی : بهو خوایه ی که گیائی به دهسته ، نه گهر له بهر نهو
 په یمانه نه بوایه له نیوانی نیمه و تودا نه م دا له ملت ، هه ی دوژمنی خوا .
 فینحاص بو شکات کردن خوی گیانده پیغه مبهری خوا ﷺ نه ویش به تهبویه کری
 فهرموو : ((ما هلك على ما صنعت ؟)) فهرمووی : چیی پالی پیوه نای تا نهوه
 نه نجام بهی ؟ نه ویش هه والی وته که ی فینحاص و ، نهو بی شه رمی بهی له بهر دهم
 خوادا دایه ، فینحاصیش نینکاری کرد ، به لام نهوه بوو قورنانی پیروز هاته
 خواره وه و نهوه شی چه سپاند که نهو جووله که نهو هه له یه ی وتووه و ، نه مهش
 تاوانیکی تریانه که نه یخه نه پال تاوانی کوشتنی پیغه مبهران به نارپهوا ، که
 نه ی فهرموو :

﴿ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا
 وَقَتْلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾ (آل عمران : ۱۸۱ - ۱۸۲) .

جووله که کومه نیکی خوار و خبیچ بوون بویه کار و وتهیه کی نه شیواویان له دهم
 ده ره چوو . نهوه بوو نه بیان وت : خوا په یمانی لیمان وهرگرتووه که نیمان به هیچ
 پیغه مبهریک نه هیئین هه تا قوربانی یه ک پیشکه ش بکا و له ناسمانه وه ناگر بیته
 خواره وه و بی سووتینی . جا نه وانیس نیمان به پیغه مبهری خوا ناهینن هه تا نهو
 کاره ی لی نه یهت . بو نه مهشیان قورنن هاته خواره وه و ، دهم کوتی کردن که
 پیغه مبهرانی تریان بو هاتوون و نهو کارهشیان نه نجام داوه که چیی کوشتونیان که
 نه فهرمووی :

﴿ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدٌ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ
 النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالذِّكْرِ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۸۳) .

شایانی باسه که سی تیره ی جووله که له مه دینه دا له گه ل موسلمانان دا نه ژیان ،
 که بریتی بوون له جووله که ی نهوه ی قهینوقاع و ، نهوه ی نهضیر و ، نهوه ی

قوره یظه . ههروه ها کۆمه لئیکى گهوره شیان له خه بیهر و ده وره بهری دا نه ژیان .
 نه مانه هه می شه خه ریکى فرۆفیل و ناژاوه بوون .

ئێستا نۆبه ی تهوه هاتوه باسی دوورخستنه وه ی نه وه ی قهینوقاع بکهین :

نه وه بوو پیغه مبه ر و موسلمانان پیتیک له و پهمان نامه به یان نه شکاند و به
 جوانی پاراستیان ، به و هیوا به وه که له مه دینه و ده وره بهری دا ناشتی و ته با یی
 به رقه رار بی و ، موسلمانان کان ماوه یان هه بی بچن به گژی دوژمنه بت
 په رسته کانیا ن دا ، به تابهت قوره یش ، که بی گومان خۆیان ناماده ی جهنگیکی
 سه رومالی گه وه نه که ن ، تا پینه ی ئابروو چوونی به دریا ن بکه نه وه .

به لام جووله که ، هه ر چند به روالهت خۆیان به ناشتی خواز له قه له م نه دا ،
 له ژیره وه خه ریکى ناژاوه و پاشقول دانى موسلمانان بوون و ، به هه یج شیوه یه ک
 خۆیان به پابه ندی په یمانه که یان نه نه زانی . بگه ره هه ندیکیا ن به ئاشکرا بانگه وازی
 نه وه ی نه کرد که بچن به گژی موسلمانان کان دا و ، هۆزه عه ره به بت
 په رسته کانیشیا ن له دژیا ن هه ل نه نا .

موسلمانان کانیش دانیا ن به خۆیا ن دا نه گرت و ، هه زیشیا ن له وه بوو نه وانیش
 رتی ناشتی و برابه تی بگه نه به ر .

نه وه ی قهینوقاعیش ، که له ناو مه دینه دا و ، له گه ره کیک دا به ناوی
 خۆیا نه وه ، نه ژیا ن ، په که م ده سته ی جووله که بوون که ناژاوه یان به ریا کرد .
 نه مانه به زه ره پنگه ریی و ئاسنگه ریی و دروست که ری قاپ و قاچاخه وه خه ریک
 بوون ، بۆیه ده وله مه ند بوون و خاوه نی چه ک و که ل وه لی جهنگ بوون و ،
 قه لاکانیا ن بۆ جهنگ ده ستیا ن نه دا .. نه مانه نزیکه ی حه وت سه د پیاوی
 جهنگا وه ریا ن هه بوون و ، له ناو جووله که ی مه دینه دا له هه موویا ن ئازا تر بوون .
 بۆیه هه ر موسلمانیک بچوا به ته بازا ره که یانه وه گالته و سووکا به تی یا ن پی نه کرد ،
 هه تا ری یا ن به ئافره تانیش نه گرت ..

که هه له و تاوانیا ن له سنوور ده رچو و ، پیغه مبه ری خوا ﷺ کۆی کردنه وه و ،
 نامۆژگاریی کردن ، تا به لکو بینه وه سه ر ره وشت و خووی جوان و ، مافی
 دراوسی به تی بیاریزن و ، له زه ره ر و زیانی له سنوور ده رچوون و ده ست درێژیی
 ناگاداری کردن ، که چیی نه وان هه تا نه هات له سنوور ده ره نه چوون .

نەبۇداود و غەیری ئەویش لە ئیبن عەبباس ەوہ خوا لیتی رازیسی بی ریوایەتیان کردووہ کہ وتووہ : کاتیئک کہ پیئغەمبەری خوا ﷺ لە رۆژی بەدردا قورەیشی تیک شکاند و ، گەراییەوہ مەدینە ، جوولەکەکانی لە بازاری نەوہی قەینوقاعدا کۆکردنەوہ و پیتی فەرموون : « یا معشر یهود ! أسلموا قبل أن یصیبکم مثل ما أصاب قریشاً » . فەرموی : ئەی کۆمەڵی جوولەکە ! بەر لەوہی نەوہی تووشی قورەیش بوو تووشی ئیوہش ببی موسلمان بن . وتیان : ئەی موحمەد ! بەوہی چەند کەسیکی قورەیشت کوشتووہ ، کہ هیچ لی نەهاتوو و ، جەنگیان نەزانیوہ ، لە خۆت بایی مەبە . نەگەر لە گەڵ ئیمەدا یجەنگیت ئەوسا ئەزانیت پیارو ئیمەین و ، تووشت بە تووشی پیاری وەک ئیمەوہ نەبووہ .

بۆ ئەمە خوای گەرە قورئانی پیروزی نارد تا ناگاداری دل و نییەتیان بن کہ ئەفەرموی :

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴾ (آل عمران : ۱۲) .

نەوہی قەینوقاع نامۆژگاری یان نەبیست ، بگرە بە ناشکرا ەەرەشەیی بەرپاکردنی جەنگیان لە موسلمانەکان کرد . موسلمانەکانیش دانیان بە خۆیان دا نەگرت و چاوەرەن بوون بزائن بارودۆخ چۆن نەگەری ..

سەرەنجام کاریکی یەکجار ناشیرینیان لە دەست دەرچوو :

ئین هیشام لە ئەبوعەون ەوہ ریوایەتی کردووہ کہ ئافرەتییکی موسلمان ملوانکەییەکی خۆی هیئا و لە بازاری نەوہی قەینوقاعدا فرۆشتی و ، لەلای زەرەنگەرێک دانیشت . چەند جوولەکەییەک هاتن بە دەوریا و ەوولیان دا دەم و چاوی دەرہجات ، ئەویش دەری نەخست . ئەوہبوو زەرەنگەرەکە دەستی برد و چمکی کراسی ئافرەتەکەیی بەست بە پشتیوہ ، بی تەوہی ئافرەتەکە ناگادار بی . کاتیئک کہ ەستایەوہ لاشەیی دەرکەوت و ، جوولەکەکان دەستیان بە پیکەنین کرد پیتی و ، ئافرەتەکەش ھاواری کرد . خیرا پیاریکی موسلمان ەلئەتی دایە سەر زەرەنگەرەکە و کوشتی ، کہ جوولەکە بوو . کۆمەلێک پیاری جوولەکەش ەلئەتیان دایە موسلمانەکە و کوشتیان . کەس و کاری موسلمانەکە داوایان لە موسلمانەکان کرد کہ هیئرش بکەنە سەر جوولەکەکان . بەمە جەنگ لە نێوان موسلمانەکان و نەوہی قەینوقاعدا بەرپا بوو .

نهم کرداره ناشیرینهیان پیغهمبهری خوی ﷺ ناچار کرد تا بریاری جهنگ له دژیان بدات ، بهلام پیش همموو شتیک به پیتی فرمانی قورثان :

﴿وَأَمَّا تَخَافُ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَأَنْذِرْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ﴾

(الأنفال : ۱۵) که فرمان بهسهر پیغهمبهدا ﷺ نهدا تا پهیمانی ناپاکان بداته دواوه ، نهوهی قهینوقاعی ناگادار کردن که پهیمانیان له نیوان دا نهما .. نهوهبوو نهبولوبابهی کوری عهبدولونذیری کرده نه میری مه دینه و ، نالای سوپای موسلمانانیشی دایه دهست حمزه و ، به سهرکردایهتی خوی سوپای نیسلام هیرشی کرده سهر نهوهی قهینوقاع . نهوانیش که نه مهیان دبی خیرا چوونه ناو قهلاکانیانهوه و ، خویان مه حکم کرد . موسلمانه کانیش ههلمه تیان دایه سهریان و ، نابلوقه یان دان . نه مهش له رژی شهممی پانزه ههمی شهروالی سالی دووه هممی کوزچی دا بوو و تا یه کهم رژی مانگی ذولقه عیدهی خایاند واته پانزه رژی نابلوقه یان دان . له ماوه یه دا خوی گه وره ترس و له رزی برده دلپانه وه ، تا سهر شوپ و خه جاله تیان بکات . نیتر خویان دا به دهسته وه به جوژی که پیغهمبهری خوا ﷺ به ویستی خوی چیی له سهروما و ژن و مندالیان نه کات بابی کات . خویان به دهسته وه دا و هدر هممو جهنگاوه رانیان قول بهست کران و ، پیغهمبهریش ﷺ راویژی به گه وره هاوه لان کرد که چی یان لی بکن ، نهوانیش رایان وه هابوو که همموو بکوژرین ..

نهم حوکه شتیککی زور ناسایی بوو ، چونکه ماوهی چهند ههفته یه که له وهو پیش قورثان هاته خواره وه و لومه پیغهمبهر و نه بویه کری کرد که بۆچ دیله کانی بهدریان نه کوشت ؟

جوله کهی نهوهی قهینوقاع دوو هاوپه یانیان هه بوون : عهبدوللای کوری توبه یی مونافیق و ، عوباده ی کوری صامیت . نه وه بوو عوباده پشتی له جوله که ی بی به لپن کرد و وتی : نهی پیغهمبهری خوا ! خوا و پیغهمبهره که ی نه که مه کۆمه ک و پشتیوانم و ، له هاوپه یانی و پشتیوانیی نهو کافرانه خوم داته مالم .

بهلام عهبدوللای کوری توبه یی بووه پشتیوانی جوله که ی ناپاک و وتی : نهی موحه ممد ! له گه ل هاوپه یانه کانه دا چاک بچو لپره وه . پیغهمبهری خوا ﷺ پشتی لی هه ل کرد و ، عهبدوللا چهند جاریکی تر داواکه ی دووباره کرده وه و پیغهمبهریش رووی وه رگیژا ، تا وتی : من له رژیگار نه ترسم . سهره نجام تکاکه ی وه رگرت بهو

مدرجہی مدینہ بہ جی بہیلن بہ خویمان و ژن و مندالیانہوہ برؤن و مال و سامانیان بو موسلمانان بی .

نہوہبوو کاری چؤل کردن درایہ دست عوبادہی کوری صامیت و ، نہویش سی رۆژ مؤلہتی دان و ، دواي سی رۆژ روویان لہ ناوچہی نہذرعات نا لہ سہر سنووری شام و لہوی زۆر نہمانہوہ خوا لہ ناوی بردن .

بہمہ موسلمانہکان لہو سی درکھی جوولہکھی مدینہ لہ درکیکیان رزگاریان بو .

دہبارہی عوبادہی کوری صامیت و عہدوللای کوری نویہی قورٹانی پیروز ہاتہ خواریہوہ کہ فرمانی بہ سہر موسلمانان دا نہدا ہتا جوولہکہ و گاور نہکہنہ دوستی خویمان و پشتیان پی نہبہست و ہہرکس وا بکات نہوہ سستہم کارہ و ، خوی گہورہ ہیدایہتی نہوانہ نادات ، کہ نہفرموی :

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَرَىٰ أَوْلِيَاءَ ۚ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ ۖ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ تَنْدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَهْتُوا لَوْلَآ إِذِ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ جَهِدَ أَيْمَنِهِمْ ۖ إِنَّهُمْ لَعَمْرُؤٌ حَاطَتِ أَعْمَلُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ۖ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۗ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۖ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

(المائدہ : ۵۱ - ۵۲) . ۲۴۷

سی ۵۵م : غزاس قاوت :

ہر کہ موسلمانہکان جہنگی بہدریان بردہوہ ، ہر دوڑمنیک بو خوی ہولتی نہدا زیان بہ پیغمبہر و موسلمانان بگہینتی لہ لایہکہوہ صہفوانی کوری

۲۴۷ السیرة النبویة لأبسی شہة : ۲ / ۳۸۹ - ۳۹۶ ، الرحیق المختوم : ۲۴۰ - ۲۴۴ ، غزوة أحد لحمہ أحمد

نومه‌یی^{۳۴۸} و له‌لایه‌که‌وه جووله‌که و مونافیقان خه‌ریکی پیلان گتپران و دژایه‌تی بوون ، نه‌بوسوفیانیش پیتی خوڤ بوو نه‌ویش ده‌ستیک له موسلمانان بوه‌شینی و ، که‌میک شووره‌یی تیک شکانی قوره‌یش بشواته‌وه و ، به کاریکی ناسان و که‌م زیان پایه‌ی قومه‌که‌ی به‌رز بکاته‌وه و ، بی‌سه‌لمینی که قوره‌یش هیژی بالاده‌ستی دوررگی عه‌ره‌به .

بۆ ئەمه نه‌بوسوفیان به‌ خوڤی و دروصه‌د سوارچاکه‌وه مه‌که‌کیان به‌جی هیشت تا نه‌هینلی سوینه‌که‌ی بکه‌ویت ، که نه‌وه‌بوو سویندی خواردبوو که بۆ له‌ش گرانیی ناو به‌ر سه‌ری نه‌که‌ویت هه‌تا هیترش نه‌کاته سه‌ر موحه‌مه‌د و ده‌ستیکیان لی نه‌وه‌شینی .

هاتن هه‌تا گه‌یشتنه‌ نزیك چیا‌یه‌که به‌ ناوی (نیب) و له شیوه‌که‌ی‌دا خستیان و قۆناغیک له‌ مه‌دینه‌وه دورر بوو . نه‌بوسوفیان نه‌ی‌وی‌را راسته‌وخۆ روو بکاته مه‌دینه و راسته‌وخۆ بجیت به‌ گۆی موسلمانه‌کان‌دا ، بۆیه کاریکی جه‌رده ناسای نه‌نجام دا . نه‌وه‌بوو له تاریکی‌دا و به‌ نه‌ینیی خوڤی گه‌یانه‌ ده‌وربه‌ری مه‌دینه و ، چوه‌ لای حویه‌یی کورپی نه‌خطه‌ب و ، داوای لی کرد ده‌رگای بۆ بکاته‌وه ، که‌چی حویه‌یی نه‌ی‌وی‌را ده‌رگای بۆ بکاته‌وه . داوای نه‌و چوو بۆ لای سه‌للای کورپی میشکه‌م - سه‌رداری نه‌وه‌ی نه‌ضیر - و داوای لی کرد بجیته ژوروه‌وه لای . سه‌للام ماوه‌ی دا و میوان داریی لی کرد و عه‌ره‌قی ده‌رخوارد دا . نه‌و شه‌وه نه‌بوسوفیان له‌وی مایه‌وه و ، بۆ سه‌هینی گه‌رایه‌وه لای هاوه‌لانی . ده‌سته‌یه‌که له پیاوه‌کانی نارد تا هیترش بکه‌نه سه‌ر ناوچه‌ی (العریض) له مه‌دینه و ، ده‌ستیان دایه‌ برینی دارخورما و ، ناگریشیان به‌ردایه‌ چه‌ند دارخورمایه‌که و ، چاویان به‌ پیاویکی نه‌نصاریی و هاوه‌یانیکی که‌وت که له کینلگه‌یه‌کی خوین‌دا بوون و کوشتنیان و به‌ په‌له رایان کرده‌وه دا .

که ئەم هه‌وا له گه‌یشته پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، به‌ په‌له هه‌لمه‌تی دا تا نه‌بوسوفیان و هاوه‌له‌کانی راو بنی و تۆله‌یان لی سه‌نی . به‌لام نه‌وه‌بوو به‌ په‌له گه‌رابونه‌وه دا و هه‌لاتبوون و ، بۆ بارسوکیی قاوتیکی زۆریان فری دا‌بوو .

^{۳۴۸} ته‌گیبری صفوانی کورپی نومه‌یه و عوممه‌ری کورپی وه‌ب بۆ کوشتنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له پیتشه‌وه باس کراوه .

پیغمبهری خوا ﷺ بهره‌وام راوی نان تا گه‌یشته (قرقرة الکدر) و ، له‌وی گه‌رایه‌وه دوا و ، موسلمانه‌کان قاتویکی زوریان کۆ کرده‌وه و ، به‌و بۆنه‌وه غه‌زاکه‌یان ناو نا : غه‌زای قاتو .

نهم رووداوه له مانگی ذولحججه‌ی سالی دووه‌م‌دا ، واته دوو مانگ دوا‌ی جهنگی به‌در رووی داوه و ، له‌و کاته‌ش‌دا کاروباری مه‌دینه به‌ته‌بولوبابه‌ی کوری عه‌بدولمونیذیر سپی‌ررابوو .^{۳۴۹}

چواره‌م : غه‌زای (ذو‌امر) :

نهم غه‌زایه گه‌وره‌ترین هه‌لمه‌تی سه‌ریازی‌یه که پیغمبهری خوا ﷺ پیش جهنگی توحود خۆی فرمانده‌ی بووی ، نهمه‌ش له مانگی موحه‌ریه‌می سالی سی‌هه‌می کۆچی‌دا رووی داوه .

هۆی نهم هه‌لمه‌ته‌ته نه‌وه‌بوو هه‌وال‌ده‌رانی مه‌دینه هه‌وال‌تیکیان گه‌یانده پیغمبهری خوا ﷺ ، که بریتی‌بوو له‌وه‌ی نه‌وه‌ی شعله‌به و موحاریب - که دوو بنه‌ماله‌ی غه‌طه‌فان بوون - خه‌ل‌کیکی زوریان کۆ کردۆته‌وه و ، نیازیان وه‌هایه هیتش بکه‌نه سهر ده‌وله‌تی مه‌دینه .. بۆ نهمه پیغمبهری خوا ﷺ له‌گه‌ل چوارسه‌د و په‌نجا هاوه‌لی‌دا ، که هه‌ندیکیان سوار و هه‌ندیکیان پیاده بوون ، له مه‌دینه ده‌رچوون و ، کاروباری مه‌دینه‌شی به‌عوثمانی کوری عه‌فان سپارد .

له رینگادا موسلمانه‌کان پیاویکیان گرت که له نه‌وه‌ی شعله‌به بوو و بردیانه خزمه‌تی پیغمبهری خوا ﷺ و ، نه‌ویش بانگی کرد بۆ سهر ئیسلام و کابرا موسلمان بوو و ، درایه ده‌ست بیلال و بووه چاوساگی سوپای موسلمانان به‌ره‌و ناوچه‌ی دوژمن .

که هه‌والی سوپای موسلمانان گه‌یشته دانیشتوانی نه‌و ناوچانه هه‌موویان له ترسانا به‌ره‌و لووتکه‌ی چیاکان هه‌لاتن .. سوپای ئیسلام نه‌و ناوچانه‌ی گرت و گه‌یشته سهر ناوی (ذو‌امر) ، که شوینی کۆبوونه‌وه‌ی دوژمنان بوو و ، سه‌رانسه‌ری مانگی سه‌فه‌ری سالی سی‌هه‌می کۆچی له‌وی مایه‌وه ، تا عه‌ره‌به‌کانی نه‌و بیابانه هه‌ست بکه‌ن که موسلمانه‌کان خاوه‌نی هیز و ده‌سه‌لاتن و هه‌موو که‌س توانای نیه بجیته به‌رده‌میان و ، ترس و سامی موسلمانه‌کان بجیته دل‌یانوه . پاشان گه‌رانه‌وه مه‌دینه .

کاتیك كه دانیشتونانی نهو ناوچهیه له ترسی موسلمانهدکان ههلاتن ،
 فرماندهی هۆزی نهوهی ئهعلبهه و موخاریب، كه (دعشور) یان (غورث الحاریی)
 بوو ههولتی دا پیغهمبهری خوا ﷺ بکوژیت ، نههش له کاتیك دا كه سوپای
 موسلمانهدکان سهر ئاوی (ذو أمر) یان کردبووه سهربازگه .

نهوهبوو رۆژیکیان باران لهسهر نهو ناوچهیه باریی و ، بهو بۆنهوه جل و بهرگی
 پیغهمبهری خواش تهر بوون ، كه تهنها دوو کراس بوون و ههر نهوانهشی پی
 بوون ، بۆیه بهسهر درهختیکهوه ههلی خستن تا وشك ببهوه و ، پاشان پال
 كهوت . ههروهها هاوهلانیش ههر ههموویان به ههلی خستن جل و بهرگیانهوه
 پهشۆکان . نا لهم کاته دا (دعشور) ی فرماندهی نهو هۆزانه ههلی بهدهست هینا
 و خۆی گهیانده سهربازگهی موسلمانهدکان و ، به بۆنهی پهشۆکانیانهوه تهماعی
 نهوهی كهوته سهر كه پیغهمبهری خوا ﷺ بکوژیت . له راستیی دا دعشور پیاویکی
 نازای به جهرگ بوو و ، قهومهكهشی بۆ كوشتنی پیغهمبهری خوا ههلیان نا و ،
 بهلینی پی دان و وتی : خوا بم کوژی نهگهر موحهمد نهکوژم .

کابرا به ئاسانی چوه ناو سهربازگهی موسلمانان و ، بیتهوهی كهس ههستی
 پی بکا گهیشه لای پیغهمبهری خوا ﷺ . به شمشیرهوه گهیشه سهر سهری و ،
 بیستی بی کوژی و ، پیغهمبهریش ﷺ هیچ چهکیکی بهلاوه نهبوو . وتی :

نهی موحهمد ! ئیسته کی له دهستم دهربازت نهکات ؟!

فرمووی : ((الله)) .

کابرا سامی وشهی ((الله)) ی لی نیشته و لهززی لی هات و ، شمشیرهكه له
 دهستی كهوته خوارهوه و ، كهوت به پشتا . پیغهمبهری خوا ﷺ شمشیرهكهی ههلی
 گرت و ، بهززی کردهوه و ، به کابرای فرموو : ((مَنْ يَمْنَعُ مَنِي ؟)) فرمووی :
 کی له دهستم دهربازت نهکات ؟ وتی : هیچ كهس . پیغهمبهری خوا ﷺ چاوپۆشیی
 له کابرا کرد و ، نهویش به دل و به گیان موسلمان بوو و ، پیغهمبهریش ﷺ
 شمشیرهكهی بۆ گێپراهه .. کابرا به موسلمانیی گهپراههوه ناو قهومهكهی و ههوالی
 نهو رۆیشتنهی پی دان و ، نهوانیشی بۆ سهر ئیسلام بانگ کرد .. ههوالی
 نهوهشی دانی كه هۆی به پشتا كهوتنی و بهربوونهوهی شمشیرهكهی له دهستی نهوه
 بووه كه پیاویکی بالابهرز داویهتی به سنگی دا و ، كه زانیویشیهتی نهوه
 مهلاتیکهته موسلمان بووه .

تین کهثیر له (البداية و النهاية) دا باسی نهوهی کردووہ کہ نهوهی دهعشوری خستووہ به پشتا و شمشیره کهی له دهست بهرداوہ تهوه ، جیبریل بووه سهلامی لی بی که داویه تی له سهر سنگی ..

دوای جهنگی بهدر نه مه دووهم ههول بوو بو کوشتنی پیغه مبهری خوا ﷺ .
 نهوه بوو دهریاره ی نه م غهزایه قورشان هاته خواروه و ، ناموژگاریی
 موسلمانانی نه کرد تا نیعمه تی خویان له بهر چاوی بی که گهیشته فریایان و له
 دهست دوژمنان سهر فزازی کردن که نهی فهرموو :

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ (المائدة : ١١) .
 ٣٥٠

پینجه م : کوشتنی که عیبی کوری نه شرف :

که عیبی کوری نه شرف یه کی بوو لهو جووله کانهی که یه کجار داخ له دلی
 موسلمانان بوو و ، نازاریکی زوری پیغه مبهری خوی ﷺ نه دا و ، هزی لهوه بوو
 خه لک له دژی ههول بی ..

نه شرفی باوکی که عیب له هوزی طی ، له نهوهی نه بهان بووه .. له سهرده می
 نه فامییی دا خوینیکی هاتوته گهردی و ، هاتوته مه دینه و بۆته هارپه یانی هوزی
 نهوهی نه ضیری جووله که و ، سهره نجام بۆته سهردار و عقیله ی کچی نه بولحوقه یقی
 جووله که ی ماره کردووہ و ، که عیبی لی بی بووه ، که پیایوکی که له گه تی
 دهوله مهندی له جوانییی دا به ناوبانگی لی ههول که وتووہ و ، یه کی بووه له شاعیره
 به ناو بانگه کانیان و ، قه لاکه شی که وتوته باکووری خو ره لاتی مه دینه وه .

کاتیکی که قوره ییش له به دردا شکا و موسلمانان کان سهر که وتن ، که عیبی کوری
 نه شرف زور داخی لی هات ، بۆیه وتی : گوایه نه مه راسته ؟ نه وانه ماقوولی
 عهره ب و پادشای خه لکن . به خوا نه گهر موحه مه د نه وانسه ی تیک شکاند بی
 ناوسکی زهویی له پشتی زهویی چاک تره .

که هه واله که به لایه وه راست دهرچوو ، دهستی دایه قسه وتن به پیغه مبهری
 خوا و موسلمانان کان و ، ستایش کردنی قوره ییش و ههول نانیان . به مهش دلی ناوی
 نه خوارده وه ، به لکو سواری ولاغه که ی بوو و به ره مه که که هوته ری و ، لهوی له

٣٥٠ السیرة النبویة لأبسی شهبة : ٢ / ١٨٤ ، غزوة أحد محمد أحمد باشیل : ٥١ - ٥٥ ، الریحق المختوم :

٢٤٥ . به لام خاوهنی (الریحق) بیی وایه که نه م ههولدی دهعشور له م غهزایه دا نه بووه .

مالی موطن‌للیبی کوری نه‌بووه‌داعه‌ی سه‌همیی بووه میوان و ، دهستی دایه شیعر هه‌ل‌به‌ستن و شیوه‌ن‌کردنی کوزراوانی قوپریش ، تا که‌س‌و‌کاریان له دژی موسلمانان هه‌ل‌بنی و ، دلّیان به‌رام‌بهر به پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ره‌ق بکات .. کاتیک که له مه‌ککه بوو نه‌بوسوفیان و بت په‌رسته‌کانی تریش لی‌یان پرسیی : نایا دینه‌که‌ی ئیمه‌ت به‌لاوه خۆشه‌ویسته یان دینه‌که‌ی موحه‌مه‌د و هاوه‌لانی ؟ و کام له‌م دوو ده‌سته‌یه‌ش له‌سه‌ر ریبازی حه‌قن ؟

که‌عب وه‌لامی دانه‌وه : ریبازی ئیوه زیاتر ریبازی هیدایه‌ته و چاک تریشه . ده‌ریاره‌ی نهم وه‌لامه که که‌عب خۆشی نه‌ی‌زانیی وا نیه ، قورئانی پیروژ هاته خواره‌وه و باسی خوار و خیچی ئه‌و که‌سه‌ی نه‌کرد که خۆی به نه‌هلی کیتاب له قه‌لهم نه‌دا که‌چی پشته‌ی کافرانی‌ش نه‌گریت :

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحَجِّ وَالطَّاعَةِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُّؤَلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا ﴾ (النساء : ۵۱) .

که که‌عب گه‌رایه‌وه مه‌دینه ده‌ستی دایه باسی ئافره‌تانی موسلمان و ، هیرشیشی نه‌کرده سه‌ر پیغه‌مبه‌ر و هاوه‌لانی .

نهم دژایه‌تی و سووکایه‌تی‌یه گه‌یشته‌وه لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زۆر پیسی ناره‌حه‌ت بوو ، بۆیه فه‌رمووی : « مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ؟ فَإِنَّهُ آذَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ » . فه‌رمووی : کی که‌عبم بۆ له‌ناو نه‌بات ؟ به راستیی نازاری خوا و پیغه‌مبه‌ری دا .. نه‌وه‌بوو موحه‌مه‌دی کوری مه‌سه‌لمه‌ی نه‌وسیی ^{۳۵۱} وتی : من ، نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! نایا پیت خۆشه‌بی‌کوژم ؟ فه‌رمووی : « نعم » . کوری مه‌سه‌لمه وتی : ده‌ی ماوه‌م بده قسه‌ت پی بلیم . فه‌رمووی : بلّی .

له‌گه‌ل کوری مه‌سه‌لمه‌دا چهند خزمیک‌ی نه‌وسیی ناماده‌یی خۆیان ده‌ربری که یه‌کیکیان نه‌بونائیه‌ی برای شیریی که‌عبی کوری نه‌شرف بوو و ، عه‌ببادی کوری

^{۳۵۱} موحه‌مه‌دی کوری مه‌سه‌لمه‌ی نه‌وسیی نه‌نصاری یه‌کیکه له هاوه‌له پایه‌داره‌کان و ، یه‌کیکیشه له فه‌رمانده به‌ناوبانگه‌کان .. به‌شداری جه‌نگی نوخودی کردووه و ، رۆژی نوخودیش یه‌کینک بووه له‌و هاوه‌لانه‌ی که به دامه‌زراویی له خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ماوه‌ته‌وه . جگه له جه‌نگی ته‌بوک به‌شداری هه‌موو غه‌زاکانی کردووه . خه‌لیفه عومه‌ر بۆ چاودیری و سه‌رنج دانی کاری والی‌یه‌کان به کاری نه‌هینا . له سه‌رده‌می ئیمام عه‌لیی‌دا پشت‌گیری هه‌چ لایه‌نیکی نه‌کرد ، به‌لکو که‌ناری گرت . له مه‌دینه‌دا و له سالی (۴۳) ی کۆچی‌دا کۆچی دوابی کردووه ، خوا لیبی رازی بی .

بیشری کورپی وه قش و ، حاریشی کورپی نهوس و ، نه بوعه بسی کورپی حبر بوون و کورپی مه سله مهش سه روکی هه لمه ته که بوو .

نهو دهسته پال هوانه له نیوان خویمان دا کوپونه وه به کیان نه نجام دا تا نه خشه یه کی ریک و پیک بو کوشتنی نهو خوانه ناسه بکیشن . دوا ی نهوه کورپی مه سله مه هاته لای که عب و ، کورپی مه سله مه دهستی کرد به قسه وتن به پیغه مبر هه تا که عب متمانه ی پی کرد . نهوه بوو وتی : نه م پیاوه - واته پیغه مبر - داوای خیر و صده ده قه ی لیمان کرد ، که چیی نانی هه موومانی بریی . که عب وتی : به خوا لی بیزار نه بن .

موحه ممدی کورپی مه سله مه وتی : تازه نیمه شوینی که وتووین ، بویه پیمان خوش نیه وازی لی بهینین ، هه تا بزاین سه ری له کوپوه ده ره چی ؟ جا نیمه نه مانه وی و یسقیک یان دوو ویسق خورمامان به قهرز بدهیتی .

که عب وتی : باشه بارمتم له لا دابنن .

کورپی مه سله مه وتی : چ شتیکت نه ویت ؟

وتی : ژنه کانتان به بارمته له لام دابنن .

وتی : چون نه بی ژنه کانتان به بارمته لات دابنن و ، توش جوان ترین پیاوی

عه رهبی ؟

وتی : دهی کوره کانتان له لام به بارمته دابنن .

وتی : چون نه بی کوره کانتان بکه یته بارمته له لات ، هه ر که یه کیکیان

جنیویان پی دا پی بلین : تو نه ویت که بو ویسقیک یان دوو ویسق کراویته

بارمته ؟ نه مه بو نیمه شوورهبی یه . به لام نیمه چه که کانتان نه کهینه بارمته .

نه ویش به لینی پی دا که شهو شمشیره که ی بو بهینی .

ههروه ها نه بونائیلهش بو خو ی هاته لای و ماوه یه ک پیکه وه شیعیان وت ،

پاشان وتی : کورپی نه شرف ! مالت ناوا بی ، بو پیویستی یه ک هاتوومه ته لات و

نه مه وی لای تو بی درکینم به لام تو ناشکرای مه که .

که عب وتی : وا نه که م .

وتی : هاتنی نه م پیاوه بو ناومان بووه به لا بزمان : عه رهب بوونه دوژمنمان

و ، هه موو به جاری هاتن به گژمان دا و ، هه موو ری یه کیان لیمان داخست ، هه تا

مال و مندالمان تیا چوون و ، ناره‌حت بووین و ده‌ست کورتیی ته‌نگی به خۆمان و مال و مندالمان هه‌ل چنی ..

ئه‌بونائیله ته‌وه‌شی برده دلێهوه که چند هاه‌وه‌لیکی تری هه‌ن و ، ویستویه‌تی ته‌وانیش له‌گه‌ل خۆی دا به‌یتی و ، خورمایان پێ بفرۆشی .

ئه‌وه‌بوو له‌ شوه‌ی چواره‌ی مانگی ره‌بیعی یه‌که‌می سالی سیه‌می کۆچی دا نهم کۆمه‌له‌ فیداکاره‌ له‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ کۆبوونه‌وه و ، له‌وه‌ شوه‌ مانگه‌ شه‌وه‌دا هه‌تا قه‌برستانی به‌قیع ره‌وانه‌ی کردن و ، پاشان نامۆژگاریی کردن که به‌ ناوی خواره‌ بکه‌ونه‌ ری و له‌ خواش پارایه‌وه‌ تا کۆمه‌کی یان بکات که فهرمووی : ((إِنظَلِقُوا عَلٰی اِسْمِ اللّٰهِ . اَللّٰهُمَّ اَعِنَهُمْ)) . نیتر نه‌وه‌ گه‌رایه‌وه‌ ماله‌وه‌ و ، هه‌روا خه‌ریکی نوێژکردن و نزا و پارانه‌وه‌ بوو له‌ خوا .

ئه‌وه‌ ده‌سته‌ فیداکاره‌ی ته‌وس رۆیشتن هه‌تا گه‌یشتنه‌ قه‌لاکه‌ی که‌عبی کورپی نه‌شرف . هه‌ر له‌ دووره‌وه‌ موحه‌مه‌دی کورپی مه‌سله‌مه‌ و ئه‌بونائیله بانگیان له‌ که‌عب کرد . ته‌ویش هه‌ستایه‌وه‌ تا دابه‌زێته‌ لایان ، ژنه‌که‌ی پێی وت : له‌م ساته‌دا بۆ کوی ته‌چیته‌ ده‌روه‌ ؟ من ده‌نگێک ته‌بیستم ته‌لێی خوینی لی دانه‌چۆری .

که‌عب وتی : ته‌وه‌ موحه‌مه‌دی کورپی مه‌سله‌مه‌ی برام و ئه‌بونائیله‌ی برای شیریمه .^{۳۵۲} پیاوی به‌رپێژ نه‌گه‌ر به‌ شه‌ودا بانگ بکری بۆ لی‌دانیش هه‌ر ته‌پرات . به‌ر له‌وه‌ی بیته‌ ده‌روه‌وه‌ موحه‌مه‌دی کورپی مه‌سله‌مه‌ وتی : که‌ هات قژی سه‌ری ته‌گرم و بۆنی ته‌که‌م ، جا که‌ منتان دیسی ده‌ستم لیی گیر بوو به‌ شمشیر دای بگرنه‌وه‌ . ته‌وه‌بوو که‌عب هاته‌ ده‌روه‌وه‌ و شمشیره‌که‌شی به‌ ده‌سته‌یه‌وه‌ بوو و ، بۆنی میسکیش له‌سه‌ری به‌رز ته‌بوویه‌وه‌ .

کورپی مه‌سله‌مه‌ وتی : تا ئیسته‌ عه‌تری وه‌ها بۆن خۆشم بۆن نه‌کردوه‌ . ماوه‌م ته‌ده‌ی سه‌رت بۆن بکه‌م ؟ وتی : به‌لی . ته‌وه‌بوو بۆنی کرد - هه‌روه‌ها ئه‌بونائیله‌ش وه‌های کردوه‌ - .^{۳۵۳} که‌ ده‌ستی له‌ قژی گیر بوو ، داوای له‌

^{۳۵۲} ئه‌بونائیله : ناوی سیلکانی کورپی سه‌لامه‌ی کورپی وه‌قش بووه . و تراویشه : ناوی سه‌عد بووه و سیلکان نازناوی بووه و ، له‌گه‌ل که‌عب دا برای شیریی یه‌کتر بوون و ، له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیی دا پێکه‌وه‌ خۆشیان هاتوه‌ . وا‌قیدیش باسی نه‌وه‌ی کردوه‌ که‌ موحه‌مه‌دی کورپی مه‌سله‌مه‌ش هاوشیری که‌عب بووه .

^{۳۵۳} له‌لای ئین هیشام وه‌ها هاتوه‌ که‌ ئه‌بونائیله‌ قسه‌ی به‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ وتوه‌ و ، هه‌ر ته‌ویش ده‌ستی داوه‌ته‌ قژی کورپی نه‌شرف هه‌تا کوشتووایانه . له‌وه‌ ته‌جی کورپی مه‌سله‌مه‌ش و ئه‌بونائیله‌ش هه‌ردووکیان قسه‌یان وتی و ده‌ستیشان دا‌بیته‌ قژی که‌عب .

هاوه لانی کرد تا به شمشیر دای بگرته وه . له هه موو لایه که وه شمشیریان ناراسته ی که عب کرد و ، له دوا جارد ا کورپی مه سله مه خوئی دهستی یه کجاریی لی وه شانده و کوشتی .

که لی یان دا به دهنگی بهرز هاواریکی وه های کرد ده و رویه ری خزی راجله کاند و له سر هه موو قه لاکانه وه ناگریان کرده وه .

به نووکی شمشیری هاوه لان حاریشی کورپی نهوس زامدار بووبوو و ، خوینیشی لی رویشت بوو . جا که دهسته موسلمانه که گهیشتنه (حرة العریض) سه رنجیان دا وا حاریث له گه لیان نیه و به جی ماوه ، به لام چونکه شهو بووه ههستیان پیئی نه کردوو . ماوه ی سععاتیک وه ستان هه تا نهویش هات . خیرا هه لیان گرت و هینایانه وه . که گهیشتنه (بقیع) (الله اکبر) یان کرد و ، پیغه مبهری خواش ﷺ گوئی له ته کبیره که یان بوو و ، زانیی نهوانن و که عبیان کوشتوو ، بویه نهویش ته کبیری فرموو . که گهیشتنه وه لای دو عای خیری بو کردن و فرمووی : « أفلحت الوجه » . وتیان : دهه و چاری خۆت نه ی پیغه مبهری خوا !

نه وه بوو سه ری مل هوپی خوانه ناسیان خسته بهر دهستی پیغه مبهری خوا ﷺ و ، نهویش سوپاسی خوی کرد له سر کوژرانی و ، تفی موباره کی خۆیشی له زامه که ی حاریث دا و چاک بوویه وه و ، دوا ی نه وه هیچ نازاریکی نه بوو . که جووله که هه والی کوژرانی که عبیان بیست ترس و لهرز دای گرتنه وه و ، بو یان ده رکهوت که هه رکه سی به ناموژگاریی دهست له خراپه هه ل نه گری ، پیغه مبهری خوا به هیزی بازووی موسلمانان دهستی لی نه وه شیئی و خه لکیشی پی ژیر نه کات .^{۳۵۴}

شه شهه : غه زای بوحران یان قه رده :

نهم غه زایه بریتیی بوو له ده وری یه یه کی جهنگاوه ری گه و ره که له سی صد جهنگاوه ری پیک هاتبوو و ، پیغه مبهری خوا ﷺ خزی فرمانده ی هه لمه ته که بوو و ، له مانگی ره بیعی دووه می سالی سیه م دا به ره و ناوچه ی بوحران ، له حیباز رووه و (فرع) ، رووی داوه . هه ردوو مانگی ره بیعی دووه م و جو مادی یه که م لهوی مایه وه . پاشان سوپای نیسلام گه راپه وه مه دینه و ، تووشی جهنگ نه بوو .

^{۳۵۴} السیرة النبویة لأبسی شهبة : ۲ / ۳۹۷ - ۳۹۸ ، الرحیق المختوم : ۲۴۵ - ۲۴۹ .

شایانی باسه که سدرچاوه میژوویی یه‌کان له هۆی ئەم هه‌لمه‌ته جیاوازی یان
 هه‌یه . ٣٥٥

حه‌وته‌م : سه‌یه‌ی زه‌یدی کورس حاریته :

ئەم هه‌لمه‌ته دوامین و سه‌رکه‌وتووترین ده‌وری یه‌ی جه‌نگاوه‌ر بوو که
 موسلمانه‌کان پێش نوحود ، له مانگی جومادی دووه‌می سالی سی‌هه‌م دا ،
 نه‌نجامیان دا ..

له‌وه و پێش قورهبه‌ش به‌ ته‌ما بوو غه‌طه‌فان و نه‌وه‌ی سوله‌یم پارێزگاریی کاروانه
 بازرگانی یه‌کانی بۆ بکه‌ن ، به‌لام که سوپای ئیسلام هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر ناوچه‌ی
 ئەو هۆزانه ، ئیتر قورهبه‌ش تی گه‌یشت که ئەو هۆزانه چاری سوپای به‌ هه‌لمه‌تی
 ئیسلام ناکه‌ن ، که رۆژ به‌ رۆژی له په‌ره‌سه‌ندنایه . بۆ ئەمه‌ قورهبه‌ش که‌وته
 بیرکردنه‌وه بۆ دۆزینه‌وه ری‌یه‌کی گونجاو بۆ هات و چۆی کاروانه
 بازرگانی یه‌کانیان ، ئەمه‌ش دواي ئەوه‌ی که حه‌وت مانگ به‌سه‌ر جه‌نگی به‌دردا
 تی‌په‌ری بوو و ، وه‌زی هاونیش هاتبوه به‌روه .

قورهبه‌ش بۆ فه‌رمانده‌یه‌تی ئەو ساله‌ی کاروانه‌کانی به‌ره‌و شام سه‌فوانی کورپی
 ئومه‌یه‌ی هه‌ل‌بژارد بوو ، چونکه یه‌کی له پالنه‌وانان و بازرگانه‌ دیاره‌کانی
 قورهبه‌ش بوو . ده‌رباره‌ی ئەم ئه‌رکه‌ی و روون کردنه‌وه‌ی هه‌لوئێست سه‌فوان به
 قورهبه‌شی راگه‌یانده‌ که موحه‌مه‌د و هاوه‌لانی ته‌نگیان پێ هه‌ل‌چنیون و زیانیان له
 بازرگانی مه‌که‌که داوه و ، ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر ناوچه‌ی نێوان مه‌دینه و رۆخی
 ده‌ریای سووردا نه‌پرا و ، دانیشتوانی ئەو ناوچه‌شیان کردۆته‌ خو و ، زۆربه‌شیان
 موسلمان بوون و ، قورهبه‌ش هه‌یچی بۆ نه‌ماوه‌ته‌وه . خو نه‌گه‌ر له ماله‌وه به‌تال
 دانیشتن ، ئەوا سه‌رمایه‌که‌یان ته‌خۆن و هه‌یچیان له ده‌ست دا نامینیت و ، ژیان و
 گوزه‌رانی دانیشتوانی مه‌که‌که له‌سه‌ر بازرگانی هاونینه به‌ره‌و شام و ، له‌سه‌ر
 بازرگانی زستانه به‌ره‌و حه‌به‌شه‌یه .

پیاوماقوولانی قورهبه‌ش که‌وته‌ت و وێژ و ، تاوتوی کردنی باسه‌که . ئەوه‌بوو
 ئەسه‌وه‌دی کورپی عه‌بدولموطه‌للیب به‌ سه‌فوانی وت : واز له ری‌ی که‌ناری ده‌ریا
 به‌ینه و ، ری‌ی عی‌راق بگه‌ به‌ر . دیاره ئەم ری‌گایه زۆر دوور و درێژه و بیابانی
 نه‌جد به‌ره‌و شام نه‌برئ و ، له خو‌ره‌لاتی مه‌دینه‌وه ، به‌لام زۆر له دووره‌وه ، تی

نه پهری . قوردهیش لهم ری یه زور بی تاگا بوو ، بویه نه سوهه به صه فوانی راگه یانسد که فوراتی کورپی حه بیان ، که پیاوئیکی نه وهی به کری کورپی وائیل بوو ، بو چاو ساغی ری به کری بگری .

صه فوان نه بوسوفیان و چند پیاوئیکی تریشی له گه لدا بوون تا له پاریزگاریی کاروانه که دا یارمه تیی بدن و ، به بی دهنگ ریگا بگرنه بهر ، به لکو موسلمانان کان بهم ری یه نه زانن و ، ری یان پی نه گرن .

یه که م کاروانی مه ککه لهو ری تازه وه که وته ری .. به لام به ویستی خوا نه م گه شته نهیئی یه بو موسلمانان کان ناشکرا بوو ..

نه وه بوو له کاتی به ری کردنی نه م کاروانه دا نوعه یی کورپی مه سعورود - که هیشتا موسلمان نه بوو بوو - له مه ککه دا بوو و ناگاداری ته گبیر و نه خشه کیشانی قوردهیش بوو . دواي نه وه هاته سهردانی مه دینه و ، یه کی له موسلمانان هه واله که ی بهر گوی کهوت و گه یان دیه پیغه مبهری خوا ﷺ ..

نه وه بوو سوله یطی کورپی نوعمان ، که موسلمان بوو بوو ، ناماده ی کورپی عه ره ق خواردنه وه بوو ، نه مهش پیش حه رام بوونی عه ره ق و ، نوعه یی کورپی مه سعورودیش له وی ناماده بوو .. که نوعه یی سهرخوش بوو ، به درتزه باسی کاروانه بازرگانی یه که ی کرد که به سهر کردایه تیی صه فوانی کورپی نومه ییه که وتوته ری و ، باسی ری تازه ی کرد ..

سوله یط که نه مه ی بیست خیرا هه ستا و هه واله که ی گه یانده پیغه مبهری خوا ﷺ .

خیرا پیغه مبهری خوا ﷺ سوپایه کی خنجیلانه ی نه هاوه لانی پیک هیئا که صه د جه نگاوه ر نه بوون و زهیدی کورپی حاریششی کرده نه میریان و ، به په له خویان گه یانده سهر ری کاروانه که و ، نه یان هیشت دهنگ و باسی نه م هه لمه ته بگاته لای صه فوان و ، له کاتیک دا که له سهر ناوئیکی ولاتی نه جد که پیئی نه وترا (قه رده) کاروانه که بو حه سانه وه خستبوویان ، سوپای موسلمانان کان له ناخلف دا دایان به سهر یان دا و ، ده ستیان به سهر کاروانه که دا هه ره مه مووی گرت و ، صه فوان و پاسه وانه کانی کاروانه که نه وه نده یان پی کرا خویان هه لین و ، به بی ده ست کردنه وه کاروانه که به ده سته وه بدن . ده ست که وتی نه م کاروانه به یه که م ده ست که وتی جه نگ نه ژمیتررا که تا نه و کاته موسلمانان کان ده ستیان که وتبوو .

موسلمانه‌کان چاوساگی کاروانه‌کیان به دیل گرت که فوراتی کوری حه‌ییان بوو له‌گه‌ل دوو پاسه‌وانی تردا و ، ده‌ست که‌وتیتیکی زۆریان له قاپ و قاچاخ و زیوی باری کاروانه‌که ، هینایه‌وه که نه‌وه‌نده زۆر بوو ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پینج‌یه‌کی لی جیا کرده‌وه که بیست و پینج هزار دیره‌م بوو و ، نه‌وی تریشی به‌سه‌ر موسلمانه‌کانی ئەم س‌ریه‌یه‌دا دابه‌ش کرد و ، فوراتیش له سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ موسلمان بوو .

ئەم ده‌ست وه‌شاندنه‌ی موسلمانه‌کان به‌لایه‌ک و لیقه‌ومانیتیکی تر بوو که دوا‌ی به‌در تووشی قوره‌یش بوو ، بۆیه خەم و خه‌فت هه‌موویانی داگرت و ، به‌هیچ شێوه‌یه‌ک ئارامیان لا نه‌مابوو ، بۆیه بریاریان هاته‌سه‌ر نه‌وه که نه‌بێ تۆله له موسلمانه‌کان بکه‌نه‌وه و جه‌نگیتی ناهه‌موار به‌ریا بکه‌ن .. هه‌رواش بوو جه‌نگی ئوحوودیان هه‌ل گیرساند .^{۳۵۶}

به‌شی بیست و پینجه‌م غه‌زای نُوحود

یه‌که‌م : هۆی به‌ریابوونی نهم جه‌نگه :

نهم جه‌نگه گه‌وره و ناهه‌مواره له رۆژی شه‌مه‌ی پانزه‌ههم رۆژی مانگی شه‌ووالی سالی سی‌ههمی کۆچییدا له نیوان موسلمانه‌کان و بت‌په‌رسته‌کانی مه‌که‌دا رووی دا ..

نهم جه‌نگه دووه‌م جه‌نگی خۆیناوایی بوو که موسلمانه‌کان دژی بت‌په‌رسته‌کانی مه‌که‌که نه‌نجامی بدن ..

نهم جه‌نگه به‌ پیتی خۆئاماده‌کردن و زۆری سهرباز له جه‌نگی به‌در به‌ گه‌وره‌تر له قه‌لهم نه‌دریت ..

هۆی به‌ریابوونی نهم جه‌نگه سه‌خته نه‌وه‌بوو که کاتیک قوره‌یش له به‌دردا دۆرا و ، موسلمانه‌کان ده‌ستیکی چاکیان له فرمانده و پال‌هوان و ، پیاوماقوولانیان وه‌شاند و ، ئابرووی قوره‌یشیان له‌ناو دوورگی عه‌ره‌ببی‌دا برد ، قوره‌یش بریاریان دا که تۆله له موسلمانه‌کان بکه‌نه‌وه ، به‌وه‌ی که هێرش بکه‌نه‌ سه‌ر مه‌دینه و ، وه‌ك چۆن موسلمانه‌کان نه‌بوجه‌لی سه‌رۆکیان کوشت و حه‌فتا له پال‌هوانانیان کوشتن و حه‌فتاشیان لی‌ به‌دیل گرتن ، وه‌ها نه‌وانیش پیتغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بکوژن و نه‌وه‌نده‌ش له‌وان بکوژن و به‌ دیل بگرن . هه‌تا نه‌وه‌بوو قوره‌یش گریان و شیوه‌نیان له‌ که‌س و‌کاری کوژراوان قه‌ده‌غه‌ کرد و ، داواشیان کرد زوو به‌ زوو نه‌چن به‌ ده‌م دیله‌کانه‌وه و له‌ فیدیه‌دانیش په‌له‌ نه‌که‌ن ، تا موسلمانه‌کان هه‌ست نه‌که‌ن ته‌مان چه‌نده خه‌م بار و لیقه‌وماون .

نه‌وه‌بوو سه‌ردارانێ مه‌که‌که سه‌ریان له‌ یه‌که‌تری ته‌دا و نه‌و خه‌جاله‌تی و سه‌رشۆری یه‌یان بیری یه‌که‌تر نه‌خسته‌وه ، که مه‌گه‌ر به‌ ده‌ست وه‌شاندن له‌ موسلمانه‌کان جارێکی تر سه‌ریان به‌رز بپیته‌وه . به‌لام عی‌کریه‌ی کوری نه‌بوجه‌هل و ، سه‌فوانی کوری ئومه‌بیه و ، نه‌بوسوفیانی کوری حه‌رب و ، عه‌بدوولاتی کوری نه‌بوهره‌بیه له‌ هه‌موو که‌س زیاتر دل‌یان بۆ نه‌و جه‌نگه‌ چاوه‌پروان کراوه‌ نه‌گرا و ،

بەپەرى چالاكى يەوہ خەلکيان بۆ جەم ئەکرد و ھانىيان ئەدان . ئەمەش لەبەر ئەوہى كە ئەمان لە ھەموو كەس زياتر كۆستيان كەوتبوو .

لە كاتىكدا كە قورەيش سەرگەرمى ئەمە بوون ، موسلمانەكانىش دەستەپاچە دانەنشتبوون ، بەلكو خەرىكى چالاكىي خۆيان و ، خۆرىك خستى بوون ، تا لە مەدينەدا دەسلەتيان بە ھىزتر بى و ، بناغەى بانگەوازەكەيان بە ھىزتر بكن .

يەكەم كارتىك كە قورەيش ئەنجامى دا ئەوہبوو برپارىيان دا ئەو كاروانەى كە پيش بەدر رزگارى بوو و ، بوو ھۆى ھەل گىرسانى جەنگى بەدر ، بكنە مەسرەفى جەنگ ، بۆيە بە خاوەن پارە و سامانەكانيان وت : ئەى كۆمەلى قورەيش ! موھەمەد پشتى ئىوہى شكاند و ، پىاوہ چاكەكانتانى كوشت . جا ئىوہ بەم پارەيە يارمەتيمان بەدن لەگەلىا بچەنگىين ، بەلكو تۆلەى لى بكنەئەوہ .. ئەوانىش ھەموو بە گوئىيان كردن و ، كاروانەكەيان - كە ھەزار وشتر و پەنجە ھەزار دىنار ، واتە پەنجە ھەزار مسقال زىر ، بوو - بۆ ئەو كارە تەرخان كرد ..

دەربارەى ئەم ھەلۆتتە چەوتەى قورەيش قورئانى پىروژ ھاتە خوارەوہ و ، ورەى موسلمانەكانى بەرز كەردەوہ كە ئەو خوانەناسانە كە مال و سامانەكەيان بۆ دژايەتتى دىنى خوا خەرج ئەكەن ، ئەوانە تەنھا ھەناسە ھەل كىشانى بەشىمانىيان بۆ ئەمىنەتتەوہ و لە ئەنجامىش دا ئەدۆرپىن كە ئەفەرموى :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ

تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ﴾ (الأنفال : ۳۶) .

قورەيش ھەر بەوہوہ ئەوہستا كە دانىشتوانى مەككە ھەل بنىين بۆ جەنگ ، بەلكو كەوتنە رازىي كردنى ھارەپەمانەكانيان لە ئەحابىش و ، ھۆزەكانى دەوروبەرى مەككە لە كىنانە و دانىشتوانى توھامە و ، ھەموو جۆرە شىوازىكيان بۆ رازىي كردنى خەلك بەكار ھىنا . ئەوہبوو صفوانى كورى ئومەييە خۆى گەياندە لای ئەبوعىزەى شاعىر ، كە لە بەدردا بە دىل گىرابوو و ، لە بەر ھەژارىي و دەست كورتىي و منالى وردى پىغەمبەرى خوا ﷺ بەزەبى پىايا ھاتەوہ و ، بەبى فيديە بەرەلای كرد و ، بەلئىنى لى وەرگرت كە لە دۆى چەك ھەل نەگرى .. صفوان كەوتە ھەل نانى ئەبوعىزە و بەلئىن پىدانى كە ئەگەر لەم جەنگەدا بە سەلامەتتى گەرايەوہ ئەوا ئەوہندە پارەى بداتى تا دەولەمەند ببى و ، گەر نەش

گهراپوهه چاوی له کچه کانی بڼې و ، وهک کچه کانی خوی سهرپرشتی یان بکات ، بهو مهرجهی هۆزه کانی دهوړوبه ری مه ککه هه ل بڼې و ، بو جهنگی موسلمانان کان کویان بکاته وه .. له سهره تاوه کابرا حهزی نه نه کرد به شداری بکات و ، نهی وت که موحه محمد به بڼې فیدیه نازادی کردووم و حهز ناکه م دژایه تی بکهم . به لام صفوان کۆلې نه دا هه تا نهو به دبه خته ی رازیی کرد . نیتر شه بو عیززه دهستی دایه هه ل نانی نه وهی کینانه و دانیش توانی تو هامه له دژی پیغه مبه ری خوا ﷺ و ، به شیعر خویندن دلایانی ته هینایه جو ش .

ههروه ها شاعری کی تریشیان بو ئه م مه به سته به کار هینا که شه ویش موسافعی کوری عه بدمه نافی جوممه حی بو . ههروه ها شه بو عامیری راهیب یش ، پیغه مبه ری خوا ﷺ ناوی نا شه بو عامیری فاسق ، به هه مان شپوه هۆزه کانی له دژی موسلمانان هه ل نه نا ..

هۆیه کی تریش بو زیاتر دل گهرم بوونی قورپه یش بو هیرش کردنه سهر موسلمانان کان ، تهو زیانه گه ووه بوو که موسلمانان کان له قورپه یشیان خست ، شه ویش به دهست گرتنیان به سهر کاروانه قورپه یشی به که دا ، که شه ووه بوو له مانگی جومادی دووه می سالی سی هه م دا به سهر کردایه تی زهیدی کوری حاریشه ری یان پی گرت ، که به راستی پستی نابووری مه ککه ی شکاند و ، مه ککه ی تووشی خه فه تی کی زور کرد ..^{۳۰۷}

دووه م : قهرمانده و ژماره ی سویای قورپه یش :

دانیش توانی مه ککه هه روا خه ری کی خه لک کۆ کردنه وه بوون بو جهنگی موسلمانان ، تا شه ووه بوو ژماره ی سهر یازه کانیان گه یشه سی هه زار جهنگاوه ر ، که دوو هه زار و نۆسه دیان له قورپه یش و هاوپه یان و هاوکۆمه ک و ته حابیشه کان و ،^{۳۰۸} سه د که سیشیان له هۆزه کانی کینانه بوون .

^{۳۰۷} غزوة أحد لباشیل : ۶۱ - ۶۵ ، الریح : ۲۵۲ - ۲۵۳ ، السیره النبویه لأبی شهبة : ۲ / ۱۸۶ .

^{۳۰۸} ته حابیش : به چه ند هۆزیک ته ورتیت که قورپه یشی نه بوون ، وهک نه وهی موصله لاق و نه وهی هه ون ، که بوونه هاوپه یانی قورپه یش .. به هۆی شه و شه وه ناوتران ته حابیش ، شه ووه بوو له نزیک چیا به ک دا که ناوی (حبشی) بو ، له باشووری مه ککه ، له گه ل قورپه یش دا کۆبوونه وه و ، په یانیان دا که هه تا شه و تاریکایی و روژ رووناکیی بڼینی و ، هه تا چای (حبشی) له شوینی خوی دا بڼې ، به ک دهست و به ک دل له گه ل قورپه یش دا بن دژی هه ر که سیک که دژی قورپه یش بووه سته ..

ئەم سوپا گەورەيە ، كە دوورگە ھېشتا سوپاي وھەي بە خۆيەوہ نەديي بو ، سى ھەزار وشتى لەگەلدا بوو بۆ سواريي و ، بار ھەلگرتن و ، دووصەد ئەسپيش بۆ سوارچاكان ، ھەرچەندە لە (فتح الباري) دا صەد ئەسپ باس كراوہ . بۆ پاريزگاريي جەنگاوەرانيش شەش صەد يان ھەوت صەد قەلئەنيان پى بوو . .

قورەيش ، بۆ فەرماندەي گشتيي ئەم ھەلئەتە گەورەيە ، نەبوسوفياني كورپى ھەربى ھەلئېژارد و ، بۆ فەرماندەي سوارچاكانيش خاليدى كورپى وھليدى ^{۳۵۹} ھەلئېژارد و ، عيكرەيەي كورپى نەبوجەھليش يارمەتەي دەري بېت . ھەلگرتنى ئالاي سوپاش وەك لەوہ پيش بە نەوہ كاني عەبدوداري كورپى قوصەي سپېرا .

سەرھەتا ئالاي بە دەست طەلھەي كورپى نەبو طەلھەي عەبەدەري يەوہ بوو ، كە ئەم پياوہ يەكەم پياوي كوژراو بوو لە ھەلگراسى ئالاي قورەيش ، كە ئەوہ بوو لە سەرھەتاي جەنگ دا موسلمانەكان تاقيان لى پرىنەوہ ، بە شىوہيەك كە ئالاي قورەيش كەوتە زەويي و ، تىك شكان ^{۳۶۰} . .

سىھەم : بەشدارييس نافرەتانس قورەيش :

دوای تەگبيري جەنگ ھاتنە سەرباسى بەشداريي نافرەتان . لە ھەموو كەس زياتر ھيندى كچى عوتبە سوور بوو لەسەر بەشداريي نافرەتان لەم جەنگەدا . . ئەوہ بوو قيژاندى بەسەر ئەوانەدا كە نەيان ئەويست بەشداريي بکەن و ، لەسەر راي

^{۳۵۹} خاليدى كورپى وھليدى كورپى موغیرەي مەخزوومىي قورەيشيە ، كە بە شمشيري خوا ناسراوہ و ، فەرماندەي سەركەوتووي ناودار و ھاوئەي فيداكار و رزگار كەري مرؤفەكانە . لە سەر دەمى نەفامىي دا يەكيتك بوو لە ناودارانى قورەيش . . پالەوانى جەنگ و سوارچاكي بۆيئە بوو . . لە ھەموو جەنگەكان دا ھەتا عومرەي ھودەيبىيە لەگەل موسلمانەكان دا جەنگاوە ، تا ئەوہ بوو خوا ھيدايەتەي دا ، و پيش فەقى مەككە و ، لە سالى ھەوتەمى كۆچيي دا ، پيش جەنگى موتتەش ، لەگەل عەمرى كورپى عاصدا ، پشتى سەربازگەي قورەيشيان شكاند ، ھاتن موسلمان بوون . . پىئەمبەرى خوا ﷺ بە موسلمان بوونى زۆر گەشاىوہ ، ئەوہ بوو كرديە فەرماندەي سوارچاكان و ، دوای كەميتك جەنگى موتتە رووي دا ، بە ھەكیمانە سوپا خنجیلانەكەي ئىسلامى لە ژيژ چنگى سوپا بۆشومارەكەي رۆم رزگار كرد و بە سەرى بەرزوہە گەرايەوہ مەدينە . لە جەنگى پاشگەزبووہكان دا ئەبوہكر ناردى بۆ ناوچەي نەجد و دوای كوشتنى موسەيلەمەي درۆزن ، دانىشتوان گەرانەوہ سەر ئىسلام . لە سالى دوانزەھەمى كۆچيش دا رووي لە عىراق نا و بەشيتكى زۆرى عىراقى رزگار كرد . پاشان بە فەرمانى خەليفە ئەبوہكر بەرەو شام كەوتە رى و ، لەوئى بووہ فەرماندەي سوپاي موسلمانان و ، دوای وھفاتى ئەبوہكر ، عومەر خاليدى لە فەرماندەيتيي خست و ئەبووعوبەيدەي لە جىي دانا . خاليد دەستى سارد نەبۆوہ ، بەلكو مەردانە كۆششى ئەكرد ھەتا ئەوہ بوو لە سالى (۱۴) ي كۆچيي دا خوا سەركەوتنى بە موسلمانەكان بەخشىي . دەربارەي خاليد ئەبوہكر فەرموويە : نافرەتان ناتوانن پياويكى ترى وەك خاليد بىينن . بوخاري و موسليم (۱۸) فەرموودەيان لە خاليدەوہ رىوايەت كرديوہ . سەرئەجام لە سالى (۲۱) ي كۆچيي دا لە سوريا و لە شارى حيمص كۆچى دوايى كرد .

خوی پیتی داگرت ، تا نه وه بوو پانزه نافره تی ناوداری قورپه یش له م جهنگه دا ، بو هه نانی پیاوان و هه ل نه هاتنیان له جهنگ ، به شداری یان کرد ، که نه مانه هندیکیان :

- ۱ - هیندی ^{۳۶۱} کچی عوتبه ی کورپی ره بیعه ی هاوسه ری نه بوسوفیان .
- ۲ - نوم حه کیمی ^{۳۶۲} کچی حاریشی کورپی هیشامی کورپی موغیره ی هاوسه ری عیکریمه ی کورپی نه بوجه هل .
- ۳ - فاطیمه ی ^{۳۶۳} کچی وه لیدی کورپی موغیره ی هاوسه ری حاریشی کورپی هیشامی کورپی موغیره .
- ۴ - به رزه ی کچی مه سعودی کورپی عه مری شه فیه ی ^{۳۶۴} هاوسه ری صه فوانی کورپی نومیه .
- ۵ - ره یطه ی کچی مونه بییه ی کورپی حه ججایی سه همی ^{۳۶۵} هاوسه ری عه مری کورپی عاص .
- ۶ - سه لافه ی کچی سه عدی کورپی شه هیدی نه نصاری نه وسیی ^{۳۶۶} ، هاوسه ری طه لمه ی کورپی نه بوطه له .
- ۷ - خوناسی کچی مالیکی کورپی میضره ب ، که نافره تیکی نه وه ی مالیک بوو له گه ل نه بوعه زیزی کورپی عومه یری کورپی دا . ثم نافره ته دایکی موضعه بی کورپی عومه یری هه ل گری نالای موسلمانه کان بوو .

^{۳۶۱} ژبانی نه بوسوفیان و هیندی هاوسه ری له ژبان نامه ی موعاویه ی کورپی نه بوسوفیان دا خوا لی یان رازی بی به درتیه باس کراوه .

^{۳۶۲} شتیک له هه لویستی ژیرانه و مهردانه ی ثم نافره ته به رتیه له گه ل ژبان نامه ی عیکریمه ی هاوسه ری دا نووسراوه .

^{۳۶۳} فاطیمه ی کچی وه لید خوشکی خالیده و ، رژی فته ی مه ککه موسلمان بووه و به یعه تی به پیغه مبه ری خوا ﷺ داوه . هاوه لئیکی به رتیه ی ژیر و به سه لیه بووه ، به جری که له هندی کاروباردا خالیدی برای پرسه پی کردوه . تنها یه ک فهرموده ی ربوایه ت کردوه .

^{۳۶۴} به رزه ی کچی مه سعود له رژی فته دا له گه ل صه فوانی میردی دا موسلمان بوون .

^{۳۶۵} ره یطه ی کچی مونه بییه دایکی هاوه لی خواناس و دنیانه ویست عه بدوللای کورپی عه مری کورپی عاص بووه ، دوا میردده ی موسلمان بووه ، له رژی فته دا و به یعه تیشی به پیغه مبه ری خوا ﷺ داوه . شایانی باسه که عه مری هاوسه ری له گه ل خالیددا له سالی حه وتم دا بوو خویان گه یانده مه دینه و موسلمان بوون .

^{۳۶۶} سه لافه دایکی عوثمایی کورپی طه لمه یه ، که پیغه مبه ری خوا ﷺ له رژی فته ی مه ککه دا بانگی کرد و کلپه کانی که عبه ی دایه دست . له جهنگی نوحددا طه لمه ی میردی سه لافه ، که فهرمانده ی هه ل گرانی نالای قورپه یش بوو کورزا و ، له رژی فته دا کلپلی که عبه به لای ثم نافره ته به رتیه بوو و ، له سالی فته دا موسلمان بووه و به پله ی هاوه لئی گه یشتوه .

۸ - عومرەھى كچى عەلقەمە ، كە يەككى لە ئافرەتانی نەھى حارىشى كورى
عەبدمەنات بوو لە ھۆزى كىنانە .^{۳۶۷}

چوارەم : سوپای مەككە نەكەوئیتە رى :

بەر لەھەى سوپای مەككە بکەوئیتە رى و ، ھىشتا لە مەككەدا بوو ، جوبەیرى
كورى موطعمیم^{۳۶۸} بانگى كرده غولامىكى حەبەشى خۆى كە ناوى وەحشىى^{۳۶۹}
بوو و ، بە وئینەى حەبەشى يەكان حەربەكەى خۆى تەھاویشت و كەم ھەلەى تەكرد .
بانگى كورد و داواى لى كورد كە لەگەل سوپادا بکەوئیتە رى و ، لە كاتى جەنگدا
نیشانەى حەمزەى كورى عەبدولموظەللیب بگریت و بە حەربەكە بى كورزى ، تەوہبوو
پىتى وت : نەگەر تۆ توانیت لە برى طوعەيەى كورى عەدىى مامەم دا (كە رۆزى
بەدر حەمزە كوشتبووى) حەمزەى مامەى موخەمەد بكوژیتەوہ ، تەوا نازاد بە .
ھەرۋەھا ھىندیش بۆ كوشتنى حەمزە وەحشىى ھەل ئەنا لەسەر تەھەى كە
خۆشەوويستانى تەويشى لە بەدردا كوشتبوو .

داواى تەھەى كە ھەموو پىويستى و كەرەسەيەكى جەنگ تامادە كرا ، سوپا
گەرەكەى قورەيش ، بە دلئىكى پر لە قين و قارەوہ بۆ كوشتن و برين و تۆلەسەندن ،
بەرەو مەدينەى پايتەختى موسلمانان كەوتە رى ..

سوپای مەككە تەمجارە وەك سوپاكەى بەدريان نەبوو .. يەكجار رىك و پىكىسى
پىتوہ ديار بوو .. فەرماندەكان ھىچ جىاوازى و دووبەرەكى يەك لە نىوانياندا
رووى نەدا ھەتا كۆتايى بە جەنگ ھات و گەرآنەوہ دا ..

^{۳۶۷} غزوة أحد محمد أحمد باشمیل : ۶۷ - ۶۹ .

^{۳۶۸} جوبەیرى كورى موطعمیمى كورى عەدىى كورى نەوفەلى كورى عەبدمەنافی قورەيشى لە سەردەمى
نەفامىدا يەككى بووہ لە سەردارانى قورەيش . بە چاكىيى موسلمان بووہ و ، ھاوہلئىكى چاكى پايدەدارى لى دەرچووہ
و ، بۆتە يەككى لە كەلە زانا و سەردارانى قورەيش و ، لە ناسىنى رەجەلەكيشدا دەستىكى بالاى ھەبووہ . بوخارىيى
و موسليم (۶۰) فەرمودەيان لى يەوہ رىوایەت كرددوہ . سالى (۵۹) ي كۆچى كۆچى داوى كرددوہ ، خوا
لىتى رازىيى بى .

^{۳۶۹} وەحشىيى كورى حەرب ، نەبووہ سەم ، لە بەندەكانى نەھى نەوفەل بووہ و ، لە سەردەمى نەفامىدا يەككى بووہ
لە بەندە پالەوانە نازادكراوہكان .. لە ئوحووددا حەمزەى شەھىد كرددوہ و ، لەگەل نوئینەرى طائىفدا ھاتۆتە
مەدينە و موسلمان بووہ و ، بۆتە ھاوہل . بەشدارىيى جەنگى پاشگەزبووہكانى كرددوہ و ، يەككى بووہ لەو دوو
كەسەى كە موسەيلەمەى درۆزنيان كوشتوہ . داوى تەى وت : بەم حەربەيەم چاكترين كەسەم كوشتوہ (واتە
حەمزە) و ، خرابترين كەسەشم كوشتوہ (واتە موسەيلەمەى درۆزن) . لە شارى حىمص و لە سالى (۲۵)
كۆچىدا كۆچى داوى كرددوہ .

سوپای قورپه‌یش ری بی پری هتا گه‌یشته ناوچه‌ی شه‌بواء ، که لهو شوینه‌دا نامینه‌ی دایکی پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نیژ‌راوه . که گه‌یشتن هندی له هه‌رچی و په‌رچی یان ویستیان قه‌بره‌که‌ی بکه‌ننه‌وه ، به‌لام سه‌رۆکه‌کانیان به‌وه رازی نه‌بوون تا شه‌وه نه‌بیته باویکی ناشیرین له‌ناو عه‌ره‌ب‌دا و وتیان : شتی وه‌ها باس نه‌کن ، شه‌گر ئیمه شتی وه‌ها بکه‌ین شه‌وا شه‌وه‌ی به‌کر و شه‌وه‌ی خوزاعه‌ش قه‌بری مردووه‌کانی ئیمه شه‌که‌ننه‌وه .

هه‌روه‌ها قورپه‌یش هاتن تا شه‌وه‌بو له لاپالیکی کیتی ئوحد‌دا ، که پیئنج میل له مه‌دینه‌وه دوور بوو ، خستیان .^{۳۷۰}

پینجه‌م : هه‌والی قورپه‌یش شه‌گاته مه‌دینه :

وه‌ک له جه‌نگی به‌دردا باس‌مان کرد ، شه‌وه‌بوو عه‌ببایی مامه‌ی پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوا‌ی فیده‌دانی له دیلی نازاد کرا و گه‌رایه‌وه مه‌که‌ه . جا هه‌ر چه‌نده موسلمان بوونی خۆی ناشکرا نه‌کردبوو ، به‌لام دل‌سوژی موحه‌مه‌دی برازای بوو و ، شه‌ترسا تووشی زیان ببی ، بۆیه به‌ وردیی چاودتیری هه‌لس و کهوت و جم و جوولی سوپای قورپه‌یشی شه‌کرد ..

شه‌مجاره‌ش که قورپه‌یش له‌شکری پیئکه‌وه ناوه و ، وا به‌ره‌و مه‌دینه شه‌کشی ، عه‌بباس ناگاداری هه‌موو شتی بوو ، بۆیه وای به‌ چاک زانیی به‌ نامه‌یه‌ک به‌ دوور و درێژی موحه‌مه‌دی برازای له سوپای مه‌که‌ه ناگادار بکات ..

شه‌وه‌بوو پیاویکی متمانه‌پی‌کراوی له هۆزی غیفار بۆ شه‌م کاره‌ گرنگه هه‌ل‌بژارد و ، فه‌رمانی پیا‌دا که به‌ په‌له‌ خۆی بگه‌یه‌نیته مه‌دینه . کابرا له ماوه‌ی سێ رۆژدا شه‌و ری دووره‌ی پری ، که پیئنج شه‌د کیلۆمه‌تر شه‌بوو و ، به‌ شیوه‌ی ناسایی له ده‌ رۆژ که‌مه‌تردا شه‌به‌رپرا . گه‌یشته مه‌دینه و نامه‌که‌ی له مزگه‌وتی قوبادا دایه ده‌ستی موباره‌کی پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ..

جا له‌به‌ر شه‌وه‌ی که پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خوینده‌واری نه‌بوو نامه‌که‌ی دایه ده‌ست ئوبه‌ی کوری که‌عب^{۳۷۱} تا بۆی بخوینیتشه‌وه . دوا‌ی شه‌وه‌ی که له ناوه‌رۆکی

^{۳۷۰} السيرة النبوية لأبسي شهبة : ۲ / ۱۸۷ . غزوة أحد ل محمد أحمد باشميل : ۷۱ ، الرحيق المختوم : ۲۵۴ .

^{۳۷۱} ئوبه‌ی کوری که‌عبی کوری قه‌یس کوری عوبه‌یدی نه‌نصاریی نه‌ججاریی ، سه‌رداری قورئان خوینانه و ، هاوه‌لیکی پایه‌داره و ، ناماده‌ی په‌یمانی عه‌قه‌به‌ی دووه‌م بووه و ، به‌شداریی به‌در و هه‌موو رووداوه‌کانی تری له خزمه‌تی پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کردووه . عومهری کوری خه‌ططاب ناوی سه‌رداری موسلمانانی لی‌ نابوو . یه‌که‌م که‌س بوو که نامه‌ی بۆ پیئغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نووسی و ، یه‌کی‌کیش بوو لهو شه‌ش که‌سه‌ی که له مه‌دینه‌دا

نامه که گه‌یشت ، فرمانی به ثوبی دا هیچئی له نامه که لای کهس نهدرکیئتی . پاشان هه‌والئی به چند هاوه‌لئیکی دا و فرمانی دا شه‌وانیش لای کهس باسی نه‌کن . یه‌کئی لهو هاوه‌لانه‌ی که به تایبه‌تییی لهو هه‌واله ناگادار کرا سه‌عدی کورپی ره‌بیع بوو و ، که نه‌وه‌ی بیست وتی : به‌خوا هیوادارم خئیری پیوه بی . پیغه‌مبه‌ری علیه‌السلام فرمانی دا که له‌لای هیچ کهس باسه‌که نهدرکیئتی . که پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام له‌لای سه‌عد ته‌شرفی برده ده‌روه ، ژنه‌که‌ی پرسسی : شه‌وه پیغه‌مبه‌ری خوا چیی پی فرمووی ؟

وتی : نافرت چیت داوه له‌وه ؟ وتی : به گوئوه بووم چیی پیته فرموو . شه‌وه باسه‌ی بو میرده‌که‌ی گپ‌رایه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام به نه‌ئینی پیته فرموو . سه‌عد نیسترجاعی کرد و ده‌ستی ژنه‌که‌ی گرت و به په‌له خۆی گه‌یانده خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام و هه‌واله‌که‌ی دایه و وتی : نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! ترسام شه‌وه هه‌واله بلاوه بکات و ، تۆش وا بزانی که من بلاوم کردۆته‌وه ، له کاتیک دا که فرمانت داوه نه‌ی درکیئتم . فرمووی : وازی لی به‌ئینه .

جا بو ساغ کرده‌وه‌ی شه‌وه‌واله ، پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام دوو برای به ناوی نه‌نس و موئنیس کورانی فوضاله ناردن تا هه‌والئی قوره‌یشی بو وه‌ریگرن . که رویشتن نه‌بینن سوپایه‌کی گه‌وره‌ی قوره‌یش چند میلیک له مه‌دینه‌وه دووره و ، شیوی عذقیق ی گرتۆته به‌ر و به لای راست دا گه‌یشتۆته شیوی (القنات) و ، له باکووری مه‌دینه‌دا و ، له شوئینیکی نزیککی چپای (عینین) ، که له‌مه‌و دوا ناوئرا چپای (الرماة) ، هه‌لئی داوه و ، له‌وه‌دا نه‌ماوه به شیوه‌ی هه‌والئیکی نه‌ئینی بیئیتته‌وه . هه‌روه‌ها به دوا‌ی شه‌وه‌دا حوبابی کورپی مونذیریش ره‌وانه کرا و هه‌مان هه‌والئی هئینایه‌وه .^{۳۷۲}

شه‌شمه : خۆ ناماده‌کردنی مه‌دینه :

سوپای قوره‌یش له رۆژی جومعه‌ی چواره‌هه‌م رۆژی مانگی شه‌وه‌والی سالی سیه‌می کۆچیی دا له نزیك کئوی ثوحود دا جیگیر بوو .^{۳۷۳}

فته‌ویان شه‌دا . خلیفه‌ عومەر ده‌باره‌ی کاری گرنگ پرسباری لی نه‌کرد و داوای چاره‌سه‌ری گه‌ورگفتی لی نه‌کرد . سه‌د و په‌نجا و هه‌وت فرموده‌ی له پیغه‌مبه‌ری خواوه علیه‌السلام ریبایه‌ت کردوه و ، له سالی (۳۰) کۆچیی دا و له سه‌ده‌می خلیفه‌ عثمان دا کۆچی دوابی کردوه .

^{۳۷۲} غزوة أحد : ۷۱ - ۷۵ ، الرحیق : ۲۴۵ ، السیره النبویه لأبی شه‌به : ۲ / ۱۸۷ .

^{۳۷۳} له الرحیق المختوم دا : ۲۵۵ وا هاتوه که له شه‌شمه رۆژی شه‌وه‌وال دا بووه .

له گهڙ ٿم رووداوه دا موسلمانان كهوتنه خو و ، هه چي پياويان هه بوو دا وياي
لي ڪرا ٿاماده بن و ، به هيچ شيويهه ڪي بي چڪ نه بن . هه تا له کاتي نوڙيش دا
ٿاماده بي هه موو رووداويڪ بن ، به تايهه تي به شي زوري هاوه لان له مزگهوتي
پيغه مبهه ٿه مانه وه ، بو پاريزگاري له پيغه مبهه ري خوا ﷺ . هه تا له هه موو
دهرگا و كه له به ريڪي شاريش دا پاسه وياي دانا .

به ٿي ، ٿه نصار زور به ٿي خلاصه وه پاسه وياي پيغه مبهه ري خويان ﷺ ٿه ڪرد ،
به تايهه ت سه دراره ڪانيان وه ڪ سه عدي ڪوري موعاذ و ، ٿه سعيدي ڪوري حوضير
و ، سه عدي ڪوري عوباده . شهو به چه كه وه له به ردهرگا كه ي دا ٿه مانه وه .

هه وائ زاناني سوپاي مه دينه هه وائ له دواي هه وائ و ، رووداو له دواي رووداو
هه موو شتيڪيان ٿه گه يانده سه ڪردايه تي مه دينه . جا ڪه هه وائي گه يشتي
سوپاي مه ڪه ساغ بوويه وه ، پيغه مبهه ري خوا ﷺ ڪو بوونه وه يه ڪي گه وره ي له گهڙ
سه دراراني موسلمانان دا ڪرد ، تا به راگورينه وه بگه نه ٿه نجاميڪي باش تا بزائن
چ هه ٿويستڪ بگره بهر ، بو په رچ دانه وه ٿم هيرشه ي ڪوره يش ڪه به هه موو
توانايه ڪيانه وه هاتوون بو قه لاچو ڪردني موسلمانان و ، رووخاندي ده ٿه ته
ساواڪه يان .

ٿه ڪو بوونه وه يه له روڙي جومعه دا بوو و ، عه بدو ٿلاي ڪوري ٿويه ڪوري
سه لولي سه رڙڪي مونافيقانيش لهو ڪو بوونه وه يه دا ٿاماده بوو . ٿه وه بوو له شهوي
ٿه جومعه يه دا پيغه مبهه ري خوا ﷺ خه ويڪي بيني و ، لهو ڪوره گرنگه دا بو
هاوه لاني گيڙايه وه و فه رموي : ((ابي قد رأيت والله خيراً ، رأيت بقرأ تُذبح ،
ورأيت في ذباب سيفي ثلماً ، ورأيت أباي أدخلت يدي في درع حصينة ، فأولتها
المدينة)) . فه رموي : خه ويڪم ديوه خوا به خيري بگيڙي . چند گايه ڪم ديتن
ڪه سه ٿه بران و ، ديتن نوڪي شمشيره ڪه شم ڪه ل بوو ، هه روه ها ديتم ڪه ده ستم
به ناو قه ٿغانيڪي مه ڪهم دا ڪرد ، ڪه به مه دينم ليڪ دا يه وه .

ٿه مهش ده رياره ي ليڪ دانه وه ي پاشماوه ي خه وه ڪه ي هاتوه ڪه فه رمويه :
((فأما البقر فأناس من أصحابي يقتلون ، وأما النمل فهو رجل من أهل بيتي يقتل)) .
فه رموي : گاڪان ٿه وه ٿه گه يه نن ڪه چند هاوه ٿيڪم ٿه ڪوڙين و ، ڪه ل بوونه ڪه ش
ٿه وه ٿه گه يه ني ڪه پياويڪي ٿه هل و به يتم ٿه ڪوڙي .

دەربارەى شوپىنى مۇسلمانان وت و ويژىكى زۆر كرا .. نايالا ئە ناو شاردا بېئىننەو ، يان بچنە دەرەو و لەگەل دوزمن دا بېئىنگىن . راي پىئەمبەرى خوا ﷺ لەگەل ئەو دا بوو كە مۇسلمانان لە ناو شاردا بېئىننەو ، تا قورەيش ناچار بكنە هيرش بكاتە سەر مەدينە و ، ئەوسا مۇسلمانان دەستيان لى بوشىنن . پىساو بەتەمەنە ئەنصار و موهاجرە كانىش ھەمان رايان ھەبوو ، ھەتا عەبدوللاى كورى ئويەيش ھەمان بۆچونى ھەبوو . ئەو ھەبوو وتى : ئەي پىئەمبەرى خوا ! لە ناو شاردا بېئىنەرەو و بەرەو روويان دەرەمەچۆ . بەخوا ھەرچىي بەرەو رووي دوزمن دەرچوويىن دەستى لى ۋەشاندوويىن و ، ھەرچىي ھاتبىتتەشە سەرمان دەستمان لى ۋەشاندوو ، ئەي ئەگەر تۆشان لە ناو دا بى ؟ ئەگەر ئەوان لەوى ئەمىننەو خراپيان بەسەر دى ، گەر بېئىنە ناو شارىشەو ، پىساوان بەرەو روويان ئەجەنگن و ، ژنان و منالائىش بەسەر بانەكانەو بەردىيان تى ئەگرن و ، گەر ئەش گەپىنەو بە سەرى شۆرەو ئەگەپىنەو .

عەبدوللاى كورى ئويەى ۋەك سەرۆكىكى خەزەرە نامادەى ئەو كۆبونەو بوو ، بەلام لەو ئەچى ئەم رايەى بۆ ئەو ھەل نەبژاردوو كە ئەمە راستە و بۆ مۇسلمانان چاكە ، بەلكو بۆ ئەو پىي خۆش بوو تا بەلكو كەس پىي نەزانى و ھەول بەت خۆى لە جەنگ بەزىتەو . كەچىي خواى گەرە ئەوئىش و ھاوئەكەنى بە مۇسلمانان ناساند و ، ئەو پەردەى كوفر و نىفاقەى كە دابوويان بەسەر خۆيان دا لادا و لە ناسك تىر كات دا دەرى خستە كە چۆن ماريكن و لە ژىر پووش دا خۆيان مەلاىس داو .

بەلام بەشىكى زۆرى ھاوئەلان ، بە تايبەت ئەو گەنجە دل گەرمانەى كە نامادەى جەنگى بەدر نەبوو بسون ، يان نامادەى بسو بسون و ، لەزەتى سەرکەوتنىان چەشتبوو ، ئەوانە وتيان : ئەي پىئەمبەرى خوا ! ئىمە ئاواقمان بۆ ئەم رۆژە خواستوو ، بمان بەرە دەرەو بەرەو رووي دوزمنەكانان ، با وا ھەست نەكەن كە لەبەر دەميان دا بە ترسنۆك يان لاواز دەرچوويىن . يەكى لەو خويىن گەرمانە ھەمزەى كورى عەبدولموظەللىب بوو ، خوا لىي رازىي بى ، كە بە پىئەمبەرى خواى ﷺ وت :

بەو خوايەى كە قورئانى بۆ ناردوويت ھەتا بە شمشىرەكەم لە دەرەوئى مەدينە دا كوشتاريان نەكەم ھىچ خۆراكىك تام ناكەم !!

دوای وت و ویژ و راویژیکی زۆر بۆ پیغه مبهری خوا ﷺ دهرکوت که زۆربهی هاوه لآن له گه ل دهرچوون دان و مانه وهی مه دینه به چاک نازانن . له بهر ته وه ته ویش چوه سهر رای ته وان و بریاری دا که ته چنه دهره وهی شار و له وی له گه ل دوژمن دا به رامبه ر ته بنه وه ، ههرچهنده هه زیشی به دهرچوون نه بوو .

پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ نوژی جومعه ی بۆ موسلمانان کرد و ، له وتاره که ی دا نامۆزگاری موسلمانانی کرد و ، قیامه تی بیر خسته وه و ، غیره ت و دامه زراوی هینایه وه یادیان . دوای نوژی چوه ژوره وه و ، دوو قه لغانی له بهر کرد و ، هاته دهره وه بۆ ناو هاوه لآن . که دل گهرم و خوین گهرمه کان پیغه مبهری خویان ﷺ بهو حاله وه بینیی په شیمان بوونه وه و ، وتیان : نهی پیغه مبهری خوا ! نیمه ناچاری دهرچوومان کردی و ، مافی ته وه شمان نه بوو . جا نه گهر و یستت له سه ره له ناو شاردا بمینه ره وه . ته ویش فه رموی : « ما ینبغی لنبی اذا لیس لامته ان یضعها حتی یحکم الله بینه و بین عدوه » . فه رموی : ناگونجی پیغه مبهریک جل و بهرگی جهنگ ببۆشی و دای بنیته وه ، هه تا خوی گه وه بریاریک بۆ ته و دوژمنه که ی دهر نه کات ..

موسلمانان له ده وره بهری مه دینه وه کۆ بوونه وه و هاتنه مزگه وتی پیغه مبهری خوا و ، نوژی عه صریشیان به جی هینا .. هه زار جهنگاوه ره له مه دینه دا کۆ بوونه وه .. جارچی پیغه مبهری خوا ﷺ جاری له شار ده رچوونی سوپای نیسلامی دا .. وتان سوپا له هه زار جهنگاوه ره پیک هاتبوو که ته نها صد قه لغان و په نجا ته سپیان له گه ل دا بوون . به لام ئین جهه ره دهری بریوه که ته سپیان پی نه بووه و ، واقیدیش باسی ته وهی کردوه که ته نها پیغه مبهری خوا ته سپیک و ته بوورده ش ته سپیک پی بووه .

پیش نوژی مه دینه بۆ ته واندهی که له شاردا ته مینه وه به ئین سوم مه کتوم سپیرا و ، پیغه مبهری خواش ﷺ سوپاکه ی کرد به سی که تیه وه :

۱ - که تیه ی موهاجیره کان ، که ئالاکه ی به موضعه بی کوری عومه یری

عه بده ری سپارد .

۲ - که تیه ی ته وس ، که ئالاکه ی به ئوسهیدی کوری حوضه یر سپارد .

۳ - که تیه ی خه زره ج ، که ئالاکه ی به حوبابی کوری مونذیر سپارد .

سوپا بەرەو باکور کەوتە ری و لە شار دەرچوو و، ھەردوو سەعدیش (سەعدی کورپی موعاذا سەرداری ئەوس و ، سەعدی کورپی عویادە سەرداری خەزەرەج) خۆیان بە زری داپۆشیی بوو و ھەك پاسەوان پێشی پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتبوون . کە سوپا لە (ثنیة السواد) تێپەری کرد ، پێغەمبەری خوا ﷺ چاوی بە کەتیبەھەکی چەكدارى رێك و پێك کەوت کە لە سوپاکەى خۆى جیا بوو و بە تەنیا نەپۆشت . کە پرسىاری کرد ئەوانە کێن ؟ ھەوائیان داىھ کە ئەوانە جوولە کە ھاوپەیمانەکانى عەبدوڵلای کورپی توبەین . فەرمووی : ((هل أسلموا ؟)) فەرمووی : موسلمان بوون ؟ وتیان : نەخێر . فەرمووی : ((لا حاجة لنا فيهم ، إنا لا نستعين بكافر على مشرك)) تێی گەیاندن کە موسلمانان پتویستی یان بە کۆمەکیی ئەوان نیە و ، لە دژی موشریکان کۆمەکیی لە کافران و ھەرانگرن ..

ئەمە کارێکی یەكجار چاك بوو ، چونکە ئەوانە کۆمەلێك بوون لە گەل ناپاکیی و نیفاق راھاتبوون و ، جێی متمانە نەبوون .

کە سوپای ئیسلام گەیشتە شویتێك بە ناوی ((الشیخان)) پێغەمبەری خوا ﷺ سوپای ریز کرد و ، ھەرچی مندال بوو و بەرگەى جەنگی نەتەگرت گێرپاھە دوا ، کە لەوانە : عەبدوڵلای کورپی عومەر و ، ئوسامەى کورپی زەید و ، ئوسەیدی کورپی ظوھەیر و ، زەیدی کورپی ثابیت و ، زەیدی کورپی ئەرقەم و ، عەپراپەى کورپی ئەوس و ، عەمرى کورپی حەزم و ، ئەبوسەعیدی خودری و ، زەیدی کورپی حاریشەى ئەنصارى و ، سەعدى کورپی حەببە و ، بەرائى کورپی عازیب ، ھەرچەندە کە بوخاریی فەرموودەى لە بەرائەوھە رىوايەت کردووە ، بەلگەى لەسەر ئەوھى کە بەراى بەشداریی ئەو جەنگەى کردووە .

لە ناو مندالاندا تەنھا دوو مندال ماوھیان درا بەشداریی جەنگی ئوحد بکەن کە رافیعی کورپی خودەبج و سەمورەى کورپی جوندوب بوون . لەبەر ئەوھى کە رافیعی لە تیرۆھەشانندن دا زۆر کارامە بوو و ، پێغەمبەری خوا ﷺ ماوھى دا . سەمورەش وتى : من لە رافیعی بەھێزترم و ئەشى دەم بە زەویى دا . کە ئەم ھەوائە گەیشتە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانى دا لەبەردەمى دا زۆران بگرن . کە زۆرائیان گرت ، سەمورە رافیعی بە زەویى دا و ، ماوھى ئەویش درا ..

ھەر لەو شوینەدا ئیوارە بەسەر سوپای ئیسلام دا ھات و ، نوێژى مەغریب و عیشایان لەوێ بەجى ھێنا و ، پەنجایا و بۆ پاسەوانی سەربازگەى ئیسلام ھەل

بژیران و ، پالھوانی له ناو بردنی که عیبی کورپی نه شرف ، موحه مدهدی کورپی مه سلمه ، به فرماندهی نهو په نجا پیاره دانرا و ، ذه کوانی کورپی عه بدقه یسیش به تایبته تیی کرایه پاسه وانی پیغه مبهری خوا ﷺ .

به یانی زوو ، بهر له فاجر سهر بازانی نیسلام ههستان و بهو تاریکه یه که و تنه ری ، هه تا گه یشتنه (شوط) و له وی نوژی فوجریان به جی هینا ، که یه کجار له سوپای دوژمن نزیک که و توبونه وه ، به راده یه که یه کتری یان نه بینیی .

تا له و شوینه دا و له بهردهم سوپای مه که دا عه بدوللای کورپی توبه ی له پیغه مبهری خوا ﷺ هه ل گه پرایه وه و ، سی صد جده گاوهریشی هه ل خه له تاند و ، نه وانیسی گپرایه وه دوا و ، نه یوت : به گوئی نه وانی کرد و له قسه که ی من یاخی بو (واته له شاردا نه مایه وه) ، خه لکینه ! له شوینه دا بوچ خومان به کوشت بدهین ؟ نیتر بهمه هه رچی نیمان دانه مزر او بو له گه ل خوی دا گپرایه وه دوا .

بی گومان هوی جیابونه وه ی نهو مونافیه لهو کاته ناسکه دا نه وه نه بو که ده ری نه بریی که گویه به گوئی نهو نه کراوه . خو نه گهر وا بویه نهوا هه ر له مه دینه دهر نه ته چوو و ، نه ته که و ته گه ل سوپای نیسلام . به لکو مه بهستی نه وه بو لهو کاته ناسکه دا و له بهردهم دوژمنی ناماده باش و خاوه ن سوپای به هیژدا ، نازاوه و دو بهر کیی بخاته ناو سوپای نیسلامه وه ، تا خه لکیکی زیاتر له نیسلام بکشیتنه وه و ، نه وانهش له خزمه تی پیغه مبهری خوا دا ﷺ نه میننه وه وره یان پروخی و ، له هه مان کات دا که دوژمن نه مه بینیی زیاتر له سه ر هیرش هینان سوور ببی و ، وره و مه عنه ویاتی بهرز ببنه وه . بهمه له ناو بردنی پیغه مبهر و موسلمانه دل سوژه کان یه کجار ناسان نه بی و ، نهو کاته نهو مونافیه ش که به ته مای پادشایه تیی مه دینه بو ، به ناواتی خوی نه گات .

خه ریک بوو ناواتی نهو مونافیه دل پیسه بیته دیی .

نه وه بوو دوو تیره ی نه نصار ، نه وه ی حاریشه ی نه وسیی و ، نه وه ی سه لیمه ی خه زه جیی ، ویستیان کول بدن و واز بهینن ، دوا ی نه وه ی که ژله ژان و ویستیان بگه ری نه وه دوا .. به لام خوی گه وره کومه کیی کردن و ، دامه زانه وه . قورثان لهو باره وه نه فرموی :

﴿ إِذْ هَمَّتْ طَّافِقَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهِنَّ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ .

(آل عمران : ۱۲۲) .

كە سەرۆكى نىفاق بە خۆى و سىڧەد كەسەوہ گەرانەوہ دوا ، عەبدوللای كورپى عەمرى كورپى حەرام ، باوكى جابىر ، كەوتە دوايان و ھاوارى لى كەردن كە لەم كاتە ناسكەدا ، كە دوژمن ھاوتۆتە سەريان ، با دەست بەردارى پىغەمبەر و مۇسلمانان نەبن . ئەوانىش وەلاميان ئەدانەوہ : ئەگەر بزائىن جەنگ ئەكەن وازتان لى ناهىتىن ، بەلكو واى ئەبىنىن كە جەنگ نايىت . باوكى جابىر زۆرى وت و نەيان بىست ، لە دواجاردا وتى : ھەى دوژمنانى خوا ! خوا دوورتان بجاتەوہ . خوا ناهىلى پىغەمبەرەكەى پىوستى بە ئىوہ ھەبى . دەربارەى ئەو موناڧىقانە قورئانى پىرۆز ھاە خوارەوہ :

﴿ وَمَا أَصْبَحُكُمْ يَوْمَ التَّقَىٰ أَجْمَعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۶۶﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا فَنقُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ اذْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَكُمْ ۗ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾ (آل عمران : ۱۶۶ - ۱۶۷) .

دواى ئەوہى موناڧىقان روڧشتن و عەبدوللای كورپى عەمرى كورپى حەرامىش بانگى لى كەردن تا بگەرپنەوہ ، مۇسلمانەكان كەوتنە باسى ئەوہ كە دەرھەق بەم موناڧىقە ترسنۆكانە چىى بكەن ؟

دەستەيەك لە فەرماندەكانى سوپاى ئىسلام رايان وەھا بوو بەر ئەوہى لەگەل بت پەرستەكانى مەككەدا بچەنگىن ، دەست لەو موناڧىقانە بووہشىنن و پاكىان بكەنەوہ ، چونكە نامەردانە لە ھەلۆىستى ناسكەدا پىشتى ئىسلام و مۇسلمانانىان بەردا .

بەلام دەستەيەكى ترىان ، لە سەرۆى ھەمووشيانەوہ پىغەمبەرى خوا ﷺ ، واى بۆ نەئەچوون ، بەلكو وايان بە چاك ئەزانى وازيان لى بەپىنرى و ، ئىستە دەستيان لى نەدرى .

ئەم راى دووھەمە راىەكى پىر لە ھىكەت بوو . چونكە بە گۆچوونى ئەو ياخىبوانە ، لەو ساتە ناسكەدا ، ئەوپەرى مەترسى تىدايە و ، سەلامەتتى سوپاى ئىسلام شتىكى مسۆگەر نايىت . چونكە بە كوشتارى ئەوانە مۇسلمانەكان

تہ کہ ونہ نیوان دوو ناگرہوہ .. سوپای مونافیقان و ، سوپای قورہیش .. تہو کاتہش سوپای مہ ککہ زور بہ تاسانیی تہ توانی گہ مارووی سوپای مہ دینہ بدات و پشتی بشکینی .

دوای ہل گہرانہوہ و ، کشانہوہی مونافیقان ، پیغہ مہبری خوا ﷺ بہ پاشماوہی سوپاکہ یہوہ - کہ حہوت صدد جہنگاوہر بوون - بہرہو دوژمن کہوتہ ری . تہو شوینہی کہ پیویست بوو موسلمانان بیکہ نہ بنکہ لہ ہندی شوین دا سدربازگہی قورہیش ماوہی تہوہی نہ ہیشتبوو تا موسلمانہ کان تیپہر بن ، بویہ پیغہ مہبری خوا ﷺ فہرمووی : « من رجل یخرج بنا علی القوم من کتب (أي من قریب) من طریق لا یر بنا علیہم ؟ » . داوای پیویتیکی کرد تا بہلای قورہیش دا تیپہر بکہن و بچنہ بن پالی چپای ٹوحود ، بہلام لہ کہ نارہوہ برؤن و نہنیشنہ مل سوپای قورہیش .

تہ بوخہیشمہ وتی : من ، تہی پیغہ مہبری خوا !

تہ بوخہیشمہ ری یہ کی کورتی ہل بژارد و سوپای بت پەرستہکانی خستہ لای خورٹاواوہ و ، بہ تہ سپایی تی پەرین . لہو کاتہدا سوپای موسلمانان بہلای باخچہی مورہبہعی کورپی قہیضیی دا - کہ مونافیقیتیکی نابینا بوو - تی پہریی . کہ ہستی بہ تیپہر بوونی سوپا کرد ، دہستی بہ خول و ہشاندن کرد بہ رووی موسلمانہ کان دا ، تہیوت : تہ گہر پیغہ مہبری خوایت ریت نادہم بییتہ باخچہ کہ مہوہ . خہلکہ کہ ہل مہ تیان بو دا تا بی کوژن ، کہ چپی پیغہ مہبری خوا ﷺ نہی ہیشت کہ فہرمووی : « لا تقتلوه فہذا أعمی القلب أعمی البصر » . فہرمووی : مہی کوژن ، تہ مہ چاویش و دلیشی کوژن .

ہہروا بہردہوام رویشتن ہہتا گہیشتنہ بنی چپای ٹوحود و ، لہوی سوپای نیسلام روو بہ مہدینہ و ہستا و ، پشتی کردہ بہرزایی یہکانی کیوی ٹوحود . واتہ سوپای کوفر کہوتہ نیوان سوپای موسلمانان و مہدینہوہ .^{۳۷۴}

حہوتہم : خو نامادہ کبدن بو جہنگ :

پیغہ مہبری خوا ﷺ بہ خوئی و حہوت صدد موسلمانانی جہنگاوہرہوہ پشتیان لہ کیوی ٹوحود کرد ، پاشان ناموژگاریی کردن و فہرمووی : « لا یقاتلن أحد حتی

^{۳۷۴} الریح : ۲۵۵ - ۲۵۹ ، السیرة النبویة لأبی شہبہ : ۲ / ۱۸۸ - ۱۹۰ ، غزوة أجد محمد أحمد باشمیل :

آمره بالقتال» . فەرمووی : هیچ کەس دەست بە جەنگ نەکات ھەتا خۆم
 فەرمانی بەسەردا نەدەم . بۆ بەرەبەیانى رۆژى شەممەى ھوتەم رۆژى مانگى
 شەووال^{۳۷۵} ھاوھالانى ریز کردن و ، ھەر کۆمەلەى لە شوپىنى خۆى ھەستاند و ، لە
 ناویاندا پەنج ھاوھالانى ھەل بژارد کە لە تیر ھەشاندن دا لى ھاوتوو بوون و ،
 عەبدووللاى كورى جوبەیری ئەوسى بەدريشى - کە دەستە جلیکی سپى لەبەردا
 بوو - کردە ئەمیریان و ، فەرمانى بەسەریاندا دا کە لەسەر ئەو کىتوھى کە
 ئەکەوتتە لای خوارووی شیوی قەنات - کە لەمەو دوا ناوی کىوی تیرھاویژان
 (الرماة) ی لى نرا و ئەکەوتە باشووری خۆرھەلاتى سەربازگەکەوھ ، داھەزرىن ،
 کە نزیکەى دووصەد و پەنج مەتر لە بنکەى سەرکردایەتى یەوھ دوور بوون .

مەبەست لەم کارەشى بۆ ھاوھالەکان روون کردەوھ . ئەوھبوو بە ئەمیرەکەیانى
 فەرموو : ((انضح الخيل عنا بالنبل ، لا يأتون من خلفنا ، إن كانت لنا أو علينا فائت
 مكانك ، لا يؤتىن من قبلك)) . بە عەبدووللاى فەرموو : تۆ بە تیر ئەسپ سوارانمان
 لى دوور بچەرەوھ ، تا لە دواوھ نەینە سەرمان . ئەگەر ئىمە ژىر کەوین و
 سەرکەوین تۆ لە شوپىنى خۆتدا دامەزراو بە ، تا لەلایەن تۆوھ نەینە سەرمان .
 پاشان بە تیرھاویژەکانى فەرموو : ((احموا ظهورنا ، فإن رأيتمونا نقتل فلا
 تنصرونا ، وإن رأيتمونا قد غنمنا فلا تشركونا)) . فەرمووی : لە دوامانەوھ
 بەرگريمان لى بکەن . ئەگەر دیتان وا ئىمە ئەکوزرىن ، مەین بە دەمانەوھ و ،
 گەر دیتان وا ئىمە غەنیمەتان دەست کەوتووھ ، بەشدارييمان مەکەن .

لە رىوایەتەکەى بوخارىیدا وھە ھاوتووھ : ((إن رأيتمونا تحطفنا الطير فلا تبرحوا
 مكانكم هذا حتى أرسل إليكم ، وإن رأيتمونا هزمتنا القوم ووطنناهم فلا تبرحوا حتى
 أرسل إليكم)) . فەرمووی : ئەگەر چاوتان لىمان بوو بالئەندە ئەمان فرىن ، ھەتا
 نەئىرم بە دواتاندا شوپىنى خۆتان چۆل مەکەن . ئەگەر دىشتان دوژمنمان شکاند و
 نىشتىنە ملیان ، ھەتا نەئىرم بە دواتاندا ھەر شوپىنى خۆتان چۆل مەکەن .

^{۳۷۵} لە ((الرحيق المختوم)) دا وھە ھاوتووھ ، بەلام لە ((السيرة النبوية)) ی ئەبوشوھبەدا پانزەى مانگى شەووال
 ھاوتووھ .

جیاکردنه‌وهی نهم په‌نجا هاوه‌له لی‌هاتووه تیرهاویژه بو‌ئوه‌بوو که تاقه که‌له‌به‌رئیک مه‌ترسیی لی‌ نه‌کرا قورپه‌یش لی‌یه‌وه هی‌رش بکات ، به‌وانه بگری‌ت ، نه‌وه‌کو له گهرم‌دی جه‌نگ‌دا له دواوه هه‌لمه‌تیا‌ن بگریته سهر .

ده‌رباره‌ی نهمه قورئانی پی‌رۆز نه‌فه‌رموی :

﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدًا لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ (آل

عمران : ۱۲۱) .

پاشماوه‌ی سوپا ، کرا به چهند به‌شیکه‌وه .. مونذیری کورپی عه‌مر کرایه نه‌میری ده‌سته راست و ، ده‌سته چه‌پیش درایه ده‌ست زوبه‌یری کورپی عه‌ووام و ، میقدادی کورپی نه‌سوه‌دیش یارمه‌تیی بدات .. کاری سهر شانی زوبه‌یر نه‌وه‌بوو له به‌رده‌م هی‌رشئیه‌سپ سوارانی خالیدی کورپی وه‌لیددا خۆی بگری‌ و ، کۆمه‌لئیک موسلمانئیه‌ نازا و به‌جه‌رگیش له پیاوه ناوداره‌کان ، که ههر یه‌که‌دیان به‌هه‌زاران پیاو مه‌زنه‌نده نه‌کران . خزانه ریزه‌کانئیه‌ پێشه‌وه‌ی سوپاوه ..

پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌خشه‌یه‌کی یه‌که‌جار جوانئیه‌ بو‌ موسلمانه‌کان کیشا ، که نه‌مه‌ش لی‌هاتن و وریایی و زیره‌کیی نه‌وه‌ نه‌سه‌لمی‌ئنی که هه‌تا شاره‌زایانی جه‌نگ زیاتر له‌م نه‌خشه‌یه‌ی ورد ببنه‌وه نه‌وسا کاری پر حیکمه‌تی پێغه‌مبه‌ری نازداریان بو‌ ده‌رته‌که‌وی .

ههرچه‌نده قورپه‌یش پێشتر هاتنه مه‌یدانی جه‌نگ ، به‌لام نه‌یانزانئیه‌ شوئینی چاک هه‌ل‌ بیژیرن .

پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پشت و لای راستی سوپاکه‌ی پال‌ دا به‌ کئوی ئوحوده‌وه و ، بو‌ پاراستنی لای چه‌پیشئیه‌ نه‌وه‌بوو (۵۰) هاوه‌له تیرهاویژه‌که‌ی ناره‌ده سهر چیای (عه‌ینه‌ین) که له‌وه‌و دوا ناوئرا (جبل الرماة) ، تا نه‌وه‌ که‌له‌به‌ره بگرن و قورپه‌یش له‌وی‌وه دزه نه‌که‌ن . حیسابئیه‌ نه‌وه‌شی کرد که نه‌گهر موسلمانه‌کان بشکین ، با هه‌ل‌ نه‌یه‌ن تا دوژمن دوا‌یان نه‌که‌وی و به‌ دیلیان نه‌گری ، بو‌یه شوئینیکی به‌رزی بو‌ سه‌ربازگه‌که‌ی هه‌ل‌ بژارد ، که نه‌گهر دوژمن هه‌ل‌ بکوئیتته سه‌ریان نه‌وا تووشی زهره‌ر و زیانیکی زۆری بکه‌ن و ، نه‌هی‌لن به‌ ئاوات بگات . له هه‌مان کات‌دا که نهم نه‌وه‌ شوئینه چاکه‌ی بو‌ خۆی هه‌ل‌ بژارد ، دوژمنئیه‌ ناچار کرد شوئینیکی نزم بکاته سه‌ربازگه‌ی خۆی که نه‌گهر سه‌رکه‌وتنیش به‌ ده‌ست بینن ، بی‌ نه‌نجام بن و ، گهر ژیریش بکه‌ون نه‌توانن له‌ ده‌ستی موسلمانه‌کان خۆیان ده‌رباز

بکەن . لەلایەکی ترهوه پێغه مبهری ئازیز ﷺ سەرنجی دا موسلمانەکان لە چاوە قورەیش دا ژمارەیان یە کجار کە مە . جا بۆ چارە سەری ئەمەش کۆمە لێک هاوێلی ئازا و پالەوانی هەڵ بژاردن تا مەردانە و بە بێ ترس هەل مەت بەرنە سەر دوژمن و ، سەر کوتی بکەن ..

کە سوپا ریز کرا ، پێغه مبهری خوا ﷺ نامۆژگاری هاوێلانی کرد ، تا دان بە خۆیان دا بگرن .. جا ئەم نامۆژگاری کردنە ی بە چەندین شیواز بوو .. یە کێ لەو شیوازانە ی ئەمە بوو : شمشیرێکی بە دەستەوه گرت و فەرمووی : « من یاخذ هذا السيف بحقه ؟ » . فەرمووی : کێ ئەم شمشیرە هەڵ ئەگرێ و مافی خۆی پی ئەدات ؟ خەلکە کە بێ دەنگ کشانە داوای . پاشان ئەم فەرمایشتە ی چەند جارێک دووبارە کردەوه و ، چەند پیاویکیش وە ک عەلیی کورپی ئەبو طالیب و ، زوبەیری کورپی عەووام و ، عومەری کورپی خەططاب ، هەستانەوه و داوایان کرد ، کە چیی نە ی دا بە هیچ کامیان ، تا ئەوه بوو ئەبو دوجانە سیماکێ کورپی خەر شە هەستا و وتی : مافی کامیە ، نە ی پێغه مبهری خوا ﷺ؟! فەرمووی : « أن تضرب به العدو حتى ينحني » . فەرمووی : بەر دەوام بەم شمشیرە لە دوژمن بە ی هەتا بچە میتەوه . وتی : من هەلێ ئەگرم و مافی خۆیشی پی ئەدەم ، نە ی پێغه مبهری خوا ! ئەویش دای بە دەستیهوه

ئەبو دوجانە پیاویکی ئازا و پالەوان بوو ، بۆیە لە کاتی جەنگ دا خۆی هەڵ نە کێشا و ، سەر پێچێکی سووری هەبوو کە لە سەری ئەبەست خەلک ئەیانزانایی ئەبو دوجانە جەنگی سەر و مایی ئەکات . کە شمشیرە کە ی لە دەستی ئازیز وەرگرت ، بەو سەر پێچە ی سەری بەست و لە نیوان هەردوو سوپاکە دا بە خۆ هەڵ کێشانەوه هاتوچۆی بوو .. ئا لەم کاتە دا پێغه مبهری خوا ﷺ فەرمووی : « إنها لمشية يبغضها الله إلا في مثل هذا الوطن » . فەرمووی : ئەمە بەر پێوه چوونێکە خوا رقی لێهەتی جگە لەم جۆرە شوینە دا .^{۳۷۶}

هەشتەم : نزیک بوونەوه ی جەنگ :

لەو بەرەوه قورەیشیش سوپاکە ی خۆی رێک و پێک کرد .. ئەجارە - بە پێچەوانە ی لەوهو پێشەوه - قورەیش سوپایان بە یاسای ریز نامادە ی جەنگ

کرد .. نهوهبوو لهوهو پيش به ياسای (الکر والفر) جهنگيان نهکرد ، ههتا له بهدريشدا . بهلام ياسای ريز له موسلمانهکانهوه فير بوون .
 قورهيش لهناو جهرگه‌ی شيوی (القنائة) دا خوئی ناماده‌ی جهنگ نهکرد و سه‌رکردايه‌تیی گشتیی سوپاشی به نه‌بوسوفیانی کورپی حهرب سپیټرا بوو که لهناو جهرگه‌ی سوپادا بوو . خالیدي کورپی وه‌لید بو فەرمانده‌ی دهسته راست و ، عيکريمه‌ی کورپی نه‌بوجه‌هلیش بو فەرمانده‌ی دهسته چه‌پ و ، سه‌فوانی کورپی ئومه‌بييه‌ش بو فەرمانده‌ی پیاده و ، عه‌بدوئلائی کورپی نه‌بوټه‌بيعه‌ش بو فەرمانده‌ی تيره‌اوټوان دانرا بوون .

ئالای سوپاش به ده‌ست کۆمه‌لټیک له نه‌وه‌ی عه‌بدووداره‌وه بوو ، که له دوا‌ی قوصه‌ی ئالا کرابوه‌ه ئه‌رکی سه‌رشانی ئه‌وان و ، که‌س بوئی نه‌بوو له‌و سواره‌دا ناکۆکی‌یان له‌گه‌ل‌دا بکات و ، فەرمانده‌شيان طه‌لمه‌ی کورپی نه‌بوټه‌لمه‌ی عه‌بده‌ریی بوو و ، له پيشی پيشه‌وه‌ی ريزه‌کان‌دا وه‌ستا بوون .

به‌لام له‌و رۆژه‌دا نه‌بوسوفیانی فەرمانده‌ی گشتیی ، تیک شکانه‌که‌ی رۆژی به‌دری خسته نه‌ستۆی ئه‌وان ، کاتیک که هه‌ل‌گری ئالا‌که‌یان نه‌ضری کورپی حاریش به دیلیی که‌وته ده‌ست موسلمانه‌کان . جا بو نه‌وه‌ی غیره‌تيان بچوولټینی پیتی وتن : ئه‌ی نه‌وه‌ی عه‌بدوودار ! له رۆژی به‌دردا ئالا‌که‌مان به ئیوه سپیټرا بوو و ، نه‌وه‌شمان تروش بوو که دیتان . به راستیی خه‌لک به هۆی که‌وتنی ئالاره‌ دوژمنی به سه‌ری‌دا زال نه‌بی . ته‌گه‌ر ئالا نه‌ما نه‌وانیش تیک نه‌شکین . جا یا ئالا‌که‌مان به جوانیی بو راگیر بکه‌ن ، یان وازی لی به‌ینن بو‌مان تا به جوانیی بو‌تان راگیر بکه‌م .

نه‌بوسوفیان به‌م کاره‌ی سه‌رکه‌وتنی به ده‌ست هیئا ، چونکه نه‌وه‌ی عه‌بدووداری خسته نه‌غیره‌ته‌وه ، هه‌تا هه‌ره‌شه‌یان له نه‌بوسوفیان کرد و وتیان : ئیمه ئالا‌که‌مان به‌دینه ده‌ست تو ؟ ته‌گه‌ر سه‌بینه‌ی به‌رامبه‌ر یه‌ک وه‌ستان نه‌زانیی چیی نه‌که‌ین . نه‌وه‌بوو که جهنگ گه‌رم بوو مه‌ردانه به دامه‌زراویی مانه‌وه هه‌تا هه‌موویان له پیناوی پاراستنی ئالا‌که‌دا سه‌ریان نایه‌وه .

هه‌رچه‌نده قوره‌يش خه‌لکټیکی زۆری کۆ کردبوویه‌وه و ، هیشتا سوپای وه‌ها گه‌وره‌یان به خوینانه‌وه نه‌دیي بوو و ، چه‌ک و تفاقیشیان باش بوو و ، نه‌یانزانیی موسلمانان که‌م و که‌م تفاقن ، له‌گه‌ل نه‌وه‌ش‌دا زۆر نه‌ترسان وه‌ک رۆژه‌که‌ی

به دریان لی بیهوده . بویه ههولئی تهوهیان نه دا ریزی موسلمانان کان تیک بدنه و پهرته وازهیان بکهن ، تهویش به دروست کردنی ناکوکیی له نیوانیان دا بو ته مه ته بوسوفیان ناردی بو لای نه نصار و پیی وتن : واز له تیمه و ناموزاکه مان بهینن . واته پیغه مبهری خوا ﷺ - تیمهش له ئیوه نه گهرپین ، چونکه تیمه پیوستی به کمان به کوشتاری ئیوه نیه ..

نهم کاره چه په له ههولئیکی هیچ و پوچ بوو . که ی ته نصار وه ها تیمانیان به قورنان هیناوه ؟ که ی بهو ناسانی به دهست له نازیزی نه بیژراویان هه له ته گرن ؟ تهوه بوو زور به توندیی وه لامیان بو ته بوسوفیان ناردوه و تی یان گه یاند که پالنه وانه کانی تهوس و خه زرهج تا دوا دلژی خوینیان جهنگی سهرومالیی ته کهن و ، به دل و به گیان پاریزگاریی له دینه که یان ته کهن ..

بهره بهره ههردوو سوپا له یهک نزیک ته بوونهوه .. کاتی هه له گیرسانی جهنگ ته هاته بهرهوه .. ته مجاره قورپهش ههولئیکی تریان دا بو تیک دانسی ریزی موسلمانان کان .

تهوه بوو پیاوئیکی نۆکه ری ناپاک ، که پیی ته و ترا : ته بوعامیری فاسق و ، ناویشی عه بدعه مری کوری صهیفی^{۳۷۷} بوو و ، جاران نازناوی راهیب بوو و ، پیغه مبهری خوا ﷺ ناوی نا فاسق ، له نه فامیی دا سهروکی تهوس بوو . که ئیسلام هات نهم پیاهه کهوته دژایه تی پیغه مبهری خوا ﷺ و ، مه دینه ی به جی هیشت و ، رویشت بو لای قورپهش ، تا له دژی موسلمانان هه لیان بنی و ، بینه سهریان و ، به لیانی به قورپهش دا که ته گهر قه ومه که ی بیبینن گوی پاره لی فرمانی ته بن و ته کهونه شوینی . یه کهم کهس نهم پیاهه فاسقه بهرهو رووی موسلمانان کان خوی

^{۳۷۷} له سهرده می نه فامیی دا نهم ته بوعامیره سهرداری تهوس بووه و ، له ناویان دا ماقوول بووه . به لام که ئیسلام هات خوی به دوژمنی پیغه مبهری خوا ﷺ له قه لم دا و له داخانا مه دینه ی به جی هیشت و ، له گه له په نجا ناپاکی هوزی تهوس دا ، خوی گه یانده مه کهه ، تا لهوی قورپهش بو جهنگی موسلمانان هه له بنین و ، ته مانه له رژی نوحوددا له ژیر سه رکر دایه تی ته بوعامیردا به شداری جهنگیان کرد . شایانی باسه که تهو ناپاکه کورپئی گه نجی هه بوو ناوی (حنظلة) بوو ، که نمونه یه کی بهرز بوو له هیزی تیمان و ته قوا و دلسوزیی بو دینه که ی و ، له راهه به ده ریش خوا و پیغه مبهری ﷺ خۆش تهویست . خوی گهوره وه های هینایه پیش شوی جهنگی نوحود یه کهم شوی زاوایه تی حنظله بوو و ، که به یانی زوو دهنگی چاری جهادی بیست ، وازی له هاوسه ره که ی هینا و ، شمشیره که ی هه له گرت و ، به په له خوی گه یانده پیغه مبهری خوا ﷺ و ، به وینه ی پالنه وانی بی هاوتا له خزمه تیا جهنگی کرد هتا شهید بوو . جا له بهر تهوه ی که ماوه ی ته بوو خوی بشوات و به له شی گرانوه چوو بو جهنگ ، که شهید بوو ، مه لاتیکه شو دریان ، بویه نازنا به (غسیل الملائکه) . له دواوه ان شاء الله به درپژه باسی نه کهین .

دهرخت و بانگی قومه که می کرد و ، خوی ناساند پی یان و ، وتی : نهی کۆمه لئی
 نهوس ! من نه بو عامیرم . نه وانیش وه لایمیان دایه وه که خوا هیچ چاویکت پی
 روشن نه کاته وه ، نهی فاسق ! وتی : دیاره قومه که م دوای خۆم تووشی خراپه
 بوون . که جهنگیش گهرم بوو به و په ری بی و یژدانی یه وه له گه ل موسلمانان کان دا
 نه جهنگا و به ردیشی تی نه گرتن .

له پیشه وه باسمان کرد که کۆمه لیک ئافره تی ناوداری قورپه ییش که وتنه گه ل
 سوپا تا نه وانیش به ش به حالی خویان وره ی جهنگا وه ران بهرز بکه نه وه و ، نه هیلن
 را بکه ن . نه وه بوو نه و ئافره تانه ، که هیندی کچی عوتبه ، هاوسه ری نه بو سو فیان
 سه رکرده یان بوو ، به ناو ریزه کان دا ها تو چۆیان شه کرد و ، ده فیان لی نه دا و ،
 غیره تی پیاهه کان یان نه جوولاند و ، بۆ جهنگ و کوشتار هه لیان نه نان و ، وره ی
 پاله وانه کان یان بهرز نه کرده وه . جاری هه لگرانی نالایان هه ل نه نا و نه یان وت :
 ویهأ بنی عبدالدار ویهأ حماة الأديبار
 ضرباً بكل بئار

جاری کیش خزمه کان یان هه ل نه نا که نه گهر کوشتار بکه ن باوه شی
 خۆشه ویستی یان بۆ نه که نه وه و فه رشیان بۆ را نه خه ن ، به لām نه گهر پشت له
 جهنگ هه ل بکه ن نه وا نه مانیش پشت له وان هه ل نه که ن و ، به پیایان نازانن که
 نه یان وت :

إن تقبلوا نعانق ونفرش النمارق
 أو تدبروا نفارق فراق غیر وامق

نه م هه ل نه نا نه زیاتر رووی کرده نالا به دهسته کان ، بۆیه نه وانیش پیریان دا
 دامه زراو بن هه تا نه وه بوو موسلمانان کان تا قیان لی یان پیری .^{۳۷۸}
 نۆهه م : سه ره نه نا ی جهنگ :

هه ردوو سوپا له یه دك نزیک که وتنه وه .. سه عاتی سفر هاته به ره وه .. قورپه ییش
 به سی هه زار جهنگا وه ری پر تفاهه وه ها تو ته سه ره مه دینه و ، دللی هه ر
 جهنگا وه ری کی نه م سوپایه پره له رق و قین و ، بۆ نه و رۆژه نه گه ری که تو له له
 موسلمانان کان بکاته وه . به مه رجی موسلمانان کان هه وت سه د جهنگا وه بوون و ،
 ناواتی به رود وایان شه هیدی و ره زامه ندیی خوی گه وه بوو ، به و هیوا یه وه به

دینی پاک و بی‌گەرد خزمەتتیکى گەرۆى مرؤفۇ بکەن ، بەلام چەكى بە ھىز و کارىگەريان ئىمانە پتەو و دامەرزراوہ کەيان بوو ..

نەوہى عەبدو دارىش ھەر ھەموویان بە خۆيان و ئالاكەى دەستیانەوہ ھاتنە پىشى پىشەوہى رىزەکانەوہ ، تا مەردانە بەرگىرى لى بکەن و ، ئامادە بوون لەو پىناوہدا خۆئىيان بىبەخشن ..

یەكەم کەسىك کە بووہ سووتەمەنىی جەنگ ھەل گرى ئالای بت پەرستەکان ، طەلھەى كورپى ئەبو طەلھەى عەبدەرىی بوو .. یەكئى بوو لە پالەوانە ئازاکانى قورەیش . بە سواریى و شترىك ھاتە مەیدان و داواى زۆران بازىی لە موسلمانەکان کرد .. ئەوئەندە نارىانگى ئازایەتیی دەرچوو بوو ، کەس نەى وئىرا بىتتە مەیدانى .. خىرا زوبەرى كورپى عەووام ھاتە مەیدانى و ، ھىچ ماوہى طەلھەى نەدا ، بە وینەى شىر ھەلمەتى دا و خۆى ھەل دایە سەر و شترەكەى و ، پاشان کە لەسەر و شترەكە وەستایەوہ ، طەلھەى خستە خواریوہ و ، دای بە زەویىدا و ، بە شمشىرەكەى سەرى برپى ..

ئەمە یەكەم ھەلمەتى سوپای مەككە بوو .. ھەردوو سوپا بە چاوى ئەنجامى زۆران بازىیەكەوہ بوون .. پىغەمبەرى خواش ﷺ چاوى لى بوو ، خىرا « اللہ أكبر » فرموو و ، موسلمانەکانىش بوئیان سەندەوہ و ، ستایشىكى چاکی زوبەرى کرد و دەربارەشى فرمووى : « إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا ، وَحَوَارِيِّيَ الزَّبِيْرُ » . فرمووى : ھەموو پىغەمبەرىك قوتابىی و پەيامبەرى بوون و ، قوتابىی و پەيامبەرى منىش زوبەرى .

داوى نەوہى جەنگ ھەل گىرسا .. بەلام دەست پىكەرى جەنگى ئوحوود بت پەرستەکانى مەككە بوون .. ئەوہبوو ھىزىكى پىادەیان بە سەرکردایەتیی ئەبو عامىرى فاسق و ناپاک ، بە كۆمەكى كۆمەلە سوارىك بە سەرکردایەتیی عىكرىمەى كورپى ئەبو جەھل دەستیان بە ھىرش کرد بۆ سەر بالى چەپى سوپای موسلمانەکان ، بەو ھىوایەى ئەو بالە تىك بشكىتن و ، لەوئۆہ ھەلمەت بەرن و ، خۆيان بگەيەننە شىوہەكە تا لە داوہ دەست لە موسلمانەکان بوەشىتن و ، رىزەکانیان پەرتەوازە بکەن ..

بەلام لەبەر نەوہى کە پىغەمبەرى خوا ﷺ شۆئىنى یەكجار چاکی بۆ سوپاکەى ھەل بۆاردبوو ، بەوہى کە تىر وەشىنى لى ھاتووى لەسەر (جبل الرماة) دانا بوو ،

نهوا همموو ههولئیکي قورپهیش بو گه‌یشتن بهو ناوچه‌یه کاریکی نه‌گونجاو بوو .. له ههمان کات‌دا جه‌نگاوه‌ره پیاده‌کانی سوپای نیسلام ، به فرمانده‌یه‌تیی زوبه‌یر و میقداد ، نه‌وانیش به‌ره‌نگاری هی‌رش کاران بوون و په‌رچی هه‌لمه‌ته‌کانیان دانه‌وه . واش دهرنه‌که‌وی که چند پیاوئیکی لی‌هاتوو له‌چهند شویئیکی شیایوی کئوی ئو‌خوددا دامه‌زرا بن و ، به به‌رد تی‌گرتن و ، به تاشه‌به‌رد تلئیر کردنه‌وه بو سهر هی‌رش کارانی مه‌ککه ، نه‌وانیان گئیرابئته دواوه و ، شپزه‌یان کردبن .

سوارچاکانی مه‌ککه سی جار نه‌م هی‌رشه دووباره نه‌که‌نه‌وه .. به‌لام له‌ههر هه‌موویان‌دا تی‌ک نه‌شکئین ، نه‌مه‌ش به‌هوی وریایی (۵۰) تیره‌هاویژه‌که‌ی سهر چیای (الرماة) .

له‌ولاره که فرمانده‌ی نالا هه‌ل‌گرانی قورپه‌یش به‌ده‌ستی زوبه‌یر کوژرا ، نه‌وه‌کانی عه‌بدوددار یه‌که له‌دوای یه‌که هه‌لمه‌تیان نه‌دا و نالا‌که‌یان به‌رز نه‌کرده‌وه .. موسلمانه‌کانیش زور وریا بوون ، بویه‌سه‌نگی ته‌واویان خسته‌بووه سهر نالا هه‌ل‌گران .. دوای کوژرانی طه‌له ، نه‌بوشه‌یبه‌عثمانی کوری نه‌بو‌طه‌له‌ی برای هه‌لمه‌تی دا و نالای به‌رز کرده‌وه و به‌ره‌و پی‌شه‌وه بو کوشتار که‌وته ری و ، ههر خه‌ریک بوو شی‌عیریشی نه‌وت . له‌وکاته‌دا جه‌مزه‌ی کوری عه‌بدولموطه‌للیبی بو گه‌یشت و شم‌شیرئیکی دا له‌سهر شانی ده‌ست و قوئلی په‌راند و تا سهر ناوکی هه‌لی تلئشانند و ، یه‌کی له‌سی‌یه‌کانی ده‌رکه‌وت .

پاشان نه‌بوسه‌عدی کوری نه‌بو‌طه‌له‌ نالا‌که‌ی به‌رز کرده‌وه و ، خیرا سه‌عدی کوری نه‌بووه‌ققاص تیرئیکی تی‌گرت و دای له‌قورگی و زمانی ده‌ره‌ینا و یه‌کسهر مرد و ، نالا‌که له‌ده‌ستی که‌وته زه‌ویی .. وته‌یه‌کی تر ده‌ری خسته‌وه که نه‌بوسه‌عد داوای زوران‌بازی کردوه و ، عه‌لیی کوری نه‌بو‌طالیب لی‌هاتوته پیش و ، یه‌کی شم‌شیرئیکیان بو یه‌که‌تر داهیناوه‌ته‌وه . سهره‌نجام عه‌لیی شم‌شیرئیکی لی‌نه‌دا و نه‌ی کوژی .

پاشان موسافیعی کوری طه‌له‌ی کوری نه‌بو‌طه‌له‌ هه‌لمه‌تی دا و نالا‌که‌ی هه‌ل‌گرت . له‌ولاره عاصیمی کوری ثابیتی کوری نه‌بولنه‌فله‌ح تیرئیکی بو‌هاویشته و کوشتی .. خیرا کیلابی کوری طه‌له‌که برای موسافیع بوو نالا‌که‌ی به‌رز کرده‌وه ، که‌چی پلنگ ناسا زوبه‌یری کوری عه‌ووام هه‌لمه‌تی دایه و ، ده‌ستی دایه جه‌نگ له‌گه‌لیا هه‌تا کوشتی .. دوای نه‌ویش جولاسی کوری طه‌له‌ی کوری نه‌بو‌طه‌له‌

نالاکہی بہرز کردہوہ و لہولاوہ طہلحہی کورپی عوبہیدوللا رمیکتی تی گرت و بہ
یہ کجاری گیانی لہ دست دا . نھشلین : عاصیم ی کورپی ثابیتی کورپی
نہبولنہفلح تیری تی گرتوہ و کوشتوویہ تی .

نہم شہش نالا ہن گرہ کوژراوہ لہ یہک خیزان بوون ، کہ ہہموویان نہوہی
نہبوطلحہ عبدوللای کورپی عثمانی کورپی عبدوددار بوون . ہہر ہہموویان
خویان کردہ قوریانی نالاکہیان . پاشان دواۓ نہوان ، نہرطنہی کورپی شورہحبیل،
لہ نہوہی عبدوددار ، نالاکہی ہن گرت و ، عدلیی کورپی نہبوطلیب ماوہی
نہدا یہ کسہر کوشتی .. نھشلین : حمزہ کوشتوویہ تی . خیرا شورہیحی کورپی
قاریظ ہنمہتی دایہ نالاکہ و ہنلی گرت ، نہوہبوو قوزمان ، ^{۳۷۹} کہ ہاوپہیانی
نہوہی ظوفر بوو ، کوشتی . پاشان نہبوزید عمری کورپی عہدمہنافی عہدہریی
نالاکہی ہن گرت و ، دیسان قوزمان کوشتی . شورہحبیلی کورپی ہاشمی
عہدہریی ہنلی گرت و ، قوزمان نہویشی کوشت .

بہم شیوہیہ موسلمانہکان ہہر دہ کہسی نہوہی عبدودداری ہن گری نالای
قورہیشیان کوشتن و تاقیان لی برینہوہ و ، کہسیکیان لی نہما نالا ہن بگری ،
ناچار بہندہیہکی حہبہشیی نہوان بہ ناوی صہواب ہنمہتی دا و نالاکہی ہن
گرت و ، نہویش نازایہتی و پالہوانیتی یہکی یہ کجار زوری نواند ، زیاتر لہ
نازایہتی ناغاکانی . نہم بہندہیہ ہہر خہریکی جہنگ و کوشتار و پاراستنی
نالاکہ بوو ہتا ہردوو دہستیان پہراند ، ناچار چوکی دایہ سہر زہوی تا بہ
سنگی و ملی نالاکہ راگیر بکات و نہکہویت و ، نھشیوت : خوایہ ! نہرکی
سہرشانم بہجی ہینا ؟ تا نہوہبوو نہویش کوژرا .

دواۓ کوژرانی صہوابی بہندہ نالاکہ کہوتہ زہوی و کہس نہمابوو لہو روژہ
سہختہدا ہنلی بگری .. ہہروا کہوتبووہ زہوی !! ^{۳۸۰}

^{۳۷۹} قوزمان : موسلمان نہبوو بوو ، بگرہ یہکی بوو لہ مونافیقانی مہدینہ و ، بڑ بہرگری لہ نیسلامیش
کوشتاری نہنہ کرد ، ہہر وہ لہ کاتی سہرہمہرکی دا دہری پری . کاتیک کہ ہاودلان باسی نازایہتی قوزمانیان بڑ
پینغہمہری خوا ﷺ کرد ، دہری پری کہ دوزہخہیہ . نہوہبوو قوزمان دواۓ زامداربوونی لہ تاو نیشی زامہکانی
روژی ٹوحودی ، خزی کوشتہوہ . نہمہش یہکیکہ لہ موعجزہکانی نازیز ﷺ .

^{۳۸۰} السیرۃ النبویۃ لأبی شہبہ : ۲ / ۱۹۲ ، الرحیق : ۲۶۳ - ۲۶۴ ، غزوة أحد : ۱۱۱ - ۱۱۹ .

ئەلئیت : شوئینی ئەبودوجانە کە وتم .. سەرپیتچیکى سوورى خۆى دەرھینا و ، بەستى لەسەرى خۆى . ئەنصارىش وتیان : ئەبودوجانە سەرپیتچى مردنى دەرھینا . ئەبودوجانەش شیعەرى حەماسەت و گەرم بوونى بۆ خۆى ئەوت و ، تووشى ھەر بت پەرستىك بوايە ئەى كوشت .. لەناو بت پەرستەکانیش دا پیاویك ھەبوو کە ھەر زامدارىكى ئیمەى بدیایە ھێرشى ئەکردە سەرى و ئەى كوشت .. لەگەڵ ئەبودوجانەدا لىك نزيك كەوتنەوہ . لە خوا پارامەوہ بگەنە لای يەك .. ئەوہبوو گەيشتن بە يەك و ، ھەر يەكە شمشىرىكى بۆ ئەوى تر داھینايەوہ . كە بت پەرستەكە شمشىرىكى بۆ ئەبودوجانە داھینايەوہ ، ئەبودوجانە قەلغانەكەى دايە بەرى و شمشىرەكە كارى لە قەلغانەكە کرد .. ئەبودوجانە كە لەوى دا كوشتى .. ئەبودوجانە خۆى بە ناو ریزەكان دا کرد ، ھەتا گەيشتە لای فەرماندەى ئافرەتە قورەيشى يەكان ، ھىندى ھاوسەرى ئەبوسوفیان .. نەىزانى ئەوہ ..

ئەبودوجانە ئەبينى وا مرؤثيك خەرىكە بە توندیى چنگ لە خەلك ئەگریت . ئەویش لە بەردەمى دا ئەوہستیت . كاتىك كە شمشىرى بۆ بەرز ئەكاتەوہ ، بە شىوہى ژنان وەلوہلە ئەكات و ئەزانى كە ئافرەتە ، جا لەبەر رىزى شمشىرەكەى پىغەمبەرى خوا ﷺ وازى لى دىنى و لى نادات ..

دواى بينىنى ئەم ھەلوئىستانەى ئەبودوجانە ، زوبەير ئەلئیت : وتم : خوا و پىغەمبەرەكەى چاكتەر ئەزانن .

يەكئىك لە كافەرەكانى مەككە بە ناوى سىباعى كورپى عەبدولعوززا لە رىزى بت پەرستەكانەوہ دەرپەرى و ، ئەىوت : نایا كەسى ھىە زۆران بازىى بكات ؟ ئەوہبوو حەمزەى بۆ دەرپەرى و پىى وت : ئەى سىباع ! ئەى كورپى ئوم ئەنمار ! نایا دژايەتییى خوا و پىغەمبەرەكەى ئەكەى ؟! ھەلمەتییكى داىە سەرى و لە ناوى برد ..

ئەو رۆژە حەمزە دەورى كارىگەرى ھەبوو لە مل پەراندنى پالەوانەكانى سوپاى قورەيش دا .. خۆى گەياند بووہ ناوجەرگەى سوپاى مەككە ، سەرەراى ئەوہى كە دەستى چاكى لە ھەل گرانى ئالاكە وەشاند .. كاتىكىش كە شەھىد بوو وەك پالەوانانى جەنگ لە مەيدان دا شەھىد نەكرا ، چونكە ھىچ كەس نەى ئەوئىرا بىتتە مەيدانى ، بەلكو بە شىوہىەكى نامەردانە دەستى لى وەشىئرا ..

وه حشیی کورپی حەرب باسی چۆنیەتیی شەهید کردنی حەمزەمان بۆ ئەگیرێتەوه
و ئەلێت :

غولامی جوبەیری کورپی موطعیم بووم ، که طوعەمەیی کورپی عەدیی مامەیی
رۆژی بەدر کوزرابوو . که قورەیش بەرەو ئوحد کەوتنە ری ، جوبەیر پیتی وتم :
ئەگەر لە بری خوینی مامەم حەمزەیی مامەیی موحمەد بکوژیت ئەوا نازاد بە .
ئەلێت : منیش لەگەڵ خەلکەکە کەوتە ری . جا من پیاویکی حەبەشیی بووم و
بە وینەیی حەبەشییەکان حەربەم ئەهاویشت و ، بە دەگمەن نەم پێکایە . که
هەردوو سوپا دایان لە یەک من بۆ حەمزە چاو و چاوم ئەکرد .. تا ئەوەبوو لە
ناوەراستی خەلکەکەدا دۆزیمەوه .. ئەبینم بە وینەیی وشتی بۆر ، خەلکەکە تێک
ئەشکینن و کەس بەرگەیی ناگری . دە بەخوا من خۆم بۆ ئەو نامادە ئەکرد و ،
خۆم ئەدایە پەنای درەختێک یان بەردێک ، تا بەشکوم لێم نزیک ببیتەوه ، ئەبینم
سیبەیی کورپی عەبدولعوززا کەوتە پێشم و بەرەو رووی رۆیشت . هەر که حەمزە
چاری پێ کەوت پیتی وت : وەرە بۆ لای خۆم ئەیی کورپی ..... - چونکە دایکی
خەتەنە کەر بوو - . ئەلێت : یەک شمشیری لێ دا و سەری لە لاشەیی جیا کردەوه .
وه حشیی ئەلێت : منیش حەربە کەم ئەشوکاندەوه ، تا که بە دلّم بوو تێم گرت
و ، ژێر ناوکی پێکا و ، لە نیوان هەردوو قاچیەوه دەرچوو . ویستی بەرەو رووم
بیت ، که چیی زۆری بۆ هات و کەوت ، منیش بە حەربە کەوه وازم لێ هینا تا
گیانی دەرچوو . پاشان هاتە سەری و ، حەربە کەیی خۆم هەل گرت و ، گەرپامەوه
بۆ سەربازگە و ، لەوی دانیشتم و ، جگە لە حەمزە کارم بە کەسەوه نەبوو .
ئەویشم لەبەر ئەوه کوشت ، هەتا نازاد بێم . کاتێک گەرپامەوه مەککە نازاد کرام .
لە مەککە مامەوه هەتا که پێغەمبەری خوا ﷺ فەتەیی مەککەیی کرد ، رام
کرد بۆ طائیف و لەوی مامەوه . کاتێک که نوینەرانی طائیف بۆ موسلمان بوون
چوونە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ، سەرم لێ شیوا و نەم ئەزانی چیی بکەم .
تایا خۆم بگەیهنە شام ، یان یەمەن ، یان ولاتی تر ؟ دە بەخوا من لەو خەم و
خەفەتەم دا بووم ، پیاویک پیتی وت : مالت کاوڵ بیت ، بەخوا هەر کەس بچیتە
سەر دینە کەیی و شاهیدی حەق بەدات ، ئەو نای کوژیت .

وہحشیی ئەلئیت : کاتیک کہ پیاوہ کہ ئەوہی پیۆ وتم ، کہوتمہ ریۆ و ، ہاتمہ خزمەتی پیئغەمبەری خوا لە مدینہ . پییمی نەزانی ہەتا گەیشتمہ سەری و وەستام و شاہەتمانی حەقم ہینا . کہ دیتی پیمی فەرموو :

((أوحشي أنت ؟))

وتم : بەلئۆ ، ئەی پیئغەمبەری خوا .

فەرموو : ((أقعد فحدثني كيف قتلت حمزة ؟)) .

فەرموو : دانیشە و بۆم بگێرەوہ چۆن حەمزەت کوشت ؟

ئەلئیت : منیش بۆم گێراییوہ . کہ لە باسەکەم بوومەوہ فەرموو : ((ويحك غيب عني وجهك)) . فەرموو : تیاچیت ، دەم و چاوت نەبینم . ئیتەر ہەمیشە لە پیئغەمبەری خوا ﷺ خۆم لا ئەدا ، بۆ ئەوہی نەم بینۆ ، ہەتا کۆچی دوایی کرد ..

وہحشیی لە جەنگی پاشگەزیوہەکان دا موسەیلەمەہی درۆزن ئەکوژیت .

بوخاریی ریوایەتی کردوہ کہ وہحشیی وتوویہ : کہ پیئغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد ، موسەیلەمەہی درۆزن پەیدا بوو ، وتم : ئەچم بۆ جەنگی موسەیلەمە بەلکو بی کوژم و بە کوشتنی ئەو کوشتنی حەمزە بکوژینمەوہ ..

ئەلئیت : لەگەڵ موسلمانان دا کہوتمہ ریۆ .. ئەوہی کہ رووی دا رووی دا و ، ئەبینم پیاویکی قژ دژراو بەوینەہی و شتری بۆر لە درزی دیواریک دا وەستاوہ ..

وہحشیی ئەلئیت : منیش حەربەکەہی خۆم تۆ گرت و دای لەنیوان ہەردوو مەمکی و لە نیو ہەردوو شانێوہ دەرچوو . خیرا پیاویکی ئەنصارییش ہەلمەتی دایە سەری و بە شمشیر دای گرتەوہ ..

لە دوایی تەمەنی دا وہحشیی ئەیوت :

ئەگەر من موسەیلەمەہی درۆزەم کوشتبۆ ، ئەوا دواي پیئغەمبەری خوا ﷺ چاک ترین کەس و (واتە حەمزە) خراب ترین کەس (واتە موسەیلەمەہی درۆزن) کوشتوو .

کافرەکان بە دەست حەمزەوہ گیریان خواردبوو .. پیاویان نەبوو ، بویری راستەوخۆ بچیتە مەیدانی ، لەبەر ئەوہ ناچار بوون بە نەخشەبەکی ترسنۆکانە لە ناوی بەرن .

وہحشیی ئەمینی ہەتا لە دژی رۆمەکانیش لە جەنگی یەرموک دا ئەجەنگیت .

هرچهنده به شهیدبوونی همزه‌ی شیر خوا و شیر پیغه‌مبهره‌ک‌ه‌ی
 موسلمانان زینانیک‌ی زور گه‌وره‌یان لی ک‌ه‌وت ، له‌گه‌ل‌ته‌وه‌ش‌دا به چاک‌یی
 ده‌ستیان به‌س‌ر مه‌یدانی ج‌ه‌نگ‌دا ته‌رزی .. ته‌وه‌بوو پیاوه به‌غیره‌ته پال‌ه‌وانه‌کانی
 نی‌سلام ، به وینه‌ی ته‌بو‌ه‌کر و عوم‌ه‌ر و عه‌لی‌ی و زوبه‌یر و موض‌ع‌ب و ط‌ه‌له و
 عه‌بدول‌لای کور‌ی ج‌ه‌ح‌ش و سه‌عدی کور‌ی موع‌اذ و سه‌عدی کور‌ی عوباده و
 سه‌عدی کور‌ی ره‌بی‌ع و نه‌نه‌سی کور‌ی نه‌ض‌ر و هاووینه‌یان ج‌ه‌نگ‌یک‌ی سه‌رومال‌یی
 کۆل‌نه‌ده‌ران‌دی‌ان کرد ، به راده‌یه‌ک که ده‌ستی بت په‌رسته‌کانیان سارد کرده‌وه و ،
 وره‌یان رووخاندن .

یه‌کی له پال‌ه‌وانه‌کان - بو نمونه - ه‌ن‌ظه‌له‌ی کور‌ی ته‌بو‌عام‌یری فاسق بوو ..
 ه‌ن‌ظه‌له به پیچه‌وانه‌ی باوکی بوو .. گه‌نج‌یک‌ی خواناس و سه‌ر‌راست بوو .. له
 پی‌شه‌وه باسی ناپاک‌یی باوکی کرا که چۆن مه‌دینه‌ی به‌جی هیش‌ت و پالی به
 کافرانی قور‌ه‌یشه‌وه دا و دژی موسلمانان چ‌ه‌کی هه‌ل‌گرت ، به‌لام ه‌ن‌ظه‌له‌ی
 کور‌ی ته‌وپه‌ری مه‌ردایه‌تیی و وه‌فاداریی نواند .

ه‌ن‌ظه‌له له هه‌ل‌و‌یستی نامرۆفانه‌ی باوکی شه‌رم‌زار ته‌بوو ، بۆیه داوای له
 پیغه‌مبهری خوا ﷺ کرد تا مؤل‌ه‌تی بدات باوکی بکوژیت . به‌لام پیغه‌مبهری
 ره‌حمه‌ت ﷺ ریگه‌ی نه‌دا و قه‌ده‌غه‌ی کرد .

له شه‌وی ج‌ه‌نگ‌ی ئو‌حود‌دا ه‌ن‌ظه‌له یه‌که‌م شه‌وی زاویه‌تیی بوو .. هر ته‌وه
 شه‌وه ج‌ه‌میل‌ه‌ی کچی ئوبه‌ی کور‌ی سه‌ل‌ول‌ی گواسته‌بووه‌وه ، که خوشکی
 عه‌بدول‌لای کور‌ی ئوبه‌ی سه‌رۆکی نیفاق بوو .

ه‌ن‌ظه‌له پیاوانه به‌شداریی ج‌ه‌نگ‌ی ئو‌حود‌ی کرد .. ه‌ن‌ظه‌له ته‌وه‌ پیاوه‌یه که
 ناو‌نراوه (غسیل الملائكة) ، چونکه که شه‌هید کرا له‌شی گران بوو و به فه‌رمانی
 خوا مه‌لائیکه شو‌ردیان . که به‌یانیی زوو جار درا بو جیهاد بووکی به‌جی هیش‌ت
 و ده‌ستی دایه که ره‌سه‌ی ج‌ه‌نگ و ، بی‌ته‌وه‌ی ماوه‌ی هه‌بی خۆی بشوا ، به په‌له
 خۆی گه‌یاند ه‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ .

که ج‌ه‌نگ ده‌ستی پی کرد ه‌ن‌ظه‌له‌ش خۆی کرد به ناو ریزه‌کان‌دا و گه‌یشته
 ناو‌ج‌ه‌رگه‌ی مه‌یدانی ج‌ه‌نگ و ، گه‌یشته لای ته‌بوسوفیانی فه‌رمانده‌ی گشتیی
 سوپای مه‌ک‌که و ، هه‌لمه‌تییکی دایه و ، چوارپه‌لی نه‌سه‌په‌که‌ی قرتاند و ،
 ته‌بوسوفیان له سه‌ری که‌وته خواره‌وه .. که ته‌بوسوفیان که‌وته زه‌ویی ، ه‌ن‌ظه‌له

ھەلمەتی دا و پەرییە سەرسەری و ، ویستی سەری بېری .. بەلام بە ھەرمانی خوا
 رۆژی ئەبوسوفیان تەواو نەبوو بوو و ، ئەبوا نەمری ھەتا ئیمان بەینی و پلەیی
 ھاوھەلتی دەست بکەوی ، ئەوھەبوو یەکی لە پیاوھ دلتسۆزەکانی دەوروبەری
 ئەبوسوفیان کە ناوی شەددادی کۆری ئەسود بوو و بە نازناوی (ابن شعوب)
 ناسرابوو ، بە پەلە ھەلمەتی دا تا ئەبوسوفیان رزگار بکات .. بە شمشیر
 ھەنظەلەیی داگر تەوھ و شەھیدی کرد .

دوای شەھیدبوونی ھەنظەلەیی پالەوان پیغەمبەری خوا ﷺ ھەرمووی : ((إن
 صاحبکم لتغسله الملائكة فاسألوا أهلہ ما شأنہ ؟)) .

ھەرمووی : مەلائیکە ھەنظەلە ئەشۆن ، لە ھاوسەرەکەیی پرسیار بکەن بزانن
 ھۆی ئەمە چییە ؟

کە پرسیار لە ھاوسەرەکەیی کرا ، وتی : کاتیک کە دەنگی جارچی جیھادی
 بیست بە لەشی گرانەوھ کەوتە ری ..

پیغەمبەری خوا ﷺ ھەرمووی : ((لذلك غسلته الملائكة)) . ھەرمووی : لەبەر
 ئەوھ مەلائیکەت شۆردووینە .

دوای ئەوھ کە ھەنظەلە لە مەیدانی جەنگ دا لە گەڵ شەھیدەکانی تردا لە
 خۆینی خۆی دا گەوزابوو و ، رۆحەکەیی بۆ ئاسمان بەرز بوو بوویوھ ، ئەبوعامیری
 باوکی لە گەڵ چەند ھەرماندەییەکی قورەیش دا دایان بەلای لاشەیی کۆرە
 پالەوانەکەیی دا .. ئەوھندی بۆ ھات ناپەزایی لە ھەلئویستی کۆرەکەیی دەربېری و ،
 لەقەیی کیش لەسەر سنگی بدات .

لە (فتح الباری : ۷ / ۳۴۶) دا ئەوھ ھاتووھ کە ئەو پەنجای تیرھاویژەیی کە
 پیغەمبەری خوا ﷺ لەسەر چیا ی تیرھاویژان دایان ، دەوریکی کاریگەریان
 ھەبوو بۆ پشتگیری سوپای نیسلام ، تا بتوانی بە ویستی خۆی دەست لە سوپای
 مەککە بوەشتی ..

ئەوھبوو ئەسپ سوارانی مەککە بە سەرکردایەتی خالیدی کۆری وەلید و ،
 پشتگیری ئەبوعامیری فاسق و جەنگاوەرانی دەوروبەری ، سی جار ھێرشیان
 کردە سەر بالی چەپی سوپای نیسلام ، بەو نیازەیی تیکی بشکینن ، تا دا لە
 موسلمانان بگرن و ، نازاواھ و سەرگەردانیان تی بجن و ، سەرەنجام بەرھو تیک

شکانیان بهرن ، که چیی تیرهاویژه کان نازایانه هر سی هیرشه که ی خالییدیان په رچ دایه وه و ، نه یان هیشت بهو مدهسته یان بگهن .

که نهم سی هه لمه ته سه ریان نه گرت و لووتی قوره یش شکا و .. پیساوانی هه ل گرانئ نالا یه که له دوا ی یه که به دهستی موسلمانان کوژران و ، نالا که وته زه ویسی و .. پالنه وانه کانئ نیسلا میش مهردانه دهستیان له سوپای بت په رستان نه وه شانند ، بهره بهره وره ی قوره یش رووخا .. دهست و په لیان شمشیری نه نه گرت .. ریزه کانیان به راست و به چه پدا په رته وازه بوون و ، به وپه ری شپه رزه یی یه وه سی هه زار جهنگاوه ری داخ له دل به دهست سوپایه کی بچکوله وه گیریان خوارد بوو ، ههروه که سوپای نیسلا مدهوت صده کهس نه بن ، به لکو سیی هه زار بن .

به ره بهره قوره یش گه یشتنه نهو یه قینه که له رژی بهدر خراب تریان به سه ر دی .. گه یشتنه نهو یه قینه که هه رگیز نه وان چاری سوپای بچکوله ی مه دینه ناکهن .. کورته که ی موسلمانان سه رکه وتنیکی یه که جار بی وتنه یان مسوگر کردبوو ، که به بیری هیچ کهس دا نه ته هات .

هیژی موسلمانانه کان هیرشیک کی کاریگر بوو ، بویه قوره یش هه موو هه ولئیک کی خوی دا تا نهو هیرشه بووه ستینی .. ههستی به دهسته پاچه یی نه کرد .. هیممهت و غیره تی نهو سوپا گه وره یه سفر بوو ، به راده یه که له ناو سی هه زار جهنگاوه ردا ، تاچه پیاوئیک نه ی نه ویرا دهست بداته نالای ژیر پی که وتوو و ، به رزی بکاته وه .. که سینک نه بوو هه لی بگری تا قوره یش له دهوری کو بیته وه .. نهو سوپا بی شوماره هه ر هه مووی وره ی نه ما بوو .. نه وهنده یان بو هات پاشه کشی بکه ن و مهیدان چول بکه ن و هه ل بین .. نیتر له یادیان چوو که نه مان بو توله سه نندن هاتوون و ، نه یانه وی تابرووی قوره یش بسینه وه .

نین نیسحاق وتوویه : پاشان خوی گه وره سه رکه وتنی خوی بو موسلمانان نارد و ، به لینه که ی خوی بو به سه ر بردن . نه وه بوو به شمشیر دایان گرتنه وه ، هه تا له سه ربازخانه که یان هه لیان برین و ، تیک شکانیان گومانی لی نه نه کرا . عه بدر لالی کوری زوبه یه له باوکیه وه نه گیرپته وه که وتوویه : به خوا چاوم له قاچی هیندی کچی عوتبه و دهسته خوشکانی بوو که هه لیان مالی بوون و هه ل نه هاتن . له ریوایه ته که ی به رانی کوری عازیبیش دا ، که بوخاریی له سه حیحه که ی دا

گېرپاويەتەۋە ، ھاتوۋە : كە پىيان گەيشتىن ھەلاتىن ، ھەتا چاوم لە ئافرەتان بوو كە پەتيان توند ئەكردەۋە تا قاچيان ھەل مالتن و ، پاوانە كانىشيان دەر كە وتببون .
موسلمانە كان سوپاي قورپەيشيان راونا ..
بە شمشير دايان گرتنەۋە ..
دەست كەوتە كانيان كۆنە كرنەۋە ..

مەيدان كەوتە دەست موسلمانە كان .. پياۋانى قورپەيش ھەل ئەھاتن و ، ئافرەتە كانىشيان كە لەۋە پىش بە خوشى يەۋە دەفيان لى ئەدا ، كەوتنە ۋە لەۋە و دەفيان فرى دا و قاچيان دەر خست و روويان لە كىۋە كان نا .^{۳۸۲}
يانزەھەم : ھەلەس تىرھاوېژنە كان :

قورپەيش ھەر ھەمورى ھەل دىت .. مەيدان چۆل بوۋە .. كوژراۋە كان لەۋ ناۋەدا كەوتوون و ، قورپەيش نەي توانىي كۆيان بىكاتەۋە .. دەمىكىشە ئالاي قورپەيش كەوتوۋە و ، چاۋە پروانى پياۋىك ئەكات بەرزى بىكاتەۋە .. نەۋەي عەبدوددار مەردانە بەرگىيان لە ئالاکەيان كرد و ، ھەر ھەموو لەۋ پىناۋەدا سەريان نايەۋە .. دواي ئەوان پياۋىك دەست ناكەۋى بەرزى بىكاتەۋە ، چونكە ھەر كەس دەستى بداتى ، يەكسەر بە شمشيرى موسلمانان قۆلى ئەقرتيت ..

نا لەم كاتەدا كە خەرىك بوو سوپا خنجىلانە كەي ئىسلام بۆ جارى دوۋەم ، دواي بەدر ، سەركەۋتنيكى تر بەسەر قورپەيش دا تۆمار بىكات ، كە ھىچى لە سەركەۋتە كەي بەدر كەمتر نەييت .. نا لەم كاتەدا ھەلەيە كى يەكجار گەۋرە لە دەستى ئەۋ كۆمەلە دەرچوۋ كە بەۋپەرى لى ھاتنەۋە پىشتى سوپاي موسلمانانيان ئەگرت و ، ھۆي سەرەككىي بە دەست ھىنانى سەركەۋتن بوون ، كە ئەۋانيش دەستەي تىرھاوېژان بوون .. تا بە چاكىي كارىيان ئەكرد سەركەۋتن بەشى سوپاي ئىسلام بوو ، بەلام كە كەوتنە ھەلەۋە موسلمانان تووشى زىيانىكى گەۋرە بوون .. ھەتا خەرىك بوو بىنە ھۆي كوژرانى پىغەمبەرى خوا ﷺ .. ئەم ھەلەيە بوۋە خالىكى ناشيرىن لە ناۋ چاۋي تىرھاوېژان دا و ، سام و ھەيپەتى موسلمانانىشى نەھىشت ..

^{۳۸۲} السيرة النبوية لأبي شهبه : ۲ / ۱۹۳ - ۱۹۵ ، ۲۱۳ - ۲۱۴ ، الرحيق : ۲۶۴ - ۲۶۸ ، غزوة أحد : ۱۱۹ - ۱۴۳ ، ۱۶۵ - ۱۷۰ .

له پیشهوه باسی ئەوه مان کرد که پیغه مبهری خوا ﷺ به توندیی فهرمانی به سهردا دان تا به هیچ شیوهیه که گرده که چۆل نه کهن ، ههتا نه گهر بالنده موسلمانان بفرینن ئەوان نه یهن به ده میانه وه ، چونکه له وه نه ترسا که نه سپ سوارانی قورەیش هه ل به ده ست بینن و له دواوه هیرش بکه نه سهر موسلمانان . جا له بهر ئەوه ی که نه گهر تیرهاویژان وریا و ئاگادار بن نه توانن ئەو هه لمه ته پووچەل بکه نه وه ، فهرمانی دا تا هه میشه چاودیری ئه سپ سواران بن و ، ههر که لی یان نزیک که وتنه وه ، به تیر دایان بگرته وه ..

هه رواش بوو ، ههر له یه که م ساتی جهنگه وه خالید بیری به لای ئەو کاره وه بوو و ، وه که له پیشه وه باس کرا ، سی جار هه لمه تی دا و تیرهاویژانی سهر کتیه که لوتیان شکاند و گیرایانه وه .

هیشتا بهو شکانه ش کۆلی نه دا .. ههر چاوه روان بوو که ی ئەو کتیه چۆل بکری و ، ده رفه تی ده ست بکه وێ له دواوه هه لمه ت بۆ موسلمانان به ری ؟

موسلمانان بی خه می ئەوه بوون که له دواوه هه لمه تیان بۆ نادریت ، چونکه پاله وانه کانی سهر کتیه که مهردانه ده ست له ههر که سیك ئەوه شیئن که نیازی خراپی هه بی ، بۆیه هه لمه تیان نه دا و شمشیریان خستبووه گهردنی سه ربازه شپزه هه لاتره کانی مه کهه .

به لام تیرهاویژه کان بوونه هۆی لی قه ومانیکی یه کجار گه وره ، به وه ی که فهرمانی پیغه مبهری خویان ﷺ شکاند .. بوونه هۆی له ده ست دانی به رو بوومه کانی ئەو سه رکه وتنه مه زنه ی که سوپای ئیسلام به ده ستی هینا ، سه ره رای شه هیدبوونی شه صت موسلمان و ، زامداربوونی پیغه مبه ریش له چه ند جیگه یه که وه که خه ریک بوو پی یان به ریت ..

به لئی ، تیرهاویژه کان که دیتیان وا موسلمانان ده ستیان داوه ته راوانی قورەیش و کۆکردنه وه ی ده ست که وته کانی جهنگ و ، که دیتیان وا ده میکه ئالای قورەیش له و ناوه دا که وتوه و کهس نیه هه لئی بگری و به رزی بکاته وه ، بوون به دوو دهسته وه و ، که وتنه وت و وێژی ئەوه ی که نایا گرده که چۆل بکه ن یان نا .. زۆربه یان رایان وه ها بوو که نه وه تا قورەیش تیک شکاوه و هه ل دیت و ، ئەمانیش مافی خۆیانه دا به زنه مهیدانی جهنگ و به شی خۆیان له و ده ست که وتانه کۆ بکه نه وه که له مهیدانی جهنگ دا که وتوون .. هه ندیکیشیان ، که ژماره یان که م

بوو ، لەگەڵ ئەمیری تیرھاویژان دا رایان وەها بوو کە پێویستە لە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە هیچ شتووەیک دەرنەچن و ، بۆیان نیە کێوێکە چۆل بکەن مەگەر بە فەرمانی تائیبەتیی خۆی . کە دەنگی وت و وێژیان بەرز بوویەو ، عەبدوللای کوری جوبەیری فەرماندەیان وتاریکی بۆ دان و ، لەو ناگاداری کردن کە بۆیان نیە شوینی خۆیان چۆل بکەن و ، فەرمانە توندەکانی پێغەمبەری خۆی ﷺ هێنانەو یادیان کە نابێ شوینەکانیان چۆل بکەن .

عەبدوللای دەری بریی کە ئەو لەسەر مانەو لەسەر کێوێکە سوورە و ، مۆلەتی کەسێش نادات دابەزی . ئەگەر فەرمانی کشانەوێ بۆ نەیت تا مردن شوینی خۆی چۆل ناکات .

بەلام زۆریەیان - وەك خوا بیەوی کارێك بێتە دی - لە فەرمانی فەرماندە دەرجوون و ، شوینی خۆیان بەجێ هێشت و ، روویان لە مەیدانی جەنگ نا . بەلێ ، چل پیاویان دابەزین و ، فەرماندە و نۆ پیاویش لە گەلیا مانەو . خالید هەستی کرد و نزیكە ئاواتەکە یێتە دی . چاوی لێ بوو و گەردە کە موسلمانێ تیرھاویژی کەمی لەسەر ماو و ، وا چاکە هێرش بکاتە سەر کێوێکە . بە پەلە سوورپێکی خوارد و کەوتە ئەودییو سوپای موسلمانان و دوا لە تیرھاویژەکان گرت .

بەلێ ، فەرمانی دا ئەسپ سواران بە پەلە دوا لە سوپای ئیسلام بگرن . ئەوانیش بە پەلە (کە خالید و عیكریمە فەرماندەیان بوون) خۆیان گەیانە گەردە کە . پێش هەموو شتێک پێویستە ئەو کێوێک پاک بکەنەو . هەلمەتێکی بێوینەیان دا و ، بەبێ رەحمانە دووسەد ئەسپ سواری پر چەک و بە زری داپۆشراو هەولێ قەلاچۆکردنی تیرھاویژانیان دا .

تیرھاویژان بە خۆیان و فەرماندەیانەو کە دە کەسێک ئەبوون ئەوپەری دامەزراویان نواند و ، پالەوانانە ئەهاتن بە گژێ ئەسپ سوارانی خالیددا . بەلام دە تیرھاویژ هەر چۆن بن بەرگەیی دووسەد ئەسپ سوار ناگرن ، لەبەر ئەو زۆری پێ نەچوو هەر هەموویان بە شەهیدیی و ، بە سەری بەرزەو ، سەریان نایەو ، خوا لە هەموویان رازی بێ .

دوا ئەو خالید هەلمەتێکی دایە بەشی دواوەی سوپای ئیسلام و ، بە یەك نرکەیی خۆی و سوارچاکەکانی بت پەرستە تێک شکاوه هەلاتووەکانی مەککە تێ

گه‌یشتن که خالید دهستی خۆی وه‌شاندوووه و ، سهرکه‌وتوانه پشتی له سوپای مه‌دینه گرتوووه .. تێک شکاوه‌کان وره‌یان په‌یدا کرده‌وه و ، هاتنه‌وه به رووی موسلمانانه‌کان دا و ، خێرا نافرته‌تێک به ناوی عومه‌ره‌ی حاریشی‌یه‌وه دهستی دایه ئالا فری دراوه ، که‌وتوووه‌که‌ی مه‌ککه و ، به‌رزێ کرده‌وه ، تا سهر له نووی تێک شکاوه‌کان له دهوری کۆ ببنه‌وه .. قورپه‌یشی‌یه‌کان بانگیان کرده‌یه‌کتر و ، نازایه‌تی‌یان خسته به‌ری‌یه‌کتر و ، به‌ره به‌ره گه‌رانه‌وه مه‌یدان و دهستیان به‌ جه‌نگ کرده‌وه ..

به‌م شیوه‌یه هه‌لو‌ئێسته‌که گۆرا و ، موسلمانانه‌کان تووشی زیانیکی گه‌وره بوون .. چونکه که‌وتنه نیوان دوو ناگره‌وه .. تێک شکاوه‌کان له پێشه‌وه و خالید له دواوه گه‌مارووی موسلمانانیان دا و ، موسلمانانه‌کان که‌وتنه به‌ری خۆ‌رزگار کردن و له‌و ئاب‌لووقه‌یه و ، سهرکه‌وتنیان له به‌ر چوویه‌وه ..

ته‌نها به‌م هه‌لمه‌ته ناخ‌لۆفی‌یه‌ی خالید ، که هه‌له‌ی تیره‌هاو‌پێژه‌کان بو‌ی ئاسان کرد ، نه‌و نه‌خشه جوانه هه‌که‌مانه‌یه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، که بو‌ موسلمانانی دارپێژرا بوو ، تێک چوو و ، موسلمانانه‌کان چوونه باروود‌خ‌ئێکی تیره‌وه و ، به‌ شیوه‌یه‌کی په‌رت‌ه‌وازه و بی‌ته‌خشه نه‌جه‌نگان و ، له هه‌موو نه‌خشه و نامۆزگاری‌یه‌کی سهرکه‌ردایه‌تی پچران و ، هه‌ر که‌سه بو‌ خۆی هه‌ولێ ته‌دا خۆی ده‌ریاز بکا و ، دهستی کافرانی نه‌گاتی ..

ته‌نها هه‌له‌یه‌ک بوو ، به‌لام هه‌موو مه‌یدانی له موسلمانان تێک دا .. دوا‌ی ته‌و هه‌له‌یه موسلمانانه‌کان رێک و پێکی ریزه‌کانیان نه‌ما و ، هه‌موو به‌ جاری تووشی شه‌ه‌ژان و سه‌ر‌لێ‌شیوان بوون و ، تێکه‌ل و پێکه‌ل بوون و ، چیی ده‌ست‌که‌وتیان کۆ کرد‌بووه‌وه ، ناچار بوون فری بدن . ته‌وه‌نده‌ش شه‌پ‌رزه بووبوون کوشتاری‌یه‌کتریان نه‌کرد .. زۆریه‌یان نه‌یان ته‌زانی روو له کووی بنیین .. نه‌یان ته‌زانی چیی بکه‌ن !! به‌ تابه‌ت دوا‌ی ته‌وه‌ی که‌یه‌کی له بت په‌رستان به‌ ده‌نگی به‌رز قیراندی و شوکه‌ی خسته مه‌یدانی جه‌نگه‌وه و وتی : موحه‌مه‌د کوژراوه .

شه‌ه‌ژان و شه‌پ‌رزه‌یی بووه به‌شی موسلمانانه‌کان .. له‌به‌ر نه‌مانی وره و سه‌ر‌لێ‌شیوان ، هه‌ندی له موسلمانان به‌ دهستی خۆیان کوژران .. روژێکی یه‌کجار سه‌خت بوو .. ته‌وه‌ی به‌ به‌ری موسلمانان دا نه‌هاتبوو نه‌مه بوو ..

له راستییی دا ئەبوابیە بەم هەڵەییە و بەم هەلۆیستە هەل گەپراویە ، ئەو سوپا زۆر و زەبەندەیی مەککە ، بە زووترین کات سوپای موسلمانانی لە ناو ببردایە و ، مەدینەش بگیرایە و ، شوینەواری ئیسلام نەمایە . بەلام شپۆرەکانی ئیسلام بەو ئاسانی یەش کۆلا نادن .. ئەگەرچی زیانیان لێ بکەوی ، ئەوان هەر خاوەنی ئیمانی دامەزراون .. ئەوەشیان کە شەهید ئەبوو ، بە شانازی یەو ئەو شەهیدی یە وەرئەگرت .. هەر چەندە هەلۆیستە کە سەخت بوو و ، لە پیغەمبەری سەرکردە ﷺ دا برا بوون ، کە هۆشیان بە خۆیان دا هاتەو ، دەستیان دایە جەنگیی سەرئومالی و هەها کە بتوانن خۆیان لەو ئابلووقەییە دەرباز بکەن و ، خۆیان بگەینەنەو خزمەتی سەرکردەیی گشتیی سوپای ئیسلام ، بە تاییبەت دواي ئەوێ کە بۆیان دەرکەوت نەکوژراو و سەلامەتە و ، لە بنکەیی سەرکردایەتی یەو بانگی لێ کردن ..

بە زەحمەت و ماندوو بوون و قوربانی یەکی زۆر و ، لە نیوان سەدەها رم و شیر و تیردا ، بە هەر حالیک بوو گەیشتنە خزمەتی پیغەمبەری خوا ﷺ تا قورپەیش لە هیرش بجن و ، نەوێری بیر لە داگیرکردنی مەدینە بکاتەو .. هەتا نەهیئن قورپەیش ببیتە خاوەنی مەیدانی جەنگ ، وەک موسلمانەکان لە بەدردا مانەو و دەستیان بەسەر ناوچە کەدا گرت و ، کوژراوەکانی قورپەیشیان خستە ناو بیرە کەیی بەدر و ، شەهیدەکانیشیان بەوپەڕی شکۆو ناستن .

هەر چۆنی بوو دواي ئەوێ بت پەرستەکان ورەیان پەیدا کردەو و لە موسلمانەکان هەل گەپرانەو ، سوپای موسلمانان بوون بە سی دەستەو :

دەستەیی یە کەم : پیغەمبەری خوا ﷺ و هەندی لە پیاوانی سەرکردایەتی گشتیی کە لە خزمەتی دا مابوونەو و ، بەشداریی تیک شکاندن و راوانانی قورپەیشیی یەکانیان نەکردبوو ، وەک ئەبوبەکرێ صدیق و طەلحەیی کورپی عوبەیدوللا و هەندیکی تر لە موهاجیر و ئەنصار . ئەم دەستەیی یە کجار کەم بوون و ژمارەشیان لە چوار دە پیاو تیپەری نەئەکرد ..

دەستەیی دووھەم : ئەمانە لە راوانانی دوژمن دا بەشدارییان کرد ، بەلام زۆر بە دواي دوژمن دا نەپۆیشتن ، بەلکو لە نزیک بنکەیی سەرکردایەتی پیغەمبەردا مانەو . کاتیک کە بارودۆخی مەیدانی جەنگ گۆرپا و ، موسلمانەکان کەوتنە نیوان ناگری بت پەرستەکان و خالیدەو ، دوژمن نەئەتوانیی ئەم دەستەیی گەمارۆ

بدات . وهاش دهرته كهوئى كه نههسى كورى نهضر و، عومهرى كورى خهططاب و، سهعدى كورى نهبووهققاص لهگهله نهه دهستهيهدا بووبن ..
 نهه دهستهيهش زور كهه بوون ، بهلام ههر پياويكيان له جيى صههوان پياو بوو .. كه بارودوخهكه وههاى لئى هات ، نههان راستهوخو خويان گهيهانده پيغهمبهري خوا ﷺ و ، قهلقانئيكيان بو پاراستنى نهو پيئك هئنا ، نهوهكو دوزمن ههلهمتهى بو بدات ..

دهستهى سئهم : نههه بهشه گهورهى سوپاكه بوو و ، زوريهى زورى سوپاى ئيسلامى لئى پيئك هاتبوو .. نههانه بوون كه دوزمنيان تيئك شكاند و راويان نا و، قورههيشيان له سهريازگهكهيان دهريهپراند و ، دهستيان بهسهربنكهى سهركردايهتئى دا گرت و ، سهريازگهكه چيى كهله و پهله و تفاقى تئيدا بوو ههمويان دهست خويان خست .

نهه سوپايه بوو كه خاليد پشتى لئى گرت و قورههيشيش به يهكجاريى گهمارووى دا .. نهه دهستهيهش دواى گهماروودراني بوو به دوو دهستهوه :
يهكهم : كه بهشيئكى كهه بوو ، توانيى خوئى دهرياز بكات و بهرهو مهدينه ههلات ، چونكه نههتوانيى بهرهو بنكهى سهركردايهتئى ههنگاو ههله گريى ، لهبهري نهوهى كه واى نهزانيى موسلمانهكان تيئك شكاون و ، پيغهمبهري خواش ﷺ كوژراوه ..

نهه دهسته بچكولهيه كه به تيئك شكاوئى روويان له مهدينه نا ، كاتيئك گهيشتنه قهراغى شار ، نهو نافرهتانهى كه له قهلاكان دا بوون و ، نهوانهش كه هاتبوونه سهر گردولكهكان و ، چاودئيريى جهنگيان نهكرد ، بهو دهسته ههلاتوانهدا ههله شاخين .. ههتا نافرهتهكان خوئيان نهكرد به دهه و چاوى ميئردهكانيان دا ، كه بوچ جهنگيان بهجئى هئيشتوه ، خو پيغهمبهري خوا ﷺ نهكوژراوه .. نههانه به پهله بهرهو مهيدانى جهنگ گهپرانهوه ، بهلام دواى جهنگ به پيغهمبهري خوا گهيشتنهوه .. نهئين : ههنديى لهو ههلاتوانه سئى روز دواى جهنگ گهراونهتهوه .
 نههانه قورئانى پرورز دهريارهيان هاته خوارهوه و چاوپوشيى لئى كردن :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ (آل عمران : ۱۵۵) .

دووھەم : بەشی ھەرە زۆری سوپاکە بوو گەماروو درا بوو ، ئا لەو کاتەدا تووشی شلەژاویی بوون و ، ورەى ھەندیکیان بە جارێ رووخا ، بە تاییەت کە دەنگ و باسی کوژرانی پیتغەمبەریان بیست . ئەوەندە پەشۆکا بوون باوکی حوزەیفەى کورپی یەمانیان ^{۳۸۳} کوشت ، ھەرچەندە حوزەیفە ھاواری لێ کردن ئەو ھاوکە ، لە دەستیان دەرچوو و کوشتیان . دواى کوشتنى حوزەیفە وتى : خواى گەورە لێ تان خۆش ببی .

موسلمانەکان لەم بارودۆخە ناپەرەختەدا بوون و ، لە مەیداندا گیریان خواردبوو ، ھەر ئەوەندەیان زانیی دەنگ و باسیکی پر مەترسیی بلاو بوویەو کە کافرەکان پیتغەمبەری خویان کوشتوو .

ھۆی بلاویونەوێ ئەم پاگانەدەیس ئەو بوو کە یەکی لە ئەسپ سوارانی قورەیش ، کە ناوی ئیبن قەمیئە بوو تووشی موصعبی کورپی عومەیری عەبدەریی ^{۳۸۴} بوو ، کە ھەلگری نالای موسلمانەکان بوو و کوشتی . روخساری موصعب لە روخساری پیتغەمبەری خوا ﷺ ئەچوو ، بە تاییەت کاتێ کەرەسەى جەنگی بیۆشیایە ، بۆیە بت پەرستە کە موصعبی بە پیتغەمبەر زانیی و ، ھاواری کرد موحەممەد کوشت . ئیتەر ھەوالە کە دەما و دەم بلاو بوویەو .

^{۳۸۳} حوزەیفەى کورپی حوسەیلی کورپی جابیری یەمانیی عەبسی بە .. یەکیکە لە گەورە ھاوہلان .. خزی و باوکی موسلمان بوون . ویستیان بەشداریی جەنگی بەدر بکەن ، بۆیە بە جووتە لە مەدینەو ئەکەونە رێ بە دواى سوپای ئیسلامدا ، کەچی تووشی سوپای مەککە ئەبن و ئەیان گرن و ئەلئین : ئیتەر ئەتانەوێ بچنە کۆمەکیی موحەممەد . ئەلئین : نەخیر ئەوەمان ناوێ .. ئەوسا پەیمانی خویان لێ وەرئەگرن تا بەشداریی جەنگ نەکەن و بگەرێنەو مەدینە . دواى ئەو دینە خزمەتی پیتغەمبەری خوا ﷺ و باسەکەى بۆ ئەگێرێنەو ، ئەویش فەرمانیان بەسەردا ئەدا کە بگەرێنەو مەدینە و جەنگ نەکەن . حوزەیفە بەشداریی جەنگی ئوحوود و خەندەق و جەنگەکانی تری کردوو .. دوايش والی یەکی ئازا و ولات رزگارکەری لێ دەرچوو . زیاتر لە خاکی فارسدا خەریکی فتوحات بوو .. ھێرشى کردۆتە سەر نەھاوہند و ، دینەوەر و ، ماھی سەندانی فەتح کردوو ، ھێرشى کردۆتە سەر ھەمەدان و رەى (ناوچەى تاران) و بە زۆر فەتھی کردوون . خەلیفە عومەر ئەى کاتە والیی مەدائین ، بەلام دەست پاکترین والیی بوو و ھەمیشە جیتی متمانەى خەلیفە عومەر بوو .. حوزەیفە خۆشەویست و متمانەپێکراوی پیتغەمبەری خواش بوو ، بۆیە تەنھا ئەو ناوی موناڤیقەکانی مەدینەى زانیو . ئەو بوو کە یەکیک لە مەدینەدا ئەمرد ، خەلیفە عومەر سەرئەو ئەدا و پرسیاری ھاتنى حوزەیفەى ئەکرد .. جا ئەگەر حوزەیفە بۆ نوێزی ئەمر مردوو نامادە بوايە خەلیفەش نوێزی لەسەر ئەکرد ، ئەگینا ئەى ئەکرد . حوزەیفە (۲۲۵) فەرموودەى گێراوہتو . لە سالی (۳۶) ی کۆچییدا لە مەدائین کۆچی دواپی کردوو .

^{۳۸۴} لە پیتغەمبەر دیمان کە ھەلگری نالای قورەیش ئەوێ عەبدوودار بوون و ، یەک بە یەک لە پیناوی پاراستنی ئالاکەیاندا خۆیان بە کرشت دا . موصعبییش لە ئەوێ عەبدوودار بوو و پیتغەمبەری خوا ﷺ بە شیاری زانیو نالای بداتە دەست .

بەم ھەوالە درۆینە ئەوەندە تر موسلمانەکان شپرزە بوون و سەریان لى شیوا ،
 بە تائىبەت ئەوانەى کە کەوتبوونە ناوھەراست و گەماروو درابوون ..
 ھەندىکیان سەرسام مابوون و نەیان ئەزانى چىی بکەن و ، ھەندىکی تریشیان
 لە جەنگ کۆلیان ئەدا و شمشیرەکانیان دانا و ، ھەندىکی تریش بیریان لەو
 ئەکردهو پەيوەندى بە عەبدوﻻﻻی کورپى ئوبەى بکەن لە مەدینە ، تا خو بە
 دەستەوہدانیان بە قورھەش و ئەبوسوفیانى فەرماندەى گشتى بگەيەنى و ،
 ئەمانیان بو و ھەربگرى ، چونکە وایان ئەزانى پىغەمبەرى خوا ﷺ کوزراوہ و ،
 دىنى ئىسلامىش ئىتر تەواو ئەبى ..

یەکی لەوانە وتى : خوژگە نىراوئىکمان بناردایە بو لای عەبدوﻻﻻی کورپى
 ئوبەى تا لای ئەبوسوفیان ئەمانمان بو و ھەربگرى . خزمینە ! موحمەد کوزراوہ ،
 جا بگەرپىنەوہ ناو خزمەکاتتان بەر لەوہى ئەوان بىنە سەرتان و بتان کوژن .
 کە ئەمان و ھا سەرسام و سەرگەردان بوون و ، نەیان ئەزانى بىرارىکی رىک و
 پىک بەدەن ، ئەنەسى کورپى نەضرى خەزرەجى دای بە لاینا .. دىتى وا
 موسلمانەکان چەکیان فرى داوہ و ، شپرزە بوون و دەستە ئەژنۆ دانىشتوون . کە
 پرسىارى ھۆى ئەم دەست ساردبوونەوہى لى کردن ، وتیان : پىغەمبەرى خوا
 کوزراوہ .

وتى : خزمینە ! ئەگەر موحمەد کوزرا بى ، خو پەرورەدگارى موحمەد
 نە کوزراوہ . دەى ئیوہ دواى پىغەمبەرى خوا ژيانتان بو چى یە ؟ دە ھەستە لە
 پىناوئى ئەو دینەدا کە ئەو جەنگى بو کرد و لە پىناوئىشى دا مرد ، ئیوہش بچەنگن
 و لە پىناوئىشى دا بمرن .

پاش ئەم نامۆژگارى یە ، ئەنەس رووى لە بت پەرستەکان کرد و ، بە خوئى و
 شمشیرەکە یەوہ ، وەک ھەورى بە ھاار ھەلمەتى بو ئەدان و ئەیوت :
 خوا یە ! لەو کارەى کە ئەمانە ھىناوایانە (واتە بت پەرستەکان) خوّم بەرى
 ئەکەم و ، لەم قسە یەش شەرمەندەم کە ئەمانە ئەى کەن (واتە ئەو موسلمانانەى
 کە چەکیان دانا بوو و بیریان لە خو بە دەستەوہدان ئەکردهوہ) .

دواى ئەوہ تووشى سەعدى کورپى موعاذ بوو و پىی وت : ئەى سەعد ! بوئى
 بە ھەشت لە لای ئو خودوہوہ ئەبىستم . بە پەلە خوئى ھاوئىشتە ناو کوورەى جەنگەوہ
 و دەستى بە کوشتارىکی بىوئىنە کرد ، ھەتا ئەو ھوو شەھىد کرا ، دواى

سەیریان کرد هەشتا و ئەوەندە زامی دەمی شمشیر و لی‌دانی رم و نووکی تیری پێتو بوو .. ئەوەبوو تەنھا خوشکە کە ی توانیی بە هۆی پەنجە یەو بە ناسیتهو . ئەوەبوو دەرباری ئەم قارەمانە دلسۆزانە قورئانی پیروز هاتە خوارووە کە ئەی فەرموو :

﴿ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴾ (الأحزاب : ۲۳) .

بەلێ ، دینه بی‌گەردە کە ی خوای گەورە پیاو پەروەردە ئەکات .. مەرد و قارەمان پێ ئەگە یەنێ ، تا سەر و مالیان بکەنە قوربانی ئیمان .. هەر و هە هاو لە یکی تری مەزن ، کە هاو پە یانی ئەنصار بوو ، بە ناوی شایستی کورپی دە حداحی بە لەوی ، کە دیتی ، بە بۆ ئە ی پاگان دە ی کورئانی پێغە م بەر وە ، هەندێ جەنگا وەری موسلمان وە یان رووخوا و ، نازانن چیی بکەن ، هاواری کردە ئەنصارە کانی خزمی و ، داوای لی ئە کردن کە غیرە ت بنوینن و ، دان بە خۆیان دا بگرن . کە ئە یوت :

ئە ی کۆمە لی ئەنصار ! ئە گەر مو حە مە د کورزا بی ت ، ئە وا خوا زیندوو و نامریت . لە سەر دینه کە تان کوشتار بکەن ، بە راستیی خوا کۆمە کیستان ئە کات و سەرتان ئە خات ..

ئە وە بوو چە ند پیاو یکی ئەنصاری هەستان و هاتن بە دەمیە وە .. ئە ویش بە خۆی و ئە و چە ند ئەنصاری یە وە هی رشی کردە سەر کە تیبە یە کی ئە سە پ سوواری قورپە ییش کە خالیدی کورپی وە لید و ، عە مری کورپی عاص و ، عی کریمە ی کورپی ئە بو جە هل و ، ضی راری کورپی خە ط طایبان تی دا بوون .. خیرا خالید بە رمە کە ی هە لئە متی دایە شایستی و ، ئە ویش و ئە و پیا وانه ش کە لە گە لیا بوون شە هیدی کردن ، خوا لییان رازی بی .

بە راستیی روژی نە بەرد بوو .. روژی غیرە ت بوو .. روژی قوربانیی کردن بوو لە پێناوی عە قیدە ی خا ناسیی دا .. جەنگی سەر و مالیی ئە و یست .. پیاوی مەرد و قارەمانی ئە و یست ..

موسلمانە کان یە کتری یان هە ل ئە نا و غیرە تیان ئە خستە بەر یە کتر .. وازیان لە و بیرە پوو جە لئە هی نا کە بریتی ی بوو لە خۆ بە دەستە وە دان .. مردنیان هە ل بژارد نە ک

سهرشۆپری دنیا و قیامت .. ئەوەبوو هەستانەو و دەستیان دایە چە کە کانیان .. پالەوانانە دەستیان بە بەرگری کرد .. سوپای دوژمنیش ئەوەندە زۆر بوو شەپۆلی ئەدا .. ورە ی موسلمانەکان بەرز بوویەو .. بە تاییەت دوا ی ئەوە ی هەوایی سەلامەتیی نازیزیان بۆ ساغ بوویەو .. ئەوەبوو کەوتنە هەلمەت دان و ، بە شمشیرە کانیانەو خۆیان کرد بە ناو ریزە کانی دوژمن دا کە چوار دەوری موسلمانە کانیان گرت بوو .. ئەوەبوو گوئی یان لە نازیز بوو بە دەنگی بەرز ، بۆ بەرز کردنەو وری هاو لە کانی و ، تا لە دەوری کۆ ببنەو ، ئەم فەرموو : ((أنا رسول الله)) . لە بنکە ی سەر کردایە تی یەو ، کە تیا یا بە دامە زراوی مابوویەو ، بانگی لێ ئەکردن ..

ئەو ی ژیری و سەلیقە بوو پیغە مەبر و ئەرکانی جەنگی بە کاریان ئەهینا .. یەکی لەو کارە جوانانە یان ئەوەبوو کە کاتی سوپای موسلمانەکان شمشیریان خستە گەردنی کافرەکان و لە سەربازگە کە یان دەریان پەراندن ، ئەمان دوا یان نە کەوتن و ، بە دامە زراوی لە بنکە ی سەر کردایە تی دا مانەو . ئەمە ئەو پەری حکمە تی تیدا بوو ..

بە لێ ، پیغە مەبری خوا ﷺ - کە فەرماندە یەکی بی وینە ی وەها بوو خوا راستی یەکان بختە دلێو - نەخشە یەکی وەهای کیشا ، کە لەوانە یە و ئە گونجی جەنگ لە باری سەرکەوتنەو بگۆرێ بۆ باری شکستی .. بۆ یە وای بە چاک زانیی خۆی و هاو لەانی پال بە کتوی ئو حودەو بەدن ، تا ئە گەر ناچار بوون کە لک لە سەختیی کتووە کە وەر بگرن و ، پیا یا سەرکەون .

کاتی کە موسلمانەکان سوپای قورەیشی تیک شکاویان راو ئەنا ، پیغە مەبری خوا ﷺ سەعدی کورپی ئەبوو ققاص و طەلحە ی کورپی عوبەیدوللائی ، لە گەل هەندی لە ئەرکانی جەنگی لەلای خۆی هیشتەو و ، ئەوان لە شوینی خۆیان دا نە جوولان .. هەموویان بە وردیی سەرنجی مەیدانی جەنگیان ئەدا و چاویشیان لە کتوی تیرهاویژەکان بوو . هەر کە پیغە مەبری خوا ﷺ چاوی لێ بوو وا لە هەلمەتی چوارەم دا خالیدی کورپی وەلید هەلی بە دەست هینا و ، دوا ی ئەو ی کە تیرهاویژەکان بەشی زۆریان کتووە کە یان بە جی هیشت ، سەرکەوتە سەر کتووە کە و ، پاشماو ی جەنگاوەرە موسلمانەکانی سەر کتووە کەشی شەهید کردن .. هەرکە چاوی

لهمه بوو ، بۆی دهرکهوت که سوپای نیسلام له هه‌لۆیستییکی پر مه‌ترسیی دایه .. هه‌ستی کرد که له‌م کاته ناسکه‌دا دوو هه‌لۆیست ته‌توانی بگرێته به‌ر :

یه‌که‌م : یان نه‌وه‌تا بیر له سه‌لامه‌تی و بی‌وه‌یی خۆی بکاته‌وه ، به‌وه‌ی که خۆی بگه‌یه‌نیتته شوینییکی نه‌مین و ، واز له هاوه‌لانی به‌ینیی هه‌رچی دیته ری‌یان .

دووه‌هم : خۆی بخاته مه‌ترسی‌یه‌وه و ، خۆی له هاوه‌لانی ناشکرا بکات ، واته هه‌ول بده‌ت نه‌وان له مه‌ترسیی رزگار بکات ، به‌وه‌ی که بنکه‌که‌ی خۆی دیاریی بکات تا هاوه‌لانی له ده‌وری کۆ بینه‌وه و ، له تیاچوون رزگار ببن .

هه‌رچه‌نده خۆی نه‌که‌وته مه‌ترسی‌یه‌وه ، بۆ به‌رزه‌وه‌ندیی هاوه‌لانی هه‌لۆیستی دووه‌می هه‌ل بژارد ، نه‌وه‌بوو به ده‌نگی به‌رز هاواری لی کردن : ((هَلُمَّ إِلَيَّ ، انا رسول الله)) .

قورتانی پرۆزیش نهم هه‌لۆیسته‌ی نازیزی ﷺ به کاریکی چاک و پالنه‌وانانه له قه‌له‌م دا ، چونکه بووه مایه‌ی ده‌ربازکردنی سوپاکه‌ی له شله‌ژان و سه‌رگه‌ردانیی ، که نه‌فه‌رموی :

﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُكُمْ فِيٰ أُخْرَانِكُمْ ﴾ .

(آل عمران : ۱۵۳) .

نه‌و بانگه‌وازه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له سه‌رانسه‌ری مه‌یدانی جه‌نگ‌دا ده‌نگی دایه‌وه .. بووه فیتکایی بۆ دلی موسلمانه‌کان تا وره‌یان به‌رز بێته‌وه و ، هه‌ر به بیستنی ده‌نگی موباره‌کی دل‌یان هه‌سایه‌وه و له ناسووده‌یی پر بوو و ، روویان له شوینیی ده‌نگه‌که نا .. به‌مه زۆرێک له گه‌ماروودراوان درزیان به ریزه‌کانی قوربه‌یش دا و ، خۆیان ده‌رباز کرد ، نه‌گه‌رچی زیانی گیانیی زۆریان لی که‌وت .

به‌ره‌به‌ره له ده‌وری نازیز کۆ بوونه‌وه .. حال‌یان باش بوو و ، ده‌ستیان دایه‌وه ریک‌خستنی ریزه‌کانیان ، به سه‌رکردایه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌که‌یان .. به‌مه به‌ریه‌کی یه‌که‌جار به‌هیزیان سه‌ر له نوێ دروست کرده‌وه ، بۆیه شیواز و نه‌نجامی جه‌نگ گۆرا .. موسلمانه‌کان هۆشیان به خۆیان هاته‌وه و ، له‌و شله‌ژان و سه‌رگه‌ردانی‌یه‌ی پیشه‌وه رزگار بوون .

به‌لێ ، بانگه‌وازه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه هۆی کۆبوونه‌وه‌ی موسلمانه شله‌ژاوه‌کان و ، رزگاربوونیان له تیک‌شکان و په‌رته‌وازه‌یی و ، رۆحی مه‌عنه‌وی‌یان به‌رز بوویه‌وه ، به‌لام له هه‌مان کات‌دا بت‌په‌رسته‌کانیشی له‌وه ناگادار کرد که

پیغهمبهری خوا ﷺ نه کوژراوه و ، شوینه کهشی له لایان ناشکرا بوو .. کهواته نازیز نه بیته نامانجی هیږشی بت په رستان و ، نه که ویتته مه ترسی یه وه .
 به راستیی بارود و ختیکی زور ناهه مواریان بوو .. نه و په پری مه ترسیی روهی کرد بووه پیغهمبهری نازیز ﷺ ، چونکه نه وانیه نزیك بوون لی یه وه ، به ناسانیی نه بیان دوزی یه وه و ، هه ولیان نه دا دهستی لی بوه شینن ..
 هه رواش بوو ، بهر له وهی بهشی زوری سوپاکه ی خوی بگه یه نیتته لای ، کافره کان هیږشی سهخت و ناهه مواریان کرده سهری ، به و نیازه وه که خوی و هاوه له که مه کانی ده و روبه ری له ناو بهرن ..
 کهواته بهم بانگه وازه ی نازیز مهیدانی جهنگ گوازارایه وه بو ده و روبه ری پیغهمبهری خوا ﷺ .

نهم هه لویسته تازه یه لای هاوه لان شارراوه نه بوو .. هه ستیان کرد که پیغهمبهری نازیز ﷺ له و په پری مه ترسی دایه و ، له وانیه بت په رسته کان به کهم ترین ماوه نابلقه ی خوی و هاوه له که مه کانی ده وری بدهن و ، به ناسانیی له ناویان بهرن ، بویه ته کانیان دا تا به په له خویان بگه یه ننه سه ر کردایه تیی و شوورایه کی مه حکم و سهخت به ده وری نازیزیان دا دروست بکن ، تا په رچی هیږشی بت په رستان بده نه وه ..

مه به ست و نامانجی سه ره کیی هاوه لان هاته سه ر پاریزگاریی له پیغهمبهری خوا ، که له هه موو کاتیك زیاتر ژیانی له مه ترسیی دا بوو .. هه رواش بوو .. هه ر که شوینی نازیز له ناحه زانی ناشکرا بوو ، خیرا کومه لیک له ته سپ سواران و پیای پیاده ی قوره یس هیږشیان کرده سه ری و ، به هه موو توانایه کیانه وه هه ولیان نه دا له ناوی بهرن ، تا هاوه لانی تری فریای نه که وتوون ..

نازیزمان ، به شیوه ی گه و ره ترین و نازاترین پیایک که له سه رزه ویی دا ژیا بی و ، به شیوه ی گه و ره ترین قاره مانی مرؤفایه تیی له به رده م نه و هه مووه هیږشانه دا دامه زراو بوو .. هیږش که رانیس هه لمه تیان هه لمه ت نه بوو .. شه پؤلی ده ریای وروژاو بوو .. هیږشیک ی بی وینه یان نه کرده سه ر سه ر کردایه تیی موسلمانان .. نازیزیش له گه ل چهنده هاوه له که مه که ی ده و روبه ری دا وه ک کیوی سه ر کهش دامه زراو بوون ، هه تا به ره به ره هاوه لان فریای که وتن .

لەم ھەلەمەت و دامەزراوی پەدا پێغەمبەری خوا لە چەندین لاوە زامدار بوو .. ئەو کلاوە ئاسنینهی کە لە سەری کردبوو ، لە ئەنجامی لی دانی بی پەجمانەیی بت پەرستان ، ورد و خاش بوو .. ھەروەھا لە چەند شوینیکیشەو ھەم و چاوی پیروزی زامدار بوو ..

ئەو ئیبن قەمیتەیی کە موصعبی شەھید کرد و وای زانی پێغەمبەری خوا بە و ، بلاوی کردووە کە پێغەمبەری کوشتوو ، کە زانیی نە کوژراوە ھێرشى ھینسا و ئەیوت : موحەمەد لە کوی یە ؟ سەرفراز نەم نەگەر بەھێلم ئەو سەرفراز بێ .

ئەو خوانەناسە خۆی گەیانە لای ئازیز و ، بی پەجمانە بە شمشیر دای گرتووە ، بەلام چۆن داگرتنەو ھیک ، کەچی بە سۆز و پارێزگاریی خوا ، پێغەمبەری خوا ﷺ دوو زرتیی لەبەر کردبوو و ، لی دانی ئەو خوانەناسە زریکانی نەبیری ، بەلام ملی پیروزی پینکا و نزیکەیی مانگیك ئازاری ھەبوو .. ئەو خوانەناسە ھەر کۆلی نەئەدا .. بە خۆی و ھاو لەانیو ھە لە ھێرش نەئەکووتن ، بۆیە ئازیز ھەم و چاویشی بە دەستی ئیبن قەمیتە زامدار بوو ..

ئەو ھەبوو دوو ئەلقەیی کلاوە کەیی سەری چەقی بوونە ھەردوو کۆلمی موبارەکی و خۆینیان لی ئەرۆی ، ئەمەش ھەر بە لی دانی ئیبن قەمیتە کە سوارچاکیکی لی ھاتووی قورەیش بوو .

ھەروەھا ھەم و چاوی موبارەکی زامینکی گەورەیی تی بوو ، کە ھەتا کۆچی دوایی کرد شوینەواری ھەر مابوو ، ئەویش بە بۆنەیی لی دانی کەو ، لە کاتی گەرم بوونی جەنگدا ، لە لایەن عەبدووللای کورپی شیبابی زوھەریی ، باپیری تیمامی پایەدار موحەمەدی کورپی شیبابی زوھەریی .

ھەروەھا دانی تەختی خوارو ھەیی لای چەپی شکا و ، لیویشی قلیشا بە ھۆی بەردیکی گەورەو کە عوتبەیی کورپی ئەبوو ققاصی برای سەعدی کورپی ئەبوو ققاص ، تیی گرت .

ئە لەم کاتە ناسکەدا و بەم ھەموو زامانەو کەوتە ناو چالینکی قوولەو ھەردوو ئەژنۆشی زامدار بوون و ، لە تاو ئیش و ئازاردا بی ھۆش کەوت .. خیرا ھاو ئە دلسۆز و فیداکارەکانی ھەلمەتیان دا ، فریای کەوتن ، لە لایە کەو ھەرگری یان لی ئەکرد و ، کافرانیان لی دوور ئەخستووە و ، لە لایە کیشەو ھەولیان

ئەدا لەو نارهەتییە دەری بهینن . نیمام عدلیی دەستی گرت و ، طەلەهی کوری عویەیدوللاش لە چالەکه بەرزى کردەوه و ، هینایە دەرهوه و ، بە پێوه وهستا .
 لەم کاتەدا که خوین لە زامەکانی نازیز سەری کردبوو ، خوینەکی بە دەم و چاویەوه ئەسپیی و ئەی فەرموو : ((کیف یفلح قوم خضبوا وجە نسیم ، وهو یعدوهم إلی رهم ؟ اشد غضب الله علی قوم آدموا وجه رسول الله)) .

ئەی فەرموو : کۆمەلێک دەم و چاوی پێغەمبەرەکیان ، که بۆلای خوا بانگیان ئەکات ، خوینایی کردبێ چۆن سەرئەکەون ؟ غەزەبی خوا بە توندیی ئەباریتە سەر کۆمەلێک که دەم و چاوی پێغەمبەری خویان خویناویی کردوو .

بە بۆنەئێ ئەم فەرماشتهوه قورئانی پیرۆز هاتە خوارەوه و پێغەمبەری خوی ﷺ تیگەیاندا ، که ئەم کارە بە دەستی خویە و ، پێغەمبەرە نازدارەکەشی هیچی بە دەست نیە ، خوا بە ویستی خۆیەتی لەسەر ئەو زولم و ستەمیان سزایان بدات ، یان چاوپۆشی یان لێ بکات ، که ئەی فەرموو :

﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴾ (آل

عمران : ۱۲۸)

ئەو هەموو نارهەتییە هاتە بەردەم پێغەمبەری خوا ﷺ ، هیشتا کافران وازیان لێ نەئەهینا ، بەردەوام هیرشیان بۆ ئەکرد و ، هاوێلانیش هەولیان ئەدا بە پەلە خۆیان بگەیهننە لای و ، خۆیان بکەنە قەلغانی . بەمە لە دەوروبەری دا جەنگێکی ناهەموار بەرپا بوو .^{۲۸۵}

دوانزەهەم : بە هێژ بوونەوهی مۆسلمانان :

بەلێ ، بت پەرستەکان هیرشیان ئەکردە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ و بە هیچ شتێهێک کۆلیان نەئەدا و دەست بەرداریشی نەئەبوون .. ئەیان ویست بی کوژن و لە دەستی رزگاریان بێ .. بەمە بەلایەکی ناهەموار بەسەر ئەو هاوێلانەدا ئەباریی که بەرگری یان لە نازیز ئەکرد .. ئەوانیش خوا لێیان رازی بێ ، گیانیان خستبوو سەر لەپی دەستیان و بەرگری یان لە پێشەواکیان ئەکرد .. لە هەموو قۆلێکەوه جەنگ وەستینرا ، هیرشی گەورە قورەیش رووی لە توحود نا ..

جا هەرچەندە هێزی دوژمن لە رادەبەدەر بوو و ، بە ورەیهکی بەرزەوه هەلمەتیان ئەدا و ، بەوپەری داخ لەدەلێیەوه دەستیان ئەوهشاندا ، لەگەڵ ئەوهش دا

موسلمانەكان بەوپەرى جوامىرىيى و تازايەتى يەوہ ، بە ويتەنى كىيوى دامەزراو ، لە رووى ھىرشى قسوپرەيش دا وەستان و ، شوورايە كيان بە دەورى پىتغەمبەرى خۆشەويستيان دا كىتسا ، بۆ ئەوہى ھىچ بت پەرسىتىك دەستى نەگاتە تازىز و ، چىيى تر زامدار نەبى ..

ئەو شوورايىشە ھەر خويىن و گوشت بوو .. مرؤف بوون .. ھىرشى خوانەناسانىش لە وزەدا نەبوو .. بۆيە پاسەوانان يەك لە دواى يەك شەھىد ئەبوون ... بەلام زۆر شادمان بوون .. ھەر كە بە شەھىدبوونى يەككىيان كە لە بەرىك دروست ئەبوو ، خىرا پالەوانىكى تر ئەو بۆشايى يەي پر ئەكردەوہ .. لە راستىيى دا ئەوانەى لە بەرگرىيى پىتغەمبەرى خوادا ﷺ ئەكوژان زياتر لە ئەنصار بوون .

حەمادى كورپى سەلمە رىوايەتى كرددوہ كە بت پەرسىتەكان زۆر بۆ پىتغەمبەرى خوا ﷺ دىنن و نارەھەتى ئەكەن ، ئەويش حەوت ئەنصار و قورەيشى يەكى بە دەوردا ئەبن . ئەفەرموى : ((من يردھم وهو رفيقي في الجنة ؟)) ئەفەرموى : كى ئەو كافرانە ئەداتە دواوہ لىم و ھاوپىي بەھەشتم بيت ؟ يەكى لە ئەنصارەكان ھات و كوشتارى كرد ھەتا شەھىد كرا . كە ديسان نارەھەتيان كرددەوہ فەرموى : ((من يردھم عنا وهو رفيقي في الجنة ؟)) .

حەماد دەرى ئەبرى كە ھەر حەوت ئەنصارى يەكە لە بەرگرىيى كرددنى تازىزدا شەھىد نەبن ..

بۆ پەرچ دانەوہى ھىرشى بت پەرسىتەكان و بەرگرىيى لە تازىز تىرھاويىژەكان كاريگەرىيى تەواويان ھەبوو .. پىش ھەموويان پىتغەمبەرى خوا ﷺ خۆي تىرھاويىژىكى چاك بوو . كاتىك كە بت پەرسىتەكان بە كۆمەل رۇابوون بە سەريان دا ، ئەوئەندە تىرى و ھشاندا بۆيان كەوانەكەي پىچرا و پارچە پارچە بوو .

ئەبوطەلحە ئەنصارىيى و ^{۳۸۱} سەعدى كورپى ئەبووھەققاصىش خوا لىيان رازىيى بى ، لە تىرھاويىژە تازا و گورج و گۆلەكان بوون ، كە لەو سات و وەختە

^{۳۸۱} ئەبوطەلحە ناوى زەيدى كورپى سەھلى كورپى ئەسودەى كورپى حەرامى ئەنصارىيى خەزەرەجى يە . نامادەي پەيمانى عەقەبەي دووھەم بووہ ، لە ھاوئە ئاودار و پالەوانەكان بووہ . پىتغەمبەرى خوا ﷺ شاھىدىيى بۆ داوہ كە دەنگى ئەبوطەلحە لە ناو سوپادا لە سەد پىياو چاكتەرہ ، كە فەرموويە : ((لصوت أبي طلحة في الجيش خير من مائة رجل)) . ھەتا (ابن عبدالبر) باسى ئەوہى كرددوہ كە ئەبوطەلحە لە رۆژى حونەين دا خۆي بە تەنيا بىست پىياوى كوشتووہ و چەك و تفاقەكەشيانى ھىناوہ . ئەبوطەلحە بەشدارىيى جەنگى بەدرى كرددوہ . كە جەنگ گەرم بىوايە لەبەردەم پىتغەمبەرى خوادا ﷺ چۆكى دانەدا و تىرى ناو تىردانەكەي ھەل نەريزان و ، بەوپەرى لىھاتن و گورج و

ناهه مواردها ، جهنگی سه رومالی یان نه کرد و ، تیری تیژیان نه گرتنه دوژمن و به چاکیش نه یان پیکان و ، لووتیان نه شکاندن ..

ئیمام نه حمده له نه سهوه ریوایه تی کردوه که نه بوطه لهی نه نصاری ، له رۆژی ئو خوددا و ، له و کاته دا که بت په رسته کان هیرشیان هینا بووه سه ر پیغه مبهری خوا ﷺ ، له بهر دهستی دا تیری نه وه شانده و ، پیغه مبهریش له پشتیه وه بوو ، نه بوطه لهش تیرهاویژیکی چاک بوو .. هه رچی تیری نه هاویشته پیغه مبهری خوا ﷺ سه ری بهرز نه کرده وه تا ببینی تیره که بهر کوئی نه که وی .. خیرا نه بوطه لهش سنگی خۆی بهرز نه کرده وه ، تا لاشه ی نه و دیار نه بی و تیری دوژمنی بهرنه که وی و ، نه شی وت : باوک و دایکم به قوریانت بن ، نه ی پیغه مبهری خوا ، تیرت بهرنه که وی ، گه ردنم قه لغانی گه ردنت بیت .

له و هه لویسته پر مه ترسی یه دا نه بوطه له له بهردهم پیغه مبهری خوا ﷺ به و په پری نیخلاص و ناماده باشی یه وه نه یوت : نه ی پیغه مبهری خوا ! من لی هاتووم ، هه ر پیوستی یه کت هه یه بهر نیتره به دوا ی دا و ، چیت پی خۆشه فه رمانم به سه ردا بده .

نه و رۆژه نه بوطه له مهردانه به تیرهاویشته بهرگری له پیغه مبهری خوا ﷺ کرد ، هه تا نه وه بوو له و رۆژه دا سی تیروکه وان له دهستی دا شان .

ئیمام بوخاری و توویه : له رۆژی ئو خوددا خه لکه که تیک شان و دهوری پیغه مبهر چۆل بوو ، نه بوطه له له بهر دهستی دا به قه لغانیکی پارێزگاری له و نه کرد . نه بوطه له تیرهاویژیکی به توانا بوو ، له و رۆژه دا دوو یان سی تیروکه وانی شکاند . که پیاوکیش تیپه ری بکر دایه و تیردانی پی بوایه ، نه ی فه رموو : تیره کان بو نه بوطه له هه ل برێژه .

سه عدی کوری نه بووه ققاصیش یه کی بوو له تیرهاویژه نازا و به ناوبانگه کان .. نه ویش له کاتی تیک شان که دا له خزمه تی پیغه مبهری خوا دا به دامه زراوی میا هوه .. نه میش ده وریتی کاریگه ری هه بوو ، له پاراستنی پیغه مبهری خوا و گێرانه وه ی هیرش دوژمنان ، که به تیری نووک تیژ دای نه گرتنه وه ..

گۆلی یه وه په رچی هیرش دوژمنانی نه دایه وه . له ئو خودیش دا مهردانه بهرگری له نازیزی کرد . نه بوطه له له سالی (۵۱) ی کۆچی دا ، و تراویشه له سی و چواردا کۆچی دای کردوه .

لەو کاتە ناسکەدا ، که کۆمەدلی خوانەناسان یەک لە دوای یەک هێرشیان ئەکرده سەر تازیز ، سەعد پالەوانانە خۆی ئەگرت و ، لەبەر دەمی بەرگری لێ ئەکرد ، هەتا ئەلێن لەو رۆژەدا هەزار تیری وەشاندوو . ئەوەندە دەوری گرنگی هەبوو لە پەرچ دانەوێ هێرشی کافران دا ، دلێ تازیزی خۆش کرد ، بە رادەیکە که دایک و باوکی بکاتە قوربانی سەعد ، بە مەرجی ئەی کردوونەتە قوربانی هیچ کەسیکی تر .

میژوونوسان گێراویانەتەو که هەرچی سەعد تیری ئەگرتە ئەو بت پەرستانە ی که هێرشیان ئەکرد تا دەست لە پێغەمبەری خوا بوەشیین ، پێی ئەفەرموو : ((إرم ، فداک أبي وأمي)) . ئەی فەرموو : تێیان بگرە باوک و دایکم بە قوربانت بن .

سەعدی کۆری موسەییەبیش و توویە : گویم لە سەعدی کۆری ئەبوو ققاص بوو که ئەیوت : لە رۆژی ئوحدودا پێغەمبەری خوا ﷺ تیردانەکی بۆ هەل رێژام و فەرموی : ((إرم ، فداک أبي وأمي)) .

لە صەحیحی بوخارییش دا ، لە عەلی یەوہ - کرم اللہ وجہہ - هاتووہ که فەرمویە : نەم بیستووہ پێغەمبەری خوا ﷺ دایک و باوکی پێکەوہ بە قوربانی هیچ کەس کردبێ ، جگە لە سەعدی کۆری مالیک (مەبەستی سەعدی کۆری ئەبوو ققاصە) . گویم لێی بوو (لە رۆژی ئوحدودا) ئەی فەرموو : ((یا سعد ! إرم ، فداک أبي وأمي)) .

یەکیکی تر لەو پالەوانە تیرهاوێژانە ی ، که لەو کاتەدا گیانی پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتبوو مەترسی یەوہ ، دژی هێرشی بت پەرستان بە وێنە ی کێو دامەزرا بوون و ، ئەچوون بە گزیان دا ، سەهلی کۆری حونەیف .^{۳۸۷} لەو رۆژەدا بەیعتی مردنی بە پێغەمبەر ﷺ دابوو . بۆیە که زۆربە ی سوپای ئیسلام شلەژاو سەری لێ شیوا ، ئەو لە گەل دلسۆزە پالفتەکان دا ، لە خزمەت پێغەمبەردا بە دامەزراوی

^{۳۸۷} سەهلی کۆری حونەیفی کۆری وەهبی ئەنصاری ئەوسیی ، یەکیکە لەوانە ی که زوو بە زوو موسلمان بوو . لە خزمەتی پێغەمبەردا بەشداری جەنگی بەدر و هەروەها رووداوەکانی تریشی ، کردوو . پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەل ئیمام عەلیی دا کردنیە برا . لە رۆژی ئوحدودا پالەوانانە بەرگری لە تازیز کرد . ئیمام عەلیی کردیە والیی بەصرە و ، لە گەل ئیمام دا بەشداریی صیفینی کردوو دژی موغایە . بوخاری و موسلیم چل فەرموودەیان لە سەهلەو گێراوئەتەو . لە سالی سیی و هەشتی کۆچی و ، لە سەردەمی خەلافەتی ئیمام و ، لە شاری کوفەدا کۆچی دوایی کردوو و عەلیی ئەمیری ئیمام داران نوێژی لەسەر کردوو ، خوا لێیان رازی بێ .

مایه‌وه و ، له پیناوی پاراستنی نازیزدا ، گیانی خستبووه سهر له‌پی دهستی .. بۆیه پیی نه‌فرموو : ((نبلوا سهلاً)) . نهی فرموو : تیر بۆ سههل ناماده بکه‌ن . نین که‌ثیریش ده‌ری برپوه که سههل یه‌کی بووه له‌و چهند هاوه‌له که‌مه‌ی که له کاتی تیڤ‌شکان‌دا له خزمه‌تی نازیزدا دامه‌زراو بووه . نین جهریر نه‌قلی کردووه که نین قه‌مینه‌ی حاریشی به‌ردیڤ ته‌گریته پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و لووت و دانی ته‌ختی نه‌شکینئ و ده‌م و چاویشی زامدار نه‌کات و له توانای نه‌خات . نیتر هاوه‌لان په‌رته‌وازه نه‌بن و ، نه‌ویش خه‌لکه‌که بانگ نه‌کا و نه‌فرموئ : ((إلیّ عباد الله ، إلیّ عباد الله)) . نه‌وه‌بوو سیی پیای له ده‌ور کۆبوونه‌وه و له‌به‌ر دهستی ناماده بوون و ، جگه له طه‌له‌ی کورپی عوبه‌یدوللا و سه‌هلی کورپی حونه‌یف که‌س خۆی بۆ نه‌گیرا . دیاره مه‌به‌ستی له‌و کاته‌یه که هیشتا پاله‌وانه‌کانی تر کۆ نه‌بوو بوونه‌وه .

له پیشه‌وه باسی نه‌وه‌مان کرد که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شمشیریکی تایبه‌تی دایه ده‌ست نه‌بود جانه و ، نه‌ویش که جەنگ دهستی پی کرد ، مه‌ردانه هه‌لمه‌تی نه‌دا و ، خۆی به ناو ریزه‌کانی دوژمن‌دا نه‌کرد . کاتی‌کیش که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌وره‌ی درابوو و ، دوژمنان هه‌لمه‌تیان نه‌دا بی‌کوژن ، نه‌بود جانه‌ی نه‌نصاری مه‌ردانه پارێزگاری لئ نه‌کرد .

نه‌بود جانه خۆی کرد بووه قه‌لغانی پیغه‌مبه‌ر .. خۆی چه‌ماند بووه به‌سه‌ری‌دا هه‌تا تیری کافران نه‌و نه‌پینکن و خۆی بیینکن . هه‌رواش بوو چیی تیر نه‌گیرایه پیغه‌مبه‌ری خوا ، هه‌ر هه‌موویان به‌ر پشتی نه‌بود جانه نه‌که‌وتن ، له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا هیچ باکی نه‌بوو . هه‌تا هه‌ندی له میژوونوسان پشتی نه‌بود جانه‌یان به پشتی ژیروو نه‌شوبه‌اند ، به‌بۆنه‌ی نه‌وه‌موو تیره‌وه ، که له کاتی پاراستنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، چه‌قی بوون به پشتی‌دا ..

یه‌کی‌کی تر له‌و پاله‌وانانه‌ی که له‌و ساته‌ ناهه‌مواره‌دا له خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ به دامه‌زراوی مانه‌وه حاظبه‌ی کورپی نه‌بویه‌لته‌عه^{۳۸۸} بوو .

^{۳۸۸} حاظبه‌ی کورپی نه‌بویه‌لته‌عه‌ی کورپی عمری له‌خیمی پاشان قه‌حطانیی یه‌مانیی بووه و ، هاویه‌یانی نه‌وه‌ی نه‌سه‌دی کورپی عه‌بدولعوززا بووه . زوو به زوو موسلمان بووه و کۆچی بۆ مه‌دینه کردووه . یه‌کی بووه له سوار چاکه به‌ناویانگه‌کانی قوره‌یش .. به‌شداریی جەنگی به‌در و ئوحد و خه‌نده‌قی کردووه و ، دۆستی زویه‌یر بووه . ئەم بوو ، پیش فه‌عی مه‌ککه ، نامه‌ی به نه‌ینی نارد بۆ دانیش‌توانی مه‌ککه تا ناگاداریان بکات وا موسلمانه‌کان

لهو کاته‌دا که سوپای نیسلام شیرزه بووبو نهو به شمشیره‌که‌ی به‌رگری له پیغه‌مبه‌ری خوا نه‌کرد .. هه‌ر حاطب بوو که تو‌له‌ی پیغه‌مبه‌ری خواي ﷺ له عوتبه‌ی کورپی نه‌بووه‌ققاص سهند ، له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که ده‌م و چاوی پیغه‌مبه‌ری خویناوی کرد ، وه‌ک له پیشه‌وه باس کراوه ، نه‌وه‌بوو لهو کاته‌ناسکه‌دا که پیغه‌مبه‌ر زامدار کرابوو ، عوتبه‌ی کوشت .

ئین که‌ئیر له حاطب خۆیه‌وه نه‌گپ‌یتته‌وه که وتوویه : کاتیک که دیتم عوتبه (ی کورپی نه‌بووه‌ققاص) چیی به پیغه‌مبه‌ری خوا کرد ، پیم وت : عوتبه به‌رهو کو‌ی رویشت ؟ نه‌ویش به‌رهو نه‌و شوینه ناماژه‌ی کرد .

حاطب نه‌لی : به دوا‌ی‌دا رویشتم هه‌تا ده‌ستم که‌وت .. به شمشیر لیم دا و سه‌ریم په‌راند ، پاشان دابه‌زیم و نه‌سپه‌که‌ی و شمشیره‌که‌یم هه‌ل گرتن و هینامه‌وه خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، و نه‌ویش پیمی فه‌رموو : «رضي الله عنك ، رضي الله عنك» .

عوتبه برای سه‌عد بوو ، که زۆر حه‌زی له‌وه بوو عوتبه بکوژی ، که‌چیی ده‌ستی نه‌که‌وت .

نه‌گپ‌رنه‌وه که سه‌عد خوا لپی رازی بی وتوویه : هه‌رگیز نه‌وه‌نده‌ی که حه‌زم له کوشتنی عوتبه‌ی کورپی نه‌بووه‌ققاص بووه ، حه‌زم له کوشتنی که‌س نه‌بووه . طه‌له‌ی کورپی عوبه‌یدول‌لای ته‌ییمیش له‌به‌ر ده‌ستی پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ نه‌وه‌نده‌ی سوپایه‌کی ته‌واو جه‌نگاوه .. نه‌توانین بلین که چاکترین و راست‌ترین جه‌نگ جه‌نگی طه‌له بووه ..

به‌یه‌ه‌قیی له نه‌بوزبه‌یر و ، نه‌ویش له جابه‌ره‌وه نه‌گپ‌یتته‌وه که وتوویه : روژی نوحود خه‌لکه‌که له ده‌وری پیغه‌مبه‌ردا ﷺ په‌رته‌وازه بوون و ، ته‌نها یانزه پی‌اوی ته‌نصار و طه‌له‌ی کورپی عوبه‌یدول‌لای له‌لای مانه‌وه و ، نه‌ویش به‌ کپ‌وه‌که‌دا سه‌رته‌که‌وت ، فه‌رمووی : «ألا أحد هؤلاء ؟» . فه‌رمووی : نه‌وه که‌س نیه بچی به‌ گۆی نه‌وانه‌دا .. مه‌به‌ستی لهو کافرا‌نه بوو که به‌رهو کپ‌وه‌که هیرشیا‌ن نه‌کرد .

طه‌له نه‌لی : من نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا !

نیازی فه‌تمی مه‌که‌ه‌یان هه‌یه . دوا‌ی نه‌وه‌ی که بیی زانرا ، عوزری بۆ پیغه‌مبه‌ر هینایه‌وه و ، نه‌ویش لپی وه‌رگرت و ، شاه‌یدیسی بۆ دا که ناچیتته دۆزه‌خ به‌ بۆنه‌ی نه‌وه‌وه که جه‌نگی به‌دری دیوه ..

ئەفەرموی: ((کما کنت ، یا طلحة !)) . ئەفەرموی: لە جیتی خۆت بە طلحە !
 پیاویک لە ئەنصارەکان وتی : من ئەمی پێغەمبەری خوا ! دەستی بە کوشتار کرد و
 پێغەمبەری خوا و ئەوانەمی لەگەڵی بوون سەرکەوتنە سەر و ، پاشان ئەنصاری یەكە
 شەهید بوو . کافەرەکان لە پێغەمبەری خوا نزیک کەوتنەو . . فەرموی : ((ألا
 رجل هؤلاء ؟)) طلحە قسەکەمی خۆی کردەو و ، پێغەمبەری خواش وەك خۆی
 فەرماشتی کردەو و ، پیاویک لە ئەنصارەکانیش وتی : دەمی من ئەمی
 پێغەمبەری خوا ! ئەو دەستی بە کوشتار کرد و ، ئەو و هاوێڵانیشتی سەرئەكەوتنە
 سەر ، پاشان شەهید کرا . . کافران فریای پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتن و ، ئەویش
 وەك یەكەم جاری ئەفەرموو و ، طلحەش ئەمی وت : من ئەمی پێغەمبەری خوا !
 بەلام ئەمی ئەهێشتەو و ، پیاویک لە ئەنصار داوای تیزنی ئەکرد و ئەویش تیزنی
 ئەدا و ، ئەویش وەك ئەوانەمی پیش خۆی کوشتاری ئەکرد هەتا هەموویان شەهید
 بوون و ، جگە لە طلحە کەس لە دەوری پێغەمبەردا نەما و بست پەرستەکانیش
 گەیشتنە سەریان . ئەو کاتە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموی : ((من هؤلاء ؟))
 طلحە وتی : من .

طلحە ئەوەندەمی هەر هەموو ئەوانەمی پیش خۆی کوشتاری کرد ، تا ئەوەبوو لە
 بەرگری پێغەمبەری خوادا لە هەفتا شوێنەو زامدار بوو . .
 ئەبو داودی طیالیسی لە عایشەمی دایکی ئیمان دارانەو ریبایەتی کردوو کە
 وتویە : هەرچی باسی رۆژی ئوحد لەلای ئەبویە کردا بکرایە ، ئەمی فەرموو :
 ئەو رۆژە هەمووی بۆ طلحە بوو ، پاشان دەستی بە باس ئەکرد و ئەمی فەرموو :
 رۆژی ئوحد من یەكەم کەس بووم گەرامەو ئەبینم وا پیاویک ، لەبەردەم
 پێغەمبەری خوادا ، لە پیناوی خوادا ئەجەنگی ، منیش وتم : طلحە بە ، ئەو
 لە دەستم چوو ، لە دەستم چوو . . پیاویکیش لە نیوان من و بت پەرستەکاندا بوو
 نەم ئەناسی ، منیش لە پێغەمبەری خواوە لەو نزیک تر بووم ، ئەو بە پەلە
 هەنگاوی ئەنا کە من نەم ئەتوانی ، ئەبینم ئەبوعوبەیدەمی جەرپراخە .^{۳۸۹} ئەوەبوو

^{۳۸۹} ئەبوعوبەیدە ، فەرماندە و ولاتان رزگارکەری بەناوبانگی ئیسلامە ، کە ناوی عامیری کوری عەبدوللائی کوری
 جەرپراخی کوری هیلالی فیهربی قورەیشی یە . یەکیکە لەو دە کەسەمی کە مژدەمی بەهەشتیان پی دراو . هاوێڵکی
 پایەدار و ناودار بوو و ، نازناوی ((أمين الأمة)) ی وەرگرتوو . لە شاری مەککە لە دایک بوو و ، زوو بە زوو
 موسلمان بوو و ، لە هەموو جەنگەکاندا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ بەشداری کردوو ، کاتیک کە
 نوێنەرانى ولاتی یەمەن هاتنە مەدینە تا موسلمان بوونی دانیشتوانی یەمەن رابگەینن ، بە پێغەمبەری خویان

گەشتینە لای پېغەمبەرى خوا ، ئەبىن دانى تەختى شكاوه و ، دەم و چاوى زامدار بووه و ، دوو ئەلقەى كالاوه ناسنەكەى سەرى چەقونەتە كوئى . پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((عليكما صاحبكما)) فەرمووى : فریای براكەتان بكون . مەبەستى لە طلحە بوو كە بە ھۆى زامى زۆرەو خويىنى سەرى كەردبوو . ھاتین بەلای طلحەوہ كە كەوتبووہ چالئىكەوہ ، ئەبىن حەفتا و ئەوئەندە زامى رم و شیر و تىرى پىتوہیہ و ، پەنجەيە كىشى بېراوہ . ئىمەش دەرمائان كەرد .

تىرمىزىيىش رىوايەتى كەردوہ كە لەو رۆژەدا پېغەمبەر ﷺ فەرموويە : ((من ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض ، فلينظر إلى طلحة بن عبيدالله)) . فەرمووى : ھەر كەس پىتى خۆشە سەيرى شەھىدكە بكا كە لەسەر زەويىدا بەرپۆہ بچى ، با سەيرى طلحەى كورپى عوبەيدوللا بكات . .

ھەرەھا لەو ساتە ناھەموارەدا عەبدورپەرەھمانى كورپى عەوف بۆ پاراستنى پېغەمبەرى خوا ﷺ جەنگىكى سەختى ئەكەرد ، كە لە ئەنجامدا لە بىست شوئىنەوہ زياتر زامدار بووبو . دەمى زامدار بوو و ، قاچىكىشى شەل بوو ، كەچىي كە پېغەمبەرى خواى ھەل گرت تا بىخاتە سەر تاشە بەردەكە - كە بە درپۆہ لە دواوہ باسى دى - ئەو شەلىيەى نەما و چاك بوويەوہ . .

ئەبوعوبەيدەش يەكئى بوو لەو پالەوانە دامەزراوانەى كە لە خزمەتى پېغەمبەردا ﷺ ئەجەنگا و ، ھەر ئەويش بوو كە دوو ئەلقەى كالاوه ناسنەكەى بە دانى دەرھىنانەوہ ، كە چەقىبوونە كوئى پېغەمبەرى خوا ﷺ . جا لەبەر ئەوہى كە ئەلقەكان زۆر چەقى بوون ، دوو ددانى پىشەوہى ئەبوعوبەيدە شكان .

لە پىشەوہ باسى تازايەتتى و پالەوانىتتى حەنظەلەمان كەرد كە چۆن شەوى جەنگى ئوحد يەكەم شەوى زاوايەتتى ئەو بوو و ، كە بانگەوازي جىھادى بىست ،

ﷺ وت كە يەكئىيان لەگەژدا بنىرى تا لە سوننەت و لە ئىسلام شارەزايان بكات ، ئەويش دەستى ئەبوعوبەيدەى گرت و ، فەرمووى : ((هذا أمين هذه الأمة)) . فەرمووى : ئەمە ئەمىن و دەست ياكى ئەم ئومەتەيە . ئەبوعوبەيدە يەكئى بوو لەو چوار فەرماندەيەى كە ئەبويەكە بۆ فەتى شامى ناردن و ، پاشان عومەر كەردىە فەرماندەى گشتىي سوپاي موسلمانەكان ، ئەمەش دواى لادانى خالىدى كورپى وەلەيد لەسەر ئەو كارە و ، ولاتى شامى رزگار كەرد و ، سوپاي ئىسلام لە زۆر فەرماندەيەتتى ئەودا لە خۆرەلاتەوہ گەبىشتە فورات و لە باكوريشەوہ ناسىي بچووك . بەشدارىي جەنگى بەدرى كەرد و ، لەو جەنگەدا باوكى خۆى ، كە بىت پەرسەت بوو ، كوشت . ئەبوعوبەيدە بە بلىمەتتى و نەرم و نىيانى و حىكەمەت و خۆبەكەم زانين ناسراوہ . ئىبن عەسكەر دەرى بېرپۆہ كە لە قورەيشدا دوو كەسى بلىمەت (داهية) بوون : ئەبويەكە و ئەبوعوبەيدە . لە بوخارىي و موسلىمدا چوارەدە فەرمودەى گىراوہتەوہ . لە سالى ھەژدەى كۆچىيىدا ، بە نەخۆشىي تاعوون ، لە شامدا ، كۆچى دوايى كەردوہ ، خوا لىي رازىي بى .

به بی نهوهی خوئی بشوا ، چه کی هه ل گرت و ، خوئی گه یانده مهیدانی شه هیدان و ، سه ره نجام مه لاتیکه دوای شه هیدبوننی شو ردیان .

یه کیکی تر له وانهی که له کاتی سه خت دا له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ مایه وه ، قه تاده ی کورپی نوعمان بوو .^{۳۹۰} له گه ل هاوه له که مه کانی ده ور بهری پیغه مبهری خوادا ﷺ بهرگری یه کی چاکی له نازیزی نه کرد ، هه تا نه وه بهرو چاویکی به تیریکی بت په رستان پیکرا ، به راده یه ک که له چالی چاوی دا ده ره پیری و به سه ر کولمی دا شو ر بوویه وه .

ئین ئیسه ق ئه لیت : عاصیمی کورپی عومه ری کورپی قه تاده بو می باس کرد که پیغه مبهری خوا ﷺ نه وه نده تیری به که وانه که ی خوئی ته قانده هه تا لایه کی شکا .. قه تاده ی کورپی نوعمان هه لی گرت و به لایه وه بوو .. نه ور ژژه چاوی قه تاده پیکرا ، به راده یه ک که هاته ده ره وه و که وته سه ر کولمی . پیغه مبهری خوا ﷺ به دهستی موباره کی هه لی گرت و خسته یه وه شوینی خوئی و فره مسوری : ((اللهم أكسه جملاً)) . فره مووی : خویه ! جوانیی به سه ردا ببارینه . له وه ودوا جوان ترین و تیژترین چاوی بوو . کاتیکیش که عاصیمی کوره زای چوه خزمه تی عومه ری کورپی عه بدولعه زیز ره جمه تی خوی لی بی که والیی مه دینه بوو و لیی پرسیی : تو کییت ؟ نه ویش به شیع ره لآمی دایه وه :

أنا ابن الذي سألت على الخد عينه   فُرِدَّتْ بِكف المصطفى أحسن الردِّ
فَعَادَات كَمَا كَانَتْ لِأول أمرها   فِيا حُسْنها عِناً ، وِيا حُسْن ماخِذ

وتی : من کورپی نه وه که سه م که چاوی به سه ر کولمی دا هاته خواره وه و به دهستی موباره کی پیغه مبهری خوا ﷺ به جوانترین شیوه خرایه وه جیی خوئی و ، وه ک جاران چاکتر و جوانتر چاک بوویه وه .

عومه ریش به شیعریکی جوان وه لآمی دایه وه و ، خه لاتیکی چاکیشی کرد .^{۳۹۱}

^{۳۹۰} قه تاده ی کورپی نوعمانی کورپی زهیدی کورپی عامیری کورپی سه وادی کورپی ظهفهری نهوسی یه و ، برای دایکیی نه بوسه عیدی خودری یه . به شداریی جهنگی به دری کردوه . هاوه لاتیکی پایه دار بووه و ، تیره هاویژتیکی به ناوبانگ بووه . له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ به شداریی هه مرو جهنگه کانی کردوه . له فه تی مه که که دا هه لگری نالای نه وه ی ظهفر بووه و ، له سالی بیست و سیتی کۆجیی دا کۆجی دوابی کردوه .

^{۳۹۱} الریح المختوم : ۲۷۱ - ۲۷۵ ، السیره النبویه لای شهبة : ۲ / ۱۹۸ - ۲۰۲ ، غزوة أحد : ۱۵۴ - ۱۶۵ ، ۱۸۰ .

سیانزه ههم : دهوری نافرته له جهنگی نوحود دا :

جهنگی نوحود یه کهم جهنگیک بوو که نافرتهی موسلمان تیایا به شداری جهنگی کرد و چوو به گژی بت په رستان دا .

لهم جهنگه دا تنها یه که نافرته به شداری جهنگی کردوو و ، به شمشیر و تیروکه وان کوشتاری کافرانی کردوو ، تا نه وه بوو له کاتی بهرگری کردنی دا له پیغه مبهری خوا ﷺ له چندین لاره زامدار کرا .. ههر چنده ئه م نافرته بهرپزیه سهره تا به ناوی جهنگه وه له ماڼ دهرنه چوو و ، وه کو پساوان که ره سهی جهنگی نه پویشی بوو ، به لکو به مبهستی ئه وه دهرچوو بزانی بارو دوخی مهیدانی جهنگ چونه و ، بزانی چ خزمه تیکی پی نه کری ، به تایبته بو ئاودانی جهنگا وهران و ، دهرمان کردنی زامداران . ئه مه له لایه که وه ، له لایه کی تره وه ئه م نافرته له ته مه نی گنجییی دا به شداری جهنگی نه کردوو و ، له گه ل میرده که ی و ههر دوو کوره که ی دا بووه .

ئه م نافرته بهرپزیه ، نوم عوماره نوسه بییه مازنی یه ، ^{۳۹۲} که له کاتی تیک شکانی موسلمانان دا ، ناچار ئه بی دهست بداته شمشیر و ، پالنه وانان کافران له پیغه مبهری خوا ﷺ دوور بخته وه .

سهره تا ئه م نافرته بهرپزیه کونده یه که ناوی گرته کوڼ و ، له گه ل میرده که ی و ههر دوو کوره که ی دا به ره و جهنگ که وته ری .

نوم سه عدی کچی سه عدی کوری ره بیع نه گپرتته وه و ئه لیت : چومه خزمه تی نوم عوماره و وتم : پوره گیان ! دهنگ و باستم بو بگپره ره وه .

وتی : سهر له بهانیی له ماڼ دهرچووم تا بزائم موسلمانان کان چیی نه کهن و ، منیش کونده یه کی پر له ئاوم پی بوو .. نه وه بوو گه یستمه خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ که له نیوان هاره له کانی دا بووه و ، سهرکه وتنیش به دهست موسلمانان وه بوو .

^{۳۹۲} نوسه بییه کچی که عبی کوری عهر بوو له نه وهی نه ججار ، له خزماتی پیغه مبهری خوا ﷺ .. نافرته تیکی پایه دار و خاوهن هیمهت بوو . یه کیکه له نافرته تانی که زوو به زوو موسلمان بووه و ، یه کیکیش بووه لهو سی نافرته ی که ناماده ی په یانی عه قبه بوون و ، ناماده ی په یانی (رضوان) یش بووه .

نوم عوماره به شداری جهنگی نوحود و ، حوده بییه و ، عومره ی قهزا و ، حونه یی کردوو و ، پاشانیش ناماده ی جهنگی یه مامه بووه دژی موسه یله مه ی دروژن و ، دهستیکی په پیی . نه بویه کری صدیق له سهرده می خه لافه تی خزی دا ریزی له نوسه بییه نه گرت و سهردانی نه کرد .. چندن فرموده یه کی گپراوه ته وه . له سالی سیانزه ی کزچییی دا کچی دواپی کردوو ، خوا لئی رازی بی .

که موسلمانان کان شپرزه بوون ، خۆم گه یانده لای پیغه مبهری خوا ﷺ و ، دهستم به کوشتار کرد و ، به شمشیر دوژمنم لی دور نه خسته وه و ، به که وانیش له بری نه و تیرم نه هاویشت ، ههتا برینیکی زۆر کرایه لاشه مه وه ..
 نوم سهد ئه لیت : ئه بینم زامیکی قول که بۆشایی هه بوو وا به سهر شانیه وه .
 پیم وت : کی ئه م زامه ی کرده لاشه ته وه ؟ وتی : ئین قه مینه ، خوا ملی بشکینی ، کاتیک که خه لکه که له پیغه مبهری خوا ﷺ دور که وتنه وه ، نه هات و ئه یوت : موحه مدم پیشان دهن ، زرگار نه بم گهر نه و زرگاری بی . من و موصعه بی کوری عومه یر و چند پیاویکی تر که له خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ به دامه زراوی مابونه وه ، ریمان پی گرت ، لینی دام و نه م زامه ی کرده شانمه وه و ، چند شمشیریکم لی دا ، به لام دوژمنی خوا دوو زرتی له بهردا بوون ..
 دوا ی نه وه به بۆنه ی ئیشی زامه کانیه وه نوسه بیه ماوه یه که بی هۆش که وت ، که چاوی کرده وه پرسیی : پیغه مبهری خوا کوا ؟ بت په رسته کان چی یان کرد ؟ وتیان : سه لامه ته ..

ئه م کاره ی نوسه بیه کاریکی ناچاری بوو .. نه و بۆ جهنگ و کوشتار له مال دهر نه چوو .. به لام که تیره هاویژه کان شوینی خۆیان چۆل کرد و ، خۆیشی که سیکی نه و تۆ به دهوری یا نه ما ، به شیوه یه که مه ترسیی نه وه ی لی نه کرا کافران به دیلی بگرن ، ناچار بوو که دهست بداته شمشیر بۆ بهرگری له پیغه مبهر و ، پاراستنی خۆیشی ..

به لی ، نوم عوماره خوا لینی رازی بی رۆژی ئو خود له دوانزه جیگه وه زامدار بوو و ، پیغه مبهری خواش ﷺ بۆ نازایه تی و چا و نه ترسیی نه و شاهیدی دا و ستایشی کرد ، چونکه له کاتی شپرزهی و سه رگه ردانی دا یه کی بووه له وانه ی که له خزمه تی دا دامه زراو بوون . نه وه تا فه رموویه : « ما التفت یینا و شمالاً یوم أحد إلا ورايتها تقاتل دوي » . فه رموویه : رۆژی ئو خود هه رچی به لای راست و به لای چه پدا ناوړم نه دایه وه ، نه م بینیی نه و له بهرگری من دا کوشتار نه کات ..

هروه‌ها نه‌گپږنه‌وه که نوسه‌بیهی مازینی رۆژی نوحود له‌گه‌ل زه‌یدی کوری عاصیم^{۳۹۳} ی میږدی‌دا و حبیب^{۳۹۴} و عبدوللای^{۳۹۵} کوری‌دا له مال دهرچوون و، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ پی‌یانی فەرموو :

((بَارکَ اللّٰهَ فِیکمَ اَهلَ بَیتِ ..)) فەرموی : ئەی خێزانەکه ! خوا فەر و بەرە‌که‌ت به‌سەرتان‌دا بپږژینێ .

ئوم عومارە وتی : له‌خوا بپارپیره‌وه تا له‌به‌هەشت‌دا هاو‌پیت بین . ئەویش فەرموی : ((اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُم رَفَقَاتِي فِي الْجَنَّةِ)) . فەرموی : خوا‌یه ! بیان‌که به‌هاو‌پیم له‌به‌هەشت‌دا .. که نوسه‌بیه‌ئەمە‌ی بیست وتی : له‌دنیا‌دا هەرچیم بەسەر بیټ ، باکم نیه ..

بە‌ئێ ، جگه‌ له‌نوسه‌بیه‌نە‌چه‌سپاو‌ه که هیچ ئافره‌تێکی تر له‌رۆژی نوحود‌دا بە‌شداریی جەنگی کردبێ . بە‌لام میژوونوسان باسی ئە‌وه‌یان کردووه که دوا‌ی ئە‌وه‌ی بت‌پەرستان له‌میدانی جەنگ ک‌شان‌ه‌وه ، هەندێ له‌ژنانی موسلمانان له‌شار دهرچوون ، تا فریای زامداران بکه‌ون و دەرمانیان بکه‌ن و ، ئاویان فریا بخەن ، که له‌وانه‌عائیشە‌ی هاوسە‌ری پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و فاطیمە‌ی کچی بوون ..

بوخاریی له‌ئە‌نس‌ه‌وه^{۳۹۶} خوا لێ‌ی رازیی بێ‌ریوا‌یه‌تی کردووه که وتوویه : چاوم لێ‌بوو عائیشە و ئوم سوله‌یم^{۳۹۷} خۆیان هە‌ل کردبوو و ، کونده‌ی ئاویان به‌

^{۳۹۳} زه‌یدی کوری عاصیم ی کوری غونم ی نه‌جاریی نه‌نصاریی ، (ابن عبدالبر) ئە‌وه‌ی باس کردووه که زه‌ید یه‌کێ بووه له‌وا‌ه‌ه‌ل‌ئە‌می که بە‌شداریی په‌یانی عە‌قه‌به و ، جەنگی بە‌د‌ری کردووه و ، له‌جەنگی نوحود‌دا شه‌هید بووه ، خوا لێ‌ی رازیی بێ .

^{۳۹۴} حبیبی کوری زه‌ید ، ئە‌ل‌ئین بە‌شداریی په‌یانی عە‌قه‌به‌ی کردووه و ، ابن سه‌عدیش وتوویه : بە‌شداریی نوحود و خە‌ندەق و هە‌موو روودا‌وه‌کانی تری کردووه . ئە‌وه‌بوو حبیب له‌عومانه‌وه ئە‌گه‌ر‌پایه‌وه بۆ مه‌دینه ، له‌ریگا موسه‌یله‌مە‌ی درۆزن گرتی و لێ‌ی پرسیی : ئایا شاهێدیی ئە‌ده‌ی که من پیغه‌مبه‌ری خوام ؟ وتی : نایبستم . وتی : ئە‌ی شاهێدیی ئە‌ده‌ی که موحه‌مە‌د پیغه‌مبه‌ری خوا بیټ ؟ وتی : بە‌ئێ . له‌رقانا پارچه‌گۆشتیکی لێ‌ئە‌بریی . هە‌روا پرسبازی لێ‌ئە‌کرد و ، ئە‌ویش وه‌لامی ئە‌دایه‌وه هە‌تا پارچه‌پارچه‌ی کرد و ، به‌شه‌هیدیی که‌وته سه‌رز‌ه‌ویی . له‌ریوا‌یه‌ته‌که‌ی (عبدالبر) دا وا‌ه‌ت‌ه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ حبیبی به‌شێ‌وه‌ی نوێ‌نەر نار‌دووه بۆ لای موسه‌یله‌مە‌ی درۆزن .

کاتیک که هە‌والی حبیب و شه‌هیدبوونی گه‌یشتە نوسه‌بیه‌په‌یانی به‌خوا دا که ئە‌بێ تۆ‌له‌ی جگه‌رگۆشه‌که‌ی بکاته‌وه . ئە‌ویش مۆ‌له‌تی له‌خ‌لیفه‌ئە‌بره‌که‌ر وه‌رگرت تا له‌گه‌ل سوپای ئیسلام‌دا بچێت بۆ یه‌مامه .

^{۳۹۵} عبدوللای کوری زه‌ید ، حاکم وه‌های دهر‌پیره‌ه که بە‌شداریی بە‌د‌ری کردبێ . له‌گه‌ل خالیدیش‌دا بە‌شداریی جەنگی یه‌مامه‌ی کردووه و ، له‌کوشتنی موسه‌یله‌مە‌ی درۆزن‌دا هاو‌کاریی وه‌حشیی کوری حە‌ریی کردووه . که گه‌ر‌پایه‌وه لای دایکی شمشیره‌که‌ی خۆینێ لێ‌ئە‌چۆ‌ریی . دایکی پرسیی : کوشتت ؟ وتی : بە‌ئێ . خێرا نوسه‌بیه‌سه‌جده‌ی شوکری بۆ خوا برد . عبدوللای پیا‌ویکی یه‌کجار نازا و به‌جەرگ بووه و ، هه‌ژده فەرمووده‌شی گپږا‌وه‌ته‌وه .

کۆل هەل ئەگرت و ، دەرخواردی خەلکەکیان ئەدا و ، پاشان ئەگەر ئەوه پریان ئەکردنەوه و ، دەرخواردی خەلکەکیان ئەدا ..

یەکیکی تر لەو ئافرەتانهی که یارمهتیی جەنگاوه‌رانیان ئەدا ، ئوم سوله‌یپ بوو . بوخاریی لە صحیحەکی دا بە سەنەدی خوێ ریوایه‌تی کردووه که : عومەری کوری خەطاب خوا لێی رازیی بێ - لە سەردەمی خەلافەتی خوێ دا - چەند سەرپۆشیکی بەسەر ئافرەتانی مەدینەدا دابەش کرد و ، سەرپۆشیکی چاکیان مابۆوه . یەکی ئەوانەیی که لەلای خەلیفە نامادە بوون وتی : ئەی ئەمیری ئیمان داران ! ئەمەیان بدە بەو کچەیی پیغەمبەری خوا که لە لاتە . (واتە ئوم کولشووومی کچی ئیمان عەلیی که هاوسەری عومەر بووه) . فەرمووی : ئوم سوله‌یپ پێی شایان ترە لەو ، چونکه ئەو رۆژی ئوحد کونده ئاوی بە کۆل ئەهینا ..

بەلام فاطیمە زههراء خوا لێی رازیی بێ یەکی بووه لەو ئافرەتانهی دواي گەرانه‌وهی بت‌پەرستان لە شار دەرئەچن و دین بە هانای سوپای ئیسلامه‌وه . کاتیکی که تووشی پیغەمبەری خوا ﷺ بوو دەستی لە ملی کرد و ، دەستی کرد بە شۆردنی برینەکانی بە ئاو ، بەلام تا ئەهات خوینی زیاتریان لێ ئەرۆشت . ناچار پارچه‌ی سەرپۆشیکی هینا و سووتاندی و خستیه سەر زامەکان و پێوه‌یان نووسا و خوینه‌کیان وه‌ستایه‌وه .

^{۳۹۶} ئەنەسی کوری مالیک خزمەت‌گوزاری پیغەمبەری خوا ﷺ بووه و ، یەکی بووه لەو هاوه‌لانەیی که فەرمووده‌ی زۆری گێراوه‌تەوه . کاتیکی که پیغەمبەری خوا ﷺ تەشریفی هاته مەدینە ، ئەنەس دە سالان بوو و ، دایکی دەستی گرت و هینایه‌ی خزمەتی پیغەمبەری خوا ﷺ و وتی : ئەم مندالە با خزمەتت بکات ، ئەویش قبوولی کرد . ئەنەس لەگەڵ پیغەمبەردا ﷺ بۆ جەنگی بەدر کەوتە رێ ، بەلام بۆ خزمەت‌کردنی پیغەمبەر ، ئەک بەشداریی بکات ، چونکه مندالیکی بچووک بوو . دواي ئەوه بەشداریی هەشت غەزای لە خزمەتی نازیزدا کرد و ، ئەویش دو‌عای بۆ کرد و فەرمووی : ((اللهم أكثر ماله وولده و أدخله الجنة)) . فەرمووی : خوايه بەرکەت بخه‌ره مالا و مندالیه‌وه ، بیخی‌خه‌ره بەهەشته‌وه . ئەوه‌بوو (۱۰۳) سال ژیا و (۲۲۸۶) فەرمووده‌شی ریوایه‌ت کرد .. دوا هاوه‌ل بوو که لە بەصرەدا ، لە سالی (۹۳) ی کۆچی دا کۆچی دوايي کرد .

^{۳۹۷} ئوم سوله‌یم کچی میلحانی کوری خالیدی ئەنصارییە و ، دایکی ئەنەسە . یەکیکی بووه لەو ئافرەتانهی که سەرەتا موسلمان بوون و ، مالیکی کوری ئەزری میردیشی بۆ موسلمان بوونی تووره‌بوو . ئەوه‌بوو سەفەری شامی کرد و لەوی مرد . پاشان ئەبو‌طه‌له‌ی ئەنصاریی خوازینی لێ کرد و ، ئەویش لە ماره‌یی دا داوای موسلمان‌بوونی لێ کرد چونکه هینا موسلمان نەبوو بوو و ، ئەویش موسلمان بوو . ئوم سوله‌یم لەگەڵ پیغەمبەری خوا ﷺ بەشداریی جەنگی حونەینی کردووه . پیغەمبەر ﷺ سۆزی زۆری بەرامبەری بەکار ئەهینا و ئەی‌فەرموو : ((إني أرحمها ، قتل أخوها وأبوها معي)) . فەرمووی : بەزەیم پیاوی دا دیتەوه .. براکە و باوکی لەگەڵم دا کوژران .

هندی له میژوونوسانیش باسیان کردوه که هندی له نافرہ تانی موسلمان له کاتی گہرمہی جہنگ دا دەستی یارمہ تی یان بو بریندارہ کان دریتژ نہ کرد ، وہک نوم ئەیمەنی ^{۳۹۸} دایەنی پیئغەمبەری خوا ﷺ .

میژوونوسان باسی ئەوہیان کردوه کہ دەستە تیک شکاوہ کەمی موسلمانان کاتی ویستیان بچنە ناو شاروہ و ، ہیشتا پیئغەمبەری خوایش ﷺ لەناو جەرگەمی مەیدانی جہنگ دا خەریکی جہنگ بوو ، نوم ئەیمەنیان تووش بوو . کہ ئەو دەستەبەمی بە ھەلاتوویی بینی دەستی دایە خۆل پژان بە دەم و چاویان دا و ، بە ھندیکیانی ئەوت : ئەو تەشی بەگرہ و شمشیرە کەت بەینە . نوم ئەیمەن خۆی گەیانە مەیدانی جہنگ و ہیشتا جہنگیش بەردەوام بوو ، تا فریاگوزاری پیشکەش بە زامداران بکات ، ھەتا ئەوہبوو لە کاتی فریاکەوتن دا کەوتە بەر شالۆی ھیرشی کافران و تیریان تی ئەگرت .

لە (الکامل) دا ھاتوہ کہ کاتیئک نوم ئەیمەن خەریکی ئاودانی زامدارہ کان بوو ، حیببانی کورپی عیرقہ تیریکی تی گرت ، ئەویش کەوت و لاشەمی دەرکەوت و ، دژمەنی خوا دایە قاقای پیکەنین .

پیئغەمبەری خوا ﷺ ئەمەمی بەلاوہ گران بوو ، بژیہ تیریکی بی پەری دایە دەست سەعدی کورپی ئەبوہ ققاص و ، فەرمانی بەسەردا دا بی گریتہ ئەو کافرہ . کہ تیئ گرت بەر ملی کەوت و کەوت بە پشتا و ئەویش لاشەمی دەرکەوت و پیئغەمبەری

^{۳۹۸} نوم ئەیمەن کەنیزەک و بەختوکرەمی پیئغەمبەری خوا بوہ ﷺ و ، ناویش بەرہ کەمی کچی شەعلەبەمی کورپی عەمری کورپی حیسن بوہ . ژنە ھاوہ لیککی پایەدار بوہ . سەرەتا کەنیزەکی دایکی پیئغەمبەری خوا بوہ و پیئغەمبەری خوا ئەی فەرصوو : ((أم أين بعد أمي)) . ئەی فەرصوو : دواي دایکم نوم ئەیمەنیش دایکمە . چونکە بەختوکرەمی بوہ . کاتیئک کہ خەدیجەمی مارە کرد ، ئەوی نازاد کرد . نوم ئەیمەن شووی بە عەبەیدی کورپی زەبیدی خەزرجی کردوہ و ، ئەیمەنیان بوہ کہ بۆتە ھاوہل و ، لە جہنگی خەبەردا شەھید بوہ . ھەر کاتی پیئغەمبەری خوا ﷺ سەیری نوم ئەیمەنی بکردایە دەری ئەبیری کہ ئەمە پاشاوەی کەس و کاریہ ، کہ ئەی فەرصوو : ((هذه بقية أهل بيتي)) . عورمانی کورپی قاسم نەگنیریتتەوہ و نەئیت : کاتیئک کہ نوم ئەیمەن کۆچی کرد لە (النصر) ئیوارەمی لی ھات ، زۆری تینوو بوو چونکە بەرژژوو بوو ، ناویش بەلاوہ ئەبوو . ئەوہبوو لە ئاسمانەوہ دۆلکەبەکی بە قوماشی سپی داپۆشراوی بو شۆر کرایوہ ، ئەویش گرتی و ناوی لی خواردوہ ھەتا تینویتی شکا . دواي ئەوہ ئەیوت : ئیتەر لەوہ دوا تینووم ئەبوو . پیئغەمبەری خوا ﷺ لە ژیانیا سەردانی نوم ئەیمەنی ئەکرد . کاتیئک کہ کۆچی دواپی کرد ، ئەبوہ کر بە عەمری فەرصوو : ھەستە با وہک پیئغەمبەری خوا ﷺ سەردانی ئەکرد ، ئیمەش سەردانی بکەین . کہ چوونە لای دەستی بە گریان کرد . ئەوانیش فەرموویان بۆچی نەگریی ؟؟ ئەوہمی کہ لای خواپە بۆ پیئغەمبەری خوا چاکترہ . وتی : بۆ ئەوہ نەگرییم کہ وہحیی ناسمان لیمان پچرا . ئەوانیش دلپان پەر بوو و ، نوم ئەیمەن نەگریا و ئەوانیش نەگریان .. شەش فەرموودەمی گپراوہ تەوہ .. لە سەردەمی خەلیفە عورمان دا کۆچی دواپی کردوہ . خوا لیتی رازی بی ..

خو ﷺ نهونده پي ڪهني داني تهختي دهرکهوتن ، پاشان فهرمووي : « استقاد لها سعد أجاب الله دعوته » . فهرمووي: سعد تۆلهي سهند ، خو دعواي گيرا بکات .

نافرهتاني موسلمان لهوپهري حديا و حورمهتدا بهشداريي جهنگيان نهکرد ، نهويش لهبهر ناچاريي ، چونکه موسلمانهکان کهم بوون و کافرهکان زور به دهسهلات بوون .

موسليم له صهحيحهکهي دا به سهندهي خوئي له نهسهوه ريوايهتي کردووه که له رۆژي حونهيندا نوم سولهيم خهغجهرتيکي ههلا گرتبوو و پيغهمبهريش ﷺ دهربارهي خهغجهرهکهي پرسيايي لئي کرد ، وتي : بو نهوه ههلم گرتووه که نهگهر يهکئي له موشريکان ليتم نزيک بکهويتهوه ورگي نهدرم .

ههروهها موسليم له نهسهوه ريوايهتي کردووه که وتوويه : نهگهر پيغهمبهري ﷺ بچوايه بو غهزا نوم سولهيم و چهند نافرهتيکي نهنصاري نهبردن لهگهلا خوئي دا ، لهوي ئاويان نههيئا و ، دهرماني زامدارانيان نهکرد .

ههروهها ريوايهتي کردووه که نوم عهطيهي نهنصاريي وتوويه : حهوت غهزام له خزمهتي پيغهمبهري خوادا ﷺ کردووه ، که لهلای کهل وپهلهکهيان نهمامهوه و ، خواردنم بو دروست نهکردن و ، دهرماني زامدارانم نهکرد و ، چاوديري نهخوشانم نهکرد .^{۳۹۹}

چواردهههم : کشانهوهي سوپايي نيسلام :

دواي تيکشکاني موسلمانهکان و ، دهرکهوتني شويني پيغهمبهري خو ﷺ ، کافرهکان هيترشي زوريان نهکرده سهري بهو نيازوهوه دهستيان بيگاتي و لهناوي بهرن .. خو موسلمانهکان وهها شپهزه و پهترهوازه بوو بوون ، ناسايي بوو کافرهکان پيغهمبهري و موسلمانهکان له ناو بهرن و تاقيان بپرنهوه ، بهلام پيغهمبهري و هاوهله کهمهکاني دهوري يهکجار پالاهوانانه نهجهنگان . نهو هاوهله پالاهوانانه جهنگي سهرومالييان نهکرد تا بهره بهره موسلمانهکان به بيستني سهلامهتيي نازيز ورهيان بهرز بوويهوه و ههوليان نهدا خوئيان بگهيهننه لاي و بهرگريي لئي بکهن .

^{۳۹۹} غزوة أحد : ۱۷۱ - ۱۷۹ ، السيرة النبوية لأبني شهية : ۲ / ۲۰۲ - ۲۰۵ ، الرحيق : ۲۷۷ ، ۲۸۲ .

پیتغه مبهری خوا ﷺ سەرنجی بارودۆخی دەوروبەری خۆی داو تى گەشت کە پتویستە نەخشەى گونجاو بۆ جەنگە کە بکیشى . ئەوەى رووی دا رووی دا .. هەلەیک لەلایەن دەستەبە کەووە رووی دا ، نەنجامى چاوەروان نەکراو هاتە بەردەمیان . بەلام نابى دەستەپاچە بن .. پتویستە سەرلەنوێ نەخشە بکیشى بۆ سوپای ئیسلام .. ئیستا کاتى ئەوەیە موسلمانان بکشینە دواوە و خۆیان بگەیهننە شویتىکى سەخت تا دەستى دوژمنیان نەگاتى و ، جارێکى تر دوژمن نەتوانى ئابلووقەیان بدات . لەبەر ئەمە پیتغه مبهەر و موسلمانەکان دەستیان دایە کشانەووە بەرەو بەرزایى یەکانى ئوحود ، بە تايبەت دواى ئەوەى کە ئەوەندە هاوێلى لە دەور کۆبوونەووە کە بتوانن پاسەوانى ئەو کشانەووە رێک و پێکە بکەن .

ئەوەى کە یارمەتیی موسلمانەکانى دا تا بە سەلامەتیی ، یان بە زیانیکی یەكجار کەمەووە ، بکشینەووە بۆ بەرزایى یەکانى ئوحود ، ئەوەبوو کە زۆریەى کافرەکان برۆیان بەووە کردبوو کە گوايا پیتغه مبهری خوا ﷺ کوزراوە . بۆیە ئەو بت پەرستانە ، کە یەکیکیان ئەبوسوفیانی فەرماندەى گشتیی قورپەش بوو ، وازیان لەووە هینا هێرش بکەنە سەر پیتغه مبهەر و ، دلێشیان لەووە بىخەم بوو کە تىک شکانى موسلمانەکان یەكجاری یە و ، تازە هەلسانەوویان بۆ نیە .. بۆیە بەشى زۆریان پالى لى دایەووە و ، وازی لە جەنگ هینا و ، هەندیکیشیان بە لووت و گوێ برینى موسلمانانەووە خەریک ئەبوون .. دەستیان دایە برینى لووت و گوێ و عەرەت و سەك هەلدرینى شەهیدەکان . پیتغه مبهرىش ﷺ باوەرکردنى ئەو بت پەرستانە بە کوزرانى خۆى بە هەل زانى تا بە خۆى و هاوێلەکانیەووە بگەنە سەر چیاکە .. بۆیە پتیی خۆش بوو دوژمن هەروا بزانی کوزراوە تا شویتى نەزانن .. بەلگەى ئەمەش ئەوەیە کە کاتى کەعبى کورپى مالیک دواى پاگانەى کوزرانى پیتغه مبهەر ﷺ ئەوى بینى ، بە دەنگى بەرز هاواری کرد : ئەى موسلمانان ! مژدە بێت ئەو پیتغه مبهرى خوايە . ئەویش ناماژەى بۆ کرد کە بىدەنگ بێت تا لەووە زیاتر کافرەکان ئاگادارى شویتەکەى نەبن . جا هەر چەندە کافرەکان گوێیان لە هاواریەکەى کەعب بوو ، کەچیی زۆربەیان برۆیان پى نەکرد و ، وایان زانیى پاگانەى بۆ هیتورکردنەووەى موسلمانەکان و بەرزکردنەووەى ورەیان ، بە تايبەت ئەوانەى کە دەستیان سارد بوو بوویەووە و چەکیان دانا بوو . شایانى باسە کە ئەم کشانەووە رێک و پێکەى پیتغه مبهەر و موسلمانەکان کشانەووەى سوپایەکی تىک

شکاو نه‌بوو که هر را بکات و توانای ده‌ست کردنه‌وی نه‌بیټ . بدلکو نهم کشانه‌ویه له‌وپه‌ری رټک و پیکی و ناماده‌باشیی دا موسلمانه‌کان نه‌نجامیان نه‌دا .. چونکه نهم سوپایه که نه‌کشایه‌وه ، هه‌موو سه‌ریازیکی ، له سه‌رووی هه‌موویانه‌وه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ، له‌وپه‌ری وره به‌رزیی دا بوون و ، نازایانه نه‌جه‌نگان هه‌تا خۆیان گه‌یاندده نه‌و شوینه‌ی که سه‌رکرده دیاریی کردبوو ..

به‌لټی ، له کاتی کشانه‌وه‌دا جه‌نگ زۆر گه‌رم بوو و ، بت‌په‌رسته‌کان هټرشی توندیان نه‌کرده سه‌ر موسلمانه‌کان ، به نیازی نه‌وی که ده‌ست له پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوه‌شینن .

نه‌وه‌بوو یه‌کټی له سوارچاکانی قوره‌یش ، که ناوی عوثمانی کورپی عه‌بدو‌للائی کورپی موغیره بوو ، نه‌سپه‌که‌ی به‌ره‌و پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ تاو دابوو به نیازی کوشتنی نه‌و و ، نه‌شی وت : رزگار نه‌بم نه‌گه‌ر نه‌و رزگاری بیټی ..

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وه‌ستا و خۆی ناماده کرد بۆ جه‌نگان له‌گه‌لټی دا ، که‌چی به فرمانی خوا نه‌سپی کابرا له کاتی تاودانی دا سه‌رسمی دا و بت‌په‌رسته‌که‌ی هه‌ل دایه چالټیکه‌وه و ، نه‌گه‌یشه‌ته لای پیغه‌مبه‌ر و ، خټرا یه‌کټی له پاسه‌وانه نازاکانی که حاریشی کورپی صومه بوو ، به په‌له هه‌لمه‌تی دا و خۆی گه‌یاندده لای کافره‌که و ، دواي شمشیربازی یه‌کی زۆر حاریث شمشیربازیکی دا له قاچی و ته‌ختی زه‌ویی کرد ، پاشان ته‌پی کوتایه سه‌ری و کوشتی و چیی که‌ره‌سه‌ی جه‌نگی پیټی بوو لیټی وه‌رگرت و ، خۆی گه‌یاندده‌وه خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ، نه‌ویش فه‌رمووی : «الحمد لله الذي أماته» . فه‌رمووی : سوپاس بۆ نه‌و خوایه‌ی که له ناوی برد .

دواي نه‌وه بت‌په‌رسته‌کان که‌وتنه هټرش تا نه‌هټلن موسلمانه‌کان بگه‌نه شوټینی خۆیان و ، ده‌ستیان بگاته پیغه‌مبه‌ر و بی‌کوژن .

نه‌وه‌بوو یه‌کټی له بت‌په‌رستان ، که عوبه‌یدو‌للائی کورپی جابیری عامیری بوو ، هه‌لمه‌تی دایه حاریشی کورپی صومه و شمشیربازیکی دا له سه‌ر شانی و به سه‌ختیی زامداری کرد ، به راده‌یه‌ک که موسلمانه‌کان ناچار ببن زامه‌که‌ی تیمار بکه‌ن و خۆیشی به کۆل هه‌ل بگرن ..

له‌ولاره نه‌بودجانه‌ی پالنه‌وانی به‌ناوبانگ هه‌لمه‌تیکی دایه سواره قوره‌یشی یه‌که که حاریشی زامدار کرد ، واته عوبه‌یدو‌للائی عامیری و ، یه‌ک

شمشیری بۆ داهینایه‌وه و ملی په‌راند و موسلمانانی له شه‌ر و خراپه‌ی رزگار کرد ..

پاشان ئوبه‌ی کورپی خه‌له‌فی جو‌مه‌حیی به‌دبه‌خت ،^{۴۰۰} به‌ فیز و ده‌ماریکی نه‌فامانه‌وه ، نه‌سپه‌که‌ی هینایه‌ غاردان و به‌ره‌و پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌لمه‌تی نه‌دا به‌و هیوایه‌ی ده‌ستی لیّ بووه‌شینی و ، نه‌شی وت : موحه‌مه‌د کوانی ؟ رزگار نه‌بم نه‌گه‌ر نه‌و رزگار بیّ . پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ دیاریه‌وه وه‌ستا و به‌ر له‌وه‌ی بیته‌ پیشه‌وه حه‌ربه‌یه‌کی تی‌گرت و کوشتی .. ئوبه‌ی یه‌که‌م مرۆفینکی به‌دبه‌خت بوو که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ ده‌ستی موباره‌کی خو‌ی کوشتی .

نین ئیسحاق نه‌لیت : که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ شیوه‌که‌دا پالی دا به‌ کتوه‌که‌وه . ئوبه‌ی کورپی خه‌له‌ف لیّی نزیك که‌وته‌وه و ، نه‌یوت : کوانی موحه‌مه‌د ؟ رزگار نه‌بم نه‌گه‌ر نه‌و رزگار بیی .

خه‌لکه‌که (نه‌وانه‌ی که‌ پاسه‌وانی پیغه‌مبه‌ر بوون) وتیان : نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ! نایا پیاوی‌کمان به‌جیت به‌ ده‌میوه ؟ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : ((دعوه)) . فه‌رمووی : وازی لیّ به‌ینن . که نزیك که‌وته‌وه پیغه‌مبه‌ر ﷺ حه‌ربه‌که‌ی له‌ حاریشی کورپی صوممه‌ وه‌رگرت . لیّی وه‌رگرت و گرتیه‌ ئوبه‌ی و دای له‌ ملی . نه‌وه‌نده‌ توند لیّی دا چه‌ند جارێ به‌سه‌ر نه‌سپه‌که‌یه‌وه خولایه‌وه و تلیر بوویه‌وه . دوا‌یی به‌و لی‌دانه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ مرد ..

نه‌م پیاوه‌ به‌دبه‌خته‌ له‌ مه‌که‌که‌دا دژایه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زۆر نه‌کرد و ، نازاری زۆری نه‌دا و هه‌ره‌شه‌ی کوشتنیشی لیّ نه‌کرد ..

هه‌رچی تووشی ببوا‌یه له‌ مه‌که‌که‌دا هه‌ره‌شه‌ی کوشتنی لیّ نه‌کرد ، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌ی فه‌رموو : ((بل أنا أقتلك إن شاء الله)) . نه‌ی فه‌رموو : إن شاء الله من تو نه‌کوژم .

ئوبه‌ی نه‌و هه‌ره‌شه‌یه‌ی پیش کوچ‌کردنی هه‌ر له‌ یاد بوو ، بۆیه‌ که‌ له‌ رۆژی نوحوددا به‌ زامداریی گه‌رایه‌وه ناو خزمه‌کانی ، که‌ حه‌ربه‌که‌ زۆریشی زامدار نه‌کردبوو ، نه‌یوت : به‌خوا موحه‌مه‌د کوشتوومی . خه‌لکه‌که‌ وتیان : به‌خوا

^{۴۰۰} ئوبه‌ی برای ئومه‌یه‌ی کورپی خه‌له‌ف بووه ، که‌ نه‌ویش یه‌کی بوه‌ له‌ سه‌ردارانی قوره‌یش که‌ رۆژی به‌در به‌ ده‌ستی موسلمانان کوژرا . هه‌روه‌ها ئوبه‌ی مامه‌ی سه‌فوانی کورپی ئومه‌یه‌ بووه ، که‌ دوا‌یی موسلمان نه‌بیته .

زراوت چووه .. به خوا هیچت نیه . وتی : هەر له مه ککه پیی وتووم : من تو
 نه کوژم . ده به خوا نه گهر تفتیکیشم تی بکا ، پیی نهم کوژی . له کاتی گه پانه وه دا
 به ره و مه ککه ، که گه یشتنه (سدریف) ، به هوئی زامی حه ربه که ی پیغه مبه ری
 خواوه مرد .. له ریوایه ته که ی نه بولنه سوهد دا له عومره وه هاتوه که ئوبه ی وه ک
 گاجووت نه ی قۆراند و نه یوت : به و خویبه ی که گیانی به دهسته ، نه گهر نه وه ی
 به منه وه یه به دانیشتوانی ذیلمه جازه وه بیته هەر هه موویان نه مرن ..^{۴۱}

پانزه هه م : موسلمانه کان پال به کیوه که وه نه دن :

موسلمانه کان به شیوه یه کی ریک و پیک کشانه وه دوا و شیوه که یان به جی
 هیشت و ، روویان له بهرزایی یه کانی کیوی ئوحود نا ، نه مهش دوا ی چه ندین
 جهنگ و هه لمهت و دهست وه شاندن له سوارچا کانی قوره یش ، که هیرشیان نه کرده
 سه ر به هیوای نه وه ی نه هیلتن موسلمانه کان بکشینه وه ، تا دهستیان بگاته
 پیغه مبه ر و بی کوژن . هه روا به رده وام کشانه وه هه تا گه یشتنه سه ریانیکی به رزی
 کیوه که و ، له وی نه وه یان کرده ناوچه یه کی به رگری سهخت که توانی یان هه مو
 هه ولئیکی سوپای دوژمن پووچه ل بکه نه وه ، که به مه بهستی تیک شکاندن و
 په رته وازه کردنیان هیرشیان نه کرده سه ریان .

دیاره نه مهش به بۆنه ی نه وه نه خشه جوانه وه بوو که نازیز بو موسلمانانی
 کیشا . نه وه بوو شوینیکی چاکی بو سه ربازگه ی موسلمانان هه ل بۆارد ، که بریتی
 بوو له دامینی ئوحود و دوا یش که لک له بهرزایی یه کانی ئوحود وه رگه ر و ،
 خویان پی مه حکه م کرد و هیرشه کانی قوره یش بی که لک ده رچوون ..

به لام له وه نه چی هه ندی له موسلمانه کان ، که هه وائی سه لامه تی
 پیغه مبه ری خویان ﷺ نه ئه زانی ، پیشی نه وه که وتبوون و کشابوونه وه بو
 سه ربه رزایی یه کانی ئوحود . که به ره به ره پیغه مبه ر و هاوه لانی ده وری نه کشانه وه
 بو بهرزایی یه کان ، یه کی له و موسلمانه پیش که وتوانه که پیغه مبه ری بینیی وا
 له پیش هاوه لانه وه سه ر کیوه که نه که وی ، وای زانی له و قوره یشی یه موشریکانه ن
 که دوا ی ئیمان داران که وتوون ، بۆیه خه ریک بوو نازیز بکوژی .

تیری خسته که وانه که یه وه و نیشانه ی گه رته پیغه مبه ری خوا ﷺ و خه ریک بوو
 تیره که به ته قینی و به ره و سنگی شه ریفی نازیزی ره وانه بکا ، خیرا پیغه مبه ری خوا

ﷺ پىي زانىي و ، زانىشى يەككىكە لە سەربازانى سوپاي ئىسلام ، بۆيە ئاگادارى كرد و فەرمووى : ((انا رسول الله)) .

موسلمانەكە تىرەكەي لە كەوانەكەي دەرھىنا و ، خۆشىي و شادمانىي كەوتە سەر روومەتى ئەويش و ئەوانەش كە لە گەلئيا بوون ، بە بۆنەي ئەوئەو كە سەلامەتىي نازىزيان بۆ ساغ بوويەو و گەيشتە لايان ..

خۆش ترين كاتى تەمەنى ئەو موسلمانە ئەو ساتە بوو كە تىرەكەي لە كەوانەكەي دەرکرد و ، سەردارى مەزقايەتىي پىي نەكوشت ..

لە پىتەشەو باسى ماندووبوون و كۆششى طەلخەي كورپى عوبەيدوللامان كرد ، لە خزمەتى پىغەمبەردا ، كە ئەوئەبو ويستى سەربكەويتە سەر بەردىكى زلەي كىئەكە ، بەلام لەبەر پىريي و زامدارىي نەي توانىي ، طەلخە شانى داىە ژىرى ھەتا سەر كەوتە سەرى .

ئەم كارەي طەلخە فەر و بەرەكەتى تيا بوو بۆ خۆي ، چونكە لە كاتى بەرگىي دا قاچىكى طەلخە تووشى شەلىي ھاتبوو . جا كە پىغەمبەرى خواي ﷺ بە شان ھەل گرت خۆي ناچار كرد رىك بە رىئە بچى ، تا نازارى پىغەمبەر نەدات . بەمە قاچە شەلەكەي رىك ھەستا و ، لە شەلىي رزگارى بوو ، چونكە قاچى لە كلۆت دا دەرچوو بوو و بەو ھەل گرتنە چووئەو شوپىنى خۆي .

بەمە موسلمانەكان گەيشتنە شوپىنى ئەمىن و ، ھەر موشرىكىكىش لىيان نزيك بكەوتايەتەو موسلمانەكان بە تىر دايان ئەگرتەو ، چونكە سوپاي جەم بووى قورەيش لە ژىر بەرزايىي يەكانى ئوحدودا كۆبووبوويەو و موسلمانەكان بەسەريان دا زال بوون ..

لە كاتى كشانەوئەدا پىغەمبەرى خوا ﷺ تووشى تىنوويەتىي بوو ، كە داواي ئاوى كرد ، عەلىي كورپى ئەبو طاليب چوو بۆ مېھراس ، كە ھەندى ئەلەين ئاويكە لە ئوحدود و ، پرى قەلغانەكەي ئاوى بۆ ھىنا . كە پىغەمبەر ﷺ ويستى لىي بخواتەو ، دىتى وا بۆنى لىي دى . نىتر لىي نەخواردەو ، بەلام خويىنى زامەكانى پىي داشۆرد كە ئەوئەبو لە كاتى تەنيايى دا كافران دەستيان لىي ھەشاندىبوو و زامداريان كردبوو و ، ئاويشى ئەكرد بە سەرى دا و ئەي فەرموو : ((ائشتد غضب الله على من دمى وجه نبيه)) . ئەي فەرموو : غەزەبى خوا بەسەر ئەوانەدا ئەبارى كە دەم و چارى پىغەمبەرى خويان خويئايىي كردو .

له رېوايه ته كه دى طه بهراني دا وها هاتوه : « اِشْتَدَ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمِ دَمَوَا وَجِهَ رَسُولِهِ ». دواى سه عاتيك فهرموى : « اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ » (فتح الباري) . له صه حىحى موسليم پيش دا هاتوه كه فهرمويه : « رَبِّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ». له (الشفاء) دى قاضى عياض يشدا هاتوه كه فهرمويه : « اَللّهُمَّ اهد قَوْمِي فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ » .

كه پيغه مبهري خوا ﷺ نه و تاوه دى پي نه خورايه وه كه عه لى كورى نه بو طاليب هيناي ، موحه مده دى كورى مه سلمه دى نه نصارى چوو بو شوينيكي تر و ناوى سازگارى هينا و پيغه مبهري خوا ﷺ لى خوارده وه و دوعاى خيريشى بو كورى مه سلمه مه كرد . جا وا دهرنه كه وى كه كورى مه سلمه مه زوو چوبى بو ناو ، به لام كاتى ده ستى كه وتبى كه پيغه مبهري خوا ﷺ گه يشتبته سر نه و به رزايى يه يه كه بوى كشانه وه .

كه موسلمانان كان له به رزايى يه كان دا شويني خويان گرت ، كافرانى مه كه كه چند جاريك هولييان دا هيرشيان بكنه سر ، به لام نه وه بو به سوز و ره مى خواى گوره نه وه ولاته هه موويان پوچه له دهرچوون ، چونكه موسلمانان كان مهردانه هيرشيان له دژى قوره يشى يه كان كرد و ناچاران كردن پاشه كشى بكنه و ، هيواي نه وه ش بپرن و نه توانن جاريكى تر ده ست له موسلمانان بوه شينن ..

دوا هه لمته كه سوپاى مه كه كه نه نجامى دا بو لى دانى موسلمانان كان له به رزايى يه كانى ثو خوددا ، نه وه لمته بو كه كه تيبه يه كه له نه سپ سوارانى مه كه كه ، به سر كردا يه تيبى فهرمانده ي گشتى نه بو سوفيان و فهرمانده ي نه سپ سواران خاليدى كورى وه ليد ، كرديانه سر سره رازگه ي موسلمانان به هيواي ده ست وه شانندن له بنكه ي سره كى موسلمانان .

نه مه لمته تا راده يه كه له بنكه ي فهرمانده ي تيبى پيغه مبهري خوا ﷺ نزيك كه وتوه ، نه وه بو پيغه مبهري خوا ﷺ فهرموى : « اَللّهُمَّ اِنَّهٗ لَا يَنْبَغِي لِهٖمْ اَنْ يَعْلَمُوْا » . خيرا موسلمانان كان به فهرمانده ي عومهرى كورى خه ططاب دژه هيرشيكيان كرده سر نه سپ سوارانى نه بو سوفيان و ، كوشتاريان كردن هه تا نه وه بو ناچاران كردن كه بكشينه وه و دابه زنه وه خواره وه ناو شيوه كه .

له مه لمته پوچه له دا قوره يش سى پياويان به كوشت دا ، كه ههرسيكيان به تيرى تيرهاويژى به ناوبانگى سوپاى نيسلام ، سه عدى كورى نه بو هه ققاص كوژران .

كاتىك كە موشرىكە كان سەر كە وتنە سەر كىتوھ كە ، پىغە مېھرى خوا ﷺ بە سەدى فرمىو : « أجنهم » . فرمىو : بيان گىپەرەوھ دوا . ئەویش وتى : بە تەنیا خۆم چۆنیا بگىپمەوھ دوا ؟ سى جار ئەمەى فرمىو . ئەوھ بوو سەد لہ تىردانە كەى دا تىرىكى دەرھىنا و تەقاندى لہ پىاوتىكان و كوشتى .. ھەروا بە تىر دوانى تىران لى ئە كوژى و ناچارى پاشە كشى ئەبن .

بە تىك شكانى دوا ھەلمەتى ئەبوسوفيان و ئەسپ سوارانى قورپەيش ، سوپاى مەككە دەستى لہوھ شۆرد كە بتوانى ئىتر دەست لہ موسلمانان بوھشىنى و ، فرماندە كانىشى گەيشتنە ئەو يەقىنە كە موسلمانە كان زۆر لہوھ بەھىترن كە ئەوان دەستيان بۆ بگەنەوھ . ئەو چەند ساتەش كە دەستيان لى و ھشاندىن ، ھەلەھەكى كاتىبى بوو تىپى كەوتن و مەردانە خۆيان لہ داوى ئابلووقە رزگار كرد و ، بە كۆبوونەوھيان لہ دەورى ئازىز گەراونەتەوھ دۆخى بەھىترى جارائيان .

لە لايەكى تىرشەوھ يەك بە يەكى سوپاى قورپەيش يەكجار ماندوو و ھىلاك بوو ، چونكە وەك چەند رۆژتىك بوو لە مەككەوھ دەرچوو بوون ، لە سەرەتاي رۆژى جەنگە كەشەوھ لە لايەن سوپاى ئىسلامەوھ گورزىكى كارىگەريان تى سرەوئىنرا ، بە رادەيەك كە ترس و لەرزىكى يەكجار زۆر چووبووھ دلى سەربازە كانىانەوھ ، چونكە لە يەكەم ھەلمەت دا ، موسلمانە كان ، بە چەند ساتىكى كەم دەستەى ئالا ھەل گرى قورپەيشيان لەناو بردن و ھەموويان كوشتن و ئالايان لە خۆل گەوزاند و ، پاشان بە ھىرشىكى زراوتەقىن سوپاى مەككەيان تەفروتوونا كرد و ، ئەگەر ھەلەى تىرھاوئىدوانى موسلمانان نەبوايە ، قورپەيش و ھا تىك ئەشكان كە نەتوانن خۆيان كۆ بگەنەوھ و ، بگەنەوھ مەككە ..

بەم دەست شۆرىنە ، ورەى سوپاى مەككە نەما و ، ئەبوسوفيانى فرماندەى گشتىى ھاتە سەر ئەو بىرپارە كە كۆتايى بە جەنگى بى تاكام بەئىنى و ، بەبى دەنگ مىلى رىگا بەرەو مەككە بگرنە بەر و لەو شۆئەدا شەويان بەسەردا نەيەت . بۆ ئەمە فرمانى بۆ سەربازان دەر كرد تا خۆيان بۆ گەرانەوھ ئامادە بگەن . بەم بىرپارەى ئەبوسوفيان جەنگ لە ناوچەى ئوحوود دا كۆتايى پى ھات ..^{۴۰۲}

شانزههم : شیواندنی جهستهه شههیدهکان :

که نهبوسوفیان بریاری کۆتاییهیتانی جهنگی به سوپاکهی راگهیاند ، سدریازهکانی دهستیان دایه خو پیتچانهوه بو گهړانهوه و ، هندیکیشیان خوین گهیانده مهیدانی جهنگ و دهستیان دایه گهړان به دوی کوژراوهکانیان دا . هندیکی تریشیان ، به رق و قین و دل پیسی نهفامی یهوه ، دهستیان دایه لووت و گوئ برینی شههیدهکانی نیسلام و ، شیواندنی جهستهکانیان ، به ههله درینی سکیان و دهرهیتانی ناو سکیان ، بگره برینی عهورهتی هندیکی لهو شههیدانه .. لهناو ههموو شههیدهکاندا حمزهی سرداری شههیدانی ریگای خوا ، خوا لئی رازی بی ، له ههموو کهس زیاتر بهر نهو تۆله و شالاره درندانیه کهوتبوو . چونکه حمزه له ههموو موسلمانیک زیاتر بهلای سرداره قورهیشی یهکانهوه تاوان بار بو ، لهبهر نهوهی له روژی بهردا ، به هاویهشیی لهگهله عهلیی برزای دا سردارانی مهککه : عوتبهی کوری رهبعه و شهبعه برای و وهلیدی کوری عوتبه، له یهکهم زۆران بازیی دا کوشتبوون ، که ههمویان له نهوهی نومیهیهی کوری عهبدشهمن .

لهبهر نهمه هیندی کچی عوتبه ، که هاوسهری نهبوسوفیان بو ، له ههموو کهس زیاتر رقی له حمزه بوو ، نهو دهوری کاریگری ههبوو له کۆکردنهوهی سوپای مهککه تا هیرش بکاته سهر مهدینه و ، خویشی لهگهله نهبوسوفیانی هاوسهری دا نامادهی جهنگ بووبوو تا لهگهله ژناتی تری قورهیش دا پیاوهکان ههله بنین و دامهزراویان بکن له جهنگ ههله نهین .

هیند زانیی بووی که جوبهیری کوری موطعیم بهلیننی به وهحشیی بندهی داوه که نهگهر حمزه بکوژیت نازادی بکات ، بویه ههرچی بهلای نهو بنده حهبعهشیه دا گوزهری بگردایه ههلهی نهنا تا بهلینهکهی بو جوبهیری ناغای بهسهر بهریت و ، خویشی بهلیننی خهلاتیککی گورهی پی تهدا که نهگهر بتوانی حمزه بکوژی .

که جهنگ کۆتایی هات وهحشیی هاته لای هیندی کچی عوتبه و پتی وت :
 نهگهر بکوژی باوکت بکوژمهوه چیم نهدهیتی ؟
 وتی : ههرچی جل و بهرگ و خشلیکم پتویه .

ئەویش دۆلى پەر لە متمانە کرد که کوشتوویە . بەو بۆنەوہ هیند جل و بەرگ و خشلەکەى پى دا و ، بەلئینیشى دایە کہ ئەگەر گەیشتەوہ مەککە خەلاتىكى زىرپىنى گەورەى بکات .

وہ حشىی کەوتە بەرى هیند و بردیە سەر لاشەى حەمزەى شەهید .. بەو پەرى بى و یۆدانى یەوہ سکی حەمزەى هەل درى و ، جگەرى دەرھینا و ، بە سەیر کردنى شادمان ئەبوو و ، خوینیش لە نىوان پەنجەکانیەوہ دانەچۆرا .

هیند نەزرى کردبوو کہ ئەگەر دەستى بگاتە حەمزە لە جگەرى بخوات . بۆیە هەندى لە جگەرى جوى و هەولى دا قووتى بەدا کەچىی بۆى قووت نەدرا و تەقى یەوہ ..

هەندى لە مێژوونوسان ئەلین : هیند ناو سکی حەمزەى دەرھیناوە و هەردوو گوێی و لووتى برپوہ و ئەمانەى کردوہ بە بازووبەندى دەستى و ملوانکەى ملی هەتا گەیشتۆتەوہ مەککە .

ئەو ژنانەش کہ لە گەلپا بوون بە هەمان شىوہ لووت و گوێی شەھیدەکانى تریان برپى و ، هیند لە لووت و گوێی برپا و ملوانکە و پاوانەى دروست کردن و ، پاوانە و ملوانکە و گوارەکانى خۆى بەخشیى بە وەحشىی .

خۆ لە جەنگى بەدردا موسلمانەکان زۆرىک لە سەردارانى قورەیشیان کوشتن و ، لە کۆتایى جەنگیش دا مەیدانى جەنگ لە دەستیان دا بوو و ، بە شىوہیەکی مەرۆخانە جەستەى ئەو کوزراوانەیان شار دەوہ و نەیان هیشت ببنە خۆراکی درندە و بەلندە . کەچىی ئەوان ماوہیەکی کەم مەیدانىان لە دەست دا بوو - لە کاتى کشانەوہى موسلمانەکان دا بۆ بەرزایى یەکانى ئوحد - ئەو نامەردى یەیان لە دەست دا کەوت ..

هیند بە تەمای ئەو دەست وەشانندە نەبوو قورەیش ئەو هەمووہ لە موسلمانان شەھید بکەن ، کہ ئەوہى دىی بەو پەرى فەخر و شانازى یەوہ سەرکەوتە سەر تاشە بەردىكى نزىكى موسلمانەکان و ، بە شىعەر بە دەنگى بەرز دای بە گوێی موسلمانەکان دا :

والحرب بعد الحرب ذات سەر
ولا أحي وعمه وبكري
شفيت وحشي غليل صلدري

نحن جزيناكم بيوم بدر
ماكان من عتبه لي من صبر
شفيت نفسي وقضيت نذري

فشكرٌ وحشيٌّ عليٌّ عمري حتى ترم أعظمي في قبري
 ئەلئى : تۆلەي بەدرمان لیتان سەند ، جەنگى دواي جەنگ کلپە ئەسینئى .
 دواي عوتبەي باوکم و وه لیدی برام و شهیبەي مامەم و حەنظەلەي کورم نارامم
 نە مابوو . وا ئیستە دلّم ناوی خواریدەو و نەزەرە کەم بە جئ هینا و وه حشیی نازاری
 دل و دەروونی نە هیشت . بە درئوایی تە مەغم و هەتا ئیسقانه کانیشم لە قەبرە کەم
 دا نەرز ن هەر سوپاسی وه حشیی نە کەم ..

لەو بەرەو و ، لە لایەن موسلمانانیشەو هەیندی کچی ئە ئاشەي کورپی عەببادی کورپی
 موطلەلیب ،^{٤٠٣} بە شیعرو ، بە هەمان سەروا وه لامی هیندی کچی عوتبەي دایەو و :

خزیت فی بدر و بعد بدر	یا بنت وقاع عظیم الکفر
صَبَّحَكَ اللهُ غَدَاةَ الْفَجْرِ	ملها شميين الطوال الزهر
بكل قطاع حسام يفري	حمزة لثي وعلي صقري
إذ رام شيب وأبوك غدري	فخصباً منه ضواحي النحر

ونذرك السوء فشر نذر

ئەلئى : لە بەدریش و دواي بەدریش دا هەر سەرشۆر بوویت ، ئەي کچی ئەو هی
 کە مەوتۆتە ناو کوفریکی گەورەو و . حەمزە شیر و عەلیی بازی منن .....
 نە ک هەر تەنھا ژنان و پیاوان لووت و گوئی شەهیدەکانیان بریی بی ، بە لکو
 ئەبوسوفیانى فەرماندەي گشتیی و فەرماندەکانی سوپای مە ککەش لە مەیدانی
 جەنگە کە دا ئە گەران ، تا بزائن کئ و کئ لە هەردوو لا کوژراون .
 ئەو بوو دای بە لای لاشەي پیروزی سەرداری شەهیدان دا ، ئەبوسوفیانیش وه ک
 هاوسەرە کەي سەرکەش بوو ، نووکی رە مە کەي خستە سەر شەویلکی حەمزە و لئیی
 ئە دا و ئە یوت : هەي دل شکین بچێژە .

شایانی باسە کە لووت و گوئی برینی کوژراو لە سەردەمی نە فامیی
 عەرەبەکانیش دا شتیکی قیزەون و ناشیرین بوو ، لە بەر ئەو کە حوله یسی کورپی

^{٤٠٣} هیند کچی ئە ئاشەي کورپی عەببادی کورپی موطلەلیبی کورپی عەبدمەناف بوو . عەببادی باپری نامۆزای
 عەبدولموطلەلیب و ئە ئاشەي باوکیشی نامۆزازی عەبدوللای باوکی پیتە مەبەری خوا ﷺ بوو . شاعیریکی قورەیشیی
 ناودار بوو لە سەردەمی نە فامیی دا .. دواي غەزای بەدر موسلمان بوو . لە جەنگی بەدردا دەوری بوو ..
 خوشکی میسطەحی کورپی ئە ئاشەي کە لە بوختانە کەي حەزرتی عاتیشە دا ناوی هاتوو . هیند لە سالی دەي
 کۆچیی دا کۆچی دوايي کردوو .

زهبیانی کورپی عهبدمه‌نات ی سهررداری ته‌حاییش چاوی لهو کارهی ته‌بوسوفیان بوو
 کاره‌که‌ی به‌لاوه نه‌شیاو و ناشیرین بوو به تووره‌یی یه‌وه بانگی کرد :
 نه‌ی نه‌وه‌ی کینانه ! ته‌وه سهررداری قوره‌یشه (مه‌به‌ستی ته‌بوسوفیانه) ته‌بینن
 چیی به نامۆزا مردووه‌که‌ی ته‌کا . ته‌بوسوفیانیش ته‌ریق بوویه‌وه و به فرمانده‌ی
 ته‌حاییشی وت : مالت ناوا بی ، هه‌له‌یه‌ک بوو کردم ، بۆم بشاره‌وه . هه‌مزه و
 ته‌بوسوفیان له عه‌بدمه‌ناف‌دا به یه‌ک نه‌گهن ، چونکه عه‌بدمه‌ناف باپیری نه‌وه‌ی
 هاشم و نه‌وه‌ی ئومه‌یییه .^{۴۰۴}

هه‌قده‌هه‌م : کۆتایی جه‌نگ و کشانه‌وه‌ی سوپای مه‌که‌ه :

دوای نه‌وه‌ی کافره‌کانی مه‌که‌ه جه‌سته‌ی شه‌هیده‌کانیان شیواند و ، زانیان له
 هه‌ر دوو لا کئی و کئی کوزراون ، ته‌بوسوفیانی فرمانده‌ی گشتیی فه‌رمانی
 گه‌رانه‌وه‌ی دا ..

به‌ر له‌وه‌ی ته‌بوسوفیان به سوپاکه‌یه‌وه به‌ره‌و مه‌که‌ه بکه‌وتته ری ، سهرکه‌وته
 سهر کیتیکی نزیکی موسلمانه‌کان و له‌وتیه ده‌ستی دایه فیز و ده‌مار به‌سهر
 موسلمانه‌کان‌دا و ، خۆشیی و شادمانیی ده‌ربیری که گویا سهرکه‌وتنی به ده‌ست
 هیناوه .

که چووه سهر کیتوه‌که به هه‌موو هینزیکیه‌وه قیراندی و به خۆی نه‌وت : ده‌ستت
 خۆش . پاشان رووی له موسلمانه‌کان کرد و وتی : ئایا موحه‌مه‌د له ناو ته‌و
 خه‌لکه‌دایه ؟ فه‌رمووی : ((لا تجیبوه)) . فه‌رمووی : وه‌لامی نه‌ده‌نه‌وه . پرسیی :
 ئایا کورپی ته‌بوقوحافه له ناو ته‌و خه‌لکه‌دایه ؟ ئایا کورپی خه‌ططاب له ناو ته‌و
 خه‌لکه‌دایه ؟ هه‌موو جارێ پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌ی فه‌رموو : وه‌لامی نه‌ده‌نه‌وه .

ته‌بوسوفیان وتی : ته‌وانه کوزراون ، چونکه نه‌گه‌ر زیندوو بوونایه وه‌لامیان
 ته‌دایه‌وه . نیت‌ر عومه‌ر خۆی پی نه‌گیرا و فه‌رمووی : به‌خوا درۆت کرد ، نه‌ی
 دوژمنی خوا ، ته‌وانه‌ی تو ناوت هینان زیندوون و ، ته‌وانه‌ش تو پیت ناخۆشه
 ماون . وتی : ته‌م رۆژه به رۆژی به‌در و ، جه‌نگیش به نۆزه‌یه . عومه‌ر فه‌رمووی :
 وه‌ک یه‌ک نین ، کوزراوه‌کانی ئیمه له به‌هه‌شت‌دان و ، کوزراوه‌کانی ئیوه‌ش له
 ناگردان .

^{۴۰۴} غزوة أحد : ۱۹۶ - ۲۰۰ ، السيرة النبوية لأبني شهية : ۲ / ۲۰۷ ، الرحیق : ۲۸۱ .

نه بوسوفيان وتی : له ناو کوزراوه کانتان دا هندیك ته بینن که جهسته یان شیواوه ، من نه فرمانم بهوه داوه و ، نه پیښم خوښ بووه .
 پاشان دهنګی بهرزکرده وه و وتی : اَعْلُ هُبْل ، اَعْلُ هِبْل . واته : با بهرز و بلند بئ هوبل .. هوبل دینه که ت سهرخه . پیڅه مبر ﷺ فهرمووی : ((اَجِيوه)) .
 فهرمووی : وه لامي بده نه وه . وتیان چیی بئ بلین ؟ فهرمووی : ((قولوا : الله اعلی و اجل)) . فهرمووی : بلین : خوا بهرزتر و مهزن تره .. نه بوسوفيان وتی : نیمه عوززیمان هیه و ، نیوه عوززاتان نیه . پیڅه مبر ﷺ فهرمووی : ((اَجِيوه)) .
 وتیان : چیی بلین ؟ فهرمووی : ((قولوا : الله مولانا ولا مولی لکم)) . فهرمووی : بلین : نیمه زاتی (الله) کومهک و پشتیوانانه و ، نیوه کومهک پشتیوانتان نیه .
 پاشان نه بوسوفيان وتی : سالیکی تر له به دردا به لینی نیوانان بیت .
 پیڅه مبری خوا ﷺ به یه کی له هاوه لانی فهرموو : ((قل : نعم هو بیننا و بینک موعد)) . فهرمووی : بلئ : باشه با به لینی نیوانان بیت .
 له ریوایه تیکی تر دا هاتووه که کاتی نه بوسوفيان دهنګی عومهری بیست داوای لی کرد یه ک بینن و وتی : عومهر وهره بؤ لام .
 که پیڅه مبر ﷺ زانیی نه بوسوفيان پیی خوښه عومهر بینئ ، فهرمانی دا پروا بزانی چیی نه وی .

هر چنده له حالته تی جهنگ دا بوون عومهر لی چوه پیښه وه . نه بوسوفيان لی پرسیی : نهی عومهر ! سویندت به خوا شهدهم ، نایا نیمه موحه مه دمان کوشتووه ؟؟ عومهر فهرمووی : نه خیر . نیسته گوئی له وته کانتته . نه بوسوفيان به عومهری وت : به لامه وه تو راستگوتر و چاک تری له کوری قه مینه .
 نه وه بوو نیب قه مینه که موصعه بی شهید کردبوو وای زانیی بوو پیڅه مبری خوایه ، چونکه له یه که نه چوون ، به تاییهت به پوښاکی جهنگه وه ، بویه بلاوی کردبووه که موحه مه دم کوشتووه .

که به لین درا بؤ سالیکی تر و له به دردا به یه ک بگن ، خیرا نه بوسوفيان له سر کیوه که دابه زیی و به سوپا که یه وه هر نهو نیواریه به ره مه ککه که وته ری و ، کوتایی به تاقیی کردنه وه یه کی سه ختی به ردهم موسلماننه کان هات ، که پاک و پیسی تیا جیا کرانه وه . چونکه کومه لی نیمان دار هه تا به چاکیی تاقیی

نە كرىتتەو ، نايىتتە جىمتمانەى پەرەردگار و ، نايىتتە نەمىندارى دىنى خوا ..
 ئەو ھەتتا قورئان نە فەرموئى :

﴿ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ﴾ .

(آل عمران : ۱۷۹) .

كە ئەبوسوفيان و سوپاي مەككە كىشانەو ، پىئغەمبەرى خوا ﷺ نەمىرى ئىمان داران عەلىي كورپى ئەبوئالىبى خوا لىي رازىي بى نارد تا بزائى سوپاي مەككە نىيازى چى يە و بزائى بەرەو كوئو نەروا ؟

ئايا نىيازى ئەو يە روو لە مەدىنە بنى كە تەنھا دوو مىل لە مەيدانى جەنگەو دوورە و ، جگە لە مونافىقان و جوولەكە كەسى تىدا نەماو ؟ ئايا نىيازى ھەيە ھەلمەت بەرىتتە سەر مەدىنە ، يان بەرەو مەككە نەگەرىتتەو ؟

جا پىئغەمبەرى خوا ﷺ ۋەك فەرماندەيەكى شارەزا و لى ھاتوو بە نەركانى سوپاكەى راگەياند كە نەگەر بت پەرستان سواری نەسپ بوون و لە سواریي و شتر لايان سەند ئەوا نىيازىيان ۋە ھايە ھىرش بىكەنە سەر مەدىنە . خۆ نەگەر لە سواریي نەسپ لايان سەند و سواری و شترەكانىيان بوون ئەوا نىيازىيان ۋە ھايە راستەوخۆ روو لە مەككە بنىن . پىيشى راگەياندن كە نەگەر نىيازى مەدىنەيان ھەبى ئەوا نامادىە بچى بە گزىيانا و نەھىلى مەدىنە بگرن .. بە مەرچى سوپاي ئىسلام كە ھەوت سەد كەس بوو ھەفتاي لى شەھىد كرا بوون و ، سەد و پەنجائىشى زامدار بوون .

عەلىي بە خىرايى شوئىن قورەيش كەوت و زانىي كە بت پەرستەكان لە سواریي نەسپ لايان سەندوو و سواری و شترەكانىيان بوون و ، روويان لە مەككە ناو .. ئەمە لە ئىبن ھىشام دا ۋا ھاتوو . بەلام لە (الفتح الباري) دا ۋەھا ھاتوو كە سەعدى كورپى ئەبووئەققاس شوئىن قورەيش كەوتوو بۆ ھەوال زانىن .

لىرەدا پرسىارىك دىتتە بەردەھمان : بۆچىي ئەبوسوفيان ھىرشى نەكردە سەر مەدىنە ؟ خۆ لە كاتى كىشانەو ھى سوپاي قورەيش دا مەدىنە ھىچ بەرگى يەكى نەبوو ، چونكە سوپاي ئىسلام ھىشتا لە مەيدانى جەنگ دا بوو و ، مەدىنە تەنھا ژن و مندال و كەسانىكى ۋە ھاي تى دا بوون كە تواناي جەنگيان نەبىت .. ئەبوسوفيان ھەلى بۆ ھەل كەوتبوو تا بە خۆي و سوپاكەيەو مەدىنە بگري ، يان ھىچ نەبى ھەندى دەست كەوت و ھەندى دىل دەست بخت ، چونكە ، بەلى

کۆمهلیک هاوول شههید کران ، به بۆنه‌ی هه‌له‌ی تیرهاویژه‌کانه‌وه ، به‌لام له مه‌یدانی جه‌نگ‌دا قورپه‌یش نه‌ دیل و نه‌ ده‌ست که‌وتی جه‌نگی نه‌گرت ، وه‌ک موسلمانان له به‌دردا ده‌ستیان که‌وت .

بی‌گومان نه‌بوسوفیان و فه‌رمانده‌کانی سوپاکه‌ی بیریان له‌م هه‌له‌ کردۆتسه‌وه : شاریکی وه‌ها بی‌دیفاع له به‌رده‌ستیان‌دا هه‌لمه‌تی بده‌نی . که‌چی ئه‌و کاره‌یان نه‌نجام نه‌دا و یه‌کسه‌ر به‌ره‌و مه‌که‌که‌ کشانه‌وه . داخۆ نه‌ینیی ئه‌مه‌ چیی بیت ؟

له راستیی‌دا قورپه‌یش ژیری و سه‌لیقه‌یان به‌کار هینا کاتی‌ک وازیان له مه‌دینه هینا و ، نه‌بوسوفیانیش یه‌که‌جار ژیر و لی‌زان بوو وا سوپاکه‌ی تووشی کاره‌سات نه‌کرد ، بگه‌ به‌ر نه‌بوسوفیان به‌م کاره‌ی سه‌لماندی که‌ فه‌رمانده‌یه‌کی لی‌هاتوو و وریایه و ، به سه‌راب ناخه‌له‌تی و ، شوین رووکه‌ش ناکه‌وی . نه‌بوسوفیان ئه‌ی‌زانیی سه‌رکه‌وتنی قورپه‌یش رواله‌تی‌یه و هه‌میشه‌یی نیه و ، شه‌هیدکردنی ئه‌و کۆمه‌له‌ موسلمانان به‌ نازییه‌تی و نه‌خشه‌ی قورپه‌یش نه‌بووه و ، له هه‌مان کات دا لی‌نه‌هاتویی و بی‌نه‌خشه‌یی سه‌رکه‌رایه‌تی موسلمانان نانوینی ، به‌لکه‌ هه‌له‌یه‌ک بوو و له ده‌ست هه‌ندیکیان ده‌رچوو . بۆیه نه‌بوسوفیان به‌ چاکی نه‌نه‌زانی سه‌ره‌نجامی سوپاکه‌ی بخاته مه‌ترسی‌یه‌وه ، به تابه‌ت وا سوپای مه‌دینه خۆی کۆکردۆتسه‌وه و توانای جه‌نگی وه‌ک سه‌ره‌تای رۆژ هه‌یه . جا وا چاکه ئه‌و سه‌رکه‌وتنه ، که به‌ناو سه‌رکه‌وتنه ، بیاریزیت و ، بی‌که‌ن به‌ پاگانده که‌ ته‌مپۆ له بریی به‌در .

له سه‌ره‌تای رۆژه‌وه موسلمانان گورزی کاریگه‌ریان له قورپه‌یش وه‌شاندا ، به‌لام به هه‌له‌ی تیرهاویژه‌کان بت په‌رسته‌کان توانی یان :

۱ - خۆیان له‌و تیک شکانه سامناکه ده‌ریاز بکه‌ن .

۲ - زیانیکی گیانیی چاره‌روان نه‌کراو به موسلمانان بگه‌یه‌نن .

۳ - سه‌رکه‌وتنه مسۆگه‌ره‌که‌ی موسلمانان له ناو بده‌ن .

۴ - سوپای قورپه‌یش خاوه‌نی سه‌رکه‌وتنیکی رواله‌تی بیت ، نه‌گه‌رچی بۆ ماوه‌ی شه‌و و رۆژیکیش بیت . چونکه بۆ سه‌به‌ینی لای هه‌ردوو لا سه‌لما که قورپه‌یش سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست نه‌هیناوه و ، هه‌ر که‌سیش وای‌زانی بی سه‌رکه‌وتوو هه‌ر ئه‌و رۆژه قه‌ناعه‌تی به‌و سه‌رکه‌وتنه هه‌بووه . ئه‌مه له غه‌زای (حمراء الأسد) دا روون نه‌بیتسه‌وه .

ئەبوسوفیان چاك ئەی زانیی كە ئەم چوار خالەى سەرەوہ بە بۆنەى نازابەتیی ئەوانەوہ نەھاتوونەتە دبی و ، هیچ كاتیكیش ئەو ھەلەیان دەست ناکەوئیتەوہ . ئەوہ خەویك بوو دی یان و جارێكى تر نایبیننەوہ . بۆیە ئەى ئەویست سوپاکەى جارێكى تر بختەوہ بەر پلارى شیرەکانى ئیسلام .

لە راستیی دا ئەبوسوفیانیش و ھەموو فەرماندە و سەربازییكى سوپاکەشى ترسى ھەلمەتى سەر لە بەیانى سوپای مەدینەیان لە دل دا بوو ، چونكە دیوى راستەقینە بریتى یە لە سەرکەوتنى مەدینە و ، دیوى سەرکەوتنى مەككە دیویكى كاتیى و ناخلفیى و رى ئى كەوتنە ، بۆیە بەو سەرکەوتنە كاتى یە دل یان خۆش نەبوو و ، لە خویان ئەویست لە گەل سوپای مەدینەدا دەست نەدەنەوہ یەخەى یەكترى و ، بەو سەرکەوتنە ساختەیەوہ بگەریننەوہ داوہ و ، بە ھۆزەکانى سەرە رى مەككە و مەدینە بلین لە ئوحدودا تۆلەى بەدرمان کردۆتەوہ .

كەواتە ئەبوسوفیان ھەلەى وا ناکا ھیرش بکاتە سەر مەدینە و ، سوپای مەدینە بە جەنگى سەرۆمائیى بیان دات بە زەویى دا ..

پێغەمبەرى خوا ﷺ لە بەدر و شوینەکانى تریش دا ، دواى سەرکەوتن ، یان راوانانى دوژمن و دەسلات لى سەندنى سى شەو لەو شوینەدا ئەمایەوہ و بە ھەموو لایەكى ئەسەلماندا كە بەرامبەرە دوژمنەکانى دەسلاتیکیان لە دەست دا نەماوہ ، ئەوسا ئەگەر پایەوہ .

بەلام سوپای مەككە نەى وئىرا شەوئیکیش لە دەوروپەرى ناوچەى ئوحدودا بێنیتەوہ ، ھەر ئەو ئیوارەى بەرەو مەككە گەر پایەوہ ، كە زۆر لە ھەلاتن و خۆدامالین لە جەنگ نەچوو .. ئەوہ بوو بە یەك رۆژ نزیکەى چل مىلى بەو سوپا زۆر و زەبەندەىە برى . وەك بلینى ئەترسا ئەگەر بە خاویى برۆن ، یان ئەو شەوہ لە شوینىكى نزیک مەدینەدا بجن ، سوپای موسلمانەکان بکوئیتتە سەریان ، بە تابیەت دواى ناشتنى شەھیدەکان و دەرمان کردنى زامدارەکان ، ئەو کاتە لەوانەىە كارى بە سوپای مەككە بکات كە با بە دەوارى شپى نەکردبى .

ھەروايش بوو .. بۆچوونەکانى ئەبوسوفیان لە جى خویان دا بوون . بەلئى ئەوان لەو ناوہ دوورکەوتنەوہ و ، موسلمانەکان بە شەھید و زامدارەکانەوہ پەشوکا بوون ، بەلام ئەوہ بوو پانزە سەعاتى نەبرد دواى کوئایى ھاتنى جەنگى ئوحدود ،

لەسەر کۆپى ئوحد بە خۆى و ھاۋلانەۋە دابەزىنە خوارەۋە مەيدانى جەنگ ،
تا بە شىۋەيەكى رىك و پىك شەھىدەكان بىئىژن و ، فرىاي زامدارەكانىش بگەون و
دەرمانى زامەكانىيان بگەن . .

پىغەمبەرى خوا ﷺ بە تايبەت موخەمەدى كورپى مەسلەمەى نارد تا ھەۋالى
سەعدى كورپى رەببەى^{۴۰۶} بۆ بزائى ، كە يەكى له فەرماندە بەناۋابانگەكانى ئەنصار
بوو . ناردى تا بزائى زىندوۋە يان شەھىد بوو .

كە كورپى مەسلەمە لە ناۋ مەيدانى جەنگدا ئەسۋورايەۋە ، چاۋى بە سەعدى
كورپى رەببەى كەوت كە لە خويىنى خۆى گەوزا بوو و ، بە خور خويىن لە زامەكانى
ئەرپىشت و ، لە دواساتەكانى ژيانىدا بوو . . چەمى يەۋە بەسەرىدا و ھەۋالى
دايى كە پىغەمبەرى خوا ﷺ بە تايبەت بۆ ئەۋەى ناردوۋە كە ھەۋالى ئەۋ بزائى و
بزائى چىيى بەسەر ھاتوۋە . سەعد بە دەنگىكى يەكجار كپ و نزمەۋە ، بە كورپى
مەسلەمەى گەياند كە تازە ئەم لە دەست دەرچوۋە و ، بە بۆنەى زامە
سەختەكانىيەۋە جارىكى تر ھەل ناسىتەۋە .

سەعد لەم ھەلۋىستە ناسكەى ژيانىدايە . . لاي يەقىنە كە بەم زوانە ژيانى
تەۋاۋ ئەبىت ، بېرى لە ژن و مندال و سامان و باخ و باخات و كەس و كارى
ئەنە كەردەۋە . . بەلكو خەمى پىغەمبەرى خۋاى بوو . . خەمى بوو ئەگەر
ھەندىكىيان شەھىد بىن ، پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋەك جارانى خزمەت نەكرى . .

^{۴۰۶} سەعدى كورپى رەببەى كورپى غەمى كورپى ئەبوزەھبىرى خەزەرەجىي ئەنصارىي بوو . . لەگەن پىشەينەكانى
دانىشتوانى مەدەينەدا موسلمان بوو . نامادەى پەيمانى عەقەبە بوو كە پىش كۆچ كردن لە نىۋان پىغەمبەر و
موسلمانەكانى مەدەينەدا بەستراۋە . سەعد يەكى لە سەردارانى مەدەينە بوو بۆ بەستنى ئەۋ پەيمانە . لە دۋاى كۆچ
كردن لەگەن عەبدورپەھمانى كورپى عەۋفدا بە فەرمانى پىغەمبەرى خوا ﷺ بوونە برا . سەعد بە شدارىي جەنگى
بەدرى لە خزمەتى پىغەمبەرى خۋادا ﷺ كەردوۋە . يەكى بوو لە ھاۋەلە بەئەمەك و بەۋەفاكان . لە رۆژى ئوحددا
لە دوازە شوئىنى سەختەۋە زامدار كرا . لە رىۋايەتى تردا ۋا ھاتوۋە كە بە رم و شىر و تىر لە جەفتا شوئىنەۋە
زامدار كراۋە . ئەبۋبەكرىش زۆرى خۆش ئەۋىست ، بە رادەيەك كە كاتىك ئوم سەعدى كچى سەعدى كورپى رەببەى
ئەچىتتە خزمەتى ئەبۋبەكر ، لە سەردەمى خەلافەتىدا كراسەكەى خۆى بۆ راخست لەسەرى دانىشىت . كە عومەر
چوۋە ژورەۋە سەرى لە كەردەۋەكەى خەلىفە سور ئەما ، كە ئەبى ئەم ئافرەتە كى بىن ۋا ئەۋەندە بەلای خەلىفەۋە
بەرتىزە ، بۆيە پرسىبارى كرد . خەلىفەش ۋەلامى دابەۋە و فەرمۋى : ئەمە كچى پىۋايتىكە لە منىش و لە تۆش
چاكتەر . فەرمۋى : ئەۋە كى يە ئەى خەلىفەى پىغەمبەرى خوا ؟ فەرمۋى : پىۋايتىكە لە سەردەمى پىغەمبەرى
خۋادا سەرى ناۋەتەۋە و ، شوئىنى خۆى لە بەھەشت دا دىۋە و ، منىش و تۆش ھەروا ماۋىن .

له کاتی ئاسایی دا سهعد داوای له عهبدوپررههمانی برای دینی کرد تا یه کئی له دوو باخه که ی بۆ خۆی هه ل بۆیری و ، له دوو ژنه که شی کامیانی بوی بۆی ته لاق نه دا ، تا دوای به سه ر چوونی عیدده ی ماره ی بکات .

له کاتی ئاسایی دا نه مه دل و دهروونی نه م پاله وانیه .
له کاتی ناسک و هه لئوئستی سه ختیش دا بیری به لای خۆی و که س و کاریه وه نیه .. به لکو خه می پیغه مبه ری بوو نه وه نده پیغه مبه ری خوا ی ﷺ خۆش نه ویست ، خۆش ویستنی هه موو شتیکی پشت گو ی خستبوو .. هه تا بیری به لای زامه کانیه وه نه بوو .. هه ر خه می بوو نه و بی ناز بی .

نه وه بوو به ر له وه ی گیانی بداته شه قه ی بال و به ره و به هه شت بکه و پته ری ، دوو نامه ی جوانی به کوری مه سله مه دا ره وانه کرد .. یه که میان بۆ پیغه مبه ری خوا ﷺ ، دووه میشیان بۆ نه نصاره خزمه کانی .

له نامه ی یه که م دا وتی : سه لامم بگه یه نه به پیغه مبه ری خوا ﷺ و ، پی ی بلئ : سه عدی کوری ره بیع نه لئیت : به چاکترین شیوه که خوا پاداشتی پیغه مبه ری ک له ئومه ته که یه وه بداته وه ، وه هاش له ئیمه وه پاداشتی تۆ به چاکه بداته وه .
له نامه ی دووه میش دا وتی : سه لامیشم به خزمه کانت (واته نه نصار) بگه یه نه و پییان بلئ : سه عدی کوری ره بیع پیتان نه لئ : هه تا ئاو له چاوتان دا بی ، نه گه ر زیانی ک به پیغه مبه ره که تان ﷺ بگات ، ئیوه هیچ بیانویه کتان نابئ ..

نه وه نده ی پی ناچی گیانی ده ره ئه چی و ، کوری مه سله مه ش دیتسه وه خزمه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ و هه واله که ی نه داتئ ..

نه مه ی پیشه وه له (ابن هشام) وه رگیراوه ، به لام له (زاد المعاد) دا وه ها هاتوه که پیغه مبه ری خوا ﷺ زهیدی کوری شاییت نه نیری بۆ زانیسی هه والی سه عدی کوری ره بیع و ، نه فه رموی : ((إن رأیته ، فأقرئه منی السلام ، وقل له : یقول لك رسول الله : کیف تجدك ؟)) . نه فه رموی : نه گه ر چاوت پیی که وت ، له منه وه سه لامی لی بکه و ، پی ی بلئ : پیغه مبه ری خوا پیت نه لئیت : هه وائت چی یه ؟ زهید به ناو کوزراوان دا نه گه ری هه تا نه گاته لای سه عد و نه بینی وا له دواساته کانی ژیانی دا ، هه فتا زامی شیر و تیری پیویه .

ئەلئیت : ئەى سەعد ! پىغەمبەرى خوا ﷺ سەلامت لى ئەكات و ، پىت ئەفەرموى : ((أخبرني ، كيف تجدك ؟)) . ئەفەرموى : ھەوالم بەدرى ، چۆنى ؟ ۋەلامى داىوھ : سەلام لە پىغەمبەرى خواش بى ﷺ و ، پىيشى بلى : ئەى پىغەمبەرى خوا ! بۆنى بەھەشت ئەبىستم . بە خزمە ئەنصارەكانىشم بلى : ھەتا ئاۋ لە چاۋتان دا بى ، ئەگەر زىانىك بە پىغەمبەرى خوا ﷺ بگات ، ئىوھ ھىچ بىانۋىيەكتان بە لای خواھە نابى . نىتر گىانى دەرچوو .

كاتىك كە پىغەمبەرى خوا ﷺ بە ئاۋ كوژراۋەكان دا ئەگەر ، ھەولى دا ھەمزەى مامىشى بدۆزىتەوھ . دۋاى گەرپان لە دۆلى قەنات دا دۆزىيەوھ ، ئەبىنى كافرەكان جەستەيان تىك داوھ . سىكان ھەل درپوھ و جگەريان دەرھىناوھ و لووت و گوئىيان پرپوھ . ئەمەش تەنھا بۆ دەست ھىتان بە دلئانا . بە راستى دىمەنىكى سامناك بوو و ، ئىشى زۆرى بە دلئى پىغەمبەرى خوا ﷺ گەياند .

بەلئى ھەمزە خوا لى رازى بى مامەى پىغەمبەرى خوا و براى شىرىشى بوو . پىاۋىكى ۋەھا پالەۋان بوو كە لە جەنگ دا لە جىي ھەزاران جەنگاۋەر دائەنرا . خواھنى غىرەت و مەرداىەتتى و جوامىرى بوو . لە كاتى گەرم بوونى جەنگ دا كۆمەك و پشتىۋانى موھەمەدى برازى بوو . ئەو رۆژەش ئەو شەھىد كرا ، ئىسلام زۆر پىۋىستى بە پالەۋانىكى ۋەھا دلئسۆز و خەم خۆر ھەبوو ، چۈنكە ئىسلام ئەو كاتە خواھنى سوپاىەكى ساۋاى كەم تفاق بوو . بۆيە بە شەھىدبوونى ھەمزە زىانىكى زۆر گەورە لە موصلمانان كەوت و ، خەم و خەفەتى زۆرىشى بە دلئى نازىز گەياند .

كاتىك كە بەو شىۋازە چاۋى پى كەوت فەرموى : ((لن أصاب بمثلك أبداً ، وما وقفت قط موقفاً أغبط علي من هذا)) . فەرموى : ھەرگىز موسىبەتتىكى ترى ۋەك تۆم نايەتە رى و ، تا ئىستەش ھەلوئىستىكى ترى ۋەھا ، كە زۆرم پى ناخۆش بى ، نەھاتۆتە رىم . پاشان فەرموى : ((ولئن أظهرني الله على قريش في موطن من المواطن لأمثلن بثلاثين رجلاً منهم مكانك)) . فەرموى : ئەگەر خوا لە شىۋىنىك بەسەر قورەيش دا زالى كردم ئەبى لە برى تۆ لووت و گوئى سى پىاۋيان بىرم .

موسلمانەكانىش كە دىيان وا شەھىدەكانىان لووت و گوئىيان بپراوھ و ، خەفەتى يەكجار زۆرى پىغەمبەرى خوايان ﷺ بۆ ھەمزەى مامى بىنى ، وتيان :

نه گهر رُوژتیک له رُوژان خوای گه وره دهسه لاتنی داین بهسریان دا نه بی به شیوه یه که جهسته یان بشیوینین تا تئسته هیچ عه ره بیك وها نهی شیواندبی .

پیغه مبهری خوا ﷺ بهو هممو نارام و لی بوردیهی یه یه وه و ، هاوه لان بهو هممو دل پاک یانه وه ، کاره که یان به لاوه سهخت بوو ، شه هیدبوونی هاوه لانیان له یاد چوو بوو .. شیواندنی جهسته ی مردوو که ی کاری مرؤقی مه رده ؟ له داخانا نهو بریاره ناهه موارهیان دا ..

به لام ئیسلامی بی گهرد که دینی خوییه و ، قورسانی پیروز که فهرمایشتی خوییه نهو هه لویسته یان نیه .. دینی خوا عه داله تی نهوی .. چاکه ی نهوی .. نارامی نهوی .. چاوپوشیی و لی بووردنی نهوی .. بویه نه وهنده ی پی نه چوو وه حی بو نازیز هات و کۆمه لئی نیمان داری ناگادار کرد که نه گهر تۆله نه سینن نابی زیاده روهی بکه ن و دهست درژییی بکه ن ، خو نه گهر چاوپوشییش بکه ن نه وه چاکتره .. وا چاکه نیمان داران نارام بگرن و خه مبار و دل تهنگ نه بن کاتی که دوژمنان فیلیان کرد . خوی گه وره وا له گه ل نه واندا که ته قویان هه یه ، که نه فهرموئ :

﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ۗ وَلَإِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿۱۲۸﴾
 ﴿۱۲۷﴾ وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ ۗ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ
 ﴿۱۲۶﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿النحل: ۱۲۶-۱۲۸﴾ .

که نه م نایه ته پیروزانه هاتنه خواره وه پیغه مبهری خوا ﷺ وازی لهو رایه ی خوی هینا و بریاری دا چاوپوشیی لهو کرده وه ناشیرینه ی قوره یش بکات ، چونکه ساله های ساله قوره یش هه لویستی خوار و خیتی گرتۆته بهر و ، هه مو خراپه یه کی بهرام بهر به موسلمانان شه نجام داوه و ، مه گهر به موسلمان بوون نه دمانی دهست بهرداری کاری ناشیرین بن .. به لئی چاوپوشیی لی کردن و ، بو فرمانی خوا گوئ پایه لئی کرد و ، که ففاره تی سوینده که شی دا و ، شیواندنی جهسته ی مردووی قه دهغه کرد ..

ئین ئیسحاق به سنده ی خوی له سه موره ی کوری جوندوبه وه ریوایه تی کردوه که وتویه : پیغه مبهری خوا ﷺ له هه ر شوینیک دا دانیشتی بهر له وه ی لهو

شۆيىنەدا ھەستى فەرمانى بەسەرماندا ئەدا كە سەدەقە بىكەين و ، لە شۆيواندىنى جەستەى مردووش قەدەغەى ئەكردىن .

لەو كاتەدا سەفەى كچى عەبدولموطەللىب (كە پوورى پىغەمبەرى خوا و خوشكى حەمزەى شەھىد بوو) ھات و بە داوى براكەىدا ئەگەر و ، بىستبووىشى كە چىيى بەسەر ھاتوھ . پىغەمبەرى خواش ﷺ ئەىزانىي سەفەى پوورى چەندە حەمزەى خۆش ئەوى ، لەبەر ئەوھ ترسا كە ئەگەر حەمزە بەو حالەوھ بىيىنى بەرگە نەگرى و تىك بچى ، بۆيە فەرمانى بە زوبەيرى كورى عەووامى كورىدا دا تا بكاتە كارى داىكى بگەرپىتەوھ دا و ، جەستەى براكەى بەو شۆيە شۆياوىيە نەبىيى .

زوبەير چوھ بەردەمى داىكى و پىي وت : داىە گيان ! پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى وەھايە كە بگەرپىتەوھ دا .

وتى : جا بۆچ ؟ بىستوومە كە جەستەى براكەم شۆيىنراوھ . ئەوھش لە پىناوى خوادا . ئاى كە بەو كارە چەندە رەزامەندىيمان ھەيە . ئەگەر خواى گەورە بىسوئ داواى پاداھت لە خوا ئەكەم و ئارام ئەگرم .

زوبەير گەرايەوھ خزمەتى پىغەمبەر و ھەوالەكەى سەفەى داىكى پى گەياند ، ئەوئىش فەرمانى دا واى لى بھىئى . سەفە بەرەو پىغەمبەرى خوا ﷺ ھات و ، كە بىيىنى فەرمووى : ((إني أخاف على عقلها)) . فەرمووى : ئەترسم تىك بچىت . كە گەيشتە لاى دەستى خستە سەر سەنگى (لەبەر ئەوھى كە پوورى بوو) و دوعاى خىرى بۆ كرد ، ئەوئىش (إسترجاع) ى وت و دەستى بە گريان كرد .

زوبەيرى كورى بەزەيى پىايا ئەھاتەوھ ، بۆيە ھەولتى ئەدا چاوى بە حەمزە نەكەوئىت ، چونكە تەمەنى زۆر بوو و بە سالدا چوو بوو . كەچىي سەفە كۆلى ئەدا و وتى : ناگەرپىتەوھ ھەتا سەيرى نەكەم . كە پىغەمبەرى خوا ﷺ مۆلەتى دا سەيرى بكات ، بەستەزمانە چاوى بە دىمەنىكى يەكجاز سامناك كەوت .. ئەبىيى وا براى نازىز و خۆشەويستى و پالەوانى لاوچاك لە خۆل گەوزاوھ و ، بە دەستى نەفامان جەستەى شۆياوھ .. فرمىسك بە خور لە چاوى سەفە ھاتنە خوارەوھ و ، بە كۆل گريا و دەوروبەريشى ھىنايە گريان ، پاشان بە ھىمىنىي و دامەزراوى يەوھ داواى لى خۆشبوونى لە خوا بۆ براكەى كرد و گەرايەوھ دا .. ھەلۆيىستەكەى ئەوئەندە كارىگەر بوو پىغەمبەريشى ھىنايە گريان .

تین مه سعوود وتوویه : نهمان دیوه پیغه مبهری خوا ﷺ له گریان بو حمزه زیاتر بگریی . نه و بو لای قیبله وه داینا و ، خویشی له سر جهنازه که هی وه ستا و ، دهستی به گریان کرد و هه نیسکیشی نه دا .^{۴۰۷}

نۆزده هه م : کۆکودنه وه هه شه هیده کان و ناشتنبیان :

پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ فرمانی دا شه هیده کان کۆیکه نه وه و بیان نیژن . به لام له فرموده ی صحیح دا و هه هاتوه که پیغه مبهری خوا ﷺ له سر هیچ شه هیدیکی جهنگ نوژی نه کردوه ، نه له ئوحد و نه له غهیری نه ویش دا . به لکو فرمانی نه دا که شه هید به جل و بهرگی خویشه وه بنیژری ، به بی شتن و به بی نوژی .

نیمام شافعیی خوا لیتی رازی بی ریوایه تی له و باره وه به پله ی موته واتیر پی گه یشتوه که پیغه مبهری خوا ﷺ نوژی له سر کوژراوانی ئوحد نه کردوه . نه وه هه که ریوایه ت کراوه که گویا پیغه مبهری خوا ﷺ نوژی له سر یان کردوه و ، هه فتا ته کبیری به سر حمزه وه فرمووه ، صحیح نیه .

له صحیحی بوخاریش دا نه وه چه سپاوه که پیغه مبهری خوا ﷺ فرمانی داوه شه هیدانی ئوحد به خوینه که یانه وه بنیژرین ، جا نه نوژی له سر کردن و ، نه شواریشن . فرمانیشی داوه که جل و بهرگه که یان بکریته که فه نیان . ئیتر نه وه بو چیی زری و پیست بو له بهریان دامالرا و جل و بهرگه که یان کرایه که فه نیان ، تا خوین و زامه کانیان له روژی قیامه ت دا شاهیدی یان بو بدن .

به لام له صحیحی بوخاریی و موسلیم دا هاتوه که پیغه مبهری خوا ﷺ ، وه خوا حافیزیی کردنی که له موسلمانان کان ، به مردوو و زیندوو یانه وه ، دای جهنگی ئوحد به چند سالی که نوژی له سر کردوو . پاشان دیته سه مینبه ر و نه فرموی : ((إني بين أيدیکم فرط ، وأنا علیکم شهید ، وإن موعدکم الحوض ، وإني لأنظر إليه من مقامي هذا ، وإني لست أحشی علیکم أن تشرکوا ، ولكن أحشی علیکم الدنيا أن تنافسوها)) . نه فرموی : من پیشتان نه که وم و ، له سر یشتان شاهیدم و ، شوینی به یه که گه یشتنی شمان سه ر هه وه که مه و ، ئیستا له م

^{۴۰۷} غزوة أحد : ۲۱۱ - ۲۱۸ ، الریح المختوم : ۲۸۴ - ۲۸۶ ، السیره النبویه لأبي شهبة : ۲ / ۲۰۷ -

شویئە مەوہ چارم لی یە تی . من لیئان ناترسم شەریک بو خوا بریار بدەن ، بە لکو ئەترسم لە نیوان خۆتان دا بو دەست خستنی دنیا بەرەبەرکی بکەن ..
 راویی ئەلئی : ئەوہ دواجارم بوو تەماشای پیئە مەبری خوا ﷺ بکەم . بو ئەو فەرموودە ی سەرەوہ هەندی لە فەقیهەکان شەری یە تیان بە نوژی سەر جەنازە ی شەھیدی جەنگ داوہ . بەلام جومھوور رایان وایە کہ ئەوہ نوژی نەبووہ ، بە لکو دوعا و پارانەوہ بووہ . یان ئەوہ یە کیکە لە تاییبەت مەندی یە کانی پیئە مەبری خوا ﷺ .

حەمزەش بە قوماشیکی خۆی کە فەن کرا ، کہ ئەگەر رایان ئەکیشا هەتا سەری پی داپۆشن ، قاچی دەرئە کەوتن و ، گەر راشیان ئەکیشا بو داپۆشینی قاچی سەری دەرئە کەوت . ناچار رایان کیشا تا سەری داپۆشن و بە گەلای گووژالک قاچیان داپۆشیی .

عەبدوپرەھمانی کورپی عەوف ئەلئیت : موضعی کورپی عومەیر کوژرا ، کہ لە من چاکتر بوو و ، بە عەبایە کە فەنیان بو کرد کہ ئەگەر ئەدرا بە سەری دا قاچی دەرئە کەوتن ، ئەگەر قاچیشی پی دانەپۆشران ، سەری دەرئە کەوت . سەرەنجام پیئە مەبری خوا ﷺ فەرمان ئەدا سەری بە قوماشە کە داپۆشن و بە رووہ کی ئیزخیر هەردوو قاچی داپۆشن .

گەرەن بە دوای جەستە ی حەنظە لەدا ، سەیریان کرد لە لایە کەوہ لەسەر زەوی سی دانراوہ و ناوی لی ئەچۆری . پیئە مەبری خوا ﷺ هەوائی بە هاوہ لانی دا کہ مەلئیکەت ئەی شۆن . کہ پرسیاریان لە هاوسەرە کە ی کرد ، پیی راگە یانندن کہ زاوا بووہ و خۆی نەشۆردووہ و ، رای کردووہ بە دەم بانگەوازی جیھادەوہ . بوئە ناوئراوہ ((غسیل الملائکة)) .

لە لایە کی ترەوہ ئەوہ کەوتە گوئی پیئە مەبری خوا ﷺ کہ هەندی لە شەھیدەکان براونەتەوہ بو مەدینە ، ئەویش فەرمانی دا کہ بیان هیئەننەوہ بو مەیدانی جەنگ و لەوی بیان نیژن .

ئیمام ئەحمەد لە جابیری کورپی عەبدوئلاوہ خوا لیئان رازی بی ئەگەر پیتەوہ کہ وتروویە : باوکم لە ئوحد دا شەھید بوو و ، خوشکە کانیشم منیان بە وشتریکەوہ نارد بە دوای دا و وتیان : برۆ باوکت بخەرە سەر پشتی ئەم وشترە و ، لە قەبرستانی ئەوہ ی سەلیمە دا بی نیژە . ئەلئی : منیش لە گەل چەند کەسیکی یارمە تی دەرم دا

هاقم به دوا یا . ثم دهنگ و باسه نه گاتوه به پیغهمبهری خوا که له توحود دانیشتبوو . نه وه بوو بانگی کردم و فرمووی : ((والذي نفسي بيده لا يدفن إلا مع إخوانه)) . فرمووی : بهو خوابه ی که گیانی به دهسته نه بی له گهل براکانی دا بنیژری .

نه وه بوو له گهل هاوه لانی دا نیژرا .

هروه ها له جابیره وه نه گپرنه وه که وتویه : له کاتیک دا که منیش وه که خه لکه که سه یرم نه کرد ، نه بینم وا پورم (خوشکی باوکم) هات که باوکم و خالمی پی بوون و ، نه م دیو و نه و دیو خستبوونیه سهر و شتریک ، هینانیه وه بو مه دینه تا له قه برسانه کافان دا بیان نیژی . نه بینم پیاویک گه یشت و جاری نه دا : پیغهمبهری خوا ﷺ فرماتان به سردا نه دات که جهسته ی شه هیده کان بگپرنه وه دوا و ، له شوینی شه هیدبوونیان دا بیان نیژن . تیمهش گپرانانه وه دوا و ، له کوئ شه هید بوو بوون له وی ناشتیمان .

جا له بهر نه وه ی شه هیده کان زور بوون و ، موسلمانانه کانیش ته واو ماندوو و هیلاک و زامدار بوون و ، روژیش زوری نه مابوو ، پیغهمبهری خوا ﷺ فرمانی دا که شه هیده کان دوو دوو ، کی له گهل کی دا خوئی هاتوه ، بخرینه قه بره وه . نه وه بوو همزه له گهل عه بدوللای کوری جه حشی خوشکه زای ^{۴۰۸} خرانه قه بریکه وه .

به تایبه تیش پیغهمبهری خوا ﷺ پیی خوئ بوو عه مری کوری جه مووح و ^{۴۰۹} عه بدوللای کوری عه مری کوری حرامی زاوای که له دنیا دا زور دل سوژی یه ک بوون ، له قه بریک دا بنیژری . ^{۴۱۰}

^{۴۰۸} عه بدوللای کوری جه حش ، دایکی نومه پیی کچی عه بدولوطه للیب بووه که نومه پیی خوشکی همزه بووه . نه وه ی که له روژی توحود دا عه بدوللای کوری جه حشی کوشت نه بولحه که می کوری نه خنه سی کوری شه ریق بوو . نه وه بوو له جهنگی به دردا نه خنهس یه کم کهس بوو که دژی رای نه بوجهل وه ستا و بریاری دا جهنگ نه کات و ، به خزی و به هوژی نه وه ی زوه ره وه له (رابغ) گه راپه وه به ره مه ککه و یه ک پیاوی زوه ریی به شداری به دری نه کرد . نه وه بوو نهو نه بولحه که مه هه له جهنگی توحود دا به کافری کوژا .

^{۴۰۹} عه مری کوری جه مووحی کوری زیدی کوری حرام یه کیکه له سردارانیه نه نصار و ، دوا نه نصاریشه که موسلمان بووی . پیاویکی ناودار بووه و زور دست گوشاد و سه خبی ته بیعت بووه . له چوئیه تی موسلمان بوونی ، له پیشه وه شتیکمان باس کردوه و ، به ناواتی شه هیدی بوو ، تا خوا به سوژ و میهره بانیی خزی خه لاتی کرد .

^{۴۱۰} عه بدوللای کوری عه مری کوری حرامی کوری شه عه به یه نه نصاری ، خه زه جیی ، سه لیمی باوکی جابیر بووه . زوو به زوو له گهل ته هلی مه دینه موسلمان بووه . به شداری په یانی عه قه به ی کردوه و ، یه کیکیش بووه

ھەروەھا موصەبى كۆپى عومەير و سەعدى كۆپى رەببىع ، لە رىوايەتتىكى تردا خاريجىھى كۆپى زەيد و ^{۴۱۱} سەعدى كۆپى رەببىع و ، نوعمانى كۆپى ماليك ^{۴۱۲} و بەندەكەى نەوہى ھەسحاس پىكەوہ نىژران .

پىغەمبەرى خوا ﷺ خۆى ئاگادارى ناشتنى شەھىدەكان بوو و ، ئەى فەرموو : ((احفروا وأوسعوا ، واجعلوا الرجلين والثلاثة في القبر الواحد)) . ئەى فەرموو : قەبرەكان با فراوان بن . دوو پياو و سى پياو بچەنە قەبرىكەوہ . ئەشى فەرموو : ((انظروا أكثر هؤلاء جمعاً للقرآن فاجعلوه أمام أصحابه في القبر)) . ئەى فەرموو : سەرنج بەدن بزانن ئەوانە كاميان قورئانى زياترى لەبەرە بى خەنە پىش ھاوہلەكانىوہ .

ھەروەھا پىغەمبەرى خوا ﷺ شاھىدىيى دا كە شەھىدەكان لە رۆژى قىامت دا بەو ھالەوہ زىندوو ئەبنەوہ كە پىوہى نىژراون ، بەبى ئەوہى ئال و گۆريان بەسەردا بىت ..

ئىبن ئىسحاق وتويە : لە رۆژى ئوحددا كە پىغەمبەرى خوا ﷺ سەيرى شەھىدەكانى كرد ، فەرموى : ((أنا شهيد على هؤلاء ، إنه ما من جريح في الله إلا والله يبعثه يوم القيامة يدمي جرحه .. اللون لون دم والريح ريح مسك)) . ئەفەرموى : من لەسەر ئەمانە شاھىدم .. ھەر كەس لە پىناوى خوادا زامدار بوو

لەو دوانزە نەقىبەى كە لە برى خزمەكانيان پەيمانەكەيان لەگەل پىغەمبەرى خوادا بەستووہ . عەبدوللا بەشدارى بەدرى كردووہ . ئەو پياوہ دلسۆزە بوو كە سەر لە بەيانى رۆژى ئوحد نامۆزگارى عەبدوللاى كۆپى ئوبەى سەزۆكى مونافىقان و دەستە مونافىقەكەى كرد تا پشت لە پىغەمبەرى خوا نەكەن . كە رۆژى ئوحد شەھىد بوو پىغەمبەرى خوا ﷺ دەبارەى فەرموى : ((ما زالت الملائكة تظلل بأجنحتها)) . فەرموى : ھىشتا مەلائىكە بە پالەكانيان سىبەرى بۆ ئەكەن .

^{۴۱۱} خاريجىھى كۆپى زەيدى كۆپى ئەبوزوھەيرى نەنصارىي خەزەرەجىي ، ھاوہلىكى پايەدارە و ، بەشدارى بەدرى كردووہ . خەزورى نەبويەكرى صديق بووہ . خاريجە يەكئى لە پالەوانە چەنگاوەرەكان بووہ .. لە رۆژى ئوحددا لە ھەموو لايەكەوہ رميان ئاراستە كرد ، تا ئەوہبوو لە دە و ئەوہندە شوئىنەوہ زامدار بوو . لەو كاتەدا سەفوانى كۆپى ئومەيبە دای بە لاي و خاريجىھى ناسىبووہ و ، ھەلمەتى داپە سەرى و شەھىدى كرد و پاشان ئەيوت : ئىستە دلم ھەسايەوہ كە ھاوہلە پايەدارەكانى موھەمەد كوشتون .. خاريجىھى كۆپى زەيد و ، ئەوسى كۆپى ئەرقەم و ، نەبونەرفەلم كوشتون ..

^{۴۱۲} نوعمانى كۆپى ماليكى كۆپى شەعلەبەى نەنصارىي خەزەرەجىي ، ھاوہلىكى پايەدارى بەدرە . ئەم ھاوہلە بوو كە بە پىغەمبەرى خواى ﷺ وت : بەخوا ئەچمە بەھەشتوہ . فەرموى : ((بيم ؟)) . فەرموى : بە چىي ئەچىتە بەھەشتوہ ؟ وتى : پەوہ ئەچم كە من شاھىدىيى ئەدەم كە جگە لە زاتى ((الله)) پەرستراوىكى تەرىبە و ، تۆش پىغەمبەرى خوايت و ، لە رۆژى نەبەردىش دا پشت ھەل ناكەم . فەرموى : ((صدقت)) .

بیټ ټهوا که خوی گهوره له رۆژی قیامت دا زیندووی ټه کاتهوه زامه که ی خوینی لئ دئ ، رهنگی رهنگی خوینه و ، بۆنیشی بۆنی میسکه .

سالان ټیپه رین و ټم به لئنه ی پیغه مبهری خوا ﷺ هاته دی و بۆ خه لک سه لما . ټه بوداود و نه سائی و تیرمیذیی له جابیری کوری عه بدوللاوه خوا لیټیان رازی بی ریوایه تیان کردووه که وتوویه :

له سه رده می خه لافه تی موعاویه ی کوری ټه بوسوفیان دا بووم ، پیاویک هاته لام و وتی : ټه ی جابیری کوری عه بدوللا ! به خوا کاربه ده ستانی موعاویه ده ستکاری قه بره که ی باوکتیان کردووه و هه ندیک ی ده رکه وتووه . منیش هاتم بۆ لای ټه بینم به و شیوه یه که ناشتوومه و نه گوڤراوه .

ههروه ها به یهه قییش له جابیره وه ریوایه تی کردووه و وتوویه : که دوا ی چل سال موعاویه له نزیك کوژراوانی ټو حوده وه کانی لئ دا و ناوه که هات به سه ریان دا ، که هه والمان زانی هاتین به لایانه وه و ده رمان هیټان . ټه وه بوو خا که نازه که بهر قاچی هه مزه که وت خوینی لئ ده رپه رپی . له ریوایه ته که ی ټیبن ټیسه ق دا ټه لئ : ده رمان هیټان ، ههروه ک دوینی نیژرا بن .

ههروه ها واقیدییش له جابیره وه ریوایه تی کردووه : که قه بره کانمان هه ل دانه وه ، ټه بینم باوکم وا له قه بره که ی دا هه ره که به شیوه ی خوی خه وتبی و ، ټه بینن وا عه مری کوری جه مووحی دراوسی شی و له قه بره که ی دا و ، ده ستی له سه ر زامه که ی داناه ، که ده ستی لبرا خوینی لئ ده رپه رپی .. ټه لئین : به وینه ی بۆنی میسک بۆنی خویش له قه بره کانیا نه وه هاتووه ، ټه مه ش دوا ی چل سال له ناشتیان ، خوا له هه موویان رازی بی .

له (الموطأ) یش دا به م شیوه هاتووه : ټه وه بوو هه ردوو ټه نصاری عه مری کوری جه مووح و عه بدوللا ی کوری حه رام لافا و قه بره که یانی درپی بوو ، چونکه قه بره که یان له قه راغی چه مه که دا بوو و ، هه ردوو کیشیان له یه ک قه بره دا نیژرا بوون و ، رۆژی ټو حود شه هید بووبوون . قه بره که یان هه ل درا یه وه تا بگوازرینه وه ، ټه بینن هیچ نه گوڤاون ، ههروه ک دوینی نیژرا بن . ټه وه بوو یه کیتکیان زامدار بووبوو و ده ستی له سه ر زامه که ی دانا بوو و ، هه ره به و شیوه شه وه نیژرا بوو ، که ده ستی له سه ر زامه که ی لادرا و وازی لئ هیټرا

گەراپەوئە شوپىنى خۆى . بە مەرجى ماوئەى نىئوان جەنگى ئوحدود و ئەو قەبەر
 ھەلدانەوئە پە چەل و شەش ساڵ بوو .

لەبەر ئەوئەى كە شەھىدانى ئوحدود خاوەنى پايە و پلەيەكى بەرزى و ، لە پىناوى
 خوادا خۆيان بەخت كەردوئە ، پىئەمبەرى خوا ﷺ سەرى لى ئەدان و سەلامى لى
 ئەكەردن و ئەى فەرموو : ((سلام عليكم بما صبرتم ، فنعم عقبى الدار)) . ئەبوئە كرىش
 و عومەرىش و عوئمانىش خوا لىيان رازى بى لە سەردەمى خەلافەتى خۆياندا
 سەردانىيان ئەكەردن و سەلامىيان لى ئەكەردن .

واقىدبىش ئەوئەى گىپراوئەوئە كە خاتوو فاطىمە و ، سەعد و ، ئەبوسەئىدى
 خودرى و ، ئەبوھورەيرە و ، ئەبدوللاى كورى عومەر و ، ئوم سەلەمە ، خوا
 لىيان رازى بى ، سەردانى شەھىدانى ئوحدوديان ئەكەرد . .

پىئەمبەرى خوا ﷺ باسى پايە و پلەى بەرزى ئەو شەھىدانەى كەردوئە كە لە
 مەيدانى جەنگى كافراندا سەر ئەتىنەوئە .

ئىبن ئەبباس خوا لىيان رازى بى لە پىئەمبەرى خواوئە ﷺ رىوايەتى كەردوئە كە
 فەرموئە : ((لما أصيب إخوانكم بأحد جعل الله أرواحهم في أجواف طير خضر ،
 ترد أثمار الجنة وتأكل من ثمارها ، وتأوي إلى قناديل من ذهب معلقة في ظل العرش ،
 فلما وجدوا طيب مشربهم وماكلهم وحسن مقيلهم ، قالوا : يا ليت إخواننا يعلمون
 ما صنع الله بنا ، لئلا يزهدوا في الجهاد ولا ينكلوا عن الحرب . فقال الله عزوجل :
 أنا أبلغهم عنكم)) . . فەرموئە : كاتىك كە براكاتتان لە ئوحدوددا شەھىد كران ،
 خواى گەورە رۆحى ھەرىە كەيانى خستە ناو سكى بالئەدى سەوزەوئە و ، ئەوانىش
 ئەھاتنە سەر رووبارەكانى بەھەشت و ئاويان ئەخواردەوئە و ، لە بەر بوومى
 بەھەشتيان ئەخوارد و ، ئىئوارانىش ئەگەرئەوئە بۆ ناو چراى لە زىر دروست كراو
 و بە عەرشدا ھەلئاسراو . ئەو بەھەشتيانە كاتى كە خواردن و خواردنەوئە چاك
 و شوپىن و مەنزلى خۆشى خۆيانيان دى ، وتيان : خۆزگە براكانمان ئەيان زانىسى
 خواى گەورە چۆن پاداشتى چاكەى نىمەى داوئەتەوئە ، تا لە جىھاد و جەنگى
 كافراندا نوشوستى و نوكوولى نەكەن . خواى گەورەش فەرموئە : من لە برى
 ئىوئە ئەو ھەوالئەيان پى ئەگەيەنم . ئەوئەبوو خواى گەورە قورئانى پىرۆزى
 دەربارەى ئەوئە ناردە خوارەوئە :

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾
 فَرِحِينَ بِمَاءِ آتِهِمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَكَتَبَتْشُرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا
 خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿ (آل عمران : ۱۶۹ - ۱۷۰) .

ئەم مژدەيە بۆ ئەوانەيە کە بە پاکيی و دل پر لە ئیخلاصەوه لە ریی خوادا
 تەجەنگن و سەرەنجام شەھید ئەبن . بەلام هەرکەسی بە نییەتیکی ترەوه خۆی بە
 کوشت بدات ئەوه بە شەھید نازمیژی . بۆ ئەمە دوو نمونەمان هەیه :

یەکیکیان (قوزمان) ه کە عەرەبی مەدینە بوو و ، پالەوانیکی کەم وینە بوو
 و ، رۆژی ئوحد پالەوانانە جەنگی کرد و ، بە تاقی تەنیا یانزە کەس لە کافرانی
 کوشت ، کە پینجیان هەنگرانی ئالائی قورەیش بوون لە ئەوهی (عەبدوودار) .
 پیش دەستی کردنی جەنگ هەرچی باسی ئەو پیاوه بۆ پیغەمبەر ﷺ بکرایە
 ئەهی فەرموو : ((إنه من أهل النار)) . ئەهی فەرموو : دۆزەخی یە .

سەرەنجام قوزمان لەو جەنگەدا چەند زام کرایە لاشەییەوه . ئەوهبوو هەلیان گرت
 و بردیانە مالهوه و ، موسلمانان سەریان لی ئەدا و ئەیان وت : مژدە بی قوزمان .
 ئەیوت : مژدەهی چیییم لی بی ؟ من بۆ بەرگری لە شەرەف و مەردایەتی
 خزمەکاتم جەنگام .

لە ریوایەتیکی تردا هاتووہ کە قەتادە خوا لئی رازی بی بە قوزمان ئەلی :
 شەھیدبوونت لی پیرۆز بیت . وەلامی دایەوه : بەخوا من ، ئەی باوکی عەمر ! لە
 پیناوی دیندا نەجەنگام . بۆ ئەوه جەنگام کە قورەیش نەیت و پی نەخاتە سەر
 خاکمان .

کاتیک کە زامەکان زۆریان بۆ هینا خۆی کوشتەوه . ئەوهبوو لە تیردانەکەیدا
 تیریکی دەرەینا و شادەماری قۆلی خۆی پی بریی و ، خوینی لی نەرۆیشت هەتا
 مرد ..

کە ئەم پیاوه نازایە بەم شیۆیە سەری نایەوه ، پیاویک هاتە خزمەتی
 پیغەمبەری خوا ﷺ و وتی : شاهییدی ئەدەم کە تۆ پیغەمبەری خوایت .
 فەرمووی : چیی بووه ؟ وتی ئەو پیاوهی کە لەوه و پیش ناوت برد کە دۆزەخی یە ،
 لە سەرەمەرگی دا وەهاو وەهای کردووہ ...

دهرباره‌ی پیاویک که بۆ ده‌رپرینی نازایه‌تیی جه‌نگ بکا و ، پیاویکیش بۆ به‌رگری له‌ خۆی و کەس و کاری جه‌نگ بکا و ، پیاویکیش بۆ ریا و خۆده‌رخست جه‌نگ بکات ، کام له‌مانه له‌ پیناوی خوادایه ؟

فهرمووی: ((مَنْ يقاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله)) . فهرمووی: هه‌ر که‌سێ بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی فهرمايشتی خوا بجه‌نگی ، ئەوه له‌ پیناوی خوادایه . نمونه‌ی دووه‌میش پیاویکی عه‌ره‌به که شوین که‌وته‌ی دینی جووله‌که بوو ، به ناوی موخه‌یریق ، که ئەه‌ی زانیی له‌سه‌ر جووله‌که‌که‌کانی مه‌دینه پینوسته کۆمه‌کیی سوپای نیسلام بکه‌ن دژی سوپای قوره‌یش ، به‌ بۆنه‌ی ئەو په‌مانه‌وه که له‌ نیوان موسلمانه‌کان و جووله‌که‌دا مۆر کراوه .

موخه‌یریق داوای له‌ جووله‌که کرد که چه‌ک هه‌ل گرن و له‌گه‌ل موسلمانه‌کان‌دا بچن به‌ گژی سوپای مه‌که‌که‌دا ، که‌چی جووله‌که ئەوه‌یان کرده بیانوو که ئەم‌پۆ شه‌مه‌یه و ، ئەوان جه‌نگی تیا ناکه‌ن . خۆی چه‌کی هه‌ل گرت و ده‌ستی به‌ جه‌نگ کرد هه‌تا کوژرا .

که هه‌وائی کوژرانی موخه‌یریق گه‌یشه‌وه لای پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی : ((مخیریق خیر یهود)) .

موخه‌یریقیش پینش کوژرانی وه‌سیه‌تی کرد و وتی : ئەگه‌ر کوژرام چیی مال و سامانم هه‌یه بۆ موخه‌مه‌د چیی لی ئەکات با بی‌کات . جا سوه‌یلیی ئەوه‌ی باس کردوه که پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەو مال و سامانه‌ی موخه‌یریقی کرده وه‌قف بۆ موسلمانان له‌ مه‌دینه‌دا ، که بریتی بوو له‌ حه‌وت باخ .

هیشتا ئەم پیاوه‌ش به‌ شه‌هید له‌ قه‌له‌م نه‌دراوه ، چونکه به‌ پینی فهرمانی قورئان بۆ خوا نه‌جه‌نگاوه ، به‌لکو وه‌ک جووله‌که‌یه‌کی خاوه‌ن به‌لین کوشتاری کردوه .

که‌چی پیاویکی تر له‌ نه‌وه‌ی عه‌بدولنه‌شه‌هل ، که ئوصه‌یرم ی پی ئەوترا ، یه‌کجار له‌ نیسلام بیزار بوو و ، گالته‌ی به‌ خزمه‌کانی نه‌کرد که شوینی پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌وتبوون و ، هه‌روا له‌سه‌ر شیرک مابۆوه و ، قه‌ناعه‌تی به‌ رییازی نیسلام نه‌بوو ، هه‌تا که رۆژی نوحود هاته به‌ره‌وه ، هه‌ر ئەو رۆژه هیدایه‌تی خوایی بۆ هات و ، ده‌ستی دایه شمشیره‌که‌ی و رمه‌که‌ی هه‌ل گرت و ، به‌بی ئەوه‌ی هه‌یج که‌س به‌ کاره‌که‌ی بزانی ، به‌ره‌و مه‌یدانی جه‌نگ که‌وته ری . ئەو

روژه له خزمهت پیغهمبهری خوادا ﷺ جهنگیکی پالنهوانانهی کرد ههتا زامهکان زۆریان بۆ هینا و سهری نایهوه و ، بیتهوهی نوژیکیک یان روژوویدک بهجی بهینی گهیشه بههشت .

له کوئی جهنگدا خزمهکانی له نهوهی عهبدولنهشههل بهناو کوژراو و زامدارهکاندا نهگهپان ، چاویان پیی کهوت . وتیان : به خوا ئهمه ئوصهیرمه ، چون گهیشهتۆته ئیره ؟ خو ئهوه بروای بهم کاره نهبوو . نهوهبوو پرسیاریان لی کرد و وتیان : نهی عهمر ! (ناوی عهمری کوپی ثابیتی کوپی وهقش بوو) چیی تۆی گهیناندۆته ئیره ؟ نایا بۆ بهرگریی له خزمهکانت ، یان ههزت له ئیسلامه ؟ وتی : بهلکو ههزم له ئیسلامه ، تیمانم به خوا و به پیغهمبهرهکهی هیناوه و ، موسلمان بووم و ، دهستم داوهته شمشیرهکم و ، هاتومهته خزمهتی پیغهمبهری خوا ﷺ و ، دهستم به کوشتار کردوو ، ههتا ئههمم بهسهر هاتوو .

ئیترو نهوهندهی پی نهچوو لهبهر دهستیاندا کوچی دواپی کرد . که باسیان بۆ پیغهمبهری خوا ﷺ کرد فهرموی : «^{٤١٣} إنه لمن أهل الجنة » . فهرموی : بهههشتیه . نهبوهورهیرهش دهبارهی ئوصهیرم ئهویوت : باسی پیاویکم بۆ بکهن که نوژیکی بهجی نههیناوه و چۆته بهههشتهوه .^{٤١٣}

بیستهه : گهپانهوهی سوپای ئیسلام بۆ مه دینه :

دواي تهواوبوونی جهنگ و گهپان به دواي زامدار و شههیدهکاندا ، شههیدهکان به خاک سپیران و زامدارهکانیش دهزمان کران . بهلی قورهیش لهو ناوه نهوهستا ، خیرا کشایهوه دوا و له خواي تهویست له دهست موسلمانهکان دهرياز بیست . موسلمانهکان نهگهرجیی شههیدی زیاتریان دا ، بهلام له سهرهتای جهنگ و له کوئی جهنگدا مهیدان به دهستی موسلمانهکانهوه بوو . دواي ئهوه ههمووی پیغهمبهری خوا ﷺ فهرمانی دا سوپا بهرهو مه دینه بگهپتتهوه و ، کۆمهکیی زامدارهکان کرا تا له پیش سوپاوه بگهتهوه شار . دواي تهوانیش سوپا کهوته ری ، که پیغهمبهری خوا ﷺ له پیشی پیشهوهدا بوو و ، فهرمانده ناودارهکانی نهنصار و موهاجیرهکان دهورهیان داوو .

^{٤١٣} غزوة أحد : ٢١٨ - ٢٣٤ ، الرحیق المخوم : ٢٨٥ - ٢٨٧ ، السیره النبویه لأبي شهبة : ٢ / ٢١٥ -

به روالهت سوپای ئیسلام جهنگی نه بردۆتوه ، بهلام که دانیشتوانی شار هاتن به پیری پیغهمبەر و سوپا خواناسه که یهوه ، ئهوپه پری مؤدهی سهرکهوتن بوو .. خه لگی مه دینه هاتن به پیریانهوه که ههموو جوولّه و وتهیه کیان سهرکهوتنی ئیمانی تیا به دیی نه کرا .. دیار بوو ئیسلام به تهواوه تیی دل و دهروونی ئهوه خه لگهی پهروه رده کردبوو ، ههرچه ند دوو سی سالتیک بوو ئیسلام هاتبووه ناویان .. ده رته کهوت که چنده خوا و پیغهمبهران خوش ئهوین ، به رادهیه که ههر تنها سهلامه تیی پیغهمبهری خویان ﷺ ئهویست .

گهوره و بچوکی شار هاتبوونه دهروهی شار تا له سهلامه تیی ئازیز ناگادار بن و ههوالی کهس و کاریان بزنان .. بزنان گهراونه تهوه یان شهیدی یان خهلات کراوه !!

یهکی لهوانه ی که هاتنه پیشوازی سوپای ئیسلام ئافره تیکی نهوهی دینار بوو که له جهنگی ئوحددا باوک و برا و میرد و کوری شههید بوو بوون . کاتیک که شههیدبوونی ئهوه چوار کهسه ی درا به گویا زۆر به لایهوه گرنه نهبوو ، چونکه بۆ سهلامه تیی پیغهمبهری خوا ﷺ وه ها شله ژا بوو ، ئهوه موسیبه ته گهوره ی له یاد کردبوو ، بۆیه پرسیی : ئه ی پیغهمبهری خوا ﷺ چیی به سهر هات ؟ وتیان : دایکی فلان ! ئهوه باشه و ، سوپاس بۆ خوا بهو جۆریه که تۆ پیت خوشه . جا بۆ ئهوهی دلّی ئاو بخواتهوه و بی خه م بیی وتی : پیشانم بدن با بیبینم . که چاوی پی کهوت ئامازه ی بۆ موسیبه ته که ی خۆی کرد و وتی : ههر تۆ سهلامهت بی ههموو موسیبه تیک بچوکه .

له ریوایه تیکی تردا نهم ئافره ته ی نهوهی دینار دیته مهیدانی جهنگ و لهوهی جهسته ی باوکی و کوری و براهکی و میرده که ی نهیینی . ههرچی ئه ی پرسیی : ئه مه کی یه ؟ ئه و ترا ئه وه باوکه ته .. ئه وه کوره که ته .. ئه وه میرده که ته .. ئه وه براه که ته ، که چیی گویی لی نه بوو ، به لکو بهوپه پری شله ژاوی یه وه ئه ی وت : ئه ی پیغهمبهری خوا چیی به سهر هات ؟؟

خه لکه کهش وه لامیان نه دایه وه : وا له پیشته وه .. ههتا ته شریفی گه شت و ، ئه ویش دهستی له لایه کی کراسه که ی گیر کرد و ئه ی وت : دایک و باوکم به قوربانن ئه ی پیغهمبهری خوا ، ههر تۆ سهلامهت بی هیچ باکیکم نه .

هروهه ها له کاتی گه پانه وهی سوپادا به رهو مه دینه ، پیغه مبهری خوا ﷺ چاوی کهوت به حه منه ی کچی جه حش^{۴۱} (که پورزای بوو) و (بو سهره خویشی لی کردنی) پیی فرموو : ((احتسی)) واته : بو ثم موسیبه تهت داوای شه جر و پاداشت له خوا بکه .

پرسیی : کی ، نهی پیغه مبهری خوا ؟؟
فرمووی : ((خالک حمزة)) .

وتی : إنا لله وإنا إليه راجعون ، خوا لیی خوش بی و ، شه هیدیشی لی پیروز بی .
دیشان فرمووی : ((احتسی)) .

پرسیی : کی ، نهی پیغه مبهری خوا ؟؟
فرمووی : ((أخاك عبدالله بن جحش)) .

وتی : إنا لله وإنا إليه راجعون ، خوا لیی خوش بی و ، شه هیدیشی لی پیروز بی .
پاشان پیی فرموو : ((احتسی)) .

پرسیی : کی ، نهی پیغه مبهری خوا ؟؟

فرمووی : ((زوجك مصعب بن عمير)) . فرمووی : موضعه بی کوری عومه یری میردت .

وتی : نای خهفت بار خوم . دهستی به هاوار و گریان کرد . که پیغه مبهری خوا ﷺ دیتی چون بو خالوی و براکهی دامه زراو بوو و ، چونیش بو میرده کهی هاواری لی ههستا ، فرمووی : ((إن زوج المرأة منها لمكان)) . واته : نافرهت به تیاچوونی میردی زیاتر نارپه حهت نه بی له هه موو که سیکی تری .

داوای دهنگ بهر زکرده وه لیی پرسیی : ((لم قلت هذا ؟)) . فرمووی : بوچ وه هات وت ؟ وتی : بیرم له هه تیویی منداله کانی کرده وه ، نه وه کاری تی کردم .
پیغه مبهری خوا ﷺ له خوای گه وه بو خووی و منداله کانی پارایه وه تا که سیکی چاک بو سه ره رشتی یان په یدا بکات . نه وه بوو حه منه شووی به طه له هی

^{۴۱} حه منه ی کچی جه حشی شه سه دی ، هاوسه ری موضعه بی کوری عومه یری بووه ، که له رژی نوحددا هه لگری نالای موسلماننه کان بوو . که موضعب شه هید بوو ، میردی به طه له ی کوری عومه یدوللا کرد . دایکی حه منه و دایکی زینه بیی هاوسه ری پیغه مبهری خوا ثومه یه ی کچی عه بدولموطه لیب بووه . حه منه یه کی بووه له و کومه له نافره ته ی که به یعه تیان داوه و ، له کاتی جه نگیش داوای به دهم جه نگاره رانه وه شه دا و ده رسانی زامداره کانی شه کرد . دایکی مرحه مه دی کوری طه له یه که له بهر خواناسیی و عیبادهت زوری ناونراوه ((السجاد)) . حه منه تنه ا یه که فرمورده ی گپراوه ته وه ..

کوری عوبهیدوللا کرد ، خوا لئی رازی بی ، که له هاوه له دهوله مهنده ناوداره کان بوو و ، زور به چاکی و به دلسوزی منداله کانی موصعه بی سدروکایی نه کردن و خوی گوره کورپکی خواناسی پی به خشین که ناوی « محمد » و نازناویشی « سه ججاد » بوو ..

بهر له وهی که پیغه مبهری خوا ﷺ بگاته ناو شار ، دایکی سه عدی کوری موعادی سدرداری نه نصار بهره رووی هات ، که نهو به سهر نه سپه که یه وه بوو و ، سه عدیش جلهوی گرتبوو .

سه عد وتی : نهی پیغه مبهری خوا ! دایکم . فرموی : « مرحباً بها » . پیغه مبهر ﷺ وه ستا هدا هات . که نزیك که وتسه وه پیغه مبهری خوا ﷺ بو شهید بوونی عه مری کوری موعادی کوری سهره خوشی لی کرد .^{۴۱۵} دایکی سه عد وتی : که توم به سه لامه تیی بینی موسیبه ته کم به لاهه بچوک بوویه وه .

پاشان پیغه مبهری خوا ﷺ دوعای بو کس و کاری شهیدانی نوحود کرد و ، به دایکی فرموی : « یا أم سعد ! أبشري و بشری أهلهم أن قتلهم تراقوا في الجنة جميعاً ، وقد شفعا في أهلهم جميعاً » . فرموی : نهی دایکی سه عد ! مژده بی لیت و مژده ش به کس و کاری کوژراوان بده که هه موویان پیکه وه وان له به هشت دا و ، تکای لی خوش بوون له کس و کاریشیان له هر هه موویان وهر گیراوه ..

وتی : تیمه ش رازی بووین نهی پیغه مبهری خوا ! جا دوی نه مه نیت کئی بزیان نه گریی ؟؟

پاشان وتی : نهی پیغه مبهری خوا ! دوعا بو ژن و مندا و کس و کاریان بکه . پیغه مبهری خوا ﷺ فرموی : « اللهم أذهب حزن قلوبهم و أجزر مصيبتهم و أحسن الخلف علی من خلفوا » . له خوی گوره پاراپیه وه تا خهفته تی دلیمان لابه ریت و نهو موصیبه ته یان له سهر سووک بکات و ، که سانی چاک بو سدروکاری به جی ماوان بنیروی .

^{۴۱۵} عه مری کوری موعادی کوری نوعمانی کوری (امریء القیس) ی نهوسیی نه نصاری ، برای سه عدی کوری موعاده . هاوه لیتی پایدار بووه ، که به شداری جهنگی به دری کردووه . له جهنگی نوحوددا به دهستی ضیاری کوری خططاب (برای عومر) ، له تمه منی سیی و دوو سالیی دا شهید بووه خوا لئی رازی بی .

ئىتر ئىسلام ھەر لە زىادکردنايه که فرموى : ((لا يصيب المشركون منا مثلها حتى يفتح الله علينا)) .

ھەرواش بوو ، ئىتر پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەتا کۆچى دوايى کرد لە ھىچ ھەلوئىستىکدا لەبەر دەم دوژمناندا نوشوستىيان نەھىنا و ، لە ھىچ رووداوتىکدا کافران نەيان توانى شکستىي بە سوپاي ئىسلام بگەيەنن ، سوپاس بۆ خوا ..
خوای گەورە ويستى و ھەھا بوو کہ دواى سەرکەوتنە مەزنەکەى بەدر بە سالتىک موسلمانەکان تووشى تاقى کردنەو ھىەکى سەخت بکات ، ئەويش بە نوشوست ھىنانيان لە نوحوددا بۆ ماو ھىەکى کەم . ويستى و ھەھا بوو ئەو ھەندەى کوژراوانى بەدر لەمانىش شەھىد بدرى ، بەلام بەرامبەر بە ھەفتا دىلەکەى قورپەيش ئەمان کەسيان لى بە دىل نەکرا .

جا ئەگەر سەرفى ھەر دوو شارى مەککە و مەدینە بەدەين ، مەککە دواى جەنگى بەدر و ، مەدینەش دواى جەنگى نوحود ، تى ئەگەين کہ دانىشتوانى ئەم دوو شارە ، کہ جاران زۆر لەيەک ئەچوون ، ئىستە ، بە بۆنەى کارىگەريى عەقىدەى ئىسلامو ھە جىاوازيان زۆرە .

موسلمانەکان بە ژن و بە پياو ھە خويان فرۆشتوو بە خوا و ، چاويان برىو ھەتە پاداشتى قىامەت .. رەزامەندىي خوا ئەو پەرى ئاواتيانە .. شەھىدبوونى کەس و کار و خۆشەويستان جىي فەخر و شانازى يە .. بۆيە نە گلەيى و نە پەشيمانىي و نە نارەھەتتى بە ھىچ ئەندامىتکيانەو نە ئەبىنرا . بەلکو بە پىچەوانەو ھە جوامىريى و خۆنەويستىي و فىداكارىي و خۆش ويستەن و سەلامەتتى پىغەمبەرى خوايان پىو ھەبىنرا .

بەلام خەلکى مەدینە تا ئەو رۆژە گريان و شىو ھەنيان لى قەدەغە نەکرا بوو ، بۆيە بە پىي بەزم و باوى پىش ئىسلام ئافرەتان دەستيان دا ھە شىو ھەن و لاواندەو ھى شەھىدەکان ، تا ئەو ھەبوو پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەو شەو ھە گريان بە دەنگى بەرزى لە موسلمانان قەدەغە کرد و ، بۆ ھەتا ھەتايىش ھەرام کرا .

ئىبن ئىسحاق ئەللى : پىغەمبەرى خوا ﷺ بەلاى مائەکانى نەو ھى عەبدولئەشھەلدا تى پەرى و گوئى لە گريان و شىو ھەن بوو بۆ کوژراو ھەکانيان ، ئەو ھەبوو ھەردوو چاوى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە فرمىسک پىر بوون و پاشان فرموى : ((لکن حمزة لا بواکي له)) . دللى لە خوئى دامما کہ ھەمزە ، لەبەرئەو ھى

که خه لکی مه ککهن ، که سی لیره نیه شیوهنی بۆ بکهن . که سه عدی کوری موعاذ و نوسیدی کوری حوضهیر گه پانهوه بۆ ماله کانی نهوهی عه بدولته شههل فرمانیان به نافره ته کانیان دا که خویان داپوشن و بچن بۆ مامهی پیغه مبهری خوا ﷺ بگریین . که پیغه مبهری خوا ﷺ گویی لی یان بوو وا بۆ حه مزه نه گریین ، هاته دهره وه لایان که له دهرگای مزگه موت دا وهستا بوون و فره مووی : ((إرجعن یرحمکن الله فقد آسیت بآنفسکن)) . فرمانی به سه ریان دا دا که بگه پینه وه و نهوان کاری سه رشانی خویان نه نجام دا و تیی گیانندن که مبهستی نهوه نه بووه نهوان بهو شیوه بۆی بگریین .. ئیتر لهو رۆژه وه شیوهن و لاواندنه وهی مردووان قه ده غه کرا ..

نهو شهوه که سوپای ئیسلام له نوحود گه رابوویه وه ، موسلمانان وریا و ناگادار بوون و ، هه رچهنده ماندوو و هیلاک و زامدار و جهرگ سووتاو بوون ، به لام بریاریان دا چهک داننن و ، هه موو که له بهر ئیکی شار بگرن و پاسه وانی شار بن ، نهوه که نه بوسوفیان هه ل به دهست بیئنی و ، هیرش بکاته سه ریان .

پاله وانه نه به زه کانی نهوس و خه زه ج مه فره زهیه کی به هیزیان دروست کرد و ، کاری پارێزگاریی له پیغه مبهری خویان ﷺ پی سپارد و ، نه وانیس خوا لی یان رازی بی هه تا به یانیی به هه موو چهک و تفاقیکه وه وهستان و پاسه وانی دهرگای مالی پیغه مبهر بوون ، نهوه کو دوژمن هه ل به دهست بهیئنی و هه لمه تی بهریته سه ر ..

نهو پاسه وانییه زۆر جیتی خۆی بوو ، چونکه نهو شهوه له نه بوسوفیان دوژمن تر و نزیک تریش هه بوون ، که گومانی نهوه یان لی بکری نیازی خراب دهرهق به پیغه مبهر و موسلمانان بکهن ، که نهویش مونا فیقانی دهره وهی کوری ئوبه ی و ، ههردوو تیره جووله که کهی مه دینه - نهوهی نهضیر و نهوهی قوره یظه - بوون .^{۴۱۷}

بیست و یه کهم : هه لمه تنی (حمرا. الأسد) :^{۴۱۸}

سوپای ترسنۆکی مه ککه ، به بۆنه ی هه لمی تیره هاویژه کانه وه ، بووه خاوه نی سهر که وتنیکی ساخته و ، هه ر بهو بۆنه وه سوپای پاله وانی ئیسلامیش بووه سوپایه کی تیک شکاو و وره رووخاو .. نه مه ناهه قی یه ک بوو له ساوه ی شهو و

^{۴۱۷} غزوة أحد : ۲۳۵ - ۲۴۴ ، الریحق المختوم : ۲۸۷ - ۲۸۸ .

^{۴۱۸} شه تیئیکه که ههشت میل له مه دینه وه دووره . (الریحق ، سیره أبي شهبة ، الرسول القاند) .

رۆژنىڭ دا لە مەيدانى واقىعدا جىيى خۇي كىردىۋە .. سوپايەكى دۆراو و بىئەرنامە سەرکەوتنى بە دەستەۋەيە و ، سوپايەكى پەرۋەردە كراوى خاۋەن عەقىدەي قىامت ويستيش بۆتە جىيى تاۋىجى ناحەزە زۆر و زەبەندەكانى .

ئەم ناھەقىيە ئەبۋەھۇي نەمانى سام و ھەيىبەتى مۇسلمانەكان لە دل و دەروونى ناحەزەكانياندا ، چ ناحەزانى ناۋەۋە و چ ناحەزانى دەرەۋە ، بە رادەيەك كە ھەندىكىيان بىر لەۋە بكنەۋە ھىرش بكنە سەر مەدينە ، يان لە ناو شاردا ئاژاۋە و پشيوپى بەرپا بكنە ، ھەندىكىشيان دەستيان دابوۋە قسەكردن و روۋخاندنى مەعنەۋىياتى مۇسلمانەكان بە ئاشكرا ، ۋەك جوۋلەكە و مۇنافىقەكان .. سالى پار لە جەنگى بەدردا مۇسلمانەكان سەلماندىيان كە بە ئاسانى چارى ھەر ھىزىك ئەكەن كە بىھوى بيت بە گزياندا ، چۈنكە بە شىۋەيەكى چاۋەروان نەكراۋ قورەيشيان دا بە زەۋىيىدا ، لە ناو ھۆزەكاندا سومەعيان شكاند ، ھەتا ئەۋەبوۋ بە چ حالى قورەيش خۇي لە مەيدانى جەنگ دزى يەۋە و بەرەۋ مەككە ھەلات . كەچىي سوپاي مۇسلمانەكان سى شەۋ و سى رۆژ لە ناۋچەي بەدردا مانەۋە ، ئەوسا لەسەر خۆۋ بەبىترس بەرەۋ مەدينە كەوتتە رى ..

لە جەنگى ئوحدىش دا سەرکەوتنى خوا خەرىك بوۋ پىشكەش بە سوپاي ئىسلام ئەكرا ، ئەگەر ھەلەي ھەندىكىيان نەبوايە . ئەۋەبوۋ زىاننىكى زۆريان لى كەوت و بە ناپەۋا و بە ساختە سەرکەوتن بۆ قورەيشى دۆراو تۆمار ئەكرا .. بە مەرجى قورەيش ئەيان زانىي ئەۋان بەرگەي پالەۋانەكانى ئىسلام ناگرن ، بۆيە بە پەلە لە ئوحد كشانەۋە و ، شارىكى بىدفاعى ۋەك مەدينەش لەبەر دەستيانا بوۋ ئەيان وپرا روۋى تى بكنە .. ھەر ئەۋ شەۋە بە پەلە كشانەۋە و ھەلاتن . بە مەرجى مەگەر كەسانىكى يەكجار كەم بيان زانايە ئەم سەرکەوتنەي قورەيش راستەقىنە و ھەمىشەيى نىە .

بۆ راست كىردنەۋەي بۆچوونى خەلك و بۆ تىگەشىتنيان كە قورەيش سەرکەوتتوۋ نىە و ، بۆ سەلماندى ئەۋەش كە مۇسلمانەكان نەدۆراون ، بەلكو تاكە پالەۋانى سەرانسەرى دوورگەن ، ئەۋىش بە بۆنەي دىنى پاك و ، ئىمانى دامەزراو و ، فەرماندەي رەببانى يانەۋە ، بۆ ئەمە ھەموۋى پىۋىست بە بەلگە و دەلىلى عەمەلىي ھەبوۋ .. پىۋىست بوۋ بەسەلى كە سوپاي مەككە سوپايەكى روۋخاۋى بى سەروبنە و ، سوپاي ئىسلامىش سوپايەكى بىۋىنەيە ، نەك لە دوورگەي

عەرهبییدا و له چاخیکی تاییهتییدا ، به لکو له سهرانسهری سهرزهوبییدا و به دریوایی میژووی مرۆفایهتییدا . سوپای موسلمانان تاکه سوپای پاک و خاوتینی سهرزهوییه و ، خوای گهره خوئی پهرهردهی بو ناردوو و ، ههر خویشی پشت گیری لی نهکا و ، به پی شیایی و لی هاتنی سهرکهوتنی پیشکەش نهکات . دهی کهواته نهک ههر قورپهیش که ناتوانی جاریکی تر له بهردهم ئەم سوپا مهزنهیدا خوئی بگری ، به لکو هیچ هیژیکی تریش چاری پی ناکری ..

ئەم سهلماندنه بوچوونی جوولهکه و مونافیقانیشی راست نهکردهوه ، که با و نهزانن موسلمانان کان داماو و دهستهپاچهن و ههر کهس بیهوی نهتوانی بیانکاته پاروویهک و قووتیان بدات .. با چاک بزائن پالنهوانهکانی ئیسلام خویمان به خوا فرۆشتوو و ، بوون بو هیچ هیژیکی دانانین و ، ههموو هیژیکی به پهرۆشره نهزانن .

بو ئەمهی که له پیشهوه باس کرا پیویست بوو به پهله ، تا سوپای قورپهیش نهگهیشتۆتهوه مهکهکه ، کاریکی سهربازی وهها نهنجام بدریت ، که حق و راستیی شوینی خویمان بگرنهوه و ، سهرکهوتنیش بگرپتهوه بو خاوهنی شهرعیی خوئی .

بو ئەمه فرماندهی گشتیی سوپای ئیسلام ، پیغمبهری خوا ﷺ به پهله برپاریکی سهربازی یه کجار سهخت و پرمهترسیی بو سوپای ئیسلام دهکرد .. به لی چهند سهعاتیکه له جهنگ بوونهتهوه و ، شههیدیکی زۆریان داوه و ، له وهش زیاتر زامداریان ههیه که به شیکی زۆریان زامهکانیان زۆر و سهخت و ، ههر چندهش شار سهرسامی نهو لی قهومانه گهرهیهیه ، برپاریکی یه کجار سهختی دهکرد ..

برپاری ئەوهی دهکرد که پیویسته به پهله سوپای زامداری ئیسلام شوین قورپهیش بکهویت و ، نهگهر فریای بکهون دهستیکی چاک لی بووهشینن و ، گهر فریای نهکهوتن ، بو دوور و نزیک بسهلمینن که موسلمانان کان قورپهیشیان راو ناوه و ، قورپهیش به هیچ شیوهیهک ناویری روو بکاته دهست و بازووی پالنهوانهکانی ئیسلام .

دهکردنی ئەم برپاره له کاتیکییدا بوو که هیشتا پانزه سهعات بهسهر کوئایی هاتنی جهنگ دا تی نهپهریی بوو .

ھەرۋەھا بېرىۋاتقان تېرىشى لەگەلئيا دەركرد كە تەنھا ئەو جەنگاۋەرانە بەشدارىيە ھەلمەتتى رۆژى يەك شەممە ئەكەن كە دوئىنى ، شەممە ، بەشدارىيە جەنگى ئوحدوديان كىردى ، تا ھەموان بزانن كە سوپاي مۇسلمانان خاۋەنى ورەيەكى يەكجار بەرزە ، يەك بەيەكى جەنگاۋەرانى گىيانىان خىستۆتە سەر لەپى دەستيان و ، كە بەشدارىيە جەنگىش ئەكەن ، ناۋاتيان ئەۋەيە كە خوا شەھىدىيان خەلات بىكات .. ھەر سوپايەك دانە دانەى جەنگاۋەرانى ئاۋەھا پەرۋەردە كىرەن ، كىئ ئەۋىرىيە يىتتە مەيدانى ؟

ھەرۋاش بوو .. كاتىك كە سوپاي مۇسلمانەكان تەنگىيان بە سوپاي ساسانىيە ناگرپەرستەكان ھەل چنى ، كىسراى پادشايان ھاناي برده بەر فەخفورى پادشاي چىن تا بە لەشكر و سوپا كۆمەكىي بىكات و لە مۇسلمانەكان رىزگارى بىي . پادشاي چىنىش كە دەنگوباسى فىداكارىيە مۇسلمانەكانى بىستبوو ۋە لائىمى كىسراى ۋەھا داۋەۋە كە مەن سوپا و سەربازىكى ئەۋتۆم نىن بىيان نىرمە بەردەم سوپاي مۇسلمانان كە مەرگىيان لا خۆشەۋىستترە لە ژيان .. كىئ بەرگەى سوپاي ۋەھا ئەگرىت ؟!

ھەر كەى دىتان كەسانىك بە ناۋى ئىسلامەۋە چەكىيان ھەل گرتوۋە و ، بەرگەى كافرىش ناگرن ، ئەۋە بزانن ئەۋانە لە رىبازى قورئان و سوننەتتى ئازىز بىئەشن ، چۈنكە ھەرگىز نەبوۋە مۇسلمان چارى كافر نەكات .

بە يەقىن مۇسلمانى دىلى بال بەستراۋى ناۋ زىندانى كافران ، لە فىرەۋننىكى خاۋەن تەخت و سوپا و زىر و زىو و دەسەلات ئازاترە .. بەلئى ئاسىيە ھاۋسەرى فىرەۋن لە فىرەۋن ئازاترە بوو .. شانەكەرى قۇي كچەكەشى لە فىرەۋن ئازاترە بوو .. كەۋاتە ئىسلام ھەقە و ھەقىش ھەمىشە سەركەۋتوۋە .

بەلئى پىئەمبەرى ئازىز فەرمانى دا ئەبى بەكەۋنە دواى قورەيش و راۋى بنىن ، بەلام تەنھا بەشدارىۋانى جەنگى ئوحدود لەگەلئيا دەرتەچن ..

ئىبن ئىسحاق ئەلئى : بۇ بەيانىيە رۆژى يەك شەممەى شانزەھەمىن رۆژى شەۋۋالى سائى سەھمى كۆچىي ، جارچىي پىئەمبەرى خوا ﷺ جارچى بە ناۋ خەلك دا كە ئەبى دواى دوژمن بەكەۋن و ، جارچىي دا كە ھەر كەس دوئىنى ئامادەى جەنگ نەبوۋە لەگەلئيانا دەرتەچى ..

پیغمبهر و هاوه لآن و کەس و کار و مال و مندالیان هەر هەموویان غیرەتیان
لئێ ئەباریی .. مردن لە پیناوی عەقیدەدا بە لایانەوه کاریکی یە کجار ناسایی
بوو .. نای کە ژیانیکی خۆشە کۆمەلئێ خۆی بە خوا بفرۆشی ..

مەلانیکیکە تەکانی ناسمان سەیری کۆمەلە بچکۆلە کەمی نیمانیا ن ئەکرد ، کە لە
چا و هیژ و توانای خاوەنناسان دا وە ک دوورگە یەکی بچکۆلە ی ناو دەریای پان و پۆر
و هەا بوو و ، لە خۆای گەورە داوا ی سەرکەوتن و سەرفرازی یان بۆ ئەکردن ..
بەلئێ ، جگە لە تاقە پیاویک ماوە ی هیچ کەس نەدرا لەو هەلەمە تەدا بەشداریی
بکا ، ئەگەر دوینئێ بەشداریی جەنگی نەکردبێ .. ئەو پیاو هەش جابیری کوری
عەبدوللآ بوو .^{۴۱۹}

جابیر بەلگە ی دواکەوتنی خۆی خستە بەردەم فەرماندە ی بالآی سوپای نیسلام ،
پیغمبەری نیسلام ﷺ تا ریی پێ بدا بەشداریی هەلەمە تی (حمراء الأسد) بکات .
هۆی دواکەوتنە کەشی ئەو هەبوو کە جابیر حەوت خوشکی هەبوون لە ماله وە و ،
باوکیشی پیتی خۆش بوو خۆی بەشداریی جەنگ بکا ، چونکە تەمەنی زۆری پێوه
نەماوە ، بەشکو خوا شەهیدی خەلات بکات ، بۆ ئەمە داوا ی لە جابیر کرد لە
ماله وە لای خوشکەکانی بپینیتەوه ، چونکە ئەو گەنجە و تەمەنی ماویە تی و
فرا یی هەموو شتی ئەکەوی ..

ئین نیسحاق گێراویدە تەوه کە جابیری کوری عەبدوللآ خوا لئێ یان رازیی بی
دیتە خزمە تی پیغمبەری خوا ﷺ و ئەلئێ :

ئە ی پیغمبەری خوا ! باوکم بەلای حەوت خوشکە کە مەوه منی بەجئ هیشت
و ، وتی : کورە کەم ! ناگوجئ منیش و تۆش هەردوو کمان ئەم ئافرە تانە بەجئ
بەیلین و پیاویکیان بەلاوه نەبئ . منیش پیم خۆشە خۆم لە خزمە تی پیغمبەری

^{۴۱۹} جابیری کوری عەبدوللآی کوری عەمری کوری حەرامی خەزەرە جیی ئەنصاری سەلیمی ، یەکیکە لە هاو ئە
ناو دارە کان . لە پیناوی خوادا بەشداریی نۆژدە غەزای کردووه . جابیر بەشداریی جەنگی بەدری نەکرد . ئەو نەچئ
کە باوکی داوا ی لئێ کردبێ بەشداریی نەکا ، بۆ ئەوه ی خۆی بەشداریی بکا و جابیر لای حەوت خوشکە کە ی لە
ماله وە بپینیتەوه ، وە ک لە نوحوددا داوا ی لئێ کرد . جابیر یەکیکە لەو هاو ئە پایە دارە زانست زۆرانە ی کە
فەرموودە ی زۆری گێرا بپیتەوه . لە مزگەوتی پیغمبەری خوادا ﷺ ئەلقە یەکی هەبوو کە موسلمانان زانستیان لئێ
وەرئەگرت و ، دوا یین هاو ئەلێش بووه کە لە مەدینە کۆچی کردبێ . (الإصابه / ابن حجر) - ل ۷۴ ی کۆچی دا
کۆچی دوا یی کردووه . ئین حەزم وتوویە : ۱۵۴۰ فەرموودە ی گێراویدە تەوه .

خوادا بچم بۆ جيهاد نەك تۆ . جا لای خوشكەكانت مېنەرەوہ . ئیتەر مینیش لایسان مامەوہ . جا ئەی پېغەمبەری خوا ماوہم بدە لەگەلتا بېم . ئەویش ماوہی دا . ئەوہبوو سەرۆکی مونافیقانیش عبدوللای کورپی ئوبەی داوای لە پېغەمبەری خوا ﷺ کرد تا ماوہی بدا و لەگەلتا دەرچیت ، کەچیی ماوہی نەدا . داوای نوێژی فەجری رۆژی یەك شەممەی شانزەهەم رۆژی شەووال ، سوپای مەدینە ، بە سەرکردایەتی پېغەمبەری خوا ﷺ کەوتە رێ تا بی سەلمینێ کە سوپای مەدینە هیچ نکولی و نوشووستیی نەهیناوە و ، سوپای مەككەش هیچ کات سەرکەوتن بە دەست ناهیتت و ، سەربازەکانیشی ئەو پیاوہ نین کە بەرگەیی هەلمەتی موسلمانان بگرن . بۆ ئەمە ئین ئوم مەکتوم^{۴۲۰} ئەکاتە ئەمیری مەدینە .

پېغەمبەری خوا ﷺ چەك و تفاقى جەنگى پۆشیی و ، سواری ئەسپەكەى بوو کە پیتی ئەوترا (سەك) و ، کەوتە پێش سوپا و ، بە پەلە بەرەو باشوور بۆ راوانانی ئەبوسوفیان و سوپای مەككە کەوتنە رێ .

ئالای ئەم هەلمەتە درایە دەست عەلیی کورپی ئەبو طالیب خوا لیتی رازیی بێ ، کە هەر ئەو ئالایە بوو دوینێ موسلمانەکان لە سایەى دا جەنگان .

کە جوولەكە و مونافیقانى مەدینە ئەم هەلمەتەى سوپای ئیسلا میان دبی ، کە هەر جەنگاوەریك بۆ خۆی هەلمەتی ئەدا و ، چەك و تفاقى هەل ئەگرت بۆ راوانانی دوژمن ، سەرسام بوون . چونکە بە حیسابی ئەوان موسلمانەکان تازە جارێکی تر توانای بەرەنگاربوونەوہی قورەیشیان نیە .

نەك هەر جەنگاوەرە لەش ساغەکان ئەکەوتنە رێ ، بەئکو ئەوانەش کە بە خەستیی زامدار بوو بوون ، خۆیان پێچابووہوہ تا دوژمن راو بنین . بەئلی ، تاقە

^{۴۲۰} ئین ئوم مەکتوم : عەمری کورپی ئوم مەکتوم ، ئەلین ناویشی عبدوللا بوو ، کورپی قەیسى کورپی زائیدەى کورپی ئەصم بوو . قورەیشیە و لە ھۆزی ئەوہى عامیری کورپی لۆنەییە . دایکیشی ناوی عاتیکەى کچی عبدوللای مەخزومىیە . عەمر خالوزای خاتوو خەدیجیە و ، یەکیکە لەوانەى کە لە سەرەتاوہ کۆچی بۆ مەدینە کرد ، کە ھینشتا پېغەمبەری خوا ﷺ کۆچی نەکردبوو . لە زۆربەى غەزاکاندا پېغەمبەری خوا ﷺ ئەى کردە ئەمیری مەدینە تا ئیمامەت بۆ موسلمانان بکات . دەربارەى ئین مەکتوم سەرەتای سوورەتى (عەس) ھاتە خواروہە کە تیایا خۆای گەرە عیتاب بۆ پېغەمبەری خوا ﷺ نەنیری . ئەگێرئەوہ کە عەمر بەشداریی جەنگی (قادسیە) ی کردووہ و ، لەو جەنگەدا ئەو بە ناہینایی ھەلگری ئالای موسلمانەکان بووہ و لەو جەنگەشدا بە شەھیدی سەری ناوہتەوہ .

پیاویکی نهو زامدارانه له شار به جی نمان ، هر چوئیک بوو هرهموویان کهوتنه ری .

بو نمونه ، له نهوهی عهبدولته شهله دوو برا هردوویان له جهنگی نوحوددا زامدار نهبن و ، زامه کانیشیان قول و سخت نهبن .

یه کیکیان نه گپ پتهوه و نه لیت : من و برایه کم له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ به شداری جهنگی نوحودمان کرد و ، هردووکمان به زامداری گه پراینهوه دوا .^{۲۱} جا که جارچی پیغه مبهری خوا ﷺ جاری نهوهی دا که موسلمانان بو راونانی دوژمن بکهونه ری ، به براکه من وت : نایا غه زایه کی خزمه تی پیغه مبهری خوامان ﷺ له کیس بجی ؟ به خوا ولاغیشمان نیه سواری ببین و ، هریه که شمان به سهختی زامدار بووه .. نهوه بوو له گه ل پیغه مبهری خوادا ﷺ کهوتینه ری و ، زامه کی من سووک تر بوو ، بویه هرچی براکه م نارحمت ببوایه تاوی هلم نه گرت و ، تاوی کیش خوی نه پری ، هتا گه شتینه نهو شوینهی که موسلمانان پیته گیشتن ..

نهمه ش ناوی هندی لهو هاوه له ناودارانیه که له هلمه تی (حمراء الأسد) دا به شداری یان کردوه ، هرچه نده له جهنگی نوحوددا به سهختی زامدار بوو بوون :

۱- طه لجهی کوری عوبهیدوللا ، زیاتر له شهصت زامی پیوه بوو .

۲ - حاریشی کوری صومه ، ده زامی پیوه بوو .

۳ - عهبدورپه جمانی کوری عهوف ، بیست زامی پیوه بوو .

۴ - کهعبی کوری مالیک ، زیاتر له ده زامی پیوه بوو .

۵ - نوسهیدی کوری حوضیر ، نو زامی پیوه بوو .

۶ - عوقبهی کوری عامیر ،^{۲۲} نهویش نو زامی پیوه بوو .

به شیوهیه کی گشتی به شی زوری سوپای نیسلام زامدار بوو بوون . هتا هوژی نهوهی سه لیمه خوین به ته نیا چل پیاویان زامدار بوون و ، که پیغه مبهری ﷺ

^{۲۱} نهم دوو برایه ناویان عهبدوللا و رافعی کورانی سوهیلی کوری رافیع بوون .

^{۲۲} عوقبهی کوری عامیری کوری نابی سه لیمی نه نصاری ، هاوه لیک میزن بووه . به شداری به ستنی په یانی عهقه بهی کردوه و ، له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ به شداری جهنگی به در و نوحود و خندهق و جهنگه کانی تریشی کردوه . له جهنگدا به به ستنی ده سته سرتکی صهوز له زری که ی بهری خوی دیاری نه کرد . له جهنگی به مامه دا به شهیدی سری ناوه تهوه .

چاوی بە زامدارەکانی ئەم ھۆزە کەوت ، دوغای رەحمەتی خوای بۆ کردن کە فرمووی : ((أَللّٰهُمَّ اِرْحَمْ بَنِي سَلْمَةَ)) .

پێغەمبەری خوایش ﷺ بەش بە حالی خۆی زامدار بوو ، بەلام ھەر چۆنی بوو موسلمانان کەوتنە ری . ئەو رۆژە ھەتا ئیوارە بە پەلە روژشتن بە دوای ئەبوسوفیان دا ، تا ئەو بوو لە (حمراء الأسد) ئیوارەیان لی ھات و ، چاوساگی سوپای موسلمانەکان لەم ھەلمەتەدا ثابتی کۆری ضەححاک بوو .^{۴۲۳} ئەو ئیوارەییە سوپای ئیسلام لە (حمراء الأسد) خستی و شەو لەوئ مایەو . ئەبوسوفیان رینگای زۆری بریی بوو . گەیشتبوونە رەوھاء^{۴۲۴} و لەوئ سوپای مەککە خستبووی کە لە (حمراء الأسد) زۆردوور نەبوو .

لەو ئەچئ ھەندئ لە سەرکردەکانی سوپای مەککە گلەییان لە ئەبوسوفیان کردبئ ، کە بۆچ ئەو ئیوارەییە ھێرشی نەکردۆتە سەر مەدینە و ، بە پەلە مەیدانی جەنگی بەجئ ھێشتوو بەئ ئەوئ بە یە کجاری سوپای مەدینە تیک بشکینئ و ، بەئ کۆلدان داواشیان لی کردبئ کە بگەرپتەو دوا و ھێرش بکاتە سەر مەدینە و موسلمانەکان لە ناو بەرن .

ھەتا ھی وایان بوو ئەوئ لۆمەئ ئەبوسوفیانی کردوو کە نە موھەمەدیان لە بریی ئەبوجەھل کوشتوو و ، نە لە جیاتیی حەفتا دیلە کەئ مەککە کەسیان بە دیل گرتوو . . کەواتە وا چاکە بگەرپتەو تا تاقیان لی بپنەو ، ھەتا خۆیان کۆنە کردۆتەو .

ئەم گلەییانە لەو کۆنگرەییەدا خرانە پیش چا کە فرماندەکانی سوپای مەککە لە رەوھاء بەستیان ، بۆ تاوتوئ کردنی ئەو پیشنیارەئ کە ھەندئ لە فرماندەکان خستیانە روو کە بریتی بوو لە گەرپنەوئ سوپای مەککە بۆ سەر مەدینە و لەناو بردنی موسلمانەکان .

جا ھەر چەندە زۆر بەئ فرماندەکان ئەم کارەیان بە لاوہ باش بوو ، بگرە بە لایانەو پێویست بوو ، تا دەستیکی تر لە موسلمانانی مەدینە بوەشینن و تۆلەئ

^{۴۲۳} ثابتی کۆری ضەححاک کۆری خەلیفەئ نووسی ئەنصاری ھاوئلیکی پایەداری مەزنە کە بەشداری جەنگی بەدری کردوو و ، بە کیکیش بوو لەو موسلمانانەئ کە لە ژێر درەختە کەدا بەیعەتیان بە پێغەمبەر ﷺ دا . لە جەنگی خەندەقیش دا لە پاشکۆی پێغەمبەری خوادا ﷺ سواری و لاغ نەبوو . چوار دە فرمودەئ لە دەم وەرگیراوە و ، لە سالی (۴۵) ی کۆچی دا کۆچی داوی کردوو .

^{۴۲۴} رەوھاء : شیوکی فراوانە و سبی میل لە مەدینەو دوورە .

تهواوی بهدر بسینن ، بهلام یهکئی له سهردارهکانیان ، که صفوانی کورپی نومدیه بوو ، ^{۴۲۵} تم رایهی به لاره پهسند نهبوو و ، ناموژگاریی کردن با بو خویان بکشینهوه و ، بیر له گهرانهوه و جەنگ نهکهنهوه ، چونکه نهترسی سوپای مه‌دینه دهستی خراب بوه‌شینی و ، سهرکهوتنه روکه‌شه‌که‌ی نوحودیان له کیس بجیی و ، له جیاتی ریش سمیلیشیان له دهست ده‌رچی . پیی وتن :

خزمینه ! شتی وا مه‌کهن ، چونکه من نه‌ترسم نهو موسلمانانه‌ش که به‌شدارییان له نوحوددا نه‌کردبوو له دژتان کوژ ببنهوه ، له‌به‌ر نهوه بگهرینهوه ، ئیسته سهرکهوتن له دهستی ئیوه‌دایه ، بهلام که گهرانهوه نه‌ترسم سهرکهوتنتان لی‌سه‌نری .

له‌وه نه‌چی نه‌بوسوفیانی فرمانده‌ی گشتیی سهره‌تا رای له‌گهل صفواندا بوویی ، بهلام دوایی رای فرمانده‌کانی تری په‌سند کردبی ، نه‌ویش له‌به‌ر زوریان و له‌به‌ر سووربوونیان .

له‌و کاته‌دا که فرمانده‌کانی مه‌ککه خه‌ریکی وت و ویژ بوون له‌ کۆنگره‌ی ره‌وحاءا ، له‌ ناکاو ده‌نگ‌ویاسیکی سه‌یر گه‌یشته سه‌ربازه‌کانی قوره‌یش . هه‌واله‌که نه‌وه‌بوو که سوپای مه‌دینه به‌ سهرکردایه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوایان که‌وتوه و ، به‌ ته‌مای لی‌دانی سوپای مه‌ککه‌یه و ، ئیستاش (حمراء الأسد) ی کردۆته مؤلگای خۆی .

فرمانده‌کانی کۆنگره‌که‌ه‌په‌سان .. چیی نه‌بیستن؟! ته‌مان به‌ ته‌مان بگهرینهوه سهر مه‌دینه و ، موسلمانه‌کان بکه‌نه پاروویه‌کی چه‌ور ، که‌چی و ئیستا موحه‌مه‌د نه‌وان راو نه‌نی ؟ نه‌وه‌نده به‌هیزن له‌و بیابانه‌دا شوین قوره‌یش بکه‌ون ؟

به‌م هه‌واله‌ وره‌ی فرمانده و سه‌ربازی سوپای قوره‌یش رووخا و ، هه‌موو به‌ جارئ هاتنه سهر راکه‌ی صفوانی کورپی نومدیه و ، که‌وتنه ته‌گبیری نه‌وه که‌ چون له‌ ره‌وحاءا به‌ره‌و مه‌ککه بکشینهوه و ، نه‌و سهرکهوتنه رواله‌تی‌یه‌ش که‌ له‌ نوحوددا به‌ دهستیان هیناوه له‌ کیسی نه‌دهن ، چونکه نه‌گهر دانیشتوانی دوورگه‌ بینن چون سوپای مه‌دینه دوایان که‌وتوه و ، نه‌وانیش به‌ره‌و مه‌ککه هه‌ل دین ،

^{۴۲۵} صفوان دوای فته‌ی مه‌ککه موسلمان نه‌بی و ، هاوه‌لیکی زور چاک لی‌ده‌رته‌چی .

سەرکەوتنى ئوحدیان لى ئەسیننەو ، چونکە ھەلمەتى (ھمراء الأسد) بەشىکە لە جەنگى ئوحد ، بگرە بەشى کۆتایی ئەو زۆران بازى یە .

ئیتەر سوپای مەككە نەئەزانى سوپای مەدینە سەریازە زامدار و ھیلاك و کەس و کار کوزراوہ کەى دوینین ، بەلکو وایان ئەزانى پینغەمبەرى خوا ﷺ کۆمەکی تازەى لە گەل داہ ، بۆیە لە ھەموو کاتیک زیاتر لە موسلمانەکان ئەترسان ..

لە راستیش دا ھەروایە . چ فرماندەہیەك دواى کوزران و زامداربوونى بەشى زۆرى سوپاکەى ، دواى دوژمن ئەکەوی و راوی ئەنى ، ئەگەر بە تەواوی بە خۆى و سوپاکەى دا نەپەرموی و ، ئەگەر دوژمن یە کجار بە لاواز و داماو نەزانى ؟ بە تاییەتى (محمد المصطفى) ﷺ کە ھەرگیز کارى نەجی نە کردووہ و ، کۆمەلک پیاوی ژیری بە سەلیقەش لە دەوریان و راویژیان پى ئەکات !

کەواتە سوپای مەدینە ئەبى یە کجار بەھیز بى ، وا دواى کوزرانى ھفتا پیاو و زامداربوونى ھەد و پەنج پیاوی ، دواى پانزە سەعات ، دواى سوپای قورەیشى سى ھەزارى سەرکەوتوو ئەکەوی ..

ئەبوسوفیانیش بەش بە ھالى خۆى ترسیکی زۆرى موسلمانان چوو بووہ دلئەوہ ، بە تاییەت دواى ئەوہى کە پیاویکی ھاوپەیمانى موسلمانەکان ، لە ھۆزى خوزاعہ ، بە ناوی مەعبەدى کورپى ئەبومەعبەدى خوزاعی ،^{۴۲۶} کە ھیشتا موسلمان نەبوو بوو ، دەنگ و پاسى موسلمانەکانى دا بە گوئی ئەبوسوفیان دا ..

لە کاتیک دا کە سوپای مەدینە لە (ھمراء الأسد) خستبووی ، مەعبەد گەیشتە لای پینغەمبەرى خوا ﷺ و ، مەعبەد نارەھەتى خۆى لەوہ دەرپرسی کە موسلمانەکان لە ئوحد دا تووشى زەرەر و زیان بوون . جا وتى : ئەى موحەمەد ! بەخوا بە لامانەوہ زۆر گران بوو ئەو لیدانەت و ، ئاواتەخواز بووین خوا لە دەستیان بە سەلامەت دەرت بکات .

مەعبەد (ھمراء الأسد) ی بەجى ھیشت و ، خۆى لە خۆیەوہ ، وەك مرۆڤیکى ژیر و بە سەلیقە ، برپاری دا چاکەیک لە گەل سوپای موسلمانان دا بکات . بۆ

^{۴۲۶} مەعبەد دواى موسلمان ئەبى و موسلمانیکى چاکى دامەزراوى لى دەرتەجى . سالى کۆچ کردنى دەست نەکەوتووہ .

ئەمە مەعبەد بېرىرى دا بە ئەنقەست بە لای مۆلگای سوپای مەككەدا تېپەر بکات .

كە گەيشتە رهوجاء ئەبوسوفيان خۆی گەيانده لای و لیتی پرسیی :
مەعبەد چ دەنگ و باسیکت لە لایه ؟

وتی : موحمەد بە خۆی و هاوہ لانیہوہ ، بە سوپایەکی ئەوہندە زۆرہوہ کە
هیشتا شتی وەهام نەدیوہ ، دواتان کەوتووہ و ، خۆیان ئەخۆنەوہ بۆتان . ئەوانەى
کە دوینی لە ئەوس و خەزرج دواکەوتبوون لە جەنگ ، ئەمڕۆ لە دەوری جەم بوون
، و ، پەیمانیاں داوہ کە نەگەرپنەوہ تا لەگەلتان بچەنگن و تۆلەى خۆیان بکەنەوہ ..
یە کجار توورپەن بۆ ئەو زیانەى کە لە خزمەکانیاں کەوتووہ و ، پەشیمانی
کارەکەشیانن .. ئەوہندە توورپە و داخ لە دلن تا ئیستە شتی وەهام نەدیوہ ..
ئەبوسوفیان بە یە کجاریی بی تاقەت بوو و ، بە ترسیکەوہ وتی :
کابرا ! ئەوہ چیی ئەلئی ؟!

مەعبەد وتی : بەخووا بزائم لیڕە بار ناکەیت سەرى ئەسپەکانیاں دەرئەکەوئ .
ئەبوسوفیان وتی : بەخووا ئیمە بە یەك دەنگیى بېرىمان داوہ بگەرپنەوہ
سەریان و ، ئەوانەشیان کە ماون بن بېریان بکەین ..
مەعبەد ئەلئى : من ئەلئیم شتی وەها نەکەن .

ئەم پاگاندهیەى مەعبەد کاریگەرى یەکی یە کجار زۆرى کردە سەر ورەى
فەرماندەکانى سوپای مەككە و ، ترس و لەرزىكى زۆرىشى خستە ناو دلئى
سەریازەکانیەوہ . وای تئى گەياندن کە موحمەد کۆمەکی یەکی تازەى بۆ ھاتووہ
و ، سوپاکەى ئەمڕۆى بریتیى نیە لەو سوپا ماندوو و زامدارەى ئوحوود ، ئەگینا
چۆن ئەویرئى خۆى تووشى بەلایى وەھا بکات ، بۆیە فەرماندەکانى مەككە بېریاریان
دا بەرہو مەككە بکشینەوہ و ، خۆیان لە قەرەى سوپای مەدینە نەدەن .
بەلام لەولاوہ موسلمانەکان لیویان ئەکرۆژن بۆ تۆلەسەندن لە قورپەیش و ،
قورپەیشیش ئەیەوئ خۆى بە سەرکەوتوو بزانی ، جا چۆن ئەبئى لەبەردەم
موسلمانەکان ھەل بێن ؟

ئەبوسوفیان گېرى خواردبوو .. لە لایەکەوہ ناویرن بچنە مەیدانى سوپای
مەدینەوہ و ، لە لایەکیشەوہ پئیان خۆشە دانیشتوانى دوورگە و بزانیان تۆلەى
بەدریان سەندووہ .

جا ئەگەر ئەم بەرەو مەككە بکشیتتەوہ و ، موحمەدیش بە دواپەوہ بیت ،
 ئەبى كى ئەوہندە گىل بى مەدالیای سەرکەوتن بکا بە سنگى ئەبوسوفیان دا ؟
 ئیتەر با ئابرووچوونى شىواندى جەستەى شەھیدەکانى ئوچود لەولاوہ بوہستى کہ
 بەلای عەرەبە بت پەرستەکانیشەوہ بە کارىكى قیزەون لە قەلەم ئەدرا ..
 بۆ ئەمە ئەبوسوفیان بە شوورەبى ئەزانى سوپای مەككە بەرامبەر بە سوپای
 مەدینە نەوہستى و ، لەگەلیا نەجەنگى .

ئەبوسوفیان لە ھەموو کەسى زیاتر سوپای موسلمانانىش و سوپای مەككەش
 ئەناسى .. بەلام چى بکا ؟

سەرەتا گلەبى ئەوہى ھاتە سەر کہ بۆچ ھىرشى نەبردە سەر مەدینە لە کاتىك
 دا کہ مەدینە جەنگاوەرى تیدا نەبوون و ، موسلمانەکان بە ناشتنى شەھیدەکانەوہ
 پەشوکابوون ؟ وا ئىستاش گلەبى ئەوہى دیتە سەر کہ بۆچ ئاوپت لە موحمەد
 نەدایەوہ کہ دواى پانزە سەعات لە کۆتایى ھاتنى جەنگى ئوچود دواتان کەوت و
 داواى جەنگى کرد ؟

جا ئەگەر ئەبوسوفیان نەچیتە مەیدانى موسلمانەکان و ، لە جەنگىكى تردا
 نەیاندا بە زەویىدا ، مانای وایە کہ مەككە ھەر سوپای نەبووہ و ،
 جەنگاوەرانىشى نابى لە ھىچ ھەلوئىستىكدا سەر بەرز بکەنەوہ ..

ئەبوسوفیان یەكجار گیرخواردە بوو .. جەنگ ئەکات ئەدۆرپیت و ، جەنگىش
 ناکات سەرکەوتنەکەى ئوچودى لە کىس ئەچى .. ئەىزانى سوپای مەدینە چەند
 داخ لە دلە بۆ دەستوہشاندىن لە سوپای مەككە ئیتەر با ئازاپەتیبى و چاوەترسىبى
 سەربازانى مەدینە لەولاوہ بوہستى کہ یەك بە یەکیان خۆى بە خوا فرۆشتووہ و ،
 باكى لە مان و مردن نیہ .

سەرەنجام ئەبوسوفیان و فەرماندەکانى تری مەككە گەیشتنە ئەو بپارە کہ
 جەنگ نەکەن و بکشینەوہ دوا بەرەو مەككە . بەلام خو نابى و ھەسا سادە و
 ساویلکانە .. پىوستە تەپ و تۆزىك بە دەورى باسەکەدا دروست بکەن تا بکرى
 بە ژىر لىوہوہ .

بۆ ئەمە ئەبوسوفیان بپارى دا سوپای مەدینە بەوہ چاوبەست بکات کہ گوايا
 سوپای مەككە بە نیازە ھىرش بکاتە سەر موسلمانەکان لە (حمراء الأسد) و
 تاقیان لى بپرتتەوہ . بەلکو بەم پاگاندەبە سوپای مەدینە بترسىت و بەرەو مەدینە

بکشیتتهوه و ، بی‌کهن به گاله که موسلمانه‌کان هه‌لاتن و ، نهوسا سوپای مه‌ککه به فیز و ده‌ماریکه‌وه به‌رهو مه‌ککه بکه‌وئته ری . . ئیتر نه‌وانه‌ی که چاودیری زۆران‌بازیی ته‌کهن و چاویان له سوپای مه‌دینه‌یه وا شوین قورهبیش که‌وتوو ، به چاوی خۆیان کشانه‌وه‌ی سوپای مه‌دینه نه‌بینن ، که به هه‌ره‌شه‌ی نه‌بوسوفیان کشایه‌وه دوا و ، نه‌ی‌ویژا جه‌نگ بکات . نهوسا گله‌یی له‌سه‌ر سوپای مه‌ککه نامینیت و ، به سه‌رکه‌وتوش له قه‌لم ته‌دریت .

بۆ ئەم مه‌به‌سته نه‌بوسوفیان پپی خو‌ش بوو نامه‌یه‌ک بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ بنووسیت که تیایا هه‌ره‌شه‌ی نه‌وه‌ی لئ بکات که سوپای مه‌ککه به‌یه‌ک ده‌نگیی نه‌یه‌وی هیرش بکاته سه‌ریان له (حمراء الأسد) و ره‌گ و ریشه‌یان له بن‌دا ده‌ر به‌ینی .

له‌و کاته‌دا کاروانیکی نه‌وه‌ی (عبد القیس) به‌رهو مه‌دینه ته‌رۆشیت ، نه‌بوسوفیان نامه‌که‌ی دایه ده‌ست ته‌وان و ، نه‌وانیش گه‌یاندیان له‌ی موسلمانه‌کان . که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نامه هه‌ره‌شه نه‌نگیزه‌که‌ی نه‌بوسوفیانی خوینده‌وه ، به هیچ شی‌وه‌یه‌ک گوئی نه‌دایه و ، له ناوچه‌ی (حمراء الأسد) بۆ ماوه‌ی سی شه‌و و سی رۆژ مایه‌وه و ، له شه‌وه‌کان‌دا موسلمانه‌کان ناگریان نه‌کرده‌وه تا قورهبیش شوینه‌که‌یان بزائن و ، نه‌وه‌ش بزائن که موسلمانه‌کان خۆیان بۆ زۆران‌بازی ناماده کردوه و ، ته‌گه‌ر مه‌ردن با بینه مه‌یدان .

که نه‌بوسوفیان زانیی هه‌ره‌شه و گوره‌شه‌که‌ی هیچی نه‌به‌سته‌وه ، ناچار بوو که مل بۆ ره‌شه‌با بچه‌مینیتتهوه و ، دان به‌تی‌شکاویی خو‌ی و سوپاکه‌ی‌دا بنی و ، به سه‌ری شوپوره‌وه به‌رهو مه‌ککه ملی ریگا بگرنه به‌ر و ، موسلمانه‌کانیش به دامه‌زراوی له (حمراء الأسد) مابونه‌وه . .

به‌ر له‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بگه‌رپته‌وه بۆ مه‌دینه نه‌بوعیززه‌ی جو‌مه‌حیی گرت ، که یه‌کی بوو له‌وانه‌ی که له جه‌نگی به‌دردا به‌دیل گیران و ، له‌به‌ر هه‌ژاری و ده‌ست کورتیی و کچی زۆری به‌بی وه‌رگرتنی فیدیه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نازادی کرد ، به‌و مه‌رجه‌ی جاریکی تر دژی موسلمانه‌کان نه‌وه‌ستیت . که‌چی ئەم پیاوه پیاوه‌تی‌یه‌که‌ی له‌به‌رچاو نه‌بوو و ، په‌یمانی شکاند و به شیع‌ر خه‌لکیی له دژی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و موسلمانه‌کان هه‌ل نه‌نا و ، بۆ جه‌نگی ئو‌حودیش به‌شداریی جه‌نگی کرد . جا که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گرتی وتی : نه‌ی مو‌حه‌مه‌د !

چاۋپۇششىم لى بىكە و ، پياۋەتتىم لەگەلدا بىكە و ، لىم گەپرئ بۆ كچەكانم و ، پەيمانە ئەدەمى كە جارىكى تر كارى وەھا نەكەم . فەرموى : « لا أدعك تمسح عارضيك بمكة وتقول : خدعت محمداً مرتين ، لا يدلغ المؤمن من جحر مرتين » . فەرموى : لىت ناگەرئىم بگەرئىتەۋە مەككە و دەست بىنى بە لاجانگت دا و بلئى : موخەمەدم دوو جار خەلەتاندوۋە . نىمان دار لە كوئىك دا دوو جار ناگەزرىت . پاشان فەرمانى بەسەر زوبەيردا ، يان عاصىمى كورپى شايست دا تا لە مىلى بدات .

دواى گەپرانەۋەى ئەبوسوفيان لەگەل سوپاكەى دا بەرەۋ مەككە ، پىغەمبەرى خوا ﷺ بە سوپا خواناسە كەيەۋە ، بە سەرى بەرزەۋە گەپرانەۋە مەدىنە و ، بەم ھەلمەتە سەلماندى كە قورەيش سوپاى جەنگيان نىە و جارىكى تىرش ناتوان بىنە مەيدانى خواناسان . بەمە سەر كەۋتنىكى سىياسى و سەربازى بۆ موسلمانەكان تۆمار كرا و ، سام و ھەبىبەتى موسلمانان وەك جارانى لى ھاتەۋە و ، بۆ ھەموو لايەكى ناحەزىش سەلما كە سەربازانى ئىسلام مل بۆ ھىچ ھىزىك كەچ ناكەن و ، گەۋرەترىن و دامەزراوترىن سوپاى دوورگەى غەرەبىي سوپاى موسلمانانە . ئىتر با نە مونافىق و ، نە جوولەكە و ، نە ئەغرابى بىابانىش بە تەما نەبن ھەرگىز بوئىن دەست لە موسلمانان بوەشىنن .

بەمە بۆ ھەموو دوورگە دەر كەۋت كە سوپاى قورەيش ھىچ كات لە ئوحد دا سەرنەكەۋتوۋە و ، تەنھا ئەۋە بوۋە كە ھەندى لە موسلمانەكان ھەلەيان كىردوۋە و ، بەو بۆنەۋە زىيانىان لى كەۋتوۋە .

ھەرۋەھا كە پىغەمبەرى خوا ﷺ گەپرايەۋە مەدىنە حوكمى ئىعدامى بۆ يەكئى لە جاسوسەكانى مەككە دەر كىرد ، كە ئەۋىش موعاۋىيەى كورپى موغىرەى كورپى ئەبولعاص بوو ، باپىرى غەبدولمەلىكى كورپى مەروان لە سەرى داىكىەۋە .

كاتىك كە بت پەرستەكان لە ئوحد گەپرانەۋە ئەۋ موعاۋىيە ھات بۆ لاي عثمانى كورپى غەففىانى ئامۇزاي و ، ئەۋىش چوۋ داۋاي ئەمانى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بۆ كىرد ، ئەۋىش مۇلەتتى دا بەۋ مەر جەى كە ئەگەر دواى سى رۇژى تر بى دەۋزىتەۋە ئەى كوژىت . جا كە سوپاى ئىسلام مەدىنەى چۆل كىرد ، ئەۋ موعاۋىيە زىاتر لە سى رۇژ لە مەدىنەدا مايەۋە و ، بۆ بەرژەۋەندىي قورەيش خەرىكى سىخورپى بوو . كە سوپاى ئىسلام گەپرايەۋە موعاۋىيەى كورپى موغىرە راي كىرد . پىغەمبەرى خوا

ﷺ زهیدی کورپی حاریشه و عهماری کورپی یاسیری نارد به دواى دا بى دۆزنهوه و بى کوژن . ئەوانیش فرمانه که بیان ئەنجام دا ..

کورتهى باس : ههلمهتى (حمراء الأسد) غهزایه کى سهریه خو نه بووه ، به لکو لاپهريهك بووه له لاپهريه کانی غهزای ئو خود ..

له سه ره تاوه موسلمانه کان جهنگیان بردهوه و ، سوپای مه ککه به تهواوی شپهزه بوو و جگه له هه لاتن هیچی بۆ نه مایه وه .

له بهشى دووه می جهنگه که دا موسلمانه کان به هه له ی تیره هاویژه کان زیانیکی گیانیی زۆریان لى کەوت و ، کافرانی مه ککه ده سه لاتیان به سه ر مهیدانی جهنگ دا هه بوو و ، نامهردانه جهسته ی شه هیده کانیا ن شیواند . به لام نه یان توانیی موسلمانان تینک بشکینن و راو بنین . به لکو موسلمانه کان به و په ری غیره ته وه خو یان گرت و تاقه که سیکیان نه بووه دیلی قورپه ییش و ، به و په ری غیره ته وه گه یانده وه لای فرمانده ی گشتیی مه دینه و ، له ده وری جه م بوون و ، بوونه وه خاوه نی هیزی خو یان ، به شیوه یه ک که پیغه مبه ری خوا ﷺ برپاری نه وه ی دا که نه گه ر نه بوسوفیان نیازی نه وه بکات هه لمهت به ریته سه ر مه دینه ، به جهنگیکی سه رومالیی ئەچن به گۆیان دا ..

سوپای مه ککهش به راستیی خو ی نه وه نده به خاوه نی هیز نه نه زانیی که بتوانی جهنگیکی تر بۆ خو ی ساز بدات ، بۆیه وازی له مه دینه هیئا و به په له کشایه وه و ، وه ک ده ستووری سوپای سه رکه وتووی نه وه زه مانه دوو سی رۆژ له و ناوه دا نه مایه وه ، به لکو یه کسه ر کشایه وه و ، که موسلمانه کانیش شوینی که وتن ، خیرا به ره مه ککه کشایه وه و ، جورته تی نه وه ی نه بوو بچی به گۆی موسلمانه کان دا .

شایانی باسه که عه بدوللای کورپی ئوبه ی کورپی سه لوولی سه رهۆکی مونا فیقان هه موو جار ی ، پیش جهنگی ئو خود ، رۆژانی جو معه ریزیکی لى نه گه ر ، نه وه بوو که پیغه مبه ری خوا ﷺ له سه ر مینه ر دانه نیشت تا بۆ خه لکه که وتار بدات ، نه و عه بدوللایه هه ل نه سا و نه یوت : خه لکینه ! نه مه پیغه مبه ری خوا یه له ناوتان دا ، خوا ی گه و ره به هۆی ناردنی نه وه وه ریزی لی تان گرتوه و پایه داری کردوون . جا ئیوه ش کو مه کیی بکه ن و پشتی بگرن و ، گو ی رایه ل و فرمان به رداری بن . پاشان دانه نیشت .

که رۆژی ئوحد ئەو پەنەمی دا و بە سەئەد کەسەوه گەراپەوه دوا و پەشتی پێغەمبەر و موسلمانانی بەردا و ، خەلکی لە جەنگ گەرانەوه ، بۆ رۆژی جومعه هەستا و ویستی وەك جارێ قەسەکانی بکاتەوه . خێرا موسلمانان دەستیان دایە چمکی جەلەکانی و وتیان : دانیشە ئەمی دۆژمنی خوا ، دواي ئەوهی کە کردت ، نیتەر تۆ شیایوی ئەوه نیت !!

سەرۆکی نیفاق بە توورپی یەوه هەستا و مزگەوتی بەجی هێشت و ئەویوت : بەخوا ئەلێی شتیکی خراپم وتوو ، هەستاوم پەشت گێری لێ ئەکەم . لە دەرگای مزگەوت دا پیاویکی ئەنصاری تووش بوو و وتی : ئەوه چیتە ؟ ئەویش باسەکەمی بۆ کرد . ئەنصاری یەکە وتی : دەمی بگەرێزەوه ، پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوای گەرە داوای لێ خۆش بوونت بۆ ئەکات . وتی : بەخوا نامەوی داوای لێ خۆش بوونم بۆ بکات .^{۲۷}

بیست و دوو هەم : کۆژراوانی هەردوو سوپا :

لە غەزای ئوحد دا لە هەر دوو لا کۆمەڵێک کۆژران ، بەلام شەهیدانی موسلمانان زیاتر بوون لە کۆژراوانی قورەیش .

(۱) شەهیدانی موسلمانان :

(۱) شەهیدانی موهاجیرین :

تەنها چوار کەسیان لێ شەهید کراوه ، چونکە موهاجیرەکان لە چاوە ئەنصاردا ژمارەیان کەمتر بووه ، ئەمەش ناوەکانیانە :

۱ - لە ئەوهی هاشمی کورپی عەبدمەناف ، حەمزەمی کورپی عەبدولموطەللیب ، کە وەحشیی کورپی حەریبی بەندەمی ئازاد کراوی جوبەیری کورپی موطعمیم شەهیدی کرد .

۲ - لە ئەوهی عەبدشەمسێ کورپی عەبدمەناف ، عەبدوللای کورپی جەحش ، هاوێمیانیان بووه ، چونکە خۆی لە ئەوهی ئەسەدی کورپی خوزەیمە بووه . دایکی ئومەیمەمی کچی عەبدولموطەللیبە . کافرەکان لووت و گوێیان برپی بوو ، بۆیە ناو نرا بوو (المجدّع فی الله) . زوبەیری کورپی بەککار ئەوهی باس کردوو کە لە رۆژی ئوحد دا شمشیرەکەمی ئەشکی و پێغەمبەری خوا ﷺ لقه دارخورمایەکی ئەداتە

^{۲۷} غزوة أحد : ۲۴۴ - ۲۶۲ ، الریح المخبوم : ۲۸۹ - ۲۹۳ ، السیرة النبویة لأبی شهبهة : ۲ / ۲۲۷ -

دهست و ، له دهستیا ته بیته شمشیړ و جهنگی پی ته کات هه تا شه هید ته بیت . پاشان که نه که ویتته دهست مندالله کانی له میراتی یه کیکیان دا به دوو صد دینار نه فرۆشړی . .

۳ - له نه وهی عه بدودداری کورپی قوصه ی ، موصعه بی کورپی عومه یر ، که ینین قه میته ی له یثیی ، له کاتییک دا که خوی کردبووه قه لغان بو پاراستنی پیغه مبهری خوا ﷺ شه هیدی کرد .

۴ - له نه وهی مه خزوم ، شه ماسی کورپی عوثنانی کورپی شه رید .^{۴۲۸}
(۲) شه هیدانی نه نصار :

شه هیده کانی نه نصار ته گه نه شه صت و پینج شه هید که بیست و چواریان له هۆزی نهوس و چل و یه کیشیان له هۆزی خه زره جن که نه مانه ن :
یه کهم : شه هیده کانس نهوس :

(أ) له نه وهی عه بدولته شه هل : چوارده پیاو ، که نه مانه ن :

۱ - عه مری کورپی موعاذی کورپی نوعمان .

۲ - حاریشی کورپی نه نه سی کورپی رافیع .

۳ - عوماره ی کورپی زیادی کورپی سه که ن ، نه م پالنه وانه له بهر دهستی پیغه مبهری خوا ﷺ ، له کاتی کشانه وه بو کیوی ثوحود ، شه هید بو .

۴ - سه له مه ی کورپی ثابتی کورپی وه قش ، که به شداری بی جهنگی به دریشی کردووه .

۵ - عه مری کورپی ثابتی کورپی وه قش ، که ثوصه یرمیان پی تهوت و ، روژی ثوحود موسلمانیتیی چوه دلپه وه و ، بی ته وهی که س به موسلمان بوونی بزانی خوی گدیانده مهیدانی جهنگ تا شه هید بو . له پیشه وه به درپژه باسی کراوه .

۶ - ثابتی کورپی وه قشی باوکی سه له مه و عه مر ، که نه وه نده پیر بوو پیغه مبهری خوا ﷺ له به شداریوونی جهنگ چاوپوشیی لی کرد ، به لام که دیی وا ناگری جهنگ بلپسه ی سه ندووه ، دهستی دایه شمشیړه که ی و خه ریکی کوشتار بوو هه تا شه هید کرا .

^{۴۲۸} شه ماس : یه کیکه له کوچ که ره دپینه کان و ، له خزمه تی پیغه مبهری خوا ﷺ به شداری به دری کردووه . پیایوکی دهم و چاو گه شاوه و پی که وتوو بووه . له روژی ثوحوددا له چند لاه به سه ختی زامدار بوو و برابه وه مه دینه و دوا ی روژیک کزچی دوا یی کرد و ، له به قیع نیژرا .

- ۷ - حوسەیلی کورپی جابیر ، باوکی حوزەیفەهی کورپی یەمان ، لە پێشەوہ باس
کراوە .
- ۸ - صەیفیی کورپی قەیطیی ، کە دایکی صەفییە کچی تەییہان بوو و ، بە
دەستی ضیاری کورپی خەططاب شەھید بوو .
- ۹ - حویابی کورپی قەیطیی ، برای صەیفیی بوو و ، بەشداریی بەدری کردووہ .
- ۱۰ - عەببادی کورپی سەھلی کورپی مەخرەمە ، کە بە دەستی صەفوانی کورپی
ئومەییە شەھید بوو .
- ۱۱ - حاریشی کورپی ئەوسی کورپی موغادی کورپی نوعمان ، برازای سەعدی
کورپی موغاد ، بەشداریی بەدری کردووہ و ، لە تەمەنی بیست و هەشت سالیی دا
شەھید بوو .
- ۱۲ - ریفاعەهی کورپی وەقش ، برای ثابتیی کورپی وەقش بوو ، کە خالییدی
کورپی وەلید شەھیدی کردووہ .
- ۱۳ - ئەیاسی کورپی ئەوسی کورپی عەتیک .
- ۱۴ - عوبیدی کورپی تەییہان ، بەشداریی پەیمانی عەقەبە و جەنگی بەدریشی
کردووہ .
- (ب) لە نەوہی ظوفر، یەک پیاو کە :
- ۱ - یەزیدی کورپی حاطبیی کورپی ئومەییە .
- (ج) لە نەوہی ضعیعە ، دوو پیاو کە ئەمانەن :
- ۱ - ئەبوسوفیانی کورپی حاریشی کورپی قەیسیی کورپی زەید ، کە بەشداریی
بەدری کردووہ و ، کە موسلمانەکان لە ئوچوددا شکستیان هینا وتی : خوابە !
من نامەوی بگەرپیمەوہ بۆ ناو کچەکانم ، بەلکو ئەمەوی لە پیناوی تۆدا
بکوژریم . ئەوہبوو شەھید بوو و ، پینغەمبەری خوایش ﷺ ستایشی کرد ..
- ۲ - حەنظەلەهی کورپی عامیر (کە مەلائیکە شۆردیان) .
- (د) لە نەوہی عوبید ، یەک پیاو کە :
- ۱ - ئەنسیی کورپی قەتادەییە و ، بەشداریی بەدری کردووہ .
- (هـ) لە نەوہی ئەعلەبەهی کورپی عەمری کورپی عەوف دوو پیاو کە ئەمانەن :

۱ - نه بوحه پیهی کورپی عه مری کورپی ثابیت ، که نه بوحاتم وتوویه : ناوی عامیری کورپی عه بده مری کورپی عومه یری کورپی ثابیته . له خزمه تی پیغه مبهری خوادا ﷺ به شداریی به دری کردووه .

۲ - عه بدوللانی کورپی جو به یر ، که نه میری (۵۰) تیرهاویژه کهی (جبل الرماة) بووه . نهو شوینی خوی چۆل نه کردووه هه تا شه هید کراوه .
(و) له نهوهی سه لم یه ک پیاو که :

۱ - خه یشمه می کورپی حاریشی کورپی مالیکی کورپی که عبه ، که هوبه یره ی کورپی نه بووه هبی مه خزرومی شه هیدی کردووه .

(ز) له نهوهی موعاویه ی کورپی مالیکی کورپی عه وف دوو پیاو که نه مانهن :

۱ - سوبه یعی کورپی حاطب ، که به شداریی به دری کردووه .

۲ - مالیکی کورپی نومه یله ی موزه نیی که هاوپه یانیا ن بووه . به شداریی به دری کردووه (ابن اسحاق) .

(ح) له نهوهی خه طیمه ، یه ک پیاو که :

۱ - حاریشی کورپی عه دیی کورپی خه رشه یه .

دوووه م : شه هیده کانس خه زره ج :

(أ) له نهوهی نه ججاری کورپی شه له به دوانزه شه هید که نه مانهن :

۱ - عه مری کورپی قه یسی کورپی زهیدی کورپی سه واد ، واقیدی وه های باس کردووه که به شداریی به دری کردبۆ .

۲ - قه یسی کورپی عه مری کورپی قه یس ، که هه ندی نه لئین به شداریی به دری کردووه و هه ندیکیش نه لئین نه ی کردووه .

۳ - ثابیتی کورپی عه مری کورپی زهیدی کورپی عه دیی کورپی سه واده .

۴ - عامیری کورپی موخه لله دی کورپی حه رث ، که مووسای کورپی عوقبه به به دریی له قه له می داوه .

۵ - نه بووه یره ی کورپی حاریشی کورپی عه لقه مه ی کورپی عه مری کورپی که عب ، خالیدی کورپی وه لید شه هیدی کرد ، دوا ی نه وه ی که نه م یه کئ له کافره کانی به وینه ی مه ر سه بریی . نه م هاوه له نه وه نده تا زا بووه له جه ننگ دا وه ک شی ر هه لمه تی داوه .

۶ - عه مری کورپی مو طه رریفی کورپی عه لقه مه ی کورپی عه مر .

- ۷ - ئەوسى كۆپى ئابىتى كۆپى مونذىر ، كە بىراى حەسسانى شاعىر بووہ .
 بەشدارىي پەيمانى عەقەبە و جەنگى بەدرى كردووہ .
- ۸ - ئەنەسى كۆپى نەضرى كۆپى ضەمضەمى كۆپى زەيدى كۆپى حەرام .
 ئەنەس كە دىتى ھەندى مۇسلمان سارد بوونەتەوہ غىرەتى خىستە بەريان و ، بە
 سەعدى كۆپى موعاڧىشى ئەوت : ئەى سەعد ! لەلاى ئوحوودەوہ بۆنى بەھەشت
 ئەبىستەم . چووہ پىشەوہ ھەتا شەھىد بوو . .
- ۹ - قەيسى كۆپى موخەللەد ، بەشدارىي بەدرى كردووہ .
- ۱۰ - كەيسان (بەندەيان بووہ) .
- ۱۱ - سەلىمى كۆپى حارىث ، ئىبن ئىسحاق بە بەدرىي لە قەلەم داوہ .
- ۱۲ - نوعمانى كۆپى عەبدەمەرى كۆپى مەسعوودى كۆپى كەعب ، بەشدارىي
 بەدرى كردووہ .
- (ب) لە نەوہى حارىث ، سى پىاو كە ئەمانەن :
- ۱ - خارىجەى كۆپى زەيدى كۆپى ئەبوزوھەير .
- ۲ - سەعدى كۆپى رەببەى كۆپى عەمەرى كۆپى ئەبوزوھەير ، كە ھەردوو كىيان
 پىكەوہ لە قەبرىك دا نىژران .
- ۳ - ئەوسى كۆپى نەرقەمى كۆپى زەيد .
- (ج) لە نەوہى ئەبجەر ، سى پىاو كە ئەمانەن :
- ۱ - مالىكى كۆپى سىنانى كۆپى عوبەيد ، كە باوكى ئەبوسەئىدى خودرىي
 بووہ و ، ئەو پىاوہ بووہ كە خويىنى دەم و چاوى زامدارى پىغەمبەرى خواى ﷺ
 ھەل مژبىوہ و ، يەكئ بووہ لەو پىاوانەى كە لەرۆژى ئوحووددا دامەزراو بوون .
- ۲ - سەئىدى كۆپى سووھىدى كۆپى قەيس ، بىراى داىكىي سەمورەى كۆپى
 جوندوب بووہ .
- ۳ - عوتبەى كۆپى رەببەى كۆپى رافىع .
- (د) لە نەوہى ساعىدە ، دوو پىاو كە ئەمانەن :
- ۱ - ئەعلەبەى كۆپى سەعدى كۆپى مالىك ، طەبەرانىي بە بەدرىي لە قەلەم
 داوہ .
- ۲ - ئەقفى كۆپى فەرەوہى كۆپى بەدىي ، كە پىي و تراوہ ئەخرەش .
- (ھ) لەنەوہى طەرىف ، دوو پىاو كە ئەمانەن :

۱ - عهبدوڻڻاڻي ڪوري عه مري ڪوري وهه ب ، كه له دهستهي سه عدي ڪوري عوبيادهي سه رداري خه زرهج خوي بووه .

۲ - ضمه ره ، له نه وهي جوههينه بووه و هاوپه يمانيان بووه و ، به دري يه .
(و) له نه وهي عه و في ڪوري خه زرهج ، پينج پياو كه نه مانهن :

۱ - نه و فلهي ڪوري عهبدوڻڻاڻا ، به شداري به دري ڪردوهه . (ابن عبدالير)
نه لئيت : نه مه نه و فلهي ڪوري شهعله بهي ڪوري عهبدوڻڻاڻا ڪوري نه ضله يه .

۲ - عه بباسي ڪوري عوبيادهي ڪوري نه ضلهي ڪوري ماليڪي ڪوري عيجلان .
به شداري په يمانني عهقه بهي ڪردوهه . نه م هاوه له بوو كه خزمه ڪاني وريا ڪرده وهه تا بزائن به ستني په يمانني عهقه به چ ڪاريڪي گهوره و گرانه نه ي خه نه نه ستهوي خويان و ، پئويسته پاريزگاري لي بڪهن ، كه پئي وتن : نه ي ڪومه لي خه زرهج !
نايا ته زائن له سر چ مهرچيڪ موحه مد له گهل خوتان دا نه بهن ؟ نئوه كه نه ي بهن جهنگي سوور و ره شان دئته ري . جا ته گهر ته زائن كه جهنگ ماندووي ڪردن ده ست به رداري نه بن ، هدر له نئسته وه وازي لي بهينن و ، گهر له سر نه وهه ش نارام ته گرن ده ي بي بهن . وتيان : له سر نه وهه نه ي بهين له گهل خومان دا . جا نه م هاوه له له دواي به ستني په يمانني عهقه به له مه ڪه نه مي نئسته وهه تا له گهل پئغه مبهري خوادا ﷺ ڪوچ بو مه دينه نه ڪات ، به مه عه بباسي ڪوري عوبياده به نه نصاريش و به موها جي ريش له قه له م نه دري .

۳ - نوعماني ڪوري ماليڪي ڪوري شهعله به .

۴ - موجه ذهري ڪوري زيادي به له وبي نه نصاريش خه زره جيي . (هاوپه يمانيان بووه) .

۵ - عوبيادهي ڪوري هه سحاس ، له (اصابه) دا به خه شخاش هاتوهه .
به شداري به دري ڪردوهه . له گهل نه م دوو هاوه له ي پئشه وهه (مجذر و نعمان) له قه بريڪ دا پئكه وه نيژراون .

(ز) له نه وهي حوبلا ، يه ڪ پياو كه :

۱ - ريفاعه ي ڪوري عه مري ڪوري نه و فلهي ڪوري عهبدوڻڻاڻيه و ، به شداري به دري ڪردوهه .

(ح) له نه وهي سه ليمه ، چوار پياو كه نه مانهن :

۱ - عهبدوللای کورپی عهمری کورپی حهرام ، باوکی جابیر . بهیههقیی له جابیرهوه ریوایهتی کردووه که وتوویه : پیغهمبهری خوا ﷺ سهیرمی کرد و فهرمووی : « مالي أراك مهتماً ؟ » فهرمووی : تهوه چی یه به خه مبار نه که ویته بهرچاوم ؟ وتم : باوکم شههید بوو و قهرز و خیزانیکسی زوری بهسهردا بهجی هیشتووه . فهرمووی : « ألا أخبرك ؟ ما كلم الله أحداً إلا من وراء حجاب ، وإنه كلم أباك كفاحاً - يعني مواجهة - وقال له : يا عبيد سلمي أعطك . قال : أسألك أن تردني إلى الدنيا فأقتل فيه ثانية ، فقال الحق تبارك وتعالى : إنه سبق مني القول أنهم إليها - أي الدنيا - لا يرجعون . قال : ري فأبلغ من ورائي ، فأنزل الله سبحانه :

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرزُقُونَ ﴾ .

فهرمووی : ههوائت نهدهمی ؟ خوای گهوره له گهه هه که سیئدا فهرمایشتی کردبی ، له پشتی پهردهوه بووه ، بهلام راستهوخۆ له گهه باوکتدا فهرمایشتی کرد و ، فهرمووی : بهندهکه ! داوام لی بکه ، تا پیت بیهخشم . نهویش وتی : داوات لی نه کهم که بم گیتپیتهوه بو دنیا ، تا جاریکی تریش لهسهر تو شههید بسم . خوای گهورهه فهرمووی : زووتر بریاری نهوهم داوه که هیچ کهس ناگهپیتهوه بو دنیا . وتی : دهی ، پهروهردگارم ! زیندوانی دواي خوم ناگادار بکه . خوای گهورهه نهو نایهته پیروزهی نارهه خوارهوه .

۲ - عهمری کورپی جهمووچی کورپی زهیدی کورپی حهرام ، له گهه عهبدوللای کورپی عهمردا پیکهوه له قهبریکدا نیژراون . نهه شههیدههش چوار کورپی نازا و بهجهرگی وهک شیری ههبوون و له هه موو غهزاکاندا له خزمهتی پیغهمبهری خوا ﷺ ناماده نهبوون و ، عهمری باوکیشیان قاچیکی ناتهواو بوو و نهههلی . که جهنگی نوحود هاته بهروه کورهکان ویستیان خویمان بچن بو غهزا و باوکیان له بهر شهلیی له مالهوه بی ، چونکه خوا چاوپوشی لهو کردووه . کهچی عهمر هاته خزمهتی پیغهمبهر و وتی : کورهکانم نهیانهوی له دههچوون له خزمهتدا قهدهغم بکهن ، ده بهخوا من نههوی بهم قاچه شهلهمهوه بگهسه بهههشت . پیغهمبهری خوا ﷺ عهمری تی گیاند که نهو عوزری ههیه و جیهادی لهسهر نیه ، که فهرمووی : « أما أنت فقد عذرك الله فلا جهاد عليك » . فهرمانی به کورهکانیشی دا که نه گهر نهو خوئی پیتی خوشه قهدهغهی نه کهن ، بهشکوم خوا

شهیدیی به خهلات بکات که فرموی : ((ما علیکم أن لا تمنعوه لعل الله یرزقه الشهادة)) . تهوبوو دهړچوو و شهیدیی دهست کهوت .

۳ - خهللادی کورپی عهمری کورپی جهمووح ، له نوحوددا له گهل باوکیا شهید بووه و بهشداریی بهدریشی کردووه .

دایکی خهللاد جهستهی خهللادی کورپی و عهمری میړدی ههل گرتن و هیتانیهوه تا له مهدينه‌دا بیان نیژن ، کهچی به بوئهی فرمانه‌کهی پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ گپړانیه‌وه بو شوینی شهیدبوونیان له نوحود .

۴ - نه‌بوئیمن ، که بهندهی نازادکراوی عهمری کورپی جهمووح بوو .

(ط) له نه‌وهی سوادی کورپی غونم ، سی پیاو که نه‌مانهن :

۱ - سه‌لیمی کورپی عمریان عامیر ، بهشداریی په‌یانی عه‌قبه‌و جه‌نگی

به‌دری کردووه .

۲ - عه‌نتره ، بهندهی نازادکراوی سه‌لیم بووه .

۳ - سه‌هلی کورپی قه‌یسی کورپی که‌عب ، بهشداریی به‌دری کردووه .

(ي) له نه‌وهی زوره‌یقی کورپی عامیر ، دوو پیاو که نه‌مانهن :

۱ - ذه‌کوانی کورپی عه‌بدقه‌یس ، یه‌کیکه له‌وانهی که زوو به زوو موسلمان

بوون و ، نامادهی به‌ستنی په‌یانی عه‌قبه‌و بووه . سه‌ره‌تا پیش کوچ کردن له‌گهل

نه‌سه‌دهی کورپی زوراره سهردانی مه‌ککه نه‌کهن و ، باسی نی‌سلام له پیغه‌مبه‌روه

ﷺ ته‌بیستن و موسلمان نه‌بن . ثم دوانه یه‌که‌م که‌س بوون که نی‌سلامیان به

مه‌دینه‌ گه‌یاند . روژتیک پیش جه‌نگی نوحود ، ده‌رباره‌ی ذه‌کوان ، پیغه‌مبه‌ری

خوا ﷺ فرموی : ((من أحب أن ينظر إلى رجل يطاءً بقدمه غداً خضراء الجنة ،

فلينظر إلى هذا)) . فرموی : هه‌رکه‌س پی‌ی خو‌شه سه‌یری پیاوتیک بکا که

سه‌به‌نی پی‌ی نه‌خاته سه‌یرانگا‌کانی به‌ه‌شته‌وه ، با سه‌یری نه‌مه بکا .. ذه‌کوان

ته‌و هاوه‌له به‌رپټزه جی متمانه‌یه بوو که ته‌و شه‌وهی سوپای پیغه‌مبه‌ر ﷺ له

ناوچه‌ی (شیخین) مایه‌وه ، کاتی که ته‌ی ویست به‌ره نوحود پروات ، ته‌و شه‌وه

پاسه‌وانی پیغه‌مبه‌ری خوا بوو .

۲ - عوبه‌یدی کورپی موعه‌للا .

(ك) له نه‌وهی سوادی کورپی مالیک ، یه‌ک پیاو که :

۱ - مالیکی کورپی نه‌یاسه .

(ل) له نهوهی عهمری کورپی مالیک ، یهک پیاو که :

۱ - نهیاسی کورپی عهدی به .

(م) له نهوهی سالمی کورپی عهوف ، یهک پیاو که :

۱ - عهمری کورپی نهیاسه .

(ن) له نهوهی عیجلان یهک پیاو که :

۱ - عهبدوئلای کورپی سهلهمهه بهلهوی به ، بهشداری جهنگی بهدری کردوهه ، پالئهوانیتی که بهچهرگ بووه . که شهید کرا دایکی ماوهی له پیغه مبهری خوا ﷺ وهرگرت تا تهرمه کهی بهریتهوه بو مه دینه ، تا بی تاقه تیی نهکا بوی ، نهویش ماوهی دا .

ههروهها پیاویتی که جولکهش به ناوی موخه بیریق ، که له پیشهوه باسی هاتوهه ، کوژراوه .

چوار پیای موهاجیری و ، بیست و چواری نهوسی و ، چل و یهکی خهززه جیی و جولکه که یهک ته مه هفتا پیاو . بهلام زامدارانی موسلمانان له جهنگی نوحوددا ، هیچ میژوونوسی که یهک به یهک تواری نه کردوون و ، وهک شهیدهکان به وردیی سه رزمیری نه کراون . بهلام به وردبوونهوه له ههوالهکان نهوهمان بو دهرته کهوی که موسلمانان زامداریان زور بوون و ، له صهه و پهغبا زامدار که متر نه بوون .

له (السیره الحلبیه) دا (۲ / ۵۰) هاتوهه که تنها له نهوهی سه لیمه دا چل کهس زامدار بوون ، به مهرجی له هۆزه دا تنها چوار پیاو شهید بوون . بهلام له سوپای موسلمانان دا یهک کهس به دیل نه گیراوه .

(ب) کوژراوانی قورهیش :

زه ره و زیانی قورهیش له جهنگی نوحوددا له موسلمانان که متر بوو ، بهلام هه چۆنی بی له نیوهی نهوان تی نه پهرین و ، نه جهنگه تۆبهی به قورهیش کرد که نیتر بویرن روو له دهست و شمشیری موسلمانان بکهن ، بۆیه که بو جهنگی نه حزاب هاتنه سه مه دینه ، ناچار بوون سوپایه کی ده ههزاری له وه عه ره به مشه خۆرانهی دوررگه کو بکه نهوه به نیازی تالان و برۆی مه دینه وه هیرشیان کرده سه ره ده ولته نه وه مامه کهی نیسلام .

ته مانهش ناوی کوژراوهکانی قورهیش له جهنگی نوحوددا :

- (أ) له نهوې عېدودداری کورې قوصه ی کورې کیلابی کورې مورپړه ی کورې که عې یانزه پیاو کوژران که هر هم موویان هه ل گری ئالای قورپه یش بوون و له سدره تای جهنگ دا ، وه که هورره تریشقه موسلماننه کان هه لمه تیان دایه سهریان و یه که له دوا ی یه که ملیان په پانندن و به کوژرانی نه مانه پشتی قورپه یش شکا و تیک شکانیکې تری له به در سه خت تر باوه شی بو نه گرتنه وه ، نه گهر هه لای تیرهاویژه موسلماننه کانی سدر (جبل الرماة) نه بواپه ، کوژراوه کانیش نه مانه بوون :
- ۱ - طه لحه ی کورې نه بو طه لحه ، که طه لحه ی کورې عېدوللای کورې عېدولوعوززای کورې عو ثمانی کورې عېدودداره و ، عېدودداریش برای عېدمه نافی کورې قوصه ی باپیره گه وره ی پیغه مبه ری خواپه ﷺ هه تا نیسته ش (آل شیبی) له سعود که له نهوې عېدوددارن کللی که عېه یان له ده ستدایه .
 نه م طه لحه یه به ده ستی زوبه یری کورې عه ووام کوژرا .
  - ۲ - نه بوسه عدی کورې نه بو طه لحه ، که سه عدی کورې نه بووه ققاص کوشتی .
  - ۳ - عو ثمانی کورې نه بو طه لحه ، که حمزه کوشتی .
  - ۴ - موسافیع ی کورې نه بو طه لحه ، که به تیر له دووره وه عاصیمی کورې ثابتی کورې نه بوته فله ح کوشتی .
 نه م چواره ی پیشه وه برابر بوون .
  - ۵ - جولاسی کورې طه لحه ی کورې نه بو طه لحه ، نه میش به تیری عاصیمی کورې ثابت کوژرا .
  - ۶ - حاریشی کورې طه لحه ی کورې نه بو طه لحه ، که به ده ستی قوزمان کوژرا .
  - ۷ - کیلابی کورې طه لحه ی کورې نه بو طه لحه ، نه میش هر قوزمان کوشتی .
 به لآم به لای (ابن هشام) وه عېدوپرپه جمانی کورې عه وف کوشتوویه .
 نه م سیانه شیان کورې یه که م کوژراو بوون .
  - ۸ - نه رطنه ی کورې شوره حبیلی کورې هاشمی کورې عېدمه نافی کورې عېدوددار ، که نامؤزای موضعه بی کورې عومه یر بووه . حمزه کوشتوویه .
  - ۹ - نه بویه زیدی کورې عومه یری کورې هاشمی کورې عېدمه نافی کورې عېدوددار ، که برای موضعه ب بووه ، نه میش قوزمان کوشتوویه .
  - ۱۰ - قاسطی کورې شوره یی کورې هاشمی کورې عېدمه نافی کورې عېدوددار ، که نامؤزای موضعه ب بووه ، نه میش قوزمان کوشتوویه .

- ۱۱ - صەوواب ، بەندەھەکی حەبەشى يان بوو ، ئەمیش قوزمان کوشتوویە .
 ئەشلین : نیمام عەلیی ، یان سەعدی کورپی ئەبووھەققاص کوشتوویە .
- (ب) لە ئەوہی ئەسەدی کورپی عەبدولعوززای کورپی قوصەى ، یەك پیاو کە :
 ۱ - عەبدوللای کورپی حەمیری کورپی زوھەیر بوو ، کە عەلیی کورپی ئەبوطلایب کوشتوویە .
- (ج) لە ئەوہی زوھەری کورپی کیلاب ، دوو پیاو کە ئەمانەن :
 ۱ - ئەبولحەکەمى کورپی ئەخەنەسى کورپی شەریقى کورپی عەمرى ئەقەفیی ، کە عەلیی کورپی ئەبوطلایب کوشتوویە .
- ۲ - سیباعى کورپی عەبدولعوززای خوزاعیى ، کە حەمزە کوشتوویە .
- (د) لە ئەوہی مەخزوومی کورپی یەقظە ، چوار پیاو کە ئەمانەن :
 ۱ - ھیشامى کورپی ئەبوئومەییە کورپی موغیرە ، کە نامۆزای خالید بوو و ، ئەمیش قوزمان کوشتوویە .
- ۲ - وەلیدی کورپی عاصى کورپی ھیشامى کورپی موغیرە ، کە نامۆزای خالید بوو و ، ئەمیش قوزمان کوشتوویە .
- ۳ - ئەبوئومەییە کورپی ئەبوحوذەیفەى کورپی موغیرە ، کە نامۆزای خالید بوو و ، عەلیی کورپی ئەبوطلایب کوشتوویە .
- ۴ - خالیدی کورپی ئەعەلم کە ھاوپەیمانی ئەوہی مەخزووم بوو و ، ئەمیش قوزمان کوشتوویە .
- (ه) لە ئەوہی جومح ، دوو پیاو کە ئەمانەن :
 ۱ - ئەبوغیززە ، عەمرى کورپی عەبدوللای کورپی عومەیری کورپی وەھب ، دواى ئەوہی کە پەیمانی شکاند و بو جارى دووھم کەوتە دەست موسلمانان پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى دا لە ملی بدریت .
- ۲ - ئوبەى کورپی خەلفى کورپی وەھب ، کە پیغەمبەرى خوا ﷺ بە دەستی پیروزی خۆی تەنھا ئەم پیاو بەدبەختەى کوشتووە .
- (ز) لە ئەوہی عامرى کورپی لوتەى ، دوو پیاو کە ئەمانەن :
 ۱ - عوبەیدەى کورپی جابیر ، کە ئەمیش قوزمان کوشتی .
 ۲ - شەیبەى کورپی مالیکى کورپی موزەرریب ، ئەمیش قوزمان کوشتی .
 ھەندیکیش ئەلین : عەبدوللای کورپی مەسعوود کوشتوویە .

- ئەمە بیست و دوو کەس کە لای (ئەبن هەشام) تۆمار کراون ، بەلام کوزراوانی قورەیش هەر ئەمانە نین و ، مێژوونووسانی تر کوزراوی تریان هەڵ داون :
- ١ - (ئەبن القیم) لە (زاد المعاد) دا (ج ٢ ص ٢٤٠) ئەوەی باس کردووە کە سەعدی کوری ئەبوو ققاص لە هێرشێ قورەیش دا بۆ سەر کێوی ئوحود ، سێ بت پەرستی کوشتووە .
  - ٢ - ئەبن ئیسحاقیش لەو فەرموودەدا کە زوبەیر رێوایەتی کردووە ، ئەوەی باس کردووە کە ئەبوودجانە پیاویکی لە بت پەرستان کوشتووە .
  - ٣ - کەعبی کوری مالیکی هاوێڵی بەناوبانگیش رێوایەتی کردووە ، وەك لە (البدایة والنهاية : ١٧ / ٤) دا هاتوووە کە ئەبوودجانە پیاویکی تری لە بت پەرستان کوشتوووە ، کە بە شمشیرێک دوو کەرتی کردووە .
  - ٤ - هەرۆهەا حاریشی کوری صومە (لە کاتی کشانەوێ موسلمانان دا بۆ سەر کێوێ کە) عوئمانی کوری عەبدووللای کوری موعیرەهی کوشتوووە ، کە ویستووێ هێرش بکاتە سەر پێغەمبەر ﷺ ، وەك لە (السيرة الحلیية : ٣٠ / ٢) دا هاتوووە .
  - ٥ - هەرۆهەا ئەبوودجانەش (لە کاتی کشانەوێدا) عوبیدوللای جابریی کوشتوووە کە هەولێ دا حاریشی کوری بکوژی ، وەك لە (السيرة الحلیية : ٣٠ / ٢) دا هاتوووە .
  - ٦ - هەرۆهەا حاطبێ کوری ئەبوولتەعە عوتبەهی کوری ئەبوو ققاصی کوشت ، کاتی کە هێرشێ کردە سەر پێغەمبەرێ خوا ﷺ و دانێ تەختی شکاند ، ئەمەش لە کاتی شپەرزەبوونی موسلمانان دا . وەك لە (السيرة الحلیية : ٢٧ / ٢) دا هاتوووە .
  - ٧ - هەرۆهەا لە (السيرة الحلیية : ٤٥ / ٢) دا هاتوووە کە حاریشی کوری صومە ، لە کاتی کشانەوێ بۆ سەر کێوێ کەدا ، چاوی بە لاشەهی حەوت کوزراوی قورەیش ئەکوێت لەبەر دەستی عەبدوورپەرەمانی کوری عەوف دا ، ئەمیش لێی ئەپرسی : ئایا ئەمانە هەموویان تۆ کوشتووتن ؟ عەبدوورپەرەمان ئەلێ : ئەم دوانەیان من کوشتوومن ، بەلام ئەوانەیان کەسێک کوشتنی کە من ئەدی جا (ئەبن برهان الدین) لە (السيرة الحلیية) دا وەهای بۆ چوووە کە ئەو پێنجەهی تر بۆ بەرگری لە عەبدوورپەرەمان مەلائیکەت کوشتوونی .

ئەمە پائىزە كۆژراوى تىرى قورپەيش كە (ئىبن إسحاق) لە ناو ئەو بىيىست و دوو كەسەدا باسى نەكردوون . بەم پىيە ژمارەى كۆژراوانى ئوحد سىيى و حەوت پىياون ، نەك بىيىست و دوو .

بەلام زامدارانى قورپەيش ، ئەوانىش ژمارەيان نەزانراوھ .. ۴۲۹

بىيىست و سىئەھەم : قورنان باسى جەنگە كە نەكات :

لە راستىيىدا قورنانى پىرۆز بە درىژە باسى جەنگى ئوحدى كرد .. دەربارەى ئوحد شەصت نايەت لە قورنانى پىرۆز ھاتنە خوارەوھ و ، باسى لايەنە جوۆر بە جوۆرەكانى و ، ئەو ئالو گوۆر و شپىرژەبوونەى موسلمانەكانى ئەكرد ، تا موسلمانەكان پەند لەو جەنگە ناھەموارە وەرىگرن . ئەتوانىن ئەو باسانە لە چەند خالىكدا بىخەينە بەر دەستى ئازىزانمان :

۱ - قۆناغى يەكەمى جەنگە كە باس نەكات كە برىتىيە لە خو ئامادەكردن بو جەنگ . قورنان ئەفەرموى :

﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ (آل

عمران : ۱۲۱)

۲ - پاشان قورنان باسى ئەو كۆمەلە مونافىقە نەكات كە سىئەھەد كەس ئەبوون و ، بەسەر كرادىهتییى عەبدوئىللاى كورپى ئوبەى كورپى سەلوول لە پىنغەمبەرى خوا ﷺ ھەل گەپرانەوھ و ، لە نىوہى رىدا ، كە بەرەو ئوحد ئەچوون ، گەپرانەوھ بو مەدینە ، ئەوھتا ئەفەرموى :

﴿ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ نَافَقُوا ۗ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا ۗ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَكُمْ ۗ هُمْ لِلْكَافِرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۗ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿۱۷۷﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا قُلُوبًا فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ (آل عمران :

۱۶۷-۱۶۸) .

۳ - ھەرەوھ قورنان باسى ئەو دابەش بوونە پىمەترسىيە نەكات ، كە بە بوئەى ھەل گەپرانەوھى مونافىقەكانەوھ ، خەرىك بوو لە ناو سوپای ئىسلام دا روو بدات ، بەرلەوھى سوپا بگاتە شوئىنى خۆى لە ئوحد . ئەفەرموى :

﴿ إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾

(آل عمران : ۱۶۲) .

تەفسیر نووسان و میژوو نووسان تەفسیری نەم ئایەتەیان وەها کردووہ ، کہ مەبەست بەو دوو ئایەتە فەیه کہ وەسوەسە ی مونا فیقان کاری کردبووہ سەر دلیان و ، نیازیان بوو لە پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵ بگەرێنەوہ ، بەلام خوا لەو کارە ناھەموارە ئەوانی دلسۆز و نییەت پاکی پاراست ، دوو ھۆزی ئەنصار بوون کہ یەکیکیان نەوہی سەلیمە ی خەزەرە جیی و ، ئەوی تریشیان نەوہی حاریشە ی ئەوسیی بوون . .

نەم دوو ھۆزە بە بۆنە ی تیخلاصیانەوہ خوا ی گەورە لە وەسوەسە ی شەیتان پاراستنی و ، مەردانە لە خزمەتی پێغەمبەرە کہیان دا هەتا کۆتایی جەنگ بە راستگۆیی مانەوہ و ، بەشداری یەکی پالەوانانە ی جەنگیان کرد ، هەتا ئەوہ بوو لە نەوہی سەلیمە چوار پیاو شەھید بوون و ، چلیشیان لی زامدار بوون .

۴ - پاشان قورئان ناماژە بو ئەو سەرکەوتنە خیرایە ی موسلمانان ئەکات کہ لە سەرەتای جەنگ دا ، بە بۆنە ی گوی پرایە لیبی و فیداکاری یانەوہ ، خوا ی گەورە پێشکەشی کردن و ، سوپای مەککە ی تیک شکاند و تەفر و تونای کرد ، کہ ئەفەر موی :

﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّوهُم بِأُذُنَيْهِ ﴾ (آل عمران : ۱۵۲) .

۵ - پاشان قورئان ناماژە بو نەزانکاری تیرھاویژە کانی سەر (جبل الرماة) ئەکات ، کہ لە ئەمیرە کہیان هەڵ نەگەرێنەوہ و ، بە بۆنە ی دنیا خۆش ویستنەوہ ، گەردە کہ بە جی ئەھیلن و ، سەرەنجام ئەبنە مایە ی شکست خواردنی موسلمانان و ، لە دەست دەرچوونی ئەو سەرکەوتنە ی کہ لە سەرەتای جەنگ دا موسلمانەکان بە دەستیان ھینا ، تا ئەوہ بوو کۆمە لیک پیاوی نیسلام شەھید ئەبن و قورپەیشی پەرتەوازە و شلە ژاویش خۆی کۆ ئەکاتەوہ و بە ھیرشەوہ دیتە سەر فەرماندایەتی موسلمانان و پێغەمبەری خوا ﷺ زامدار ئەبیت و ، کۆمە لیک پالەوانیش شەھید ئەبن .

قورئان تیرھاویژەکان بە دوو دەستە ی جیاواز ناو ئەبات . . ھەندیکیان بە دنیا ویست ناو ئەبات کہ ئەوانەن لە عەبدوئلائی کورپی جوبەیری ئەمیریان هەڵ گەرانەوہ

و ، كۆمه لىكىشيان به قيامەت ويست ناو ئەبات كه ئەوانەن لەسەر گەردە كه لە گەل ئەمير مانەوه و بەردەوام بەرگرييان ئەكرد هەتا ئەسپ سوارانى خاليد هەموويان شەهيد كردن .. شايانى باسە ناماژەى چارپۆشيشى بۆ هەلە كەرانيش لە نايەتە كەدا هاتوو ، كه ئەفەرموى :

﴿ حَتَّىٰ إِذَا فُشِلْتُمْ وَتَنْزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ مَا أَرْسَلْنَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۵۲) .

۶ - پاشان قورئانى پيرۆز باسى دامەزراوى پىغەمبەرى خوا ئەكات ، لە كاتىكدا كه موسلمانەكان پەرتەوازه بوو بوون و ، شەژا بوون و ، نەيان ئەزانى چىي بكن ، سەرەراى ئەو هەموو ترس و لەرزەى كه چووبووە دللى هەندىكىانەوه :

﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تُلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ ۖ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِّكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ (آل عمران : ۱۵۳) .

دواى ئەوهى كه موسلمانەكان سەريان لى شىوا ، پىغەمبەرى خوا ﷺ لە بەشى دواوهى سوپادا ، لە بنكهى فەرماندهى خۆيهوه ، بەوپەرى دامەزراوى يهوه ، داواى لە موسلمانان ئەكرد كه خۆيان بگەيهننه لای ئەو و ، لەلای كۆبينهوه ، تا ریزەكانيان يەك بجهنەوه و ، بچنەوه دۆخى بەهێزى جارانيان .

۷ - هەروەها قورئان باسى پاگاندهى كوژرانی پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەكات ، كه چون ئەو پاگاندهيه كارىكى يەكجار سەلبىي كرده سەر و رەى موسلمانان و ، دەست و پەلى هەندىكى وەها شكاند كه شمشير فرى بدەن و دەستە ئەژنۆ لىيى دابنیشين و جەنگ ئەكەن . جا قورئان موسلمانەكان لەوه تى ئەگەيهنى كه موحمەد ﷺ مروڤتيكه وەك ئەو هەمووانە و ، ئەويش مردنى لە رى دايبە و بە هەتا هەتايى لە دنيا دا نامىنيتتەوه ، هەتا ئەگەر لە جەنگيش دا شەهيد بىي ، نابى شوين كهوتوانى دینهكهى چەك دانين و دەست بەردارى دىنى حەق بىن ، بەلكو پىويستە چاك تر لە جارەن چەك هەل گرن و بەرگريى لەو رىگا راستە بكن كه ئەو نازيزەيان هیناويهتى و لە پىناوى دا سەرى ناوہتەوه . چونكه ئەگەر مروڤه كان لەم

دنیادا فانی بن ، خو دینی خوا هه میسهیی به و ههتا ههتایه نه مینیتهوه ، که نه فهرموئ :

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أُنْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴾
(آل عمران : ۱۴۴) .

۸ - ههروهه قورئان نامازه بو غیرهت و نازایهتی و جوامیری موسلمانان نه کات که چۆن هزیان له شهیدی بووه له پیناوی خوادا :

﴿ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴾ (آل عمران : ۱۴۳) .

۹ - ههروهه نامازه بو شه دهستهیهی موسلمانان نه کات که له کاتی شپرزهبونه کهدا ورهیان بهردا و ، له جیاتی نهوهی که خوین بگهینه نه خزمهتی پیغه مبهری خوا ﷺ له بنکهی فرماندهیی دا ، کشانهوه بو مه دینه :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ (آل عمران : ۱۵۵) .

نهوانه شهیتان له خشتهی بردن ، بهلام خوی گهوره چاوپوشیی لی کردن .

۱۰ - ههروهه قورئانی پیروز موسلمانان کان ناگادار نه کاتهوه که نه گهر شهوان له ئو خوددا تووشی زهره و زیان بووبن ، به هوئی ههلهی دهستهیه کیانهوه بووه ، که تیره او یژه کانن ، جا که پرسیار نه کهن نه مه چی به ؟ وهک بلئی تیمه به ته مای سهرکهوتن بووبن نهک تیکشکان ، نهی موحه مدهی خو شه ویستمان ! پی یان بلئی :
نه م شکسته نه نجامی کاری ههلهی خوتانه . به مه رجی نهوهی له ئیوه قهوماوه ، که شه هیدبوونی هفتا پیاوتانه ، له جهنگی به دردا قورهیش دوو شه ونده زیانیان لی کهوت ، که نهویش کوژرانی هفتا پیاو و ، به دیل گیرانی هفتا پیاویان بوو .

قورئان نه فهرموئ :

﴿ أَوْلَمَّا أَصَبْتُمْ مُمْسِيَةً قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أِنِّي هَذَا قُلٌ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ﴾

۱۱ - ھەروەھا قورئان موسلمانەکان وریا ئەکاتەوہ کہ مردن کارئیکی ئەوہ نەندە سەخت و ناھەموار نیە ئەوان لئیی بترسن ، چونکہ ھەر کەسە ئەجەلیکی دیاری کراوی ھدیە و تا کاتی نەییەت مرۆژ نامرئیت ، کہ ئەفەر موئی :

﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَتَبْنَا مُؤَجَّلَاتٍ ﴾ (آل عمران : ۱۴۵) .

۱۲ - پاشان قورئانی پیروژ سەرنجی سوپای موسلمانان بۆ ئەوہ رائەکیشی کہ ئەوان یە کەم سوپایەکی ئیمان دار نین لە گەڵ پیئغەمبەرە کەیان تووشی بەلا و تاقیی کردنەوہ بووبن ، بەلکو زۆریە پیئغەمبەرەکان ، بە خۆیان و سوپایانەوہ تووشی بەلا و موصلیەت بوون ، لە گەڵ ئەوہش دا ورەیان بەرنەداوہ و ، بەردەوام لە خزمەتی پیئغەمبەرە کەیان دا ، بەرامبەر بە دوژمنی کافرین ، خەریکی جەنگ و کوشتار بوون و ، ھەر چەندە لئیان کوژرا بئ و لئیان زامدار بووبئ ، ھەتا ئەگەر کوژراوہ کەش پیئغەمبەرە کەیان بووبئ ، ئەوان شانیان شل نە کردووە و ، بەویەری غیڕەتەوہ لەسەر دینی خۆیان ماونەتەوہ و ، بەرگری یان لئ کردووە و ، بەردەوام لە خوای گەرە پاداشتی دنیایی پی بەخشین و ، بە جوانترین شیۆەش لە قیامەت دا پاداشتی دانەوہ . قورئان ئەفەر موئی :

﴿ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَتَلَ مَعَهُ رِيشُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿۱۵۱﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۱۵۲﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَّ ثَوَابَ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْحَسَنِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۴۸-۱۴۶) .

۱۳ - دوای ئەوہ قورئان ئامارە بۆشە ھیدبوون و زامداربوونی موسلمانەکان ئەکات و لەسەر دامەزراوی و کوژ نەدان ھانیان ئەدات ، تا ورە و ھیزی مەعنەوی یان دانەبەزی و ، خەم و خەفەتیش نەخۆن ، چونکہ یاسای خوا و ھایە کہ بردنەوہی جەنگ بە نۆبە بیئ و ، مەرج نیە موسلمانان ھەمیشە سەرکەون ، بە تاییەت ئەو کاتانە ی کہ لە فەرمان دەرئەچن . ھەروەھا ئەگەر موسلمانان لئیان نەکوژری ، ئە ی چۆن پلە ی شەھیدی و ھیرگرن و ، بە ئاواتی خۆیان بگەن . شایانی باسە کہ ئەوانە ی لە ئوچود دا شەھید بوون بەشی زۆریان خۆیان ئاواتیان

خواستبوو که شه هیدی یان دہست بکہوی . ہر وہا موسلمانان پیوستی یان بہ تاقیی کردنہوہ ہدیہ ، تا دہرکہوی تا چ رادہیک نامادہی سہرومال بہ خشیین .
قورثان نہ فہرموی :

﴿ وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۳۹﴾ إِنْ يَمَسَّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُرَكَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۱۴۰﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِينَ ﴿۱۴۱﴾ (آل عمران : ۱۳۹ - ۱۴۱) .

۱۴ - پاشان قورثان روونی نہ کاتہوہ کہ شکست ہینانی ٹیمان داران و شہ ہیدبوون و زامداربوونی ہندیکیان بؤ نہوہیہ کہ تاقیی بکریئہوہ ، تا دہر بکہوی کہ کی خوی بہ خوا فروشتوہ و ، مونافیقہ خو ہدلواسہ کانیش دہرکہون و ، ٹیمان داری لاوایش جیا بکریئہوہ . قورثان نہ فہرموی :

﴿ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُسُلِهِ مَن يَشَاءُ ۚ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۱۷۹﴾ (آل عمران : ۱۷۹) .

ہر وہا نہ فہرموی :

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿۱۴۲﴾ (آل عمران : ۱۴۲) .

۱۵ - ہر وہا نامازہ بؤ نہو دل نارا میی و ہیمنیہ نہ کات کہ خوا خستیہ دلی ٹیمان دارانہوہ و ، دوی نہو شہرزیی و شلہ ژانہیان دامہ زراوی پی بہ خشیین .
نہ فہرموی :

﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنْكُمْ ﴿۱۵۴﴾ (آل عمران :

۱۵۴) .

لہ کتیبہ کانی سیرت دا چہ سپارہ کہ دوی شکست ہینانہ کہ ہندی لہ موسلمانان خہونوچکہ نہی بردنہوہ . زوبہیری کوری عہووام وتوویہ : روژی نوحود لہ گہل پیغہ مہبری خوادا بووین ﷺ ، کاتیک کہ ترس دہورہی دابوون ، یہک بہ

یەكمان خەو ئەي بردینەو بە رادەيەك كە زنجی هەر یەكەمان نووسا بوو بە سنگیەو .

لە كەعبی كورپی عەمری ئەنصاریشەو ئەگێرئەو كە وتوییە : خۆم و چوار دە خزم لە تەنیشت پیغەمبەری خوادا بووین ﷺ كە تووشی خەونووچكە بووین بە هۆی ئەو دل بێ خەمی یەو كە خوا پێمانی بەخشیی ، ئەو بوو یەك بە یەكمان پرخە ی لێ دا ، بە رادەيەك كە قاپەكان ئەیان دا لە یەك و ، چاویشم لێ بوو كە شمشیرەكە ی بەرانی كورپی مەعرور لە دەستی كەوتە خوارەو و ، لەبەر خەوالتویی هەستی پێ نەكرد .

جا ئەم خەوالتویی بە بەلگە ی دل ئارامیی و نەبوونی ترسە لە روئشایی روژدا ، بێ ئەو ی هینشتا جەنگ كۆتایی هاتبێ ..

۱۶ - قورئان نامازە بو دەستە یەكی تری سوپای ئوحدود ئەكات كە دەستە یەكی نیمان دارن ، بەلام لاواز و بەرگە نەگرن و ، بۆلە و گلەیی لە دەمیان دەرتەچیت :

﴿ وَطَافِيَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخَفُّونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا ههنا قُل لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ (آل عمران : ۱۵۴) .

۱۷ - هەر وەها نامازە ی بو ئەو هەلۆیستە ی هەندئ لە نیمان لاوازە كان كردوو ، كە ئەو بوو دوا ی شكستی موسلمانە كان و بلا بوونەو ی پاگانە ی كوژرانی پیغەمبەری خوا ﷺ ، هەندئ ویستیان پە یو هندی بە سەرۆکی مونا فیه كە ئەو بەكەن تا لە لای ئەبو سو فیان ئەمانیان بو وەر یگری . قورئانی پیرۆز ئەوانەش و تێكرای موسلمانانی بو ئەو هەل نا با دان بە خۆیان دا بگرن و ، خۆیان نە دەنە دەست ئەو ئاژاوە چیی و سەرگەردانە ی كە خۆشیان نازانن خەریکی چین ، كە ئەفەرموی :

﴿ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۴۹-۱۵۰) .

﴿ فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَّالْقَلْبِ لَأَنفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ (آل عمران : ۱۵۹) .

۲۱ - ھەرۇھا قورئانی پیرۆز باسی ئەو غیریەت و نازایەتی یەى پینغەمبەر و سوپای ئوحدود ئەکات کە چۆن دوای چەند سەعاتیک لە کۆتایی ھاتنی جەنگی ئوحدود ، کەوتنە شوپین سوپای مەککە و راویان نا و ، سەلماندیان کە شپیرەکانی مەدینە بۆ ھیچ ھیزیک مل دانانەوینن و ، سەرکەوتیش ھەر ھى خۆیانە و بەس . قورئان ئەفەرموى :

﴿ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۱۷۲﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿۱۷۳﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّهُمْ شُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴾ (آل عمران : ۱۷۲ - ۱۷۴) .

۲۲ - لە دوا خالدا ئەبینین قورئان باسی پایە و پلەى شەھیدان ئەکات ، کە نابی حیسابی مردوویان بۆ بکری . قورئان ئەفەرموى :

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۷۴﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۵﴾ ﴾

﴿ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ (آل عمران :

۱۶۹ - ۱۷۱) . . ۴۳۰

بیست و چوارەم : کۆسپەکانى بەردەم سوپای ئوحدود :

بە راستیی رووداوھەکانی جەنگی ئوحدود زنجیرە تاقیی کردنەوہیەکی یەکجار سەخت بوون ، بۆ ھەڵسەنگاندنی ئیمان و ئیخلاصی موسلمانەکان ، تا بەھیز و لاواز و ، پاک و پیس جیا بکریئەوہ .

۴۳۰ غزوة أحد : ۲۸۰ - ۲۹۲ ، الریحق المختوم : ۲۹۳ - ۲۹۴ ، السیرة النبویة لأبى شہبە : ۲ / ۲۲۰ -

له غەزای بەدردا موسلمانەکان زۆر بە رێک و پێکیسی چوو بوونە ژێر نالای پیغەمبەری خواوە ﷺ ، و ، بە چاکیی فەرمانەکانیان ئەنجام ئەدان و ، هیچ کەمتر خەمی یەک لە کارەکانیاندا دەرنەئەکەوت ، بۆیە ئەنجامی باشی دا و سەرکەوتن پێشکەش بە موسلمانان کرا .

بەلام له غەزای ئوحووددا کۆسپ و تەگەرە ی زۆر هاتنە بەردەم سوپای ئیسلام ، ئەمەش پێش ئەوەی کە سوپا مەدینە بە جێ بهێلێ .

یەكەم جار ناجۆری یەك لە بیر کردنەوه و نەخشە کێشاندا لە نێوان فەرماندە ی گشتیی ، کە پیغەمبەری خوا بوو ﷺ ، کە عەبدووللای کوری ئوبە ی لە گەلیا هاورا بوو و ، کۆمەلێ فەرماندەکانی سوپادا ، کە گەنجە خوێن گەرمەکان پشتگیری یان نەکرد ، رووی دا .

پیغەمبەری خوا ﷺ رای وەها بوو کە موسلمانەکان لە ناو شاردا بێننەوه و ، ئەگەر قورپەش هیژشی کرد ، لە شەقامەکانی مەدینەدا بچن بە گژیا . بەلام فەرماندەکان و ، ئەو گەنجە خوێن گەرمەنە ی کە لە پاداشتی بەدر بێ بەش بسوو بوون ، دلایان گری گرت بوو و ، پێیان خۆش بوو لە شار دەرچن ، تا زووبە زوو بچن بە گژێ دوژمندا و ، سەروماڵ بەخت کردنی سەربازەکانی ئیسلام بۆ عەقیدە کەیان بەسەلمێنن . لە ئەنجامدا پیغەمبەری خوا ﷺ رای زۆربە ی موسلمانانی وەرگرت و برپاری دا کە لە شار دەرچن .

ئەم ناجۆری یە کاریکی ئاسان بوو و ، بە ئاسانیی چارەسەر کرا ، بەلام له رینگادا کە سوپای ئیسلام ، بە سەرکردایەتی پیغەمبەری خوا ﷺ بەرەو ئوحوود ئەرۆی ، ناجۆری یەکی تر دروست بوو ، کە رەنگ دانەوه ی ناجۆری یە کەم بوو .

کە پیغەمبەری خوا ﷺ وازی لە رای خۆی هینا و بە گوێی فەرماندەکان و گەنجەکانی کرد ، سەرۆکی نیفاق ئەمە ی گرتە دل و ، لە نیوه ی ری دا بە خۆی و سی صد مونا فیه وه گەرانەوه دوا و ، لێک دابرا نیکی گەورە ی بەرپا کرد و ، مەترسی یەکی یە کجار گەورە رووی کردە سوپای موسلمانان ، کە خەریک بسوو بێتە مایە ی پەرتەوا زەبوونی سەربازەکان و هەلۆه شانەوه ی سوپا ، بێ ئەوه ی گەیشتی بێتە لای دوژمن ..

دوای ئەم هەڵگەڕانەو هیەمی موناڤیقان و گەڕانەو هیان بۆ ناو شار چەندین زەحمەت و مەینەت و تاقیی کاریی سەخت هاتنە بەردەم پێغەمبەری فەرماندە و هاوێڵەکانی ..

یەکی ئەو ناپەختییانە بریتی بوو لەو هی که دوو هۆزی تر خەریک بوو هەڵ بگەڕێنەو و ، دەست بەرداری جەنگ ببن ، ئەگەر سۆزی خویان فریا نەکو تاییه .. یەکی تر ئەو ناپەختییانە ئەو هەبوو دوای هەڵگەڕانەو هی موناڤیقان هەندێ لە فەرماندەکان داوای ئەو هیان نەکرد که ئەو موناڤیقانە تەمیی بکریین و ، لە ناو ببریین مادام لەو کاتە ناسکەدا پشتی نیسلامیان بەر دا .. خۆ ئەگەر وەها بکرایە ئەوا سوپای نیسلام تووشی مەینەتییکی زۆر ئەهات و سەرەنجامییکی یەكجار خراپی نەبوو . بەلام خوای گەورە پێغەمبەری نازیزی ﷺ خستە سەر ریبازی حیکمەت و ژیری و ئەو کارەیی ئەنجام نەدا و وازی لە موناڤیقان هینا .

لەگەڵ ئەمەش دا سوپای موسلمانان مەردانە چوو مەیدانی دوژمنەو و ، جەنگییکی پیاوانەیی کرد و ، هەر چەندە سوپای مەککە زۆر بە تفاق و بەهێز بوو ، ئەو سوپا بچکۆڵە لە سەرەتادا دەستییکی چاکی لە سوپای مەککە وەشان و لە مەیدانی جەنگ دا راوی نا ..

بەلام کارەساتییکی چاوەڕوان نەکراو هاتە بەردەم سوپای مەدینە که بە زیانیکی گەورە لێی دەریاز بوو ، ئەویش چۆڵ کردنی (جبل الرماة) بوو لەلایەن تیرهاوێژەکانەو ، تا ئەو هەبوو حەفتا شەهیدیان دا و ، سەرکەوتنەکەیی لاپەرەیی یەکەمی جەنگیان لە دەست دەرچوو و ، سوپا تیک شکاوه هەلاتووەکەیی مەککە هەڵگەڕایەو و هاتەو ناو مەیدانی جەنگ و ، ئابلقەیی موسلمانان دا ..

بەلام موسلمانەکان نەخۆیان بە دەستەو دا و ، نە کەل و پەل و چەکیان کەوتە دەست دوژمن و ، نە مەیدانی جەنگیان چۆڵ کرد بۆ دوژمن ، هەر وا جەنگان تا خۆیان لە ئابلقە رزگار کرد و خۆیان گەیاندەو لای پێغەمبەری فەرماندە ﷺ و ، لاپەرەیی سێ هەمی جەنگیان هینایە پیش و ، قورەیشیان لە هێرش کردن وەستان و ، خۆیان وەها کوکۆردەو که قورەیش بەبێ دەنگ و بە پەلە مەیدانی جەنگ چۆڵ بکا و هەر ئەو ئیوارەیی مەدینە بەجێ بهیلی و بەرەو مەککە بکەوێتە ری ، وەك قورەیش خۆی بزانی که سەرکەوتنی لاپەرەیی دوو هەمی جەنگ کارییکی کاتیی بوو و ، ئەوان ناتوانن لە بەردەم سوپای هاوێڵان دا دان بە خۆیان دا بگرن .

کهواته وهك موسلمانان له بهدردا سهرکهوتن و بوونه خاوهنی مهیدان ، قورپه‌یش له ئوحوودا وهها سهرنه‌کهوتن و ، نه‌یان توانیی له مهیدان‌دا بئیننه‌وه و ، نه‌شیان توانیی موسلمانان له مهیدانی جهنگ راو بنین .

کهواته ئه‌وه سهرکهوتنی راسته‌قینه نه‌بوو ، چونکه موسلمانان کان کوژراوه‌کانیان کوژدنه‌وه و ههر ئه‌و ئیواره‌یه ناشتیان . هه‌روه‌ها نه‌دیلیان لئێ گپرا و ، نه‌که‌ل و پهل و چه‌کیشیان کرایه ده‌ست‌کهوت .

ته‌گهر قورپه‌یش سهرکهوتنی راسته‌قینه‌ی به‌ده‌ست به‌ینایه نه‌بوایه هه‌لمه‌تی ب‌دایه له مه‌دینه‌دا هه‌ندی دلیلی بگرتایه و ده‌ست‌کهوتی ده‌ست‌خۆی بختایه . به‌لام نه‌ی‌وێرا نه‌وه‌ش بکات .

له‌لایه‌کی تره‌وه قورپه‌یش ته‌وه‌نده به‌په‌له مه‌یدانی جهنگی به‌جئ هیشته ، شایانی ته‌وه‌یه ناوی هه‌لاتووی لئێ بنرئ . چونکه ته‌بوسوفیان ته‌وه‌ی به‌چاک زانیی نه‌هیلئ ده‌ستی موسلمانان بگاته قورپه‌یش ، نه‌وه‌کو له به‌در خراب‌تریان پئ بکه‌ن ، به‌لگه‌ی ته‌مه‌ش هه‌لمه‌ت‌بردنی موسلمانان بئۆ (حمراء الأسد) و هه‌لاتنی قورپه‌یشه به‌ره‌و مه‌که‌که .^{۴۳۱}

بیست و پینجه‌م : رووداوێ تری سالی سن‌هه‌م :

(۱) ماره‌گردنی ئوم کولثووم له‌لایه‌ن عوئمانه‌وه :

له‌م ساله‌دا سهردارمان عوئمانی کوپێ عه‌ففان خوا لئێ رازیی بئ خاتوو ئوم کولثوومی کچی پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ماره کرد ، دوا‌ی ته‌وه‌ی که روقیه‌ی کچی پینغه‌مبه‌ر ﷺ ، که هاوسه‌ری یه‌که‌می بوو له کاتی جهنگی به‌دردا کوچی دوا‌یی کرد .. ته‌وه‌بوو له مانگی جومادی دووه‌م‌دا گواستیه‌وه .

کاتیک که عوئمان خوازیینی خاتوو ئوم کولثوومی له پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، پئ فهرموو : « لوکان لی یا عثمان عشرة لزوجتك واحده بعد الأخری » . فهرمووی : عوئمان ! ته‌گهر ده‌که‌چم هه‌بن یه‌که له دوا‌ی یه‌که ماره‌یان ته‌پریم لئیت . ته‌لئین : جگه له عوئمان هه‌یج که‌سیکی تر دوو کچی پینغه‌مبه‌ریکی یه‌که له دوا‌ی یه‌که ماره نه‌کردوون له‌به‌ر ته‌مه‌ نازناوی : « ذو النورین » ی به‌سه‌ردا برپاوه .

(ب) ماره‌کردنی حەفصە لەلایەن پیغەمبەری خواوە :

هەر لەم سەڵەدا پیغەمبەری خوا ﷺ خاتوو حەفصە کچی عومەری کۆری خەططابی ماره کرد .. خاتوو حەفصە لەو و پیش ھاوسەری خۆنەییسی کۆری حوزافەیی سەھمی بوو ، کە ھاوئێکی بەدریی بوو و ، دواى جەنگی بەدر کۆچی دواى کردوو .

بوخاریی لە صەحیحە کە ی دا ریوایەتی کردوو کە عومەر خوا لیتی رازیی بی داوا لە عثمان ئەکات ، دواى مردنی روقیەیی ھاوسەری ، تا حەفصە ماره بکات . ئەویش ئەفەرموى : پیوستیم بە ژن هینان نیە . پاشان داوا لە ئەبوبەکر ئەکات تا ماره ی بکات ، ئەبوبەکریش بی دەنگ ئەبیّت و هیچ وەلامیکى ناداتەو ، بە رادەیکە کە عومەر دلی لە خۆی دائەمینى . پاشان پیغەمبەری خوا ﷺ خوازینیى (حەفصە) ئەکات و ئەویش لیتی ماره ئەکات . دواى خوازینیى یە کە ی پیغەمبەری خوا ﷺ ئەبوبەکر بۆ عومەر روون کردوو کە تەنها ئەو لە وەلام دانەو قەدەغەى کرد کە ئەی زانیی پیغەمبەری خوا ﷺ ناری بردوو و ، پیشی ناخۆش بوو ئەینی پیغەمبەری خوا بلاو بکاتەو ..

بەم خوازینیى پیغەمبەری خوا پیوەندیى خۆی بە وەزیری دووھەمیو پتەو تر کرد ، ھەر وەک پیشتر پیوەندیى بە یە کەم وەزیریو پتەوتر کرد بوو ، ئەویش بە ماره‌کردنی خاتوو عایشە .

(ج) لە داھک بوونی حەسەن :

هەر لەم سەڵەدا فاطیمە کچی پیغەمبەری خوا ﷺ حەسەنى کۆری بوو و ، بۆ سالی تاینەدەش حوسەینی بوو .^{۴۳۲}

ناوهرۆك

بابەت

لاپەرە

پیتشكەش	۵
پیتشەكیی	۶
بەشی یەكەم	۹
كۆرتەبەك لە سیتوووی عەرەب پیتش هاتنی ئیسلام	
بەشی دووھەم	۳۴
حکوومەتەکانی عەرەب پیتش هاتنی ئیسلام	
یەكەم : شارستانییتی سەبەء لە ولاتی یەمەن دا	۳۴
دووھەم : شارستانییتی عاد لە ناوچەى ئەحقاف دا	۳۵
سێھەم : شارستانییتی ئەمۆود لە حیجازدا	۳۵
پادشایەتی یەمەن	۳۸
مەملەكەتی ئەنباط	۴۲
پادشایەتی حیرە	۴۲
پادشایەتی شام	۴۵
حۆكمرانیی حیجاز	۴۶
بەشی سێھەم	۴۹
دین داریی عەرەب پیتش هاتنی ئیسلام	
بەشی چوارەم	۶۲
دیمەنی كۆمەلگانی ئەقامیی عەرەبیی	
یەكەم : ژبانی كۆمەلایەتی	۶۳
دووھەم : خووپەوشت	۶۹
سێھەم : باری ئابوریی	۷۳
چوارەم : بەرپا بوونی شارستانیەت	۷۶

	۷۸	به‌شی پینجهم
کاربه‌دهستانس مالی خوا		
یه‌که‌م : ده‌سه‌لاتی جورهوم	۷۸	
دووه‌م : ده‌سه‌لاتی خوزاعه	۸۰	
سی‌ه‌م : ده‌سه‌لاتی قوصه‌ی	۸۱	
چوارهم : ده‌سه‌لاتی عه‌بدو‌دار	۸۳	
پینجهم : ده‌سه‌لاتی هاشم	۸۳	
شه‌شم : ده‌سه‌لاتی عه‌بدو‌لموطه‌للیب	۸۶	
حه‌وته‌م : خه‌وه‌که‌ی عه‌بدو‌لموطه‌للیب	۸۶	
هه‌شته‌م : نه‌زری سه‌ربرینی کوریک	۹۱	
	۹۴	به‌شی شه‌شم
له‌دایک بوون		
یه‌که‌م : ژن هینانی عه‌بدو‌للا	۹۴	
دووه‌م : خه‌ویکی تری عه‌بدو‌لموطه‌للیب	۹۸	
سی‌ه‌م : سوپای نه‌بره‌هه	۹۹	
چوارهم : له‌دایک بوون	۱۰۵	
پینجهم : ناو ونه‌سه‌ب	۱۰۹	
	۱۱۷	به‌شی حه‌وته‌م
شیر پین‌دان و پین‌گه‌بیشتنس		
یه‌که‌م : شیر پین‌دان	۱۱۷	
دووه‌م : سنگ له‌ت کردن	۱۲۳	
سی‌ه‌م : مؤزی پیغه‌مبه‌رایه‌تییی	۱۲۷	
چوارهم : بۆلای دایکی	۱۲۸	
پینجهم : له‌لای باپیری	۱۲۹	
شه‌شم : له‌لای مامدی	۱۳۱	
حه‌وته‌م : مه‌ر له‌وه‌رانندن	۱۳۲	
هه‌شته‌م : گه‌شتی شام	۱۳۴	

نۆھم : جەنگی فیجار	۱۳۵
دەھم : پەیمانی فەضول	۱۳۷
بەشی ھەشتەم	۱۳۹
سەردەھەس پینش پیغەمبەر و ابەتیب	
یەكەم : رەنج و تەقالا	۱۳۹
دووھەم : ماره کردنی خەدیجە	۱۴۱
سێھەم : نوێ کردنەوی بینای کەعبە	۱۴۵
چوارەم : یارمەتیی دانی ئەبو طالیب	۱۵۰
پینجەم : سەرەنجامی مندالەکانیان	۱۵۱
شەشەم : بە کورکردنی زەید	۱۵۲
ھەوتەم : ژیانیککی پاک و بی گەرد	۱۵۳
ھەشتەم : جیھان چاوەڕوانی رزگار کەرە	۱۵۷
نۆھم : مژدەیی ھاتنی پیغەمبەر ﷺ	۱۵۹
دەھەم : چاوەڕوان نەبوون	۱۶۷
بەشی نۆھەم	۱۶۹
ھاتننی وەحی	
یەكەم : ماوەی گۆشەگیری	۱۶۹
دووھەم : ھاتنی وەحی	۱۷۱
سێھەم : وەستانی وەحی	۱۷۵
چوارەم : بەشەکانی وەحی شەرعیی	۱۷۶
پینجەم : ھاتنەوی وەحی	۱۸۰
شەشەم : نەرکی بانگ کردن	۱۸۰
ھەوتەم : ھاتنەخوارەوی (الضحی)	۱۸۴
بەشی دەھەم	۱۸۶
قۆناغەکانی بانگەوازی نبی سلام	
قۆناغی بانگ بە نەیینی	۱۸۶
یەكەم : دەستەیی یەكەمی تیمان داران	۱۸۶

دووههم : دهستهی دووههمی نیمان داران	۱۹۱
سیهم : دهستهی سیهمی نیمان داران	۱۹۱
چوارهم : مائی ندرقم	۱۹۶
پینجهم : نوژی و خواپهرستی	۱۹۷
ششم : پالوانی بی‌باک	۱۹۸
به‌شی یانزههم	۲۰۱
قَوَانِعُ بَانِگِ بَه نَاشِکِرا	
یه‌کم : ناشکرا کردن	۲۰۱
دووههم : دژایه‌تیی نه‌بوله‌هه‌ب و هاوسه‌ره‌که‌ی	۲۰۴
سیهم : به‌رگری و خۆشه‌ویستی نه‌بو‌طالیب	۲۰۸
چوارهم : دژایه‌تیی نه‌بوجه‌هل	۲۱۰
پینجهم : عوقبه‌ی به‌دبه‌خت	۲۱۳
ششم : بانگ کردنی ناوداران	۲۱۷
حه‌وتم : مه‌زنیی نازیز	۲۲۰
هه‌شتم : موسلمان بوونی حه‌مزه	۲۲۳
نۆهم : موسلمان بوونی طوفیل	۲۲۷
دههم : هانا‌بردن بۆ لای نه‌بو‌طالیب	۲۳۰
یانزه‌هم : کارتیکی گیتلانه	۲۳۴
دوانزه‌هم : بانگه‌وازی راستیی	۲۳۶
سیانزه‌هم : دل‌خۆش کردن به مال و پایه وده‌سه‌لات	۲۳۹
چوارده‌هم : به ناشکرا خویندنی قورنان	۲۴۶
پانزه‌هم : هه‌ولئی دووههمی عوتبه	۲۴۷
شانزه‌هم : سووک‌ته‌ماشاکردنی موسلمانه‌ لاوازه‌کان	۲۵۵
حه‌فده‌هم : پرسپاری بت په‌رستان	۲۶۰
هه‌ژده‌هم : گالته و سووکایه‌تیی	۲۶۵
نۆزده‌هم : سزا و نازاردان	۲۶۹
بیستم : موسلمانه‌ لاوازه‌کان و سزای قوره‌یش	۲۷۴

	به‌شی دوانزه‌هم	۲۹۶
چهند رووداویکس گرنگ		
	یه‌که‌م : کۆچ کردن بۆ حبه‌شه	۲۹۶
	دووهم : موسلمان بوونی عومەر	۲۹۸
	سی‌هم : نووسراوه سته‌م کارانه‌که	۳۰۵
	چوارهم : گه‌پانه‌وه‌ی کۆچ کهرانی حبه‌شه	۳۰۹
	پینجهم : کۆچی دووهم‌می حبه‌شه	۳۱۰
	شه‌هم : کۆچ کردنی نه‌بو به‌کر	۳۱۸
	حه‌وته‌م : هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی نووسراوه سته‌م‌کارانه‌که	۳۲۲
	هه‌شتم : چهند موعجیزه‌یه‌ک	۳۲۵
	نۆهم : جه‌نگی رۆم و فارس	۳۲۸
	ده‌هم : سالی ماته‌مینیی	۳۳۰
	یانزه‌هم : سەردانی طائف	۳۴۰
	دوانزه‌هم : گه‌شتی نیسرا و میعراج	۳۴۷
	سیانزه‌هم : بانگ‌کردنی هۆزه‌کان	۳۶۰
	چوارده‌هم : موسلمان بوونی نه‌نصار	۳۷۶
	پانزه‌هم : پەیمانی یه‌که‌می عه‌قه‌به	۳۸۱
	شانزه‌هم : یه‌که‌م نیرراو له نیسلام‌دا	۳۸۴
	حه‌قده‌هم : پەیمانی دووهم‌می عه‌قه‌به	۳۸۹
	به‌شی سیانزه‌هم	۴۰۷
کۆل نه‌دان و نارا‌م گرتن		
	به‌شی چوارده‌هم	۴۱۶
کۆچ کردن بۆ مه‌دینه		
	به‌شی پانزه‌هم	۴۳۰
کۆچ کردنی پینجه‌مه‌ری خوا ﷺ		
	به‌شی شانزه‌هم	۴۶۹

بەشی حەقەدەھەم	۴۸۶
دروست کردنی مزگەوتنی مەدینە	
بەشی ھەژدەھەم	۴۹۳
کۆمەنگانی مەدینە	
بەشی نۆزدەھەم	۵۱۵
ژیانی مەدینە	
بەشی بیستەم	۵۳۵
سائی بەکەسی کۆچیی	
سریە (سیف البحر)	۵۳۹
سریە (رایغ)	۵۳۹
سریە (الخرار)	۵۴۰
بەشی بیست و یەکمەم	۵۴۳
جیھاد لە نیسلا م دا	
بەشی بیست و دووھەم	۵۷۶
رووداوھەکانی سائی دووھەمی کۆچیی	
(۱) رووکردنەوھ کەعبە ی پیرۆز	۵۷۶
(۲) فەرزبوونی رۆژوو	۵۸۰
(۳) زەکاتی فیگر	۵۸۲
(۴) نوێژی جەژن	۵۸۳
(۵) فەرزبوونی زەکات	۵۸۵
(۶) غەزای ئەبواء یان وەددان	۵۸۷
(۷) غەزای بواط	۵۸۸
(۸) غەزای عوشەیرە	۵۸۸
(۹) غەزای بەدری یەکمەم (غەزای سەفوان)	۵۸۹
(۱۰) سریە ی عەبدوللای کوری جەحش (نەخلە)	۵۸۹

۵۹۴ به‌شی بیست و سیم

غزای به‌دوی گوره

یه‌کم : به‌دوییه موهاجیره‌کان	۶۷۲
دوره‌م : به‌دوییه نه‌نصاره‌کان	۶۷۶
تایبیت مهن‌دی‌یه‌کانی نه‌هلی به‌در	۶۸۷
نه‌غیامه‌کانی غزای به‌در	۶۹۳
پهنده‌کانی به‌در	۶۹۴
هۆ رواله‌تی‌یه‌کانی سه‌رکه‌وتن له به‌دردا	۶۹۸
به‌شی بیست و چواره‌م	۷۰۱

رووداو‌ه‌کانس نیوان به‌درو نوحود

یه‌کم : غزای نه‌وه‌ی سوله‌یم له کورد	۷۰۲
دوره‌م : غزای نه‌وه‌ی قه‌ینوقاع	۷۰۳
سی‌ه‌م : غزای قات	۷۱۰
چواره‌م : غزای (ذو‌امر)	۷۱۲
پینج‌م : کوشتنی که‌عبی کوری نه‌شرف	۷۱۴
شه‌ش‌م : غزای بوحران یان قه‌رده	۷۱۸
حه‌وته‌م : سریه‌ی زه‌یدی کوری حاریشه	۷۱۹
به‌شی بیست و پینج‌م	۷۲۲

غزای نوحود

یه‌کم : هۆی به‌رپابوونی نه‌م جه‌نگه	۷۲۲
دوره‌م : فه‌رمانده و ژماره‌ی سوپای قوره‌یش	۷۲۴
سی‌ه‌م : به‌شداریی نافره‌تانی قوره‌یش	۷۲۵
چواره‌م : سوپای مه‌ککه نه‌که‌وئته ری	۷۲۷
پینج‌م : هه‌والی قوره‌یش نه‌گاته مه‌دینه	۷۲۸
شه‌ش‌م : خۆ تاماده کردنی مه‌دینه	۷۲۹
حه‌وته‌م : خۆ تاماده‌کردن بۆ جه‌نگ	۷۳۶
هه‌شته‌م : نزیک بوونه‌وه‌ی جه‌نگ	۷۳۹

نۆھم : سدره تای جەنگ	۷۴۲
دەھم : گەرم بوونی جەنگ	۷۴۶
یانزەھم : ھەلەئە تیر ھاویژەکان	۷۵۳
دوانزەھم : بەھیژ بوونەوێ موسلمانان	۷۶۶
سیانزەھم : دەوری نافرەت لە جەنگی ئوچوودا	۷۷۴
چوار دەھم : کشانەوێ سوپای ئیسلام	۷۸۰
پانزەھم : موسلمانەکان پال بە کێوێ کەوێ نەدەن	۷۸۴
شانزەھم : شیتواندنی جەستەئە شەھیدەکان	۷۸۷
حەفدەھم : کۆتایی جەنگ و کشانەوێ سوپای مەککە	۷۹۱
ھەژدەھم : گەپان بە دوای شەھیدەکان دا	۷۹۶
نۆزدەھم : کۆکردنەوێ شەھیدەکان و ناشتیان	۸۰۲
بیستەم : گەپانەوێ سوپای ئیسلام بۆ مەدینە	۸۱۰
بیست و یەکم : ھەلمەتەئە (حمرء الأسد)	۸۱۶
بیست و دووھم : کوزراوانی ھەردوو سوپا	۸۳۱
بیست و سێھم : قورئان باسی جەنگە کە ئەکات	۸۴۳
بیست و چوارەم : کۆسپەکانی بەردەم سوپای ئوچوود	۸۵۱
بیست و پینجەم : رووداوی تری سالی سێھم	۸۵۴
ناوەڕۆک	۸۵۶

موحه مەدى نازىزىمان ! كاتى خەو و حەسانەو نەما .. ئەو نەما تۆ
بۇ خۆت بژىت .. ئەو نەما ھەول بەدەيت ژيان و گوزەرانى مال و مندالت
خۆش بەكەيت .. ھەستە مرۇقايەتتى سەرگەردان بوو .. نرخ و بەھاي
مرۇق دابەزىو .. مرۇقەكان خواى خۆيان بە چاكىي ناناىن .. رىي راستيان
ون كىر دوو .. زولم و ستەم بالى كىشاو بەسەر زەوىدا ..

ھەستە ، دەست بە كارى خۆت بەكە .. تۆ بۇ كارىكى يەكجار مەزن ھەل
بژىراوى .. ئەو كارە پىرۆزە فەرامۆش مەكە .. ھەموو سەرزەوىي
چاوپروانتە .. مرۇقايەتتى تا ناخرزەمان بەتەمايە تۆ رزگارى بەكەي ..
ئەو تا نەخشە و دەست بە كار بە ..

ھەستە ، كارى پىرۆز چاوپروانتە .. دلە شەيداكانى حەق و راستىي
چاوتەگىرپن بزەنن كى ئالاي راستىي بە راستىي بەرز ئەكاتەو ، تا بچنە
ژىرپىو و كۆشش بەكەن .. خزمەتى حەق بەكەن .. چاكە لە سەرزەوىي دا
بلاو بەكەنەو ..

بەلى ، نازىزىمان ! ھەستە .. سوپايەكى مەزن لە پياوچاكانى سەرزەوىي ،
تا ناخرزەمان چاوپروانن تۆي بەرپىز ئالا بەرز كەيتەو ..
سوپايەكى بەرپىز نامادەيە تا فەرمان بەدەيت و ، ئەو پىش تەخت و تاجى
زولم لە بن بەينى ..

سوپايەكى مەزن چاوپروانە تۆي بەرپىز نەخشەي پاك كىردنەو ەدى دل و
دەروونيان پىشان بەدەيت ، تا ئەوانىش يەك لە دواى يەك و ، دەستە لە
دواى دەستە ، بە درپىزايى مپىزوو خەرىكى پەرورەدى خۆيان و نەوەكان بن
و ، خەرىكى تەزكىەي نەفس بن ، تا مرۇقايەتتى لە (اسفل سافلین)
رزگارى بى و ، ھەول بۇ گەشتن بە كەمالت و پاىە و پلە بەرزە
مەعنەو يەكان بەدات ..

لە بلاوگراوەكانى كىتبخانەى سۆز

سليمانىي - شەقامى صابوونكەران